

Dil ve Kent Üzerine

Cilt 11 • Sayı 31 • Yıl 2020

ADAMOR
TOPLUM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

KENT
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

INSTITUTE
OF URBAN
STUDIES

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (Yıldız Teknik Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi), Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek, Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), şebnem Gökçen (Dokuz Eylül Üniversitesi), şebnem Önal Hoşkara (Doğu Akdeniz Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Samsun Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi), Fuat Güllüoğlu (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (Ankara Üniversitesi), Ayşe Çolpan Kavuncu, (AYBÜ), Serap Kayasü (ODTÜ), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Emine Köseoğlu (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Mirafıapt (İllinois Üniversitesi), Göktağ Morçöl (Pennsylvania State University), Hakan Olgun (Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi), Tuncay Önder ((Ankara HBVÜ), Metin Sözen (Çekül Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Tarık şengöl (ODTÜ), Yıldırım şentürk (Mimar Sinan Üniversitesi), Uğur Tanyeli (İstinye Üniversitesi), Coşkun Taştan (Polis Akademisi), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Çankaya Üniversitesi), Aysu Uğurlar (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Sutay Yavuz (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), H. Sevgi Zengin (Niğe Üniversitesi)

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Türü: Dört Aylık, Yaygın Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Büşra Gezer

Kapak Görseli: "The Tower of Babel" (1563) by Pieter Bruegel

Baskı/Yayın Tarihi: Aralık/December 2020, **Baskı:** Vadi Grafik Tasarım (Sertifika No: 47479)

İçindekiler/Contents

- 1416 **Takdim / Editorial**
Dil ve Kent Üzerine
İnci Basa, Duygu H. Simser

DİL VE KENT ÜZERİNE

Makaleler/Articles

- 1422 **Dilde Mekamı (Yeniden) Kurgulamak: Yer İsimleri, Kolektif Bellek ve İdeoloji**
(Re)Structuring the Space in Language: Place Names, Collective Memory and Ideology
Seda Arslan, Zeynep Uludağ
- 1456 **Cumhuriyet İdeolojisinin Kentteki İzini Sürmek; Yeşil Giresun Gazetesinde Kültür, Mekan, Anlam**
Tracing the Republican Ideology in the City: Culture, Place and Meaning in Yeşilgiresun Newspaper
Özgür Demirkan, Selin Karaibrahimoğlu
- 1487 **Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü**
The Transformation of Konya Culture Park in the axis of Space-Politics
Feyza Topçuoğlu, Havva Meltem Gürel
- 1517 **1920'lerin Ankara'sından Bir Mahallenin ve Konutlarının Anlattıkları**
Narrative of a Neighborhood and its Housing from the 1920s' Ankara
Deniz Avcı Hosanlı
- 1549 **"Yer" in Anlamının Araştırıcısı Olarak Sokak İsimleri: İzmit/Akçakoca Tarihi Bölge Örneği**
Street Names behind investigating the meaning of "Place": İzmit/Akçakoca Historical Core Case
Zeynep Gamze Mert, Filiz Ertürk
- 1576 **Temalı Konut Projelerinde Kullanılan Reklam Dilinin Kent Yaşamındaki Postmodern Göstergeleri**
Postmodern Indicators of the Advertising Language Used in Themed Housing Projects in Urban Life
Çiğdem Karabağ, Esin Hasgül
- 1604 **Atopya, Kent ve Teknoloji: Atopik Kent Dilinin Değişimi**
Atopia, City and Technology: The Change of the Atopic City Language
Gülşah Güleç
- 1621 **Semantic Construction of Global Cities: A Social Semiotics Analysis on Web Pages Utilization of Vacant Housing Units in Social Housing Provision: An Evaluation in the Case of Cevizlidere Neighbourhood**
Orçun Çobangil

- 1657 **Kadınların Sesinden Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Söylemi: Türkiye’de 8 Mart Kutlamaları**
Gender Discourse in the Public Sphere through the Voice of Women: 8 March celebrations in Turkey
Nagehan Vanlıoğlu Yazıcı
- 1676 **Mimaride Tasarım Kodları ve Anlamsal Sürdürülebilirlik: Dil, Bellek ve Kimlik Tartışması**
Sustainability of Design Codes And Semantic Language in Architecture: A Discourse of Essence, Memory and Identity
Hatice Kalfaoglu Hatipoğlu, Çiğdem Koç Aytekin
- 1699 **Turgut Cansever’in Şehirciliği Üstüne Dilbilimsel Değiniler**
Linguistic Considerations on Turgut Cansever’s Urbanism
Fatma Sinem Akbulut
- 1722 **Mimarlık ve Edebiyat İlişkinine Dair Yapılmış Akademik Çalışmaların Bir Sınıflandırması**
A Classification of Academic Studies on the Relationship between Architecture and Literature
Ayşe Pınar Serin Güner, Hikmet Gökmen
- 1764 **Bir Kentin Anlamına Erişme Üzerine: Dilsel Bir Varlık Olarak Antakya**
On Reaching the Meaning of a City: Antakya as a Linguistic Being
Benan Dönmez
- 1789 **Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekanın Göstergibilimsel Anlatısı**
Semiotic Narrative of Literary Space in the Intersection of Memory
Tuğçe Gürleyen
- 1812 **Poetics of the City: Urban Characters and Images in Arthur Symons’s Poems**
Şehrin Politikası: Arthur Symons Şiirlerinde Kentsel Karakterler ve İmgeler
Emre Çakar
- DOSYA DIŞI MAKALELER**
- 1832 **Transformation and Continuity of Sacred Places: The Case of Galata (Istanbul)**
Kutsal Mekanların Dönüşümü ve Devamlılığı: Galata (İstanbul) Örneği
Hasan Sercan Sağlam
- 1856 **Dini Yapılar ve Kent Kimliği İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Trabzon Örneği**
An Evaluation on the Relationship Between Religious Buildings and Urban Identity: The Case of Trabzon
Demet Yılmaz Yıldırım, Şeyma Yetim
- 1882 **Üçüncü Derece Arkeolojik Sit Alanlarını Koruma: Lampsakos Nekropol Alanı**
Protecting Third Degree Archaeological Sites: Lampsakos Northern Necropolis Area
Erman Aksoy
- 1909 **Sürdürülebilir Kentleşme Ekseninde Kamusal Mekânın Kentsel İç Mekâna Dönüşümü: Helsinki Örneği**
Transformation of Public Space into Urban Interior on the Axis of Sustainable Urbanization: The Case of Helsinki
Gamze Karayılanoğlu

- 1933 **Sürdürülebilir ve Akıllı Kentler: Marmara Depremi**
The Sustainable and Smart Cities: Marmara Earthquake
Dilek Çetin, Yağmur Kara, Zeynep Ceren Henriques Correia
- 1959 **Balıkesir Örneklerinde Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Afet Hazırbulunuşluk Ölçeği**
A Scale Development Study in Balıkesir Sampling: Disaster Preparedness Scale
Bariş Şentuna, Fahri Çakı
- 1984 **Bourdieu Perspektifiyle Bürokratik Çatışma Alanı ve Konut: Fransa'da Yeni Konut Politikasının İnşası**
Field of Bureaucratic Struggles and Housing with Bourdieu's Perspective: The Production of New Housing Policy in France
Umut Seren Yarım, Eylem Beyazıt, Muharrem Güneş
- 2006 **Türkiye'de Kentsel Yenileme Projelerinde Artan Değerin Kazanımında Plan Notunun Kullanımı: Fikirtepe Örneği**
An Examination of the Use of Plan Notes in Land Value Capture in Urban Renewal Projects in Turkey - The Case of Fikirtepe
Sezen Tarakçı, Şevkiye Türk
- 2034 **Kentsel Izgara Formunun Kullanıcı Hareketlerine Etkisinin Mekân Dizim Yöntemi ile İncelenmesi Isparta Kafeler Caddesi Örneği**
Investigation of The Effect of Urban Grid Form on User Movements by Space Syntax Method Case of Isparta Kafeler Caddesi
Ashlhan Çetin, Eda Çelik, Şefika Gülin Beyhan
- 2054 **Rekreasyon/Rekreatif-Oyun-Spor Alanlarının (ROSA) Kentsel Tasarımı ve Planlanması: Uygulama Örnekleri**
Urban Design and Planning in Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA) with Application Samples
Aziz Cumhuri Kocalar
- 2084 **COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü**
Overview of the Local Governments in the Process of Combating COVID-19
Asmin Kavas Bilgiç
- 2112 **Türkiye'de Kentleşme Başlığı Altında Hazırlanmış Kayıtlı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesi**
Bibliometric Investigation of Registered Master's and Doctoral Thesis Prepared Under the Title of Urbanization in Turkey
Bülent Eskin, Ahmet Kurt
- 2134 **Yazarlara Notlar / Notes to Authors**

Takdim

Dil ve Kent Üzerine

Her ikisi de karmaşık ve çok katmanlı olan *kent* ve *dil* göstergeleri arasındaki ilişkiyi eksiksizce çözümlmek, üstesinden kolaylıkla gelinebilecek bir tasarı değildir. Çağın sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik ve çevresel dönüşümlerinin gündelik yaşamdaki etkileri, en yoğun şekilde kentte ortaya çıkmakta; bu durum kent olgusunu herhangi bir düzenleme sabitlenemez kılmaktadır. Kenti yerleşik kategorilerle değil, yeni dönüşümleri içerecek şekilde anlamak, sürekli bir bilimsel/epistemolojik mücadele alanı olarak görülebilir. Bu mücadele alanı, yirmibirinci yüzyıl kentini yorumlamaya dönük çabalarıyla öne çıkan pek çok farklı disiplini aktif kılmakta ve yeni bakış açıları kurgulamayı teşvik etmektedir (Brenner ve Schmid, 2015).

Dilin bütün olgularla kesiştiği hatta onları var ettiği argümanının öne sürülmesi, sürekli bir devinim içindeki kentsel nesnelere ve kentsel süreçleri, dilin kuramsal açılımları aracılığıyla irdelemeyi, *kent* ve *dil* ilişkisinin şaşırtıcı içeriklerini gün ışığına çıkaracaktır. Elbette bu vaat öncelikle dile içkin kuramsallığın hangi evrelerden geçtiğine ve hangi kavramları ürettiğine işaret etmeyi gerektirmektedir. Birçoğu kısıtlı düşünsellikler barındırsa da dil yüzyıllar boyunca çeşitli kuramsal çerçevelerle irdelenmiştir. Yirminci yüzyılda ise dil artık hiçbir bileşenini dışarıda bırakmayan bir epistemolojik alana ulaşmıştır. Öyle ki, dilbilimsel yöntemler dilin yapısını anlamaya dönük mekanizmalar olmaktan öteye geçip, farklı alanların kendilerini tariflemek veya irdelemek hatta tazelemek görevlerini üstlenmiştir. Dilsel işaretlerin yoğun tabakasını sarıhlestiren dilbilimsel kuramlar, *düşünmek*, *bilmek*, *eleştirmek*, *ifade etmek*, *temsil etmek*, *ilan etmek*, *yorumlamak*, *adlandırmak*, *sınıflandırmak* gibi sayısız ve sadece dille varolabilen olguları, Foucault'nun deyimiyle, sözcüklerin oluşturduğu birer "retorik mekân" olarak sunmuştur (1994, s.204). Sürekli hareketlilik içindeki sözcüklerin var ettiği sınırsız anlamsallıkla, sözcükleri istikrarla bir arada tutan bağ arasındaki tezat, dilbilimsel çözümlmelerle ortaya konmuştur. Kısırtıcı denebilecek bu tezat, dilbilimin arındırdığı bir nesnellik ve evrensellekle sunulduğunda, dilbilimin pek çok araştırma alanını ve farklı disiplini etkisi altına alması olağan görülebilir¹. Öyle ki, dönem dönem mimarlığın başını çektiği bazı

¹ Dil ve mimarlık ilişkisinin dilbilimsel ve söylemsel bağlamlarda irdelendiği çalışma için bkz. İnci Basa, (2000), *Linguistic discourse in architecture*, Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.

disiplinler analogik bir bakış açısıyla, kendilerinin de bir dil olup olmadığını yaygın araştırmalarla sorgulamıştır. Kimi disiplinler, dille benzerliklerini temellendirmek için dilbilimin yapısalcılığı kadar, dilin kültürel, toplumsal veya iletişimsel bağlamlarını esas alan yaklaşımlara, hatta dilbilimde karşılığı kalmayan bazı tarihsel dil yorumlamalarına başvurmuşlardır.

Dilbilime Tarihsel bir Bakış

Dil, onyedinci yüzyılda Fransa’da, Antoine Arnauld (1612-1694) ve Pierre Nicole (1625-1695) tarafından yazılan *The Port-Royal Logic* (1662)² adlı eserle akılcı bir sistem olarak tanıtılana kadar, her çağda farklı ele alınmıştır. Antik çağlarda dil önemsenmiş; felsefenin, mitolojinin ve edebi yapıtların ayrılmaz parçası olarak veya retorik unsurlar ön planda tutularak değerlendirilmiştir (Swiggers ve Wouters, 2002). Ortaçağ’a gelindiğinde dilsel odak, gücün temsili olarak görülen Latince’nin yaygınlaşması üzerine yoğunlaşmıştır (Geary, 2013). Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda gelişen deniz aşırı ülkelere açılma isteği, daha da önemlisi, diplomatik ve ticari ilişkiler, farklı dillerin varlığı konusundaki bilinci doğurmuş³, dönemin dilsel ilgisini kökenden (etimoloji), diğer dillerin tarihsel ve kültürel bağlamlarda incelenmesine (filoloji) çevirmiştir. Tüm bu gelişmeler, onyedinci yüzyılın, dili, gramer yapısıyla anlamaya yönelik bakışını olgunlaştırmış olmalıdır. Sonraki yüzyıllarda, dil kurallarının toplumların geleneksel yapılarıyla ilişkili olduğu savı, yerini ağırlıklı olarak bu kuralların dilin kendi iç sistemine bağlı olduğu görüşüne bırakmıştır. Alman düşünür Wilhelm von Humboldt (1767-1835)⁴ genel bir gramatik yapının tüm dillerde egemen olduğu ve sınırlı kurallarla sınırsız dilsel birimler oluşturulabildiği savını sunmuştur. Yirminci yüzyıl modern dilbiliminin (*linguistics*) kurucusu olarak kabul

² Eser 1662 yılındaki ilk basımın ardından yıllar içinde pek çok kez revize edilip Fransızca ve İngilizce olarak yeniden basılmıştır. Örn. bkz., Antoine Arnauld ve Pierre Nicole, (1861), *The Port-Royal Logic*, (Thomas S. Baynes, çev.), London: Hamilton, Adams and Co.; Antoine Arnauld ve Pierre Nicole, (1996), *Logic or the art of thinking*, (Jill V. Buroker, çev.), Cambridge: Cambridge University Press.

³ Pek çok araştırma, Avrupa’da bu bilinci doğmasını konu etmektedir. Örn. Sumillera onaltıncı yüzyılı, içinde Türkçenin de olduğu dillerin iletişim yetkinliğinin farkına varılması bağlamında bir dönüm noktası olarak işaretlemektedir. Bkz., Rocio, G. Sumillera, (2014), “Translation in sixteenth-century english manuals for the teaching of foreign languages”. (yay. haz. J. Boase-Beier, A. Fawcett, ve P. Wilson), *Literary Translation*. London: Palgrave Macmillan.

⁴ Döneminin önemli aydınlarından olan von Humboldt’un dilin felsefi ve gramatik yapısına katkısını anlamak üzere bkz. Brinton, Daniel G. (1885), "The Philosophic Grammar of American Languages, as Set Forth by Wilhelm Von Humboldt, with the Translation of an Unpublished Memoir by Him on the American Verb." *Proceedings of the American Philosophical Society* 22, no. 120, 306-31. Doi: 10.01.2020 tarihinde JSTOR’ dan erişildi.

edilen İsviçreli Ferdinand de Saussure (1857-1913) dili bir *göstergeler sistemi*⁵ olarak kuramsallaştırmış ve üzerine pek çok farklı yaklaşımın inşa edilebileceği bilimsel sağlamlıkta bir dil anlayışı kurgulamıştır. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar dilbilim kaynaklı yapısalcı anlayış, aralarında toplumbilim, insanbilim ve felsefenin de bulunduğu sayısız alanda etkili olmuş, sonrasında ise buna tepki olarak geliştirilen post-yapısalcılığın önünü açmıştır. Disiplinlerarası etkileşime hep duyarlı olan mimarlık ve kent araştırmaları bu gelişmeleri kendi disiplinler unsurlarıyla ilişkilendirmiştir.

Gösterge Saussure'un kuramsallaştırdığı biçimiyle bir kavramın (*gösterilen*) bir işitme imgesiyle (*gösteren*) iki yönlü buluşmasıdır. Örnek vermek gerekirse *kent kavramı* zihinlere kent işitme imgesini, *kent işitme imgesi* zihinlere kent kavramını çağırır. Bu buluşma olmaksızın dilden söz etmek mümkün değildir. Bu anlayışla, dil bir gösterenler bütünü; konuşma ve yazı bu buluşmanın somutlaşmış halidir. Saussure'un dilbilim bağlamında dikkat çektiği önemli bir nokta *dil (language)* ve *söz (speech)* arasındaki farklılıktır. Dilbilim dili genel bir öğeler sistemi olarak kendisine konu alır; dilsel sistemin öğeleri arasından seçki yapan *söz* ise bireyseldir ve dilbilimin araştırma konusunun dışındadır. Söz düzeyindeki yeni yaratımların genel öğeler sistemiyle kesişmesi halinde dilbilim onu kapsar. Saussure tarafından bilimsellikle betimlenen bir prensip de aslında tüm dillerin doğallıkla düzenlediği göstergeler arasındaki ilişkiler üzerinedir. Dilbilimci tarafından sentagmatik (*dizimsel*) ve paradigmatik (*dizisel*) olarak sınıflanan bu ilişkilerden *sentagma* aynı tümcede bulunan göstergelerin bir araya gelerek anlam bütünlüklü bir birim oluşturmaya, *paradigma* ise o tümcede bulunmayan ama bulunan göstergelerin yerine geçebileceklere işaret eder. '*Kent karmaşık bir olgudur*' tümcesini oluşturan '*kent*', '*karmaşık*', '*bir*' ve '*olgudur*' göstergelerinin birbirleriyle ilişkileri sentagmatik; '*kent*' yerine '*mimarlık*', '*karmaşık*' yerine '*sosyal*' göstergelerinin kullanılabilme potansiyeli ise paradigmatiktir. Saussure'un dilbilim kuramı onyıllar boyunca farklı ekollerce geliştirilmiş, dilde ses, düşünüm, sözcük bilgisi gibi kategoriler oluşmuştur. Noam Chomsky 1950ler sonunda, *Port-Royal* ve von Humboldt gramatiğinin devamı niteliğinde içerikten bağımsız gramer açıklamalarına bağlı olarak farklı çözümleme yüzeyleri önermiştir. En küçük ses ve biçim birimlerini, sözcük

⁵ Ferdinand de Saussure'un Cenevre Üniversitesi'nde verdiği dersler, ölümünden üç yıl sonra öğrencileri tarafından *Cours de Linguistique Generale* (1916) başlığıyla kitaba dönüştürülmüştür. Dilbilimci Berke Vardar kitabı *Genel Dilbilim Dersleri* olarak Türkçeye kazandırmıştır.

ve sözcük kümelerini, tümcecik ve tümceleri içeren çözümleme yüzeyleri, metin ve söylem çözümlenmeleri için araç olmuştur⁶.

Tüm bu çabalar göstermektedir ki, Batı dünyasında dilbilim, dili kültürel arayüzlerle değil, dilsel sistemi kurgulayan bileşenleri ortaya çıkarmaya dönük bir evrensellekle ele almıştır. Ancak dilbilim yöntemlerinin başka alanlara hızla taşınması, dilsel öğelerin dışında başka sosyo-kültürel olguların da anlam üreten veya taşıyan sistemler olabileceği spekülasyonunu doğurmuştur. İşte bu yönelim, sonraki dönemlerde çokça taraftar bulacak *göstergebilime* işaret etmiştir. Göstergelerin toplumdaki yansımalarının göstergebilim (*semiotics, semiology*) adı altında irdelenebileceği görüşü Saussure tarafından öne sürülmüştür ama dilbilimci nelerin gösterge sayılabileceği konusunda oldukça sınırlayıcı bir tutum izlemiştir. Bunlar, toplumda farklı yollardan iletişimi sağlayan yazı ve kodlardır. Amerikalı düşünür Charles Sanders Peirce (1839-1914) ise mantıkçı ve matematikçi kimliğinin getirisi gibi değerlendirilebilecek bir yaklaşımla göstergeyi dilsel sınırların ötesine taşımış ve bir şeyin yerini tutan veya bir şeyi temsi eden herhangi bir başka şey olarak nitelemiştir⁷. Bu dolaylı olarak mimari, kentsel, estetik ve sanatsal alanları da anlam içeren ve yayan sistemler olarak görmek olmuştur. Peirce'in göstergebilim anlayışı dilsel kavramlarla ancak belli bir zorlamayla örtüşse de yirminci yüzyıl ortalarında dil dışı göstergeler ortam, nesne ve yorumlayan üçlemesiyle, yani sentaktik, semantik ve pragmatik ilişkiselliği içinde ele alınmıştır. Charles Morris ve Umberto Eco bu anlayışın öncüleri olurken; Roland Barthes, Claude Lévi-Strauss, Julia Kristeva ve Jean Baudrillard Saussure'cü bakışa yakın durmuştur. Göstergebilim bu isimlerin hi-mayesinde, özellikle de 1960'larda ve 1970'lerde, pek çok farklı alanı etkileyen bir bilimsel alan kimliğine kavuşmuştur.

Dil ve Kent: Çoğul Kesişimler

Dilin yapısal, biçimsel ve anlamsal bileşenleri sağlam temellere dayansa da bütünlüklü, iletişimsel ve söylemsel ele alınışındaki yaklaşımlar zaman

⁶ Dilsel yapıyı mimarlıkla ilişkilendirmek adına dili titizlikle irdeleyen çok önemli bir isim Atilla Yücel'dir; aşağıda adı geçen çalışmasında dilbilimin gelişimini ve dilin yapısını mimari biçim ve mimari mekânı yorumlamak hedefiyle bir dilbilimci hassasiyetiyle aktarmaktadır. Bkz. Atilla Yücel, (1981), *Mimarlıkta biçim ve mekânın dilsel yorumu üzerine*, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

⁷ Peirce'in düşünsel yapıya katkıları için önemli bir kaynak: *Pragmatism as a principle and method of right thinking: the 1903 Harvard lectures on pragmatism by Charles Sanders Peirce*, (1993), Patricia Ann Turrissi (yay. haz.), State University of New York: New York Press.

içinde dönüşüm geçirmektedir. Bu çağın niteliğini belirleyen sosyal ve teknolojik gelişmeler siyasal, ekonomik, etik bağlarla her coğrafyada farklı kesimler üretmekte, ve elbette dil bunun dışında kalmamaktadır. Kentler bu kesimlerin yarattığı yüzey hareketlerinin en ağırlıklı biçimde hissedildiği sosyal ve fiziksel mekanlar olarak kendini sürekli yeniden tanımlamak durumundadır. Tasnifi imkânsız bir çeşitlilik içinde kentler yeni kanaatlerin, toplumsal açmazların, temsilin, birikimin, bilginin, üretimin, eleştirinin, gündelik zemini olmaktadır (Basa, 2016). Geçen yüzyılın paradigmaları ve bunlar etrafında kurgulanmış kuramsallıklarla açıklanamayan yeni oluşumlar, yeni gerçeklikler, yeni normaller ve yeni durumsallıklar, kent(sel) ve dil(sel) arasındaki ilişkinin biçim, ortam ve içerik değiştirmesini kaçınılmaz kılmıştır. Totaliter kuramların ya yok olması ya da Foucault'nun deyişiyle "yana doğru devrilmesiyle"⁸, kentten veya dilden kaynaklanan kimi sabitliklerin de yeni çözümleme alanları yaratması olağandır.

Teşekkür

İdealKent'in bu sayısı ile dil ve kent arasındaki ilişkiyi farklı temalar aracılığıyla irdelemeyi hedefledik. Bu hedefin gerçekleşmesine destek olan Emir Osmanoğlu'na ilgisini hep yanımızda hissettirdiği için minnettarız. İşini özenle yapan dergi ekibine teşekkür ederiz. Özgün çalışmalarıyla bu sayıyı mümkün kılan değerli yazarlara ve gönderilen çalışmalarını büyük bir bilimsel titizlikle inceleyen değerli hakemlere sonsuz teşekkürler.

Sayı Editörleri
İnci Basa
Duygu H. Simser

⁸ M. Foucault bu ifadeyi Batı bilgi mekânı için kullanmaktadır. Bkz. *Kelimeler ve Şeyler*, s. 330.

DİL VE KENT ÜZERİNE

Dilde Mekânı (Yeniden) Kurgulamak: Yer İsimleri, Kolektif Bellek ve İdeoloji

*

Seda Arslan¹

ORCID: 0000-0003-0973-8071

Zeynep Uludağ²

ORCID: 0000-0001-9242-7957

Öz

Mekânın iletişimsel dili kentin anlatısını oluşturan işaret ve sembollerle doludur. Arkasında pek çok anlamı barındıran ve bize mesajlar ileten bu mekânsal çevre bizim deneyimlerimiz, davranışlarımız, bilişsel algımız ve hafızamızla birlikte sosyal ve kültürel bir anlatıya dönüşür. Kentin anlatısı, mimari mekânın yalnızca işlevsel, sosyal ve kültürel ilişkileri ile değil aynı zamanda ideolojik mesajlarla şekillenir. İktidar; mimarlık ve kenti ideolojileri doğrultusunda kullanırken biçim, malzeme, konum, mekânsal hiyerarşi, anıtsallık gibi somut tasarım araçlarına müdahale etmektedir. Ancak buna ek olarak siyasi otorite, mekânın tanımlanması ve adlandırılmasında kullandığı terminoloji ile (bazen fiziksel müdahaleye bile gerek kalmadan) mekânı ve mekânsal pratikleri “dilde” dolayısıyla bellekte yeniden biçimlendirmektedir. Bu çalışma kentin anlatısının mekânsal imgelemlerle (yeniden) anlamlandırılması üstüne deneysel bir araştırmadır. Bu kapsamda; yer isimlendirme örnekleri anma/hatırlatma nitelikli kullanılan ön isimlerin (belirten) çağrışımları ve mekân türünü/topolojisini tanımlayan terimlerin anlam yükleri üzerinden iki durum ile ele alınmış ve Türkiye’de siyasi bir pratik olarak yer isimlendirmelerinin güncel örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: kentin anlatısı, mekânsal imgelem, kentsel yer isimleri, kolektif bellek, temsil mekânları

¹ Mimar/ Doktora Adayı, Gazi Üniversitesi, E-mail: seda.arslan@gazi.edu.tr

² Prof. Dr. Mimar, Gazi Üniversitesi, E-mail: uzeynep@gazi.edu.tr

(Re)Structuring the Space in Language: Place Names, Collective Memory and Ideology

*

Seda Arslan³

ORCID: 0000-0003-0973-8071

Zeynep Uludağ⁴

ORCID: 0000-0001-9242-7957

Abstract

The communicative language of the space is full of signs and symbols that construct the narrative of the city. This spatial environment, which has many meanings behind it and conveys messages to us, turns into a social and cultural narrative with our experiences, spatial behavior, cognitive perception and memory. The narrative of the city takes shape not only through functional, social and cultural relations of the architectural space but also by ideological messages. Power interferes with concrete design tools such as form, material, location, spatial hierarchy and monumentality while using architecture and the city as a tool of building ideologies. However, in addition to this, the political authority restructures the space and spatial practices "in language", thus in memory, with the terminology it uses in the definition and place naming (sometimes without even physical intervention). This study is an experimental research on the (re)meaning of the narrative of the city with spatial imaginations. Within the scope of this work; place naming examples are explored under two cases; connotations of commemorative initial names (indicatives) and the semantic of term names that describe type of space / typology; also contemporary examples of place naming in Turkey are examined as a political practice.

Keywords: *urban narrative, spatial imagination, urban place names, collective memory, representational space*

³ Architect / PhD Candidate, Gazi University, E-mail: seda.arslan@gazi.edu.tr

⁴ Prof. Dr. Architect, Gazi University, E-mail: uzeynep@gazi.edu.tr

Giriş

Kenti, kültür gibi işaretler ve semboller sistemi olarak düşünebiliriz. Bu durumda insanların ona verdiği anlamların ve kentten aldıkları mesajların anlaşılması bir okuma alıştırmasına dönüşecektir. Ancak bu okumanın doğru ve genel yönteminin bulunması gerekir. Kentin anlatısı aynı dil gibi “düşünceyi tamamlayan”, düşünceyi yaratan bir olgudur (Akarsu, 1984, s. 43). Bu olgu her türlü entelektüel etkinliğin de temelinde yatar. Bu bağlamda hem bireyin hem de ulusun dünya görüşünü temsil eder.

Kent sosyolojisindeki kuramsal çalışmalar kentin ya da başka bir olgunun analizi için uygun olan kentsel okumanın yöntemleri üzerinde yoğunlaşır. Farklı terimlerle olsa da pek çok kuramcı (Giddens, 1995; Harvey, 1975; Lefebvre, 1993; Sayer, 1991 gibi) doğru bir kentsel okumanın ancak mekân ve sosyal süreçler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesiyle veya ilişkiyel mekân kavramıyla gerçekleşebileceğini savunur. Mekân ile ilişkilendirilmeyen bir sosyal teori, aynı şekilde sosyal süreçlerle ilişkilendirilmeyen bir mekân kavramsallaştırması eksik ve yetersizdir. Okuma eylemini yanlış yönlendirebilir.

Mekânın *iletışimsel dili* yalnızca fiziksel muhtevasında değil hafızadaki yerinde, algıdaki imgesinde, düşüncedeki kavramında yer alır. Bireyin toplumla olan ilişkisinin ve bireyin tarih içerisindeki rolünün sosyal süreçlerle ilişkisi iki farklı imgeleme kavramsallaştırılır. Birincisi, Mills (1959)'in sözünü ettiği sosyolojik imgelem; ikincisi ise tüm görsel sanatların, grafik sanatların hâkim olduğu mekânsal imgelemdir (akt. Harvey, 1975, s. 23-24). Ancak mekânsal imgelem analitik olarak daha zor ifade edilir. Mekânın anlamı ancak belirli ilişkiler sistemi içerisinde kurulur ve bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel yapıdan bağımsız olamaz.

Kentsel mekânın üretiminde de aynı durum söz konusudur. Hem ulusun sosyal yapısı hem de iktidarın ideolojik yapısı mekânın anlamını belirleyen ilişkiler sisteminin parçalarıdır. Biçim, ölçek, üslup, konum, işlev gibi fiziksel ve eylemsel özelliklerin yanı sıra ideolojik söylemlerle de mekânsal algının oluşması sağlanır. Eco (2019:114) bu çerçevede kentsel çevrenin fiziksel olarak kullandığımız kısımdan daha çok iletışimsel açıdan değerli olan imgelemlerle yüklü olduğunu savunur.

Kentsel mekânın anlatısı görsel algıyla şekillenen anıtsallık, temsiliyet, kimlik, kamusalılık gibi mekânsal tanımlara ek olarak metinsel/dilsel mesajlarla da anlam ve bağlamını kurmakta, değiştirmekte ve güçlendirmektedir. Buradaki anlatı bir yazılı metin ya da konuşmadaki anlatı gibi mekânı tanım-

larken, onun zihinsel inşasının da şekillendirilmesini, yeniden kurgulanmasını sağlar. Mekân fiziksel yapısı, işlevi, hafızadaki yeri ve belki de daha karmaşık ve heterojen olan sosyal yapısı ile toplumla iletişim kurar.

Mekânın iletişim işlevi, mekânsal disiplinleri dil olgusu ile ortak bir paydada buluşturmaktadır. Bu ortak payda, göstergebilim (*semiology*) çalışma alanının da konusu olmuştur. Göstergebilim alanı, 1900'lerin başında İsviçreli dilbilimci Saussure'in dili göstergelerden oluşan bir sistem olarak tanımlaması ve tüm diller sistemi için geçerli ortak bir yapı (*structure*) tezi ile şekillenmiştir. Saussure (2011)'e göre, dilin birimleri olan kelimeler birer göstergedir ve kelimelerin yazılan/konuşulan "somut" ifadesine ek olarak algılanan "soyut/kavramsal" ifadeleri vardır. Bu gösterge biçimleri arasında kelimenin somut ifadesini "gösteren", kavramsal ifadesini ise "gösterilen" olarak tanımlamıştır.

Mimarlık göstergebilimi üzerine çalışmış olan Eco (2019, s. 19,20), gösteren ve gösterilen ilişkisini aktarırken; kullanım nesnesinin işlevinin, düz anlama sahip *gösterilen*; nesneye ilişkin kültürel/toplumsal olguların ise yan-anlama sahip *gösterilen* olduğunu ifade eder. Ancak bazı durumlarda kültürel/toplumsal olgular nesnenin işlevine dönüşür. *Göstergeyi*, Eco'nun varsayımsal örneği taht üzerinden tekrarlamak, kavramın mekânsal anlatısı ve ideolojik içerimini aktarmak açısından daha açıklayıcı olacaktır. İşlevi simgesel olan taht örneği farklı bir anlamla karşımıza çıkar. Aslında bir oturma nesnesi olan tahtın kültürel *gösterileni* "hükümdarın oturması" hatta "haşmetidir". Diğer *gösterileni* olan oturma işlevi ise rahatlık ve işlevsellik açısından değerlendirildiğinde daha dolaysızdır. Bu durumda tahtın işlevi oturmaktan ziyade bir hükümdarı, onun gücünü ve görkemini temsil etmektir. Eco (2019, s. 33)'ün ifadesi ile "simgesel yananamlar, bir nesnenin toplumsal kullanım değerini... ilettikleri sürece, işlevsel anlamlar olarak ortaya çıkarlar..." Başka bir ifade ile *bazı kavramların tanım değerlerinde toplumsal/kültürel anlamları, fiziksel işlevinden önce gelmektedir.*

Mekânları tanımlarken kullandığımız kelimelerin de hem işlevini hem de sembolik anlamını ifade eden gösterileni vardır. Bu tanımlar mekânın türünü belirtmek için kullanılan kelimeler olabildiği gibi o mekânı isimlendirmek için kullanılan kelimeler de olabilir. Mekânın türünü tanımladığımız *sokak* ve *bulvar* kelimeleri işlevsel gösterilenle düşünülürken bazı yapıların tipolojisini tanımlarken kullandığımız *ev* ve *saray* kelimeleri ilettikleri mesajla toplumsal gösterilenle düşünülmektedir. Mekânı isimlendirirken kullanılan kelimeler de anlam yüküne göre farklı *gösterilenleri* işaret eder; Konya Yolu, işlevi ile bu

kente doğru giden karayolunu tarif ederken aynı yolu tanımlayan resmi isimlendirmesi olan Mevlana Bulvarı, Konya kenti ile özdeşleşmiş bir kişiyi anarak gönderme işlevi görmektedir.

İktidarın, mekânın anlam ve bağlamını fiziksel özelliklerinin yanı sıra “dil” üzerinden anlatı ve söz ile aktarması iki biçimde görülmektedir. İlki, en bilinen ve yazında birçok çalışmaya konu olmuş yer/mekân adlandırmalarıdır. Bu adlandırma coğrafi şekil, il ve ilçe ölçeğinde olabildiği gibi bu yazının konusu kapsamında ele alınan sokak, meydan, bina gibi kentsel ölçekteki yer adlandırmalarını da kapsamaktadır. İkinci biçimi ise mekânda görülen, algılanan ve bilinebilenin dışında “yüklenen anlamların” aktarılması ve tanımlanması ile gerçekleştirilir.

Yer isimleri doğası gereği kamusaldır (Tan, 2018, s. 64). Bu niteliğiyle kamusal belleğin parçasıdır. Kamusal mekân, işlev, imge ve kavramları ile kolektif belleği kurar. Kamusal bellek, bireylerin belleğinin toplamı olduğu gibi; bireysel bellek de kamusal belleğin bir parçasıdır ve kamusal bellekle birlikte şekillenir. Binalar ve yollar değişse veya yıkılsa bile meydanın, sokağın ya da bir mağazanın adı gibi bazı mekânsal izler uzun bir süre bellekte kalır, çünkü mekân, beşeri bir grubun yerle ilgili alışkanlıkları ile sadece hareketlerini değil aynı zamanda düşüncelerini de düzenler (Halbwachs, 2018, s. 166-168).

Dil ve mekânı birbirine bağlayan yer adları; sokak, meydan, bina, park gibi mekânlarla, metin, konuşma, harita, adres, katalog gibi araçlarla gerek gündelik hayatın bir parçası gerekse resmi/bürokratik alanda bir hafızayı kaydederler (Alderman, 2009, s. 181). Sokak isimleri (diğer yer isimleri gibi) geçmiş, insan hayatının sıradan ortamlarıyla birleştirir. Azaryahu (1997) resmi tarih kaydının bir biçimi olarak sokak isimlendirmelerini, siyasi bir prosedür olarak tanımlar. Ancak bu “dile gömülü” sosyal gerçekliğin inşası ve algı sürecinin gündelik yaşama, politik manipülasyondan yoksun görünen bir biçimde dahil edildiğini işaret etmektedir (Azaryahu, 1997, s. 479-481). Nash (1999) sembolik ya da somut ifadeler olması fark etmeksizin yer adlarının iktidar, kültür, kimlik sorunları olduğunu ifade eder.

Azaryahu (1997, s. 479), modern kentlerde sokak adlandırmalarının; politik anlamlarla dolu, hegemonik düzen ile ilişkili ve onu destekleyen, iktidar ve otorite yapılarının içine yerleştirilmiş bir temsil olduğunu belirtmektedir. Tarihi olay ve kişiler ile anılan sokak isimlerinin sadece bir haritalama aracı olmadığını aynı zamanda “modern milliyetçilik çağının” ortak bir geçmiş duygusunun üretim biçimi ve resmi bir tarih kaydı aracı olduğunu ifade et-

mektedir. Assmann (2015), iktidarın geçmişle kurduğu bağ ile kendine sağlam bir köken oluşturduğunu, bununla birlikte hatırlanmak için eylemlerinin anlatisinin kurulması, anıtların inşası ve arşivleme ile geleceği de “gasp etiğini” ifade eder. “İktidar kendisine geriye yönelik meşruluk ve ileriye yönelik ebedilik kazandırır” (Assmann, 2015, s.79). Azaryahu (1997, s.481-482), sosyo-politik düzendeki yapısal değişikliklerin çoğunun başarılması görece zor (uzun soluklu) olsa da sokakların yeniden adlandırılmasının, siyasi değişimi insan faaliyetlerinin gündelik alanlarına sokan, insan yaşam alanı ve algısı üzerindeki etkisi hemen gerçekleşen, nispeten basit bir eylem olarak tanımlar. Gücünün, bir siyasi deklarasyon işlevi olarak yeni bir rejimin kurulduğunu ortaya koyan/öne süren ilân değerinde yattığını vurgular.

Kentsel yer adlandırma ya da sokak isimlerinin ele alındığı çalışmaların konusunu çoğunlukla rejim ve iktidar değişimleri ile demir perde ülkeleri (eski Sovyet Rusya ve Doğu Bloğu ülkeleri) ve (Afrika, Uzak Doğu ve Güney Amerika kıtasındaki) sömürge ülkelerinin oluşturduğu görülmektedir. Belirgin bir rejim değişikliği ile yer isimlerinde toplu bir değişimin görülmesi, bu yeni mekân adlandırmasını iktidar ve mekân ilişkileri, kimlik, kültürel miras ve toplumsal hafıza üzerinden incelenmektedir. Kentsel yer adlandırma (*urbanonymy*), yazında genel olarak sokak/cadde isimlendirme altında ele alınmakla beraber, bu yazı kapsamında kentsel yapıyı çevre ölçeğinde sokak (cadde, bulvar), meydan, bina, tesisleri kapsayan biçimde değerlendirilecektir.

Kentsel Yer Adlandırmaları

Modern öncesi kentlerde yer adları; yön veya mahiyetini bildiren, kullanıcılarının etnik köken, din hatta ticari faaliyetlerini niteleyen açıklayıcı tanımlar olarak görülmektedir. 18.yy sonrasında numerik ve alfabetik adlandırmalara ek olarak kentsel mekânlarda; tarihi olaylar, kişiler ve kavramlar hatta farklı yer isimleri kullanarak bu olguları hatırla(t)mak, itibar ve saygı göstermek amacıyla bir adlandırma sistemi oluşmuştur (David, 2013). Siyasi otoritenin bir özelliği olarak adlandırma, ilk kez Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1793'te "*Place Louis XV*" (XV. Louis Meydanı), "*Place de la Revolution*" (Devrim Meydanı) olarak yeniden adlandırılmıştır (daha sonra da "*Place de la Concorde*" oldu). Bu sembolik eylemle, monarşist geçmişin adı değiştirilerek, devrimci rejime doğrudan atıf yapılır. Fransız Devrimi, siyasi rejimdeki büyük değişikliklerin ve siyasi tarihteki kırılmaların ortak bir özelliği haline gelen sokakların yeniden adlandırılmasında bir model oluşturmuştur (Azaryahu, 1997, s. 481).

Yer adlandırması, söz konusu mekâna bağlı olarak merkezi veya yerel yönetimin alanına giren, kamu erki tekelinde olan bir yetkidir. Yer adlandırmalarında, merkezi otorite ve bölgesel, yerel kurumlar arasındaki yetkilendirme konusu, siyasi otoritenin “kontrol etme” arzusu ile birlikte bir iktidar çatışması yaratır. Örneğin 1813'te Prusya devleti, Berlin sokak isimleri üzerindeki kontrolünü, bunları uygulamada ulusallaştırarak (*nationalized*) güvence altına alır ve kent yönetimi adlandırma prosedürleri üzerindeki herhangi bir resmi yetki alanından mahrum bırakılır (Azaryahu, 1997, s. 481). “Dolayısıyla sokak adlandırma, kentsel sahnenin/peyzajın nasıl temsil edileceğini belirleme gücüne kimin sahip olduğu ve bu sahnede/peyzajda kimin geçmişinin anlatılacağı konusunda bir yarışma haline gelebilir.” (Alderman, 2009, s. 181)

Tan (2018, s. 69) sokak adlarının, türü tanımlayan terim (*generic*) ve özel/belirleyici terim (*specific*) olmak üzere iki parçadan oluştuğunu belirtir. Tan'ın tanımından yola çıkarak genel olarak yer adlandırmalarının, belirten (*specific term*) ve tür adı (*generic term*) olmak üzere iki parçadan oluştuğu söylenebilir. Belirten; yer ismine ilişkisel (*associative*), yön bildiren (*directional*) ve anma/hatırlatma (*commemorative*) biçimleri ile şahsilik katan parçası olarak görülmektedir (Tan, 2018, s. 69). Bu nedenle yer adları çalışmaları belirtenin anlam içeriği üzerine yoğunlaşmıştır.

Tablo 1. Yer adları; belirten (*specific term*) ve tür adı (*generic term*)

belirten (<i>specific term</i>)	tür (<i>generic term</i>) adı
Atatürk	Bulvarı
İstiklal	Caddesi
Anayasa	Parkı
Kızılay	Meydanı

Tablo 2. Yer isimlerinde belirten biçimleri

yön bildiren (<i>directional</i>)	Aşağı Mahalle Batıkent
ilişkisel (<i>associative</i>)	Dereboyu Sokak Cami Meydanı
anma/hatırlatma (<i>commemorative</i>)	İsmet İnönü Bulvarı Dumlupınar Bulvarı

Yer isimlendirmeleri çalışmaları kapsamında pek değinilmeyen tür adının kullanım biçimi de mekânı, mekân üzerinden yeniden tanımlayarak farklı ve yeni bir anlam değerleri oluşturması açısından dikkat çekicidir. Sosyal medyada, konut projelerinde kullanılan isimlendirmeleri algı pazarlığı üzerinden mizahi biçimde eleştiren bir görselde, konut yapısının değişmediğini ancak farklı tipolojik yapı biçimleri ile yeniden tanımlandığı görülmektedir (Bkz. Şekil 1.) Başka bir ifade ile bu yer isimlendirmesi örneğinde tür adındaki ile

emlak piyasası arasındaki ilişki bakımından toplum üzerinde nasıl bir algı oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu görsel, bir pazarlama stratejisi olarak yer isimlerinde *mekânsal tipolojik* terimin kullanımını ele almakta; yer isimlerinde kullanılan farklı *mekân türü* isimlerinin sosyal, ideolojik, ekonomik algılar oluşturmak için kullanılabildiğini örneklemektedir.

- Gümüş Apt. (200.000TL)
- Gümüş Sitesi (300.000TL)
- Gümüş Vadi Konutları (350.000TL)
- Gümüş Vadi Evleri (400.000TL)
- Gümüş Vadi Konakları (500.000TL)
- Silver Valley Residence (900.000TL)

Şekil 1. Konut projesi isimleri ve emlak piyasası ilişkisini mizahi olarak ele alan tweet görseli (Sami, 2016).

Kolektif Bellek ve Temsil Mekânları açısından Yer İsimleri

İktidarların farklı ideolojilerini gündelik kullanıma mekân adları ile sokması sıkça rastlanan ve tartışmalara konu olan bir siyasi pratiktir. Bu uygulamanın örnekleri isimlendirme ve isim değişikliklerinde, belirten (*specific term*) ve tür adı (*generic term*) kullanımı ile iki durum üzerinden ele alınacak; her iki durum için Türkiye’de güncel yer isimlendirme örnekleri incelenecektir.

Anma, Hatırla(t)ma ve Unut(tur)ma:

Daha önce de aktarıldığı gibi yer adlarında “belirten”; ilişkisel (*associative*), yön bildiren (*directional*) ve anma/hatırlatma (*commemorative*) biçimleri ile şahsılık katan parça olarak tanımlanmaktadır. Ancak ideoloji ve yer adları ilişkisinde öne çıkan belirten biçimi kişi, olay, tarih, yer, kavram gibi anma/hatırlatma (*commemorative*) içeren kullanımlardır. Bu kullanımlar sadece cadde, sokak, bulvar, meydan, park gibi yol ve açık alanlarda değil havaalanı, okul, hastane, spor ve kültür tesisleri gibi yapılarda da karşımıza çıkmaktadır.

Modern öncesi yer isimlerinde mesleki, toplumsal, ticari, mekânsal kullanımları ile ilişkisellik ve yer, yön tanımlama kullanımları çoğunlukta olup,

anma/hatırlama amacıyla kullanılan isimler genellikle hükümdar ve soyunun ya da yeri/binayı yaptıranın ismi ile anıldığı bir nevi aidiyet/sahiplik gösteren örneklerle kısıtlıdır. Ülkemiz tarihinde yer isimlerinde ilişkisellik ve yön bildirmeye At Pazarı, Baklacı Mahallesi, Çıkrıkçılar Yokuşu, Hisarönü, Cami Meydanı gibi örnekler verilebilir. Buna ek olarak Boyacı Ali Mahallesi, Hallac Mahmud Mahallesi gibi isimlendirmeler kişi ismiyle anılmakla birlikte aslında ilişkisellik temelinde kullanılan isimler olduğu söylenebilir. Osmanlı dönemi Anadolu şehirlerinde mahalleler; cami veya mescit gibi bir dini yapının etrafında toplanan hanelerden oluşmuş, bu nedenle cami veya mescidin adı aynı zamanda mahallenin adı haline gelmiştir. Cami veya mescitlerin ise inşa ettiren kişinin adını taşıması sebebiyle bu mahalleler kişi adından çok aslında dini yapının adını taşımaktadır (Tamur, 2010, s. 61). Selimiye, Süleymaniye, Aziziye, Hamidiye isimlerinin cami, kışla gibi yapılar ve mahalle gibi yer isimlerinde hükümdar ve soyunu anma, hatırlama gibi amaçlarla kullanılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise modern toplum ve ulusun inşası yer adlarına yansımıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile ülke genelinde başlatılan imar çalışmaları ile kentlerin planlanması süreci başlamıştır. Yeni kentler, modern bir toplum kurgusuna göre inşa edilirken yeni rejimi simgeleyen kavramlar da bu yeni mekânların tanımlanması için kullanılmıştır. Büyük, küçük tüm kentlerde benzer ilkelerle düzenlenen kentsel alanlarda; bulvar, meydan, mahalle ve okullarda "Gazi" ve "Cumhuriyet" adlarının kullanıldığı (Batur, 1998, s. 215) görülmektedir. Bununla birlikte Halkevi, Sümerbank, Etibank gibi kurumların adına yansıyan ifadelerde ideolojinin üzerine kurulduğu değerler veya kendini tanımladığı tarihi sürekliliğe gönderme yapılmaktadır. Başkent Ankara'nın ilk plan çalışması olan Lörcher Planı'nda da bugünkü adıyla Kızılay (15 Temmuz Kızılay Milli İrade) Meydanı olarak anılan alanın Cumhuriyet Meydanı (sonrasında Kurtuluş Meydanı) olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir (Cengizkan, 2004).

Lörcher Planının uygulamaya konul(a)maması üzerine bu çalışmayı altlık olarak kullanan Jansen Planında, Lörcher'in belirlediği Sıhhiye Meydanı, Lozan Meydanı gibi kentsel mekân adlarının korunduğu ancak birçok meydan ve sokak adında değişimin olduğu görülmektedir (Cengizkan, 2004, s. 123) (Bkz. Tablo 3). Cengizkan, sokak adlandırmalarındaki bu değişimin kentsel mekân kurgusunda da anlamsal kayma/yamulmayla sonuçlandığı ifade etmektedir. Kızılay bölgesindeki kentsel mekân adlarının belirlenmesinde Cumhuriyet ve kavramları ile rejimin kurucusu önder ve öncü kadroları için

“şükran duygularının ifade edilmesi” gerekçesine dayandığını belirtmektedir. Ancak 1950’lerde yine bu bölgede değiştirilen kentsel mekân adlarının ideolojik olarak “daha tutucu (muhafazakar) bir politik döneme geçmenin yansıması” (Cengizkan, 2017, s. 237), “yönetimin daha statüko çizgisine kaydığını imgeleyen göstergeler” (Cengizkan, 2004, s. 123) olarak nitelendirmektedir.

Tablo 3. Başkent Ankara’da değiştirilen kent mekânı isimleri. Cengizkan (2017, s. 238)’dan uyarlanarak güncellenmiştir.

İlk İsimlendirme	Sonraki İsim(ler)	Bugünkü İsim
Cumhuriyet M.	Kurtuluş Meydanı / Hürriyet Meydanı Kızılay Meydanı*	15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı
Taşhan*	Millet Meydanı	Ulus Meydanı
Tandoğan Meydanı		Anadolu Meydanı
Kazım Paşa (Özalp) Cad.		Ziya Gökalp Cad.
Dikmen Cad.		Necati Bey Cad.
Dikmen Cad.		Milli Müdafaa Cad.
Manevra Rampası		Gazi M. Kemal Blv.
Necati Bey Cad.		Gazi M. Kemal Blv.
Millet (Ulus) Cad. (Kızılay’dan Kuzeye)	Gazi M. Kemal Cad.	Atatürk (Urani) Bulvarı
Çankaya Cad. (Kızılay’dan Güneye)		Atatürk Bulvarı
Devrim Sk.		İnkılap Sk. I
Sedd-ül Bahr Sk.		İnkılap Sk. II
İsmet Paşa Cad.		Mithatpaşa Cad.
Abdülhalik Bey (Renda) Sk.	Adakale Sk.	Dr. Mediha Eldem Sk.
Dr. Refik Bey (Saydam) Sk.		Sağlık Sk.
İstasyon/Ankara Garı Meydanı*		Demokrasi Meydanı
İtfaiye / Hergelen* Meydanı	Opera Meydanı	Erbakan Meydanı

*Bu yer isimleri resmi bir karara bağlı olmayıp, kolektif isimlendirmelerdir.

Başkent Ankara’da kentsel mekândaki yoğun isim değişiklikleri 1950’li dönemle sınırlı kalmamıştır. 90’lı yıllar sonrası, kentsel mekânda Ankara Büyükşehir Belediye’si tarafından yoğun biçimde isim değişikliği gerçekleştirilmiştir. Özkan ve Yoloğlu, 2005 yılında yayınlanan çalışmada, 1994-2005 yılları arasında Ankara’da yapılan 552 adet sokak/cadde isimlendirmesinin 235 adetinin (%42,6), toplumsal belleğe müdahale açısından önemi daha belirgin olan “isim değişikliği/yeniden isimlendirme” (isimden veya numardan isime değişim) olduğunu ortaya koymuştur. Üstelik bu değişimlerin de %50,7’si Refah Partili Melih Gökçek’in Ankara Büyükşehir Belediye (ABB) Başkanı olmasını takip eden ilk iki yılda (1994-95) gerçekleşmiştir.

2013-2020 arasında Ankara’da kent mekânı isimlendirmeleri, ABB internet sitesinde bulunan veriler doğrultusunda meydan, bulvar, cadde ve sokak

isimleri üzerinden ele alınmıştır⁵. Bu doğrultuda ilk isimlendirme ve isim değişiklikleri üzerinden sayılar incelendiğinde numara ile ilk isimlendirmenin %75,68 ile en yüksek oranda, isimden isime değişim ise %1,34 ile oldukça düşük bir oranda olduğu görülmektedir (Bkz. EK Tablo 4).

1994-2005 yılları arasında yapılan analizle farklı yönde bir sayısal sonuç karşımıza çıkmakla birlikte, 2013-2020 yılları arasında yer isimlendirmeleri (ilk isimlendirme ve değişiklikler) sayısal verilerden ziyade kullanılan isimlerin anlam yükü ile Türk-İslam medeniyetleri ve kültürünü temsil eden göndermelerin ağırlığı görülmektedir. 1994-2005 yılları arasında sokak isimlendirmelerine müdahale, yeniden isimlendirme ile mevcut olanı yıkma/bozma ile öne çıkarken 2013-2020 arasında yeni bir anlam kurma açısından daha belirgindir.

Bu isimlerin nitelikleri ana başlıkları kişi isimleri, yer isimleri, kavramlar, doğa çağrışımı isimler ve gruplandırılmayan diğer örnekler olarak tanımlanabilir. Bu ana başlıklarda Türk-İslam medeniyeti ve tarihine referans veren yer isimlendirmelerinin; bilim, sanat, demokrasi ve özgürlükle ilişkili isimlendirmelere göre baskınlığı fark edilmektedir (Bkz. EK Tablo 5). Bu yer isimlendirmeleri, kentsel mekânda Türk-İslam medeniyeti ve tarihi ile bir bağ kurulmakta, yeni bir anlam değeri ve hafıza oluşmaktadır. Yerel yönetim, siyasi meşruiyetini kaynağı olarak gördüğü tarih ve kavramları, kentsel mekân isimleri aracılığıyla günlük yaşamla buluşturarak her gün herkese ulaşabilen bir hatırlatma ve bildiri sunmaktadır.

Buna ek olarak güncel siyasi içerimli isimlendirmeler de kamuoyunun dikkatini çekmiştir. 9 Temmuz 2018’de Başbakanlık görevi biten Binalı Yıldırım’ın ismi 13 Temmuz 2018 tarihli ABB Meclis kararı ile bulvar ve cadde ismi olarak verilmiştir. ABB Başkanlığı görev süresi içinde iki cadde “Melih Gökçek” olarak isimlendirilmiştir. 11 Şubat 2015 tarihli kararla Beştepe Mahallesinde bulunan “Zübeyde Hanım Sokağı” ismi “Cumhurbaşkanlığı Caddesi” olarak değiştirilmiş, daha sonra yine Beştepe’de başka bir cadde “Zübeyde Hanım” olarak isimlendirilmiştir (ABB, t.y.).

Ankara’da yakın zamanlı ismi değiştirilen Kızılay Meydanı ve Gar/İstasyon Meydanı ilişkisel yer adlandırmalarına örnektir. Resmi kayıtlarda “Hürriyet Meydanı” olarak geçen Kızılay Meydanı da, resmi bir isimlendirmesi

⁵ Özkan ve Yoloğlu’nun çalışmasını kapsayan tarih aralığında (1994-2005) isim niteliği ile ilk isimlendirme 90 adet (%16,3) olarak belirtilmiştir. Bugün ABB resmi internet verilerinde 2013-2020 tarih aralığındaki sokak-cadde isim değişikliklerine ulaşılabilmektedir. Yerel yönetimdeki siyasi değişimle 1994-1995 yıllarında yoğun biçimde gerçekleşen isimlendirme faaliyetlerinde ilk isimlendirmelerin “anlam içeriği” bilinmemekle beraber, bugün ulaşılan veriler içinde ilk isimlendirmeler de yeni bir hafıza kurma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır.

olmayan Gar/İstasyon Meydanı da kolektif hafızanın ürünü olan isimlendirmelerdir. Bu mekânların yeni isimleri burada yaşanan toplumsal olayları hatırlatma amacı taşımaktadır. Türkiye'de 15 Temmuz'da yaşanan askeri darbe girişiminin ardından birçok kentte olayların merkezi sayılan İstanbul-Boğaziçi Köprüsü ve Ankara-Kızılay Meydanı başta olmak üzere birçok yol (sokak, cadde, bulvar), meydan, durak ve parkın ismi değiştirilmiştir (Gazeteduvar, 2017; HaberSol, 2017; Hürriyet, 2016; Hürriyet, 2018). Kızılay Meydanı'nın, Ankara Belediye Meclisi kararı ile "15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı" olarak yeniden adlandırılması toplumsal belleğe müdahale yönüyle bazı tepkileri beraberinde getirmiştir. Mimarlar Odası (MO) Ankara Şubesi bu yer ismi değişikliğine ilişkin yayınladığı basın açıklamasında "toplumsal yaşamın karşılaşma ve buluşma alanı, kent demokrasisinin yaşama alanı ve zora düşürüldüğü durumlarda direnme alanları" olan sokak, meydan, anıt ve yapıların bellek mekânları olarak tarihe tanıklığı, simgeselliği, anı birikimi ile buldukları alanı isimlendirdiklerini belirtmiştir. Kent kimliğinin ve kültürünün sürekliliğinin sağlanması ve kuşaklardan kuşaklara aktarılan mekânsal izlerin oluşmasının toplumsal hafıza ile mümkün olduğu ifade edilmiştir (Mimarlar Odası-Ankara, 2016).

Aslında Kızılay Meydanı ve semt olarak Kızılay olarak anılan alanın farklı resmi isimleri vardır. Kızılay olarak anılan alan Devlet, Namık Kemal, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Kızılay Mahallerinden oluşmaktadır. Kızılay meydanının resmi ismi ise 8 Ağustos 2018 tarihli ABB Meclisi isim değişikliği kararında da görüldüğü üzere aslında "Hürriyet Meydanı"dır. Bugün Kızılay olarak bilinen ve geniş bir mahalleler bütünü kapsayan bu alan Ankara'nın planlandığı ve kurulduğu yıllarda neredeyse bomboş bir arazidir. Yeni plan kararları ile bu alanda (Kızılay'da) kurulacak yeni yerleşim "Yenişehir" olarak anılmaktaydı. 1920'li yıllarda bu alanı tanımlayacak kamusal nitelikte ya da ölçekte tek mekân, Su Perili heykel çevresindeki havuzun bulunduğu bahçedir. Bu dönemde alanın "Havuzbaşı" olarak anılması 20 yy. öncesi kamusal alanların genelde onu tanımlayan yapılarla ya da faaliyetlerle anılmasının geleneksel alışkanlıklar doğrultusunda sürdürülmesi olmalıdır. 1929 yılında Kızılay Binası inşasından bir süre sonra heykelin taşınması ve havuzun kaldırılması ile meydanı tanımlayan ölçekteki mekân görevi, Kızılay Binasına devredilmiş olur.

Heykel ve havuzsuz kalan park, Kızılay binası ile bir kurum bahçesi niteliği olarak Kızılay Parkına dönüşür. Zaman içinde fiziksel özelliklerini de yitiren parkla beraber kurum binası da 1979'da yeni bir yapı yapılmak üzere yıkılır (Çağlar, Uludağ ve Aksu, 2006). Fiziksel yapısı değişen bu meydanda

“kentlinin meydanı deneyimleme biçimlerinin değişmesi, sosyal pratiklerin ve yerin anlamının değişmesine neden olmuştur... Ancak meydanın değişmesi süresince oluşan farklı anlam katmanlarından kentsel çevrenin sosyal ve fiziksel işaretlerini, kodlarını okuyabilir, sosyal ve kentsel yapıdaki dönüşümleri ve kentsel peyzaja yazılmış olan güç ve ideoloji ilişkilerini anlayıp ortaya çıkarabiliriz” (Çağlar, Uludağ, ve Aksu, 2006). Çağlar, Uludağ ve Aksu (2006)’nun ifadesi ile meydanın “öyküsünü” okumamızı sağlayan “anlam katmanlarından” birinin de toplumsal olarak biçimlenmiş olan adı olduğunu söyleyebiliriz.

Resmi adı “Hürriyet Meydanı” olarak belirlenmiş ve Kızılay Binası yıkılmış olmasına rağmen meydanı bina ile tanımlayan kolektif hafızada bu alan artık “Kızılay Meydanı”dır. Üstelik sadece günlük dilde değil; basın, akademik çalışmalar, mimarlık ve kent otoritelerince de “Kızılay Meydanı”dır. Bu nedenle aslında resmi olarak Hürriyet Meydanı’nın ismi, kolektif bellekte Kızılay Meydanı’nın ismi değiştirilmiştir ve yeni resmi isme Kızılay kelimesinin dâhil edilmesi ile Kızılay ismi, amaç bu olmasa da tescil edilmiş olur.

Turan ve Yalçiner Ercoşkun (2017), meydanlardaki isim değişikliklerinin kent belleğine etkisini bir anket çalışması ile Ankara örneği üzerinden Kızılay, Tandoğan ve Gar Meydanı ile inceledikleri çalışmada, Mimarlar Odası Ankara Şubesinin basın açıklamasında da belirtildiği gibi bu isimlerin toplumsal hafıza tarafından benimsenmekte güçlük çekildiğini ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaya göre Kızılay Meydanı’nın yeni ismini doğru bilenlerin oranı %25 olarak tespit edilmiştir (Turan ve Yalçiner Ercoşkun, 2017, s. 62-66).

Araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla, isim değişikliği üzerinden geçen kısa süre toplumsal bellek üzerinde etkisini göstermesi bakımından kısa bir zaman dilimi olabilir. Yedi kelimededen oluşan adlandırma, günlük kullanımda yer ismi olarak uzun olduğu söylenebilir. Günlük konuşma dili ve adres yazımı gibi öznel kullanımlara yansımaları henüz belirgin olmasa da yerel yönetimin otobüs, dolmuş güzergâh/hat isimleri ve metro durakları, tabelaları ile bu isim değişikliklerini günlük hayata hemen yansıtmıştır. Üstelik bu sadece tabelalar ile görsel biçimde değil, otobüs ve metrolarda bant kaydı ile güzergâh/durak isminin sürekli tekrarı ile işitsel olarak günlük hayatın akışında yer almaktadır. Ancak kullanımda Kızılay ifadesi yerine, kısaltma yapılarak, (otobüs hatlarında da kullanılan biçimiyle) “15 Temmuz” ya da “Millî İrade” gibi tanımların da halen tercih edilmediği görülmektedir.

Turan ve Yalçiner Ercoşkun’un bu çalışmasında Gar Meydanı’nın yeni ismini doğru bilenler ise sadece %9 oranındadır. 10 Ekim 2015 tarihinde Ankara Garı önünde bulunan meydanda düzenlenen Barış Mitingine yönelik

gerçekleştirilen terör saldırısından sonra mitingin adı ve amacıyla özdeş olması nedeniyle, daha önce resmi bir adı bulunmayan bu alanın “Barış ve Demokrasi Meydanı” olarak anılması önerilmiştir. Fakat ABB Meclisi tarafından sadece “Demokrasi Meydanı” olarak isimlendirilmesi de “Barış” kelimesini kullanmaktan kaçınma yönünde iddialarla tartışma konusu yaratmıştır (Diken, 2015; NTV, 2015; Yeni Şafak, 2015).

Tandoğan Meydanı isim değişikliği de “karşı temsil mekânı” (Ghulyan, 2017) olarak meydanın (dil üzerinden) yeniden kurgulanmasına bir örnektir. Meydana adını veren Nevzat Tandoğan, Başkent Ankara’da 18 yıl valilik ve belediye başkanlığı görevini yürütmüştür. Tandoğan’ın ismi, Ankara’ya yaptığı hizmet nedeniyle 1946 yılında vefatının ardından bu meydana verilmiştir. Ancak Nevzat Tandoğan’ın, Anadolu halkını hakir ve ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğü gerekçesi ile onun isminin demokratik değerlerle bağdaşmadığı bu nedenle Meydanın isminin “Bağımsızlık, Cumhuriyet ve Demokrasi” olarak değiştirilmesi talep edilmiştir (Ghulyan, 2019, s. 133). Meydanın ismi tamamen değiştirilmemiş, ancak 2012 yılında sadece Tandoğan olarak yenilenmiştir. Toplumun, Nevzat Tandoğan ile doğrudan ilişkilendirmeceği muğlak bir anma biçimiyle bir kesim tarafından ortaya konan rahatsızlığı da çözüme bağlamak amacıyla bir düzenleme yapılmıştır.

Ancak Tandoğan isminin oluşturduğu iddia edilen huzursuzluk, 2015 yılında daha sert biçimde tekrar gündeme gelmiştir. Bu kez Tandoğan’ın Anadolu halkını hakaret ederek aşağıladığı gerekçesiyle, meydanın ismi “Anadolu” olarak değiştirilmiştir. Ghulyan (2019, s. 134; 2017, s. 297) bu değişimi yerel yönetimin (ve belediye meclis çoğunluğunun) siyasi söylemini “halktan olma” vurgusu ile mekân ismine yansıttığını belirtmektedir. Bu yolla mekân, Anadolu halkını “aşağılayan” “Tandoğan”ın temsil ettiği bir taraf ile “halktan olan” ve “Anadolu” ile temsil edilen bir diğer taraf arasında mekânsal bir söylemin oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazar, bu isim değişikliğinin tek sebebinin Nevzat Tandoğan’ın şahsına ilişkin olmadığını, 2007 yılında Meydan’da gerçekleşen “Cumhuriyet Mitingi” ile toplumsal bellekte üretilen mekân temsilini “bastırma, unutturma çabası” olduğu yorumunda bulunmaktadır (Ghulyan, 2017, s.299). Tandoğan Meydanı, Cumhuriyet tarihinde mekânsal pratikler açısından birçok kesime ev sahipliği yapmış bir yerdir. Bastırma ve unutturmanın yanı sıra, Ankara’nın miting alanı haline gelen Meydan’da düzenlenecek yeni toplantıları “Anadolu” Mitingi olarak anarak mekânsal pratikler üzerinden yeni bir hafıza kurulmaya çalışılacaktır.

Güncel yer isimlendirme faaliyetleri, Ankara kenti ve sokak/cadde ölçeğinde kalmamıştır. Türkiye’de yer isimleri ve politika mekân ilişkisi; literatürde de farklı çalışmalara konu olmuş örnekler incelenmiştir. Çoban (2013) politik bir araç olarak ele aldığı yer isimlendirmelerini Türkiye’de önemli siyasi dönüşümler açısından Osmanlı dönemine uzanan yer isimlerinin Türkçeleştirilmesi, 12 Eylül sonrası ve 2000’li yıllar-AKP dönemi olarak üç ana kategoride incelemiştir. Çalışma kapsamında yer isimleri örnekleri köy, kasaba ve mahalle gibi yerleşim yerlerinden okul, kışla, havaalanı, üniversite, kurum isimlendirmeleri ve isim değişikliklerini içermektedir. Özberk (2018) Türkiye’de politik dinamiklerin mekânsal semiyotiğe yansımaları Nevşehir kenti üzerinden okurken genel olarak incelenen sokak (cadde, bulvar vb.), park ve mahalle isimlerine ek olarak okul ve üniversite isimlerinde öne çıkan ideolojik tercihlere vurgu yapmaktadır. Yer isimlerinin siyasi yapıyla gösterdiği değişikliği Niğde kent merkezi ile ele alan Kara (2012) sokak, kavşak (ve meydan), park ve bahçeler ile uydu kent isimlerini incelemiştir. Günel (2012) ise çalışmasında Batman kenti cadde adlarını, yerel yönetimde iki farklı siyasi kimliğe sahip partinin (Refah Partisi ve Halkın Demokrasi Partisi) yer isimlerini bir siyasi mücadele alanı haline getirmesi kapsamında ele almıştır.

Bununla birlikte kamuoyunda da özellikle büyük ölçekli projeler ile temsil mekânlarının isimlendirmeleri konusunda tartışmalar ve eleştiriler görülmektedir. Bu örneklerle sınırla kalmamakla birlikte; İtfaiye veya Hergele Meydanı olarak da bilinen Opera Meydanı’nın bu alanda yapılan yeni cami inşası sonrası Erbakan Meydanı olarak yeniden isimlendirilmesi, ODTÜ arazisinin kullanılmasıyla gündeme gelen araç yolunun 1071 Malazgirt Bulvarı olarak adlandırılması, İstanbul Boğazı’nda yapılan 3. Köprüye 'Yavuz Sultan Selim' adının verilmesi (Arkitera, 2013; T24, 2013), İzmir’de 1937 yılında resmi kararlar Atatürk Meydanı olarak isimlendirilen ancak kolektif hafızada Konak Meydanı olarak işaretlenmiş alanın 15 Temmuz Demokrasi ve Şehitler Meydanı olarak değiştirilmesi talebi ve sonrasında “Atatürk Konak Meydanı” olarak resmi isim ve kolektif tanının birleştirilmesi (Hürriyet, 2016), Rize Fındıklı’da Millet Bahçesi’nin adını 100. Yıl Atatürk Parkı olarak değiştirmesi ve bu nedenle açılan soruşturma (Akduman, 2020), yıkılarak yerine yenisi inşa edilen İstanbul Atatürk Kültür Merkezi (AKM) ve yeni (3.) havalimanının yapılması ile işlevsiz kalan İstanbul Atatürk Havalimanı da (Bayer, 2017) yer isimlendirmesi tartışmalarına konu olmuştur.

Bu tartışmalar çerçevesinde kültür merkezi ve havalimanı binalarının yıkılması/işlevsizleştirilmesinde, mekân isimlerinde bulunan “Atatürk” ifadesinin kullanım dışı bırakılmasının da amaçlandığı iddia edilmiştir (Çaralan,

2018, 2018; Gazeteport, 2015; T24). “Atatürk” adının kullanımı konusunda farklı bir tartışma da yeni Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesinin inşa edildiği Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) alanının artık semt adı ile “Beştepe” olarak anılmasıdır. Batuman (2015), bir yandan AOÇ adlandırmasını iktidarca tercih edilmemesini “işgal edilen mevkiinin” yeniden tanımlanması üzerinden yorumlamakta, diğer yandan bu alanın zorlama biçimde iliştilen semt ismi ile “Beştepe” olarak anılmasının, yerleşkenin sembolik iddiasını zayıflattığını ifade etmektedir. “‘Çankaya Köşkü’ örneğindeki gibi mevki ile kurulan bir isim değildir zira söz konusu olan; ‘Beştepe’deki Cumhurbaşkanlığı Sarayı’dır... iktidar temsili olma iddiasındaki yapı, temelindeki gayrimeşru işgal yüzünden kendisinden daha zayıf nirengi noktalarına tutunmaya çalışır.” (Batuman, 2015)

Atatürk adıyla anılan bu mekânlar önemli temsil mekânlarıdır; Atatürk Havalimanı yurtdışı uçuşlarla dünyaya açılan bir kapı, Taksim Meydanı’ndaki AKM kamusal bir cephe, AOÇ ise erken Cumhuriyet döneminin kalkınma ve planlama vizyonunun simgesidir. Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmalarında “Atatürk”ü anarken “Gazi Mustafa Kemal” olarak ifade etmesi, “Atatürk” adını kullanmaktan kaçınması olarak yorumlanmakta (Gürsel, 2019; Yetkin, 2017), mekân isimleri üzerinden yürütülen tartışmalar da bu iddiaya dayanmaktadır. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Tayfun Atay (2015) konuya ilişkin olarak kaleme aldığı köşe yazısında [Atatürk adını kullanmaktan kaçınıyor] “Çünkü İstiklâl Harbi’nde Kuva’yı Milliye’nin komutanı olan Mustafa Kemal’i kabul ediyor. Ama ısrarlı bir Batılılaşma politikası izleyerek ülkeden İslâm’ın köklerini koparmaya çalıştığı düşünülen Atatürk’ü kabul etmiyor...” ifadeleri ile yorumlamıştır. Atatürk isminin kullanılmaması genel olarak kamuoyunda dikkat çeken bir konu haline gelmiş hatta Erdoğan bu konuda bir açıklamada bulunmuştur⁶. Atatürk isminin yer/bina/kurum, isim/tanımında kullanılması ya da kullanılmaması/değiştirilmesi kamuoyu tarafından, iktidarın bu isme yüklediği düşünülen anlam yükü bakımından değerlendirilmektedir.

Yeni yer isimlendirmelerinde veya isim değişikliklerinde kullanılan ifade ve kavramlar anlam yükü açısından veya hafızada yer etmiş olan eski isimler ve deneyimler sebebiyle hemen kabul görmezler. İktidarın günlük yaşama

⁶ 2017 yılı 10 Kasım töreninde yapılan konuşmadan; “...Ülkemizde eskiden beri hep bir Atatürk ve Atatürkçülük tartışması yaşanmaktadır... Milletimizin Gazi’ye hürmeti sonsuzdur, milletimizin Mustafa’ya saygısında en küçük bir tereddüt yoktur. Milletimizin Kemal’le de en küçük bir sorunu bulunmuyor. Milletimizin soyadı olarak kendisine verdiği Atatürk konusunda da hiçbir sıkıntısı olmadığını gayet iyi biliyoruz...”. (TCCB, 2017)

yer isimleri aracılığıyla kolayca yerleştirdiği bu imgelemlerin, gündelik yaşamda kolayca benimsenmediği hatta üstü örtülü bir direnme olgusuyla karşılaştığı görülmektedir.

Mekânı Yeniden Tanımlama

Yer adlarında, yerin niteliğini ve bu niteliğin alt türünü belirten terimsel ifadenin de (tür adı / *generic term*) farklı anlam yükleri ile karşımıza çıktığı örnekler bulunmaktadır. Yer adlandırılmalarının genel araştırma alanından farklılaşan bu örnekler; bir mekânsal niteliği başka bir mekânın anlamına aktarmak için kullanılmaktadır. Bu durum için en belirgin örnek Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanlığının resmi ikametgâh ve çalışma makamı olan “*White House*” olarak gösterilebilir. Her ne kadar Türkçede Beyaz Saray olarak kullanılsa da asıl kelime çevirisi ile bu resmi konut ve ofis yapısı İngilizcede “beyaz ev” anlamındadır.

Eski Washington haritaları üzerinde, yapı Başkanlık Sarayı (*President’s Palace*) olarak ifade edildiği görülmekle birlikte 1810 yılında kraliyetle/otokratik bir yönetimle ilgili çağrışımlardan kaçınmak amacıyla ismi Yönetici/İdare Konağı (*Executive Mansion*) olarak değiştirilmiştir (Bigler, 2020). Ancak neredeyse her ABD eyalet valisi için bir “yönetici/idare konağı” olduğundan, başkanının resmi makamının diğer konaklardan ayrışması için Başkan Theodore Roosevelt 1901 yılında yapı grubunun resmi adını, yapının cephe kaplaması olan beyaz-gri taşlara atıfla “*White House*” olarak değiştirmiştir (White House, t.y.).

Bu değişim sürecinde, yapı türünü tanımlayan ifadenin saraydan konağa, konaktan ise eve dönüştüğü görülmektedir. Yapının mekânsal niteliği ise bu süreçte; ek binalar ve yenileme ile ölçek olarak büyümüş, donanım olarak ise zenginleştirilmiştir. Yapı grubunun ölçeği ve donanımı genişlerken, onu tanımlayan yapı tipolojisi teriminin anlamı daralmıştır. Saray ve konak yöneticilik vasfı ve görkemi belirten ikametgâhlar iken, ev ise aile kavramı ve sadeliği vurgular.

Aslında *White House*, 5109 m² taban alanı ile günümüzde birçok başkanlık sarayı içinde görece küçük ölçekli bir yapıdır (Arkitera, 2014). Ancak elbette zihinde canlanan “ev” kavramından farklı olduğu da bir gerçektir. Başkanlık konutunun aile kavramını çağrıştıran biçimde ev olarak anılması, başkanların “ev” içinde ailesi ile birlikte günlük hayatından kareler basına sunulurken görsel medya ile de desteklenmektedir (Şekil 2).

Ayrıca *White House*, 20.yy'a kadar günlük ziyaretlerin, kamuya açık davetlerin yapılabildiği bir mekân iken, gerek yoğunluk gerekse güvenlik sebepleri ile kamuya açık olma durumu günümüzde daha kontrollü biçimde sürdürülmektedir. Aile kavramı ve ikametgahta halkın konuk edilmesi ile ev tanımı bütünleştirilmekte, bu sayede devlet başkanı üstünlük vasıflarından arındırılmaktadır. Bununla birlikte *White House*'un "devletin evi" olarak zihinlerde yer etmesi için günlük hayata kolayca dâhil olan yirmi Amerikan Doları banknotu üstüne de yerleştirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 2. (Solda) JFK, *White House* başkanlık ofisi/oval ofiste çocukları ile oynarken (Stoughton C. , 1962)

Şekil 3. (Sağda) 20 ABD Doları banknotu (Wikipedia Commons)

Bazı ülkelerde cumhurbaşkanlığı konut ve ofis/çalışma alanı aynı mahalde yer alırken bu iki işlev ayrı mahallerde/binalarda ve alanlarda da bulunabilmektedir. Bu çalışma ve ikametgâh mahalleri; genel olarak saray anlamına gelen kelimelerle tanımlandığı gibi yapı tipolojisi olarak büyük ölçek, heybet, anıtsallık çağrıştıran villa (K.Makedonya-*Villa Vodno*), köşk/ (Liberya, *The Executive Mansion* ve Türkiye, Pembe Köşk-eski) ve kale (Prag Kalesi ile Letonya-Riga Kalesi) olarak ifade edildiği az sayıda örnekte görülmektedir. Saray kelimesi kadar, birçok örnekte (*Costa Rica-Casa Presidencial*, *Kenya-State House*, *Ghana-Jubilee House* gibi) ev kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir⁷.

Saray kelimesinin yer adı tanımında kullanılması farklı kamu hizmet yapılarında da görülmektedir. Bazı anlatımlarda 'Adliye Binası' olarak da kul-

⁷ Bu örnekler dışında devlet başkanları yaşam alanı ve/veya çalışma makamları için bina, ofis, ikametgah, kompleks/tesis, kule, merkez (*headquarters*) gibi yapı tipolojisini tanımlamaya özgü ve anlamsal yük bakımından tarafsız az sayıda kullanımlar da bulunmaktadır. Ancak tür adı yanında; Hükümet/Devlet Evi, Ulusal Saray, Ulus(un) Sarayı, Halk Sarayı, Devrim Sarayı, Halk Evi gibi ulus devlete, demokratik kavramlara gönderme yapan ön adlar (belirten) kullanılarak ev ya da saray olarak bu binanın aidiyetinin burayı kullanan devlet başkanında olmadığı anlamı yüklenmiştir.

lanılmakla birlikte yapıların isimlendirilmesinde sıkça rastlanılan ‘Adalet Sarayı’ ve ‘Adliye Sarayı’ kullanım biçimleri⁸ bu yapıların “hukukun en üst mertebesinde değer görmesiyle” yorumlanmıştır (Akalm, 2013). Benzer biçimde Emniyet Sarayı, Belediye Sarayı, Kültür Sarayı gibi farklı kamu hizmet yapılarının da ölçek olarak büyüklüğünü ve kurum olarak önemini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak saray kelimesi yargı, emniyet, kültür vb. işlevli mekânlar için çoğu zaman olumlayıcı bir anlam katarken, Başkanlık makamları için kullanıldığında otoriter rejimleri çağrıştıran, israf ve gösterişi hatırlatan dolayısıyla yönetim tarafından istenmeyen anlamlar yüklemektedir⁹.

Başbakanlık Hizmet Binası, Ak Saray, Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Milletın Evi: HANGİSİ?

Mekânı, farklı bir mekân tipolojisi üzerinden yeniden tanımlama durumuna benzer diğer bir örnek ise tarihselci üslubu, AOÇ arazisi üzerinden gelişen yargı süreci ve maliyeti ile gerek toplumsal gerekse mimarlık gündemini uzun süre meşgul eden Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesidir¹⁰. Bu yapılar grubu 2012 yılında tasarlanması ve 2013 yılında inşaata başlanması sırasında Başbakanlık Hizmet Binası olarak projelendirilmiştir. Ancak 2014 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında, yerleşke ve yapılar grubunun tamamı bir gün içinde işlev değiştirerek Cumhurbaşkanlığı Sarayı (sonrasında Külliyesi olarak isimlendirilmiştir) haline gelmiştir. Sadece isim değişikliği ile binanın işlevi de değişmiş midir yoksa Gür ve Altan (2015)’ın da ifade ettiği gibi Başbakanlık Hizmet Binası yapılırken zaten “ileride geçilmesi hedeflenen başkanlık rejiminin mekânı olarak öngörüldükleri de söylenebilir” mi? Bu sorunun cevabı halen muallaktır. Aynı muallaklığın, mekânı tanımlayan,

⁸ Türkçede kullanılan ‘Adalet Sarayı’ ifadesi farklı dillerde de benzer karşılığı ile (Courthouse yerine) örneğin İngilizcede *Justice Palace*, Fransızcada *Palais de Justice*, İspanyolcada *Palacio de Justicia* şeklinde kullanılmaktadır. Bu ifadeler bazen adliyeleri bazen de yüksek mahkeme binalarını ifade etmektedir.

⁹ Diğer kamu yapılarında “saray” kelimesinin, tarihi referansı nedeniyle olumsuz değerlendirildiği durumlarda vardır. Bugün AKM (Atatürk Kültür Merkezi) olarak bildiğimiz yapı ilk olarak İstanbul Kültür Sarayı olarak isimlendirilmiştir. “Saray” kelimesinin anlam ve temsil olarak uygun olmadığı tartışması 2 Mayıs 1969 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Muhsin Ertuğrul tarafından ortaya konmuştur. Daha sonra, 1970’de yangın sonrası tadilat çalışmaları sırasında da; dönemin Kültür Bakanı Talât Sait Halman, “Cumhuriyet devrinde saray kurulmaz; bu, imparatorluk devrindeydi.” açıklamasıyla yenilenen binaya ‘Atatürk Kültür Merkezi’ adının verildiğini açıklamıştır (Uluşahin, 2017).

¹⁰ Resmi adı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi olan yapılar grubunu tanımlarken; Gür ve Altan (2015) “saray, yerleşke, konut, köşk ve benzerleri” için “ya büyüklük bakımından yetersiz ya da yönetim birimleri, konut, kültür yapısı ve cami gibi değişik işlevleri içerdiği için anlamsız ve uyumsuz...” kaldığını belirtmiştir. Ancak Batuman (2019, s. 253,254) “anlam yükü bakımından daha nötr olduğunu düşünerek ‘Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi’” ifadesini kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Aynı tercihle hareket ederek, metin içinde Cumhurbaşkanlığı Külliyesi “yerleşke” olarak anılmaktadır.

değişken (resmi ve gayri resmi) adlandırmaların (hizmet binası, saray, külliye, ev) anlamsal içeriği açısından da devam ettiği görülmektedir.

İşlev değişikliği yapılan bu tesis Cumhurbaşkanlığı makamı konut ve çalışma alanı ve bağlı birimlerin ofislerinin bulunduğu idari yapılar ile cami, kongre merkezi ve kütüphaneyi de içine alan kamusal dini, sosyal, kültürel işlevlerle çok amaçlı bir yerleşke olarak inşa edilmiştir. İşlev değişikliği sonrası bu tesis ve yapılar grubu alanı için 'Ak Saray', 'Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi', 'Cumhurbaşkanlığı Sarayı' ifadeleri kullanılmıştır. Bu binanın hizmete girmesinin ardından, son olarak resmi kararla Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ismiyle tanımlanmıştır.

Yerleşke, iktidara muhalif kesim tarafından Ak-Saray olarak anılmış/ halen anılmaktadır. Batuman (2019, s.254) bu tanımlamanın; "Ak" ön ismi ile AK Parti'ye bir gönderme, "Saray" ifadesi ile (eski) Cumhurbaşkanlığı "Köşkü" kıyası yoluyla "israfa" dikkat çekmek için kullandığını ifade etmiştir. Muhalefetin bu olumsuz yönde ele aldığı tanımlamaya rağmen, Ahmet Davutoğlu TRT'de katıldığı yayında yerleşke için "Ak-Saray" ifadesini kullanılarak (Diken, 2014), bu isimlendirmeyi gayri-resmi biçimde yeniden kurgulamıştır. Çınar (2020, s. 142), "saray" ifadesinin "bir savurganlığın, görgüsüzlüğün, ulus-devlet çağına, demokrasi anlayışına ayak uyduramamanın, tek adam rejiminin bir tezahürü olarak algılanabilir" olmasına karşın iktidar partisi tarafından "...otantik özün bir gereği olarak altın çağın yaşandığı Osmanlı döneminin" göstereni olarak kullanımına devam edildiğini ifade etmektedir. Yerleşkenin saray olarak anılması biryandan tarihsel referansı ve itibar ile ilişkilendirilmiş, diğer yandan gösteriş ve israfla şifrelendirilerek farklı anlam yükleri ile kullanılmıştır.

"Ak" kelimesinin, her ne kadar "temiz, dürüst" anlamları ile güven çağrışımı amaçlı kullandığı düşünülse de, doğrudan Ak Parti ile özdeşleşmiş bu ifadenin siyasi bir mesaj içermesi nedeniyle "...en azından resmîyette 2017 yılında gerçekleştirilen referanduma kadar Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlık zorunluluğuna ters düşmektedir" (Çınar, 2020, s. 145). Belki de bu sebeple, 29 Ekim 2014 yılında Erdoğan tarafından açılışı yapılan yerleşkenin resmi adı "Cumhurbaşkanlığı Sarayı" olarak ilan edilmiştir.

Ancak "saray" tabiri ile pekiştirilerek; gerek güçler dengesi üzerinden yönetime yönlendirilen eleştiriler, gerekse yerleşkenin açıklan(a)mayan maliyeti ile tamamen dikkatleri çeken gösterişli mimari, dekorasyon ve günlük harcamalarına yönelik "israf ve gösteriş" iddiaları devam etmiştir. Bu eleştiri ve iddiaların olumsuz etkileri sebebiyle olsa gerek, yerleşkenin adı 7 Tem-

muz 2015'te "Cumhurbaşkanlığı Külliyesi" olarak tekrar değiştirilmiştir. Batuman (2019, s. 254) "külliye" tabirinin kullanılması ile hem "Osmanlı geçmişine" yapılan göndermenin sürdürüldüğünü hem de "camiyi öne çıkararak tartışmaların odağını gösterişten sekülerizme" çekme amacı olduğunu ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesinin "Külliye" olarak tanımlanması, kelimenin mimari terim anlamının "cami ile birlikte kurulmuş... yapıların bütünü" (TDK, 2019) olması sebebiyle oldukça tartışmalı bir ifade haline gelmiştir. Bu isimlendirme tartışması, laik bir devletin resmi Cumhurbaşkanlığı makamını içeren yapılar bütünü içinde caminin fiziksel varlığına ilişkin gündemi gölgede bırakmıştır. Çünkü fiziksel durumda, cami bir ibadet mekânı olarak sosyal bir işlevi yerine getiren bir yapı iken külliye tanımıyla cami, Cumhurbaşkanlığı oluşturan yapılar bütünü'nün anlamsal merkezine oturtulmuştur. Hatta bu yerleşke, konuşma dilinde ve basında Cumhurbaşkanlığı yerine kısaca sadece "Külliye" olarak da anılmaktadır.

Yerleşke, Yapılaşma, Yapı Grubu, Kompleks, Kampüs: Arapça kökenli bu sözcük (Külliye) için TDK sözlüğünde geçen ikinci anlamın "Belli bir idari, ekonomik, kültürel ve sosyal amaca yönelik çeşitli kuruluşların toplu bir biçimde bulunduğu yer" olarak belirtilmiş olması, bu tanımı meşrulaştırmak için öne sürülen açıklamalardan biridir. Ancak kelimenin Türkçe karşılığı olan ve terim anlamı ile kapsadığı dini içerikten yalıtılmak için önerilen "yerleşke" kelimesi tercih edilmemiştir. Bunun yerine külliye kelimesinin farklı örneklerle kullanımı sürdürülerek kabul görmesi için ısrar devam etmiştir.

Örneğin; 31.10.2018 tarihinde, TBMM Başkanı Vekili Mustafa Şentop, bütçe görüşmeleri sırasında TBMM yerleşkesi için birçok defa "Külliye" ifadesini kullanmıştır. Bu ifade ile başlayan tartışma sonrası farklı vekillerin itiraz ve eleştirileri üzerine Şentop, "Külliye" tabiri kullanımını Atatürk üzerinden meşrulaştırmak için, Clemens Holzmeister'la beraber TBMM inşaatında görev almış Mimar Ziya Payzın'ın TBMM yapılarını konu alan "Kemal Paşa Külliyesi ve Yedi İlkesi" kitabının başlığını öne sürmüştür (TBMM, 2018).

Külliye tanımının kullanımı Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi ile sınırlı kalmamıştır. TBMM için bu girişim kabul görmese de, üniversite gibi yerleşkeler için gerek kelimenin "yapı grubu" anlamını meşrulaştırmak gerekse dini faaliyeti bedesten, medrese, kervansaray, aşevi, şifa evi gibi yapılarla ticaret, eğitim gibi işlevlerle sosyal hayatla bütünleştiren bu yapı grubunun anlamsal

içeriğini pekiştirmek için kullanımı yaygınlaştırılmıştır¹¹. Örneğin yakın zamanda açılışı Cumhurbaşkanı tarafından yapılan İbn Haldun Üniversitesi Külliyesi için Anadolu Ajansı muhabirine açıklamada bulunan Rektörün beyanında; Üniversite yerleşkesinin ismine ve cismine (mimarisine) ek olarak eğitim içeriğinin de “geleneksel” ve “İslam medeniyetine” uygun biçimde yapılandırıldığını (AA, 2020) ifade etmesi dikkat çekicidir.

Milletin Evi ve Milletin Diğer Mekânları: Daha önce de ifade edildiği üzere Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi; Erdoğan’ın Başbakanlığı döneminde Başbakanlık Hizmet Binası olarak inşasına başlanmış, Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile işlevi Cumhurbaşkanlığı olarak değiştirilmiştir. Gerek bu sebeple, yapıların temsil ettiği kuruma değil makamda bulunan kişiye yapıldığı eleştirileri gerekse yapıların gösteriş ve maliyetine yönelik tartışmalar üzerine, bu mekân “Milletin Evi” olarak ilan edilmiştir.

Ev ifadesi (*White House* örneğinde de belirtildiği gibi) aile kavramı ve sadeliğe vurgu yapmaktadır. Hatta bu ev, “Milletin Evi”dir. Bu tanımlamayla; yapının aidiyeti, sahipliği halka yüklenerek kişiye özel yapı, israf ve gösteriş eleştirileri bertaraf edilir. Ev kavramının ve millete aidiyetin yarattığı zihinsel imgeler basında görsel medyayla da desteklenir.

Yerleşke içinde bulunan sosyo-kültürel mekânlar olan kütüphane, cami ve kongre merkezi gerek isimlendirmeleri (Millet Kütüphanesi, Beştepe Millet Camii ve Beştepe Millet Kongre ve Kültür Merkezi) gerekse kamuya açık olarak nitelendirilmesi yapıların “millete” ait olduğu vurgusu yapmaktadır. Yerleşkede bulunan cami ve kütüphane halka açıktır, ancak millete ait olan bu yere “millet davet ve misafir edilmekte”, başka bir ifade ile milletin kullanımına müsaade edilmektedir. Bununla birlikte 2015 yılında “ziyarete açılan” yerleşkenin idari binalar, ana bina ve bahçeye girişleri özel izinle ve rehber eşliğinde sadece cuma günleri, sınırlı sayıda kişi ile gerçekleştirilebilmektedir.

Akademik yıl açılışı ve adli yıl açılış törenlerinin yerleşkede bulunan kongre merkezinde yapılması, bu kurumların bağımsızlığı ilkesinin mekânsal temsilleri üzerinden tartışılmıştır. 2019-2020 adli yıl açılış töreninin Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesinde yapılması nedeniyle bazı barolar tepki göstererek törene katılmama kararı almıştır. Bu eleştirilere cevaben Erdoğan “... Bu mekân şahsıma ait değil. Bu mekân, her zaman söylediğim gibi milletin

¹¹ Örneğin; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Esenboğa Merkez Külliyesi, İbn Haldun Üniversitesi Külliyesi, Külliye Karabük. Külliye üniversiteler konusu için ayrıca bkz. [Ghulyan](#), 2019, s. 138-141; [Ghulyan](#), 2017, s. 299-302.

evi. Ve devletin tüm kurumları bu mekânı rahatlıkla kullanma hakkına sahiptir...” diyerek cevap vermiştir (TCCB, 2019). Ancak gerek bu törenlerin usul ve kuralları gerekse organizasyonun formatı sebebiyle Cumhurbaşkanlığı makamının ev sahibi konumunda, kurumların ise misafir olarak bulunduğu bir düzen işaret edilmektedir.

Aidiyeti millete devredilen mekânlar Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi ile sınırlı kalmamıştır. Tüm yurt genelinde, 19. yy. Osmanlı batılılaşma dönemi “Millet Bahçeleri” referanslı isimlendirmeleriyle Millet Bahçeleri ve Millet Kıraathaneleri yapılmaktadır. “Millet” kelimesi bu mekânların etiketi haline gelmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Kentin anlatısı, pek çok sosyolojik ve mekânsal imgeleme birlikte deşifre edilmesi gereken, anlamlarla yüklü, çok katmanlı bir metindir. Mimarlık, mekânsal ilişkiler ve işlevlerle ilettiği mesajların yanı sıra sembolik anlamlarla yüklü imgelerle bilişsel bir dil kurmaktadır. Bu metinsel dil; mekân deneyimlenmediği, görülmediği zaman dahi mekânın zihinde kurgulanmasını sağlayan anlamları aktarır ve bellekte yer eder.

Toplumsal olarak üretilen mekân, bir metin olarak yine kolektif hafızanın bir parçası ve ürünüdür. Mekânın, metinsel imgelemi toplumsal belleği kurguladığı gibi, toplumsal hafıza da mekâna ait izleri anlatı ve söz üzerinden kurar. Dolayısıyla kenti bir metin gibi okuyabilmek için kentsel peyzaj öğelerini kendi ilişki sistemi içerisinde değerlendirmek gerekir. Çünkü kent hem toplumsal hem mekânsal ilişkiler sistemi içerisinde var olur. Sonuç olarak kentin hangi kavramsal düzlemde, hangi temsil alanında okunduğu toplumsal boyutun ve mekânsal boyutun göz ardı edilmemiş olması açısından önemlidir.

Kenti yalnızca mekânsal çözümleme dilleriyle incelemek, düz anlamların ortaya çıkmasına olanak verirken toplumsal ilişkiler sistemi içinde yer alan kültürel ve tarihsel anlamlar içeren işaretleri deşifre etmemize yardımcı olamaz. Kentsel anlatıda kültürel ve tarihsel anlamlar içeren işaretler yeni bir içerik düzleminde değerlendirildiğinde ve iletilen yeni bir kavramla birleştiklerinde ikincil bir anlam belirtirler. Yan anlamların ortaya çıktığı bu ideolojik süreç sonunda yeni mekân göstergeleri dolayısıyla yeni peyzaj okumaları gerçekleşir. Bu nedenle çalışmada göstergebilimin yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çünkü göstergebilimin uygulama alanı farklı anlam katmanlarındaki ilişkiler sistemini anlamamızı ve yan anlamları okumamızı kolaylaştırmıştır.

Kentsel anlatıda ideolojik süreci temsil eden ögelerden birisi de yer isimleridir. Bu anlatının temsil alanı içinde yapacağımız bir çalışmada yan anlamların okunması bu bağlamda önemlidir. Yalnızca kültürel ve tarihsel anlamlar içeren işaretleri değil toplumsal belleği oluşturan göstergeleri de deşifre etmemize yardımcı olmuştur. Modern öncesi kentlerde mekân, işlev ve mahiyete göre kullanıcıları yani toplum tarafından belirlenirken; 18.yy sonrasında mekân isimleri iktidarın temsili, geçmişin yeniden üretimi ve geleceğin bugünde arşivlenmesinin bir aracı olmuştur. Bir siyasi aktivite haline gelen yer adlandırması, iktidarın temsilini mekân üzerinden günlük hayatla buluşturur. Yer adlandırmalarının en önemli örnekleri ise temsil mekânları ile karşımıza çıkmaktadır.

Gerek merkezi gerek yerel yönetimlerde yaşanan belirgin değişimlerde kentsel yer adlandırmalarında nitelik ve nicelik açısından kırılmaların olduğu görülmektedir. Yeni rejimin kurulması ile tüm kentlerde kavramlar, olaylar ve kişi isimleri ile adlandırılan mekânlar üzerinden yeni bir toplumsal hafıza kurma hedeflenmiştir. 1950'lerde değişen siyasi kimlik, kentsel mekânda yeniden isimlendirmeler ile yeni bir temsil biçimine gönderme yapmıştır. Ankara'da yerel yönetimin değişim ile 1994-95 yıllarında yer isimlerinde nicelik olarak büyük bir değişimin yaşandığı, son on yılda ise isimlerin anlam yükü açısından nitelik değişimi olduğu görülmektedir. Ayrıca mekânı, farklı bir mekânın niteliği ile yeniden tanımlamak için tür adının kullanımı örneği Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi üzerinden saray, külliye ve ev kavramlarının anlamsal içeriği ile halen tartışmaların odağında olan bir konu olarak gündemdedir. Bu yerleşkenin fiziki yapısı, işlevi, kurulduğu alan vb. odaklı siyasi eleştirileri gölgede bırakacak boyuta gelen isim konusu, yer adlandırmalarının toplumun inşası, bellek, mekân ve iktidar ilişkileri açısından önemini ortaya koymaktadır.

Kültürel bir olgu olarak isimlendirme, birey ve toplumun dünyasını yansıtan dilsel bir davranıştır. Buna göre yer isimleri de toplumun dünya görüşü, deneyimleri ve inançlarını yansıttığı ölçüde benimsenirler. İktidarın bir egemenlik ve kontrol aracı olarak günlük yaşama yerleştirdiği yer isimleri, toplum tarafından (ideolojik) bir filtreden geçirilir ve ancak toplum kendi ile ilişkilendirdiği ölçüde sahiplenir. Toplumla sosyal ve kültürel olarak bağ kuramayan yer isimleri belirgin bir dirençle karşılaşır. Özellikle temsil mekânlarında isim değişikliklerinin toplumsal bellekte tam anlamıyla yer edinemediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yer isimlerinde kullanılan, değiştirilen kavram ve tanımlar kamuoyu tarafından (bazen amaçtan bağımsız olarak)

iktidarın bu isme yüklediği düşünölen anlam yükü bakımından değeriendirilmektedir.

Kentin anlatısı farklı anlam katmanlarının arkasında gizlenen sosyal ve kültürel kodların birlikteliğinden oluşur. Mekânların fiziksel muhtevası kentlinin deneyimleri ve kentsel bilinciyle birlikte değeriendirildiği zaman bu anlam katmanlarını deşifre etmemize ve anlamlandırmamıza yardımcı olur. Ancak o zaman kentin tarihini, kültürünü ve kimliğini anlatan hikâyeyi yazmaya başlayabiliriz.

Extended Abstract

(Re)Structuring the Space in Language: Place Names, Collective Memory and Ideology

*

Seda Arslan

ORCID: 0000-0003-0973-8071

Zeynep Uludağ

ORCID: 0000-0001-9242-7957

The city can be conceptualized as a text; as a system of signs and symbols conveying messages and meanings like culture. However, this text cannot be conceptualized without reference to spatial and social processes at the same time. The spatial environment, which has many meanings behind it and conveys messages to us; it turns into a social and cultural narrative with our experiences, spatial behaviour, cognitive perception and memory. Thus, the communicative language of space is included not only in its physical content, but also its place in memory, its image in perception, and its concept in thought. Spatial perception is generated not only through physical and operational features such as form, scale, style, position, and function, but also through ideological discourses. In addition to spatial definitions such as monumentality, representation, identity, and publicity shaped by the visual perception, the narrative of the urban space also establishes, changes, and strengthens its meaning and context with textual/ linguistic messages. The narrative defines the space like a written text or a speech, while it also provides its cognitive construction.

The communicative function of the space brings together the spatial disciplines and the phenomenon of language on a common ground that is the study field of semiology. Language as a tool of communication is a system of signs which have written/spoken symbols with "concrete" expressions and perceived symbols with "*abstract/conceptual*" expressions. Symbolic connotations of conceptual expressions emerge as functional meanings as long as they convey the social use value of an object. In other words, in the definition values of some concepts, social/cultural meanings precede as its function.

The words we use in describing spaces also have the *conceptual* expressing both their function and symbolic meaning. These definitions can be words that are used to indicate the type of the space, as well as words to be used to name that space. Words like street and boulevard, which we use to define the *type of the space*, are considered as the functional representation, while the words like house and palace that are used to define the typology of some buildings are considered to have a social representational meaning.

Place names are public by nature; as such they belong to the collective memory. Besides their physical characteristics they convey social and cultural meanings and messages. Place names that connect language and space; are means/forms of production of official history, recording memory and a political representation both as a part of daily life and bureaucratic field. Place naming as a political practice "embedded in language" connect the ideology with the daily activities of human life to construct a new social reality. The renaming of the places is relatively a simple political action/process/practice according to long term ideological and structural changes since it has an immediate effect on human life and perception with its power of declaration. Therefore, it is seen that the subjects of the studies that deal with urban place naming are mostly concentrate on regime and power changes.

It is a frequently encountered and controversial political act that governments represent their ideologies through renaming places in cities. In that way they introduce a new memory into the daily life of the citizens. In these study contemporary examples of this political practice of place naming and name changing in Turkey are explored over two cases: the *specific term* and the *generic term*.

In the capital city of Ankara, after the 90's, an intense urban place renaming procedure took place under the authority of the Ankara Metropolitan Municipality. This (re)renaming practice is significant both in terms of quantitative results especially soon after the political party change of Municipality administration and in terms of characteristics of the names that give references to represent Turkish-Islamic civilizations and culture. These place naming establishes a connection with the Turkish-Islamic civilization and history in the urban space, creating a new meaning and memory. The local government offers a reminder and a declaration with the names of places in daily life that reaches everyone and every day by combining Turkish-Islamic history and related concepts which are assumed as its source of political legitimacy. Moreover, there are outstanding examples of place renaming process in the Capital city such as *Kızılay* (Red Crescent) Square, *Gar* (Station) Square and Tandoğan Square.

(re)Naming of representational spaces are significant examples since these places as the meeting area, the living space of social life and public sphere, form spatial traces, urban identity, culture and collective memory.

Current place (re)naming activities are not limited to the capital city Ankara and they do not remain in the street scale. Especially large-scale projects and representational spaces have been the subject of discussions and criticisms of place re-naming process in Turkey. Although it is not limited to these examples; (re)naming of *Opera Square* in Ankara, *1071 Malazgirt Boulevard*, *third bridge* built over İstanbul Bosphorus, the *Atatürk Square* in İzmir (known as *Konak Square* in the collective memory), *Millet Garden* in Rize-Fındıklı, *İstanbul Atatürk Culture Centre* (AKM) and new *İstanbul Airport* have been the subjects of discussions on place names. In other words, renaming the places over commemorative “*specific term*” are considered in terms of the semantic axis that is thought to be attributed by the political power to ideology over place name.

In place names, there are also examples where the terminology indicating the type of the place (generic term) with different meaning attributions. The most known example for this situation can be shown as the “White House”, the official residence and office of the Presidency of the United States of America (USA). Building group gone through renaming process twice, in the 19th century and in the 20th century, from *President's Palace* to *Executive Mansion* and then to *White House*. The palace and mansion are residences that express an autocratic regime and splendour, while the house emphasizes the concept of family and simplicity.

In general, most of the countries, define presidential office and residential structures as palace while villa, mansion, castle other few typological preferences that represent massive scale, grandeur and monumentality. Moreover, it is seen that the word “house” is used in many examples as well as the word palace. Although the word palace that is used for different public buildings with judiciary, security, cultural function often adds affirmative meaning while it is used for the presidential offices, it evokes authoritarian regimes thus implies undesirable meanings by the administration.

Another similar example to the situation of redefining the space through a different spatial typology is the *Presidential Complex* situated on AOC land in Ankara. This facility is built as a multi-purpose complex with religious, social and cultural functions including the Presidential Residence and offices, administrative buildings of the affiliated units, a mosque, a congress centre and a library. Since its construction it has been named officially and unofficially with

different symbolic definitions; "Ak-Saray" (White Palace), "Presidential Palace", "Presidential Külliye" (a mosque centred multipurpose complex), "House of the Nation". Formal and informal naming for this complex caused critics and aroused discussions in terms of its symbolic coding referring to imperial history and religious function.

The narrative of the city is a multi-layered text attributed with meanings that needs to be deciphered together with sociological and spatial imaginations. Even the space is not experienced or seen, this textual language of space conveys the meanings that enable to (re)construct it in memory. Place names are one of the elements representing the ideological process in the urban narrative. In this context, it is important to read connotations within different representational fields of urban narrative that lead to decode, not only the signs that contain cultural and historical meanings, but also the signs that make up the social memory. Discussions on (re)naming of places that may overshadow the physical structure, function, political critics and/or events took place, reveals its importance in terms of construction of society, collective memory, space and power relations. As a result, it is understood that this (re)naming process encounters the resistance of collective memory especially for representational space, unless the place names reflect the world view and beliefs or associated with daily life and spatial experiences of the society.

Kaynakça/References

- AA. (2020, Ekim 19). *İHÜ'ü 'kampüs üniversite' kimliğine kavuşturan külliye açıldı*. 23 Ekim 2020 tarihinde Anadolu Ajans: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/ihuyu-kampus-uni-versite-kimligine-kavusturan-kulliye-acildi/2011400> adresinden erişildi.
- ABB. (t.y.). *Değişen cadde ve sokak isimleri*. 01 Kasım 2020 tarihinde Ankara Büyükşehir Belediyesi, Numarataj Şube Müdürlüğü: <https://www.ankara.bel.tr/genel-sekreter/genel-sekreter-yardimcisi/fen-isleri-dairesi-baskanligi/numarataj-sube-mudurlugu/degisen-cadde-ve-sokak-simleri/> adresinden erişildi.
- Akarsu, B. (1984). *Wilhelm Von Humboldt'da dil-kültür bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akduman, İ. (2020, Haziran 26). *Millet Bahçesi'nin adını Atatürk Parkı olarak değiştiren CHP'li başkana soruşturma*. 15 Kasım 2020 tarihinde Sözcü: <https://www.sozcü.com.tr/2020/gundem/millet-bahcesinin-adini-ataturk-parki-olarak-degistiren-chpli-baskana-sorusturma-5896467/> adresinden erişildi.
- Alderman, D. H. (2009). Street names as memorial arenas: the reputational politics of commemorating Martin Luther King Jr. in a Georgia County. L. D. Berg, ve J. Vuolteenaho (Der.), *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming* içinde (ss. 179-197). Surrey; Burlington, VT: Ashgate.

- Arkitera. (2013, Mayıs 30). *Yavuz Sultan Selim Köprüsü' tartışma yarattı*. 03 Kasım 2020 tarihinde Arkitera: <https://www.arkitera.com/haber/yavuz-sultan-selim-koprusu-tartisma-yaratti/> adresinden erişildi.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (A. Tekin, Çev., 2. bs.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- Atay, T. (2015, Kasım 10). *Erdoğan neden 'Atatürk' demekten kaçınıyor?* 03 Kasım 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/erdogan-neden-ataturk-demekten-kaciniyor-412005> adresinden erişildi.
- Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16(6), 479-493.
- Batuman, B. (2015). Gezi'nin devamı olarak Atatürk Orman Çiftliği mücadelesi ya da rejim değişikliğinin (ve buna direnişin) mecrası olarak "Cumhurbaşkanlığı Sarayı". *Dosya*, 1(34), 53-62.
- Batuman, B. (2019). *Milletin mimarisi-yeni İslamcı ulus inşasının kent ve mekân siyaseti*. İstanbul: Metis.
- Batur, A. (1998). 1925-1950 döneminde Türkiye mimarlığı. *75 yılda değişen kent ve mimarlık* içinde (ss. 209-234). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bayer, Y. (2017, Haziran 20). *AKM'de Atatürk adı 'uçuruluyor' mu?*. 03 Kasım 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/yalcin-bayer/akmde-ataturk-adi-ucuruluyor-mu-40495410> adresinden erişildi.
- Bigler, B. P. (2020). White House. *Encyclopædia Britannica*. 22 Ekim 2020 tarihinde Britannica: <https://www.britannica.com/topic/White-House-Washington-DC> adresinden erişildi.
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı: 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayınları.
- Cengizkan, A. (2017). Kurgu, tasarım ve kullanım: Cumhuriyet dönemi kamusal mekânları için bir çalışma programı. G. A. Sargın (Dü.), *Başkent üzerine mekân-politik tezler: Ankara'nın kamusal yüzleri* içinde (4. bs., s. 215-243). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlar, N., Uludağ, Z., ve Aksu, A. (2006). Hürriyet Meydanı: bir kentsel mekânın yenilik ve dönüşüm öyküsü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(1), 177-182.
- Çaralan, İ. (2018, 10 31). *İstanbul Havalimanı açıldı ama başlattığı tartışmalar sürecek*. 02 Kasım 2010 tarihinde Evrensel: <https://www.evrensel.net/yazi/82570/istanbul-havalimani-acildi-ama-baslattigi-tartismalar-surecek> adresinden erişildi.
- Çınar, R. Ü. (2020). *Ecdadın icadı: AKP iktidarında bellek mücadelesi*. İstanbul: İletişim.
- Çoban M. (2013). Toplumsal hafıza ve siyasal dönüşümler bağlamında mekân isimlerinin önemi: Türkiye örneği, VII. *Ulusal Sosyoloji Kongresi, Bildiri Kitabı III*, s 667-675.
- David, J. (2013). Street names-between ideology and cultural heritage. *Acta Onomastica*, 54(1), 53-61.
- Diken. (2014, 1kasım1 09). *9 Soruda dünyanın dilindeki 'Ak Saray'*. 03 Kasım 2020 tarihinde Diken: <http://www.diken.com.tr/9-soruda-ak-saray-2/> adresinden erişildi.

- Diken. (2015, Ekim 15). *AKP'ye 'barış' fazla geldi: Gar Meydanı'nın adı 'Demokrasi Meydanı' olarak değiştirildi.* 03 Kasım 2020 tarihinde Diken: <http://www.diken.com.tr/akpye-baris-fazla-geldi-gar-meydaninin-adi-demokrasi-meydani-olarak-degistirildi/> adresinden erişildi.
- Eco, U. (2019). *Mimarlık göstergebilimi.* (F. Erkman Akerson, Çev.). İstanbul: Daimon. (Orijinal eserin yayın tarihi 1968).
- Gazeteduvar. (2017, Temmuz 15). 09 Kasım 2020 tarihinde Gazeteduvar: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/15/15-temmuz-sonrasi-nerelerin-adi-degisti.> adresinden erişildi.
- Gazeteport. (2015, Kasım 10). 03 Kasım 2020 tarihinde Gazeteport: <http://gazeteport.com/2015/neden-aturk-demiyor-2030/> adresinden erişildi.
- Ghulyan, H. (2017). *Mekânın üretimi kuramı ve Türkiye'de kentsel mekânın üretimi: Ankara örneği.* Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ghulyan, H. (2019). The spatialization of Islamist, populist, and neo-Ottoman discourses in the Turkish capital under AKP rule. *New Perspectives on Turkey*, 2019(61), 125-153.
- Giddens, A. (1995). *The constitution of society, outline of the theory of structuration.* Cambridge: Polity Press.
- Günel, V. (2012). Batman'da cadde adlandırmaları: toplumsal bellek oluşturma ve şehirselleşme mekânı hâkim olma çabaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 25, s.171-197.
- Gür, B. F., & Altan, T. E. (2015). İktidarın gösteri(ş) mekânı: Cumhurbaşkanlığı Kompleksi. *Dosya*, 34, 1-6.
- Gürsel, K. (2019, Kasım 12). *Erdogan Atatürkçü mü oldu?* 03 Kasım 2020 tarihinde Medyascope: <https://medyascope.tv/2019/11/12/yorum-kadri-gursel-18-erdogan-aturkcu-mu-oldu/> adresinden erişildi.
- HaberSol. (2017, Temmuz 15). 30 Ekim 2020 tarihinde Haber.Sol: <https://haber.sol.org.tr/toplum/iste-15-temmuzdan-sonra-ismi-degistirilen-yerler-202934> adresinden erişildi.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek.* (Z. Karagöz, Çev.). İstanbul: Pimhan. (Orijinal eserin yayın tarihi 1950).
- Harvey, D. (1975). *Social justice and the city.* London: Edward Arnold Ltd.
- Hürriyet. (2016, Ağustos 09). 02 Kasım 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/izmir-buyuksehir-belediyesinde-gundem-15-temmu-40186113> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2018, Temmuz 15). 30 Ekim 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sehitlerin-isimleri-buralarda-yasayacak-40896706> adresinden erişildi.
- Kara, B. (2012). Kentler açısından mekânın toplumsallığı ve yer isimlerinin siyasal yapıya göre değişimi: Niğde örneği. *Journal of World of Turks*, 4(1), s. 149-163.
- Lefebvre, H. (1993). *The production of space.* Oxford: Blackwell.

- Milliyet. (2015, Nisan 15). *Mitinglerin meydanı 'Tandoğan'sız kaldı*. 02 Kasım 2020 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/mitinglerin-meydani-tandogan-siz-kaldi-2044152> adresinden erişildi.
- Mills, C. W. (1959). *Social imagination*. New York.
- Mimarlar Odası-Ankara. (2016, Temmuz). *Mekânsal izler kolaycı yöntemlerle oluşturulamaz... hafıza reddeder!*. [Kurul Açıklaması] 10 Ekim 2020 tarihinde Mimarlar Odası-Ankara Şubesi: <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=7957> adresinden erişildi.
- Nash, C. (1999). Irish placenames: post-colonial locations. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24(4), 457-480.
- NTV. (2015, Ekim 15). *Ankara Gar Meydanı'nın ismi değişti*. 02 Kasım 2020 tarihinde NTV: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/ankara-gar-meydaninin-ismi-degisti,ZZIUQ8pHxEG7Bb6rIA-u-Q> adresinden erişildi.
- Özberk, N. (2018). Mekânsal semiyotik ve politik semantik açısından kentsel metnin dönüşümü: Nevşehir'de kamusal mekân isimlendirmeleri örneği. *İdealkent*, 9(24), 662-700.
- Özkan, M., ve Yoloğlu, A. C. (2005). Bir bellek projesi olarak sokak isimlendirmesi: Ankara örneği. *Planlama*, 2005 (4), 54-60.
- Sami, F. (2016, Şubat 07). *Markalaşma her alanda önemlidir, komik ama bir o kadar da gerçek bir örnek..Emlak fiyatları ve konut isimleri!* @fuatsami: <https://twitter.com/fuatsami/status/696301454722785280?s=20> adresinden erişildi.
- Sayer, A. (1991). Behind the locality debate: deconstructing geography's dualisms. *Environment and Planning (A)*, 23, 283-308.
- Saussure, F. D. (2011). *Course in general linguistics*. (W. Baskin, Çev.) New York; Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Stoughton, C. *Kennedy children visit the Oval Office. President Kennedy, Caroline Kennedy, John F. Kennedy, Jr. White House, Oval Office*.
- T24. (2013, Mayıs 29). 3. Köprü için Yavuz Sultan Selim adı neden tartışma yarattı? 03 Kasım 2020 tarihinde T24: <https://t24.com.tr/haber/sabiha-gokcen-havaalanina-in-yavuz-sultan-selim-koprusunden-gec,230901> adresinden erişildi.
- T24. (2018, Nisan 01). 03 Kasım 2010 tarihinde T24: <https://t24.com.tr/haber/catlayin-patlayin-akmyi-yiktik-diyen-erdogana-tepki-yol-gorundu-gidecek-ataturkun-adini-silemeyecek,594893> adresinden erişildi.
- Tamur, E. (2010). Ankara'da mahal isimlerine yansıyan tarih-I. *Kebikeç*, 29, 57-71.
- Tan, P. K. (2018). Challenges to nationalism in language planning: street names in Malaysia. *Researching Agency in Language Policy and Planning* (s. 61-83) içinde Routledge.
- TBMM. (2018, Ekim 31). *Komisyon Tutanakları*. 06 Haziran 2020 tarihinde TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2195 adresinden erişildi.

- TCCB. (2017, Kasım 10). *Konuşmalar*. 09 Kasım 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/87289/aturku-anma-torende-yaptiklari-konusma> adresinden erişildi.
- TCCB. (2019, Eylül 02). *Konuşmalar*. 09 Kasım 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/109470/adli-yil-acilis-torende-yaptiklari-konusma> adresinden erişildi.
- TDK. (2019). *Küllîye*. 20 Haziran 2020 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Turan, S., ve Yalçın Ercoşkun, Ö. (2017). Meydanlardaki isim değişikliklerinin kent belleğine etkisi: Ankara örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 55-68.
- Uluşahin, A. (2017, Kasım 06). *Atatürk Kültür Merkezi'nin 70 yıllık tarihi*. 09 Kasım 2020 tarihinde Bianet: <https://m.bianet.org/bianet/kultur/191286-aturk-kultur-merkezinin-70-yillik-tarihi> adresinden erişildi.
- White House. (t.y.). *The grounds: The White House Building*. 22 Ekim 2020 tarihinde White House: <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/the-white-house/> adresinden erişildi.
- Yeni Şafak. (2015, Ekim 15). 02 Kasım 2020 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/gundem/ankara-gari-meydaninin-adi-degistirildi-2323643> adresinden erişildi.
- Yetkin, M. (2017, Kasım 13). *Ve Erdoğan Atatürk'ü övüyorsa*. 03 Kasım 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/ve-erdogan-aturku-ovuyorsa-40642932> adresinden erişildi.

Ekler

Tablo 4. 2013-2020 arası dönemde Başkent Ankara'da kent mekânı isimleri (ABB, t.y.).

İsmlendirme biçimi	Sayı	Oran %
İlk isimlendirme	ilk isim (isim)	838
	ilk isim (numara)	3.221
	Toplam	4.059
İsim değişiklikleri (statü değişimi dâhil)	isimden isime	57
	numaradan isime	140
	Toplam	197
GENEL TOPLAM	4256	100

Tablo 5. Başkent Ankara’da 2013-2020 yılları arasında sokak, cadde, bulvar, meydan isimlerinin nitelikleri (ABB, t.y.).

İsimlerin Niteliği	Örnekler	
Kişi İsimleri	Türk-İslam medeniyetleri tarihinde önemli şahıslar	Akşemseddin, Alparslan, Ali Kuşçu, Barbaros Hayrettin Paşa, Çandarlı Halil Paşa, Enver Paşa, Ertuğrul gazi, Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmet, Fevzi Çakmak; Fuzuli, Gazali, Harezmi, İstemihan, Kadızade Rumi, Kanuni, Katip Çelebi, Kılıçarslan, Köroğlu, Kültigin, Melikşah, Mevlana, Metehan, Mimar Sinan, Nasuhpaşa, Orhangazi, Oruç Gazi, Oruç Reis, Osman Bey, Osmangazi, Piri Reis, Saltuk Buğra, Selahaddin Eyyubi, Sami Efendi, Süleyman Şah, Süleyman Çelebi, Ulubatlı Hasan, Uluç Ali Paşa, Yavuz Sultan Selim, Yıldırım Beyazıt vd.
	Siyasetçiler	Adnan Menderes, Hasan Celal Güzel, Melih Gökçek, Muhsin Yazıcıoğlu, Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Orhan Eren, Sadık Ahmet, Şükrü Saraçoğlu, Prof. Dr. Turan Güven, Yücel Seçkiner
	Şehit İsimleri	Şehit Ömer Halisdemir, Şehit Polis Mustafa Keskin, İncek Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz vd.
	Bilim, sanat, edebiyat, spor alanlarında önemli şahsiyetler	Abdülrahim Karakoş, Aşık Veysel, Ali Kızıltuğ, Prof. Dr. Aziz Sançar, Barış Manço, Erol Yaşar Türkalp, Hasan Tahsin, Mehmet Akif Ersoy, Namık Kemal, Necip Fazıl Kısakürek, Reşat Nuri Güntekin, Sezai Karakoç, Sinan Şamil Sam.
	Yabancı İsimler	Cengiz Aymatov, Andrey Karlov, Aleksander Dupçek, MalcomX
	Çeşitli dini toplulukların temsilcisi olarak anılan kişiler	Alaaddin Fersafi, Abdullah Faruki, Aziz Mahmud Hüdayi, Galip Hasan Kuşçuoğlu, Mehmet Zahit Kotku, Mustafa Kalfaoğlu, İbrahim Gürbüz, Rıza Çöllüoğlu vd.
	Diğer	İlhan Cavcav, Hasan Basri Bozkurt, Makbule Ölçen, Fırat Yılmaz Çakıroğlu vd.
Yer İsimleri	Türk-İslam coğrafyası yer isimleri	Bosna, Buhara, Cezayir, Gazze, Budapeşte, Gazi Magaso, Girne, Kafkas, Karabağ, Karadağ, Kerkük, Kıbrıs, Kırım, Kosova, Mekke, Podgarista, Selanik, Semerkand, Üsküp, Türkistan, Anadolu, Avrasya, Horasan,
	Türkiye’den farklı yer isimleri	Sakarya, Çanakkale, Kocatepe, Nevşehir, Beyşehir, Karamürsel vd.
	Diğer yer isimleri	Rodos, Lizbon, Lozan, Tibet
Kavram ve Olaylara İlişkin İsimler	Türk-İslam kültürüne referans veren kavramlar	Selçuklu(lar), Ergenekon, Serhat, Hilal, Kaan, Kürşat, Ayyıldız, Diriliş, Oğuz, Orhun, Otağ, Özbek, Bozkurt, Tuğra, Hünkar, Ferman, Zakir, Medine Müdafii, Ramazan, Oruç, Hafız, Himmet, Destan, Dergah, Ehlibeyt, Cennet, Cihat vd.
	Cumhuriyet tarihi referanslı kavramlar	Kurtuluş, İstiklal, Millet, Hürriyet, Demokrasi, Cumhuriyet, Anayurt, Bayrak, Vatan, Sancak
	Olaylara referans veren isimler	Amasya Beyannemsi, 19 Mayıs, Mavi Marmara, Zeytindalı (2018), 15 Temmuz Kızılay Milli İrade, 15 Temmuz Şehitler, 1071 Malazgirt, Anafartalar, Dumlupınar, Pasinler, Lozan, Mercidabık, Çaldıran, Yassıçimen, Lozan, Tanzimat, Homaç, Estergon vd.
	Doğa vb. çağrışımlı isimler	Cevher, Çevre, Çınarlı, Çiğdem, Zambak, Mazı, Ay, Balık, Zümrüt, Yakut, Elmas, Şafak, Şelale, Tepe, Palmiye, Petek, Seher, Kaktüs, Tufan, Taşkın, Sümbul, Başak, Çelik, Bakır, Çiçek, Lale, Akarsu, Dolunay, Ladin, Limon vd.
	Diğer	Belediye, Okullar, Ormancılar, Sanayii, Avcılar, Camcı, Semaver, Nisa, Sarılar, Tezkere, Esmâ, Gizem, Beste, Buğra, Ecem, Kürşat, Odak, Özışık, Dereboyu, Örenkale, Özdebirlik, Beyazçizgi, Bademli, Sağlıklı, Genç, Güvençir, Huzur, Temiz, Şefkat, Sanat, Sergi, Balerin, Bilim vd.

Cumhuriyet İdeolojisinin Kentteki İzini Sürmek; Yeşilgiresun Gazetesinde Kültür, Mekan, Anlam

*

Özgür Demirkan¹
ORCID: 0000-0001-5430-1018

Selin Karabrahimoğlu²
ORCID: 0000-0002-0941-8185

Öz

Bu çalışmanın amacı; Cumhuriyet ideolojisinin periferide konumlanmış bir kent olarak Giresun kent mekanındaki izlerini aramaktır. Kente ve mimariye özgü her düşünme eylemi ve uygulama; merkez eksenli ideolojik yaklaşımların yanı sıra kentlerin kültürleri, coğrafyaları ya da yerel aktörlerinden beslenmektedir. Giresun da, Anadolu kentlerinin genelinde gözlenen ideoloji eksenli modernleşme sürecini yerel ölçekteki gelişmeler doğrultusunda yaşamış bir kenttir. Kentteki modernleşme çabaları ve uygulamaları bir taraftan merkezin öngörülerini ve ideolojisi ile biçimlenirken diğer taraftan merkezden bağımsız bir deneyim ve duyarlılıkla uygulamaya konulmuş; kente özgü kültürel, ekonomik ya da coğrafi koşullar bağlamında gerçekleşmiştir. Bu bakışla, Cumhuriyet ideolojisinin mimari ve kültürel faaliyetler üzerinden periferide yaygınlaştırılmaya çalışıldığı, imar hareketlerinin incelendiği 1930-1940 aralığı çalışmanın zamansal odağıdır. Cumhuriyet ideolojisi, Giresun kentine ve mimariye ilişkin somut semboller ve toplumsal dönüşümü incelerken kültürel faaliyetler ile paralel bir biçimde okunmaya çalışılmıştır. Anadolu'nun en eski yerel gazetelerinden Yeşilgiresun Gazetesi çalışmanın odağına yerleştirilmiş, Cumhuriyet ideolojisinin kentteki izleri göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak mekana ve kültüre ilişkin haberler üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet ideolojisi, mekan, kültür, anlam, Yeşilgiresun Gazetesi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, ozgur.demirkan@giresun.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, selin.karabrahimoglu@giresun.edu.tr

Tracing the Republican Ideology in the City; Culture, Place and Meaning in Yeşilgiresun Newspaper

*

Özgür Demirkan³
ORCID: 0000-0001-5430-1018

Selin Karabrahimoğlu⁴
ORCID: 0000-0002-0941-8185

Abstract

The aim of this study is to search for traces of the Republican ideology in the city space of Giresun on periphery. Every act of practice specific to the city is nurtured by cultures, geographies or local actors of the cities in addition to center-based ideological approaches. Giresun is a city that experienced the ideology-based modernization process observed in general in Anatolian in parallel with the developments at local scale. While the modernization efforts and practices in the city were shaped by the predictions and ideology of the center, they were put into practice with an experience and sensitivity independent from the center. The period of 1930-1940, during which attempt was made to spread the Republican ideology to the periphery through architectural and cultural activities, were determined as the temporal focus of the study. The ideology was read parallel with concrete symbols of Giresun city, and architecture and cultural activities that accelerate social transformation. Yeşilgiresun, which is one of the oldest local newspapers of Anatolia, was placed in the focus of the study, and effort was given to interpret the traces of the Republican ideology in the city through news about place and culture by using the semiotic analysis method.

Keywords: *Republican ideology, place, culture, Yeşilgiresun Newspaper*

³ Asts. Prof., Giresun University, ozgur.demirkan@giresun.edu.tr

⁴ Asts. Prof., Giresun University, selin.karabrahimoglu@giresun.edu.tr

Giriş

Cumhuriyetin ilanının ardından il statüsü kazanan Giresun zamanla, tarımsal üretim üzerinden gelişimini sürdüren küçük bir Osmanlı kazasından modern kent düzenininin gereği ve Cumhuriyet ideolojisinin nesnesi olarak bankalar, eğitim yapıları, sağlık kurumları, parklar ve meydanlar gibi yeni yapıların ve mekansal düzenlemelerin yer almaya başladığı bir kente dönüşmüştür. Kentte gerçekleştirilen sanatsal ve kültürel faaliyetler kentteki modernleşme deneyimini desteklemiş, özellikle halkevleri tarafından düzenlenen konferans, müsamere, sinema ve tiyatro etkinlikleri modern yaşamın içselleştirilmesinin ve yaygınlaştırılmasının aracı olmuşlardır. Bu dönemde kentte modernleşme ideolojisinin mekan ve kültür ortaklığında hayata geçirildiği ve devamlılığının sağlandığı söylenebilir. Bu çok yönlü ortaklık çalışma yönteminin belirlenmesinde etkili olmuş, kente ve mimariye ilişkin somut ideolojik semboller ve toplumsal dönüşümü ivmelendiren kültürel faaliyetler aynı zamansal düzlemde okunmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet ideolojisini merkez kentlerin mimarlık yazını üzerine konumlandıran çalışmaların dışında, periferi odaklı araştırmaların kent ve mimarlık tarihi yazınına eklenmesine ve döneme ilişkin kavrayışın zenginleştirilmesine katkı sağlanmıştır. Modern mimarlık mirası kapsamına dahil edilen yapılar üzerinden yürütülen dönemsel okumalarda sıklıkla karşılaşılan biçim odaklı anlayışa, mekan ve kültür ortaklığında farklı anlamsal çıkarımlara zemin hazırlayan çoklu bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Çalışmada, Cumhuriyet ideolojisinin Giresun kentindeki güzergahını belirlediği modernleşme süreci hem Anadolu'nun en eski yerel gazetelerinden, hem de kent tarihine kaynaklık eden en önemli arşivlerinden biri olarak Yeşilgiresun Gazetesi üzerinden okunmuştur. Yerel gazeteler söz konusu dönemde kente, kentliye ve mimariye ilişkin söylemleri ile aslında okuyucusuna bilgi ulaştırılan en etkili iletişim araçları arasındadır. Bir taraftan okuyucusunun, dolayısıyla toplumun dilini güçlendirirken diğer taraftan uluslararası engelleri zorlayarak merkeziyetçiliğe yarar sağlamış, temel kuralları ve gelenekleri denetlemeye ve bildirmeye yardımcı olmuşlardır (Mora, 2008, s.3). Bu özellikleriyle gazeteler herhangi bir statü ayrımı gözetmeksizin herkesin evine ulaşarak toplumsal bir bilinç yaratma, sosyal yaşamı etkileme ya da egemen ideolojiyi yayma etkisine sahiptirler. Dolayısıyla yerel gazete arşivlerini bir kentin yaşamına, toplumsal düzenine ve imarına ilişkin bilgi sahibi olmanın, kent gelişimini okuyabilmenin bir aracı olarak kabul etmek mümkündür.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, Cumhuriyet'in ilanıyla Anadolu'yu yeniden inşa etmeye başlayan ideolojinin periferide konumlanmış bir kent olarak Giresun kent mekanındaki izlerini Yeşilgiresun Gazetesi üzerinden ara-maktır. Çalışmanın zamansal odağı; Anadolu'daki modernleşme sürecini konu alan çalışmalarda sıklıkla takip edilen dönemsel değerlendirmelerde Anadolu modernleşmesinin ikinci dönemi⁵ olarak kabul edilen 1930-40 aralı-ğıdır. Söz konusu dönem somut gereksinimler ile düşünsel arayışların kesiş-tiği, ekonomik gerçeklikle toplumsal yani kolektif duygulanımların bütün-leştiği, siyasal erkin ideolojisi bağlamında toplumla ilişkili pek çok alanda moderni nesnelleştirdiği bir dönemdir. Benzer şekilde Giresun'un kent ve mimarlık tarihinde de Cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılmaya çalışıl-dığı, dolayısıyla insan odaklı dönüşümün çarpıcı izlerini taşıyan ve ideolojik geri dönüşümlere sahne olan bir dönem olarak önem kazanmaktadır. Bu bağ-lamda 1930-40 aralığında Yeşilgiresun'da yer alan haberler taranmış, mekan ve kültür odaklı haber başlıkları seçilerek yayın tarihlerine göre kronolojik düzende sıralanmışlardır. Mekan ve kültür ortaklığındaki ilişkisel bir okuma için göstergebilimsel çözümlemeyle haberler anlamlandırılmaya çalışılmış, ideolojinin kentteki mekansal izleri aranmıştır. Dolayısıyla öncelikle Cumhu-riyet ideolojisi, toplum ve kültürle kurduğu ilişki ve bu ilişkinin somutlaştığı yer olarak mekanla etkileşimi tartışılmalıdır.

Cumhuriyet İdeolojisi, Kent ve Mimarlık

Politik bir alan olarak düşünüldüğünde mekanın, çeşitli aktörlerin dolaylı ya da dolaysız etkisi ile varlık bulduğu, mekanı yaratan ve tasarlayanlar kadar iktidar ve kullanıcıların da bu fiziksel çevrenin oluşumunda belirleyici olduk-ları görülmektedir. İktidarların işleyiş biçimleri ve ideolojik yöntemleri düşü-nüldüğünde, ideolojiyi kuran tüm aktörler mekan üzerinden varlık kazan-makta (Aydınlı, 1996, s.28), sistemin kendini meşrulaştırma çabasının ürün-lerine dönüşmektedirler. Mimarlık ve kent planlama ise tarihsel süreç içeri-sinde toplumsal gelişmelerden, sosyo-ekonomik koşullardan ya da ideoloji eksenli gelişmelerden en çabuk etkilenen disiplin olarak iktidarın ideolojisini, bilgisini, mesajını yansıtan politik bir sembol oluşturma sorumluluğu taşı-maktadır. Egemen ideolojilerin kendisini ve süreçlerini bireylerine anlamlı

⁵Türk modernleşmesi; Sıkılgan/Utangaç Modernite (1850-1923), Köktenci/Radikal Modernite (1923-1950), Popülist Modernite (1950-1980) ve Modernite Projesinin Aşınması (1980-halen) dönemleri üzerin-den incelenir (Bkz. Tekeli, 1998, s.19). Ayrıca, 1930, inkılapların ana hatlarıyla tamamlandığı, uygulamaların yoğunlaştığı bir dönemi işaretler (Bkz. Tüfekçioğlu, 1992, s.54.).

gösterme çabasının aracı olarak mimarlık, ideoloji ve politika ilişkisini Tanyeli şu şekilde açıklar; “Alışlagelmiş historiyoğrafik yaklaşım odur ki, önce ideoloji ve siyaset zemininde tanımlar ortaya konur sonra da mimarlık bunları temel alarak mekanlar kurar”. İdeolojiler her zaman mimari ile forma bürünerek toplum içindeki bireylerle kurduğu istemsiz etkileşim üzerinden varlığını hissettirmeye, kendi mimari düzenlerini ortaya koymaya, uygulamaya ve en nihayetinde dayatmaya eğilimli olmuşlardır (Tanyeli, 2015, s.30, 32). Toplumun üretmiş olduğu mekanlar çeşitli sosyal değişimlerle kendini yeniden var ederken, iktidar tarafından üretilen mekanlar siyasal ve sosyal ilişkilerin birlikte ürettiği tarihsel bir süreç içerisinde varlık gösterirler (Avar, 2019, s.9). Bu noktadan bakıldığında, ideolojinin ya da devlet eliyle inşa edilen yapıların, bireylerin ve kamusal ortaklıkların ürettiği yapılara göre boyutsal ve sembolik açıdan daha güçlü ve ezici nitelikler taşıdıkları söylenebilir (Erzen, 2016, s.20). Kent mekanında, -mimari mekandan anıtlara kadar- iktidarın imzasını taşıyan yapıların her biri, bir taraftan iktidar ideolojisini yansıtan politik semboller olarak varlık kazanırken diğer taraftan mimarlık ve ideoloji arasındaki çarpıcı ilişkinin izlenmesine olanak sağlar. Dolayısıyla, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Anadolu’da uygulanan imar faaliyetleri ve mekansal düzenlemelerin taşıdıkları özellikler ile ideolojinin zeminini dolduran semboller olarak anlamlandırılması mümkündür.

Mimari, Cumhuriyet ideolojisinin sergilendiği bir sahne olarak öne çıkarırken yasalarla desteklediği kendi mimari düzenini bu sahnede uygulamaya koymuştur (Karaibrahimoğlu, Usta, 2018, s.47). Böylece çok sayıda öncü kamusal mekân modeli geliştirilerek rasyonel, kolektif ve devlet merkezli bir modernleşme anlayışı yaşama geçirilmiştir. Öyle ki kentlerde inşası planlanan kamusal yapılar ve kentsel donatılar bir “toplum projesi” olarak modernleşme ve bireyi ulusun bir üyesi haline getirme ideali ile ilişkilidir (Tanyeli, 1998, s.103). Aynı amaçla halkevleri ve köy enstitüleri, halkın kültürel gelişimini ve eğitimini hedefleyen kurumlar olarak açılmış (Yeşilkaya, 1999, s.36), kültür ve sanat etkinlikleri ideolojiyi görünür kılan uygulamalar olarak kabul edilmiştir.

Cumhuriyet ideolojisi, öncelikle yeni bir kimlik yaratmak, sonrasında sosyal yapıyı değiştirmek ancak bu yenileşme sürecinde toplumun varlığını ve kültürünü koruyarak devam ettirmek, bunun üzerinden yeni, kolektif ve milli bir kimlik aramak üzerine kurgulanmıştır (Karpat, 2019, s.318). Cumhuriyet ideolojisini temellendiren modernleşme devrimleri, mimari yapılardan kentlere, eğitim sisteminden yasalara kadar ısrarla uygulanmaya çalışılmış,

toplumsal anlamda bir değişim ortamı yaratılmış; yeniden şekillenen sosyolojik ve ekonomik faaliyetler hem mimari uygulamalar hem de kültür ve sanat etkinlikleri için önemli bir alan yaratmıştır. Bozdoğan'a göre, bu yıllarda "şeylerin" biçimini değiştirmek için harcanan zaman ve enerji, Cumhuriyete özgü görsel bir modernlik kültürünün üretilmesine, denetlenmesine ve yaygınlaştırılmasına odaklanmıştır (Bozdoğan, 2008, s.74). Bu nedenle Anadolu'nun merkezinden periferisine, her köşesinde yürütülen inşa faaliyetleri ve kültürel faaliyetler Cumhuriyet ideolojisini ve öğretilerini halka birebir ileten ve yeni bir yaşam biçimini anlatan etkinlikler olarak bir bütünün parçaları gibi okunmalıdır. Bu ideolojik bütün, periferi kentlerinin kültürel ve coğrafi özelliklerinin yarattığı mekansal farklılıklara karşın Mardin (2009)'in tanımladığı şekilde "kendi simgesel birikimlerinden beslenen bir çoğunluk" yaratmaktadır. Bu kentlerde yerelle beslenen, aynı zamanda yeni ideoloji ve düşünce sistemi üzerine inşa edilmiş bir süreç izlenmiştir. Bu süreç yeni bir dilin tanımlanmasını olanaklı kılmış; inşa edilen kamu yapıları, gerçekleştirilen belediye hizmetleri ve açılan halkevleri, bu ideolojik ve kavramsal çeşitliliğin sembolü olarak sürece dahil edilmişlerdir.

Özetle, Anadolu kentlerinde izlenen mimari ve kentsel ölçekli üretimin kayda değer bir kısmının dönemin iktidar ideolojisi ile beslendiği söylenebilir. Ancak periferide yoğunlaşan mekansal ve kültürel üretimi aydınlatıcı, dönemi ve süreci açıklayıcı bilgilerin yer aldığı kaynaklara ulaşmak oldukça güçtür. Bu nedenle merkez kentler dışındaki periferi kentlerinde ideoloji, mimari ve kültür ara kesitinde konumlandırılan çalışmalar ancak yerel aktörlerden, yerel arşiv ve kayıtlardan beslenerek gerçekleştirilebilmektedir. Bu bilgi kaynaklarından biri olarak yerel gazeteler tarihsel süreçte iktidar ideolojisini toplumun her kesimine ulaştıran araçlardan biri, belki de en güçlü taşıyıcısı olarak iktidarların hakim ideoloji ve söylemlerinin meşrulaştırılmasına, merkez-periferi arasında görünmez bir çekim gücünün yaratılmasına imkan sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın mekansal odağı Giresun'da, Cumhuriyet ideolojisinin öngördüğü mekansal ve kültürel uygulamalar, kentin en eski yerel gazetelerinden Yeşilgiresun üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Yeşilgiresun'da Kültür, Mekan, Anlam: Göstergibilimsel Çözümleme

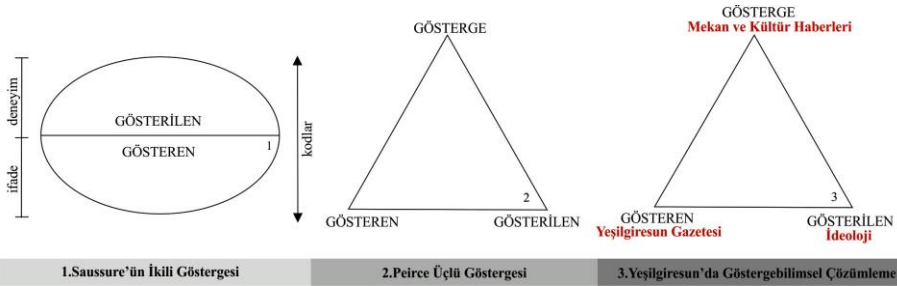
Sosyal bir grubun veya hareketin ortak olarak paylaştığı bir düşünce sistemini yani ideolojiyi temsil eden haber medyası, dünyaya ve olaylara karşı geliştirdiği ortak bir düşünceye ya da rehberlik edecekleri ortak fikirlere sahiptir (Van Dijk, 2009, s.127). Bu yönüyle haber medyası toplumsal iktidarın

kurulduğu, inşa edildiği ve egemen ideolojinin sınırlarının çizildiği araçlardan biri olarak tanımlanabilir (Ayhan, 2018, s. 85; Kazancı, 2006). Bu açıdan bakıldığında gazete haberlerinin okuyucu kitlesi ile bulunduğu ortak bir ideolojik zeminden bahsedilebilir. Ancak ileti akışının söz konusu olduğu her alanda göstergeler bulunmaktadır ve medya metninin de bir gösterge sistemi olarak görülmesi ve çözümlenmesi gerekmektedir (Parsa ve Parsa, 2004, s.1). Bu çözümlenmelerin ana eksenini anlam arayışları üzerine kurgulanarak bir metnin ne ifade ettiği ya da ardındaki gizil bilginin ne olduğu sorgulanmaktadır. Bu nedenle göstergebilimde anlam çözümlemesi, her yerde yaşayan, her düşünce dizgesinin oluşumunda var olan bir tasarı, sürekli gelişen bir yaşama-okuma-düşünme-yeniden üretme ve yeniden anlamlandırarak var olma-var etme etkinliğidir (Rıfat, 2011, s.22).

Göstergebilim, en yalın anlamıyla kültürü iletişim açısından inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmakta (Erkman, 1987, s.22), bir ürünün farklı anlam katmanlarına bölünmesine yardımcı olarak sınıflandırmalarda ve değerlendirmelerde yol gösterici olmaktadır (Erkaslan, 2009, s.76). Farklı bakış açılara sahip göstergebilimsel çözümlenmelerinin -içerik çözümlemesi, söylem çözümlemesi, anlatı çözümlemeleri- ortak elemanları olarak gösterenin, gösterenin ve gösterilenin ne olduğu ve birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları belirleyici olmaktadır. Gösteren sözlü, yazılı ya da görsel bir olgu; gösterge temsil yeti gücü olan, temsil ettiğinin yerini alabilecek her çeşit nesne ya da olgu (Rıfat, 2011, s.12); anlam ise gösterenin gösterilene bağlandığı bir durumu ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmada farklı içeriklere sahip göstergebilimsel çözümleme yöntemleri arasından Saussure (2014) tarafından şematize edilen “gösteren” (signifier) ve “gösterilen” (signified) kutuplarından oluşmuş göstergebilimsel yaklaşım esas alınmıştır (Şekil 1). Yeşilgiresun Gazetesi üzerinden Cumhuriyet ideolojisinin kentteki izlerinin arandığı çalışma, anlam odaklı bir çözümleme yaklaşımı üzerine kurgulanmıştır. İdeoloji, Yeşilgiresun Gazetesi’ndeki mekan ve kültür haberlerinin gizil bilgisi olarak kabul edilmiş, göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda birbiriyle bağlantılı üç katman üzerine temellendirilen yöntemin ilk katmanı gösterenin tanımlanması ve incelenmesi üzerine kurgulanmıştır. Bir gösteren olarak Yeşilgiresun çalışmanın odağına alınmış, gazetesinin yayın hayatına başladığı günden bugüne izlediği güzergah ve ideolojik etkinliği araştırılmış, Cumhuriyet ideolojisinin Anadolu’nun kültürel ve mekansal gelişiminde belirleyici olduğu 1923-1950 aralığındaki tüm sayıları ta-

ranmıştır. Çalışmanın ikinci katmanı göstergelerin belirlenmesidir. Bu katmanda çalışmanın zamansal odağı olan 1930-40 aralığındaki sayılarında yer alan mekan ve kültür haberleri belirlenmiş ve bu haberlerin başlıkları anlamsal çözümlemenin göstergeleri olarak kabul edilerek kronolojik düzende sıralanmıştır (Tablo 1). Çalışmanın sınırlandırılmasının gerekliliği resmi, dini bayram, okul müsamesesi haberleri çalışma kapsamının dışında tutulmasına neden olmuştur. Çalışmanın son katmanı ise gösterilenin çözümlemesi üzerine kurgulanmıştır. Bu katmanda gazetede yer alan mekan ve kültür haberlerinin ardındaki ideoloji eksenli anlamlar gösterilen olarak çözümlenmiş (Tablo 2), kent mekanında izleri tartışılmıştır.

Şekil 1. Pierce ve Saussure'ün göstergebilimsel çözümlemesi (Bayrakçı, 2011, s.13) ve çalışma yönteminin şematik anlatımı

Gösteren Olarak Yerel Bir Gazete; Yeşilgiresun

Yeşilgiresun Gazetesi, 100 yılı aşkın bir süredir sürdürdüğü yayın hayatı ile çoğu ulusal gazeteden bile eski bir geçmişe sahiptir (Hızlan, 2016). İlk sayısı 1 Haziran 1925 tarihinde yayınlanan Yeşilgiresun (Öğütçü, 2019), zaman zaman yayın hayatına ara vermesine karşın yerele ilişkin tarih, kültür, siyaset, iktisat, edebiyat, spor, ulaşım, tarım gibi konularda güçlü söylemler üretmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kentin gündemini takip eden gazetenin kentin hem toplumsal, ekonomik, politik durumuna hem de fiziksel mekanının gelişimine olan tanıklığı kent belleğinin önemli bir arşivi olarak görülmesine neden olmaktadır. Bölgenin en eski gazetelerinden Işık Gazetesi'nin devamı niteliğindeki Yeşilgiresun; ilk yıllarında Arap harfleri ile basılmış, Harf İnkılabının ardından Latin harfleri ile basılmaya başlanmıştır. Anadolu genelinde yeni alfabenin yaygınlaşması, taşra kentlerinde yayınlanan dergi, gazete ve kitap sayısının istikrarlı bir şekilde artmasını ve Cumhuriyet rejimini destekleyen üst sosyal grupların ve aydınların ideolojilerini anlatabilmelerini sağlamıştır. Yeşilgiresun, bu yerel basın organlarından biri olarak Giresun'da varlık göstermiş, her dönem Atatürk inkılaplarına ve Cumhuriyet rejimine bağlı yayın politikası benimsemiştir (Çapa, 2003, s.3).

Bu anlamda gazetenin iktidarın ideolojisini benimsediği, dolayısıyla yayınladığı haberler ile modernlik uygulamalarını destekler bir imaj sergilediği söylenebilir. Ancak söz konusu dönemde, modernlik konularında yazı yazmak kadar gazeteleri takip etmek ve okuma alışkanlığı kazanmak da modern bir faaliyet olarak kabul edilmelidir (Düzenli, 2009, s.93). Yeşilgiresun Gazetesi haftalık yayınlanmaya başladığı 1925’den günlük yayınlandığı 1975’e kadar kentliyi gazete okumaya yönlendirerek aynı zamanda modern bir faaliyetin aracı olmuştur. Bu nedenlerle, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kente ve çevresine ilişkin kapsamlı bilgi sunan bir arşiv olarak yerele ilişkin tarih araştırmalarına kaynaklık etmektedir.

Gösterge olarak Gazete Haberleri: Yeşilgiresun’da Mekan ve Kültür

Mekan, özellikle de kamusal mekan iktidarın ideolojisini, bilgisini ve mesajını yansıtan politik bir sembol (Lefebvre, 2014, s.75), kültür ise; ideoloji ile çok yakından ilintili, ideolojinin saygınlığını kendi mekanizmasının esaslarına dayalı olarak geliştiren bir kavram (Mardin, 2018, s.20) olarak birbirini tamamlar. Her ikisinin biraradalığı mekanın niceliksel farklılıklarını kültürün ise niteliksel farklılıklarını yok eder.

Yeşilgiresun’da 1930-1940 aralığında tarihlenmiş ve ideolojinin kentteki yazılı kanıtları olarak kabul edilebilecek haber başlıkları, toplumsal ilişki biçimlerini belirleyen unsurlar olarak mekan ve kültür ortaklığında, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Elbette haber başlıklarının kapsamlı ve güçlü entellektüel bir içeriğe sahip oldukları söylenemez, ancak gazetelerin rutin düzenlerinin bir parçası olarak okuyucunun detaylı bir okuma yapmaksızın gündemden haberdar olmasını sağlar (Karaibrahimoğlu, Demirkan, 2019, s.2648). Bu nedenlerle Yeşilgiresun’da yer alan mekan ve kültür haberlerinin başlıkları, aynı zaman düzlemindeki aynı ideolojinin göstergeleri olarak bütünleşik okumaya olanak sağlayacak düzende sıralanmıştır (Tablo 1). Buna göre, tablonun orta hattına dikey bir zaman çizgisi yerleştirilmiş, haberlerin yayınlanma yılları ve yayımlandıkları gazete sayıları bu çizgi üzerinde işaretlenmiştir. Zaman çizgisinin her iki yanında, mekan ve kültür haberlerinin başlıkları gazetede yer aldıkları şekilde gruplanarak yerleştirilmişlerdir. Haber başlıkları her iki sütunda içeriklerine ilişkin fotoğraflarla birlikte verilmiş, fotoğrafın ilişkili olduğu haber başlığı renklendirilmiştir. İdeoloji eksenli anlamsal çözümleme görsel algı düzeyinde de desteklenmiştir.

Tablo 1. Yeşilgiresun'da mekan ve kültür haberleri (1930-1940)

Mekan	Zaman	Kültür
1930		
	Kapu Camii	182 Yılbaşı Balosu hazırlıklar Konferans/Doktor Nazif Bey
		184 Müsamere/Hilal Kulübü'nde
		185 Balo/yaklaşan Yılbaşı Balosu
		186 Yılbaşı Balosu Konferans/Muallim Naim Bey
	Şeref Abideleri/ İş Bankası, Ziraat Bankası Kapu Cami Şerifi'ni gördükten sonra asla! Evkaf böyle mi imar siyaseti tutuyor? Mektep çöküyor.	187 Konferans/Doktor Nazif Bey
	Harap haneler satılıyor.	188 Konferans/İş bankası Müdürü Selahattin Bey
	İskan işlerinde tahriyat ve ilaveler görüldü	189 Türk Ocağı'nda konferans
	İskan işleri etrafında	190 Konferans/Sul Hakimî Lütfü Bey
	Gazipaşa Mektebi'nin akıbeti	191 Konferans/Ziraat Müdürü Sabri Bey
	İskan tahkikatı etrafında	193 Türk Ocağı nakış atelyesi bir sergi açtı
	İskan işlerinde, Mübadil Safer Efendi'nin serencamı	194 Konferans- Borsa Reisi Fahri Bey Hanımlar Sergisi
	İki senelik liman faaliyeti ve mukayese	195 Konferans/Muallim Naim Bey
	Yol faaliyeti	197 Konferans-Akif Zade Fahri Bey
	Tuğla fabrikası	198 Jandarma Mektebimiz Ordu'ya kadar bir yürüyüş yaptı
	Çocuk bahçeleri	199 Himaye-i Etfal cemiyetinin teşebbüsü
	İskan işleri	200 Tasarruf Cemiyeti hanımlarımıza konferans veriyor
	Çarşı Camii böyle kalacak mı? Kapu Camii kubbesi ne zaman tamire başlanacak? Soğuksu Mektebi inşası	201 Sinemada konferans/Şayeste Hanım
	Güzelleşen bahçe	203 Hüdretler
	Gümrük binası meselesi	204 Sinema sahnesinde müsamere
	Yeniöl üzerinde faaliyet	205 Hilal Kulübü'nde musiki
	Mavi boyalı binalar	208 İsmet Paşa Mektebi'nde sergi
	Köprüler ve yollar	210
	Findık pazar mahalleri/Belediye'nin ilan ve tespit ettiği yerlerden başka tarafa katiyen satış yapılamayacaktır.	211
	Millet Bahçesi	212
	Abdeshanlar	214
		215 Sesli ve sazlı sinemalarımız
		220
1931		
	Evkaf Otelii	222
		224 Sinemada bu akşam kadın saltanatı Hilal Kulübü'nde bir hasbihal yapılacak
1932		
	Şehrin medhaline çekilen kayıklar	227
	Madalya kazanan manzara	228
	Gemiler Çeçeği esnafının müracatı/Yeni Pazar yeri isteği	234 Hilal Kulübü'nde alafranka-alaturka saz bağlama ile yerli türküler
	Findık Pazarı meselesi	236 Çocuk balosu
	Halkevi 17 Haziran'da açılıyor.	241
	Limanımız	245
		246
		248 Halkevi 24 Haziran'da açılıyor Orta mektepte el işi sergisi Halkevinin açılma merasimi
	Halkevinin açılma merasimi	249 Halkevinin parlak merasimle açıldı Kütüphane ve neşriyat şubesi
	Yollar	250 Halkevinde toplanmalar
	İhtiyaçlarımızdan liman hizmetleri	251
		254
		257 Halkevinde toplantı Tayyare Balosu
	Türkiye Cumhuriyeti'nin muvaffak olmuş bir müessesesi/İş Bankası Mektepler açılıyor.	258
		259 Halkevinde umumi alaturka konser Konferans/Tevfik Bey
		260 Halkevi konferans/Ahmet Haşim Bey
		261 Halkevi geceleri
		262 Konferans/Muzaffer Tevfik Bey
		263 Sinemada: Çanakkale Halesi
	Ana caddemiz	264 Balo
		265 Cumhuriyet Balosu
	Bir Findık Bankası	266 Halkevinde hesap kursu açılıyor Halkevi derşhane açıyor Sinemada: Hissi ve Harp Filmi

	Milletin derdi emvali metruke	268	Hilal Kulübü'nde caz band eğlence Sinemada: Nehir Kızı
	Su içinde kaldılar/Hacı Siyam Mahallesi halkının dileği	269	Halkevi güzel sanatlar şube faaliyetleri Konferans-Cezmi Bey tarafından
	Kale sırtındaki yolun duvar taşları	270	Sinemada: Vadiir Çoban
	Tenis Bahçesi	272	Halkevi konferans/ Doktor Asım Bey Hilal Spor Kulübü Kanunusu Gecesi Yılbaşı Balosu
1933			
	Minareler	276	Halkevinde
	Halkın hamiyeti ile Memleket Hastanesi yapılacak	277	Halkevinde kıymetli bir konferans
	Hastane ihtiyacı Memleket Hastanesi	280	
	Hastane yapıyor Halkın yapacağı hastane	281	
	Hastane için çalışmalar devam ediyor	282	Halkevinde konferans/Çocuk haftası Halkevinde lisan dershanesi
	Kapı Cami minaresi	284	
	Hastane için çalışmalar devam ediyor	285	
	Halkın yaptırmak istediği hastane	286	Halkevinde
	Çocuk bahçesi açıldı	289	Çocuk balosu Halka konferans
	Hastane yapıyor	290	Konferanslar/Veznedar Naci Bey
		291	Bu akşam halkevinde ana baba terbiyesi
	Şehir bütçesi	292	
		295	Halkevi geceleri
	Hastane işi geri mi kalıyor?	296	Halkevinde Ahmet Haşim ihtifali
	Lise açılırken	297	Halkevinde
	Park açıldı /Belediyemizin bu güzel eseri takdirlere layıktır	299	
	Lise isterken		
	Yol işleri	300	
	Hoştraser Hamı parkı çirkin gösteriyor		
	Lise istiyoruz	303	Aksu Dergisi
		305	Fındık Bayramı
	Gazipaşa Mektebi'nin çatısı çöküyor. Sokakların temizlenmesi	306	
		307	Fındık Bayramı
	Şehir haritası bitti.	310	
	Sahil yollarımız himmet istiyor.	311	Halkevinde
	10 Senelik Cumhuriyet Devrinde Giresun	312	Sergi/Necatî Bey Mektebi'nde sergi
	Ufak bir liman olacak	315	Sessiz sinemamız sesliye tahvil ediliyor
	Cumhuriyet Meydanı	316	Sinemada: Gizli Vazife Halkevinde İstiklal Harbi hatıraları Sinemada sesi film gösteriliyor
	Liman Mühendisleri geldi ve gitti Yollarımız hakkında ikinci cevap	317	
	Şehrimizde fırtınanın yaptığı tahribat	318	Halkevinde yerli malları sergisi
	Hastane işi canlanmayacak mı?	320	Mühim bir konferans/Doktor Asım Fermanlı
1934			
	Memleketi imar edecek sermaye Hastane hakkında/Memleket Hastanesi	321	Halkevinde faydalı konferanslar Dil Bülteni
	Şehirdeki yollar	322	Bu akşam sinemada: Tehlikeli Yollar Yılbaşı balosu
	Lise istiyoruz, ocak kongrelerinde halkın biricik dileği bu olmuştur	323	Halkevi çalışmaları
		325	Balo
		327	Resim, heykel, tezminat sergisi açılıyor Halkevinde kıymetli saatler
	Parke ile yol döşeme münakaşası Gazi Paşa Caddesi parke döşeniyor	329	
	Bahar geldi, park yeniden tanzim ediliyor		
	Dalgakıran inşası	331	Alaturka konseri Hem sinema hem ince saz
	Yol seferberliği	332	Halkevinde temsil şubesi çalışmaları
		334	Hıdırellez Çocuk balosu
		335	Halkevi çalışmaları Belediye reisimizin konferansı Halkevinde Süreyya Bey konferansı
		336	Hıdırellezde eğlenti/Çimsiz ve toprak yüzlü Kale Bayırı'nda çarşafılı hanımlar yemek yediler
	Yapılması geri kalan hastanemiz	337	Halkevi konferansları
	Memleket Hastanesinden		Şehir Tiyatrosu ilk temsilini verecektir
	Yapılması geri kalan hastanemiz	338	Sanatkarlarımız şehrimizde

	Yol işleri		Mays Yedisi/Kalede bir Garden parti	
	Yapılması geri kalan hastanemiz hakkında	339	Yeşiltepe Musiki Heyeti konser verdi	
			Garden Parti	
	Ne kadar bekleyeceğiz?	340	Küçükyalı Parkı'nda bir Garden Parti	
	Yeniden dirilmesini istediğimiz işimiz.	343		
	Yollarımız	344		
	Sahil yollarımız	345		
	Çocuk bahçesinde kurbağa sesleri			
	Belediye Reisi Eşref Dizdar Bey'in gazetemize beyanattı; İmar işleri	348		
		349	Fındık Bayramı	
		351	Fındık Bayramı; ilk sapanı Karadeniz'in süvarisi bağladı	
		352	İş Bankası'nın onuncu yılı kutlamaları	
	Bir fındık laboratuvarı açılacak	353	Halkevinde konferans	
1935				
	İskele ve dalgakıran yapılacak	412		
	Okul yapıları	413		
	Kaldırımlar			
	Spor sahası istiyoruz			
	Gazi Paşa Caddesi'nin parkesi bitti	414		
	Belediyenin güzel işleri/bakkallara camekan			
	Yol kaldırım çalışmaları	415		
	Tamir edilen okul			
	Gümrük binası/yeni bina ihtiyacı	417	Kimsesizler için verilecek balo hazırlıklar	
		418	Gençlik toplantıları	
1936				
	Bir şehir halkına saldırıyor, tarziye istiyoruz.	419	Yılbaş Balosu iyi geçti	
	Bir ilkokulu gezerken/Gazipaşa Mektebi	421	Konferanslar	
	Bir şehir güzelleşiyor		Köyde radyo	
	Evkaf Otel'i- Cumhuriyetin evkafından bu isimle bir otel yaptırılmaması istiyoruz	422		
	Giresun'un en önemli ve önde gelen ihtiyacı: kadastro			
		423	Halkevinde veda çayı	
	Boztekke Okulu açılıyor	424		
	Memleket hastanesinden	426	İkinci konferans	
	Hastahanesiz Giresun	427		
	Cumhuriyet Alanı parke ile döşeniyor	428		
	Ger kalan hastanemiz			
	Giresunumuzda lise açılmasını istiyoruz	430	Halkevimiz yeni bir eser hazırlıyor	
	Güzelleşen Giresun	435		
	Postane binası yapılıyor	436		
	Elbirliği ile memlekete hastane kazandırırız	441	Yazlık sinema açılıyor	
			Giresun bahçe sineması açılıyor	
	Atatürk heykeli	442		
	Yeni posta binası açıldı	444		
	Karadeniz'in en zengin ve işlek iskelesi: Giresun	446		
		448	Valimiz bir okuma yazma seferberliği başlattı	
	İlimize modern bir mezbahane yapılacak	451	Fındık Bayramı	
	Bir mendirek hak edemedik mi?	454		
	Hastane işimiz			
	İsmet Paşa ilkokulu tamir ediliyor	457	Kışık sinema açıldı	
		461	Halkevi temsilileri 'Himmetin oğlu'	
	Giresun'da ilk kübik bina postane	463		
1937				
		475	Satranç kulübü açılıyor	
	Atatürk heykeli	476	Halkevi gösteri kolunun meşkul çalışması	
	Lise istiyoruz	479		
		481	Halkevi gösteri kolu çalışmaları	
	Atatürk heykeli için 40 bin lira tahsil edildi	482		
		483	Kozanoğlu Piyesi 3 gece gösterildi	
		485	Gelecek sene fındık kongresi şehrimizde yapılacak	
		486	Yazlık sinema	
	Her tarafta hummalı yol çalışmaları	487	Yazlık sinema	
	Gemiler Çekeği'nde rihim	489	Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği sergi açmak için müraعات etti	
	Küçük Yalı	490		
	Her sene kalplerimizi delen bir duygu: Lise, lise..	492		
		495	Halkevi temsilileri: Canavar Açıkhava sahnesinde gösterilecek	
	Hastanesiz Giresun	496	Fındık Bayramı	
		496	Fındık Bayramı	

	14. Yıldönümünü kutlarken Gireson ve çevresinde bir yıl içinde yapılan işler Atatürk heykeli-Kıymetli Ressam Mahmud Cüda'nın iştiraki ile	508	Tiyatro geliyor
		513	Halkevi temsilcileri: Canavar
1938			
	Din abidelerimiz güzelliklerini kaybediyor	518	
		519	Ayşe Opereti ikinci defa temsil ediliyor Ar Sunar Tiyatro Heyeti
		520	Halkevi çalışmaları; edebî bir gece Konferans-Fındık İstasyonu Müdürü Hakkı Mahir İstanbul Opereti geliyor
		521	Balo "Yalnız Bir Kelime" Halkevi Gösteri Kolu bize unutulmaz saatler yaşattı İstanbul Operati şehrimizde
	İç mahallelere kadar belediyeimizin imar faaliyeti	522	Tiyatro ve sahne Şair Can geldi Propaganda filmleri
	Hacı Miktat Camii hakkında Ortaokula bir pansiyon ihtiyacı vardır	523	Halkevlerinin yıldönümü, 24 Halkevi daha açılıyor Le Rosaire'in Temsilî münasebetiyle bir sanat gecesi yaşadık
		525	Konferans-Bahriye Aliyaver Gökdeniz Fındık filmi
		526	Kızılal Balosu Model Uçak Kursu
	Modern hastane ve ilköğretim yapılrken Sokaklar çamurdan geçmiyor Hastanenin temelleri atılırken Bir okul inşası eksiltmeye çıkarılırken Ah lise Yükselen eserler karşısında	527	Halkevinde konferans Şiir Orkestrası
		528	Balo Konferans/İktisad Vekaleti Koordinatörü Ali Çamlıca
		529	
		530	Valimizin riyasetinde Kızılal Balosu Büyük Sinan ihtifali
		531	Sinan'ın ölümünün 350. Yıldönümü
	Hastane ve mektep yapılırken	532	Kulüp gecesi, gençlerimiz için
		534	Konferans/İktisad Vekaleti Koordinatörü Ali Çamlıca
		535	
	Park açıldı. Bahçe sineması da açılıyor Kutlu gün hastanenin temel atma töreni yüzlerce halkın iştirakiyle yapıldı Yeni eserler/ Çıtlakkale Köprüsü Bazı yerler şehrin temizlik ve güzelliğini bozuyor	536	
	Büyük ilkokulun temel atma töreni bugün yapılıyor	537	
		538	Sergi/Necati Bey İlkokulu
		539	Halkevimiz temsil kolu faaliyet birdenbire durdu
	Cumhuriyet Meydanı Anıtı/Cumhuriyet Meydanı'nı süsleyecek bu anıtın bir an evvel yapılmasını dileriz	541	
	Köprülerimiz yapılıyor	544	
	Atatürk Anıtı'nın yeri	545	
		551	Güzel sanatlar ve halkın kulağı
		553	Dil Bayramı
		554	Balo gelecek haftaya eklendi
	Gireson'da eski tiyatro	555	Halkevi kitap sarayı Balo Tiyatro geliyor
		556	22 kişilik büyük bir tiyatro heyeti geliyor.
	Gireson'da eski tiyatro Bir şehir kulübü ihtiyacı Şehir kulübü için duyduğumuz ihtiyaçlara halkevi cevap veriyor mu?	557	
	15 yıl içinde Gireson'da vücuda gelen hizmetler	558	
1939			
	On dershaneli modern okul Denizbank'tan iskeleminizin tamirini istiyoruz Fındık bölgesi köylüleri: Birlik 60 bin liraya modern bir kırma fabrikası yaptırıyor İstimlak edilen binalar yıkılıyor Cumhuriyet Anıtı yapılıyor	567	Halkevi gösteri kolu faaliyete geçiyor
		568	Halkevi bu akşam ilk toplantısını konferans salonunda yapıyor
		569	Halkevi geceleri
	Şehir işleri, elektrik tesisatını buharla işler makinelere tahvir edemez miyiz? İskele parası Şehrin inarında el birliği, Valimiz Kalebayır' na bir otomobil yolu yaptırmaya karar verdi	571	Halkevleri bayramda konferans salonunda büyük bir müsamerere verecek Halkevlerinin yıldönümü saat: 20 de
		575	
		582	

	Birliğin büyük kırma fabrikasının inşaatı başladı	583	Halkevinin semereli çalışmaları 19 Mayıs Gençlik Bayramı için büyük bir piyes hazırlanmakta Halkevinde "Hisseyi Şayı" nın temsili
	Fındık Fabrikası, Fındık Tarım Satış Kooperatifleri birliği tarafından yaptırılmakta olan bu güzel eserin temeli törenle atıldı. İmar işlerimiz ve gümrük binası meselesi Sinemaya dair	584 589 592	Halkevinde bir gençlik gecesi yapılıyor Halkevi çalışmaları, Cehennem Piyesi
	Modern ilkokul'un açılma töreni Cumhuriyet hükümetimizin Giresonumuza verdiği nimetlerden fındık istasyonu	593	Halkevimiz Gireson'a bir musiki muallimi kazandı
		597	Fındık Bayramı yaklaşıyor.
		598	Fındık Bayramı çok parlak oldu
		603	Dil inkılabımızın yıl dönümü münasebeti ile halkevinde tören yapıldı
		607	Halkevi çalışmaları Köy Enstitüleri kurulu
		612	Halk odaları açılıyor
		614	Halkevinde Akif Gecesi Halkevi temsil çalışmaları: Tırtırlar Aksu Dergisi Yılbaşı Balosu
	Zelzelelerin müthiş zayıfatı/şehrimizin en güzel binaları hasara uğradı Yıkılan ve hasara uğrayan binalar	615	
1940			
	Bozulan büyük binalara dair Sahil yollarında köprüler himmet istiyor Okul binalarımız Çınarlar Cami	617	
	Eski eserlere hürmet edelim. İlk ve ortaokulların kapalı olmasına artık tahammül edilemiyor İlkokulların bir kısmı açıldı Ortaokulun açılma meselesi	618 619	
	Ortaokul salı günü açılıyor	621	Halkevlerinin yıldönümü merasimi Halkevinde konferans
	Nafia Vekaleti tarafından yapılacak köprüler	622	Çocuk Tiyatrosu Büyük bir eser, halkevi
	Spor alanı istiyoruz Parkı tanzim edelim	623 624 625	Şehrimiz halkevinde de samimimi ve manalı bir tören yapıldı Aksu'nun ikinci sayısı çıktı Halkevi çalışmaları Kulüp geceleri
	Belediyemizin çalışmaları, Çınarlar'dan sonra Vali Konağı'na giden yol açılıyor	627	Kütüphanemiz olan halkevine kitap hediye edelim
	Bekir Paşa ve Sinema caddelerinin yaya kaldırımları Modern Fındık Kırma fabrikasının açılma töreni	628 629	Balo Halkevinde aile toplantısı Halkevimizin temsil kolu, ikişer temsil vermek üzere Rize ve Trabzon'a gitti
	Hükümet Konağı tamir edildi Pazar mahalleri böyle mi olmalı? Vali Konağı'na giden yol yapıldı Kışla tamir edildi	630 631 632 633	Şehir bandosunun vereceği konser Balo Halkevinde nota ve keman dersi Hidrellezde neler gördüm
	Şehrimizde 300 kişilik bir cezaevi yapılıyor	634 635	Aksu Dergisi Aksu Panayırı Mayıs Yedisi şenlikleri
	Vilayet işleri, Valimizin gazetemize beyanatı İskelemiz tamir ediliyor	636 637	Halkevi temsil kolu "Kör" piyesini temsil ediyor
		638 642 644 646 647 648	Konferans/Bay Saffet Tunay Halk konferansları veriliyor Halkevinde Lozan günü Halkevinde gençler bir gece hazırlıyor Halkevi ve gençlik Halkevinde Gençlik Gecesi
		649	Can Akenin geldi
		650	Ordu evinde yapılan Garden Parti Milli Şair Behçet Kemal Çağlar
		653	Akşam Kız Sanat Okulu ihtiyacımız
		654 656	
		657	Halkevi temsili
		658	Büyük bayramımızın 17. yıldönümü büyük tezahurat içinde kutlandı Resmi balo ve Halkevi müsamereleri
		662 664	Konferans/Burhan Gökdemir Yılbaşı Balosu
	Şehrimizde bir "Yerli Malları Pazarı" açılacak	665	Halkevinde Namık Kemal Gecesi Halkevi gençleri müsamereler hazırlıyor

Gösterilen Olarak İdeoloji: Yeşilgiresun Gazetesi'nde Anlam

Araştırmaya konu edilen dönemde Yeşilgiresun Gazetesi'nde yer alan kentten mekansal ve kültürel gelişimine ilişkin haberlerin büyük çoğunluğu kentte olup bitene ilişkin bilgi vermenin ötesinde Cumhuriyet ideolojisinin öngördüğü düzeni halka sunmaktadır. Bu bakış açısıyla haber başlıklarının ardındaki anlamlar ideoloji ekseninde irdelenmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin modern bir ulus kimliği yaratmak, kültürel özüne bağlı ancak ekonomik anlamda bağımsız, pozitivist bilimin üstünlüğüne inanan bir düzen oluşturma amacıyla belirlediği hedeflerin yansımaları olan ideolojik anlamlar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (Tablo 2). Sonrasında, bu anlamların Giresun kent mekanını ne ölçüde etkilediği, hangi mekansal gelişimin ya da kültürel etkinliklerin hangi yıllarda etkili olduğu, mekansal müdahalelerin ve kültürel faaliyetlerin hangi yıllarda dengeli bir dağılım gösterdiği dikkate alınarak Cumhuriyet ideolojisinin kent mekanındaki izleri tartışılmıştır. Son olarak, mekan/kültür haberlerinin benzerlikleri ve çeşitlilikleri ekseninde ideolojinin zamansal değişimleri anlamsal çıkarımları üzerinden anlatılmıştır (Tablo 3).

Tablo 2. Yeşilgiresun'da mekan/kültür haberlerinin ideolojik anlamlar

	İDEOLOJİK ANLAM/MEKAN	İDEOLOJİK ANLAM/KÜLTÜR
1930	İktisadi kalkınma (187/1.197.199.201/1) Modern/Güzel kent yaklaşımı (182.187/2.187/3.189. 190.195. 196. 205/1.205/2.208. 210/3. 214) Eğitimde modernleşme (188.191/2.205/3) Ulaşımında modernleşme (198.211) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı (201.204. 210/2.220) Yerel kalkınma (212)	Toplumsal dönüşümü (182/1.184.185.186/1) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (182/2.186/2.187.188.189. 190/1,190/2.194.195.197/1.200.201) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (197/2.198.203) Yeni bir yaşamın göstergeleri (193.204.205.208.215)
1931	Modern işlevler ve mekansal çeşitlilik (222)	Yeni bir yaşamın göstergeleri (224)
1932	İktisadi kalkınma (246.254.258.266/1.266/2) Modern kent yaşamı (227.228.272/1.264) Eğitimde modernleşme (258/2) Ulaşımında modernleşme (251) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı (269) Yerel kalkınma (234.241) Modern sosyal yaşam düzeni (272/2)	Toplumsal dönüşümü (234.236.257/2.259/1.261.264.265.268/1.272/2.272/3) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü(248/1.248/3.249/1.249/2.250. 257/1.259/2.260.262.266/1.266/2.269/1,269/2.272/1) Yeni bir yaşamın göstergeleri (248/2.263.266/3.268/2.270) Millileşme/Millî kültür (269)
1933	İktisadi kalkınma (292.315.316/2) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı(289. 300.306/2.316/3.317) Modern/Güzel kent yaklaşımı(276.285/1.300/2.310) Eğitimde modernleşme (297/2.303/3.306/1) Ulaşımında modernleşme (311) Sağlıkta modernleşme (280.281/1.281/2.282/1.282/2.284.285/2.286. 290. 297/2.320) Kollektif temsili ideoloji (311/2.316) Devletin kimlik inşası (311)	Toplumsal dönüşüm (289/1.295) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (276.277.282/1.282/2.286. 289/2. 290.291.296.297.311.320) Yeni bir yaşamın göstergeleri (295.312.315.316/1.312/2.316/3.318) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (305.307) Millileşme/Millî kültür (303)
1934	İktisadi kalkınma (321.331) Modern/Güzel kent yaklaşımı (329/3) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı (322.329/1.329/2.345/2) Eğitimde modernleşme (323) Ulaşımında modernleşme (331.334.338/2.344/2.345) Sağlıkta modernleşme (321/2.337/1.337/2.338.339.343.344) Yerel kalkınma (353) Devletin kimlik inşası (348)	Toplumsal dönüşüm (322/2.325.331/1.334/2.338.339/2.340) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (321.323.327/2.332.335/1. 335/2.335/3.337/1.353) Yeni bir yaşamın göstergeleri (322/1.331/2.327/1.337/2.352) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (334/1.349.351) Millileşme/Millî kültür (321/2.336)

1935	İktisadi kalkınma (417) Modern/Güzel kent yaklaşımı(413/2.414/1.414/2.415) Eğitimde modernleşme (413/1.415) Ulaşımında modernleşme (412) Modern sosyal yaşam düzeni (413/3)	Toplumsal dönüşüm (417) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (418)
1936	İktisadi kalkınma (446) Modern/Güzel kent yaklaşımı (421/2.435) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı(451) Eğitimde modernleşme (421.424.430.454/3) Ulaşımında modernleşme (454) Sağlıkta modernleşme (426.427.428/2.441.454/2) Modern işlevler ve mekansal çeşitlilik (422/1.436.444.463) Kollektif temsili ideoloji (442) Devletin kimlik inşası(422)	Toplumsal dönüşüm (419.423) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (421/1.426.430.448) Yeni bir yaşamın göstergeleri (421/2.441.457.461) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (451)
1937	Modern/Güzel kent yaklaşımı (490) Eğitimde modernleşme (476.492) Ulaşımında modernleşme (487.489) Sağlıkta modernleşme (496) Kollektif temsili ideoloji (476.482.508/2) Devletin kimlik inşası (508)	Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (475.485) Yeni bir yaşamın göstergeleri (476.481.483.486.487.489.495.508.513) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (496)
1938	Modern/Güzel kent yaklaşımı (518.523) Eğitimde modernleşme (523/2.527/1.528/2.539) Sağlıkta modernleşme (527/1.528/2.528/2.536/1) Ulaşımında modernleşme (536/2.544) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı (522.527.537) Modern sosyal yaşam düzeni (535.556/1.557) Kollektif temsili ideoloji (541.545) Devletin kimlik inşası (558)	Toplumsal dönüşüm (521/1.526/1.528/1.530/1.532.554.555/2) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (520/2.523/1.525/1.526/2.527/1.528/2.534.539.555/1) Yeni bir yaşamın göstergeleri (519.520/1.520/3.521/2.521/3.522.523/2.525/2.527/2.538.551.555/3.556/2) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (530/2.531) Millileşme/Millî kültür (553)
1939	İktisadi kalkınma (568/2.582/1.593/1) Eğitimde modernleşme (568/1.607) Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı (582/2) Modern/Güzel kent anlayışı (569/1.615/1.615/2) Yerel kalkınma (568/3.575.584.592.607/2) Modern sosyal yaşam düzeni (593/2) Kollektif temsili ideoloji (569/2) Devletin kimlik inşası (607)	Toplumsal dönüşüm (569.614/4) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (567.568.571.583/1.607.614/1) Yeni yaşamın göstergeleri (583/2.583/3.584.589.593.614/2) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (597.598.607) Millileşme/Millî kültür (603.612.614/3)
1940	İktisadi kalkınma (656) Ulaşımında modernleşme (617/2.624) Eğitimde modernleşme (617/3.619/1.619/2) Modern/ Sosyal yaşam düzeni (627/1) Modern/Güzel kent yaklaşımı (617.617/4.618.627/2.633.636.638) Yerel kalkınma (635.637/1) Devletin kimlik inşası (649.654)	Toplumsal dönüşüm (623.625/2.628/1.632.650/1.658/2.664/1.665) Halkın Eğitimi/Pozitivist bilimin üstünlüğü (621.622/2.625/2.627.628/2.629.633/1.638.642.644.646.647.648.653.657.662.664/2) Yeni bir yaşamın göstergeleri (622.635/2.637.649.650/2.) Toplumsal birlik/Ulusal kimlik (633.636.658/1) Millileşme/Millî kültür (624.635/1.635/1)

Modern, güzel kent yaklaşımı; Anadolu kentlerinde Cumhuriyet'in modern kentler oluşturma idealleri paralelinde tüm kentin planlanmasına yönelik sürdürülen planlama çalışmalarını "güzel kent" anlayışı şekillendirmiştir (Tekeli, 1998, s.3). Bu kapsamla pek çok kentin gelişimini yönlendirecek şehir haritaları hazırlanmıştır. Giresun için de bir harita hazırlanmış, ancak çok kapsamlı değişikliklere yer verilmemiştir. Kentin bütününe kapsayacak bu haritanın hazırlanması gazetede önemli ve sevindirici bir gelişme olarak anlatılmıştır. Haritanın Giresun'un modern bir görünüm kazanmasının anahtarı olarak görüldüğü, kentin planlı gelişimini denetleyecek ve modernleşmenin sürdürülmesini sağlayacak bir araç olarak önemsendiği haberler üzerinden okunabilmektedir. Temizliğin ve düzenin yanı sıra güzelliğin ve modern

kültürün temsili olarak görülen kentlerde eski yapıların onarılması, iskan işleri, parkların düzenlenmesi, kaldırımların yeşillendirilmesi, camilerin tadilatı ve özellikle harap durumdaki mimari yapıların iyileştirilmesi konularındaki haberler hemen her yıl Yeşilgiresun Gazetesi'ne konu edilmiştir. Dönemin zorlu ekonomik koşullarının da etkisiyle bu yıllarda mekansal haberlerin büyük çoğunluğu yeni mimari yapıların inşasından çok var olanların düzenlenmesi ve kentin genel görünümünün güzelleştirilmesi odaklıdır. Gazetede "Güzelleşen Giresun" başlığıyla kaleme alınan haberler kentin çehresinin değişmesinden duyulan memnuniyetin göstergesidir. Ancak 1938-1940 aralığındaki mekan haberlerinin büyük bir bölümü 1938 Erzincan depreminin kentte yarattığı tahribat, hasar görmüş ya da yıkılmış yapılar üzerinedir. Bu haberler aslında gerek konumu gerekse mimari, mekansal ve işlevsel özellikleri ile Cumhuriyet'in sembolik yapılarından birisi olarak 1949'da inşa edilecek Giresun Belediyesi Hizmet Binası'nın inşasına zemin hazırlayacak haberlerin başlangıcını işaretler. Aynı zamanda bugün Giresun Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılan ve 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin kentteki temsillerinden sayılan Hükümet Konağı'nın ve Askeri kışlanın tamirine ilişkin haberler; güzel kent anlayışının yansımalarıdır.

Modern, sağlıklı kent yaklaşımı; Savaş sonrası Anadolu kentlerinin genelinde olduğu gibi Giresun'da da yollar bakımsız, alt yapı hizmetleri yetersizdir. Söz konusu yıllarda Bilgin'in (1998, s.257) belirttiği gibi ulaşımın, pis ve temiz suyun, elektriğin, haberin, bilginin kesintisiz dolaşımını sağlayacak bir sirkülasyon şebekesinin oluşturulması modern mimarlık ve kentleşme girişimlerinin temel konulardan birisi olmuştur. Cumhuriyet'in ilanının ardından, özellikle araştırma aralığının ilk yıllarındaki mekan haberlerinin modern yaşama uygun sağlık koşullarının sağlanması, temel mekansal gereksinimlerin karşılanması, kent içi-kent dışı yolların iyileştirilmesi ve düzenlenmesine ilişkin oldukları izlenmiştir. Yeşilgiresun Gazetesi'ndeki bu haberlerin bir bölümü halkın talep ve ihtiyaçlarını eleştirel bir dille gündeme taşırken bir bölümü kent içindeki yolların parke döşenmesi, tadilatı; parkların ıslah edilmesi gibi belediye odaklı alt yapı çalışmalarını konu edilmiştir.

Modern, sosyal yaşam düzeni, Cumhuriyet dönemi parkları kentlilik bilincini ve kültürünü pekiştiren, modern sosyal yaşam düzenini sunan mekanlar olarak önemsenmiş ve kent imgesi şeklinde konumlanmıştır. Yeşilgiresun'da mevcut parkların güzelleştirilmesi, eksikliklerinin giderilmesi ve yenilerinin açılması (Şekil 2) modern, güzel kent anlayışının mekansal ifadesi olurken aynı zamanda yeni bir sosyal yaşam düzenini örneklemektedir. Gazetede 1935, 1940 yıllarında bir spor sahası ihtiyacına, 1938'de tiyatrunun

mekansal durumuna, 1940'da Taşbaşı Parkı'nda kurulan açık sinemaya ilişkin haberler, kentte oluşturulması amaçlanan modern, sosyal yaşamın izlerini taşımaktadır. 1932'de bakımsızlığı nedeniyle gazeteye konu olmuş tenis bahçesinin korunması gerekliliği yönündeki haberler hem kentteki sosyal yaşam düzeninin hem de Osmanlı'nın son döneminde başlamış modernleşme öyküsünün göstergeleridir.

Şekil 2. Taşbaşı Parkı (Kaynak: Işık ve Dervişoğlu, 2011, s.127)

Eğitimde modernleşme; Althusser'in belirttiği gibi, okullar hakim ideolojik aygıtların en önemli göstergelerinden birisidir (Althusser, 2016, s.36). Bu bakışla, işleyen bir eğitim sisteminin oluşturulması, okuma yazma oranının artırılması ve kırsaldan kente Anadolu'nun eğitim yapılarıyla donatılması ideolojinin bütüncül modernleşme yaklaşımının ilk adımı olarak görülmüş ve önemsenmiştir. Bu nedenle çalışmanın odaklandığı on yıllık dönemin her yılında eğitimde modernleşmeye ilişkin haberlerin yer aldığı izlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında değişen eğitim sisteminin ihtiyaç duyduğu yapılar diğer kentlerle benzer şekilde emval-i metruke binaları ile karşılanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu yıllardaki haberlerde çoğunlukla mevcut okulların - Gazipaşa, Yeşil Giresun, İsmetpaşa- mekansal gereksinimleri ya da tadilatı konu edilmiştir. Bu müdahaleler ideolojik bakışla övülürken geçen süreçte bir lise binasının kentte inşa edilmemesi sıklıkla tekrar edilmiş, çocukların farklı kentlere yatılı gitme zorunlulukları eleştirilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen yıllarda gazetede "Her sene kalplerimizi delen duygu: lise, lise,

lise” şeklindeki haberlerin sürekli devam etmesi geçen süreçte sorunun çözülememiş olduğunu göstermektedir. 1939’da “On dershaneli modern okul” şeklindeki haber başlığı bugün “Cumhuriyet İlkokulu” olarak bilinen “Yeni Okul” un inşasını haber vermektedir. Gazetede modern mimarının kentteki ilk temsilieri arasında yer alan okulun inşası büyük bir coşkuyla duyurulmuş, yapının inşa süreci ve açılış haberleri eğitimde modernleşmenin göstergeleri olarak vurgulanmıştır.

Sağlıkta modernleşme; Yeşilgiresun’da 1930’ dan 1940’ a sıklıkla tekrar edilen mekan haberlerinin başında kentin bir hastane yapısına duyduğu ihtiyacın, bir hastane krokisinin ve inşa sürecinin konu edildiği haberler gelmektedir. Çınarlar Mahallesi’ndeki Jandarma Mektebi’nin arka sokaklarından birinde yer alan ve kentin tek hastanesine -Memleket Hastanesi- alternatif yeni ve modern bir hastane ihtiyacını konu alan haberlerin 1938’de karşılık bulunduğu ve hastanenin temellerinin atıldığı görülmektedir. Bu süreçte mevcut hastanenin ihtiyacı karşılayamadığına ve yeni bir hastane gerekliliğine yönelik haberler güçlü bir gündem yaratmıştır. “Kutlu Gün: Hastanenin temel atma töreni yüzlerce halkın iştiraki ile yapıldı” şeklinde habere konu olan hastane binası uzun yıllar kentte Doğum Hastanesi olarak kullanılan yapıdır. Hastane ihtiyacı haberlerinin gazetedeki sürekliliği kentte sağlık koşullarının iyileştirilmesi çabasını, halk sağlığının devlet meselesi olarak görüldüğünü ve merkezi otoritenin kentteki ihtiyacı karşılamaya yönelik önceliğini göstermesi açısından önemlidir.

Ulaşımında modernleşme; Cumhuriyetin kurulmasıyla ulaştırma konusu çok yönlü şekilde ele alınmış, önceliğin demiryolu ulaşımına verilmesine karşın denizyolu olanaklarının geliştirilmesine ve karayollarının iyileştirilmesine çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Yol Kanunu çıkarılmış, Nafia Vekaleti bünyesinde Şose ve Köprüler Reisliği tarafından inşa çalışmaları yürütülmüştür. Bu kapsamda kent içindeki yolların iyileştirilmesi ve düzenlenmesi modern, sağlıklı bir kentin gerekliliği olarak görülmüş, küçük ölçekli olsa da inşa faaliyetleri gazetede haber olmuştur. Gazetenin hemen her yılında sahil yollarının ve köprülerin tadilatına, açılan yeni yollara ve köprülere ilişkin haberlere rastlanır. Kentin ticari olarak kalkınmasında ve ulaşılabilirliğinin artmasında etkili olacak mevcut rıhtımın yeni bir limana dönüştürülmesi, eksiklerinin giderilmesi, önüne bir dalgakıran inşa edilmesi haberleri aynı eksende okunabilir. Bu bakışla ulaşımında modernleşme iktisadi kalkınmanın da öncüsü olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla Yeşilgiresun’daki rıhtım ve liman haberleri hem iktisadi kalkınmanın hem de ulaşımında modernleşmenin ideolojik göstergeleridir.

Toplumsal dönüşüm; Cumhuriyet ideolojisinin hedeflediği toplumsal dönüşümün sağlanması amacıyla Anadolu kentleri, öncesinde görülmemiş uygulamalara sahne olmuştur. Yeşilgiresun Gazetesi'nin 1930'dan 1940'a kadar ki kimi sayılarında; kentte düzenlenen Yılbaşı Balosu, Tayyare Balosu, Cumhuriyet Balosu, Çocuk Balosu ve müsamere gibi etkinlikler kadınların ve erkeklerin modern, şık kıyafetlerle bir arada bulunduğu, kolektif ve seküler bir toplum düzeninin örnekleri olarak konu edilmiştir. Gazetede haberler kronolojik olarak incelendiğinde büyük bir coşkuyla kutlanan bu etkinliklerin belli bir rutin içerisinde tekrar ettiği anlaşılmaktadır. Bu etkinlikler dışında "Garden Parti" adıyla Küçükyalı Parkı'nda (Şekil 3) düzenlenen toplantı ve kutlamalar modern yaşamın göstergeleri kabul edilmiş, İngilizce anlamı ile gazetede sunulmuştur. Modern yaşam ritüelleri olarak kent yaşamını yönlendiren batı kökenli bu etkinlikler çoğunlukla halkevinin desteğinde gerçekleştirilmiş ve gazetede olumlu bir bakışla kaleme alınmıştır. Öte yandan kültür ve sanat etkinliklerinin yıldan yıla artması şehir kulübü ihtiyacının gündeme getirmiş ve bu konu gazetede sıklıkla vurgulanmıştır.

Şekil 3. Küçükyalı Parkı (Kaynak: Işık ve Dervişoğlu, 2011, s.119)

Kolektif temsili ideoloji; Cumhuriyet'in ilanıyla devletin kendine ait yeni bir kolektif kimlik oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Kolektif kimlik Cumhuriyet'in farklılığını ortaya koymakta ve aidiyet, bilinç, duygu ve tekilliğini yansıtmaktadır. Bu kapsamda, merkezden periferiye Anadolu kentlerinde

kolektif ve temsili bir kimlik yaratmanın aracı olarak Atatürk heykelleri, meydanlar ve anıtlar inşa edilmiştir. Bu nedenle 1936, 1937, 1938 yıllarında gazetede yer alan, kentte bir Atatürk heykeli inşasının planlandığı yönündeki haberler kolektif ve temsili ideolojinin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet kutlamalarının ve törenlerinin düzenlendiği, başlangıçta Osman Ağa Meydanı olarak bilinen sonrasında Cumhuriyet Meydanı olarak düzenlenen alana ilişkin haberler sıklıkla gazeteye konu edilmiştir (Şekil 4). Cumhuriyet Meydanı inşasını takip eden yıllarda toplumsal biraradalık sağlayan sembolik mekanlardan birisi olarak varlık göstermiş, ideolojik anlamını ve gücünü yıldan yıla pekiştirmiştir. İdeolojinin kentteki tanıklarından 10. Yıl Anıtı, Cumhuriyetin ilanının 10. yılı anısına inşa edilmiştir. Cumhuriyet Meydanı içerisinde görece yüksek bir alanda konumlandırılan anıt, meydandaki varlığı ile iktidarın ideolojik söylemini ve gücünü sembolize etmiştir.

Şekil 4. Cumhuriyet Meydanı ve 10.yıl Anıtı (Kaynak: Işık ve Dervişoğlu, 2011, s.227)

Millileşme/Milli Kültür, Cumhuriyet modernleşmesinde dil inkılabının özel bir yeri bulunur. İdealize edilen toplumsal kimliğin yerleşmesinde, millileşmenin sağlanmasında özgün ve sadeleştirilmiş milli bir dilin önemi vurgulanmış (Yıldırım, 2018, s.321), bunun güçlendirilmesi amacıyla ulusal ölçekte Dil Bayramı kutlanmaya başlanmıştır. Yeşilgiresun'da da bir modernleşme ve millileşme hareketi olarak kentteki Dil Bayramı kutlamalarına vurgu yapıldığı izlenir. Giresun halkevi tarafından 1933'te yayımlanmaya başlanan Aksu Dergisi hem içeriği hemde kullandığı akıcı Türkçe ile yerel

kültüre vurgu yaparak halka modernini anlatmıştır. Aksu Dergisi'nin ve Dil Bayramı'nın kentteki kültürel hayatı besleyerek ortak bir hafıza oluşturduğu ve milli kültüre katkı sağladığı söylenebilir. Bu anlamda yerele vurgu yapan içeriğiyle Aksu Dergisi, modern-kentli bilincini geliştiren bir araç olarak uzun yıllar yayın hayatını sürdürmüştür.

Toplumsal birlik/Ulusal kimlik; Cumhuriyet ideolojisinde ulusçuluk, belirli sınırlar içerisinde kültür ve kader birliği yaşayan insanları kapsayarak "millet olma"yı pekiştirmiştir (Yıldırım, 2018, s.318). Toplumsal birlik ve ulusal kimlik oluşturma çabası Cumhuriyet'in hedeflerinden biri olarak kabul edilirken kentlileri bir araya getiren ve ulus olma bilincini aşıl原因an gerek ulusal gerekse yerel ölçekli kutlamalar ve bayramlar büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Mayıs Yedisi, Hıdırellez ve ilk kez 1933'de düzenlenen Fındık Bayramı (Şekil 5) kentte gerçekleştirilen yerel kutlamalardır. Fındık Bayramı fındığın sadece tarımsal bir ürün olarak iktisadi öneminin ötesinde kültürel hayattaki anlamını ve değerini göstermesi açısından kentli tarafından önemsenmiş ve coşkuyla karşılanmıştır. Yeşilgiresun'da periyodik olarak sürdürülen kutlamalara ilişkin övgü dolu haberlere sıklıkla yer verilmiştir.

Şekil 5. Fındık Bayramı kutlamaları (H. Gazi Menteşoğlu, t.y)

Modern işlevler ve mekansal çeşitlilik; Cumhuriyetin ilanı ile kentte başlayan dönüşüm, kentsel mekanın yenilenmesinin yanı sıra mekansal eksikliklerin tamamlanmasını içeren çalışmalara zemin hazırlar. Yeşilgiresun'da kamu yapıları dışındaki işlevlerin gerektirdiği yapılara duyulan ihtiyaç ve inşa haberleri, kentteki modernleşme deneyiminin bir parçasıdır. Modern

kentlerin işlevsel çeşitliliği içerisinde yer alan ve gelişen ticari faaliyetleri destekleyici bir Evkaf Otel'i'nin kente kazandırılması haberleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bir kamu yapısı olmasına karşın postane binası kentteki mekansal çeşitliliğin bir diğer yapısıdır. Bu yapının hem inşası hem de "Giresun'da ilk kübik bina: postane" şeklinde habere konu oluş biçimi dönemin mimari eğilimlerinin kentteki yansımaları göstermesi açısından önemlidir. "Kübik mimari" tanımlaması, dönemin modernlik kültürünün biçimsel önyargılarının bir göstergesidir (Bozdoğan, 2008, s.74) ve postane binasının modern mimari özelliklerini vurgular (Şekil 6). Aynı şekilde inşası planlanan mezbahanenin "modern bir mezbahane" başlığı ile sunulması hem kentte modern işlevlere duyulan ihtiyacın hem de sağlıklı kent anlayışının Yeşilgiresun gazetesindeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Şekil 6. Yeşilgiresun'da postane binası inşa haberi (Yeşilgiresun Gazetesi Arşivi, 1936)

İktisadi kalkınma; Devletin iktisadi kalkınma hedefi gazete haberlerinde sunulan bir diğer ideolojik yaklaşımdır. Yeşilgiresun'da tarımsal bir ürün olarak fındık üreticilerini destekleyecek, bölgesel işbirlikli bir Fındık Bankası'nın kurulmasına ilişkin haberlerin iktisadi kalkınmanın kentteki yansımaları olarak okunması mümkündür. Bu kapsamda 1930'da Tuğla Fabrikası'nın inşasına, 1935'te yeni bir Gümrük binasının gerekliliğine ve bir is-

kelenin inşa edileceğine ilişkin gazetede yer alan haberler kentte ticari faaliyetlerin arttığını göstermektedir. Yeşilgiresun'da kentteki mekansal eksikliklere ilişkin, özellikle sağlık, eğitim hizmetlerini ve ticari faaliyetleri etkileyecek haberler eleştirel bir dille yinelenmiştir. Bu süreklilik içerisinde önce iskelenin, sonra rıhtımın iyileştirilmesine ve en nihayetinde bir liman ihtiyacına yönelik haberler kentteki iktisadi kalkınmanın göstergeleridir. Konunun halk tarafından ne kadar önemsendiği gazetede yer alan "Bir mendirek bile hak etmedik mi?" şeklindeki eleştirel söylemle desteklenir.

Devletin kimlik inşası; Cumhuriyetin ilanının ardından Anadolu genelinde sürdürülen devletçi yaklaşım erken Cumhuriyet döneminde kentlerdeki inşa faaliyetlerini ivmelendiren en temel güçtür (Tekeli, Şeylan, 1978, s.78). Giresun'da Osmanlı'nın son çeyreğinde başlayan modernleşme deneyimi mimari ve kentsel mekanın değişimini, yenilenmesini ya da eksikliklerinin tamamlanmasını içeren bir dizi uygulama ile devam ettirilmiştir. Bunların tamamı devlet tarafından halka büyük bir coşkuyla sunulurken Yeşilgiresun Gazetesinde de aynı övgü ve memnuniyetle konu edilmiştir. 1933'de "On senelik Cumhuriyet devrinde Giresun", 1938'de "Yükselen eserler karşısında" ve "15 yıl içinde Giresun'da vücuda gelen hizmetler" şeklindeki haberler Cumhuriyet'in kent mekanındaki ideolojik varlığını yüceltmıştır. Yeşilgiresun'da eğitim yapıları, hastane, postane, cezaevi ya da yolların inşası ve iyileştirilmesi yönündeki her türlü imar faaliyeti ve belediyeçilik hizmeti kentin kazandığı modern çehrenin parçalarıdır.

Yerel kalkınma; Cumhuriyet modernleşmesi yerel gerçekliklerle karşılaşarak çok katmanlı bir görünüm kazanmış ve yeni bazı modeller üzerinden devlet eliyle yaşama geçirilmiştir (Aritan, 2008, s.49-56; Bozdoğan, 2002, s.114-121). Tarımsal üretimin artması ve ürünlerin katma değerlerinin artırılması amacıyla kurulan kooperatifler bu modellerin bir örneğidir. Bu kapsamda 1938'de kurulan Fiskobirlik kentin iktisadi ve mekansal gelişiminin destekçisi olmuştur. 1939'da gazetede inşası konu edilen fındık laboratuvarı (Şekil 7) ve kent merkezinde Fiskobirlik tarafından inşa edilen 1. Nolu Fındık Kıрма Fabrikası (Şekil 8) yerel kalkınma hedefinin desteklendiğini ve önemsendiğini göstermektedir. Gerek Ziraat Nezareti (Bakanlığı'na) bünyesinde kurulan Fındık Araştırma İstasyonu'nun gerekse Fiskobirlik bünyesinde kurulan Fındık Kıрма Fabrikası'nın gazete haberlerine konu olması, halkın temel geçim kaynağı olarak fındığa verdiği önemi ve yerel kalkınmanın aracı olarak kabul ettiğini gösterir. Zamanla sermayesini ve etkinlik alanını büyüterek bölgesel bir üretici birliğine dönüşen kooperatifin ilk

büyük fabrika yapısı olarak 1. Nolu Fındık Kırma Fabrikası ve Fındık Laboratuvarı, öncü olma özellikleriyle kentin kolektif belleğindeki yerini korumaktadır (Demirkan, Karabrahimoğlu, s.872)

Şekil 7. Fındık Laboratuvarı (Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, t.y)

Şekil 8. 1.Nolu Fındık Kırma Fabrikası (H. Gazi Menteşoğlu, t.y)

Yeni yaşamın göstergeleri; Cumhuriyetin öngördüğü modern yaşam düzenini halka sunan ve anlatan ideolojik birer araç olarak kültürel faaliyetlerinin tamamı desteklenmiş, etkinliklerini artırarak sürdürülmeleri sağlanmıştır. Bu kapsamla kültürel etkinliklerin sıkça Yeşilgiresun'da konu edildiği izlenmektedir. Haberler, kentte gerçekleştirilen sinema gösterimleri, tiyatro toplulukları, sergilerin zamanla arttığını ve nitelik olarak

çeşitlendiğini gösterir. Kentin yerel kaynakları ile düzenlenen kültürel etkinlikler belli bir süreklilik içerisinde devam ettirilmiş, etkinliklere ilişkin haberlere gazetenin hemen her sayısında periyodik olarak yer verilmiştir. Ayşe Opereti, İstanbul Opereti ya da Sümer Orkestrası (Şekil 9) gibi merkezi temsil eden İstanbul-Ankara kökenli etkinlikler de övgüyle gazeteye haber olmuştur. Ayrıca gazetede yer alan şehir kulübüne ve çocuk tiyatrosuna ilişkin haberler, halkevleri dışında bir kültür mekanı ve etkinlik alanı arayışını yansıtmaktadır.

Şekil 9. Giresun'da Sümer Orkestrası (1938) (Işık ve Dervişoğlu, 2011, s.417)

Son olarak, haberlerin 1930-1940 aralığında yıldan yıla gazetede dağılımı değerlendirildiğinde (Tablo 3) modern, güzel ve sağlıklı bir kent oluşturma, ulaşımda modernleşmeyi sağlama, hem mekansal hem de sistemsel olarak eğitimde modernleşmeyi sağlama ideallerine ilişkin haberlerin hemen hemen her sayıda yer aldığı açıkça izlenebilmektedir. Kentin imarından ve halkın eğitiminden sonra önem verilen bir diğer konu halkın sağlığı olmuştur. Sağlıkta modernleşme ideolojisinin kent mekanındaki yansımaları özellikle 1933-1938 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Yeşilgiresun'a göre 1932-1940 yılları ulusal ölçekli iktisadi kalkınmanın desteklediği yıllardır. Ancak yerel kalkınma hedefleri her zaman kent gündemindeki yerini korumasına karşın belli aralıklar ile gazeteye konu olmuştur. Kolektif bir kimliğin inşası amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar ve devletin kentteki kamu yatırımları 1936 sonrasında yoğunlaşmaktadır. Buna karşın tüm yıllarda gazetede kentin kültür hayatıyla ilgili haberler periyodik olarak yer almakta; toplumsal

dönüşüm, halkın eğitimi ve pozitivist bilimin üstünlüğünü sağlamayı hedefleyen, yeni bir yaşam şeklini örnekleyen etkinlikler yoğunlaşmaktadır.

Tablo 3. Yeşilgiresun'da yıllara göre anlamsal çözümleme

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Modern/Güzel kent yaklaşımı											
Modern/Sağlıklı kent yaklaşımı											
Eğitimde modernleşme											
Ulaşımında modernleşme											
Sağlıkta modernleşme											
Yerel kalkınma											
Devletin kimlik inşası											
İktisadi kalkınma											
Modern sosyal yaşam düzeni											
Modern işlevler ve mekansal çeşitlilik											
Kollektif temsili ideoloji											
Devletin kimlik inşası											
Toplumsal dönüşüm											
Halkın Eğitimi/Positivist bilimin üstünlüğü											
Yeni bir yaşamın göstergeleri											
Toplumsal birlik/Ulusal kimlik											
Millileşme/Millî kültür											

Sonuç

Giresun kent mekanı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun neredeyse tamamında temelde modern kent düzeni kurma amaçlı sosyal, mekansal ve ekonomi odaklı reformların etkisiyle biçimlenmiştir. Yeşilgiresun Gazetesi, kent bu ideolojik yönelimini destekleyecek bir yayın politikası sürdürürken haberler kimi zaman dönemin şartlarının sonucu olarak eleştirel bir söylemle sunulsa da çoğunlukla Cumhuriyet'in öngördüğü mekansal ve kültürel müdahaleler övgüyle anlatılmıştır. Bu anlamda Yeşilgiresun Gazetesi Anadolu'nun kıyı kentlerinden biri olan Giresun'da Cumhuriyet ideolojisi eksenli modernleşme deneyimini büyük bir tutarlılıkla anlatan kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla Yeşilgiresun'un kendisi de modernist, yenilikçi bir temsiliye sahiptir. Gazetenin odağındaki haber başlıkları zamansal olarak farklılık barındırır da Cumhuriyet ideolojisinin modern yüzünü yansıtmaktadır. Yeşilgiresun'da yer alan mekan ve kültür haberleri; bir ulusun yeniden inşasını yönlendiren ideolojiyi ve bileşenlerini algılanabilir, kentteki izleri ise gözle görülebilir ve dokunulabilir kılmıştır.

Extended Abstract

Tracing the Republican Ideology in the City; Culture, Place and Meaning in Yeşilgiresun Newspaper

*

Özgür Demirkan

ORCID: 0000-0001-5430-1018

Selin Karaibrahimoğlu

ORCID: 0000-0002-0941-8185

Giresun, which gained the status of a province after the proclamation of the Republic, transformed gradually from a small Ottoman district that continued its development through agricultural production into a city where new structures such as banks, educational buildings, health institutions, parks and squares and new spatial arrangements began to take place as the object of the modern urban order and the Republic's ideology. During this period, the artistic and cultural activities carried out in the city supported the modernization experience in the city, and, in particular, the conferences, performances, cinema, and theater activities organized by the community centers became the means of internalizing and popularizing modern life. For this reason, it can be said that the ideology of modernization was realized in the city in a partnership with space and culture, and its continuity was ensured. This multifaceted partnership was effective in determining the method of the study. Thus, apart from studies that attempt to explain the Republican ideology by positioning it in the architectural literature of the central cities, periphery-oriented studies were also added to the city and history literature, thus enriching the understanding of the period.

The temporal focus of this study is the period 1930-40, which is accepted as the second period of Anatolian modernization in periodic evaluations that are frequently followed in studies on the modernization process in Anatolia. For Giresun, it is observed that this period gained importance as a period in which attempts were made to spread the Republican ideology, carries striking traces of human-oriented transformation, and ideological reversals were being followed. In this study which is built on two layers within this scope, first, the news headlines in the Yeşilgiresun newspaper were scanned with a focus on

space and culture in parallel with the temporal changes, Among all the news headlines in the newspaper between 1930 and 40, location and cultural news were selected and listed in chronological order according to the date of publication. Later, in order to make a relational reading regarding the cooperation of culture and space, an attempt was made to interpret the scanned news using semiotic analysis, thus allowing a search for the spatial traces of the Republic ideology in the city. As a result, it was determined that most of the news in the said period was focused on public buildings constructed or planned for different functions and purposes; and the municipality was active in all development activities as an organization serving as well as representing local actors, and the governorship was active as an organization supervising related agencies and representing the central government. The work on the infrastructure, water, sewage, roads and bridges, cadastre, and the preparation of a development plan for the city, which are included in the application area of municipal services, were followed by the construction of new public buildings, and most of the news on housing remained at the level of hovels and abandoned residences. Cumhuriyet Square and the 10th Anniversary Monument, Taşbaşı Park, the Fındık Laboratory and the Hazelnut Crushing Factory, the hospital, Cumhuriyet Primary School, the post, and the slaughterhouse are the structures that can be described as the spatial traces of ideology in the city. While some of these structures visually nurture the symbolic power of ideology in the city, some of them have become spatial expressions of the changing administrative order, living conditions, and economic development. The existence of these structures, functional or spatial transformation processes, the course of development in cultural field can be followed through the readings regarding the partnership of culture, space, and meaning in Yeşilgiresun as a local newspaper.

The fact that there is news about the cultural life of the city in almost every issue of Yeşilgiresun reflects the social change experienced by the young republic in a short time. On the other hand, this study which makes sense of a local newspaper as an important part of the city's memory and culture, apart from local historical research or city archives, offers a different approach by showing that it is possible to trace the central spatial and cultural discourses in peripheral cities through local newspapers through the lens of the Yeşilgiresun newspaper.

Kaynakça/References

- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. 5. baskı, (A. Tümertekin, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Arıtan, Ö. (2008). Modernleşme ve Cumhuriyet'in kamusal mekân modelleri. *Mimarlık*, 342, 49-56.
- Arıtan, Ö. ve Sayar, Y. (2009). İzmir Sümerbank basma sanayi yerleşkesi ve dönüşüm süreçleri. *Ege Mimarlık*, 3 (70), 20-25.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'in üçlü-algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân-diyalektiği. F. Doğan (ed.), *Mimarlık ve Mekan Algısı* içinde (s.7-16), Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları.
- Aydınlı, S. (1996). Türkiye'de mimarlık ve ideoloji: Ontolojik sorgulama. *İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyum Bildirileri kitabı* içinde (s.11-13), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Ayhan, N. (2018). *Simgesel yapılarda hegemonya ve ideolojinin inşası*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Bayrakçı, O. (2011). Göstergibilimsel araştırma alanı olarak ürün tasarımı. *Tasarım ve Kuram*, 7 (11), 1-14.
- Bilgin, İ. (1998). Modernleşmenin ve toplumsal hareketliliğin yörüngesinde Cumhuriyet'in imarı. Y. Sey (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s.255-272), İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2008). *Modernizm ve bir ulusun inşası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çapa, M. (2003). Yeşilgiresun gazetesine göre Giresun'da millî gün kutlamaları ve Atatürk. *Yeşilgiresun Gazetesine göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresun* içinde (s.1-12). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Demirkan, Ö. ve Karabrahimoğlu, S. (2018). Tarımsal bir ürün olarak fındığın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kent mekanına yansımaları. *İdealkent-Kent Araştırmaları*, 25, 856-884.
- Dervişoğlu, T. (2019). *Sözlü görüşme*. [Mülakat] Tuncer Dervişoğlu, 5 Haziran 2019.
- Düzenli, E. (2009). Cumhuriyet dönemi'nde (1923-1960) modernite düşüncesinin mekansal kuruluşu: Merkez-periferi dinamikleri bağlamında Trabzon örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Erkarlan, Ö. (2009). Yeşil-Yeşilimsi: Ürün göstergibilimi aracılığıyla sürdürülebilir tasarım uygulamalarının eleştirisi. *Mimarlık*, 349, 75-79.
- Erkman, F. (1987). *Göstergibilime giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Erzen, N. J. (2016). Sanat, güç ve direniş. *Dosya 37. Sanat ve Politika Ekseninde Mekan* içinde (16-24), Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (t.y). *Fındık laboratuvarı*. 2020, 13 Ekim tarihinde <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Menu/8/Tanitim> adresinden erişilmiştir.
- Giresonda ilk kübik bina Posthane, (1936, 17 Mart). *Yeşilgiresun*, s.1.
- Hızlan, D. (2016). Bir taşra gazetesinin 100. yılı ya da taşranın belleği. *Hürriyet*. 3 Kasım 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr adresinden erişildi.
- Işık, A., ve Dervişoğlu, T. (2011). *Ey gidi Giresun, Giresun bedensel engelliler gençlik ve spor kulübü*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.

- Karabrahimoğlu, S. ve Demirkan, Ö. (2019). Yeşilgiresun Gazetesi üzerinden dönemsel bir okuma; Giresun'da kent ve mimari (1945-1955). *İstanbul: VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi bildiriler kitapçığı*.
- Karabrahimoğlu, S. ve Usta, A. (2018). Urban-Public area architecture as the object of the political ideology: Ankara example. *International Journal of Architecture and Urban Studies*, 3, 47-67.
- Karpat, K. (2019). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. (I. Ergüder, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2009). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2018). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menteşoğlu, H. G. (t.y). 1 nolu fındık fabrikası. [Fotoğraf], *H. Gazi Menteşoğlu Kişisel Arşivi*.
- Menteşoğlu, H. G. (t.y). Fındık bayramı kutlamaları. [Fotoğraf], *H. Gazi Menteşoğlu Kişisel Arşivi*.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 1-14.
- Öğütçü, H. (2019). *Sözlü görüşme*. [Mülakat], 28 Ekim 2019.
- Parsa, S. ve Parsa, A.F. (2009). *Göstergebilim çözümlenmeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Peirce, C. S. (1994). *Peirce on signs: Writings on semiotic*. J. Hoopes (Der.), North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saussure, F. (2014). Genel dilbilim dersleri. (B. Vardar, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tanyeli, U. (1998). Üç kuşak Cumhuriyet. U. Tanyeli (Ed.), *Mekanlar, Projeler, Anlamlar içinde* (101-107), İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Tanyeli, U. (2015). Politika mı mimarlık üretir? Mimarlıkla politika mı üretilir?. *Altüst Dergisi*, 14, 30-34.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. Y. Sey (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde* (s.1-14), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekeli, İ. ve Şaylan, G. (1978). Türkiye'de halkçılık ideolojisinin evrimi, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 6 (7), 44-110.
- Tüfekçioğlu, H. (1992). Cumhuriyet ideolojisi ve Türk basını. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3, 45-96.
- Van Dijk, T. (2019). *İdeoloji: Multidisipliner bir yaklaşım*. (A. Demir, Çev.), Ankara: Hece yayınları.
- Yeşilkaya, N. G. (1999). *Halkevleri: İdeoloji ve mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, S. (2018). Cumhuriyet döneminde bir çatı kavram olarak ulus ideolojisi ve bileşenleri. *Kent Akademisi*, 11 (33), 317-331.

Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü¹

*

Feyza Topçuoğlu²

ORCID: 0000-0002-5690-205X

Meltem Ö. Gürel³

ORCID: 0000-0003-1111-6212

Öz

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli modernizasyon projelerinden biri olan kültürparklar, barındırdıkları eğlence tesisleri ve rekreasyonel faaliyetleri ile çağdaş yaşam modelini kent- sel yeşil alanda temsil etmişlerdir. Halkı eğitmek ve aydınlatmak için ulusal idealleri ve Cum- huriyet modernitesini sembolize eden kültürparklar, serbest zaman aktivitelerinin sosyal ve kültürel pratiklerle içselleştirildiği yeni mekânsal arayışların ürünleridir. Türkiye'de 1930'larla birlikte modernitenin yansıması olarak pek çok kentte yaygınlaşan kültürpark fikri, kültürel normların ve sosyal davranışların batılı yaşam tarzını inşa ettiği kamusal alan olarak süregel- miştir. Bu çalışma Konya Kültürpark'ı, tarihsel ve mekânsal gelişimi çerçevesinde ileri dönem kültürparkların bir örneği olarak Türkiye'deki siyasi ideolojiler üzerinden algılanma biçimleri ve çağrışımları ile birlikte incelemektedir. Çalışma, kendinden önceki örneklerle dayanarak 1960 ve 70'lerin modern dilinin yansıması olarak oluşturulan Konya Kültürpark'ı, aynı alanda 2008 yılında dönüştürülerek yeniden üretilen bir kültürpark ile karşılaştırmakta ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Konya Kültürpark'ın modernleşme politikaları doğrultusunda şekillen- mesi ve mekânsal temsiliyete ilişkin pratiklerin mekân siyaseti üzerinden sosyo-kültürel bağ- lamda dönüşümü bu çalışmada eleştirel bir yaklaşımla irdelenmiştir. Böylece Konya Kültür- park'a ilişkin mimari dil, biçim, politik söylemler ve toplumsal pratikler kıyaslama yapılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya Kültürpark, Modernizasyon, Rekreasyon, Mekân Siyaseti, Kamusal Alan

¹Bu çalışma, Feyza Pehlivan (Topçuoğlu)'ın "Reading the Transformations of Konya Culture Park as an Urban Space" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak üretilmiştir.

² Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail : fyzpehlivan@gmail.com

³ Prof. Dr., Yaşar Üniversitesi, E-mail: meltem.gurel@yasar.edu.tr

The Transformation of Konya Culture Park in the axis of Space-Politics⁴

*

Feyza Topçuoğlu⁵

ORCID: 0000-0002-5690-205X

Meltem Ö. Gürel⁶

ORCID: 0000-0003-1111-6212

Abstract

As one of the most significant modernization projects of the early Republican era, culture parks, with their entertainment facilities and recreational activities, represented contemporary ways of living in urban green spaces. Culture parks aimed to educate and enlighten people according to new national ideals, cultural norms, social behavior, and western lifestyles. They symbolized Republican modernity starting in the 1930s. With new spatial explorations, they mediated the appropriation of leisure activities and socio-cultural practices in the public space. As a later example of culture parks, this study examines Konya Culture Park within the framework of its historical and spatial development over its conceptions and associations of political ideologies in Turkey. The study traces the creation of Konya Culture Park area and compares the differences between the original Culture Park of the late 1960s based on the preceding examples, and its replacement in 2008. Thereby, it reveals politics and space relationship. The formation of Konya Culture Park in line with politics of modernization and its spatial representation in the socio-cultural context of transformation is critically scrutinized. Thus, the foundational differentiation between the original and the new Culture Park is revealed with respect to architectural language, socio-cultural norms, spatial practices, and political discourses.

Keywords: *Konya Culture Park, Modernization, Recreation, Politics of Space, Public Space*

⁴This study is produced from the Master's Thesis of Feyza Pehlivan (Topçuoğlu) which is titled "Reading the Transformations of Konya Culture Park as an Urban Space"

⁵ Research Asst., Middle East Technical University, E-mail: fyzpehlivan@gmail.com

⁶ Prof. Dr., Yaşar University, E-mail: meltem.gurel@yasar.edu.tr

Giriş

Toplumsal yaşamın mihenk taşı olarak kamusal parklar hakim politik ve kültürel hedefler doğrultusunda kentli için uygun ve faydalı görülen işlevlerde kullanılmak üzere kurgulanır. Kentlerin önemli unsurları olan parklar ve yeşil alanlar 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber modern ve medeni kentler yaratma ilkelerine hizmet etmiş ve bu bağlamda birçok kentte hayata geçirilmiştir. Sosyal hayatın yeniden üretilen dinamikleriyle planlanan Cumhuriyet parkları, barındırdıkları yapılar, yeni kamusal mekânlar ve modern peyzajlı yeşil alanlarla kentlinin hem eğlenmesini hem de öğrenmesini hedefleyerek modernleşmenin önemli projelerinden biri olmuştur. Bu amaçla adeta bir halk üniversitesi yaratma fikriyle 1936'da inşa edilen İzmir Kültürpark'ın yanı sıra Ankara Gençlik Parkı ve İstanbul Gezi Parkı gibi onu izleyen öncü modeller Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yeni parkların oluşmasına imkân tanımış ve bu kentlerin modern metropoller olarak özümsemesine ön-ayak olmuşlardır. Bir başka deyişle bu parklar ulusal ideallerin laik dünya görüşüyle temellenmesiyle ortaya çıkan çağdaş yaşam biçiminde halkı eğitmek ve aydınlatma hedefine mekânsal aracı olmuşlardır.

Cumhuriyet yönetiminin modern, medeni ve sağlıklı kentler ve nesiller yaratma hedefi doğrultusunda oluşturulmuş ilginç bir park, Konya Dede Bahçesi'dir. Kentte yerleşik ve tarihsel derinliği olan Mevlevi tarikatına ait dini bir alan olarak kullanılan bahçe, ülke çapında yaygınlaşmaya başlayan rekreatif ve sosyo-kültürel mekân ihtiyaçlarının artmasıyla, 1920'lerin sonlarında kamu mülkiyetine geçirilmiştir. Dini ideolojilerin hâkim olduğu özerk bir bahçeden seküler bir kent parkına dönüştürülen alan, içerdiği peyzaj öğeleri, su elemanları, eğlence tesisleri ve tenis kortlarıyla Cumhuriyet modernleşmesinin öncü kamusal mekânlarından biri olmuştur. 1930'lu yıllarda halkın müzik eşliğinde eğlenirken gazino etrafında hoşça vakit geçirebildiği pergolalar, hayvanat bahçesi ve ağaçlık alanlar gibi dinlence yapılarının entegre edilmesiyle Konya'nın en rağbet gören kentsel yeşil alanlarından biri haline gelmiştir. Eğlence kültürünün ve rekreasyonel ihtiyaçların karşılandığı bir araç olarak park 50'lerin sonuna kadar aktif bir şekilde kentin sosyal hayatını canlandırmıştır.

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP)'nin ekonomik ve kalkınma odaklı modernleşme politikaları kapsamında Konya belediye yönetimine sağlanan kaynak sayesinde yolların genişletilip asfaltlanmasıyla beraber, parkın erişilebilirliği artırılmış ve merkezi konumu ön plana çıkmıştır (Konya

Büyükşehir Belediyesi, 2019). Erişilebilirlikle artan kullanıcı yoğunluğu nedeniyle park özellikle yaz ayları ve haftasonlarının vazgeçilmez eğlence, dinlenme ve aktivite merkezi haline gelmiştir. Bu gelişmelerle beraber belediye tarafından 1950'lerin ortalarına doğru oluşturulan imar planlarında parkın kapasitesinin arttırılarak kent merkezinde daha kompleks ve geniş kapsamlı bir rekreasyon alanı yaratma fikri ortaya atılmıştır. Ancak, bu planlama kararlarının artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına konut ve ticari altyapılara yöneltilmesi sonucunda parktaki mekânsal gelişim kararları 1960'lara kadar askıya alınmıştır. DP sonrasında göreve gelen Adalet Partisi (AP) yönetimi DP'nin kent ve çevre politikalarına paralel olarak modern bir kent yaratma gayesi ile yeni bir imar planını hayata geçirmiştir. Hızlı kentleşmeye çözüm getirmek ve rekreasyonel mekân ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan plan doğrultusunda, kent merkezine hizmet eden, yeni yaşam ve sosyalleşme biçimlerinin nitelikli kentsel yeşil alanlarla bir araya geldiği uygulamaların ön plana çıkmasıyla parkın yakın çevresi de kamusallaştırılarak yapılaşmasının önü açılmıştır (Tekeli, 1981). Bu gelişmelere paralel olarak parkın daha büyük ölçekte bir modernleşme projesine dönüştürülmesine karar verilmiş ve 1965 yılında dönemin modern mimari anlayışını yansıtan Konya Kültürpark projesinin temelleri atılmıştır.

Bu çalışma, modernin temsili olarak kurgulanan öncü kent parklarının içinde oluşturulan Konya Kültürpark'ın 1960'ların ideolojik hedefleriyle açılan imar planı yarışması sonucunda ortaya çıkışını mekân-siyaset ilişkisi üzerinden incelemektedir. Çalışmanın kapsamında Konya Kültürpark, iktidarın boyunduruğu altına giren ve disipline edilmek istenen, sorunsallaşmış kentsel ve mimari özne olarak ele alınmıştır (Foucault, 1972). 1960'ların ortasından 2000'li yıllara kadar yerel yönetimin değişmesiyle birlikte siyasetin aracı haline gelen Kültürpark'ın belediyenin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak 2008'de yıkılıp yeniden inşa edilmesiyle birlikte parkta ortaya çıkan yeni mekânsal stratejiler ve pratikler sorgulanmıştır. Bu bağlamda, farklı dönemlerde aynı zeminde inşa edilen iki kültürpark karşılaştırmalı bir biçimde irdelenmiştir.

Konya Kültürpark'ı Yaratmak

Ülke çapında artan nüfusun mekânsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1960-1980 yıllarında pek çok şehirde yerel yönetimin finansmanını sağlayan İller Bankası tarafından açılan ulusal yarışmalar aracılığıyla imar ve kalkınma planları üretilmeye başlanmıştır (Gülgeç, 2010, s.48). 1963 seçimlerinde kendi

ekibini kurarak Konya belediye başkanlığını AP adayı olarak kazanan Ahmet Hilmi Nalçacı (1963-69) Konya'yı baştan yaratma misyonu ile İller Bankası finansmanından yararlanmak üzere harekete geçmiştir. Nalçacı başvurduğu kredi ile Konya imar planını ve bu planın önemli bir parçası olan kültürpark projesini hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda öncelikle Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan destek alarak Konya'nın 1/5000 ölçekli haritalarının çizilebilmesi için hava fotoğraflarının çekilmesini sağlamış ve imar planı yarışması için bütçe kısıtlamalarına ve öncelikli vilayetlere rağmen yarışma için gerekli ilan ücretini karşılamıştır (Koneli, 2011). Bu yarışmalar kapsamında nüfus yoğunluğu bakımından İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra dördüncü olan Konya ili için 1965 yılında açılan yarışmayı piyasaya yeni atılmış genç mimarlar Yavuz Taşçı ve Haluk Berksan kazanmıştır (Şekil 1) (Meşhur, 2008, s.33).

İller Bankasına müsabakaya çıkarılan Konya İmar Planı yarışması sonuçlanmıştır. Ödül ve Mansiyon olan yarışmacılar şunlardır.		
1. Ödül	Yavuz Taşçı Haluk Berksan	Y. Müh. Mimar Y. Mimar
2. Ödül	Melakot Topaloğlu Bülent Berksan Mahmet Ali Topaloğlu	Y. Müh. Mimar Y. Mimar Y. Mimar
3. Ödül	Haluk Alotan Remin Biler	Y. Müh. Mimar Y. Müh. Mimar
1. Mansiyon	Behçet Baykut Verdat Onomay Fahri Yetman	Y. Mimar Y. Mimar Y. Mimar
2. Mansiyon	Prof. Kemal Ahmet Arü Prof. Gündüz Özdeğ Dr. Ahmet Keskin Saim Beygo Orhan Göşer	Y. Mimar Y. Müh. Mimar Y. Müh. Mimar Y. Müh. Mimar Y. Müh. Mimar
3. Mansiyon	Raşit Uybodin	Y. Mimar
4. Mansiyon	Cihat Fındıklıoğlu Ergun Gürel Erol Fındıklıoğlu Yardımcısı Jacob Schalte-Rahr	Y. Mimar Y. Müh. Mimar Y. Mimar
5. Mansiyon	Erol Türkgenç Yardımcısı Çetin Biremy	Y. Müh. Mimar

Şekil 1. Konya imar planı yarışma sonuçları
(Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı, 1965)

Taşçı ve Berksan ikilisi yarışmayı kazandıktan sonra, Konya Büyükşehir Belediyesi Yavuz Taşçı'dan imar planı ve 2020 yılını öngören gelişim planı hazırlanmasını talep etmiş ve böylece 1967-1983 yılları arasında Konya Nazım İmar Planı belediyenin kontrolörlüğü ile genç mimar tarafından hazırlanmıştır (Şekil 2). Belediye başkanının modernizasyon politikaları kapsamında 1965 yılı imar planının uygulanması sonucu kentsel yenileme çalışmaları şehirde büyük bir yankı ve heyecan uyandırmış ve Başkan Nalçacı yerel yönetimde belediyenin başarısını ortaya koyarak 60'lı yıllara damgasını vurmuştur. Ayrıca, planın uygulanabilirliği ile örnek bir yürütücü olarak göste-

rilmif, ilerleyen yıllarda da belediyeçilik anlayifıyla başarılarından söz edilmiştir. O dönem tek başına iktidarda olan AP hükümetinin Konya'ya yapılacak hizmetlerle ilgili ödenek ve para yardımını ön plana alması projeyi desteklemiştir (Özteke, 2016). Nalçacı'nın "belediye halk hizmetinde bir hava içinde çalışmalı" anlayışı doğrultusunda şehirde anayolları asfaltlama çalışmalarına öncelik verilmiş, anayollara paralel geniş bulvarlar yaratılmış, gecekondulaşma önlenerek yeni yerleşim yerleri ve konut bölgeleri imar planıyla birlikte inşa edilmeye başlanmıştır (Özsaydam, 1990, s. 327). Bu gelişmelerin paralelinde Nalçacı ve Taşçı ikilisinin iş birliği sonucunda elde edilen imar planının en önemli projelerinden biri olan Konya Kültürpark, İzmir, Ankara, İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlerde bir ekol olarak tasarlanmış kent parklarının devamı niteliğinde yeşil bir kamusal alan olarak düşünölmüş ve 1960'ların sonunda kentin modernizasyonunun ve eğlence pratiklerinin temsili olarak projelendirilmiştir.

Şekil 2. 1965 Konya İmar Planı (Erdoğan, 2002)

Kültürpark'ın İlk Nüvesi Olarak Dede Bahçesi

1967 yılında temelleri atılan parkın geçmişi Anadolu Selçuklu dönemine dayanır. Park 17. yüzyıldan itibaren Mevlevi dervişlerinin konseylerinin toplanıp sema gösterileri gerçekleştiği Alâeddin Tepesi'nin yaklaşık 750 metre kuzeybatısında yer alan mesire alanı üzerine kurulmuştur. Eski şehrin merkezinde derviş bahçesi olarak da benimsenen mesire alanı, adını iki katlı bir

köşk, bir havuz ve pelit ağaçlarından oluşan bahçenin düzenlemesinden ve denetlemesinden sorumlu dervişlerden almıştır. Bu dervişlerin Mevlevilik ve Bektaşilik'te belli bir dereceye ulaşması sonucunda Dede ünvanını almasıyla birlikte bahçe Dede Bahçesi olarak hafızalara kazınmıştır (Doğan, 2005, s.1). Yalnızca dervişlerin ve önemli devlet mensuplarının kullanımına açık olan Dede Bahçesi, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kadın ve erkeğin bir arada sosyalleşebildiği kamusal bir modernite mekânına dönüşmüştür (Gürel, 2011, s.168, 172). İçerisinde halihazırda bulunan köşkün ve havuzun aile gazinosu olarak işlevlendirilerek bir dans pistiyle zenginleştirilmesinin yanı sıra alana 1927'den sonra 2 tenis kortu ve küçük çaplı bir hayvanat bahçesi entegre edilmiştir (Işık, 2010). Yeni ulusun dünya görüşüne ve yaşam tarzına adapte edilerek yeniden bir kamusal alan olarak üretilen bahçe, barındırdığı mekânların kolektif ve karma kullanımlara açıldığı seküler bir park olarak Cumhuriyet modernleşmesinin temsili haline gelmiştir (Şekil 3).

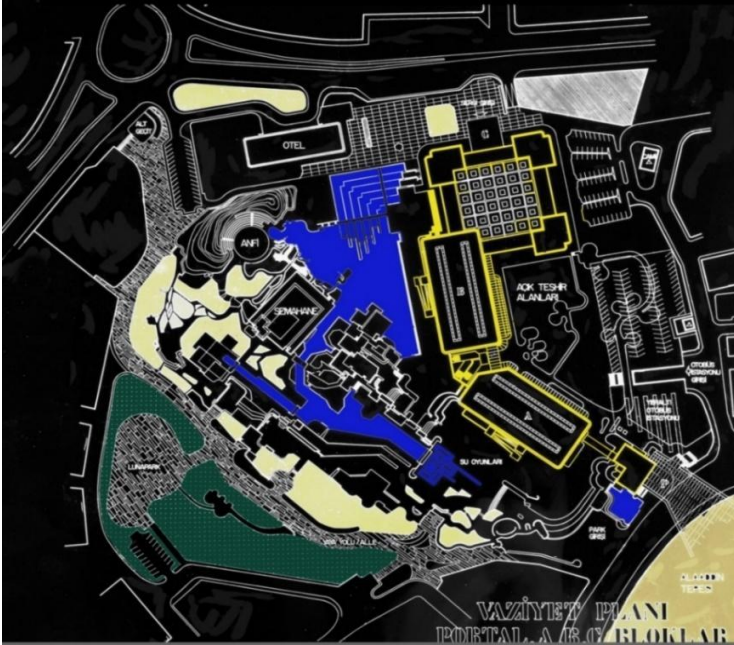

Şekil 3. Dede Bahçesi Köşkü (Dede Aile Gazinosu), havuz ve dans pisti, tenis kortları (Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Laik devletin mekân siyasetinin tezahürü olarak Dede Bahçesi, barındırdığı ve beslediği modern kültürel formlar ve Batı kökenli mekânsal pratiklerle kentte yeme-içme, dans, spor ve kutlama gibi aktivitelerin merkezi haline gelmiştir. Özellikle tatil günleri ve yaz aylarında caz ve canlı müzik eşliğinde yapılan dans etkinliklerine, yemeklere, sportif aktivitelere, ağaçlık alanda yapılan gezintilere, kayığa binmeye, pergolalar altında aile buluşmalarına ve düğün-sünnet organizasyonlarına ev sahipliği yapan Dede Bahçesi, 1950'lerin sonuna kadar canlılığını korumuştur (Doğan, 2017). 1960'lı yılların başında halihazırda şehrin en önemli yeşil alanlarından biri olan bahçe, eğlence kültürünün devamlılığının farklı formlara ve pratiklere dönüşmesini sağlayan eski ve yeni şehrin buluştuğu bir kesişim noktası olarak tanımlanabilir.

Dede Bahçesi arazisinin halk tarafından sıklıkla kullanılan, ağaçlandırılmış ve kültürel gelişmelere açık canlı bir kamusal mekân olması, alanda daha büyük çapta kültürel aktivitelerin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. 1945-

46 yıllarında belediye tarafından hazırlanan kalkınma planlarında alan kültürpark ve fuar alanı olarak öngörülmüş ve 1954 yılı Nazım İmar Planı'nda botanik ve hayvanat bahçesi olarak imara açılmıştır; ancak uygulamaya konulmamıştır (Yenice, 2012). Alanın geliştirilme süreci 1965 İmar Planı doğrultusunda kentin tüm mekânsal ihtiyaçlarının değerlendirilmesi sonucunda Nalçacı'nın arazinin başka kullanımlara kapatılmasını sağlamasıyla başlar. Dede Bahçesi arazisinin 45.000 metrekareye kadar genişletilmiş kısmını da içine alan Ferhuniye bölgesinin imar hakkının kültürpark ve fuar inşasına devredilmesiyle projenin ilk aşaması başlatılmıştır (İ. Tekeli, kişisel iletişim, 14 Ekim 2017). Nalçacı kendisiyle benzer modern vizyona sahip avangart bir mimar olduğunu düşündüğü Taşçı'yla beraber İzmir Kültürpark ve Enternasyonal Fuar'ı model alarak Konya Kültürpark ve Fuarı'nın mekânsal organizasyonunu kurgulamıştır. Bu doğrultuda parkın ilk planı mimarın modernist estetik anlayışının biçimlendirdiği yapay göller, su oyunları havuzu, açık hava tiyatrosu, kafeterya, gazino, çayhane ve kahvehaneler, eğlence parkı, müze, akvaryum, fuar kompleksi ve rekreasyon alanları içermektedir (Şekil 4) (Kuş ve Özdamar, 2010, s. 44).

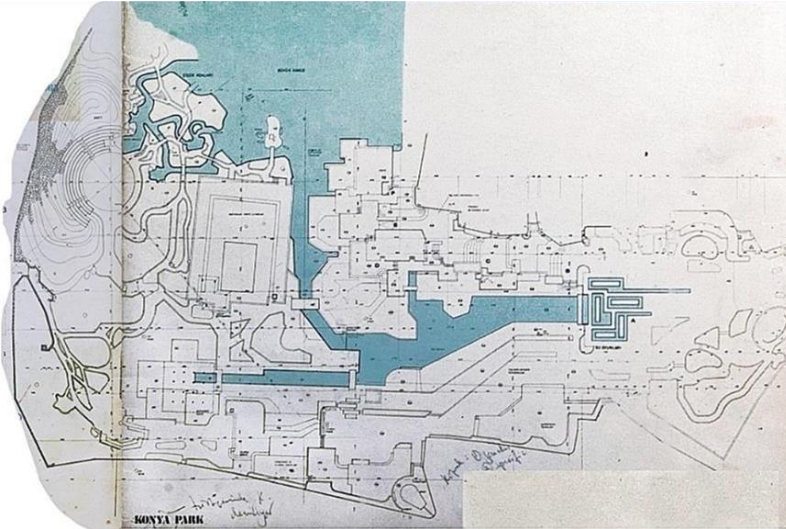

Şekil 4. Konya Kültürpark Vaziyet Planı İlk Aşama (Mimar M.Yavuz Taşçı Arşivi)

Kültürpark arazisinin politik güçlerin etkisiyle ileriye dönük gelişmeye açılması ve ilk aşamasının revizyonları sonrası, kamunun eğitilmesi amacı ve Nalçacı-Taşçı iş birliğinin modernizasyon fikirleri doğrultusunda alanın projelendirilmesi tamamlanmıştır. Bu bakımdan kamusal kullanımın geliştirilmesi hedeflenen Konya Kültürpark'ın tasarımında 1930'larda İzmir Kültürpark'ın halk üniversitesi olarak işlevlendirilmesi model alınmış aynı prensip ve modern ilkeler benimsenerek halka atfedilmiştir.

Konya Kültürpark'ın Mekânları

1966'ların sonlarına doğru Taşçı tarafından park ve fuar kültür merkezi olarak uygulamaya konulan plan doğrultusunda yapay göl, su oyunları havuzu, amfi tiyatro ve park duvarlarının inşası 1968 Haziran ayında tamamlanmıştır (Şekil 5). Nalçacı'nın ansız vefatından sonra belediye yönetiminin Belediye Başkan Yardımcısı Yılmaz Kulluk'a (1969-1977) geçmesiyle beraber kültürpark inşaatı duraksamadan ilk planlandığı zamanlardaki gibi Taşçı'nın koordinatörlüğünde sürdürülmüş ve proje öngörüldüğü şekilde tamamlanmıştır (Taban, 2019). Daha erken açılması öngörülen parkın açılışı belediye başkanının ölümü ve bütçesel nedenlerden dolayı 30 Ağustos 1970 tarihinde gerçekleşmiş ve inşaat çalışmaları ulusal açılış töreninden sonra da devam etmiştir (Şekil 6).

Şekil 5. Konya Kültürpark uygulama planı (Mimar M.Yavuz Taşçı Arşivi)

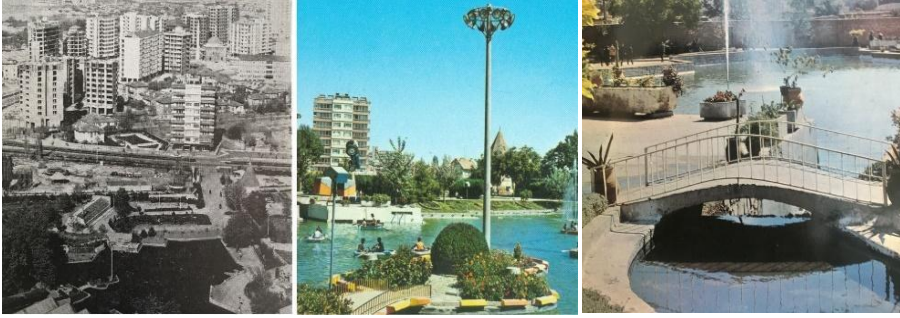

Şekil 6. Kültürpark'ın inşa çalışmaları 1969 (Konya Ticaret Odası, 2018)

1966-1968 yılları arasında, Konya Kültürpark'ın tasarım aşaması bittikten sonra giriş kapıları tamamlanmış ve makul bir ücretle parka giriş sağlanmıştır. Alâeddin Tepesi'nin kuzeybatısında bulunan ana giriş kapısının bulunduğu kısımda tasarlanan bir dizi mantar kolon ve havuz serisi gölge ve su akışı sağlayarak bir su oyunları mekânı yaratırken diğer iki giriş kapısı fuar alanına ve eğlence parkına açılır (Şekil 7). Tasarımında su öğelerine çokça yer veren Taşçı, Konya Kültürpark'a örnek teşkil eden İzmir Kültürpark ve Ankara Gençlik Parkı'ndan ilham alarak Konya'nın kurak iklimine peyzaj öğeleriyle çözümler üretmiştir. Toplam 4200 metre karelik alana 3 adet havuz, adacıklar ve köprüler tasarlayarak park içindeki dolaşımı daha hareketli hale getirmiş ve mekânın estetik kalitesini artırmıştır. (Şekil 8) (Kuş ve Özdamar, 2010, s.46).

Şekil 7. Kültürpark Mantar Kolonlar ve Su Oyunu Havuzları
(Mimar M. Yavuz Taşçı Arşivi)

Şekil 8. Yapay Göl, Havuzlar, Adacıklar ve Köprüler (Konya Belediyesi, 1970)

İlk etapta, su öğeleriyle yaratılan görsel şölene konserlere, yarışmalara ve halk oyunlarına ev sahipliği yapan 500 kişi kapasiteli bir açık hava tiyatrosu eşlik etmiştir. 1970 yılında amfi tiyatronun tamamlanmasının ardından oluşturulan belediye raporunda birahane, dükkanlar ve depoların inşasının, giriş kapılarındaki kaldırımların, kahvehanenin mermer zemin döşemelerinin, modern oturma ünitelerinin, parkın giriş kapısı yazılarının, çocuk oyun alanlarının ve betonarme merdiven konstrüksiyonunun tamamlanarak parkın ivedilikle kullanıma hazır hale getirildiği belirtilmiş ve Konya'nın modern bir parka sahip olmasının yerli halk ve turizm açısından öneminden bahsedilmiştir (Şekil 9) (Konya Belediyesi, 1970). 1972 yılında yapılan Fuar Gazinosu brüt beton kullanımıyla 70'lerin mimarlık kültürünü yansıtır. Özellikle yaz akşamları dönemin popüler yerli şarkıcıları eşliğinde müzik, dans ve pek çok performans ev sahipliği yapan gazino, 1970'lerin dokusu ile dekore edilmiş nezih lokantası ile modernin temsili olarak vücut bulmuş ve sosyal hayatı zenginleştirmiştir (F. Koçak, kişisel iletişim, 10 Eylül 2017) (Şekil 10). Mimarisindeki batı estetiği ve mekânsal programıyla Fuar Gazinosu 1930'lu yıllardan itibaren kültürparklarda kadın ve erkeğin beraber eğlenmesi prensibiyle

tasarlanmış bir Cumhuriyet gazinosu mekânını andırır ve bu anlamda sözü geçen büyük şehirlerden daha muhafazakâr bir yapıda olan Konya'da 1970'lerin sosyal hayat ve kültürel normlarını aktive etmeyi hedeflemiştir (Gürel, 2011, s.168).

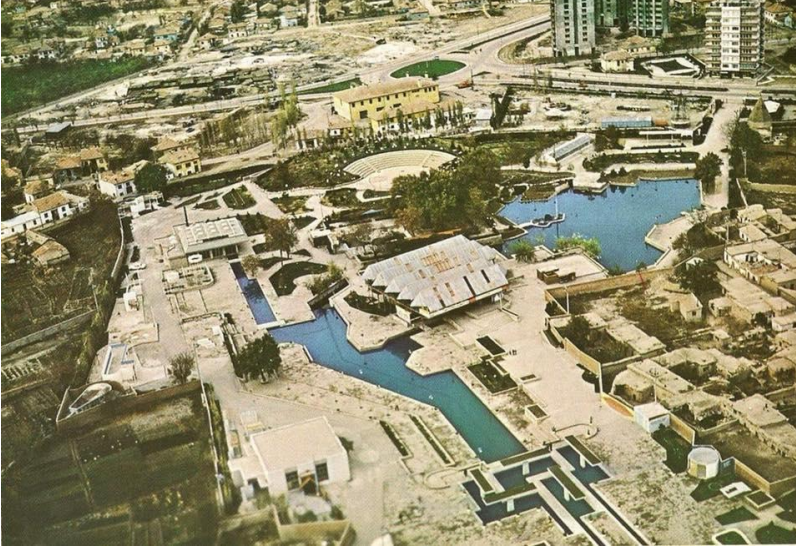
Şekil 9. 500 kişilik açık hava tiyatrosu, çocuk oyun alanları ve kahvehaneler (Konya Belediyesi, 1970)

Şekil 10. Yavuz Taşçı tarafından tasarlanan Fuar Gazinosu 1972 (T.C. Konya Valiliği, 1973)

Konya Kültürpark şehrin merkezinde 1970'lerin sosyo-kültürel ve eğlence hayatının önemli bir parçası olarak, en gözde rekreasyon alanlarından biri olmuştur. Peyzaj elemanları ve oturma alanları, gazinosu, çay bahçeleri, kafeteryası, amfi tiyatrosu, yürüyüş yolları ve yeşil alanlarıyla kentin dinlenme, eğlenme ve kültürel ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Betonun, suyun ve yeşilin çeşitli ve dengeli olarak kullanıldığı tasarım her yaş grubuna hitap

eden, gece ve gündüz hareketliliğın arttığı aktif bir sosyal alan ortaya çıkarılmıştır. Özetle, eski merkez ile yeni merkezin kesiştiğı stratejik bir noktada konumlandırılan Kültürpark, Konya'yı kültürel ve ticari olarak geliştirmek isteyen Nalçacı ve Taşçı'nın iş birliğiyle içine fuar işlevi de entegre edilerek, Cumhuriyet modernitesini sembolize eden öncü örnekler gibi kayda değer bir kent mekânı olarak hayata geçirilmiştir. (Şekil 11).

Şekil 11. Konya Kültürpark hava fotoğrafı (T.C. Konya Valiliğı, 1973)

Konya Fuarı

İzmir Kültürpark ve Enternasyonal Fuarı ve Bursa Kültürpark'ta da olduğu gibi birbirine bağlı park ve fuar konsepti arasındaki ikili ilişki Konya Kültürpark ve Fuarı kapsamında da düşünülmüştür. Anadolu'nun merkezinde sosyo-ekonomik olarak gelişmiş bir şehir için yıllardır beklenen fuarın temelleri Belediye Başkanı Nalçacı'nın teşebbüsleriyle oluşturulan 1965 imar planıyla atılmıştır. Ticari işler için kurulan fuar tesisinin mekansal organizasyonuna sergi salonu, teşhir mekânları ve işletmeler dahil edilmiştir (Şekil 12). Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma hedefi ve sergileme fikri doğrultusunda öngörülen fuarın, İzmir Kültürpark ve Enternasyonal Fuarı'nda da olduğu gibi yerel ekonomiye katkı sağlaması amaçlanmıştır (Altan, 170). Fuarın açılış tarihi 1970 yılında açılış gerçekleştirilen Kültürpark'a yetişememiş, ancak bir sonraki yıl 5 Ağustos 1971'de hizmete hazır hale gelmiştir (Doğan, 2017, s.1). Sergi salonu, teşhir mekânları ve pavyonlarında beton ve cam kullanımının yanı sıra geometrik çatı formlarının öne çıktığı tasarım döneminin

mimari yaklaşımlarını yansıtır (Şekil 13). Fuarın açılması ile birlikte belediye başkanının hedefleri doğrultusunda, ticari etkinliklerle daha geniş kitlelere hitap eden kültürpark alanı ulusal birlik ve beraberliğin sağlandığı, kültür ve iktisadi faaliyetlerin modern yöntemlerle işlevli sergileme ve faaliyet mekânlarına dönüştüğü bir çekim merkezi haline gelmiştir.

Şekil 12. Fuar sergi salonu ve kuşbakışı görünüşü 1972 (Konya Belediyesi, 1977)

Şekil 13. Fuar teşhir pavyonu ve ışıklandırması (Konya Belediyesi, 1988)

Fuarın her sene düzenli olarak kurulması ve geniş kitlede ziyaretçi akını sebebiyle 1978 yılında Kültürpark ve fuar alanı 58.000 metre kareye kadar genişletilmiş, 1979 yılında alan 84.445 metrekareye çıkarılmıştır. Özel şirketlerin ve yerli firmaların teşhir standlarının yanı sıra fuarın açılışına özel festivaller ve yarışmalar düzenlenerek fuarın gelişimi belediye tarafından jüri değerlendirilmesine tabi tutulmuştur (Konya Belediyesi, 1979). Bu gelişmeler doğrultusunda fuar 1986 yılında 754.000 kişi tarafından 3.180.000 lira ödenerek ziyaret edilmiştir (T.C. Konya Valiliği, 1988). Fuarın mekânsal ihtiyaçları doğrultusunda belediye tarafından 1989 yılında organize edilen konferanslara, panelere, sanatsal ve kültürel faaliyetlere hizmet eden Fuar Sergi ve Kültür Merkezi kültürpark alanına entegre edilmiştir.

Her sene açılışı gerçekleşen fuar mekânlarına firmaların alanda düzenlediği etkinlikler ve belediyenin daha çok ziyaretçi çekmek için düzenlediği sportif aktiviteler, Altınbaşak Kültür ve Sanat Festivalleri, halk oyunları, konserler, yağlı güreş gösterileri ile birlikte kentlinin fuara olan talebi daha da

artmıştır (Güler, 2000). Pek çok performans, sergi, toplantılar ve aktivitelerle kültürel araç haline gelen fuar yalnızca Konya'nın ekonomisine katkıda bulunmayıp aynı zamanda kullanıcıların alanda sosyo-kültürel ilişkileri yeniden üretebilmelerine yardımcı olmuştur. Kültürparkla fuar adeta iç içe geçmiş ve birbirlerini beslemişlerdir. Kent toplumu mekânsal örüntülerle gündelik hayatı kendinden yola çıkararak değiştirir ve başkalaşıma uğratar (Lefebvre, 2007, s.207). Kullanıcıların alana dahil olması ve benimsemesiyle rotalarını her sene fuar alanına yönelten halk tarafından Kültürpark gündelik hayatta (tıpkı İzmir Kültürpark ve Fuarı'nda olduğu gibi) Konya Fuarı olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Köhneleşme ve Müdahale: 70'lerin Kültürparkını Yitirmek

Konya Kültürpark ve Fuarı 1980'lerin ortalarına kadar kimliğini korumuş ve kentle kurduğu ilişkiyi güçlendirerek 15 yıllık bir gelişme dönemi geçirmiştir. Kentin değişiminde etkisi olan yöneticilerin kamu yararını gözetken kararları doğrultusunda kentliye rekreasyon alanları ile soluk getirilen, çağdaş eğlence kültürü barındıran, eğlendirirken eğiten ve modernleşmenin sembolü olan Kültürpark'ın anlam ve önemi 1980'lerin ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır (Gürel, 2011, s.168). Park üzerinde belediye tarafından yeni kurgulanan stratejilerin mekânsal olarak alanı dönüştürmeye başlaması kullanıcıların mekânsal pratiklerini de değiştirerek parkın sosyo-kültürel etkisinin kaybolmaya başlamasına sebep olmuştur (Lefebvre, 1991).

Taşçı ve Nalçacı'nın imar planı haricinde parka eklenen mekânlar ilk olarak 1986 yılında parkın kuzeyinde, Taşçı'nın otel ve fuar sergi alanına geçiş noktası olarak düşündüğü (bknz. Şekil 5) alanda, Diyanet Vakfı tarafından "cuma camisi" olarak tasarlanan Hacıveyiszade Cami ve Külliyesi'nin inşası ile başlar (Oral ve Çınar, 2006, s.157). 1980'lerde birçok kentte yaygınlaşan cami inşası ideolojik bir teşebbüstür (Batuman, 2019, s.34). Hele ki tarihsel dinamiklerin ve gelenekselciliğin tesiri altında ideolojik bir nesne olarak Osmanlı cami mimarisinin kopyasını üretmek, alana 1970'lerden tezat bir politik anlam kazandırmıştır. Parkın güneyinde Taşçı'nın açık teşhir alanı olarak öngördüğü giriş kısmına 1989'da belediye tarafından inşa edilen ve nikah salonu olarak da kullanılan çok fonksiyonlu yeni Fuar Sergi ve Kültür Merkezi giydirme cepheleriyle 1960'ların yalın mimari diliyle örtüşmemektedir (Şekil 14). Bu yeni ve köklü yapılaşma müdahaleleri Kültürpark'ın nüve olma durumunu kırarak, onun rasyonel modernleşme yaklaşımını ve seküler, kolektif, bütüncül nosyonunun parçalanmasına, ayrışmasına, tasarım dilinin değişmesine ve siyasetin inançlar üzerinden rant sağlamasına sebep olmuştur.

Bu doğrultuda Taşçı'nın 80'lerin sonunda yönetimin AP'den Refah Partisi'ne (RP) geçmesi sonucu fikirlerinin yerel yönetimle çelişmesiyle parkın içerisinde ve çevresinde oluşturulan dönüşüm, renovasyonlar ve mekânsal artikülasyonlara karşı tutumu değişmiş ve Taşçı Konya'daki kariyerini, belediye projelerindeki denetleyiciliğini ve çalışmalarını sonlandırmıştır. Taşçı bu durumu şu şekilde ifade eder: "Politik düzensizliğin ekonomideki gidise sürekli etkisi, değişen dengeler içinde yüzen bir süreç oluşturduğundan, normatif kararlar önem kazanır ve bu kararlar içinde esnek, açık sezgilerin zengin gücüne ihtiyaç vardır" (Erdoğan, 2002, s.383). Sezgileri ve fikirlerini Nalçacı ve Kulluk dışında diğer belediye başkanları döneminde rahatlıkla dile getiremeyen Taşçı, Milli Selamet Partisi'nden (MSP) Mehmet Keçeciler döneminde Konya Belediyesi ile 8 mukavele imzaladığını, bunu hep nikah tazeleme olarak gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca Konya'ya yönelen bakışının 1980'lerin sonunda değiştiğini "muhafazakârlar geldiğinde gitmeye karar verdiğini, 10-15 sene onları yalnız bıraktığını ve kent planlamasında yapılan hatalar için belediye tarafından tekrar çağrıldığını" da ifade etmiştir (Erdoğan, 2002, s.388).

Şekil 14. Konya Kültürpark 1971 hava fotoğrafı ve alana 1980'lerden sonra dahil edilen mekânlar: cami ve fuar kültür merkezi (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2020 ve Güler, 2000)

Nalçacı ve onun vizyonunu AP ile devam ettiren diğer belediye başkanları döneminde alanın imara kapatılması ve hususi olarak kamusal parka tahsis edilmesi durumu, RP'den Halil Ürün'ün belediye başkanlığı yaptığı dönemde (1989-1999) değişmiştir. Kültürpark arazisini doğudan bölen ve parkın gelişimini durduran tramvay hattıyla birlikte, yerel firmaların faaliyet sahası olan fuar teşhir alanlarının yıkılması 1992'de alanı her türlü inşa teşebbüsüne açık hale getirmiştir (Koçak, 2010). Kültürparkın parçası olarak şehrin ekonomisine katkıda bulunması kurgulanan ve her yıl bir ay süreyle devam eden Fuar, 2003 yılında yerel belediye yönetiminin Saadet Partisi'nden (SP) Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) geçişiyle Aksaray yolundaki yeni yerine taşınmıştır (Kuş ve Özdamar, 2010, s.48).

Geriye kalan kültürpark alanındaki yeni yapılaşmanın parkın yaratıcılarının vizyonuna ve mimarının bütünsel tasarımına aykırı olduğunu görülmektedir. Bina ölçeğindeki değişimlerin yanı sıra araç park yerleri ve yeni yürüyüş alanları gibi peyzaj eklentilerinin hepsinin farklı mimari diliyle ve eklektik yaklaşımlarıyla mekân siyasetinin kentsel yeşil alan ölçeğinde bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, 1930'lardan itibaren benimsenen ve 1970'lerin Konya Kültürpark'ında gözlemlendiğimiz geometrik kurgunun bütünlüğü her bir belediye seçiminde gitgide bozulmaya başlamıştır. Peyzaj düzenlemeleriyle modernite, laiklik ve sağlıklı bir toplumu temsil eden yeşil alanlar yerini muhafazakâr, tarihselci ve eklektik bir temsiliyete bırakmıştır.

Bağlı olduğu Büyükşehir ve Selçuklu Belediyesi'ndeki anlaşmazlıklar sebebiyle parkta giriş ücreti alınmayarak giriş kapıları işlevsiz hale gelmiş, duvarları yıkılmaya başlamış ve park içi güvenlik sağlanamamıştır. Süs havuzları ve yapay gölet bakımsızlığı ve kirliliği ile kullanıcılar için sağlığa elverişsiz hale gelmiştir. Mantar kolonlar ve su oyunları havuzu betonun yalın ve sade estetiğini kapatır şekilde yeşile boyanmış ve orijinal kimliğini kaybetmiştir (Şekil 15). Belediyenin ihmali nedeniyle sosyal binalar estetik değerlerinin yanı sıra işlevlerini de kaybetmiştir. 1990'larda belediyenin muhafazakâr tutumundan Fuar Gazinosu da payını almış ve kullanılmaz hale gelecek boşaltılmıştır (Şekil 16). Yeşil alanların azaltılarak yeni eklentilerin yapılmasıyla Kültürpark'taki rekreasyon alanları ve sosyo-kültürel yapılar arasındaki ilişki ve pratikler çıkmaza sürüklenmiştir.

Şekil 15. Yeşile boyanmış mantar kolonlar ve kültürparkın yıkılan kuzey duvarları (Özkır, 2007)

Şekil 16. Boşaltılmış Fuar Gazinosu ve kullanılmayan bakımsız havuzlar (Şen, 2017)

Yönetim zafiyeti ve ihmalleri sonucunda sosyo-kültürel yaşam ve tarihiyle bağlantıları kopan Kültürpark önce vizyonunu, sonra işlevini kaybederek başarısızlığa uğramış ve suç mahali haline gelmiştir (Konya Haber, 2006). Amacını kaybeden ve korunamayan park 2004 yılında iş başına gelen AKP yönetiminde yeniden kurgulanmak üzere 2008’de yıkılmıştır (Şekil 17). Bu durum, tasarlanan, algılanan ve yaşanan alanın uzlaşmasıyla üretilen ve daha sonra yıkılan Konya Kültürpark ve Fuarı ile parkın kurucularının modernizasyon ve tasarım vizyonlarıyla çelişen yeni yaklaşımı arasında bir ikilem yaratmıştır (Lefebvre, 1991).

Şekil 17. Yıkılan kültürpark ve enkazları, 2008
(Şen, 2017)

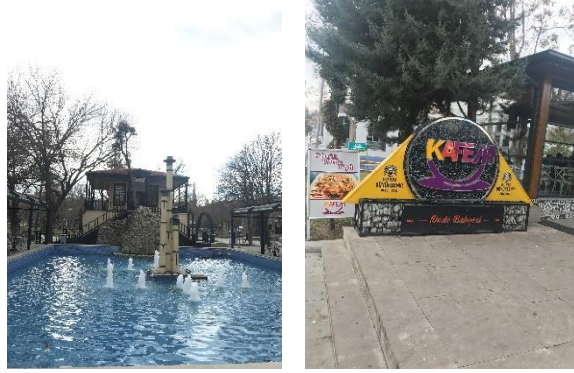
Muhafazakarlaştırılan (Kültür)park

1960'ların modern söylemleri ile 1970'lerde vücut bulan Konya Kültürpark, mekânın üretiminden tüketimine çok sayıda paradigma değiştirerek 2000'lere kadar gelmiş ve yerel yönetimin değişmesiyle iktidar aracı ve alanı olarak yapılandırılmıştır. Parkın yeni baştan inşası parkın işlevini olduğu kadar mimari dilini de değiştirerek algılanma biçimini etkilemiştir. Mevcut parkta kültürpark nosyonunu devam ettirmek yerine farklı tasarım anlayışıyla Konya halkına yeni tesisler ve tretuvarlarla oluşturulan peyzaj alanları sunulmuş ve kendinden önceki parkın izdüşümleri yok edilerek planlanmıştır. Parkın merkezi lokasyonu nedeniyle ve güvenlik problemlerini önlemek amacıyla duvarsız bir geçiş alanı ve ulaşım merkezi olarak bir köprü görevi görmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda alanın güneyine doğu kısmındaki tramvay hattıyla bağlantılı otobüs durakları entegre edilmiş ve kuzeyine Hacıveyszade Camisi'ne doğrudan erişim sağlayan bir yaya köprüsü yapılmıştır. 17 Aralık 2009 tarihinde tekrar kullanıma açılan parkın yenilenmesi sırasında öncelik kültür ve eğlence etkinliklerinden ulaşım kolaylığına kaydırılarak parka eklenen yapılar gelişigüzel ve birbirlerinden farklı stillerde tasarlanmıştır. Bu yapılar bir polis karakolu, kütüphane, amfi tiyatro, kafeterya, sergi salonu, çocuk oyun alanları, oturma üniteleri, rastgele konumlandırılan havuzlar ve yeniden inşa edilen Dede Bahçesi çay bahçesini içerir (Şekil 18) (Selçuklu Belediyesi, 2009). Buna bağlı olarak parkta yapılan köklü değişimle, rekreasyon, eğlence kültürü ve 'halk üniversitesi' kavramları yeni yaratılan mimari üslupla birlikte formatlandırılmıştır.

Şekil 18. Konya Kültürpark 2009
(Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Parktaki yapılar AKP döneminde Selçuklu-Osmanlı mirasının ikili kombinasyonlarıyla vurgulandığı retorik referansların yaygın kullanımıyla birlikte sığ bir biçimde idealize edilmiştir (Bozdoğan, 2016). İdeolojik teşebbüslerle ve taklitçi yaklaşımlarla Osmanlı-Selçuklu sentezini işleyen yapılar alanda tarihselci bir yönelimi ortaya koyarak 1960'ların modern mimari dilini tamamen unutturmuştur. Dede Bahçesi'nin replika olarak inşası ve sema törenlerini anımsatmak üzere havuzunun üzerine kurulan ney heykeli bu durumu yansıtan teşebbüslerden sayılabilir (Şekil 19). Belediye Başkanı Tahir Akyürek'in "Park içindeki Dede Bahçesi, tarihi yapısı korunarak yeni ilavelerle geçmişteki anlamlı günlerine kavuşturulacak" şeklindeki ifadesinden sonra oluşturulan Dede Bahçesi Köşkü'nün geçmişteki izinin yalnızca cephesel olarak sürüldüğü gözlemlenir (İHA, 2008). Taklit veya replikasyon orijinal olanı geri getirmekten ziyade ortaya melezlik çıkararak gerçekle hakikat arasında muallakta bırakır (Bhabha, 2012). Özgün olanın yıkıldıktan sonra tekrardan üretilme çabası geçmişin izleriyle beraber pratiklerini de değiştirmiştir. Dede Bahçesi Köşkü ve çevresi 2018 yılına kadar ihaleyle çay bahçesi ve nargile kafe olarak işletilmesinden sonra 2019'da belediyeye ait bir yeme-içme alanına çevrilmiştir. Halihazırda işleyiş bakımından dönüştürülen park kendi içinde mekânsal pratikler üzerinden de değişimlere uğramıştır. Fiziksel dönüşümün zihinsel ve sosyal boyutu düşünüldüğünde yer, ona yüklenen ideolojik anlamlarla birlikte kültürel bağlamından soyutlanmış ve sosyal anlam ve değerler bütünü olarak yerin kolektif belleği bahçe birebir aynı olarak inşa edilse de kaybolmuştur (Rossi, 2006).

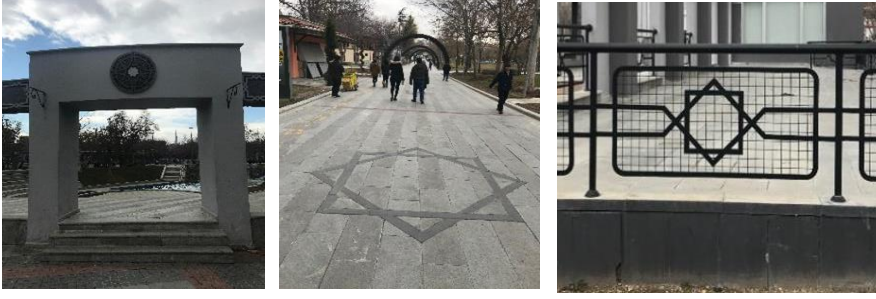
Şekil 19. Kafe olarak işletilen Dede Bahçesi alanı: köşk, havuz ve ney heykeli (Yazar, 2020)

2007'de AKP'nin siyasi gücünün artmasıyla beraber hükümetin Osmanlı-Selçuklu motiflerine olan rağbeti mimarlık alanında daha fazla tesir bulmuş ve bu tutumun gelenekselleştirilerek müsrif bir şekilde yeniden türetilmesi yeni İslamcı mimari arayışların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve yeni Kültürpark bundan nasibini almıştır (Batuman, 2019, s.217). 2011 yılında parka ilave edilen İl Halk Kütüphanesi binası Selçuklu mimarisini yansıtan taç kapısının, Selçuklu mirasının temel figürlerinden sekizgen yıldız motiflerinin ve beyaz prekast cephe kaplamasının tek bir yapı üzerinde bir araya gelmesiyle tasarlanmıştır. Parkın genelinde yıllar içinde kaybolan kültür nosyonu bu yapıda geri getirilmeye çalışılmıştır. Tarihsel yaklaşımların süsleme sanatı ile birleştiği kütüphane, politik ve kültürel ideolojik yönelimlerin mekân üzerindeki savlarıyla milli değer oluşturduğu düşünülen bir devlet mimarisi üslubu taşımaktadır (Peker, 2015). 1970'lerde bütünüyle bir halk üniversitesi olarak kurgulanan Kültürpark, 2008'den sonra milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin biçimsel mimari içerikleriyle tasarlanan il halk kütüphanesi ile çok yönlü ve katılımcı eğitim nosyonunu kaybetmiş ve eğitici-öğretici niteliğinin yanı sıra tasarımında da tekdüzeleşmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. Konya İl Halk Kütüphanesi (Yazar, 2020)

Kütüphane cephesinde yaratılan sekizgen modelin amfi tiyatrodaki her bir sütun dizisi ve tiyatronun girişlerinin üzerinde konumlandırılması ile birlikte Selçuklu'nun başkenti olan Konya'ya yakışır biçimde temsil edeceği düşünölmüş ve anıtsal simgesellik yaratılmaya çalışılmıştır. Amfi tiyatro sahnesi ise Konya'nın kent kültürünü yansıttığı düşünölen Mevlevi tasavvufi törenler çerçevesinde sema gösterilerinin rahatlıkla yapılabileceği bir alan olarak tasarlanmıştır. Parka transit geçişler sağlayan yaya yollarında da sekizgen simgesellik devam etmekle birlikte semboller ara kesitler halinde korkuluk ve tretuarlarda devam ettirilmiştir (Şekil 21). Halihazırda mekânsal olarak dönüştürölen park kendi içinde fonksiyonel değişimlere de uğratılmış ve ideolojik adlandırmalarla költürparka yeni anlamlar getirilmiştir. Bunun çarpıcı örneklerinden bir diğeri de parktaki simgesel ve biçimci anlayışın devam ettirildiği tek katlı kafeterya olarak işletilen Millet Kırathanesi'dir. Sütunlu geçişlere ek olarak, sekizgen simgenin iki boyutlu hali, sekizgen köşelerin üzerinde konumlandırılan Selçuklu kümbetlerine ve kıl çadırına referans veren kubbe biçiminde üç boyuta çıkarılarak milli değerlerin yansıtıldığı düşünölen kırathanede 2000'li yılların devlet mimarisi üslubu somutlaştırılmaya çalışılmıştır (Peker, 2015). Millet Kırathanesi'nde oluşturulan Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimari formlarının eklektik kombinasyonları oluşturulan mimari dilde hiçbir farklılaşmaya yer verilmeyerek benzer şekilde sergi merkezine de yansıtılmış ve yeni üslup döngüsel biçimde yeniden türetilmiştir (Şekil 22).

Şekil 21. Amfi tiyatro sütunları ve sekizgen simgelerin peyzaj elemanlarındaki temsili (Yazar, 2020)

Şekil 22. Millet Kiraathanesi ve sergi merkezi (Yazar, 2020)

Konya'nın sıcak ve kuru iklimine 70'lerde yapay göl, adacıklar ve havuzlarla destek veren tasarımın yerini Osmanlı'nın Balkanlar'daki simgelerinden biri olan Saraybosna Başçarşı Sebili'nin kopyasının ve Osmanlı taklidi mermer fiskiyeli çağlayan havuzunun alması, parkta Dede Bahçesi Köşkü'nün taklidinden sonra ikinci Osmanlı mimari dalgalanmalarına yol açmıştır (Şekil 23) (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2010). Cumhuriyet ideallerinin başlıca görsel temsili olarak 1930'lardan 1970'lere sürdürülen modern mimari anlayışın park alanının dönüşümü üzerinden reddedilmesiyle birlikte yeni park Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden esinlenen yeni bir mimari dilin tesiri altına girmiştir.

Şekil 23. Sebil ve Çağlayan Havuz (Yazar, 2020)

Yeni park tarihselci söylemiyle Selçuklu ve Osmanlı'yı yankılamaya çalışan muhafazakâr bir tutum güder. Kentsel ve yapısal ölçekte parka dayatılan tarihsel dekoratif yaklaşımlar ve bunların cephe ve peyzaj unsurlarındaki etkileri, Taşçı'nın çıplak beton, geometrik cephe ve çatı düzenlemeleriyle şekillenen parçalı kütleli yapıları ve iç-dış mekân geçişlerinin peyzaj öğeleriyle sağlandığı mimari yaklaşımına ters düşmüştür. Osmanlı-Selçuklu motiflerine hükümet tarafından gösterilen rağbet, 2007 yılından bu yana siyasi çalkantıların mimarlık alanında egemenlik bulmasıyla daha da artarak yeni İslamcı mimari arayışların günümüz yapılarında var olmasına sebep olmuştur (Batuman, 2019, s.217). Kültürparkta 70'lerin modern, sade ve yalın estetiğinden, 21. yüzyılda politik duruş ve ideolojilerinin geleneksel, tutucu ve eklektik bir modeline doğru keskin bir geçiş görülmektedir. Parka AKP dönemi ile birlikte neoliberalizmin kent üzerindeki etkisiyle, geniş bir tarihi ve kültürel nostaljiyi yeniden gündeme getiren postmodernist mimari ve şehircilik anlayışı getirilmiştir (Bozdoğan, 2016). Adeta mimari dil ve muğlak üslup üzerinden paradigma değiştiren Kültürpark'ın kendi kimliğiyle özdeşleşmiş mekânlarının yıkımı ve dönüşümü, parkın toplanma, piknik ve geçiş alanı haline gelmesiyle birlikte, parkın kullanıcılarının sosyalleşme pratiklerini de değiştirmiştir (Pehlivan, 2018).

Sonuç

Bu çalışma 1970 ve 2008'de oluşturulan iki kültürparkı siyasi ideolojiler doğrultusunda ortaya çıkan mimari ve kentsel tasarım anlayışındaki farklılıklar, yapısal ölçekteki radikal değişimler ve bütün bunların mekânsal dönüşüm-

lere ve toplumsal pratiklere yansımısını mekân siyasetleri üzerinden incelemiştir. Sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin odağı haline gelen Konya Kùltürpark, modernleşme ideallerini arka plana atan siyasi ideolojilerin nesnesi haline gelmiştir.

Bu bağlamda Kùltürpark alanında yerel yönetim ve belediyedeki ideolojik değişimlerle mekânsal üretimin reel boyutunu çıkarlar doğrultusunda evirip çeviren bir mekân siyaseti söz konusudur. Kısıtlı bütçelerle hayata geçirilen, geliştirilen ve korunamayan parkın yapım, yıkım ve yeniden inşası alanın rekreasyonel pratiklerinde de sorunsallaşmalara sebep olmuştur. Mimari ve planlama ölçeğindeki müdahalelerle konvansiyonel olarak Kùltürpark'ı anımsatan mekânların 2008'de yeni kamusal mekân oluşturmak adına ortadan kaldırılmasıyla kurgulanan yeni alan her ne kadar Kùltürpark adını taşısa da sıradanlıktan ve alışlagelmiş diğer kamusal parklarla eşdeğerliğinden öteye geçememiştir. Kentin önemli bir yeşil alanında yeni baştan oluşturulan Kùltürpark'ta 1970'lerin entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik yaklaşımlarından geriye hiçbir şey kalmamıştır. 1970'lerin mekansal üretim ve pratiklerinin hafızalardan silindiğı ve yeni imajıyla akıllara kazınan Kùltürpark'ta kamu yararını gözetmek üzere verilen kararlar mimari ve kentsel boyutta deformasyonlara yol açmakla kalmayıp, alanın kent belleğindeki yerini de taklitçi yaklaşımlarıyla sıradanlaştırmıştır. Geçmişten günümüze oluşturulan bu tabloyla 1965'ten başlayıp farklı yöneticilerle ve yönetimlerle geleceğine yön verilen ve üzerinden rant sağlanan park alanının, merkezi lokasyonu itibarıyla ileride de değişim ve dönüşümün devam ettiğı istikrarsız bir kamusal alan olarak süre gelmesi söz konusudur.

Extended Abstract

The Transformation of Konya Culture Park in the axis of Space-Politics

*

Feyza Topçuoğlu

ORCID: 0000-0002-5690-205X

Meltem Ö. Gürel

ORCID: 0000-0003-1111-6212

Culture parks were one of the most important modernization projects of the early Republican Era. Capturing Republican ideals, culture parks introduced new forms of leisure practices and entertainment activities as a contemporary way of living in urban green spaces. Housing cultural events, landscaped parks, and entertainment facilities where men, women and children socialized together, culture parks meant to modernize lifestyles, educate and enlighten masses in cities according to new national ideals, cultural norms, social behavior, and western lifestyles. As such, they symbolized Republican modernity starting in the 1930s. For this purpose, the success of creating Izmir Culture Park in 1936 had a significant impact on the development of many other urban parks and reproduced new social dynamics by guiding the proposed cultural and social practices in other cities. Designed for building a modern nation in the early years of the Republic, culture parks were adapted in later years to suit evolving needs, stylistic characteristics and political preferences.

The study traces the creation of Konya Culture Park within the framework of its historical and spatial development offers a valuable example to examine such adaptations and the relationship between political ideologies, modernization politics, and the creation of public parks in Turkey. The grounds of Konya Culture Park sits on involves its transformation from a private religious garden called *Dede Bahçesi*, to a civic park. *Dede Bahçesi* belonged to a dervish order before it was converted into a civic park in the 1920s, ensuing the establishment of the Republic of Turkey. Reflecting the Republican worldview, the area was designed as a leisure park with green areas, water elements, entertainment facilities such as a *gazino* with a dancing floor, tennis courts, and a zoo. These

spaces accommodating mixed-gender activities reflected the Republican ideals and constituted a fundamental change at the time in Konya. *Dede Bahçesi* area went through a several changes before it was rebuilt as a culture park with a fair in 1970. This meant to provide citizens with a model of modernization and urbanization at the end of 1960s. The rebuilding of the park in the leadership of Mayor Ahmet Hilmi Nalçacı and architect Yavuz Taşçı reflected the political modernization efforts of the 1960s-1970s as much as the continuity in the national ideals of the local governance at that time. Nalçacı's policies and implementation of urban renewal and modernization of Konya and his cooperation with the architect Taşçı as one of the winners of the competition "New Development Plan of Konya" in 1965 make him an exemplary executer. They both took an active role in Konya's urban planning process in which culture park's development plans and actions were implicated.

Konya Culture Park was an important recreational area in the center of the city starting from the 1970s. Taking İzmir Culture Park as a role model, its many spaces, seating areas, pools, gazino, tea gardens, amphitheater, playgrounds, amusement parks, cultural center, walking paths, and active and passive green areas accommodated the needs for resting, entertainment and cultural activities for people. While the new design maintained the extant leisure practices, it inserted new facilities to accommodate those activities as well as the function of the new fair. Konya Culture Park was presumed as an act of thought that is linked to the production of knowledge by the park's promoters by bringing together recreational areas, cultural and entertainment spaces to form a public university by means of educating the public with a vision of modernization. As such, with the vision of the architect Taşçı and Mayor Nalçacı the implementation plans of the park was finished in 1966 and culture park was set to open in 30th August, 1970. The park's spaces, architectural elements, and design language embodied the concepts of modernization, early Republican modernity and contemporary lifestyles by recalling its precedents and the area's spatial practices in the 1920s.

Konya Culture Park went through a number of modifications in the following years with the changes in Konya's local governance and it started to lose its socio-cultural impact. New additions and replacement of existing buildings and green areas differing from the architect's design language in 1970s with new stylistic preferences indicated the shift in politics of space and resulted deteriorations of the design and appearance of the park. When the relationship between the recreation areas, and socio-cultural buildings dissolved, Konya Culture Park's historical links disappeared and then it turned into an

abandoned place and closed. As a result of these, in 2008, the Municipality of Konya reconstructed the park based on current political ideologies and tendencies.

The new park was built with a different design approach adopted to the 21st century by offering new facilities and landscaped grounds replacing the previous ones. It includes a police station, a library, a new amphitheater, new pools, pedestrian paths, bus stops, green areas, fountains, a cafeteria, hobby spaces, playgrounds, sitting areas, and coffeehouses. With such offered spaces the park currently used as a transit point in the city center and was connected to public transport. However, the stylistic approach and historical eclecticism in the design of the current park's buildings set a strong contrast to 1970's undorned design approach and creates a sharp difference in the aesthetic preferences of the authorities and builders of parks, indicates the changes in political stance and ideology over time. Spatial practices and perceptions of the park have changed according to the emerging practices adopted to the design of newly conceived park.

Consequently, this study revealed the foundational differences between the original and the new culture park according to the architectural language and approach, socio-cultural norms, spatial practices, and political discourses. There is a demonstration of how politics of space worked in the transformation of the Konya Culture Park in different periods by featuring the modernization politics of the 1960s and changes in the local governance in the 2000s, which are charted to measure and compare other modern, urban spaces and their associated leisure practices.

Kaynakça/References

- Altan, T.E. (2015). İzmir Fuarı, Kültürpark ve Türkiye'nin inşası. A.Yılmaz, K.Kılınc, B.Pasin (Der.), *İzmir Kültürpark'ın anunsamadıkları: Temsiller, Mekânlar, Aktörler* içinde (ss.165-187). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Batuman, B. (2019). *Milletin mimarisi yeni İslamcı ulus inşasının kent ve mekân siyaseti*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bhabha, H. K. (2012). *The location of culture*. Routledge.
- Bozdoğan, S. (2016). Turkey's postwar modernism: A retrospective overview of architecture, urbanism and politics in the 1950s. M. Ö. Gürel (Der.), *Mid-Century Modernism in Turkey* içinde (ss. 9-26). Routledge.
- Doğan, M.S. (2005). Dede Bahçesi tarihçesi. 23.12.2019 tarihinde <http://konya.bel.tr/engelli/makale/dede.php> adresinden erişildi.
- Doğan, M.S. (2017). *20.Yüzyıl başlarında Konya*. 16.10.2017 tarihinde <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=260> adresinden erişildi

- Gülgeç, İ. (2010). İller bankasının imar planlama yarışmalarına ait notlar. *Planlama*, 47-50.
- Gürel, M. Ö. (2011). Architectural mimicry, spaces of modernity: the Island Casino, Izmir, Turkey. *The Journal of Architecture*, 16(2), 165-190.
- Gürel, M. Ö. (2018). *Mid-century Modernism in Turkey: Architecture across cultures in the 1950s and 1960s*. Routledge.
- Erdoğan, A. (2002). *Gez dünyayı gör Konyayı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1972). *Archaeology of knowledge and discourse on language*. (A. S. Smith, Çev.). New York: Pantheon.
- Güler, A.N. (2000). *1989'dan 2000'lere bir başarı öyküsü Konya*. Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Işık, A. (2010). Konya Fuarı. (M.Birekul, Der.), *Konya Ansiklopedisi* içinde (s. 24-26). Konya: Konya Kültür Yayınları.
- İHA. (2008, Aralık 26). Yeni Kültür Park, Konya'ya yeni bir soluk getirecek. *Konyalife*. <http://konyalife.com.tr/haber/yeni-kultur-park-konyaya-yeni-bir-soluk-getirecek-3593.html> adresinden erişildi.
- Koçak F. (2010). Konya Fuarı. (M.Birekul, Der.), *Konya Ansiklopedisi* içinde (s. 223-225). Konya: Konya Kültür Yayınları.
- Koneli, M.İ. (2011). *Ahmet Hilmi Nalçacı'nın hikayesi*. [Blog yazısı] 22.11.2019 tarihinde <http://urbanakademia.blogspot.com/2011/01/ahmet-hilmi-nalcacinin-hikayesi.html> adresinden erişildi.
- Konya Belediyesi. (1970). *Başkanlık çalışma raporu*. Konya Belediyesi Yayınları.
- Konya Belediyesi. (1977). *Başkanlık çalışma raporu-Başkan Yılmaz Kulluk 1970-1977*. Konya Belediyesi Yayınları.
- Konya Belediyesi. (1979). *Başkanlık çalışma raporu*. Konya Belediyesi Yayınları.
- Konya Belediyesi. (1988). *1984'ten sonra Konya*. Konya Belediyesi Yayınları, 383-385.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2019). *Stratejik plan 2015-2019*. Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Kent rehberi*. 25 Şubat 2019 tarihinde <https://kent-rehberi.konya.bel.tr/#/rehber/> adresinden erişildi.
- Kültürpark içerisi Texas gibi. (2006). *Konya Haber*. 2 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.konyahaber.com/insan-hayati-bu-kadar-ucuz-mu-19870h.htm> adresinden erişildi.
- Konya Ticaret Odası. (2018). *Geçmişten günümüze Konya fotoğraf albümü*. Konya: Anadolu Ofset.
- Kuş, A ve Özdamar, M.E. (2010). Konya Fuarı. M.Birekul (Der.), *Konya Ansiklopedisi* içinde. (ss. 46-48). Konya: Konya Kültür Yayınları.
- Lefebvre, H. ve Smith, D.N. (1991). *The production of space*. Blackwell: Oxford.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. (I.Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Meşhur. M. Ç. (2008). Planlama geleneği olan kentten planlama tartışmasını unutan kente, *Planlama*, 3, 33-38.

- Oral, M. ve Çınar, K. (2006). Kentsel bir mimari donatı elemanı olarak Hacıvevizade Cami ve Külliyesi'nin mimari analizi. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 21(3), 157-164.
- Özkır, A. (2007). *Kent parkları yönetim modelinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Özteke, U. (2016, Ekim 28). Nalçacı Caddesi'ne uçak mı indireceksiniz? *Pusul Haber*. <https://www.pusulahaber.com.tr/nalcaci-caddesine-ucak-mi-indireceksiniz-5649yy.htm> adresinden erişildi.
- Özsaydam, H. (1990). Konya: Ahmet Hilmi Nalçacı örneği. *Türk Belediyeciliğinde Ankara Büyükşehir Belediyesi. (1990). 60.Yıl Uluslararası Sempozyumunu Bildiri ve Tartışmalar.*, 326-347.
- Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı. (1965). *Son haberler*. 21 Ocak 2018 tarihinde 1965-<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/317/4518.pdf> adresinden erişildi.
- Pehlivan, F. (2018). *Reading the transformations of Konya Culture Park as an urban space*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Peker, A. U. (2015). AKP döneminde rövanşist mimari. *Mimarlık*, 386, 4-19.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin mimarisi*. (N. Gürbilek, Çev.). İstanbul: Kanat Yayınları.
- Selçuklu Belediyesi. (2009). *Kültür Park Alaeddin Tepesi*. <https://www.selcuklu.bel.tr/ilcemiz/detay/299/kultur-park-alaeddin-tepesi.html> adresinden erişildi.
- Şen, H. (2017). *Konya eski fuar alanından nostaljik kareler*. 10 Ocak 2018 tarihinde <http://www.konyaaktuel.com/2017/02/konya-eski-fuar-alanından-nostaljik-fotograflar.html> adresinden erişildi.
- Taban, A.R. (2019, 4 Şubat). Farklı bir başkandı. *Konya Postası*. 13 Ocak 2020 <https://www.konyapostasi.com.tr/yazarlar/ali-riza-taban/farkli-bir-baskandi/95647> adresinden erişildi.
- T.C. Konya Valiliği. (1973). *Cumhuriyetin 50.Yılında Konya il yllığı*. Konya.
- T.C. Konya Valiliği. (1988). *1984 sonrası Konya*. Ankara: Dönmez Ofset.
- Tekeli, İ. (1981). Dört plan döneminde bölgesel politikalar ve ekonomik büyümenin mekânsal farklılaşması. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 369-390.
- Yenice, M. S. (2012). Konya kentinin planlama tarihi ve mekânsal gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 28(4), 343-350.

1920'lerin Ankara'sından Bir Mahallenin ve Konutlarının Anlattıkları

*

Deniz Avcı Hosanlı¹
ORCID: 0000-0003-1157-5654

Öz

Şehirlerde tarihi izlerin, yani geçmişi yeniden inşa etmek için gerekenlerin kalmadığı bir yapısal çevreyi hayal etmek acı vermektedir. Fakat, günümüzde şehirlerin hızla büyümesiyle birlikte tarihi kent merkezleri yeni inşa edilen bölgelerin arasında kalmış, unutulmuş ve terk edilmiş, dolayısıyla yapısal çevrenin bütünlüğü zarar görmüştür. Varlıklarını devam ettirmekte olan eski yapılar, sahiplerinin taleplerine zaman geçtikçe cevap vermekte yetersiz kalmış ve bundan dolayı el değiştirmiş; yeni kullanıcıları tarafından bu yapılara zarar veren yeni işlemlerle kullanılmışlardır. Oysa tarihi yapılar, bölgesel, yapısal ve mekânsal ölçekte, sokakla ve birbirleriyle kurdukları ilişkilerle mahallenin dönemsel kullanım özelliklerini yansıtarak, geçmişteki gündelik hayata ışık tutmakta ve mahallenin ruhunu yansıtmaktadır. Bu makalede Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte 1920'lerde yeniden inşa edilmiş olan Hisarönü Mahallesi ile müstakil ev ve apartmanlarının anlattıkları üzerinde incelemeler yapılmış; geçmişten aktarılan izlerle birlikte, günümüzdeki kullanımları analiz edilmiş; güncel kullanımın izlere verdiği zararlar tartışılmıştır. Ankara'da 1920'lerdeki mahalle dokusunu hala bütüncül olarak okuyabileceğimiz tek bölge olan Hisarönü Mahallesi'nde bulunan ve günümüzde yıkıma karşı direnen konutların tarihsel ve güncel anlatımlarının okunması sonucu koruma tartışmaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tarihi kent merkezi, Erken Cumhuriyet Dönemi, Hisarönü Mahallesi, konut, tarihsel anlatım, kültürel mirası koruma*

¹ Dr., İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, E-mail: denizavcihosanli@gmail.com

Narrative of a Neighborhood and its Housing from the 1920s' Ankara

*

Deniz Avcı Hosanlı²
ORCID: 0000-0003-1157-5654

Abstract

It is heart breaking to imagine a built environment without the historic traces in the cities, i.e. the necessary clues to reimagine the historic environment. Unfortunately, with rapid growth of the cities, the historic environment loses its traces as the historic city centers are trapped among the newly built areas, forgotten and abandoned because the historic buildings no longer meet the requirements of their owners, thus the new users reutilize them with incompatible functions. However, the historic buildings in their regional, structural and spatial contexts display the characteristics of the daily life and spirit of a neighborhood from a certain time and place. Consequently, this article studied the single-family houses and apartments built during the 1920s in the Hisarönü Neighborhood - which was entirely reconstructed as Ankara became the new capital city – with an analysis on the historic and current narrative of the neighborhood demonstrating the danger of the current unconscious usage. As the Hisarönü Neighborhood is the only remaining neighborhood from the 1920s' Ankara in its integrity, this study focused on the silent story told by its residential architecture resisting to demolition and used these to consolidate the conservation arguments.

Keywords: *Historic city centers, Early Republican Period, Hisarönü Neighborhood, housing, narrative of historic buildings, conservation of cultural heritage*

² Dr., İhsan Doğramacı Bilkent University, E-mail: denizavcihosanli@gmail.com

Giriş

Farklı disiplinler kendi alanlarına yönelik 'söylem'ler üretmektedirler ve bu çeşitlilik 'söylem' kavramına net bir tanım konulmasına olanak vermez; bu kavramı tam olarak tanımlamak, kullanıldığı çok çeşitli yollar nedeniyle imkansızdır (Abu-Lughod ve Lutz, 1990, s.7; Sawyer, 2002, s.434).³ 'Söylem' çalışmalarında 'dil' anahtar kavram olarak kabul edilse de, tek etken olarak değerlendirilemez, 'söylem'lerin oluşmasında belli başlı simgeler ve izler de rol oynamaktadır (Basa, 2000, s.15-16). 'Söylem', sözlü ve yazılı sözlerin üretimi olduğu kadar bunların tamamının bir sosyal grup tarafından uzun vadede yeniden üretimi olarak da tanımlanabilir (Rey, 1995, s. 168; Basa, 2000, s.19). Uzun vadede yeniden, tekrar ve tekrar üretilen ise sadece dil değildir.

'Söylem' ve 'dil' üzerine yapılan tüm çalışmalar, dil kullanımının her alanda kendi aracı ve amacı olduğundan bahsetmekte, ve 'dil' ile olan anlatımların tek başına yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Mimarlık ve şehir planlama alanları ise, anlatımların sadece dil ile olmadığını ve yapılı çevre ile de olabileceğini göstermektedir; çünkü yapılı çevrede insan yapısı olan her öğenin kendi anlatımları vardır. Bu anlatımlar belirli bir zamana ve mekâna aittir, ve yukarıdaki açıklamada belirtildiği gibi şahıslar ve sosyal gruplar tarafından uzun vadeye yayılarak tekrar ve tekrar üretilirler. Bu tekrar üretim, o mekânın hafızasını ve ruhunu değiştirmez, aksine ona süreklilik sağlar. Nora (2006, s.17-19), hafızanın, yaşanan gruplar tarafından sürekli üretilen (ve yeniden üretilen) yaşamın kendisi olduğundan, bu süreklilik duygusunun kökünün ise mekânda olduğundan bahseder. Yani mekânları kullanıcılar yaşantılarıyla tanımlamakta ve anlamlandırmaktadır. Yapılı çevreye kullanıcıları tarafından yapılan her müdahale bu hafızanın sürekliliğini sağlamaktadır.

Kent, yapılar topluluğu, mahalleler, yapılar ve hatta yapıların iç mekânları, toplumsal düzen ve bu düzenin devam etmekte olduğu süreçlerin doğası hakkında birçok işaret vermektedir; yani denilebilir ki kentler her tür işaret ve simgeyi içermektedir ve halk bunlara belli başlı anlamlar yüklemektedir (Harvey, 2006, s.35-37). Kent içinde mahallelerin ve kullanıcılarının arasında ise kendilerine özgü diyalektik oluşmaktadır; bunlar, şahısların çevreleriyle kurdukları içeri ve dışarı (giriş/çıkış, içerisi/dışarı, mimarlık söyleminde basitleştirmeler, bkz. Basa, 2000, s.144-146) arasındaki varoluşsal diyalektik ve sosyal düzeyde kullanıcının başka kullanıcılarla kurduğu sosyal

³ Standart kullanımda söylem, bir cümleden daha büyük bir dil birimine atıfta bulunur ve söylem analizi, bu cümle dizilerinin incelenmesidir (Sawyer, 2002, s.434).

diyalektik olarak tanımlanabilir (Mayol, 2009, s.35). Burada 'içeri' olarak tanımlanan konut iken 'dışarı' olarak tanımlanan kentsel uzamdır. Mahalle ise gitgide 'içerisi'nin bir uzantısı haline gelmeye başlamıştır; yani kullanıcı için mahalle, en mahrem olanla (ev/hane) en bilinmeyen olanın (kentlin tamamı) arasındaki bağıdır (Mayol, 2009, s.35). Bu nedenlerden dolayı bir mahallenin kullanıcısıyla kurduğu bağ özel bir bağıdır, özel uzamı kamusal uzamdan ayrıran bir sınır yaratmaktadır.

Harvey (2006, s.35-37), kentte mekânın süregelen şekillendirme sürecinden bahsederken, bu sürecin, bir toplumun kültürünü, geçmiş ve mevcut toplumsal düzenini, o toplumun amaçlarını, ihtiyaçlarını ve hatta korkularını simgelediğinden bahsetmektedir; yani kent sakinlerinin kendilerini çevreleyen mekâna karşı takındıkları tavır önem kazanmaktadır (Harvey, 2006, s.35-37). Mahalle ve sakinleri arasında kurulan bağ (olumlu tepki, gösterilen tavır), mekânın ruhunu oluşturmakta, kişilerin, toplulukların hafızalarında özel bir yer tutmaktadır. Nora (2006, s.31-32), hafıza mekânlarının, kelimenin maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç anlamını da içerdiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla somut görünümlü mekân ancak hayalgücü ona sembolik bir anlam verdiğinde hafıza mekânı haline gelmektedir. Mahalle sakinlerinin yaşadıkları mahalleye verdiği sembolik anlam "bir toprağa/mekâna ait olma" duygusudur. Fakat Harvey'e (2006, s.40) göre hafıza zayıflayabilir ve mekânsal imgenin güçlendirilmemiş parçaları kaybolabilir. Bundan dolayı toplumsal mekân sadece bireyden bireye ve gruptan gruba değil, zamana göre de değişir; hafızanın kaybolmasıyla özgün anlatım da anlam kaybına uğrayabilir.

Günümüzde gitgide metropolleşme sürecinde olan büyük şehirlerde, 'eskimekte' olan ve çağdaş yaşamın hızlıca ürettiği yeni yerleşim bölgelerinin ve yapılarının sağladığı şartları karşılayamayan eski yerleşim bölgeleri, özellikle tarihi konut bölgeleri, yani 'mahalleler' terkedilmektedir. Bu eski yerleşim bölgeleri 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında modernleşen şehirlerin ilk yerleşim bölgeleridir ve bundan dolayı günümüzde tarihi kent merkezlerinde (veya yakınında) konumlanmakta ve bu konumdan dolayı ticari olarak yeniden işlevlendirilmektedir.

Günümüzde karşılaşılan diğer bir problem ise ticaret kavramının 20. yüzyıla göre değişmiş olmasıdır. Bu değişimle birlikte, 20. yüzyıl boyunca kent merkezlerinde ticari amaçlı kullanılmakta olan eski yerleşim bölgeleri, ticaretin yeni AVM'lere taşınmış olmasından kaynaklı olarak bu işlevlerini de yitirmeye başlamış ve terk edilme sürecine girmişlerdir. Sonuç olarak özgün hafızalarını yitirmiş olmakla kalmayıp, kullanımında kalmalarıyla geçmişle

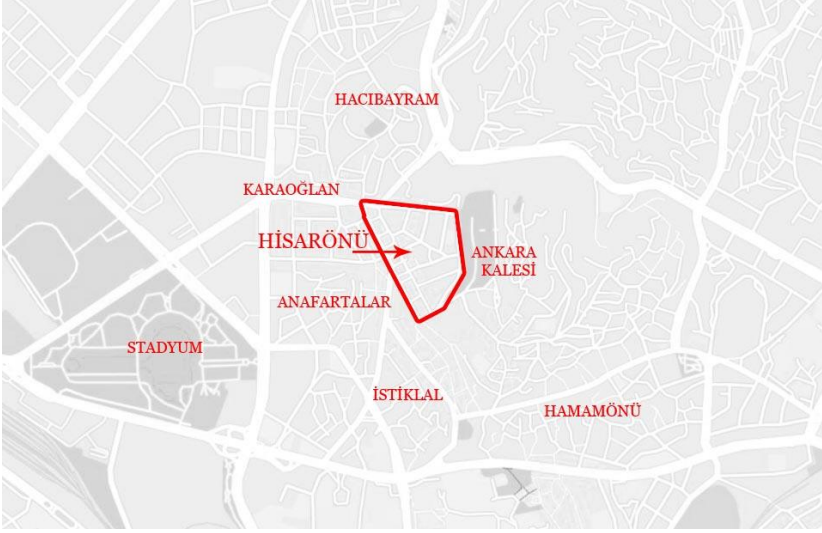
bağ kuran hafızalarını da kaybetmeye başlamışlardır. Bu çalışmanın incelemekte olduğu mahalle, bu süreci yaşamaya devam eden bir mahalledir.

Hisarönü Mahallesi, Ankara'nın 1923 yılında Cumhuriyet'in yeni başkenti olmasından sonra eski tarihi kent merkezinde, 1916 yılında çıkan yıkıcı bir yangının bıraktığı boş alan kullanılarak, yani yitik olan bir hafıza mekânı üzerine yeni bir hafıza mekânı oluşturularak yeniden inşa edilmiş bir mahalledir (Şekil 1). Yitik olan hafıza mekânı, Ankara'nın Cumhuriyet öncesi Ermeni ve Rum nüfusu tarafından kullanılan mahallesine aittir. Bu mahallenin yeni müstakil ev ve apartmanlarıyla birlikte 1920'lerde yeniden inşası, dönemin kentsel planlama uygulamalarından yapıların inşa tekniklerine, konutların mekânsal dönüşümlerinden aile yapılarındaki dönüşüme ve komşuluk ilişkilerindeki değişimlere kadar modernleşen yeni bir ulus devlet kurma politikalarının başarmak istediği tüm yenilikleri uygulayarak gerçekleşmiştir.

Bu mahallenin seçiminde etken olan bir başka faktör ise son dönemlerde izlenmiş olan yanlış kentsel dönüşüm politikalarından dolayı Ankara'nın 1920'ler döneminde inşa edilmiş yerleşim bölgeleri arasında günümüzde mahalle olarak yapısal bütünlüğünü koruyan tek bölge olarak kalmış olmasıdır. Fakat çağdaşlarının yaşamış olduğu sonla yüzleşmektedir; yani mahalle kavramı yiticek ve geriye özgün bağlamından koparılmış bir iki örnek kalacaktır.

1920'lerde eskinin içinde yeninin sergilendiği Hisarönü Mahallesi, günümüzde Halbwach'sın (2017, s.61) tanımladığı şekilde geçmişi gelecekte ve tarihi olan bölgeyi yeni olandan ayıran net çizgilerin olmadığı bir mahalle haline gelmiştir. Oysa geçmiş ve tarih mahallenin içinde hala varlığını sürdürmektedir ve bu tarihi bize o mahallenin yapıları ve duvarları anlatmaktadır. Bu makalede, Hisarönü Mahallesi'nin ve 1920'lere ait konutlarının, inşa edildikleri dönemdeki gündelik hayata ve günümüzdeki kullanımlarına dair anlattıkları üzerinden koruma yaklaşımları tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda insanların tutkuları ve enerjileriyle var olan şehirlere ve yapılara organizmalar olarak yaklaşmakta, yani insan, şehir ve yapılar arasında analogi yapılarak (Colean, 1953, s.9) tarihi bölgenin ve yapılarının dili incelenmektedir.⁴

⁴ Lefebvre (2010, s.138) sormaktadır: “‘İnsan’ı tanımlamayı bilseydik, kenti ve şehri tanımlayamaz mıydık? ... Tabii eğer durum tersi değilse; içinde barınmak ya da kaçmak için siteyi inşa eden bu politik hayvanı tanımlamak için önce şehri tanımak gerekmiyorsa?”

Şekil 1. Hisarönü Mahallesi'nin Konumu (Arka plan Kaynak: Snazzy Maps, 2020).

Ankara'nın Başkent Olarak Yeniden İnşası ve '1916 Yangın' Bölgesinde Yeni Bir Mahalle

1916 yılının Ağustos ayında Ankara'nın dörtte üçünü yakıp kül eden bir yangının Hisarönü veya Karay'ın ifadesiyle Hisardibi'nde (Karay, 1921; Birinci, 2009, s.131) Ankara'nın en güzel evlerinin olduğu Ermeni ve Rum mahallelerini yok ettiği sıkça dile getirilmiştir (Şahin Güçhan, 2001, s.149). Savaştan bi-tap düşmüş Ankara 1923 yılında başkent olunca, İstanbul'dan gelen yönetici sınıfı kasvetli, bakımsız ve kurak olan iç karartıcı bir şehirle karşılaşmışlardır (Akgün, 2000, s.222). Üstüne üstlük Ankara'nın en rahat otelleri de Ermeniler ve Rumlar tarafından işletildiği için aynı yangında yok olmuştur (Karay, 1921; Birinci, 2009).

Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sırasında Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara, şüphesiz ki 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başkent statüsüne erişerek ödüllendirilmiştir. Ankara, tüm kamu kuruluşlarının ve özel firmaların çalışanlarının yeni başkente gelmesiyle hızlı bir göçe tanık olmuştur. Üstelik Anadolu'nun dört bir yanından inşaat sektöründe ve hizmet sektöründe çalışmak için işçiler de Ankara'ya akın etmiştir. Tüm bu göçleri kaldıramayan Ankara'da barınma problemi kentin tüm yeni gelenlerine bir süre mahrumiyet yaşatmıştır. Devlet yönetiminin ve Belediye'nin (Şehremaneti) girişimleriyle Ankara'nın tarihi kent merkezi için 1924'de Dr. Carl Christoph Lörcher'den yeni bir plan istenmiş, uygulamasında problemler çıkınca ve ye-

tersiz kalınca tarihi kent merkezinin güneyinde kalan Yenişehir bölgesi istimlak edilmiş (Sarıoğlu, 2001, s.38) ve Lörcher 1925 yılında Yenişehir planını hazırlamıştır (Sarıoğlu, 2001, s.49; Cengizkan, 2004).

Ankara tüm olumsuzluklarına ve yetersizliklerine rağmen yeni bir başkent kurma çabalarında fiziksel ve ideolojik projenin gerçekleşmesi için elverişli bir konuma sahiptir. Nüfusu İstanbul'a göre homojen (Tekeli, 2006, s.7) ve konumu Anadolu'ya modernleşme konusunda örnek olacak şekilde merkezidir. En önemlisi Ankaralılar'ın Kurtuluş Savaşı davasına olan katkılarından dolayı kent ve yönetim arasında vefa bağı oluşmuştur (Şenol-Cantek, 2011, s.83-84). Ankara'yı başkent olarak ideal kılan en önemli özellik ise kent sel gelişim için ve modern bir başkent in sıfırdan yaratılma projesi için uygun özelliklere sahip olmasıdır.

Ankara'yı modern bir başkent haline getirmek için ilk girişim belediyenin kurulmasıdır. Belediyenin sokak sağlıklaştırma, altyapı ve fabrikalar oluşturma girişimlerinin yanı sıra (Şenol-Cantek, 2011, s.106-107), en önemli projesi Ankara'nın göçlerle birlikte artan nüfusunu barındırmak için konut üretimidir. Lörcher planlarının uygulanması esnasında ise tarihi kent merkezinin yetersiz kaldığı ve zaten konut üretiminin de rastgele devam ettiği görülecektir. Lörcher tarihi kent merkezinin büyük bir kısmının yeniden inşa edilmesini önermiş ve devlet bu fikri uygulamamış, sadece önerilen aksları dikate almıştır (Tankut, 2000, s.303). Korumacı yaklaşımdan daha çok maddi kaynaklılık sonucu Lörcher'in eski şehir planının uygulanmadığı bilinmektedir. Bilinçli bir koruma yerine, kaderine terk edilen tarihi kent merkezi varlığını devam ettirmiştir. Belediye ve yönetim kaynaklarının büyük bir kısmı ise Yenişehir'i inşa etmek için kullanılmıştır.

Tarihi kent merkezinde bulunan, 1916 yangını sonucu boş arazi olarak kalan Hisarönü Mahallesi ise yeniden yapılaşma için önemli bir fırsat olarak görülmüş olmalıdır. Hisar ve Anafartalar Caddelerinin açılması ve ana akslara dönüştürülmesiyle, bu iki cadde ve kale arasında kalmış olan bölge Lörcher'in planına göre şekillenmiştir (Aktüre, 2000, s.59). Bu bölgede yangından hemen sonra ve özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında döneminin biçimsel, yapısal ve mekânsal karakterini taşıyan birçok müstakil ev ve apartman inşa edilmiştir. Ticari aks olan Anafartalar Caddesi'ne ve devlet kurumlarının Yenişehir'de Vekaletler/Bakanlıklar Mahallesi kurulmadan önce bulunduğu Karaoğlan Mahallesi ve Hükümet Meydanı'na yakınlığıyla, Hisarönü Mahallesi'nin yangın öncesi prestijli konumunu yeni ev ve apartmanlarla devam ettirdiği düşünülmektedir.

Mahalle'nin Sosyoekonomik Statüsü ve Orta Sınıfın İkilemi: Ulus'un Apartmanları mı Yenişehir'in Evleri mi?

Kuşaktan kuşağa değişen fikirler ve ihtiyaçlar kent formunda değişiklikler talep etmektedir. Değişimin boyutu, yönü ve hızı şehirlerin dönüşümünü talep edenlerin, yani şehir sakinlerinin, fiziksel ve ideolojik ihtiyaçlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Değişim, aynı zamanda onu talep edenlerin değişimle birlikte gelen fırsatları değerlendirmeleriyle ve talepkârların finansal ve fiziksel kaynaklarıyla doğrudan alakalıdır (Colean, 1953, s.5). Değişimin başka önemli bir faktörü ise şehir sakinlerinin değişmesidir. Yapılan nüfus sayımlarına göre 1927'de 75.553 olan nüfusun (Aydın et al, 2005, s.530) büyük kısmını askerler ve memurlar ve sivil bürokratlar oluşturmaktadır (Nalbantoğlu, 2000, s.254).

Savaş sonrası hedeflenen büyüme daha iyi bir geleceği hayal ederek planlanır, çünkü böyle bir gelecek zaferin getirdiği bir ayrıcalık olarak görülmektedir. 1923 sonrası Cumhuriyet'in yeni başkenti Ankara'daki yeni yapılaşma, sosyal ortam ve fiziksel çevre de bu hayali yansıtmaktadır. Fakat 'yeni' olan, geçmişin bazı sembollerinden kopmayı da reddetmektedir, en azından 1923-28 arasında yeni başkent Ankara'da gerçekleşen durum budur.

Ankara'ya yeni gelenleri Ankara'nın sakinlerinin benimsemesi zaman almıştır. Ankara yerlileri, Kurtuluş Savaşı öncesinde yıllardır bozulmayan belli bir düzen içinde hayatlarını devam ettirmekteydiler. Kurtuluş Savaşı'na olan inançları ve destekleri, Ankara'nın başkent olmasıyla ödüllendirilmiş gibi olsa da, Ankara sakinleri, yeni gelenleri 'yaban'lar olarak değerlendirmiş (Şenol-Cantek, 2011), Ankara'nın tarihi kent merkezindeki eski mahallelerinde gündelik hayatlarına devam etmişlerdir. Bu umursamazlık veya çekingenlik, Ankara yerlilerini Yenişehir'den uzak tutmuştur.

Şehrin kendi idari bünyesinin, yani belediye meclisinin gelişimi çeşitli gruplar arasındaki güç dağılımına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir ve bu grupları Weber şu şekilde tanımlamaktadır (2000, s.221): Birinci grubu toprak ve/ya para sahipleri, kreditorler ve tüccar olan seçkinler, ikinci grubu şehirde örgütlenmiş loncalar, ve üçüncü grubu esnaf ve sanayi mallarının perakendecileri oluşturmaktadır. 1920'lerin Ankara'sının tanıklık etmiş olduğu meclisteki örgütlenme de buna benzerdir.

Ankara çevresinde bulunan, mübadele sonucu Ankara'yı terk etmiş olan Rum ve Ermenilere ait olan bağ evlerine Yenişehir'de inşaatlar devam ederken Ankara'ya gelen, devlet yönetiminde ve kuruluşlarında etkin olan kişiler

ve aileleri yerleşmiştir (Cengizkan, 2002, p.119). Yani yerlilerin gözünde, Ankara'nın bağ evlerine de 'yaban'lar yerleşmiş, yerli Ankara sakinlerine sadece tarihi kent merkezi kalmıştır. Devlet yönetimi ise bir yandan Ankara'da yaşamak durumunda olan ve konut bulunamadığı için yüksek kiralar vermek zorunda kalan memurlara 1927 yılında devlet kira tazminatı ödemiş, böylece giderek kalabalıklaşan bürokratları ekonomik açıdan desteklemiş, bir yandan da mülk sahiplerine kaynak transferi sağlamıştır (Aktüre, 2000, s.59).

Tarihi kent merkezinde olduğu gibi Yenışehir de rant ile yüzleşmektedir. Ulus'tan Çankaya Köşkü'ne ulaşan bulvar üzerindeki arsalar, milletvekillerine ve devlet memurlarına ucuz fiyatlara satılmış, hatta arsaların değerinin zamanla artmasıyla birkaç kere el değiştirmiştir. Anadolu'nun ve İstanbul'un zenginlerinden milletvekili olup Ankara'ya gelenler Yenışehir'deki arsaları ve eski bağ evlerini yok pahasına almışlar ve sosyal tabakalaşmanın en üst kademeleri olarak Yenışehir'de kendilerine hâkimiyet kurmuşlardır (Aktüre, 2000, s. 60). Orta-üst sınıflar başlangıçta eski şehrin yeni evlerine ve apartmanlarına yerleşmiş, ancak Yenışehir'de inşaatlar bittikçe bu yeni yerleşim bölgesine taşınmışlar, aynı kullanıcı profilinden Hisarönü Mahallesi'ne yerleşmiş olanlar ise mahallenin ticari ve idari merkeze olan yakın konumundan dolayı bu mahallede oturmaya devam etmeyi tercih etmişlerdir.

Yeni başkent Ankara'da meydana gelen kent dokusunu bir yanda Yenışehir'in geniş arazisinde geniş avlular ve bahçeler içinde yer alan müstakil evler oluştururken, diğer yanda 1925 yılı öncesi acil konut talebinden dolayı eski kent merkezinde sıkışık alanlarda inşa edilen dar apartmanlar oluşturmaktadır. Hisarönü Mahallesi, eski kent merkezinde olmakla birlikte boş bir alanda 'yeniden' inşa edilen bir yerleşim yeri olarak, Ankara'nın iki ana yerleşim alanından da izler taşımaktadır, yani (küçük) avlular içinde müstakil evleri ve dar apartmanları aynı sokak üzerinde yanyana görmek mümkündür. Mahalle, bu karakteriyle de 1920'ler Ankara'sının yapısal karakterini temsil etmek ister gibidir.

Günümüzde Mahallenin Dili - Terkedilmişlik, Yanlış Kullanım ve Yıkım

Harvey (2006, s.35-36), mimari mekânların, kent sakinleri açısından 'anlam- lar'ı olan mekânsal ilişkilere göre, yine aynı sakinler tarafından yeniden tanımlanmakta ve düzenlenmekte olduğundan bahsetmektedir. Yani bir bireyin veya topluluğun kendilerini çevreleyen mekâna karşı takındıkları tavır ve bu mekânı nasıl algıladıkları veya bu mekâna nasıl tepki verdikleri önem kazanmaktadır. Kent sakinlerinin kentsel uzama kabul ettirebilmiş oldukları (kentçiliğin kullanıcılara zorla kabul ettirdikleri karşısında) kendilerine özel

'geri çekilme yerleri' vardır; yani kendi kullanımlarına ya da zevklerine göre özel mekânlar ve güzergahlar yaratmaktadırlar (Mayol, 2009, s.34). Mahalle kullanımları bu özel mekânların en sık görüldüğü yerlerdir. Kişilerin kendi hafızalarında mahalle 'silinmez bir aidiyetin işareti olarak' yer almaktadır (Mayol, 2009, s.36). Bu nedenlerden dolayı inşa edildiği zamana ve mekâna göre amaçlanan özgün kullanımı bakımından önemli bir dönüşüm geçirmiş bir mahallenin anlatımları dikkat çekicidir. Bu kısımda hala varlığını sürdürmekte olan 1920'lerin Ankara'sının Hisarönü Mahallesi'nde inşa edilmiş olan müstakil ev ve apartmanların tarihsel ve güncel biçimsel, yapısal ve mekânsal kullanımlarından bahsedilecektir.

Tarihsel anlatımında bakımsızlık ve süregelen bir terkedilmişlik sonucu kopukluk yaşamakta olan bu mahalle, günümüzde yıkımla yüzyüze geldiği bir dönemden geçmektedir. Mahallelinin ve kullanıcıların hafızasında bu uzun süreli terkedilmişlik sonucu geçmiş ile kopma gerçekleşmektedir. Fakat Nora (2006, s.19), hafızanın anımsama ve unutma diyalektiğine açık olduğundan, biçimlerin sürekli değişiminden habersiz olduğundan bahseder; bundan dolayı hafıza, uzun belirsizliklerden sonra ani dirilmelere elverişlidir. Çünkü iç içe geçmiş özel ve simgesel anılardan beslenmektedir; uzama, imgeye ve nesneye kök salmıştır. İncelenen yapılar, hem geçmişin izlerini taşıyarak mahallenin öyküsünü anlatmakta, hem de günümüzde o bölgede ihtiyaç duyulan işlevlerin tespitinde yol göstermektedir. Yani, konutların terkedilmişlik sonucu kaçınılmaz olan yıkımları yerine, yeniden işlevlendirilerek kullanım devamlılıkları sağlanıp, Nora'nın mekân hafızası üzerine belirttiği gibi, kullanıcının/mahallelinin zihninde ani dirilmelerle geçmiş ile bağ yeniden kurulabilir. Yani mahallenin ve yapılarının geçmişten anlatımları o dönemi anlamak için, güncel anlatımları da sürekliliği olan bir toplumsal hafızayı korumak ve gelecek nesillere aktarmak için önem kazanmaktadır.

Konutların Tarihsel Anlatımı

1920'ler Ankara'sında üretilen konutlar hibrid veya eklektik bir karakter sergilemektedir. Bu karakter yapıların sadece biçimsel özellikleriyle, yani dönemin Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın formal karakteriyle alakalı değildir. Yapıların sergiledikleri daha önemli bir özellik vardır. Yapıların cephelerinin gerisinde kayda değer bir yapısal, strüktürel ve mekânsal modernleşme süreci yaşanmaktadır.

Cephe karakterlerini incelediğimizde dönemin ideolojik yaklaşımlarının takip edildiği görülür. Yani Hisarönü Mahallesi'nde 1920'lerde inşa edilmiş

yapılar biçimsel özellikleriyle Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nı takip etmektedir (Bozdoğan, 2012). Birinci Ulusal Mimarlık Akımı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni Cumhuriyet rejimine yeni geçmiş bir toplumun ulus-devlet inşası esnasında radikal bir geçiş yaşamaması için tercih edilmiş ve toplumun Müslüman, Selçuklu-Osmanlı kimlikleriyle birlikte Türkleştirilmesi yolunda izlenen politikaya cevap vermiştir. Batı ülkelerinde görülen eklektik - neoklasik dönemde de benzer kaygılarla kurulan ulus devletlerin kültürel kökenlerinin nerelerden geldiğini göstermek/anlatmak için bu mimari akımın cephe karakterlerinde geçmiş dönemlere atıfta bulunulmuştur. Kemerli ve sivri kemerli profilleriyle pencereleri ve kapıları, geleneksel Anadolu evlerinin çıkmaları, çıkmaları taşıyan süsleme taş payandaları, kuleleri, çinili ve alçı-kabartmalı yüzey süslemeleriyle Osmanlı karakterini sergileyen bu konutların arka yüzlerini, yani esas 'batılılaşma' ve 'modernleşme' sürecini Cumhuriyet'in ilk on yılında bu cepheler saklamaktadır. Dönemin ulus-devlet inşası yanında modernleşme ve batılılaşma projesinin radikal bir geçiş yerine aşamalı olması, mimarlığın ideolojilerin uygulanması yolunda bir araç olarak kullanıldığını adeta kanıtlamak ister gibidir. Bu mahalle ve konutları ise toplumun geçirdiği bu değişim dönemini temsil ederek şehir sakinlerine önemli kanıtlar bırakmıştır.

Konutların sokak ile kurdukları ilişkinin anlattığı hikâye de önemlidir. Ankara'nın tarihi kent merkezi Ulus'un yangın sonrası boş kalan Hisarönü Mahallesi'nde yer alan yapı blokları incelendiğinde, birbirini kesen düz sokakları, net tanımlanmış adaları ve sokağa hizalanmış konutları, elbette ki Ankara'nın geleneksel konutlarının bulunduğu organik oluşumlu adalarından ve *cul-de-sac* patikalarından farklılık göstermektedir. Dahası, yapı adalarının formlarında radikal bir farklılık yaşanmıştır: Yapı adaları birbirlerinden koparılmış ve üçgen formunda önerilmiştir (Şekil 2). Bu uygulamada 19. yüzyıl Avrupa'sının şehir planlarından doğrudan etkilenmiş olan yabancı bir şehir plancısının etkisi büyüktür: Lörcher'in hem 1924 Ulus, eski şehir, hem de 1925 Yenişehir planları incelendiğinde üçgen formulu ada formasyonlarına sıklıkla rastlanmaktadır (Cengizkan, 2004, s. 59).

Konutlar, yine Ankara'nın geleneksel konut mahallelerinde olan düzenin aksine, mahalle içinde yükseklikleri ve boyutları bakımından homojen bir yapı izlemezler. Aynı sokak üzerinde iki katlı bir müstakil ev ve iki blok sonra beş katlı bir apartman birlikte gözlenmektedir (Şekil 3). Yine aynı dönemde, tarihi kent merkezinin en önemli akslarından biri olan Anafartalar Caddesi'ne yakın olan bu mahallede, ticari işlevlere de cevap verecek şekilde birçok konutun giriş katları ve giriş katları üstünde olan mezanin katları ticari

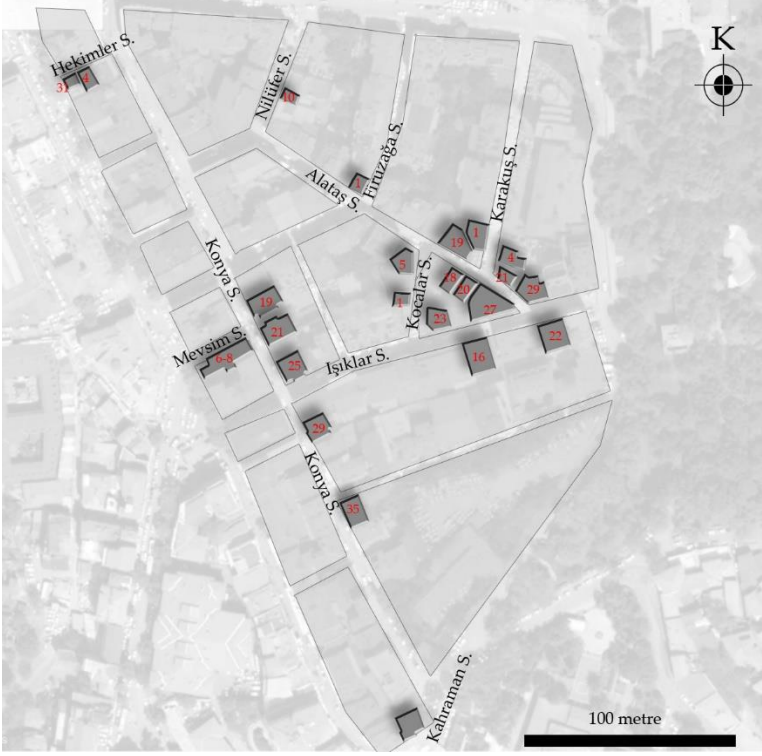
mekânlar olarak kullanılmıştır (Şekil 3). Bu da mahallenin ve mahalle sakinlerinin gündelik yaşamı hakkında bize bilgiler vermektedir: Hisarönü Mahallesi, yeni bir mahalle olmakla birlikte Yenişehir'de bulunan konut bölgeleri gibi çevresinden yalıtılmış değildir ve ticari merkezin uzantısı mahalle içinde de devam etmektedir.

Yapıların birbirleriyle, sokakla ve avlularıyla kurdukları ilişkiler ise o dönemdeki eski şehrin merkezinde olan yerleşim bölgelerinin karakteri hakkında bilgi vermektedir. Bu bölge, yangın geçirmiş olmasından dolayı Yenişehir gibi boş bir arazi olarak kalmasına rağmen, Karaoğlan ve Anafartalar gibi ticari merkezlere yakınlığından dolayı fazla talep görmüş, ve döneminin eski şehrinde bulunan diğer yerleşim bölgesiyle morfolojik açıdan benzerlik göstermiştir. Yani, bu bölgenin apartmanları da küçük parsellerde inşa edilerek 'dar' bir karakter sergilemiş ve köşe parsel örnekleri dışında çift taraflı kuşatılmaları için yan cepheleri kör ve sıvanmadan bırakılmıştır. Avlular ise sağlıklı bir yaşam ve sadece apartman sakinlerinin kullanabileceği yarı mahrem sosyalleşme mekânları sundukları için arzu edilseler de, Hisarönü Mahallesi'nde hızlı ve sıkışık yapılaşmadan dolayı çoğu yapı küçük bir iç/arka avlu ile planlanmıştır. Yani Ulus'un dış çeperine doğru olan mahallelerinde veya Yenişehir'in geniş arazilerinde olduğu gibi geniş avlulu evler veya apartmanlar Hisarönü Mahallesi'nde bulunmamaktadır.

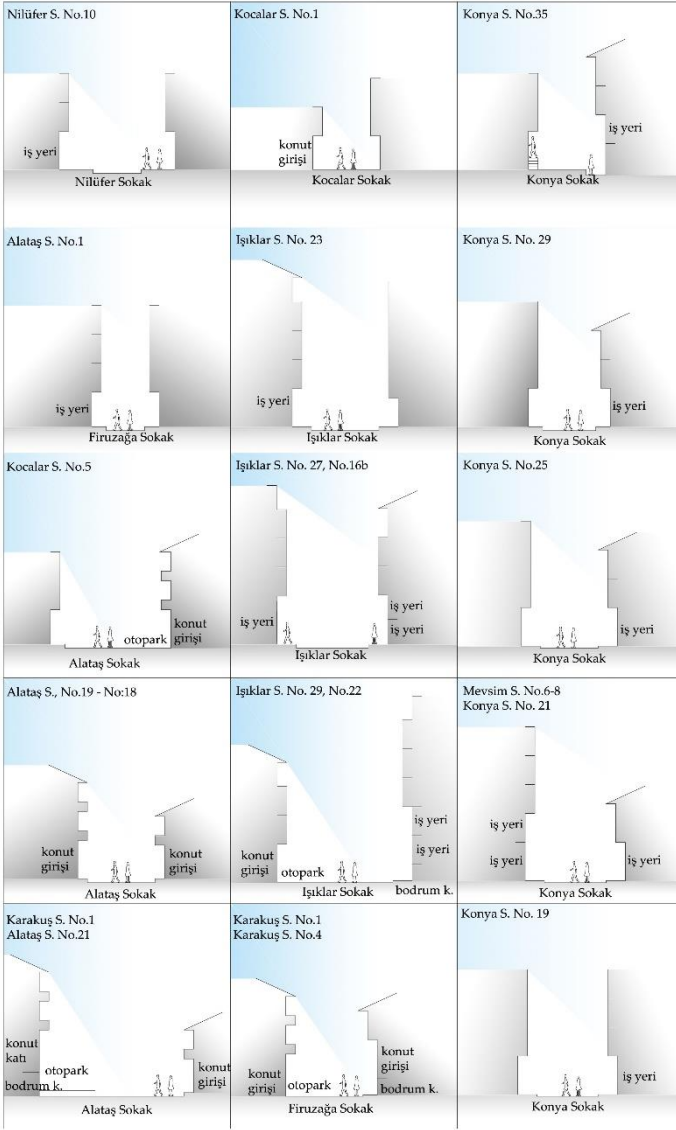
Yapıların yapım teknikleri ve malzemeleri incelendiğinde ise yine bir toplumun modernleşme sürecinin farklı bir noktasına tanıklık edilmektedir. Yüzyıllardır geleneksel yapım teknikleriyle, yani taş ve özellikle kerpiç yığma ve ahşap iskelet sistemleriyle yapılmış olan Ankara konutları, 1920'lerle birlikte beton ve demir iskelet sistemleriyle tanışmıştır. Geleneksel konutların inşası yerine yeni yapım tekniklerinin benimsenmesinin nedenlerinden en önemlisi ise demografik, ekonomik ve gündelik hayatı değişen ve batılılaşan bir toplumun konut ihtiyacına sürekli yanan ve yeniden yapılmak zorunda kalan ahşap konutların artık cevap vermiyor olmasıdır (Bertram, 2004, s.168). Büyük apartmanlar beton iskelet sistemlerine doğrudan sahip olsalar da küçük konutlar ve küçük apartmanlar karma bir yapım tekniğiyle, yani beton iskeletli veya yer döşemesi beton olan yığma yapım teknikleriyle inşa edilmişlerdir. Hisarönü Mahallesi konutlarında ise bahsedilen üç sistem de gözlenmektedir (DKVKE⁵, 1996, 2010). Çoğu yapı ise karışık teknikle yapılmıştır ve günümüzde arazide yapılan gözlemlerle yapıların yan kesitlerinden ve bozulmuş cephe düzenlerinden yapım teknikleri rahatça anlaşılmaktadır.

⁵ Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Belediyesi.

Hisarönü Mahallesi'nin 1920'lere ait olan konutları günümüzde terk edilmişliğin ve yıkım sürecinin yaşandığı güncel bir anlatımla yapım tekniklerini son kez şehir sakinlerine sunmaktadır.

Şekil 2. Hisarönü Mahallesi ve 1920'lerde inşa edilmiş konutları. Konutların üzerinde binaların adres numaraları gösterilmektedir (Arka plan Kaynak: Google Maps, 2020).

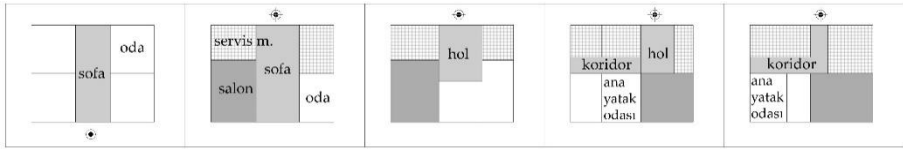

Şekil 3. Hisarönü Mahallesi'nden Sokak Kesitleri

Bu konutların gelenekselden moderne dönüşüm geçiren mekânsal karakterleri, 1920'lerde Cumhuriyet'in ilanı ve Ankara'nın başkent olarak modernleşme sürecine girmesiyle değişim geçiren ailelerin günlük hayatına ışık tutmaktadır. Konutların plan düzenlerine ve mekânsal ilişkilerine baktığımızda, geleneksel Osmanlı-Türk aile yapısının Cumhuriyet'in ilk on yılı gibi kısa bir sürede değişim geçirdiği görülmektedir. Geleneksel konutların kullanımında

görülen geniş aile kurgusu aşamalı olarak çekirdek aileye göre dönüşmeye başlamış; yeni konutlar, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde kadınların iş ve şehir hayatına dâhil olmasıyla birlikte hayatı ev, iş ve okul arasında geçirecek olan anne, baba ve çocuklar için planlanmıştır. En önemli değişim ise tüm ailenin toplanma yeri ve ana dolaşım mekânı olarak tanımlanan sofa mekânının zamanla küçük ve merkezi hollere ve daha sonra koridorlara dönüşmüş olmasıdır (Şekil 4). Kimi geleneksel konutlarda sofa, sokakla ve avluya ilişki kurabilirken, merkezi holler ve koridorların sokaklar ve avlularla ilişkileri kesilmiş; ortak kullanım mekânı olarak tüm odaların açılacağı bir toplanma mekânına gerek kalmamıştır. Dahası, sofayı çevreleyen benzer karakterli mekânlar, boyut, konum ve iç mekân süslemeleri gibi özellikleriyle birbirlerinden farklılaşmaya başlamıştır. Bunun nedeni sosyalleşmeye ve/veya mahremiyete önem veren tanımlı mekânların oluşmuş olmasıdır. 1920'lerle birlikte Ankara'nın en önemli dönüşümlerinden biri ise servis mekânlarının geleneksel konutlarda olduğu gibi avlularda değil, yaşama mekânlarının içinde olmasıdır. Servis mekânları, modernleşmenin sembolü olarak görülmüş ve banyosu olmayan ev hayal edilemez olmuştur (Aydın et al., 2005, s.435-436).

Şüphesiz tüm özellikleriyle her bir örnek bize farklı bir hikâye anlatmaktadır ve mahalle içinde merkezi sofalı plan düzenine sahip konutlarla sofaların koridorlara dönüştüğü plan düzenine sahip konutlar bir arada görülmektedir (Şekil 4). En sık rastlanan örnekler ise hem holün hem de koridorun bir arada kullanıldığı konutlardır. Bunlar, 1930'larda Uluslararası Üslup'la birlikte benimsenen koridor merkezli mekânsal kurguların ani değil, aşamalı olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Ankara'da 1920'lerde Üretilen Konutlarda Mekânsal Dönüşüm

Konutların Güncel Anlatımları

Üretim yeri olarak kullanılan konutlar: Bu konutların ortak özelliği günümüzde kullanımlarının devam etmesinden dolayı sahipleri veya kullanıcıları tarafından bilinçsiz olarak da olsa bakımlarının sağlanması ve yapısal olarak iyi durumda bulunmalarıdır. Özgün durumda sadece giriş katları ticari kullanıma ayrılmış olsa da günümüzde apartman daireleri veya müstakil evlerin üst katları da üretim yeri olarak kullanılmaktadır. Bu yapılar arasında

Hatay Apartmanı olarak bilinen Hekimler No:4 adresli apartman (Aslanoğlu, 2010, s.267), Nilüfer (Çantacılar) Sokak No:10 adresli müstakil ev (Şekil 5a)⁶, Işıklar Sokak No:22 adresli 1920'ler Ankara'sının en yüksek apartmanı (Şekil 5b), Alataş Sokak No:1 adresli ve 1923-24 tarihli mahallenin ilk apartmanı (Şekil 5c), Konya Sokak No:19 adresli apartman (Şekil 5d) ve hemen karşısında bulunan Konya Sokak No:21 adresli müstakil ev (Şekil 5e) yer almaktadır. Kullanım devamlılığı sayesinde bakımları sağlanmış olan bu yapılar, maalesef yine aynı kullanımdan dolayı, özgün kullanım düzenlerinin tespit edilemeyeceği mekânsal dönüşümlere uğramışlardır. Bu dönüşümler, eski duvarların yıkılması, yeni duvarların örülmesi, servis mekânlarının kullanıma kapatılması ve oda olan mekânların servis mekânlarına dönüştürülmesi gibi tadilatlarla gerçekleşmiştir.

Bu mahallede süregelen sosyal pratikler çanta satım ve üretim yerleri (Nilüfer Sokak No: 10), deri üretim ve işleme yerleri (Alataş Sokak No:1 [kesme], Işıklar Sokak No:22 [yapıştırma], Konya Sokak No:19 [boyama]), elektrik malzemeleri satış dükkanları, basım evleri ve mahalle esnafına hizmet veren küçük lokantalar ve kiraathaneler (Konya Sokak No:19, No:21) şekilde sıralanabilir.

⁶ Fotoğraflar Mimarhane Öğrenci Topluluğu Organizasyonu için Deniz Avcı Hosanlı tarafından 16 Kasım 2019 tarihinde düzenlenen 'Ankara, Ulus - Tarihi Kent Merkezi Yürüyüşü' esnasında topluluğa üye olan öğrenciler ve Avcı Hosanlı tarafından çekilmiştir. Fotoğraflar: Deniz Avcı Hosanlı, H. Tuğba Yılmaz (Hacettepe Üniversitesi, İç mimarlık Bölümü, Yüksek Lisans öğrencisi) ve Yusuf Akkoyun (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, 3. sınıf öğrencisi).

Şekil 5. Üretim için kullanılan örnekler

(D. Avcı Hosanlı arşivi, H. T. Yılmaz arşivi, Y. Akkoyun arşivi).

Depo olarak kullanılan konutlar: Kullanımları devam ediyor gibi gözükse de bu konutların pencereleri beyaz kâğıtlarla örtülmüş ve kapılarına kilit vurulmuştur; yani terk edilme süreçleri başlamıştır. Bunlar arasında Işıklar Sokak No:29 adresli apartman (Şekil 6b), Kocalar Sokak No:5 adresli müstakil ev (Şekil 6a), Konya Sokak No:29, 25 ve 35 adresli apartmanlar (Şekil 6c, 6d, 6e) bulunmaktadır. Daha önce 2018 yılında bunların arasında Alataş Sokak No:20 (Şekil 7a) adresli ve Karakuş Sokak No:4 (Şekil 7c) adresli müstakil evler de sayılabiliyor olsa da, 2019 yılı itibariyle bu yapılar da terk edilmişlerdir ve doğal süreçte dayanımlarını kaybetmeleri sonucu yıkılmaları beklenmektedir.

Şekil 6. Depo olarak kullanılan örnekler
(D. Avcı Hosanlı arşivi, H. T. Yılmaz arşivi, Y. Akkoyun arşivi).

Terk edilmiş ve yıkılmaya yüz tutmuş konutlar: Bu yapılar ise bir önceki süreçten geçtikten sonra, doğal yollarla gelecek sonlarına karşı sabırla direnmeye devam etmektedir. Artık kullanılmayan fakat Hisarönü Mahallesi'nden 1920'lere ait kesitleri son defa sunan bu örnekler arasında bir önceki kısımda bahsedilen Alataş Sokak No:20, Karakuş Sokak No:4 adresli müstakil evler, Kocalar Sokak No:1 adresli başka bir müstakil ev (Şekil 7b) ve Alataş Sokak No:20 adresli müstakil ev (ki ikizi kullanımdadır) (Şekil 8b) bulunmaktadır. Mahallenin en çarpıcı örneği yine maalesef bu kategoridedir; üçgen bir bloğun köşesine yerleştirilmiş olan Işıklar Sokak - Alataş Sokak kesişiminde kalan (Işıklar Sokak No:27) Erzurumlu Nafiz Bey Apartmanı yıllardır yıkıma karşı direnmektedir (Şekil 7d). Üstelik apartmanın mimarının ise müteahhit Nafiz Kotan'la iyi iş ve arkadaşlık ilişkileri olan Arif Hikmet Koyunoğlu olduğu düşünülmektedir (Kuruyazıcı, 2008, s.45-46). Tüm bu özellikler bakım-sız cephesini, kırılmış pencerelerini, kepenkleri indirilmiş dükkânlarını korumaya yetmemiştir. Bir başka örnek ise Mevsim Sokak No:6-8 adresli, Ankara'nın ilk sıra apartmanı olan yapıdır. Her bloğu farklı bir fiziksel değişim içindedir ve Konya Sokak cephesi olan blok terk edilmiştir (Şekil 8d).

Şekil 7. Terk edilmiş örnekler

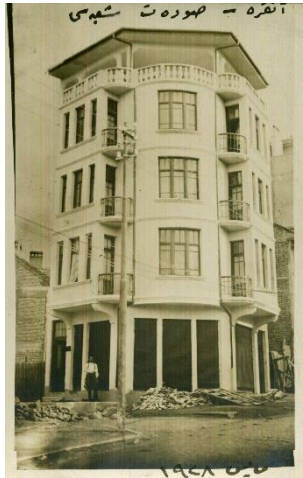
(D. Avcı Hosanlı arşivi, H. T. Yılmaz arşivi, Y. Akkoyun arşivi).

Bakımı düzenli yapılmakta olan konutlar: Bu yapıların diğerlerine göre daha şanslı olduğu kabul edilse bile, ki aralarında günümüzde kullanımı saptanamamış Işıklar Sokak No:16b adresli apartman (Şekil 8a) ve Alataş Sokak No:18 adresli Kızılay Kurumu şubesi olarak kullanılan müstakil ev (Şekil 8b) bulunmaktadır, ciddi dönüşüm geçirmiş örnekler vardır. Örneğin, Işıklar Sokak No:23 adresli apartmanın uğradığı dönüşümden dolayı (Şekil 8c) apartman arazi çalışmaları sırasında tespit edilememiş, 1928 tarihli bir kartpostalla yapım dönemi belirlenebilmiştir (Şekil 9). Ankara'nın ilk sıra apartmanı olarak tanımladığımız Mevsim Sokak No:6-8 adresli apartmanın Anafartalar Caddesi'ne cephe veren sırası ve yanındaki diğer iki sıranın ise bakımı yeni yapılmıştır (2019) (Şekil 8d).

Şekil 8. Bakımı yapılmakta olan örnekler
(Avcı Hosanlı arşivi, H. Tuğba Yılmaz arşivi, Yusuf Akkoyun arşivi).

Yıkılmış ama kartpostal ve fotoğraflar aracılığıyla anlatım yapan konutlar: Bu konutlar ancak kartpostallar ve fotoğraflarla tespit edilmekte ve mahallenin fiziksel olarak varlığını devam ettiren konutlarıyla olan ilişkileri ve benzerlikleri bu yolla analiz edilmektedir. Mahallenin 1920'lere ait olan karakteri ve ruhu bu belgeler üzerinden okunabilir olsa da (Şekil 10), bu yapıların ne tür nedenlerden dolayı yıkıldığı bilinmemektedir.

Şekil 9. Işıklar Sokak, No: 23 adresli apartman (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, 1928).

Şekil 10. Konya Sokak üzerinde yıkılmış bir apartman (VEKAM, t.y.)

Mahallenin Anlatımını Devam Ettirmek: Bilinçli Kullanım ve Süreklilik

Halbwachs (2017, s.142), 'mekân grubun izini taşır ve grup da onunkini' demektedir; sokaklar ve binalar aynı kaldığı sürece kent değiştiğini hissetmemektedir. Kentin genel fiziksel görünüşüne normalde ilgi göstermeyen topluluklar, herhangi bir sokağın, binanın ve evin yok olmasına karşı hassasiyet göstermektedir (Halbwachs, 2017, s.142-43). Çünkü topluluklar veya şahıslar aksilikler karşısında sarsıntı geçirdikleri zaman, fiziksel çevrenin varlığının herhangi bir etki altında kalmadan devam etmesi onlara güven vermektedir. Tarihi yapılar veya bölgeler ortak geçmişin bir ikonu haline gelmekte ve uyandırdıkları duygular ortak bir geçmişe ve kimliğe ait olmayı hissettirerek, insan ve tarihi bölge ve/ya yapılar arasında duygusal bağlar oluşturmaktadır (Bertram, 2004, s.183). İnsanların hafızasında o yapılar artık değerlidir çünkü geçmişlerinin anılarına bu yapılarla ulaşabilmekte ve sahip çıkabilmektedirler. Halbwachs (2017, s.145-46) bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

Evler, sokaklar ve buralarda oturanların oluşturdukları gruplar arasında yalnızca rastlantısal ve kısa süreli bir ilişki bulunsaydı, insanlar evlerini, mahalleleri, şehirlerini yıkıp... yenilerini yapabiliirdi; oysa taşlar oradan oraya taşınabiliyorsa da, taşlar ve insanlar arasında kurulmuş ilişkileri değiştirmek o kadar kolay değildir... Taşlar ve malzemeler size direnmez. Oysa gruplar direnecektir...

Eski yerleşim bölgeleri ve ticari bölgeler bozulmanın ve çürümenin karmaşık ağında takılı kalmışlardır; uzun zaman iyi bir şekilde hizmet vermiş

olan birçok kamu ve konut yapısının bakımları ekonomik açıdan yük görül-
müş ve bu yapılar güncel ihtiyaçlara cevap vermediği için terk edilmişlerdir
(Van Huyck ve Hornung, 1963, s.11). İçinde yıpranmış ve/ya terk edilmiş böl-
geleri olmayan bir şehir, dinamik bir şehir olarak kabul edilemez ki zaten şe-
hirler, arkeolojik kalıntı haline dönmedikleri ve içinde insanlar yaşamaya de-
vam ettiği sürece sürekli değişim ve dönüşüm içindedir (Colean, 1953, s.5-6).

Kentler içinde eski olarak tanımlanan bölgelerin belirgin avantajları bu-
lunmaktadır. Bunlardan biri şehirlerin tarihsel değeri olan yerleşim bölgele-
rinin etraflarında gelişmeleri sonucu bu tarihsel bölgelerin şehirlerin ticari
merkezlerinde kalmalarıdır. Fakat, hızla büyüyen ve gelişen şehirlerin hızına
yetişemediklerinden, hemen hemen tüm çağdaş şehirlerde merkezde kalmış
olan tarihi kent dokusunda bozulmalar görülmektedir. Bunun nedeni bu ya-
pıların ekonomik fayda sınırlarının altında kalmış olmaları veya güncel işlev-
lere cevap veremiyor olmalarıdır (Colean, 1953, s.3). Bu bozulma/çürüme sü-
recine çağların değişen şartlarına yetişemeyen müstakil ev ve apartmanlarda
daha sık rastlanmaktadır.

Mahalle, blok, yapı gibi tarihsel fiziksel çevrenin deneyimlenebildiği za-
manlarda şehir sakinlerinin tarihle kurduğu bağ güçlenmektedir. Bu bağ,
geçmişin günümüze ve geleceğe taşınmasında ve dolayısıyla tarihsel bölge-
nin yadigarlık değerinin korunmasındaki en önemli etkidir (Dobby, 1978,
s.16). İnsanlar manevi değerleri olan geçmişe ait mekânlara özlem duymak-
tadır ve bu karakterin yok olması yerine sürekliliğini talep etmektedir. Bu tür
bölgelerde sürekliliği sağlamak ise kentsel koruma projeleri ile mümkün ol-
maktadır. Belediye servislerinin çabaları, çürümeye/bozulmaya yüz tutmuş
bölgelerde yetersiz kalmaktadır ve iyileştirilmek yerine unutulmuş bu yapılar
çağlar geçtikçe eskimeye devam etmekte ve bakılması gereken yapıların sa-
yısı artmaktadır. Eski binalar yıkılmadığı gibi birikmekte ve içlerinde bulun-
dukları mahalleler de eski canlılığına asla kavuşmamaktadır, çünkü çü-
rümeye/yokolma bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmaktadır ve yayıldıkça fiziksel
ve kullanım bakımından iyi durumda olan mahallelere de sıçrayacaktır (Van
Huyck ve Hornung, 1963, s.14). Bu durum, çevredeki ticaret faaliyetlerinin
azalmasına yol açacak, iş yerlerinin terk edilmesiyle ve sonuç olarak konutla-
rın, dolayısıyla mahallelerin değerlerinin düşmesiyle sonuçlanacaktır. Bunu
engellemek için bilinçli bir iyileştirmeye, yani bir koruma planlamasına ihti-
yaç doğmaktadır.

Halbwachs'a göre (2017, s.79-85), bir toplumun yapısını sarsan, kısmen yı-
kan, yenileyen bir olayın ertesinde yeni bir dönem başlamış olur. Tarih açı-

sından olaylar zincirleme olarak devam ettiği için, dönüşümler de birbirinden bağımsız değildir ve tarihin diğer kısımlarına etki etmektedir, dolayısıyla zaman zaman yeni bir değişime ihtiyaç vardır. Şehirlerin sonsuz dinamiği içinde değişim kaçınılmaz olsa da, şehrin her bölgesinde değişim oranı aynı değildir. Her kuşak bir önceki kuşaktan miras aldığı şehirde hala kendisine faydalı olan kısımları, bölgeleri kullanmaya devam eder, çağdaş ihtiyaçlarına göre günceller, gündelik ihtiyaçlarına göre fayda sağlayamadığı bölgeleri ise ya terk eder, ya yıkar ya da ihtiyaçlarına yönelik yeniden işlevlendirir veya kentsel dönüşüm süreci başlar. Aralarında en mantıklı olan yeniden işlevlendirme aracılığıyla koruma seçeneği maalesef genellikle masraflı bir yöntem olarak görülmekte ve tercih edilmemektedir. Oysa yeniden işlevlendirme yıkip yeniden yapmak demek değildir, tam tersine o bölgenin bozulmaya yüz tutmasına yol açan eksiklikleri tespit etmek ve bu eksiklikleri gidermektir.

Koruma yaklaşımı belirli ikilemlerle karşılaşmaktadır; bunlar sosyo-ekonomik kaygılar, centrikasyon (*gentrification*: şehir-güzelleştirme, soylulaştırma) ve geçmişe yönelik koruma yaklaşımları arasında kalmaktan doğmaktadır (Dobby, 1978, s.18). Örneğin, Hisarönü Mahallesi'ni koruma yaklaşımında sosyo-ekonomik öncelik gözetilerek yapıların iş yeri veya üretim yeri olarak sürdürmekte oldukları yaşamlarını ve işlevlerini devam ettiren bir koruma projesi geliştirilebilir. Bu koruma projelerinde, mahallede sürdürülmekte olan sosyal pratikler tespit edilip devamlılıkları sağlanabilir; örneğin, çanta ve dolayısıyla deri işleme (boyama, baskı, dikme) tesislerine çalışmanın konusu olan konutlarda sık sık rastlanmıştır. Terk edilmiş ve doğal yıkım süreci başlamış olan konutlar da aynı şekilde işlevlendirilerek, zaten mahallenin günümüzdeki karakterini oluşturan zanaatkârlara ve esnaflara kiralanabilir.

Başka bir yol ise mahalleyi eski canlılığına kavuşturmak için yapıları özgün işlevlerine geri döndürmek ve tarihindeki özgün kullanımı canlandırmak olabilir (Bu yaklaşım, o zaman tarihsel sürecindeki yakın dönem nasıl korunacaktır sorusunu da beraberinde getirir). Başka bir seçenek ise centrikasyon olarak kabul edilir ki bu da mahallede görsel ve kültürel bir yenilemeye gidilerek mahallenin özgün halinde bulunan ve yıllardır yaşamakta olduğu tarihini silmek, bellek değerini kaybetmesine ve yapıların ruhsuz kabalara indirgenmesine yol açmak demektir. Burada öncelikli olan tarihi yapının uğrayacağı müdahalelerden ötürü yaşayacağı değişimi minimuma indirmektir. Müdahaleler arasında bulunan tamir etme (*repair*) ve koruma (*preservation, conservation*) kavramları en az değişim gerektiren işlemler olarak kabul edilirken, iyileştirme (*enhancement*), restore etme (*restoration*), yeniden

inşa-etme (*re-construction*) ve yıkım (*demolition*) az, çok veya bütüncül bir değişimi beraberinde getirmektedir (Dobby, 1978, s.19).

Şehirlerin dinamik kalabilmesi için de, yenileme, süreklilik gerektiren bir süreç olarak planlanmalıdır. Halbwachs (2017, s.145) şehirlerin tarihin seyriinde dönüşüm geçirdiğinden, eski evlerin yavaş yavaş harap olduğundan, ve önceden zenginlerin oturduğu sokakların, az gelirli nüfusun akınına uğradığından ve dolayısıyla çehre değiştirdiğinden bahsetmektedir. Fakat hızlı da olsa, aşamalı olarak gerçekleşen yavaş bir süreç de olsa, değişim her zaman kısımıdır. Bir mahallede yıkıma gidilmemişse ve o mahalleye ciddi müdahaleler yapılmamışsa veya eski binalar yenileriyle değiştirilmediyse, mahalle bir anlatım yapmaktadır. Tarihsel ve görsel olarak, en önemlisi de bellek açısından, o mahalle şehrin insanları için değerlidir. Dahası, mahallelerin merkezi konumlarından ve yapılarının tarihi karakterlerinden dolayı yeniden işlevlendirme projelerinin sakinlerine sağlayacağı fayda, yıkımların oluşturacağı travmayı şüphesiz engelleyecektir. Üstelik son yıllarda, korunması gereken tarihi mahallede yaşamakta olan veya o bölgeye ilgi duyan gruplar; yani, uzmanlar, politikacılar, etnik veya dini kökenli gruplar veya özellikle mahalle toplulukları, ekonomik kalkınma, mekânın ruhunu hissetme ve ekonomik kalkınma sonucu sosyal güvence kazanma gibi sosyal yararlar sayesinde koruma sürecine dâhil olmak istemektedirler (De la Torre, 2005, s.4).

Günümüzün yıkıcı yaklaşımlarının arasında eski mahalleler, kentsel büyüme ve gelişmenin arka planında kendi hallerine bırakılarak bir leke gibi kalmalarına rağmen direnmeye devam etmektedir. Peki bu terk edilmişlik veya kendi haline bırakılmışlık sonucu, o tarihi bölge, daha ne kadar kendini anlatmaya, tarihsel ve belleksele değerini koruyarak, zamana karşı koymaya devam edebilecektir? Belediyeler tarafından sunulan çözümler, yani sürekli büyüme ve genişleme, eski bölgelerin devamlılığının garantisini vermemektedir ve bu durum Ankara'da sürekli ön plana çıkmaktadır. Doğal süreçte yıkılmaları beklenen (hatta arzu edilen!) yapıların yerine ise araç park yerleri (otopark) yapılmaktadır.

Kimi şehirlerde eski şehri ve yeni şehri tanımlamak kolay gözükmektedir. 1923 sonrası başkent olan Ankara'da bu tanımlama sadece eski şehir, yani tarihi kent merkezi olarak kabul edilen Ulus bölgesi, ve tamamen yeni yerleşim bölgesi olarak sıfırdan inşa edilmiş olan Yeni Şehir olarak bilinen bölge tanımlarında söz konusu olmakta gibi görülmektedir. Oysa Ulus'un içinde eski olanla yeni olanı, yani Cumhuriyet öncesi ve sonrası zamanı ve yapılarını net bir şekilde ayırabildiğimiz sınırlar çizmek güçtür. Eski mahalleler yeni yüksek yapılarla çevrelenir ve eski yaşam görüntüsünü sürdürmeye devam

eder. Oysa yenilerin yanında bakımsız kalmış ve terk edilmeye yüz tutan eski yapılar yıpranmışlık sergiler ve sakinleri zaman içinde o bölgelerde barınmayı tercih etmeyeceği gibi, bu yapılarla ilgilenmekten de vazgeçebilirler.

Ankara'nın başkent olmasıyla Ulus'un hemen hemen her bölgesinde eskinin yanında yeninin inşaatı başlamıştır. 1916 Yangını sonucunda tamamen yanmış olan Hisarönü Mahallesi eskinin içinde yeni olan bir karakter sergilemiştir. Fakat 1920'lerde edindiği bu karakter, günümüzde aynı yapıların eski kalarak yanlarına sonraki dönemlere ait nitelikli/niteliksiz yapıların inşa edilmesiyle eski ve yeninin yan yana olduğu bir karaktere dönüşmüştür.

Mahallenin ve konutlarının problemleri ise tüm diğer şehir merkezinde kalmış tarihi mahallelerin problemleriyle benzerlik göstermektedir; yani bina parselleri küçük, kent doku oluşumu plansız, sokaklar dar ve tesisat yetersizdir (Van Huyck ve Hornung, 1963, s.13). Oysa kaderine terk edilmiş Hisarönü Mahallesi'nin erken Cumhuriyet konutlarında bu eksiklikleri gidermek veya iyileştirmek için gerekli altyapı bulunmaktadır.

Koruma projelerinde devletin, yerel yönetimlerin, kamu kuruluşlarının ve özel işbirlikçilerinin ve yatırımcılarının destekleri gerekmektedir. Devletin kamulaştırma yetkisi bulunmaktadır, yani tarihi alan ve/veya mahalle, daha sonra sahiplerine geri teslim edilmek üzere devlet tarafından geçici bir süreliğine koruma amaçlı satın alınabilir. Bu sayede devlet, profesyonellerin yardımıyla ortak kullanım alanlarında iyileştirme girişimlerinde bulunabilir: Sokakları ve kaldırımları yeniler, araç park yerlerini belirler, mahallenin alt yapı ve tesisat bakımını yapar, park alanları tanımlar ve gerekiyorsa okullar gibi yeni kamusal hizmet binaları önerir ve inşa eder (Van Huyck ve Hornung, 1963, s.16). Devlet eliyle yapılan bu tür yatırımların özel girişimcilere katkısı büyüktür. Terk edilmeye yüz tutmuş yapıların sahipleri ve kullanıcıları, bakımlı bir mahalle içinde bakımlı yapılar isteyecekler ve bu yönde girişimlerde bulunacaklardır. Aynı şekilde yapılar satılacak olsa dahi özel girişimciler bu yapılara yatırım amaçlı sahip olmak isteyeceklerdir, çünkü bu alanlar ticari ve kültürel olarak zenginleşmeyi de beraberinde getirecektir.

Sonuç

Modern kentlerde yıkımlara rağmen eski kentin tarihsel özellikleri ve ruhu, eski mahallelerde yeni yapıların arasında kalmış eski yapılar ile hala hissedilmektedir. Fakat, günümüzde kentlerde eskinin kullanımının devamı yerine yık ve yap yöntemi izlenmekte ve tarihi kentlerimiz yok olmaktadır. Ankara'nın tarihi kent merkezinde yık ve yap yönteminin hain sonuçları her geçen

gün artmakta, tarihi yapılar yıkılıp araç park (otopark) alanlarına dönüştürülmekte veya bilinçsizce yapılan restorasyon projeleri geçmişin izlerini ortadan kaldırmaktadır.

Eski kenti ve gündelik hayatını hayal etmek, var olan yapılar ve izlerle daha kolaydır, çünkü bu kalıntılar ve izler bize geçmişin gündelik hayatının bilgilerini sunmaktadır. İzlerin varlığı, der Halbwachs (2017, s.131), eski topluluğa özgü zamanın kalıcılığını ve sürekliliğini açıklamaya yardımcı olur ve toplumlar değişim ve dönüşüm geçirirse de geçmiş ve gelecek yan yana varlığını sürdürmeye devam eder. Bu çalışmada, geçmişini ve geleceğini yanyana sürdürmeye devam eden, Ankara'nın tarihi kent merkezinde yer alan, 1920'ler gibi önemli bir kırılma dönemine ait olan bir mahalle incelenmiştir. Bu mahalle, erken Cumhuriyet döneminde 1916 yangını sonucu başka bir hafızanın yitmesiyle boş kalan bir arazide yeniden, yeni bir hafıza oluşumuyla inşa edilmiştir.

Bu çalışmada kentin dili farklı bir yaklaşımla ele alınmış; mahalle ve konutlarının insan ile analojisi yapılarak geçmişe ve günümüze dair anlattıkları üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu mahallenin ve konutlarının, geçmiş ve güncel yaşamları hakkında anlattıkları belgelenmiş, tarihsel önemleri tartışılarak hafıza değerlerinin üzerinde durulmuş ve güncel sürdürülmekte olan hafızanın tehlikede olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Terkedilmişlik sonucu yıkımlarını bekleyen 1920'ler Ankara'sının konutları, üslupsal olarak tarihçi yaklaşımli cephelerinin arkasına saklanmış modern teknikleri, donanımları ve mekânsal dönüşümleriyle hibrid karakter sergileyerek dönemin gündelik hayatından inşaat sektöründeki gelişmelere, değişen aile yapısından konut içi kullanımlardaki dönüşümlere kadar geniş yelpazede bilgi aktarmaktadır. 1920'lerden kalan ve yapısal bütünlüğünü tamamen kaybetmemiş tek ve son mahalle olarak günümüzde varlığını devam ettiren Hisarönü Mahallesi, döneminin ruhunu ve barındırmakta olduğu hafızayı gelecek nesillere taşıması için açık hava müzesi olarak korunmayı hak etmektedir.

Extended Abstract

Narrative of a Neighborhood and its Housing from the 1920s' Ankara

*

Deniz Avcı Hosanlı
ORCID: 0000-0003-1157-5654

In studies regarding 'discourse', 'language' becomes the key notion. 'Discourse' can be defined as the production of verbal and written words as well as the long-term reproduction of all of them by social groups (Rey, 1995, p. 168; Basa, 2000, p. 19). Over the long term, 'language' is not the only norm that is constantly reproduced. The narratives by the human-made objects (buildings, architecture, and city) give clues about a specific time and place, and can be enriched with 'reproductions' by individuals and social groups. This 'reproduction' does not change the memory and/or spirit of that place; on the contrary, it provides continuity to it.

Cities contain all kinds of signs and symbols, and the people attribute certain meanings to them (Harvey, 2006, p.35-37). The bond (positive reaction, attitude) established between the neighborhoods and their inhabitants form the 'spirit' of 'place' and that 'place' occupies the memories of people and communities. As the centuries progress, the loss of the original memory is expected as historic neighborhoods and buildings face constant refunctioning by their users. However, when abandoned, the bond established between the neighborhoods and their inhabitants are entirely lost.

The neighborhood examined in this study, the only remaining one from the 1920s' Ankara with its spatial, formal, and structural integrity, is currently in this unfortunate process. Hisarönü Neighborhood is a neighborhood of 'reconstruction' after Ankara became the new capital of the Turkish Republic in 1923. It was reconstructed on a site of desolation by a devastating fire in 1916 which burned almost an entire section of the old city occupied by the minority groups. Its reconstruction was an attempt of creating a new memory space on a lost memory space from the pre-Republican Ankara (Figure 1).

This study aims to understand the narrative of the Hisarönü Neighborhood on its historic and recent past and its current issues, consequently to discuss conservation approaches which would prevent the neighborhood's inevitable fate. In these discussions, the city, the neighborhood, and its housing are approached as organisms, i.e. the language of the historical region and its structures are analyzed by making an analogy between people, cities, and buildings (Colean, 1953, p.9).

In August 1916, a fire broke out in the Hisarönü Neighborhood in Ankara that burned three-quarters of the historic city, especially the rich neighborhoods of Ankara inhabited by the minorities. After the establishment of the Republic, due to housing crisis because of the increasing population, the desolation at the historic city center with its proximity to the main commercial and administrative center of the city was considered as an opportunity for a new settlement area and consequently was preferred by the middle and middle-upper classes.

In people's memories, their neighborhoods are 'indelible signs of belonging' (Mayol, 2009, p.36) and neighborhoods convey a narrative of a certain time and place. This study looks at the narrative of the Hisarönü Neighborhood via its formal, structural, functional and spatial characteristics of its housing from the 1920s' Ankara. The examined buildings tell the story of the historic neighborhood by bearing the traces of the past while with their current narratives determine the current usage that provides clues of the required refunctioning to keep them in constant use.

Historic Narrative.

The housing constructed in Ankara during the 1920s display a hybrid/eclectic character. This character was not simply related to the formal appearances, namely the eclectic character of the First National Architecture Movement of the period. This modernization process started from the planning of the neighborhood: Hisarönü Neighborhood was planned with straight streets intersecting each other, consequently forming clearly defined building blocks with street-aligned houses (Figure 2). Moreover, unlike the traditional residential neighborhoods, Hisarönü Neighborhood was not homogeneous in terms of the height and size of the buildings and most had ground floors reserved for commercial uses due to the proximity of the neighborhood to the main commercial street (Figure 3).

The construction industry also started to undergo changes when the traditional construction techniques (stone, mudbrick masonry and timber frame

structural systems) were replaced with new materials and new structural systems of concrete and iron. Perhaps the most significant change occurred in the spatial characteristics of the housing units in line with the modernization agenda. With the change in the family structure (grand family to small family), the inclusion of the service spaces to the interiors, and the change in the perception of the privacy-publicity notions, the plan layout and the usage scheme started to show variations and the individual circulation spaces and rooms started to show characteristics according to predefined functions (Figure 4).

Current Narrative.

*Housing used as industrial production sites: The common feature of these buildings is that they continue to be maintained, albeit unconsciously, by their owners or users, and they are structurally stable. In these, as in their intended usage, the ground floors are reserved for commercial uses, however, the upper floors, unlike their intended usage, are used as mercantile production areas (Figure 5).

*Housing used as storages: Although these buildings are still in use, they are neglected and under constant lockdown, structurally stable but dilapidated (Figure 6).

*Abandoned housing facing demolition: These buildings are abandoned and continue to resist the inevitable demolition (Figure 7).

*Housing in regular maintenance: These buildings are still in use however have undergone serious transformation (Figure 8, 9).

*Demolished housing narrating via photographs or postcards: Via these, the demolished examples are morphologically connected to their surviving contemporaries. Even though these documents contribute to the spirit of the neighborhood (Figure 10), the reasons for their demolishment remain unknown.

Continuation in the Narration of the Neighborhood: Conscious Use and Perpetuity.

Historical buildings or regions can become icons of the common past, and emotional bonds between people and historical sites and/or structures evoke the feeling of belonging to a common past and identity (Bertram, 2004, p.183). When there is continuity in the usage of the historical environment with its buildings, practices etc., the bond between the inhabitants of the city and its history is strengthened.

This can be established with a conservation project which aims to preserve their original and/or current functions. For the latter, in the Hisarönü Neighborhood, most of the analyzed housing examples from the 1920s are currently used as mercantile production facilities where the produced goods are also distributed to the craftsmen working in the area (especially leather production). Thus, they can be conserved with an adaptive reuse project focusing to preserve current functions and rented to craftsmen and tradesmen who already form the current guilds of the neighborhood.

The problems of the historic neighborhoods are common: the small building lots, unplanned urban development, lack of proper infrastructure in the streets and insufficient building installations (Van Huyck & Hornung, 1963, p. 13). However, the Hisarönü Neighborhood and its housing have the necessary infrastructure established during the early Republican period (and afterwards) which can be easily altered to improve these deficiencies.

The first step of a conservation project starts with the support of the state, local government, public institutions and private collaborators and investors. The state has the authority to expropriate; this means the historic site can be purchased by the state for temporary protection and then returned to their owners. In this way, the state, working with the professionals, can take initiatives to improve public areas, renew streets and sidewalks, maintain the infrastructure and plumbing of the neighborhood, define (vehicle) parking areas and, if necessary, propose and construct new public service buildings such as schools (Van Huyck and Hornung, 1963, p. 16). The contribution of such investments will encourage the owners and users to keep the historic buildings in constant maintenance.

In this study, the 'language of the city' is approached via an analogy of a neighborhood and its buildings as living organisms capable of narratives. Consequently, the Hisarönü Neighborhood from the 1920s' Ankara is analyzed via its narrative on past and recent history to signify its historical importance and commemorative value while drawing attention to the inevitable loss of its memory if left abandoned and neglected.

Kaynakça/References

Abu-Lughod, L.ve Lutz, C. A. (1990). Introduction: emotion, discourse, and the politics of everyday life. C. A. Lutz ve L. Abu-Lughod (Der.). *Language and the politics of emotion* içinde (s.1-23). New York: Cambridge University Press.

- Akgün, S. K. (2000). Kurtuluş savaşı'nın mekânsal stratejisi ve Ankara'nun başkent seçilmesi kararı. A. T. Yavuz (Der.) *Tarih içinde Ankara* içinde (s. 221-232). Ankara: TBMM Basımevi.
- Aktüre, S. (2001). 1890'dan 1930'a Ankara'da günlük yaşam. Y. Yavuz (Der.) *Tarih içinde Ankara II* içinde (ss. 35-74). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken cumhuriyet dönemi mimarlığı (1923-1938)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö. ve Özsoy, E.D. (2005). *Küçük asya'nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Basa, İ. (2000). *Linguistic discourse in architecture* (Yayınlanmamış doktora tezi). ODTÜ, Ankara.
- Bertram, C. (2004). Housing the symbolic universe in early republican Turkey: Architecture, memory, and the felt real. E. Bastea (Der.) *Memory and architecture* içinde (ss. 165-190). New Mexico: University of New Mexico Press.
- Birinci, A. (Der.) (2009). *Refik halid karay, Ankara*. İstanbul, İnkılap Yayıncılık.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve ulusun inşası: Erken cumhuriyet Türkiye'si'nde mimari kültür*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2001).
- Cengizkan, A. (2002). *Modernin saati: 20. yüzyılda modernleşme ve demokratikleşme pratiğinde mimarlar, kamusal mekân ve konut mimarlığı*. Ankara: Mimarlar Derneği, Boyut Yayın Grubu.
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı: 1924-25 Lörcher planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.
- Colean, M. L. (1953). *Renewing our cities*. New York: The Twentieth Century Fund.
- De Certeau, M.; Giard, L.; Mayol, P. (2009). *Gündelik hayatın keşfi; II, konut, mutfak işleri*. (Ç. Eroğlu ve E. Ataçay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1990).
- De la Torre, M.; MacLean M. G. H.; Mason, R. ve Myers, D. (2005). *Heritage values in site management, four case studies*. Marta de la Torre (Der.). Canada: Getty Publications.
- Dobby, A. (1978). *Conservation and planning*. London: The Anchor Press.
- Google Earth (2020). *Hisarönü*. <https://www.google.com/earth/> adresinden erişilmiştir.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. (B. Barış, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1925).
- Harvey, D. (2006). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1973)
- İ.B.B. Atatürk Kitaplığı (1928). *Işıklar*. [Fotoğraf] Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar. Kartpostal Arşivi (Krt_009612).
- Kuruyazıcı, H. (2008). *Osmanlı'dan cumhuriyet'e bir mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu, anılar, yazılar, mektuplar, belgeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik hayatın eleştirisi III*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi 1981).
- Mayol, P. (2009). I. kısım – konut. De Certeau, M.; Giard, L.; Mayol, P. (Der.) *Gündelik hayatın keşfi; II, konut, mutfak işleri* içinde (s. 29-162). (Ç. Eroğlu ve E. Ataçay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1990).
- Nalbantoğlu, G. (2000). 1928-1946 döneminde Ankara'da yapılan konutların mimari değerlendirilmesi. A. T. Yavuz (Der.) *Tarih içinde Ankara* içinde (s.253-270). Ankara: T.B.M.M Basımevi.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).
- Rey, A. (1995). *Essays on terminology*. Philadelphia: John Benjamins Pub.
- Sarioğlu, M.(2001). "Ankara" bir modernleşme öyküsü (1919-1945). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizgisi/290.
- Sawyer, R. K. (2002). A discourse on discourse: an archeological history of an intellectual concept. *Cultural Studies*, 16(3), 433-356.
- Snazzy Maps. (2020). *Hisarönü*. <https://snazzymaps.com/style/24088/map-without-labels> adresinden erişilmiştir.
- Şahin Güçhan, N. (2001). 16-19 yy. nüfus tahminlerine göre Osmanlı Ankara'sında mahallelerin değişim süreçleri üzerine bir deneme. Y. Yavuz (Der.). *Tarih içinde Ankara II* içinde (ss.123-154). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Şenol-Cantek, L. F. (2011). "Yaban"lar ve yerliler, başkent olma sürecinde Ankara. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tankut, G. (2000). Jansen planı uygulama sorunları ve cumhuriyet demokrasisinin kent planına yaklaşımı. A. T. Yavuz (Der.). *Tarih içinde Ankara* içinde (ss.301-316). Ankara: TBMM Basımevi.
- Tekeli, İ. (2006). Kent tarihi yazımı konusunda yeni bir paradigma önerisi. T. Şenyapılı (Der.). 'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı' içinde (ss. 2-24). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Weber, M. (2000). *Şehir: Modern kentin oluşumu*. Don Martindale & Gertrud Neuwirth (Der). (M. Ceylan (Çev.). İstanbul: Bakış Kitaplığı. (Orijinal eserin yayın tarihi 1960).
- Van Huyck, A. P. ve Hornung, J. (1963). *The citizen's guide to urban renewal*. New Jersey: Chandler-Davis Publishing Company.
- VEKAM. (t.y.). *Konya*. [Fotoğraf]. Fotoğraf ve kartpostal arşivi (2940). Ankara: Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Yavuz, Y. (2000). 1923-1928 Ankara'sında konut sorunu ve konut gelişmesi. A. T. Yavuz (Der.) *Tarih içinde Ankara* içinde (s.233-253). Ankara: TBMM Basımevi

“Yer” in Anlamının Araştırmacısı Olarak Sokak İsimleri: İzmit/Akçakoca Tarihi Bölge Örneği

*

Zeynep Gamze Mert¹
ORCID: 0000-0003-1896-4652

Filiz Ertürk²
ORCID: 0000-0003-4105-3929

Öz

Yer isimleri kentsel ortamda yerin ekonomik, politik güçleri ile sosyal ortamını ve çevresel özelliklerini yansıtmamasından dolayı yerin anlamını keşfetmek için önemli bir araştırma alanıdır. İsimlerinin gündelik hayatın içinde yer alması nedeniyle, sokağı anlamak, bölgeyi, kenti, ülkeyi anlamının ilk adımını oluşturmaktadır. Literatürde, sokak isimleri aracılığıyla yerin anlamını araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma; bir yol haritası ile sokak isimlerini yerin anlamının araştırmacısı olarak tanımlamayı amaçlamıştır. Yol haritası üç aşamadan oluşmaktadır; göstergelerinin elde edilmesi, sokak isimleri bilgi kartlarının oluşturulması, yerin anlamını tanımlama. Anlam analiz yaklaşımlarından (göstergebilim) semiyolojik ve (yörumbilim) hermeneutik yaklaşımlar, tüm aşamalarda izlenmiştir. İlk olarak, 5N1K yöntemi ile sokak isimlerinin göstergeleri elde edilmiş; ikinci olarak, gösterge ve yorumları içeren sokak isimleri bilgi kartları tasarlanmış ve oluşturulmuş ve son olarak, bilgi kartlarını bir araya getirerek üretilen göstergeler aracılığıyla yerin anlamı tanımlanmıştır. Bu makale, İzmit/Akçakoca tarihi bölgede çalışma yaparak, sokak isimlerinin geçmişten günümüze o yerin anlamının işaretleri ve araştırmacısı olduğunu, bir yol haritası aracılığıyla yerin anlamı hakkında önemli bilgi ürettiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmit/Akçakoca tarihi bölge, sokak, sokak isimleri, yer, yerin anlamı.

¹ Doç. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, E-mail: gamzemert@gtu.edu.tr

² Dr. Araştırmacı, İzmit Belediyesi, E-mail:erturkk.filiz@gmail.com

Street Names behind investigating the meaning of “Place”: İzmit/Akçakoca Historical Core Case

*

Zeynep Gamze Mert³

ORCID: 0000-0003-1896-4652

Filiz Ertürk⁴

ORCID: 0000-0003-4105-3929

Abstract

Place names are an important research area to discover the meaning of place as it reflects the place's economic, political powers, social structure and environmental characteristics in urban environment. Understanding the streets' meaning is the first step in understanding the city's, region's and country's meaning; because their names are included in everyday life. In literature, there has not been any study which investigates the place meaning through street names. This study aims to define street names as investigators of the place meaning through a road map. The road map consists of three stages; acquiring indicators, documenting "street name information cards" and identifying the meaning of place. The meaning analysis approaches, semiologic and hermeneutic are followed in all stages. First, the indicators of street names are acquired through the 5W1H method; second, "street names information cards" are designed and documented; and the last, the meaning of place are identified through the new indicators produced by combining the information cards. Studying İzmit / Akçakoca Historical core, this paper shows that street names are the sign of the meaning of place from the past to the present, and they produce important information about the meaning of a place through a road map.

Keywords: İzmit/Akçakoca historical core, meaning of place, place, street, street names.

³ Assoc. Prof., Gebze Technical University, E-mail: gamzemert@gtu.edu.tr

⁴ PhD. Researcher, İzmit Municipality, E-mail:erturkk.filiz@gmail.com

Giriş

20.yy ın son çeyreğinden itibaren kentsel ortamlar, küreselleşmenin yarattığı aynılığa, tek tipleşme gibi unsurlarla yer olmayanların çoğaldığı bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle yer olgusu, özellikle mekân ve toplum çalışmalarında giderek önem kazanmaktadır. Yer kavramı birçok araştırmacı tarafından farklı açılardan ele alınmıştır. Bazıları toplumsal ve kültürel bir yapı olarak, bazıları konum olarak, bazıları kimlikleyici özellikleri açısından, bazıları da deneyim alanı olarak kavrama yaklaşmışlardır. Antropoloji disiplini açısından konuya yaklaşan Augé “yer”i, eşzamanlı olarak orada yaşayanlar için bir anlam ve orayı gözlemleyenler için de bir anlaşılabilirlik olarak ifade eder (Augé, 1992/2016, s.12). Ayrıca yerin kimlikleyici, ilişkisel ve tarihsel olması özelliğini vurgular. Norberg-Schulz (1980), yer kavramını, yaşanan alan olarak ele almıştır. Yaşantının geçtiği yer, mekân ve karakter kavramlarının bütününü ve bunlar arasındaki ilişkidir. Bununla birlikte yer, anlam, kimlik ve tarihselliği barındıran, toplumsal özellikleri yansıtan, günlük deneyimler alanı, yaşamı görünür kılan, hareketlerin ve olayların geçtiği, işlevsel, kültürel özellikler taşıyan, geleneksel unsurlara sahip, ilişkilere olanak sağlayan ortamdır. Günlük yaşamlarımızda yerlerin, yalnızca konumları veya görünüşleriyle tanımlanabilecek alanlar olmadığını altını çizen Relph (1976)’e göre yerler, aksine, bir düzen, manzara, ritüel, rutin, diğer insanlar, kişisel deneyimler ve diğer yerler bağlamında algılanırlar. Bölgelerin doğal yapısı, ekonomik ve kültürel ürünleri ile üzerinde yaşayan canlılardan etkilenen yer isimleri ise, yerleşimlerin tarihi bakımdan önemli belgeleri arasındadır. Yer isimleri Fransızca “toponymie”den gelen, Türk Dil Kurumu tarafından “Yer adları bilimi” olarak tanımlanan Toponimi dalı içinde incelenmektedir. “Toponimi” sözcüğü Yunancadan “topos” ve “onoma” kelimelerinden türetilmiştir. “Topos” yer ve “onoma” isim anlamına gelmektedir (Aliağaoğlu ve Uzun, 2011, s. 123-133). Toponimi içinde özellikle sokak, meydan, park alanlarının isimleri günlük dil ile ilişkili olmasından dolayı ‘yer’in oluşumunda ve algılanmasında önemli bir role sahiptir. İsimler sahip oldukları yerlerin farklı dönemlerine tanıklık ettikleri için, ekonomik güçler, sosyal yaşamlar ve çevresel özellikler hakkında fikir verirler. Assmann (1997/2015)’ a göre, belleğin oluşumunda çevre ne kadar önemliyse, o çevreyi tanımlayan yer isimleri de son derece önem taşımaktadır. Çünkü yer isimleri belleğin kodlarını ve kodların aktarımını sağlayan en önemli araçlardandır. Kentsel çevrenin isimlendirilmesi, nesilden nesile anlamlar taşıyarak yerin anlamının keşfedilmesine yardımcı ol-

maktadır. Ayrıca, isim değişiklikleri küresel dünyanın etkileri altındaki politik eğilimleri ve hedefleri göstermektedir. Böylece, günlük dilin bir parçası olarak, isimler kimlik hatırlama, unutmama ve aidiyet unsurları gibi etkili bir şekilde işlev görürler. Særheim (2008)'in ifade ettiği gibi: "Yer isimleri geçmişin bağlantıları ve geleceğin imzasıdır". Görülüyor ki; yer isimleri, doğal, sosyal, kültürel değerleri ve bölgesel kimliği yansıttığı kadar korumayı ve geliştirmeyi de teşvik etmektedir.

"Yer"ler kent ölçeğinde; sokak, komşuluk birimi, mahalle, semt, ilçe gibi çeşitli düzeylerden oluşur. İnsan önce yaşadığı kente bir isim verir. Bu isimlendirme kentten mahallelere ve oradan da sokaklara yayılır. Her isimlendirme, o yerin izlerini, anlam dünyasından bir parçasını taşır. Böylece soyut anlam, somut bir gerçekliğe dönüşür.

Yer ile ilgili yapılacak araştırma ve çalışmaların birinci koşulu o yeri anlamaktır. Kent dokusunun oldukça büyük bir bölümünü oluşturan en küçük kamusal kentsel öge olan sokakların taşıdığı isimler; o sokağı, o mahalleyi, o kenti, dolayısıyla o yeri anlamamızın ilk adımını oluşturur. Çünkü sokak Norberg-Schulz (1971)'a göre; geçmiş ve günümüz ile bölgenin ve kentin karakterini bir bütün olarak ziyaretçiye yoğun bir şekilde sunan "küçük bir evren"dir. Rapoport (1987); yerleşim yerlerinde bulunan binaların kenarındaki dar ya da geniş düz boşluklar olan sokakların aktivite ve insan sayesinde canlı bir öge olduğunu anlatır. Sokaklar önemli bir kentsel bileşendir ve onu önemli kentsel bileşen yapan, toplumsallaşmaya katkısı ve yayanın kentle ilgilenmesini sağlamasıdır. Krier (1991) de sokağı benzer bir şekilde, kentsel dokunun hareket etmeyen öğeleri olan binalar arasında, insanların günlük aktivitelerini geçirdiği hareketli mekânlar olarak tanımlamaktadır. Sokaklar, kent karakteri ve kent kimliğinin anlaşılmasında önemli yerlerdir. Jacobs (1961/2017)'a göre "Bir kentin sokakları ilginç görünürse, kent de ilginç görünür, sevimsiz görünürse kent de sevimsiz görünür". İnsanların birlikte yaşamaya başladığı sokaklar, paylaşım, ulaşım ve hareketliliğin ortaya çıktığı kamusal mekânlardır. İnsanların üzerinde hareket ettiği kentsel izlerdir.

Bu yaklaşımlar sokağın o yer ile ilgili birçok şey ifade ettiğini vurgulamaktadır. Gündelik hayatın ve gündelik dilin içinde olan sokak isimleri de, yerin anlamına dair önemli bir gösterge olmaktadır. Sokak isimleri, gösteren ve gösterilen olarak sosyal hayatın oluşmasında, kültürel dokunun algılanmasında ve tarihin aktarımında önemli bir rol üstlenir.

Sonuç olarak sokak isimleri; yerin tarihinden bir kesit sunarak, yerin anlamını oluşturan, doğal, mekânsal ve toplumsal yapı hakkında bilgi vererek, ölçek ve içerik açısından yeri anlamada çok önemli bir çalışma alanı haline

gelmektedir. Bu çalışma; önerdiği bir yol haritası ile sokak isimlerini yerin anlamının araştırmacı olarak tanımlamayı amaçlamaktadır.

Sokak İsimleri İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Bodnar (2009) çalışmasında, 17. yüzyıldan beri Budapeşte'nin sokak isimlerinin anlamlarını incelemiştir. Çalışma, 1848 Macaristan devriminden sonra 19. yüzyılda meydana gelen sokak isimlerindeki önemli değişikliklere işaret etmekte ve sokak isimlerinin siyasi değişikliklerin belirtileri olduğuna dikkat çekmektedir. Azaryahu ve Kook (2002), Hayfa, Kudüs ve Ümm el Fahm'da Arap-Filistin kimliğini yaratmak için sokak isimlerinin etkisini incelemiştir. Üç alan, Arap-Filistin kimliğinin farklı özelliklerini göstermektedir. Light (2004), 1990 ve 1997 arasındaki sokak isimlerinin değişikliklerini incelemiş ve Bükreş'te sosyalist rejim sonrası değişimi ve ulusal kimliği göstermiştir. Bu çalışma, sokak isimlerinin yeniden isimlendirilmesinin yeni ulusal kimlik oluşturmak için önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Costa (2012), sokak isimlerinin kentsel hafızadaki önemine dikkat çekmiştir. Çalışmasında, Barselona kenti haritasında sembolik değişiklikler üzerine bir inceleme yürütmekte ve İkinci Cumhuriyet döneminde isimlendirme sürecini açıklamaktadır. Stiperski ve diğerleri (2011), sekiz Orta Avrupa Şehri; Graz, Krakow, Olomouc, Prag, Maribor, Zagreb, Zadar ve Mostar'ın tarihi çekirdeğindeki sokakların, meydanların ve parkların isimlerini incelemişlerdir. Şehir toponimlerini beş kategoriye ve on bir alt gruba ayırmışlar, 8 şehir için ilk üç toponim grubunu sıralamışlardır. Shoval (2013), İsrail'in Eski Şehri'ndeki sokak isimlerini, turizm gelişimini göz önünde bulundurarak araştırmıştır. Şehrin eski sokaklarında turistlere ve ziyaretçilere ilginç deneyimler yaratarak turizmi geliştirmek ve yerel halkın aidiyet duygusunu yaşatmak amacıyla sokak isimlendirmesinin yapılmasını önermiştir. Vasile ve Bordusanu (2014), toponomik mirası kültürel mirasın bir parçası olarak tanımlamışlar ve yerel kimliğin yapılandırılması üzerindeki gücünü vurgulamışlardır. Araştırmaları Bükreş'teki sosyo kültürel yapıyı toponomik miras aracılığıyla incelemektedir. Bucher ve diğerleri (2013), Orta Avrupa bağlamında sekiz şehrin tarihi merkezindeki kentsel toponimleri analiz etmişler ve şehirlerin tarihi merkezindeki sokak, meydan veya park isimlerinin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası kimliklerin göstergesi olduğunu göstermişlerdir. Aliağaoğlu ve Uzun (2011), yaptıkları çalışmada Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde yer alan 24 ilde 4825 sokak ismini inceleyerek, isimleri cumhuriyet caddeleri, şe-

hit caddeleri, dostluk caddeleri, yer / yön tanımlama caddeleri, sayısal caddeler, önemli kişilerin isimleri caddeleri ve diğerleri olarak 7 başlık altında sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmanın Türkiye'deki diğer şehirlere de uyarlanabileceğini göstermişlerdir. 2014 devriminden sonra Ukrayna'da ulusal ve bölgesel kimliğin yeniden inşası sürecinde sokaklarda yeniden isimlendirme süreci yaşanmıştır. Gnatiuk (2018) çalışmasında; bu süreçte 100.000 den fazla nüfusu barındıran 39 şehirdeki cadde ve sokakların isimlerini depolitize etmek üzere, özellikle askeri-politik olaylar ve kişilerden kaçınarak yerel/ulusal kültür ve miras ile ilgili isimlerle değiştirildiğini ortaya koymuştur. Sokak isimlendirmesinin siyaseti üzerine çalışma yapan Rusu (2019); 1829-2018 yılları arasında Sibiu (Romanya)'da sokak isimlerinin kaydını yapmış, isimlendirme ve yeniden isimlendirmedeki etnopolitik yönü vurgulamıştır.

Sokak isimleri ile ilgili yapılan bu çalışmalar daha çok baskın ideolojilerin, dönemleriyle ilgili siyasi, sosyal ve tarihsel bağlamları sokak isimlerine yansıttığını göstermektedir. Ayrıca kimlik göstergesi olarak kimlik inşasında da sokak isimlendirmenin bir araç olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu inceleme sonrasında, sokak isimleri özelinde, içine gömülü olan yerin doğal, mekânsal, toplumsal bileşenlerinin birbirleriyle ilişkileri üzerinden yerin anlamını araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yöntem: Sokak İsimlerini Belgeleme Ve Analiz Etmeye Yönelik Bir Yol Haritası

Bir kenti veya kent parçasını anlamak, o yerin bileşenlerinin birbirleriyle ilişkilerini kavramayı; doğal, mekânsal ve toplumsal çevre gibi gündelik yaşama ait katmanları çözümlyerek bunların ilişkilerini anlamayı içerir. Bir yeri anlamak, o yerin geleceğine dair tahmin yapabilmek, herhangi bir müdahalede bulunabilmek için gereken ön adımdır. Bu nedenle mimaride de yeri anlamlandırabilmek ve özünü kavrayabilmek için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar daha çok dilbilim, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerin göstergelere dayanan göstergebilim (semiyoloji) ve yorum temelli hermeneutik yöntemleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Göstergebilimin, Avrupa dillerindeki karşılığı olan semiotik (Almanca), semiotique ve semiologie (Fransızca), semiotics (İngilizce) terimleri, Eski Yunancadaki semeion sözcüğüne dayanmaktadır ve bu kelime gösterge, işaret anlamına gelmektedir (Akerson, 2016, s. 49). İlk olarak Göstergebilim'in var-

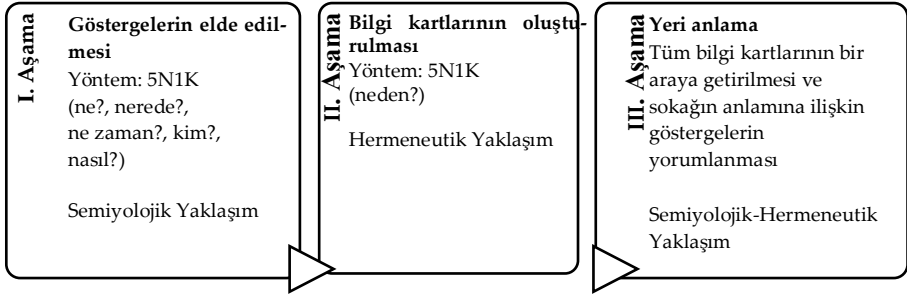
lığını ilke olarak öne süren Saussure’e göre her türlü göstergeler dizisi gösterge bilimin konusu olmuştur ve dilbilim göstergeler biliminin ancak bir bölümünü oluşturmaktadır. Saussure’ün yapısalcı dil yaklaşımında hem gösterenler (sesler ile imler), hem de gösterilenler (düşünceler) ait oldukları özel dil dizgesinin biçimsel yapısı uyarınca anlamlarına ulaşmaktadırlar. Barthes (1993)’a göre dilbilim semiyolojinin bir alt başlığı değil kapsayıcıdır. Dile biçtiği bu ayrıcalıklı durum Barthes’ı, yapısalcı geleneğe ziyade fenomenolojiye ve tüm yaşantının dilden kaynaklanan bir yönü olduğunu ileri süren hermeneutiğe yakınlaştırmaktadır. Barthes’a göre semiyoloji, toplumsal derinliği olan dizgeleri ele aldığı anda yolu mutlaka dille kesişecektir. Gösterilenler dünyasına, dilin dışında bir yer biçmeyen Barthes’ın tanımlaması, gösterge dizgeleri olarak kabul edilen dizgeleri incelemekle birlikte tüm kültür görüngülerini gösterge dizgeleriymiş gibi ele almaktadır. Bunu yaparken tüm kültür görüngülerinin gerçek yaşamda gösterge dizgeleri olduğu düşüncesinden, diğer bir deyişle kültürün temelde bir bildirişim şekli olduğundan yola çıkmaktadır.

Edebiyat, karikatür, resim, toplumsal davranışlar ve sinema gibi birçok alanda eser çözümlemesinde kullanılan semiyoloji, mimaride de anlam araştırmalarında özellikle “yer” in anlamının irdelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılabilir bir yöntemdir.

Hermeneutik ise, kökleri Orta Çağ’da kutsal metinleri anlamak üzerine oluşturulmuş yöntemeye dayanan ve “yorum bilim” olarak da Türkçeye çevrilen bir yaklaşımdır. İlk kez Alman düşünür Schleiermacher, 19.yy’ın başlarında tüm metinlere uygulanabilecek bir anlama yöntemi olarak tasarlayarak anlama sorununu evrenselleştirmiştir. Bu anlayışta dilin rolü ön plana çıkmış ve yazılı esere bağımlı kalan filolojik yorumlamanın sınırları ilkece aşılmalı istenmiştir (Grondin, 2017, s. 7-41; Gadamer, 1995, s. 9-28). Dilthey, filolojik yorumlama sanatının tarihinden başlayarak, bir açıklama öğretisi olarak hermeneutiğin niteliğini araştırmaya çalışmıştır (Bollnow, 1995, s. 83-122). Dilthey (1999) altı ilke ortaya koymaktadır. Anlamanın; duyusal olarak, işaretler aracılığıyla, yazı yoluyla, ilgiye bağlı olarak, yaşanmışlıklar aracılığıyla gerçekleşebileceğinin ve yöntemsel analizinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Heidegger (1926/2004) ise, birçok hermeneutik tarihçisine göre, çağdaş hermeneutik çalışmalarına yön veren en önemli isimdir. Heidegger, geleneksel hermeneutikçilerin aksine hermeneutiği ontolojik temelli anlayış ile ele almıştır. Hermeneutik burada fenomenoloji yaklaşımıyla insan varlığının açıklanmasını anlatmaktadır. Geleneksel hermeneutiği eleştirerek bir anlamda çağ-

daş hermeneutiğin kurucusu sayılan Gadamer (1960/2008)'in bakış açısı, nedenlerle ya da yasalar sistemiyle değil, bir bütünün parçaları açısından ve bu bütünün parçalarını da bütünün anlamına yaptıkları katkı açısından anlamaya çabalamanın döngüsel süreciyle ilgilidir.

Sokak isimleri aracılığıyla yapılacak olan bu çalışmada yere ait göstergelerin tespit edilmesinde kullanılacak yöntem göstergebilimdir. Sokak isimlerinin anlamı, konumu, dönemi, isimlendirme sürecinde sokak ismini öneren taraflar, karar verme kurumu, uygulayıcı ve uygulama araçları, her biri birer gösterge dizgesidir. Bu göstergeler bir araya getirilecek ve bunların arkasındaki anlam yorumlanarak sokak isimlerinin anlamına ulaşılabilecektir. Yorumlama aşamasında kullanılacak yöntem hermeneutiktir. Daha sonra sokak isimlerinin anlamında yerin özelliklerini işaret eden göstergeler ayrıştırılacak ve yerin anlamına ulaşılabilecektir. Böylece sokak isimleri içinde gömülü olan anlam, göstergelere dayanan semiyoloji ve yorum temelli hermeneutik yöntemlerden yararlanarak göstergeler ve bileşenler aracılığıyla keşfedilecektir. Bu çalışma sınırları belirlenmiş bir alanda yapılacaktır. İzlenecek yol 3 aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, sokak isimlerine dair göstergelerin elde edilmesi; ikinci aşama, her sokak için bu göstergelerin kayıt altına alındığı "Sokak İsim/İsimleri Bilgi Kartı"nın tasarlanması ve oluşturulması, üçüncü aşama ise sokak isimlerinden üretilen göstergeler aracılığıyla bütüne dair o yeri anlamadır. Şekil 1'de aşamaları gösteren yol haritasına yer verilmektedir.

Şekil 1. Yer'i sokak isimleri aracılığıyla anlamak için yol haritası

I. Aşama - göstergelerin elde edilmesi

Anlam araştırmacı yöntemlerden biri olan ve göstergelere dayanan semiyoloji çerçevesinde bilgi üretmek için bu çalışmada sokak isimlerine, ayrıntılı düşünme olanağı veren 5N1K soruları ile yaklaşmıştır. 5N1K yönteminde konuya işaret eden "Ne?" sorusunun cevabı, sokak ismini; mekân ve yer kav-

ramlarına işaret eden “Nerede?” sorusunun cevabı, sokağın fiziksel konumunu; süreç kavramına işaret eden “Ne zaman?” sorusunun cevabı ise, sokağın ismini aldığı dönemini belirtmektedir. İlgili ve sorumlu kişilere işaret eden “Kim?” sorusunun cevabı, sokak ismini öneren taraftarları (topluluk, yerel makamlar, STK'lar ve diğerleri), karar verme kurumunu ve uygulayıcıyı (belediye); yönetime işaret eden “Nasıl?” sorusunun cevabı ise, uygulama araçlarını göstermektedir. Böylece öncelikle çalışma alanında bulunan sokaklar için; sokak ismi, sokağın fiziksel konumu, sokağın ismini aldığı dönemi, sokak ismini öneren taraftarları, karar verme kurumunu ve uygulayıcıyı, uygulama araçlarını gösteren göstergeler elde edilir ve ön inceleme gerçekleştirilir.

Göstergelerin veri kaynakları; yerel yönetim arşivlerinden elde edilecek dönemsel haritalar, sokak isimleri ile ilgili belediyenin meclis kararları, alan çalışması, yerel otorite ve yerel halkla yapılan görüşmeler, literatür araştırmaları ve alan araştırmasından elde edilen görüntüler, videolar ve belgelerdir.

II. Aşama – bilgi kartlarının oluşturulması

Bu aşamada, her sokak için elde edilen göstergeler yorumlanarak 5N1K yönteminde amaca işaret eden “Neden?” sorusunun cevabı ile, sokak ismindeki anlama ulaşılır. Sokak ismindeki anlam, semiyoloji aracılığıyla belirlenen göstergelerin, hermeneutik yaklaşım ile yorumlanmasıyla ortaya konur. Anlam, yerin doğal, mekânsal ve toplumsal bileşenlerini içerir. Göstergeler ve elde edilen sokağın anlamının yer aldığı bilgi kartı tasarımı yapılır ve böylece her sokak için bilgi kartları üretilir. Bilgi kartlarında yer alan sokağın anlamı, o yeri anlamak için üretilen yeni göstergeleri barındırır.

III. Aşama – yeri anlama

Sokak bilgi kartları aracılığıyla her bir sokağın anlamından üretilen yeni göstergeler bir araya getirilir. Bu aşamada araştırmacıya kılavuzluk edecek bileşenler ve örnek göstergeleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Yer'in bileşenleri ve örnek göstergeleri (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

YERİN BİLEŞENLERİ	ÖRNEK GÖSTERGELER
DOĞAL	-İklimsel (rüzgar, güneşlenme, ...) -Topografik (eğim durumu, yükseklik,...) -Botanik (ağaçlar, bitkiler, çiçekler,...) -Coğrafya (dereler, dağlar,...)
MEKÂNSAL	-Yerleşim yeri (kent,...) -Kamusal alanlar (çeşmeler, camiler, hamamlar, meydanlar, pazar alanları,...)
TOPLUMSAL	-Yerel isim (vali, muhtar, tüccar,...) -Ulusal isim (Başbakan, milletvekili, komutan,...) -İş (dükkanlar, fırın,...) -Meslek (eski meslekler,...)
DİĞER	-Sıfatlar (güzel, beşinci,...)

Sokak isimlerinde gömülü olan göstergeler aracılığıyla bölge kapsamında yerin anlamı tarihsel perspektif içinde yorumlanarak ortaya konur. Bu aşamada semiyolojik ve hermeneutik yaklaşımlar bir arada kullanılır.

“Yer” i Sokak İsimleri Aracılığıyla Anlamaya Yönelik Bir Çalışma: İzmit/Akçakoca Tarihi Bölgesi

Çalışma alanı olarak belirlenen Akçakoca tarihi bölgesi Kocaeli ilinin İzmit ilçesi sınırlarında yer almaktadır. İsmi Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgeyi fetheden Akçakoca Bey'den gelmektedir. Akçakoca Bey, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi ile Kocaeli ve Sakarya bölgelerinde baskınlar yapmış, ancak kentin fethinden önce, 1328'de hayatını kaybetmiştir. Akçakoca bölgesi, kentin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethinden sonra bulunan ilk yerleşim yerlerinden biridir.

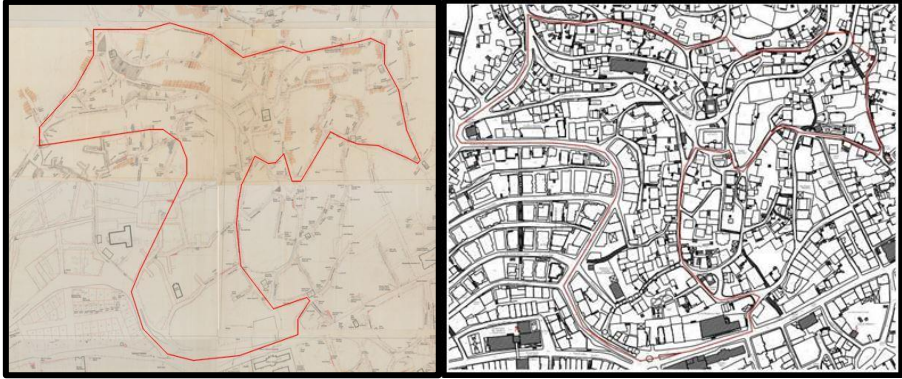
Akçakoca tarihi bölgesi İzmit Kent Merkezi'nin kuzeyinde konumlanmakta, batıda Kozluk ve Turgut mahallelerinden koruma alanına sınır oluşturan Saadettin Yalım Caddesi, kuzeyde Orhan Mahallesi'nden Orhan Caddesi ve Hasan Elbeyoğlu Sokak, doğuda Veliahmet Mahallesi'nden Hacı Hürrem Yokuşu, güneyde Hacıhasan Mahallesi'nden doğu-batı doğrultusunda Çukurçeşme Sokak ve kuzey doğrultusunda Sırıpaşa Caddesi, güneyde Kemalpaşa Mahallesi'nden İnönü Caddesi ile ayrılmaktadır. Akça-

koca tarihi bölgesi günümüzde 20 sokaktan oluşmaktadır. İzmit Kent Merkezi’ndeki ve Kentsel Sit Alanı içerisindeki konumu Şekil 2a’da, silüet olarak konumu da Şekil 2b’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Çalışma alanının İzmit Kent Merkezi’ndeki (a) (“Kocaali Rehber”, t.y.) ve silüet içindeki (b) (Ertürk, 2019) konumu

Yerin anlamına ilişkin göstergelerin elde edilmesi için öncelikle Türkiye’de sokak isimlendirme sürecini anlamak gerekmektedir. Ülkemizde sokak isimlendirme sürecinde yetkili kurumlar çeşitli yasa ve mevzuatlarla tanımlı hale gelmiştir. Büyükşehir Belediyesi statüsüne sahip illerde; 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 3.Bölüm Büyükşehir Belediyesinin görev yetki ve sorumlulukları başlığı altında g bendinde “...meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak ad ve numaraları ile bunlar üzerindeki binalara numara verilmesi işlerini gerçekleştirmek” ifadesiyle günümüzde sokak isimlendirme yetkisi büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Diğer illerde ise; 5393 sayılı Belediye Kanununun ikinci kısım Belediye Organlarının, Belediye Meclisinin görev ve yetkilerini anlatan 18. Maddesinin n bendinde “ Meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek...” ifadesiyle yetki il belediyelerine verilmiştir. Buna bağlı olarak, bölge sakinlerinden, muhtarlardan veya ilçe belediyelerinden gelen talepler üzerine konu belediye meclisleri

Şekil 4. Akçakoca tarihi bölge sınırları ve dokusu (1925) (a) ve (2020) (b) (İzmit Belediyesi, t.y.)

Çalışma alanına dair en eski 1925 Osmanlıca İstikamet planları (Şekil 4a) ve 2020 hâlihazır haritaları (Şekil 4b) incelendiğinde, fiziksel dokusu önemli ölçüde değişmemiştir. Ancak bu haritalara ek olarak diğer haritalar ve meclis kararları da incelendiğinde, sokak isimlerinin dönemsel olarak değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır (Tablo 2). Bu değişikliklere bağlı olarak dört zaman kesiti tespit edilmiştir. Bunlar; başlangıç olarak bölgedeki sokak isimlerinin istikamet planlarından okunabileceği 1925, sokak isimlerinin en çok değiştiği 1965 ve 1995 ile günümüzdeki durumu ifade eden 2020 tarihleridir.

Tablo 2. Akçakoca Mahallesi sokak isimlerinin 1925-2020 yılları arası değişimi (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

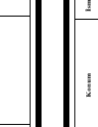
1925	1965	1995	2020
1			Rasathane Çıkmazı
2	Dere Camii Şerifinden Kandilliye Giden Yol	Düzyol Sokak	Düz Sokak Düz Sokak
3	Yukarı Pazardan Aynalı Kavak'a Giden Cadde	Topçu Çeşme Sokak	Topçu Çeşme Sokak
4	Hacı Ayvaz Camii Şerifinden Yukarı Gi- den YolHacı Ayvaz Camii Şerifinden Yu- karı Beldelere Giden YolHacı Ayvaz Çam- şarlığından Acı Çeşmesine Giden Y Alaca Mescidinden Acı Çeşmesine Giden Taşlı Yol Alaca Mescid Şerifinden Hacı Ayvaz Camii Şerifine Giden Yol	Alaca Mescid Sokak	Alaca Mescid Sokak Sokak
5	Tekke Bahçesi Sokağı	Akça Mescid Sokak	Akça Mescid Sokak Sokak
6	Zeytinci Sokağı Kara Bayırı Sokağı	Yeni Hamam Sokak Portakal Mes- cidi Geçidi	Çukurçeşme Sokak
7	İstanbul Caddesi	İstanbul Caddesi	İnönü Caddesi İnönü Caddesi

8	Erik Dibi Sokağı	Bağçeşme Caddesi	Rasathane Caddesi	Saadettin Yalım Caddesi
9	Hamam Sokağı	İnciraltı Sokak	Akçakoca Sokak	Akçakoca Sokak
10	Sepken Bayırı	Sırrı Paşa Sokak	Sırrı Paşa Sokak	Sırrı Paşa Sokak
11	Orhan Caddesi	Orhan Caddesi	Orhan Caddesi	Orhan Caddesi
12	Hacı Ayvaz Sokağı	Hacı Hürrem Yokuşu	Hacı Hürrem Yokuşu	Hacı Hürrem Yokuşu
13	Bozoklu Meydanlığından Yukarı Pazara Giden Yol	İnciraltı Sokak	Hasan Elbeyoğlu Sokak	Hasan Elbeyoğlu Sokak
14	Yukarı Pazardan Kandilli Camii Şerifine Giden Yol	Tabakhane Caddesi	Tabakhane Caddesi	Tabakhane Caddesi
15	Fehimoğlu Sokağı	Fırın Sokağı	Fırın Sokak	Fırın Sokak
16	Kapanca Sokağı	Kapanca Sokak	Kapanca Sokak	Kapanca Sokak
17			Serdengeçti Sokak	Serdengeçti Sokak
18			Salkım Sokak	Sonay Sokak
19	Hacı Kırkor Sokağı	Güzel Sokak	Serin Sokak	Ahsen Sokak
20	Çakmakçı Sokağı	Orhan Caddesi	Yalçın Sokak	Yalçın Sokak

Akçakoca tarihi bölgesinde günümüzde yer alan 20 sokağın isimleri 95 yıllık süreç içerisinde değişiklik göstermiş ve bölgede 48 sokak ismi tespit edilmiştir. 1925-2020 arası süreç içerisinde Kapanca Sokak ve Orhan Caddesi olmak üzere sadece 2 sokağın isminin korunduğu, 1925 ve 1965 zaman kesitlerinde İstanbul Caddesinin isminin değişmediği, 1965-2020 arası 55 yıllık dönem içerisinde, Düz Sokak, Topçu Çeşme Sokak, Alacamescid Sokak, Akçamescid Sokak, Sırrı Paşa Caddesi, Hacı Hürrem Yokuşu, Tabakhane Caddesi ve Fırın Sokak olmak üzere 8 sokağın isminin değişmediği, 1995-2020 arası 25 yıllık dönem içerisinde, Çukurçeşme Sokak, İnönü Caddesi, Akçakoca Sokak, Hasan Elbeyoğlu Sokak, Serdengeçti Sokak ve Yalçın Sokak olmak üzere 6 sokağın isminin korunabildiği ve son dönemde ise Rasathane Çıkmaızı, Saadettin Yalım Caddesi, Sonay Sokak ve Ahsen Sokağın günümüze kadar sürekliliğiyle değişerek geldiği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Sokak isimlerini bölgede uygulama aracı Akçakoca Muhtarlığıdır. Öneren ve uygulayan ise dönemsel farklılıklar göstermektedir. Bölgeden sorumlu kurum 1965 yılında İzmit Belediyesi iken, 1995 yılında bu durum değişmiş ve Saraybahçe Belediyesi olmuştur. Ancak 2009 yılında il bazında yapılan çalışma sonucu belediyelerin birleşmesi nedeniyle, belediye sorumluluk alanları ve yetki sınırları değişmiş, bu değişim ile oluşan yeni İzmit Belediyesi bölgedeki sokak isimlerinin değişikliğinden sorumlu kurum haline gelmiştir ve günümüze kadar bu durum devam etmektedir.

Yeri anlamak için öncelikle sokağı anlamak gerekmektedir. Bir önceki aşamada elde edilen veriler ve ön değerlendirme ile ulaşılan bilgiler aracılığıyla ‘neden’ sorusunun cevabı yerin üç bileşeni olan doğal, mekânsal ve toplumsal bağlıkları altında yorumlanarak sokağın anlamına ulaşılmış ve tüm bu bilgiler sokak isimleri için tasarlanan bilgi kartlarında toplanmıştır. Her sokak için düzenlenen bilgi kartlarından her dönem sürekli ismi değişen Saadetin Yalım Caddesi Şekil 5(a) ile 95 yıllık süreç boyunca ismi değişmeyen Kapanca Sokak Şekil 5(b) bilgi kartı örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

SADETTİN YALIM CADDESİ AKÇAKOCA TARİHİ BÖLGE				
İsim	Fikriye Sokak	Bağcıbaşı Caddesi	Rasathane Caddesi	Saadettin Yalım Caddesi
Konum				
Dönem	1923	1965	1995	2020
Mevkii Adresleri	Fikriye aşınan adıdır.	Bağcıbaşı başlık altında bulunmaz peşmedir.	Rasathane çitlenmiştir.	Saadettin Yalım eski müllet vakıflıdır.
Uygunlaşma Durumu		Akçakoca Mahallesi	Akçakoca Mahallesi	Akçakoca Mahallesi
Özellikler / Uygulanabilirlik		İzmit Belediyesi	Sarıyaka Belediyesi	İzmit Belediyesi
Açıklama	<p>Kuzey-güney istikametinde kıvrımlı olarak kurulan caddede, Akçakoca Mahallesi'nin batı sınırını oluşturmaktadır. 1920'li yıllarda caddesinin tamamı açık alanlarla birlikte bir kısmı Erik Dibi Sokakı olarak isimlendirilmiştir. 1965 yılında, kuzeyde bulunan Bağcıbaşı Camii ve Bağcıbaşı Mektebi'nin bulunduğu sebebiyle Bağcıbaşı Caddesi ismi alınmıştır. 1995 yılında kadar üzerinde bulunan Meskenlerci Müdürlüğü sebebiyle Zaferana Caddesi olarak isimlendirilen caddenin bugün de kullanıldığı peşmedir. İzmit Halk Bankası İdare Meclisi Üyesi, Halkın Başbakanı, Akçaya ve Şerif Paşa Çarşısı'nın İzmit Müdürlüğü, İzmit Belediye Başkanlığı, Ticaret Odası Meclisi 2 Başkanlığı ve Mevlevîni Müftülüğü, Konya Ticaret Odası Başkanlığı, TBMM X. ve XI. Dönem Kocaeli Milletvekiliği yapmış olan İzmit'in tamamını ve başarıları şakırlarında Saadetin Yalım'ın ismi vermiştir.</p>			
Notlar	Değişiklik	Sokak ve yollar çevresinde çok ağaç bulunmaktadır. Sokaklar ve kuzeyinde başlık alan bulunmaktadır. Meyve ağaçlarının yetiştirilmesinde önemli katkıları mevcuttur. Bağcıbaşı köyüne (Akçakoca'nın en büyük köyü) dönüşü sağlanmıştır.		
	Mekânsal	Bağlık alanları çevresinde bulunmaktadır. Başlık alan alanı yakın bir zamanlarda. Başlık alan ile ilgili yerlerde mekânsal düzenlemeler yapılmıştır. Akçakoca'nın yerleşim alanları ve kuzey alanı arasında (çift Rasathane çitlenmiş ev) bulunmaktadır. Kent merkezinde Kocayaylağı ile bağlantılı izmitli bir alanıdır.		
	Toplumsal	Bağlık alanı olarak, başlık ile ilgili büyük bir alanın yaratıldığı düşünülmektedir. Üstün kaliteli olan yerel çarşılar, Saadetin Yalım, önemli bir alandır.		

KAPANCA SOKAK İZMİT/AKÇAKOCA TARİHİ BÖLGE				
İsim	Kapanca Sokak	Kapanca Sokak	Kapanca Sokak	Kapanca Sokak
Konum				
Dönem	1923	1965	1995	2020
Mevkii Adresleri	Kapanca, Kapanca başında bulunan güverci kuzeyi.	Kapanca, kuzeyinde olduğu Kapanca olarak değiştirilmiştir.		
Uygunlaşma Durumu	Anonim			
Özellikler / Uygulanabilirlik	Yeni Yücestan	Yeni Yücestan	Yeni Yücestan	Yeni Yücestan
Açıklama	<p>Akçakoca Mahallesi'nin güneyinde, Sabri Yılmaz Caddesi ile Şerif Paşa Caddesi'ni bağlayan sokak doğu-batı istikametinde kurulanlardır. 1920'lerde Kapanca Sokak olarak bulunmuş sokak kuzey- güney yapısını taşıdığı sokakları temsil etmektedir. Ancak daha sonraki zamanda diğer sokaklarla Kapanca Sokak olarak isimlendirilmiş, sokak ismi ve yapısı çevresinde büyük değişiklikler geçirmiştir. Kapanca (Kapan) kelimesi "ağır yükler için büyük taşıma anlamında olup, Osmanlı döneminde sebze-meyveyi taşıma görevi üstlenmiştir. Kapanca'nın, büyük mekânların, sokakları, meydanları ve pazarlarına işlenmesini yaptığı bilindiği İzmit kapanca, 16. Yüzyıl Pedikashat adı verilen kaynaklarda arasında "İzmit Meyve Kapanı" olarak kaydedilmiştir.</p>			
Notlar	Değişiklik			
	Mekânsal	Kapanca, kent merkezinde Kapanca'nın verilen ticaret alanında bir arada çalışmaktadır. YÇ -Kapanca sokak bu doğal en yakın yerleşim alanına sahiptir. YÇ -Sokakı oluşturulan konutlar oturulanları çevreleyen alanın tamamını yapılmıştır. YÇ		
	Toplumsal	Kapanca'nın sokakları bir arada oturmaktadır. SK -Kapanca, izmitli bir sosyal sınıftır. SK -Osmanlı dönemi ticaretinde Kapanca meşhurlu vardır. Erişilebilir -Kapanca'nın başlığı Kapanca'nın kent merkezinde önemli bir ticaret odası E. (ticari ilişki)		

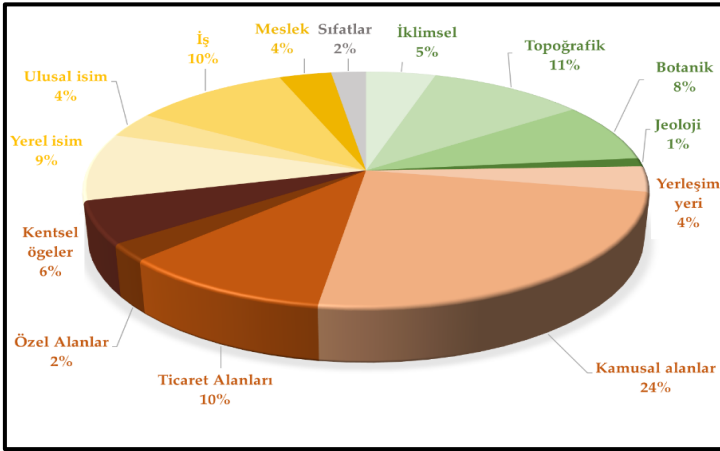
Şekil 5. Saadetin Yalım Caddesi Bilgi Kartı(a) ve Kapanca Sokak Bilgi Kartı(b) (Kaynak: Yazılar tarafından oluşturulmuştur)

Yeri (İzmit/Akçakoca Tarihi Bölge) anlamak için zaman kesitlerine yönelik genel değerlendirmenin ardından doğal, mekânsal, toplumsal bileşenler bağlamında her bir sokağın anlamından üretilen yeni göstergeler bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

İzmit/Akçakoca Tarihi Bölgesi, sokak isimlerindeki değişiklikler, genellikle ulusal politik eğilimleri ve hedefleri göstermektedir. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı'ndan (1919-1923) ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nden (1923) sonra ülke çapında yeniden yapılanma dönemi başlamış ve bu dönemde stratejiler ağırlıklı olarak mekânsal çevrenin yapılanmasına yönelik geliştirilmiştir. Belediyeler Yasası'ndaki (1930) düzenlemeler ile resmi kentsel isimlendirme

başlamış ve sonuç olarak mekânı ifade eden sokak isimleri 1925-1965 döneminde daha popüler hale gelmiştir. Diğer yandan, 1960, 1971, 1980 darbeleri sokak adlarını da etkilemiş, bu nedenle toplumsal özellikler, özellikle ulusal ve yerel öneme sahip kişi isimleri 1965’den 1995 e kadar olan dönemde daha yaygın kullanılmıştır. 1995 yılından sonraki isimlendirme değişiklikleri ise yer ile bağlamı olmayan şekilde yapılmıştır.

Yeri anlamak için öncelikle her bir sokağın anlamından iklimsel, topoğrafik, botanik, jeolojik olmak üzere 4 adet doğal; yerleşim yeri, kamusal alanlar, ticaret alanları, özel alanlar ve kentsel ögeler olmak üzere 5 adet mekânsal; yerel isim, ulusal isim, iş, meslek olmak üzere 4 adet toplumsal ve sıfat olmak üzere 1 adet diğer başlıklarında göstergeler üretilmiştir. Buna göre bölgede sokak isimleri bilgi kartlarından üretilen yerin anlamına ilişkin 86 adet gösterge tespit edilmiştir (Ek 1). Şekil 6’da bu göstergelerin oransal dağılımı verilmektedir.

Şekil 6. Sokak isimleri anlamından elde edilen yere ait göstergelerin dağılımı (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Akçakoca tarihi bölgesinin sokak isimlerinin anlamından üretilen göstergelerin %47 si yerin mekânsal bileşenini, %27’si yerin toplumsal bileşenini, %24’ü yerin doğal bileşenini ifade etmektedir. Bölgenin mekânsal olarak çok güçlü olduğu, toplumsal ve doğal özellikleri açısından da yakın bir oran gösterdiği anlaşılmıştır. Bu göstergelerin yorumlarından ulaşılan anlam aşağıda verilmektedir.

Bulgular: Yerin (Akçakoca Tarihi Bölge) Anlamı

Yerin doğaya ilişkin anlamı

Bölge, kuzey güney aksında dik bir eğime sahiptir (Kara Bayırı Sokak Şekil 7a, Çukurçeşme Sokak). Doğu batı aksında ise düz bir topoğrafya hâkimdir (Düz Sokak Şekil 7b).

Şekil 7. Kara Bayırı Sokak (a) ve Düz Sokak (b) (Ertürk, 2019)

Bölgede yer alan gözlem merkezi, iklimsel verilerin en iyi okunabileceği konumun bu bölge olduğunu ifade etmektedir (Rasathane Caddesi). Güneye doğru inen bir yamaç üzerinde bulunan bu bölgede rüzgâr ve yağış verileri günümüzde de güvenilir bir biçimde tespit edilmektedir. Bölgenin topoğrafyası eğimli, mikrokliması yağış alan ve rüzgâra açık bir yapıya sahiptir (Sepken ve Serin Sokak).

Bölge birçok ağacın yetişmesine elverişli toprak ve alanlara sahiptir. 1920’lerde bölgenin batı kesimlerinde kavak ağacı yetiştirmeye elverişli alanlar mevcuttur (Yukarı Pazar’dan Aynalı Kavak’a Giden Yol). Bölgenin doğu kesimlerinde zeytin ve incir, doğu ve batı kesimlerinde erik ağaçları olduğuna dair bilgilere ulaşılmıştır (Erik Dibi Sokak, İnciraltı Sokak). Salkım bitkisinin de yetiştiği ve mekânı zenginleştirdiği de anlaşılmaktadır (Salkım Sokak). Kuzeyindeki alanların bağlardan oluşması ise bölgenin meyve ağaçlarının yetişmesine elverişli koşullara sahip olduğunun göstergesidir (Bağçeşme Caddesi). Bölgenin batısına komşu alanlarda tabakhane olması 1920’lerde hayvancılıkla uğraşıldığını, bölgede deri üretimi sağlayan hayvanların varlığını göstermekte ve bölgenin doğasının buna elverişli olduğunu ifade etmektedir (Tabakhane Caddesi). Ancak hızlı ve plansız kentleşme sonucu bahsedilen bitkisel yapı bozulmuştur.

1920’lerde taş kaplama yolların varlığı ise bölgenin jeolojik durumu hakkında bilgi vermektedir. Toprak yapısı meyve ağaçlarının yetişmesine elverişli olduğu kadar bünyesinde kayalık bir yapıyı da barındırmaktadır.

Yerin mekâna ilişkin anlamı

Akçakoca tarihi bölgesi, kent merkezine yakın bir konumda ve İstanbul ticaret aksı üzerinde bulunmaktadır. İstanbul yönünü gösteren sokakların bu bölge içinde bulunması konum olarak bölgenin kentin batısında yer aldığı ifade edilmiştir (İstanbul Caddesi). Türkiye'nin en büyük ili İstanbul, tarihi bölgeye 90 km. mesafede yer almaktadır. Tarihi bölgenin kuzeyinde tarihi geçmiş olan bir mahalle de bulunmaktadır (Orhan Caddesi).

Akçakoca tarihi bölge farklı dönemlerde inşa edilmiş birçok önemli yapıya ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle Osmanlı dönemine ait olan bu eserlerden camiler (Alaca Mescid Sokak, Akça Mescid Sokak, Portakal Mescidi Sokak, Dere Camii'nden Kandilli Camii Şerifi'ne giden Sokak, Hacı Ayvaz Camii Şerifi'nden Yukarı Pazara Giden Sokak, Yukarı Pazar'dan Kandilli Camii Şerifi'ne Giden Sokak), Osmanlı toplumunda önemli bir kültür ve eğitim alanı olan tekke (Tekke Bahçesi Sokak), çeşmeler (Topçu Çeşme Sokak, Çukurçeşme Sokak, Bağçeşme Yolu, Yukarı Pazar'dan Aynalı Kavak'a Giden Yol), hamam (Hamam Sokak, Yeni Hamam Sokak), konak ve konutlardır (Hasan Elbeyoğlu Sokak, Sırrı Paşa Caddesi). Bölgede bulunan camiler, Dere Camii, Alaca Mescid, Akça Mescid ve Hacı Ayvaz Camii günümüzde de kullanılan yapılardır. Alaca Mescid (Şekil 8a) kırmızı tuğladan inşa edilmiştir ve ismini renginden almaktadır. Akça Mescid'in ismi ise komutan Akçakoca Bey'den gelmektedir. 1920'lerde var olan Kandilli Camii maalesef varlığını koruyamamıştır. Orhan Camii ve Portakal Mescidi ise bu bölgenin yakın çevresinde bulunan ve günümüzde de kullanılan camilerdir. Orhan Camii 1332 yılında Orhan Bey'in oğlu Şehzade Süleyman Paşa tarafından ilçede yaptırılmıştır. Cami, Kocaeli'nin en eski Osmanlı binasıdır. 1920'lerde mevcut olan Aynalı kavak çeşmesi, Topçu çeşme, Acı çeşme ve Çukur çeşmelerden ise sadece Topçu çeşme (Şekil 8b) yapısal anlamda korunmuş ancak fonksiyonel anlamda işlevini yitirmiştir. Bölge sınırını oluşturan hat üzerindeki Aynalı kavak çeşmesi 1925-1965 yılları arasındaki imar faaliyetleri sırasında bu hat ana ulaşım aksına dönüştürülürken kaldırılmıştır. Bölgenin kuzeyinde 1920'lerde var olduğu düşünülen Bağçeşme günümüzde bulunmamaktadır. Dere Camii'nin yanında bulunan Süleyman Paşa Hamamı (Şekil 8c) ise günümüzde restore edilerek halkın kullanımına açılmıştır.

Şekil 8. Alaca Mescid (a), Topçu Çeşme (b) ve Süleyman Paşa Hamamı (c) (Ertürk, 2019)

Bölgenin kent merkezine yakınlığı dolayısıyla 1920’lerde mevcut olan Pazar yeri (Yukarı Pazar’dan Aynalı Kavak’a Giden Yol, Yukarı Pazar’dan Kandilli Camii Şerifi’ne Giden Yol) günümüzde sokak pazarı şeklinde aynı mekide işlevini devam ettirmektedir. Pazar yeri, Dere camii ile komşu olan hamam ise Akçakoca tarihi bölgenin merkezini bu üç yapının oluşturduğunun ifadesidir. Günümüzde de mevcut olan hamam ve camii bölgenin merkezi olma özelliğini devam ettirmektedir. Bu yapıların batısında bulunan Elbeyoğlu Konağı (Şekil 9a) ise Osmanlı döneminde konut ve ticaret işlevlerinin bir arada kullanıldığı bir plan tipini sergilemektedir (Hasan Elbeyoğlu Sokak). Konak planında dükkân, zemin kat sağ köşede yer almaktadır. Bu mekâna hem dışarıdan, hem de içeriden erişmek mümkündür. Konut ve ticaret bir arada tasarlanmıştır. Bu konak günümüzde de muhtarlık ofisi olarak kullanılmaktadır.

Şekil 9. Elbeyoğlu Konağı (a), Sırrı Paşa Konağı(b) ve Kapanca Konutları(c) (Ertürk, 2019)

Dönemin valisi kendisinin de proje ve inşaatında yer aldığı ve bu sokağa çok yakın bir mekide inşa ettiği konakta (Sırrı Paşa Caddesi) iskân etmiştir. Konak (Şekil 9b) hem geleneksel Osmanlı konak tipolojisini yansıtmakta hem de dönemin Avrupa mimarisinde kullanılan motif ve malzemeleri barındırmaktadır. Günümüzde restore edilip müze olarak halkın ziyaretine açılan Sırrı Paşa Konağı bölgenin önemli bellek mekânları arasındadır. Bölgenin güneyinde kent merkezine kapan işi yapan kapancılar, kent merkezinde Kapanönü ismi verilen ticaret odağında bir arada çalışmaktadırlar. Kapan, Osmanlı kentlerinde yiyecek maddelerinin satıldığı, fiyatlandırma ve pazar-

lama işlemlerinin yapıldığı hâldir. Kapanca sokak bu odağa en yakın yerleşim alanının sınırında yer almaktadır. Kapan işi yapan kimselerin oturduğu sokakta bulunan konutlar dönemin geleneksel konut tiplerini sergilemektedir (Şekil 9c). Sokağı oluşturan konutlar oturanların sosyo-ekonomik durumlarını yansıtan yapıdadır. Cumbalı, ahşap kaplamalı, kırma çatılı ve en fazla iki veya üç kattan oluşan bu konutlar özgün ve tipik eserler olduklarından günümüze kadar varlıklarını korumayı başaramışlardır. Bölgede hem kent ticaretinde önemli yere sahip kapancıların yaşaması, hem de ilk vali Sırrı Paşa'nın konağının bulunması, bölgenin erişilebilirliği ve yaşanabilirliği yüksek bir bölge olduğunun kanıtıdır.

80'li yıllardan sonra tarihi bölge çeperinde oluşan yakın çevre paralel dokudan oluşmaktadır. Bazı sokaklar, planlama kapsamının dışında, konut alanlarına erişim ihtiyacı doğrultusunda sonradan açılmış olup çıkmaz sokak niteliğindedir (Rasathane Çıkmazı).

Bölgenin batı kesiminde iklimsel verilerin ölçülmesi ve kayıt altına alınması için Rasathane (gözlem evi) bulunmaktadır (Rasathane Sokak).

Bölgede bulunan mekânlar inşa edildikleri dönemlerin mimari karakterini yansıtmakta ve toplumsal yapı hakkında önemli izler taşımaktadır. Tarihi bölge içerisinde ibadet, toplanma, yıkanma, alışveriş gibi birçok günlük ihtiyacın karşılandığı anlaşılmaktadır. Bölgenin birçok kamusal alanı özellikle döneminde önemli bir kentsel işaret niteliği taşımaktadır. Ancak günümüzde bu landmarkların bir kısmı yok olmuş ya da önemleri azalmıştır.

Yerin topluma ilişkin anlamı

1920'lere ait veriler Osmanlı döneminin sosyal ve ticari yaşamı hakkında bilgiler vermektedir. Orhan Gazi'nin, Akçakoca Bey'in, Sırrı Paşa'nın, Hasan Elbeyoğlu'nun ve Hacı Hürrem'in sokaklara isimlerinin verilmesi ve günümüze kadar değişmeden gelmesi Osmanlı döneminin bu bölgenin belleğindeki önemini açıkça ortaya koymaktadır (Orhan Caddesi, Akçakoca Sokak, Sırrı Paşa Caddesi, Hasan Elbeyoğlu Sokak ve Hacı Hürrem Sokak). Orhan Gazi (Şekil 10a), Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci padişahıdır. Orhan Gazi, 1337 yılında önemli bir ticaret merkezi olan İzmit ve çevresini fethetmiştir. Akçakoca Bey (Şekil 10b)'de Osmanlı İmparatorluğunda önemli bir komutandır. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi ile birlikte İzmit ve Sakarya bölgelerine baskınlar yapmış, ancak Kocaeli'nin fethinden önce 1328 yılında vefat etmiştir. Sırrı Paşa 1880'lerin Kocaeli valiliğini yapmıştır. Hasan Elbeyoğlu 1930'larda bölgenin muhtarıdır. Hacı Ayvaz, Hacı Hürrem ve Fehimoğlu bölgede yaşayan tanınmış, bilinen, önem verilen şahsiyetlerdir (Hacı

Ayvaz Sokak, Hacı Hürrem Sokak ve Fehimoğlu Sokak). İnönü ve Saadettin Yalım gibi isimler ise Cumhuriyet döneminin de bölgenin belleğindeki yerini öne çıkarmaktadır (İnönü Caddesi, Saadettin Yalım Caddesi). İnönü (Şekil 10c), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı ve ikinci cumhurbaşkanı olup, Cumhuriyet'imizin kuruluşunda önemli roller üstlenmiş bir devlet adamıdır. Saadettin Yalım (Şekil 10d) ise; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 10. ve 11. Dönem Kocaeli parlamento üyesidir. Bu durum, Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet liderlerinin toplumsal önemini göstermektedir. Dönemin bu önemli şahsiyetlerinin isimleri günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Toplumsal bellekte Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin önemi büyüktür. Önemli kişilerin isimlerinin sokak ismi olarak kullanılması dönemin toplumsal yaşamındaki sınıf düzenlemesini ifade etmektedir. Ayrıca, mahalle muhtarının toplumsal yaşamdaki yeri de önemlidir. Bununla birlikte önemli bir tüccar olan Hacı Kırkor ismi 1920'lerde bölgede Ermenilerin yaşadığını göstermektedir (Hacı Kırkor Sokak). Böylece Akçakoca tarihi bölgesinde hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin bir arada yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 10. Orhan Gazi (a) (“Orhan Gazi”, t.y.), Akçakoca Bey (b) (“Kocaeli’ye adını verdi: Türkmen Beyi Akçakoca”, 2013), İnönü (c) (“İsmet İnönü”, t.y.) ve Saadettin Yalım (d) (“İzmit Belediyesi”, t.y.)

Birçok sokağın bağlantı kurduğu pazar alanı, bölgenin bir toplanma ve ticari faaliyet yeridir (Yukarı Pazar’dan Aynalı Kavak’a Giden Yol, Yukarı Pazar’dan Kandilli Camii Şerifi’ne Giden Sokak, Hacı Ayvaz Camii Şerifi’nden Yukarı Pazara Giden Sokak, Bozoklu Meydanlığı’ndan Yukarı Pazar’a Giden Sokak). Çamaşırhane olarak kullanılan mekân, dönemin toplumunun çamaşır yıkama işlemini ortak bir mekânda gerçekleştirdiği göstermektedir. Çeşmeler ise ortak su alma noktasını ifade etmektedir. 1920’lerde tekkelerin varlığını ifade eden sokak ismi toplumsal yaşamda tarikatların varlığını da göstermektedir (Tekke Bahçesi Sokak). Dolayısıyla bireyler birçok işlevi bir arada gerçekleştirmektedir.

Dönemin toplumsal yaşamında ticaretin göstergelerinden olan bakkal, fırın, çakmakçı ve zeytinci gibi ticari işletmeler mahalle içinde yer almaktadır

(Fırın Sokak, Zeytinci Sokak, Çakmakçı Sokak). Bölgede yaşayanlar evlerinden çok fazla uzaklaşmadan alışveriş ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Kuzeyde bulunan bağlık alan ise, bağcılık ile uğraşan kişilerin burada yaşadığını göstermektedir (Bağçeşme Yolu). Ayrıca bölgenin batısındaki alanda bulunan tabakhane mahalle içinde yer aldığı ifade edilmektedir (Tabakhane Yolu). Bu durum da ticaret alanlarının çoğu zaman konut alanları arasında olduğunun göstergesidir. Sırrı Paşa'nın konağı hem konut hem ofis olarak kullanıldığından dönemin devlet işlerinin birlikte yürütüldüğünü göstermektedir. Kapancıların oturduğu sokak ise; Osmanlı dönemi ticaretinde kapancı mesleğinin varlığını, kapancıların önemli bir sosyal sınıf olduğunu ve kapancıların çalıştığı Kapanönü'nün kent merkezinde önemli bir ticari odak olduğunu göstermektedir (Kapanca Sokak).

Sokak isimlerinde ulusal düzeyde bilinen askeri-politik nitelendirmelere, kentin milletvekili ve yöneticilerine, bölgede yaşayan yönetici, ticaretle uğraşan, toplumsal hayatta iz bırakan önemli kişilere ve mesleklere yer verilmesi, bölgenin toplumsal olarak çeşitliliğini de göstermektedir.

Akçakoca tarihi bölgesinin yere ait bileşenler olarak hem doğal, hem mekânsal, hem de toplumsal açılardan güçlü ve zengin bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Son yıllarda kentsel ortamlar küreselleşmenin yarattığı aynılışma, tek tipleşme gibi unsurlarla yer olmayanların çoğaldığı bir yapı sergilemektedir. Bireyler kentsel ortamlar ile sürekli ilişki içerisinde olduklarından, karakter ve özgünlüğü ile akıllarda iz bırakan yer ile ilişki kuramadıklarında zamanla yaşanan ortama ve kendi varlıklarına yabancılaşmaktadır. Bu nedenle yer olgusu; son yıllarda özellikle mekân ve toplum çalışmalarında giderek önem kazanmaktadır. Yer ile ilgili yapılacak araştırma ve çalışmaların birinci koşulu ise o yeri anlamaktır.

Bir yeri anlamak, o yerin doğal, mekânsal, toplumsal bileşenlerinin birbiriyle ilişkilerini kavramayı gerektirir. Yer isimleri, eşsiz olmalarından ve karakteristik dilsel öğeler içermelerinden dolayı ait oldukları bölgenin geleneklerini, tarihini, çeşitli kültürel konularını ve gelişiminin farklı evrelerini yansıtır. Bu nedenle yer isimleri yeri anlamak için önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Yerin kentsel ortamdaki en küçük kamusal ögesi olarak sokak ve sokak isimleri, gündelik hayatın içinde yer aldığından, sosyal hayatın oluşmasında, kültürel dokunun algılanmasında ve tarihin aktarımında önemli rollere sahiptir. Sokağı anlamak, o bölgeyi, kenti, ülkeyi anlamamanın ilk adımıdır.

Bu makale anlam analiz yöntemlerinden semiyolojik ve hermeneutik yöntemler aracılığıyla sokak isimlerine gömülü olan yerin anlamına ilişkin doğal, mekânsal ve toplumsal göstergeler üretmek için yorumlama yaklaşımı önermektedir. Öneri yaklaşım, yeri anlamak için bir yol haritası niteliği taşımaktadır.

Bu yol haritası aracılığıyla İzmit /Akçakoca tarihi bölgesinde yapılan çalışma, sokak isimlerinin geçmişten günümüze bir yerin anlamının işareti olduğunu, bilgi kartlarını oluşturarak ve analiz ederek yerin anlamı hakkında önemli bilgi ürettiğini göstermiştir.

İzmit /Akçakoca tarihi bölgesinde yeri anlamak için öncelikle her bir sokağın anlamından doğal, mekânsal, toplumsal başlıklarında göstergeler üretilmiştir. Buna göre bölgede sokak isimleri bilgi kartlarından üretilen yerin anlamına ilişkin 86 adet gösterge tespit edilmiştir. Yerin doğasına ilişkin anlamını oluşturan göstergeler; iklimsel, topoğrafik, botanik, ve jeolojik özellikleri barındırmaktadır. Bölge, iklimsel açıdan ılıman, eğimli bir topoğrafyaya sahip, bitkisel çeşitlilik gösteren ve jeolojik açıdan zengin bir yapı sunmaktadır. Yerin mekana ilişkin anlamını oluşturan göstergeler; meydanlar, pazar alanları, camiler, ticaret alanları, konaklar ve çeşmelerdir. Gerek kamusal gerekse ekonomik hayatın gerçekleştiği bu mekanlar bölgenin yapısal anlamda gelişmiş olduğunu göstermiştir. Yerin topluma ilişkin anlamını oluşturan göstergeler ise; dönemin mesleklerine, iş alanlarına, yerel ve ulusal anlamda önemli kişilere işaret etmektedir. Sokak isimlerinde hem ulusal düzeyde hem de kent ve yerel düzeyde bilinen askeri-politik nitelendirmelere, kentin milletvekili ve yöneticilerine, bölgede yaşayan yönetici, ticaretle uğraşan, toplumsal hayatta iz bırakan önemli kişilere ve mesleklere yer verilmesi, bölgenin toplumsal olarak çeşitliliğini de göstermiştir. Böylece, İzmit/Akçakoca tarihi bölgesinin hem doğal, hem mekânsal, hem de toplumsal açılardan güçlü ve zengin bir yer olduğu anlaşılmıştır.

Yer’i sokak isimleri aracılığıyla anlamak için önerilen yol haritası, amaçlarına göre farklı disiplinler tarafından değerlendirilebilir ve / veya geliştirilebilir. Mimarlar ve kent planıcıları koruma, tasarım ve planlama çalışmalarında, ekonomistler yatırım ve turizm geliştirmelerinde, sosyologlar toplumsal araştırmalarında ve peyzaj mimarları yeşil alan çalışmalarında yerin anlamının araştırmacı olarak sokak isimlerini analiz edebilirler ve bilgi üretebilirler.

Sonuç olarak bu çalışma, sokak isimlerinin yerin anlamının araştırmacı olduğunu ve bu anlama erişimde sokak isimlerinin tanımlanmasının, korunmasının ve belgelenmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Extended Abstract

Street Names behind investigating the meaning of “Place”: İzmit/Akçakoca Historical Core Case

*

Zeynep Gamze Mert

ORCID: 0000-0003-1896-4652

Filiz Ertürk

ORCID: 0000-0003-4105-3929

In recent years, urban environments have formed into the elements such as the sameness and uniformization created by globalization. The residents are in constant contact with urban environments. When they cannot establish a relationship with the place, it leaves a mark in mind with its character and originality, and they become alienated from the environment they live in and their own existence. Therefore, the phenomenon of place is becoming increasingly important especially in space and community studies. The concept of place has been studied by many researchers from different perspectives. Some have approached the concept as a social and cultural structure, some as a location, some in terms of identifying features, and some as a field of experience. The first condition of research and studies about the place is to understand that place. Understanding a place requires understanding the interrelationships of the natural, spatial and social components of that place. Place names constitute an important research area for understanding the place, as they reflect the traditions, history, various cultural issues and different stages of its development due to its relation with the language. Understanding the street is the first step to understand a region, city and country. The street and street names have an important role in the formation of social life, in the perception of cultural texture and in the transfer of history due to their inclusion in daily life. Studies on street names in the literature show that dominant ideologies reflect the political, social and historical contexts of their period to street names. In addition, as an indicator of identity, the studies emphasized that street

naming is a tool in identity construction. In the literature review, it has been found out that there is no study investigating the meaning of the place through the relations of the natural, spatial and social components of the place embedded in the street names. This study aims to define the street names as the researcher of the meaning of the place with a proposed roadmap.

The roadmap consists of 3 stages. The first stage is to acquire indicators of street names in a defined area, the second stage is to design and create the "Street Name / Names Information Card" in which these indicators are recorded for each street, and the third stage is the stage of understanding the whole place through the indicators produced from street names. The method used in determining the indicators of the street or streets within the defined area is semiotics. Street names play an important role as indicative and indicated in the formation of social life, in the perception of cultural texture and in the transfer of history. In this study, in order to generate information within the framework of semiology, which is one of the meaning-seeking methods, street names are approached with 5W1H questions that allow detailed thinking. "What?" question's answer is the street name, "Where?" question's answer is the location of the street, "When?" question's answer is the period of street naming, "Who?" question's answer is the authority of street naming, "How?" question's answer is the tools of application, "Why?" question's answer is the meaning of street. The indicators acquired through 5W1H, are gathered and recorded on the "Street Name Card".

The method used in the interpretation phase is hermeneutic. The indicators are organized according to the features of the place which are natural, spatial and social. Then, the meaning of the place is revealed through interpreting the indicators.

The roadmap proposed in this study is illustrated regarding street names of Akçakoca historical core region in İzmit/Kocaeli/Turkey. Akçakoca region is one of the first settlements found after the conquest of the city by the Ottoman Empire. Akçakoca historical district consists of 20 streets today. Together with the oldest 1925 Ottoman Plans and 2020 plans of the study area were examined, it was understood that the physical pattern did not change significantly. However, in addition to these maps, when other maps and parliamentary decisions were examined, it was understood that the street names changed periodically. Based on these changes, four time sections (1925, 1965, 1995, 2020) have been identified. This study determines 48 street names. In order to understand the place, 4 natural (climatic, topographic, botanical and geological); 5 spatial (residential areas, public spaces, commercial areas, private spaces and urban elements); 4 social (local name, national name, job, profession) and 1 adjective indicators were produced. Accordingly, 86 indicators were identified regarding the meaning of the place. Thus, it has been understood that the İzmit / Akçakoca historical core region is a powerful and rich place in terms of natural, spatial and social aspects.

Through the roadmap, the study conducted in the historical region of Izmit / Akçakoca has shown that street names are signs of the meaning of a place from past to present, and that they generate important information about the meaning of the place by creating and analyzing information cards. As a result, this study revealed that street names are the researchers of the meaning of the place and should be defined, protected, documented and conveyed.

Kaynakça/References

- Akerson, F. E. (2016). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2011). Şehirsel toponimi (hodonimi): Türkiye için bir tipoloji denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2), 123-133.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek, eski yüksek kültürlerde yazı hatırlama ve politik kimlik* (2. Bs.). (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- Augé, M. (2016). *Yok-yerler* (2. Bs.). (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Daimon Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).
- Azaryahu, M. ve Kook, R. (2002). Mapping the nation: Street names and Arab-Palestinian identity: Three case studies. *Nations and Nationalism*, 8 (2), 195-213.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven* (2.Bs.).(M. Rifat ve S. Rifat(Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bodnar, E. (2009). I have often walked down this street before...but what was it called? Changes to street names in Budapest from the end of Turkish rule to the present. *Past Imperfect*, 15, 115-153.
- Bollnow, O. F. (1995). İfade ve anlama. D. Özlem (Der.). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde (s.83-122). Ankara: Ark Yayınevi.
- Bucher, S., Matlovi, R., Lukáčová, A., Harizal, B., Matlovičová, K., Kolesárová, J., ... Michalko, M. (2013). The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. *Anthropological Notebooks*. 19 (3), 23-40.
- Costa, F. S. (2012). Street names, politics of memory and social debate in Republican Barcelona (1931-1936): A theoretical reflection and case study. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 4 (1), 3-19.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve tin bilimleri*.(D. Özlem, Çev.). İstanbul:Paradigma Yayınları.
- Ertürk, F. (2019). *Fotoğraf Arşivi*. Akçakoca Mahallesi. İzmit.
- Gadamer, H. G. (1995) *Hermeneutik*. D. Özlem (Der.). *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde (s.9-28). Ankara: Ark Yayınevi.
- Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve yöntem*. (H. Arslan ve İ. Yavuzcan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1960).
- Gnatiuk, O. (2018). The renaming of streets in post-revolutionary Ukraine: Regional strategies to construct a new national identity. *AUC Geographica*. 53(2), 119-136.
- Grondin J. (2017). *Hermeneutik*. *Cogito*, 89, 7-41.
- Halihazır Harita. (2020). İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü arşivi.

- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1926).
- İsmet İnönü. (t.y.). *Wikipedia*: 11 27, 2020 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0smet_%C4%B0n%C3%B6n%C3%BC adresinden alındı
- İzmit Belediyesi. (t.y.). İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.
- İzmit Belediyesi. (t.y.). *Eski başkanlarımız*. 11 27, 2020 tarihinde http://www.izmit.bel.tr/kurumsal/eski-baskanlarimiz_0145/ adresinden alındı
- Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı* (3. Bs.). (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1961).
- Kocaeli Rehber. (t.y.). Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. 11 27, 2020 tarihinde <https://rehber.kocaeli.bel.tr/@40.7646503,29.9219248,6z> adresinden alındı
- Kocaeli'ye adını verdi: Türkmen Beyi Akçakoca. (2013, 04 20). *Akçakoca Tv*. 11 27, 2020 tarihinde <http://www.akcakocatv.com/haber-detay.asp?id=3100> adresinden alındı
- Krier, R. (1991). *Urban space*. (5. bs.). Hong Kong: Academy Editions.
- Light, D. (2004). Street names in Bucharest, 1990–1997: Exploring the modern historical geographies of post-socialist change. *Journal of Historical Geography*. 30, 154–172.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli International Publication.
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Genius loci, existence space and architecture*. London: Studio Vista
- Wikipedia. (t.y.). *Orhan Gazi*. 11 27, 2020 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Orhan_Gazi adresinden alındı
- Rapoport, A. (1987). *Pedestrian street use: Culture & perception public street for public use*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*, London: Pion Limited.
- Rusu, M.S. (2019). Shifting urban namescapes: Street name politics and toponymic change in a Romanian(ised) city. *Journal of Historical Geography*. 65, 48-58.
- Særheim, I. (2009). Street names and identity: Official naming in a European capital of culture. W. Ahrens, S. Embleton ve André Lapiere (Der.), *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences* içinde (s. 860-865). Toronto, York University.
- Shoval, N. (2013). Street-naming, tourism development and cultural conflict: The case of the old city of Acre/Akko/Akka. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 38, 612–626.
- Stiperski, Z., Lorber L., Heršak E., Ptaček P., Górká Z., Koloś A., . . . Hruška, A. (2011). Identity through urban nomenclature: Eight central European cities. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*. 111 (2),181-194.
- 5393 sayılı belediye kanunu (2005). *Resmi Gazete* (Sayı: 25874)..Ankara,
- 5216 sayılı büyükşehir belediyesi kanunu (2004). *Resmi Gazete* (Sayı: 25531). Ankara.
- Vasile, I.A. ve Bordusanu S. (2014). A cultural perspective: Suggestion for a documentary film. The toponymic heritage of Bucharest streets bearing Jewish names. *Cinematographic Art & Documentation*. 09 (13), 43-51.

Temalı Konut Projelerinde Kullanılan Reklam Dilinin Kent Yaşamındaki Postmodern Göstergeleri

*

Çiğdem Karabağ¹

ORCID: 0000-0003-1590-9172

Esin Hasgül²

ORCID: 0000-0003-4115-1940

Öz

Kent ve kent nosyonu, postmodern tüketim kültürünün etkisi ile oluşan toplumsal örüntüler çerçevesinde, bu üslubu yansıtan temalı mekânlara dönüş(türül)mektedir. Postmodernizm karakterini sergileme çabası içinde kurgulanan mimari yapılanmalar, gösterge ve imajlarla bireye gerçekdışı bir yaşamın anahtarını sunmaktadır. Alman felsefeci Walter Benjamin, kapitalizmin reklam gibi dinamikleri kullanarak her türlü imgeyi kendi içine alma ve dönüştürebilme durumunu “imgeleri çalmak” olarak tanımlamaktadır. Postmodern kentteki yaşam anlayışı artık “hipergerçeklik” kavramı üzerinden temalı konut projeleri adı altında işleyen bir model kurgulamaktadır. Yapay ortamlarda kurulu kopyala-yapıştır inşası ile gerçekleşen yeni kent parçaları; Baudrillard’ın rasyonel gerçekliğin yerini sentetik gerçekliğin alması olarak adlandırdığı “simülakr” kavramıyla ilişkilenebilir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında; 2000-2020 yılları arasında yazılı ve görsel medyada yayınlanan, reklam tanıtımlarında tema içeriği olan ve İstanbul kenti özelindeki çoklu konut üretimleri incelenmektedir. Projeler konut proje görselleri, reklam metinleri ve tanıtım filmleri üzerinden seçimler yapılarak söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir. Böylelikle, postmodern tüketim kültürünün mimari üslubu eklektik bir anlayış ile çevreleyen reklam dilinin yansımaları ve yeni yaşam kültürünün göstergeleri ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, temalı konut projeleri, tüketim kültürü, reklam dili, gösterge

¹ Yüksek Lisans, İstanbul Kültür Üniversitesi, E-mail: cigdemkarabag@superonline.com

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, E-mail: e.hasgul@iku.edu.tr

Postmodern Indicators of the Advertising Language Used in Themed Housing Projects in Urban Life

*

Çiğdem Karabağ³

ORCID: 0000-0003-1590-9172

Esin Hasgöl⁴

ORCID: 0000-0003-4115-1940

Abstract

City and the notion of city have transformed into themed spaces as part of social patterns formed by the effect of postmodern consumption culture. Architectural formations which are designed in effort of displaying the character of postmodernism, suggest individuals the key of an unreal life produced by images and indicators. German philosopher Walter Benjamin defined the state of capitalism as the ability to absorb and transform all kinds of instruments as "stealing images" made by using dynamics such as advertising. Concept of living in postmodern city has now defined with "hyperreality" and a model is being constructed within these themed projects. Installed copy-paste constructions as new artificial parts of city are related with the term "simulacra" which Baudrillard names as replacement of rational reality with synthetic reality. Within the scope of the study, multiple housing project productions are examined which exist in written and visual media between 2000-2020, have themed content in advertisements and locate specifically in Istanbul. Projects are evaluated with discourse analysis method by selection of examples over project images, advertisement texts and promotional films. Thus, reflections of advertising language surrounding architectural style of postmodern consumer culture with an eclectic understanding and new living culture indicators are revealed.

Keywords: *Postmodernism, themed housing projects, consumption culture, advertisement language, indicator*

³ Master, İstanbul Kültür University, E-mail: cigdemkarabag@superonline.com

⁴ Assist. Prof. Dr., İstanbul Kültür University, E-mail: e.hasgul@iku.edu.tr

Giriş

Kentin değişimi, mimari biçimi, tüketim bağlamında görünümü ve gündelik hayattaki etkileşimleri çerçevesinde oluşan tüm ifadeler; kentin analiz edilmesinde kullanılan etkin kavramlardır. Postmodern kent olgusunda ise, “küresel kültür” kavramı, beraberinde gelişen yeni yaşam formlarının mimari mekânları parçalı olarak bir araya getirdiği heterojen birleşimlerdir. Küresel kültürün yarattığı paradigmlar; kentleşme, postmodern yaşam biçimi ve mimari formlarla karşımıza çıkar (Akay, 2013 s.62). Yeni kültürün oluşturduğu mimari biçimlerin sosyo-kültürel yaşam alanlarına yansıyan bir hayat tarzına dönüştüğü gözlemlenmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016). Bu bağlamda kent sahnesinde ortaya konulan bu biçimler, nihayetinde toplumun düşünsel ve kültürel imgelerinin bir araya gelmesi halindedir. Postmodern kentin parçalı hali ise kentin her parçasının kendisine has özgünlüğünü ortaya çıkarmaktadır (Bal, 2018 s.81). Sosyo-kültürel yaşamlara, yaşam stillerine, bireyin toplumsal statülerine yüklenen anlamlar aracılığı ile barınma biçimleri de birer tüketim metası haline getirilmiştir. Mimarlığın nesnesi olan mekân, göstergeler sistemi ile oluşturulan tüketim unsurlarının etkin bir öğesidir (Yırtıcı, 2002). Tüketme unsurunun ayrıştırıcı etkisi, bireyin özgür iradesinden ve rasyonel ihtiyaçlarından uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Tüketim toplumuna yönelik kavramsal çalışmaların öncülerinden olan Baudrillard “Tüketim Toplumu” isimli kitabında; tüketimin doğal gereksinimlerden ziyade, kodlar ve göstergeler üzerinden yapıldığından söz açar ve bireylerin sahte-gerçek ihtiyaç ayırımı yapmaksızın sunulan ürünleri satın alarak toplumsal bir ayrıcalık sergilediklerine inanmalarına değinir (Baudrillard, 2019). Bu söylemler çerçevesinde mimarlığın da değişen parametreler içerisinde tüketim nesnesi haline gelmesi ile önemli bir dönüşümün gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle 1960’ların sonlarında postmodernizm adı verilen kırılma ile tüketim çerçevesinde mimarlık söylemi yeni bir dönüşüm geçirmiştir (Yırtıcı, 2002). Postmodernizm kavramı bu noktada, çağdaş tüketim kalıpları içerisinde bir gösterge unsuru olarak, tüketip yenisine sahip olma döngüsü tanımlar. Reklamlar aracılığı ile kurgulanan yaşam tarzları ile bireyler; prestij, imtiyaz, saygınlık, refah, vb. olgulara sahip olabileceklerine inandırılır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016). Konut üretiminde de kitle iletişim araçları bu bağlamda önem kazanmıştır. Tüketici gereksinimlerinin ötesinde düşsel bir gerçeklik ile tasarlanan yapılar, işlevsel geçişleri ile hizmet tüketimini sağlayan mekânsal kurgulardan oluşmaktadır (Süer ve Sayar, 2002). Böylelikle işlevsel

bir görünüme sahip olan mekânlar, sentetik bir üretim biçimiyle sonsuz sayıda yeniden üretilebilmektedir (Baudrillard, 2018, s.14-15). İşlevsel görünüme sahip bu kurgular artık bireylere konut tercihinde farklı bir yaşam sunmaktadır ve sunulan yeni yaşamda site dışındaki dünya ile etkileşim en aza indirgenmiştir. Meta-gösterge anlayışı doğrultusunda tasarlanan temalı konut projeleri ile kent ve mahalle simülasyonları, imgesel kent metaforları ve kolaj kentler yaratılmaktadır (Batı, 2008). Tüketici bu noktada, senaryosu önceden oluşturulmuş yeni yaşam kurgularını satın almaktadır. Satın alınan değer ile gündelik yaşamın estetikleştirilmesi, popüler kültür simgelerine dayalı yeni kentsel biçimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Kapitalizmin bir aracı iletim mekanizması olan reklamcılık faaliyetleri, bu kapsamda her şeyi ve herkesi etkisizleştirmektedir (Benjamin, 1993). Ortaya konulan bu problem doğrultusunda çalışma kapsamında; 2000-2020 yılları arasında İstanbul metropol kentindeki temalı konut projeleri incelenmektedir. Yazılı ve görsel medyadan yararlanılarak tema içerikleri, proje görselleri, reklam metinleri, tanıtım sloganları ve tanıtım filmleri üzerinden seçilen 10 örnek proje analiz edilmektedir. Belirlenen örneklerdeki metin ve görsellerin analizi yapılarak postmodern yaşam biçimleri üzerinden proje metni okumaları ve haritalamaları gerçekleştirilmektedir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile yeni yaşam göstergelerinin okunması amaçlanmaktadır. Medyada kullanılan reklam dilinin kent ve konut kültürüne etkileri de bu yöntem ile irdelenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kentsel ve sosyal ayrışma ile artan tüketim pratikleri, postmodern yaşam kurgularının evrilmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Literatürde postmodernizm kavramına ilişkin ortaya konulan tanımlamalar doğrultusunda postmodern yaşam kurgusunun ifadesi, kent ve planlama anlayışında tüketim odaklı gösteri alanları haline gelen mekânlar üzerinden okunabilir. Bu durum, kapitalizmin yeni formlarla topluma, kültürlere yansması ile de ilişkilendirilebilir (Akay, 2013 s.62). Postmodern kentleşme ve mimari biçim sorunsalında tüketme eylemi, ihtiyaç giderme eylemi olmaktan çıkarak sosyal sınıfların kendilerini ifade etme biçimine dönüşmektedir. Pazarlamanın da metası haline gelen konut, kentlerde yaşanan dönüşümün en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir (Solak ve Oktay, 2017). Bu anlamda konut projelerindeki dönüşümler, toplumsal ve kültürel değişimlerin birer göstergesi haline gelmiştir. Kentten yalıtılan ve yeni yer kimliği ile kurgulanan tema

içerikleri kullanılmaya başlanılmıştır (Süer ve Sayar, 2002, s.63). Rasyonel tüketim yerine sembolik tüketim olarak ifade edilebilecek bu süreçte, medyanın “iyi bir yaşam”, “ayrıcalıklı bir yaşam” sunma vaatleri Baudrillard (2019, s.27)’nin “Doğrudan daha doğru olan, orada olmadan orada olma olgusu, başka bir deyişle fantazidir. Kitle iletişiminin bize verdiği gerçeklik değil, gerçekliğin başdöndürücülüğüdür” söylemi ile örtüşmektedir. Bu dönüşümler kent olgusu üzerinde tüketiciyi; sosyo-psikolojik bağlamda etkileyen, güdüleyen hedonist bir yapıya dönüştürmüştür.

Yeni bir mekânsal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan metropolleşme, tüketim mekânlarını yeni kentsel alanlar olarak karşımıza çıkarır (Yırtıcı, 2002). Projelerde düşsel imajların tatmin edilmesi amaçlanarak dünyanın çeşitli coğrafyalarından alınmış kent mekânları, simge yapılar, kentsel simülasyon örnekleri kullanılmaktadır (Süer ve Sayar, 2002). Bu yerleşik düzen içerisinde yer alan çoklu konutlar; coğrafi sınırların yok olduğu, dolayısı ile bağlamından kopuk, ‘simulark’ yaşamı kapsayan göstergeler ve imajlar bütünü olarak kurgulanır. Mimarın dekor olarak kurguladığı mekânlar; belli bir kültürü, imgeleri, zamanı yaşatan, tanınan mekânlardır (Süer ve Sayar, 2002). Kentten bağlamı koparılmış, çevresi ile iletişim kurmayan mekânlar, görsellik ve gösteri unsurlarının fazlaca yer aldığı birer alana evrilmektedir (Batı, 2008).

Mimarlık ve Tüketim

Mimarlık zaman, bağlam, kültür, sanat, etik gibi bileşenleri ve temelinde yakından bağlantılı olduğu insan, insanın beklentilerini tanımlama ve sınırlandırma gibi kaygıları içermektedir. Mimarlığın varlığı, insan ve onun gereksinimleri ile ilişkilidir (Soygeniş, 2017). Modernizmden sonra ortaya çıkan postmodernizm her alanda etkisini gösterdiği gibi, mekân ve yapı tasarımlarında da değişen yaşam standartları ile farklı bir felsefe arayışına girmiştir. Özellikle son yıllarda kentlerde hızlı bir değişimin yaşanması ile bu değişimin kentte var olan kimlik öğelerinin yitirilmesine neden olduğu gözlemlenmektedir (Oktay, 2011). Son 20 yılda kentlerin medyatik tüketim kültürüne teslim olarak imgesel düzeyde sosyal kodlar üzerinden tartışıldığı görülmektedir (Taşar, 2008). Küreselleşmenin siyasi, ekonomik, sosyal, vb. alanlardaki yansımaları; küresel kent kavramı ile kendini göstermiştir. Bauman (2018), küreselleşmeyi son zamanlarda ortaya çıkan moda bir kavram olarak değerlendirenken aynı zamanda kontrol edilemez, ele avuca sığmayan, belirsiz, rahatsız edici bir his olarak nitelendirmiştir (s.75). Küreselleşme ile kentlerdeki

değişim ve dönüşümün hız kazanmasında “küresel şehir”, “dünya şehri” gibi kavramlar da ortaya çıkmaktadır (Bedirhan, 2016).

Tüketim ise birçok disiplinin ilgi alanına giren çok boyutlu bir kavramdır. Bugün tüketim, kapitalist toplumlarda önemli bir yer tutan yeni gündelik yaşam pratiklerini tanımlamaktadır (Batı, 2019). Küreselleşmenin hız kazanması ile tüketim kültürü; tüketiciye yenilik, toplumun geri kalanından ayrışma ve statü kazanma olanağı sağlamaktadır. Birey, tüketim kültürünün öznesi olurken tüketim kültürüne göre hareket eden, tükettikçe doymayan, kendisine sunulan her şeyi elde etmeye çalışan, etrafına yabancılaşan, salt kendisini düşünen bir varlık haline gelmiştir (Bedirhan, 2016).

Küreselleşen dünyada kapitalizmle birlikte kentleşme de boyut değiştirmektedir. Postmodernizm çağın ruhu ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda otoritenin etkili araçlarından biri olan “medya” ile kolay dönüştürülebilir, yönetilen, kontrol edilebilir bir toplum yapısı kurgulamaktadır (Karapınar, 2017). Bu noktada tüketimi tetikleyici yeni mekân anlayışlarının ve tüketim kültürünün hazza dayalı yeni yaşam biçimlerinin bireyi etkisi altına aldığı görülür (Batı, 2018, s.96). Konut pazarlama stratejileri ile bireylerin kullandıkları, harcadıkları, sahip oldukları “şeyler” üzerinden bireysel ve sosyal kimlikler inşa edilmekte ve üretilen konutların birer güç sembolü olarak tüketilmesi sağlanmaktadır (Kılıç ve Ayataç, 2019). Postmodern dönemde tüketim yapılan yönlendirmelerin en belirgin özelliklerinden biri de medyanın kitle iletişim araçları üzerinden kullandığı imaj ve göstergelerdir. Kullanılan göstergeler, tanıtımı yapılanın kullanım değerinden daha fazla dikkate alınmasına neden olmaktadır (Özcan, 2007). Medya ve reklam dili ile kullanılan kodlar ve simgeler, toplumsal alışkanlıkları değiştirme potansiyelleri yüksek öğeler olarak nitelendirilebilir. Kullanılan bu yöntemler ile “algı yönlendirmesi” yapılarak toplum belleğinde farklı olgular oluşturulmaktadır. Medyanın göstergeler, kodlar ve simgeler ile kurguladığı yeni yaşam biçimleri, kitleleri gerçek ile hayal olanı birbirinden ayırt edemez hale getirmektedir.

Kapitalist yaklaşımların tetiklediği tüketim toplumu olgusu, mimarlık pratiğinde “hedonik tüketim” kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Mekân bu noktada bir tüketim nesnesine dönüşmektedir. *“Postmodern dönemin modern dönemden önemli farklılıklarından biri, tüketim ve tüketicinin konumudur. Modern dönemde tüketici, tüketim nesnelarini kontrol eden özne konumundadır. Postmodern dönemde ise, sonsuz pazarlama imajlarıyla tüketici, tüketilen konumdadır”* (Barthes, 1999). Postmodern tüketim kültürü ile ortaya çıkan kavramlar ve görsel ifadelerin yeni yaşam biçimleri üzerindeki etkileşimleri de bu yönde önem kazanmaktadır.

Postmodernite Kavramı ve Yaşam

Postmodernizm ilk olarak 1960'lı yılların sonunda sanatta ve mimarlıkta yeni eğilimleri ifade etmek amacı ile ABD'de tartışılmaya başlanmıştır ve 1970'li yıllarda Avrupa'da çok parçalı dinamiklerin, arayışların, isyanların ve yeniliklerin stratejisi olarak görülmüştür. 1970 yılı öncesinde kavramın mimari ve sanatsal hareketleri anlatmak için kullanıldığı bilinmektedir (Özoran, 2019). 1970'li ve 1980'li yıllarda postmodernizm pek çok alanda popülerlik kazanmıştır (Odabaşı, 2017). Modernizm sonrası veya ötesi olarak tanımlanan postmodernizmin kavramsal olarak birçok alan üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Postmodernizm, Türkiye'de ise "megapoller" dönemi olarak da adlandırılan 1990'lı yılların başında gündeme gelmiştir (Akay 2013, s.7). Yaşanan I. Dünya Savaşı'nın ardından yıkımın düzeleceğine ve tekrar kurulacağına inanan insanlar, II. Dünya Savaşı ile umutlarını kaybederek gelecek endişesi ile "şimdiyi" yaşamayı tercih etmiştir ve kimi kesimler tarafından bu durum postmodernite enformatiğinin ortaya çıkış nedeni olarak kabul edilmiştir (Babacan ve Onat, 2002). Minoru Yamasaki tarafından tasarlanan ve St. Louis Missouri'de bulunan toplu konut bloklarının aşırı yoksulluk, suç oranlarında artış ve ırkçılığın ciddi boyutlara varması gerekçesi ile dinamitlerle havaya uçurulması "modern mimarlığın öldüğü gün" ve postmoderniteye geçişin sembolik tarihi olarak kabul edilir (Harvey 2019, s.54).

Postmodernizmin başlangıcı ile tüketim kültürünün oluşturduğu tüketim toplumu da bu sürecin bir uzantısı olarak görülebilir. Dönemselleşme olgusu içerisinde endüstriyellemenin bir ürünü olan kentleşme ile yaşam tarzında radikal ve hızlı değişimler ortaya çıkmaktadır. Modernite üretim ve çalışma ile tanımlanırken postmodern dönemde üretimden ziyade tüketim temel bir unsur olarak toplumda yer alır. Tüketim kültürü içerisindeki kent nosyonları ile kurgulanan simge yapılar ve mekânsal olarak birbirlerine entegre olmuş dünyalar, tüketicileri tüketmeye sevk eden birer temsil haline gelmiştir (Süer ve Sayar, 2002).

Postmodern toplumda hedonist bir yapıya dönüşen birey ise içerikten ziyade göstergeye ilgi duyan, isteğinin hemen gerçekleştirilmesini isteyen, anlık sevinçler ile günlük mutlulukların peşinde ve hazcı yanı ön plana çıkan bir özne haline gelmiştir (Odabaşı, 2017). Postmodernizm evresinde parçalanmış yaşam biçimleri ailelerin günlük yaşam deneyimlerine de etki eder. Örneğin her aile bireyinin farklı televizyon programını izleme isteği ve kendine ait odada "alan yaratma" beklentisi doğrultusunda oluşturulan mekânsal kurgular ile tüketiciye farklı bir yaşam senaryosu sunulmaktadır.

Artık gelecek için tasarruf yapmak yerine tüketen, elindekilerle yetinmeyen, sürekli bir arayış içerisinde olan ve çalışmaktansa boş zamanını hedonist tüketim çemberi içerisinde geçiren topluluklar oluşmaktadır. Bu çember içerisinde tatmin olamayan birey, yeni arayışlara girerek döngüsünü devam ettirmektedir (Özcan, 2007). Tüketime dayalı hayat tarzı tercihleri bireyler arasında sınıfsal ayrımlar oluşturmaktadır. Böylelikle bireyin kendisini konumlandığı yerin topluma gösterilmesine dayalı bir sistem kurgulanmaktadır. Bu yaklaşım postmodern kent nosyonunun işlev dışı örgütlenmesi ile kendisini mimari bir üslup olarak gösterir.

Reklam Sloganları ve Vaatleri

Günümüzde kentlerin ve mekânların tecimselleştirildiği, kentin tüketim eylemlerine göre tasarlandığı, gündelik yaşam etkinliklerinin yine tüketim davranışları üzerinden denetlendiği ve rasyonel bir zihin ile kurgulandığı akıldışı bir sistem söz konusudur (Bati, 2008). Çok sayıda görüntü ve iletilerle çevrilmiş olan toplum, reklamlar aracılığı ile yönlendirilmektedir. Bu yönlendirmeyi sağlayan medya, bireylerin yaşamdan memnuniyetsizlik ve eksiklik duyularını ortaya çıkararak reklamın amacına ulaşmasında önemli bir katalizör görevi görmektedir (Berger 2019, s.142). Bu bağlamda, bireylere sunulan farklı yaşam senaryosu anlatımlarına birçok konut proje reklamında rastlanmaktadır. Bir diğer anlamda, reklamlar ile toplumun üzerinde uzlaştığı değerler skalası oluşturulmaktadır (Güleç, 2019). Konuta yönelik gerçekleştirilen reklamlarda asıl hedeflenen tüketicinin gördüğü resim ya da fotoğraftaki yaşam tarzının satın alınabilir olduğu hissiyatını vermektir (Taşar, 2008). Yeni yaşam tarzına dair bir toplumsal statü belirlenirken gerçeküstü görseller, sloganlar, manipüle edilen reklamlar aracılığı ile konut artık bir tüketim metası haline getirilmektedir (Şahin ve Şener, 2018). Küreselleşmenin getirdiği tekipleşme, dünyanın küçülmesi ve tek tip yer olarak algılanmasına neden olur. Reklamlar, bu noktada bir katalizör görevi görerek tüketim kültürünün sihirli bir değneği olarak kullanılmaktadır. Medyada yer alan ve asıl hakikati gizleyen simülasyonlarla dolu lüks konut reklamları, bu yönlendirmenin somut göstergeleridir (Bedirhan, 2016).

Kent olgusunda yaşanan değişimler, postmodernizm arayışının ve ifadesinin bir sonucudur. Kalabalıktan ayrılarak farklılaşmak isteyen birey, yaşadığı mekânlarda da kendi kimliğini sorgulamaya başlamaktadır. Söz konusu yeni oluşumlar ile “ötekileri” dışlayan, kendi okulları, hastaneleri, sosyal kulüpleri olan ve kentin birer alt kümesi haline gelen mini kentler oluşturulmuştur (Bati, 2008). “Ayrıcalıklar merkezi” oluşturmak amacı ile konut

üretimi yapan firmalar için “konsept” konutun kendisinden daha önemli hale gelmiştir. Kentte çevresel ilişkilerden kopuk olan ve bir boşluğa konumlandırılan yaşam alanları, medyanın reklamlar aracılığı ile yarattığı soyut tasvirleridir (Gön, 2017). Kitleleri manipüle eden bir olgu olarak her gün karşılaştığımız reklamlar, toplumsal algıyı yönlendirmekte ve belleğin yarattığı anlam ve beğenilerin bu şekilde değişmesine neden olmaktadır (Şahin ve Şener, 2018). “Konsept” gösterişli tüketim kültürü kavramı ile “ne kadar farklı, o kadar pahalı”; konut kullanıcısı için ise “ne kadar farklı, o kadar prestijli” algısı ile sisteme empoze edilir (Kılıç ve Ayataç, 2019). Mekânın artık ihtiyaç ve kullanım değeri göz ardı edilerek prestij, imaj ve gösterge değerleri dikate alınır.

Gündelik yaşamın estetikleştirilmesi ile postmodern kent mimarisinin tema ve kurgusal ayırışma neticesinde oluşturduğu kent metaforları ve imajları, kent kültürünü yan anlamlara dönüştürmektedir (Batı, 2008). Susan Buck-Morss (1992) modern dünyaya karşı geliştirilen savunmaların hayali görünüşlerin belirli temalara göre düzenlenmiş panoramalar olduğunu ifade eder. Sanal gerçeklik, içinde bulunulan toplumsal yapının politik ve kültürel gerçeklerinden biridir ancak oluşan sanal imaj, aynı zamanda gündelik hayattaki bir yanulsama olarak karşımıza çıkar (Robins, 2013). Postmodern tüketim kültürünün sonuçlarının görünenin ötesinde aranması gerektiğini vurgulayan David Harvey, bu arayışı insanlık parametrelerinde oluşan çok yönlü dönüşümlerle özetler (Bauman, 2018, s.8). Bu doğrultuda reklamları, tüketicinin deneyimlemek istediği ya da isteyeceği mekân kurgularını tasvir eden öğeler olarak tanımlamak mümkündür.

Kapitalizmin tüketim kültürü ile beraberinde getirdiği meta üretimi ve satın almaya odaklı düzen, yeni alışkanlıkları ortaya koyarak sınıfsal ayırıcıları gündeme getirmektedir (Aras, 2014). Günümüzde statü seviyesini belirleyen en temel unsur, sahip olunan göstergeler üzerinden tüketim kalıplarınıdır (Perouse ve Danış, 2005). Pazarlama yöntemleri ile barınma kavramı değiştirilerek mekânın imaj odaklı değerini arttıran konut modası yaratılmaktadır (Şahin ve Şener, 2018). Pazarlama ve tüketiciye etkili ulaşmada bu noktalara vurgular yapılarak yeni yaşam biçimlerinin sınırları sözel ve imgesel olarak çizilmektedir. Seçkinlik ve ayrıcalıklı olma kavramları, reklam ve tanıtımlarda; prestijin anahtarı olarak sunularak önemli bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir. Amaç, kimliğin yeniden üretilmesidir ve sınıfsal göstergelere yönlendirilen tercihler ve olanakların hazır bir paket halinde tüketiciye sunulmasıdır. Günümüzde konutun da bir statü göstergesi olarak kabul edilmesiyle belirli bir tema ve konsept ile marka oluşturulmaktadır. Bu noktada

reklam sloganları, projenin ve hedef kitlenin kriterlerine göre belirlenmektedir. Tüketicinin seçilen sloganlar ile dikkati çekilerek doğru reklam konumlandırılmaları ile projeye ilgileri sağlanmaktadır. Projelerde sıklıkla kullanılan sloganlarda doğa, manzara, kentsel kimlik, yenilik, prestij, statü, yeni yaşam ve komşuluk gibi kavramlara rastlanmaktadır. Bu kavramlar mekânsal kimlik, sosyo-kültürel kimlik, kentsel kimlik ve küresel kimlik ile pazarlanan projelerde yer alan pazarlamanın hedef kitleye ulaşmasındaki önemli ayrıçalarıdır (Kılıç ve Ayataç, 2019).

Kentin farklı bölgelerinde kurulan ve genellikle simülasyon ile retro tarzı ya da atmosfer ile metropolü taklit eden proje tanıtımlarında özlem duygusu işlenmektedir ve tüketicinin zihninde farklı temsiller yaratılmaktadır. Simülasyon mekânlar olarak da adlandırılan bu mekânlar, postmodern bir yaklaşımla bir şehre, ülkeye referans veren yaşam kurgularındır (Kılıç ve Ayataç, 2019). Dünyanın farklı coğrafyalarından alınmış kentsel mimari öğeler, inşanda "hiçbir yerde ama her yerde olma" hissi uyandırmaktadır (Süer ve Sayar, 2002). Kurgulanan bu yaşam alanlarında taklide dayalı mekânsal öğeler tasarlanarak sunulan yeni yaşama dair imajlar oluşturulmaktadır.

Yeni Yaşamlar ve Göstergeleri

Örnek Projeler Üzerinden Yeni Yaşam Göstergelerinin Analizi

Her mekân bir yaşam biçimini yansıtır. Postmodernizm de yeni bir yaşam biçimi tanımlayarak bireylerin özel zevklerine yönelen bir yaklaşım olarak mimariye yansır. Postmodernitede mekân, tarzların iç içe geçtiği, estetiğin öncelikli tutulduğu değişken bir biçimdir. Toplumsal örüntülerin sürekli değişimi doğrultusunda oluşan yeni yaşam biçimleri ve tüketim kültürleri ile öznelleşmiş bir mimari tarzdan söz etmek mümkündür (Batı, 2008). Baudrillard (2018)'in simülasyon kavramı düşünüldüğünde, hakikat ve gerçeklik kavramlarının önemini yitirdiği ve asıl gerçekliğini yitirmiş göstergeler üzerinden yaşamların kurgulandığı tanımlanabilir. Üzerine konsept giydirilmiş olarak sunulan yaşamlar, aslında bireyin şimdiye kadar arzu ettiği gerçeklikler olarak yansıtılır (Çinçin, 2018). Günümüzde kurgulanan yaşam alanlarının kent nosyonundan uzaklaşması ile oluşan yersizlik ve kimliksiz kavramları da proje sınır(lılık)ları dahilinde ortaya çıkmaktadır.

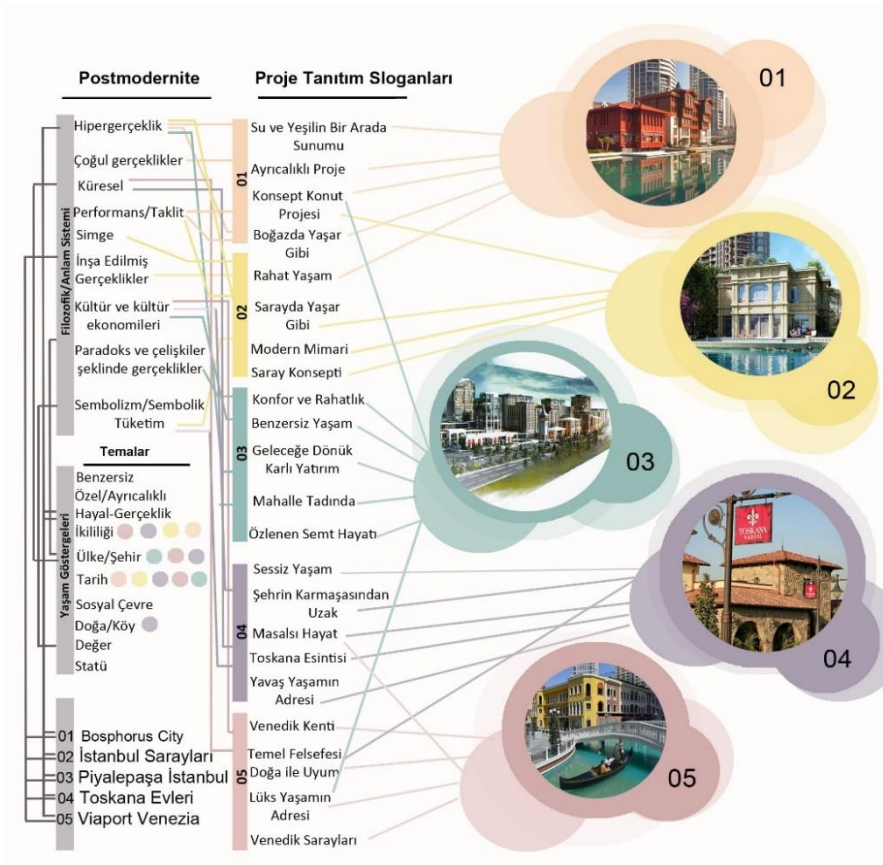
Tanımlanan problem ve kavramsal çerçeve doğrultusunda, araştırmanın yöntemi iki aşamalı bir kurguda tasarlanmaktadır. Birinci aşamada, tema içeriği olan projelerin tema ve sloganları incelenerek seçilen postmodernite kavramları üzerinden gösterge-kavram eşleştirmesi yapılmaktadır. İkinci aşı-

mada ise elde edilen eşleştirmeler sonucunda gösterge-kavram ilişkileri incelenmektedir. Bu noktada, seçilen projelerdeki reklam sloganları, postmodernite kavramları ve temalar üzerinden ele alınmaktadır. Harvey ve Baudrillard'ın kuramları üzerinden "yeni yaşam göstergeleri" çerçevesinde mekânsal ve toplumsal kimliklerin oluşumu hakkında bir değerlendirme yapılmaktadır.

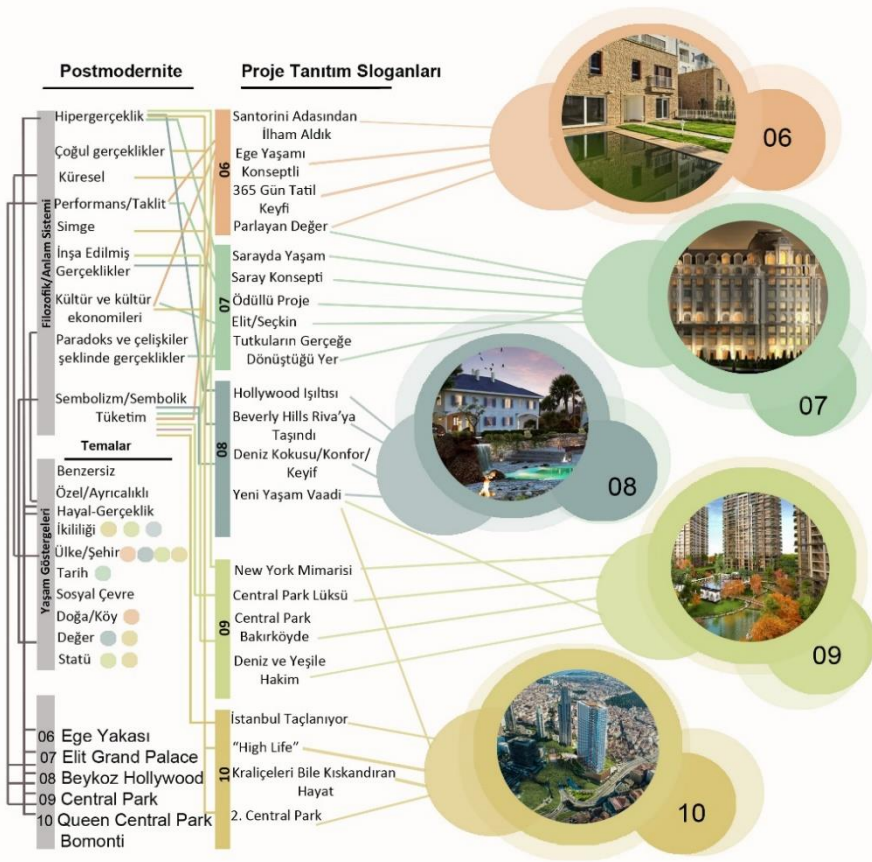
Örnek Seçim Kriterleri ve Analiz Yöntemi

Çalışmada tüketim unsuru doğrultusunda evrilen konut anlayışının kent yaşamındaki göstergeleri irdelenmektedir. Konut reklamları ile tüketiciye sunulan hayat tarzları, reklam metinlerinde vaat edilen yaşam modelleri, sunulan imgeler ve yaratılan mitlere ilişkin literatür taraması yapılarak ilişkili kaynaklar incelenmiştir. Çalışmanın konusu itibari ile farklı disiplinlerden bilgi aktarımı ile özellikle toplum felsefesi ve iletişim disiplini içerisindeki medya bölümünden bilgi aktarımına ihtiyaç duyulmuştur. Konut reklam incelemelerinden farklı olarak, D.Harvey ve J.Baudrillard'ın kuramları ile kent, konut ve yaşam modelleri üzerine çıkarımlar sağlamak amaçlanmıştır. Postmodern tüketim kültürünün etkisi ile hızlı bir değişim sürecine giren kentlere bakıldığında; Türkiye özelinde bu sürecin gerçekleştiği önemli metropollerden birinin İstanbul olması gerekçesiyle örneklem bu kent özelinde sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, İstanbul'da gerçekleşen kapalı konut sitelerinin tanımları incelenerek temalı konut içeriğine sahip 10 adet proje örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmanın konusu olan ve son zamanlarda popülerleşen temalı konut projelerinin proje metinlere dair okumalar yapılmıştır. Yapılan okumalar doğrultusunda "söylem analizi" yöntemi kullanılarak projelerde sıkça yer verilen sloganların tekrarlama sıklıklarına bakılmış ve bu kavramların ilişkileri örnekler özelinde analiz edilmiştir.

Belirlenen kriterler doğrultusunda projelerde yer alan reklam afişleri, görselleri, metinleri ve tanıtım filmleri "postmodernite" kavramları ile ilişkilenecek şekilde "proje tanıtım sloganları" başlığı altında sıralanarak sonuçlar ortaya konulmuştur (Şekil. 1-2). Araştırma özelinde seçilen örnek projelerdeki yeni yaşam göstergelerinin analizleri yapılarak bu göstergelerin mimari üsluptaki yansımalarının kullanılan reklam dili üzerinden okunması amaçlanmıştır.

Şekil 1. Temalı Konut Projeleri Kavram/Tema/Proje Sloganı Analizi. Proje örneklem dizisi 01-05. (Yazar tarafından oluşturuldu)

Şekil 2. Temalı Konut Projeleri Kavram/Tema/Proje Sloganı Analizi. Proje örneklem dizisi 06-10. (Yazar tarafından oluşturuldu)

Bu kapsamda analiz edilen projelere ilişkin kavramlar/temalar ve proje sloganları ilişkisine bakıldığında, kent bağlamından kopuk bir örgütlenmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Tüketicie sunulan tanıtıma dayalı proje sloganları doğrultusunda tanımlanan ihtiyaçlar, imaj ve göstergeler üzerinden insanların kendini ifade etme biçimi olarak mekânsal kurguya eklenmektedir (Şekil 1-2).

Örnek Analizleri

Bosphorus City İstanbul Konut Projesi: Seçilen temalı konut projelerinin proje sloganları üzerinden analizini içeren ilk örnek proje, İstanbul Bosphorus City Projesi'dir. Projenin seçilme nedeni, kentin sahip olduğu mekânsal ve tarihsel kimliği oluşturan öğelerin projede gösterilme çabasıdır (Şekil 3). Bosphorus ismi ile, kentin kimliği arka plana atılarak şehrin sloganına dair

mekânsal bir kimlik oluşturulmuştur. Proje'nin tanıtım filminde (Mood Production, 2016a); *Boğazın kardeşi, Bosphorus City. Boğazın tüm güzellikleri yeniden birer birer inşa edildi. Ortaköy'ü satışa sunuyoruz. Boğazın misafiri değil, ev sahibi olmanız için. Yeni bir coğrafya, 2. İstanbul Boğazı* sloganları ile İstanbul Boğazı'nda yüzen sporcunun, tanıtım filmi sonunda aslında projede oluşturulan boğazda yüzdüğü anlaşılır. Aradaki farkın anlaşılacağı bu yöntem ile anlatılmış olur.

Firmanın proje tanıtım metninde (Sinpaş GYO, 2019a);

Projede mimari tasarımdaki en önemli girdi, zengin açık alan kullanımı sağlayan su ve yeşilin bir arada sunulduğu rekreasyon alanlarıdır. Arazinin uzun yapısına uygun olarak konumlandırılan su, alanı iki ayrı yakaya bölerek birbirlerine geçişlerle dinamik bir kentsel ağ örüntüsü oluşmasını sağlar (...) Konut çözümlerinde de benzer bir anlayış hakimdir; geleneksel sivil mimarinin özellikli örnekleri plan ve cephe düzleminde modernize edilerek projeye özgün bir nitelik kazandırır ifadelerine yer verilmektedir.

Şekil 3. 01- Bosphorus City İstanbul Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2008-2012 (Sinpaş GYO, 2019a).

İstanbul Sarayları, İstanbul Konut Projesi: Proje, İstanbul Halkalı'da bir kentsel dönüşüm projesi olarak yer almaktadır ve İstanbul Bosphorus City Projesi'ne komşu parselde hayata geçirilmiştir. *Sarayda yaşar gibi* sloganı ile reklam tanıtım filminde tüketicieye (Mood Production, 2016b);

Bugün saraylısın, uyandığında bütün dünya onunla beraber uyansın ister. O istese de sıradan olamaz. Bugünün saraylısı için gerçek zenginlik hayatın zevklerini çoğaltmaktan geçer. İstanbul saraylarını, modern mimari ile yeniden yorumluyor. Bu yepyeni saraylar şehri; köşkler, yalılar, saray daireleri gibi çok seçenekli yaşamları ile yeni sultanlarını bekliyor şeklinde bir yaşam sunmaktadır (Şekil 4).

Proje açıklama metninde saraylardaki yaşamın rasyonalize edilmesiyle kent mekânlarının da birer tüketim unsuru olabileceği ifade edilmektedir.

Firma proje tanıtım metninde (Sinpaş GYO, 2019b);

Suyun yarattığı doğal ortama, koşu ve yürüme yolu olarak kullanılan 2 adet promanat üzerindeki “Saraylar” konsepti ilkeleriyle tasarlanan yalı ve konaklarının bulunduğu korular eşlik eder. Suyun kenarında farklı tip konut önerileriyle yalılar, yalı apartmanları ve konaklar mevcuttur (...) Buluşma, karşılaşma, boş zaman değerlendirme gibi kullanıcılarına nitelikli bir sosyal bir ortam sunması için meydanlar önerilmiştir ki tüm meydanlara koru bölgelelerinden yaya olarak ulaşmak mümkündür açıklamaları yer almaktadır.

Şekil 4. 02-İstanbul Sarayları Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2010-2013 (Sinpaş GYO, 2019b).

Piyalepaşa İstanbul Konut Projesi: İstanbul’da “Piyalepaşa İstanbul” ismi ile yer alan proje, “Bir Semti Yeniden İnşa Ediyoruz” sloganı ile bölgenin tarihi geçmişi ve özlenen mahalle hayatını ön plana alarak yeni bir semt algısı oluşturmuştur. Proje tanıtımlarında İstanbul’un yaklaşık 500 yıllık tarihi geçmişine değinilerek Kaptan-ı Derya Piyale Mehmed Paşa tarafından kurulan semtin hak ettiği itibara kavuşturulacağından söz edilir ve “Piyalepaşa’ya iade-i itibar” sloganı ile tarihe özlem duyan kitleye seslenilir (Emlak Haberleri, 2015). Döneminin karakteristik mimari üsluplarından çok bölgeyi gündelik yaşam ve tüketim kavramları üzerinden örgütleyen projede tarihi öğelerin yan anlamlara dönüştürüldüğü görülmektedir.

Proje tanıtım filminde kurgusal bir anlatım kullanılarak yere inen beton bloklar ve yakın çekim ile bir mahallenin kurulum simülasyonuna tanıklık edilir. Ortaya konulan hipergerçeklik ile şantiye ortamına vinçler ile simitçinin, mahalle manavının, ağaçların, mekânların yerleştirildiği tanıtımda proje şu ifadelerle tüketiciye sunulur: *Efendim, telaşımızı mazur görün. Koca bir semt inşa etmek kolay değil. Biz burada İstanbul’un en eski semtlerinden birini, Piyalepaşa’yı yeniden inşa ediyoruz. Hep özlemimizi duyduğunuz semt hayatı burada* (Polat İnşaat, 2019). Tanıtımda şantiyede yer alan proje sorumlusunun ortaya koyduğu ifade, bir simülasyon örneği olarak tanımlanabilir.

Şekil 5. 03-Piyalepaşa İstanbul Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2015-2020 (Polat İnşaat, 2019).

Toskana Evleri Konut Projesi: İstanbul Büyükçekmece semtinde inşa edilen proje, İtalya'da bulunan Toskana Bölgesi'nin adını taşımaktadır (Şekil 6). Kentin karmaşasından uzaklaşma fikrinden yola çıkılarak diğer projelerle benzer satış stratejisi geliştirilen projede İtalyan mimarisi ön plana çıkarılmaktadır.

Proje tanıtım filminde (Emlak Rotası, 2014);

Şehrin gürültüsü, ses ve hız ile karmaşadaki gerginlik ve stres sizce yaşam olabilir mi? Hayata tutunmak istiyorsanız acele etseniz iyi olur. Bu sizin elinizde... Akdenizli bir soluk ile beslenen masalsi bir hayat. Aradığımız huzuru, özlemimizi duyduğunuz doğallığı, çiçeğin kokusu, suyun saflığını hayatınızın merkezine koyan yer. Doğa ile modern hayatın kaynaştığı, kusursuz bir yaşam sunan Toskana Vadisi'nde, tek katlı villa yaşamı... Toskana'nın o eşsiz yaşam kültürü, yüzyıllarla beslenen mimari mozaiki, taşından dokusuna, tadından kültürüne, Toskana esintisi İstanbul'da. Yavaş yaşamın Türkiye'deki adresi vurgusu yapılmaktadır.

Şekil 6. 04-Toskana Evleri Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2014-2018 (Emaar, 2016).

Via Port Venezia Konut Projesi: İtalya'nın Venedik kentinin mimari özellikleri ve kentsel etkinliklerinin de dahil edildiği projede simülasyon bir yaşam alanı ve yaşam tarzının ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Proje; konut üniteleri, ofisler, mağazalar, rekreasyon ve spor tesislerinin bulunduğu

karma kullanımlı bir biçimlenişe sahiptir (Şekil 7). Proje tanıtım filmi, İtalya'nın Venedik kentinde tatil yapan bir çiftin konuşması üzerinedir: *Venedik'i çok sevdim, Venedik'te balayımız hiç bitmesin...Biz zaten Venedik'te yaşıyoruz. Bir metro ile annenlerdesin, tüm özel günlerde Venedik'teyiz. 4 gün 3 gece değil, tüm ömür Venedik* (Proje Konutları, 2016).Proje:

İstanbul'un gelişen merkezi Gaziosmanpaşa'da konumlanmış olan Viaport Venezia, kanallarla çevrili düzenlemesiyle Venedik hissiyatı yaşatan kaliteli konut ve ofis ortamı sunmaktadır. Tasarımın binaya değer kattığını bilen, çevreye duyarlı yeşil yapılar yapmayı hedefleyen, temel felsefesi doğa ile uyumlu mekânlar yaratmak olan ofis, bu amacı gerçekleştirmek için sürdürülebilir tasarım ilkelerini tasarımın estetiği ile birleştirmeyi hedeflemektedir ifadeleriyle açıklamaktadır (Bayraktar İnşaat, 2015).

Şekil 7. 05- Via Port Venezia Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2011-2016 (Bayraktar İnşaat, 2015).

Ege Yakası Projesi: İstanbul'da Ege teması ile ön plana çıkan projede; Ege'nin tarihi mimari dokusu, topografyası ve iklimsel özellikleri görsel olarak bölgeden alıntılar yapılarak anlatılmaktadır. Ege'nin kendisine özgü mimarisi ve sahip olduğu kimlik öğeleri projeye yüklenerek tüketiciye "oradaymış gibi" bir yaşam tanımlanmaktadır. Ege aracılığı ile bir proje imgesi oluşturulmaktadır (Şekil 8). Tanıtım filminde Ege temaları kullanılarak (Yeni Projeler, 2014); *Biz Ege'yi çok sevдик, Ege bize yakın olsun....* şarkısı uyarlanarak Ege yaşamı tüketiciye sunulmuştur.

Ege teması ile ön plana çıkan projenin Avrupa Yakası'nda en çok beğenilen ve en çok kazandıran Ege yaşamı konseptli konut projesi olduğundan sözü edilmektedir:

Ege'yi rezidans konforu ile yaşayın" sloganı ile proje açıklanmaktadır: İstanbul'un parlayan değeri, Halkalı Alkent'teki konut projeleri arasında cum-balı, panjurlu, taş dokulu evleri ve geniş balkonlarıyla dikkat çeken Ege Yakası,

size 365 gün tatil keyfiyle yaşama mutluluğunu sunuyor. Sakız ve zeytin ağaçlarıyla Ege Yakası'nın kendinizi Ege'de hissetmenizi sağlayacak peyzajına hayran kalacaksınız. Alaçatı, Assos, Cunda ve Foça meydanları ile özlediğiniz Ege, artık hep yanı başınızda olacak'' (Sinpaş GYO, 2019c).

Şekil 8. 06-Ege Yakası Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2014-2016 (Sinpaş GYO, 2019c).

Elite Grand Palace Konut Projesi: İstanbul Kurtköy'de yer alan projenin tanıtımı birçok tema ve kavram üzerinden yapılmaktadır (Şekil 9). Ödüllü proje olması; Selçuklu mimarisinden günümüze gelen Türk mimarisinin görkemli eserlerinden esinlenilmesi; Roma, Bizans ve Osmanlı medeniyetlerinden günümüze uzanan bir köprü olması gibi ifadeler proje tanıtım metinlerinde tüketiciye aktarılmaktadır.

Tanıtım filminde yer alan ifadeler şu şekildedir:

Bir tutkudur, görkemli saraylarda yaşama isteği. Ne zaman Dolmabahçe Sarayı'nı görsek, ne zaman bir fasıl çalınsa, ya da ne zaman Topkapı Sarayı'nın önünden geçsek, hep bir parçamızın oraya ait olduğunu hissederiz. Kendimizin bir parçasının saraylara ait olduğunu hissederiz, kendimizi o saraylarda yaşarken hayal ederiz. Biz bu tutkuyu gerçeğe dönüştürdük. Geçmişin görkemini, geleceğin yaşam tarzını, günümüz inşaat teknolojileri ile bir araya getiriyoruz. Tutkuları gerçeğe dönüştürmek için Selçuklu döneminden günümüze gelen klasik Türk mimarisinin görkemli eserlerinden ilham alınarak tasarlanan saray konforunda daireler... 208 metre cephesi ile saray yaşantısı sunan Elite Grand Palace. (Delmar Yapı, 2011).

Şekil 9. 07- Elite Grand Palace Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2011-2014 (Delmar, 2011).

Beykoz Hollywood Konut Projesi: İstanbul Riva'da bulunan proje Hollywood temalıdır (Şekil 10). Proje tema ve sloganlarında (Dost Beykoz, 2016);

Film tadında yaşamak üzere tasarlandı, Beverly Hills Riva'ya taşındı... Riva Hills Projesi, geliştirilen villa konsepti ile Hollywood ışıltısını yansıtıyor. Palladyen ve Romanesk izler taşıyan villaları ile ormanın yanı başında, deniz kokulu, konfor ve keyfi bir arada barındıran yeni bir yaşam tarzı vaat ediyor. Hayatın özel anlarını film karesinde dönüştürmek için olağanüstü güzellikte mekânlardan oluşan [Riva Hills](#)'te havuz keyfi yaparken palmyeler arasında Hollywood pırıltısını hissedeceksiniz! ifadeleri yer almaktadır.

Tanıtım metinlerinde yine tüketicide hayranlık duyulan şehir yaşantısı ile “yanı başınıza getirdik” algısı oluşturulmaktadır. Tanıtım görsellerinde Beverly Hills görsellerini anımsatan birtakım öğeler ve figürler ön plana çıkarılmış, proje arka planda tutulmuştur. Projenin tüketicieye sunulma biçimi, söz konusu öğelerin ön plana çıkarılması kaygısını göstermektedir (Şekil. 10).

Şekil 10. 08- Beykoz Hollywood Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2014-2016 (Eyfel Yapı, 2016).

Central Park Projesi: İstanbul Bakırköy’de yer alan ve yapımı devam eden projenin teması, New York kentinin simgesi olan Central Park’tır (Şekil 11). Daha önce Bakırköy 46 adı ile satışa çıkan proje, isim değişikliği sonrası Central Park ismi ile tanıtımlarına devam etmiştir. Central Park Logo yarışması düzenleyen inşaat firması, bu etkinliği ile tanıtımını daha etkin kılmıştır. Firma sahibinin rol aldığı tanıtım filminde (Projede Fırsat, 2017); *Gittik, gördük, beğendik, New York Central Park’ın konforu ve lüksü şimdi İstanbul, Bakırköy’de. Yaptık oldu. Nokta.* konuşması ile proje tanıtımı gerçekleştirilmiştir.

Bu noktada projede tanımlanan kent imgesi ile projenin yer alacağı kent imgesi arasındaki mekânsal kurgu ve gündelik yaşam pratiklerine dair örtüşme durumunun ne ölçüde sağlanabileceğinin sorgulanması önem kazanmaktadır.

Şekil 11. 09-Central Park Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2017-2020 (Ağaoğlu İnşaat, 2017).

Queen Central Park Konut Projesi: İstanbul Bomonti’de yer alan projenin yapım firmasının 45. kuruluş yıldönümü kutlamaları ile birlikte tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Proje geliştirme sürecinde İstanbul’un sembolik ve özgün mimari karakterinden yola çıkıldığı ifade edilen projede lüks yaşam teması vurgulanmaktadır. “Kraliçeleri bile kıskandıracak yaşam” sloganıyla dikkat çeken reklam filminin gösterildiği proje tanıtım toplantısında, New York’un kentsel kimliğindeki “Central Park” ve “İngiltere Kraliçesi” imgeleri ile projenin tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Tema içeriğinde farklı imgeler kullanılarak yapı üzerinde konumlandırılan taç formu ile proje kentsel kimliğin bir parçası olarak değil, “simülakr” mekânlar üzerinden konumlandırılmıştır (Şekil 12). Tanıtım filmi İngiltere kraliçesi olarak rol alan kişinin konuşması üzerinedir:

Bugün aldığım bir haber ile derinden sarsıldım. İnanabiliyor musunuz? Central Park İstanbul’u hayata geçirmişler. Mimarisinde taç varmış. Bir de özel hizmetler koyup, adına da ‘High Life’ temalı evler demişler. Affedersiniz ama ‘High Life’ ne demek? Kraliçelere layık yaşam ne demek? Takdir edersiniz ki

bunu en iyi ben bilirim. Central Park'ın bir benzeri yapılacak ise burada yapılmalıydı. Kraliçeniz olarak Queen Central Park'ın aynısını burada istiyorum. (Emlak Lobisi, 2020).

Şekil 12. 10-Bomonti Central Park Konut Projesi Görselleri, Yapım Yılı: 2015-2019 (Sinpaş GYO, 2016).

Bulgular ve Değerlendirme

Seçilen örnek konut projeleri üzerinden yapılan tema ve proje sloganları analizlerinde yoğunlaşan kavramlar; ülke/şehir, tarih ve hayal gerçeklik ikililiği temalarının etkileştiği bir çerçeve oluştururken değer, statü, doğa/köy, sosyal çevre ve benzersiz temaları sıklıkla projelerde yer alan ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodernitenin filozofik/anlam karşılıkları çoğunluk olarak; hipergerçeklik, küresel, performans, taklit, simge, inşa edilmiş gerçeklikler, kültür ve kültür ekonomileri, paradoks ve çelişkiler, sembolizm ve sembolik tüketim alanları üzerinden kurgulanmaktadır.

Projelerde ülke/şehir imajlarının temsilleri, medya imajları ile vurgulanmaktadır. Ülke/şehir imajlarını içeren temsil biçimi, projelerdeki karşılığını tematik modelleme anlayışı ile bulmaktadır. İncelenen tematik konut projelerine bakıldığında; kentsel olgudan ve kentin bütünleşik mimarisinden ayrılan bir biçim kurgulandığı söylenebilir. Bu noktada projelerde yer alan kentin ve/veya tasvir edilen herhangi bir imajın “yeniden var olma biçimi”, simülasyon (taslama) ilkesi ile ilişkilenebilir. Böylelikle her şeyi taklit etme ve yapar gibi yapma yaklaşımının sonucunda “taklit edilmeyecek orijinal hiç bir şey yoktur” olgusuna ulaşılmıştır (Şekil 13-14).

Proje Tanım Görselleri/ Sloganları					
	BOSPORUS CITY	İSTANBUL SARAYLARI	PHYALEPAŞA İSTANBUL	TOSKANA EVLERİ	VIA PORT VENEZIA PROJESİ
Filozofik/Avantüristik ile Postmodernite	01 ULKEŞEHİR TEMASI Boğaza Kardeş Geldi... Hipergerçeklik Performans/Taklit Çoğul gerçeklikler İnşa Edilmiş Gerçeklikler Sembolizm/Sembolik Tüketim	02 ULKEŞEHİR TEMASI Sizi Saraylarda Yaşatacağız Hipergerçeklik Performans/Taklit Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler	03 ULKEŞEHİR TEMASI Bir Semt Yeniden İnşa Ediyorsuz İnşa Edilmiş Gerçeklikler Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler Sembolizm/Sembolik Tüketim	04 ULKEŞEHİR TEMASI Toskana Türkiye'ye Yaşandı Küresel İnşa Edilmiş Gerçeklikler Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler	05 ULKEŞEHİR TEMASI 7 Gece 4 Gün değil, Bir Ömür Boyu Venedik Hipergerçeklik Küresel İnşa Edilmiş Gerçeklikler Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler Sembolizm/Sembolik Tüketim
Yaşam Göstergeleri David HARVEY/DAVID HARVEY/2019					
	"Kurgu, parçalanma, kolaj, eklektizm, bütün bunların dokularına işlemiş bir gelip geçicilik ve kargaşa duygusu, günümüz mimari ve kent tasarım pratiğine hakim olan temalardır." (Harvey, 2019).	"Gerçek ürettik işlemsel bir görünüme sahiptir (...) sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek yani hipergerçeklikler." (Baudrillard, 2019).	"Kitsch her yerde, bir binalar kompleksinin planında olduğu gibi bir nesnenin ayrıntısında olabilir. Tercihen sözde-nesne olarak, yani simülasyon, kopya, sahte, barmakalip nesne olarak, gerçek anlamlarında yoksulluğu ve gösterge, alegorik gönderme, uyumsuz yan anlam boşluğu olarak, ayrıntının yüceltilmesi ve ayrıntılar aracıyla duygulanımlar tanımlanır." (Baudrillard, 2019).	"Postmodern mimarlık, dünyanın farklı yerlerinde bulunan kentsel ve mimari biçimlerin bilgisinden ve imgelemlerinden alınıp yapma tarzına ilişkin yargıya varmak olanaklıdır." (Harvey, 2019).	"Taklit, suret ya da parodiden değil aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçekliktir." (Baudrillard, 2019).
Şehir/Ülke Temelleri					

Şekil 13. Temalı Konut Projeleri Haritalama. Proje örneklem dizisi 01-05 (Söylem alıntı: Harvey, 2019 ve Baudrillard, 2019). Yazar tarafından oluşturuldu

Proje Tanım Görselleri/ Sloganları					
	EGE YAKASI	ELİT GRAND PALACE	BEYKOZ HOLLYWOOD	CENTRAL PARK	QUEEN CENTRAL PARK BOMONTI
Filozofik/Avantüristik ile Postmodernite	06 ULKEŞEHİR TEMASI Santorini Adasından İham Alındı Çoğul gerçeklikler Performans/Taklit İnşa Edilmiş Gerçeklikler Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler	07 ULKEŞEHİR TEMASI Saray Gibi Değil, Saray. Performans/Taklit İnşa Edilmiş Gerçeklikler Sembolizm/Sembolik Tüketim Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler	08 ULKEŞEHİR TEMASI Beverly Hills Riva'ya Yaşandı Küresel Performans/Taklit İnşa Edilmiş Gerçeklikler	09 ULKEŞEHİR TEMASI Central Park'ın Işıltısı/Konturu Hipergerçeklik Küresel Performans/Taklit İnşa Edilmiş Gerçeklikler	10 ULKEŞEHİR TEMASI Saray ve ULKEŞEHİR TEMASI İstanbul Taçlanıyor Küresel Hipergerçeklik Paradoks ve çelişkiler şeklinde gerçeklikler Sembolizm/Sembolik Tüketim
Yaşam Göstergeleri David HARVEY/DAVID HARVEY/2019					
	"Toprakta ösel mülkiyet: 'mutens' mahaller ve semtler; dilyacı bölgeleme ve başka tür toplumsal kontrol biçimleri." (Harvey, 2019).	"Gündelik hayatta, hareket kalplarının belirli motifler ile sınırlandırılması." (Harvey, 2019).	"Hipergerçeklik terimi ile gerçeğe, kurgu ya da taklit olan arasındaki ayrım ortadan kalkması ile, imaj, simülasyon ve gerçeklik iç içe geçmektedir." (Baudrillard, 2019).	"Mekan ve zamanın sembolik düzenlemeleri deneyim için bir çerçeve sağlar..." (Harvey, 2019).	"Deneyimsel olarak, yaşamlarda kopukluk ve parçalanma." (Harvey, 2019).
Şehir/Ülke Temelleri					

Şekil 14. Temalı Konut Projeleri Haritalama. Proje örneklem dizisi 06-10 (Söylem alıntı: Harvey, 2019 ve Baudrillard, 2019). Yazar tarafından oluşturuldu

Meta-göstergelerin medya iletişim araçları ile ön plana çıkarılması sonucunda projelerde yer alan imaj ve söylemlerin bir ifade dili kurgulaması söz konusudur ve bu dil toplum genelinde kolektif çağrışımlar oluşturmaktadır. Oluşturulan çağrışımlar, tüketicide gündelik yaşam pratikleri ile bir etkileşim sağlamamaktadır ve tüketici burada edindiği konut üzerinden bir kimlik ve

gösterge kazanımına yönlendirilmektedir. Bu yönlendirme içerisinde tüketicinin konuta dair talep, beklenti ve kişisel isteklerini göz ardı etmesi söz konusu olmaktadır. Tüketicie sunulan imajlar doğrultusunda tüketici artık kendisini İtalya'nın ya da Ege'nin bir kasabası, hatta Venedik, New York, Beverly Hills'de yaşamının çok da uzağında görmemektedir. Bu durum da Baudrillard (2019)'ın postmodern kent nosyonuna yönelik "parçalanmış" yapısı söylemi ile ilişkilenebilir. Postmodern kent kültürü içerisinde oluşan bu kent metaforları veya gösteri olarak oluşturulan imgesel temalar etkisindeki "yeni yaşam biçimleri" parçalanarak çoğul hipergerçekliklere dönüştürülmektedir. Kentsel bütünlükte bakıldığında ise projelerin kent içeriğinden bağımsız hipergerçekliklere dayanması, postmodernitenin kenti estetikleştirme kavramı ve kent nosyonunun bağlamından uzak bir içeriğe dönüş(türül)mesi sonucunu ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Kentin ve kentlinin bir bütünlük içerisinde değerlendirildiği kent tasarımları artık tüketim kültürünün etkisi ile hedonik bir yapıya dönüşmektedir ve kent "kentin estetikleştirilmesi" kavramı altında postmodern nosyonlara dayalı sonsuz bir dizi simülasyon etkisi altına girmektedir. Bu durum "gerçek" anlayışını "hipergerçeklik" kavramı çerçevesine alarak gerçek, kurgu ve taklit arasındaki "akıl" yolu ile kavranabilirliği etkisiz kılmaktadır. Postmodernizmin belirleyici özelliği sayılan "parçalanma", geliştirilen temalar ile çoğul gerçekliklere evrilmektedir. Yeni yaşam biçimleri, kültürel ve bireysel olarak değerlendirildiğinde ise temalı konut projelerindeki yaşam senaryosunun ülke/şehir tasviri, tarihi simgesellik ve hayal, gerçek ikililiğindeki oluşumlar doğrultusunda hipergerçeklik üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Böylece, oluşturulan parçalı hipergerçeklikler ile kentler simulakrlara dönüştürülmektedir. Kent bu noktada, tüketimi etkin kılma amaçlı oluşturulan ve bağlamından uzaklaşan bir hal almaktadır. Metropol kent yaşamındaki postmodern yaşam göstergeleri ise konut projelerindeki ülke temsilcileri, medya imajları ve reklam söylemleri ile toplumu bağlamından kopuk bir mekânsal algı sürecine yönlendirmektedir. Parçalanma ile oluşturulan kurgu yaşamlar içerisinde birey, ülke ve kent temalarını kentten izole deneyimlerken, tüketim örüntüsü içerisinde yeni üretilecek gerçeküstü gerçeklikleri beklemektedir. Sonuç olarak, yeni yaşam arayışının tanımlanmasında süregelen ve geleceğe dönük oluşturulacak konut üretimlerinde içeriğin ve göstergenin hangi bağlamda ele alınacağına sorgusu önemli bir tartışma alanı olarak belirtmektedir.

Extended Abstract

Postmodern Indicators of the Advertising Language Used in Themed Housing Projects in Urban Life

*

Çiğdem Karabağ

ORCID: 0000-0003-1590-9172

Esin Hasgöl

ORCID: 0000-0003-4115-1940

The city in the context of consumption, interactions in daily life and all expressions formed within the framework of leisure activities are effective concepts used in the analysis of urban life. These formations, realized with the concept of postmodernity, are reflected in the architectural form effecting the socio-cultural context. While considering the urban designs in the city as a holistic point of view, the endless series of simulation situations dissociate the urban pattern. Postmodern notions under the concept of "aestheticizing the city" are transforming into a hedonic structure with the effect of consumer culture. These changes in the urban pattern of the city and the copy-paste construction installed in artificial environments, evoke the theories of important philosophers such as Baudrillard and Harvey. With the power of capitalism, the influence of consumer culture has increased considerably. Within the effects of postmodern consumption culture in architectural form, consumption action has become a need to express individuals' belonging to a social class. Thus, the aesthetic level of life becomes an evidence of "aestheticizing the city" concept. In this sense, transformations in housing projects are also the indicators of social and cultural changes. The trend that emerged in the texture of cities has been transformed into a model that operates under the themed housing projects. The constructed indicators and images configure a relation with the concept of "hyperreality". Formations which took place within the context of postmodern understanding, emphasize the creation of collage cities. The life presented through images and the scenario pre-constructed provide the consumer simulation examples such as landmarks taken from various geographies.

The consumption culture that accelerated in the practice of the urban environment opens up the discussions of architectural and social segregation in society. The transformations have determined a hedonist approach by affecting the individual in a socio-psychological context. Being the subject of the consumption culture, the individual has lost the control to distinguish the reality from hyperreality while being manipulated by the effects of the codes, symbols and effective discourses presented in the media. Collective connotations have been realized by creating a language of expression with images and discourses. To do so, the meta-indicators are brought to the fore with media communication tools. Landmarks, which are located in the city with fragmented constructions, create a sense of being “nowhere but everywhere”. Today, this notion of design has become an organization in which individuals' lives are guided and controlled through consumption patterns. These patterns appear in the context of commercialization of space and aesthetic presentation of daily life. With all these interactions, the repetitive and decontextualized productions cause the world to be understood in a different way of perception. The housing productions are one of the significant indicators in which the concept of “hyperreality” is being proposed to the consumers.

In line with the problematic stated in the study, multiple housing project productions which have the theme contents in their discourses are being examined. Productions made between the years 2000-2020, the theme content in written and visual published in the media and the location of housing projects in the city of Istanbul are determined as selection criteria of the projects. The selected 10 projects are analysed with “discourse analysis” method. Projects containing themed advertisements are examined through the housing project images, project explanation texts and promotional films. Thus, the reflections of the advertising language surrounding the architectural style of the postmodern consumer culture with an eclectic understanding is revealed. It is observed that the projects in the consumption culture, which are tried to be made more real than the truth by copying everything, are launched with the simulative presentations. Life presented in the light of the slogans in the advertisements are linked to the postmodernity concepts that Baudrillard and Harvey discussed. The discourses point out to form the comments and ideas about the formation of spatial and social identities by associating them with themes. The copy-paste configurations are shared with the similar interactions or contradictions of philosophical / semantic conceptualizations of postmodernity with the media. The concepts, themes and project slogans are analyzed in this context and the findings through the images and indicators are searched beyond ritual.

With the simulation principle, which is distinguished from the urban phenomenon and the urban architecture integrated with it, leads the search for the expression of “the city itself”. Thus, the principle of “there is nothing original to imitate” is a significant discussion topic where the postmodern indicators of the advertising language in urban life can be examined.

Kaynakça/References

- Ağaoğlu İnşaat (2017). *Central Park Bakırköy* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.centralparkistanbul.com.tr/#bize-ulasin> adresinden erişildi.
- Akay, A. (2013). *Postmodernizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Baskı.
- Aras, L. (2014). Bir mimarlık bilinmeyişi: Postmodern gündelik yaşamda ‘konut’ tükendi mi?, *Megaron*, 9(2), 103-112 .
- Babacan M. ve Onat F. (2002). Postmodern pazarlama perspektifi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*.
- Bal, H. (2018). *Kent sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayınları, 3. Baskı.
- Bedirhan A. (2016). İdeal ev mitosuyla hayaller ve düşler ülkesinde yaşa(t)mak: lükse konut reklamlarının eleştirel bir analizi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 12.
- Berger, J. (2019). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, (Orjinal eserin yayın tarihi 1972).
- Baudrillard, J. (2019). *Tüketim toplumu*. (N. Tural, F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1970).
- Baudrillard, J. (2018). *Simülakrlar ve simülasyon*. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Orjinal eserin yayın tarihi 1982).
- Bauman, Z. (2018). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Basım. (Orjinal eserin yayın tarihi 1998).
- Batu, U. (2018). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım.
- Batu, U. (2019). *Reklamın dili*. İstanbul: Alfa Yayınları, 5. Basım.
- Batu, U. (2008). Kentin postmodernitesi: postmodern tüketim kültürü ışığında hedonik bir biçim olan kent tasarımı. *İstanbul Kültür Üniversitesi Günce*, 5(4), 1-16.
- Barthes, R. (1999). *Göstergebilimsel serüven*. (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Kaf Yayınları. 4. Basım.
- Bayraktar İnşaat (2015). *Viaport Venezia* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <http://www.bayraktarinsaat.com.tr/tr/proje/viaport-venezia-42> adresinden erişildi.
- Benjamin, W. (1993). "Mekanik yeniden üretim çağında sanat eseri." (Çev. Hakkı Hünler). *Edebiyat Eleştiri-Postmodernizm ve Politika Özel Sayısı*: 77-78.
- Buck-Morss, S. (1992). Aesthetics and anaesthetics: Walter Benjamin's artwork essay reconsidered. *October*, 62, 3-41.
- Çinçin, K. S. (2018). Erken 21. Yüzyılda mekansal ve toplumsal kimliklerin değişimini büyük ölçekli konut projeleri reklamları üzerinden okumak. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 3(1), (1-20).

- Delmar (2011). *Elit Grand Palace* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <http://www.elitgrandpalas.com/index.asp> adresinden erişildi.
- Delmar Yapı. (2011). *Elit Grand Palace tanıtım videosu* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=TNDQWvF8V-4> adresinden erişildi.
- Dost Beykoz. (2016). *Beykoz'da Hollywood Rüzgarı Esecək* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://youtu.be/B9R5QffTLE> adresinden erişildi.
- Emaar (2016). *Toskana Vadisi* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.emaar.com.tr/projeler/tuscan-valley> adresinden erişildi.
- Emlak Haberleri. (2015). *Piyalepaşa İstanbul konut projesi* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=kXkOUQRczzM> adresinden erişildi.
- Emlak Lobisi. (2020). *Queen Central Park konut projesi* [Tanıtım toplantısı]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=u8oujOu5fx4> adresinden erişildi.
- Emlak Rotası. (2014). *Toskana Vadisi 3.Faz tanıtım filmi* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=BYBoTPMvPgU> adresinden erişildi.
- Eyfel Yapı (2016). *Toskana Vadisi* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://dostbeykoz.com/beykoz-da-hollywood-ruzgari-esecek> adresinden erişildi.
- Gön, A. (2017). Hiçbir-Yer' de yaşam: Konut proje görselleri. *İlef Dergisi*, 4,2, 67-88.
- Güleç, M. (2019). Modernleşmenin yaşam tarzı ve beğeni yargılarına etkisi bağlamında konut reklamlarının analizi. *Aksaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Aksaray İletişim Dergisi*, 1(1).
- Karapınar, A. (2017). Gerçeklik ve hiper gerçeklik; Baudrillard ve G. Debord anlatılarından hareketle "hakikatin yeniden inşası". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53).
- Kırlmaz, H. ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan & İnsan*, 8, 32-58.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayınları, 8.Basım. (Orjinal eserin yayın tarihi 1990).
- Kılıç, H. ve Ayataç, H. (2019). Konut sunum biçimlerinin İstanbul'un sosyokültürel ve mekansal değişimlerine etkileri. *Meşaron*, 14 (suppl.1), 109-121.
- Mood Production. (2016a). // *Bosphorus City // Yüzücü // Tvc* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=6ipg2xWdUmg> adresinden erişildi.
- Mood Production. (2016b). // *İstanbul Sarayları // Tvc* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ulOso-7v5xQ> adresinden erişildi.
- Odabaşı, Y. (2017). *Postmodern pazarlama*. İstanbul: Mediacat Yayınları, 5.Basım.
- Oktay, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. *İdeal Kent Dergisi*, 3, 8-19.
- Özcan, B. (2007). Hedonizm ve kimlik temeline dayalı postmodern tüketim yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü*.
- Özoran, A. B. (2019). Yeni bir yaşama ve yeni bir düşünce biçimi: postmodern kültür. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62).
- Perouse, F. J. ve Danış, D. A. (2005). Zenginliğin mekânda yeni yansımaları: İstanbul'da güvenli siteleri. *Toplum ve Bilim*, 104.

- Polat İnşaat. (2019). *Piyalepaşa İstanbul Konut Projesi* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.piyalepasa.com.tr/assets/docs/piyalepasa2-tr/> adresinden erişildi.
- Proje Konutları. (2016). *Viaport Venezia Bayraktar İnşaat* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=QM4FIMw4FTU> adresinden erişildi.
- Projede Fırsat. (2017). *Agaoglu Central Park Projesi* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=I_dx6x6ZE-o adresinden erişildi.
- Robins, K. (2013). *İmaj*. (Çev. Nurçay Türkoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım.
- Sinpaş GYO (2016). *Queen Central Park Konut Projesi* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://queenbomonti.com> adresinden erişildi.
- Sinpaş GYO (2019a). *Bosphorus City* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.sinpas.com.tr/projeler/bosphorus-city> adresinden erişildi.
- Sinpaş GYO (2019b). *İstanbul Sarayları* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.sinpas.com.tr/projeler/istanbul-saraylari> adresinden erişildi.
- Sinpaş GYO (2019c). *Ege Yakası* [Proje tanıtım metni]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.sinpas.com.tr/projeler/ege-yakasi> adresinden erişildi.
- Solak, G. S. ve Oktay, E. (2017). "Konut"tan öte "Konut"tan ziyade: Yaratılan yeni kent- sel ütopyaların konut reklamları aracılığıyla inşası. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(40).378-397.
- Soygeniş, S. (2017). *Mimarlık düşünmek düşlemek*. İstanbul: Yem Yayınları, 6.Basım.
- Süer, D. ve Sayar Y. (2002). Küresel sermayenin yeni tüketim mekânları lüks konut site- leri. *Çağdaş Mimarlık Sorunları, Mimarlık ve Tüketim, Boyut Yayın Grubu*, 39-66.
- Şahin, P. ve Şener M. S. (2018). Türkiye'de konut söylemlerinde yaşanan değişimin rek- lamlar üzerinden analizi İstanbul örneği. *İdealkent*, 9(23).
- Taşar, S. (2008). *Mekansal imge yaratmada medyanın rolü "küresel" İstanbul'da (lüks) konut reklamları*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yeni Projeler. (2014). *Sinpaş Eviya Gayrimenkul Ege Yakası* [Tanıtım filmi]. 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=BVGH-SP5EIk> adresinden erişildi.
- Yırtıcı, H. (2002). Tüketime mekansal örgütlenmesinin ideolojisi. *Çağdaş Mimarlık So- runları, Mimarlık ve Tüketim, Boyut Yayın Grubu*, 9-38.

Atopya, Kent ve Teknoloji: Atopik Kent Dilinin Değişimi

*

Gülşah Güleç¹

ORCID: 0000-0002-8041-2018

Öz

Bu yazıda atopik kentin, 20. yüzyılda geliştirilmiş bir kent kuramı olsa da, 21. yüzyılın kentini tanımladığı belirtilir. Atopya, her yer ve hiçbir yer anlamına gelir. Ütopya ve distopyadan farklı olarak geleceğe değil bugüne yöneliktir. Ancak atopya, kent ve teknoloji arasındaki ilişkinin değişmesi, bugünün kentini tanımlayan atopik kentin kavramsal çerçevesini değiştirmektedir. Yeni bir atopik kent dilinin ve kuramının ortaya çıkmasını sağlayan bu kavramsal değişim, yazı kapsamında, fiziksel mekân yerine siber mekânın, meta yerine datanın, ulaşım ağları yerine iletişim ağlarının, süpermodernizm yerine hipermodernizmin, panoptik yerine sibernetiğin, nesne yerine imgenin, deneyim yerine izlenimin ve kent peyzajı yerine data peyzajının geçmesiyle örneklendirilmiştir. Atopik kent dili özellikle 1990lı yıllardan itibaren bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. 2000li yıllarda ise atopik kentler artık bilgisayar teknolojisi aracılığıyla sanal bir ortamda üretilmektedir. Aynı ortamda aynı araçlarla üretiliyor olmaları onları benzeştirmiş, hatta aynılaştırmıştır. Kentlerin aynılaşma süreci, yerle yeni bir ilişki kurulmasını; böylece 21. yüzyılın atopik kentinin ve kent dilinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bugünün kentini anlamamız için öncelikle bu dili bilmemiz ve anlamamız gerekir. Bu nedenle, yazı atopik kent dili ve bu dilin değişimi üzerine geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Atopya, atopik kent, kent dili, kent kuramı, teknoloji*

¹ Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: gulsahgulec@gazi.edu.tr

Atopia, City and Technology: The Change of the Atopic City Language

*

Gülşah Güleç²

ORCID: 0000-0002-8041-2018

Abstract

It is discussed in this paper that atopic city, even if it is developed as an urban theory in the 20th century, defines the city of the 21st century. It refers to every place and no place. It is conceptually different from utopia and dystopia, because it focuses on today not future. However, the changes in the relations of atopia, city and technology lead the conceptual framework of atopic city to change as well. Those changes are discussed through the shift of physical space to cyber space, meta to data, transportation networks to communicational networks, super-modernism to hipermodernism, panoptic to cybernetic, object to image, experience to impression, and cityscape to datascape in the paper. The language of the atopic city is significantly changed due to the developments in the computer technology in the 1990s. Atopic cities are designed computationally within a virtual environment in the 2000s. Those cities are generally designed by the same tools and in the same environment. That computational design process enables a new atopic city language to be created. We need to understand that language to understand today's city. The paper is therefore based on the atopic city language, and the change of that language actually.

Keywords: *Atopia, atopic city, urban language, urban theory, technology*

² Instructor Dr., Gazi University, E-mail: gulsahgulec@gazi.edu.tr

Giriş

... yeni bir dil yaratma sürecindeyim.
Söylememiz gerekeni sonunda söyleyebilecek bir dil.
Çünkü sözcüklerimiz artık bu dünyaya uymuyor.
Nesneler birer bütünden sözcüklerimizin onları ifade edebileceğine emindik.
Ama bu şeyler yavaş yavaş birbirinden koptu, parçalandı, karmaşa içinde yuvarlandı. Sözcüklerimiz ise aynı kaldı.
Onlar yeni gerçeğe uyum sağlamadılar.
Oysa sözcükler değişebilirler.
Problem, bunun nasıl ortaya koyulacağında.

Paul Auster'ın Cam Kent (*City of Glass*) adlı kitabından,
Can Yayınları, İstanbul, 2016

Atopya, kent ve teknoloji ilişkisinin tartışıldığı bu yazının amacı yeni bir kent kuramı önermek ya da geliştirmek değildir. Bunun yerine, atopyanın 21. yüzyılın kentini tanımladığını ortaya koymaktır. Atopya, yeni bir kavram olmakla birlikte, bu yüzyılın gelişmiş bilgisayar teknolojisi atopyanın yeni kavramlarla yeniden tanımlanmasını ve tartışılmasını sağlamıştır. Böylece atopik kent dili ve kuramı değişime uğramıştır.

Atopya kavramı çoğu zaman yersizlik (*placelessness*) ile ilişkilendirilmiştir. Mimarlık alanında bu kavram, Gregotti tarafından, hiçbir yer (*no place*) olarak tanımlanmıştır (Gregotti, 2000/2016). 1990lı yıllarda ise alışveriş merkezleri, akaryakıt istasyonları, oteller, havaalanları gibi her yerde olan yerler hiçbir yer olarak tartışılmıştır (Koolhaas, 1998). Böylece atopya, hiçbir yer (*no place*) ve her yer (*every place*) olarak görülmeye başlamıştır. 2000li yıllarda da genellikle her yer ve hiçbir yer olarak görülen atopya, yer kavramının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Dahası atopya, yerin yok olmasını değil yeniden yorumlanmasını sağlayan bir kavram halini almıştır (Millet, 2013). Yer, mimarlıkta önemli bir tartışma konusudur. Mimarlık nesnesi ve yeri arasında bugüne kadar çeşitli ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler, çoğu zaman, mimarlığın yeni bir yer yaratmasına neden olmuştur. Hatta, bu nedenle, mimarlığın yer yaratımı (*creation of place*) olduğu öne sürülmüştür (Ots, 2011). Ancak mimarlıkta yersizlik (*placelessness*) ve yersiz yurtsuzlaşma (*deteritorialization*) gibi kavramların sıklıkla kullanılmaya başlaması, yer yaratımının ve yere ilişkin yaklaşımların değiştiğini ortaya koymuştur. Bunlar, aynı zamanda, atopyayı tanımlamak için kullanılan kavramlardır.

Deleuze ve Guattari, yersiz yurtsuzlaşma kavramını kapitalizmle ve küreselleşmeyle ilişkilendirerek kullanır. Kapitalizm, iş gücünün ve paranın yerinden edilmesine; yani, yersiz yurtsuzlaşmasına yol açmıştır. Yine de bunlar, kapitalist ve küresel dünyada kendilerine yeni bir yer edinmeyi başarmıştır. Bu nedenle, Deleuze ve Guattari yerinden edilmeyi (*deterritorialization*) ve yer edinmeyi (*reterritorialization*) art arda gerçekleşen süreçler olarak ele alır (Deleuze, Guattari, 1980/1987). Bu süreçler, yerle kurulan yeni ilişkileri gündeme getirmektedir. Atopya kavramı ise bu ilişkiler çerçevesinde yeni tanımlar edinmektedir. Böylesi kavramsal çerçevesi değişmektedir.

Yazıda atopyanın değişen kavramsal çerçevesi, kentle ve teknolojiyle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevenin atopik kent dilini oluşturduğu ortaya koyulmaktadır. Ancak atopik kentin dili bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. Öyle ki, 21. yüzyılın atopik kentinde *fiziksel mekân* yerine *siber mekândan*, *meta* yerine *datadan*, *ulaşım ağları* yerine *iletişim ağlarından* ya da *kent peyzajı* yerine *data peyzajından* söz edilmektedir. Yani, atopyanın kavramsal çerçevesinin yeni yüzyılın yeni kentini; başka deyişle, kentin yeni dilini ve özelliklerini ortaya koyacak şekilde değiştiği görülmektedir. Bu değişim atopya, kent ve teknoloji ilişkisinin de değiştiğine işaret etmiştir.

Atopya, Kent ve Teknoloji

Kentlerde, geçtiğimiz yüzyıldan bu yana, yerle yeni ve çok çeşitli ilişkiler kurulmaktadır. 20. yüzyılda özellikle ulaşım teknolojisinde, 21. yüzyılda ise iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler bu ilişkilerin değişmesine yol açmıştır. Gelişen ulaşım teknolojisi bir yerden diğerine hızla ve kolaylıkla ulaşılmamasını, iletişim teknolojisi ise ulaşımın çok daha büyük bir hızla ve iletişim yoluyla olmasını sağlamıştır. Son yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim teknolojisi kentleri birer sanal gerçeklik ağına dönüştürmüştür (Frampton, 2008). Bu dönüşüm, iletişim ağı toplumunun (*network society*) ortaya çıkmasına neden olmuştur. İletişim ağı toplumu, içinde bulunduğumuz bilgi çağının etkileşimsel ve iletişimsel toplum modelini tanımlamaktadır (Castells, 2007). Ancak kentler -buna atopik kentler de dahildir- yalnızca teknolojik değil aynı zamanda sosyolojik, ekonomik, politik, topografik ve demografik bir değişim sürecine bağlı olarak değişmekte ve kendisini yenilemektedir.

Sosyolojik değişim, bildiğimiz gibi, toplumsal değişimi ifade etmektedir. Toplumlar arasındaki ilişki ve toplum modeli teknolojik araçların, özellikle

de iletişim araçlarının yaygınlığına ve yetkinliğine bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu araçlar nedeniyle toplumsal farklılıklar gittikçe azalmakta, farklı toplumlar arasındaki iletişim ve etkileşim ağı yeni toplum modellerinin oluşmasını sağlamaktadır. Böylece ekonomi modelleri de yeniden oluşmaktadır; hatta ekonomiye artık kitle iletişim ağı ve araçları yön vermektedir. Bu nedenle küresel ekonomi piyasasından ve bu piyasanın tüm toplumları etkisi altına aldığından söz edilmektedir. Bununla birlikte, dünyada yeni ekonomi politikaları geliştirilmektedir. Dünyanın farklı yerlerindeki kentler, bugün neoliberalizm olarak anılan; küreselleşmenin ve kapitalizmin kentler üzerindeki aynılaştırılmasına yol açan yeni ekonomi politikalarından etkilenmekte, bu politikaların etkisiyle yönetilmektedir. Kentlerin yapılaşma biçimi ve süreci, neoliberal ekonomi politikalarıyla belirlenmektedir (Colas, 2005). Bu süreç, kentlerde önemli topografik değişimlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Öyle ki, kentlerin silueti yeni inşa edilen, ancak yeriyile ya da çevresiyle dikkate değer bir ilişki geliştirmeyen büyük ölçekli yapılarla birlikte değişime uğramaktadır. Söz konusu değişimler, kentlerin nüfus yapısının da değişmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Özellikle büyük kentlerde her geçen gün artmakta olan nüfus yoğunlukları yaşanmaktadır. Dünyada yaşanan savaşlar, terör saldırıları, salgın hastalıklar ve açlıklar ise kentlerin nüfus yoğunluklarını değiştiren; yani, demografik değişimleri tetikleyen başlıca nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu değişimler kenti, mimarlığı, yeri ve bunlar arasındaki ilişkileri değiştirmektedir. Yazıda 21. yüzyılın kentini tanımladığı belirtilen atopik kentin dili bu değişimlerden etkilenmektedir.

Atopyayı hiçbir yer olarak tanımlayan Gregotti, bu kavramı *locus* (Latince) ve *topos* (Yunanca) sözcükleriyle ilişkilendirmiştir. Bu sözcüklerin her ikisi de yer anlamına gelir. Ancak bunlar, Gregotti'ye göre, kutsallaştırılmış yerlere işaret etmek için kullanılan sözcüklerdir. Atopya ise aksine kutsal olmayan, hatta sıradan yerler için kullanılır (Gregotti, 2000/2016). Atopyanın hiçbir yer ve her yer olarak yeniden tanımlanması, sıradanlık (*banality*) kavramının yanı sıra genellik (*generality*) kavramıyla da tartışılmasına yol açmıştır. Bu tartışma, jenerik kent (*generic city*) kuramıyla ortaya koyulmuştur (Koolhaas, 1998). Jenerik kent, atopik kentle benzer özelliklere sahiptir. Dahası, bir tür atopik kent olarak kuramsallaştırıldığı söylenebilir.

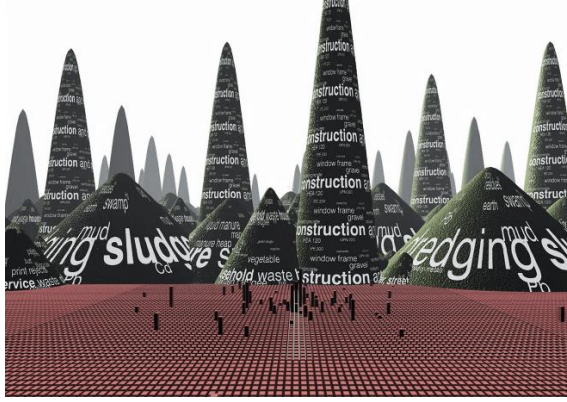
Koolhaas'ın 20. yüzyılın sonlarında ortaya koyduğu jenerik kent kuramı, bilgisayar teknolojisiyle ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle yakından ilişkilidir. Bu kurama göre, jenerik kent teknolojik bir kenttir. Teknoloji, jenerik kentin yerinin olmamasına ya da yersiz olmasına aracılık etmiştir. Teknolojik

araçların jenerik kentin yer ile ilişkisinin koparması onu hem her yerde hem de hiçbir yerde olabilecek bir kent modeli haline getirmiştir. Bu açıdan jenerik kent, atopik kentle benzer özelliktedir. Koolhaas, jenerik kenti tartışırken bu kentin havaalanları, alışveriş merkezleri, rezidanslar ve gökdelenler gibi her yerde olan binalardan oluştuğuna değinmiştir (**Resim 1**). Jenerik kent, ona göre, 21. yüzyılın kentidir. Bu yüzyılın eylemi ise alışveriştir. Her yerde alışveriş yapılır. Bu yüzden her yer, Koolhaas tarafından, hiçbir yer olarak tanımlanır (Koolhaas, 1998).

Resim 1. Jenerik kent (Ramchurn, 2020)

Alışveriş, tüketim toplumunun olmazsa olmazıdır. Jenerik kent gibi, atopik kent de tüketim toplumunun kent modeli olarak ele alınır. Bu nedenle, atopik kentte nesne yerine metadan söz edilir (Leite, 2016). Nesne, üretilen ve tüketilen bir metaya dönüşmüş; yani, metalaşmıştır. Mimarlık nesnesi de meta halini almıştır. Hatta son yıllarda bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte nesnenin ve metanın yerine data geçmiştir. Böylece atopik kentte artık data üretimi yapılmaktadır. Data, 21. yüzyılın atopik kentini tanımlar ve tartışırken yeni kavramların kullanılmasını sağlamıştır. Data peyzajı (*datascape*) bu kavramlardan biridir (Ots, 2011). Bu, dijital verilerin oluştuğu yeni bir kent peyzajıdır. Veriler değiştiğinde kent peyzajı da değişir (**Resim 2**). Data ya da veri peyzajı denilen yeni kent peyzajında olaylar düzenlenmemiş örüntüler içinde gerçekleşir. Bu nedenle, data peyzajı başlangıcın kendisi olarak değerlendirilir (Maas, 1999).

Resim 2. Data kent (MVRDV, 2020)

Data peyzajı, kentte görünürlüğü arttırmış; herkesin ve her yerin görünür ve izlenir hale gelmesini sağlamıştır. Bugünün atopik kentinin tam da böyle bir peyzajı vardır (Leite, 2016). Bu yüzden, daha önce panoptik olarak tanımlanan atopik kentin bugün daha çok sibernetik olduğu anlaşılır. Foucault tarafından bir tür hapishane olarak tanımlanmış olan panoptikon, insanların sürekli gözetim altında tutulmasını sağlayan mekânsal bir oluşumu ifade etmektedir (Foucault, 1975/1992). Atopik kentte de insanlar benzer bir göz hap-sinde oldukları için bu kentin panoptik olduğundan söz edilmiştir. Ancak panoptik gözetim son yıllarda sibernetik iletişimle yer değiştirmiş gibi görünmektedir. Sibernetik, insanlar arasındaki iletişim ve etkileşim ortamına işaret etmektedir. Sibernetik etkileşimlilik, 20. yüzyılın sonunda artış göstermiş; 21. yüzyılda ise en yüksek düzeyine erişmiştir (Virillio, 1999/2005). Herkes, her yer ve her şey sibernetik iletişimin ve etkileşimin olduğu kentte bir panoptikonun içindeymiş gibi izlenebilmektedir. Bu, aynı zamanda, fiziksel mekânın yerine siber mekânın geçtiğinin bir göstergesidir. Siber mekân, sanal bir ortamda bilgisayar verileriyle oluşturulur. Yani, gerçek değildir (Mitchell, 1996). Yine de son yıllarda gerçek kentin (*real city*) yerini sanal kent (*virtual city*) almıştır (Resim 3). Sanal kent ise yersiz yurtsuzlaştırılmış bir data kent (*data city*) olarak kavramsallaştırılmıştır (Virilio, 1999/2005).

Resim 3. Sanal kent ya da data kent (Liu, vd., 2020)

Burada sanal kent ya da data kent kavramları, bugünün hiçbir yerde ve her yerde olabilecek atopik kent modelini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Diğer yandan, atopik kentler çoğunlukla ütopyik ya da distopik kentler olarak anılmaktadır. Barthes ise atopyanın ütopyadan farklı olduğunu savunmaktadır. Ona göre, atopya ütopyadan üstündür; çünkü ütopya, var olan dünyanın karşıtı olan ideal bir dünya yaratmayı, atopya ise var olan dünyayı olduğu gibi kabul edip yorumlamayı gerektirir (Barthes, 1977/1994). Gregotti de atopya ile ütopyanın ve distopyanın birbirinden farklı olduğuna işaret etmektedir. Ütopya ve distopya genellikle geleceğe yönelirken; atopya bugüne odaklanır. Ütopya iyi, eşit ve adil bir dünyayı, distopya ise bunun karşıtını ifade ederken atopya yerden kopmuş bir dünyaya karşılık gelir. Buna dayanarak Gregotti, sanılanın aksine, atopyanın ütopya ya da distopyanın eşiti ya da ön koşulu olmadığını belirtir (Şekil 1). Ancak her biri için güçlü bir kent imgesi yaratmak gerekir (Gregotti, 2000/2016).

Atopya ≠ Ütopya | **Atopya = Hiç bir yer**
Atopya ≠ Distopya | **Atopya = Her yer**

Şekil 1. Atopya nedir, ne değildir?

Atopik kent imgesi ve modern kent imgesi arasında benzerlik olduğu düşünülmektedir (Resim 4, 5). Modernizmin tamamlanmamış bir proje; atopik kentin ve atopik mimarlığın ise bu projenin uzantısı olduğu öne sürülmektedir (Gregotti, 2000/2016). Modernizm, kentlerin tanınır özelliklerini; yani, kimliklerini yok ettiği için onları hem hiçbir yere hem de her yere dönüştürmüştür (Koolhaas, 2014). Hiçbir yer ve her yer olan modern kentlerin kimlikleri yoktur. Kentin dili kimliksizlik ve yersizlik üzerine kuruludur. Bu dil,

Herzog ve De Meuron'un ayırt edilemez kent (*indistinguishable city*) kuramını akla getirmektedir. Ayırt edilemez kent kuramı, Koolhaas'ın jenerik kent kuramında olduğu gibi, kentlerin birbirinden ayırt edilemeyecek kadar benzeştiğini; hatta aynılaştığını ortaya koymuştur (Herzog ve De Meuron, 2008).

Resim 4. Modern kent (Price, 2020)

Resim 5. Atopik kent (Ricci, 2020)

Herzog ve De Meuron, bugün bildiğimiz kent kuramlarının geçerliliğini yitirdiğini; 21. yüzyılın kentinin yeni kuramlarla yeniden kavramsallaştırılması ve biçimlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Koolhaas gibi onlar da kentlerdeki esas eylemin alışveriş olduğunu; kentlerin bu esasa göre oluştuğunu düşünür. Kentsel oluşumda dijital teknolojinin önemli bir rolü olmuş; başka deyişle, dijital teknoloji yeni bir kent modeli oluşturmuştur. Bu aynı zamanda yeni bir kent dili demektir. Ayırt edilemezlik ve aynılık gibi kavramların öne çıktığı bu dil, genel olarak kentlerin kimliksiz ve yersiz olduğunu ifade etmektedir. Kimliksizlik ve yersizlik, Herzog ve De Meuron'a göre, kentlerin ayırt edici değil birbirinin aynısı olan binalardan oluşmasına;

böylece savaşların ve terörist saldırıların yoğun olarak yaşandığı 21. yüzyılın dünyasında bu saldırıların hedefi haline gelmeden kendisine yeni bir yer bulmasına karşılık gelmektedir (Herzog ve De Meuron, 2008). Dolayısıyla, jenerik kent kuramı gibi, ayırt edilemez kent kuramı da kentin hiçbir yer ve her yer olma özelliği üzerine geliştirilmiştir. Bu, aynı zamanda, atopik kentin tipik özelliğidir.

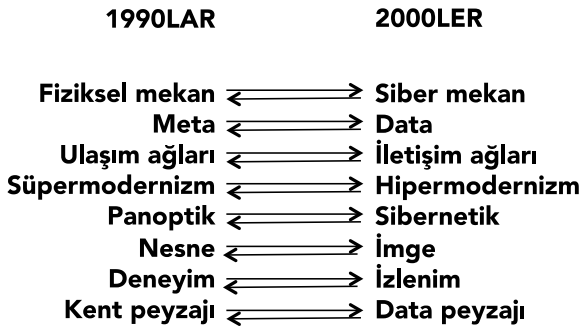
Bu özelliğiyle atopik kent, modernizmin yanı sıra süpermodernizmle de ilişkilendirilebilir. 1990lı yılların şehirciliğini ve mimarlığını karakterize ettiği belirtilen süpermodernizm, modernizm gibi, kentlerin hiçbir yer ve her yer olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Ibelings, 2002). Bu atopik kent tanımı, 2000li yıllarda süpermodernizmle yer değiştirmiş gibi görünen hipermodernizm bağlamında yeniden ele alınmaktadır. Hipermodernizmin 21. yüzyılın modernizmi olduğu belirtilmektedir (Ots, 2011). Hipermodernizm, modernizmin yerle kurduğu, çoğunlukla yok yer (*no place*) ya da yersizlik (*placelessness*) olarak ifade edilen ilişkiye yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu, sanal gerçeklik boyutudur. Hipermodernizm, sanal bir ortamda bilgisayar teknolojisi kullanılarak üretilen yeni bir yer ve yeni bir gerçeklik düzlemi oluşturur.

Tüm bunlar, bugün yeni bir kent ve yeni bir mimarlık dilinin oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu dil, bugünün atopik kentini ve atopik mimarlığını ifade etmektedir. Ancak bu yazıda atopya New York, Los Angeles, Londra, Tokyo, İstanbul ya da Ankara gibi bugün genellikle metropol ya da mega kent olarak adlandırılan spesifik bir kentle ilişkilendirilmemektedir. Bunun yerine, atopik kentin bugünün jenerik kent modeli olduğuna işaret edilmektedir. Atopik kent, yerel ya da kültürel farklılıklardan bağımsız olarak, dünyanın her yerinde görülebilen kenttir. Başka deyişle, her türlü farklılığın nötralize edilmiş halidir. Bu nedenle, kentler aynulaşmaya ve sıradanlaşmaya; küresel bir kent modeli tanımlamaya başlamıştır.

Ancak küresellik kavramı son yıllarda yeniden tanımlanmış; küresel kente ve küresel dünyaya yönelik yeni kuramlar ortaya atılmıştır. Sloterdijk, *foam-city* kuramında hem kenti hem de dünyayı küresellik yerine daha çok köpük kavramıyla tartışmıştır. Bugüne kadar küresel olarak tanımladığımız dünya, Sloterdijk'e göre, artık her şeyi ve herkesi kapsayan merkezi bir yaşam ortamı olmaktan çıkmıştır. Bugün bu ortamı tıpkı köpük gibi tek bir merkezi bulunmayan; çoğulluk, geçicilik ve değişkenlik esasına dayalı olan yerler oluşturmaktadır. Sloterdijk, bunu tekil değil çoğul bir küresellik olarak açıklamaktadır. *Foam-world* olarak tanımladığı bugünün dünyasının ise çoğul, geçici ve değişken yerler ve mekânlardan oluştuğunu ortaya koymaktadır (Sloterdijk, 2016/2016).

Bu oluşum sürecinde bilgisayar teknolojisi önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu teknoloji, dünyanın farklı yerlerindeki kentleri aynı bilgisayar ekranına taşımıştır. Böylece, Mitchell'in *city of bits* kuramında ortaya koyduğu gibi, yalnızca kentlerin değil bütünüyle dünyanın kendisi bilgisayar teknolojisiyle oluşturulan bir ağ (*world wide web* ya da *www*) halini almıştır. Bu kurama göre, *city of bits*, 21. yüzyılın kentini tanımlamaktadır. Yeni yüzyılın yeni kenti sanal mekânlardan oluşmaktadır (Mitchell, 1996). Dolayısıyla bilgisayarların yeni bir mekânsaldık ve yeni bir gerçeklik oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu, ekran düzleminde oluşturulan sanal bir gerçeklik ortamıdır (Virilio, 1999/2005).

Sanal gerçeklik ortamında nesnenin yerini imgesi almıştır. Nesne üretimi yerine daha çok imge üretimi yapılmaktadır. İmgenin artık bir üretim ve tüketim nesnesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kentin ya da mimarlığın deneyiminden çok izleniminden söz edilmektedir. Burada sözü edilen izlenim, ekranda gördüğümüz kentsel ya da mimari imgenin bizde bıraktığı etkiyle ilgilidir. Bugün imge etkisi, her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. İzlenim, imge ve etkisi üzerinden edinilmektedir. Deneyim edinmek içinse gerçekten o yerde bulunmak, o yeri deneyimlemek gerekir. Ancak her yerin aynulaşmış ve ekran düzlemine taşınarak iki boyuta indirgenmiş olması yalnızca deneyimi izlenime dönüştürmekle kalmamış; yere ilişkin aynı izlenimlerin oluşmasına yol açmıştır. *İmge, izlenim, siber mekân, data, hipermodernizm, sibernetik, iletişim ağları* ve *data peyzajı* gibi kavramlar, atopik kentin yeni yüzyılda yerle ve teknolojiyle yeni bir ilişki kurduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu kavramlar, 1990lı yıllarda geliştirilen; bu yazıda ise daha çok 2000li yılların kentini ifade ettiği belirtilen atopik kentin ve kent dilinin değiştiğini göstermiştir (Şekil 2).

Şekil 2. 1990lı ve 2000li yıllarda atopik kent dilini oluşturan bazı kavramlar (Burada adı geçen kavramlar, yazarın yürüttüğü kuramsal araştırmalarda öne çıkmış olan kavramlardır. Bu nedenle atopik kentin değişen dili ve kuramı, bu kavramlar üzerinden tartışılmıştır. Bununla birlikte, atopik kent farklı kavramlarla tanımlanmaya ve tartışılmaya açıktır.)

Tartışma ve Sonuç

Bu yazıda, atopik kent kuramı, 21. yüzyılın kentini tanımlayan bir kuram olarak tartışılmıştır. Tartışma, atopik kent kuramının ve onu oluşturan kavramların bu yüzyılın gerçeklerini, değerlerini ve değişkenlerini ifade ettiğini ortaya koymuştur. Bunun için, 20. yüzyılda geliştirilmiş olan atopik kent kuramının kavramsal çerçevesi değişmiş; bu kuramı oluşturan kavramlar, 21. yüzyılı ifade eden yeni ve teknoloji temelli kavramlarla yer değiştirmiştir. Atopik kent dilinin ve kuramının değişmesinin başlıca nedeni, bilgisayar teknolojisinin son yıllarda büyük bir hızla gelişmesi ve yaygın bir kullanım alanı edinmesidir. Öyle ki, bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler, yeni bir atopik kent dilinin oluşmasını sağlamıştır.

Atopik kent dili bugün özellikle büyük kentlerin yapılaşma ve aynulaşma sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte bilgisayar teknolojisi, kentsel ve mimari yapıları her yerde olan; belirli bir yeri ya da tanınır bir kimliği bulunmayan yapılar haline getirmiştir. Böylece bugünün atopik kentleri ortaya çıkmıştır. Kentlerin aynulaşma sürecinde *küreselleşmenin* de etkili olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, atopik kentlerin bugün daha çok *dijitalleşmenin* etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle, atopik kent dilini ve kuramını *siber-netik*, *siber mekân*, *data* ve *data peyzajı* gibi kavramlar oluşturmuştur. Bu kavramlar, kentlerin dijital bir ortamda; bu ortamın dijital araçlarıyla oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Aynı ortamda ve aynı araçlarla oluşturulmaları kentleri aynulaştırmıştır. Kentlerdeki fiziksel, kültürel, toplumsal ve bireysel farklılıklar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Yeni yüzyılın yeni teknolojileriyle üretilmiş olan atopik kent, küresel ve dijital bir kent modeli olarak karşımıza çıkmıştır.

Atopik kentte üretim ve tüketim alışkanlıklarını daha çok bilgi ve iletişim teknolojileri oluşturmaktadır. Bu teknolojilerin sağlayıcısı olduğu sanal paylaşım ortamları, insanların farklı coğrafyalarda yaşasalar ve farklı kültürlere ya da geleneklere sahip olsalar da aynı şeyleri üretmesine, talep etmesine ve tüketmesine neden olmaktadır. Buna kentsel ve mimari ürünler ve üretimler de dahildir. Ancak bunlar, çoğu zaman, imgeleri bilgisayar ekranında üretilen ve ekran üzerinden tüketilen nesnelere haline gelmektedir. İmgenin bir tüketim nesnesi haline gelmesi, imge üretiminin nesne üretiminin önüne geçmesini sağlamakla kalmamış; kentin imgesinin de bütünüyle değişmesine yol açmıştır.

Atopik kentin dili ve imgesi artık gelişmiş dijital teknolojiler kullanılarak oluşturulmaktadır. Bu oluşum sürecinde bilgisayarların genellikle tasarımcı

rolünü üstlendiği sanılmaktadır. Ancak kentsel ve mimari tasarım, bilgisayar teknolojisini etkin ve yaygın olarak kullanan tasarımcılar tarafından yapılmaktadır. Bilgisayar destekli teknolojilerin kullanıldığı tasarım sürecinde yalnızca yeni formlar değil aynı zamanda yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar, kent ve mimarlık kuramlarının değişmesine ve yenilenmesine ya da yeni kuramların geliştirilmesine neden olmaktadır. Atopik kent kuramının ise kent, mimarlık ve teknoloji arasındaki değişken ve her geçen gün birbirini yeniden var eden ilişkiye göre kendisini yenilediği anlaşılmaktadır. Böylece atopik kent, bugün de güncel bir kent dili ve kuramı olma özelliğini korumaktadır. Bugünün kentini anlamak için öncelikle bu dili bilmek ve anlamak gerekir. Bu nedenle, yazı atopik kent dili ve bu dilin değişimi üzerine geliştirilmiştir. Gelecekte dünyada yeni atopyaların ortaya çıkabileceği düşünülürse, bu değişimin yalnızca bugünün değil geleceğin kent dilini de oluşturmak üzere yaşandığı söylenebilir.

Extended Abstract

Atopia, City and Technology: The Change of the Atopic City Language

*

Gülşah Güleç

ORCID: 0000-0002-8041-2018

This paper discusses the changing relations of atopia, city and technology. But the aim of the discussion is not to offer or develop a new urban theory; rather, it is to reveal the fact that atopia defines the city of the 21st century. Atopia is not actually a new concept or a new theory. However, it is defined and discussed by new concepts due to the developments particularly in the computer technology. So, the changing atopic city language is discussed in the paper. Those changes prove the transformations of the relations of atopia, city and technology.

The concept of atopia is generally related to the concept of placelessness. Gregotti defines atopia as no place within the field of architecture (Gregotti, 2000/2016). In the architecture of the 1990s, every place such as shopping malls, gas stations, hotels, and airports are discussed as no places (Koolhaas, 1998). Atopia is therefore defined and discussed both as no place and every place. In the 2000s, it is still defined as no place and every place, but it has actually a new conceptual framework. That framework reveals the fact that concepts such as physical space, meta, transportation networks, super-modernism, panoptic, object, experience and cityscape are changed by the concepts of cyber space, data, communicational networks, hypermodernism, cybernetic, image, impression and datascape within the context of the atopic city of the 21st century. It is discussed in the paper that those conceptual changes are based on the changes in the relations of atopia, city and technology.

Besides, atopia defined as no place and every place is discussed by the concepts of banality and generality. That discussion is theorized in the generic city. Generic city is a technologic city, and it has very similar characteristics with the atopic city. It is even theorized as a kind of atopic city. According to

Koolhaas, generic city is the city of the 21st century. And the dominant activity of that city is shopping. Everywhere is actually a shopping centre. It is therefore defined as nowhere by Koolhaas (Koolhaas, 1998). On the other hand, Herzog and De Meuron discuss that those popular urban theories become irrelevant in today's cities. They discuss that the cities of the 21st century wait for a new theorization and formation. But they also suggest that shopping is the main activity in the cities, as Koolhaas. Today's cities are formed within the framework of the shopping activity. Digital technology plays a really important role in that process; in other words, that technology leads a new urban model to be formed digitally. It refers to a new urban language as well. Indistinguishability and uniformity are some of the leading concepts of that language, and they point out to the fact that cities become the same places without identity. According to Herzog and De Meuron, it leads cities to be formed by the same buildings without any identifiable quality, and so they would not be exposed to the terrorist attacks or wars in the world of the 21st century (Herzog ve De Meuron, 2008). Their theory of indistinguishable city is therefore so similar to the theory of generic city, since they are both based on the urban quality defined as being nowhere and everywhere. It is actually the typical quality of the atopic city.

Those discussions reveal that a new city and a new city language are created recently. It is the language of today, not a fictionalized future. That language is created to define today's atopic city and atopic architecture. So, atopic city conceptually differs from utopic and distopic city. However, the concept of atopia defined as no place and every place, is not related to a specific city in the paper such as New York, Los Angeles, London, Tokyo, İstanbul or Ankara generally defined as metropolis or mega city. Instead, it is discussed that atopic city is the generic city of the 21st century. It is the city formed generally without any reference to the specific physical and cultural characteristics of the city or society. It refers to the fact that cities in the world today are very similar and even the same, and they define a global urbanity discussed here as the atopic city. As such, atopic city is a current urban model and theory. It is critically important to conceive and understand that theory to understand the new realities and dynamics of today's city.

Kaynakça/References

Barthes, R. (1994). *Roland Barthes by Roland Barthes*. (R. Howard, Çev.). California: University of California Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1977).

- Castells, M. (2007). Space of flows, space of places: Materials for a theory of urbanism in the information age. W. W. Braham, J. A. Hale (Der.), *Rethinking technology: A reader in the architectural theory* içinde (s. 441-456). New York, NY: Routledge.
- Colas, A. (2005). Neoliberalism, globalisation and international relations. A. Saad-Filho, D. Johnston (Der.), *Neoliberalism: A critical reader* içinde (s. 70-79). London: Pluto Press.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. (B. Massumi, Çev.). Minneapolis: University of Minnesota Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1980).
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1975).
- Frampton, K. (2008). Technoscience and environmental culture: A provisional critique. D. Kelbaugh, K. K. McCullough (Der.), *Writing urbanism* içinde (s. 333-344). New York, NY: Routledge.
- Gausa, M., Guallart, V., Müller, W., Soriano, F., Porras, F., Morales, J. (2008). *The metapolis dictionary of advanced architecture: City, technology and society in the information age*. Barcelona: Actar Publishers.
- Gregotti, V. (2016). *Mimarlık üzerine 17 mektup*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2000).
- Herzog, J., De Meuron, P. (2008). How do cities differ? G. Mack (Der.), *Herzog & De Meuron 1997-2001: The complete works* içinde (s. 241-244). Basel: Birkhäuser.
- Ibelings, H. (2002). *Supermodernism: Architecture in the age of globalization*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Koolhaas, R. (1998). *Generic city*. New York, NY: The Monacelli Press.
- Koolhaas, R. (2014). Absorbing modernity 1914-2014. R. Koolhaas (Der.), *Fundamentals* içinde (s. 1-6). Marsilio: 14th International Architecture Exhibition.
- Leite, R. P. (2016). Atopic city: Consumption and death in urban life. *Current Urban Studies*, 4, 280-296.
- Liu, H., Wei, X. ve Zhang, X. (2020). Datacenter city. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.aud.ucla.edu/student-work/archive/deep-urbanism> adresinden erişildi.
- Maas, W. (1999). Başlangıç. C. C. Davidson (Der.), *Anytime* içinde (s. 57-61). Ankara: Mimarlar Derneği Yayınları.
- Millet, Y. (2013). Atopia & aesthetics: A modal perspective. *Contemporary Aesthetics*, 11, 1-10.
- MVRDV. (1999). *Metacity / Datatown*. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.mvrdv.nl/projects/147/metacity-datatown-> adresinden erişildi.
- Price, A. (2019, Şubat 12). *The problem with helicopter urbanism*. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.strongtowns.org/journal/2019/2/12/the-problem-with-helicopter-urbanism> adresinden erişildi.
- Ramchurn, R. (2014, Haziran 4). *Fundamentals – Rem Koolhaas’s research-led biennale*. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.architectsjournal.co.uk/archive/fundamentals-rem-koolhaas-research-led-biennale> adresinden erişildi.

- Ricci, T. (2020, Ocak 17). *Toronto on track to have more skyscrapers than Chicago, but will quality match quantity?* 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/toronto-skyscrapers-chicago-1.5429816> adresinden erişildi.
- Ots, E. (2011). *Decoding theoryspeak: An illustrated guide to architectural theory*. New York, NY: Routledge.
- Sloterdijk, P. (2016). *Foams: Spheres volume III*. (W. Hoban, Çev.). Los Angeles, LA: Semiotext(e). (Orijinal eserin yayın tarihi 2016).
- Virilio, P. (2005). *The information bomb*. (C. Turner, Çev.). New York, NY: Verso Books. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).
- William, M. J. (1996). *City of bits: Space, place, infobahn*. Londra: The MIT Press

Küresel Kentlerin Anlamsal İnşası: Web Sayfaları Üzerinden Toplumsal Göstergibilimsel Bir Analiz

*

Orçun Çobangil¹

ORCID: 0000-0001-8474-8646

Öz

Küreselleşme süreci ile hâkim hale gelen Neoliberal ideoloji içerisindeki postfordist üretim rejimiyle birlikte yaşanan dönüşümler, kentleri küresel ile ilişkili olarak doğrudan önemli bir aktör konumuna getirirken, diyalektik bir ilişki içerisinde hem kentlerden güç almakta hem de kentleri dönüştürmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, bu ilişki çerçevesinde dönüşen/dönüştürülen kentlere ilişkin harekete geçirilen toplumsal göstergeleri ve sembolik anlam inşalarını inceleme amacını taşımaktadır. Bunun için, öncelikle küresel kentin anlamı ve işlevleri üzerine bir giriş yapıldıktan sonra, küresel kentlere ilişkin göstergeleri incelemek için kullanılacak toplumsal göstergibilim yaklaşımı tarihsel ve kuramsal çerçeve içinde ele alınacak ve literatürden örnek çalışmalar ile işlevsellikleri değerlendirilecektir. Bu çalışmalarla ilişkili olarak, postmodern kent tahayyülleri ve kentlerin markalaşma süreçlerine değinilerek, göstergelerin ideolojik arka planı incelenecektir. Daha sonra, seçilmiş küresel kent örnekleri üzerinden kentlerin resmi web sayfalarında kullanılan kentlerin küresel gücüne ilişkin yazılı temsiller toplumsal göstergibilimsel bir bağlamda ele alınarak, seçilen göstergelerin küresel kentin anlamsal inşasında nasıl rol oynadıkları, eleştirel bir epistemoloji içerisinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *toplumsal göstergibilim, küresel kent, marka kent, postmodern kent, kent kültürü.*

¹ Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: orcun.cobangil@deu.edu.tr

Semantic Construction of Global Cities: A Social Semiotics Analysis on Web Pages

*

Orçun Çobangil²
ORCID: 0000-0001-8474-8646

Abstract

The transitions experienced with the post-fordist regime of production within the neoliberal ideology, which have become dominant with the globalization process, both get power from cities and transform them in a dialectical relationship while making cities important actors in relation to the global stage. In this context, this study aims to examine mobilized social indicators and symbolic meaning constructions related to transforming/transformed cities within the framework of this relationship. For this purpose, after an introduction on the meaning and functions of being global city, the social semiotics approach that can be used to examine the indicators related to the global cities will be discussed within the historical and theoretical framework at first. Then relevant literature, case studies and their functionality will be evaluated. In relation to these studies, the ideological background of the indicators will be examined by addressing the postmodern urban imaginations and the branding of cities. Afterwards, the written representations of selected global cities regarding to their global power used on the official websites will be addressed in a social semiotics context and the way the selected indicators play a role in semantic construction of being a global city will be evaluated in a critical epistemology.

Keywords: social semiotics, global city, city brand, postmodern city, urban culture.

² R. A., Dokuz Eylül University, E-mail: orcun.cobangil@deu.edu.tr

Giriş

(...)Küresel kent mi olmak istiyorsunuz? Yetenekleri çekmeyi? Ticareti geliştirmeyi? Kentinizin beşerî sermayesini arttırmayı? Canlı ve kapsayıcı toplulukları teşvik etmeyi? Yabancı sermayeyi kentinize çekmeyi? Nüfusunuzun yeteneklerini tam kapasite ile kullanmayı? Turizmi arttırmayı?(...) (LUCIDE Kentsel Mekânlarda Çok Dillilik Tanıtım Broşürü).

Bir milyon nüfuslu bir kentin küresel kent sıralamasında ilk 10 içerisinde yer alması çok havalı bir şey. New York ile aynıyız. Düşünsenize.(Naheed Nenshi, Calgary Belediye Başkanı). (Toneguzzi, 2013).

Eğer küresel kent olmak istiyorsanız, küresel kent gibi davranmalı ve küresel kentlerin yaptıklarını yapmalısınız.

(Lori Healey, Chicago Özel Kalem Müdürü). (ABC7 News, 2012).

Yukarıda yer verilen küresel (global) kent olmanın önemine dikkat çeken alıntılardan da görüldüğü gibi, günümüzde küresel kent olmak, kazandırdığı olanaklar bakımından kentler için arzu edilen bir statüdür ama aynı zamanda belirli kurallara göre kent politikası oluşturmayı da gerekli kılmaktadır. Bu durum, küresel kent göstergelerine göre kentler arasında hiyerarşiler inşa etmektedir. Özellikle metropoliten bölgeler arasında bir pazarlama taktiği olarak küresel kent olma isteği bulunmakta, hatta bazı kentlerin salt küresel kent etiketi alabilmeleri için oluşturulmuş ölçekler nedeniyle küresel kent teriminin analitik gücünün muğlaklaştırıldığı ifade edilmektedir (Gottdiener, Budd ve Lehtovuori, 2016, s. 43-44). Böylelikle küresel kent teriminin kendisi başlı başına belirli kentsel formasyonları tanımlayan nötr değerde bir ifade olmanın ötesinde, belirli etiketler ve göstergeler bütünü olarak sunulmaktadır. Bu biçimde ele alınmasıyla küresel kent kavramı, küreselleşen ekonomide ve ilişkili neoliberal rejim altında kentsel mekânı dönüştürmede kente ilişkin karar alıcıları yönlendiren hâkim söylem olmaktadır (Öktem, 2016). Bu söylem altında kentlerin küresel ekonomideki konumlarına göre aralarında güç ve prestij yönünden hiyerarşiler oluşturulmakta (Alderson ve Beckfield, 2004), neoliberal politikalar tarafından kentlerin bu hiyerarşilerdeki başarılı örneklerle göre dönüştürülmeleri özendirilmektedir.

Küresel kenti ele alan sosyal bilimsel bilgiyi, küreselleşmenin doğuşuyla eşzamanlı olarak, 1980'lerde başlatmak mümkündür. Küresel kent çalışmaları, özellikle kapitalizmin gelişmesi, sermaye birikimi ve bu bağlamda kentlerin küresel ilişkiler ağında finans merkezi olma ve çok uluslu firmalara ev

sahipliği yapma niteliklerini ele almış dönemin Marksist kentleşme literatüründeki çalışmalarının etkisiyle ortaya çıkmıştır (Brenner ve Keil, 2016, s. 670-672). Bu literatür, kentsel mekanlara ilişkin epistemolojisini sadece ulus devlet üzerinden değil, ulus devletleri de aşan sermaye hareketliliği üzerinden inşa ettiği için, küresel kent çalışmalarına yönelik verimli bir zemin sunmuş, aynı zamanda küresel kent çalışmalarının öncelikle ekonomik faktörlere odaklanmasına yol açmıştır. Örneğin, küresel kentlerin oluşumunu ilk olarak ele alanlardan Friedmann³ (1986, s. 69-73) kentlerin küresel sermayeye eklenmelerinde tarihsel geçmişleri, ulus devlet politikaları ve kültürel faktörleri göz önüne alsa da, süreci anlamlandırmada en açıklayıcı gücü ekonomik değişkenlerde bulduğunu belirtiyordu. Onun izinden giden ve küresel kent çalışmalarının en önemli teorisyenlerinden biri olan Sassen de (1991, s. 3-4), küresel kentleri kriz sonrası yeniden şekillenen ve paradoksal olarak hem küreselleşen hem de kutuplaşan dünyada; dünya ekonomisinin emir komuta noktaları, sanayi sektöründen ziyade finans ve özelleştirilmiş hizmet sektörü için kilit önemdeki yerler, özellikle hizmet sektörüne ilişkin inovasyon merkezleri ve bu kapsamda ortaya çıkan ürün ve hizmetler için önemli piyasa alanları olmaları üzerinden kavramsallaştırmıştır. Bu rolleri nedeniyle küresel kent statüsüne kavuşma, özellikle büyük kentler için, finans ve hizmet sektörleri kapsamında büyük ekonomik kaynakları kontrol etme imkânı sağladığından arzu edilmekte ve bu amaçla küresel kent listelerinde yukarı tırmanabilmek için rekabet teşvik edilmektedir. Sassen'i takip eden, Marksist literatürün de katkılarıyla gerçekleştirilen küresel kent çalışmaları ise kentlerin uluslararası sermaye ile ilişkilerine sadece kentlerin küresel kent olunca kazanacakları üzerinden bakmakla yetinmemekte, ayrıca sermayenin küresel olan kenti nasıl dönüştürdüğünü de mercek altına almaktadır. Bu kapsamda; firmaların emir komuta merkezi olma durumlarına göre kazananların ve kaybedenlerin olduğu küresel kent hiyerarşisinin oluşumu, kentsel mekanın küresel kent niteliği kapsamında yeniden yapılandırılmasında yaşanan mücadeleler (Örneğin; kent merkezinin küresel kente uygun olacak biçimde soylulaştırılması, sanayiden hizmet sektörüne geçiş ve küresel firma-

³Aslında Friedmann, “Küresel Kent (*Global City*) yerine “Dünya Kenti” (*World City*) terimini kullansa da günümüzde literatürde bu iki terim sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Yine de bu terimleri farklı tanımlayanlar da vardır. Buna göre küresel kent, özellikle 1980 sonrası küresel ekonomiye eklenme süreçleri ile öne çıkan kentleri (ki aslında Friedmann da dünya kenti ifadesini bu anlamda kullanmıştı), dünya kenti yüzlerce yıllık süreçte tarihsel olarak önemli olan kentleri ifade etmektedir. Bu çalışmada da “küresel kent” olarak 1980 sonrası küreselleşme örüntülerinin düğüm noktaları olan hâkim kentlere atıf yapılmaktadır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Chen, Orum ve Paulsen, 2018, s. 306-307.

ların talepleri nedeniyle konut ve işletmelerin yerinden edilmesi, rant ilişkileri bağlamında emlak piyasası ve bunlara yönelik kentsel toplumsal hareketler) ve kentsel toplumsal dokunun geleneksel orta sınıfın erimesi nedeniyle oluşan ikili istihdam yapısı kapsamında dönüşümü, çalışmalar kapsamında ele alınmıştır (Brenner ve Keil, 2016, s. 670-672). Küresel kentler listeleri arasındaki hiyerarşik eşitsizliklerin yanında, kent içi eşitsizlik de özellikle enformel/marjinal sektörün büyümesi, artan soylulaştırma faaliyetleri ve evsizlerin artış göstermesi gibi olgularda ortaya çıkmaktadır (Sassen, 2000, s. 118-119).

Küresel kentleri Marksist terminoloji kapsamında alt yapının üst yapıyı belirlediği ekonomik faktörlerin önceliğinde açıklayan yaklaşımların yanında Weberyen bir gelenekten gelen çalışmalarda kültürel endüstri ve hizmetlerin küresel kentleri fikirler ve değer merkezi haline getirme mekanizmaları üzerinde de durulmuştur. Bu çalışmalar küresel kent hiyerarşilerinde ekonomi ve kültüre göre yapılan sıralamaların birbirine benzer ama tamamen aynı olmadıklarından hareketle kültürün bağımsız bir değişken olarak önemine işaret etmektedir. Medya kuruluşlarının ve bilgi ve teknoloji üretim merkezlerinin konumu, kentlerin kültürel güç bağlamında küreselliğini belirlemede temel alınmaktadır (Abrahamson, 2014, s. 192, 201-202). Kültürel göstergelerin küresel kentleri tanımlamada gittikçe daha çok kullanılması, öncelikli olarak küresel kentler için en önemli rekabet alanlarından biri haline gelen turizm sektöründeki konumlarını güçlendirmelerinde kullanılmaktadır.

Küresel kent hiyerarşileri ile küreselleşen dünyada kentlerin etkileşimi ve kentsel değişimler hakkındaki konular; yukarıda işaret edilen neoliberal rejimin dengesiz büyüme eğilimleri sonucunda ortaya çıkan hızlı nüfus artışı ve kentleşme, yeni üretim ve teknoloji olanakları, çevre koruma, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği hakkındaki tartışmalar etrafında ele alınmakta, toplumsal eşitsizlik, yoksulluk ve kötüleşen çevre koşulları da bu tabloya eşlik etmektedir (LeGates ve Stout, 2016, s. 643, 648). Nitekim günümüzde en başarılı kentler olarak kurgulanan küresel kentlerden henüz yeni bahsedilmeye başlandığı bir dönemde bile Friedmann, küresel kentlerde hızla gelişen küresel sermayeye entegre formel sektör ile formel sektörde çalışanların ihtiyaç duyduğu hizmetleri karşılayan geniş bir informel sektör arasındaki ayrımın bu kentlerde önemli bir sorun alanı olduğunu belirtmişti. Ayrıca küresel kentlerin sermaye çekebilme için büyük şirketlere tanındıkları vergi muafiyetleri ve sübvansiyonlar kapsamında bütçelerini yapılandırılmaları, informel sektörde geniş nüfuslarının barınma, ulaşım ve sağlık gibi temel gereksinim-

lerini karşılamak için kaynaklarını kullanamadığı ve mali ve toplumsal krizlere yatkın oldukları anlamına geliyordu (Friedmann, 1986, s. 76-79). Bir diğer ifadeyle, başarılar kadar başarısızlıklar da küresel kentlerin toplumsal bir gerçeği idi.

Küresel kentlerin oluşumunun gerçekleştiği sosyoekonomik koşullar olarak ele alınabilecek yukarıdaki arka planın yanı sıra, küresel kentlerin bir imge olarak anlamsal inşasında referans alınan (neoliberal) ideolojik arka plan da bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, küresel kentlerin sunumu ve oluşturduğu episteme ile ontolojik gerçekliği farklı olabilmektedir. İşte bu çalışma, dayandıkları neoliberal ideolojinin en başarılı örnekleri olarak küresel kentlerin başvurdukları göstergeleri toplumsal göstergebilimsel bir metotla incelemek amacındadır. Nitekim Lefebvre'nin (2017, s. 73) de belirttiği gibi kentler bir metin olarak okunabilir ama bağlamdan yoksun bir okuma yapmak yeterli değildir. Toplumsal göstergebilim, ideolojik arka planı gösterge analizine dâhil etmesi nedeniyle önemlidir.

Çalışmanın amacı, toplumsal göstergebilim yöntemini kullanarak küresel kentlerin küreselliklerini nasıl kurguladıklarını, resmi/turistik web sayfalarındaki tanıtım metinleri üzerinden göstermektedir. Bu kapsamda çalışma, öncelikle günümüz küresel kentlerini bazı küresel kent listeleri üzerinden gösterecek, ardından küresel kentlerin web sayfalarının incelenmesinde kullanılacak toplumsal göstergebilimin gelişim sürecini ve kent ile ilişkili boyutlarını, postmodern tüketim kentine ilişkin tartışmalar etrafında kavramsal olarak ele alacaktır. Daha sonra konuya ilişkin literatür taraması ve metodoloji ortaya konularak, web sayfası metinlerinin analiz sonuçlarına yer verilecektir.

Küresel Kent Listeleri

Küresel kent çalışmalarının en önemli çıktılarından biri, küresel kentleri küresel önemleri kapsamında sıralayan listelerdir (Alderson ve Beckfield, 2004; Godfrey ve Zhou, 1999; Leff ve Petersen, 2015). Küresel ekonomide kentler arası iş birliği ve rekabetin birlikte teşvik edildiği neoliberal rejim içerisinde bu listeler aslında bu süreçlerden hangi kentlerin galip çıktığını gösteren kentler arası hiyerarşileri çizmektedir. Çalışma konusunun evrenini oluşturan küresel kentlerin hangileri olduğuna işaret etmek için burada üç küresel kent listesi ele alınacaktır.

Friedmann ve Sassen'in geleneğine dayanan, küresel kent çalışmalarında öne çıkan, küresel kent listelerini sistematikleştirmede öncü konumda sayılabilecek, bu nedenle burada ilk olarak değinilen Küreselleşme ve Dünya Kentleri Araştırma Ağı (GaWc) ekolü, özellikle Dünya Kent Ağları (WCN) başlığı altında firmalar ve ikameleri kapsamında hizmet sektörü üzerinden kentlerin birbirlerine kenetlenme derecelerini ele alarak çalışmaktadır (Chen, Orum ve Paulsen, 2018, s. 309). Küresel kent sıralamasında ele aldıkları faktörler, özellikle muhasebe, bankacılık ve hukuk gibi, küresel ekonomik entegrasyonla ilişkili gelişmiş hizmet sektörü kapsamında kentler arası ilişkilerin yoğunludur. Dolayısıyla çalışmaları kültürel ve politik boyutlardan ziyade ekonomik ilişkilere odaklıdır. Bu boyut üzerinden iki yılda bir oluşturdukları kent listeleri, küresel ekonomiye bağlanma derecelerine göre sırasıyla alpha, beta, gamma, yüksek yeterlik ve yeterlik başlıkları altında gruplandırılır. Gruplar da kendi aralarında önem derecelerine göre alt gruplara ayrılmaktadır. 2018 yılına ait listenin küresel ekonomiye en çok entegre olan kentleri gösterdiği alpha bölümü, alt kategorilerdeki kentler arasındaki hiyerarşi de soldan sağa doğru olacak şekilde, Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Dünya Kentleri Araştırma Ağı (GaWc) 2018 Alpha Kentler Listesi

Alpha ++	Londra, New York
Alpha +	Hong Kong, Pekin, Singapur, Şangay, Sydney, Paris, Dubai, Tokyo
Alpha	Milano, Chicago, Moskova, Toronto, Sao Paulo, Frankfurt, Los Angeles, Madrid, Meksiko, Kuala Lumpur, Seul, Jakarta, Mumbai, Miami, Brüksel, Taipei, Guangzhou, Buenos Aires, Zürih, Varşova, İstanbul, Bangkok, Melbourne
Alpha -	Amsterdam, Stockholm, San Francisco, New Delhi, Santiago, Johannesburg, Dublin, Viyana, Montreal, Lizbon, Barselona, Lüksemburg, Bogota, Manila, Washington DC, Prag, Münih, Roma, Riyad, Budapeşte, Houston, Shenzhen

Kaynak: GaWc, 2018.

Sadece ekonomik entegrasyon ve güce odaklanmayan küresel kent listeleri de bulunmaktadır. Listelerini oluştururken daha çeşitli faktörlerden yararlandıkları ve bu çalışmanın yapıldığı zamanda güncel olarak yenilendikleri için burada iki listeye daha yer verilecektir: Kearney 2019 Küresel Kentler Raporu, dünyanın en iyi performans gösteren kentleri olarak işaretlediği küresel kentleri; şirket aktiviteleri, beşerî sermaye, bilgi mübadelesi, kültürel deneyim ve politik ilgi unsurlarını dikkate alarak sıralamaktadır. Bir başka örnek olarak, Mori Memorial Foundation'ın 2019 Küresel Güçlü Kent Endeksi gösterilebilir. Bu liste de kentlerin ekonomi, araştırma/geliştirme, kültürel etkileşim, yaşanabilirlik, çevre ve erişilebilirlik alanlarındaki skorlarına göre hazırlanmıştır. Her iki listeden küresel kent niteliğine sahip ilk 20 kent Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. 2019 Küresel Güçlü Kent Endeksi ve 2019 Küresel Kentler Raporu Listelerine Göre İlk 20 Kent

Sıralama	2019 Küresel Güçlü Kent Endeksi	2019 Küresel Kentler Raporu
1	Londra	New York
2	New York	Londra
3	Tokyo	Paris
4	Paris	Tokyo
5	Singapur	Hong Kong
6	Amsterdam	Singapur
7	Seul	Los Angeles
8	Berlin	Chicago
9	Hong Kong	Pekin
10	Sydney	Washington DC.
11	Melbourne	Sydney
12	Los Angeles	Brüksel
13	Madrid	Seul
14	Stockholm	Berlin
15	Zürh	Madrid
16	Toronto	Melbourne
17	Frankfurt	Toronto
18	San Francisco	Moskova
19	Dubai	Şangay
20	Kopenhag	Amsterdam

Kaynak: Mori Memorial Foundation, 2019 ve Kearney, 2019.

Kullanılan değişkenlere göre listelerde kentler arası sıralamalar farklılaşsa bile, Sassen'in çalışmasında (1991) üç temel küresel kent olarak gösterdiği New York, Londra ve Tokyo, Tablo 1 ve 2'de görüldüğü gibi güncel olarak bu niteliklerini korumaktadır. Paris, Singapur ve Hong Kong da benzer olarak sıralamalarda zirvede yer almaktadır.

Ekonomi ve kültür arasındaki bağlantılar birbirlerinden ayrı değildir, çalışmanın ilerisinde ikisi arasındaki ilişkilerden marka kentler bağlamında bahsedilecektir. Küresel kent listelerine benzer şekilde, ama ekonomi yerine kültürel ve tanıtım odaklı faktörlere dayanarak hazırlanan marka kent listeleri de, küresel kent listeleri ile benzer bir biçimde kentler arası hiyerarşiler oluşturmaktadır.

Toplumsal Göstergibilim: Kaynakları ve Kent Göstergibiliminde Kullanım Olanakları

Bu bölümde özellikle Gottdiener'in çalışmaları üzerinden toplumsal göstergibilim ve kent göstergibiliminde kullanım olanakları gösterilerek, çalışmanın metodolojisinde kullanılacak olan göstergibilim modelinin kavramsal gelişimi ortaya konulmuştur.

Toplumsal göstergebilim; dizimsel (artsüremlî) ve dizisel (eşsüremlî) düzene dayalı anlatım dizgelerini, bunların kültüre bağlı alternatif açılımları kapsamında, ideolojiyi de eklemeyecek şekilde ele alarak inceleyen, yapısal göstergebilimin eleştirisi üzerine inşa edilmiş göstergebilimsel inceleme biçimi olarak tanımlanabilir (Gottdiener, 2005, s. 65). Toplumsal göstergebilime göre, Saussurecî klasik yapısal göstergebilimin belirttiğinin aksine, sadece dil değil bütün kültürel olgular dil gibi anlamlandırma dizgeleri içerir ve ayrıca simgesel etkileşimcilerin iddia ettiğinin aksine bu biçimde ortaya çıkan anlamlandırma süreçleri de iletişim edimi özelliği göstermek zorunda değildir. İdeolojik değerler de çözümlemelere göstergenin biçiminin yanında içerik tözü kapsamında dâhil edilmektedir ki bu töz genellikle kapitalist sermaye birikimine bağlı tüketim ideolojisi olmaktadır.

Toplumsal göstergebilimin öncüllerinden Gottdiener'ın, kendi toplumsal göstergebilim yaklaşımını hangi gelenekler üzerinden inşa ettiğini incelemek, toplumsal göstergebiliminin göstergebilim literatüründeki konumunu ve amacını belirtebilir. Gottdiener, toplumsal göstergebilim yaklaşımını oluştururken dört temel yaklaşımdan faydalanmıştır (Gottdiener, 2005, s. 15-47). İlk olarak, Saussure'ün gösterge ve gösterilen üzerinden dizimsel ve dizinsel olarak ele aldığı yapısal göstergebilim yöntemi, her ne kadar Gottdiener tarafından sadece dilin kendi yapısına odaklandığı için yetersiz bulursa da yine de en temel nokta olacaktır. Saussure'ün izinden giden, yani dil üzerine odaklanan ama göstergelerin çokanlamlılığı üzerinden söylen (mit) analizi yaparak kültürel boyutu göstergebilim analizine ekleyen Barthes ise, gösterge sistemlerindeki yan anlamların söylene dönüşerek hâkim kültüre göre temel anlamdan nasıl da daha önemli hale getirildiğini ve bunların ideolojik anlamlarının nasıl gizlendiğini incelemiştir. (Barthes, 2018) İkinci yaklaşım, göstergebilim için sadece dil çözümlemelerini yeterli bulmayan, kültürün bütününe de kapsayan, ayrıca gösterge sistemini gösterim-nesne-yorumlayan olarak üçlü ele alıp hem nesnel boyuta hem bilişsel anlamlandırmalara imkân tanıyan Pierce'in çalışmalarıdır. Üçüncü olarak, Saussure'ün yapısal metin çözümleyiciliğinin eleştirisini yapan Derrida gibi yapısökümcüler ve Baudrillard gibi postmodern düşünürlerden bahsedilebilir. Gottdiener, bu ekollerin metin odaklı yaklaşımları eleştirmesini kabul etse de yapısökümcüleri kültürel eleştiri konusunda zayıf bulmakta, Baudrillard'ın ise üstgerçeklik analizinde maddi göstergeleri ortadan kaldırmasını toplumsal göstergebilim için kabul etmemektedir. Nitekim Baudrillard için artık söz konusu olan üst/hipergerçekliktir; gerçeklikle ilişkisi kalmamış, asıl gösterilenlerinin ortadan

kalktığı, yeniden canlandırmalar ile simülasyonların simulakralar oluşturduğu bir durumdur (Baudrillard, 2018). Son olarak Foucault'nun, bilginin düzenleyişinin iktidar ile olan ilişkisini ele alan yaklaşımı (Foucault, 2001) Gottdiener'in toplumsal göstergebilimine katkı vermiştir.

Yukarıdaki açıklamalarla benzer biçimde, Vannini (2007, s. 115-116), yapısal ve toplumsal göstergebilimi belirli özelliklerine göre karşılaştırmaktadır. Yapısal göstergebilim; gösterge sistemlerine ve simgelerine vurgu yapmakta, insanlar arası müzakereleri değil göstergelerin insanları nasıl yönettiğiyle ilgilenmekte, yapısal nedensellik varsaymakta ve ikili iletişim kodu öngörmektedir. Toplumsal göstergebilim ise; ikili iletişim kodunu eleştirmekte, göstergelerin içinde yer aldığı bağlamın önemini vurgulamakta, determinizme karşı olmakta ve göstergeler üzerindeki iktidar araçlarını incelemektedir. Bu nedenle Vannini için yapısal göstergebilim sadece dizisel ve dizimsel yapıya yönelmekle sınırlıyken, toplumsal göstergebilim bu yapının üzerine toplumsal, politik (ideolojik) ilişki ve kavrayışlara odaklanır (Vannini, 2007, s. 125).

Toplumsal göstergebilim, görünenin arkasındaki toplumsal olgulara yönelik katkılarıyla, kentlere ilişkin anlam işaretleyicilerini sorgulayacak bir kentsel göstergebilim pratiği altında da ele alınabilir. Kentsel göstergebilim, kentlere ilişkin anlam göstergelerini kentlerinin toplumsal, kültürel ve fiziksel üretimi bağlamında çağrıştırdığı anlamlar ile birlikte ele alarak eleştirel kent çalışmalarına iki temel katkı sağlamaktadır: Öncelikle kendisi başlı başına bir gösterge olan kent ve kent içindeki göstergelerin çalışılması ile kentin çok katmanlı yüzünü ele alması ve ikinci olarak kentsel mekanın nötr görünümünün arkasında gizlenmiş, bu katmanlarındaki ideoloji ve politika yüklü mekanizmaları ortaya çıkarması. Özellikle kentsel mekânın neoliberalleşmesi ile birlikte kentlerin kültürel unsurlarının kentsel pazarlama ve kentler hiyerarşisinde yükselebilmek için metalaştırıldığı dikkate alındığında, kentlerdeki tüketim imgelerine dayalı oluşturulan işaretleyici pratiklerin yani göstergelerin politik ekonomisini yapmak, toplumbilimsel bir kent göstergebilimi ile mümkün olabilir (Stahl, 2010, s. 918, 920). Çünkü bu tüketim alanları işaretlerin göstergebilimsel gücünden yararlanmakta, kaynaklarını kent mitlerinden (kentsel mekâna anlam veren hikâye ve söylemlerden), inovasyondan ve yaratıcılıktan almaktadırlar (Stahl, 2010, s. 920). Tüm bu sürecin temel dayanağı ise, hâkim kentsel söylemin evrensel ve tümleyici kent algısına dayalı, kapitalist çatışma ve kriz durumunu gizleyen nötrleştirici kentsel epistemolojidir ki bu epistemolojiye dayalı neoliberal söylem, piyasa güdümlü kentsel dönüşümleri haklı kılan bir anlatı oluşturmaktadır (Brenner ve Schmid, 2015, s.

158). Bu anlatının eleştirel bir biçimde ele alınması, özellikle insanların kentlere ilişkin bilgiyi edinme sürecinde ortaya çıkan eleştirel kentsel teori potansiyelindeki üç nokta nedeniyle önem kazanır: Kentsel elitler ve ideologlar tarafından kaçınılmaz bir biçimde sunulan kentsel bilginin niteliğini değerlendirmek, kentsel müştereklere kimlerin dâhil olabildiğini veya olamadığını değerlendirerek kenti demokratikleştirme imkânlarını açmak ve farklı kentsel uygulamalar için alternatif kentsel bilgi, pratik ve tahayyüller ortaya koymak (McFarlane, 2017, s. 178). Çünkü kentsel mekân ve kentsel mekâna ilişkin bilgiler, birbiriyle diyalektik bir ilişki içerisinde.

Kentsel göstergebilimin konusunu ele alış biçimine (epistemolojisine) yönelik olarak, Lagopoulos, birbirlerini destekleyebilecek iki temel yol olduğunu belirtir; mekânın “doğrudan” bir metin gibi ele alınıp yorumlandığı, doğrudan yapıllı çevre üzerine inceleme yapılabilir veya “dolaylı” olarak, dini, mitolojik, felsefi metinler, edebiyat, basın, sinema, resim ve benzeri toplumsal ürünler üzerinde bulunan mekânsal temsillerin analizi yapılabilir (“metindeki mekân”) (Lagopoulos, 2019, s. 23). Gottdiener ve diğerleri ise dörtlü bir kentsel göstergebilim kategorisi oluşturmuşlardır: Kentte gerçekleşen rutin ve olaylara ilişkin ifadelerin incelenmesi, kentin belirli bölgelerindeki ayrı söylem, jest, mimik ve benzerlerinin incelenmesi, gösterilen ve gösteren arasındaki ilişkiyi belirten anlamların nasıl yan anlamlarla işlev gösterdiğini analiz eden kent dilinin incelenmesi ve kentteki yazıların (Duvar yazıları, panolar, tabelalar vs.) incelenmesi (Gottdiener, Hutchison ve Ryan, 2015, s. 98). Bu çalışmanın kentleri tanıtan web sayfalarındaki metinlerde kurgulanan mekân olgusunu yan anlamlarıyla ele alma boyutu kapsamında, Lagopoulos’un ikinci Gottdiener ve diğerlerinin üçüncü sırada ele aldığı kentsek göstergebilim konularına dâhil edilebileceği belirtilebilir.

Kentsel göstergebilimin toplumsal göstergebilimsel bir biçime dönüştürülmesi, kenti veya kente ait alt unsurları çevreleyen ideolojik yapının da analize katılması ile mümkün olur. Örneğin Lagopoulos (2019), Selanik kent planını incelediği çalışmasında, sadece gösterilen ve gösterge unsurları üzerinden üretilen temel (*dennotative*) ve yan (*connotative*) anlamları analiz etmenin yeterli olamayacağını, planı hazırlayanların, onaylayanların ve kamuoyunun kararlarını şekillendiren ve bazen birbirleriyle çatışan modernizm ve milliyetçilik ideolojilerinden nasıl etkilendiğini göstermekle toplumsal göstergebilim seviyesinde analiz yapılabileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda Lagopoulos, tarih boyunca kentlerin göstergebilimsel anlamlarını şekillendiren; modernizm öncesi, modernist ve postmodernist olmak üzere üç temel aşama sunmuştur (Lagopoulos, 2019, s. 28-33). Nitekim kente ve kentsel tasarıma

ilişkin teorilerde modernizm ve postmodernizme göre ayırım yapma literatürde hâkim konumdadır (Örneğin; Goodchild, 1990; Harvey, 2019; Hirt, 2009) ve postmodern kentsel imgelemler günümüzdeki küresel kentlere ilişkin göstergelerde ön plana çıkmaktadır.

Kentsel Göstergebilimin İdeolojik Çerçevesi Olarak Postmodern Kentsel İmgelem ve Küresel Marka Kentler

Neoliberalizmin etkisi altında günümüz kentlerinin birbirleriyle rekabet etmelerinin teşvik edildiği ve bu amaçla kültürün metalaştırıldığı tüketim odaklı kentsel epistemolojiye, yani postmodern aşamaya yukarıda işaret edilmişti. Postmodern aşamanın özellikleri, küresel kentlerin en başarılı örnekleri olduğu ideolojik çerçeveyi sunduğu ve bu ideolojik çerçevenin de toplumsal göstergebilim için önemi üzerinden hareketle, daha detaylı ortaya konulmalıdır.

Sanayi sonrası kent aşamasına geçen ve hizmet sektörüne dayalı kentlerin birbiriyle rekabet etmesinde kentsel imajın oynadığı role değinen Harvey bu imajın oluşumunu, temel olarak kentlerin özgünlüğünü ortadan kaldırdığı için modernist işlevselciliğe karşı çıkan bireysel/popülist talepler ile tarihi eklektik bir biçimde kullanıma sokan nostalji politikalarına bağlı ortaya çıkan postmodern kentleşme örüntüleri üzerinden incelemektedir. Kitlelesel birikim rejiminin esnek birikim rejimine dönüşmesi ve teknolojinin yardımıyla sermaye devriminin artmasının iki önemli sonucu; hizmetlerde (Özellikle eğlence sektöründe) artış ve mal ve hizmetlerin geçiciliği olgusudur. Bu nedenle bu sürecin yönetilerek kente yatırım ve beşerî kaynak çekilebilmesi, arzu, zevk ve fikirlerin yönlendirilebilmesine dayanmaktadır. Bunun da en temel yolları, reklam ve medya imajları aracılığıyla gösterge sisteminin ve kentsel imajların yaratılmasıdır (Harvey, 2019, s. 84-119, 318-320). Nitekim özellikle büyük kentlerin kentler arası rekabetteki konumları; hayat tarzları, yaşam olanakları ve yüksek kültür imkânları çerçevesinde uluslararası kültürel hegemonyadaki konumlarını sürdürmelerine bağlıdır (Harvey, 2016, s. 78). Harvey için tüm bu süreçler, kentler arası rekabetin politik stratejileri içerisinde yer alır ki bu stratejiler “kapitalizmin tarihsel dinamiğinin coğrafi bağlamda dışa vurulması” (2016, s. 28) üzerinden okunmalıdır.

Kentsel politik ekonomide kültürel üretim ve temsillerin önemini üzerine eğilen Zukin de kentsel imgenin, kültür endüstrisinin (Müzeler, kafeler, sanat eserler, kafeler, butikler, tarihi yapılar, eğlence ortamları vs.) rolüne bağlı olarak tüketimin organizasyon biçimi etrafında örgütlendiğine dikkat çekmekte;

özellikle görsel yönü güçlü, özelleştirilmiş kültürlerin kentler arası rekabette kullanıldığını belirtmektedir (Zukin, 2000, s. viii-ix, 1-3). Resim, tasarım, inovasyon ve yaratıcı değerler üzerine inşa edilen kentsel imge, artık kentlerin temel ekonomik kaynakları arasındadır. Böylece kentlerin, kenti oluşturan geleneksel unsurların (arazi, sermaye ve emek) yanında kent yönetimlerinin ve özel sektörün ekonomik bir araç olarak kullandığı kültür endüstrisine dayalı sembolik ekonomi/dilden de oluştuğu belirtilmektedir. Kente ilişkin neyin istenilen neyin istenilmeyen olduğunu belirten bu sembolik dil, küresel kent statüsüne erişebilmek için de önem taşımaktadır. Müzeler, parklar, kent mimarisi, sanat yapıtları gibi kentsel unsurlar da bu bağlamda biçimlendirilir (Zukin, 2000, s. 7-23). Nitekim Zukin'e göre 21.Yüzyıl'da bu eğilimler daha da yoğunlaşmış, kentler için "otantik olma" niteliği ön plana çıkmıştır. Hem eskiye/tarihselliğe hem de şimdiye atıf yapan bir kavram olan otantiklik, kent imajı oluşturma bağlamında artık performanslara dayalı ve görsel bir biçimde ele alınır (Zukin, 2010, s. xii-xiii, 3).

Hem Harvey hem de Zukin'in açıklamalarından hareketle, kültürün özellikle görsel bir deneyim olarak kentler tarafından birbirleriyle rekabette kullanıldığını, kent vizyonlarının bu yaklaşıma göre şekillendirildiği belirtilebilir. Kent vizyonlarının bu biçimde oluşturulması da fordist modern sanayi kentinden postfordist sanayi sonrası post modern kente dönüşüm ile mümkün olmuştur. Bu nedenle küresel kent statüsü için en gerekli unsurlar, bilgi yoğun yüksek teknolojiye dayalı sektörler, ticaret ve finans merkezleri ve gelişmiş kültür endüstrisidir (Abrahamson, 2014, s. 76-81). Bu unsurlar, küresel kentlerin anlamsal inşasına etkide bulunan ideolojik çerçeveyi (göstergenin içerik biçimini) de oluşturmaktadır.

Tüketim odaklı kültür endüstrisi etrafında küresel rekabet içerisinde kentler, bu amaçla oluşturdukları kent vizyonunu kentlerini markalaştırarak ortaya koymaktadır (Dinnie, 2011, s. 3). Ticari ürün ve hizmetlere ait markalarının tanımladıkları ürün ve hizmetleri diğerlerinden ayırarak farklılıklarını ortaya koymaları gibi, kentlerin markaları da onların belirgin kılan ve onları öne çıkarıp diğer kentlerden ayıran göstergeleri kullanmaktadır. Yine de hâkim küresel kent imgesi, neoliberal postfordist birikim rejiminde aynı ideolojik çerçeveye (finans, profesyonel hizmetler ve tüketim odaklı kültür endüstrisi) dayandığı için, kentlerin markaları arasında da büyük ortaklıklar vardır. Nitekim Vanolo, farklı küresel kent etiketleri altında, aslında birbirlerini (özellikle başarılı örnekleri) taklit eden küresel kent imgelerinin dolaşımında olduğunu vurgulamaktadır (2017, s. 134). Bu imgeler arasındaki fark-

lılık kentlere ait markaların/ingelerin/vizyonların işlevsel değerinden çok eklenmiş değerinde ortaya konulmaktadır. Markaların işlevselliği, kentsel mekânların iş ve barınma gibi klasik fonksiyonlarına vurgu yaparken, markaların eklenmiş değeri, yaratılan kent vizyonu ile kullanıcılar (kentte ikamet edenler veya turistler) arasında duygusal bir bağ yaratmaya çalışmaktadır. Kültürel çeşitlilik, kentsel görünüm, entegrasyon (farklı unsurların uyuşması), yaşanan kentsel deneyim ve bu deneyimlere ilişkin tanıklıkların insanlar arasında yayılması, algı ve inanç (kenttin finansal gücüne duyulan inanç gibi); marka kentler arasındaki temel farklılıkları ve kentlerin ne kadar başarılı bir biçimde markalaştıklarını gösteren unsurlardır (Winfield-Pfefferkorn, 2005, s. 14-23). Bu unsurların başarılı bir biçimde kullanılabilmesi için, kenttin tarihinin, kültür endüstrisinin ve yaşam kalitesinin reklamını yapabilmeleri ve markalarının tanımlayıcı ve ayırıcı olması gerekir (Winfield-Pfefferkorn, 2005).

Tablo 3. En İyi Markaya Sahip İlk 20 Kent Listesi (Saffron ve Resonance'a Göre)

Sıralama	2019 Saffron Kent Marka Barometresi	Resonance 2019 Dünya'nın En İyi Kentleri Listesi
1	New York	Londra
2	Londra	Paris
3	Singapur	New York
4	Hong Kong	Tokyo
5	Amsterdam	Barselona
6	Los Angeles	Moskova
7	Chicago	Chicago
8	Dubai	Singapur
9	Boston	Dubai
10	Washington DC	San Francisco
11	Berlin	Madrid
12	Madrid	Amsterdam
13	San Francisco	Los Angeles
14	Frankfurt	Roma
15	Toronto	Boston
16	Viyana	San Jose
17	Paris	Toronto
18	Sydney	Washington DC
19	Barselona	Zürih
20	Kopenhag	Hong Kong

Kaynak: Saffron, 2019 ve Resonance, 2018.

Küresel kent sıralamaları olduğu gibi, kentler markalaşma durumlarına göre de sıralanmaktadır. Örneğin kentlerinin varlıklarına cazibe merkezlerine, iklim özelliklerine, altyapı/ulaşım olanaklarına, güvenlik ve genel ekonomik refah seviyelerine ve kentlere ilişkin söylenti ve geleneksel ve sosyal medyadaki kentlere ilişkin referansların sıklığına (*buzz*) göre oluşturulan 2019 Saffron Kent Marka Barometresi ile mekân, üretim, insanlar, refah ve tanıtım faktörlerine göre oluşturulan Resonance'ın 2019 Dünya'nın En İyi Kentleri sıralaması, yukarıda çizilen çerçeve içerisinde kentler arası hiyerarşiler oluşturmaktadır (bkz. Tablo 3). Bu listelerin küresel kent listeleriyle önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Londra, Paris, New York, Tokyo gibi hâkim küresel kentler aynı zamanda en iyi marka kentler olarak gösterilmektedir.

Toplumsal Göstergebilimsel Yaklaşımıyla Kentlerin Web Sayfalarının İncelenmesi

Bu bölümde kentlerin web sayfalarını göstergebilimsel olarak inceleyen literatüre işaret edilerek, bu çalışmanın ilgili literatüre nasıl katkı sağlayabileceği ortaya konulmuştur.

Web sayfaları, herhangi bir ürün ve hizmet için olduğu gibi mekânlar için de imaj oluşturmada en önemli yerler haline gelmiştir. Kentler web sayfaları aracılığıyla genel olarak markalaştırmak istedikleri kimliklerine ilişkin özellikleri (logolar gibi), özellikle turistlere yönelik vaat ettikleri özellikleri (etkinlikler vb.) ve kent yönetimi ve planlaması hakkında bilgileri içerik olarak sunmaktadır. (Florek, 2011, s. 82-85). Bu türden web sayfalarının içeriğini analiz eden birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Örneğin Florek ve diğerlerinin çalışması (2006), Yeni Zelanda'daki kent meclislerinin resmî web sayfalarına, marka (Tasarım, logo, fotoğraflar, video, harita), marka davranışı (Haberler, planlar, etkinlikler vb.) ve marka iletişimi (Kent hakkında genel bilgiler) kategorileri altında içerik analizi yaparak kent markasının sunumunun nasıl gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır. Míguez González'e (2011) ait çalışma da Galiçya/İspanya'nın yedi temel kentinin remi belediye ve turizm sayfaları üzerinden kent kimliklerinin nasıl farklılaştığını göstermektedir. Bu çalışmalarda temel amaç, kentlerin kendilerini nasıl markalaştırdıklarını betimlemek ve markalaşma için öneriler ortaya koymaktır. Markalaşma ve kentsel imaj konuları özellikle turizm sektörü bağlamında kentlerin tanıtılması ve betimlenmesi hakkında ele alınmaktadır. Örneğin Költringer ve Dic-

kinge (2005), turizme ilişkin kentsel imaj konusunda, sadece resmî web sayfalarını inceleyen çalışmaların aksine blog sayfaları ve arama motorları üzerinden turistik mekânlar, aktiviteler, ulaşım, konaklama kategorilerine göre veri madenciliği yaparak markalaşmada temel örüntüleri bulmaya çalışmışlardır. Hatta web sayfaları sadece kentler için değil kırsal mekânların markalaştırılması bağlamında da ele alınmıştır (Boyne ve Hall, 2004). Bahsedilen çalışmaların ortak temel amacı, mekânların markalaşmasında web sayfalarının nasıl kullanılabileceğini göstermek ve söz konusu eksikliklere işaret etmektir. Bu çalışmalarda her ne kadar web sayfalarına içerik analizleri yapılsa da içeriklerin göstergebilimsel bir yaklaşımdan ziyade sadece betimsel bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Yine de bu çalışmalar, web sayfalarının kentlere ilişkin anlamsal inşalarda ne kadar önemli olduklarını da göstermektedir.

Web sayfalarının içeriklerini hem genel olarak hem de özellikle kentlerin tanımı amacıyla göstergebilimsel olarak analiz eden çalışmalar ise çok daha azdır. Web sayfaları ile ilgili olarak etkili bilgi aktarımı için tasarım öğelerinin (site ara yüzü, navigasyon, efektif menü oluşturma vb.) nasıl kullanılması gerektiğini gösteren araçsal çalışmalardan (Bolchini, Chatterji ve Speroni, 2009) web sayfalarının biçimi ile içerdiği verileri eşleştiren (Örneğin, bloglar diyalojik etkileşim alanı olarak, wiki sayfaları toplumsal inşacı olarak ve sosyal medya sayfaları simgesel etkileşimci olarak) göstergebilimsel çalışmalar (Warschauer ve Grimes, 2007) bulunmaktadır. Bu çalışmalar her ne kadar web sayfaları üzerine göstergebilimsel analiz yapılabileceğini işaret etse de daha betimsel kalmakta ve özellikle kent sayfalarına ilişkin eleştirel toplumsal göstergebilimsel bir yaklaşım çizmede gerekli çerçeveyi sunmamaktadır. Buna karşılık doğrudan kentlere ilişkin olarak, Paganoni'nin (2012) Birleşik Krallık'taki 12 kent meclisi web sayfası üzerine yaptığı çalışması ise, bu sayfalardaki içeriklerin farklı toplumsal grupları ne kadar içerdiğini, toplumsal göstergebilimsel bir yaklaşım ile ele almaktadır. Paganoni'ye göre çalışmanın toplumsal göstergebilimsel boyutu, çalışmanın rekabet içerisindeki küresel kent kimliğinin oluşumunda farklı toplumsal grupları kapsayan kentsel imaj oluşturulmasını dikkate almış olmasıdır. Kent tarafından ulaşılmak istenen yerel-küresel kimliğe ilişkin kent meclisi web sayfalarının nasıl kapsayıcı olduğunun tespit edilmesi çalışmasının amacıdır. İdeolojik düzlemin eleştirisini içermediği için toplumsal göstergebilimsel nitelik taşımasa da göstergebilimsel olarak web sayfa düzeni ve metinlerde yer alan izotopi şemaları üzerinden Seul, Tokyo ve Pekin'in web sayfalarının kentlerin marka değeri açısından incelendiği bir çalışma da (Jeon ve Jeon, 2012), bu kentler hakkında

bilgi, turizm, ekonomi ve yerel hizmetler kategorileri bağlamında veri sunmaktadır. Bahsedilen son iki çalışmanın asıl amacı, göstergebilimsel analiz sonrası eksikliklerin tespit edilip kentlerin marka değerinin güçlendirilmesidir.

Küresel kentlerin web sayfalarını toplumsal göstergebilimsel olarak inceleyecek olan bu çalışma, her ne kadar yukarıda özetlenen literatürden bir ölçüde yararlanacak olsa da, temel amacı itibarıyla farklılaşmaktadır: Yukarıdaki çalışmaların temel amacı kentlerin marka değerlerinin gücünün tespiti/iyileştirilmesi üzerine odaklıyken, bu çalışmada seçilmiş küresel kentlerin web sayfalarında kullanılan metinlerin, hâkim küresel kent kimliği ile ilişkili olarak nasıl yapılandırıldığı üzerinde durularak literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çünkü Web sayfalarındaki mesajların bilginin yayılmasındaki büyük önemine karşılık, buralardaki metinler üzerinde eleştirel göstergebilimsel çalışmaların sayısı yeterli seviyede değildir.

Metodoloji

Çalışmanın araştırma sorusu; hangi göstergeleri kullanarak küresel kentlerin kendilerini nasıl kurguladıkları ve toplumsal göstergebilimin bu süreci okumakta nasıl bir katkı sağlayabileceğidir. Buna göre metodolojik olarak şu konuların ortaya konulması gereklidir: Toplumsal göstergebilim nasıl metodolojik çerçeve olarak kullanılabilir ve buna göre nasıl analiz yapılabilir? Analiz yapılacak küresel kentler ve ilgili metinler nasıl seçilmelidir?

Küresel kentleri tanıtıcı metinlere yönelik içerik analizi için, ikinci bölümde ele alınmış olan Gottdiener'in toplumsal göstergebilimsel analizine ilişkin şema çalışmanın temel çerçevesi olacaktır. Bu şemaya göre bir gösterge, içerik (kodlanmamış/ genel ve kodlanmış/özel) ve anlatım (biçim ve töz) unsurlarından oluşmaktadır (Şekil 1). İçerik genel olarak kültür ve ideolojiye (neoliberal/postmodern değerler) karşılık gelmekte, anlatım ise içeriğe bağlı olarak göstergenin genel tasarım ilkelerini (biçim) ve içindeki maddi alt unsurları oluşturmaktadır (töz). Gottdiener, Peirce'in izinden giderek, bu şemanın metinlerin yanında gündelik yaşama ilişkin birçok nesne üzerinde (ev, araba, moda, alışveriş merkezleri, tema parklar, mimari unsurlar vb.) kullanılabileceğini belirtmektedir (Gottdiener, 2005, s. 50-51). Bu çalışma bu çerçeveyi seçilmiş küresel kentlere ilişkin web sayfalarındaki metinler üzerinde kullanacaktır.

		Töz	=	Kodlanmamış İdeoloji
Gösterge:	İçerik =	Biçim	=	Kodlanmış İdeoloji
		Biçim	=	Biçimsel Ögeler
Anlatım	=	Töz	=	Maddi nesnelere, metin

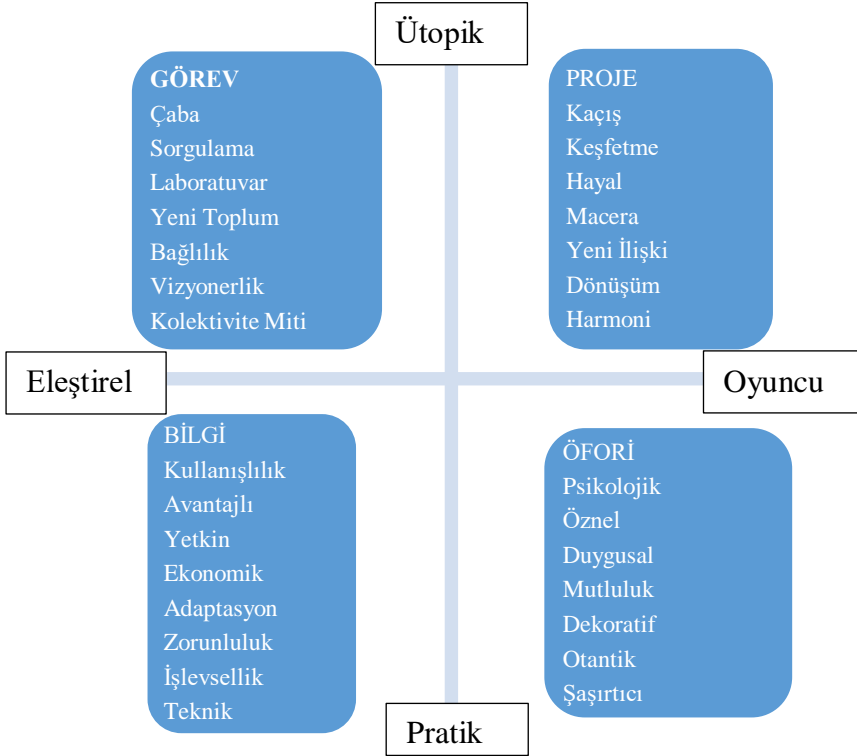
Şekil 1: Gottdiener'in Toplumsal Göstergebilime Göre Göstergenin Ayrıştırılması Modeli (Gottdiener, 2005, s. 51).⁴

Şekil'1'e göre, öncelikle göstergelerin içerik boyutuna (ideoloji) yönelik olarak, postmodern kentsel tahayyüller ve küresel marka kent yaklaşımları, neoliberalizm ideolojisinin (içerik tözünün), küresel kentler için kodlanmış ideolojisini (içerik biçimini) oluşturmaktadır. Çalışmanın bu boyutu, yukarıda Lagopoulos'un belirttiği kentlerin göstergebilimsel anlamlarını şekillendiren postmodern aşamanın analizine karşılık gelmektedir.

Göstergenin anlatım boyutuna yönelik olarak, web sayfaları anlatım biçimini, küresel kentlerin web sayfalarında yer alan metinler üzerine yapılacak içerik analizi, Şekil 1'de görüldüğü gibi anlatımın tözüne karşılık gelmektedir. Anlatım tözünü oluşturan metinlerin incelenmesi için ise göstergebilimsel izotopiden (*isotopy* (ing), *isotopie* (fr)) yararlanılacaktır. Göstergebilimsel izotopi, aslında Greimas'ın ortaya çıkardığı, Fransız yapısal göstergebilim okuluna ait bir kavramdır (Kourdis, 2012, s. 106-107). Temel olarak, bir metindeki anlamsal bütünlüğü sağlamak için benzer anlam şemalarına ait unsur ve özelliklerin metin boyunca tekrarlanmasını ifade eder. Bu çalışma, Şekil 1'deki şemaya anlatım tözünün incelenmesiyle entegre edilerek, klasik yapısalcı yaklaşımdan daha farklı ele alınacaktır. Yukarıda bahsedilen Jeon ve Jeon'un Seul, Tokyo ve Pekin'in web sayfalarını markalaşma bağlamında göstergebilimsel olarak analiz ettikleri çalışmaları için, Semprini'nin (1992, s. 110) çalışmalarından hareketle oluşturdukları izotopi şeması (2012, s. 981-982), bu konuda iyi bir başlangıç noktası oluşturmaktadır (Şekil 2). Metinlerin incelenmesi, özellikle kullanılan kavramların Şekil 2 bağlamında işaret ettikleri anlam bakımından yan anlamsal boyutuyla da ele alınmış olacaktır. Buna göre, göstergeler görev, bilgi, proje ve öfori boyutlarına göre incelenecektir. Görev; gelecek odaklı vizyonları ve yenilikçiliği, bilgi; avantajları, işlevselliği,

⁴ Bu şema, Eco'nun mimarinin göstergebilimine ilişkin kullandığı Hjelmslev'in göstergeleri içerik ve dışavuruma göre töz ve biçimleri yönüyle ele alan yaklaşımının (Eco, 2019: 89), ideolojinin rolüne vurgu yapılmış hali olarak da okunabilir.

proje; bireysel deneyimlere odaklanan keşifleri ve dönüşümleri, öfori; deneyimlere dayalı mutluluğa vurgu yapmaktadır. Genel olarak görev ve bilgi kent düzeyinde toplumsal, proje ve öfori bireysel düzeyde anlamları, sırasıyla gelecek ve şimdi odaklı olarak yansıtmaktadır. Ayrıca bu şema ile dizisel ve dizimsel olarak, yani göstergelerin nasıl birlikte ve hangi yan anlamlara atıf yapacak şekilde kullanıldığı da gösterilmiş olmaktadır.

Şekil 2: İzotopi Şeması (Semprini, 1992, s. 110 ve Jeon ve Jeon, 2012, s. 982).

Gottdiener'in toplumsal göstergebilimsel modeli yukarıdaki açıklamalar bağlamında, küresel kente yönelik, postmodern marka kent tahayyüllerinin "içerik" biçimini ve küresel kentlerin resmi web sayfalarındaki metinlerin ve izotopilerinin de "anlatım" tözünü oluşturduğunu göstererek, Şekil 3'teki biçimde uyarlanabilir.

	İçerik =	Töz: Neoliberalizm / Tüketim ideolojisi
		Biçim: Postmodern Marka Kentler
Gösterge:		Biçim: Web Sayfaları
	Anlatım =	Töz: Bilgi, Görev, Öfori, Proje Unsurlarına Bağlı Metinler

Şekil 3: Küresel Kentlerin Web Sayfaları Üzerinden Toplumsal Göstergibilimsel Analizi

Çalışmada, Şekil 3'te verilen göstergibilimsel modele göre göstergelerin içeriğini belirleyen postmodern marka kentler olgusuna, tüketim ideolojisiyle ilişkili olarak ilgili literatür kapsamında değinilmişti. Bu içerik, aşağıda ele alınacak metin analizinin ideolojik çerçevesini oluşturmaktadır.

Göstergelerin diğer parçası olan anlatım boyutu için ise çalışmada Şekil 2'deki dört temel alana göre küresel kentlere yönelik anlamsal inşa, web sayfalarında kullanılan tanıtım metinleri üzerinden incelenmektedir. Web sayfaları incelenecek olan küresel kentler, ele alınan örnekleme daha çeşitli oluşturabilmek için, yukarıda verilen Tablo 1, 2 ve 3'ün hepsinde (Tablo 1'deki tek listede ve Tablo 2 ve 3'de verilmiş iki listeden en az birinde olacak şekilde) yer alan kentler olarak seçilmiştir. Çünkü bu kentler hem farklı endekslere göre küresel ilişkiler ağı içerisinde hegemonik konuma sahip hem de marka değeri yüksek kentlerdir. Buna göre incelenecek küresel/marka kentler; Londra, New York, Hong Kong, Singapur, Sydney, Paris, Dubai, Tokyo, Chicago, Moskova, Toronto, Frankfurt, Los Angeles, Madrid, Zürih, Amsterdam, San Francisco, Washington DC olarak belirlenmiştir.

Yapılacak inceleme, söz konusu kentlerin resmi belediye veya turizm sayfalarında bulunan kentleri tanıtıcı metinler arasından, kentlerin küreselliğine vurgu yapan kısımları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle ilgili web sayfalarından kentleri tanıtıcı tüm ifadeler yazar tarafından taranarak elde edilmiş, daha sonra özel olarak küreselliğe atıf yapmış olanlar çalışmanın örnekleme olarak ayrılmıştır. Metinlerin küresel kente atıf yapma niteliği; metin üzerinde doğrudan kentin küresel gücüne atıfta bulunulması (doğrudan "küresel" kelimesinin kullanımı ile) veya herhangi bir konuda bulunduğu bölgede/kıtada öncü konumda olduğunun belirtilmesi ile ölçülmüştür. İzotopi şemasındaki dört boyuta göre inceleme, bu parçalar üzerinde yapılmıştır. Bu incelemenin, bu kentlerdeki karar alıcıların kentlerinin küresel

düzeyde anlamsal inşalarını hangi göstergeler üzerinden kurduklarını ortaya koyması hedeflenmektedir.

Metinlerin incelenmesi yazar tarafından 2020 yılı Nisan ve Mayıs aylarında sayfaların İngilizce sürümleri⁵ üzerinden yapılmıştır. 14 Mayıs 2020 tarihi itibarıyla metinler aynı biçimde web sayfalarında yer almaktadır. Bu metinler, genel olarak kentlerin kültürel özellikleri ve ekonomik performansları üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle tanıtımların muhataplarının daha çok piyasa çevreleri, profesyonel hizmet sektörü çalışanları ve turistler olduğu görülmektedir.

Çalışmanın temel kısıtlılığı, genel olarak küresel kent çalışmalarının da kısıtlılığı ile ilişkilidir: Küresel kent çalışmaları, küresel kentlere büyük önem atfederken, küresel kent dışında kalan yerleri sermaye için daha az önemli uğrak yerleri olarak görüp göz ardı edebilmektedir (Öncü ve Weyland, 2016, s. 18). Bu çalışma da benzer bir biçimde küresel kent retoriği üzerinde durduğu için küresel kent listeleri ve kent hiyerarşilerine başvururken asıl önemi küresel kentler üzerine yüklemek, küresel olmayan kentleri ise küresel kentleri takip eden diğer kentler olarak arka plana almak zorunda kalmıştır. Bir diğer kısıtlılık, yine konusu ile ilgili olarak, çalışmanın küresel kentler için de geçerli olan neoliberalizm ve postmodernizm gibi olguları, patika bağımlı (bağlama göre biçimlenerek) olarak ortaya çıkan etkilerini (Brenner ve Theodore, 2008) göz ardı ederek, genel geçer bir biçimde ele almak zorunda kalmasıdır.

Seçilmiş Küresel Kentlerin Web Sayfalarındaki Metinlerin Analizi

On sekiz kentin resmî web sayfalarında (resmi belediye ve turizm sayfaları), kentleri tanıtıcı bölümler arasında ilgili kentlerin küreselliğine atıf yapan metinlere ilişkin sınıflandırma Tablo 4'te gösterilmektedir. Kentin küreselliğine atıf yapan, aynı temada devam eden cümlelerden oluşan tutarlı bir metin parçası, bir frekans olarak kabul edilmiştir. Bir frekans, duruma göre birkaç cümle, bir paragraf veya birkaç paragraftan oluşmaktadır. Bu nedenle incelenen metinlerin niceliksel büyüklüğünü göstermek için değerlendirilen kelime sayısı da Tabloda gösterilmiştir. Örneğin, New York'un küreselliğine, üç farklı yerde atıf yapılmış ve toplam 191 kelime kullanılmış, Hong Kong'un

⁵Bu nedenle İngilizce dışındaki dillerde geçen küresel kent referansları ele alınamamış olsa da, küresel kent göstergelerinin küresel düzeyde yayılımı için uluslararası geçerliliği olan İngilizcenin seçilmesi, çalışmanın amacına uygun düşmektedir.

küreselliğine sadece 1 yerde atıf yapılmasına rağmen 146 kelimeye başvurulmuştur.

Tablo 4: Web Sayfalarındaki Göstergelere Göre Küresel Kentler

Kent	Küreselliğe Atıf Frekansı	Kelime Sayısı	Başvurulan Göstergeler
Londra	14	1061	Görev, Bilgi
New York	3	191	Öfori, Bilgi
Hong Kong	1	146	Bilgi
Singapur	0	0	-
Sydney	2	146	Bilgi
Paris	3	374	Proje, Bilgi
Dubai	12	871	Bilgi, Görev
Tokyo	13	937	Bilgi, Görev
Chicago	2	259	Bilgi, Öfori
Moskova	12	1236	Bilgi, Görev
Toronto	9	1139	Bilgi, Görev, Öfori
Frankfurt	4	504	Bilgi, Öfori, Proje
Los Angeles	1	119	Öfori, Proje
Madrid	0	0	-
Zürih	6	597	Bilgi, Öfori
Amsterdam	4	889	Bilgi, Öfori
San Francisco	3	224	Proje, Vizyon, Öfori
Washington, DC	1	95	Bilgi, Öfori

Tabloya göre, web sayfalarındaki metinlerde küreselliğe en çok atıf yapan kentler; Londra, Tokyo, Dubai ve Moskova olmuş, metinlerin uzunluğu açısından Moskova, Toronto, Londra ve Tokyo ön plana çıkmıştır. Singapur ve Madrid kentlerinin web sayfalarındaki kentlerin tanıtım metinlerinde ise, kentlerin küreselliğine doğrudan bir atıf bulunamamıştır.

Metinlerde kullanılan ifadelere göre en çok, kentlerin kültürel ve ekonomik alanlarda avantajlarını, işlevlerini ve uygunluğunu belirten bilgi ve görev göstergelerinin kullanıldığı görülmektedir. Kentlerin küresel güçlerinin anlatıldığı metinlerde, kentler arası rekabette öne çıkan unsurları önem kazandığı için, bireysel düzeyden ziyade doğrudan kentlerin gücüne yönelik anlatımlara başvurulması beklenen bir sonuçtur. Yine de bireysel düzeyde deneyim ve yeniliklere başvuran proje ve öfori göstergelerine de rastlanılmıştır. Aşağıda, bazı metin parçaları üzerinden göstergelerin kullanılış biçimleri örneklendirilmektedir. Parçalar içerisindeki bazı kısımlar, yazar tarafından vurgulama amacıyla altı çizili olarak gösterilmiştir.

Bilgi Göstergeleri

Burada özellikle kentlerin küresel düzeyde kültürel ve ekonomik güçlerini doğrudan anlatan, kentin yatırımcılar, turistler ve ikamet edenleri için ne kadar işlevsel olduğunu belirten, bu bağlamda genellikle karşılaştırmalı verilerin eşlik ettiği anlatımlar öne çıkmaktadır.

Londra güzel sanatlar ve kültürün küresel başkenti olarak tanınmış bir kenttir. Tiyatrolarımız, konser salonlarımız, müzelerimiz ve galerilerimiz dünya çapında üne sahiptir. Yaratıcı endüstrimiz Londra'nın başarısı için hayatidir ve kayıt stüdyolarımız, prova alanlarımız ve sanatçı atölyelerimiz yılda 52 milyon £ yaratılmasından sorunlu can damarlarımızdır (Greater London Authority, 2020, Cultural Infrastructure Plan bölümünden alıntı).

Yukarıdaki metinde, Londra'nın kültürel alandaki küresel başarısı için kullanılan "dünya çapında üne sahip" "küresel başkent" vurgusu, kentin bu alandaki başarısına bağlanarak gösterilmektedir. Kültür endüstrisinin başarısı yaratılan mali kaynak üzerinden ölçülmektedir. Bunun yanı sıra kentin küresel başkent olarak ilanı, rakiplerinin geride bırakarak bu alanda kentler arasındaki hiyerarşinin zirvesinde olduğu bilgisini vermektedir (Nitekim Tablo 3'te verilen marka kent listelerinde Londra zirvededir). Bu metnin, kentin yetkinliğine ilişkin olduğu belirtilebilir.

Farklı bir örnek olarak, kentin küresel gücünü ve işlevsel özelliklerine ilişkin bilgi göstergeleri, ekonomik potansiyeli etrafında inşa eden Hong Kong 'u tanıtıcı ifadelerde bulunabilir;

Hong Kong Özel İdari Bölgesi hızlıca büyüyen Asya'da ideal konumuyla ve anakara ekonomisi tarafından getirilen fırsatlardan yararlanarak, uluslararası ticaret ve finans merkezi olmuş, aynı zamanda tanınmış bir turist kenti olarak küreselleşen dünyaya yüksek katma değerli ve bilgi yoğun hizmetler sunmuştur. Hong Kong ayrıca deniz aşırı yatırımcılar için anakaraya açılan kapı, aynı zamanda Anakara yatırımcılarının küresele açılması için bir platform olarak hizmet vermektedir.

Küçük açık ekonomi olarak Hong Kong'un işletmeler için birçok güçlü alanı vardır, basit ve düşük vergi rejimi, sermaye ve bilginin serbest dolaşımı, yüksek verimli piyasalar, dünya standartlarında altyapı, hukukun üstünlüğüne dayalı gelenek vb. hepsi ekonomik başarımızın köşe taşlarıdır. (...)

(Hong Kong Tourism Board, 2020, Welcome Message bölümünden alıntı)

Metinde kentin avantajları ve yetkinliği, coğrafi konumuna ve sermaye ile ilişkisine dayalı metaforlar yoluyla, küresel neoliberal rejime uygun sektörlerle referanslarla pekiştirilerek anlatılmaktadır. Böylece kente ilişkin bilgiler,

kentin küreselleşen dünyaya uyumlu başarılı bir örnek olduğunu belirten göstergelerle verilmektedir.

Kentlere ilişkin bilgi göstergeleri, kentlerin başarısını neoliberal rejim çerçevesinde kentin hiyerarşik üstünlüğünü inşa etmekte kullanılan, arzu edilen hâkim değerlere dayalı ifadeler üzerinden oluşturulmaktadır;

Dünya'nın Diğer Kentleriyle Kıyaslandığında Tokyo'nun Rekabet Edebilirliği ve Üstünlüğü

Tokyo Dünya çapındaki araştırma kuruluşları tarafından oluşturulan kent listelerinin hepsinde ilk sıralardadır.

Tokyo olağanüstü pazar ölçeği, küresel olarak yönetilen firmaların toplanma yeri, temel ve dakik toplu taşıma hizmeti, mükemmel kamu güvenliği, misafirperverlik ve temizliği ile bilinmektedir.

Sizi işletmenizi Tokyo'ya, sofistike piyasalar ve cazip yaşam koşulları sunan kente genişletmeniz ve işletmenizi yeni inovasyonlara ve daha büyük gelişmelere yönlendirmeniz için teşvik ediyoruz.

(Tokyo Metropolitan Government, 2020, Global Financial City: Tokyo bölümünden alıntı)

Burada, Tokyo'nun üstünlüğüne atıf, doğrudan diğer kentlerle rekabet edebilirlik gücü üzerinden inşa edilmiş, kentin ideal neoliberal ideoloji içerisindeki imgesi; ekonomik göstergelerin, güvenlik, temizlik ve ideal yaşama koşulları ile birleştirilmesi sonucunda pekiştirilmiştir. Nitekim metnin son cümlesinde, kentin üstün değerlerini, kente yatırım yapabilecek işletmelere sunulmakta, kentin güvenliği, temizliği ve ideal yaşam koşulları bu kapsamda anlam kazanmaktadır.

Görev Göstergeleri

Bu kısımda kentlere ilişkin gelecek vizyonlarından örnekler verilerek, metin üzerinde hangi unsurlar üzerinden kurgulandıkları gösterilecektir. Bu ifadeler, kentlerin gelecek için ideal kurgularını ve kentler arası rekabette nasıl üstün kalabileceklerine yönelik açıklamalardan oluşmaktadır.

Londra, kentin uluslararası hâkim statüsünün korunması için kentler arası rekabettin etkilerine değinmektedir:

Londra'nın Uluslararası Statüsünü Korumak

(...)

Londra firmalara cazip kalabilmek için baskı altındadır, örneğin;

- -Uluslararası finansal marketlerin daha çok düzenlenmesi için hamleler yapılmaya başlanmıştır ki bunlar Londra'nın finans sektörüne yönelik çecikiliğini etkileyebilir.

- -Şangay, Singapur, Cenova veya Dublin gibi Dünya kentleri, geleneksel olarak Londra'nın hâkim olduğu alanlarda Londra ile rekabet etmek için daha kararlıdır.
- Biz Londra'nın karşılaştırmalı avantajlarını arttıracak etmenlere yönelik destek olmaya ve bu durumu tehdit eden etmenlere direnmeye devam edeceğiz (Greater London Authority, 2020, Promoting London bölümünden alıntı).

Burada, Londra'ya yönelik gelecek vizyonunun, uluslararası sermayeyi çekebilmek için diğer kentlerle rekabet gücü üzerinden açıklandığı görülmektedir. Başarılı bir kent vizyonu hâkim olma, rekabet, tehdit, avantaj kelimeleri etrafında oluşturulmaktadır. Metin kente yüklenen görevi, sermaye çekme yarışında rakiplerini egale etmesine dayalı işaretler üzerinden göstermektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri dünyanın en iyi küresel uluslararası firmalarına, üst düzey teknoloji konferans ve etkinliklerine ev sahipliği yaparak, Orta Doğu'da teknoloji alanında lider olarak ortaya çıkmıştır.

Dubai görüşlerini doğrudan teknoloji ve inovasyon üzerine belirlemiştir ve Emirliği lider küresel Akıllı Kente dönüştürmek için çalışmaktadır. Emirlik ayrıca küresel sürdürülebilirlik ve rekabet için çalışan Akıllı Kentler için inovasyon markası olmayı hedeflemektedir (Dubai Corporation of Tourism & Commerce Marketing, 2020, Dubai Smart Technologies bölümünden alıntı).

Yukarıdaki metinde ise Dubai, vizyonunu, hiyerarşik bir bağlamda (liderlik), akıllı kent, sürdürülebilirlik ve rekabet etrafında çizmiştir. Bu durum, özellikle Birleşmiş Milletler Rio Zirvesinden (1992) itibaren kentlerin ajandalarının (Yerel Gündem 21) en önemli alanlarından biri olan sürdürülebilir kalkınma ve ilişkili kavramların, neoliberal ideoloji tarafından nasıl küresel rekabette üstünlük sağlayıcı gösterge olarak kullanıldığına bir örnektir.

Öfori Göstergeleri

Bu kısımda küresel kentlerin doğrudan, mutluluk, kültürel etkinliklere katılım gibi bireysel öznel deneyimlerine ilişkin göstergeler yoluyla küresel kent anlamlarını nasıl inşa ettiklerine yönelik örnekler verilecektir.

(..)Ve Frankfurt'un motifi uluslararasıysa, o aynı etrafındaki kent bölgelerinde inanılmaz tefekür içindedir. Zaman zaman burada, odun çerçevesi binaları, dar sokakları ve geleneksel elma şarabıyla kırsal hayatın rahatlığı hâkimdir. Buna zıt olarak Frankfurt'taki en uluslararası ve belki de ayrıca en heyecanlı bölge istasyon bölgesidir. Frankfurt kenti ciddi destekleyici önlemlerle bu bölgenin küresel karakterini yükseltmektedir.

Bir kilometre kareden daha az bir alanda, bazı çok büyük Wilhemian tarzı evlerde yüz milletten fazla insan yan yana huzur içerisinde yaşamaktadırlar. Kaldırımlardan geçenler dünyanın tüm dillerinde konuşmaktadır ve Türk, İtalyan, Hint, Çin veya Pakistan mutafı her bir köşede bulunmaktadır. Sıcak günlerde, masa ve sandalyeler birçok kafe ve restoranın önünde açıkta kurulur (Tourismus+Congress GmbH Frankfurt am main, 2020, Global Village bölümünden alıntı).

Frankfurt'un gelenekselliği, çok kültürlülüğü ve huzurlu ortamı, ayrıca bunları "küresel karakteri" çevresinde yedirmesi, küresel kentte öfori deneyimi kazandırmaktadır. Bunun yanında öfori deneyimi daha hareketli bir kent kültürü anlatısına da yedirilebilir, Los Angeles'ın durumunda görüldüğü gibi;

Los Angeles büyüleyici tarihi ve zengin kültürel mirası ile trend belirleyici küresel bir metropolistir. Space Shuttle Endeavour, Walt Disney Konser Salonu, Getty Center veya sanat galerileri veya kentsel sanat olsun, LA'in kültürel cazibe merkezlerinden daha iyisi yoktur. Transformers: The Ride-3D'den efsanevi stüdyolarına, canlı gece hayatına ve ünlü tiyatro prodüksiyonlarına kadar, LA gerçekten dünyanın eğlence başkentidir. LA yemekleri Michelin-yıldızlı restoranlar ve aynı şekilde çok kültürlü mahalleleri için alkışlanmaktadır. Spor tutkunları LA'in şampiyonların kenti olduğunu bilir, bu arada aktif Angelesliler 75 millik kıyı şeridini ve yüzlerce millik bisiklet ve yürüyüş yollarını keşfedebilirler. Kişiyeye özel tasarımlardan vintage'a her şey için alışveriş yapın, veya LA'in dünya standartlarında spalarında dinlenin (LA Tourism & Convention Board, 2020, Things To Do bölümünden alıntı).

Los Angeles, kent vizyonuna da uygun olarak küresel kent anlatısını, popüler kültür unsurlarına, gece hayatına, sportif imkanlarına dayalı kent deneyimi üzerinden aktarmakta, bu anlatıyı alışveriş imkanları ile bağdaştırıp en sonunda "spalarda" dinlenme ortamı ile hareketli kent hayatı söylemine kontrast oluşturmaktadır. Böylece kentin küresel kent deneyiminin bireylere yönelik her türlü imkânını sunmaya hazır olduğu gösterilmektedir.

Chicago başka hiçbir kent gibi değildir. Mimari harikalara, dünya standartlarında müzelere, dinamik eğlence sektörüne ve dünyanın en büyük kentlerinden bekleyeceğiniz ödüllü yemek sektörüne sahibiz. Fakat biz, herhangi büyük bir kentten daha fazlasıyız – misafirperver sakinlerimiz, kapsayıcı mahallelerimiz ve Orta Batı ruhu Chicago'yu ev gibi hissettiren bir kent yapmaktadır.

Kentimizi keşfedin, yapılacak şeyler bulun, seyahatinizi planlayın ve kendinize özel Chicago tarzını bulun. (...) (Choose Chicago, 2020, Welcome To The City That Feels Like Home bölümünden alıntı).

Chicago, kentin olanaklarını, eğlence, mutfak gibi kültürel unsurlara dayalı öfori göstergeleriyle sunmanın yanında kentini farklı kılacak, doğrudan öznel deneyimlere hitap edecek bir hitap biçimi bulmuştur; başka hiçbir büyük kente benzemeyecek, kişiye özel Chicago’da kişilerin kendilerini evlendirmiş gibi hissedebilmeleri durumu. Burada kent hem küreseldir ve her şeyi içerir hem de bireysel potansiyelleri ortaya çıkarır.

Proje Göstergeleri

Küresel kentler için proje göstergeleri öfori göstergelerine benzemesine (nitekim sıklıkla birlikte kullanılmaktadırlar) rağmen, bireyler için kaçış, bilinmezlik, macera, yenilik sunma boyutuna vurgu yapma açısından bir nüans vardır. Örneğin;

İnsanlar neden San Francisco’yu ziyaret ederler? Görüntüler ve manzaralar. Eşsiz etkinlikler ve dünya standartlarında mutfak. Misafirperver insanlar, farklılık ve zengin tarih.

Fakat belki de daha önemlisi, bu durum, diğer başka hiçbir şehirde olmadığı gibi farklı unsurları harmanlayıp yeni bir şeyler yaratması ile ilgili olmalıdır: bilineni alır ve onu bilinmeyenle birleştirir, insanların beklentilerini öngörülemez anlara bağlar, yerleşmiş fikirleri şaşırtıcı inovasyonlarla bir araya getirir.

Açıkça, San Francisco’nun cazibesi sadece herhangi bir şey değildir, ama birçok farklı şeyin birleşimidir. (...) (San Francisco Travel Association, 2020, About The San Francisco Travel Association bölümünden alıntı).

San Francisco tanıtım metninde öngörülemezlik, bilinmezlik, farklılıkların harmanlanması, öfori deneyimlerin de ötesinde, kenti ziyaret için gerekçe sunmaktadır. Kente gelecek olanlar, kendilerini neyin beklediğini tam olarak bilemeyecekler ve bu otantik macera hissi içinde kenti deneyimleyeceklerdir. Paris örneğinde olduğu gibi, bu deneyim alışveriş yapmaya da kanalize edilebilir;

120 milyondan fazla ziyaretçiyle Avrupa’nın önde gelen alışveriş merkezi olarak gösterilen Haussmann Bulvarı, kent içinde bir kenttir. Ama Rivoli Caddesindeki, Left Bank’taki veya Mafeleine’deki mağazaları da unutmayalım. Hepsi bir arada yoğunlaştırılmış olarak, tüm alışveriş tutkularınızı karşılayabileceğiniz Paris’in canlı yansımalarıdır. Moda, güzellik, dekorasyon, serbest zaman ve eğlence sanatı, sizi bekleyen yaratıcılık denizinin buzdağının sadece görünen kısmı. (Paris Convention and Visitors Bureau, 2020, Department stores in Paris bölümünden alıntı).

Paris, sınırsız kültürel atmosferi ve tüm boyutları ile bilinemeyecek, buzdağının büyük kısmının altında kaldığı bu yaratıcılık denizi olma niteliği ile

Avrupa'nın önde gelen, dolayısıyla küresel boyuttaki alışveriş merkezi olarak, alışveriş tutkusunu karşılamak için ideal bir ortam olarak sunulmaktadır.

Sonuç

Küresel kentlerin web sayfaları, kentlerin küresel niteliğini vurgulayan metinlerde doğrudan sermaye, turist ve nitelikli işgücü çekme yarışı nedeniyle, kentlerin küresel düzeyde fonksiyonelliklerini gösteren bilgi boyutuna ve kentlerin gelecek vizyonlarında yarının dünyasında nasıl bir konumda olacaklarını gösteren görev boyutuna yönelik ifadeler daha sık yer verseler de, bireysel deneyim ve maceralara vurgu yapan öfori ve proje boyutlarında da ifadeler yer almaktadır. Böylece bu gösterenleri ele alarak bu çalışmada işaret sistemlerinin küresel kent olmanın anlamını metinler üzerinden nasıl inşa ettikleri gösterilmiştir. Başarılı küresel kent olma halinin yan anlamları, bu göstergeler etrafında, kentlerin sermaye ile ilişkisinin başarısı üzerinden inşa edilir. Bir diğer ifadeyle, neoliberal kent politikalarının öne çıkardığı postmodern tüketim kenti, bu göstergeleri öne çıkaran temel zemindir. Bu küresel kent mitinin oluşumu sırasında; özellikle bu kentlerde daha şiddetli görülen mekânsal adaletsizlikler bu çalışmada ortaya konulan yan anlamlar içerisinde gizlenir. Küresel kentin anlamı bunlar etrafında, ideolojik arka planı gizlenerek yeniden üretilir. Bu sırada başta kentsel dönüşüm ve soylulaştırma uygulamalarıyla ilişkili yerinden edilme süreçleri yaşanmakta ve küresel kentin cazibesini korumak için gerekli yeni profesyonel hizmet sektörünün yükselişiyle beraber, niteliksiz/marjinal sektörlerde çalışanlara da artan oranda ihtiyaç duyulması nedeniyle dengesizleşen istihdam piyasaları etrafındaki toplumsal katmanlaşma biçimleri, küresel kentlerde (ve diğer kentlerde de) gittikçe hakim olmaktadır.

Resmi web sayfalarındaki bu ifadeler, kentteki karar alıcıların misyon ve vizyonlarını yansıtmaktadır. Kentler arasındaki hiyerarşik listelerin en tepesinde bulunan bu kentlerin ortaya koyduğu küresel kent anlamının, onları yakalamaya çalışan diğer kentler tarafında da arzulanan bir statü göstergesi olması, bu söylemlerin dünya çapında kentlerin vizyonu ve misyonu açısından önemini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, bu unsurlar dünya çapında kent yönetimlerinin ajandalarının en önemli maddeleri olmaktadır. Kentlerin yapıları çevreleri ve peyzaj düzenlemelerinden, teşvik edilen istihdam biçimlerine, kentin kültürel hayatına kadar birçok boyut, bu göstergeler etrafında yapılandırılmaktadır. Toplumsal göstergebilimin burada yapabileceği katkı, bu çalışmada metin yönüyle gösterilen ama birçok metin dışı toplumsal pratiğe

de uygulanabilecek olan bu yöntemin, kentlerin misyon ve vizyonlarında doğrudan ortaya konulmayan, bir bakıma gizli ekonomi politik ve ideolojik arka planına, bir diğer ifadeyle neoliberalizm ile bağlantısına işaret etmektedir.

Bu çalışma, küresel kent söylemlerini ideolojik arka planı ile kullanılan göstergeleriyle bir arada ele alarak küresel kent olmanın ne anlamına geldiğini ortaya koymaya çalışmış, bu kapsamda hem küresel kent literatürüne hem de toplumsal göstergebilim literatürüne bir katkı sunmuştur. On sekiz küresel kenti ele alması, çalışmanın verilerinin genelleme düzeyini yükseltmektedir. Nitekim çalışmanın amacı tek tek küresel kentler yerine genel küresel kent kavramı kapsamında kentlerin hangi göstergelere başvurduğunu ortaya koymaktı. Ama tam da bu noktada, yeni çalışmalara da gereksinim duyulduğu ortaya çıkıyor. Çünkü bu çalışma, küresel kent argümanının hegemonik ve kentleri birbirine benzeticisi üzerinden küresel kent göstergelerinin yaygınlığını ele almıştır. Hâlbuki kentler küresel kent retoriğinin pasif alıcıları değildir, göstergeleri kendi kültürel bağlamları ile de şekillendirir. Bu nedenle küresel kentlerin özel olarak ve kendi aralarında nasıl farklılaştığını da gösteren çalışmalar, küresel kent retoriğine ilişkin genel eğilimleri işaret eden bu çalışmayı tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Çünkü küresel kent göstergelerinin, kentlerin tarihsel bağlamı ile nasıl farklı biçimlerde etkileşime girdiğini gösteren çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Extended Abstract

Semantic Construction of Global Cities: A Social Semiotics Analysis on Web Pages

*

Orçun Çobangil

ORCID: 0000-0001-8474-8646

Global cities have become a main topic of study since 1980s with the advent of globalization era. Depending on the existing Marxist urban literature, these studies have mainly focused on economic causes to explain the emergence of global cities and therefore global city lists have categorized cities based on economic indicators. However, the cultural dimension of being global city has also come to the fore since global cities have become the main cultural centers of the globalized world. Cities around the world have tried to follow the examples of global cities in both economic and cultural aspects in order to become one of them so that they can attract much needed investments under the principles of neoliberal regime. This fact makes the meaning of being global city important. This paper aims to study what it means to be a global city in the concept of social semiotics analysis focusing particularly on the texts used in their official/touristic web sites describing cities for investors, qualified service workers and tourists.

Bearing the aforementioned background in mind, three global city lists, that are GaWc, Saffron City Brand Barometer and Global Power City Index (GPCI), are given at first to show the most global cities in the world. Then, Gottdiener's social semiotics analysis is evaluated by referring to its theoretical backgrounds which mainly consist of the studies of Saussure, Peirce, Barthes, Baudrillard and Foucault. The analytical power of social semiotics stems from its purpose to connect the semiotics with the ideological background. Even though this study is based on the actual texts, it can also be used for the all aspects of socially constructed environment. In this context, the subject of urban semiotics is also examined as this study aims to focus on the

urban aspects of semiotics. Urban semiotics can be studied by evaluating a city as a language or by delineating the written or visual representations about a city. Studies of urban semiotics make important contributions to critical urban studies by addressing how semiotics can be used in the social, cultural and physical production of urban spaces. Postmodern urban imaginations seem prominent in this regard.

Postmodern urban imaginations and global brand cities are examined based on the explanations of both Harvey and Zukin. It can be stated that culture is used as a visual experience by cities especially, and city visions are shaped according to this approach. The creation of the city vision in this way is made possible by the transformation from the Fordist modern industrial city to the postmodern industrial city. For this reason, the most essential elements for global city status are information-intensive high-tech sectors, trade and financial centers, and the advanced culture industry. Two brand city lists from Saffron and Resonance are given in order to show the successful cities in this regard.

Afterwards, the literature of urban semiotics analysis studying web pages as a tool is addressed. This literature review shows that papers usually aim to describe the qualities of city branding without evaluating their social background in a critical perspective. Therefore, it seems that this paper studying texts found on the web pages of global cities in a critical perspective of social semiotics can contribute to the relevant literature.

Gottdiener's diagram which examines the content and form of a signifier is used as the conceptual framework. The content refers to the ideological background (i.e. neoliberalism) of a signifier that is the postmodern urban imaginations and the visions of global brand cities which are already discussed above. The form is the text of the web pages describing cities in this case. Consequently, the main features of postmodern urban paradigm and city branding consist of the one part of the social semiotic analysis. To evaluate the form, isotopy analysis on the text can be used. Depending on the studies of Semprini and Jeon and Jeon, the following four main themes are used for this purpose: Mission, Information, Project and Euphoria. Mission refers to the main visions and future plans about a city, while Information is about the current and practical knowledge. Euphoria consists of individual experiences such as emotions and Project is about unpredictability and surprises. The eighteen cities are selected based on the criteria that they are included in the city lists shown in this paper. These cities are as follow: London, New York, Hong Kong, Singapore, Sydney, Paris, Dubai, Tokyo, Chicago, Moscow, Toronto, Frankfurt, Los Angeles, Madrid, Zurich, Amsterdam, San

Francisco, Washington DC. The examination was carried out on the texts which promote their own cities found the official municipality or tourism pages of the cities in question. The analysis of the texts was conducted in April and May 2020 on the English versions of the pages. The texts with a special emphasis on being global were chosen out of all of the texts. For this reason, all the expressions delineating the cities were obtained from the relevant web pages, and then those who specifically referred to globalism were separated as the sample of the study.

For the form of the signifier, selected sample texts were analyzed based on the aforementioned four themes. According to the expressions used in the texts, it is seen that Information and Mission indicators are used mostly, whose meanings indicate the advantages, functions and suitability of cities in cultural and economic fields. In the texts where the global powers of the cities are explained, it is an expected result to find more references directly to the power of the cities rather than the direct references for individuals alone, as the prominent elements of the competition among the cities has gained importance. Nevertheless, there are also indicators that apply to the individual notions of experience and innovations.

Thus, this study shows that semantic systems construct the meaning of being a global city through texts. These statements on official websites reflect the missions and visions of decision makers for their cities. The side meanings of being a successful global city are built around these indicators based on the success of the relationship of cities with capital. The meaning of the global city is reproduced around them while its ideological background remains hidden.

Kaynakça/References

- ABC7 News. (2012, Ocak 27). *G8/NATO slogan paints Chicago as 'global crossroads'*. 12 Mayıs 2020 tarihinde, <https://abc7news.com/archive/8519054/> adresinden erişildi.
- Abrahamson, M. (2014). *Urban sociology, a global introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Alderson, A. S. ve Beckfield, J. (2004). Power and position in the world city system. *American Journal of sociology*, 109(4), 811-851.
- Barthes, R. (2018). *Çağdaş söylemler*. (5. Basım) (Tahsin Yücel Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Simulakrlar ve simülasyon*. (12. Basım) (Oğuz Adanır Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bolchini, D., Chatterji, R., ve Speroni, M. (2009, Ekim). Developing heuristics for the semiotics inspection of websites. In *Proceedings of the 27th ACM international conference on Design of communication* (p. 67-72).

- Boyne, S. ve Hall, D. (2004). Place promotion through food and tourism: Rural branding and the role of websites. *Place branding*, 1(1), 80-92.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2008). Preface: From the “new localism” to the spaces of neoliberalism. Neil Brenner ve Nik Theodore. (Eds). *Spaces of neoliberalism urban restructuring in North America and Western Europe* içinde (s. 1-32). Oxford: Blackwell Publishing.
- Brenner, N. ve Keil, R. (2016). From global cities to globalized urbanization. Richard T. LeGates ve Frederic Stout (Der). *The City reader* (6. Edition) içinde (s. 666-676). Oxon: Routledge.
- Brenner, N. ve Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban?. *City*, 19(2-3), 151-182.
- Chen, X., Orum, A. M. ve Paulsen, K. E. (2018). *Introduction to cities*. Singapur: Wiley-Blackwell.
- Choose Chicago. (2020). *Choose Chicago*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.choosechicago.com/> adresinden erişildi.
- City of Chicago. (2020). *Chicago*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.chicago.gov/city/en.html> adresinden erişildi.
- City of Los Angeles. (2020). *Los Angeles*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.lacity.org/> adresinden erişildi.
- Dinnie, K. (2011). Introduction to the theory of city branding. Keith Dinnie. (Ed.). *City branding, theory and cases* içinde (s. 3-7). Londra: Palgrave Macmillan.
- Dubai Corporation of Tourism & Commerce Marketing. (2020). *Visit Dubai*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.visitdubai.com/en> adresinden erişildi.
- Eco, U. (2019). *Mimarlık göstergebilimi*. (F. Erkman Akerson Çev.). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Explore France. (2020). *Places to go /Paris*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.france.fr/en/paris> adresinden erişildi.
- Florek, M., Insch, A., ve Gnoth, J. (2006). City council websites as a means of place brand identity communication. *Place Branding*, 2(4), 276-296.
- Florek, M. (2011). Online city branding. Keith Dinnie. (Ed.). *City branding, theory and cases* içinde (s. 82-90). Londra: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler, insan bilimlerinin bir arkeolojisi*. (3. Basım). (Mehmet Ali Kılıçbay Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and change*, 17(1), 69-83.
- GaWc. (2018). *The World according to GaWC 2018*. 12 Mayıs 2016 tarihinde, <https://www.lboro.ac.uk/gawc/world2018t.html> adresinden erişildi.
- Godfrey, B. J. ve Zhou, Y. (1999). Ranking world cities: multinational corporations and the global urban hierarchy. *Urban Geography*, 20(3), 268-281.
- Goodchild, B. (1990). Planning and the modern/postmodern debate. *The Town Planning Review*, 61(2), 119-137.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler, maddi kültür ve postmodern yaşam biçimleri*. (E. Cengiz, H. Gür, A. Nur Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Gottdiener, M., Hutchison, R. ve Ryan, M. T. (2015). *The new urban sociology*. (5. Edition). Boulder: Westview Press.
- Gottdiener, M., Budd, L., ve Lehtovuori, P. (2016). *Key concepts in urban studies*. (2. Edition). Craydon: SAGE Publications.
- Greater London Authority. (2020). *Mayor Of London, London Assembly*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.london.gov.uk/> adresinden erişildi.
- Harvey, D. (2016). *Kent deneyimi*. (E. Soğancılar Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu*. (8. Basım). (S. Savran Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hirt, S. A. (2009). Premodern, modern, postmodern? Placing new urbanism into a historical perspective. *Journal of Planning History*, 8(3), 248-273.
- Hong Kong Tourism Board. (2020). *Discover Hong Kong*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <http://www.discoverhongkong.com/eng/index.jsp> adresinden erişildi.
- I Amsterdam. (2020). *Iamsterdam*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.iamsterdam.com/en> adresinden erişildi.
- Jeon, H. Y., ve Jeon, J. Y. (2012). A comparative study of branding cities through semiotic analyses of the official websites of Seoul, Tokyo and Beijing. *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)* içinde (s. 975-998). Universidade da Coruña (España / Spain).
- Kearney. (2019). *A question of talent: how human capital will determine the next global leaders, 2019 Global Cities Report*. 12 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www. Kearney.com/global-cities/2019> adresinden erişildi.
- Kourdis, E. (2012). Semantic isotopies in interlingual translation: Towards a cultural approach. *Gamma: Journal of Theory and Criticism*, 20, 105-116.
- Költringer, C. ve Dickinger, A. (2015). Analyzing destination branding and image from online sources: A web content mining approach. *Journal of Business Research*, 68(9), 1836-1843.
- LA Tourism & Convention Board. (2020). *Discover Los Angeles*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.discoverlosangeles.com/> adresinden erişildi.
- Lagopoulos, A. P. (2019, Ekim 11). The Semiotics of urban Space. Zlatan Karajina ve Deborah Stevenson (Ed). *The routledge companion to urban media and communication*. 8 Mart 2020 tarihinde, <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315211633-4> adresinden erişildi.
- Lefebvre, H. (2017). *Şehir hakkı*. (2. Basım). (I. Ergüden Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leff, S. ve Petersen, B. (2015). *Beyond the scorecard: Understanding global city rankings*. The Chicago Council on Global Affairs: Chicago, IL, USA.
- LeGates, R. T. ve Stout F. (2016). Introduction to part eight. Richard T. LeGates ve Frederic Stout (Der). *The city reader* içinde (s. 643-6749). Oxon: Routledge.
- LUCIDE. (Tarih belirtilmemiş). *LUCIDE project toolkit, multilingualism in urban spaces*. 12 Mayıs 2020 tarihinde, https://www.languagescompany.com/wp-content/uploads/14_1134-LUC_Toolkit_UrbanSpaces_V9_Online.pdf adresinden erişildi

- Madrid Destino Cultura Turismo y Negocio S. A. (2020). *Madrid. Official tourism website*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.esmadrid.com/en> adresinden erişildi.
- McFarlane, C. (2017). Learning. Mark Jayne ve Kevin Ward (Ed). *Urban theory, new critical perspectives* içinde (s. 172-182). Cornwall: Routledge.
- Míguez González, M. I. (2011). Websites and place branding for seven Galician cities: An exploratory study. *Catalan journal of communication & cultural studies*, 3(2), 297-304.
- Mori Memorial Foundation. (2019). *Global power city index 2019*. 12 Mayıs 2020 tarihinde, <http://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/index.shtml> adresinden erişildi.
- NYC & Company. (2020). *NYC the official guide*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.nycgo.com/> adresinden erişildi.
- Öktem, B. (2016). Küresel kent söyleminin kentsel mekânı dönüştürmedeki rolü: Büyükdere-Maslak aksı. H Kurtuluş (Der). *İstanbul'da kentsel ayrışma*. (2. Basım) içinde (s. 25-76). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Öncü, A. ve Weyland, P. (2016). Giriş: Küreselleşen kentlerde yaşam alanları ve kimlik mücadeleleri. Ayşe Öncü – Petra Weyland. (Der). *Mekân, kültür, iktidar, küreselleşen kentlerde yeni kimlikler* (Çev. N. Şimşek, N. Uygun) (5. Basım) içinde (s. 9-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Paganoni, M. C. (2012). City branding and social inclusion in the glocal city. *Mobilities*, 7(1), 13-31.
- Paris Convention and Visitors Bureau. (2020). *Paris*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://en.parisinfo.com/> adresinden erişildi.
- Resonance. (2018). *World's best cities: A ranking of Global Place Equity*. 13 Mayıs 2020 tarihinde, <https://media.resonanceco.com/uploads/2018/11/Resonance-2019-Worlds-Best-Cities-Report.pdf> adresinden erişildi.
- Saffron. (2019). *Saffron city brand barometer 2019*. 13 Mayıs 2020 tarihinde, <https://cbb19.saffron-consultants.com/> adresinden erişildi.
- San Francisco Travel Association. (2020). *Sftravel*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.sftravel.com/> adresinden erişildi.
- Sassen, S. (1991). *The global city, New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2000). *Cities in a world economy, second edition*. The United States of America: Pine Forge Press.
- Semprini, A. (1992). *Le marketing de la marque, approche sémiotique*. Paris: Editions Liaisons.
- Singapore Tourism Board. (2020). *Visit Singapore*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.visitsingapore.com/en/> adresinden erişildi.
- Stadt Frankfurt am Main. (2020). *City of Frankfurt am main*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://frankfurt.de/english> adresinden erişildi.
- Stadt Zürich, Kanton Zürich ve Zürich Tourismus. (2020). *Official web portal of zurich*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.zuerich.ch/zh/en/> adresinden erişildi.

- Stahl, G. (2010). Urban semiotics. Ray Hutchison (Ed.). *Encyclopedia of urban studies* içinde (s. 918-921). The United States of America: SAGE Publications.
- The City of Sydney. (2020). *City of Sydney*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.cityofsydney.nsw.gov.au/> adresinden erişildi.
- The City of Toronto. (2020). *Toronto*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.toronto.ca/> adresinden erişildi.
- The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. (2020). *Hong Kong economy*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.hkeconomy.gov.hk/en/home/index.htm> adresinden erişildi.
- The Moscow Mayor and Moscow Government. (2020). *Moscow mayor official website*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.mos.ru/en/> adresinden erişildi.
- The Toronto Convention and Visitors Association. (2020). *See Toronto now*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.seetorontonow.com/> adresinden erişildi.
- Tokyo Convention & Visitors Bureau. (2020). *Go tokyo*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.gotokyo.org/en/> adresinden erişildi.
- Tokyo Metropolitan Government. (2020). *Tokyo metropolitan government*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.metro.tokyo.lg.jp/english/> adresinden erişildi.
- Toneguzzi, M. (2013, Ağustos 21). Calgary ninth on global cities prosperity report. *Calgary Herald*. 12 Mayıs 2020 tarihinde, <http://www.calgaryherald.com/business/calgary+ninth+global+cities+prosperity+report/8812487/story.html> adresinden erişildi.
- Tourismus+Congress GmbH Frankfurt am main. (2020). *Frankfurt am Main*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://www.frankfurt-tourismus.de/en> adresinden erişildi.
- Vannini, P. (2007). Social semiotics and fieldwork: Method and analytics. *Qualitative Inquiry*, 13(1), 113-140.
- Vanolo, A. (2017). *City branding, the ghostly politics of representation in globalising cities*. Croydon: Routledge.
- Warschauer, M., ve Grimes, D. (2007). Audience, authorship, and artifact: The emergent semiotics of Web 2.0. *Annual Review of Applied Linguistics*, 27, 1-23.
- Washington DC. (2020). *Washington*. 14 Mayıs 2020 tarihinde, <https://washington.org/> adresinden erişildi.
- Winfield-Pfefferkorn, J. (2005). Exploring city branding and the importance of brand image. *Master of Arts in Advertising Design at the Graduate School of Syracuse University*. 13 Mayıs 2020 tarihinde, http://culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/The_Branding_Of_Cities_-_Julia_Winfield-Pfefferkorn.pdf adresinden erişildi.
- Zukin, S. (2000). *The cultures of cities*. (6. Basım) Cornwall: Blackwell.
- Zukin, S. (2010). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. ABD: Oxford University Press.

Kadınların Sesinden Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Söylemi: Türkiye’de 8 Mart Kutlamaları

*

Nagehan Vanlıoğlu Yazıcı¹

ORCID: 0000-0001-5597-2278

Öz

1960’lardan bu yana mekân ve toplumsal cinsiyet teorileri, mekânın sosyal bir üretim olduğu anlayışının kabulü ile ortak bir paydada çalışılmaya başlanmıştır. Mekânın toplumsal etkilerin bir ürünü olarak gözlemlendiği düşünüldüğünde, toplumsal cinsiyet ile mekân arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet söyleminden etkilendiği ve bu söylemin etkisi altında şekillendiği ifade edilebilir. Bu çalışma toplumsal cinsiyet söyleminin ana nesnelere birisi olan kadına odaklanmıştır. Bunun için çalışma öncelikle, mekân ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının en çok değinilen konularından biri olan kamusal ve özel mekân ayrımına odaklanarak, teorik bir çerçeveye oluşturmuştur. Ardından örneklemini açıklamak üzere Türkiye’de kadın hareketine ve 8 Mart yürüyüşlerine değinerek, örnek çalışmasını 8 Mart 2020 tarihli kadınlar günü kutlamaları olarak belirlemiş ve incelemiştir. Özetle, çalışma kamusal mekânın sosyal bir üretim olduğu anlayışı ile kadın ve kamusal mekân arasındaki ilişkiye, söylem analizi temellendirmesi ile Türkiye’de gerçekleşen 8 Mart kutlamalarındaki slogan ve pankartlara odaklanarak, bu problematik ilişkiyi, kadınların kendi sesleriyle anlamlandırmaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Mekân, Toplumsal Cinsiyet, Feminist Eleştirel Söylem Analizi.

¹ Öğr. Gör., Medipol Üniversitesi, E-mail: vanlioglunagehan@gmail.com

Gender Discourse in the Public Sphere through the Voice of Women: 8 March celebrations in Turkey

*

Nagehan Vanlıoğlu Yazıcı²

ORCID: 0000-0001-5597-2278

Abstract

Since the 1960s, space, and gender theories have begun to work on common ground with the acceptance of the understanding that space is a social production. Considering that space is observed as a product of social impressions, it can be stated that the relationship between gender and space is affected by gender discourse, and it is shaped under the influence of this specific discourse. This study focuses on women as one of the main objects of gender discourse. Therefore, it establishes a theoretical framework, focusing primarily on the distinction between public and private space, which is one of the most discussed issues of space and gender studies. To better describe its case study, the study discusses the women's movement in Turkey and March 8th celebrations. After that, the study examines March 8th, 2020, as its case study. In summary, the study focuses on the relationship between women and public space with the understanding that public space is a social production based on discourse analysis and by addressing women's slogans and banners on March 8th celebrations that took place in Turkey and tries to make sense of this problematic relationship by women's own voices on public space.

Keywords: *Public Space, Gender, Feminist Critical Discourse Analysis.*

² Lecturer, Medipol University, E-mail: vanlioglunagehan@gmail.com

Giriş

Mekân ile cinsiyet teorisini birleştiren çalışmalar ilk olarak 1960’lar sonrası, o yılların değişken atmosferi ile gelen sosyal kabullerdeki devinim ile daha önce değinilmemiş konuların toplum tartışmalarında kendine yer bulması sonucu ortaya çıkmıştır. 1960’lar daha önce hiç tartışılmamış veya nadiren üzerinden geçilmiş konuların ve var olan normlara farklı anlamlar bulma/kazandırma çalışmalarının gündeme geldiği, bu durumun toplumun büyük bir kısmı tarafından ötekileştirilen grupların sosyal alanda ses bulmasını sağladığı yıllardır. Böyle bir toplumsal ortamda, kadın hakları, öğrenci hakları ve savaş karşıtı gruplar için tartışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Beklenebileceği gibi, 60’ların farklılıkları vurguladığı bu atmosfer içerisinde *ötekinin* sesi üniversitelerde kayda değer bir şekilde yankılanmış; yeni bölümler kurulmuş ve *ötekinin* meseleleriyle ilgili çalışmalar meşrulaştırılmıştır. Toplumsal cinsiyet tartışmaları bu yıllarda akademi tarafından kabul edilmiş ve alan çalışmaları yürütülmüştür.

Bahsedilen bağlamda mekân da önemli tartışma konularından biri olmuştur. Coğrafya bilimciler bu konu üzerinde tartışarak, mekânın genişleyen ve değişen anlamlarını bulmaya odaklanmıştır. Seçkin bir filozof ve sosyolog olan Henri Lefebvre (1991, s.26) “(Sosyal) mekân (sosyal) bir üretimdir” savını ortaya koymuş ve böylelikle kendinden sonra pek çok önemli sosyolog, coğrafya bilimci, mimar ve hatta dilbilimcinin yürüyeceği bir güzergâh tariflemiştir. Mekânın “sosyal bir üretim” olduğu anlayışı ile birlikte toplumsal cinsiyet ve mekân arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğu da kabul edilmiştir. Böylece bu ilişkinin problemleri yapısına akademik ve sosyal bir perspektif ile odaklanmak mümkün olmuştur. Toplumsal cinsiyet mekânsal tartışmalarda güçlü bir özne olarak ortaya çıkmıştır. Diana Agrest (1991, s.32) ideolojinin toplumsal bir üretim olduğunu, dolayısı ile mimari dâhil tüm kültürel üretimin belirli bir toplumsal yapının parçası olarak, ideolojinin üretim sürecini ifade ettiğini belirtmiştir. Dolayısı ile toplumsal anlayışın belirlenmesinde mimari, toplumsal cinsiyet ile beraber önemli ve kesin bir rol oynamaktadır.

Bu noktada mimarinin bir anlamda toplumu yansıtan bir araç, bir ifade yöntemi hatta bir dil olduğunu ve toplumsal söylemin etkisinde bir özne olarak var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Foucault (1972)’ya göre söylemler “nesnelere” kavramsal olarak, ifadelerin dolaşımı yoluyla üretir. Söylem; düşünce, inançlar, yargılar, değerler, semboller, kelimeler, harfler, kurumlar, normlar ve geleneklerden oluşan, tüm dünyayı ve insanları şekillendiren, zıt

kelimelerle ifade edildiğinde dahi bile göz ardı edilemeyen canlı bir organizmadır. Yani söylem, sosyal yapıyı kuran ve bu yapı içerisinde biçimlenen yadsınmaz bir etkidir. Mekânın toplumsal etkilerin bir ürünü olarak gözlemlendiği düşünöldüğünde, toplumsal cinsiyet ile mekân arasındaki ilişkinin cinsiyet söylemi gibi belirli bir söylemden etkilendiği ve şekillendiği ifade edilebilir. Bu çalışma bu geniş konunun ana nesnelereinden biri olarak 'kadına' odaklanmaktadır.

Agrest (1991, s.173)'e göre sistemler yalnızca içindekilerle değil, dışladıkları ile de tanımlanır. İçerme ve dışarıda tutma durumu aynı yapıyı oluşturan parçalardır. Kadın ve kadın vücudu mimaride baskı altında tutulan, eksik ve dışlanan bir özne konumundadır. Bu göz ardı ediş ve dışlama toplumsal cinsiyet meselesini mimari alanda sorunlu olarak işaretlemektedir. Toplumsal cinsiyet sorunu yerleşik sosyal normların tam ortasındadır ve mimari böylece ataerkil önyargılara hizmet ederek, bir anlamda bu normları mekânda sembolik olarak somutlamaktadır. Bu durum kadınları ötekileştirmektedir. Böylece ötekileştirilerek, dış bir grup oluşturan kadınlar kent hakkından yoksun olurlar. Lefebvre, şehir deneyimini günlük yaşama bağlar ve bu terimi günlük rutinlerin ötesinde kullanır; "otantik deneyimin, benliğin, bedeninin ve başkalarıyla etkileşimin yeri" olarak belirtir (Shields, 1999). Lefebvre'nin kent hakkı üzerine fikirlerini belirttiği yazısında David Harvey (2008, s. 270), Robert Park'ın şehir tanımından alıntı yapar;

İnsanın tutarlı ve bir bütün halinde, en büyük başarısı içinde yaşadığı dünyayı arzuladığıınca yeniden yaratmaya yönelik çabasıdır. Ancak, eğer şehir insanın yarattığı dünyaysa, o zaman yaşamak için mahkûm olduğu dünya da orasıdır. Böylece, dolaylı olarak ve görevinin doğası hakkında net bir hissi olmadan, şehrin yaratımında kendini yaratır

Dolayısıyla şehir ile bireyler arasındaki ilişki birbirini etkileyen ve oluşturan faktörler olarak anlaşılmalıdır. Her birey için şehir hakkı elde edilmek isteniyorsa, cinsiyet meselesi büyük bir endişe olarak kabul edilmelidir. Dolayısı ile feminist hareketin dile getirdikleri, kadının şehirdeki hakkı ve varlığı açısından kritiktir.

Bahsedildiği üzere Lefebvre (1991) mekânın sosyal bir anlayış ile kavranması gerekliliğini ortaya koymuş ve ardından Marksist yaklaşım düşünürleri Edward Soja (1989) ve David Harvey (2008) ile bu anlayış devam etmiştir. Ancak toplumsal ilişkilerin detaylıca ele alındığı bu mekân analizlerinde, toplumsal cinsiyet konusu görmezden gelinmiş ve Feminist coğrafyacıların mekân ile kadın arasında bağlantı kurarken ilk eleştirileri de disipline ege-men olan erkek coğrafyacıların oluşturduğu eril coğrafya bilgisi olmuştur.

(Bondi ve Davidson, 2003; McDowell, 1992). Böylece coğrafya bilgi ve disiplinine kadın deneyimini taşıma gayretinde olan feminist coğrafyacılar, 1980’den 1990’lara kadar cinsiyetlere dayalı mekânsal deneyim farklılıklarını çalışarak, disiplindeki konumlarını güçlendirmiş, 1990 sonrasında ise coğrafyanın ataerkil inşası ve toplumsal cinsiyetlerin mekânsal üretimi üzerinde durmuştur (McDowell, 1993).

Dolayısı ile bu çalışma feminist coğrafyacıların izinde, kamusal mekânın sosyal bir üretim olduğu anlayışı ile kadın ve kamusal mekân arasındaki ilişkiye, söylem analizi temellendirmesi ile odaklanır ve Türkiye’de 8 Mart yürüyüşlerinde kadınların kendi sesleri ile mekâna dair söyledikleri slogan ve ürettikleri pankartları örneklem olarak alır.

Kadın ve Kamusal Mekân: İkiliğin İzinde

Kamusal mekânın cinsiyet ilişkileri ve toplumsal rol kabullerinde etkisini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle kamusal alan kavramına odaklanmak gereklidir. “Kamusallık kavramı, topluma ait olmak kadar devlete dair olmayı da ima eden anlam ikiliğini sıklıkla mekâna, özellikle de devlet eliyle tahsis ve tanzim edilmiş olana yansır” (Basa, 2018). Dolayısı ile kamusal alan doğası gereği içerisinde bir ikilik barındırır. Buradan hareketle, kitleleri ifade eden "kamu" kelimesinin toplumun tüm kesimlerini temsil etmede çoğunlukla yetersiz kaldığını söylemek mümkün olacaktır. Ne yazık ki, erişilebilirlik çağrışımına rağmen, kamusal alan bazen, belirli grupların veya azınlıkların haklarını ve erişimlerini örtük biçimde sınırlandırabilir. Bu nedenle ataerkinin inşası altında olan bir toplumsal mekânın kadını dışlıyor olması da şaşırtıcı değildir.

Feminist coğrafya içerisinde en çok müzakere edilen konulardan biri, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımdır. Jane Rendell; Lefebvre’nin toplumsal olarak üretilmiş sosyal mekân teorisinin, bu ayrışmanın eleştirisi için bir yol açtığını vurgular. Rendell (2007, s.103) bu ayrışma ile Lefebvre’in üçlemesi olan “algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân”ı şu şekilde ilişkilendirir;

Toplumsal cinsiyetli mekânın en yaygın temsili, “ayrı küreler (*separate spheres*)” paradigması, egemen bir kamusal erkek üretim âleminden (şehir) ve ikincil bir özel dışı üreme alanından (ev) oluşan muhalif ve hiyerarşik bir sistemdir. Şehri evden, kamuyu özelden, üretimi tekrar üretimden ve erkeği kadından ayıran bu ideolojinin kökenleri hem ataerkil hem de kapitalisttir. Ancak, bir ideoloji olarak, tüm kentsel sakinlerin yaşamış tüm deneyimlerini

tanımlamaz. Bu durum, feministler için problematiktir, çünkü bu ikili hiyerarşide biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve mekân hakkındaki varsayımlar sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Tarihsel olarak, kamusal ve özel mekân ayrımı, batı orta sınıf günlük yaşam koşullarının doğasında bulunan idealize edilmiş alanlar (ayrı küreler) fikriyle başlamıştır. İş ve ev yaşamının bölünmesiyle, banliyöler ve ticari merkez olarak şehirlerin gelişmesi, çalışma alanının erkek ile ilişkilendirilmesi bu ayrışmaya yol açmıştır. Feminist coğrafyanın izinde, kamusal ve özel alan ilişkisinin sadece fiziksel bir görüngü değil, aynı zamanda ideolojik ve politik bir konu olarak da düşünülmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Nancy Duncan (1996, s.128)'a göre;

Kamu ve özel arasındaki ayrım, siyaset felsefesi, hukuk, popüler söylem ve tekrarlayan mekânsal yapılanma uygulamalarına dayanmaktadır. Bu uygulamalar, ağırlıklı olarak kamusal alanda yer aldığı iddia edilen, dağınık siyasi alandan özel, yerli, somutlaşmış bir faaliyet alanını ayırır ve izole eder. Kamu/özel ikilemi (hem siyasi hem de mekânsal boyutta), geleneksel ataerkil ve heterosist güç yapılarını koruyan cinsiyet ve cinsel farklılığı inşa etmek, kontrol etmek, disiplin etmek, sınırlamak, dışlamak ve bastırmak için sıklıkla kullanılır.

Buna ek olarak, feminist teori bu tartışma yoluyla kadınlarla erkekler arasındaki çelişkili ilişkiyi ele almaktadır. Liz Bondi (1998) kamusal ve özel mekân kavramının feminist çalışmalarda bu denli odaklanılan, ilgilenilen bir alan olmasını bu ikiliğin kadın ve erkek arasındaki ayrıştırma ve ayrımlarla yakından, fakat problematik bir şekilde ilişkili olmasına bağlar.

Judith Butler (1988), toplumsal cinsiyet fenomeninin, sosyal ortamları belirleyen (sosyal) koşulların bir sonucu olarak, eylemler ve vücut performansları tarafından yaratıldığını iddia eder. Kamusal ile özel mekân ayrımı, her iki cinsiyeti kamusal alanda ataerki tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde belirli rolleri sergilemeye iter. Dolayısı ile cinsiyetli mekân, kalıplaşmış cinsiyet önyargılarının tekrar üretiminde ciddi bir aktördür. Bu üretim ilişkisi, kadının ataerkil temsilleri ile kamusal mekânda desteklenir. Toplumsal cinsiyetli bir şehirde kadınlar özel alanla, evle, annelikle, muhafazakârlıkla ilişkili; erkekler ise kamusal alanla, çalışma alanı ve emekle ilişkili olarak görülmektedir. Kadınları bu konuma yerleştirmek kaçınılmaz olarak diğer alanlarda ayrımcılığa neden olmaktadır. Kadınlar evde stereotipik olarak belirlenmiş görevler ile sarılmıştır. Toplumsal cinsiyet norm ve performansları onları bakım, temizlik, ev düzenleme sorumluluğuna bağlar. Bu durum kendileri ve

çevreleri hakkında karar verme haklarını ortadan kaldırır. Dolayısıyla, kadınlarla ilgili olduğu söylenen ev aslında ataerkil bir sistemde erkeğe hizmet eder ve erkeklere aittir.

Kamusal mekân, özellikle politik ve ideolojik fikirlerin çarpıştığı alan olarak anlaşılabilir. Böylece kamu meseleleri, çalışma fırsatları, faaliyetler hakkında konuşma fırsatı ile birlikte, kamuoyu içinde anlaşılma ve kabul hakkını sunar. Hannah Arendt (2012), insan varoluşunun başlıca ve ayırt edici yapısını eylem ve pratik/politik yaşam alanı olarak tanımlar. Arendt’e göre, kamusal alan eylemin alanı iken özel alan iş ve emeğin alanıdır. Bu iş ve emek etkinlikleri kadının siyaset alanından, zorunluluk alanına hapsi ile sonuçlanmış, erkeğe ise bu etkinlikler dışında özgürlük ve siyaset alanı sunmuştur. (Arendt, 2012, s.68). Dolayısı ile feminist hareketin kamusal alanda hak talebi özgürlük yoksunluğundan doğmuş saf politik bir eylem niteliği taşır.

Yöntem

Bu çalışmada Türkiye’de kadınlar günü kutlamaları içerisinde, kadınların sloganlar ve pankartları incelenerek, kamusal alan için tanım, hak ve talepleri kendi söylemleri üzerinden ele alınacaktır. Bunu yaparken feminist eleştirel söylem analizi kullanılacaktır. Lazar (2007) eleştirel söylem analizini dil ile sürdürülen eşitsiz sosyal düzene, sosyal dönüşüm ve özgürleşme hedefli eleştirel bir bakış olarak tanımlar. Feminist eleştirel söylem analizinin amacını ise şu şekilde belirtir; “erkeği sistematik bir biçimde sosyal bir grup olarak ayrıcalıklı kılan ve kadını sosyal bir grup olarak dışlayan, güçsüzleştiren ve dezavantajlı kılan güç ilişkilerini yani ataerkil sosyal düzeni sürdüren söylemleri eleştirmektir” (Lazar, 2007, s.5).

Foucault’a göre söylem, belirli bir gerçeklik düzenini ve (düzen) içinde belirli özne konumları üreten ve düzenleyen bir dizi ilgili ifadeyi tanımlar (1972, s.107). Söylem, bir anlamda bilme yöntemimizi, sistem içerisinde kimlikleri, kişi konumlarını ve kişilerin ilişkileri kurma yollarını belirler (Lazar, 2007, s.143).

Bu anlamda çalışma, söylem analizini kadınların kamusal alanda haklı özgürlük arayışlarını ifade şekillerini ele alır ve irdeler. 8 Mart 2020 kadınlar yürüyüşü eylemi bu anlamda örnek olarak belirlenmiştir. Fotoğraflara twitter ağırlıklı olmak üzere kadın derneklerinin (Toplumsal Eşitlik Platformu: @TEPlatformu, 8MartFeministYürüyüş: @8martyuruyus) twitter hesaplarından, sosyal medya aracılığı ile ulaşılmıştır. Orijinal içeriklere linkler üzerinden ulaşılabilmektedir.

Çalışma mekân ve toplumsal cinsiyet teorilerinin ortasında, söylem analizi ile konumlanırken, öncelikle Türkiye’deki hareket ve 8 Mart yürüyüşüne bakacak, daha sonra bir önceki bölümde kavramsallaştırdığı kamusal ve özel mekân ikiliğine atıfta bulunarak, 8 Mart 2020 tarihli kadınlar günü kutlama ve eylemlerini örneklem olarak ele alacaktır.

Türkiye’de Kadın Hareketi ve 8 Mart Kadınlar Günü

Yürüyüşün analizine geçmeden önce Türkiye’de kadın hareketine ve 8 Mart yürüyüşlerinin tarihine bakmak anlamlı olacaktır. Türkiye’de feminist hareketin bağlamı Avrupa ülkelerine benzer bir arka plana sahip değildir; Orta-doğu ülkeleri arasında ise yine farklı ve önemli bir yer tutmaktadır. Deniz Kandiyoti (1987, s.320) “Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye, kadınların öz-gürleşmesi sorununu erkenden, açıkça ve kapsamlı bir şekilde ele alan bir cumhuriyet olarak seçilebilir” der. Batı feminist teorisi, İslam toplumlarını anlama ve analiz etmede eksik kalmıştır. Bu eksiklik Türkiye’deki çalışmaları, tüm feminist çalışmalar arasında, dini ve laik söylemler arasında kaçınılmaz bir tartışmayı da ele alan özel bir yerde konumlandırır.

Ülkenin kendine özgü koşulları ve süreçleri ile ilgili olarak, Türkiye’deki hareketin gelişimi nispeten benzersiz bir şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye’deki hareketin ilk kıvılcıklarının Osmanlı İmparatorluğu’na kadar sürülebilmesi mümkün iken, ilk feminizm dalgası ve hareketin asıl başlangıcı 20. yüzyılın başlarında Cumhuriyet dönemi ve dönemin kadın örgütleriyle gerçekleşmiştir. Bu örgütler kadınların sivil ve siyasi haklarına odaklanmıştır. Kemalizm’in bir ideali olarak, Batılılaşmış bir toplum olmak, tüm vatandaşlar arasında toplumsal cinsiyet konusunda yasal eşitlik sağlayacak reformlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. 1926’da İsviçre Medeni Kanunu’nun etkisiyle Türk Medeni Kanunu oluşturulmuş ve yeni hükümet tarafından kadınlara birtakım haklar verilmiştir (Vanlıoğlu Yazıcı, 2019).

1940 ve 50’lere doğru kırsal alandaki kadın durumunu araştırmaya yönelen hareket, 1960’lar ile beraber yeni kavram tartışmaları ile genişlemiştir. Bu yıllarda ilk defa aile planlaması ve doğurganlık gibi konular üzerinde durulmuştur. Eğitim ise modernleşmenin en önemli unsurlarından biri olarak görüldüğünden, kadınların eğitim hakları da bu yıllarda öncelikli olarak tartışılmıştır (Arat, 1993).

1980’lerde askeri darbeden sonra sosyal yapıdaki dalgalanmalar, daha sonra aşırı veya marjinal olarak görülen, feminizm ve kadın hakları da dahil olmak üzere fikirlerin geliştirilmesi için ilginç bir fırsat yaratmıştır. Özellikle

askeri darbeden sonra ekonomik kriz toplumdaki rolleri ve dolayısı ile kadınların rolündeki değişiklikleri tetiklemiştir. Bu dönemde kadınların çalışma hayatına girmeleri feminist harekete hız kazandırmıştır. Dolayısı ile evden kamusal alana taşan kadının İkinci Dalga Kadın Hareketinin devindirici iç dinamizmini oluşturduğu söylenebilir (Karagöz, 2008).

1980’ler, Türkiye’nin feminist tarihinde, kadın meselesinin feminist bir perspektiften ilk kez ele alındığı ve feminist önceliklerin ışığında biçimlendiği dönemdir. Aynı dönemde Batı’da hızlanan hareket, Türkiye’ye de uzanmış, kadınların cinselliği ve aile içi şiddet gibi göz ardı edilen konular tartışılmaya başlanmıştır. Sokakta var oluşu da güçlenen hareket bu yıllarda üniversitelere de uzanmıştır. 1980’lerin sosyo-politik koşullarından sonra, 1990’larda akademideki kadın hareketinin etkisi artmış, konu üzerine yayınlarının sayısı hızla yükselmiştir. Ayrıca bu dönemde feminist hareket, metropollerden daha küçük şehirlere yayılmıştır. 1990’ların bir başka özelliği, 80’lerde feminist hareketin parçası olmayan kadınların harekete ilgi duyması ve çeşitli feminist talepler düzenlemesidir. Liberal, İslamcı, Sosyalist, Marksist, Radikal gibi farklı feminizmlerin varlığı 1990’larda ortaya çıkmaya başlamıştır (Kara, 2006).

2000’lerden sonra, ise feminist hareketin tarifi zorlaşmıştır, hareket kendi içerisinde çok daha karmaşık hale gelmiş ve çeşitlenmiştir. Feminist hareketin İstanbul merkezli yapısı büyük ölçüde parçalanmıştır. Bu çeşitlilik sadece kimlik çeşitliliğini değil, aynı zamanda sınıf ve siyasi görüş ayrımlarını da içerir. LGBTİ+ örgütleri güçlenmiş, dinamizm kazanmış ve feminizm içerisinde ciddi bir faktör haline gelmiştir. 2000’li yıllardan sonra ise dijital alanda kadın sorunu feminist tarihte yeni bir sayfa olarak ortaya çıkmıştır (Kuriş, 2015).

Dünya kadınlar günü ilk olarak 1911 tarihinde kutlanmıştır ve o günden beri yüzyıldan fazla bir süredir kutlanmaktadır. Gün herhangi bir ülkeye, gruba veya kuruluşa özgü değildir ve dünyanın her yerinde kolektif olarak tüm gruplarca kutlanmaktadır. Türkiye’de ise 8 Mart toplantısı ilk kez 1921 yılında düzenlenmiş ve yine bu yıl “Emekçi Kadınlar Günü” olarak kutlanmış ve 1975 yılında Beria Onger önderliğinde kurulan İlerici Kadınlar Derneği tarafından ilk kez sokaklara taşınmıştır (Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2013). 70’li yıllarda yaygınlaşan gün, 1980-84 yılları arasında kutlanmamış ancak 1984’ten itibaren kadınların kazandıkları hakları hatırlamak ve kazanılması gerekenleri topluma hatırlatmak için kutlanılmaya devam edilmiştir.

Örnek Çalışma: Kadınların Sesinden Kent Üzerine, 8 Mart 2020

8 Mart 2020 tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de yürüyüşlerle kutlanmış, özellikle İstanbul Taksim’de gelenekselleşmiş Feminist Gece Yürüyüşü, İstanbul Valiliğinin yasak kararına ve polis ablukasına rağmen büyük bir kalabalıkla gerçekleşmiştir. Kadınlar şiddete ve eşitsizliğe karşı seslerini duyurmuştur. Çalışma özellikle kamusal alan dışına itilen kadının durumunu ve haklı talebini, kadınların kendi söylemleri aracılığı ile incelemeyi amaçlar.

Şekil 1. "Erkekler evlere, çocuk bakmaya!" (Sayın, 2020)

İstanbul yürüyüşünde öne çıkan sloganlardan bazıları şunlardır; "Susmuyoruz, korkmuyoruz itaat etmiyoruz", "Erkekler evlere ütü yapmaya", "Kadın cinayetleri politiktir". Buradan hareket ile söylenebilir ki; kadınlar ataerkinin kendilerine dayattığı susma rolünün ayırında ve karşısındadır. Özellikle erkekleri ücretsiz ev-içi emeğe davet ederek, gücün üretildiği kamusal alanın kendilerine bırakılmasını istemişlerdir. Burada, kadının yokluğunda şekillenen kamusal mekânda, tekrar tekrar üretilen neoliberal rejimlerin politik atmosferinin kadını ölüme götürdüğünün altı çizilmiştir.

Şekil 2. “Bütün kara parçalarındayız istiklal hariç değil” (8 Mart Yürüyüşü, 2020)

Kadınlar “Bütün kara parçalarındayız, İstiklal hariç değil” pankartı ile alınan yasak kararını eleştirirken, tekrar mekânda var olmayı vurgularlar. Cemal Süreya tarafından yazılmış *Üvercinka* şiirine atıfta bulunarak, bir anlamda edebiyat ile paralel, kadının kendini konumlandıracağı bir alan, karşı bir dil üretilebilmiştir. Benzer biçimde edebiyat üzerinden kadının hangi satta olursa olsun kamusal alanda özgürce var olabileceğine dikkat çeken pankartlar da üretilmiş, kadına alternatif bir alan yaratmanın yolları aranmıştır.

Kadının kamusal alana dahil olma çabası 1970’lere kadar kadın doğasının reddi ile kamusal alan hâkimi erkeklerle eşitlenme fikri ile yürütülmüş; 1970’ler sonrası beden, kürtaj, doğurganlık gibi kavramların sorgusunun yükselmesi kadının kendi kimliği ile kamusal alana katılma çabasına dönüşmüştür (Göle ve Çayır, 2000: 48-49). Bu kadını dışlayarak oluşmuş modern kamusal alanın da eleştirisini beraberinde getirir. Kadın kimliğine ait farklılıklar ve değişkenlikler ile kamusal alanda var olması ancak kamusal alan kavramının bu farklılıkları kabulü ile mümkündür. Bu bağlamda kadınlar yürüyüşte kendi söylemleri ile ataerki sınırları içerisinde tek tipleşen kadın kavramına, tüm sınıfsal farkındalığı ile kamusal alan hakkının ve ihtiyaçlarının çeşitliliğine de değinmişlerdir.

Şekil 3. Gece karanlıktan korkarsan, bu kenti ateşe veririz
(Kadın Komiteleri, 2020)

Liz Bondi (1998)'ye göre; "Ayrı küreler ideali, aynı zamanda, kadınların 'erkeklerin' mekânlarındaki davranışları üzerinde de yankılanır; 'yabancı tehlike' tartışmalarından yola çıkarak, kadınların açık kentsel alan katılma hakkının erkeklerden daha az olduğuna işaret eder". Böylece bu ideal aynı zamanda kentin planlanmasında güçlü bir etki göstererek kadınların alan kullanımını sınırlamış ve kadınlık, mahremiyet ve özel alan arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Şekil 3'deki pankart "Gece karanlıktan korkarsan, bu kenti ateşe veririz" diyerek kadının belli bir saatten sonra kent içinde elinden alınan hakkını, "yabancı tehlike" durumuna, kadınların günlük faaliyetlerinde engel oluşturan, kadınları neredeyse yürümeye, hareket etmeye ve şehrin belirli bölgelerinde kalmaya zorlayan bu duruma da atıfta bulunarak arar. Kadınların hakkı olanı kararlılıkla savunacağına işaret ederken ataerkinin bütün kanallarına seslenmektedir.

Şekil 4. “8 mart’ta evdeyim eylemdeyim.” (8 Mart Yürürüyüş, 2020)

Kadınlar, doğal olanla, aile ile bağımlı olanla, domestikle, samimiyetle, bakımla ve uysallık ile ilişkilendirildikleri özel alanı, evin gölgeli iç sınırlarını reddetmiş; soyut olanla, rasyonellikle, yönetimle, söz hakkıyla, ücretli emekle, kültürel olanla ve eylemle ilişkilendirilen kamusal alana, sokağa taşmıştır.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, mekân ve cinsiyet teorileri arasındaki söylemsel ilişkiyi anlamak olarak ifade edilebilir. Cinsiyet ve mekân teorilerinin kesişim noktasından özellikle kamusal ve özel alan ayırımına odaklanarak teorik bir altyapı oluşturduktan sonra çalışma, 8 Mart özelinde kadınların söylediklerine odaklanarak kentsel bir ortamda cinsiyet-mekân ilişkisini kapsayan bir vaka çalışmasını araştırmıştır.

Mekân, 1960’ların devrimci döneminin başlangıcından bu yana hem sosyal hem de fen bilimleri için önemli bir tartışma olmuştur. Buna ek olarak; kimlik, aidiyet ve insanı anlamak adına daima başvuru alanı, eksiksiz bir bakış açısı sunar. Dolayısı ile coğrafyacıların, farklı bir mekân tasviri bulmak için çeşitli yerleşimleri ve ortamları araştırması sonucu mekânın anlamı ve mekân anlayışı giderek genişlemiştir. Kadın olmanın ardındaki anlamı ve erkeklerin

toplumdaki hâkimiyetinin nedenlerini sormaya başlayan feminist coğrafyacılar böylece Lefebvre tarafından 1960'larda sosyal bir ürün olarak tanımlanan mekânı yeni bir araştırma alanı olarak kabul etmiş ve bu alanda çalışmalar üretmiştir. Bu çalışmaların bir sonucu olarak, pek çok çeşitli alandan akademisyen emek, göç, sınırlar, yer ve mekân gibi geniş bir yelpazedeki diğer konularla birlikte, kadınların kaygılarını dile getirmiştir. Bu çalışmalar dünyadaki yersiz ve yerinden edilmiş insanların sorununa kadınlara özel bir önem vererek değinmiştir. Feminist coğrafyacılar bu alanlardaki problemlerin üzerinde durarak, toplumsal cinsiyeti; toplumun katı kuralları ve değerleri tarafından kültürel olarak oluşturulmuş ve mekânsal olarak konumlandırılmış bir toplumsal performans olarak görmüştür. Böylece toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi daima birbirlerinden etkilenen çift yönlü, dairesel bir konumda kabul edilmiştir. Mekânın üretimi sürecinde, dışlananın dâhil edilenler kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Hatta Foucault'cu bir yaklaşımla, güç ilişkilerindeki direnç dinamizmi nedeniyle daha da kritiktir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet ve mekân arasındaki tartışmalar yoğun olarak kadınların kamusal alandaki yokluğu üzerinde durmuştur.

Kamusal ve özel mekân ayrımı, mekânsal olarak yeniden üretilse bile, güç ilişkileri, siyasi meseleler ve popüler söylemlerle var olur. Ayrı kürelerin ideolojisi, ataerkil kamusal üretim ve onun alt üretimi olan özel alandan oluşur ve bu alanları kadın ve erkekle ilişkilendirir. Bu anlamda ideoloji hem kapitalist hem de ataerkindir. Feminizmin bu konu ile yakın ve süregelen bağlantısı, bu ayrımın sürekli olarak yeniden üretilmesindedir. Kamusal/özel ayrımı tekrar tekrar çoğaltılarak, genellikle geleneksel ataerkil ve heteroseksist güç oluşumlarını koruyan cinsiyet ve cinsel farklılıkları oluşturmak, kontrol etmek, disiplin etmek, sınırlamak ve bastırmak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu ayrım cinsiyetlerin her iki alanda nasıl davranması gerektiğini baskı ile belirler. Emegin dağılımının sınırlarını çizerek, genellikle güç ilişkilerinin etkili bir parçası olmaktan mahrum bırakılmış olan kadınları özel alana ve eve sınırlandırarak kamusal alandan dışlar.

8 Mart kadın direnişinin sesini duyurduğu, baskın söylem içerisinde kendi bedeni, iradesi ve var oluşu üzerinde oluşturulan yapay rol ve görevlere direndiği bir gündür. Dolayısı ile pankart ve sloganlar süregelen kamusal alan ve özel alan ayrımının kadını baskılamak, sınırlamak adına üretilmiş yapılanmasına karşı, kadının temsil ve var oluşunun pratiğidir. Bu anlamda zaman zaman mizahi, zaman zaman edebi ve yer yer sert söylemlerin ironik, kararlı, isyankâr tonunun toplumsal algıları söylem aracılığı ile yıkma girişimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu kamusal alanda üretilerek, özel

alana taşın ve tersine de aynı düzlemde gelişen politik sınırlamayı yıkmanın bir yoludur.

2020 yılında yapılan bu gösteri ve yürüyüşler göstermektedir ki, kadın kendisini kamusal alandan ve dolayısı ile güç tartışmalarından uzaklaştıran, onu evde ödemesiz bir emeğe hapseden, iş yaşamından geriye çeken ve cinsiyet eşitsizliğini körükleyen ataerkil anlayışın son derece ayırdında ve isyandır. Feminist kadınlar aynı zamanda, söyleyebilme eyleminin de sınıfsal olduğunun bilinci ile göçe, açlığa ve şiddete de değinmişlerdir. Ancak, pankartlardan da anlaşıldığı üzere, kamusal alanın ataerkil anlayışla erkeğe atfı 2020 yılında hala geçerli ve yıkılması gereken bir söylemdir.

Şekil 5. “Umutsuzluğa kapılırsan bu kalabalığı hatırla.”
(Toplumsal Eşitlik Platformu, 2020)

Simone de Beauvoir (1989) erkeğin ‘tarihsel bir idea’ olduğunu söyler. Erkeklik tarih sayfalarında ince ince işlenirken, kadının varlık ve yetenekleri hiçe indirgenmiştir. Ataerkil düzenin ortaklığında üst üste konularak inşa edilen erkekliğin yenilmesi ancak kadının tüm kapasitesinin açığa çıkması ve fark edilmesi ile olacaktır. Tarih boyunca silinen kadın bugün tekrar tekrar, bu unutulmuş gerçekliğin ifadesi için uğraşmaktadır. Kadının kurtuluşu ve özgürlüğü yalnızca ve yalnızca kendisi tarafından görünürlükle sağlanabilir. Bu yüzden şehirde ve sokakta hak iddiası hala geçerli ve yerindedir. Kamusal alanda kadın varlığı, kendi söylemleri ile, gece yürüyüşleri ile daima yankılanacaktır.

Extended Abstract

Gender Discourse in the Public Sphere through the Voice of Women: 8 March celebrations in Turkey

*

Nagehan Vanlıoğlu Yazıcı
ORCID: 0000-0001-5597-2278

The aim of this study can be expressed as understanding of the discursive relationship between space and gender theories. After establishing a theoretical background from the intersection of gender and spatial theories, this study investigates a case study that covers the gender–space relationship in an urban environment by focusing on women’s slogans and banners on celebration of March 8th.

Space has been an important discussion topic for both social sciences and natural sciences since the beginning of the revolutionary period of the 1960s. In addition, it offers a complete perspective that is continually being used to understand identity, belonging, and human beings. Thus, the meaning and understanding of space have gradually expanded as a result of the geographers' search for various settlements and environments in order to find a different definition of space. Feminist geographers began to inquire about the meaning of being a woman and the reasons for men's dominance in society. Informed by Lefebvre's approach to space as a social product, they developed a new perspective for woman's existence in space which brought about a new field of research. As a result, scholars from a wide variety of fields have expressed women's concerns, together with a wide range of other topics such as labor, migration, borders, location, and space. These studies address the problem of misplaced and displaced people worldwide, with special attention being given to women. Feminist geographers accepted gender as a social performance that was culturally formed and spatially positioned by the strict rules and values of society, and they focused on the problems in these areas. Thus, the relationship between gender and space has always been accepted to be a bidirectional, circular one in which each is affected by the other. It has

been understood that during the process of the production of space, that which is excluded is as important as that which is included. In fact, with a Foucauldian approach, these factors are even more critical because of the dynamism of resistance in power relations. In this sense, the debates between gender and space have focused heavily on the absence of women in the public sphere.

The distinction between public and private space exists through power relations, political issues, and popular discourses, even if reproduced spatially. The ideology of separate spheres consists of patriarchal production, which is public space and its sub production, which is private sphere; these spheres are related to men and women. In this sense, ideology is both capitalist and patriarchal. The close and enduring connection of feminism to this subject, stems from the constant reproduction of this distinction. The public/private distinction, by its repeated reproduction, is often used to create, control, discipline, limit, and suppress gender and sexual differences that preserve traditional patriarchal and heterosexist power formations. Simultaneously, this distinction dictates, by pressure, how the genders should behave in both areas. By drawing the boundaries of the distribution of labor, women, who have often been deprived of being an effective part of power relations are excluded from the public sphere by restricting them to the private sphere, i.e. home.

March 8th is the day when women's resistance makes its voice heard, and women resists the artificial roles and duties created within the dominant discourse by society on women's will, their existence, and their own bodies. Therefore, banners and slogans are the practice of the representation and existence of women against the ongoing structure of the separation between public and private spheres, created to suppress and limit women.

In this sense, it would not be wrong to say that the ironic, decisive, rebellious tone of humorous, sometimes literary and sometimes harsh discourses are an attempt to destroy social perceptions through discourse. This is a way of breaking through the political constraint that is produced in the public sphere, that spills over into the private sphere and, conversely, develops on the same plane.

These demonstrations and marches held in 2020 show that women are extremely aware of, and rebellious towards, the patriarchal understanding that distances women from the public sphere and, consequently, from power debates, imprisons them in unpaid labor at home, withdraws them from business life, and fuels gender inequality. Feminist women also touched upon migration, hunger, and violence with the awareness that the act of being able to

speak is also depends on class. However, as can be understood from the banners, the reference of the public sphere to men with a patriarchal approach is still valid in 2020 and is a discourse that needs to be destroyed.

The defeat of masculinity, which is built on top of each other in the partnership of the patriarchal order, will only be possible when the full capacity of women is revealed and realized. The woman, who has been erased throughout history, today still struggling, again and again to express this forgotten reality. Women's emancipation and freedom can only be achieved through visibility, and only by themselves. Therefore, their claims in the city and on the streets are still valid and right. The presence of women in the public sphere will resonate constantly with their own discourses, and with the night walks.

Kaynakça/References

- @8MartYuruyus. (2020, March 8). 8 Mart Yürüyüş [Digital image]. Retrieved 2020 from <https://twitter.com/8MartYuruyus/status/1236635456323883009/photo/1>
- Agrest, D. (1991). *Architecture from without: Theoretical framings for a critical practice*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Arat, Y. (1993). Women's Studies in Turkey: From Kemalism to Feminism. *New Perspectives on Turkey*, 9, 119-135.
- Arendt, H. (2012). *İnsanlık durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.
- Barbara, P. Rendell, J. ve Borden, I. (2000). *Gender space architecture: An interdisciplinary introduction*. London: Routledge.
- Basa, İ (2018). Ödünç kentsel mekânlar: bir meydan çözümlemesi: Viyana Belediye Meydanı (Wiener Rathausplatz). *İdealkent – Kent Araştırmaları Dergisi*, 23, 236-257.
- Basa, İ. (2016). Söylemsel zapturapt: Kamusal mekân eli (/dili) ile kentsel kültürü ehliileştirmek, *Arredamento Mimarlık*, 301, 96-101.
- Bondi, L. (1998). Gender, class, and urban space: Public and private space in contemporary urban landscapes. *Urban Geography*, 19(2), 160-185.
- Bondi, L., Davidson, J. (2003). Troubling the place of gender. K. Anderson, M.Domosh, S.Pile, N. Thrift. (Eds.). *Handbook of cultural geography*. İçinde (s.325-343). Sage yay.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519-531.
- Çoban, F. (2017). Toplumsal cinsiyet kuramına giden yolda yaşamı ve fikri katkılarıyla Clara Zetkin. *Journal of Social Sciences*, X(1), 98-127.
- De Beauvoir, S. (1989). *The second sex*. Ed. H. M. Parshley. South Yarra, Vic.: Louis Braille Productions.
- Doğanay, G. (2018). Siyaset alanını arındırma: Hannah Arendt'i yeniden düşünmek. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 211-231.
- Duncan, N. (1996). *Bodyspace: destabilizing geographies of gender and sexuality*. Psychology Press.
- Foucault, M. (1972). *Archeology of knowledge*. New York, U.S.A. Pantheon Books.

- Göle, N., Çayır, K. (2000). *İslam'ın yeni kamusal yüzleri: İslam ve kamusal alan üzerine bir atölye çalışması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2008) *The Condition of post-modernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge: Wiley-Blackwell.
- komiter.org. (2020, March 12). *Kadın Komiteleri*, [Digital image]. Retrieved 2020, from <http://komiteler.org/2020/03/gece-karanliktan-korkarsan-bu-kenti-atese-veririz-kadin-komiteleri/>
- Kandi:yoti, D. A. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish case. *Feminist Studies*, 13(2), 320.
- Kara, N. (2006). Feminist movements in Turkey at 80 and 90s /80 ve 90'larda Türkiye'de feminist hareketler. *Women's Studies Journal*, 3, 16-39.
- Karağöz, B. (2008). Türkiye'de 1980 sonrası kadın hareketinin siyasal temelleri ve "İkinci Dalga" urağı. *Memleket*, 3(7), 168-190.
- Kuriş, Z. (2015). Türkiye kadın hareketi: Sözdən, eyleme, eylemden çoğulculuğa Aksu Bora. *Başlangıç*. <https://baslangicdergi.org/turkiye-kadin-hareketi-sozden-eyleme-eylemdencogulculuga-1/>, (accessed, January, 2020).
- Lazar, M. (2007). *Feminist critical discourse analysis: Gender, power and ideology in discourse*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, OX, UK: Blackwell.
- McDowell, L. (1992). Doing gender: Feminism, feminists and research methods in human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17(4), 399-416.
- McDowell, L. (1993). Space, place and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations. *Progress in Human Geography*. 17(2), 157-179.
- Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi. (2013). *Kent, Kültür, Çevre, Mimarlık ve Demokrasi İçin Mimarlara Mektup*. İstanbul.
- Miriöglü, G. (2018). Kentlere feminist coğrafya perspektifinden bakmak (Looking to the cities through a perspective of feminist geography). *Ege Coğrafya Dergisi*, 27 (2), 183-194.
- Sayın, F. (2020, March 9). @FerdaHepa [Digital image]. Retrieved 2020, from <https://twitter.com/FerdaHepa/status/1236783441070493697>
- Shields, R. (1999). *Lefebvre, love, and struggle: Spatial dialectics*. London, England: Routledge.
- Soja, E. (1989). *Postmodern geographies*. London: Verso.
- @teplatformu. (2020, March 8). *Toplumsal Eşitlik Platformu*. [Digital image]. Retrieved 2020, from <https://twitter.com/TEPlatformu/status/1236717900997820419/photo/1>
- Vanlıoğlu Yazıcı, N. (2019). *Gender discourse and public space: Socio-spatial construction of gender in the city, the case of Rize, Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ, Ankara

Mimaride Tasarım Kodları ve Anlamsal Sürdürülebilirlik: Dil, Bellek ve Kimlik Tartışması

*

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu¹

ORCID: 0000-0002-0716-7431

Çiğdem Koç Aytekin²

ORCID: 0000-0002-5059-034X

Öz

Türkiye'deki son dönem mimarlık uygulamalarında tarihi referans kullanımının arttığı gözlemlenmektedir. Bu geri dönüş ihtiyacının nedenlerini tartışırken, hızla dönüşen yaşamlarımızın güncel dinamiklerini ve mimari tasarımın ilkelerini göz önüne alan tasarımlar ortaya koyabilmek önemlidir. Bugünün mimarlığı geçmişe duyulan bir özlem içermekte ve geleneksel mimarlığın bugüne adaptasyon süreci, karakteristik üslubunun gerçek anlamda anlaşılmasından yorulmasına sebep olmaktadır. Fakat bell bekteki bu mimarlık; parçalara ayrılmış, kopukluğa uğramış ve arındırılmaktan ziyade yüzeyselleştirilmiş durumdadır. Bu durum günümüzde nitelik yoksunu, yalnızca görüntü odaklı bir mimarlık anlayışı doğurmaktadır. Yeniden canlandırmaya yönelik örneklerle; zamandan, mekândan, bağlamdan, anlamdan ve dilden uzak düşülmektedir. Bu uygulamalarla, tarihten yararlanmanın koşullarının tartışılmasının yeniden yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu, mimarlığı doğru iletişimle okumakla ve mimari dil ile yansıtılması yoluyla mümkündür.

Bu bağlamda bu çalışma, salt görüntüden ibaret olmayan bu izleri örnekler eşliğinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, mimari tasarım, bellek-dil-anlam çerçevesinde içerdiği kodlarla ilişkilendirilerek tartışılmış, yazarların Kopenhag ve Malmö şehirlerindeki saha çalışmalarındaki gözlemlerinden edinilen deneyimleri doğrultusunda somut örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Mimari kodlar, tasarım kalitesi, sürdürülebilirlik, kimlik, bellek, mimaride dil ve anlam*

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: hhatipoglu@ybu.edu.tr

² Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: kco@ybu.edu.tr

Sustainability of Design Codes And Semantic Language in Architecture: A Discourse of Essence, Memory and Identity

*

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu³
ORCID: 0000-0002-0716-7431

Çiğdem Koç Aytekin⁴
ORCID: 0000-0002-5059-034X

Abstract

Recently, there is an increase in the use of historical references in architectural practice in Turkey. While discussing the reasons for this need for a return, it is vital to present designs that take into account the current dynamics of our rapidly transforming lives and the principles of architectural design. Today's architecture has a longing for the past. This situation complicates traditional architecture's adaptation process to today and causes the characteristic style to be interpreted incompletely. Architecture is getting fragmented, disconnected and generic, rather than taking place in the collective memory. This situation creates a weak architectural understanding in terms of quality. With examples for revitalization; time, place, context, meaning and language are avoided. With these implementations, it becomes clear that discussions of the current conditions of benefiting from history should be reconsidered and reconstructed. This is only possible through reading architecture truly.

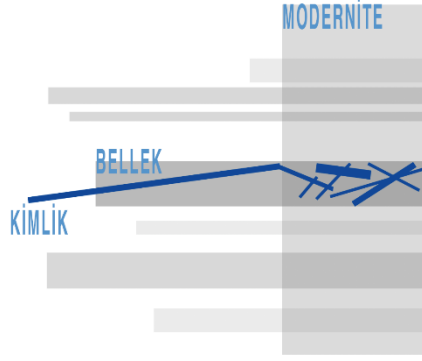
In this context, this study aims to reveal how these traces should be adapted to today with concrete examples. With this aim, architectural design was discussed in relation to the codes within the framework of memory-language-meaning, and examples were in line with the experiences gained from the authors' observations in the field studies in Copenhagen and Malmö.

Keywords: *Architectural Codes, design quality, sustainability, identity, memory, semantic language of architecture*

³ Asts. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: hhatipoglu@ybu.edu.tr

⁴ R.A., Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: ckoc@ybu.edu.tr

Giriş

Şekil 1. Bellek, Kimlik ve modernizm canlandırması (Kaynak: Yazarlar)

Modernizmin, Anadolu'daki geleneksel mimarinin karakteristik üslubunu sorgulatma süreci, bugünün mimarlık anlayışını bir kimlik tartışmasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu kimlik karmaşası ve günümüzün 'arada'lığı ile birlikte; tasarımda, önceki dönemlerdeki pratiklerden elde edilen bilginin yeni ve güncel ortama adapte edilme süreci, bellek ve mekan arasındaki doğru ilişkinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Batı Avrupa'da hızlı ve yaygın bir değişim ve dönüşüm olarak yaşanan modernite, süreklilik duygusunun yitirilmesi sonucunu doğurmuştur (Şekil 1). Geleneksel Türk mimarlığının bellekteki anlamsal sürekliliği de modernizm ile sekteye uğramış, imge ve bellek birbirinden uzaklaşarak zaman ve deneyim süresizleşmiştir (Parmaksız, 2019). Günümüz Türk mimarlığında, beğeni odaklı bir tasarım anlayışının hakim olduğu bir süreçte olduğumuz söylenebilir. Belleğe yönelik tutumun dönüşümü, 'unutulmasından korkulanlar'ın, kütüphanelerde, arşivlerde, müzelerde veyahut mimaride imgeler aracılığıyla korunmasına sebebiyet vermiştir. Belleğin bu şekilde dışsallaşması, geçmişe yönelik nostaljik refleksin bir ifadesi olarak görülebilir (Jedlowski, 2001). Başka bir ifade ile, geçmişte özlem duyulan imge/meکان olgularının formel devamlılığı, 'arşiv' adı altında stoklaştırılarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal beğenilerin zamanla değişmesiyle birlikte mimarlık disiplini geçici bir moda sevk eden bu görüş, günümüz Selçuklu-Osmanlı cephe modasında kopya ve taklit ile kendini açığa çıkarmaktadır. Dahası, bugün Anadolu mimarlığında, bu kimlik sorununun, ancak geçmiş ve geleceğin tarihselci çizgisinde cevap aradığı gözlemlenebilir (Balamir ve Asatekin,

1991). Geçmişte de çeşitli dönemlerde günümüz benzeri örnekler incelendiğinde, 'geleneksel üslup' ve 'ulusal kimlik' adı altında uygulanan pratiğin, aslında bağlamı ve günün şartlarını göz ardı eden, doğadan uzak, sanal ve yüzeysel bir tekrarin kurbanı olan bir tasarım anlayışına sahip oldukları aşikardır. Bozdoğan'a göre, geçmişteki klasik bir dönemi bugün için en uygun mimari paradigma olarak sabitleme çabası (Osmanlı Canlandırmacılığı) Türk mimarlığı için bir kimlik bulma girişimidir (Bozdoğan, 2001). Türk mimari kimliğini bu çerçevede anlamaya çalışmak, yitirilen/özlem duyulan bir geçmişte ya da idealize edilerek kurgulanan bir gelecekte, yani, o an'a özgü koşulların göz ardı edildiği bir çerçeveye sığdırmakla eşdeğer görülebilir. Kuran'ın da vurguladığı gibi modern zamanlardaki tüm tarihsel yeniden canlandırmacılıklar, biçimsel ve entelektüel çıkmazlar gibidir (Kuran, 2012). Halbuki, Anadolu Türk mimarisinin farklı coğrafyalarda gelişimi ve dönüşümü değerlendirildiğinde, üslup seçiminin belirli bir ideoloji veya kimlik tanımlamasından çok, somut çevresel/ dönemseller şartlar, kültürel etkileşimlerden ve bağlamdan nasibini aldığı aşikardır.

Sürdürülmek istenen özü, zaman ait üslup seçimini ve tasarım kararlarını anlamak ve anlamlandırmak için mimarideki kodları analiz etmek gerekir. Kod kavramı, herhangi bir mesajın unsurlarını veya birimlerini birbiriyle ilişkilendiren ve anlaşılmasını mümkün kılan organizasyon veya sisteme atıfta bulunur. Arkitektonik kodlar ise, organize mimari fikirler veya bunların organizasyonu için kural dizileri ve karmaşık mimari birimler oluşturmak için mimari fikirlerin veya kuralların seçilmesini ve birleştirilmesini sağlayan metafor ve metonim işlemler olarak tanımlanabilir. Metonimi, bir mesajın kendisinde bulunan öğeleri kendi iç kombinasyonları ile birbiriyle ilişkilendiren bir işlemi ifade ederken metafor, bir mesajı, öğelerinin yer değiştirilmesi veya seçilmesiyle bir koda bağlayan bir işlemi ifade eder. Aynı zamanda, bu öğeleri bir kod aracılığıyla ilişkilendirerek, mesajda var olan öğeler ile mesajda bulunmayan öğeler arasında, bunların yerine geçebilecek bir bağlantı kurar (Jakobson, 1971). Bu kodlar, sabit bir çerçeve içinde yapılandırılmış bir mimari fikirler bütünü olarak değerlendirilse de bu mimari kod anlayışının mimarinin özündeki karmaşıklığı önerebilmesi için mimari kod daha çok, sadece mümkün olan mimari ilişkilerin boş bir çerçevesini oluşturan karşıtlıklara dayanan dinamik bir gerilim alanı olarak görülebilir. Bu çerçeve, mimari formun altında yatan sentezi oluşturmak için tasarlanan bina fikirlerinin, imgelerinin ve kavramlarının içerisinde geçmesi gereken yerdir (Gandelsonas ve Morton, 1972). Mimari tasarımda özün ve kalitenin sürdürülebilmesi için bu kodların doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması önemlidir. Binalar

ve kentsel alan, eleştirilenler tarafından üretilmekten çok, genellikle dış temsiller olarak kabul edilir, anlamları keşfedilir.

Mimarideki kodları -anlamları- keşfetmek için dile doğru yoğun bir geçiş olmuş, doğal ve sanatsal diller arasında bir ilişki kurulmuştur. Mimarlık hakkında, özellikle yüksek modernist geleneğe yazmak, tipik olarak, binaların, alıcı gözlemciye özerk bir şekilde anlam aktardığını varsayar: metinler, bu anlamları düşünür ve yansıtır, ancak kaynakları değildir (Crysler, 2003). Adrian Forty (2000), mimari modernizmde anahtar kelimelerin değişen anlamının izini sürerken ve dilin sadece binaların gerçekliğine bir tamamlayıcı olmadığını, ancak onlarla ilgili deneyimlerimizi yapılandırırda aktif bir rol oynadığını savunmaktadır. Foucault ve White gibi yazarlar bu durumu sorgular ve argümanları, dünyanın diğer yönlerini anlamamız gibi, binalar hakkındaki anlayışımız için de dil öncesi bir anın olmadığını belirtmektedir (Foucault, 1971; White, 1978).

Bu ilişki aynı zamanda bir benzerliğe, yani mimarinin de bir dil gibi okunabileceği anlamına da evrilmiştir. Çeşitli araştırmalar sayesinde farklı kültürlerin ve halkların dillerinin bazı ortak kuralları ve dilin birimlerinin sistem yapı benzerlikleri olmasına rağmen, yapı, kelime bilgisi ve dil bilgisi olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir (Foucault, 2002; Eco, 1986). Benzer bir durum mimari dilde de söz konusudur. Mimarinin kavramsal dili biçim, işlev, tektonik, ölçek, oran, simetri, ritim vb. gibi birçok kavramı içerir. Mimarinin morfolojik dili ise mimari kompozisyonda fikri ve sanatsal niyeti somutlaştırmaya izin veren özel bir sanatsal dil olan mimari şekillerin dilidir. İkisi arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Sanatsal bir şekil olarak düzen, dışavurumcu bir mimari araçtır (bilgilendirici, işaret eden, dekoratif, sembolik, imgesel). Algılayan kişiye belirli bir (sanatsal) içeriği -metni- iletmesi planlanır (Remizova, 2015). Böylece düzen, sadece oluşturan için değil, algılayan için de anlaşılabilir özel bir dil veya işaret sistemine dönüşür. Neticede mimari ve dili semantik (anlam), sentaktik (yapısal), literal (kompozisyon), dil (genel bir sistem) alt başlıklarında kıyaslamak ve benzeştirmek mümkündür.

Bunun yanı sıra, yerel mimarlığın sahip olduğu özgün iletişim dili, tarihsel süreçte süreklilik arz eden birtakım olgular vasıtasıyla algılanabilir duruma gelir. Bu olgular, bölgenin coğrafyası, sosyolojik ve ekonomik durumu, iklimi gibi verilerden etkilenerek yerel mimari karakteri oluşturur ve dönemin şartlarına göre farklılık gösterirler. Bu kapsamda Anadolu geleneksel Türk mimarlığının tarihsel süreçte elde ettiği bellekteki anlamsal sürekliliğin doğru algısı, yani bu dilin doğru okunması günümüz ve gelecek yılların mimarlığına ışık tutabilmesi için önemlidir.

Eleştirilen canlandırmacı mimarlık üretiminin aslında ulusal kimlik adıyla çıkış yaparak, asıl amaçlanan ve sürdürülmesi istenen tutumdan ne kadar uzak bir tavır takındığı sorgulanabilir haldedir. Bu bağlamda bu çalışma, mimarlık ürününün kendinden bir önceki ve bir sonrakiyle kurduğu ilişkinin pratiğe nasıl yansıdığı üzerinde duracak, bu ilişkiler bütünü içinde sürdürülebilir olan mekânsal hafızanın/ anlamın/ felsefenin ve kimliğin, diğer bir deyişle 'öz'ün arayışı içinde olacaktır.

Bu çalışmada, tasarım sürecinde, karakteristik olguların tasarımda nasıl kullanıldığı ve nasıl karşılık bulduğu birkaç somut örnekle sergilenecektir. Örnekler yazarların bu bağlamda Kopenhag ve Malmö şehirlerindeki saha çalışmalarındaki gözlemlerinden edinilen deneyim ve algılar üzerine kurgulanmıştır. Bu sayede 'öz' ve 'özgünlük' arasındaki ilişki incelenerek, 'kimliklerinden koparılmış imgeler'den oluşan günümüz mimarlığı için gelecekte tutunabilecek somut bir düzlem elde edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, çalışmanın amacı, doğru mekan algısıyla yerel/geleneksel/nitelikli mimarlığın anlamsal sürekliliğinin bellek/meکان tartışması çerçevesinde nasıl sağlanabileceğini araştırıp somut örneklerle sunmaya çalışmaktır.

Mekânsal Kodlar; Dil, Bellek ve Anlam İlişkisi

Mimaride iddialı bir modernist gündemin ortaya çıkışından bu yana, görsel formların ve görünmez niteliklerin anlamlarını keşfetmek için dile doğru yoğun bir geçiş olmuştur. Bu süreç, Laugier'in ve Edmund Burke'nin on sekizinci yüzyılda "karakter", "hafıza" ve "işlev"e yönelik daha sistematik olan yaklaşımıyla başladı, on dokuzuncu yüzyılda John Ruskin ve diğerlerinin "gramer" ve "özgünlük" hakkındaki sorularıyla devam etti ve yirminci yüzyılda minimalist formların birbirini izleyen aşamalarını açıklama çabalarıyla yoğunlaştı (Forty, 2000).

Anlam, iletişim kurmak için üzerinde mutabık kalınan kurallar sistemi olan dil yoluyla aktarılabilir. Dil üzerinde gerçekleştirilen belirli işlemlerin ürünü veya dilin kendisinin işleyişi olarak görülebilir (Greimas, 1983). Modern anlam biliminin (semantik) belirli alanlarındaki önemli önermelerinden biri olan dil, heraklit akışının en göze çarpan modelidir. Auguste Perret, "mimari unsurların - sütunların, girişlerin, kemerlerin, duvarların, açıklıkların, tonozların ve döşemelerin - pratik gereksinimlere ve duygusallığa göre sonsuz çeşitlilikte bir araya getirilebilen bir kelime dağarcığıyla karşılaştırılabilir olduğunu belirtir. (Collins, 1959) Sözlü kelimeler gibi, bu unsurlar, değişen sosyal koşullar nedeniyle değiştirilebilir veya hatta tamamen dönüştürülebi-

lir. Algılanan zamanda her an değişim içindedir. Dil ile ilişkili olay/durumların toplamı yalnızca artmakla kalmaz, aynı zamanda her yeni olay tarafından nitelendirilir (Steiner, 2013). Tschumi'ye göre mimariyi dil ile özdeşleştirmenin birçok yolu vardır ancak bu tür denklemler genellikle bir azalma ve bir dışlama anlamına gelir (Tschumi, 1977). Sonuç olarak mimari ve dili semantik (anlam), sentaktik (yapısal), literal (kompozisyon), dil (genel bir sistem) alt başlıklarında kıyaslamak ve benzeştirmek mümkündür.

Mimaride anlam, birbiriyle ilişkili iki yön açısından tanımlanabilir; ilki, bir binanın bileşenlerini, alt bileşenlerini, sistemlerini ve alt sistemlerini yapılandırmak için bir dizi olasılık; ikincisi, mimari bir bilgi havuzundaki, imgelerin ve fikirlerin bir repertuarı. Bu modelle, mimari sistemin anlamsal boyutları, biçimsel desenlerini mimarinin kendisinden veya resim, müzik gibi herhangi bir yerden çekebiyen birinci, özellikle arkitektonik yön ile ikinci bilgi havuzu olma yönü arasında bir sentez olarak görülebilir. Mimari yön biçim sağlamaz, yalnızca biçim yapılandırma olanağı sağlar; bilgi havuzu olma, yani anlam yönü ise gerçek biçimsel modellerin kaynaklarını sağlar (Gandelsonas ve Morton, 1972). Yani mimariye bir anlamlandırma sistemi olarak yaklaşmak yanlış olmaz. Eisenman ve Graves, bir anlamlandırma sistemi olarak mimariye özgü ana ve belirli yönlerden birine odaklanmıştır. Morris, her anlamlandırma sisteminin üç karakteristik boyuta (semantik/ anlambilimsel-, sentaktik/ sözdizimsel ve pragmatik) sahip olduğuna işaret etse de, Eisenman ve Graves için birincil ilgi alanlarından yalnızca ilk ikisi budur. Morris'e göre "anlambilim", işaretlerin (bir şeye atıfta bulunan), onların tanımlanmalarıyla (neyin hesaba katıldığı) ve böylece gösterebilecekleri veya gösteremeyecekleri nesnelere olan ilişkisiyle ilgilenir. "Sözdizimi" göstergelerin nesnelere veya yorumlayıcılara olan ilişkisinin soyutlanarak işaretlerin birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesidir. (Morris, 1970; Gandelsonas ve Morton, 1972)).

Dildeki anlamsal ve sözdizimsel fark mimaride de görülür. Mimarinin içselleştirilmiş düşünceyle tasarladığı gibi mimari form dışsal bir sorunla ilişkilendirilmek durumunda kaldığı için anlamsal çizgiler doğrultusunda gelişmiştir. Öte yandan mimarinin temeli bir problem çözme sistemi olarak işlevinde yattığı için, mimarinin bu aktivitede ona rehberlik edecek bir dizi sözdizimsel kavramlar inşa etme durumu ortaya çıkmaktadır. farklı mimari unsurlar arasındaki olası ilişkiler veya unsur gruplarının kombinasyonları için belirli yönergeler olsa da bu talimatlar esas olarak dış problemlerin çözümü ile ilgilidir ve nihayetinde sadece dış ihtiyaçlara bağlılığı pekiştirir (Gandelsonas ve Morton, 1972).

Bu durumda arktektonik/mekânsal kodların analizi, 'tipik', 'örnek' veya (dışsal olarak) kayda değer 'anıtlar' yerine, eşzamanlı olarak belirli bir ortamı içeren, bir arada mevcut oluşumların toplamına ihtiyaç duyar. Arkitektonik kodun kökenleri, işlevsel ve biçimsel organizasyonunun anlaşılmasıyla amansız bir şekilde bağlantılıdır. Formların anlamlı bağlamları dışında kendilerine ait bir yaşamları yoktur ve binalar, zaman içinde tek çizgili ya da soy-sal anlamda değil kümülatif bir şekilde bağlantılı seriler oluştururlar. Yapılı çevrelerin analizine dair göstergebilimsel bir bakış açısı, bir kültürün yapılı çevresinin eş zamanlı sistematikliğine odaklanarak, mimari artzamanlılığın biçimsel organikliğini telafi eder (Preziosi, 2008). İşaret verilerinin farklılaşmasının temelinde, mimari kodda iki tür işaretin var olması yatar. İnşa edilmiş bir çevrenin bileşenleri, doğrudan ya da dolaylı olarak anlamlıdır ve bu, anlam ile işaret verileri arasındaki ilişkinin doğasına dayanan bir ayrımdır. Hem dilbiliminde hem de mimaride doğrudan ve dolaylı anlama sahip olanlar olarak iki tip kodlanmış birim vardır. Dolaylı anlatım olarak, bir nevi soyut anlatı içeren kodlar, yani öz ve anlama ilişkin değerler; doğrudan anlatım ise formel olgular, yani imge ve malzeme olarak örnek verilebilir.

Literatürde, deneyimin ve yaşanmışlıkların inşası olarak tanımlanabilecek mimarlık disiplini için bellek olgusunun önemli bir çalışma haline geldiği görülmektedir. Örneğin, bireyin "iç"ine yönelten bakış açısı ile Bergson, geçmişin geçmişte kalmadığını savunarak bedeni/benliği gelecek ve geçmiş arasındaki hareketli bir sınır olarak tanımlar (Bergson, 2015). Ona göre bellek 'süre' olarak zaman kavramına dayanır. Dolayısıyla, geçmiş, bireyi daima izler ve bu iz ömür boyu topladığı şimdiyle durmadan büyür. Ona göre zaman ve bellek iç içedir ve bilinç hafızadan bağımsız düşünülemez.

*Asla tek başımıza anımsanamayız.
(Halbwachs, 2018)*

Bergson'un aksine sosyolog Maurice Halbwachs, Kolektif Bellek isimli başlığıyla yayımlanan metinlerinde, belleğin mekan ile ilişkisini toplumsal yaşam çerçevesinde değerlendirerek yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Halbwachs ile birlikte bu kavram, toplum ve gruplar içinde oluşan kolektif düşünceler bütünü olarak düşünülmeye başlanmıştır (Halbwachs, 2018). Bireysel ve kolektif olarak iki düşüncenin gölgesinde tartışılan hatırlama ve bellek kavramları, zamanı ilk olarak geçmiş kavramıyla ilişkilendirmiştir. Mekandan soyutlanan bireyin 'iç'ine yönelten düşüncelere dayalıydı. Geçmiş geleneğe dönüştürmede yetersiz kalan insan merkezli bellek anlayışları, ge-

lenek meselesini bir sorun olarak kucaklarında buldular. Geçmiş ölüme mahkum edildiğinde, gelenek bir sorun haline geldi. Bu nedenle, bir “zaman” olarak geçmişini yaşatmayı sağlayacak yeni bir “hatırlama” anlayışına ihtiyaç duyulmuştur. Assmann, “geçmişin, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde” ortaya çıktığına temas eder. “Bellek sanatı için mekân neyse, hatırlama kültürü için de zaman odur” diyerek bu durumu perçinler. Bu doğrultuda bir önerme de, merkezine zaman kavramını alarak dünü yok olmaktan kurtarmak ve hatırlayarak yaşatmak düşüncesine göre bir bellek anlayışı sunar. Assmann’a göre bu geçmişin hatırlanarak yeniden kurulması düşüncesidir. Fakat bu yeniden inşanın, kültürden, temsilden ve şimdiki zamanın bağlamından bağımsız gerçekleştirilemeyeceğini ifade eder (Assmann, 2001).

Belleğin, kodlama, saklama ve gerektiği zaman geri çağırma olarak tanımlanabilecek üç aşama içerdiği söylenebilir. Kodlama, bilgiyi belleğe yerleştirir; saklama, muhafaza eder; geri çağırma ise tekrar kullanıma sunar. Bu çerçevede mekânı anlamlandıran somut ve soyut bazı özelliklerin algıda sürekliliği sağladığı söylenebilir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda hafızada yer edinen mekânın kimliğini meydana getiren olgular tanımlanabilir hale gelmektedir. Sözlü dil ve inşa edilmiş çevreler, günlük yaşamda devam eden anlam orkestrasyonu içerisinde farklı / sürdürülebilir bileşenler olarak, tamamlayıcı ve destekleyici tarzda dinamik bir eşzamanlılık ile etkileşim halindedir. Mimari nesnelere, kütleler, boşluklar, malzemeler, renkler, dokular ve göreceli boyutlar arasındaki koda özgü ve kural tarafından yönetilen zıtlıklar ve karşıtlıklar aracılığıyla ifade edilen desenli, üç boyutlu olarak sentagmatik dizilerden oluşur. İnşa edilmiş çevreler, vizyonun yönlülüğünü ve geçiciliğini ele almak için oluşturulur. Zamanla parça parça okunurlar. Bir arkitonik nesne statik bir sahne seti veya zemin değildir ve bir oluşumun her bileşeni, hem görünür hem de potansiyel olarak görünür olan bitişik bileşenlerin dizinsel ve metonimik olarak okunmasını gerektirir (Preziosi, 2008). Yani yapı çevre, göstergeler arasındaki bir ilişkiler sistemidir. (formlar ve malzemeler arasında değil). Temel olarak başka bir deyişle, inşa edilmiş ortam, işaretler arasındaki ilişkiler sistemidir. Bir kültürün okunması simgelerle olur. Bunlar görünür/görünmez, sözlü/sözlü olmayan şekillerde olabilir. Lefebvre’nin (Lefebvre, 2014) mekânın kavramsal, toplumsal ve maddi yönlerini birbirine bağlayan üniter teorisi, mekânı bir sosyal üretim aracı olarak tanımlar ve bu üç alanın biçim, anlam ve icra edilmesinin öngörülerine odaklanarak sosyal mekânın analizi üzerine bir perspektif oluşturur.

Mekansal kodların sürdürülebilirliğini günümüzdeki eğilime benzer bir şekilde, somut değerlerden biri olan form üzerinden sağlama eğilimi mimarlıkta zaman zaman ortaya çıkmış, hatta yaygınlaşarak bir üsluba dönüşmeye meyletmiştir. Örneğin Avrupa'da 19.yy ortalarına doğru arkeoloji biliminin de popülerleşmesi ile birlikte Antik Yunan dönemine ait bulgularla o dönemin mimarisine ait detaylar ortaya çıkması ve halkın bunları görmesiyle Avrupalılar klasik dönemlere öykünmeye başlamışlardır. Bu dönemde yapılar geçmişe ait dekoratif detaylar barındırmaya başlamış ve bu detayların artışı mal sahiplerinin güçleri ile doğru orantılı kabul edilmiştir. Bu dönemlerde mimarlık mesleğine başlayan Loos, eklektik cephe süslemelerinin yaygınlaşmasıyla şehrin adeta bir sergi haline gelmesini eleştirir (Loos ve Stuijber, 2012). Potemkin şehri adlı makalesinde Rus Çariçesinin geçerken görmesi için gerçekten bir şehir varmış gibi maket cepheler yerleştirerek yapılan Potemkin şehrine benzetir bu sergilemeyi. Bu görünümün arkasında ne gerçek bir şehir ne de gerçek bir yaşam vardır. Mimarlığın formel bir dile indirgenmesi, yaşam sunan bir olgu olduğunu unutturmuştur.

Mimarın yaşamın geçmişiyle doğru bir ilişkisi kurmasının yolu kalıcı ve geçici değerlerin farkındalığı ile olur (Loos ve Stuijber, 2012). Ona göre süslemeler, insanların deneyimini kısıtlayarak mekanı sergiye dönüştürmektedir. Halbuki, mekan deneyimlendikten sonra akılda kalandır. Yani gelenek, mükemmelliğe ulaşmak için kimliğin gelişmesini sağlayan araçtır. Loos'un bu anlayışı, modern insanın bir hikayeye da bir söyleme özenmesine engel olur. Diğer bir deyişle, O, mimardan içinde yaşadığı zamanı, durumu anlayarak ondan kendi çağını inşa etmesini beklemektedir.

Bu bağlamda, mimaride dil, gücünü gelenekler ve kültürel kimlikten alır ve mekanın semantik içeriği anlamlı bir çevrenin inşası işe mümkündür. Zaman çizgisinde algının hafızada sürdürebildiği en somut izlerden biri olan 'malzeme', kompozisyon kapsamında mekanın bileşenlerinin birbirleriyle ve çevreyle ilişkisini sorgulatan 'oran ve bağlam', ve gündelik yaşamda görüntü olarak indirgenen fakat aslında zihinsel bir sürecin ürünü olan 'imge' belleğin incelenabilir ve sürdürülebilir kıldığı özelliklerden birkaçıdır.

Malzeme

Mimaride malzemeler kullanılırken malzemelerin doğasında olmayan duygular uyandırılır. Geleneksel mimarideki malzeme kullanımının çağdaş mimarlıkta karşılık bulabilmesi, hafızada anlamsal niteliğinin yitirilmeden taşınabilmesiyle mümkündür. Malzemenin doğasına bağlı kalma durumu mimarlık tarihinde 18. yüzyılda tartışmalara açılmış ve tasarımın en temel

öğelerinden birisi olarak görülmüştür. Bir yapı bileşeninin oranları, malzemesi değiştirildiğinde değişir düşüncesi Frank Lloyd Wright'ın mimarlık teorisinin gelişiminde de önemli bir etken olmuştur. Wright için malzemeye sadık kalmak malzemenin niteliklerinin farkında olmak önemli bir tutumdur (Wright, 1975). Hafıza dünyasında bu tutumun sürekliliği, mimarlığın biçim ve anlam ilişkisinin yaşam döngüsü arasında konumlanır.

Anadolu geleneksel mimarisinde malzeme seçimi yapının uzun ömürlü ve az tamir gerektirmesine yönelik yapılmıştır. Dolayısıyla bölgenin dış etkilerine dayanıklı malzemeler özellikle seçilmiştir. Bu tür özellikler incelendiğinde bize geçmişimizde adı konmamış bir "sürdürülebilirlik" kavramının varlığını işaret eder. Bazı medeniyetlerde malzeme seçimi konutlar dışındaki yapılarda her zaman uzun ömürlü ve sağlam malzemelerden yana yapılmıştır. Bu sayede yapıların uzun süre ayakta kalabilmesi ve daha az bakım gerektirmesi amaçlanmıştır. Örneğin, Ankara'da, tuğla örgü dışta gösterilip, duvarın iç yüzü sıvanmaktadır. İçte-dışta ahşap çitalama üzerine sıva yapılması, arada kalan boşluğun, bir ölçü uyarınca giriş çıkış delikleriyle havalandırması, yüksek, nemli, ılıman iklim bölgelerinde çok karşılaşılan bir yöntemdir. (Bektaş, 2013). Malzemenin bu kullanımı kusursuz bir sıcak-soğuk yalıtımı sağlamaktadır. Bu örnekten anlaşılacağı üzere, malzemenin binanın inşa edildiği yere ait olması bir yandan sürdürülebilirlik kavramını desteklerken, bir yandan da tarihteki bir modelin aslında her yere uygun olmadığını, dolayısıyla yerden bağımsız tekrar eden bir "model" haline gelen binaların nedenli "öz"den uzak olduğunu vurgulamaktadır.

Oran ve Bağlam

Le Corbusier için kütleler algılanabilir oranlara göre düzenlendiği zaman gerçekliklerini elde ederler. Algılanabilir olma, insan odaklı bir kurgu anlamına gelir, dolayısıyla insanın ölçeğine göre inşa edilmiş tüm mekanlar dikate değerlidir. Şark Seyahati'nden elde ettiği yaklaşım Le Corbusier'in insan boyutlarının sırrı geleneksel yerleşimlerdeki çözümlere dayanmaktadır (Corbusier, 2000). Anadolu'daki geleneksel mimari incelendiğinde, kontrolden çıkmış bir oranın mümkün olmadığı, her şeyin birbiriyle, yerin ruhuyla ve insan ölçeğiyle uyum içinde olduğu, abartılmadığı veya yok sayılmadığı gözlemlenir. Yapının kendi içinde, çevresiyle ve insan ölçeğinde sağladığı bu oran/orantı ve uyumu önemli değerlerdendir. Örneğin geçmişimize ait organik mahalle oluşumlarında doğaya zarar vermeden, ağaç kesmeden oluşan sokaklar vardır. Aynı özenli yaklaşım yapılarda da görülmektedir. Tasarımlarda doğaya negatif müdahalelerden kaçınılır ve onlara yüklenen anlamlar

vardır. Yapı tipleri gelişigüzel oluşmamıştır, mahalli yapı tekniği ve ihtiyaçlardan doğan ve şekil bulan şuurdu bir mimarinin ürünüdür (Kuran, 2012).

Rasmussen mimarinin kendine özgü doğal oranlama yöntemleri olduğundan bahseder. Fakat görsel dünyadaki bu orantıların müzikteki armoniler gibi algılanacağını düşünmek hata olur. Her ne kadar kibrit kutuları gibi tek başına nesnelere için insana daha çekici gelen belli oranların olduğu görülmüş olsa bile, genel olarak ele alındığında mimaride sadece belli oranların doğru oranlar olduğunu düşünmek doğru olmaz. Gotik katedrallerindeki enfes etki, yüksekliği eninden katlarca fazla duvar modülleri sayesinde gerçekleşir. bu modüller tek başına gözlemlendiğinde kimseye çekici gelmeyecektir. Mekanın doğasıyla meydana gelen bu uyum/ritim, bellekte de parçaların bir araya geldiği haliyle yani bağlam ile birlikte kalıcı olacaktır (Rasmussen, 2009). Örneğin Osmanlı klasik döneminde pencere ve kapıların en boy oranlarında belli bir düzen yakalanmaya çalışılmıştır. Çoklu pencere dizimleri bir kemer ve/veya çerçeve içinde ele alınmıştır. Bu dizilim rastlantısal değildir ve cephe elemanları arasında belli bir oran ve kurgu oluşturulmuştur. Binalarda ortak bir oran/düzen ve üslup takip edilmesine rağmen bina cephelerinin birbirinin tekrarı ve kopyası olmaması bize özgün bir tasarım arayışının var olduğunu gösterir. Evlerin alçak gönüllü, narin yapılar olarak vücuda getirilmelerini, çekingen bir tavırla tabiatı incitmeksizin peyzaja adeta ilişmelerini, komşuları ve çevreleri ile bütünleşmelerini sağlamak tasarımın ana amacı oldu. Bu amaçla, yapı birimlerinin ölçü düzenleri, malzeme ve renkleriyle, geçmişte olduğu gibi varlıklarını borçlu oldukları doğayla uyumlu, onu daha güzel kılan unsurlara dönüşmelerini sağlamak üzere iddiasız, her türlü şatafattan uzak, yalın bir mimari dil tercih edildi (Öğün ve Öğün, 2001).

İmge ve Üslup

Kent ve mekan, yaşantıdan kaynaklanan gerçekliğini imgeler yoluyla ifade ettiği söylenebilir. Alvaro Siza'ya göre imgeleme, belleğin bizlere kazıdıklarını ve belleğin koşullar ve zorunluluklar karşısına çıkardıklarını anımsamak demektir (Siza, 2015). Mekana dair imgenin kurucusu; mekanın fiziksel varlığı ve deneyimleyeninin belleğindeki iz olarak yaşamla birlikte bu izin dönüşmesiyle oluşan anılardır. Fiziksel varlığının hiçbir izi kalmamış dolayısıyla deneyimlenme olasılığı ortadan kalkmış mekanların imgesinin devamlılığına anılar kaynaklık etmektedir. İmgenin varlığının fiziksel varlığa bağımlı olmadığı açıktır. Dolayısıyla mekanın fiziksel varlığının yok oluşu mekanı yok kılmaz. Başka bağlamlarda da olduğu gibi asıl yok oluş, imgenin

silinmesidir (Serim ve Ünlü, 2007). Çünkü imge, deneyimler silsilesi olarak yaşam ile ilişkilidir; belleğin ve anın bir aradalığının onaylandığı düzlemde yaşamın kendisi bağlamda iz sürülebilmesini sağlar.

Mekan/kent tanımlı bir üslup doğrultusunda bellek ile imgesel ilişkilerini kurar. Mimarlık ve şehircilikte farklı dönemlerde farklı üsluplar gelişmiştir. Üslup kelimesi bir çağın en yüksek noktasını anlatmaktadır. Ancak üslubu bu şekilde değerlendirirken sınırları keskin dağın zirvesine bakmanın yanında dağın kendisinden de söz etmek daha anlamlı olacaktır. Ayrıca bu üslupların her birinin en yüksekte olduğu noktada bir sonrakine evrilmiş ve bir zincir oluşmuştur (Wagner, 1990) Her yeni üslup bir öncekinin temeli üzerine kusursuzlaşınca ve dönemin idealine uygun oluncaya kadar gelişmiş ve yeni malzemeler, teknikler, çağına uygun yeni anlatım biçimleriyle harmanlanarak oluşmuştur.

Dahası, mimarlık farklı etkenler sonucunda birbirine benzeyen özellikte yapılar sergiler ve zamanla bu özelliklerin bir şahsiyet/karakter kazandığı görülür. Bunun sonucunda bir dönemde yapılan eserler ortak bir tavrı benimser; bu ortak tavır ve karakter üslubu oluşturur. Ancak her üslup teknoloji, sosyal yapı, vb. Çeşitli değişimlerin etkisi sonucu oluşan yeni akımların yerine gelmesiyle ömrünü tamamlar.

Bu üslubu oluşturan eserlerdeki biçim ifadeleri mimarların duygu, değer ve tavrının esere yansımaları, dolayısıyla toplumun bir ferdi olduğundan o dönemdeki değerleri de ifade eder. Kültür ve medeniyete has bazı değerler değişmez, ancak mimarların bu değerleri esere yansıtma biçiminin bu akımlara göre değişmesi normaldir, hatta mimari özgünlüğünün oluşması için beklenendir.

Berger'e göre bir imge herhangi bir medya alanında görülen şeydir, dahası, insan bilincinin ürünüdür. İnsan bilinci ise kültür ve tarihin ayrılmaz parçasıdır. Berger'in ifade ettiği gibi imgeler sosyal ortam içinde belirli işlevler üstlenirler. Bu nedenle bu imgelerin söz konusu bağlamın dışından anlamlandırılması güçtür. İmgelerin kültürün ve bağlamın ayrılmaz bir parçası oluşu geleneksel mimarının birçok özelliğinde kendisini gösterir (Berger, 2008). Dolayısıyla geçmişteki hiçbir üslubun sonraki zamanlarda geçerliliğini koruyamadığı ancak bu üsluplarla yapılmış birçok yapının taptaze günümüze kadar geldiği görülmektedir. Pratik işlevlerini kaybetmeler de, teknolojileri geçerli olmasa da bu faktörlere rağmen hala canlı, yol gösterici ve öğreticidirler. Bu eserlerin kalıcılığını sağlayan yaklaşım yapıldıkları dönemin üslubunda değil, içerdikleri mimari düşüncededir.

Öz'ün Sürdürülebilirliği

Mimarlığı göstermek için mimarlığın özünü tanımlayacak bir yöntem bulmak gerekir (Zevi, 1957). Bu çalışma bu öze dikkat çekerek günümüz Türkiye'sinde yanlış anlaşılan geçmiş canlandırmaçılığını eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Çünkü zaman zaman dünyada geçmişin replikası olan, geçmişteki biçimleri birebir taklit eden akımlar olsa da, bu akımlar uzun süre mimarlık arenasında tutunamamıştır. Her dönemin kendine özgü bir dili olmalıdır ve her dönem kendi gereksinimleri (sosyal, kültürel, teknik koşulları) kapsamında (birebir kopyayla değil) tarihi yapıların bir değeri olabilir. Yapıtların başarısı, özgünlüğü ile mümkündür ve bu özgünlük geçmişteki özün değerlendirilip yeniden evrilmesi ile kalıcı ve değerli yapılara dönüşür (Kuran, 2012).

Günümüzde bu geçmiş canlandırmaçılığının eklektik bir cephe görünümüne, hatta süslemeye indirgendiği durumlar gözlenmektedir. Mimarlığın özünden uzak olan bu formel yaklaşım, geçmişte malzemenin doğası doğrultusunda bir anlamlı şekillenmiş formları sahte malzemelerle canlandırmayı beraberinde getirmiştir. Oysa yaklaşım, süsleme cinayettir diyen Adolf Loos'un da altını çizdiği gibi mimariyi bir cephe süsleme olgusuna indirgemeden, malzemeye uygun yeni bir dil bulmak olmalıdır. Loos bu sözünü yıllar sonra, düşmanlarının onun her türlü süslemeye karşı olduğu anlamını çıkardıklarını ancak kendisinin sadece her tür taklit malzemeye karşı olduğunu söyler (Loos ve Stuibler, 2012). Mimarlık Potemkin Şehri örneğindeki gibi, izlenmek için yapılan sahte sahnelerden farklı olarak, içerisinde hayatı deneyimleyeceğimiz gerçek mekanların üretilmesidir. Tasarım kararları verilirken, tarihten bir referans alınacaksa dahi, biçimsel dilini köklerine kadar keşfetmek, oluşumunu ve gelişimini etkileyen nedenleri analiz etmek, evrensel nedenleri tikelden ayırmak gereklidir. Tüm bunların bilinçli hedeflerle, tasarım için güvenli bir dayanak noktasıyla birleştirilmesi gerekir. Tasarım her ne kadar özgür bir eylemse de, bu kararın sorumluluğunu üstlenmek için, başka bir tasarım kararı alınmasından alıkoyan nedenleri cevaplayabilmek gerekliliğini beraberinde getirir.

Tablo 1. Mimari kodların kullanımları (Kaynak: Yazarlar)

Örnek	Yer	Yerel ile kurulan ilişki	Açıklama
	Kopenhag, Danimarka	Malzeme	Modern malzemeler öncesinde kullanılanlara entegre olmuş, kontrast ile sağlanmış bir bütünlük haline gelmiştir
 	Malmö, İsveç	İmge, Malzeme	İmgesel olarak geleneksel ev formunun korunduğu bu binada bunun çok farklı yorumlandığını, referans verirken taklit etmeden yeni teknik, malzeme ve tasarım yaklaşımıyla algıda açık bir yeni-eski ayrımına olanak sağlanmıştır.
	Kopenhag, Danimarka	Malzeme, imge	Geleneksel malzeme olan tuğlanın kontrast içeren yeni malzemelerle birlikte kullanımı görülmekte, balkon eklentileri ve malzeme ile klasik cepheden referanslar olmasına rağmen farklı bir yorum içermektedir.
	Kopenhag, Danimarka	Bağlam, Oran, Malzeme, İmge	Yan yana dizilmiş ince uzun geleneksel bina imgesi, geleneksel malzemenin modern malzeme, teknik ve tasarım elemanları ile sentezlenerek devam etmiş, yeni bir karakter oluşturmuştur.

	Kopenhag, Danimarka	İmge, Malzeme, Bağlam	Bina dış hatları geleneksel bina formlarını andırmaktadır. Sağdaki binada çatı formu içerisinde yaşam alanlarının aşağı katlardaki gibi mekanlar tasarlanmasına rağmen, ancak dışarıda bir çatı formu imajı oluşturduğu görülmektedir. Geçmişe referans veren tektonik bir çatı formu modern bir yorumla oluşmuştur. Cephe malzeme yine çağdaş bir şekilde yorumlanarak diğer cephe elemanları ile sentezlenmiştir.
	Kopenhag, Danimarka	Bağlam, İmge, Malzeme, Oran	Hem geleneksel malzeme ve cephenin modern yorumlanması, hem de klasik çatı formunun farklı şekilde yorumuyla çatının çatı olmaktan çıkması ancak yanındaki ev formlarının dış çizgilerini takip etmesi onlara referans veren çok ilginç bir tasarım yaklaşımı oluşturmuştur.
	Kopenhag, Danimarka	İmge, Oran	Yanyana dizilmiş ince uzun geleneksel bina imgesi, geleneksel malzemenin modern malzeme, teknik ve tasarım elemanları ile sentezlenerek devam etmiş, yeni bir karakter oluşturmuştur.

Kentsel mekanların ve şehir kültürlerinin yaratılması ve kullanımının anlaşılmasında kolektif hafızanın önemi büyüktür. Kolektif hafızanın kentsel boyutlara ulaşması çoğunlukla mimari yapı ölçeğinden başlar. Kentli, yapılarla bağ kurarak kenti benimseyebilir. Kentleri yaşanabilir kılan faktörlerden

biri de kentsel bellekte güçlü bir yer tanımlayabilme potansiyelleridir. Şehirlerin kolektif kimlikleri; paylaşılan anılar, aktarılabilen kültür mirası ve yerel tarih üzerinden şekillenir. Mimari, bu şekillenmenin oluşabilmesi için bir araçtır. Bu bağlamda Kopenhag ve Malmö şehirlerinde saha ziyaretlerinde taklitle düşmeyen ve yorum içeren örneklerin bir analizi, mimari kodların kullanımına bir örnek olarak sunulmuştur. (Tablo 1) Örneklerdeki çağdaş yapıların yapısal gelişimini incelediğimizde kaynakların dikkatli kullanıldığı, formların tesadüfi olmadığı, formel sürdürülebilirliğin tasarımın bir parçası olmasının yanı sıra yorumlanarak bağlama ya da geçmişe referanslar verdiği görülmektedir. Burada formlar amaç olmaktan öte, tasarımcının içselleştirilmiş düşüncelerinin dışsal bir sorunla ilişkilendirdiği anlamsal çizgiler doğrultusunda gelişmiştir. Modern düzenlere sahip çatı ve cephe formları geleneksel mimariden ve bağlamdan esinlenen bir üslupla gerçekleştirilmiş; kullanılan yerel ve çağdaş malzemeler, yerel kentsel dokunun imgesel devamlılığının bir nevi göstergesi haline gelmiştir. Kullanılan malzemelerin yalıtılarak değil, her yapının kendi koşullarında ve bağlamın farklı öğeleriyle kurduğu ilişkiler doğrultusunda keşfedilmesinin amaçlandığı gözlemlenmektedir. Dil, üslup ve malzeme birliğine yönelik geliştirilmiş olan sürdürülebilir tavra ek olarak; yapı oranlarının, insan-yapı ilişkisinin kurulabileceği şekilde, insan ölçeği gözetilerek tasarlanmış olması bu şehirlerde kentsel hafızanın kurgulanabilirliği açısından önemli bir faktördür. Bu yaklaşım, koruma problemine ışık tutarak toplumsal belleğin devamlılığına da katkı sağlamaktadır. Bu durumda mimari bir kaliteden de söz edilebilir. Bu nedenle yapı tasarımında geçmişten referans almak isteniyorsa, tasarımcıların da bu hassasiyetleri göz önünde bulundurmaları gereklidir.

Sonuç

Mimaride görsel formların ve görünmez niteliklerin anlamlarını keşfetmek için dile doğru yoğun bir geçiş olmuştur. Dilin rolü ilişki kurmaktır. Çalışmada altı çizildiği gibi mimari, tasarımın oluşumu ve okunması paralelinde dil ile benzeşmektedir. Anlamsal ve sözdizimsel arasındaki genel ayrım mimaride görülebilir. Mimarın içselleştirilmiş düşünceyle tasarladığı gibi mimari form, her zaman dışsal bir sorunla ilişkilendirilmiştir. Kurulmuş olan şifreleme her zaman mimarının fizyoloji yoluyla anlaşılması, okunması veya düşünülmesi gereken teoriye göre kodlanır. Düşünülebilecek her şey, yeni gelen, unutulmuş, tekrar hatırlanan kelimeler gibi bir dilde kurgulanabilir. Bu bir nevi yaratıcı bir oluşumdur. Bir binanın eklenmesi tıpkı bir dilde konu-

şurken cümleyi ifade ederkenki oluşum gibidir. Her ikisinin de filolojik olarak genişletilmesi gerekir ve hiçbir zaman yeterince net ve anlaşılır olmayacaktır. Mimaride arkitektonik analizler, uzay ve yer oluşturma etkinliği üzerine bir dizi perspektifin/yakınsamanın sonucudur. Mimari göstergebilim, asgari anlamlı birimler arayışıdır.

Mimaride dil gücünü gelenekler ve kültürel kimlikten alır ve mekanın semantik içeriği anlamlı bir çevrenin inşası işe mümkündür. Eisenmann, biçim sorunlarının bazı eleştirel çerçevelerde sunulduğu diğer disiplinleri incelemeye başlamasının onu dilbilimi ve semantiğe yönlendirdiğini söyler. Bu benzetmeden yola çıkarak mimari ve dil arasında birkaç analogi yapmaya, daha spesifik olarak mimari formun semantik yönleri hakkında bir hipotez oluşturmaya başladığını söyler. Eisenman'ın ilgisi, mimaride bulunan geleneksel yapı biçimlerinin (sütunlar, duvarlar vb.) yeni anlamlara yol açacak şekilde nasıl birleştirilebileceği üzerine olmuştur. Hipotezi, mimarideki formların kendilerini hem duyarlar tarafından tanınan yüzeysel bir boyutta (doku, renk, şekil) hem de derin bir bakış açısıyla, sadece algılarla akılda tanınan, imge olarak sunulan önlük, eğiklik, durgunluk vb. ilişkileri olarak sunduğudur. (Eisenman ve Kipnis, 2007) Eisenman'ın çalışmalarının benzersiz özelliği, çalışmasını bu genel tutumdan ayırma girişiminde yatmaktadır. Tasarladığı evlerinde, anlamsal yönler, dış referanslara bağlı olmaksızın birbirleriyle ilişkili "işaretler" tarafından özümsemiştir; bulunmayan bir şeyin ikamesi değildir. Bu nedenle, eserleri öncelikle mimarinin sözdizimsel boyutu içinde var olur (GandelonasveMorton, 1972). Dolayısıyla söylem ve mimarlık arasında derin bir ilişki bulunmaktadır, çünkü her ikisi de düşüncenin görsel imgesini ortaya koyma peşindedir.

Mimaride anlam, birbiriyle ilişkili iki yön açısından tanımlanabilir; ilki, bir binanın bileşenlerini, alt bileşenlerini, sistemlerini ve alt sistemlerini yapılandırmak için bir dizi olasılık; ikincisi, mimari bir bilgi havuzundaki, imgelerin ve fikirlerin bir repertuarıdır. Sonuç olarak inşa edilen binaları okurken yüzeyselliğin ötesinde, tasarım kararlarını şekillendiren nedenlerle birlikte bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmek, yeni tasarımlarda da yine bu yüzeysellikten ve şekilcilikten uzak, kullanıcı deneyimlerini önemseyen, mimari kalitesi yüksek mekanlar oluşturulmasını sağlar. Üstelik geçmişte Anadolu'da uygulanan mimari kararlar, süs ve gösteriş gibi yüzeysel konseptlerden öte sade ve fonksiyonel bir üslup doğrultusunda dönem için en uygun mimari tasarım, ölçü/oran/orantı detay çözümü biçim-içerik ilişkisi, bağlam, iklim şartları, insan ölçeği ve güncel yapımların teknikleri ve malzeme doğrultusunda belirlenmiştir. Bu tasarım anlayışı çeşitli denemeler aracılığıyla aktif olarak

bir arayış ve keşif süreci içinde olmuştur. Bunu oluşturan en önemli etken çok çeşitli/farklı kaynaklardan beslenen bu arayıştır (Ulucam, 1999).

Bu çerçevede, sürdürülmek istenilen mimari anlayışın kodlarını doğru analiz etmek, mimariyi biçimsel tekrarlarla canlandırıcılıktan daha anlamlı bir yöne götürecektir. Çünkü bu gerçek sürdürülebilirlik sağlamanın tek yoludur. Ernst Egli'nin Mimar Sinan eserlerine ilişkin çıkarımları mimari kodların biçimin ötesinde bir algı ile analizine örnek olabilecek bir perspektif sunar. Egli Ayasofya etkisini inkar etmeden, Mimar Sinan'ın üslubunun izlerini Anadolu Selçuklu Medeniyetine bağlar. Ona göre Sinan'ın büyüklüğü "Eserlerindeki biçim ve içeriğin tam uyumunda yatar, benzersizliği ise kendisine verilen görevlerin bireysel yönlerini kalıcı ve evrensel bir şeye dönüştürme becerisindedir. Eserlerinin bugün her zamanki gibi canlı kalma nedeni de budur. Bu eserler geçmişin olumsuz özelliklerini muhafaza eder" (Egli, 1967).

Sonuç olarak, çağın gereksinimleri ve buna yönelik uygulamalar kültürel ve sosyal değişimler, teknolojik ve ekonomik gelişmeler paralelinde değişmektedir. Mimarlık farklı dönemlerde güncel sorunlara kendini yenileyen yöntemler ekleyerek çözüm üretmiştir. Bu çözümlerin sürdürülebilirliği çağın ruhunu yakalayan ve mimarının özünü kaybetmeyen tasarım anlayışı ile mümkündür. Görünenin yalnızca bir parçası olan görsel algı, görülenden daha fazladır. Diğer bir deyişle, görsel algının onu görenin belleğinde yer alan kodları uyarması kimliği açığa çıkarır. Ve bellekteki bu iletişim, kodların doğru okunması ve mimari dil ile yansıtılması yoluyla mümkün görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel mimarının 'biçim'den öte içeriğinin muhafaza edilme sorunu bellekteki bu iletişim ağıyla birlikte cevap bulabilir hale gelmektedir.

Extended Abstract

Sustainability of Codes And Semantic Language in Design Reading Architecture: A Discourse of Essence, Memory and Identity

*

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu
ORCID: 0000-0002-0716-7431

Çiğdem Koç Aytekin
ORCID: 0000-0002-5059-034X

The process of modernism questioning the characteristic style of traditional architecture has brought today's understanding of architecture confronted with an identity debate. With this identity confusion and today's "in-betweenness" in design, the process of adapting the knowledge obtained from previous practices to the new and current environment has brought the problematic of the correct relationship between memory and space into the fore.

It can be indicated that we are in a process where a taste-oriented/subjective design approach prevails in today's Turkish architecture. With the change of sense of taste over time, this view, which leads the discipline of architecture to a temporary fashion, reveals itself with copy and imitation in today's Seljuk-Ottoman facade fashion. This approach causes the reduction of architecture to formalism in civil and public architecture practice in Turkey. Unless the form is a tool for expression and a clue for the intention, form oriented implementations are conducted for the sake of historical revitalization. As an architectural criticism, while discussing the reasons for this need for a return, it is vital to present designs that take into account the current dynamics of our rapidly transforming lives and the principles of architectural design. In the history of architecture, there are cases in which the principles, concepts, forms, symbols, order, and proportions in the memory are repeated or transformed. When examining today's tendency in various periods in the past, it is obvious that the practice applied under the name of "traditional style" and "national identity", actually ignores the context, the requirements and the socio-spatial conditions of the day. Moreover this tendency is far from nature, and is the victim of a virtual and superficial repetition. However, when the development and transformation of Anatolian Turkish architecture in different geographies is evaluated, it is obvious that the choice of style has

been strongly oriented from concrete environmental / periodic conditions, technological developments, cultural interactions and context rather than formal approaches following a specific ideology or identity definition.

It is necessary to analyse the codes in architecture in order to understand and make sense of the philosophy to be sustained, the choice of style and design decisions of the period. The concept of code refers to the organization or the system that relates the elements or units of any message and provides the possibility for a better comprehension. Although these codes are traditionally considered as a body of architectural ideas structured within a fixed framework, this approach does not explain the complexity of architecture. In order to suggest this complexity, the architectural codes should be accepted as a field of dynamic tensions including oppositions which constitute an empty framework of possible architectonic relationships. Sets of ideas, images and concepts of buildings drawn from the architectural repository go through this framework and provide the creation of synthesis which constitutes architectural form.

The criticized recreational (*canlandırmacı*) architectural production actually made its debut under the name of national identity. However, it is clear that how far this situation is far away from the original intended and desired attitude. In this context, this study focuses on how the relationship of the architectural product with the preceding and the latter is reflected in practice, and it will be in search of the sustainable spatial memory / meaning / philosophy and identity, in other words, the 'essence'.

In this context, this study aims to reveal how these traces, which are not merely images, should be adapted to today's conditions within the framework of cause and effect relationship with concrete examples. In order to achieve this goal, architectural design was discussed in relation to the codes it contains within the framework of memory-language-meaning, and concrete examples were presented to the reflections of the architectonic codes in line with the experiences and perceptions gained from the authors' observations in the field studies in two cases.

In this study, how characteristic phenomena are used in the design process and how they correspond have been displayed with a few concrete examples. These examples are built on the experiences and perceptions gained from the authors' observations in the field studies in Copenhagen and Malmö. By examining the relationship between 'essence' and 'originality', it has been obtained a concrete platform that can hold on in the future for today's architecture consisting of 'images detached from their identities'. In this

context, the aim of the study is to investigate how to provide the semantic continuity of local / traditional / qualified architecture with the correct perception of space within the framework of the memory / space debate and try to present it with concrete examples. In this framework, analysing the codes of the architectural understanding that is desired to be sustained leads the architectural understanding in a more meaningful direction than applications following formal repetitions. This is the only way to ensure a real sustainability. As a result, the requirements and the practices of the period change within the context of cultural and social changes, technological and economic developments.

Architecture has produced with the solutions by adding self-renewal processes/methods to current problems in different periods. The sustainability of real solutions of architecture is possible with the understanding of design that captures the spirit of the age and does not lose the essence of architecture. Visual perception, which is only a part of what is seen, is more than what is seen. In other words, when the visual perception stimulates the codes in the memory of the person who sees it, the identity is revealed. And this communication in memory seems possible by reading the codes correctly and reflecting them in architectural language. Therefore, the problem of preserving the content of traditional architecture beyond "form" can be provided with this communication network in memory.

Kaynakça/References

- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balamir, A., ve Asatekin, G. (1991). Ulusal kimlik sorusu üzerine karşıt düşünceler ve konut mimarisi. *Odtü Mfd*, 73-87.
- Bektaş, C. (2013). *Türk evi*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Berger, J. (2008). *Görme biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve bellek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernizm ve ulusun inşası: erken cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Collins, P. (1959). *Concrete: the vision of a new architecture: a study of Auguste Perret and his precursors*. New York: Horizon Press.
- Corbusier, L. (2000). *Şark seyahati*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Crysler, C. G. (2003). *Writing spaces: discourses of architecture, urbanism and the built environment, 1960–2000*. Abingdon: Routledge.
- Eco, U. (1986). *Semiotics and the philosophy of language*. Bloomington: Indiana University Press.
- Egli, E. (1967). *Geschichte des städtebaues*. Erlenbach-Stuttgart: Rentsch

- Eisenman, P., ve Kipnis, J. (2007). *Written into the void: selected writings, 1990-2004*. London: Yale University Press.
- Forty, A. (2000). *Words and buildings: a vocabulary of modern architecture*. (Vol. 268) London: ThamesveHudson.
- Foucault, M. (2002). *The archaeology of knowledge*. Abingdon: Routledge.
- Foucault, M. (1971). The order of discourse in Robert Young. *Untying the text: a post-structuralist reader*, 48-78.
- Gandelsonas, M., ve Morton, D. (1972). *On reading architecture*. Progressive architecture archives.
- Greimas, A. J. (1983). *Structural semantics: an attempt at a method*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jacobson, R. (1971). *Selected writings [of] Roman Jakobson: word and language*. New York: Mouton.
- Jedlowski, P. (2001). Memory and sociology, themes and issues. *Timeve Soicety*, 10(1), 29-44.
- Kuran, A. (2012). *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de mimarlık*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Loos, A., ve Stuijber, P. (2012). *Adolf Loos - ornament und verbrechen*. Wien: Metroverlag.
- Morris, C. W. (1970). *Foundations of the theory of signs*. Illionis: University of Chicago Press.
- Öğün, E., ve Öğün, M. (2001). İstanbul'un kıyısında dokuz evlik bir kır yerleşmesi. *Arredamento Mimarlık*, (100).
- Parmaksız, P. M. (2019). Belleğin mekanından, mekanın belleğine: kavramsal bir tartışma. *İlef Dergisi*, 6(1), 7-26.
- Preziosi, D. (2008). Presidential address: Reckoning with the world: figure, text and trace in the built environment. *The American Journal of Semiotics*, 4(1/2), 1-15.
- Rasmussen, S. E. (2009). *Yaşanan mimari*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Remizova, O. (2015). The structure of the architectural language. *Architectural studies*, 1(2), 81-86.
- Serim, S., ve Ünlü, A. (2007). Yapılı çevre üzerinden mimarlık bilgisinin üretilmesi: eleştirel bir değerlendirme. *İtü Dergisi*, 25-36.
- Siza, A. (2015). *Apaçıklığı imgelemek*. İstanbul: Janus Yayınları.
- Uluçam, A. (1999). *Klasik dönem Osmanlı mimarisi*. in *Osmanlı* (Vol. 10, p. 163-183). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Wagner, O. (1990). *Modern architecture : a guidebook for his students to this field of art*. Calif: Getty Center.
- White, H. (1978). *Essays in cultural criticism. tropics of discourse*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 81-100.
- Wright, F. L. (1975). *In the cause of architecture*. New York: Architectural Record Books.
- Zevi, B. (1957). *Architecture as space: how to look at architecture*. New York: Horizon Press.

Turgut Cansever'in Şehirciliği Üstüne Dilbilimsel Değerinler

*

Fatma Sinem Akbulut¹
ORCID: 0000-0002-6621-0436

Öz

Turgut Cansever, İslam düşüncesini mekânın üretiminde temsil etmek üzere inançsal ilkelerle yapıyı çevre arasında şu bağıntıyı kurmuştur: Yeryüzü, tevhit inancı etrafında biçimlenen ilahi bir yansımayla dahi yeni öznellikler üretecek özerk varlıkların insan eliyle organize edilmekte olduğu bütünsel bir uzamdır. Bu düşünce, tasarım kuramı olduğu kadar toplumsal karşılıklara da sahiptir. Ayrıca, Cansever, önerileriyle tutarlı yapılar tasarlayıp inşai faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çabalarında, geleneksel yapı inşa etme bilgisinin muhafaza edilmesi hâlinde mimaride, şehircilikte ve toplumsal alanda yaratıcılığın nasıl mümkün olabileceğini göstermek istemiştir. Bu yazı, ilkin söz konusu önerileri Saussure'ün Dil ve söz ikiliğine yaslanarak kavramaya çalışmış; ardından dilbilimde öne çıkan metafor ve metonimi kavramlarıyla değerlendirmeyi vademiştir. Çalışmada öncelikle Saussureyen yapısalci geleneğe ait bu kavramların kültürel çalışmalarda analizlere atlık olduğuna işaret edilmiştir. Bununla, metaforun ideal bir anlama ayrıcalık tanımak için elle tutulur bir imgeyi öne sürmeye yaradığına, böylece iktidarı dokunulmazlık zırhına büründüren bir temsil tarzı olduğuna kanaat getirilmiştir. Aksine metonimik bağlantılarınsa otoriter anlam yüklerini boşaltıp toplumsal sıradüzenin altını kazımaya davet ettiği savlanır. Bu argümanları takip ederek, neticede, nesne ya da olguları bağlamlarına gönderimde bulunmaya sevk ettiğiinden Cansever'in tercihini bu ikinci temsil tarzından yana kullandığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla çalışma, semiyotikten Dil ve sözle metafor ve metonimi kavramlarını ödünç alıp onun satır aralarındaki fikirlerini anlayabilmekle ilgilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: dil, söz, metafor, metonimi, Turgut Cansever

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, E-mail: sinemulusoy@gazi.edu.tr

Linguistic Considerations on Turgut Cansever's Urbanism

*

Fatma Sinem Akbulut²
ORCID: 0000-0002-6621-0436

Abstract

Turgut Cansever has established the following relation between the religious principles and the structured environment in order to represent the Islamic thought in the production of space: Even if the earth is a divine reflection shaped around the belief of "tawhid", it is a holistic space in which autonomous beings producing new subjectivities are organized by human hands. This article first tried to grasp these mentioned proposals on the basis of Saussure's duality of langue and parole; it, then tried to evaluate them with the concepts of metaphor and metonymy that are significant in linguistics. First of all, it has been witnessed that these concepts belonging to the structuralist tradition of Saussurean are base for analysis in cultural studies. At this point, it has been concluded that metaphor serves to put forward a tangible image in order to privilege an ideal meaning, thus it becomes a mode of representation that makes power inviolable. On the contrary, it has been said that metonymic connections invite to undermine the social hierarchy by emptying authoritarian meaning. Thus, borrowing the concepts of metaphor, metonym, langue and parole from semiotic this article interest in understanding his ideas between the lines.

Keywords: *langue, parole, metaphor, metonymy, Turgut Cansever*

² R. A., Gazi University, E-mail: sinemulusoy@gazi.edu.tr.

Kültürel Temsilin Dikotomik Enstrümanları³

Ferdinand de Saussure, Dil (*langue*) ile söz (*parole*) arasında bir ayrım getirir. Öncelikle, dil sistemi, toplumsal bir kurum olmakla birlikte değerler dizgesidir de. Bu iki durum birbiriyle ilintili; zira toplumsal bir ürün olarak Dil, bir topluluğa mensup olanlarca kabul edilecek yasaları taşıyan bir sözleşmedir. Başka deyişle Dilin kullanıcısı olmak, üzerinde uzlaşılan toplumsal kuralları öğrenmeyi gerekli kılar. Buna karşın söz ise, dil sisteminin imkân sunduğu ölçüde bireysel bir seçme ve gerçekleştirme edimidir. O hâlde söz, Dilin tek sefere mahsus olarak bireysel bir tasarrufa indirgenmesidir (Barthes, 1993, s.25–27). Söz olmaksızın dilin bir sistemi mevcuda getirmesi olanaklı değildir; gerçi dil sistemi de iyi iletişim kurabilmek lehine söz edimlerine mukavemet gösterip hâlihazırdaki kurallarını bireysel kullanımlara dayatır. Öyleyse Dil, bildirişim kurmak için gerekli toplumsal bir kurumken sözse şahıslara özgüdür. Dolayısıyla Dil, birey ötesi bir soyutlamayken söz, bireylerin somut kullanımlarıdır. O hâlde Dil, toplumsal belleğe; sözse kişisel yaratıma ilişkindir (Rifat, 1998, s. 24). Fakat Saussure'e göre kullanıcı olmak, sözün söyleniş biçimi olan gösterenle çağrıştırdığı kavram, yani gösterilen arasındaki nedensiz ilişkiyi bilmeyi de gerektirir.

Saussure, göstergelerin, örneğin sözcüklerin, aralarında irtibatlar kurmasıyla bir sistemin nasıl mümkün hâlde gelebildiğini soruşturduğunda kendilerine has değerler üreten iki eksen den de söz eder: bu iki eksen den ilkin e, dizimler (*syntagma*) düzlemi adını verir. Saussure'ün dizimden kastı, dilsel öğelerin ya da göstergelerin uzamdan temel alıp art arda sıralanmasıdır. Başka deyişle dizim, göstergelerin birbirine eklenip zincirler kurmasına olanak veren bir dilsel ilkedir. Hiç şüphesiz, bu birleştirme işlemi esnasında farklı dilsel öğelerin eşzamanlı olarak telaffuzu söz konusu değildir; dolayısıyla bu terkip, art zamanlı bir işlemdir. Bu durumda dilsel öğeler, değerini ondan önce ve sonra gelecek diğer öğelerle kurduğu bağ içinde gerçekleşmiş (*actuel*) olarak edinir. Saussure, böylelikle, söz zinciri içerisinde aynı yerde kâin (*in praesentia*) öğelerin birbirine bağlı olduğunu göstermek ister. O hâlde Saussure için dizimler düzleminin bir söylem inşa etmek demek olduğu sonucuna varılabilir (Barthes, 1993, s. 50).

Bununla birlikte Saussure'ün ikinci eksen i, çağrışımlar düzlemidir. Bu eksen üzerindeyse dilsel öğeler; ses, anlam ya da farklı bir benzerlik yönünden başka dilsel öğeleri çağrıştıırarak dizileri (*paradigma*) meydana getirir. Diziler,

³ Bu makale, Fatma Sinem Akbulut'un Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda Neşe Gurallar danışmanlığında yürütölen doktora tez çalışmasına dayanarak üretilmiştir.

dizimlerden farklı olarak birlikte mevcut olamayan birimlerden oluşmuştur; sahi, çağrışım ekseninde bir dilsel ögenin bir ötekine bağlanması ancak birbirlerinin yokluğunda (*in absentia*) gerçekleşebilir. İnsan zihnindeki bellek havuzu içerisinden, benzerlik ilişkileri olan ögeler arasından birbirinin yerine geçebilen bir teki tercih edildiğinde işte o öge, çağrışım yoluyla diğer ögeleri de gücül (*virtual*) olarak içerisinde barındırır (Barthes, 1993, s. 50).

Dizimsel ile çağrışımsal bağlantıları izah ederken mimarlıktan örnek veren Saussure (1998), “[b]u iki açıdan, dil birimi bir yapının belli bir bölümüyle, örneğin bir sütunla karşılaştırılabilir”, der. Ona göre bir sütun, ilk bağlantısını taşımakta olduğu baştabanla kurar; “[u]zamda bir arada bulunan bu iki birimin sunduğu düzen dizimsel bağıntıyı düşündürür”. İkinci bağlantı ise sütunun olası biçemleriyle ilgilidir. Örneğin bir sütun, “Dor biçemindeyse, uzamla onunla birlikte yer almayan öbür biçemlerle (İyon, Korint, vb.) de anlaksal bir karşılaştırmaya yol açar: Bu bağıntı çağrışımsaldır” (s. 182). Özetle, sütunla baştabanın birinin ardından diğerinin yan yana gelmesi bir dizim oluşturmak iken sütunun Dor değil de eş zamanda, onun yerine ikame olabilecek İyon veya Korint biçeminde dahi olabilme ihtimalleri çağrışımsaldır. Sonuçta bir mimari yapının, yani dizgenin birimi olan sütun parçası, diğer birimlerle dizimsel, başka ifadeyle bitişik ilişki kurarken yine aynı sütun, çağrışım yoluyla diğer muhtemel sütunlarla benzeşiktir.

Roman Jakobson ise toplumsal bir kurum olan Dil ile bireysel bir dil etkinliği olan söz ayrımının dizimler ve çağrışım düzlemlerine denk düştüğünü ileri sürmüştür. Başka deyişle Jakobson, Saussure’ü takip ederek onun iki farklı modellemesinin müteakabil olduğunu düşünür (Barthes, 1993, s. 51). Ona göre çağrışımsal düzlem, kültürel bellek içinden edimselleşme (*actually*) ihtimali taşıyan ögeler arasından bir seçime dayanıyorsa Dil ile ilişkilidir. Bunun gibi, dizimler düzlemiyse gerçekleşmiş bir etkinlik olarak yan yana getirmeye dayandığı için söze karşılık gelir. Başka bir ifadeyle, seçme eksenini, toplumsal kuralları taşıyan Dile, birleştirme ekseniyse bu kurallara rıza göstererek dilsel sistem içerisinde edimlerde bulunacak bireysel kullanıcıların ortaya koyduğu söze ilişkindir (Tura, 1996, s. 104–05). Bu nedenle Jakobson için bir konuşma, “belli dilbilimsel kendilikler arasında bir seçmeyi ve bunların daha üst derecede bir karmaşa içinde birleşimini içerir” (alıntılayan Lodge, 2003, s. 65). Neticede artık Jakobson, Saussure’ün seçme işlemine dayalı bağlantılarını eğretileme, diğer ismiyle metafor; buna karşın dizimsel ya da birleştirme bağlantılarını ise düzdeğişmece, yani metonimi kavramları et-

rafında ele alacak (Barthes, 1993, s.51) ve böylelikle, Dilde benzerlikler yoluyla kurulan metaforik ve bağdaştırmayı öne çıkaran metonimik söylemleri keşfetmiş olacaktır (Jakobson, 2003, s.76).

Roland Barthes'a (1993) göre seçme eksenine bağlı bir dizge, bir bedenın "aynı noktasında, aynı anda bulunamayacak olan ve değışimi giyimsel bir anlam değışmesine yol açan parçalar, ek parçalar ya da ayrıntılar öbeği" gibidir. Söz gelimi takke, bere ve şapka birbirinin yerini metaforik olarak tutar. Öte yandan, "aynı kıyafette değışik ögelerin yan yana bulunması" ise birleş-tirme işlemidir; etek, bluz ve ceket kombine edildiğinde metonimik bir dizim oluşturur (s. 53). Örneğin bir kadın, önce bedenın belirli yerlerine giyilebilecekler arasından, yani pantolon yerine etek ya da gömlek yerine bluz, bir seçim yapar ve ardından bu giysileri yan yana getirerek bir kombinasyon oluştur (Lodge, 2003, s. 65-66). Bazı giysiler estetik ya da toplumsal bakımdan mutabık bir dizge oluştururken bazı dizgelerdeyse uyumsuzluk göze çarpabilir. Bunun yargısı şüphesiz Dilin toplumsal bir sistem olmasıyla ilgilidir. Kısaca, bir kadın; etek, bluz ve ceketten mürekkep bir kombinasyon oluşturduğunda, bir söylem inşa etmiş olur. Başka deyişle konvansiyonel olarak bir araya gelen ögeler, bir bağlam oluşturarak söylemi kuran birey hakkında fikir verir; dolayısıyla bir kombinasyonun giyilmesi aslında semiyotik bakımdan sunulan bir bildirimdir.

Ancak dikkat edilmeli ki, Jakobson'un kavradığı hâliyle, bu örnekteki gardıroptan, yani tıpkı kültürel bellekten seçilip birbirine alternatif oluşturacak ögeler tıpkı Dile ve tek kullanımda bir araya getirilecek parçalarsa Söze karşılık gelir. Bu noktada Saussure gibi Roland Barthes (1993) da bir örneğini mimarlıktan verir: "Bir yapıdaki ögelerden birinin üslup bakımından gösterdiği çeşitlilik, değışik dam, balkon, giriş, vb. biçimleri" metaforik dizgeler, "yapının bütünü içinde ayrıntıların birbirine bağlanması" ise pekâlâ metonimik dizimlerdir (s. 53).

Jakobson, metafor ile metonimi arasındaki bir uyumsuzluktan da söz eder; bu iki retorik araç arasında, birinin diğerine göre öne çıkabileceği bir bağdaşmazlık bahse konu olabilir. Ona göre (2003), dilin iki kutuplu yapısı olan metafor ve metonimi, olağan sözel davranışta uyum içinde işlemektedir örneğin konuşma bozukluğu olan söz yitimi (*aphasia*) hâlindeyse bir eksen diğerine baskın çıkabilir (s. 76). Ancak burada bizi esas ilgilendiren, bu hâlin kültürel ögeler ya da sanat akımları söz konusu olduğunda da aynı şekilde kabul edilmesidir. Jakobson, sözü sanat tarihlerinden örneklere getirdiğinde,

nesnenin bir dizi kapsamlayıma [*synechdoch*] dönüştüğü kübizmin işte metonimik bir yönelime sahip olduğunu, buna karşılık sürrealist ressamlarınsa onlara metaforik bir tutumla cevap verdiklerini düşünmüştür (s. 77).

Jakobson'un metafor ve metonimi ihtilafının bireysel ya da toplumsal temsil süreçlerinde bile kendini gösterdiğini savunmasıyla bu retorik araçlarla kültürel temsillerin çözümlenmesine kapı aralanır. Hangi kültürel bağlamların içerisinde bulunulduğuna dair algılara, kültürel bağlamların kullanıcılar tarafından gönüllülük esasıyla nasıl içselleştirilip yeniden üretileceğine yön veren yapıcı çevre de bu hâliyle toplumsal gerçekliği kuran kültürel temsiller sistemini taşır. Ancak, metafor ve metonimi kavramları üzerinden bir şehircilik okumasına geçmeden önce, bu ikilinin dilbilimsel retorik araçlar olmaktan çıkarılıp Jakobson'un araladığı kapıdan geçerek kültürel temsilleri çözümlenebilen kavramlar olarak işe koşulması gerekir. Doğrusu, Ryan ve Kellner, sinema üzerine çalışmalarında tam olarak bunu gerçekleştirmiş; yeniden yorumladıkları bu kullanışlı kavramlardan, kültürel temsillerin ilki dikey ve idealize edici, ikincisi yatay ve maddesel kılan iki eksenini ifade etmek için yararlanmışlardır. Yazarların getirdiği bu yeni yaklaşım, toplumsal retoriğin bu kavram çiftini, bu nokta eleştiriye açık olmakla birlikte, radikal bir şekilde zıt kutuplar olarak, gerilim temelinde tanımlamak olmuştur.

Ryan ve Kellner'e (2010) göre birincisi, metaforlar, "bir imgenin üzerine ideal ya da yüksek bir anlam yüklerler". Mesela bir kartal imgesi, özgürlük idealinin yerini tutabilir (s. 39). Bu durumda ideoloji, bir kartal imgesine metafor yoluyla özgürlük ideali gibi yüksek bir anlamı kazandırırken buna koşut olarak, özgürlük ideali bu metaforun vasıtasıyla ideolojik bakımdan toplumsal gerçeklik algısını dönüştürür. Öte yandan, kültürel temsillerin kullanımındaki bir başka uygulamaysa metonimidir ki bu, "bitişik konumdaki ya da bir bütünle ilişkisi olan ayrı ayrı nesnelere arasındaki bağlantının mecazi ifadesidir". Mesela bir metafor olarak özgürlük idealine işaret eden kartal imgesi, metonimik temsilde bu kez sözcüğün gerçek anlamını imleyen sözcüğü kuş yuvası, orman, soyu tükenmekte olan türler, avcılar gibi bir dizi farklı anlamın yanına yerleşerek "elle tutulur gerçekliğin belirli bir parçasına işaret eden bir gösterge" (s. 40) olup karşımıza çıkar.

Dolayısıyla ideoloji, bağlamından koparılmış bir kartal imgesinin her ne kadar özgürlük idealine tek başına işaret etmesini istese de özgürlük idealinin aşmaya çalıştığı; avcılar, soyu tükenen türler gibi kartal imgesinin somut bağlantıları, yani metonimik ilişkileri, bu anlamsal dayatmanın karşısında duracaktır. Başka deyişle, anlamın inşasında bağlam, üzerine geçirilmeye çalışılan anıtların ideolojik kodlara karşı direnecektir. Bu noktada Ryan ve

Kellner (2010), metafora yaslanan söylemlerdense temsilin metonimik tarzını işte şü nedenle tercih etmiştir: Metonimi, “dünyaya, maddesel bağlantıları göz ardı eden idealize edilmiş bir kavrayışla bakmak yerine, gerçek toplumsal sistemin farklı boyutları arasındaki bitişik, maddesel ve bağlamsal bağlantıları ön plana çıkarır; ‘özgürlük’ gibi ideolojik anlamlarda yatan savları kendi maddesel gerçekliğine oturtarak çözümlemesi bakımından, ideoloji karşıtı bir temsil biçimidir” (s. 40).

Burada Ryan ve Kellner’ın metafor ve metonimiye yeniden ele almaları dikkate değerdir. Önce de değindiğimiz gibi metafor Dilin dikey, paradigmatik, başka deyişle seçmeye dayanan ilişkiler ekseninde gıyabında olanla ilişkiyken metonimi yatay, sentagmatik, başka deyişle birleştirmeye, kombine etmeye dayanan ekseninde, mevcut olana dairdir. Yine değindiğimiz üzere, metafor, dil sisteminin eş zamanlı bir çalışma ilkesiyken metonimi dilin art zamanlı işleyişini anlatır. Bu konuyu, dilin işleyişinden kültürel temsillere taşıyalım. Ryan ve Kellner’ın örneğindeki kartal imgesi ile bu metaforun üstlendiği örtülü, mevcut olmayan anlamı, kısaca özgürlük ideali eş zamanlı olarak belirlenmiştir. Buna karşın kartal imgesi, mevcutta olan, etrafını bürüyen bağlantıları içerisinde metonimik bir temsil tarzına art zamanlı olarak kavuşmuştur. Ancak kartal imgesiyle özgürlük ideali arasında kurulacak bir metaforik ilişki, anlamsal bir uzlaşıya dayanmak zorundadır. Özgürlük idealini imleyen kartal imgesinin bu anlamın taşınmasına aracılık ettiği bahsinde bir mutabakatın yokluğunda bu metaforun da bir hükmü kalmayacaktır. Bu nedenle metaforik ilişkileri inşa eden kurumlar, ideolojiler, üstelik hâkim ideolojiler, ortaya atılan imge ile mevcutta onun karşılığı olmayan anlamın arasında zorunlu bir bağ olduğunun bilinmesini ya da buna inanılmasını empoze etmeye başlayacaktır.

Ryan ve Kellner’a (2010) göre metafor, esasında otoriteyle ilişkilidir. Çünkü metaforlar, farklı düşünme formlarını çoğaltmak yerine kimlikleri öne çıkarır; benzetimsel düşünme biçimlerine ayrıcalık tanır. Metaforlar, imgelerin verili bir anlam yüküyle donatılmasına, onunla özdeş kabul edilmesine aracılık eder. Bu gerekçeyle metafor, imgelerin içerisinde buldukları maddi bağları, özgül koşulları, dolayısıyla belirmelerindeki değişken şartları, bir başka ifadeyle bağlamlarını dışarıda tutarak onların evrenselci bir perspektif içerisinde okunmalarına neden olur. Nedeni şü ki, bir imge ile ideal arasında benzetimsel bir anlam üzerinden metaforik ilişki kurulması, bu verili, stabil ve münferit anlamın daima ve her yerde geçerli olduğunu da imleyecektir. Bu sebeple Ryan ve Kellner için metafor, “paradigmatiktir (düzen belirtir), hipotetiktir (imgeyi anlamın arkasına itmeyi belirtir) ve ayırıcıdır

(ya/ya da önermeleri biçiminde çalışır)”. O halde bu yazarlara göre metaforlar, “ideal anlamları maddesel imgelerin üzerine yerleştirmesi ve ilkinin imtiyazlandırması nedeniyle dikey ve hiyerarşiktir” (s. 41).

Metonimiye sıra geldiğindeyse manzara aksi gibidir; bu “hem/hem de” önermeleri biçiminde işlerlik kazanır. Metonimi, dilbilimsel ifadeyle parataktiktir; anlam yükünü bir ideale nakletmek yerine bir bağlam etrafında yan yana getirilmiş öğelere dağıtır. Ryan ve Kellner (2010), bu bitişiricilik (*conjunctive*) tarzının bir düşüncüyü yatay ve eşit yönlendirmeye yaradığını belirtip şöyle devam eder: “[B]ağlantıların akışını kesecek ideal anlamlar barındırmadığı için, anlamın metonimik retoriksel tarzda yanal yayılımı potansiyel olarak sınırsızdır. Metaforun gelenekselci yönelimine karşıt olarak metonimi gelecek yönelimlidir, dinamik ve belirlenimsizdir. Bitişik ilişki ya da bağlantılar çok sayıda ve kestirilemezdir, bir üstünlük kurma (ideal anlamın imgeye üstünlüğü) ya da semantik eşdeğerlik düzeni içinde sınırlanamazlar. Metonimi eşyayı benzetimsel olarak tanımlamaktansa, aralarındaki bağlantılılığı tanıyarak farklılıklarını olumlar. Metonimi evrenselci ya da kimlikçi değil, ampirik, farklılaşmış ve tikeldir; anlamı sabit kalıplar içinde belirleyen semantik eşitleme paradigmasını yapı çözüme uğratar ve yıkar” (s. 41).

Bu yazarlara (2010) göre metaforik ilişkilendirme tarzlarının metonimiye üstünlüğü, ideolojiler tarafından güvence altına alınmıştır. Bu, şundan dolaydır: Metaforlar sayesinde ideolojilerin işaret edip yönlendirdiği ideal anlam, somut imgeleri perdelemekte; böylelikle kodlar, bağlamın üstüne kapanmaktadır. Metaforlar aracılığıyla kurulan mutlak anlamın bağlam karşısındaki bu hiyerarşisi; kurulu düzeni sıkıya alan, kendini buradan temellendiren iktidarın elini güçlendiren bir temsil tarzı olarak karşımıza çıkar. Aksine, metonimik bağlantılarsa metaforların kimlik temelli, kutsallık atfedilmiş bu anlam bagajını boşaltmaya çalışıp ideolojiler tarafından ayakta tutulan toplumsal hiyerarşinin içini oymaya, bütünü oluşturan parçaların bir araya getirilişinde parçalar arasındaki eşitliğe ve başka potansiyel anlamları dahi çoğaltmaya davet edecektir (s. 40–41). Kısaca, ideolojilerin toplumsal gerçekliğin inşası için kullandıkları temsil stratejisi, belirlenimsiz ve olumsal olanların yan yana geliş dizilerinin gönderimlerinin yerine kendi kurguladıkları üstbelirlenmiş, mutlak ve sabit nitelikte anlam sistemlerini geçirmektir (Ryan ve Kellner, s. 122).

Turgut Cansever'in Metonimik Düşüncesi

Turgut Cansever hem mimarlıkta hem toplumsal yaşamda yan yana gelen unsurların dikey bir üstünlük şemasıyla tasarlanmaması gerektiğini düşünür; onun mimari uygulamaları da buna paraleldir. Bu hâliyle, İslami muhafazakârlığın içerik üretiminden radikal biçimde farklı bir kültürel temsil stratejisine yönelmiş; imgelerin, nesnelere ve aslında mimarlık pratiğindeki tectoniklerin bir araya gelip ilahi kudrete referans vermektan özge ideal anlamlar üstlenmemesi gerektiğine, yani metafor kullanımına karşı durmuştur. Cansever'i düşünceleriyle etkileyen Titus Burckhardt'ın (1994) metaforu mahkûm edip metonimiye önem veren yaklaşımı da bu yöndedir; ona göre İslam düşüncesi, "analoji (teşbih) karşısında 'karşılaştırılmazlık'a (tenzih) öncelik verir"; çünkü, "bir imgenin ne yaşamı, bilgisi ve gücü vardır, ne de diğer nitelikleri taşır; temsil insanı bedensel sınırlarına hapseder" (s. 242).

Bu istikamette Uğur Tanyeli'nin, Cansever'in tasavvufla mimarlık ilişkisini, [Nâdir] Ardaalan ve [Lâle] Bahtiyar'ın yaptığı gibi, yalın bir simgeler sözlüğüne indirgemediğini söylerken tespiti yerindedir: Yapılarında "sayıları, renkleri, geometrik biçimleri belirli tasavvuf kavramlarına işaret eden göstergeler gibi düşünmemiştir. Sembolizmin Orta Çağ'a özgü böylesi ilkel kolaylıklarına yönelmeyişi onun mimarlığını basit bir yan anlamlar alıştırması veya *puzzle*'ı olmaktan korur" (alıntılayan Düzenli, 2009, s. 180). Dolayısıyla yazılarının satır aralarında bölgesel ve merkezî mimari standartları önerirken, parça bütün ilişkisine dikkat çekerken ya da mekanizmacılık, tezyinilik gibi İslam düşüncesinin tevhit ilkesi etrafında anlamlı fikirlerini öne sürerken metonimik bir yönelime sahip olduğu iddia edilmelidir.

Hatırlatmak gerekirse, metonimide imajlar ya kendileri de parça iken diğer parçalara bağlanır ya parçasını oluşturduğu bütünle ilişkilendir. Ayrıca metonimik temsil, bütünü oluşturan parçaları bir araya getirirken bir parçayı diğerine üstün tutmaz; parçalar arasında eşitlik ilkesi söz konusudur. Dolayısıyla parçalar, üzerlerine ayrıca bir anlam yükü bindirilmediğinden özerk yapılarıdır. Bu durum, parçaların farklılıklarını olumlayarak özerk birer yapı oluşturduklarını savunan Le Corbusier'nin geleneksel şehirlerdeki organik bütünlük düşüncesine karşı mekanizmacı tasarım anlayışına da denk düşer. Fakat Cansever'e kalırsa bu anlayışla Le Corbusier, örneğin ev ile sokağın birbirinden bağımsızlaşmasını savunduğunda bu fikri zaten Doğu'nun şehirlerinden edinmiştir. Bu nedenle Cansever, yapıların özerkliğini savunurken ona göre fikrin asıl kaynağına, Osmanlı şehirlerine yönelir. Daha açıklayıcı olmak gerekirse Cansever, inşa edilecek yapı içerisindeki elemanların ya da

şehirlerdeki tek tek yapıların özerkliklerini, sınırlarını korudukları hâlde mekanik bir bütünlüğün organizasyonuna katılmaları gerektiğini belirterek yapıları “bağımsız tektonikler” (2016, s. 38) bu organizasyona “yığın kolektivitesi” (1992, s. 57) adını vermiştir. Nitece, bu vurgularıyla parçaların her birini idealize edilmiş bir başka anlamı taşımaya zorlanmaktansa onların özerk varlıklarıyla bütünü meydana getirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Cansever için, sanat tarihi içerisindeki, fertlerin “özel yerlerini bütünlükle ilişkili olarak” muhafaza ettikleri ve ancak tam bu nedenle, unsurları, parçaları yahut ölçükleri değiştiğinde tahrip olan organistik düzenlemeden farklıdır (2005, s. 28). Ona göre esas bütünlük, “kendi ferdi mekânını yaratan parçaların kompozisyonu ile başarılı” (s. 29).

Cansever’in “fert” sözcüğüne, bunu dilbilimin “gösterge” kavramı gibi de okuyabiliriz, bir mimari enstrümanmış gibi sık vurgu yapması boşuna değildir. Bu durum, toplum içerisindeki bireylerin söz hakkını önemseyerek katılımçılığın altını çizdiği demokratik arayışına da naklen karşılık gelir. Bu görüşte parça ve bütün ilişkisi bu kez, birey ve toplum ilişkisi olarak görünmekte, bireylerin özerkliğine dikkat çekilmektedir. Cansever, bireylerin katılım haklarıyla birlikte yaşam birimleri olan aileden, mahalleye ve şehirlere doğru organizasyon kalıpları içerisinde özerk hâlde var olmaları gerektiğini savunur. Başka deyişle mimaride özerk parçaların yan yana gelişini nasıl metonimik bir dizge oluşturuyorsa aynı durum bireylerden başlayarak ailelerin, dolayısıyla toplumsal yapıların yan yana gelmesinde de geçerli hâlde getirilmiştir. Burası, sözcüklerden cümleler ve cümlelerden metinler inşa etmek gibidir. Nitekim Cansever için mimari yapılar ile toplumsal yapıların birbirine karşılık gelmesi, ev ile aile arasında kurulan bir özdeşlikte belirgin olmuştur. Cansever (2009), “[b]u yoğun ilişkiler sistemi içinde şehrin ilk yapı taşı olan ev, insanın barınma zaruretinin bir ürünü, aynı zamanda ailenin yaşama çevresi ve insandan insana ilişkilerin ve aileler (toplumun organize olmuş birimleri) arasındaki ilişkilerin oluşması yolundaki gelişmenin de ilk aşamasıdır” (s. 101) diye görüşünü belirtmiştir.

Bu düşüncedeki özerk yapılardan mimarlıkta ev ve toplumsal planda aile kurumu bütünleşirken komşuluk zincirleriyse metoniminin yan yana getirici özelliği olarak ortaya çıkar. Öyleyse Cansever’in ileri sürdüğü İslami düşünce tarzında gerek mimarlık ve şehircilik gerekse toplumsal ilişkiler metonimik zincirler içerisinde örgütlenecek dizgelerden oluşacak ve tüm ülkenin kentsel, toplumsal, karmaşık sorunlarının çözümüne dönük çok yönlü bir planlama çabasına dönüşecektir. Bu nedenle Cansever için (1996) “ferdiyetin

yüceliği" (126), bireylerin veya başka toplumsal yapıların homojenleştirilmeden, "ne iseler o" (s. 129) olarak değeriendirilmesini gerektirerek İslam düşünncesine hayli anlamlı bir düzeyde katılımcılık perspektifini getirmiştir. Cansever'e (1996) göre, Rönesans mimarisinde, duvar inşasında kullanılan taş, bir mecburiyet olmamasına rağmen, sert olma niteliğini bilhassa vurgulamak için gereğinden fazla işlenmiştir; taş kullanımı, kalıcılık, sağlamlık idealine karşılık gelecek şekilde metaforiktir. Cansever, Gotik mimarideki taşın doğal ve maddi karakterini sergilemenin kaçınılması gereken bir eğilim olduğunu düşünmüştür. Böylece Gotik mimari saklama, Rönesans ise görünür kılma kastıyla metaforik anlatıma yönelmiş, iki hâlde de "ölçülü olmak" yerine "aşırılıklara" gidilmiştir. Bu nedenle Cansever'e göre "Katolik kilisesinin tutumunu temsil eden, maddî varlığı günah olarak kabul eden tasarımcının, mimarın isteğine göre, taş kullanımı ışık ve gölgeyle tesis edilen profillerle değeriştirilmiştir" (s. 129). Ancak Cansever'e kalırsa İslam mimarisi, Gotik mimarinin geriye iten ve Rönesans'ın öne çıkaran bu anlayışından farklı olarak "malzemeyi olduğu gibi, neyse o olarak kullanır; niteliklerini inkâr etmeden ve önemlerine aşırı bir vurgu yapmadan" değeriendirir. Bu bağlamda Cansever, mimari malzemenin olduğundan farklı anlamlar yüklenip metaforik olarak ya da simgesel yan anlamları ifade edecek tarzda kullanımını eleştirmiş, uygunlukla kullanımı yeterli görmüştür.

Umberto Eco'ya (2019) göre mimari nesnelere bildirişim açısından bakılırsa "düzanlamlama" ve "yananlamlama" görevlerini yerini getirir. Eco, düzanlam düzlemine yapılan göndermeyi birinci işlev, yananlam düzlemine yapılan göndermeyi ise ikinci işlev olarak ifade eder. Bu iki işlev arasındaki fark, tarih içerisinde şifrelere ve yorum tutanaklarına göre anlaşılır olmaktadır (s. 35). Örneğin mimarlık tarihçileri, Gotik mimarinin şifrelerinin çözümü için sivri kemer ve tonozun yapısal değeri hakkında tartışmalar yürüttüğünde üç yaklaşımı öne çıkarmıştır. Birinci görüş, tonozun taşıma işlevini hayati bulmuş, katedrallerin yüksek ve zarif konstrüksiyonun ancak bu taşıma işlevi sayesinde dengede durduğunu ileri sürmüştür. İkinci görüş, her ne kadar bu izlenim verilmiş olursa da tonozun statik açıdan bir değeri olmadığını, esas olarak katedrallerin duvarlar vasıtasıyla taşındığını tespit etmiştir. Bir başka görüşse Gotik tonozun statik değeriinin sadece inşa aşamasında söz konusu olduğunu, onun geçici bir iskelet görevini üstlendiğini ama inşa sonrasında yapının diğer öğelerinin bu işlevi yerine getirmiş olduğunu düşünmüştür (s. 35). Eco'ya göre tonozun statik değeri, düzanlamlamanın gönderme yaptığı

birinci işlevidir. Ona göre üç yaklaşım da birinci işlev üzerinden tartışma yürütmüştür; ancak tonozun statik değeri olsun ya da olmasın, bildirişimsel bir değer taşıdığı konusunda şüpheye düşülmemiştir.

Bu noktada tonozun asıl bildirişimsel değeri, yananlam düzlemine gönderme yapan ikinci işlevidir. Eco'ya göre (2019) eğer, “tonoz bir işlevi mümkün kılmak için değil de bu işlevi iletmek, bildirmek için kurulmuşsa, bildirişimsel değeri bir o kadar daha kesin, amaçlı ve geçerli olur” (s. 35–36). Neticede açık olan, “katedral” bildirisindeki göstergelerin, örneğin tonozun ya da vitraylarla bezenmiş duvarların iletiler göndermesidir. Öyleyse katedraller, zaman içerisinde değişiklikler gösterecek şekilde simgesel değer taşıyan unsurlarla şifrelenmiştir. Bu çerçevede Eco, mimari ürünler için toplumsal ve ideolojik açıdan ikinci işlevlerin iletilmesinin birinci işlevlerden daha fazla değer taşıdığını belirtir. Bu düşünce izlendiğinde, Eco'nun vurguladığı “bir araya gelme” niteliğine sahip birinci işlevi, modern döneme uyarladığımızda metonimi, “kutsallığın temsili” olma niteliğini taşıyan ikinci işlevi ise metafor kavramıyla karşılamak mümkündür. Mimari nesnelere yan yana gelişleriyle metonimik olarak biçimsel, strüktürel işlevini yerine getirip bağlamlarını kazanırken onların toplumsal bakımdan bildirişimde bulunmalarıysa simgesel yananlamlar kazanmalarıyla birlikte metaforik olarak değer taşımalarını gerektirir.

Cansever ise, İslam mimarisinde, onun açısından varlığın salt *material* boyutundan söz edilirse, Eco'nun altını çizdiği düzenlamlamanın, yani birinci işlevlerin başat olduğunu, yananlamlamanın, başka deyişle ikinci işlevlerinse pek gerekli bulunmadığını belirtiyor gibi görünür. Buna göre yapı malzemeleri, mimari bir ögenin düzenlamlamasının içerisinde edindikleri bağlam ilahi kudretin bir yansımasıdır. Bu geleneği takip edecek mimarın da bunun ötesinde malzemeye yeni yananlamlar kazandırmasının gerekliliği söz konusu değildir. Bu nedenle Cansever, savunucusu olduğu İslam düşüncesinin mimari temsilinde, her bir parçaya, metaforik olarak ideal anlamları açık bir şekilde imleyen ya da örtük biçimde anırtıran anlatımlardan arındırılmış bir mimari yaklaşımı benimsemiştir. Mimarının birinci ve ikinci işlevinin Orta Çağ'a özgü olmakla kalmadığı, bildirişim açısından özellikle metropollere bakıldığında, birinci işlevlerin yapı teknolojisiyle gelişerek kolaylaşmasıyla ikinci işlevlerin, yani simgesel yananlamlama değerlerinin öne çıktığı ve hatta kültür endüstrisinin de bunu körüklediği bir zamanda Cansever'in bu yalınlığı savunması, onun metonimik bir eğilimle getirdiği mimarlık ve şehircilik anlayışını değerli kılan argümanlardandır.

Cansever'e (1996) göre İslam mimarisinin yapım sistemlerinde izlediğı tutum da bu yönde gözlemlenebilir. Ona göre İslam mimarisi, "Gotik mimarının hâkim karakterinde yahut 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın yapılarında görülebileceğı gibi bir yapının büyük bir *span* [açıklık] ya da olağandışı bir aydınlığa kavuşturulması gibi bir şeyi amaç edinmez. Aksine, İslâm'da teknoloji, sadece kendi önem hiyerarşilerine göre gerçek ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılabilir. Teknolojiler kendi varlık düzeylerinin kanunlarıyla uyum içinde kullanılırken daha üst düzeylerin kanunlar hiyerarşisine uygun olarak seçilir veya yönlendirilir" (s. 129). Cansever'in bu sözlerindeki "İslam mimarisi"nin bize göre özsel niteliklerini ayırt ederken altını çizdikleri, sözünü ettiğimiz meselelerin bir özeti niteliğindedir: Cansever için bir nesne, örneğın bir taş, bir dizgenin parçası olarak ne ayrıca vurgulanacak ne de gizlenecek bir malzemedir. Cansever, varlıkların kendi var oluşlarıyla ve başka varlıklarla uyumlu olarak yan yana gelişiyile, başka deyişle metonimik ilişkileri içerisinde, her "neyse o" olmasını yeterince estetik bir konumlanış olarak değerlendirdiğinden varlıkların ayrıca anlam yükleriyle donatılıp metaforlar adına nesne olarak kullanılmalarını İslam mimarisine uygun bulmamıştır.

Jakobson için metonimi, daha önce değindiğimiz üzere, parçanın bütününe yerine geçmesi anlamındaki kapsamlayımı [*synecdoch*] da ayrıca içine alır. Kapsamlayım, bir parçayı ya da bir bütünü onun bir niteliğiyile veya bir kısmını dile getirerek temsil etmektir; dolayısıyla özel türde bir metonimidir. Hatta Cansever, canlı veya cansız, yeryüzündeki nesnelere bir bütüne mekanik bir biçimde, özerkliğini saklı tutarak bağlandığını çünkü her bir parçanın, esas olan bütünlüğün, yani ilahi kudretin bir parçası ama aynı zamanda tecellisi olduğunu ileri sürüyorsa bu tevhit ilkesi gereğı kapsamlayım anlamındaki metonimik düşünce tarzına da sahip olacaktır.

Bu çerçevede Cansever, düşünsel bakımdan yakın görüldüğü Geleneksel Ekol temsilcisi Seyyid Hüseyin Nasr'ın (1992) şu ifadesindeki gibi düşünür: "Mimarın kullandığı malzemenin tabi olduğı fiziki güç ve kurallara bile, Allah'ın onlara verdiği nitelikleri açığa vurmalarına imkân tanıyacak şekilde, onların bu niteliklerine saygı göstererek davranmalı; böylece onların da yaratılışı simgeleyen uyum ve güzellikten kendilerine düşen payı almaları sağlanmalıdır" (s. 83-84). Öyleyse, İslam medeniyetinde "imaj ve sembollerin genetik temelini" soruşturan Cansever (1996, s. 141), bir varlığın yahut malzemenin kullanımındaki kaygının mesajları taşımak olmasına veya bütünü içerisindeki bir parçanın değışken bir şekilde özerk dile getirilişinden çok, sabit başka bir anlamın yerini tutmasına (*substitution*) itiraz etmektedir. Zira onun merakı, göstergesel bir birimin başka birimler için bağlam vazifesini

üstlenmesi yahut kendi bağlamını bir sistem içerisindeki birimde edinmesidir; dolayısıyla bu ilgi iç yapıya (*contexture*) ilişkindir. Ancak Cansever, (1992) yaşanan modern dünyanın “yanında duran ile ahenkli bir beraberlik oluşturmak yerine ona baskın çıkmaya, egemen olmaya” çalıştığını kabul eder (s. 229). Bu düşüncedeki “yanında duranla” oluşturulacak ahenkli beraberlik düşüncesi işte metonimik bir temsil düşüncesinin ürünüyken baskın çıkmak ve egemen olmak, sözünü ettiğimiz gibi tıpkı metaforun hiyerarşik kullanımını vurgular gibidir.

Cansever’in bu yaklaşımı dünyayı güzelleştirme ülküsündendir. Cansever (2010) bunu İslam sanatındaki tezyinilik bağlamında, “tıpkı bir kolyede kıymetli parçaların yan yana gelmesi gibi” (s. 102) diyerek açıklamıştır. Bütün bunlarla ilişkili olarak, Cansever’in önerdiği şehircilik modelini metonimik bir tarzla ortaya koymasının bir başka sonucu, şehirleşme pratiğine, Ryan ve Kellner’in (2010) metonimi için söylediği gibi, “gelecek yönelimli, dinamik ve belirlenimsiz” (s. 41) bir anlayış katmasıdır. Cansever’in (2007) Osmanlı şehirlerinin klasik dönemine işaret ettiği “asli düşünce” ilişki ve süreç temellidir: Bu nedenle merkeziyetçi, modern kentsel planlama anlayışına, “bir seferde tasarlanıp dondurulmuş ve süresi belirsiz bir gelecek için etkili olabilecek bir hükmün kalıcılığını sağlayacak herhangi bir şey, o geleceğe ihanet etmektir” (s. 346) sözleriyle karşı çıkmıştır.

Bu fikir, yer yer Le Corbusier’i karşısına aldığı da kendini gösterir: Cansever (1992), standartların mühendislik faaliyetleri olarak ele alınmasının, “gelecek neslin insanı için” (s. 86) bir sınırlama olduğunu düşünür. Bu nedenle Cansever, ucu açık bir kompozisyon dan yanadır. Ona göre “buyurgan mimari kararlar” karşısında, parçaları gelecekte yeniden yapılandırmaya, onlara başka formlar kazanmaya uygun olarak tasarlamak gerekir (2007, s. 348). Çünkü, bu yaklaşıma göre “tektoniklerin kitle kolektivitesini oluşturduğu bütünlükler, alt parçalara ayrılabilme, üzerlerine yeni ekler alarak da özelliklerini sürdürme imkânına sahip” (2010, s. 75) olacaktır. Başka deyişle, yapıları “mekanik” tarzda tasarlamak ve alınacak kararlarda mekânları bu anlayışla planlamak, “gelecek meselesine bağlı olarak ileride üzerine alacağı eklentilerin de kaderini belirlemek gibi önemli bir sorumluluğu” yerine getirmiş olacaktır (2010, s. 76).

Turgut Cansever’in görüşlerinden kısmi hâlde esinlendiği Burckhardt’ın (1994) “[p]lastik bir sanatta gelenek yaratıcı özgürlükle (ki onsuz sanat, sanat değildir) nasıl uzlaştırılabilir?” yönlü sorusu, şimdiye dek sözünü ettiğimiz dilbilimsel temelli tartışmalardan bakıldığında ilgi çekici sonuçlar doğurur. Saussure’ün belirttiği gibi dil sistemleri toplumsal uzlaşımlara dayanıyorsa

ve dilsel öğeleri birleştiren bağlantıların yapısı, bu mutlaka vurgulanmalı, zihinsel etkinliklerin çalışma biçimleriye, Burckhardt'ın plastik sanatlar için değindiğı gelenek, şifrelenmiş dil dizgelerine karşılık gelecektir.

Öte yandan geleneksel sanatlar içinde hareket eden yaratıcı, mevcut şifrelerden dilin kuralları uyarınca yeni bağlantılar kurarak dil sistemine katkı sunan kullanıcıya denk düşecektir. Ancak toplumsal bir kurum olan Dilin, bireysel edimlere egemen olması nedeniyle, yapısalcı görüşlerin içerisinde düşünülduğünde sanatçı, yaratımlarını ancak ve ancak toplumsal kurumlara, verili sistemlere, başka deyişle geleneğe bağımlı şekilde gerçekleştirebilecektir. Dolayısıyla bu çerçevede gelenek, Dil; geleneksel sanatçıysa söz edimlerinin icracısı olarak düşünülebilir. Burckhardt, sorusunu dilbilimden yola çıkarak şöyle cevaplamıştır: “Sanatçı, gelenek sayesinde, koşullara, daha doğrusu çalışmasının amacına göre kullanıp uyarlayacağı bir dizi model ya da tipik biçimlere sahip olur. Adapte ederek yaratır, ama bu yaratış belirli yasalara uyar: Modeller ya da tipik biçimler, grameri ve sentaksı olan bir dilin unsurlarıdır; belirli bir sanatta ustalık kazanan kendini dilin kurallarına uydurarak özgürce ifade edebilir, daha doğrusu, dilin kaynakları sayesinde kendini özgürce ifade edebilir” (s. 200).

Şimdi, Saussure'ün dilbilime katkısı, Dili özerk bir sistem olarak kabul edip bir sistemin içerisinde açıklama girişimindedir. Dil sisteminin birimleri olan göstergelerin, yani sözcüklerin adlandırılmasının Dil dışından, bir nedene bağılı olarak belirlenmediğini, anlamın dil sisteminin içinde organize edildiğini, dolayısıyla kuralların nedensiz oldukları hâlde uzlaşma dayandığını söylemesi bunun bir ifadesidir (Tura, 1996, 101). En fazla Saussure, insanların sahip oldukları dil yetisini, kalımsal aktarımla açıklama yoluna gitmiştir. Kısacası, özerk olan dil sistemiyse de bireyler değildir. Bireylerin ya da sanatçıların özerk olmadıkları, gelenek içerisinde hareket ettikleri, mevcut yasalara bağılı kalma gereklilikleri konusunda Burckhardt da hemfikirdir. Ancak Burckhardt için geleneksel örüntüdeki uzlaşımın Saussure'den farklı olarak bir nedeni vardır; bu neden İslam düşüncesi içinde, ilahi iradeye atfedilmiştir. Bu konuda, Turgut Cansever'in de dahil olduğu İslam düşüncesi hakkında, tanrının vergisi olanla insani pratiklerin birbirinden ayırt edildiğı söylemek dahi fazladır. Yine de yöntem bakımından, sistemlerinin işleyişlerini, bunları var eden koşulları geride tutup sadece sistemlerin çalışma ilkelelerinin içinden okuma konusundaki ortaklık gün yüzündedir. Burckhardt'ın Dil ile gelenek ve söz edimleri ile geleneği takip eden sanatçının yerine getireceğı kurallar arasında kurduğı ilişki de bunu göstermektedir.

Bu noktada, Best ve Kellner'ın (2011) ifade ettiği şekilde düşünüldüğünde, yapısalcılığa göre simgeler, bilinçdışı ya da toplumsal ilişkiler, yani tüm sistemler tıpkı dil gibi yapılanmışken ortada beliren anlamın türevsel olduğu görülür. Başka bir deyişle yapısalcı düşüncede eğer sistemler de dil gibi yapılanmışsa bu sistemlerin kullanıcıları olan bireyler Dilin, söz üzerindeki hâkimiyetinde olduğu gibi üreteceği edimlerinde, yaratımlarında sistemlerin işleyişine bağımlı kılınmıştır. Dolayısıyla bu yapısalcı düşüncede anlam, “özerk bir öznenin şeffaf amaçlarının yarattığı” değildir; “bizzat özne, dil içerisindeki bağıntıları yoluyla” oluşturulmuştur. Böylelikle yapısalcılığa göre öznellik, “bir toplumsal ya da dilsel inşa (*construct*) olarak” görülmüştür. Çünkü sözünü ettiğimiz gibi bu düşüncede, özne tekleri tarafından gerçekleştirilen tikel (*particular*) edimlerin, yani sözün dil sistemleri tarafından belirlendiği öne sürülmüştür (s. 35).

Burckhardt'tan devam edildiğinde; ona göre sanat tarihçileri, eserlerinin esinlendiği manevi hakikati gözlerden yitirerek sanatçının kişiliğine ve ruh hâllerine odaklanıldığı görülür. Ancak İslam sanatlarında yaratıcılık, Avrupa'dakinin tersine, bir sanatçının bireysel ediminin ürünü değildir. Geleneksel İslam sanatlarının yaratıcıları, Burckhardt'a göre (1994), “İlâhî kanunlara 'boyun eğmesi' sayesinde güzelliği üretenin ya da yaratmanın kendisi olmadığı, bir sanat eserinin ancak kâinatta düzene itaat ettiği oranda güzel olduğu ve bu yüzden evrensel güzelliği yansıttığı gerçeğinin her zaman bilincindedir”. Yazarın, “boyun eğme” ifadesiyle “İslam” sözcüğünün gerçek kelime anlamına gönderme yaptığı düşünceye göre sanatçı, söz konusu teslimiyetle yaratıcılık coşkusundan kaybetmeyecek; aksine, kişiler üstü nitelik kazanacaktır (s. 230–231).

Neticede Titus Burckhardt, geleneksel üretim içerisindeki yaratıcılık bahsine, Saussureyen geleneğe benzer bir noktadan, bu geleneğe referansla açıklama getirir. Cansever ise önerdiği şehircilik modeliyle bu akıl yürütmeye katkıda bulunur. Çünkü geleneksel işleyiş, sadece Burckhardt'ın görüşleri üzerinden kabul edildiğinde, geleneğe uygun yapı üretiminin ve toplumsal yaşamın gözetilmesi durumunda, birbirine bağlı ve son derece kayda değer iki problem baş gösterecektir. Birincisi bu modele, bireylerin ya da yapı üretiminde parçaların durağan işleyişe sahip oldukları yönünde bir eleştiri getirilecektir. İkincisi, bu okuma biçiminde, gelenekte yine bireylerin veya yapı parçalarının özerk varlıklar olmadıkları, yaratıcılıklarının da Burckhardt'ın savunduğu üzere ancak merkezî yasalara itaat etmeleriyle gerçekleşebileceği kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir.

Cansever, Osmanlı şehirlerini ve toplum yapısını bu eleştirilerden kurtarmak üzere geleneğe dönük yeni okuma ve buradan geleceğe dönük bir şehircilik teklifi geliştirecektir. Bu strateji, Cansever'in birbiriyle ilişkili olarak birincisi mimarlık ve şehirciliğe standartlar getirme (1996, s. 131), ikincisi modern çağın getirisinden farklı olarak, geleneksel bilginin temellük edilmesiyle mümkün olan bir uzmanlaşma fikrine ilişkindir (1996, s. 128). Değindiğimiz üzere, Cansever, Osmanlı'nın yapı üretme pratiğinin Le Corbusier'in tasarımlarında olduğu gibi, hatta onun dahi Doğu kültürlerinden edindiğini öne sürdüğü üzere, "mekanik" bir işleyişe sahip olduğunu iddia etmektedir. Böylelikle Cansever, işleyiş organik olmaktan kurtararak akışlara, harekete, üzerine ek almaya, tamir görmeye ve geleceğe tahakküm kurmayarak gerektiğinde değişebilmeye açık hâle getirmiş olacaktır.

Bu metodun çağdaş şehirlere adaptasyonu içinse Cansever, biri merkezî ve diğeri bölgesel, iki yöntemi dikkate alarak standartlar geliştirmeyi benimsemiştir (2010, s. 174). Merkezî standartlar, Saussure'ün toplumsal bir sözleşme olan Dil kavramı gibidir; İslam mimarisinin her koşulda bağlı bulunduğu üslup özelliklerini ancak sadece teknik olmaktan çok, öze ve içeriğe dair prensiplerini ortaya koyacaktır. Yerel standartlarsa, bölgesel şartlara, iklim özelliklerine, arazi yapısına, kullanıcının ekonomik durumuna göre değişebilme hakkına sahip olacaktır. Ona göre mesela mahallelerin oluşumu, belirli standartlar, değerler ve davranış düzenleri içerisinde gerçekleşir; mahalle, "topoğrafik özelliklere uygun olarak gelişen yollar, yol kenarlarında üzerine yerleştikleri arsanın, komşu yapıların oluşturduğu fizikî, sosyal, kültürel, mimarî, tarihî şartlara uyum içinde bağımsız, yüce fertler olarak evler var olur. Yollar boyunca birbirini takip eden ev dizilerinin tezyini düzeni adeta bir beytin iki mısraı gibi birbirini tamamlar" (2010, s. 174). Dolayısıyla Saussure'ün dil sistemine bağlı olduğu hâlde bireysel edimler olan söz kavramında olduğu gibi yerel standartlar merkezî standartlara, başka deyişle uzlaşmaya bağlı kalacaktır. Ancak Cansever için bu model, organik olmaksızın mekanik olduğu için, bütünü yansıtan, ona bağlı parçalar, özerklik kazancak ve Burckhardt'ın sadece "boyun eğen" yaratıcılarından farklı olarak, yine merkezî standartlara bağlı olmakla birlikte ancak bu kez özerk işleyişlerine sahip olarak kalacaklardır. Böylece mimarlıkta merkezî bürokratik politikalarla hareket edilmeyecek, şehircilikte ve toplumsal yaşamda ise şehirler, öbekler hâlinde kendi ihtiyaçları doğrultusunda yönetilecek, mahalleler iç işleyişleri içerisinde birbirinden farklı yaşam birimlerini oluşturacaktır.

Sonuç Yerine

Roman Jakobson'un düşünceleri yeniden izlenirse Cansever'in niçin metaforik olmaktan uzak hâlde, metonimik düşünce tarzına sahip olduğu bir kez daha açığa çıkmaktadır. Anımsanacağı üzere, Cansever, sabit ve genel geçer anlamları empoze etmesi nedeniyle metaforik düşünme tarzını tercih etmemiştir. Cansever'in metonimik düşünce tarzı, onu yeryüzünü güzelleştirme ülküsüne, bütünün parçalarının tevhit inancı etrafında, süreç düşüncesi içerisinde yan yana gelmesiyle ilahi kudreti yansıtmaya gerektiğine götürmüştür. Bunun sonucunda, Cansever için yeryüzünde kutsal mekânlar söz konusu olmayacaktır. Zira mekânların birbirine eklenerek dinamik bir varlık kazanmalarıyla, zaman ve mekânın bütünüyle kutsal olduğu fikri belirginlik kazanmıştır. Bu hâlde Cansever'in, İslam düşüncesini mimarlık alanında temsil edebilmek için üretilecek mekânlarda metaforu bir temsil aracı olarak kullanmaya artık ihtiyacı kalmayacaktır.

Sözünü ettiğimiz üzere Roman Jakobson, Saussure'ün Dil ve söz ayrımı ile çağrışımsal ve dizimsel eksen modellerini bir arada, birbirine karşılık gelecek hâlde düşünür. Jakobson, Saussure'ün ikili karşıtlıklarından çağrışımsal eksen, kültürel bellek havuzundan bir seçmeye dayandığı için Dil ile, dizimsel eksen ise aktüel bir etkinlik şeklinde kombine etmeye dayandığı için söz ile ilişkilendirir. Dolayısıyla metaforu Dile, metonimiyi ise söze yakın bulur (Lodge, 2003, 65). Sonuç itibarıyla, bu okuma takip edildiğinde Turgut Cansever'in bireysel etkinliklere, birincisi "ferdiyetin yüceliği" ve ayrıca, mimari yapısal parçalara ise "bağımsız tektonikler" düşüncesiyle yaklaşım özerklik tanınması anlamlı olur. Burada bireylerin toplumsal uzlaşmalara bağlı kalsalar da özgür varlıklar olmaları gibi tektoniklerin de bir "kolektivit"nin parçası olsalar dahi bütünden özerk oldukları kabul edilmiştir.

Bu durumda Cansever, toplumsallıkta fertlerin ya da mimarlık ve şehircilikte yapı birimlerinin merkezi kararların mutlak belirleyiciliği altında kalmalarındansa kişisel ya da bölgesel özelliklere uygun hareket etme haklarını teslim etmiştir. Çünkü ona göre, ister mimari isterse toplumsal olsun, dilbilimsel ifadeyle her bir birim, ilahi olanın yaratımlarının kısmi bir parçasıdır; dolayısıyla her bir parçanın tasarımı, bütünün hayal gücünde canlandırılmasını gerekli kılmak için gerçekleşecektir. Başka deyişle Cansever, yapıcı çevrede insanın bir etkinliği olarak inşa edilecek bir araya getirişlerin de ilahi kudretin, onun yaratıcılığın bir aynası olduğunu düşünmekle metonimik bir düşünce tarzına sahip olduğunu pekiştirmektedir. Bu bağlamda, Cansever için dünyayı güzelleştirmek ya da tezyinilik, gerek yapıların yan yana gelerek ancak

dil birimlerinde olduğu gibi, birbirlerine göre anlam kazanarak bir dizimi oluşturması ve gerekse her bir birimin tevhit inancı gereği, bütünlükleri temsil edecek şekilde özerk bir mevcudiyete sahip olması metonimik bir düşünce tarzının ifadesidir.

Extended Abstract

Linguistic Considerations on Turgut Cansever's Urbanism

*

Fatma Sinem Akbulut
ORCID: 0000-0002-6621-0436

This study applies several linguistics concepts to examine the way Turgut Cansever's thoughts are reflected in Islamic architectural designs and construction. In examining this, first, Saussure's distinction between language as a social construction (*langue*) and language as individual speech (*parole*) and his distinction between syntagms (*syntagma*) and paradigms (*paradigma*) are discussed. Next, Roman Jakobson's notions of metaphor and metonymy are addressed in contrast to Saussure's dualities. Jakobson, in adhering to the Saussurean tradition, approaches the distinction between language and speech and the syntagmatic and paradigmatic axis models in terms of reciprocity, associating the syntagmatic axis with language, as it is based on a selection from the cultural memory pool, and the paradigmatic axis with speech, as it is based on an actual activity. In other words, he finds metaphor to correspond to language and metonymy to speech (Lodge, 2003, 65). These concepts are analyzed according to the views expressed by Ryan and Kellner.

Cansever opposed the idea of hierarchy in terms of both urban design and social functioning, and his architectural designs reflect this objection. Instead, in his designs he applied a cultural representation strategy that was radically different from the hierarchical architectural understanding and social ideology. Through this strategy he maintained his conservative Islamic identity, arguing that the images, objects and tectonics in architectural practice should reference God, which meant that he refrained from using the symbols associated with the hierarchical ideology in establishing the relationship between Islam and architecture. Here, the concept of metaphor, as developed by Ryan and Keller, can be used to contrast Cansever's anti-metaphor approach to design; the metonymic intellectual orientation proposed by Ryan and Keller can

be seen in Cansever's designs in terms of the central architectural standards he applied, the attention he drew to the part-whole relationship, and his ideas of mechanicism and ornamentalism, which are only meaningful when we consider them in light of the Islamic principle of Tawhid (unification).

According to the concept of metonymy, images, as individual parts themselves, are either connected to other parts or related to the whole to which they form a part. Contrary to metaphor, metonymic representation advances the principle of equality insofar as it brings together the parts that make up the whole; that is, one part does not take precedence over another. Therefore, while the parts are autonomous structures, they cannot be understood outside of their relationship to the whole. This dynamic appears to be identical with the mechanistic design conception developed by Le Corbusier, who opposed the traditional idea of organic whole seen in some cities by affirming the differences of architectural pieces and forming autonomous structures. According to Cansever, Le Corbusier's idea, for example, that the house and the street should be independent entities, is based on the cities of Eastern civilizations. Cansever, however, focuses on autonomous structures in the Ottoman cities, which for him are the real source of this idea. He referred to the structures as "independent tectonics" and this organization as "mass collectivity", stating that the elements within the structure to be built or the individual structures in the cities, should participate in the organization of the mechanical whole in order to preserve their autonomy and boundaries. Later, Cansever would insist that each of the parts should form the whole with their autonomous existence rather than being forced to carry an idealized meaning.

According to Cansever, this relationship between the part and the whole corresponds to a democratic conception, where the part and whole represent the relationship between the individual and society, with attention being drawn to the autonomy of individuals. Cansever argued that individuals should exist autonomously within the organizational patterns of the family, which are living units, the neighborhood, and the cities, along with the preservation of their equal participatory rights. In architecture, just as the combination of autonomous parts constitutes a metonymic system, the same is valid for family dynamics, and therefore for social structures, starting from individuals. Among the autonomous structures in this system of thought, the house in architecture and the family institution on the social plane are integrated, with the neighborhood functioning as the metonymy of these two en-

tities. In Cansever's approach, the social relations operating within architecture and urbanism consists of systems that must be organized in metonymic chains and transformed into a multi-faceted project to resolve the country's urban and social problems. From this view, Cansever (1996), argued that "the supremacy of individuality" (126) lent a meaningful perspective on the idea of participation to Islamic thought by requiring individuals or social structures to be evaluated in terms of "what they are" (p. 129), without homogenization.

Turgut Cansever also sought to develop architectural standards at the central and regional levels (2010, p. 174). Accordingly, central standards correspond to Saussure's concept of language, which he proposed was a social contract, and points to Cansever's idea that Islamic architecture has stylistic features to which it is bound under all conditions. These features, it is important to note, reveal the principles of essence (form) and content rather than being technical. Regional standards, on the other hand, can change according to local conditions, climatic characteristics, land structure, and the economic status of the users. Accordingly, neighborhoods should be shaped on the basis of certain standards, values and behavioral patterns. Although connected to Saussure's language system, local standards adhere to central standards, or in other words social consensus, as in the concept of speech, which is an individual activity. It is important here to remember, for Cansever, this model is not organic, but mechanical; therefore, although it reflects the whole, the parts connected to it are autonomous. According to this approach, the architectural decisions to be taken will not be driven by bureaucratic policies; rather, cities will be managed in line with their subjective needs and differences, and neighborhoods will form autonomous living units with their decentralized functioning. In this approach, Cansever's reference is Ottoman cities. Using the planning model of the Ottoman cities, he was able to adapt his ideas to Turkey's modern cities, where he sought to reflect the relationship between the traditional social life and Ottoman art.

To conclude, the metonymic thought of Turgut Cansever led him to pursue the ideal of beautifying the world: He argued that by integrating the parts of the whole, as a reflection of the tawhid (unification) belief of Islam and philosophical principles, the design should reflect the divine power. For Cansever, there is no question of sacred spaces, as all of time and space are completely sacred, a belief that is apparent in his articulation of spaces and their dynamic existence. Therefore, he felt that metaphor was not needed as a means to represent Islamic thought in the new architectural spaces produced.

However, we argue that this idea is not limited to urbanism for Cansever, rather, each structure, whether it is architectural or social, is linguistically speaking, a partial unit, a "part" of the creation of the divine; therefore, the purpose in the design of each part is to facilitate imagination of the "whole".

Kaynakça/References

- —. (1996). İslâm mimarisi üzerine düşünceler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (1), 119–146.
- —. (2005). *Mimar Sinan*. İstanbul: Albaraka Türk Yayınları.
- —. (2009). *İslam'da şehir ve mimari*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- —. (2010). *Osmanlı şehri: Şiir'den şehir'e*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armağan, M. (haz.). (2016). *Kubbeyi yere koymamak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Barthes, R. (1993). Göstergebilim ve şehircilik. *Göstergebilimsel serüven*. içinde (Çev. M. Rifat, S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Best, S. ve Douglass K. (2011). *Postmodern teori: Eleştirel soruşturmalar*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Burckhardt, T. (1994). *Aklın aynası: Geleneksel bilim ve kutsal sanat üzerine denemeler*. (Çev. V. Ersoy). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cansever, T. (1992). *Şehir ve mimari üzerine düşünceler*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Düzenli, H. İ. (2009). Vefeyat: Turgut Cansever (1920–2009). *İslam Araştırmaları Dergisi*, 22, 160–181.
- Eco, U. (2019). *Mimarlık göstergebilimi*. (Çev. F. E. Akerson). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Jakobson, R. (2003). Metaforik ve metonimik kutuplar. (Çev. E. E. Çakmak). *kitaplık Dergisi*, 65 (Ekim), 76–87.
- Lodge, D. (2003). Eğretileme ve düzdeğişmece. (Çev. M. H. Doğan). *kitaplık Dergisi*, 65 (Ekim), 65–69.
- Nasr, S. H. (1992). *İslâm sanatı ve maneviyatı*. (Çev. A. Demirhan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Rifat, M. (1998). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları: 1. Tarihçe ve eleştirel düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik kamera: Çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*. (Çev. E. Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (Çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Tanyeli, U. ve Yücel, A. (haz.) (2007). *Turgut Cansever: Düşünce adamı ve mimar*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ve Garanti Galerisi Ortak Yayını.
- Tura, S. M. (1996). *Freud'un Lacan'a psikanaliz*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mimarlık ve Edebiyat İlişkisine Dair Yapılmış Akademik Çalışmaların Bir Sınıflandırması

*

Ayşe Pınar Serin Güner¹
ORCID: 0000-0003-4043-0219

Hikmet Gökmen²
ORCID: 0000-0002-3568-8226

Öz

Günümüz teknolojik ve toplumsal gelişmeleri paralelinde, her türden disiplinler/disiplinlerarası etkileşimler artarak devam etmektedir. Mimarlık da edebiyat da disiplinler üretimlerini toplumsal alanda gerçekleştiren, üretim alanındaki sosyal ortamdan etkilenen disiplinlerdir. Bu çok yönlü ilişki disiplinler arası araştırmalara katkı koyması açısından araştırılmaya açıktır. Makale, mimarlık ve edebiyat arasında her iki alana da etki eden disiplinler arası bilgi aktarımının nasıl gerçekleştirildiği motivasyonu, mimarlığın da edebiyatın da mevcut bilgi yelpazesini genişleten disiplinler arası etkileşimlerin akademik araştırmalara etkisini araştırmaya odaklanır. Bu kapsamda 1987 yılından günümüze Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nin tez arşivinde bulunan, mimarlık ve edebiyat disiplinlerinin ilişkisini irdeleyen, tamamlanmış yüksek lisans/doktora tez çalışmaları farklı açılardan ele alınmaktadır. "Mekân, mimarlık, edebiyat, metin, dil, mimari" gibi anahtar kelimelerle taranan tezler sonucunda, mimarlık ve edebiyat ilişkisinin yalnızca mimarlık ve edebiyat alanlarında değil farklı sosyal disiplinler tarafından da ele alındığı görülmüştür. Disiplinler arası araştırmalara farklı perspektiflerden katkı koyan, yeni araştırmalara alan açan bu irdeleme makale kapsamında mimarlık disiplini ve mimarlık kavramları ile mimarlık alanına sunduğu/sunacağı inkânlarla ele alınmaktadır. Makale kapsamında ulaşılan 125 adet tez çalışması mekânı ele alma ve kullanma, mekânın anlamını yeniden üretme potansiyelleriyle tartışılırken, bu iki alanın bilgisinin hangi edebî eserler, hangi edebiyatçılar, edebiyat alanında hangi kavramlarla ele alındığının değerlendirmesini de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Edebiyat, Mekân, Disiplinlerarası Etkileşim, Ulusal Tezler

¹ Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: pnrserin@gmail.com

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: hikmet.gokmen@deu.edu.tr

A Classification of Academic Studies on the Relationship between Architecture and Literature

*

Ayşe Pınar Serin Güner³
ORCID: 0000-0003-4043-0219

Hikmet Gökmen⁴
ORCID: 0000-0002-3568-8226

Abstract

Today's technological and social developments, all kinds of disciplinary / interdisciplinary interactions increasingly continue. This relationship is open to exploration in terms of contributing to interdisciplinary research. The study focuses on researching the effects of interdisciplinary interactions on academic studies. In this context, completed master's/doctoral thesis studies, which are in the thesis archive of the National Thesis Center of the Higher Education Institution since 1987, are included. As a result of the theses scanned with keywords as "space, architecture, literature, text, language, architecture" it is seen that the relationship between architecture and literature is not only dealt with in the fields of architecture and literature, but also by different social disciplines. This examination, which contributes to interdisciplinary research from different perspectives and opens up new researches, is handled within the scope of the study with the architectural discipline and the concepts of architecture and the possibilities it offers to the field of architecture. A total number of 125 thesis reached within the scope of the article are discussed with the potential of handling. It also aims to reveal the evaluation of how the knowledge of these two fields are handled with which literary works, which literati and which concepts in the field of literature.

Keywords: *Architecture, Literature, Place, Interdisciplinary Interaction, National Theses*

³Master, Dokuz Eylül University, E-mail: pnrserin@gmail.com

⁴ Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, E-mail: hikmet.gokmen@deu.edu.tr

Giriş

Mimarlık ve edebiyat toplumsallıkla ortaya çıkan, var olan ve sürdürülen samsal alanlardır. Toplumsal ortamda var olan tüm gerçeklikler, edebi eserlere ve mimarlık alanına doğrudan yansır. Edebiyat ve mimarlık ilk bakışta sosyoloji, psikoloji, felsefe ve tarih gibi sosyal bilimlere ait diğer disiplinler kadar doğrudan ilişkilendirilememektedir. Oysaki mimarlık da edebiyat alanı da toplumsal ortamın bir parçası olarak kendi bağlamlarında ilişki içerisinde. Edebi eserlerin içerisinde tasvir edilen mekânsal anlatılar, gerçek/kurgusal mekâna ait yazılı bilgiler aktarır. Edebi eserde anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin daha iyi aktarılması, olay örgüsünün okuyucunun zihninde daha belirgin imgeler yaratması ve eserde yer alan karakterlerinin psikolojik tasvirlerinin daha detaylı yapılabilmesi için her zaman mekânsal anlatılara ihtiyaç duyulmaktadır. Mimari perspektifte ise mimarlık pratiği mimari teori, mimarlık kuramı ve mimarlık tarihi gibi araştırma alanları yazılı anlatıma, metne gereksinim duyar. Bir mimari yapı, tasarımından inşa edilmesine ve hatta deneyimlenme sürecinde bile sayısız yazılı ifadeye gereksinim duyar. Günümüzde mimari dille inşa edilen birçok mimari yapı hakkında mimarlık ortamına ve mimarlık bilgisine katkı koyan yazılar yazılmaktadır.

Mimarlık ve edebiyat arasında toplumsal dinamiklere bağlı olarak gerçekleşen disiplinler arası etkileşim toplum bilimlerinde yapılmış birçok çalışmaya yansımıştır. Makale, mimarlık ve edebiyat ilişkisine disiplinler arası ortamda gerçekleştirdikleri iletişimi odağına alarak bakar. Bu disiplinler arası etkileşimi sağlayan temel unsur her iki disiplinin kullandığı dil ve metindir. Makale kapsamında mimarlık ve edebiyat ilişkisi, mimarlık ve edebiyat alanında gerçekleştirilmiş lisansüstü tez çalışmaları perspektifinden irdelenmektedir. Mimarlık ve edebiyat disiplinlerinin birlikteliğinin lisansüstü tez çalışmaları boyutuyla ele alındığı makalenin kavramsal altyapısı ise her iki alanın toplumsallığı, dili ve yazıyı kullanma durumları ve dille kurdukları iletişim boyutuyla ele alınmaktadır.

Mimarlık ve edebiyat meslek pratiklerini farklı disiplinler diller kullanarak sürdürürler. Makalede mimarlık ve edebiyatın ilişkisinin temelini dil unsuru ile başladığı düşünülmektedir. Mimarlık inşai bir üretim şekli olarak düşünce ve üretiminde öncelikli olarak yarattığı imajlara ve fiziksel gerçekliğe dayalı mimari dili kullanırken; edebiyat, edebi eserlerinde yazılı üretimle gerçekleştirdiği edebi dili kullanır. Farklı dilleri kullanan bu iki ortamda edebi-

yatın edebi dili içerisindeki mekâna dayalı bilginin, mimarlık ortamında üretilen lisansüstü araştırmalara ne şekilde yansıdığı tartışılmaktadır. Benzer şekilde her ne kadar edebi dili kullanmasa da mimarlık disiplininin yazı diline dayalı unsurları bir araç olarak kullanarak kendi disiplininin mevcut bilgi çerçevesini hangi kavramlarla akademik perspektifte ele aldığı araştırılmaktadır.

Yazınsal metinlerin öğretici (didactic) ve esinlenici (inspirational) olma durumu mimarlık bilgisine farklı açılardan katkı koyar. Yazınsal metinlerden yapılan bu çıkarımların mimari üretimi doğrudan besleme özelliği olup mimarlık alanına ve mekâna dair gerçekleştirilecek araştırmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir (Çağlar, Ultav ve Boyacıoğlu, 2013; s.62-63). Mimarlık disiplini çerçevesinden ve mimari bakış açısıyla gerçekleştirilen bu araştırmayla, öncelikli hedef mimarlık ve edebiyat arasındaki diyalektik durumların mimarlık bilgisine katkı koyması ve yeni alanlar açmasıdır.

Disiplinlerarası Toplumsal Bir Üretim Alanı Olarak Mimarlık

Mimarlık disiplini yalnızca fiziksel mekân inşa etmek üzerine bir meslek pratiği değildir. Mimarlık, doğası gereği mekânı üretirken mekânın kullanıcı ve onun çevreyle ilişkisini göz önünde bulundurmaya, kullanıcının hem fiziksel ihtiyaç ve özelliklerine hem de sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına/aktivitelerine uygun yaşam alanları tasarlamak zorundadır. Mekânın üretimine bir veri olarak dâhil edilen bu fiziksel, sosyal, psikolojik parametreler, mimarlığın toplumsal bir üretim olmasının ve bu durumun mimarlığı disiplinler arası bir bilgi üretim alanı haline getirmesinin doğal bir sonucudur.

Disiplinler arası gerçekleşen her türden toplumsal üretimler doğası gereği birden fazla alanın ortak katkısı ile yürütülen, çoklu bakışa sahip bir bilgi üretim biçimidir. Disiplinler arası gerçekleşen bu etkileşimli üretim sürecinde her disiplin kendi alanının bakış açısını yansıtarak bu çok bakışlı bilgi üretimine katkı koyar.

Toplumsal ve sosyal ilişkiler, gündelik hayat aktiviteleri bir mekân içerisinde gerçekleşir. Mekân gereksinimi olan toplumsal pratikler mekânı bir etkileşim ve deneyimleme alanı haline getirir. Mekânı üreten, mekânsal ilişkileri kurgulayan mimarlık, mekânın toplumsal boyutuyla gündelik hayatın ve gündelik hayata etki eden tüm sistemlerin bir parçasıdır.

Kentsel mekânı kurgulayan/inşa eden mimarlık ve mekân bilgisi de toplumsal alana temas eden birçok disiplinin araştırma ve çalışma alanına dâhil olmaktadır. Mimarlığın doğası gereği insanı ve insana dair tüm durum-

ları/faaliyetleri önceleyen ve kapsayan yapısı, mimarlık disiplininde gerçekleştirilen kuramsal çalışmalara ve mesleki pratiklere yansımaktadır. Fransız sosyolog/eleştirmen/felsefeci Henri Lefebvre, 1974 yılında yayınladığı “*Production de l’espace - The Production of Space*” (Mekânın Üretimi) adlı eserinde mimarlığın çok yönlü toplumsallığına işaret eder. Kendinden önceki düşünürlerin mekâna bakışlarından farklı olarak mekânın toplumsal yönünü vurgulayan Lefebvre mekânı sosyal yaşamın hem aracı hem de sonucu olarak görür. Bu görüşe göre mekân, toplumsal bir üründür ve toplumsal alana ait her üretim biçimi mekânı yeniden üretmektedir. Mekân, bu toplumsal yönüyle hem fiziksel bir üretim hem de gündelik yaşam faaliyetleri ve deneyimleri içeren çok sayıda fiziksel olan/olmayan katmanları içeren disiplinler arası yaklaşımla ele alınması gereken bir olgudur. Mimarlık aracılığıyla inşa edilen fiziksel çevre de deneyimlenerek, kullanılarak, hatırlanarak ve yaşanarak sürekli olarak yeniden üretilir (Lefebvre, 1974: 2014).

Lefebvre’nin görüşüne benzer şekilde mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Uğur Tanyeli kendisiyle yapılan “*Uğur Tanyeli ile Söyleşi: Toplumsallık Üretim Biçimi Olarak Mimarlık*” adlı söyleşide mimarlığın bir “*toplumsallık üretme pratiği*” olduğunu ve toplumsallık üreten her pratiğin kendi alanının özerk olma durumunu bozduğunu, alanın sınırlarını problemli hale getirip tartışmaya açtığını öne sürer. Toplumsallık üreten her pratiğin kendi alanının var olan sınırlarını genişletmeye zorunlu olduğunu ve mimarlığın da bu disiplinler arası ortamdaki kaostan faydalanması gerektiğini savunur. Mimarlığı herkes tarafından kolayca anlaşılır bir formun içerisine hapsedmek yerine onu her defasında sınırları olmayan bir dünyada yeniden üretilen bir virtüellik olarak görür. Tanyeli’nin sadece mimarlık alanına indirgenemeyecek kadar somutlaştırarak ele aldığı toplumsallık meselesi “*kültür dünyasına*” da önemli ölçüde yansır. Tanyeli bu bağlamda toplumsallığı “*en geniş anlamda fiziksel çevre üretimi alanından bakıp, aslında toplumsallığı, onun mekânlardaki, düşüncelerdeki, pratiklerdeki, estetik duyuşlardaki tezahürlerini*” anlamaya çalışmak olarak görür (Karadeniz ve diğ., 2016).

Mimarlık ve Edebiyatta “Dil”

“Dil varlığın evidir”
Heidegger, 1999; s.5

“İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimeler veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan” anlamına gelen dil, farklı alanlarda farklı anlamlar

taşıyan çok yönlü bir olgudur. İletişimin çoğu zaman ön koşulu olan dil, temelinde anlaşma ve anlama amacı olan bir anlatım ve ortak iletişim aracıdır. “Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi” de olan dil aynı zamanda bir mesleki disipline veya üretim biçimine ait ortaklık anlamına da gelmektedir. Meslek gruplarının, üretim biçimlerinin/araçlarının, uzmanlık alanlarının bir dili olabileceği gibi bu alanlarda üretilen nesnelere de kendine özgü yapıları/dilleri olabilmektedir (TDK Sözlük, 2020).

Fransız dilbilimci André Martinet dili “insanın kendi bilgi ve deneylerini, bir anlamsal kapsamı ve bir ses karşılığı olan birliklerle her toplumda bir başka biçimde açıkladığı bir bildirişme aracı” olarak tanımlar (Martinet, 1985). Dilin toplumsal özelliğine vurgu yapan Martinet’in görüşüne paralel olarak Aksan da dili “düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge” olarak açıklar (Aksan, 2007; s.55). Dil, bu toplumsal yönüyle toplumsal dinamiklerle birlikte farklı kalıplarla var olur ve aralarında mimarlık ve edebiyatın da yer aldığı toplumsal disiplinlerle ilişki içerisinde.

Mimarlık, sahip olduğu temel unsurlar ve ifade biçimleriyle kendine ait bir dilsel sistemi olan, aynı zamanda kendi söylem ve gerçekliğini ifade etmede yazı dilini kullanan bir alandır. Geçmişten günümüze mimarlık bilgi alanını tanımlayan yazılı, sözel ve inşa etmeye dayalı tüm süreçler mimarlık disiplininin bütüncül dilsel sistemini oluşturan unsurlardır.

Gürhan Tümer mimarlığın dille olan ilişkisini açıklarken mimari yapının kurulumunda mimarın dille, sanatla ve doğayla ilişki kurmasının zorunlu olduğunu belirtir. Tümer’e göre mimarlık ve dil ilişkisinin bir geçmişi ve aşamaları vardır. Mimar, yapısını tasarlamadan önce yazılı ve sözlü araştırmalar yapar ve bu süreçlerin bir kısmını dilsel olarak yürütür, dilden yoğun olarak yararlanır. Yapının inşa aşamalarında yine sözlü ve yazılı olarak meslek pratiğini yürüten aktörlerle dil aracılığıyla ilişki kurulması gereklidir. Bunların ötesinde mimarın bütün sanat dallarından faydalanması, estetik bilincinin gelişmesi için yazın sanatıyla, dille ilişki kurması gereklidir (Tümer, 1982).

Edebiyat alanı da toplumsal bir sanat alanı olarak eserlerini toplumsal ortamdan beslenerek üretir. Edebiyat alanı, sanatsal üretimini gerçekleştirirken edebi dili kullanır. Edebi eserler yazı/metin yoluyla üretilir ve bu bakımdan yazı dili edebiyatın var olması için temel araçtır. Edebiyat alanında dilin sistematik bir dizgeler bütünü olarak anlamlı bir şekilde bir araya gelmesi yazıyı, yazının edebi bir anlatımla belli kuram/yöntem/türlere ayrılarak özelleşmesi ise edebi eseri var etmiştir. Edebiyatta kullanılan edebi dil, hem edebi

eserin var olmasını sağlayan bir araç hem de edebiyatın amacıdır. Çünkü edebiyat okuyucuyla iletişim kurma hedefini kullandığı edebi dil aracılığıyla gerçekleştirir. Edebiyatçının kullandığı edebi dil araçsallaşarak edebi esere dönüşür.

Mimarlık alanının da edebiyatın da kullandığı yazılı/sözlü/görsel/teknik dil sayesinde gerek disiplinler gerekse disiplinler arası çeşitli iletişim ve etkileşim ortamları oluşur. Her iki alanda da dil toplumsallığın, alanın bilgi üretiminin ve iletişim kurabilmenin aracı durumundadır. Dili kendi mesleki bilgisi çerçevesinde kullanan iki alanın birbiri içerisinde ne şekilde var olduğu, makalenin ana motivasyonlarından biridir. Mimarlık ve edebiyat arasında, her iki disiplin özelinde ve birlikteliğinde yapılan araştırma ve çalışmaların ortaya konulması mimarlık için de edebiyat için de yeni perspektifler sunma potansiyeli barındırmaktadır. Mimarlık ve edebiyat ilişkisinin çözümlenebilmesi için her iki alanın dille ve yazıyla kurduğu ilişki biçimlerinin irdelenmesi ve bu araştırma için bir sorgulama biçimine dönüşebilmesi alanın bilgisi açısından faydalıdır.

Mimarlık ve Yazı İlişkisi

Yazıdan (metin) ve metnin mimarlıkla olan bağından söz etmeden evvel dilin metne dönüşme sürecinin anlaşılması gerekir. İnsanların birbiriyle sözlü, yazılı olarak veya imajlar aracılığıyla iletişim kurmalarını, duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri sağlayan göstergeler bütünü olarak dil içerisinde yaşadığımız dünyayı anlamlandırmada, duygu, düşünce ve bilgilerin aktarımında ve iletişim kurmada bize yardımcı olur.

Yapısal dilbilimin kurucusu Saussure, dil ve yazı arasındaki ilişkiyi betimlerken sözlü dil ile yazı dilinin birbirinden ayrıldığını öne sürer. Saussure'a göre "*Dil ve yazı birbirinden ayrı iki gösterge sistemidir ve yazının var oluş nedeni dili göstermektir.*" (Saussure, 1985). Yazı, kendi bütünsel göstergeleri olan sistematik bir iletişim kanalı olarak dilin içerisinden doğmuştur. Dilbilimin önemli yöntemlerinden biri olan "*göstergebilim*" (*semiyotik/semiyoloji*), gösteren ve gösterilenden oluşan bir kavramdır. Çağdaş göstergebilimin temsilcilerinden de olan Saussure "*Genel Dilbilim Dersleri*" adlı eserinde göstergebilimi, "*göstergelerin toplum yaşamı içindeki durumunu inceleyen bir bilim dalı*" olarak tanımlar (Saussure, 1985: s.18). Bu sebeple iletişimin doğru şekilde gerçekleşebilmesi için gündelik yaşamda her an karşılaştığımız göstergelerin doğru anlaşılması önemlidir. Göstergebilimin önemli temsilcilerinden Roland Barthes ise göstergebilimde dil üzerinde durur ve göstergelerin dil ile

gerçeklik kazandığını öne sürer. Barthes'a göre göstergebilimde dil baştan çıkarandır ve sadece yazıda değil; her yerdedir (Barthes, 1979). Barthes bu tanımıyla Saussure'nin göstergeye yüklediği anlamın ve bu anlamın sınırlarının gelişmesini sağlamıştır (Bircan, 2015).

Göstergebilim temelde gösteren ve gösterilen arasında gerçekleşen iletişime dayalı sistematik süreçler bütünüdür. Dilbilim alanından ortaya çıkan ve disiplinler arası çalışmalara konu olan göstergebilim toplumsal yönüyle dilbilimi ile diğer disiplinler arasındaki sınırları genişletir, disiplinler arası karmaşık ilişkilerin çözümlenmesine yarayan bir araç olarak karşımıza çıkar (Kıran, 1990). İnsanlar geçmişten günümüze çeşitli göstergelere bağlı olarak gündelik faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Dilsel bir anlaşma/iletişim biçimi olan göstergeler yazılı ve sözlü oldukları gibi işaretlere, sembollere, hareketlere ve seslere dayalı da olabilirler. Bir göstergede gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin kurulması sürecine "anlamlama" denmektedir (Çağlar, 2012).

Mimarlık ve edebiyatın bir diğer kesişim noktası her iki disiplinin de iletişim kurma sürecinde göstergebilimden faydalanmalarıdır. Göstergebilim birçok mimari düşünceye etki etmekte ve mimarlık alanının konularına dâhil olmaktadır. Umberto Eco'ya (1979) göre mimarlık insan topluluklarının isteklerini karşılamak ve hayatlarına belirli bir yön vermek üzere gerçekleştirilen bir kitle iletişim aracıdır. Eco'nun bu düşüncesine göre mimari fiziksel varoluşuyla ve zihinsel kavranışıyla göstergelerle ilişkilidir. Mimari yapı mevcut varlığının yanında iletişim/mesaj/anlam taşıma görevi de gördüğü için göstergebilimle yakından ilişki içerisindedir.

Mekânsal inşa pratiği olan mimarlık eylemi ve mimarlık disiplininin mesleki bilgisi süreç içerisinde kendini yazı ile ifade etmeye gereksinim duymuştur. Mimarlık disiplini hakkında günümüze ulaşan, bilinen en eski yazılı metinler Vitruvius'un dilimize "Mimarlık Üzerine On Kitap" olarak çevrilen ve MÖ 25 yılında yazıldığı tahmin edilen "De Architectura" adlı eseridir (Vitruvius, 2005). Vitruvius'tan önce mimarlık ve mekânsal inşa eylemine yönelik metinsel ifadeler ağırlıklı olarak mimarlığın kendi bilgi alanı tarafından üretilmemiş; genellikle felsefi düşünceye bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde mimarlık üretimi çizimlerle, görsel temsiller ve teknolojik olanakların gelişimiyle bilgisayar destekli ortamlarda farklı biçimlerde gerçekleşse de mimarlık disiplini kendini mimarlık bilgisi, mimarlık kuramı ve mimarlık tarihi gibi alanlarda metinsel olarak ifade etmeye devam etmektedir.

İlkel dönemden günümüze mekân aslında bir mesaj taşır, insanlar mekân aracılığıyla birbirleriyle ve fiziksel çevreyle iletişim kurarlar. İlkel çağın mağara resimleri ve yazıları, insanların mekân yoluyla birbirleriyle iletişim kurduklarının ve mekân içerisinde ortak bir iletişim dili oluşturduklarının göstergesidir. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) dilbilimci Shigeru Miyagawa, Lesure ve Nobrega tarafından yapılan araştırmalarda mağara yazılarının insanlığın sembolik ve çok yönlü dil/iletişim becerilerinin gelişimine dair önemli ipuçları sunduğu sonucuna ulaşılır (Miyagawa ve diğ., 2018). Günümüzde kent içerisinde yer alan binalarda, açık alanlarda bulunan reklam/afiş/tabela/yazılar yine mekân ve mekânsal unsurlar aracılığıyla bireylerin birbiriyle ve çevreyle kurduğu iletişimin farklı biçimleridir. Mısır tapınaklarında, mezar ve dikilitaşlarında bulunan yazılar, mekânın metinle ilişkisinin mekânda görünürlüğünün ilk örneklerindedir. Romalıların bezeme tekniği ile sütun, alınlık, silme gibi yapısal elemanlar üzerindeki dilsel ifadeleri de dönemin iletişim kurma, yaşanan tarihsel olayları anlatma biçimlerindedir. İslam mimarisinde de özellikle dini yapılarda dinsel unsurların yapıya aktarıldığını, çeşitli ayetlerin yapıya entegre edildiği görülmektedir. Yapı-metin ilişkisi mimaride döneme, dönemin yaşayış ve inanış şekline, teknolojik gelişmelere bağlı olarak farklılık göstermiştir.

Yöntem

Mimarlık ve edebiyat ara kesitinde iki disiplini de besleyen dinamikleri ortaya çıkarmak, disiplinler arası araştırmaları bu alanlarda genişletmek hedefiyle hareket eden makale, kapsamına iki disiplinin ortak paydasında yapılmış/tamamlanmış yüksek lisans ve doktora düzeyindeki ulusal tez çalışmalarını alır. Makalede, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Şube Müdürlüğü'nün bünyesinde 1984 yılında kurulan ve 1987 yılından itibaren tamamlanmış lisansüstü tezlere erişim imkânı sunan Ulusal Tez Merkezi üzerinden ulaşılan lisansüstü tezler ele alınmaktadır. Mimarlık ve edebiyat alanında 1987 yılından günümüze tamamlanan tez çalışmaları Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanında her iki alanın da temel kavramları olan "*mimarlık, edebiyat, dil, mekân, kent, roman, metin vb.*" gibi anahtar kelimelerle taranmıştır.

Her iki disiplinin kurucu kavramlarıyla yapılan taramalar sonucunda ulaşılan yüksek lisans/doktora tezleri, tezin yazarı, tezin yürütücüsü, tezin tamamlandığı yıl, tezin gerçekleştirildiği yükseköğretim kurumu/enstitü/ana-bilim dalı, tezin derecesi ve tezin içeriğinde yer alan anahtar kelimeler olarak

listelenmiştir. Mimarlık ve edebiyatın birbiriyle ilişkisinin akademik perspektifle lisansüstü tez çalışmalarının listelenmesiyle elde edilen tablo (EK.1) içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirme EK.1 de yer alan tabloda yer alan parametrelere bağlı olarak yapıldığı için mimarlık ve edebiyat ilişkisine yüzeysel bir bakışla bakmaz; alanın alt başlıklarına, anahtar kavramlarına dair de analitik çıkarımlar yapmaya olanak sağlar. Mimarlık ve edebiyat ekseninde mimarlık ortamına kıymetli çalışmalar sunan Gürhan Tümer'e (1982) göre mimarlık mesleği ve mimarlık bilgisi ile ilgili yapılan çalışmalarda mimar olmayan ve mimarlık eğitimi almamış yazarların mekâna ve mimariye bakışlarının irdelenmesi mimarlık araştırmalarına katkı koyar. Makale, mimarlık ve mekânın bilgisinin yalnızca mimarlık disiplini ve çalışmalarıyla değil sosyal bilimler alanından diğer disiplinlerin alana koyacağı olumlu katkıyı da göz önünde bulundurur ve mimarlık ve edebiyat ilişkisine bu disiplinler arası bakış açısıyla odaklanır. Çalışma kapsamında Mimarlık ve edebiyat arakesitinde geçmişten günümüze tamamlanmış lisansüstü tezlerin analizi, bu iki alanda var olan mevcut bilginin ortaya koyar ve bundan sonra yapılacak araştırmalar için bir çerçeve oluşturur.

Mimarlık ve Edebiyat İlişkisinin Lisansüstü Tez Çalışmalarıyla İrdelenmesi

Günümüzde disiplinler/disiplinler arası etkileşimlerin yoğun olarak gerçekleşmesinin doğal bir sonucu olarak bilgi alanlarının sınırları genişlemiş, farklı araştırma ve bilgi üretim yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimli bilgi üretimi akademik çalışmalara da yansımıştır. Akademik çalışmalarda disiplinler arası etkileşimin artmasının bir sonucu olarak her disiplin salt kendi alanına ait formel yöntemlerden faydalanmak yerine başka disiplinlerin yöntem ve araçlarını da kullanır hale gelmiştir. Farklı disiplinlerin ortak paydasında farklı yöntem ve araçlarla üretilen ortak bilgi temas ettiği toplumsal alanların her birine katkı koymakta, alanlara yeni perspektifler açmaktadır.

Ulusal Tez Merkezi'nin dijital veri tabanında "*mimarlık, edebiyat, mekân, metin, kent, dil, roman*" anahtar kelimeleriyle yapılan detaylı taramalarla mimarlık ve edebiyat arakesitinde gerçekleştirilmiş 125 adet akademik çalışmaya erişilmiştir (Ek:1). Makale kapsamında ele alınan yüksek lisans/doktora tezleri çeşitli parametrelerle detaylı olarak listelenmiştir. Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılan tezler;

- *Tezin Başlığı*
- *Tezin Yazarı,*

- Tezin Yürütücüsü,
- Tezin Tamamlandığı Yıl,
- Tezin Düzeyi (Yüksek Lisans/Doktora),
- Tezin Tamamlandığı Yükseköğretim Kurumu/Enstitü/Anabilim Dalı,
- Tezde Belirlenen Anahtar Kelimelerine, göre detaylı olarak ele alınmıştır.

Makale kapsamında erişilen lisansüstü tezlerin yukarıda bahsedilen parametrelere göre ele alınmasının sebebi, incelenen tezlerden mimarlık ve edebiyat alanlarında gerçekleştirilen bilgi akışının hangi kanallardan, hangi yıllarda, hangi kurum ve enstitülerde ve hangi kavramlar etrafında ele alındığına dair geniş bir çerçeve çizilebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen 125 adet lisansüstü çalışmanın geneli yüksek lisans düzeyinde gerçekleştirilmiştir. 100 adet yüksek lisans tezi, 24 adet doktora tezi ve 1 adet sanatta yeterlik tezi tespit edilmiştir (Tablo.1). Alanda doktora düzeyinde araştırmaların artması mimarlık ve edebiyat ilişkisinin akademik çerçevesini genişletecektir.

Tablo 1. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerin enstitüye göre dağılımı tablosu

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	100
Doktora	24
Sanatta Yeterlik	1
Toplam	125

Mimarlık ve edebiyat ilişkisini irdeleyen lisansüstü tezlerin tamamlandıkları yıllara göre dağılımı incelendiğinde 1987 yılından günümüze yapılan çalışmaların giderek arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. 1990 yılında bu alanda yapılmış 1 adet teze ulaşılmışken 2010-2020 yılları arasındaki 10 yıllık süreçte 78 adet tez alana katkı sağlamıştır (Tablo.2). Mimarlık ve edebiyat arakesitinde tamamlanan tezlerin giderek artması, makalenin kavramsal kısmında da belirtilen toplumsal gelişmelerle birlikte artan disiplinler arası etkileşimlerin sonucudur.

Tablo 2. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerin tamamlandığı yılların yıllara göre yoğunluk tablosu

Tez Zaman Aralığı	Tez Sayısı
1987-1990	1
1991-2000	7
2001-2010	39
2011-2020	78
Toplam	125

Mimarlık ve edebiyatın birbiriyle ilişkisinin lisansüstü tezlerde genellikle sosyal bilimler alanı tarafından ele alındığı görülmektedir. Edebiyatın Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe/Edebiyat Öğretmenliği, Dilbilim gibi çeşitli uzmanlık alanlarında alt bölümlerinin olmasından dolayı bu alandaki lisansüstü tez çalışmaları sosyal bilimlere ait araştırma ve konuların ağırlığıyla sürdürülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerin tamamlandıkları enstitüye göre dağılımı tablosu

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler Enstitüsü	73
Fen Bilimleri Enstitüsü	36
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü	5
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	5
Lisansüstü Programlar Enstitüsü	2
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	1
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü	1
Toplam	125

Mimarlık ve edebiyat alanlarına ait temel kavramlarla yapılan taramalar sonucunda elde edilen lisansüstü çalışmalar, tezlerin tamamlandığı anabilim dallarına göre listelendiğinde mimarlık ve edebiyat ilişkisinin Türk Dili Edebiyatı ve Mimarlık anabilim dallarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmalarda Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 48 adet çalışma tespit edilmişken mimarlık alanından gerçekleştirilen tez sayısının 40 olduğu görülmüştür. Mimarlık ve edebiyat ilişkisi yalnızca kurucu disiplinleri olan mimarlık ve edebiyat alanı tarafında değil, çok sayıda farklı disiplinin farklı anabilim dalları tarafından ele alınmıştır. Dilbilim ile ilgili disiplinler (*İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı, Rus Dili ve Edebiyatı, Fransız Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat*), Güzel Sanatlar, Balkan Çalışmaları, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Kültürel Çalışmalar, Tasarım Çalışmaları farklı anabilim dallarından bazılarıdır (Tablo 4). Mimarlık ve edebiyat alanındaki lisansüstü tez çalışmalarının mimarlık anabilim dalında giderek arttığı ve alanın mimari bakış açısıyla farklı değerlendirmelere de açık bir alan olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerin anabilim dalı tablosu

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Türk Dili ve Edebiyatı	48
Mimarlık	40
İngiliz Dili ve Edebiyatı	9

Karşılaştırmalı Edebiyat	5
Sosyoloji	5
Sanat Tarihi	3
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	3
Alman Dili ve Edebiyatı	2
Antropoloji	1
Fransız Dili ve Edebiyatı	1
Güzel Sanatlar Eğitimi	1
Balkan Çalışmaları	1
Felsefe ve Toplumsal Düşünce	1
Tasarım Çalışmaları (İç Mimarlık ve Dekorasyon)	1
Siyaset ve Sosyal Bilimler	1
Slav Dilleri ve Edebiyatı (Rus Dili ve Edebiyatı)	1
Kültürel Çalışmalar	1
Kürt Dili ve Edebiyatı	1
Toplam	125

Araştırma kapsamında ele alınan tezlerin tamamlandığı yükseköğretim kurumlarına bakıldığında ise fen bilimleri alanında mimarlık eğitimi veren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde bu kapsamda yapılan tezlerin sayıca diğer üniversitelere göre fazla olduğu görülmektedir (Tablo 5). Bunun sebebinin ise sosyal bilimler alanından gerçekleştirilen tezlerin farklı kurumlar (*İstanbul Üni., Marmara Üni. Ege Üni., vb. gibi*) tarafından gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 5. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Üniversite Adı	Tez Sayısı
İstanbul Teknik Üniversitesi	19
Bilkent Üniversitesi	6
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	6
Yeditepe Üniversitesi	6
Gazi Üniversitesi	6
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	6
Marmara Üniversitesi	5
İstanbul Üniversitesi	5
İstanbul Bilgi Üniversitesi	5
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	4
Trakya Üniversitesi	3
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	3
Ege Üniversitesi	2
Başkent Üniversitesi	2
Sakarya Üniversitesi	2
Atatürk Üniversitesi	2
Kocaeli Üniversitesi	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2

Dumlupınar Üniversitesi	2
Ankara Üniversitesi	2
Hacettepe Üniversitesi	2
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	2
Çukurova Üniversitesi	2
Uludağ Üniversitesi	2
Sabancı Üniversitesi	1
Boğaziçi Üniversitesi	1
Muğla Üniversitesi	1
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
İstanbul Kültür Üniversitesi	1
Ardahan Üniversitesi	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1
Pamukkale Üniversitesi	1
Fatih Üniversitesi	1
İzmir Ekonomi Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Doğu Akdeniz Üniversitesi	1
Muş Alparslan Üniversitesi	1
Artvin Çoruh Üniversitesi	1
Yaşar Üniversitesi	1
Galatasaray Üniversitesi	1
Atılım Üniversitesi	1
Mersin Üniversitesi	1
Balikesir Üniversitesi	1
Toplam	125

Makalenin ekler kısmında detaylı olarak tablo haline getirilen tezlerde (EK.1) yer alan anahtar kelimeler mimari perspektiften gerçekleştirilen bu araştırmanın derinlemesine anlaşılabilmesi ve mimarlık bilgisini daha detaylı olarak ortaya koyması amacıyla analiz edilmiştir. Tezin içeriği ve ana kavramlarını büyük ölçüde içeren bu anahtar kelimeler, incelenen tezlerin mimari bakış açısı ve mimarlık kavramlarıyla değerlendirilmesi için önemli görülmektedir. Anahtar kelimeler tezin başlığı, içeriği, bölümleri, hedefi ve yöntemiyle ilgili bilgi vermekte, mimarlık ve edebiyat ilişkisinin hangi alanlar/kavramlar/dönemler/yazarlar/eserlere göre ele alındığını ortaya koymaktadır. İncelenen lisansüstü tezlerde tespit edilen anahtar kelimeler, makalenin bundan sonraki kısımlarında çeşitli kategorilere göre tablo haline getirilmiştir. Anahtar kelimelerin mimarlığı ve edebiyatı etkileyen önemli tanımlara,

kavramlara ve dinamiklere göre ayrılması, iki alanın ortak paydasında üretilen akademik bilginin mevcut eğilimi hakkında mevcut potansiyelleri ortaya koyması açısından ufuk açıcudur.

Lisansüstü çalışmalarda yer alan anahtar kelimelerde, mimarlığı/mekânı etkileyen bazı edebi türlere rastlanmıştır. Mimarlık ve edebiyat arasındaki ilişki ağırlıklı olarak içerisinde mekânsal unsurları en fazla barındıran roman türünde ele alınmıştır. Romanı, mekânsal anlatımlar açısından güçlü hikâye ve öykü türleri izlemiştir. Şiir, çizgi roman, destan, drama, seyahatname ve söyleşiler de bu bağlamda ele alından diğer edebi türlerdir (Tablo 6). Roman, hikâye ve öykü türüne ait edebi eserler konularına göre incelendiğinde kurgusal mekâna ait unsurları içeren *ütopya*, *bilimkurgu* ve *distopya* türü bu alanda en sık karşılaşılan anahtar kelimeler olmuş; bunları çeviri, çizgi roman, destan, şiir ve drama gibi diğer edebi türler izlemektedir (Tablo 7).

Tablo 6. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerin edebi türlere göre dağılımı

Edebi Türler	Tez Sayısı
Roman	25
Hikâye	8
Öykü	5
Şiir	2
Çizgi Roman	1
Destan	1
Drama	1
Seyahatname	1
Söyleşi	1

Tablo 7. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan edebi türlerin konularına göre dağılımı

Edebi Türler Konu	Tez Sayısı
Ütopya	8
Bilimkurgu	4
Distopya	3
Feminist Distopya	1

Edebiyatta mekânsal unsurlar yalnızca mimari mekâna değil coğrafi mekâna, peyzaja, özelleşmiş yer adlarına da işaret etmektedir. Edebi metinde anlatılmak istenen olay örgüsü, işlenmek istenen karakterler çoğu zaman mekânsal bir betimlemeye veya herkes tarafından anlaşılır bir yer adına ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda anahtar kelimeler özelleşmiş yer/bölge adlarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. İncelenen tez çalışmalarında edebiyat alanında en çok “İstanbul” ve İstanbul’da geçen edebi eserlerin ele

alındığı görülür. İstanbul gerek tarihsel unsurları gerekse Türkiye’de edebiyat üretiminin hem merkezi hem de yönlendiricisi olarak ön plana çıkmıştır. Geçmişte yaşanan olayları konu alan tarihsel romanların ele alındığı tezlerde Türkiye siyasi tarihinin ve toplumsal ortamın edebi üretime etki ettiği görülmektedir. Tanzimat Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi ve sonrası edebi eserlere mekânsal olarak da yansımıştır. Bu bağlamda tarihsel romanlar bu oldukları coğrafyanın toplumsal ortamından oldukça etkilenmiştir. İstanbul’dan sonra Erken Cumhuriyet Dönemi eserleriyle birlikte Ankara kenti edebi eserlere sıklıkla konu olmuştur. Benzer şekilde Türkiye modernleşme sürecinde Modern Türk Edebiyatı’ndaki Fransız etkisi sebebiyle dönemin edebiyatçıları Fransız Edebiyatı’ndan ve toplumsal/sanatsal/kültürel ortamından etkilenmiştir. Paris ve Fransa bu bağlamda edebi eserlere modernleşme hareketi bağlamında etki etmiştir (Tablo 8). Mimarlık ve edebiyat ilişkisini konu alan özelleşmiş yerlere bakıldığında Türkiye edebiyat ortamı açısından zengin eserlere konu olan Anadolu coğrafyasının yeterince irdelenmediği görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisinin modernleşmenin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve tüm toplumsal sistemlere hızlı bir şekilde entegre edilmek istenmesiyle Batı toplumlarının örnek alınması ve batılılaşma hareketleri olduğu düşünülmektedir. Modernleşmenin bu denli hızlı gerçekleşmesi, Anadolu coğrafyasının yoksulluk, eğitim ve kültür seviyesinin yüksek olmaması sebebiyle geri plana atılmasına sebep olmuştur.

Tablo 8. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerin yer adlarına göre dağılımı

Ülke / Şehir / Bölge / Coğrafya	Tez Sayısı
İstanbul	12
Ankara	3
İzmir	2
Beyoğlu	2
New York	1
Ayasofya	1
Anadolu	1
Bursa	1
Paris	1
Balkanlar	1
Kafkasya	1
Adana	1
Rusya	1
Cezayir	1
Fransa	1

Makalenin bu kısmında incelenen 125 adet lisansüstü tezde yer alan anahtar kelimelerden mimarlıkla doğrudan ilgili kavramlar süzölmüş ve mimari bakış açısıyla sınıflandırılmıştır. Aşağıda mimarlıkla doğrudan ilgili anahtar kelimelerin en çok tekrar edilenleri listelenmiştir. Lisansüstü tezlerde mimarlıkla ilgili kavramlardan en çok tekrar eden kelimenin “mekân” olduğu, sonrasında “kent, mimarlık ve mimari” kelimeleri olduğu tespit edilmiştir (Tablo 9). Lisansüstü çalışmalarda kentsel unsurların, kent ile ilgili kavramların sıklıkla yer alması mimarlık ve edebiyatın toplumsal ortamla ve bunun mekânsal karşılığı olan kent ile kurduğu güçlü ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 9. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerin mimarlık disiplinine ait kavramlar listesi

Mimarlık Disiplini ile ilgili kavramlar	Tez Sayısı
Mekân	44
Kent	10
Mimarlık	9
Mimari	4
Şehir	3
Zaman-Mekân	4
Kentleşme	3
Mimarlık Tarihi	2
Yer	2
Ev	2
Mimari Temsil	2
İnsan-Mekân İlişkisi	2
Kent Kimliği	2
Kentleşme	2

Makale, mimarlık disiplinde, mimarlık disiplininin dinamikleri göz önünde bulundurularak üretildiği için yukarıda listelenen mimarlıkla doğrudan ilgili kavramlar mimari bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Mimarlık kavramları, mimari akımlar, kentsel ve mekânsal unsurlar mimarlık disiplininin öğretileri bağlamında ele alınmaktadır. Tezlerde bahsedilen anahtar kelimelerde geçen mimarlıkla ilgili en genel kavramların “mekân, kent, mimarlık ve mimari” olduğu görülür. Mekânın farklı türleri ve tanımlamaları lisansüstü çalışmalarda yer almış olup bu bağlamda en çok tartışılan mekânın “yazımsal mekân” olduğu görülmektedir. “İç mekân, Dış mekân, Mimari mekân, Kurgusal mekân, Kentsel mekân, Çevresel mekân, İdeolojik mekân, Ruhsal durumu yansıtan mekân” gibi farklı mekân türlerinin de çalışmalarda ele alındığı görülür (Tablo 10).

Tablo 10. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerde yer alan mekân çeşitleri

Mekân Türleri	Anahtar Kelime Sayısı
Yazımsal Mekân	3
İç Mekân	1
Dış Mekân	1
Mimari Mekân	1
Kurgusal Mekân	1
Kentsel Mekân	1
Çevresel Mekân	1
İdeolojik Mekân	1
Ruhsal Durumu Yansıtan Mekân	1

Çalışmalarda özelleşmiş mimari unsurlara ve yapılara da sıklıkla rastlanmaktadır. Belli bir dönemi anlatan edebi eserlerde ve tarihi romanlarda dönemin toplumsal ortamını yansıtan, gündelik hayatın geçtiği mekânlara yer verilmektedir. Gündelik hayatın geçtiği ve toplumsal hayatın başladığı yer olan ev gerek romanda gerekse şiirde mekânsal olarak ön plandadır. Tanzimat dönemi ve sonrasında Türk Edebiyatında konak, yalı, köşk gibi sosyo-ekonomik gücün ve aile yaşantısının bir yansıması olan mekânsal anlatılara rastlanmaktadır. Cumhuriyet'in bir yaşam biçimine dönüşerek toplumsal yapılara entegre olmasıyla, Modern Türk edebiyatı modernizmin etkisinde kalmıştır. Modern Türk Edebiyatıyla birlikte apartman ve konut gibi gündelik yaşam mekânlarının edebi anlatılarda yer aldığı görülmektedir. Apartman ve konut modernizmin ve batılılaşmanın mekândaki göstergesi olmakla birlikte dönemin edebi eserlerinde apartman ve konut mekanları bireyselleşme, yabancılaşma gibi kavramlarla tartışılmıştır (Tablo 11).

Tablo 11. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerdeki Özelleşmiş mekânlar listesi

Gündelik Yaşam Mekânları	
Ev	Konut
Konak	Müze
Köşk	Otel
Yalı	Köy

Toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği yer olan mekân, mimarlığın fiziksel üretimi olmakla birlikte birçok disiplinin de üretiminin merkezinde yer alır. Mekân bu çok yönlü durumuyla kullanıcısıyla ve çevresiyle sürekli olarak ilişki içerisindedir. İncelenen tezlerde yer alan anahtar kelimelerde mekânın fiziksel, psikolojik, çevresel, toplumsal birçok yönüyle yer aldığı görülmekte-

dir. Bu kavramların yalnızca mimarlık alanında değil psikoloji, sosyoloji, felsefe, edebiyat gibi diğer toplum bilimlerindeki çalışmalarda da ele alındığını bu anlamda da mekân kavramının bilimsel bir olgu olarak tartışılmaya devam ettiğini söyleyebiliriz (Tablo.12).

Tablo 12. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerdeki mekânla ilgili fiziksel/psikolojik/çevresel/toplumsal kavramlar

Mekânla ilgili fiziksel/psikolojik/çevresel/toplumsal kavramlar	
Mekân Sosyolojisi	Mekânsal Dönüş
Mekânda Femenilik ve Maskülenlik	Mekânsal Davranış
Mekânda Mahremiyet ve Kamusalılık	Mekânsal Analiz
Mekânın Poetiği	Mekânsal Öge
Mekânın Psikolojik Boyutu	Mekânsal Yapı
Mekânın Sosyal Boyutu	Mekânsızlaştırma
Mekânsal Algı	İnsan-Mekân İlişkisi

Mimarlığa ait teorik yaklaşımlar mimarlık ve edebiyat ilişkisini ele alan lisansüstü çalışmalarda farklı şekillerde tartışılmaktadır. Mimarlık sosyal bilimlerden kuram, eleştiri, felsefe ve söylem olarak dilden ve yazıdan etkilenmektedir. Bu etki, makale kapsamında incelenen tezlerde yer alan anahtar kelimelerde de gözlenmektedir. Mimarlık edebiyat ilişkisi çalışmalarda dil, temsiliyet, gibi kavramların yanı sıra siber-uzay, bilgisayar destekli tasarım gibi güncel yaklaşımlarla da ele alınmaktadır (Tablo 13).

Tablo 13. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerdeki mimarlıkla ilgili kavram/yöntem/yaklaşımlar listesi

Mimarlık ile ilgili teorik kavramlar/yöntemler/yaklaşımlar	
Mimarlık	Mimarlık Söylemi
Mimari Dil	Tasarım
Mimari Eleştiri	Tasarım Tarihi
Mimari Eser	Siber-Uzay
Mimari Tasarım	Bilgisayar Destekli Tasarım
Mimari Temsil	

Mimarlık ve edebiyatın ifade aracı olan dil ve metin toplumsal yönüyle aynı zamanda kentsel alanın da bir unsuru olarak karşımıza çıkar. İncelenen tezlerde kent kavramının farklı bakış açılarıyla tartışıldığı görülmektedir. Kent fiziksel durumunun yanı sıra kentli olmak, kentleşme ve kentsel deneyim gibi kavram/durumlarla tartışılmaktadır. Kentin birçok disiplinden beslenen çok yönlü etkileşimli hali, kenti birçok disiplinin araştırma laboratuvarı haline getirir. Kent mimarlıkta da edebiyatta da, araştırılmaya açık devingen bir deneyim alanıdır (Tablo 14).

Tablo 14. Mimarlık ve Edebiyat alanında yapılan tezlerde yer alan anahtar kelimelerdeki Kentsel Kavramlar Listesi

Kentsel Kavramlar	
Kent	Kentsel Analiz
Kentlileşme	Kentsel Deneyimleme
Kentleşme	Kentsel Mekân
Kent İlişkisi	Şehirleşme

Sonuç ve Değerlendirmeler

Mimarlık ve Edebiyat gibi fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarının iki önemli disiplini günümüz etkileşimli ortamında toplumsal yaşantı ve ilişkilerle birlikte iç içedir. Mimarlık dille, yazıyla kendi disiplinini metinsel olarak kurar, organize eder. Mimarlık kuramı, eleştirisi ve söylemi de dile ve metne dayalıdır. Mimarlık nesnelere, çoğu zaman hem mimari üslubu hem de taşıdığı mesajla dile ve iletişime dayalıdır. Edebiyat da okuyucusu ile ortak bir dille iletişim halinde bir üretilerdir.

Mimarlığın edebiyatla ilişkisinin temelinde iletişim kurma vardır. Bu iletişim temel öğretileri ve üretimleri farklı iki alan için disiplinler arası olarak gerçekleşir. Birbiriyle benzer veya aynı olmayan her durum her zaman farklı olandan beslenme potansiyeli barındırır. Disiplinler arası ilişkilerin kurulması, alanların birbirini beslemesi açısından faydalıdır. Edebiyat da mimari de toplumun birçok kanalından beslenen sanatsal üretimlerdir. Toplumsal alana dokunan, toplumsal dinamiklere temas halinde her ilişkide disiplinler sınırlar, alanı geniş bir perspektifle değerlendirmeye açık hale getirir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin artması ile insanlar, nesnelere, durumlar, uzmanlıklar arasındaki katı sınırların erimeye başladığı görülmektedir. Bu durum mimarlık ve edebiyatında sınırlarını belirsizleştirmiş mimarlıkla dilin, yazının, edebiyatın ilişkisi, edebiyatta mekânın yeri, kullanım biçimi ve edebi üretime etkileri tartışılmaya başlanmıştır.

Makale, mimarlık ve edebiyat arasında kurulan çok yönlü ilişkiye hem mimarlığın hem de edebiyatın dinamikleri üzerinden geniş bir çerçeveden akademik olarak bakabilmeyi hedeflemiştir. İki disiplinin kurucu dinamikleri akademik perspektifle lisansüstü ulusal tez çalışmalarıyla incelenmiştir. Böylelikle Türk edebiyatı ve mimarlık üretimi arasındaki ilişkiye dair yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının bir çerçevesi çizilebilecek, çalışılan konu/kavram/yazar/kent/yönteme dair bir sınıflandırma imkânı olabilecektir. İncelemeler sonunda ulaşılan 125 adet lisansüstü tez çalışmasıyla ilgili olarak;

- Tezlerden 100 tanesi yüksek lisans düzeyinde, 24 tanesi doktora düzeyinde, 1 tanesi ise sanatta yeterlilik tezidir.
- Tezlerin yoğun olarak sosyal bilimler alanından araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Mimarlık disiplininde, bu ilişki mimari bakış açısıyla farklı araştırma ve değerlendirilmelere açıktır.
- Dilbilim alanı çok geniş ve bünyesinde farklı uzmanlık alanını barındırdığı için edebiyat alanında bu araştırmaların Türk Dili ve Edebiyatı bölümü başta ve ağırlıkta olmak üzere İngiliz, Fransız, Rus, Alman Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat gibi farklı anabilim dallarında sürdürülmektedir.
- Mimarlık alanındaki çalışmalar ise genelde mimarlık anabilim dalı mimari tasarım bölümünde yoğunlaşmıştır. Mimari tasarımı bölümünü, iç mimarlık ve mimarlık tarihi bölümlerinde tamamlanan az sayıdaki çalışmalar izlemektedir.
- Çalışmalara ağırlıklı sosyal bilimler alanı etki etmiş olsa da tezlerin tamamlandığı üniversitelere bakıldığında mimarlık eğitimi veren İstanbul Teknik Üniversitesi'nin bu alanda en çok çalışma yapılan yükseköğretim kurumu olduğu görülmüştür. Mimarlık disiplininde mimari bir bakışla yazılmış bu makale için bu durum, mimarlık ve edebiyat ilişkisinin araştırılıp tartışmaya açılması için motive edicidir.
- Tezlerde yer alan anahtar kelimeler analiz edildiğinde, bazı edebi türlerdeki mekânsal durumların belirgin olduğu görülmüştür. En fazla araştırmacının roman türü üzerine olduğu, romanı hikâye ve öykü gibi türlerin izlediği görülmektedir. Roman, hikâye ve öykü türleri mekânsal anlatılardır ve bu edebi türlerde işlenen olaylar, kurgulanan karakterlerin anlaşılması için iyi kurgulanmış mekânsal anlatımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurgusal mekâna dair bir anlatı biçimi olan ütopya, distopya ve bilimkurgu bu alanda yoğun olarak çalışılan roman, hikâye, öykü türleri olarak tespit edilmiştir.
- Mekân unsuru aynı zamanda bir coğrafyaya, kente veya kentsel parçaya işaret ettiği için tezlerde yer alan anahtar kelimelerde İstanbul, Ankara, Beyoğlu, Fransa ve İzmir gibi özel yer adlarına rastlanmıştır.
- İncelenen lisansüstü çalışmalardaki mimarlıkla doğrudan ilişkili kavramlar listelendiğinde alanın mimarlığın fiziksel, sosyal, psikolojik açıdan farklı kavram ve durumlarla ele alındığı görülmüştür. Mimarlık disiplinini toplumsal yönünü ön plana çıkaran bu durum sayesinde edebi eserler mekânsal açıdan farklı okumalara açık hale gelmektedir.

- Mimarlık disiplini ile doğrudan ilişkilendirilen anahtar kelimelerin mimari bakış açısıyla farklı değerlendirmelere açık olduğu görülmüştür. Çalışmada bu kelimeler mimarlıkla, kentle, mekânla ilgili kavramlar ve özelleşmiş mekânlar olarak gruplandırılmıştır. Bu sınıflandırma alanın teorik, kuramsal bilgisi, yöntem ve ilişki biçimine dair derinlikli bir değerlendirme yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.
- Mimarlık ve edebiyat ilişkisi lisansüstü tezlerde, Türk Edebiyatının ve mimarlığının geçirdiği dönüşüme paralel olarak belli dönem ve belli yazarlar, o yazarların belli eserleri, belli mekân tipleri, toplumsal dönüşümün yansıdığı belli mekânsal ilişkiler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Tanzimat dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi en fazla araştırma yapılan dönem olmakla birlikte dönemin edebiyatçılarından *Ahmet Hamdi Tanpınar*, *Ahmed Midhat Efendi*, *Peyami Safa*, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu* lisansüstü çalışmalarda anahtar kelime olarak yer alan edebiyatçılardan bazılarıdır. *Mihail Bahtin*, *Franco Moretti*, *Georges Lukács*, *Gérard Genette*, *Yuri Lotman* gibi edebiyat teorisyenlerinin de tezlerde yer aldığı görülmektedir. Özellikle Türk edebiyatında batılılaşma süreciyle belirgin şekilde etkisini gösteren Fransız edebiyatı yazar ve şairlerin yanı sıra edebiyat kuramcıları açısından da dönemin Türk edebiyatçılarına etkisi olmuştur.
- Mimarlık ve edebiyat ilişkisine dair yapılan çalışmaların geçmişten günümüze artarak sürdürülmesine ve ağırlıklı olarak İstanbul'u konu alan eserlerin yer almasına paralel olarak bu alanda en fazla araştırmanın *Orhan Pamuk* ve romanları üzerinde yapıldığı görülür. Pamuk'un da tamamlayamamış olsa da mimarlık eğitimi almış bir yazar olmasının ve mimari bakış açısını ve kişisel deneyimlerini özellikle İstanbul coğrafyası üzerinde inceliklerle eserlerine yansıtmasından dolayı İstanbul ve Orhan Pamuk mimarlık ve edebiyat alanları için lisansüstü çalışmalarda sıklıkla irdelenmiştir. Postmodern edebiyat bağlamında Pamuk ile *Elif Şafak*, *Latife Tekin*, *Tezer Özlü* gibi postmodern edebiyatçılar da eserlerinde kurguladıkları mekânsal anlatılarla tezlerde yer almaktadırlar.
- Mimarlık ve edebiyat ilişkisi kapsamında incelenen lisansüstü çalışmalarda ele alınan edebi eserlerde, roman türünde eğilim, Türk edebiyatının geçirdiği dönüşüme paralellik gösterir. Tanzimat döneminin yaşantısını ve mekânsal ortamını anlatan tarihsel romanlardan, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ülkenin siyasi ortamındaki dönüşümle birlikte modernleşme süreciyle farklılaşan toplum yapısı modern edebiyat eserlerine ilgiyi arttırmıştır. Günümüzde ise içinde yaşadığımız postmodern toplum yapısı

çoklu kavramlar/anlatıların hâkim olduğu, mekânsal ilişkilerin farklı şekillerde kurulduğu bir ortamdır. Postmodern toplum yapısıyla birlikte var olan postmodern edebiyat bu mekânsal ilişkileri eserlerinde bu bağlamda ele alır. Bunun yanı sıra yaşadığı ve edebi üretimde bulunduğu dönemde yeterince anlayamamış ve çalışılmamış Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da Tanpınar'ın mimariye, mekâna olan ilgisi ve hayranlığı sebebiyle günümüzde çok sayıda akademik araştırmanın da konusu olduğu görülmektedir.

- İncelenen tezlerde yer alan anahtar kelimelerde *Le Corbusier*, *Louis I. Kahn*, *Bjarke Ingels* gibi yabancı mimarların, Turgut Cansever, Şevki Balmumcu gibi Türk mimarlar yer almaktadır. Mimarlık teorisyeni *Henri Lefebvre*'nin ve mekân üçlemesinin de lisansüstü tezlerde yer aldığı görülmektedir.

Makalede, lisansüstü tez çalışmaları üzerinden ulusal tezlerin analiziyle mimarlık ve edebiyatın, mimari ile dilin, dil ile kentin, kent ile toplumun ilişkisi çok yönlü değerlendirmelere açık bir alan olarak tariflenir. Günümüzde mimarlık eğitimi veren okullarda, mimari stüdyo çalışmalarında, çeşitli atölye ve etkinliklerde gerçekleştirilen araştırma ve çalışmalar, her iki alanın bilgisini kullanarak farklı araştırmalar üretmeye devam etmektedir. Mimarlık ve edebiyat ilişkisinin araştırmasının mimari bir bakışla gerçekleştirilmesi mimarlık disiplinine hiç kuşkusuz yeni perspektifler açacaktır. Bu yeni bakışla mimarlık disiplini de kendi mekânsal üretimlerini, kullandığı yöntem ve araçlarını geliştirmekte, çağın disiplinler arası etkileşimli ortamına ayak uydurmaktadır.

Extended Abstract

A Classification of Academic Studies on the Relationship between Architecture and Literature

*

Ayşe Pınar Serin Güner
ORCID: 0000-0003-4043-0219

Hikmet Gökmen
ORCID: 0000-0002-3568-8226

All kinds of production operating in the social field are related to each other. In today's interdisciplinary environment, the boundaries between the fields of knowledge are becoming blurred and even intertwined. Architecture is an artistic production field that constructs spatial relations, discusses social relations in a spatial context and is based on the practice of building. Literature realizes its artistic production by using the written language. In the article, the relationship between architecture and literature is based on the sociality of both disciplines and their use of their own professional languages. Architecture, with its own physical integrity, defines a visual architectural language within its own information production area with the tools it uses in the process of producing architectural information. Architecture realizes this language through visual images and their representation processes.

Architectural structures, which are the places where spatial communication takes place from the past to the present, are also architectural elements that carry a message on their own using the architectural language. In addition to the architectural language that architecture uses in its own discipline, there are also areas where architectural knowledge is maintained in writing.

The fields of architectural theory and architectural history that produce and discuss architectural knowledge theoretically continue this knowledge by using the written language. Within the scope of the article, the relationship of architecture with language is discussed in two ways in architectural perspective. The first is the relationship that architecture establishes with architectural language, and the other is the relationship between architecture and text. At the intersection of literature and architecture, the element of space and spatial relations are at the forefront. The element of space in literature realizes its literary expression through the concepts of fictional and physical space. The fictional or real space undertakes the task of making the event that is intended to be told in

the literary work, the people of the literary work and the relationships between them in reader's mind more realistic. Within the scope of the article, the relationship between architecture and literature is handled from the perspective of literature with the dimension of spatial narratives in literary work.

The article discusses the relationship between literature and architecture as an interdisciplinary research area. In this article, after explaining the relationship between architecture and literature with society and each other conceptually, it examines how this relationship is carried out in the academic field. It examines the contribution of academic knowledge produced at the intersection of architecture and literature to the knowledge of both fields with the postgraduate theses registered in the thesis archive of the Higher Education Institution National Thesis Center (YOK) since 1987. Theses obtained as a result of the search with the keywords "Architecture, literature, space, text, language", which are the basic concepts in these two fields, have been tabulated within the scope of the article. In this context, the theses accessed are analyzed according to the thesis author, thesis supervisor, the year the thesis was completed, the university and department where the thesis was completed and keywords of the thesis. Content analysis method was used in the analysis of the relationship between architecture and literature in the context of graduate theses. 125 theses examining the relationship between architecture and literature have been reached. It has been determined that most of these theses are master's theses. Theses were mainly produced in the field of social sciences such as Turkish Language and Literature, Turkish Language Teaching, Comparative Literature, Linguistics. The number of researches produced in the field of science in theses dealing with the relationship between architecture and literature is less than the field of social sciences. Architecture discipline is the department with the most studies in this field in the institute of science. The relationship between architecture and literature is mostly studied in Istanbul Technical University (ITU), Department of Architecture, which is one of the universities that provide graduate education in our country.

The keywords in the theses in the article were analyzed in detail. When these keywords were examined, it was seen that the word place was repeated the most. As the number of repetitions, the word space is followed by the words of city and architecture. It is seen that most novel genres are studied in the keywords of theses. Story, short story, poetry are the most studied literary genres after novel. Utopia, dystopia, and science fiction literature are often discussed in the genre of novels and stories. The cities of Istanbul and Ankara are the most mentioned in the literary works dealt with in postgraduate thesis studies. In the

keywords of the theses, different spatial expressions are encountered depending on different definitions of space: literary space, interior space, exterior space, architectural space, fictional space, urban space, environmental space, ideological space are some of these spatial expressions. The keywords in the theses also provide information about the places of everyday life. Daily life spaces and spatial relations have transformed depending on the social structure of the historical period in which literary works are discussed. Houses, mansions, residences, apartments, hotels and villages are some of the daily life spaces which are mentioned in the theses.

Within the scope of the article, the information about which writers and poets' works in which literary genres are discussed in the relationship between architecture and literature is reached in these theses that are examined. The article draws a theoretical framework between the disciplines of architecture and literature with the dimensions of language, writing and sociality. The article discusses how the current disciplinary knowledge of both fields is transformed with the interdisciplinary flow of information between architecture and literature. It explores how the boundaries of the field of knowledge of architecture in the field of architecture can be expanded using literature and literary works, from an architectural perspective. It reveals the current situation for new academic research to be produced at the intersection of architecture and literature disciplines and plays a guiding role for new research areas.

Kaynakça/References

- Aksan, D. (2007). Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim (4. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Barthes Roland: (1979). *Göstergebilim ilkeleri*, (Çev. Berke Vardar, Mehmet Rifat). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), 17-41.
- Çağlar, B. (2012). Bir iletişim biçimi olarak göstergebilim. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/euljss/issue/6282/84320>
- Çağlar, N., Ultav, Z. T., ve Boyacıoğlu, E. (2013). Sevgi Soysal ve yenişehir'de bir öğle vakti romanından mimari/kentsel mekâna ilişkin çıkarımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 61-80.
- Eco, U. (1979). *A theory of semiotics*. Bloomington : Indiana University Press.
- Heidegger, M. (1971). *On the way to language*. (Translated. Peter D. Hertz). New York: Harper & Row
- Karadeniz, S., Günenç, Ö. F., & Taşar, E. S. (2016). Uğur Tanyeli ile söyleşi: Toplumsallık üretim biçimi olarak mimarlık. *Sosyoloji Divanı Sosyoloji Dergisi*, (7), 233-247

- Kıran, A. (1990). Dilbilim-göstergebilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (1), 51-62.
Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/en/pub/issue/29234/312960>
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev. Işık E.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal Yayın Tarihi, 1974).
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel genel dilbilim*. (Çev. Berke Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Miyagawa, S., Lesure, C., & Nóbrega, V. A. (2018). Cross-modality information transfer: a hypothesis about the relationship among prehistoric cave paintings, symbolic thinking, and the emergence of language. *Frontiers in Psychology*, 9, 115.
- Saussure de, F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- TDK Sözlük, (2020). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Tümer, G. (1982). *Mimarlık-edebiyat ilişkileri üzerine bir deneme: Aragon'un "Le Paysan de Paris" (Paris köylüsü) adlı yapıtı üzerine bir örnekleme*. İzmir: Matbaa Kavram.
- Ulusal Tez Merkezi(2020).Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Vitruvius, P. (2005). *Vitruvius: mimarlık üzerine on kitap*. (Çev. Suna Güven). Şevki Varlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Ekler

EK:1 1987 – Ağustos 2020 Tarihleri Arasında Mimarlık ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Ulusal Tez Merkezi'nden Taranan Yüksek Lisans/Doktora Tezleri Listesi

No	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
1.	Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Mekân	Cengiz Ketene	-	1987	DR	Atatürk Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Ahmet Midhat Efendi, Mekân, Roman
2.	Gravür ve Seyahatnamelerde Anıtsal Yapılarıyla İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)	Necla Arslan	Semra Germaner	1992	DR	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	SBE	Sanat Tarihi	18. yy, 19. yy, Gravür, Seyahatname, İstanbul
3.	Mimari Bir Dilin Biçim Grameri Analizi ve Bilgisayar Ortamında Sunumu	Eda Veliboşoğlu	Gülen Çağdaş	1995	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bilgisayar Destekli Tasarım, Mimari Dil, Mimari Tasarım
4.	Michael A. H. Ende'nin Momo ve Peyami Safa'nın Matmazel Nora-liya'nın Koltuğu Eserlerinin Analiz Teknikleri, Mekân ve Zaman Bakımından Mukayesesi	Emin Akkaya	Arif Ünal	1996	YL	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	SBE	Alman Dili ve Edeb.	Alman Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Michael Ende, Karşılaştırmalı edebiyat, Peyami Safa
5.	Sevinç Çokum'un Hikâye ve Romanlarında Zaman, Mekân ve İnsan Unsuru, I. Cilt	Ayfer Yılmaz	Sadık Tural	1997	DR	Gazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Hikâye, Kadın yazarlar, Kadın, Mekân Roman Zaman, Sevinç Çokum, İnsan
6.	Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerinde Mekân	Gülnaz Çetinoğlu	Coşkun Ak	1997	YL	Uludağ Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Sait Faik Abasıyanık, Hikâye, Mekân
7.	Romanlarda Temsil Edildiği Biçimiyle Edebiyatta Kurgulanmış Mekân Bir İnceleme Çalışması: Kara Kitap, Orhan Pamuk	Beyhan Bolak	Celal Abdi Güzer	2000	YL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Kara Kitap, Mekân, Orhan Pamuk, Roman
8.	1923-1950 Yılları Ankara'sına Mimari ve Edebi Bir Bakış	Emel Dinçer	İnci Aslanoğlu	2000	YL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	SBE	Mimarlık	Ankara, Edebiyat, Konut, Mimari Özellikler, Mimarlık Tarihi

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
9.	Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazılarında İstanbul'daki mimarlık yapıtlarının değerlendirilmesi	Nevin Algül	Metin Sözen	2001	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	SBE	Sanat Tarihi	Mimari Eserler, Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul
10.	Bilim-Kurgu Edebiyatında Ütopya ve Mimarlık İlişkisi	Evren Yalım	Hülya Yürekli	2002	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bilim Kurgu, Mimarlık, Ütopya
11.	Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara Kenti Mekânsal Dönüşümlerinin Ankara Romanı Üzerinden Değerlendirilmesi	Didem Ertuğrul A.	Dürrin Süer Kılıç	2003	YL	Dokuz Eylül Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Erken Cumhuriyet Dönemi, Batılılaşma/Modernleşme, Türk Romanı, Ankara, Yakup Kadri Karaosmanoğlu
12.	Sabahattin Ali'nin Roman ve Hikâyelerinde Mekân ve Mekânın Anlatımı	Metin Polat	Şerif Aktaş	2003	YL	Gazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Türk Dili ve Edebiyatı, Hikâye, Mekân, Roman, Sabahattin Ali, Yeni Türk Edebiyatı
13.	Kemal Tahir'in Köy Romanlarında Mekân	Özgür İldeş	Şerif Aktaş	2003	YL	Gazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Kemal Tahir, Köy, Roman, Yeni Türk Edebiyatı
14.	Behçet Necatigil ve Şiirin Ev Hali	Şehnaz Şişmanoğlu	Orhan Tekelioğlu	2003	YL	Bilkent Üniversitesi	Eko ve SBE	Türk Dili ve Edeb.	Ev, Behçet Necatigil, Türk Edebiyatı, Türk Şiiri, Şiir
15.	Erken Türk Romanında Fiziksel Çevre Sorunsalı	Hayal Meriç Uğraş	Uğur Tanyeli	2003	YL	Yıldız Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Erken Türk Romanı, Fiziksel Çevre, Mekân, Roman
16.	Orhan Pamuk Romanında Atmosfer	Ayşegül Uğurlu	Atilla Yücel	2003	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Orhan Pamuk, Roman, Atmosfer
17.	Yaşar Kemal'in İstanbul'una Çevreci Bir Yolculuk	Günül Özlem Ayaydın	Süha Oğuzerten	2003	YL	Bilkent Üniversitesi	Eko ve SBE	Türk Dili ve Edeb.	İstanbul, Deniz, Çevreci Eleştiri, Yabancılaşma
18.	Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi	Evrin Ölçer	Talat Halman	2003	YL	Bilkent Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Cinsel Kimlik, Gelenek, Masal, Mekân, Türk Masalları

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
19.	Kent Mekânının Dönüşümünde Kullanıcı-Kent Etkileşiminin (Deneyiminin) Edebi Metinler Üzerinden İrdelenmesi	Bahar Ünlü	Ferhan Yüreklı	2004	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	İnsan-Kent İlişkisi, Kentsel Deneyimleme, Beyoğlu, Edebi Metin
20.	Altı Türk Romanında Mekânsal Öge ve Mekânsal Davranış İncelenmesi	Suna Arslan K.	Cahit Kavcar	2004	DR	Ankara Üniversitesi	EBE	Güzel Sanatlar Eğitimi	Roman, Mekânsal Öge, Mekânsal Davranış, İçerik Analizi
21.	Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri	Hasan Yürek	Nilgün Çıblak	2005	YL	Mersin Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Roman, Türk Romanı, Modernist Roman, Modernizm
22.	Halide Edib Adıvar'ın Son Dönem Romanlarında İstanbul'da Gündelik Hayat ve Müzik	Damla Erlevent	Mehmet Kalpaklı	2005	YL	Bilkent Üniversitesi	Eko.ve SBE	Türk Dili ve Edeb.	Halide Edib Adıvar, İstanbul, Gündelik Hayat
23.	Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Üç Temel Mekân: Konak, Köşk ve Yalı	Selami Alan	Muharrem Dayanç	2005	YL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Samihâ Ayverdi, Konak, Köşk, Mekân, Mekânsal Yapılar, Mekânsal Özellikler, Roman, Türk Edebiyatı, Türk Romanı, Yalı
24.	Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk	Turgay Gümeli	Ayşe Melda Ünler	2006	YL	Yeditepe Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Kentleşme, Yoksulluk, Roman, Orhan Kemal, Latife Tekin
25.	James Joyces'un Kısa Romanında Dublin'in Zaman-Mekân İlişkisi	Fatma Betül Haksal	Petru Golban	2006	YL	Dumlupınar Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Kronotop, James Joyce, Sosyal Hayat, Anlatı
26.	Mimarlık ve Bilimkurgu Edebiyatında Mekân Okumaları	Pelin Melisa Somer	Arzu Erdem	2006	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Siberuzay, Ütopya
27.	Sait Faik Abasıyanık'ın Eserlerinde Mekân Olarak İstanbul	Yeşim Özdemir	Kâzım Yetiş	2006	YL	İstanbul Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	İstanbul
28.	Elif Şafak'ın Romanlarında Mekân Ögesinin Zaman-Kişi ve Olay Bağlamında İncelenmesi	Basri Yılmaz	Müzeyyen Buttann	2007	YL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Elif Şafak, Roman, Mekân, Zaman

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
29.	Türk Romanında Mekân	Ferda Zambak	Vedat Kurukafa	2007	YL	Muğla Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Türk Romanı, Mekân, Görsellik, Somutlaştırma, Çağrışım, Gerçekçilik.
30.	Türk Edebiyatında Taşra	Diler Bulut	Meral Özbek	2007	YL	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	SBE	Sosyoloji	Taşra, Merkez, Kent, Modernleşme, Edebiyat
31.	Tanzimat Romanında Kamusal Alan ve Serbest Zaman Etkinlikleri	Ayşegül Utku Günaydın	Laurent Mignon	2007	YL	Bilkent Üniversitesi	Eko ve SBE	Türk Dili ve Edeb.	Tanzimat Romanı, Batılılaşma, Kamusal Alan, Serbest Zaman Etkinlikleri
32.	Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Beyoğlu	Emine Uzun	Fatih Andı	2007	YL	İstanbul Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Tanzimat Romanı, Beyoğlu, Gündelik Hayat, Mekân, İnsan
33.	Seksenler İstanbul'u Kentsel Söylemini Popüler Yazılı Medya Üzerinden Okumak	Funda Uz Sönmez	Atilla Yücel	2007	DR	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Küreselleşme, Nostalji, Popüler kültür, İstanbul
34.	Nazım Hikmet ve Attila İlhan Şiirinde Paris İmgesi	Pelin Ekşi Altay	Nedret Kuran Burçoğlu	2007	YL	Yeditepe Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Alımlama Kuramı, Yorum Bilim, Görüngübilim, Attila İlhan, Nazım Hikmet, Paris
35.	Mimarlık ve Bilim Kurgu Edebiyatı Arakesitinde J. G. Ballard'ı Okumak	Zeynep Tuna Ultav	T. Nur Çağlar	2008	DR	Gazi Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Mimarlık Söylemi, Bilim Kurgu, Edebiyat, Ballard, Disiplinlerarasılık, Metinsel Çözümleme, Distopya
36.	Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-İ Rivâyât Adlı Eserinin "Edebiyat Coğrafya Merkezli" İncelenmesi	Neşe Bilgiç	Ayşe Emel Kefeli	2008	YL	Marmara Üniversitesi	Türkiyat	Türk Dili ve Edeb.	Coğrafya, Doğu, Batı, seyahat
37.	Cumhuriyet Dönemi Hikâyelerinde Anadolu (1923-1950)	Polat Sel	Özcan Aygün	2008	YL	Trakya Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Anadolu, Mekân, Cumhuriyet Dönemi, Yazar, Hikâye
38.	Nedim Gürsel'in Öykü ve Romanlarında Kent ve Kadın	Mustafa Bal	Bedri Aydoğan	2008	YL	Çukurova Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Nedim Gürsel, Kent, Kadın, Öykü, Roman

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
39.	Roman Kent Berlin. Alman ve Türk Edebiyatında Kent İmgesini Yeniden Anlamlandıran Kadın Yazarlar: Keun, Özdamar, Özlü	Lale Dayıoğlu	Meral Oralış	2009	YL	İstanbul Üniversitesi	SBE	Alman Dili ve Edeb.	Alman edebiyatı, Edebiyat, Kadın Yazarlar, Kent Kimliği, Kentsel Mekân, Keun, Irmgard, Türk edebiyatı, Emine Sevgi Özdamar, Tezer Özlü
40.	Modernleşme Sürecinde İktidar-Taşra İlişkileri: Türk Edebiyatında 'Taşra'	Hatice Sevgi Zengin	Ahmet Çiğdem	2009	DR	Gazi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Modernite, Modernleşme, Siyasi iktidar, Taşra, Türk edebiyatı, İktidar, İktidar ilişkileri
41.	Türk Romanında Kent ve Kentleşme Eğilimleri	Aziz Behlül Akboğa	Köksal Alver	2009	YL	Selçuk Üniversitesi	SBE	Sosyoloji	Kent, Kentleşme, Kentleşme, Roman.
42.	Peyami Safa'nın Romanlarında Modernleşme ve Mekân	Süreyya Elif Aksoy	Laurent Mignon	2009	DR	Bilkent Üniversitesi	Eko ve SBE	Türk Dili ve Edeb.	Peyami Safa, modernlik, kent, sosyal uzam, gündelik hayat, muhafazakârlık, roman
43.	On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unda Kamusal Yaşam ve Mekânlarının Tanzimat Romanları Üzerinden Okunması	Ayşe Nur Şenel	Ela Çil	2010	YL	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	FBE	Mimarlık	Tanzimat Romanı, Mekânsal Analiz, İstanbul, Kamusal Yaşam
44.	Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Anne-Mekân Algısı	Serdar Şen	Fatih Arslan	2010	YL	Fırat Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Halit Ziya Uşaklıgil, Roman, Anne, Mekân
45.	Edebi Eserlerde Betimlenmiş Mimari Mekânların Sinemada Temsili	Gamze Tükel	Orhan Hacıhasanoğlu	2010	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Edebiyat, Göstergibilim, Mimari, Sinema, Tasvir, Zaman-Mekân
46.	Kafkaesk Mekân: Franz Kafka Edebiyatı Üzerinden Mekân Okumaları	Burçe Gürsel	Deniz İncedayı	2010	YL	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Franz Kafka, Mimari Mekân
47.	Edebiyat ve Müze: Bir Roman ve Müze Olarak Masumiyet Müzesi	Selmin Kuş	Neşe Yıldran	2010	YL	Yeditepe Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Bellek, Karşılaştırmalı Edebiyat, Masumiyet Müzesi, Mekân, Müzecilik, Müze, Nesne, Orhan Pamuk, Roman, Türk Romanı, Zaman

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
48.	Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme: 1950-1980	Servet Tiken	Erdoğan Erbay	2011	DR	Atatürk Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Türk Romanı, Toplumsal Yapı, Kent, Kentleşme, Kentlileşme.
49.	Aziyade, Arzular Şehri İstanbul ve Kara Kitap Romanlarında Rizomatik Arzu Mekânı Olarak İstanbul	Hatice Karaman	Adriana Luminita R.	2011	YL	Yeditepe Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Rizom, Kültürel Melezlik, İstanbul
50.	Yaşar Kemal'de Göç Olgusu (Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II Karıncanın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)	Ferudun Ay	Hacer Gülşen	2011	YL	İstanbul Kültür Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Göç, Göç Olgusu, Mübadele, Savaş, Kan Davası, Fakirlik, İnsanlık, Vefa
51.	Edip Cansever'in "Bezik Oynayan Kadınlar" Şiirinde Zaman ve Mekânın Poetikası	Selcan Bayramoğlu	Murat Belge	2011	YL	İstanbul Bilgi Üniversitesi	SBE	Karş. Edebiyat	Mekân, Obje, Zaman, Nesnel Karşılık, İç Mekân/Dış Mekân, Yalıtılmışlık
52.	Mimarlık ve Bilimkurgu Edebiyatı Bağlamında Archigram'dan ve Reeve'den Öğrendiklerimiz	Özlem Duran	T. Nur Çağlar	2011	YL	Gazi Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bilim Kurgu Edebiyatı, Ütopya, Archigram, Philip Reeve
53.	1920 ve 1950 Arasında Yazılmış Ters Ütopyalar Bağlamında Basın İdeolojisinin Temsili Olarak Yazınsal Mekânlar	Rabia Çiğdem Çavdar	Güven Arif Sargın	2011	YL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Mimarlık, Yazınsal Mekân, İdeoloji, Distopya, Ütopya, Zamyatin, Huxley, Orwell, 1920-1950
54.	Orhan Pamuk'un Romanlarında Taşra	Erman Saygılı	Osman Konuk	2012	YL	Afyon Kocatepe Üniversitesi	SBE	Sosyoloji	Orhan Pamuk, Taşra, Modernizm, Roman, Edebiyat Sosyolojisi
55.	Servet-i Fünûn Romanında Mekân	Abdülhakim Tuğluk	Ebru Burcu Yılmaz	2012	YL	İnönü Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Servet-i Fünûn Romanı, Mekân, Mekânın Poetiği, Mekânsal, Çevresel Mekânlar, Ruhsal Durumu Yansıtan Mekânlar

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
56.	Ursula Le Guin'in Mülküzler'i Üzerinden Bir İnceleme: Kapitalist Sistemin Üç İç Çelişkisi ve Sisteme Karşı Çıkan Bir Mimarlığın Olabilirliği	Didem Cengiz	Belkis Uluoğlu	2012	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Ursula Le Guin, Ütopya, Mülküzler, Kapitalizm, Mimarlık
57.	Cumhuriyet'e Kadar Türk Romanında Araplar ve Arap Coğrafyası	Abdurrazek Ahmed	Fatih Andı	2012	DR	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Arap kültürü, Araplar, Roman, Türk Romanı
58.	Body, Space and Identity in Frankenstein	Nilcan Dalgan	Mehmet Ali Çelikel	2013	YL	Pamukkale Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Yeniden Yapılandırıcılık, Beden, Mekân, Kimlik, Gotik, Mary Shelley, Frankenstein
59.	Türk romanında değişen coğrafya (1923-1945)	Selda Uygur	Ayşe Emel Kefeli	2013	DR	Marmara Üniversitesi	Türkiyat	Türk Dili ve Edeb.	Türk Romanı, Değişen Coğrafya, Edebiyat Coğrafyası
60.	Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanlarında mekân-insan ilişkisi	Yunus Bilge	Mehmet Tekin	2013	YL	Fatih Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Abdülhak Şinasi Hisar, Roman, İnsan, Mekân, Mekân - İnsan İlişkisi
61.	Yeni Türk Edebiyatında Kadıköy (1872-2000): Hikâye, Roman ve Anı Kitapları	Haluk Öner	Harun Duman	2013	DR	Marmara Üniversitesi	Türkiyat	Türk Dili ve Edeb.	Mekân, Türk Romanı
62.	Romanda Bir Kent İmgesi Olarak Ankara: 1920-1955	Sezin Seda Altun	Ayşe Emel Kefeli	2013	YL	Marmara Üniversitesi	Türkiyat	Türk Dili ve Edeb.	Mekân, Kent, İmge, Başkent, Ankara, Cumhuriyet Romanı, Millî Mücadele, Modernleşme, Mimarî
63.	Bir Büyük Adam Bir Küçük Mekân Yahya Kemal Müzesi Önerisi	Büşra Dilaveroğlu	İbrahim Numan	2013	YL	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Yahya Kemal, Yahya Kemal Müzesi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi Sıbyan Mektebi, Müze Tasarımı, Müze Teknolojileri
64.	Orhan Pamuk in The Context of Istanbul and Authorship: The Black Book, My Name Is Red, Istanbul	Aygun Özgen	Hülya Adak	2013	YL	Sabancı Üniversitesi	SBE	Kültürel Çalış.	Orhan Pamuk, Kara Kitap, Benim Adım Kırmızı, İstanbul: Hatıralar ve Şehir, İstanbul, yazarlık

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
65.	Sezai Karakoç Şiirindeki Coğrafya	Tuğba Karaca	Fatih Andı	2013	YL	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Sezai Karakoç, Edebiyat Coğrafyası, Coğrafya Merkezli Okuma
66.	E. M. Forster'ın "Hindistan'a Bir Geçit" Adlı Romanında Mekân Temsili Üzerinden Britanyalılar ile Hintlilerin İlişkilerinin Analizi	Beyza Demet Sarkaya	Mustafa Ahmet Süner	2014	YL	Yaşar Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Forster, İlişkiler, Arkadaşlık, Mekân
67.	Jean Echenoz'un Dört Romanında Mekân ve Boşluk: Bir Yıl, Gidiyorum, Koşmak ve 14	Fatma Akbulut	Mehmet Emin Özcan	2014	YL	Ankara Üniversitesi	SBE	Fransız Dili ve Edeb.	Boşluk, JEAN Echenoz, Fransız Edebiyatı, Fransız Romanı, Mekân, Mekânsal Algı, Monotonluk, Roman, Seyahat
68.	Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrini Konu Edinen Romanlarda Mekân Unsuru	Bünyamin Çeri	Gülsemin Hazer	2014	YL	Sakarya Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Tarihi Roman, Osmanlı'nın Kuruluşu, Mekân
69.	Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi	Serap Aslan Cobutoğlu	Ayşe Emel Kefeli	2014	DR	Marmara Üniversitesi	Türkiyat	Türk Dili ve Edeb.	Ahmet Midhat Efendi, Edebiyat Coğrafyası, Mekân, Coğrafya, Yer, Seyahat, Kafkasya, Balkanlar, Rusya, Etnik Coğrafya, Siyasi Coğrafya, Kültür Coğrafyası, Beşerî ve Fizikî Coğrafya
70.	Türk Romanında Şehirleşme Olgusu	Cem Yılmaz Budan	Recep Duymaz	2014	DR	Trakya Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Şehirleşme, Türk Romanı, Modernleşme, Edebiyat
71.	Türk Romanında Konak ve Yalı	Mustafa Dere	Ali Yıldız	2014	YL	Yıldız Teknik Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Konak, Köşk, Yalı, Türk Hikâyesi, Mimari, Medeniyet, Osmanlı İmparatorluğu, Batılılaşma, Çöküş

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
72.	Assia Djebar'ın ve Nedim Gürsel'in Yazınında Zaman ve Mekân Sorunsalı	Cansu Gü- müştaz Şen	Sıdıka Seza Yılcıoğlu	2014	YL	Galatasaray Üniversitesi	SBE	Karş. Edebi- yat	Zaman ve Mekân Sorunsalı, Kronotop Teorisi, Mikhail Bakhtin, Metamorfoz, Yol Kronotopu, Karşılaşma Kronotopu, Eşik Kronotopu, Assia Djebar "Medine'den Uzaklarda", Nedim Gürsel "Allah'ın Kızları"
73.	Alice Harikalar Diyarı'nda Öyküsü: Sinema Uyarlamaları Üzerinden Mekânsal Bir Değerlendirme	Çağıl Yurda- kul	Filiz Özer	2014	DR	İstanbul Teknik Üni- versitesi	SBE	Sanat Tarihi	Alice Harikalar Diyarında, Sinema, Mekân
74.	Mustafa Kutlu Öykücülüğünde Mekân: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi	Bilal Can	Fatih Özbay	2015	YL	Dumlupınar Üni- versitesi	SBE	Sosyoloji	Mekân, Sosyoloji, Edebiyat Sosyolojisi, Mekân Sosyolojisi, Köy, Kent
75.	Nezihe Meriç'in Öykülerinde Kronotop (Zaman-Uzam)	Senem Geze- roğlu	Oktay Yivli	2015	YL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni- versitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Zaman, mekân, kronotop, Mihail Bahtin, Nezihe Meriç, öykü
76.	Bir Münevverin Zihin Dünyası: Ahmed Midhat Efendi Romanlarında Modernleşme Olgusu	Abdullah Öz- çelik	Alev Erkilet	2015	YL	Sakarya Üniversitesi	SBE	Siyaset ve SBE	Osmanlı Modernleşmesi, Ahmed Midhat Efendi ve Romanlar, İnsan Tipleri
77.	Edebi Mimarlığın İzinde: Virginia Woolf'un Perde Arası (1941) Romanındaki Mekânsal Arada Kalmışlık	Seçil Özcan	Ayşe Sevil Enginsoy Ekinci	2015	YL	Orta Doğu Teknik Üni- versitesi	SBE	Mimarlık	Mekânsal Anlatı, Domestite, Mekânda Mahremiyet ve Kamusalılık, Mekânda Femenilik ve Maskülenlik, Erken Yirminci Yüzyıl İngiltere'si
78.	Necati Cumalı'nın Eserlerinde İzmir ve Çevresi	Dilşah Ünlü	Ertuğrul Aydan	2015	YL	Doğu Akde- niz Üni- versitesi	Lisansüstü Öğr. Araş.	Türk Dili ve Edeb.	Necati Cumalı, İzmir, Edebiyat, İzmir ve Çevresi, Coğrafya ve Edebiyat
79.	Mimari Anlatının Edebiyattan Sinemaya Dönüşümü: Temsilin Değişik Medyalardaki Farklılıkları, Devamlılıkları ve Limitleri	Türkan Nihan Hacıömeroğlu	Celal Abdi Güzer	2015	DR	Orta Doğu Teknik Üni- versitesi	FBE	Mimarlık	Mimari Anlatı, Temsil, Edebiyat, Sinema, Mimari Eleştiri, Kullanım Yoğunluğu, Boris Vian, Foam of The Daze

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
80.	Metinden Görsele Mimaride Ekfrasis	Pelin Melisa Somer	Arzu Erdem	2015	DR	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Mimari temsil
81.	Superman Çizgi Romanlarındaki Tasarım Unsurlarının 1938-2014 Yıllarındaki Değişimleri	Ekin Can Seyhan	Umut Şumnu	2015	YL	Başkent Üniversitesi	SBE	İç Mim. ve Çevre Tas.	Çizgi Roman, Superman, Mimarlık ve Tasarım Tarihi, Superman Tarihi, Çizgi Roman Tarihi, Superman ve Tasarım
82.	Metafor Aracılığıyla Kafka'da Mekân Okumaları	Neva Gerçek	Nilgün Kuloğlu	2015	YL	Karadeniz Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Kafka, Mimarlık, Edebiyat, Mekân, Metafor
83.	Viktorya ve Yeni-Viktorya Romanında Zaman Mekân İlişkisi	Yasemin Yaşar Özakıncı	Dilek Direnç	2015	DR	Ege Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Charles Dickens, Edebiyat Postmodernizm, Roman Viktorya Dönemi, Zaman Zaman-Mekân İlişkisi İngiliz Edebiyatı
84.	Feminist Distopyalarda Mekân ve Zaman	Selçuk Tatar	Dilek Direnç	2015	YL	Ege Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Ütopya, Distopya, Feminist Distopya, Kadın Edebiyatı, Cinsiyet, Erendiz Atasü, Marge Piercy, Doris Lessing, Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı, Zamanın Kıyısındaki Kadın, Hayatta Kalma Güncesi
85.	Mario Levi'nin Romanlarında Bellek, Kimlik ve Mekân	Nurkan Dikmen	Süha Oğuzertem	2016	YL	İstanbul Bilgi Üniversitesi	SBE	Karş. Edebiyat	Bireysel Bellek, Toplumsal Bellek, İstanbul, Mekân
86.	Metin ve Mekân Diyalektiği (Sadık Hidayet'in Kör Bakış Romanı)	Ali Mahdizadeh	Aysun Aydın Öksüz	2016	YL	Karadeniz Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Mekân, Mimarlık, Edebiyat, Sadık Hidayet, Kör Baykuş Romanı
87.	Bir Mekân Olarak Yazı: Kırmızı Pelerini Kent ve Romantik Bir Viyana Yazı'nda Metadiegetik Anlatılar	Zehra Öztürk	Nur Gürani Arslan	2017	YL	Boğaziçi Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Adalet Ağaoğlu, Aslı Erdoğan, Edebiyat, Roman, Mekân, Üst Söylem, Türk Edebiyatı

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
88.	Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şehir İmgesi ve Beş Şehir Kitabı, İstanbul Bölümü Üzerinden İçerik Analizi Örneği	Ayşe Gökçe Yücel	Turgay Kerem Koramaz	2017	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Ahmet Hamdi Tanpınar, İçerik Analizi, Kent Kimliği, Edebi Eserler, Kentsel Analiz
89.	Nostalji Kentleri: Nostalji, Kara Kitap ve Bilmemek Romanlarında Geçmiş, Gelecek ve Belleğin Mekânda Çakışması	Büşra Çopuroğlu	Adriana Luminita Raducanu	2017	YL	Yeditepe Üniversitesi	SBE	Karş. Edebiyat	Nostalji, Şehir, Bellek, Mekân, Mircea Cărtărescu, Milan Kundera, Orhan Pamuk
90.	Mekânın Semiyotiği: Yuri Lotman'ın Mekân Teorisinin Farklı Dönemlere Ait North and South, Brave New World, ve Oranges Are Not The Only Fruit Adlı Üç Roman Üzerinden Eleştirel Analizi	Sena Teber	Metin Toprak	2017	YL	Kocaeli Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Yuri Lotman, Yapısalcılık, Mekân, Semiosphere, Postyapısalcılık, Göstergibilim
91.	Masumiyet Müzesinde Yazınsal Mekânı Henri Lefebvre'in Mekân Üçlemesi Üzerinden Okumak	Belgin Yuncu	Aslı Ceylan Ö. -Zeynep Tuna Ultav	2017	YL	İzmir Ekonomi Üniversitesi	SBE	Tasarım Çalış. İç Mimar ve Dek.	Yazınsal Mekân, Henri Lefebvre, Mekân Üçlemesi, Mekân Temsili, Orhan Pamuk, Roman, Masumiyet Müzesi
92.	Otobiyografik Bellekte Mekânın Kurulumu ve Mekânsal Durumlar: Sinematografik ve Edebi Üretimler Üzerinden Bir İnceleme	Elif Cemre Çelikcan	Sıdıka Aslıhan Şenel	2017	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Otobiyografik Bellek, Zaman-Mekân
93.	Kemalettin Kamu'nun Anadolu Şiirlerinde İnsan ve Mekân Yaklaşımı	Medine Özazlan	Vedi Aşkaroğlu	2017	YL	Ardahan Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Kemalettin Kamu'nun Şiirlerinde Mekân ve İnsan, Kemalettin Kamu'nun Şiirlerinde Mekân, Mekânın Sosyal ve Psikolojik Boyutu
94.	Angela Carter ve Edward Abbey'nin Eserlerinde Üçüncü Alan, Çöl ve Yeniden Varoluş: Bedenler, Halüsinasyon Yaratran Mekânlar ve Hayvan/İnsanlar	Dilek Çalışkan	Gillian Mary Elizabeth Alban	2017	DR	İstanbul Aydın Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Üçüncü Alan, Beden, Çöl, Ekosofi ve Eko-kişilik

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
95.	Son Yirmi Yılın Türk Öyküsünde Mekânın Kuruluşu	Özge Soyulu	Mehmet Narlı	2017	YL	Balikesir Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Öykü, Mekân, Kent, Taşra, Ev
96.	Göçmen Belleğinin Mekânı Kurgulama ve Yeniden Üretme Biçimleri: Kolaj, Montaj ve Çeviri	Gamze Okumuş	Funda Uz	2017	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Göçmen Belleği, Mekân, Kolaj, Montaj, Çeviri, Mekânın Üretimi
97.	Edebiyat, Sinema, Mekân Arasındaki Geçişkenlik Üzerine Bir Araştırma: Steampunk ve Siberpunk'in Farklı Tasarım Sahalarında İzdüşümleri	Başar Sevin	Özkal Barış Öztürk	2018	YL	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bilim kurgu, Steampunk, Siberpunk (Cyberpunk), Kurgusal Mekân, Gelecek Tasarımları
98.	Konut Mimarisinin Dönüşümünün Kavranışında Edebiyatın Araçsallaştırılması: 1908-1950 Yılları Arasında İstanbul Örneği	Merve Yılmaz	Şeniz Çıkaş	2018	YL	İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Edebiyat ve Mimarlık, Edebi Mekân, Konut Mimarisi, Konut Tarihi, Konut Mimarisindeki Dönüşüm, Disiplinler Arası Çalışma
99.	Bir Sınır-Mekân Olarak Anayurt Otel ve Zebercet	Deniz Çiftçi	Ferda Keskin	2019	YL	İstanbul Bilgi Üniversitesi	SBE	Felsefe ve Toplumsal Düşünce	Anayurt Otel, Otel, Modern Devlet, Biyo-politika, Çıplak Yaşam
100.	Edebiyat ve Modernite İlişkisi: 20. Yüzyıl Edebi Metinlerinde "Bahçe Kültürü" Ve Ötekinin Konumlandırılması	Veysel Lidar	R. Şeyda Ül-sever	2019	DR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	SBE	Karş. Edebiyat	Modernite, 'Bahçe Kültürü', 'Öteki', 'Yabancı', Edebiyat Sosyolojisi
101.	Mekân/Zaman Bağlamında İvan Gonçarov'un Romanlarında Taşra	Natalia Ciobanova	Türkan Olcay	2019	YL	İstanbul Üniversitesi	SBE	Slav Dilleri ve Edeb.	Mekân, Zaman, Taşra, Taşra karakterleri, Gonçarov, Olağan Öykü, Oblomov, Yamaç
102.	"Vahşi Ormana Doğru": Orta İngilizce Manzum Arthur Romanslarında İdeolojik Mekân Olarak Orman	Azime Pekşen Yakar	Burçin Erol	2019	DR	Hacettepe Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	Orta İngilizce Manzum Romans, Arthur Romansı, Şövalyelik Ormanı, Mekânsal Dönüş, İdeolojik Mekân, Şövalyelik Mekân

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
103.	Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: "Leonis", "Loksandra" ve "Hacı Manuil" Romanları	Miouzegien Pelevan Memet	Ferhan Kırdökme Mollaoglu	2019	YL	Trakya Üniversitesi	SBE	Balkan Çalışmaları	İstanbul, Çağdaş Yunan Edebiyatı, Mekân, Şehir, Kent Edebiyatı
104.	A Study of Gothic Space and Character in The Mysteries Of Udolpho and Jane Eyre	Anas Waad Mahgoob	Kuğu Tekin	2019	YL	Atılım Üniversitesi	SBE	İngiliz Dili ve Edeb.	A. Radcliffe; C. Bronte; Gotik, Karakter; Mekân
105.	Ahmet Hamdi Tanpınar Romanlarında İstanbul'da Gündelik Hayat	Sümeyra Bozkurt	Fatih Andı	2019	YL	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Tanpınar, Gündelik Hayat, Edebiyat
106.	Bir Çeviri Nesnesi Olarak Mekân ve "Biçem Alıştırmaları" Metni Üzerinden Disiplinlerarası Bir Çeviri Araştırması	Sırma Bilir	Pelin Yıldız	2019	San. Yet.	Hacettepe Üniversitesi	Güzel Sanatlar	İç Mim. ve Çevre Tas.	Çeviri, Mekân, Oulipo, Ouxpo, Ouarchpo, Raymond Queneau, Exercices de Style, Biçem Alıştırmaları.
107.	Bilimkurgu Mekânlarının Anlamının Belirginleştirilmesinde Medyanın Rolü	Hosna Mors-hedzadeh	Nesip Ömer Erem	2019	YL	İstanbul Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bilim Kurgu, Mekân, Medya, Anlatı
108.	Adalet Ağaoğlu'nun Hikâyelerinde Mekân	Fatma Yıldız	Pelin Ayar	2019	YL	Kocaeli Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	Adalet Ağaoğlu, Mekân, Hikâye
109.	Mimarlık Tarihi Yazımında Yöntemleri: Şevki Balmumcu'nun Sergi Evi Yapısının Hikâyesinin "Opera'nın Hayaleti" Grafik Romanı ile Aktarımı	Onur Kutluoğlu	Umut Şumnu	2019	YL	Başkent Üniversitesi	SBE	İç Mim. ve Çevre Tas.	Postmodern Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik, Mimarlık Tarihyazımı, Şevki Balmumcu, Ankara Sergi Evi, Ankara Opera Binası, Grafik Roman
110.	Metinden Diyagrama Mimarlık Kuramı: Delirious New York ve Yes is More	F. Zeynep Altınbaşlı	Hale Gönül	2019	YL	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Metin, Diyagram, Mimarlık Kuramı, Delirious New York, Yes is More
111.	İstanbul'un "Edebiyat Yaşamı" Üzerine Etnografik Bir Çalışma	Tülin Sadıkoğlu	Arif Acaloğlu	2019	DR	Yeditepe Üniversitesi	SBE	Antropoloji	Edebiyat Dünyası, Edebiyatın Merkezleri, Kültür Merkezi İstanbul, Yazarlar, Edebiyatçılar

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
112.	Ayasofya Örneği Üzerinden Mimarlıkta Retorik	Oktay Orhun	Bahar Deniz Çalış Kural	2019	YL	İstanbul Bilgi Üni- versitesi	Lisansüstü Programlar	Mimarlık	Ayasofya, Retorik, Edebiyat Teorisi, Franco Moretti, Mi- marlık
113.	Kent İmgelerinin Edebi Metin Üzerinden Araştırılması: Zıkkı- nın Kökü Romanı Örneği	Eda Hallaçeli	Duygu Sa- ban	2019	YL	Çukurova Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Kent İmgesi, Mimarlık ve Edebiyat İlişkisi, Zıkkının Kökü Romanı, Muzaffer İzgü, Adana Türkocağı Mahallesi
114.	Lewis Mumford'un Kuramsal Çalışmaları: Ütopya ve Şehir Sosyolojisine Katkıları	Banış Tekcan	Köksal Al- ver	2019	YL	İstanbul Üniversitesi	SBE	Sosyoloji	Lewis Mumford, Kent, Ütopya, Mezar Şehir, Mitler
115.	Minör Mimarlık İmkanları Üze- rine Bir Deneme	Ecem Arsla- nay	Can Altay	2019	YL	İstanbul Bilgi Üni- versitesi	Lisansüstü Programlar	Mimarlık	Minör Mimarlık, Mimarlık Teorisi, Gündelik Hayat, Sını- raşımı, Gilles Deleuze
116.	Eleştirel Mimarlık Pratiği Olarak Plan Çiziminin Poetikası	Elif Hant	Sıdıka Aslı- han Şenel	2019	YL	İstanbul Teknik Üni- versitesi	FBE	Mimarlık	Eleştirel Mimarlık, Plan, Çi- zim, Poetika
117.	Roman mekânı olarak batılı- laşma sürecinde istanbul	Hacer Zeynep Zengin Kartal	Handan İnci Elçi	2020	DR	Mimar Si- nan Güzel Sanatlar Üniversitesi	SBE	Türk Dili ve Edeb.	İstanbul, Roman, Mekân, Ba- tılaşma, Şehir
118.	Servet-İ Fünûn'da Toplumsal Mekânın Anlatılar ile Üretimi: Tahayyüller, İnşalar ve Dene- yimler Atlası (1891-1910)	Gürbey Hiz	Ayşe Şentü- rer	2020	DR	İstanbul Teknik Üni- versitesi	FBE	Mimarlık	Ahmed Rasim Anlatı, Mekân Modern, Modern Anlatı, Mo- dernite, Montaj, Servet-İ Fün- nun Dergisi, Tevfik Fikret, Ahmed İhsan Tokgöz
119.	Mimari Temsilde Çevirinin Ya- ratıcı Boşlukları	Başak Eren	Ayşe Şentü- rer	2020	YL	İstanbul Teknik Üni- versitesi	FBE	Mimarlık	Mimari Temsil, Çeviri, Dilbi- lim, Yazı
120.	Topoğrafyanın Anlatısı, Anlatı- nın Topoğrafyası	Merve Eflatun	Funda Uz	2020	YL	İstanbul Teknik Üni- versitesi	FBE	Mimarlık	Topoğrafya, Kent, Anlatı, Edebiyat

N o	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tez Danışmanı	Yıl	Tür	Üniversite	Enstitü	Anabilim Dalı	Anahtar Kelimeler
121.	1950-1990 Yılları Arasında Bursa'daki Mimarlık ve Planlama Faaliyetlerinin Yerel Basın Haberleri Üzerinden Değerlendirilmesi	İmran Satış	Selen Durak	2020	YL	Uludağ Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Bursa, Mimarlık, Planlama, Yerel Basın Haberleri
122.	Mimarlık ve Söylem: Louis Kahn, Le Corbusier, Turgut Cansever ve Öğrencilerle Söyleşiler Üzerine Bir Çözümleme	SümeYYe Yıldız	Mehmet İnceoğlu	2020	YL	Anadolu Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Mimarlık, Söylem, Söyleşiler, Turgut Cansever, Le Corbusier, Louis I. Kahn
123.	Mijabad, Labirenta Cinan ve Gerineka Guernicaye Örnekleriyle Kürtçe (Kurmanci) Romanında Mekân Algısı	Cihan Kaynar	Ayhan Tek	2020	YL	Muş Alparslan Üniversitesi	SBE	Kürt Dili ve Kültürü	Mekân, Yer, Roman, Kahraman, Olay Örgüsü, Kürtçe Roman
124.	Bir Kaçış Ütopyasının Mekanları: Servet-i Fünun'un Yeşil Yurt Havaline Dair Bir Araştırma	Göneç Kurptınar	Mustafa Haluk Zelef	2020	YL	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	FBE	Mimarlık	Kaçış Ütopyaları, Türk Ütopyaları, Edebi Mekânlar, Yeşil Yurt, Servet-i Fünun
125.	Leyla Hanım ve Şeref Hanım Divanlarında Zaman ve Mekân Kavramları Üzerine İnceleme	Sibel Ökmen	Ayşe Çelebioğlu	2020	YL	Artvin Çoruh Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim	Türk Dili ve Edeb.	Klasik Türk Edebiyatı, Mekân, Zaman, Leylâ Hanım, Şeref Hanım

Bir Kentin Anlamına Erişme Üzerine: Dilsel Bir Varlık Olarak Antakya

*

Benan Dönmez¹

ORCID: 0000-0001-8018-2796

Öz

Kent, içerisinde birçok varlığı barındıran bir bütün olarak, anlamı ve dilsel ifadesi sürekli olarak değişen bir yapıdadır. Bu çalışma da, kent ve dil ilişkisi üzerinden bir kenti anlama üzerinedir. Kentin anlamını sorgulama noktasında ise, içerisinde yer aldığı topoğrafik gerçeklikle birlikte Antakya kenti çalışmanın öznesi olarak ele alınmıştır. Çünkü Antakya kenti ve var olduğu yeryüzü arasındaki ilişkinin çeşitli dilsel bileşenler üzerinden okunabilirliği, bu kent üzerinden inşa edilen anlamların deşifresini kolaylaştırmaktadır. Çalışma, dilsel bir yapıyı bizzat kuran kavramlar olarak anlatılar, ifadeler, temsiller, adlandırmalar üzerinden Antakya kentini okumayı amaçlamaktadır. Öyle ki, Antakya kentine dilsel bir varlık perspektifinden bakılarak, kentin anlamına varlığın anlamına erişir gibi yaklaşılır. Dolayısıyla, çalışmanın ilk bölümünde Antakya kenti varlığın doğrudan kendisi olarak kabul edilerek, bir varlık ve varoluş anlatısı aracılığıyla, kentin "varoluşsal mekânının keşfi üzerine" dilsel bir okuma gerçekleştirilmiştir. Antakya kentinin dilsel varlığı ve ifadesi, yer aldığı yeryüzüne ait beden üzerinden anlam kazanırken, varoluş mekânı olan yeryüzünün bileşenlerinden dağ ve nehir temsillerinin anlamsal karşılıkları da varlığın kendisi ile birlikte dönüşmektedir. Bahsedilen anlamsal dönüşüm doğrudan dildeki ifadeye de yansyarak adlandırmalardaki dönüşüm olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde "dilsel dönüşümün deşifresi üzerine" bir okuma gerçekleştirilmiştir. Görülür ki, varlık dönüşen anlamını doğrudan dildeki yansıması üzerinden ifade etmektedir. Çünkü, anlamın bedenleşmesi dil üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, anlam, varlık, varoluşsal mekân, Antakya

¹ Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, E-mail: benandonmez@hotmail.com

On Reaching the Meaning of a City: Antakya as a Linguistic Being

*

Benan Dönmez²

ORCID: 0000-0001-8018-2796

Abstract

The city as a whole containing many beings, has a structure whose meaning and linguistic expression are constantly changing. This study is on comprehending a city through its relationship with language. While questioning the meaning of city, Antakya with its topographic reality is considered as the subject of study. Reading the relationship between Antakya and the earth through various linguistic components will support deciphering meanings constructed over this city. The study aims to read Antakya through narratives, expressions, representation, naming, which are the concepts constituting a linguistic structure. By considering Antakya as a linguistic being, the meaning of city is approached as if reaching the meaning of being. The first chapter is a linguistic reading, based "on discovering existential space" through an existence narrative, by accepting Antakya as the being itself. The linguistic expression of Antakya gain meaning through the body of the earth. As seen on the mountain and the river, the semantic equivalents of the earth transform with the city. This semantic transformation emerges as the transformation in naming. The second chapter is a reading, based "on deciphering linguistic transformation". Being expresses its transformed meaning through its reflection in language. Because, the embodiment of meaning is on language.

Keywords: *Language, meaning, being, existential space, Antakya*

² Res. Asst., Hatay Mustafa Kemal University, E-mail: benandonmez@hotmail.com

Giriş

Çağlar içerisinde kent, insan ile olan etkileşiminde anlamı ve dilsel ifadesi sürekli olarak değişen bir olgu olmuştur. En genel anlamıyla ise kent, içerisinde birçok varlığı barındıran bir bütündür. Kenti, 'içerisinde' varlıklara zemin sağlayan pasif bir pozisyonda görmenin ötesinde, diğer varlıklar -ve hatta kendi varoluşsal mekânı- ile 'birlikte' var olan, yaşayan bir varlık olarak anlamlandırmak da mümkündür. Tam da bu noktada, bir kenti anlamak için varlığın doğrudan kendisi olarak kenti sorgulamak, kente dilsel bir varlık perspektifinden bakmak, kentin varoluş hikayesini ortaya çıkarmak ve dolayısıyla anlam ile dil ilişkisindeki dönüşümleri keşfetmek üzerinden fenomenolojik bir yöntem tercih edilmektedir. Yer aldığı yeryüzüne ait topoğrafik gerçeklikle birlikte üzerine odaklanılacak kent ise, antik dönemde *Doğunun Kraliçesi (Orientalis Apicem Pulcrum)* olarak tanımlanan Antakya kenti olacaktır.

Kentin dilsel bir varlık olarak kabul edildiği bir okuma için, ele alınan kentin 'anlam' sorgulamasında, kentin yer aldığı varoluşsal mekânı ile kurduğu derin ve doğrudan ilişki son derece önemlidir. Antakya kenti kendi varoluş anlatısını doğrudan yeryüzünün bileşenlerinden bir tarafta dağ (*Silpius* ya da *Habib-i Neccar Dağı*) ve diğer tarafta da nehir (*Orontes* ya da *Asi Nehri*) üzerine temellendirerek çok güçlü bir ilişkisellik kurmaktadır. Öyle ki, Christian Norberg-Schulz (1979, s.23-49) "*Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*" adlı kitabında, anlam kurucular olarak yeryüzüne dikkat çekmekte, benzer şekilde dağ ve su kavramlarına işaret etmektedir. 'Dağ' yeryüzüne (*earth*) ait olup göğe (*heaven*) yükselen bir imge olarak tam da "varlığın (*Being*) yapısını tezahür ettiren" bir anlamlandırmada iken, "suyun varlığı da yere kimlik veren" bir tanımlamadadır (Norberg-Schulz, s.25-27). Antakya kenti için hem yapısal (tektonik) bir gerçeklik, hem de çeşitli yönlerden mitsel bir oluş olan yeryüzü imgeleri, ortaya konmuş böyle bir kuramsal zeminin üzerinde bu çalışma ile birlikte yeniden inşa edilebilecektir. Yeryüzünün yapıları olanla ilişkisi meselesi, David Leatherbarrow (2000; 2004) tarafından yazılan "*Uncommon Ground: Architecture, Technology and Topography*" ve "*Topographical Stories: Studies in Landscape and Architecture*" adlı çalışmaların da konusu olmuş ve yeryüzünün ötesinde artık 'topoğrafya' (*topography*) kavramına dönüşmüştür. Leatherbarrow'a göre (2004, s.13), "topoğrafya, sadece ifade edici ve gösterge niteliğinde değil, aynı zamanda ilişkiseldir; hayata dokusunu, zenginliğini ve kendiliğindenliğini veren zıt ortamların mozaik bir bütünleşmesidir". Bu noktada, örneğin, "*Topoğrafyanın Anlamını Yeniden Düşünmek (ve*

İstanbul Deneyimi...)" adlı çalışma (Özbek Eren, 2019), açıkça bahsedilen yaklaşımlar üzerine temellenerek, İstanbul kentinin var olduğu topoğrafyası ile olan etkileşiminden edindiği anlam üzerine bir okuma gerçekleştirmektedir. Tüm bu çalışmaların öncesinde ise, Edmund Husserl (1940, s.307-325) tarafından 1934 yılında yazılan ve 'beden' (Körper) üzerinden bir yeryüzü söylemi kurgulayan "Grundlegende Untersuchungen zum phänomenologischen Ursprung der Räumlichkeit der Natur" adlı çalışmada yer almaktadır. Varlık, varlığın anlamı ve yer aldığı dünya (Welt) -ve hatta yeryüzü (Erde)- üzerine fenomenolojik bir yaklaşım kuran Husserl (1940, s.308), dünya içerisinde sadece bir zemin (Boden) olarak var olan nesnel bir beden (Boden-Körper) ötesinde, diğer bedenleri de içererek aslında bir bütüne ilişkisel bir zemin (Erdboden) sağlayan bir bedene (Totalkörper) işaret etmektedir. Varlığı yer aldığı çevre ile birlikte ele alan bir yaklaşımın izleri de, Richard Sennett'in (1994) "Flesh and Stone: The Body and the City in Western Civilization" adlı kitabında, kent ve beden arasında bir ilişkililik kurma olarak ortaya çıkmaktadır. Sennett (1994, s.15), "Antik dönem Atinası'ndan modern dönem New York'a" beden anlamı ve kente olan yansıması üzerinde durmaktadır. Kent ve beden ilişkisi, Peter Ackroyd'un (2000) "London: The Biography" adlı kitabında da, Londra kentinin bizzat bir 'beden' olarak ele alınmasıyla görülebilmektedir. Ackroyd'un (2000) perspektifinden Londra kenti, hem fiziksel yapısı, hem de canlı varlığı ile 'yaşayan bir beden'dir. Antakya kenti de, dünya üzerindeki varoluşsal konumu, var olma biçimi, yeri ile birlikte sürekli olarak dönüşerek hem yeniden var olma hem de yeniden var etme durumu ile açıkça yaşayan bir bedendir.

Antakya kenti, doğu ve batının birleşme noktasında, çok çeşitli kültürel katmanları barındıran, dini bir merkez olması özelliğiyle dünyanın ilk kilisesinin ve Anadolu'nun ilk camisinin yer aldığı bir kenttir. Hıristiyan kelimesinin ilk kullanıldığı ve Hıristiyanlığın ilk Hac merkezi olan, ticaret ağlarının merkezinde ve ipek yolu üzerinde olması dolayısıyla dünyanın aydınlatılan ilk caddesinin bulunduğu, son derece önemli ve anlamlı kentler arasında yer almaktadır. Dilsel bir varoluş anlatısı olan bu çalışma için, bu kent çeşitli meselelerin 'ilk var olduğu yer' olması dolayısıyla da ayrıcalıklıdır. Çünkü kent bir varlık olmanın ötesinde varoluşsal mekânın doğrudan kendisi de olmakta, atfedilen roller hem kentin hem de yer aldığı yeryüzünün anlamını ve dilsel ifadesini dönüştürmektedir. Antakya kentinin dünya tarihi içerisinde kritik bir pozisyonda yer alması, bir varlık olarak kentin kendi varoluş mekânı ile kurduğu yapısal ve poetik ilişkiyi de desteklemektedir. Bu çalışma aracılığıyla kenti bir varlık olarak gören fenomenolojik bir yazım için, Antakya kenti bahsedilen sebeplerden dolayı uygun bir zemin sunmaktadır.

Kent ve dil ilişkisi üzerinden, bir varlık olarak Antakya kenti ve varoluşsal mekânı olarak yeryüzünü anlama noktasındaki okumaya ise, anlatılar, ifadeler, temsiller, adlandırmalar gibi dilsel bir yapıyı bizzat kuran dilsel bileşenler aracılığıyla yaklaşmak hedeflenmektedir. Çünkü, varlık dönüşen anlamını doğrudan dildeki yansımaları üzerinden ifade eder.

Kentin bir varlık olarak kabul edildiği noktada, varlığın dil üzerinden inşa edilmiş anlamının deşifresi önem kazanmaktadır. Fenomenolojik söylem, doğası gereği kendi içerisinde çok farklı yaklaşımlar ve adlandırmalar ile varlık konusuna yaklaşmaktadır. Martin Heidegger (1927/1996, s.21), Yunan felsefesinde "tanımlanamaz" ve zaten "herhangi bir tanım gerektirmez" olarak görüldüğünü belirttiği '*Being*' kavramını *varlık/oluş* ile eşleştirmiş ve anlamını ortaya çıkarma üzerine derin bir arayışa girmiştir. Heidegger'e göre (1927/1996, s.127); *Being* kavramının anlamına, "salt bir varlık sorunu" üzerinden gerçekleştirilecek bir tartışma ile erişilemez. Çünkü varlık (*Being*), diğer şeyleri (*Things*) ve varlıkları da içeren, nesnel bir gerçeklik içerisinde var olmaktadır. Varlığı (*Being*) yalın haliyle anlamlandırmanın ötesine geçen bu yaklaşım, beraberinde diğer dilsel kavramlar olan '*Dasein (being there)*' ve '*being-in-the-world*' kavramlarını üretir (Heidegger, 1927/1996). 'Dünya içinde varlık' (*being-in-the-world*) ile varlığı tanımlı bir yere yerleştiren bu adlandırma, varlığın "varoluşsal mekânsallığı" (*existential spatiality*) ile olan kaçınılmaz karşılıklı ilişkisel gerçekliğini gündeme getirir (Heidegger, 1927/1996, s.83). Varlığın varoluşsal mekânı ile birlikte, kavramlar üzerinden dilin soyut mekânsallığı da böylelikle üretilir.

Heidegger felsefesinde '*oluş*' üzerinden anlam kazanan varlık, Maurice Merleau-Ponty'nin (1945/1962, s.vii) fenomenolojik bakışında '*öz*' (*essence*) üzerinden karşılığını bulmaktadır. Varlığın yaşayan ve derin tarafı üzerine odaklanılarak gerçekleştirilen ele alma biçimindeki bu değişim, beraberinde dili de dönüştürür. *Being* üzerine temellenen bir dil kullanılarak anlamı sorgulanan varlık, artık '*beden*' (*body*) aracılığıyla tanımlanır. Merleau-Ponty'e göre (1964/1968, s.136); beden, hem duyumsanan (*objective body*) hem de duyumsayan (*phenomenal body*) tarafı ile aslında "iki boyutlu bir varlık" (*the flesh*) anlamındadır. Özne ve nesne rollerinin iç içe geçtiği hali ile, varlık varoluşunu yer aldığı dünyanın içinde (*being-in-the-world*) kalarak gerçekleştirmekle yetinmez, aksine dünya ile birlikte (*being-with-the-world*) karşılıklı var olma savındadır.

Varoluşsal Mekânın Keşfi Üzerine

Şiir,
insanı ilk olarak yeryüzüne getiren,
onu oraya ait kılan,
ve böylece mesken tutmasını sağlayan şeydir.

Martin Heidegger (1971/2001, s.216)

Varlığın dilsel anlamını açığa çıkararak izlerini takip etmek, insanı ve içeriğinde yer aldığı yapısal çevreyi okuma noktasında özellikle yol gösterici olacaktır. Tam da bu noktada, içerisinde birçok varlığı barındıran bir bütün olarak kentin kendisini doğrudan bir *oluş*, *varlık* ya da *beden* olarak görmek, kentin anlamına erişmenin (ve hatta kent gerçekliğine ait yeni bir anlam üretmenin) temel meselesidir. Hem fenomenolojik yöntemin hem de tarihsel gerçekliğin söylesel ve dilsel işaretleri ile etkileşim kurulacak kent olarak Antakya, bu varlık ve varoluş anlatısının asıl öznesidir. Bahsedilen dilsel anlatı ise, varoluş mitinin görece şiirsel (poetic) dili üzerine temellenmek, yere ait adlandırmaların izini sürmek, gezginlerin notları ve çizimleri ile seyahatnamelerdeki ifadelendirmeleri irdelemek ve dönüşümü açığa çıkarmak üzerinedir.

Fenomenolojik felsefeden referansla, bir varlık olarak kent, oluşunu fiziksel bir gerçeklik olan dünya üzerine yerleşerek (*being-in-the-world*) maddeleşir. Antakya kentinin de üzerinde kurularak varlığını oluşturmaya başladığı mekânı, kentin özüne dönme ve anlamını kavrayabilme noktasında belirleyici bir veri olacaktır. Çünkü varlık, varoluş mekânı ile birlikte dönüşerek (*being-with-the-world*) anlamını kazanır. Varlığın tek başına olma halinin ötesinde, karşılıklı ilişkilerin bir sonucu olduğu gerçeği, Merleau-Ponty'nin *beden* kavramına atfettiği tanımlamanın da asıl meselesidir. Dolayısıyla kent ve üzerine konumlandığı dünya zemini (tüm çevresel bileşenleri ile birlikte), karşılıklı var olma hallerinden dolayı artık yaşayan birer *beden* olarak tanımlanabilir.

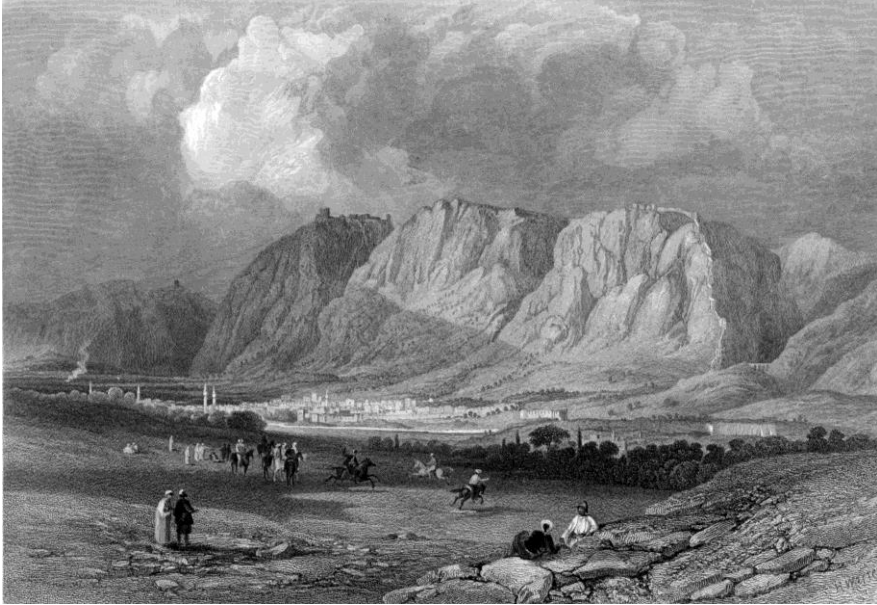
Antakya kentinin de dünya üzerine konumlanarak bizatihi varlığını gerçekleştirdiği zemin, artık hem bu kente ait varoluşsal yapıyı doğrudan şekillendirmekte, hem de doğmakta olan bu kentsel yapıyla birlikte dönüşerek açıkça özelleşmektedir. Dünya üzerindeki bu zemin, Heidegger (1950/2002, s.21) tarafından da "kendi içinde ve diğer şeylerde ortaya çıkma" ilişkiselliğine atıfta bulunularak "yeryüzü" (*earth*) olarak tariflenir. Dolayısıyla, "dünya (*world*) ve yeryüzü (*earth*) temelde farklıdır, ama asla birbirinden ayrı değildir. Dünya yeryüzünde kurulur ve yeryüzü dünyadan yükselir" (Heidegger,

1950/2002, s.26). Böylelikle, Antakya kenti de üzerinden -ve hatta doğrudan içinden- doğmakta olduğu "yeryüzünün yeryüzü olmasına izin verir" (Heidegger, 1950/2002, s.24).

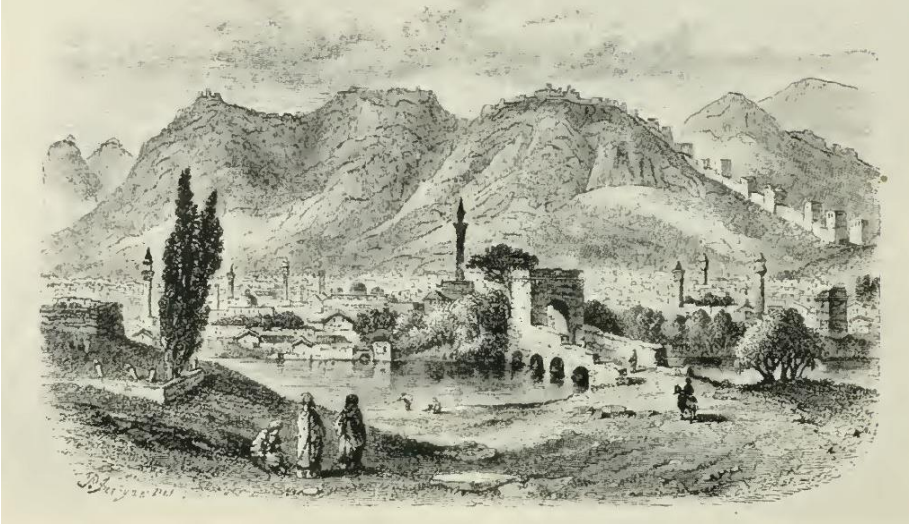
Glanville Downey (1963, s.11-12), antik dönemde Antakya kentinin kurulduğu yer üzerine tanımlama yaparken, bu yeri olağanüstü olarak tarifler. Bu olağanüstülüğü temsil eden unsurlar ise, "bir tarafında şehrin kurulduğu kuzeydoğudan güneybatıya akan Orontes Nehri (*the Orontes*)", "nehir boyunca uzanarak yükselen muhteşem Silpius Dağı (*Mount Silpius*)", "düz bir zemin olan bereketli Amik Ovası (*Amuk Plain*)" gibi coğrafyaya ait olan topoğrafya özellikleridir. Christian Norberg-Schulz (1971/1974, s.28), bu gibi coğrafyaya ait mekânların içerdiği yerlerin ve yolların soyut bir karaktere sahip olduğundan bahsetmektedir. Çünkü coğrafyanın kendisinin oluşturduğu bu mekânlar zaten açıkça bilinir olanı temsil etmezler, ancak varoluşsal mekânın (*existential space*) potansiyel unsurlarıdır (Norberg-Schulz, 1971/1974, s.28). Antakya kentinin dilsel varlığı ve ifadesi de, içerisinde yer aldığı özel coğrafyanın topoğrafik bileşenlerinin bütünü olan yeryüzüne ait *beden* üzerinden anlam kazanır. Ancak, bedeninin "iki boyutlu bir oluş" (Merleau-Ponty, 1964/1968, s.136) olduğu gerçeği, madde ile anlamın, fizik ile metafiziğin bir aradalığını savunur. Dolayısıyla, Antakya kentinin varlığı, sadece yapısal olan (tectonics) üzerine değil, aynı zamanda şiirsel olan (poetics) üzerine de düşünmeyi gerektirir.

Kentin anlatımında topoğrafyanın bedenine yapılan atıflar, özellikle gezgin notları ve seyahatnamelerdeki dilde de açıkça görünür durumdadır. Wilbrands von Oldenburg (1859, s.50) 1211 yılında gerçekleştirdiği Antakya ziyaretinde, çok büyük bir nehir ile kentin çok büyük ve dik üç dağından bahseder. Bu dağlardan özellikle ortadaki bulutlara kadar o kadar yükselir ki, gezegenlerin rotalarını dahi bozacağı düşünülür. Oldenburg, bu dağın uçurumlarında dinlenilmek amaçlı yaratılan bir varlık olduğuna inandığından söz eder. 1549 yılında Antakya'ya gelen Jean Chesneau da (1887, s.145) kente dair notlarında "büyük ve yüksek dağlar"a değinir. Benzer şekilde, Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde (1848/2006, s.72), 1648 yılında gittiği Antakya'yı, doğu tarafındaki kale duvarları neredeyse "gökyüzüne karışmış", "yüksek ve büyük dağlar" üzerine kurulmuş bir kent olarak tarifler. Kentin dil üzerinden ifadesinde ortak bir durum olarak, içerisinde yer aldığı fiziksel gerçekliğe ait topoğrafik imgelerin etkisi öncelikli olarak görülür. Bir yanda yükselerek kente dikey bir boyut katan dağ imgesi ile diğer yanda bu etkiyi olabildiğince güçlendirir nitelikte yatayda uzanan nehir imgesi, kenti asıl tanımlayan unsurlardır. Öyle ki, kentin dilsel ve söylemsel varoluşu, çevresel

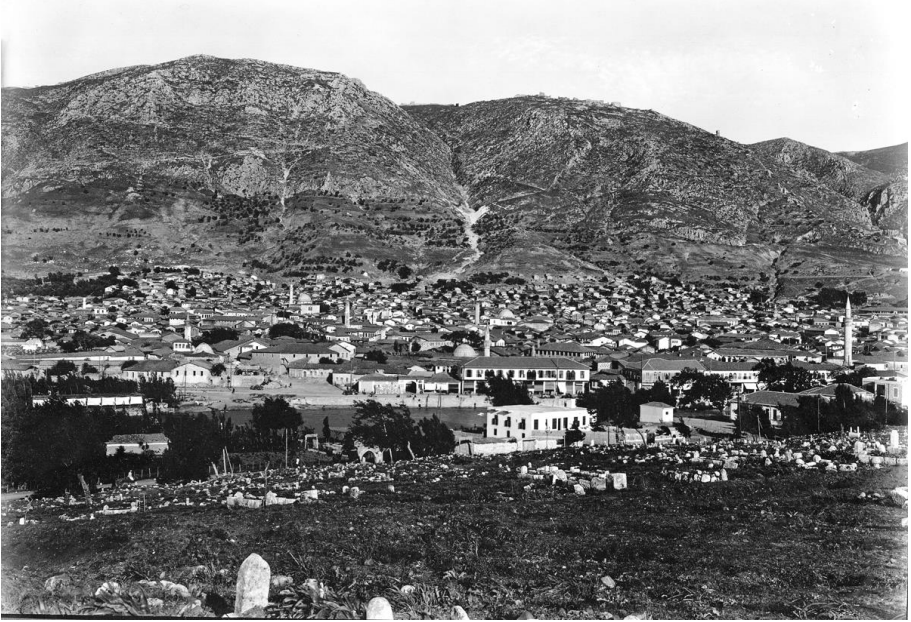
unsurların oluşturduğu topoğrafik bir mekânsallık ve bu topoğrafyanın kente olan neredeyse metafizik etkisi üzerinden anlamını bulmaktadır. Norberg-Schulz (1971/1974, s.7), varlığın çevresi ile hem madde aracılığıyla fiziksel hem de anlam aracılığıyla ruhsal ilişkiler kurarak elde ettiği bu mekânsallığı "varoluşsal mekân" (*existential space*) olarak tanımlamaktadır. Bahsedilen, varlığın sadece fiziksel olarak dünya üzerindeki herhangi bir yere basitçe konumlanmasıyla sonlanan değil, varlığa içerisinde yer aldığı çevre ile güçlü bir bağ kurarak anlamlı bir "tutunma noktası" (*existential foothold*) oluşturan bir ilişkidir (Norberg-Schulz, 1979, s.5). Antakya kentinin de yeri üzerinden inşa ettiği anlam, açıkça bir varlık olarak kente ait "yerin ruhunu somutlaştırma" (*to concretize genius loci*) meselesinin neticesidir (Norberg-Schulz, 1971/1974, s.36).

Şekil 1. Dağ ve nehir arasına yerleşen kent; William Miller tarafından yapılan bir gravür (Fairbairn, 1866, s.98-99)

Şekil 2. Dağ ve nehir arasına yerleşen kent (Bouchier, 1921, s.Frontispiece)

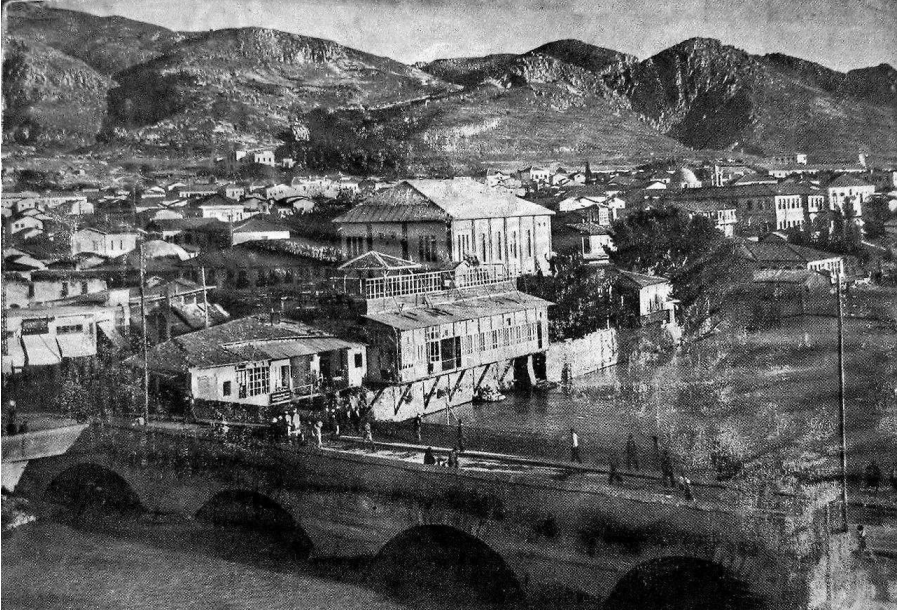
Şekil 3. Dağ ve nehir arasına yerleşen kent; kentin ilk arkeolojik kazısını gerçekleştiren Princeton Üniversitesi arşivinden 1933 yılına ait bir fotoğraf (Archaeological Archives, 1933)

Antakya kentinin varlığının somutlaşması üzerinde yeryüzünün ve topografyaya ait fiziksel beden etkisi, kentin neredeyse bir varoluş anlatısı

olan Antakya Tyche heykelinde de ayrıca görülür. Öyle ki, başına kentin surlarını temsil eden bir taç takmış olan bir kadın bedeni, açıkça Antakya kentine karşılık gelir. Kentin bir varlık olarak doğrudan kendisini temsil eden bu kadın bedeni, benzer şekilde Silpius Dağı'nı ifade etmekte olan bir kayaya oturur ve Orontes Nehri'ni temsil eden yüzen bir genç erkek bedenine basar. Aslında ifade edilen, açıkça yeryüzü zeminine ait dağ ve nehir imgeleri arasına yerleştiği vurgulanan, Antakya kentinin beden üzerinden somutlaşmış görüntüsüdür. Kenti temsil etmekte olan bu kadın bedeni, ayrıca elinde tuttuğu buğday başağı ile de bolluk ve bereket ifadesi üzerinden doğrudan yerleştiği yeryüzüne işaret etmektedir. Böyle bir anlatı aracılığıyla, varlığın ve hatta bedenin kendisi olarak Antakya kenti, dünyadaki fiziksel bir gerçekliğe yerleşerek varoluşsal mekânını görünür kılar, varoluşunu başlatır ve varlığını varoluşsal mekânı ile birlikte anlamlandırır. Varlığın, içerisinde yer aldığı çevre ile kurduğu anlamlı ilişki, Heidegger (1971/2001, s.209-227) tarafından yeri "şiirsel olarak mesken tutma" (*dwelling poetically*) olarak tariflenir. Öyle ki, "yeryüzünün üstünde" olmak, aslında "gökyüzünün altında" olmaktır (Heidegger, 1971/2001, s.147). Dolayısıyla, varlık "yeryüzünün üzerinde ve içinde, dünyadaki meskenini bulur" (Heidegger, 1950/2002, s.24). Antakya kentinin üzerine yerleştiği topoğrafik gerçeklik de beraberinde bir derinliği üretmekte ve kentin anlamına metafizik bir boyut katmaktadır. Böyle bir anlamlandırma ile kent ve dünyasını kurduğu yeryüzü, gerçekliğin miti, maddenin ruhu, fiziğin metafiziği beraberinde gündeme getirdiği bir yerdir.

Şekil 4. Antakya Tyche Heykeli (Raddato, 2016)

Şekil 5-6. Kent, dağ ve nehir ilişkisi; Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi'nden 1898 ve 1944 yıllarına ait fotoğraflar (Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi, 1898/1944)

Şekil 7. Kentin dağla ilişkisi gösteren 2017 yılına ait bir fotoğraf (Anadolu Ajansı, 2017)

Şekil 8. Kentin nehirle ilişkisini gösteren 2018 yılına ait bir fotoğraf (Al-Kurdi, 2018)

Bir varlık olarak Antakya kentinin varoluş anlatısı, diğer her oluş, varlık ya da beden gibi doğumunu gerçekleştirdiği dünya içinde (*being-in-the-world*) sadece kendini var etmeye ilişkin değildir. Kentin bedeninin topografyanın bedeni aracılığıyla ortaya çıkması, aslında varlığın kendi ile birlikte (*being-with-*

the-world) varoluş mekânını da dönüştürmesi demektir. Bu karşılıklı ve birlikte var olma hali, Merleau-Ponty (1964/1968, s.130-155) ve Steven Holl (1996, s.11) tarafından "iç içe geçme" (*intertwining*) kavramı üzerinden ifade edilir. Heidegger (1950/2002, s.25) ise bu ilişkiselliği, varlıkların kendi sınırlarının "ana hatlarının bulanıklaşmasına" izin vermeyecek şekilde, "karşılıklı uyum içerisinde birbiri içerisine akma" olarak tarifler. Bahsedilen, açıkça dağ ve nehir arasında var olan Antakya kentinin de, artık yer aldığı topoğrafik zeminin varoluşuna nüfuz edeceğidir. Varlıkların sınırlarını ve kendiliklerini yok etmeden, yeni bir ilişkisellik kurma üzerinden yeryüzünün anlamını sürekli olarak dönüştüreceği gerçeğidir. Öyle ki, dağ ve nehir farklı uzamsal boyutlardaki haliyle de olsa yeryüzünün sonsuz sürekliliğinin birer parçaları iken, kent bir varlık olarak tam da ikisinin arasında belirmeye başlar. Böylelikle artık sürekliliğinden ve sınırlandırılmamışlığından kaynaklı tek bir zeminden söz etmek mümkün değildir. Doğmaya başlayan kentin bedeni dünya düzlemine bir taraftan kendi içerisinde sınırlar getirirken, diğer taraftan bu sınırlama aslında her birini ayrı ayrı görünür kılar, tanımlar ve özneleştirir. Bu durum, kent ile birlikte yeryüzünün de yeniden var edilmesidir. Karşılıklı ilişkisellik içerisinde yeniden var olma hali, Antakya kentinin tarihsel süreci içerisindeki gelişimi ile birlikte sürekli olarak devam eder. Öyle ki, kent fiziksel büyümesini devam ettirdikçe dağa doğru yayılır ve yeryüzünün neredeyse bir parçası olarak dağ ile kurduğu ölçeği dönüştürür. Bu aslında varlıkların sınırlarının bir tür iç içe geçme (*intertwining*) ve birlikte var olma (*-with-the-world*) iddiasıdır. Diğer yandan ise, nehirlere doğrudan temas halindeki kent geriye çekilerek sınırları daha da belirgin kılar ve hatta başka yeni sınırlar üretir. Dolayısıyla varlık ve varoluşsal mekânı, yaşayan birer *beden* olarak birbirlerini dönüştürerek yeniden var ederler. Kurulan ilişkilerdeki dönüşüm de hem bir varlık olarak Antakya kentinin, hem de yer aldığı yeryüzünün anlamsal ve dolayısıyla dilsel dönüşümüne sebep olur. Bu noktada, varlığın (Antakya) varoluş mekânı (dağ ve nehir) ile olan ilişkisinin dönüşümü, aslında tam da dilsel ve dolayısıyla anlamsal dönüşümlerinin izlerinde gizlidir.

Dilsel Dönüşümün Deşifresi Üzerine

*Kelimenin olmadığı yerde hiçbir şey yoktur.
Bir şeyin varlığı kelimeye ikamet eder.
Dil, varlığın evidir.*

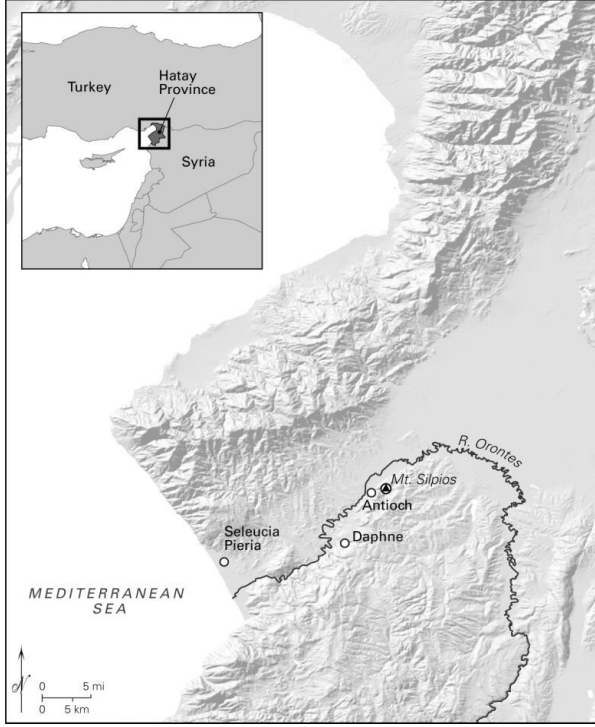
Martin Heidegger (1959/1982, s.63)

Bir varlık olarak kentin anlamını açığa çıkarma girişimi, fenomenolojik bir bakış gereği, varlığın özüne erişebilmek adına "geriye dönmeyi" (*to go back to the things themselves*) (Husserl, 1900/1901, s.168) gerektirir. Bu noktada, tüm fiziksel gerçekliği ile zaten mevcutta var olan dünya zemininin sayısız potansiyel varoluş mekânı üzerinde, varlığın ilk belirlediği durumunu tümüyle keşfetmek esas meseledir. Varlığın varoluşsal mekânı, madde ile anlam, fizik ile metafizik, cisim ile ruh arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşimin bir sonucudur. Dolayısıyla, bir geriye dönme müdahalesi içerisinde, Antakya kentinin de "iki boyutlu bir oluş" (*the flesh*) (Merleau-Ponty, 1964/1968, s.136) üzerinden açıklanması beklenen varlığı, sadece yapısal olan (tectonics) üzerine değil, aynı zamanda şiirsel olan (poetics) üzerine de düşünmeyi gerektirir.

Antakya kentinin (kentin *bedeninin*), dünyada üzerine yerleşerek varlık kazandığı varoluşsal mekânı da (*existential space*), hem rasyonel bir düşüncenin hem de mitsel bir anlatının sonucudur. Kentin kurucusu olan Seleucus I Nicator, krallığının batıdaki merkezi olarak önce *Seleucia Pieria'yı* (*Samandağ*) kurmuş, ardından bu yeni başkentin Seleucus Krallığı için sahip olması gereken bazı niteliklerden yoksun olduğu gerçeği ile daha iç kısımlarda yeni bir kent kurmaya ihtiyaç duymuştur. Malalas'ın tanrısal bir mit üzerine temellenen anlatısına göre; Antakya için bir yer işareti arayan Seleucus I Nicator, daha önce Seleucia Pieria kentinin kurulmasındaki inanişe benzer bir yöntem takip eder ve Antigonía'ya (mağlup ettiği Antigonus'un yönetim merkezi olan kent) giderek,

Antigonus'un yaptırdığı mabedde Zeus'a bir kurban daha keser ve ondan kendisine bir yol göstermesini diler. Yeni bir kent mi kurmalıdır, yoksa Antigonía'yı yeniden imar ederek ismini değiştirmekle mi yetinmelidir? Kartal kurban etini kaparak uçar ve Antigonía'dan başka bir yere konar. Zeus'un, yeni kurulmasını istediği kentin yerinin burası olduğuna inanılır ve İÖ 300 senesi 22 mayısında Iopolis'in karşısında, Silpius eteğinde kentin temelleri atılır ve yeni kente Seleucus'un babası (ya da oğlu) Antiochus'un adı verilir: *Antiocheia* (Demir, 1996, s.24-25).

İsmi verilen kent, edindiği dilsel kimliği üzerinden artık dünya üzerinde anlamlı bir varlık olarak tanımlanabilecektir. Michel Foucault (1966/2001, s.164) tarafından "bir temsili ayağa kaldırma" olarak tanımlanan adlandırma ile, Antakya kentinin varoluş mitinin dilsel anlatısı, bulunduğu yer ile birlikte bedenleşerek maddesel gerçekliğine kavuşur. Oluşun bedenleşmesinin varlık ve varlığın varoluşsal mekânı üzerine olduğu noktada, anlamın bedenleşmesi dil üzerinedir. Çünkü, "dil, ilk olarak varlıkları adlandırarak, onları önce dile getirir ve görünür kılar" (Heidegger, 1971/2001, s.71).

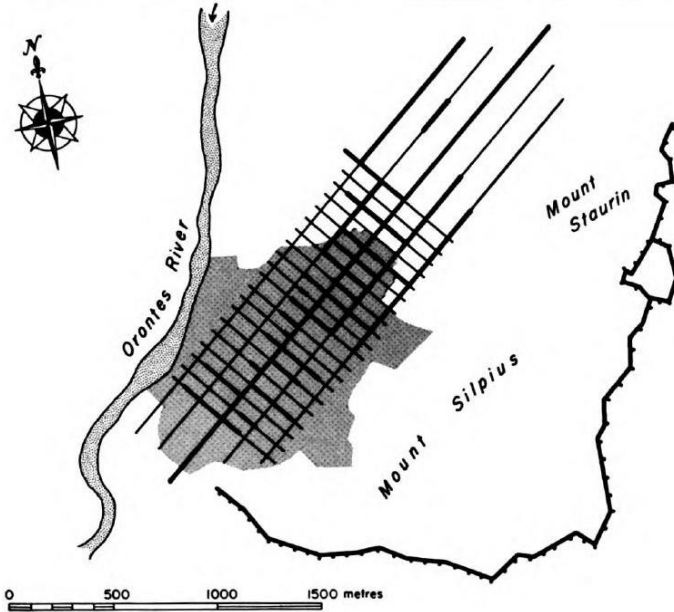
Şekil 9. Antakya kentinin dünya üzerindeki yeri ve çevresini gösteren Scott Walker tarafından düzenlenmiş harita (Walker, t.y.)

Seleucus I. Nicator ile ismi verilen kentin varlığı, aslında şiirsel bir anlatının yanı sıra, son derece akılcı ve planlı bir kararın neticesinde de mekânını bulur. Stratejik bir hamle olarak ve askeri amaçlarla yeni kenti daha iç kısımlarda kurma düşüncesi ile, Antakya kenti krallığın kurulan diğer kentlerinin (*Seleucia Pieria (Samandağ)*, *Apamea (Epemüye)*, *Laodicea-on-the-Sea (Lazkiye)*) aynı genel tasarım özellikleri izlenerek, Seleukos kolonileşme planının bir parçası olarak kurulur (Downey, 1963, s.28-29). Buna göre;

Kentlerin çoğunluğunda standart bir plan uygulandı. Bu planın başlıca özellikleri, kenti ikiye ayıran ve diğer sokakların yönlenmesini belirleyen bir ana aksel yol, konut adalarının planlamasında basit matematiksel oranların kullanımı ve bağımsız olarak tahkim edilmiş kente hâkim bir kale idi.... Sokak sistemi dikdörtgen bir plana sahipti fakat pusulanın ana yönlerine göre yönlendirilmemiştir. En az beş uzun cadde ve bunları kesen çok sayıda sokaktan oluşmaktaydı. Bundan ortaya çıkan konut adaları eşit bir biçimde 112 metre x 58 metre boyutlarındaydı. Roma döneminde muhteşem sütunlu bir ana yola dönüşen 27 metre genişliğindeki uzun merkezi cadde yaklaşık 3 kilometre bo-

yunca kenti katetmekteydi. Kent surları kentin çevresinde düzensiz bir güzergah izleyerek doğuda bağımsız bir biçimde tahkim edilmiş olan kale ile buluşmaktaydılar (Owens, 1991/1996, s.80-81).

Kentin nesnel tanımlaması bu denli açık ortaya konmakta olan yapısı ile görülür ki, metafizik üzerine kurulu şiirsel anlam, artık fizik üzerine kurulu bir maddesellik ile birleşir. Böylece Antakya kenti üzerine yerleştiği topoğrafik gerçeklik (*-in-the-world*) ile birlikte (*-with-the-world*) dönüşür. Kent yeryüzü (*earth*) üzerinden anlamlı bir *beden* (*body*) olarak varlık kazanırken, varoluş mekânı olan yeryüzünün bileşenlerinden dağ ve nehir de kentle birlikte her defasında ilişiksel, anlamsal ve dilsel olarak yeniden var olur.

Şekil 10. Antakya kentinin Jean Sauvaget tarafından 1934 yılında çizilen yerleşim ve planlama haritası (Downey, 1961, s.763)

Antioch ile dilsel varlığını kazanan kent, zaman içerisinde temsil ettiği anlamı ve adlandırılmasında (toponimi) bir dönüşüm ve çeşitlenmeyi de beraberinde getirir. En yaygın olarak, "*Antioch the Great*" (*Büyük Antakya*), "*on the Orontes*" (*Asi üzerindeki*), "*of Syria*" (*Suriye'nin*) ve görece daha az da olsa "*Antioch by Daphne*" (*Defne (Harbiye) yakınındaki Antakya*) gibi tanımlamalar ile nitelendirilir (Bouchier, 1921, s.1). Hıristiyanlık dininin dünya üzerinde ilk ortaya çıktığı yer olması (ve hatta *Hıristiyan* (*Christian*) isminin ilk defa Antakya kentinde verilmesi) ve daha sonra İslamiyet döneminde de yine dini önemini

devam ettirmesi, kentin ayrıca din üzerinden bir anlam ve adlandırma da edinmesini sağlar. Birçok dilde "Tanrının Şehri" anlamlarına gelen "Medinetullah", "Medine-i İlahiyye", "Cite de Dieu", "Teupoli", "Theoupolis", "Divine City" gibi isimler böylelikle Antakya kentine atfedilmiştir (Tozlu, 2009, s.27-29). Antakya, aynı zamanda doğunun şehridir ve bu "yön" dolayısıyla Batılılar tarafından "Melike-i Şarkıyye (Doğu'nun Kraliçesi)" anlamına gelen "Ren Doriyan (Reine D'Orient)" ve "the Queen of the East", "Doğunun Güzel Kraliçesi" anlamına gelen "Orientis Apicem Pulcrum (Fair Crown of the Orient)" ve "Durretü's-Şarku'l-Cemile (Şark'ın Güzel İncisi)" gibi bazı isim ve sıfatlar kullanılarak tanımlanmıştır (Tozlu, 2009, s.27-29). Böylece, kentin adlandırılmasında (toponimi), anlamsal dönüşüme ek olarak, dilsel dönüşümün izleri de belirgin şekilde gözlenir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde (1848/2006, s.68-69) çok eski bir belde olduğu için her dilde birer özel isim ile isimlendirildiğinden bahseder. Öyle ki, "bazıları *Entakiyye* derler, niceleri *Antakiyya*, niceleri *Ayn-takiyye* ve bazıları *Antekye* derler ama meşhur galatı *Antakiyya* ve *Entakiyye*'dir. Kıpti dilinde *Cebsiyan* derler, Acemce'de *An-takiyye* derler... An *Takyanus*'dan bozulma *Antakiyya* derler" (Çelebi, 1848/2006, s.68-69). Dolayısıyla, Antakya kentinin adlandırılmasındaki değişim üzerine böyle bir iz sürmenin neticesinde görülür ki, kent dönüşen anlamını doğrudan dildeki yansıması üzerinden ifade eder. Çünkü, "dil muhtevayı sorunsuzca aktaran saydam ve bağımsız bir ortam değil, bağlamsal ilişkiler içinde anlam üreten bir bildirimdir...Olguları oluşturan düşünceyi temsil ederken, düşünceyi hem biçim hem de içerik açısından *hizaya sokan* belirgin bir düzenleyici hatta inşacı rolü üstlenir" (Basa, 2016, s.96-101).

Kentin içerisinde yer aldığı topoğrafik gerçekliğin de zaman ve bağlam içerisinde dönüşen anlamının izleri, doğrudan bu gerçekliği temsil eden dil üzerinde görülür. Antakya kentine doğrudan ismini de veren (*Antioch-on-the-Orontes*) ve antik dönemde *the Orontes* ('doğudan' anlamına gelen *Orentes* kelimesinden türer) olarak adlandırılan nehir, Makedonya nehir tanrısı adına "*Axius*", Orta Çağ Arapları tarafından "*ters dönmüş (the overturned)*" anlamına gelen "*Al Urunt*" ya da "*Al Maklub*", modern ismiyle "*Asi*" anlamına gelen "*Nahr-el-Asi (the rebel river)*", "*hızlı*" anlamına gelen "*Atzoio (the rapid)*", Haçlılar tarafından *Pharphar* ve *Chrysorhoas* adlandırmaları ile tanımlanmıştır (Bouchier, 1921, s.3). Evliya Çelebi ise Seyahatnamesi'nde (1848/2006, s.75-77) Asi Nehri'nin varoluş hikayesinin mitsel bir oluş üzerine temellenen anlatısından bahseder. Anlatıya göre (1848/2006, s.75-77); Hazret-i Peygamber zamanında Hama şehri gayet susuz olup, İzail adında bir Yahudi Nil'i bu şehre getirip akıtmak üzere Mısır'a varır. Mansure şehri dibinde Nil'den dört şişe su alarak

bir efsun okur ve Nil Nehri'nin bir parçası Yahudi'nin ardı sıra yeri yarıp gelir. Hazret-i Peygamber, Hazret-i Aliye Yahudi'yi durdurması için emr edince, Ali Yahudi'ye Gülbin Dağı eteğinde yetişir ve Yahudi'yi orada öldürür. Şişenin biri kırılarak yere dökülür ve büyük bir nehir batı tarafa doğru akar. Hazret-i Ali "Ey Asi Nehri, bütün nehirler Hakk huzuruna yönelip kıbleye doğru akar. Sen niçin batıya akarsın? Dön geri, asi oldun" deyince, nehir dile gelip "Ey Ali! Tanrı'nın emri ile bu mahalle gelmişken, Humus, Hama ve nice şehri sulayıp Antakya şehrinde Habib-i Neccar'ı ziyaret edip oradan yine kıbleye akayım" der ve böylece nehre adı verilir: *Asi Nehri*. Bahsedilen anlatı gibi bir mit; nehri, içerisinde yer aldığı topoğrafik gerçekliğe ve beraberinde de kente bağlayacak olan dil üzerinden bir anlam üretme halidir. Maddeyi açıkça yere bağlayan böyle bir ilişkiyi, Steven Holl (1989, s.9) yerle kurulması gereken "deneyimsel, metafiziksel ve şiirsel bir bağlantı" olarak adlandırdığı "bağlanma/tutunma" (*anchoring*) kavramı ile tanımlar. Çünkü yer, fiziksel ve metafiziksel bir temeldir (Holl, 1989, s.9).

Kent ve nehir üzerinden ortaya çıkan böyle bir anlatıda olduğu gibi, önemli bir diğer topoğrafik gerçeklik olan dağ imgesi için de, imgenin dilsel varlığında gerçekleşen bir dönüşümden bahsedilebilir. Nehrin yataylığının aksine, yükselerek kente bir derinlik katan "*Silpius Dağı (Mount Silpius)*", Hazret-i İsa'nın kente gönderdiği iki havarisine iman eden ve tek tanrı inancı dolayısıyla burada şehit edilen Habib-i Neccar'ın (*Sevgili Marangoz*) ismini alarak "*Habib-i Neccar Dağı*" olarak adlandırılmaktadır. Bu anlatının Kur'an'da Yasin Suresi'nde geçmesi dolayısıyla, Habib-i Neccar Müslümanlar için de ayrıca öneme sahiptir (Tekin, 1998, s.25-30). Üç tepeden oluşan dağın bir tepesi olan "*Staurin (Haç) Dağı (Mount Staurin)*" ise, "Hıristiyan" adının ilk kez kullanıldığı ve dinin buradan yayıldığı mağarayı barındırması dolayısıyla yine din üzerinden ayrı bir anlama sahiptir. Kentin topoğrafyasına atfedilen anlamlar aracılığıyla kent dilsel ifadesini kazanması ve beraberinde topoğrafyaya ait adlandırmaların değişen anlamlara göre dönüşmesi, bir varlık olarak kent dününya içerisindeki varoluşsal mekânını görünür kılar. Bir kent anlamına erişme noktasında, kent varoluşsal mekânsallığındaki fiziksel ve anlamsal her türlü değişim, açıkça kent dilsel bir varlık olduğunun ispatıdır.

Tartışma ve Sonuç

Kent, içerisinde birçok varlığı barındıran bir bütün olarak, anlamı ve dilsel ifadesi sürekli olarak değişen bir yapıdadır. Ancak kent de aynı şekilde fizik-

sel bir dünya gerçekliği üzerine tıpkı diğer varlıklar gibi yerleşir. Bu çalışmada, kentin anlamını sorgulama noktasında üzerine yerleştiği topoğrafik gerçeklikle birlikte Antakya kenti varlığın doğrudan kendisi olarak kabul edilmektedir. Böylece, Antakya kenti bir varlık ve varoluş anlatısının asıl öznesi olur. Dolayısıyla, Antakya kentine dilsel bir varlık perspektifinden bakılarak, kentin anlamına varlığın anlamına erişir gibi yaklaşılmıştır. Görülür ki, kentin dilsel varlığı ve ifadesi, doğrudan içerisinde yer aldığı yeryüzüne ait beden üzerinden anlam kazanmaktadır. Kentin anlatımında sürekli olarak topoğrafyanın bedenine yapılan atıflar ise, doğrudan bu fiziksel gerçekliğin de anlamının irdelenmesini gerektirmiştir. Çünkü, varlığın kendisi olarak kent, varoluş mekânı ile birlikte dönüşerek anlamını kazanır. Antakya kentinin varoluş anlatısı doğrudan yeryüzünün bileşenlerinden bir tarafta dağ (Silpius ya da Habib-i Neccar) ve diğer tarafta da nehir (Orontes ya da Asi Nehri) üzerinde varlık kazanırken, yeryüzü de kentle birlikte sürekli olarak yeniden var olmaktadır. Antakya kenti ve tüm çevresel bileşenleri ile üzerine konumlandığı dünya zemini, karşılıklı var olma hallerinden dolayı yaşayan birer beden olarak görülür.

Kentin var olduğu yeryüzü ile birlikte sürekli değişen anlamına erişmek için gerçekleştirilen tüm girişimler, dışarıdan bir bakışın ötesinde, kentin doğrudan özünü görmeye eğilimli bir arayışa ihtiyaç duymaktadır. Dünya üzerindeki diğer varlıklar gibi Antakya kentinin kendisini de bir varlık olarak düşünmek, kentin bir oluş hikayesinin mümkünlüğünü de dile getirmek demektir. Varlığa görece şiirsel bir derinlik de katabilecek varoluşsal anlatı, aslında varlığın dil üzerinden ilerlemesi muhtemel anlam arayışının en belirgin yol göstericisi olmuştur. Böylelikle, dilsel bir anlatı üzerinden, kentin varlığı hem şiirsel hem de yapısal olanın ifadesi aracılığıyla anlam kazanır.

Antakya kenti, çok özel bir coğrafyada ve dilsel ifadesi evrilmeye çok hazır bir bağlamsal çeşitlilik içerisinde yer almaktadır. Nehir ve dağ gibi fiziksel gerçeklikler, kentin dil üzerinden ifadesinde etkisi çok derece baskın imgelere dönüşmektedir. Dolayısıyla, kentin dilsel varlığı, sadece yapısal olan (tectonics) üzerinden değil, aynı zamanda şiirsel olan (poetics) üzerinden de açığa çıkmaya ihtiyaç duymaktadır. Antakya kentinin anlatılar, ifadeler, temsiller, adlandırmalar çerçevesinde kurgulanan anlatımında topoğrafyanın bedene doğrudan yapılan atıflar, kentin üzerinde yer aldığı yeryüzü ile basit bir konumlanma ilişkisi içerisinde olmadığını, aksine bir tür mesken tutma eylemi içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır. Öyle ki, bir varlık olarak kent, varoluşsal mekânı ile karşılıklı bir oluş halindedir. Bu sürekli oluş hali, hem An-

takya kentinin topoğrafya ile kurduğu ilişkiyi dönüştürerek aslında yeryüzünü sürekli olarak yeniden var etmekte, hem de kentin ve bulunduğu topoğrafik gerçekliğin dil üzerinden temsilinde bir dönüşümü beraberinde getirmektedir.

Dağ ve nehir farklı uzamsal boyutlardaki halleriyle de olsa yeryüzünün sonsuz sürekliliğinin birer parçaları iken, Antakya kenti bir varlık olarak tam da ikisinin arasında belirmeye başlamıştır. Doğmaya başlayan kentin bedeni dünya düzlemine sınırlar getirmeye başlamakta ve bu sınırlamalar ile aslında her biri ayrı ayrı görünür kılınarak yeniden var edilmektedir. Kentin tarihsel süreci boyunca devam eden değişimler, varlıkların kendileri ve birbirleriyle olan ilişkiselliğini doğrudan etkilemektedir. Antakya kenti, fiziksel büyümesini devam ettirdikçe Habib-i Neccar Dağı'na doğru yayılmış ve dolayısıyla artık yeryüzünün neredeyse bir parçası olma noktasına evrilerek, dağ ile kurduğu ölçөгünü dönüştürmüştür. Diğer yandan, Antakya kenti Asi Nehri ile yer yer neredeyse iç içe geçerek doğrudan temas ve etkileşim halinde iken, kent geriye doğru çekilmiş ve görece ilişkisini zayıflatmıştır. Dolayısıyla, varlık ve varoluşsal mekânı, yaşayan birer beden olarak birbirlerini dönüştürerek yeniden var etmektedirler.

Kentin yeryüzünü dönüştürmesinin izlerinin ise en çok görüldüğü nokta, özellikle yeryüzü parçalarından dağ ve nehrin anlamsal ve dolayısıyla da dilsel ifadeleri ile adlandırmalarındaki dönüşümlerinde olmaktadır. Denilebilir ki, oluşun bedenleşmesinin yansıdığı yerin varlık ve varoluşsal mekânı olduğu noktada, dönüşen anlamın bedenleşmesinin izinin sürülebildiği yer dildir. Çünkü; "dil, insanın (ve tabii varlığın) içinde yaşayarak var olduğu, onu koruyarak varlığın hakikatine ait olduğu varlığın evidir (Heidegger, 1977/1993, s.237)". İçerisinde yer aldığı zemin ile birlikte devamlı olarak yeniden adlandırılan Antakya kenti, edindikleri dilsel kimlik üzerinden dünya üzerinde anlamlı bir varlık olarak tanımlanabilmektedir. Öyle ki, "algılanan şeyi dünyanın bir parçası yapan isimdir ve dolayısıyla onu anlamlı bir algı haline getirir" (Norberg-Schulz, 1984/1985, s.111). Bir kentin anlamına erişme noktasında ise, birlikte gerçekleşen her türlü fiziksel ve anlamsal değişim, içerisinde yer aldığı gerçeklikle birlikte kentin dilsel bir varlık olduğunun kanıtıdır.

Extended Abstract

On Reaching the Meaning of a City: Antakya as a Linguistic Being

*

Benan Dönmez

ORCID: 0000-0001-8018-2796

Through the ages, the city has been a phenomenon whose meaning is constantly changing in its interaction with people. In general terms, the city is a whole that contains many beings. Beyond seeing the city in a passive position that only provides ground for the beings 'in' itself, it is also possible to make sense of it as a living being that coexists 'with' other beings. At this point, a phenomenological method is preferred that questions a city as the being itself, looks at the city from a linguistic perspective and reveals the city's existence story. The city to be focused on is decided to be Antakya city which was identified as *the Queen of the Orient (Orientis Apicem Pulcrum)* in ancient times.

At the point where the city is accepted as a being, deciphering the linguistic meaning of the being becomes important. Following the traces of the linguistic meaning by revealing it especially will be guiding in reading the being and the structural environment in which it is located. Antakya, as the city to interact with the discursive and linguistic signs of both the phenomenological method and historical reality, is the main subject of this being and existence narrative. This linguistic narration is realized through grounding on the poetic language of the existence myth, tracing the naming of the place, examining the notes and drawings of travelers and the expressions in travelogues, and revealing the transformation.

The references to the body of the topography in the narrations of the city are clearly visible especially in the language of traveler notes and travel books. The mountain image (*Mount Silpius* or *Habib-i Neccar Mountain*) which adds a vertical dimension to the city by rising and the river image (*the Orontes* or *Asi River*) lying horizontally which enhances this dimension effect are the main elements that define the city. The linguistic and discursive existence of

the city gain the meaning through a topographic spatiality created by environmental elements and the metaphysical effect of this topography on the city. As a common situation in the expression of the city through language, the effect of the topographical images belonging to the physical reality in which the city is located has priority. The topographical reality on which Antakya city is located produces a depth with it and adds a metaphysical dimension to the meaning of the city. With such a meaning, the city is a place where the reality brings the myth and the physics brings the metaphysics to the agenda. Existential space of being is the result of this reciprocal interaction. Hence, the existence of Antakya city, which is expected to be explained through its *two dimensional being (the flesh)*, requires considering on not only the tectonics, but also the poetics.

The *existential space* where Antakya city (and even its *body*) settled on in-the-world is the result of both a rational thought and a mythical narrative. The definition of the city based on its objective side shows that the poetic meaning based on metaphysics is combined with a materiality based on physics. Thus, Antakya city becomes a meaningful being that is transformed by the topographical reality on which the city settled.

Like any other existence, *being* or *body*, the existential narrative of Antakya city is not only about the existence of itself *in* the world (*being-in-the-world*). The emergence of the body of the city through the body of topography actually means the transformation of the existential space *with* itself (*being-with-the-world*). That is to say, Antakya city, which clearly exists between the mountain and the river, will penetrate into the existence of the topographic ground on which it is located. It is the fact that it will continually transform the meaning of the *earth* through establishing a new relationality without destroying the boundaries of beings and their selves. So much so that while the mountain and the river are the parts of the infinite continuity of the earth, albeit in different spatial dimensions, the city begins to appear as an entity exactly between the two. Thus, it is not possible to talk about just a single ground. On the one hand, the body of the city, which has begun to born, brings borders to the world plane, on the other hand, this limitation actually makes each one visible and makes them subject by defining each one. This situation is the re-creation of the earth as well as the city. The state of re-existence in a reciprocal relationality continues with the development of Antakya city in its historical process. That is to say, while the city continues its physical growth, it spreads towards the mountain and transforms the scale it establishes with the mountain by being a part of the earth. This is actually the claim

that the boundaries of beings intertwine and beings exist together. On the other hand, the city, which is in a direct contact with the river, makes the borders clearer and even creates other new borders by retreating. Therefore, being and its existential space, traces of which are actually hidden in linguistic and semantic transformations, re-exist as living bodies by transforming each other.

The city, which has gained its linguistic existence by naming, brings also a transformation and variation in its meaning and naming over time. Such a trace on the change in the naming of Antakya city shows that the city expresses its transforming meaning through its reflection on language. Similarly, the traces of the meaning of the topographic reality in which the city is transformed by time and context are seen directly on the language that represents this reality. The city's gaining its linguistic expression through the meanings referred to the topography of the city and the transformation of the naming of topography according to the changing meanings makes the existential space of the city in-the-world visible. At the point of reaching the meaning of a city, any physical and semantic change in the existential spatiality of the city is clearly the proof that the city is a linguistic being.

Kaynakça/References

- Ackroyd, P. (2000). *London: The biography*. London: Chatto & Windus.
- Al-Kurdi, Z. (2018, 4 Mart). *The Cradle of Christianity - Antioch (Antakya)*. 28 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.beyondbethanytours.com/2018/03/the-cradle-of-christianity-antioch.html> adresinden erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2017, 1 Şubat). *Expo 2021 Hatay'da yapılacak*. 28 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/expo-2021-hatayda-yapilacak/739486> adresinden erişilmiştir.
- Archaeological Archives. (1933). *Committee for the excavation of Antioch-on-the-Orontes 1932-1939*. Erişim adresi (28 Mayıs 2020): <http://vrc.princeton.edu/archives/items>
- Basa, İ. (2016). Söylemsel zapturapt: Kamusal mekân eli (dili) ile kentsel kültürü ehli-leşirmek. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 301, 96-101.
- Bouchier, E. S. (1921). *A short history of Antioch: 300 B.C. - A.D. 1268*. Oxford: Basil Blackwell.
- Chesneau, J. (1887). *Le voyage de monsieur d'aramon - Ambassadeur pour le roy en levant*. Paris: Ernest Leroux.
- Çelebi, E. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Konya - Kayseri - Antakya - Şam - Urfa - Maraş - Sivas - Gazze - Sofya - Edirne (3. Cilt, 1. Kitap)*, Haz. S. A. Kahraman ve Y. Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal çalışma 1848 yılında yayımlanmıştır).

- Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.
- Downey, G. (1961). *A history of Antioch in Syria: From Seleucus to the Arab conquest*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Downey, G. (1963). *Ancient Antioch*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi. (1898/1944). *Eski Türkiye fotoğrafları arşivi*. Erişim adresi (28 Mayıs 2020): <http://www.eskiturkiye.net/arama/antakya>
- Fairbairn, P. (1866). *The imperial bible-dictionary - Historical, biographical, geographical and doctrinal*, (vol. I). London: Blackie and Son, Paternoster Row.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler - İnsan bilimlerinin bir arkeolojisi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları (Orijinal çalışma 1966 yılında yayımlanmıştır).
- Heidegger, M. (1982). *On the way to language* (P. D. Hertz, Çev.). New York: Harper & Row Publishers (Orijinal çalışma 1959 yılında yayımlanmıştır).
- Heidegger, M. (1993). *Letter on humanism* (F. A. Capuzzi ve J. G. Gray, Çev.). D. F. Krell (Ed.), *Basic writings: From being and time (1927) to the task of thinking (1964)* (s.217-265) içinde. New York: HarperCollins Publishers. (Orijinal çalışma 1977 yılında yayımlanmıştır).
- Heidegger, M. (1996). *Being and time* (J. Macquarrie ve E. Robinson, Çev.). Oxford: Blackwell Publishers (Orijinal çalışma 1927 yılında yayımlanmıştır).
- Heidegger, M. (2001). *Poetry, language, thought* (A. Hofstadter, Çev.). New York: Harper Perennial Modern Classics (Orijinal çalışma 1971 yılında yayımlanmıştır).
- Heidegger, M. (2002). The Origin of the work of art. (J. Young ve K. Haynes, Ed. ve Çev.), *Off the beaten track* içinde (s.1-56). Cambridge: Cambridge University Press. (Orijinal çalışma 1950 yılında yayımlanmıştır).
- Holl, S. (1989). *Anchoring*. New York: Princeton Architectural Press.
- Holl, S. (1996). *Intertwining*. New York: Princeton Architectural Press.
- Husserl, E. (1940). Grundlegende untersuchungen zum phänomenologischen ursprung der räumlichkeit der natur. (M. Farber, Ed.), *Philosophical essays in memory of Edmund Husserl* içinde (s.307-325). Cambridge: Harvard University Press. (Orijinal çalışma 1934 yılında yazılmış, 1940 yılında yayımlanmıştır).
- Husserl, E. (2001). *Logical investigations - Volume II* (J. N. Findlay, Çev.). London: Routledge & Kegan Paul. (Orijinal çalışma 1900/1901 yılında yayımlanmıştır).
- Leatherbarrow, D. (2000). *Uncommon ground: Architecture, technology and topography*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Leatherbarrow, D. (2004). *Topographical stories: Studies in landscape and architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (C. Smith, Çev.). London: Routledge & Kegan Paul. (Orijinal çalışma 1945 yılında yayımlanmıştır).
- Merleau-Ponty, M. (1968). *The visible and the invisible* (A. Lingis, Çev.). Evanston: Northwestern University Press. (Orijinal çalışma 1964 yılında yayımlanmıştır).

- Norberg-Schulz, C. (1974). *Existence, space and architecture*. New York: Praeger Publishers (Orijinal çalışma 1971 yılında yayımlanmıştır).
- Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizoli.
- Norberg-Schulz, C. (1985). *The concept of dwelling - On the way to figurative architecture*. New York: Rizzoli International Publication (Orijinal çalışma 1984 yılında yayımlanmıştır).
- Oldenburg, W. V. (1859). *Reise nach Palaestina und Kleinasien* (J. C. M. Laurent, Çev.). Hamburg: Theodor Gottlieb Meissner.
- Owens, E. J. (1996). *Yunan ve Roma dünyasında kent* (C. Bilsel, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).
- Özbek Eren, İ. (2019). Topoğrafyanın anlamını yeniden düşünmek (ve İstanbul deneyimi...). *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 14(2), s.196-204.
- Raddato, C. (2016). *The tyche of Antioch*. 28 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.flickr.com/photos/carolemage/30770583730/> adresinden erişilmiştir.
- Sennett, R. (1994). *Flesh and stone: The body and the city in western civilization*. New York; London: W. W. Norton & Company.
- Tekin, H. (1998). *Habib Neccar of Antakya* (N. Çiğin, Çev.). Antakya: Zirem Basımevi.
- Tozlu, S. (2009). *Antakya (Hatay) tarihi bibliyografyası*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Walker, S. (t.y.). K. M. Coleman (2018), *Late Roman mosaics at the institute for advanced study* içinde. <https://www.ias.edu/ideas/coleman-mosaics> adresinden erişilmiştir.

Hafıza Arakesitinde Yazınsal Mekânın Göstergebilimsel Anlatısı

*

Tuğçe Gürleyen¹

ORCID: 0000-0001-6091-8524

Öz

Göstergebilim incelemelerinin önemli bir basamağını oluşturan metin ve söylemler, kişinin düşüncesini ifade etmek için kullandığı dil kodlarıdır. Sürekli olarak yenilenen ve devinen söylemler, sözel ve görsel anlatımın zaman dizilim ilişkileri içinde, farklı katmanları ayrıştırarak kentsel anlam ve hafızanın bir süreç boyunca analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece, her dilin semiyotik haritasında olduğu gibi her mekânın hafıza haritasında farklı görüngüler oluşmaktadır. Bu bağlamda edebi kurgu, hafıza ile mekânlar arasındaki ilişkileri güçlendiren bir metin görevi görmektedir. Metnin içerdiği özgün ayrımlar, silikleşen ve üst üste binen palimpsest hafıza izlerini ortaya çıkarmaktadır. Kentsel/mimari tasarımın edebiyatla olan ilişkisi, anlama, hayal etme, üretme ve tasavvur etme becerisini geliştiren önemli birer araçtır. Yazınsal mekân üretimi, insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biridir. Bu çalışma, edebiyat, mekân ve hafıza arasındaki ilişkiye odaklanmakta, kentsel bağlama metinsel kurguyu ekleyebilmenin ve edebiyatın düşsel kurgusu ile tasarımın anlatı gücünü birleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, yazınsal mekânın anlatısı ve metinler aracılığıyla ortaya çıkarılan mekân kurgusu, seçilen farklı örnekler üzerinden incelenmiştir. Bu örnekler, sundukları farklı temsil biçimleriyle hafızanın barındırdığı anlamları ortaya koymaktadır. Metinler aracılığı ile yapılan göstergebilimsel anlatı ve görsel temsilleri, kentsel/mimari mekânın üretimine doğrudan katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazınsal mekân, göstergebilim, hafıza kodları, görsel temsiliyet

¹ Doktora Öğrencisi, İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama E-mail: tugcegurleyen@gmail.com

Semiotic Narrative of Literary Space in the Intersection of Memory

*

Tuğçe Gürleyen²
ORCID: 0000-0001-6091-8524

Abstract

The texts and discourses that constitute an important step of semiotics studies are the language codes used to express one's thought. Continuously renewed and moving discourses allow the analysis of urban meaning and memory. Thus, as in the semiotic map of each language, different perspectives occur in the memory map of each space. In this context, literary fiction acts as a text that strengthens the relations between memory and spaces. The unique distinctions in the text reveal palimpsest memory traces. The relation of urban/architectural design with literature is an important tool that develops the ability to understand, imagine, produce and envision. The production of literary space is one of the biggest unifying forces for human thoughts, memories and dreams. This study focuses on the relationship between literature, space and memory. It emphasizes the importance of adding textual fiction to urban context and combining the imaginative fiction of literature with the narrative power of design. In this context, the narrative of the literary space and the space fiction created through texts were analysed on different examples. These examples reveal the meanings of memory with the different representation forms. Semiotic narrative and visual representations contribute directly to the production of urban/architectural space.

Keywords: *Literary space, semiotics, memory codes, visual representation*

² PhD Student, ITU, City and Regional Planning E-mail: tugcegurleyen@gmail.com

Giriş

Mekânlar, çok katmanlı yapısı gereği birbirinin üstünden beslenen veya ardılarda gizlenen çeşitli göstergelerden oluşmaktadır. Kentsel yaşamın içine sızan ve zihinlerde yer edinen mekânsal kodlar ve imgeler, kentin ortak anlamına ve hafızasına ilişkindir. Toplumun ortak belleğinde farkında olmadan, istemsizce oluşan kentsel kodlamalar, kendi karakteristik metinlerini üreten yaşam alanlarının içinde kullanılan dil ile varlığını sürdürmektedir. Dili anlama ve kullanma yetisi, deneyimleri ve eylemleri birbirine bağlarken, aynı zamanda değerlerin ve anlamın yeniden üretimine karşılık gelen yeni mekânsallıklar sunmaktadır.

Yazınsal mekân, gündelik yaşantıda yer alan çeşitli karakterlerin ve eylemlerin dil aracılığıyla sözel ve görsel bir temsilidir. Mekân yaratmanın bir yolu olarak metinler, gündelik yaşamla var olmakta ve yeniden kurgulanmaktadır. Metinde oluşturulan mekânın tekrar kurgulanması, yorumlayanın kendileştirme sürecine ve imgeleri yaratma gücüne bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, mekânsal anlatı, sadece yazarın biçimlendirdiği şekilde değil yorumlayanın oluşturduğu imgeler üzerinden algılanmakta ve eklenilen imgelerin anlamsal bütünlüğüne bağlı olarak yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla, kendi içinde mekânlar yaratan metinlerin dinamik yapısını deneyimler oluştururken, metnin yaşaması ve mekânlarla var olması hafızayla mümkün olmaktadır.

Bu çalışma, edebiyat, mekân ve hafıza arasındaki ilişkiye odaklanmakta, kentsel bağlama metinsel kurguyu ekleyebilmenin ve edebiyatın düşsel kurgusu ile tasarımın anlatı gücünü birleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Yazınsal metinlerin kentsel/mimari mekânı sorgulama, tasarlama ve çözümleme aracı olarak kullanılmasının ve temsil edilmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında, yazınsal mekânın anlatısı ve mekânların hafızadan gerçekliğe dönüşümü, seçilen farklı görsel temsiller üzerinden incelenmiştir. Metnin yorumlanma sürecinde yorumlayanın zihninde oluşan göstergelerin farklı görsel temsiller ile aktarımı, bağlam, işlev ve hafıza taşıyıcıları başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Edebiyat, Mekân ve Hafıza İlişkisi

Bir yerin hafıza değeri, insanların mekânsal fikirleri ve betimlemeleri ile bağlantılıdır.
(Rossi, 1983)

Kentsel/mimari mekânın edebiyatla olan ilişkisi, romantik bir yaklaşım olmanın ötesinde, anlama, hayal etme, üretme ve tasavvur etme becerisini ge-

liştiren önemli birer araçtır. Mekânın metinde veya okur/kullanıcı düzleminde yeniden üretilmesi, çağın ruhunu taşıyan ortak bir dilin oluşturulması, kodlar, referanslar ve çağrışımlar aracılığıyla toplumsal değerlerin, eylemlerin ve inanışların birbirine bağlanması, metinler/mekânlar arası yolculuklarda ortaklıklar sunması mimarlığın edebiyatla olan ilişkisini güçlendirmektedir (Uz, 2007).

Kentsel/mimari araştırmanın edebiyattan bağımsız olmadığını (Stein, Haldenbay ve Roth, 1990), mimarlık ve edebiyat arasındaki karşılıklı araçsal ilişkinin analiz ve çözümleme aşamasında kurulmasının faydalı olduğunu savunan görüşler (Havik, 2006; Spurr, 2012), edebi kurguyla mekânın bağlamsal ilişkilerine odaklanmaktadır. İnsanlar ve çevreleri arasındaki ilişki, edebi betimlemelerin ayrıntısında gizlidir. Metinlerin temelindeki evrensel ve ortak dil, edebiyatın mimari temsilini sunmaktadır.

Hegel'e (1998) göre mimarlık ve edebiyat, bireysel ve kolektif insan ruhuna ifade verme biçimlerinde birbirine tezat ama bir o kadar da tamamlayıcı iki unsurdur. Hegel'in ruh olarak tanımladığı şey mimarlığın dışlanmış hali de olsa, mimarlığın karşısına "ruhun mutlak ve gerçek sanatı" olan edebiyat çıkmaktadır. Edebiyat, içsel ruhun saf ifadesinin bütünsel olanına işaret ederken; mimarlık, başlangıç çekirdeğini oluşturmaktadır. Metinsel olma hali, geçmiş şimdiki zamana getirirken; yazınsal metni okuma, geçmişin saf varlığına ulaşmada önemli bir araçtır (Deleuze, 1994).

Metni okuma pratiğinin olabilmesi için yazma eyleminin gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Eski çağlarda taşta kazınan yazılar, somut çevrenin önemli bir göstergesidir. Mekânsal kompozisyonun her bir ögesinin varlığı, estetik bir anlayışla yapılmış bir yazı eylemidir. Tasarım pratikleri ile görsel dile dönüşen düşünceler, anlatımla sözel dile, sonrasında yazı diline dönüşmektedir. Bu etkileşim, dilin ortak bir kavram olmasıyla yakından ilgilidir. Düşünmekten çok, düşünceyi ifade etmek için görsel, sözel ve yazınsal dili kullanmak, farklı dillerin bütünlüğüne işaret etmektedir. Düşüncenin arkasından gelen özü düşünme, kentsel bağlamın kalıcı ve varoluşsal diline işaret etmektedir (Heidegger, 2008).

Tümer (1981), kentsel/mimari mekânın dil ile kurduğu ilişkiye ve yazarların dili kullanma ve gözlem yapma becerilerine dikkat çekmekte ve bu yönüyle yazınsal mekânın niteliklerini tasvir etmede zengin birer kaynak olduklarını ifade etmektedir. Böylece kentler, edebi yazınlar üzerinden yeniden gözlemlenme ve okuma şansı bulabilmektedir. Bununla birlikte, edebiyat yalnızca mekânı tasvir etmek için değil, mekânsal deneyimin yeniden şekil-

lenmesi için aracılık etmektedir. Thomson'ın (1996) ifade ettiği gibi, kenti fiziksel olarak deneyimleme, zaman, yer ve harekete ilişkin kısıtlara bağlı olarak gelişmektedir. Ancak edebiyat, farklı kentsel ortamları başka zamanlarda yaşama olanağı sunmaktadır. Kentin şiirsel tınısına, gizli kalmış yanlarına, görünmeyen ve hayali olanı sezme ve algılama sürecine tanıklık etmektedir (Thomson, 1996). Dolayısıyla, edebiyatın fiziksel bağlamdan ayrılma özgürlüğü, kentin düşün sistemine daha zengin bir deneysel alan sunmaktadır.

Kentsel ve mimari deneyimler, doğası gereği çok boyutlu, somut ve varoluşsal bir gerçekliğe sahiptir. Pallasmaa'nın (2012) ifade ettiği gibi "retinal önyargı", insanı çevreleyen mimarinin gerçek bir fenomenolojik deneyiminin duyuşsal ve bedensel nitelikleri üzerine kurulmuştur. Yazma eylemi, belirli bir mesafe ve soyutlamayı ifade ederken, aynı zamanda yaşanmış deneyimleri temsil ederek kentsel çevreyi uyarmaktadır. Bu bağlamda, mimarlık ve edebiyat kurgusunun tamamlayıcı unsurları, farklı algı ve deneyimlerle birleşerek etkin hale gelmektedir (Havik, 2014; Merleau-Ponty, 2013; Thomson, 1996; Tümer, 1984).

Edebiyat, mekânın yaşanmışlıkları, zamanın rolü, hafıza ve hayal gücü hakkında temel bilgiler sunmaktadır. Edebi kurgu, hafıza ile mekânlar arasındaki ilişkileri güçlendiren bir metin görevi görmektedir. Mekânsal anlamların katmanlarına girerek yeni anlayışlar yaratmaktadır. Farklı zamansal anlatıların şiirsel rezonansı, okura çeşitli mekânsal deneyimleri yaşama fırsatı sunmaktadır (Thomson, 1996). Bu yazınsal deneyimler, mekânı anlatımsal olarak anlamamanın ve hafıza izlerini ortaya çıkarmanın güçlü bir yoludur.

Edebi metinlerde kentsel anlatılar, düşler ve izlenimler zengin biriktirmelerdir. Kent mekânlarında dolaşan, onları yeniden okuyan, dönüştüren ve yenilerini kurgulayan yazar, insanları gerçek ve düş arasında mekânsal bir yolculuğa çıkarmaktadır. Joyce'un Dublin'i, Dickens'ın Londra'sı, Proust'un Paris'i, Borges'in Buenos Aires'i, Dostoyevski'nin Petersburg'u, Balzac'ın Paris'i, Kafka'nın Prag'ı, Mungan'ın Mardin'i ve Pamuk'un İstanbul'u, hafızaların, işaretlerin, yansımaların ve çok anlamlılığın bir mekâna tutunmasını anlatmaktadır. Metin kendini ifade etmenin yanı sıra, mekânın hafızasını yazı aracılığıyla katmanlaştırmaktadır.

Gerçekte var olmayan, sadece edebi metinlerde kurgulanan mekânlar, okuyucunun zihninde betimlemeler yoluyla canlanmaktadır. İlyada ve Odyssea'da, Antik dönem mekânlarının betimlemesi, kentlerin düzeni ile yakından ilişkilidir. Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi, edebi metinde kurgulanan bir mekânın, somut bir mekâna dönüşmüş örneklerinden biridir.

Dolayısıyla, edebiyat üzerinden gerçeğin betimlenmesi ve betimlemenin gerçekleşmesi mümkündür.

Metinde yaratılan karakterlerin hikâyeleri, yapılı çevrenin içinde anlatılmaktadır. Buna bağlı oluşan mekân betimlemesi ve şehirsiz alanın izdüşümü metinde hissedilmektedir. Karakter veya metinsel kurguyla özdeşleşen mekânlar, birbiri içine saklanırken, aynı zamanda birbirine karışmakta, temsil etme, hikâyeleme ve yaratma bağlamında birbiri ile kesişmektedir.

Edebiyat, mekân ve hafıza ilişkisi sorgulandığında, gündelik yaşantıya dair olgular dikkat çekmektedir. Gündelik yaşantının dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilinç alanına girmesiyle birlikte yazınsal mekânlar, gündelik yaşantının geçtiği mekânların niteliklerine koşut hale gelmektedir (Çağlar ve Ultav, 2004). Edebi metinde yer alan karakterlerin ve eylemlerin dil yoluyla temsil edilmesi, kentsel mekânın ideolojik bir metin olarak okunabileceğini göstermektedir (Lefebvre, 1993).

Böylece yazınsal dil, mekânın anlamını ve temsiliyetini pekiştirmektedir. Mekânsal pratiklerin hikâye kurucu olma özelliği kentsel mekânın hafızaya alma sürecini desteklemektedir (De Certeau, 1984). Kırılganlaşan ya da sürekliliği olan mekânsal izlerin hafızaya alınması metinsel bir arakesitte okunabilmektedir. Dolayısıyla, edebiyat, hafıza ile mekânlar arasındaki ilişkileri güçlendiren bir metinsel repertuardır (Uz, 2007).

Göstergebilim ve Metinlerarasılık Ekseninde Yazınsal Mekân

Kulaklarımızla işittiğiniz renkler; gözlerinizle gördüğümüz sesler; avuçlarımızla dokunduğunuz boşluklar; dilinizdeki mekânın tadı; ölçülerin güzel kokusu; taş'ın özsuğudur.
(Breuer, 1986)

Dilbilimsel kuramın (yapısalcılık, göstergebilim, yapısökümcülük) disiplinlerarası niteliğinin güçlü olması, akademik çalışmaların sınırını genişletmiştir. Kentsel/mimari mekâna dair üretilen bilginin yazınsal metinler üzerinden okunması, kentbilim araştırmalarında ele alınan dilbilimsel yaklaşımlardan biridir. Kentsel/mimari bir bilinç ve kaygı duymadan yazılan eserlerden yararlanma ve duyarlı bir gözlemci olan yazarın mekânsal konulara yaklaşımını öğrenme eğilimi (Tümer, 1984) kente dair geniş bir çalışma alanı ve kaynak sunmaktadır. Metinde sorgulama aracı olarak üretilen anlam, tasarım sürecine esin kaynağı olmaktadır.

Yapısalcılık, tarihsel bir olay ve düşüncenin evrimsel gelişiminden ziyade, belli bir zaman dilime ait olan an'ın yapısını ve anlamını oluşturan eşzamanlı öğelerin karşılıklı ilişkilerini ele alan kuramsal bir yaklaşımdır. Yapısalcılığın

kökünü, Saussure'ün Genel Dilbilim Derslerinde (1998) aktardığı dilbilim kuramına dayanmaktadır. Saussure (1998) dilin artzamanlı (diachronique) değil eşsüremlî (synchronique) kesitine ait bir yapının, göstergeler sistemi olduğunu ileri sürmektedir. Göstergenin yeniden anlamlandırılma süreci, benzerlikler ve farklılıkların sınıflandırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Her bir gösterge; gösteren (imge ve grafik eşdeğeri) ve gösterilenden (kavram ve anlam) oluşmaktadır. Bu iki bileşen arasındaki ilişki, göstergeler üzerinden okunabilmekte, böylece dilin yapısı çözümlenmektedir. Çözme etkinliğinin yanı sıra yeniden kurma ve yapılandırma eylemlerini de içinde barındırmaktadır. Yapısalcı yaklaşımın öncülüğündeki kent okumaları, bir kentin yapısını ışıretlemekte ve kodlar üzerinden çözümleme ve metne dökme amacını taşımaktadır.

Edebi metin, dil düzeyinde toplumsal ve ekonomik sorunlara tepki gösteren, anlamlı, sözdizimli ve anlatsal yapılar toplamıdır. Dil, metin ve göstergeler dizgesi olarak kavranabilecek toplum arasında konumlanan aracı bir basamaktır (Zima, 2000). Göstergebilimde yazınsal metinler, anlam aktarıcı bir yapılanmadır (Barthes, 2005). Yapılanma için gerekli olan, metindeki karakterin başlangıç noktası, özüdür. Dilin semboller aracılığıyla ifade edilmesi, aktarılması ve kalıcılık kazanmasıdır. Bir metin içinde var olan anlam dizgelerini göstergeler aracılığıyla okuma, kodları anlamlandırma, dizi, dizim ve metafor ile metinlerarası ilişkileri değerlendirme, ima edilen anlamların altında yatan ideolojiyi ve kültürü arama göstergebilimsel okuma yönteminin temelini oluşturmaktadır. Edebî göstergebilim (literary semiotics), gösterge ve bildirişim kuramlarını metinlere uygulamaktadır. Bu çerçevede, metin çözümlemesi (textual analysis), anlatı çözümlemesi (narrative analysis), yapısal çözümleme (structural analysis) ve söylem çözümlemesi (discourse analysis) gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Peirce'nin (1991) göstergeler sistemi sınıflandırmasında, belirti (indices), görüntüsel gösterge (icon) ve simge (symbol), bağımsız özgün bir dil oluşturmaktadır. Görüntüsel gösterge, belirtilen işaretin doğrudan temsilini ifade ederken; belirti, nesnesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliğini yitirmeyecek olan göstergedir. Simge ise yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir. Bu açıdan, gösterge (sign), göstergenin gönderimi (reference) ve göstergeyi yorumlayan kişi (human interpreter) arasındaki bağıntı önem kazanmaktadır (Moloney, 1983). Bu bağlamda, anlamın ve simgenin oluşumu (gösterge) ve insanların yarattığı doğal

dillerin ve işaretlerin aktarımı (gönderim), toplumsal değerlere (yorumlayan) bağlı gelişmektedir.

Derrida'nın (1997) "metnin dışında hiçbir şey yoktur" önermesi, yapısökümcü anlayışın temelini oluşturmaktadır. Bu anlayış, metinlerin birden fazla anlamı olduğunu, tek ve mutlak bir anlam bulunmadığını ifade etmektedir. Buna paralel olarak, yapısöküm yöntemi tek ve mutlak bir doğru anlayışını ve inancını yıkmaya çalışmakla birlikte bütünlüğün nasıl inşa edildiğini anlamaya yönelmektedir. Saussure'ün (1998) ortaya koyduğu gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki, yapı söküme uğratılarak ötekinin önemi vurgulanmıştır. Derrida (1997), yapısöküm tekniğini oluştururken en çok ayırım ve iz kavramlarını kullanmıştır. Dili oluşturan parçaların izlerini inceleyerek görsel imlere (işaretler) odaklanmıştır. Böylece, metnin içerdiği özgün ayrımlar, silikleşen ve üst üste binen hafıza izlerini ortaya çıkarmaktadır.

Barthes'ın (2005) geliştirdiği yapısal çözümleme yöntemi, kültürel anlamlar taşıyan göstergelerin dizgeleri arasındaki bağlantılara dayanmaktadır. Barthes'ın "her metnin eski alıntılarının bir örgüsü olduğu" saptaması göstergebilime dair düşüncesinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bakhtin'in (1984) öne çıkardığı "metinlerarası ilişkiler" kavramına paralel olarak, Kristeva'nın (1980) göstergeçözüm ve anlamçözüm olarak adlandırdığı metin çözümleme yöntemlerine benzer nitelikler göstermektedir. Bir metnin eşsüremli ve artsüremli boyutlarda başka metinlerle ilişkilendirilmesi anlamına gelmektedir.

Metinlerarasılık kavramı, metinlerin temel kaynaklarından birinin önceki metinler olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Yazınsallığın ölçütü olan metinlerarası söylemler, edebiyatta metinlerin kendinden önceki metinlerden bağımsız düşünülemeyeceği, her metnin başka metinlerin biraradalığından oluştuğu ve metinsel bir ifadeyi anlamlandırmanın ancak öncülleri ile kurdukları ilişkilerle mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre, edebi metin, farklı ilişkiler ile yeni bir bağlamda bir araya gelen öncel metinlerin toplamıdır (Aktulum, 2000). Bir başka ifadeyle, metinler başka metinlerin alıntılanması veya anlamsal, yapısal ve biçimsel yönden dönüştürülmesiyle oluşmaktadır.

Metinlerarası ilişkiler, okuyucunun geçmiş deneyimleri, kültürel bakış açısı, beklentileri ve birikimleri ile doğrudan ilişkilidir. Katmanlar arasında oluşan ve çoğul okumaya olanak sağlayan anlam düzlemleri (Eco, 2009), okuyucunun kendi birikimine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Anlam derinliği, gösteren ve gösterilen arasında oluşan enerji, hafıza diyalektiğine farklı açı-

lımlar sunmaktadır. Metinlerin üst üste eklenmesi ile oluşan çok katmanlı palimpsest yapı, mekânsal anlatıları bir araya getirmektedir. Dolayısıyla, eski ve yeni metinler arasında zamanın yok edemediği bir “sürerlilik” ve “bütünlük” sağlanmaktadır (Genette, 1997).

Anlam üreten her bir olgunun metin olduğu düşüncesi (Barthes, 2005; Le-febvre, 2004; Ricoeur, 2010) göstergebilimin sınırını genişletmiştir. Metinlerarası bağlamda değerlendirilen toplumsal işaretler, kodlar ve düğüm noktaları dilbilimsel çalışmalar çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Yer aldığı dönemin, kültürün ve kodların izlerini taşıyan yazınsal mekân üretimi, yazarın gözlemleri, imgelemi ve anıları üzerinden yeniden yapılandırılmıştır. Böylelikle, okuyucu, düşünsel mekânlar ve yaşantılar arasında zihinsel olarak do-laşmakta, kendi düşünsel kurgusunu yaratmaktadır (Werth, 1999).

Bachelard’ın (1996) yazınsal mekânı, insanın düşünceleri, anıları ve düş-leri için en büyük birleştirici güçlerden biridir. İnsanlar mekânları yeniden üretirken, mekânlar insanların hatıralarını, duygularını ve düşüncelerini biçimlendirmektedir. Şiirsel imgelem, insan ve mekânı dolayimsız bir şekilde birbirine bağlamaktadır. Metinde yoruma dayanan, akılda tutulan, gön-derme yapılan, gizil veya üst üste gelen, çelişen, ayrıklaşan “almaşık anlamlar kümesi” (Fairclough, 1992) mekânın ve öznenin imgeler üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Bu göstergeler, düş mekânı ile düş zamanını anlatan hafıza kodları olarak okunabilmektedir (Borgeaud, 1999). Mekânı “yapı-bozumsal” yıkan ve ardından yeniden kuran bu metinler, hafıza, anlam ve düş üzerinedir.

Yazınsal mekânın okuyucunun hayal ve alımlama gücüne bağlı yeniden anlamlandırılması, anlatıların kendi iç dinamikleri ve öteki ile kurdukları ilişkiyi göstermektedir. Bu bağlamda, metinlerarası ilişkilerin neden ve nasıl kurulduğunun analizi, farklı öznelerin yeni bir bağlamda kendi döneminin koşullarına göre mekânı üretme şekillerini okumaya yardımcı olmaktadır. Böylelikle, okuyucu, yazınsal metinlerden içgüdüsel olarak algıladıklarını, güvenilir ve güçlü dilbilimsel kanıtlara dayandırmaktadır (Çağlar, Tuna Ultav ve Boyacıoğlu, 2013).

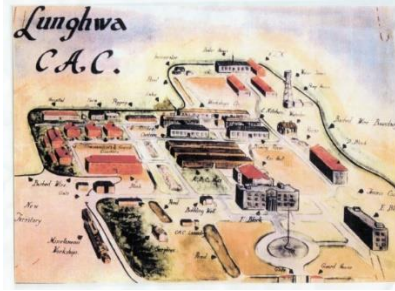
Yazınsal Mekânın Göstergebilimsel Anlatısı ve Görsel Temsilleri

Edebi metinlerin göstergebilimsel anlatısı, hatırlama, anlam kazanma ve yaşanmış deneyimleri yeniden yapılandırma bağlamında üst üste eklenerek birbiri ile örtüşen mekânların, imgelerin ve farklı temsiliyet biçimlerinin çok sesliliğini yansıtmaktadır. Toplumsal yaşamı ve mekânı birlikte anlamamanın ortak yollarını oluşturan ve hafızanın yeniden üretimine karşılık gelen etkin

bir araçtır (Bruner, 1986; Ricoeur, 2010; Wertsch, 2002). Metinlerin göstergebilimsel analizi sonucunda oluşan görsel temsiller, geçmişini yeniden yapılandırmanın, bireysel ve kolektif deneyimleri aktarmanın ve katmanlar arası ilişkileri anlamlandırmanın bir yoludur (Crang, 1996). Geçmişini arşivlediği kadar geleceğe dair öngörüler de sunmaktadır. Sosyal ve kültürel ifade veya inşa aracı olarak kullanılmaktadır. Yorumlayanın hayallerini, fikirlerini ve duygularını yansıtmaktadır.

Çalışma kapsamında, edebi metinlerin göstergebilimsel anlatısı ve mekânların hafızadan gerçekliğe dönüşümü, seçilen farklı örnekler üzerinden incelenmiştir. Metnin yorumlanma sürecinde yorumlayanın zihninde oluşan göstergelerin farklı görsel temsiller ile aktarımı bağlam, işlev ve hafıza taşıyıcıları başlıkları altında değerlendirilmiştir. Eskiz planlar, kavramsal diyagramlar, illüstrasyonlar, mimari çizimler, maketler, aksonometrik perspektifler, grafik motifler, kolajlar, güzergâh haritaları, şehir planları ve etkileşimli web arayüzleri farklı görsel temsillere örnek oluşturmaktadır. Bölgesel, kent- sel, mimari ve sokak ölçeği olmak üzere farklı bağlamları yansıtmaktadır. İfade etme, yerine geçme, tasvir etme, soyutlama, akılda canlandırma, yeniden sunma, dikkat çekme, yönlendirme, düşünsel ve duygusal durumu ortaya çıkarma, benzerlik kurma, bilgilendirme ve betimleme işlevlerine karşılık gelmektedir. Hafıza taşıyıcıları olarak ele alınan mekânsal izler, toplumsal işaretler, zihinsel imgeler, çağrışımlar, hayal gücü, mekânsal düğümler, deneyimler, duyular, gündelik tekrarlar, geçmiş izleri ve yerel hikâyeler, zamanla azalan veya göz ardı edilen detayları, toplumsal olayları ve bireylerin yer ve mekânlar için anlamlarının derinliğini ortaya çıkarabilmektedir.

İlk olarak, Ballard'ın metin kurgusu, çoğunlukla mimar olan kahramanın var olan yapıyı çevre ile psikolojik, bedensel ve sosyal anlamdaki mücadelesi üzerine kuruludur. Yapılı çevreye karşı değişen eğilimler ve geleceğe dönük mekân anlayışı, tasarım bilgisinin üretilmesinde öncü rol oynamaktadır. Söylemleri, gelecekte çok hâlihazırın karşıt bir yeniden üretimini içermektedir. Ballard'ın eleştirel tutumu, içinde yaşadığımız yapıyı çevreyi tümünden değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya dair olan tasarım ideallerinin aksine, varolanın olanaklarını, potansiyellerini tanıyarak onlardan beslenen daha ucuz açık bir tasarım yaklaşımını içermektedir. Bu görüş, kentleri bir anlatı biçiminde çözümlemeye çalışan güncel tutumla paralellik göstermektedir. Bu noktada, bağlamla kurduğu ilişki açısından yol göstericidir.

Şekil 1. Ballardian Mekânının Görsel Temsili, Lunghwa (Kaynak: Sellars, 2012)

Ballard'ın tasvirlediği mekânların atmosferi, İngilizceye "ballardian" kelimesini kazandırmıştır. Ballardian, teknolojik, sosyal ya da çevresel değişimlerin yol açtığı psikolojik sorunlara işaret eden distopik mekânlar ve insan yapımı iç karartıcı manzaralar anlamına gelmektedir. Şekil 1'deki Ballardian mekânının görsel temsili, düşünce üretme kaynaklarını çoğaltırken, bir yandan kendine özgü bir etki alanı oluşturmaktadır. Kentsel bağlamda eskiz plan ve kavramsal diyagram aracılığı ile temsil edilen mekân kurgusu, ifade etme ve yerine geçme işlevlerini yansıtmaktadır. Geçmiş kurgusu ile gelecek öngörüsü arasındaki geçişlilik, mekânsal izler ve toplumsal işaretler yardımıyla temsil edilmektedir. Bu durum, hafızanın geriye ve ileriye dönük yönünü göstermektedir.

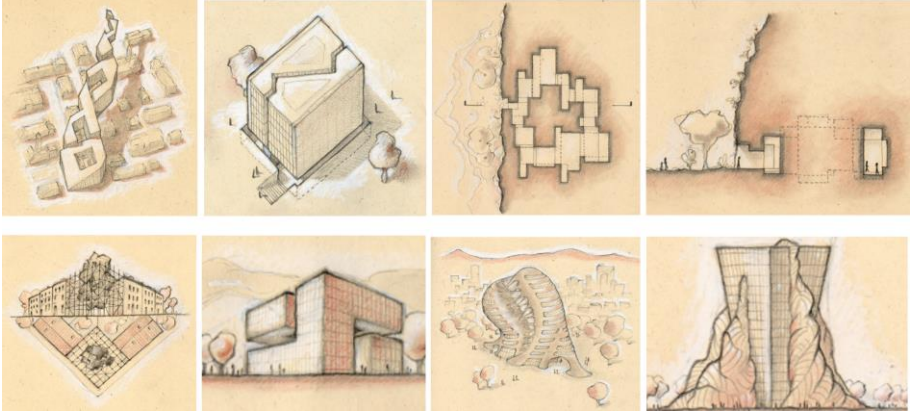

Şekil 2. Calvino'nun Görünmez Kentler'inin Görsel Temsilleri (Kaynak: Temple, 2017)

Calvino'nun (1994) 2000'li yıllar için önerdiği altı öğesini kentsel ve mimari bir gözle okumak, mekânın temsiline yönelik önemli kazanımlar sunmaktadır. Hafiflik (varlığa yüklenen ağırlığın hafiflemesi, mizahi bir duruş sergileme), hızlilik (bedenin hafıza ile hareketi), kesinlik (olduğu gibi ifade etme), görünürlük (hayal gücü ve hafızanın temsilleriyle görünür olma), çoğulluk (aynı anda, farklı şekillerde algılama yeteneğine sahip olma, birbirine karışma), tutarlılık (çelişmeme, yan yana uyum içinde olma) öğeleri, sözel, düşünsel ve kurgusal anlamda mekâna zengin bir içerik ve bütünsel bir bağlam sunmaktadır.

Şekil 2'deki Italo Calvino'nun Görünmez Kentler'inde betimlenen yazınsal mekânın görsel temsilleri, görünürlük, çoğulluk ve tutarlılık öğelerini yansıtmaktadır. Düşünce ve hayal gücü ile kendine özgü bir dizge yaratırken, hatırlama ile mekân arasında organik bir bağ kurmaktadır. Kentsel bağlamda illüstrasyonlar ve kavramsal diyagramlar yoluyla temsil edilen mekân kurgusu, tasvir etme ve soyutlama işlevlerine karşılık gelmektedir. Zihinsel imgeler, çağrışımlar ve hayal gücü, hafızanın aktarımında etkin rol oynamaktadır.

Mimar ve yazar Matteo Pericoli öncülüğünde, dünyanın çeşitli yerlerinde atölyeler düzenleyen Lab Lit Arch Projesi (2017), edebiyata ve mimariye yeni bir bakış açısı getirmektedir (Şekil 3, 4). Mimarlık ve edebiyat disiplinlerinin benzerlikleri üzerinden görsel temsiliyetin potansiyellerine dikkat çekmekte, mimarlık ve edebiyat arakesitini yaratıcı yapma eylemi üzerinden tartışmaya açmaktadır. Lab Lit Arch Projesi kapsamında katılımcılar, birçok edebi metni kendi düşsel kurguları ile zenginleştirerek yeniden yorumlamıştır. Edebi metinlerde oluşturulan mekânların yeniden kurgulanması, okurun kendileştirme sürecine ve imgeleri yaratma gücüne bağlı olarak gelişmiştir.

Şekil 3. Dostoyevsky'nin "Beyaz Geceler"; Italo Calvino'nun "Ağaca Tüneyen Baron"; Juan José Saer'ın "Görgü Tanığı"; William Faulkner'ın "Ölürken" Metinleri Bağlamında Yazınsal Mekânın Görsel Temsili (Pericoli, 2017)

Dostoyevsky'nin "Beyaz Geceler"inde temsil edilen yazınsal mekân kurgusunda, güneş ışınlarını yakalayabilen, uzak ve soluk bir şehir görünümü hâkimdir. Şehir dokusu, boşlukların üzerindeki gökdelenlere karışmakta ve beklenmedik bir hatıra yaratmaktadır. Italo Calvino'nun "Ağaca Tüneyen Baron"ında hikâyenin başkahramanı Cosimo'nun içgüdüsel isyan hareketi, ara boşluk ihtiyacı ve bunun sonucunda ağacın tepesine yerleşmesi yazınsal mekân kurgusunun temelini oluşturmaktadır. Duvar inşa etme, durdurulamaz bir gereksinimin işaretidir. Juan José Saer'ın "Görgü Tanığı"nda temsil edilen yazınsal mekân kurgusu, kontrol edilebilen ana aks etrafında kademeli ve geometrik formlarla desteklenmiştir. Referans noktalarının olmayışı, kendine has bir mimari dil geliştirmiştir. Ana omurganın sonunda yer alan dairesel formlu merkezi çekirdek, düğüm noktası niteliği kazanmıştır. William Faulkner'ın "Döşegimde Ölürken"inde temsil edilen yazınsal mekânda çeşitli anlatıların bir arada olduğu görülmektedir. Birbirinden farklı yönlere doğru uzanan göstergeler mekânsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Farklı an'ların izlerinin üst üste binmesiyle birlikte karmaşık bir görünüm hâkimdir. Mimari çizim ve eskiz çalışması yoluyla temsil edilen mekân kurgusu, akılda canlandırma ve yeniden sunma işlevlerine karşılık gelmektedir. Mekânsal izler ve hayal gücü, hafızanın aktarımına işaret etmektedir (Şekil 3).

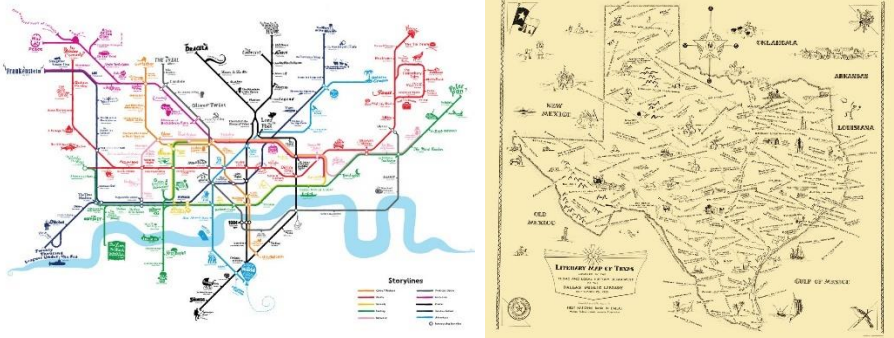
Şekil 4. Ernest Hemingway'ın "Beyaz Fillere Benzeyen Tepeler"; James Joyce'un "Ulysses"; Stefan Zweig'in "Satranç" Metinleri Bağlamında Yazınsal Mekânın Görsel Temsili (LabLitArch, 2017)

İlk modelde, iki kişi bir çember içinde dolaşarak çıkmayı hiç beklemeden sonsuza dek sohbet etmektedir. İnsanlar ve yer arasındaki duygusal bağın, kentsel deneyimin ve hafızanın önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Karışık görünen ama bir o kadar da birbirine dokunmayan yollar, sadece mekânın özüne odaklanmaya yardımcı olmaktadır. İkinci modelde oluşturulan yazınsal mekânın dili, gerçekçilikten soyutlamaya, ana karakterlerin değişen rollerine ve okuyucunun zamansal geçişlerine dikkat çekmektedir. Dış boşluk çerçevesi, metin içindeki zaman modüllerini yansıtmaktadır. Her bölüm, günün farklı bir zamanını temsil etmektedir. Okuyucu, bu modül içerisinde hareket ettikçe, hacimler açılmaya ve kırılmaya başlamaktadır. Üçüncü modelde, üçgen zorluklar arasında sağlam bir adım bulmak için dikkat edilmesi gereken merdivenler, insan doğasının dayanıklılığına, değişebilirliğine ve esnekliğine vurgu yapmaktadır. İçerideki karanlık tarafa gitmeye cesaret eden kişi, yansıma havuzunda kendi içine bakmakta ve kendi kimliğini kabul etmektedir. Maket ve aksonometrik perspektif aracılığı ile temsil edilen mekân kurgusu, dikkat çekme, yönlendirme ve soyutlama işlevlerini yansıtmaktadır. Mekânsal düğümler ve zihinsel işaretler, hafızanın aktarımında etkin rol oynamaktadır (Şekil 4).

Şekil 5. Yazınsal Mekân Anlatısı (Kath, 2018; Kowalczyk, 2018)

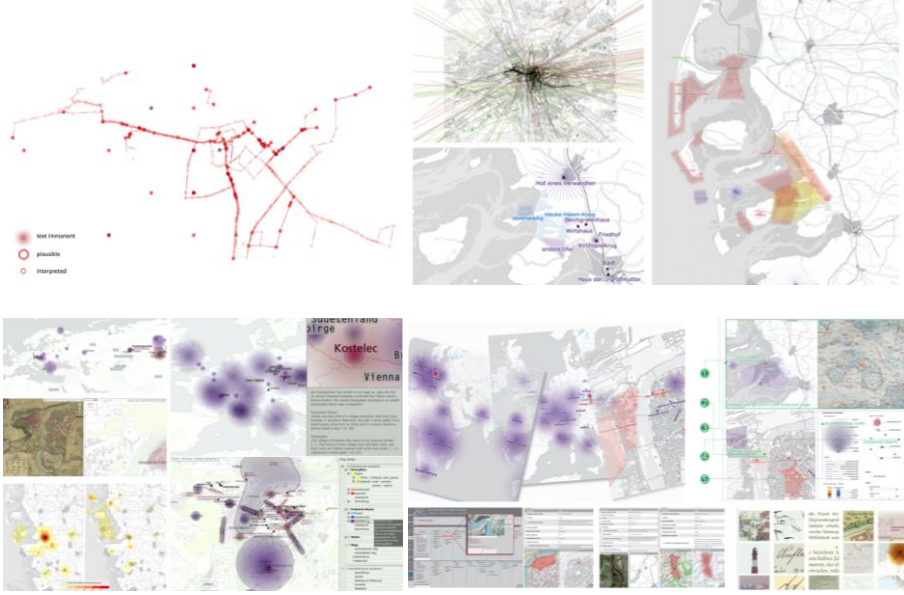
Şekil 5'deki yazınsal mekânların görsel temsilleri, döngüsel ve tekrarlara dayalı bir anlatı niteliğindedir. Kentsel mekânın anlamı ve hissi üzerine derinlemesine bir analiz yapılmıştır. Grafik motifler ve kolaj yardımıyla temsil edilen mekân kurgusu, duygusal durumu ortaya çıkarma ve soyutlama işlevlerine karşılık gelmektedir. Semboller, çağrışımlar, düşsel imgeler ve deneyimler aracılığıyla hafızanın ifade edilmesi, aktarılması ve kalıcılık kazanması söz konusudur.

Şekil 6. Yazınsal Mekânın Güzergâh Haritası (Kowalczyk, 2018)

Şekil 6'da farklı edebî metinlerin yere özgü anlamsal, yapısal ve biçimsel yönlerden analiz edilmesi sonucunda, metinlerarası ilişkiler de göz önüne alınarak güzergâh haritası oluşturulmuştur. Londra'nın simgesel metro hattı üzerinde hikâyeler arasında yolculuğa çıkılmıştır. Benzer şekilde, Teksas'ın kendine özgü kültürünü yansıtan yazınsal mekânları arasında bağlantılar kurularak hafıza koridorları yaratılmıştır. Geçmişten günümüze dek varlığını sürdüren mekânsal göstergelerin ve gündelik tekrarların yanı sıra izleri

kaybolmuş mekânlara da rastlamak mümkündür. Metinlerin temsiliyeti, kodlar ve imgeler aracılığı ile aktarılmıştır. Hikâyelerin göstergebilimsel anlatısı, kentin farklı seslerini, görüntülerini ve zamansal katmanlarını ortaya çıkarmakta, geçmişten ve hafızadan izler taşımaktadır.

Şekil 7. Etkileşimli Dijital Platformda Yazınsal Mekânın Görsel Temsili
(Literary Atlas of Europe, 2012).

Şekil 7'de, bölgeler arasındaki bağlantıların kurgulanmasından, önemli yaya akslarının belirlenmesine kadar birçok kentsel strateji ve eylemin belirlenmesinde edebi metinler etkin bir rol üstlenmiştir. Analiz, tasarım ve karar alma aşamalarında metinlerin bir araç olarak kullanılması ile birlikte sözel, düşünsel ve kurgusal anlamda mekâna zengin bir içerik kazandırılmıştır. Şehir planları aracılığı ile etkileşimli web arayüzünde temsil edilen mekân kurgusu, bilgilendirme, betimleme ve ifade etme işlevlerini yansıtmaktadır. Hafızanın hikâyeler, mekânsal deneyimler ve toplumsal işaretler aracılığı ile aktarılması ve kalıcılık kazanması söz konusudur.

Tablo 1. Seçilen örneklerin görsel temsil, bağlam, işlev ve hafıza taşıyıcısı çerçevesinde incelenmesi.

Seçilen Örnekler	Görsel Temsil	Bağlam	İşlev	Hafıza taşıyıcısı
	eskiz plan kavramsal diyagram	kentsel	ifade etme yerine geçme	mekânsal izler toplumsal işaretler
	illüstrasyon kavramsal diyagram	kentsel	tasvir etme soyutlama	zihinsel imgeler çağrışımlar hayal gücü
	eskiz mimari çizim	mimari	akılda canlandırma yeniden sunma	mekânsal izler hayal gücü
	maket aksonometrik perspektif	mimari	dikkat çekme yönlendirme soyutlama	mekânsal düğümler zihinsel işaretler
	kolaj grafik motifler	kentsel	düşünsel ve duygusal durumu ortaya çıkarma soyutlama	semboller çağrışımlar deneyimler düşsel imge
	güzergâh haritası	kentsel sokak	dikkat çekme yönlendirme benzerlik kurma	gündelik tekrarlar geçmiş izleri hikayeler
	şehir planı etkileşimli web arayüzü	bölgesel kentsel	bilgilendirme betimleme ifade etme	hikayeler deneyim toplumsal işaretler

Sonuç ve Değerlendirme

Kentsel ve mimari düşünce sistemi yazınsaldır (Derrida, 1997). Kentsel/mimari mekânın edebiyatla olan ilişkisi, anlama, hayal etme, üretme ve tasavvur etme becerisini geliştiren önemli birer araçtır. Yazınsal mekân üretimi, insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biridir. Bu bağlamda, yazınsal mekânların tasviri ve düşünsel çerçevesi, tasavvur etmenin bir aracına dönüşmekte, düşünce çekirdeğinin özü, mekânın hafızasını yaratmaktadır.

Barthes'in (2005) kentsel dili okuma alışkanlığı, Hall'ın (1966) mekânı algılama ve öğrenme sürecine metinleri dâhil etmesi, Foucault'nun (1999) söylesel olmayan hiçbir mekânın olmadığına yönelik savı mimari ve kentsel bilginin üretiminde göstergebilimsel çözümlemenin önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Yazınsal mekânın anlatısı, mekânın almaşık anlamlar kümesini (yoruma dayanan, akılda tutulan, gönderme yapılan, üst üste gelen, silikleşen) ortaya çıkarmaktadır (Fairclough, 1992). Kentsel/mimari tasarım sürecinin yazınsal betimlemelerle harekete geçirilmesi ve uyarılması hafızanın mekânda yerleşmesine olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, edebiyat, mekân ve hafıza arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yazınsal metinlerin kentsel/mimari mekânı sorgulama, tasarlama ve çözümleme aracı olarak kullanılmasının ve temsil edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, yazınsal mekânın göstergebilimsel anlatısı, seçilen farklı örnekler üzerinden incelenmiştir. Bu örnekler, sundukları farklı görsel temsil biçimleriyle hafızanın barındırdığı anlamları ortaya koymaktadır. Metinde sorgulama aracı olarak üretilen anlam, tasarım sürecine esin kaynağı olmaktadır. Kentsel/mimari mekânın üretimine doğrudan katkı sağlamaktadır. Üst üste eklenerek birbiri ile örtüşen metinlerin, imgelerin, mekânların ve farklı temsil biçimlerinin çok sesliliğini yansıtmaktadır. Zaman içerisinde yok olmuş mekânsal ve toplumsal izleri hafızaya kaydetmektedir. Geçmiş arşivlediği kadar geleceğe dair öngörüler de sunmaktadır. Sosyal ve kültürel ifade veya inşa aracı olarak kullanılmaktadır.

Extended Abstract

Semiotic Narrative of Literary Space in the Intersection of Memory

*

Tuğçe Gürleyen

ORCID: 0000-0001-6091-8524

Spaces consist of various indicators that feed from each other or hide in successive due to their multi-layered structure. Spatial codes and images that infiltrate urban life and take place in minds are related to the meaning and memory of the city. Urban coding that are formed involuntarily and unintentionally in the collective memory of the society continue their existence with the language used in living spaces that produce their own characteristic texts. While the ability to understand and use language connects experiences and actions, it also offers new spatialities that correspond to the reproduction of values and meaning.

Literary texts, which have rich connotations and various images, correspond to the formation, transferring and production of different layers and stories. Literary texts carry many things that have disappeared over time by recording them in their memory. Continuing the spatial traces that are destroyed, lost or forgotten through texts keeps the memory alive. In this context, literary fiction acts as a text that increases the relationships between memory and spaces. It creates new insights by penetrating the layers of spatial meanings.

The relation of urban/ architectural space with literature is an important tool that develops the ability to understand, imagine, produce and envision. The production of literary space is one of the biggest unifying forces for human thoughts, memories and dreams. The development of literary texts as a means of questioning the urban/architectural space offers a wide range of study and resources. In addition, literary texts, which are an important form of expression of memory, can be used instrumentally to understand the reproduction of space. Narrative analyses reveal the alternate set of meanings of the space (based on interpretation, kept in mind, referring, overlapping,

and become indistinct) (Fairclough, 1992). Thus, activating and stimulating the urban/architectural design process with literary descriptions allow the memory to be settled in the space.

Literary space is a verbal and visual representation of various characters and actions through language. Texts as a way of creating space are reconstructed in everyday life. The reconstruction of the space created in the text depends on the interpretation's appropriation process and the power of creating images. In other words, the spatial narrative is perceived not only as the author shapes it, but through the images created by the interpreter, and reproduced depending on the semantic integrity of the articulated images. Therefore, while experiences emerge the dynamic structure of texts that create spaces within themselves, the survival of the text and its existence with spaces is possible with memory.

The strong interdisciplinary nature of linguistic theory (structuralism, deconstruction, and semiotics) has expanded the boundaries of academic studies. Reading the information produced on urban/architectural space through literary texts is one of the linguistic approaches discussed in urbanism research. Spatial readings, led by the structuralist approach, mark the structure of a city and aim to analyse and write out through codes. Deconstructive understanding emphasizes that texts do not have a single and absolute meaning. It cares about reaching the traces of the parts that make up the language and understanding the relationship between the signifier and the signified. In other words, the deconstruction method is about understanding how the whole is constructed. The idea that every phenomenon that produces meaning is text (Barthes, 2005; Lefebvre, 2004; Ricoeur, 2010) has expanded the boundaries of semiotic approach. Social signs, codes and node points evaluated in an intertextual context are discussed within the scope of linguistic studies. Visual representations, which constitute an important step of semiotics studies, enable the analysis of urban meaning and memory throughout a process by separating different layers, and the expression, transferring and permanence of language through symbols.

This study focuses on the relationship between literature, space and memory. It emphasizes the importance of adding textual fiction to urban context and combining the imaginative fiction of literature with the narrative power of design. It reveals the necessity of using and representing literary texts as a tool for questioning, designing and analysing urban/architectural space. Within the scope of the study, the semiotic narrative and visual representations of literary texts are examined within the framework of context,

function and memory carriers through selected examples. Sketch plans, conceptual diagrams, illustrations, architectural drawings, models, axonometric perspectives, graphic motifs, collages, route maps, city plans and interactive web interfaces are examples of different visual representations. These examples reflect different contexts, including regional, urban, architectural and street scale. They correspond to the functions of expressing, replacing, depicting, abstracting, visualization, re-presenting, drawing attention, directing, revealing the intellectual and emotional situation, establishing similarity, informing and describing. Spatial traces, social signs, mental images, connotations, imaginations, spatial nodal points, experiences, senses, daily repetitions, past traces and local stories are analysed as memory carriers.

In conclusion, the semiotic narrative of literary texts is an effective tool that creates common ways of understanding social life and space, and corresponds to the reproduction of memory (Bruner, 1986; Ricoeur, 2010; Wertsch, 2002). It reflects the multivocality of spaces, images and different modes of representation overlapping each other by articulating in the context of remembering, meaning and reconstructing lived experiences. Visual representations of semiotic narrative are a way of reconstructing the past, conveying individual and collective experiences, and making sense of cross-layer relationships (Crang, 1996). They record the spatial and social traces that have disappeared and ignored on memory. They provide predictions about the future as well as archiving the past. They are used as a means of social and cultural expression or construction. They reveal the meanings of memory with the different representation form, and directly contribute to the production of urban/architectural space.

Kaynakça/References

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Breuer, M. (1986). *XX. Yüzyıl mimarlığına estetik açıdan bakış*. Ankara: Yaprak Kitabevi.
- Borgeaud, P. (1999). *Mitin belleği ile tarihin unutkanlığı*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bruner, J. S. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Calvino, I. ve Atakay, K. (1994). *Amerika dersleri: gelecek binyıl için altı öneri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Crang, M. (1996). Envisioning urban histories: Bristol as palimpsest, postcards, and snapshots. *Environment and Planning A*, 28(3).

- Çağlar, N., Ultav, Z. (2004). Emile Zola yazınından mimari/kentsel mekâna dair okumalar ve düşünceler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1).
- Çağlar, N., Tuna Ultav, Z., Boyacıoğlu, E. (2013). Sevgi Soysal ve Yenişehir’de bir öğle vakti romanından mimari/kentsel mekâna ilişkin çıkarımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (3).
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press, Berkeley.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and repetition*. New York: Columbia University Press.
- Derrida, J. (1997). *Of grammatology*. Baltimore and London: The Johns Hopkinson University Press.
- Eco, U. (2009). *Anlatı ormanlarında altı gezinti*. İstanbul: Can Yayınları.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin arkeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: literature in the second degree*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Hall, E. T. (1966). *The hidden dimension*. Garden City, NY: Doubleday.
- Havik, K. (2006). Geleefde ervaren, gelezen plekken: naar een stedelijk alfabetisme/Lived experience, places read: toward an urban literacy. *Oase: journal for architecture*, 70 (2006).
- Havik, K. (2014). *Urban literacy: reading and writing architecture*. NAI Publishers, Rotterdam.
- Hegel, G. W. F. (1998). *Aesthetics: Lectures on fine art (Vol. 1)*. Oxford University Press.
- Heidegger, M. (2008). *Ontology-the hermeneutics of facticity*. Indiana University Press.
- Kath (2018). *These literary maps of the United Kingdom bring novel locations to life*. 11 Mayıs 2020 tarihinde, <http://forreadingaddicts.co.uk/literary-places/these-literary-maps-of-the-united-kingdom-bring-novel-locations-to-life/26885> adresinden erişildi.
- Kowalczyk, P. (2018). *Prepare for adventure: 17 literary maps to explore*. 11 Haziran 2020 tarihinde, <https://ebookfriendly.com/literary-maps-to-explore> adresinden erişildi.
- Kristeva, J. (1980). *Desire in language: a semiotic approach to literature and art*. New York: Columbia University Press.
- LabLitArch, (2017). *Workshop projects*. 11 Mayıs 2020 tarihinde <http://lablitarch.com/projects> adresinden erişildi.
- Literary Atlas of Europe (2012). *Mapping and analysing the geography of fiction with interactive tools*. 11 Mayıs 2020 tarihinde, <http://www.literaturatlas.eu/en> adresinden erişildi.
- Lefebvre, H. (1993). *The production of space*. Blackwell: Oxford.
- Lefebvre, H. ve Regulier, C. (2004). *Rhythmanalysis: space, time and everyday life*. London: Continuum.
- Merleau-Ponty, M. (2013). *Phenomenology of perception*. Routledge.
- Moloney, T. S. (1983). The semiotics of Roger Bacon. *Mediaeval Studies*, 45.
- Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: architecture and the senses*. John Wiley & Sons.
- Peirce, C. S. (1991). *Peirce on signs: writings on semiotic*. UNC Press Books.

- Pericoli, M. (2017). *The literary architecture series*. 11 Mayıs 2020 tarihinde <http://lablitararch.com/the-literary-architecture-series> adresinden erişildi.
- Ricoeur, P. (2010). *Time and narrative*. London: University of Chicago Press.
- Rossi, A. (1983). *The architecture of the city*. Cambridge: Mit Press.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. İstanbul: Multilingual.
- Sellars, S. (2012). *Zones of transition: Micronationalism in the work of J.G. Ballard* 11 Mayıs 2020 tarihinde, <http://ballardian.com/zones-of-transition-micronationalism-in-the-work-of-j-g-ballard> adresinden erişildi.
- Spurr, D. (2012). *Architecture and modern literature*. The University of Michigan Press.
- Stein, S., Haldenbay, E. ve Roth, E. (1990) *New Directions in Architectural Research. Canadian Symposium on Architectural Research*, University of Calgary.
- Temple, E. (2017). *Art inspired by Italo Calvino's Invisible Cities*. 11 Mayıs tarihinde, <https://lithub.com/art-inspired-by-italo-calvinos-invisible-cities> adresinden erişildi.
- Thomson, S. (1996). *Places within and without: memory and literary imagination, memory and architecture*. University of New Mexico Press.
- Tümer, G. (1981). *Mimarlıkta edebiyattan neden ve nasıl yararlanmalı?*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Tümer, G. (1984). *İnsan-mekân ilişkileri ve Kafka*. İzmir: Sanat-Koop. Yayınları.
- Uz, F. (2007). *Mekânın yazınsallığı ve bir Taşkıyla deneyimi*. İstanbul Yayın.
- Wertsch, J. V. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.
- Werth, P. (1999). *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. Prentice Hall.
- Zima, P. (2000). *Manuel de sociocritique*. Editions L'Harmattan

Poetics of the City: Urban Characters and Images in Arthur Symons's Poems¹

*

Emre Çakar²

ORCID: 0000-0003-2288-9261

Abstract

This study dealt with the representations of the city along with characters and images in Arthur Symons's (1865-1945) selected poems. Symons was a significant poet of English fin de siècle period with his poems and literary works. He developed the inheritance he got from the Victorian verse and paved the way to modernism. Therefore, he became one of the key figures of modernism by means of his treatment of city life in his poems, for example, he employed certain places and locations from music halls to brothels, graveyards to prisons. As for the critical framework, Henri Lefebvre's space theory was applied in this paper because he explored space from a social perspective which rendered scholars to concentrate on the city with all its components as well. This paper aimed at revealing the relationship between the city and poetry by analysing the urban elements in Symons's poems with regard to Lefebvre's theory.

Keywords: *Arthur Symons, Urban Space, City, Poetry, Fin de Siècle.*

¹ This paper is the revised and expanded version of the fifth chapter of the author's doctoral dissertation, "Politics of Space in the English Fin de Siècle Poetry"

² Res. Assist. Dr., Manisa Celal Bayar University, E-mail: emre.cakar@gmail.com

Şehrin Poetikası: Arthur Symons Şiirlerinde Kentsel Karakterler ve İmgeler

*

Emre Çakar³

ORCID: 0000-0003-2288-9261

Öz

Bu çalışmada Arthur Symons (1865-1945)'ın seçili şiirlerinde karakterleri ve imgeleriyle şehrin temsili incelenmiştir. Symons şiirleriyle ve edebi çalışmalarıyla İngiliz fin de siècle döneminin önemli bir şairidir. Viktorya döneminin sonu ile Edwardiyân dönemi arasında kalan fin de siècle dönemi İngiliz tarihinde kendine özgü bir dönem olarak kabul edilebilir. Symons Viktorya dönemi şiirinde devraldığı mirasın üzerine koyarak Modernist edebiyata giden yolun önünü açmıştır. Dolayısıyla şiirlerindeki şehir hayatını ele alış biçimiyle Modernist edebiyatın kilit isimlerinden biri olmuştur, örneğin, müzikholden geneleve, mezarlıklardan hapishanelere kadar uzanan pek çok yeri ve mekânı şiirinde kullanmıştır. Kullandığı mekânsal imgeler bağlamında bakıldığında Symons fin de siècle döneminin şiirini biçimlendiren temel şairlerden biri olarak belirir. Çalışmanın teorik altyapısı için Henri Lefebvre'in mekân teorisi kullanılmıştır çünkü Lefebvre mekânı sosyal bir bakış açısından değerlendirmiştir; bu da pek çok akademisyenin şehri tüm elemanlarıyla incelemelerine olanak sağlamıştır. Bu çalışma, Lefebvre'nin mekân teorisini uygulayarak Symons'ın şiirlerindeki kentsel unsurları analiz ederek kent ve şiir arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arthur Symons, Kentsel Mekân, Şehir, Şiir, Fin de Siecle.

³ Dr. Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, E-mail: emre.cakar@gmail.com

Introduction

In 1837, Victoria became the Queen of the United Kingdom, which started a new period. Since the period between the second generation of Romantics and the Victorian poets is quite close, it becomes inevitable that Victorian poetry “developed in the context of Romanticism” (Christ, 2007, p.2). The main inheritance of the Victorian verse was lyricism, that is, “lyric voice” which was “autonomous,” “self-conscious,” “atemporal” and “male” (Slinn, 2014: 335). The Victorian poets not only embraced some aspects of Romanticism, but also questioned them, and this aspect of Victorian poetry can be considered as a political attitude.

The political tendencies during the Victorian Era also influenced the course of poetics. Slinn (2014, p.335) claims that “Victorian poetry is ... more politically, intellectually, and emotionally complex” revolving around various themes such as “public themes,” “social politics,” “gendered bodies,” “nation-building” and “private crisis.” The general tendency of the Victorian poets was utilitarianism, and they often preferred to write in accordance with the expectations of the dominant ideology. Nevertheless, several others rebelled against the dominant class by writing which can be regarded as an emotional resistance against the authority. The spiritual resistance is mostly formed under the influence of the ancient Greek poetics.

During the Victorian period, emotional resistance caused the development of the ideas about sexuality despite the implicit attitude toward eroticism. The attitude was tacit because of strict moralism and sexual repression. In this sense, Adams (2014, p.124) claims that the word “Victorian” is a “by-word” suggesting “a rigorous moralism centered on sexual repression.” Regarding the act of repressing the sexuality, Foucault entitles the first part of *The History of the Sexuality* as “We ‘The Other Victorians.’” In the Victorian era, “the other Victorians” (prostitutes, pimps, clients, psychiatrists, and hysterics) were those who were forced to live in certain places such as brothels and mental hospitals (Foucault, 1978, p.4-5). What happens if one speaks about sex when it is repressed? According to Foucault, “[i]f sex is repressed, that is, condemned to prohibition, nonexistence, and silence,” and speaking about it is closely associated with “the appearance of a deliberate transgression” (6). He expands his idea by further stating that “[a] person who holds forth in such language places himself to a certain extent outside the reach of

power; he upsets established law; he somehow anticipates the coming freedom" (6). From the point of Foucault's opinion, speaking about sexuality indicates a resistance against the suppression.

Fin de siècle in England was a distinct period of cultural transformation which is marked with the clash of hopefulness and despair. On the one hand, scientific and technological developments raised people's hope about the coming century. The telephone, wireless telegraphy, the gramophone, X-rays were the significant scientific inventions of the age. Also, studies in humanities provided new perspectives with the development of human sciences like sociology and psychology. On the other hand, a sense of an ending fell all over Europe concerning economics and politics. The Russian famine of the decade terribly affected not only Russia but also Europe (Laqueur, 1996: 5). In Britain, a gradual decline of the growth rate was influential, and British industry failed to keep up with the others. Especially Britain's economic power was challenged by the countries with rapid economic growth like Germany and America. Stephen Arata depicts the decline of Britain as a world power, according to Arata (1990, p.622), Victorian confidence was deteriorated by "the loss of overseas markets for British goods, the economic and political rise of Germany and the United States, the increasing unrest in British colonies and possessions, the growing domestic uneasiness over the morality of imperialism."

The spirit of the age was designated by a single term, *Fin de Siècle*. The French term "fin de siècle" means the end of the century, that is the end of the nineteenth century, but it carries some variety of secondary meaning as well. When the connotations of the phrase are considered, the fin de siècle indicates negative denotations such as decline, decadence and cultural pessimism. The idea of an ending attracted attention in the United States, too. In the first volume of an American journal, an article titled "What is Fin de Siècle?" was published to explain both the term and the cultural climate of the age. In this one-page article, the fin de siècle was claimed to be "lately suggestive of everything new and odd" and a kind of "label for all mental and artistic efforts of the coming years" (1893, p.9). The first impressions were rather pessimistic, but the gloomy atmosphere disappeared with the beginning of the twentieth century, and some new books were written about the literary, social and cultural condition of the English fin de siècle.

At the beginning of the twentieth century, poetry was not the leading genre because as Perkins (1977, p.12) wrote, prose fiction took over "tradi-

tional place" of poetry in the modern period. One of the reasons for the indifference towards poetry was the change of the taste of the readers who tended to read prose. The reading public of the Victorian age gave priority to fiction; thus, some poets like "Meredith and Hardy were driven from poetry to fiction" (Evans, 1966, p.15). The tendency to read prose can be traced in the numbers of books. At the end of the nineteenth century, people generally preferred to read prose, and "70 percent of the books borrowed from British public libraries were prose fiction, the rest were likely to be other varieties of prose" (Perkins, 1977, p.13). The decrease in the number of people reading poetry affected the publishing market; some periodicals allocated a little place for poetry. Another reason was economic; publishing houses made little money.

After all, poetry attracted attention among the literary circles, especially in periodicals, journals and anthologies such as *The Yellow Book*, *The Savoy*, and *The Century Guild Hobby Horse*. Regarding the literary circles, the Rhymers' Club was a significant group of poets who came together, read and discussed their poems at the Cheshire Cheese, a pub in the city centre of London. The members of the club included Yeats, Ernest Rhys, Ernest Dowson and Lionel Johnson. Although the Rhymers were "the most celebrated group of poets in the 1890s," they were not a unified and identical group; what held them together was the passion for attacking "the sentimentality and didacticism in Victorian verse" (Beckson, 1992, p.72). The Rhymers were against the Victorian verse because they "were alienated from the prevailing bourgeois Victorian culture;" therefore, the Rhymers wanted to "establish a cultivated island of their own" (73). Despite their enthusiasm, the unity did not last long; only two volumes of anthologies were published in 1892 and 1894, then the club broke up, some of them affiliated themselves with *The Yellow Book*.

The Yellow Book despised the English middle-class audience, and so did the poetry of the nineties. Thain (2007, p.223) carries Arata's claim one step further and declares that the fin de siècle authors were "frequently middle-class Victorians," yet the poetry of the eighteen-nineties was both "anti-Victorian and anti-bourgeois." As a result of such an opposing attitude, Victorian poetry gradually expired during the period of the fin de siècle whereas a new kind of poetry developed. The poetry of the nineties rejected the form of Victorian verse; for example, poets composed short lyric poems as a reaction to the long lyric poems in the form of dramatic monologue and verse narrative. Symons (1919, p.8) also mentions the break with the traditions of the previous era and wrote in his *The Symbolist Movement in Literature*, "[i]t is all an attempt

to spiritualize literature, to evade the old bondage of rhetoric, the old bondage of exteriority." His statement affirms the detachment from the Victorian poetic form emphasising the spirit of the poetry in the nineties. Regarding this poetic separation, Symons paved the way to Modernist literature with his poems that deal with city life. The relationship between the city and Modernist literature can be traced in the history of English poetry as well.

In the progress of literature, writers always maintained their contact with the city in general by employing it either as setting or a subject matter, and the city particularly became an inseparable element of modern literature. In his *Dionysus and The City*, Monroe Spears (1970, p.71) claims that the "city is the literal environment and scene, and hence a part of the subject, of most modern literature; it is the background which produces the typical modern man." The similar tendency can be followed in English poetry as well, for example, in the first half of the eighteenth century, which is called the Augustan age, several good examples of urban poetry were produced (74). However, this brilliant blooming of urban poetry did not continue in the following years. According to Spears, "English poetry since the mid-eighteenth century offered few examples of successful rendering of the City" except Blake's "London" and Wordsworth's "Westminster Bridge" (74). It is simply because the Romantics' interest in natural landscape did not allow the city to be seen in the romantic poems, yet again the city was not at the centre of attention during the Victorian era. The poet-Laurette of Victorian England, Alfred Lord Tennyson's cities are not of diverse kinds; they are mostly medieval. Browning did not represent a different image of the city in his poetry; his poems were generally set in Renaissance Italy. Thus, the poets of the nineteenth century were not concerned with the city. In the twentieth century, the Modernist poets such as T.S. Eliot and Ezra Pound began to deal with the city explicitly. By the same token, Yeats was not included in the group of Modernist poets because, for Peter Barry (2000, p.5), Yeats was not "conspicuously urbanist" while the others were so. Accordingly, Barry's argument indicates that the city, once again, was remarkably handled in Modernist English poetry. However, towards the end of the nineteenth century, the leading poets of the English fin de siècle poetry such as Ernest Dowson and Arthur Symons employed the images of the city. Among the theoreticians dealing with space, Henri Lefebvre (1901 – 1991) becomes one of the most prominent figures because he constructs his theory by viewing space from a social perspective which is related to a political framework.

In his *Right to the City*, Lefebvre (2000: 157) claims that “[a]s much the science of the city, art and the history of art are part of a meditation on the urban which wants to make efficient the images which proclaim it.” Lefebvre’s assertion has two distinct points, on the one hand, art has equal importance with the science of the city in terms of thinking on the issue of urban. On the other hand, art has the power to turn the plain images into productive representations. Therefore, the power of art can produce vivid urban images that announce the presence of the city. Similarly, Lefebvre’s idea provides an opportunity to analyse the city as an artwork. In his “Space and the State” Lefebvre (2009, p.229) states that it is possible to “analyze the urban (the city) as a *subject* (conscience and consciousness, degrees of consciousness, the activities of groups).” At the same time, the city can be analysed as “an *object* (the location and the site, flows); as a work (monuments and institutions)” (229). Lefebvre carries on his argument by comparing the city to “a language” and suggesting to evaluate it from three different dimensions, the “*paradigmatic*,” the “*syntagmatic*,” and the “*symbolic*” (230). The symbolic is significant since it allows us to study “the meaning of monuments, special places” to analyse the city (230). The theoretical framework for such a study, however, can be found in Lefebvre’s *The Production of Space* in which he introduces his “spatial triad.”

The first element of Lefebvre’s spatial triad is “spatial practice” that contains “production” and “reproduction” and ensures “continuity” and “cohesion” (1991, p.33). The second element is “representations of space” which is the conceptualised space. It is the space of “scientists, planners, urbanists, technocratic subdividers and social engineers” (38). To Lefebvre, it is “conceived” space, that is, “the dominant space in any society” (38-9). The last one is “representational spaces” which is the “lived” space with images and symbols. Lefebvre (39) holds that it is the space of “inhabitants,” “users” and of “some artists,” as well as “writers” and “philosophers.” Thus, writers, especially poets produce their representational spaces by means of symbols, metaphors and images to escape from the everyday reality and the power embodied in representations of space. Therefore, this study explores the connection between the city as a social construct and literature, especially the poetry of Symons through Lefebvre’s theory of space. From this perspective, this study deals with the connection between the city and Symons’s poetry and aims to determine how the city is depicted in his poems.

“Flashing eyes of the streets:” City and Urban Images in Symons’s Poetics

Lefebvre (2003, p.2) conceptualises the situation of society as “urban” and uses the term “urban society.” Regarding urban society, one of the key elements of urban life is the street where people come together and socialise. Lefebvre evaluates the function of the street and claims that “[t]he street is a place to play and learn. The street is disorder. All the elements of urban life, which are fixed and redundant elsewhere, are free to fill the streets and through the streets flow to the centers, where they meet and interact, torn from their fixed abode. This disorder is alive. It informs. It surprises” (18-19). From the point of Lefebvre’s argument, the street may epitomise elements of urban life. Accordingly, it is possible to analyse Symons’s poems through the representation of urban space.

As a poet of London, Symons represents the images from the city life; for example, his poem “In the Train” contains vivid urban images. The speaker depicts an unnamed town while travelling on the train, that is, he does not depict the train but the city. The portrayal of the city is an aspect of Symons’s style as a decadent poet; he represents city life through its basic elements to signify the artifice of the city. The streets of the town are depicted as dynamic; “Lights, red, yellow, and brown, / From curtain and window-pane, / The flashing eyes of the streets” (1896, p.81). The scene Symons draws in the first stanza of “In the Train” is highly colourful, but there is also “a blackness broken in twain / By the sudden finger of streets” (81). In the second stanza of the poem, Symons deepens the contrasting images of the streets,

*Night, and the rush of the train,
A cloud of smoke through the town,
Scaring the life of the streets;
And the leap of the heart again,
Out into the night, and down
The dazzling vista of streets! (1896, p.81)*

In the quoted lines, two different images of the city are juxtaposed to each other, one is the cloud of smoke over the city, and the other is the colourful streets. The origin of the smoky cloud is not stated, but it can be estimated that industrialisation might have caused smoke over the city. Now, the smoke affects citizens by “scaring the life” on the streets — the speaker states that his heart begins to beat quickly when one goes into the city at night due to the contradictions of the bright lights and the smoky cloud. In the last line, the

speaker underlines urban space by stating that the distant view of the town is dazzling, that is, it is attractive and impressive.

According to Lefebvre's theory, streets are the embodiment of chaos and disorder, and his idea can be followed in Symons's poem "In the Train." In "In the Train," Symons uses the vivid image of the town as the representation of urban space through the image of the vivid streets. From the standpoint of Lefebvre's theory of space, the street is disorder; it is possible to perceive his idea in Symons's poem. In the depiction of the town, Symons represents disorder by employing the clashing image of the cloud and the colours of the streets. Moreover, in the last line, the speaker reveals that the vista of the town streets embellished with colourful lights bewilders its beholders. In this light, it can be claimed that Symons produces Decadent image of urban space in "In the Train" and he does not make any comment about the situation of urban space.

The disordered streets influence the life of its strollers, and its consequences sometimes might be harmful. In "The Metropolis and Mental Life," Simmel claims that "[t]he psychological basis of the metropolitan type of individuality consists in the *intensification of nervous stimulation* which results from the swift and uninterrupted change of outer and inner stimuli" (italics original) (1950, p.409-10). Simmel's argument highlights the urban individual's nervous breakdown which results from the chaos of urban space. Such adverse psychological effects noted in Simmel are evident in "London: Midnight."

In "London: Midnight," Symons draws attention to the function of both space and time. It is midnight in London, and the speaker says, "I hear, in my watch ticking, the vast noise / Of Time's hurrying and indifferent and inarticulate voice" (1913, p.54). The speaker is a metropolitan man with a watch obsessed by the notion of time. According to Symons, time is "hurrying," "indifferent" and "articulate." At midnight, he also hears the noise of "the passing of innumerable feet" which indicates the crowd of wanderers within the city (54). In the middle of the poem, Symons gives a depiction of both the city and the world,

*And the immeasurable patience and the infinite
Weariness of the world's sorrow rise and cry
Out of the silence up to the silent sky
In that low voice of the city,
So passionately and so intolerably crying for pity,
That I wonder at the voice of Time, indifferent, apart,*

And at the lonely and sorrowful and indifferent voice of my heart. (1913, p.54)

In the quoted lines, Symons represents the disordered city which can be described as the outer change noted by Simmel. Moreover, this outer change causes nervous stimulation, and in "London: Midnight," the world is represented as a "weary" and "sorrowful" place, and the city cries for pity. In the last two lines, the speaker repeats that time is "indifferent" and states that his heart is "lonely," "sorrowful" and "indifferent," which is caused by the internal stimuli of the speaker. Accordingly, Symons constitutes the image of the estranged individual in the metropolis through the portrayal of the lonely stroller. Once again, he exemplifies the estranged individual in urban space, yet the reason for the alienation is not revealed throughout the poem. Therefore, it can be claimed that Symons's recognition of urban space might be considered as an implicit interpretation of city life during the period of the fin de siècle.

Symons, furthermore, employs a different illustration of urban space in some of his poems as a recurring theme. In "The Barrel-Organ" from *Amoris Victima*, he represents urban space as a weary place while discussing the theme of separation from his lover. A barrel organ is a musical instrument which is performed by an organ player through a clockwork mechanism. The speaker characterises the wires of the organ as "troubled" and their voice as "enigmatical" and "tremulous" (Symons, 1917, p.44). His past desires which are not disclosed in the poem cry loudly to him in a sorrowful way; he asks,

*What remembering desires
Wail to me, wandering thus
Up through the night with a cry,
Inarticulate, insane,
Out of the night of the street and the rain
Into the rain and the night of the sky? (1917, p.44)*

In the quotation above, Symons defines the time of the poem as night and space as the streets of the city, but he does not reveal whether his disclosed desires have been fulfilled or not. Interestingly, he does not identify what his desires are, yet again his unidentified desires ramble aimlessly through the night by uttering a cry that is "inarticulate" and "insane" (44). Moreover, the picture Symons draws is quite gloomy; the weather is rainy, and the streets can be wet at night, and the speaker is not sure about what "remembering desires" will show grief. The city image of wet streets embodies disorder, and the speaker in this depiction is portrayed as someone who is alienated due to

a love affair. In the second stanza of "The Barrel-Organ," he clarifies his psychological status:

*Inarticulate voice of my heart,
Rusty, a worn-out thing,
Harsh with a broken string,
Mended, and pulled apart,
All the old tunes played through,
Fretted by hands that have played,
Tremulous voice that cries to me out of the shade,
The voice of my heart is crying in you. (1917, p.44)*

As Symons indicates above, the speaker's heart is drawn as "rusty" and "worn-out," and because of the inarticulate cry, his heart's voice becomes "inarticulate" (44). The end of the stanza reveals that the crying voice belongs to a nameless other. Symons concludes "The Barrel-organ" by explaining the cause of his sorrow as an unknown beloved, and the subject of disordered urban space turns into a major theme in the poem. Consequently, Symons expresses the situation of the estranged individual in urban space by his deliberate use of musical imagery; thus, abstract space, employed in his poetry, represents the situation of the alienated modern man. As the following section explores, Symons also offers space of sanctuary while evaluating the theme of escape in his poems.

"My Life is like a Music-hall:" Urban Space and Characters in Symons's Poems

Decadence cannot be separated from urban life because it is established in the city; hence, the poets of the Rhymers' Club often come together at the Cheshire Cheese in London and discuss their pieces. However, the city is not usually represented in a developing state; the dark side of the city is also depicted in the fin de siècle literature. Thus, it is possible to witness various images of prostitutes in Symons's verse. In this sense, Symons who depicts the city-dwellers with their problems in a vivid city setting with various sceneries is, perhaps, the most urban poet of the eighteen-nineties. With the poems about prostitutes, Symons's first poetry book *London Nights* differs from his other books. Beckson (1992, p.67) claims that *London Nights* is regarded as Symons's most Decadent work. Jan B. Gordon (1971, p.430) recognises *London Nights* as the representative of "the darkness of the soul's knowledge." In the collection,

he writes about prostitution which was a significant theme in the nineteenth-century literature.

Prostitution is a phenomenon, probably as old as the history of humanity, yet the relation between harlotry and social problems differ in each period. In the nineteenth century, the Industrial Revolution, which began in the eighteenth century, reached its peak in Victorian England and engendered many technological developments that changed the condition of daily life. These developments changed the structure of social life; it gave rise to the middle class, on the other hand, the lower class got poorer, for example, child labour was widespread and long working hours became commonplace. Furthermore, industrialisation also resulted in prostitution; "the low rate of wages that the female industrial classes of [London] receive" caused the woman to look for alternative income ideas to make money (Mayhew, 1862, p.213). Consequently, prostitution became a reality in the Victorian age; as Henry Mayhew reported in *London Labour and the London Poor*, a police magistrate asserted that there were 50000 prostitutes about the year 1793, and later the Bishop of Exeter claimed that there were approximately 80000 prostitutes in London during the mid-nineteenth century (211). Since prostitution became a social problem, the intellectuals of the nineties reflected the problem in their texts.

Regarding the problem of prostitutes, Mayhew (1862, p.213) states that there were three types of prostitutes; "[f]irst, those women who are kept by men of independent means; secondly, those women who live in apartments, and maintain themselves by the produce of their vagrant amours; and thirdly, those who dwell in brothels." In terms of the English fin de siècle literature, Symons is the prominent figure who treats the theme of prostitution most in his poetry. Symons usually gives voice to the third type prostitutes from the lower class. Concerning the theme of space of prostitutes, one of the most remarkable poems in Symons's *London Nights* is "Idealism" which is a sonnet. In the first four lines, he describes the situation of a prostitute; according to him, the woman does not have a soul but flesh,

*I know the woman has no soul, I know
The woman has no possibilities
Of soul or mind or heart, but merely is
The masterpiece of flesh: well, be it so.
It is her flesh that I adore; I go
Thirsting afresh to drain her empty kiss. (1895, p.43)*

In the quoted lines above, Symons does not adore the soul or heart; the only thing he cares for is the flesh of the woman. Symons views her body as an outstanding artistic work; he devalues her body to the level of an object. In this sense, Symons coins a distinctive metaphor of his age through “masterpiece of flesh;” that is, a woman is brightly illuminated in the poem apart from her soul or mind. This emphasis on the body and flesh is also one of the significant aspects of the eighteen-nineties.

Referring to the fin de siècle literature, Thain (2007, p.227) states that “[f]inding beauty and sensory intensity through narcotics and illicit sexual desire were, similarly, particularly common strategies for the Decadents.” Through the “masterpiece of flesh,” Symons praises the beauty of the female body in such an illicit sexual relationship. Furthermore, Symons (1895: 43) states that he eagerly desires “Her splendid body” and compares the body of the prostitute to “Earth’s most eloquent / Music, divinest human harmony.” Then, her body is compared to an instrument which will wake beneath the touch of the speaker and play some melodies that he has never known but always fancied.

The body of the prostitute becomes an instrument which will take the speaker to an unknown place. According to Foucault (1978, p.6), when sex is repressed through prohibition and silence, the “expression” of sex becomes “the appearance of a deliberate transgression.” When analysed from Foucault’s perspective, Symons transgresses the established norms of the Victorian society; he expresses his admiration towards prostitutes, especially the title, “Idealism” supports his appreciation. Moreover, the number of prostitutes in England increased much during the Victorian era as a result of the capitalist system. Accordingly, it can be inferred that Symons points out the representation of urban space which is corrupted by industrialism by praising the body of a harlot. While highlighting abstract space, Symons unsettles the norms of society and transgresses them.

The issue of morality is evident in Symons’s other poems as well since morality is one of the major problems of the age. Jackson (1922, p.29) contends that “[t]he intellectual, imaginative and spiritual activities of the Eighteen Nineties are concerned mainly with the idea of social life or, if you will, of culture.” Therefore, morality becomes one of the most important characteristics of the age, especially among the intellectuals. Accordingly, the problem of prostitution should be understood under these circumstances. Concerning prostitution, Paglia (2001, p.26) argues that “prostitutes, the world’s oldest profession, stand as a rebuke to sexual morality” In order to portray the

fraudulent morality of the fin de siècle society, Symons employs those characters in his verses.

Symons's poetic sensitivity about the issue of morality can also be observed in "To One in Alienation." The poem consists of two parts; in the first one Symons depicts the situation of a harlot who dresses to meet someone stranger, and the speaker does not sleep with the woman. A man comes and takes her; all night the speaker dreams of her. He says, "You in his arms, awake for joy, and I / Awake for misery / Cursing a sleepless brain" (1895, p.63). Because of his love, he cannot sleep that night, and at dawn, her vision comes again to his "unrested" and "recurrent" brain; he thinks "[her] body, warm and white, / Lay in his arms all night" (63). At the end of the first part, he expresses, "I who adore you, he who finds in you / (Poor child!) a half-forgotten point of view" (63). At this point, Symons underlines the state of a childlike prostitute, but he never gives any details about her; that is, the reader is not informed about how and why she has fallen.

In the second part of "To One in Alienation," Symons begins with a noticeable opening; "... I lay on the stranger's bed, / And clasped the stranger-woman I had hired" (1895, p.64). It is revealed that he has lost the connection with the prostitute, yet he cannot forget her. Even lying with other women, he still remembers her, and he says,

*For I lay in her arms awake,
Awake such a solitude of shame,
That when I kissed her, for your sake,
My lips were sobbing on your name. (1895, p.64)*

Symons bravely depicts a scene from sexual intercourse. However, his representation refers to the relationship between art and morality. In this context, Paglia (2001, p.29) argues that "[a]rt has nothing to do with morality. Moral themes may be present, but they are incidental, simply grounding an art work in a particular time and place" Her idea of morality is not different from Symons's; the two writers defend the same idea that art and morality should be reckoned as different matters. She, furthermore, claims that "[a]rt is a temenos, a sacred place. It is ritually clean, a swept floor, the threshing floor that was the first site of theater. Whatever enters this space is transformed ... Literature's endless murders and disasters are there for contemplative pleasure, not moral lesson" (29). Accordingly, in "To One in Alienation," Symons again reduces love into a relationship between a man and a

prostitute and transforms her into an artistic figure for “contemplative pleasure” not for a simple moral lesson. From this point of view, Symons as a non-conformist writer highlights the artificial Decadent love affairs through employing the imagery of prostitutes who are the typical urban figures of the eighteen-nineties.

Escape is a remarkable theme in Symons’s poetics, and it is possible to trace the relationship between urban life and the theme of escape. Symons tried to escape from several terrible events; for example, Munro (1969, p.119) states that when Symons’s dog died, he “turned inward and sought escape from the intolerable present” and “found that his most effective escape was into a world of art.” Moreover, affirming Munro’s argument Muddiman (1921, p.52) claims that escape is “Mr. Symons’s favourite word.” Also, Muddiman underlines the significance of art for Symons that “Mr. Symons has turned to Art so that he may not feel the eternal flames taking hold of him” (54). Accordingly, it can be claimed that Symons employs the theme of escape and uses art in his poetics as a means of space of sanctuary. The first poem of *London Nights*, “Prologue” is a good example of the relationship between escape and art; Symons states,

*My life is like a music-hall,
Where, in the impotence of rage,
Chained by enchantment to my stall,
I see myself upon the stage
Dance to amuse a music-hall. (1895, p.3)*

Firstly, Symons represents a thoroughly urban image in the quoted lines above; he compares his life to a music-hall, a remarkable symbol of city life. Music hall was a concert hall which “featured a mixture of musical and comic entertainment,” and widely liked and expanded in the Victorian era due to “the rapid growth of urban population” (“Music Hall and Variety”). In the first poem of *London Nights*, Symons’s employment of urban imagery signifies his explicit connection to the city. According to Lefebvre (1991, p.101), urban space provides social space; “urban space gathers crowds, products in the markets, acts and symbols. It concentrates all these, and accumulates them.” In “Prologue,” Symons highlights urban space using music-hall as a token of the city life.

Secondly, the music-hall represents an enclosed space; in this space, Symons (1895, p.3) feels himself “in the impotence of rage, / Chained by enchantment to my stall.” It can be stated that he feels the fear of being enclosed

in the music-hall. Gordon (1971, p.430) interprets Symons's enchainment, "[u]nlike real dancers who move in total freedom, the poet-speaker is locked in a prison of his own creation." Symons reveals the sense of alienation, which can be considered as one of the results of urban space. At this point, Lefebvre (2003, p.92) claims that "segregation becomes commonplace: by class, by neighborhood, by profession, by age, by ethnicity, by sex. Crowds and loneliness. Space becomes increasingly rare." Thus, Symons, in this crowded place, feels himself alienated and chained, yet he does something to defeat the sense of confinement employing his poetic skills.

Thirdly, with the elements of music and entertainment, music-hall represents the space of art where one can "watch the dancers turn" (Symons, 1895: 3). In this place, Symons states, "It is my very self I see / Across the cloudy cigarette" (3). He regards himself as one of the performers acting on the stage in the music-hall; in this sense, Gordon (1971, p.430) claims that Symons attempts "to immortalize the moment and so escape from a stifling corporality, the poet participates totally in the fantasies of his own creation. By participating in the art form of his own creation, he can transform his life into art." Representing himself as both the actor and the spectator in the music-hall, Symons regards his life as an artefact. Lefebvre (1991, p.11) does not suppose that "the exercise of hegemony might leave space untouched" because "it is exercised over society as a whole." One can escape from the hegemony and alienation through producing representational spaces, and Symons reproduces his own representational space through the poem, "Prologue." The employment of representational space distinguishes Symons from the poets of the eighteen-nineties.

Symons is different from the other *fin de siècle* poets because he uses various settings from the city. Goldfarb (1963, p.232) suggests that "[m]usic halls, bars, the London streets, and the rooms of prostitutes provide the settings for [Symons's] poems." Goldfarb's argument can be followed in Symons's five-poem sequence, the "Décor de Théâtre" in which he illustrates particular images from the music-hall. In the first piece, "Behind the Scenes: Empire" he illustrates the interior of The Empire. The title, Nicholas Freeman claims, refers to the music-hall, the Empire Theatre of Varieties, which was open in 1884 and turned into a music-hall in 1887. Symons (1895, p.21) depicts a scene from the theatre where "The little painted angels flit" who are "Blonde, and bewigged, and winged with gold." Then, Symons combines the image of the theatre with the atmosphere of the poem,

*The gusty gaslight shoots a thin
Sharp finger over cheeks and nose
Rouged to the colour of the rose.
All wigs and paint, they hurry in:
Then, bid their radiant moment be
The footlights' immortality! (1895, p.21)*

In the above quotation, Symons first represents the dimly lit stage of the theatre and how it reflects light on the performers' red faces. In the last stanza of "Behind the Scenes: Empire," Symons draws attention to the stage prop and makeup on the actors because the elements of makeup like wigs and paint enable performers to disguise their own identities and act totally as someone else. Apparently, it is possible to draw a relationship between actors and Decadent dandy as they share the same unnatural condition. Similarly, their common point indicates the "high artifice in style," which is one of the main aspects of Decadence (Abrams, 1999, p.55). Furthermore, it can be deduced that Symons glorifies the period and allows this moment to be immortal by composing his poem. He suggests that art provides immortality for the artist, and the Empire music-hall turns into an eternal image in "Décor de Théâtre." From the point of Lefebvre's space theory, the Empire music-hall represents a spatial practice with the performance on the stage and spectators in their seats. Symons, however, transforms it into a representational space by attributing the characteristics of work of art to the music-hall.

Conclusion

Symons's poetry captures one of the fundamentals of the poetics of the nineties – the relationship of the troubled situation of the individual in urban life. Symons's consideration of urban space carries two different aspects. On the one hand, Symons illustrates the individual estranged from urban life; in "London: Midnight" and "The Barrel Organ," Symons touches upon the theme of the estranged individual in the urban space and in "In the Train," he focuses on the emotional consequences of the estrangement. It can be deduced that Symons is concerned with urban space through the different representations of city life. One of the critical figures in urban space Symons produces is the representation of the prostitutes. In "Idealism," Symons treats the body of a prostitute and its portrayal in urban space. In "To One in Alienation," he simplifies the notion of love and introduces it as a relationship be-

tween a man and a woman. Symons's stance toward the prostitutes also manifests the artifice of love in Decadence; hence, his concern with those typical urban figures connects these poems with urban space.

Symons's concern with representational spaces is traced with regard to the theme of immortality. The poem, "Prologue" exemplifies his consideration of the subject of immortality. In this poem, Symons discusses how city life confines the individual; at the same time, he offers music-hall as a place to flee away from urban restrictions by representing himself as an actor on the stage. It can be drawn that Symons believes in art, and through the power of art, Symons offers an escape from the restrictions in society. Next poem, "Behind the Scenes: Empire" illustrates how Symons transforms a spatial practice, the Empire music-hall into a representational space. Consequently, it can be inferred that Symons employs real places and figures to produce representational space rather than applying imaginary places.

It has been displayed that Symons's concern for the psychological effect of urban space marks his poetry as fundamentally important. He depicts the alienated individual characters in the city life, and it can be maintained that Symons treats urban space. Furthermore, in terms of the depiction of the estranged characters in urban space, Symons deals explicitly with the representations of prostitutes as well. Symons does not depict urban space negatively; he produces representational spaces from the elements of urban life; for example, the Empire music-hall is represented as an element of representational space. Symons's production of space does not revolve around natural space much; instead, he presents the problems in the urban life of the eighteen-nineties.

References

- Adams, J. E. (2014). Victorian sexualities. Herbert F. Tucker. (Ed). *A new companion to Victorian literature and culture*. West Sussex: Wiley Blackwell. 124-137
- Arata, S. (1990). The occidental tourist: "Dracula" and the anxiety of reverse colonization, *Victorian studies*. 33(4). 621-645.
- Barry, P. (2000). *Contemporary British poetry and the city*. Manchester and New York: Manchester UP.
- Beckson, K. (1992). *London in the 1890s: A cultural history*. New York: Norton & Company.
- Christ, C. T. (2007). Introduction: Victorian poetics, Richard Cronin, Alison Chapman, and Anthony H. Harrison. (Eds). *A companion to Victorian poetry*. Oxford: Blackwell Publishing. 1-21.
- Evans, I. (1966). *English poetry in the later nineteenth century*. London: Methuen.

- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality volume 1: An introduction* (Trans. R. Hurley) New York: Pantheon Books
- Goldfarb, R. M. (1963). "Arthur Symons' decadent poetry." *Victorian poetry*. 1(3) 231-231.
- Gordon, J. B. (1971). "The danse macabre of Arthur Symons' 'London nights.'" *Victorian poetry*. 9(4) 429-443.
- Laqueur, W. (1996). "Fin-de-siècle: Once more with feeling." *Journal of contemporary history*. 31(1), 5-47.
- Jackson, H. (1922). *The eighteen nineties: A review of art and ideas at the close of the nineteenth century*. London: Grant Richards.
- Lefebvre, H. (1991) *The production of space*. (Trans. D. Nicholson-Smith) Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2000). *Writings on cities*. (Trans. E. Kofman and E. Lebas) Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. (Trans. R. Bononno) Minneapolis: U of Minnesota P.
- Lefebvre, H. (2009). "Space and the state." *State, space and world: Selected essays*. N. Brenner & S. Elden Eds. (Trans. N. Brenner & S. Elden) Minneapolis: University of Minnesota Press. 223-253
- Mayhew, H. (1862). *London labour and the London poor: Cyclopaedia of the condition and earnings of those that will work, those that cannot work, and those that will not work*. London: Griffin, Bohn, and Company.
- Muddiman, B. (1921). *The men of the nineties*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Munro, J. M. (1969). *Arthur Symons*. New York: Twayne Publishers.
- Paglia, C. (2001). *Sexual personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*. Yale Nota Bene: New Haven.
- Perkins, D. (1977). *A history of modern poetry: From the 1890s to the high modernist mode*. Massachusetts: Harvard UP.
- Simmel, G. (1950). *The sociology of Georg Simmel*. (Trans. K. H. Wolff.) Illinois: The Free Press.
- Slinn, E. W. (2014). Poetry, Herbert F. Tucker. (Eds). *A new companion to Victorian literature and culture*, West Sussex: Wiley Blackwell. 333-348.
- Spears, M. (1970). *Dionysus and the city: Modernism in twentieth-century poetry*. New York: Oxford UP.
- Symons, A. (1895). *London nights*. London: Leonard C. Smithers.
- Symons, A. (1896). *Silhouettes*. London: Leonard Smithers.
- Symons, A. (1913). *Knave of hearts*. London: William Heinemann.
- Symons, A. (1917). *Amoris victima*. London: Leonard Smithers.
- Symons, A (1919). *The Symbolist movement in literature*. New York: E.P. Dutton & Company.
- Thain, M. (2007). Poetry, Gail Marshall. (Ed). *The Cambridge companion to the fin de siècle*. Cambridge: Cambridge UP, 2007. 223-240.
- What is fin de siècle? (1893). *The art critic*. 1(1). 9.

DOSYA DIŞI MAKALELER

Transformation and Continuity of Sacred Places: The Case of Galata (Istanbul)¹

*

Hasan Sercan Sağlam²
ORCID: 0000-0002-6621-0436

Abstract

In historical city centers that are constantly inhabited for centuries, it is a predictable phenomenon that sacred places of different periods often share the same location. This is the case not only for the Historical Peninsula of Istanbul but also Galata, which is the former capital's another ancient district opposite the Golden Horn. Accordingly, Arap Mosque is perhaps the most renowned example to this issue that it shares the same location with two former churches from the Byzantine and Genoese periods. While similar origins of other monuments in Galata like Yeni Mosque have also been discussed by scholars, those cases lacked elaboration from a more comprehensive urban perspective. Following a historical research methodology for specific urban aims, it was seen that spatial connections between the shrines of Galata from its Byzantine, Genoese and Ottoman periods are even stronger on the same plots, which better display a spatial continuity within a historical urban layout for centuries. Moreover, it can be seen that even if a sacred place had a new function, some certain traces still reveal its origins, which stress the multilayered ancient settlement.

Keywords: *Sacred place, Spatial continuity, Urban morphology, Urban transformation, Urban history.*

¹ This article was derived from the author's PhD thesis with minor corrections and additions.

² Koç University Research Center for Anatolian Civilizations (ANAMED),

E-mail: saglam.h.sercan@gmail.com

idealkent© Kent Araştırmaları Dergisi (*Journal of Urban Studies*)

<http://idealkentdergisi.com>

Geliş Tarihi *Received Date*: 05.04.2020 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 08.12.2020

Kutsal Mekanların Dönüşümü ve Devamlılığı: Galata (İstanbul) Örneği

*

Hasan Sercan Sağlam³
ORCID: 0000-0002-6621-0436

Öz

Yüzyıllardan beri iskan gören tarihi kent merkezlerinde, farklı dönemlere ait kutsal mekanların konum olarak üst üste çakışması, beklenen bir olasılıktır. Bu durum eski başkent İstanbul'un yalnızca Tarihi Yarımada bölgesi için değil, Haliç'in karşısındaki antik bir mahallesi olan Galata için de geçerlidir. Bu bağlamda Arap Camii muhtemelen en bilinen örnek olup Bizans ve Ceneviz dönemlerinden iki eski kiliseyle aynı konumu paylaşmaktadır. Yine benzer bir kökene sahip Yeni Camii gibi Galata'daki birkaç anıt, araştırmacılar tarafından halihazırda tartışılmış olmasına karşın şehircilik biliminin perspektifinden detaylandırılmamıştır. Dolayısıyla, tarih araştırma metodolojisinin şehircilik ilgisindeki spesifik amaçlara yönelik uygulanmasıyla Bizans, Ceneviz ve Osmanlı dönemlerine ait Galata mabetleri arasındaki mekansal ilişkilerin aslında çok daha fazla olduğu görülmüştür. Bu örnekler, tarihi yerleşimde yüzyıllardır süregelen mekansal devamlılığı oldukça güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Öte yandan, kutsal bir mekan zamanla başka bir fonksiyonel kimlik kazansa dahi bazı izlerin hala asıl kökeni işaret ettiği, dolayısıyla antik yerleşimin çok katmanlılığını yine vurguladığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel morfoloji, Kentsel dönüşüm, Kent tarihi, Kutsal mekan, Mekansal devamlılık.

³ Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED),
E-mail: saglam.h.sercan@gmail.com

Introduction

It can be said that in a settlement that has been inhabited since ancient times, its historical urban layout and monuments had a certain effect on later urban developments. In this context, historical topography of a city and its later transformations can be revealed through primary sources and urban studies. The nature of the architectural heritage in Turkey and specifically in Istanbul, being the former capital of the Byzantine Empire known as Constantinople already consists of multiple historical layers from different civilizations and cultures. It can thus be considered as a palimpsest. Correspondingly, it should come as no surprise that Galata as an ancient district of Istanbul has a rich built heritage.

Ancient Greeks, Romans, Byzantines, and Genoese inherited Galata from each other, though none of their rule was everlasting (Akyol, 1998, p.26-27). Ottomans followed them and left a trace on the urban layout until the early 20th century (Eyice, 1996). In the end, the layers of all these periods have become a part of the urban palimpsest of modern Galata (Akyol, 1998, p.24). Those urban layers did not remain unaltered through the centuries, nor did they completely disappear. Overlapping urban and architectural layers enrich the built environment, but the exact spatial relationship between them is an issue that needs to be addressed specifically.

In Istanbul, there are numerous former Byzantine churches that were converted into mosques following 1453, though some of them gave way to new public functions much later (Müller-Wiener, 2001). For instance, while Fatih Mosque was built on the plot of Holy Apostles after its demolition in the 15th century, the 6th century building of Hagia Sophia kept an active religious use for centuries, even after its conversion into a mosque. However, although the 5th century Theotokos Chalkoprateia was once repurposed as Acem Ağa Mosque, its plot now serves as a car park (Müller-Wiener, 2001). There are significant similarities between those three cases within the phenomenon of urban transformation and continuity.

Galata has been the subject of some well-known but limited historical mapping attempts up to the present. Due to the lack of a proper urban conception, the literature about Galata lacks sufficient perspective for the multi-layered built environment and certain spatial problems were repeatedly neglected despite the subject's academic popularity. Nevertheless, some studies focused on key sites of Galata, including Arap Mosque and Yeni Mosque that both of them have certain urban and architectural links with churches from

the Genoese period (Özgüleş, 2017; Palazzo, 2014). Similarly, the 16th century Rüstem Pasha Caravanserai as a public building actually replaced another church (Eyice, 1996). After some urban considerations, a similar hypothesis was also argued between the 14th century San Giovanni Battista and a 17th century Ottoman *han* building, around modern Karaköy Square (Sağlam, 2018, p.158-160). In this regard, Akyol (1998) discussed the cases of Arap Mosque, Yeni Mosque and Rüstem Pasha Caravanserai within the context of urban transformation and continuity, but without any major outcomes. Furthermore, despite the existence of urban traces from the long lost monuments of Galata, it has hitherto not been attempted to provide precise locations for them.

In literature, there is a spatial disconnection between monuments of Galata from different periods, particularly the shrines. Correspondingly, the urban heritage of Galata was often considered as a conglomeration separately bound together, instead of a palimpsest with overlapping layers. As later destructions gradually erased some parts of the palimpsest due to the growing city, an interruption occurred between the historical urban layers, and they started to be forgotten. Meanwhile, a certain group, namely sacred spaces actually kept a continuity on same plots in terms of function and ownership status.

Thus, a detailed research with a particular urban point of view, backed by primary sources appears as a necessity. For this reason, the present study attempts to handle the aforementioned problems in depth. The multilayered character of Galata needs an elaboration in order to display the rich urban identity of this historical settlement.

Methodology

A combined historical and urban research method was chosen due to the subjects' interdisciplinary nature. Therefore, the majority of the published primary sources were considered where relevant. Secondary sources were mostly consulted for a critical reading. This research is specifically focused on positional descriptions of Galata's former shrines, instead of other historical narratives.

Sanctuaries of Galata in Ancient Periods

Classical Antiquity

Being a suburb of Istanbul (formerly Byzantium / Constantinople) out of the Historical Peninsula, Galata is separated by the Golden Horn. This gulf and the Bosphorus provide safe harbors to Galata that Azapkapı, Karaköy and Tophane districts are positioned along the flat coastline. Heights of the conical topography correspond to Kuledibi and Şişhane neighborhoods towards the north, respectively. Galata hilltop overlooks surrounding regions due to its topographical advantage.

In the 2nd century CE, Dionysius of Byzantium linked the earliest records about the locality now called Galata to the legendary foundation of Byzantium by Greek settlers from Megara, which supposedly happened around the mid-7th century BC. Dionysius also mentions a temple around the heights of modern Cihangir, which was dedicated to Ptolemy II Philadelphus (r. 285-246 BC) after his aid to Byzantium's inhabitants (Dionysius, 2010, p.49-53).

Galata was formerly known as Sykai, after figs. In the "Geography" (7.6.2) of Strabo, it appears with a harbor under the "fig-tree" (Συκή / Sykē) by the 1st century CE, opposite Byzantium (Strabo, 1924, p.280-281). The site was reportedly a mere fig grove by the 2nd century CE that the tomb of Hipposthenes was in the west of Sykai, who was a hero from Megara. The Temple of Schoiniklos, who was the chariot driver of Amphiarus the seer was the first place in the east of Sykai. Through this direction, it was followed by the regions of Auletes and Bolos, where the latter locality had the temples of Artemis and Aphrodite. Ostreodes and Metopon (with the Temple of Apollo) were mentioned as further localities until modern Tophane, respectively (Dionysius, 2010, p.50-53).

Byzantine Period

The exact status and progress of Sykai during Byzantium's transformation into an imperial capital by Constantine I are unclear. It is known that around the late 350s, the church of the Novatians, who were expelled from Constantinople by Constantius II was moved across, to Sykai, practically piece by piece and stood there for a couple of years until being returned to its initial plot in Constantinople, during the reign of Julian (Socrates, 1864, p.327-328). The *Notitia Urbis Constantinopolitanae* indicates by the mid-5th century that Sykai, being the 13th region of Constantinople had one church, but its name was not specified (Seeck, 1876, p.240).

Regarding the surroundings of Sykai during the Byzantine period, the district of Elaia (or Elaion) first appears in the 5th century, opposite the Golden Horn and around the hill beyond Sykai. It had the church and leprosarium of Saint Zotikos, who died around 340 (Mango, 2009). Pegai was a nearby district in the west of Sykai, falling around modern Kasimpaşa. It mainly thrived under Basil I during the late 9th century, with numerous churches and an imperial palace. Exartysis was the site of arming warships, corresponding to present Haliç Shipyards. Finally, the suburb of Argyropolis was in the east of Sykai, around modern Tophane. The Church of Hagios Adrianos was located there, which was built in the early 4th century by Metrophanes of Byzantium (Janin, 1950; Janin, 1969).

In Sykai proper, especially two churches come to the forefront by the Early Byzantine period. Firstly, it has been said that Patriarch Fravitta of Constantinople (r. 489-490) was initially a presbyter in Hagia Thekla in Sykai (Nicephorus I, 1829, p.775). The place of a naval battle during the revolt of Vitalian against Anastasius I in 515 reveals that Hagia Thekla was located next to the coast of Sykai (Malalas, 1986, p.227). In addition, while speaking about the law of succession in the 159th Novel, Justinian I mentions a house that remained inside a gateway on the walls of Sykai, which led to the Church of Hagia Thekla there (Justinian I, 1575, p.239). Secondly, Procopius of Caesarea mentions that Hagia Irene in Sykai was constructed by Justinian I with a magnificent scale in 552. This renowned church was present even by the 10th century, with regard to a Middle Byzantine liturgical compilation called Synaxarium (Janin, 1969, p.108).

The place of the Church of the Maccabees changes between Sykai and Elaia in sources, as it was positioned towards the inner parts of Argyropolis. It appears in several accounts from the 4th-7th centuries (Mango, 2009, p.162-169). According to the Synaxarium, the Church of Hagia Pelagia was positioned near the Monastery of Hagios Konon that was discussed below (Janin, 1969, p.395). In Sykai, the Church of Hagia Maura (or Hagioi Timotheos kai Maura) first appears in the 6th century. An account from the 8th century indicates that Constantine V destroyed it and honored Aphrodite there by offering sacrifices. Thus, it has been argued that Hagia Maura was actually positioned towards the east, around the former Bolos with the Temple of Aphrodite, as previously mentioned by Dionysius (Gyllius, 1562, p.84-85; Janin, 1969, p.329-330).

Monasteries "*trans vero in Sycas / πέραν εν Συκαις*" (opposite, in Sykai) were anonymously addressed by Archbishop Flavian before the Council of

Chalcedon in 451 (Price and Gaddis, 2005, p.203). Among them, especially the Monastery of Hagios Konon is known after some incidents between the 5th and 7th centuries. Its location appears as either Sykai or Pegai due to different narrations (Janin, 1969, p.283-284). During the Siege of Constantinople in 626, Hagios Konon had a strategic position for the Byzantine naval defense line against Slavic attacks from the inner parts of the Golden Horn. Hence, it has been argued that it was a westernmost coastal landmark near Sykai (Hurbanič, 2015). Several 6th century ecclesiastical registries and contemporary historians briefly list further, lesser known monasteries of Sykai but nothing was specified about their precise locations and fates (Janin, 1969).

Starting from the early 8th century, Sykai started to be called "Galata" after a castle, where the northern end of the chain that closed the Golden Horn was fastened (Theophanes, 1997, p.545). Galata's later periods until the arrival of the Genoese were relatively dark that almost nothing is known about its built environment at that time. Nevertheless, the Synaxarium briefly testifies some churches and monasteries of Galata by the 10th century, and Anthony of Novgorod mentions Hagia Irene as a great church with the relics of Saint Irene, in 1200 (Janin, 1969). Benjamin of Tudela mentions a community of 2500 Jews in Galata by the mid-12th century, who supposedly had synagogue(s) there, though not specified.

Transformation of Greek Orthodox Churches: Pera after 1267

Earlier Years: Foundation of a Colony

The Genoese had their first commercial quarter in Constantinople in the 12th century, around modern Eminönü Square. However, they lost it during the Fourth Crusade (1202-1204), where several Latin states had participated including the Venetians, being the archrivals of the Genoese. As an indirect result of the Treaty of Nymphaeum (1261), which was a Byzantine-Genoese alliance against the Latins, the Byzantines allowed the Genoese to settle in Galata in 1267, who established a new colony called "Pera" there. The afore-said treaty was reintroduced in 1275 and eventually enabled the colonists to have their own churches and necessary civil buildings in Pera (Balard, 1978).

Some archival records display that the harbor, loggia, and the Church of San Michele (*ecclesiam Sancti Michaelis de Peira*) were the landmarks of Pera by 1281-1284. This church was the main burial place of the colonists. It was also

used as a gathering space for administrative issues (Brătianu, 1927). In addition, "*ecclesie Sancte Elene*" was another important church of Pera that included a hospital (*hospitali Sancte Elene de Peira*) (Brătianu, 1927).

A chrysobull from May 1303 by Andronikos II Palaiologos is significant as it provides the limits of the colony. Some Greek Orthodox churches were precisely located as landmarks for the borderline. According to the version published by Belgrano, the border started 25 paces (≈ 43 m) before the landing stage "*Vetus Tarsana*" (Old Dockyard) in the west, next to the coast. From this point, the border continued northeast by keeping a distance of 3 paces (≈ 5 m) from the Church of Hagios Ioannis on the left hand side. It continued 90 paces (≈ 156 m) until reaching the vineyard of Perdikares. It then turned east, and keeping a distance of 4 paces (≈ 7 m) from that vineyard, it continued straight until reaching 24 paces (≈ 42 m) from Hagios Theodoros on the left hand side, and reached the vineyard of the Monastery of Lips, also known as "*Macropita*". Afterwards, it passed this vineyard with a route of 54 paces (≈ 94 m). Then, it passed the well of Hagia Irene (*templo sancte Erine*), which was used as a cemetery by the Genoese. After passing the vineyard of the former Military Logothete (*logothetēs tou stratiōtikou*) Kinnamos at a distance of 3 paces (≈ 5 m), it reached another vineyard, which he owned. This second vineyard was located in front of the gate of Hagios Georgios that was 28 paces (≈ 49 m) away. The distance between the Perdikares' vineyard and the second vineyard of Kinnamos was 217 paces (≈ 376 m). Later on, it turned south, where Hagioi Anargyroi remained on the left hand side. Its corner was 10 paces (≈ 17 m) away from the borderline. Then, without any given metric data, it turned east, where the aforementioned church remained on the left hand side again, and the border reached a distance of 14 paces (≈ 24 m) before the vineyard house of Kinnamos. Following that, it turned south once again, where Hagios Nikolaos remained 6 paces (≈ 10 m) away on the left hand side. Afterwards, the border turned east at a point 8 paces (≈ 14 m) away from this church, which remained on the left hand side one more time, and then the border continued 30 paces (≈ 52 m) towards this direction. Finally, it turned south and reached the shore at a right angle, 70 paces (≈ 121 m) before Galata Castle (*Castrum Galathe*). The distance between the Kinnamos' vineyard and the shore was 75 paces (≈ 130 m). The distance between the start and the endpoint was 339 paces (≈ 588 m) along the waterfront (Fig. 1) (Belgrano, 1877, p.103-104).

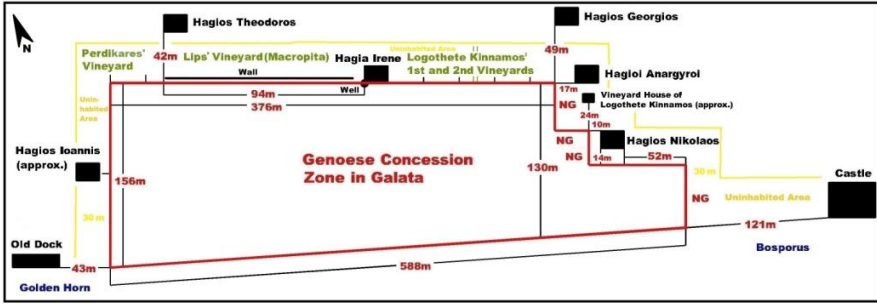

Figure 1. Measured sketch of the imperial edict of May 1303 (Source: Sağlam)

A Topographical Mismatch: The Fate of Two Nearby Churches

Among the places mentioned by May 1303, the noticeable ones are the "Old Dockyard" in the west, where Haliç Shipyards are located (Erkal, 2016); Hagios Georgios in the north, currently Sankt Georg; and Galata Castle in the east, which is Yeraltı (Kurşunlu Mahzen) Mosque (Erkal, 2011). Palazzo (1946) superposed the delimitation of May 1303 onto present Galata with a particular outcome that the mentioned Hagia Irene exactly falls to present Arap Mosque by position. The mosque, initially "*Cami-i Kebir*" (Great Mosque) was converted from San Domenico during the later reign of Mehmed II, whose *vakfiye* (endowment) mentions it as the church of "*Mesadomenko*" (Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, 1938, p.202). This church was supposedly erected around 1320s and kept some of its original architectural elements even today (Palazzo, 1946). Yet, the section with two repetitive turns in order to exclude Hagioi Anargyroi and Hagios Nikolaos appears significantly distorted in Palazzo (1946). This failure was also continued by Balard (1978) and the subject remained unsolved (Fig. 2)

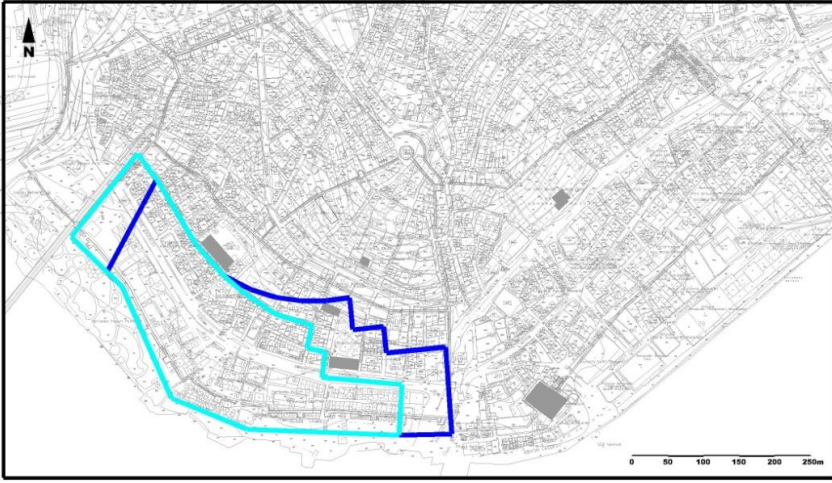

Figure 2. Experiments for the edict of May 1303 (Source: Sağlam)

The Franciscan convent of Galata with the churches of Sant'Anna and San Francesco from the Genoese rule was replaced by Yeni Mosque in 1697. There is a bazaar (Hırdavatçılar Çarşısı) since 1950s, as the mosque was also demolished in 1930s (Özgüleş, 2017). The research of Matteucci (1967) included several plans from 1650s about the Franciscan convent, but their urban value was completely overlooked, also by later studies. Those plans clearly display the particular, inverted L-shaped plot, where the monastery and then the mosque previously stood. In fact, present bazaar preserves this shape even today (Fig. 3). Thus, it appears that Hagioi Anargyroi and Hagios Nikolaos were precisely replaced by Sant'Anna and San Francesco; likewise the Hagia Irene - San Domenico transformation. This finding confirms the exact eastern border by May 1303 (Fig. 4).

Additionally, the edict of May 1303 clearly follows the characteristic grid of Galata while delimiting the colony. This layout still exists that Gaitan D'Ostoya (1858) and Rose & Aznavour (1860) maps display it much better, prior to later destructions (Fig. 5).

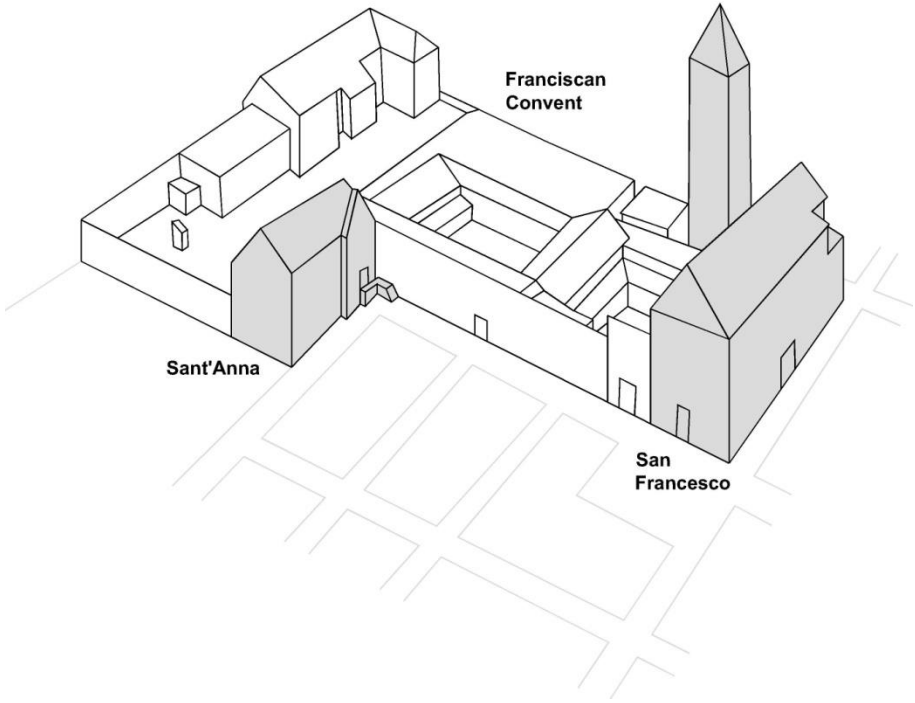

Figure 3. Layout of the Franciscan convent, after an *Archivio Storico "De Propaganda Fide"* document dated 1639 and published by Matteucci (1967) (Source: Sağlam)

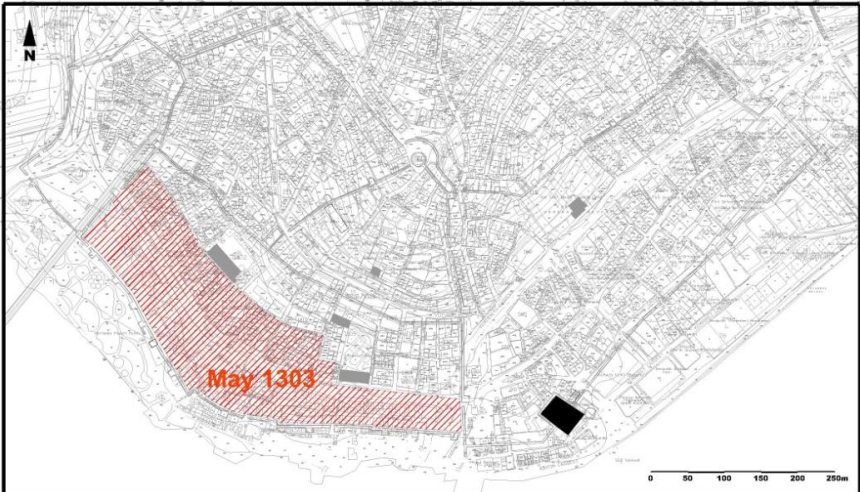

Figure 4. Final experiment for the edict of May 1303 (Source: Sağlam)

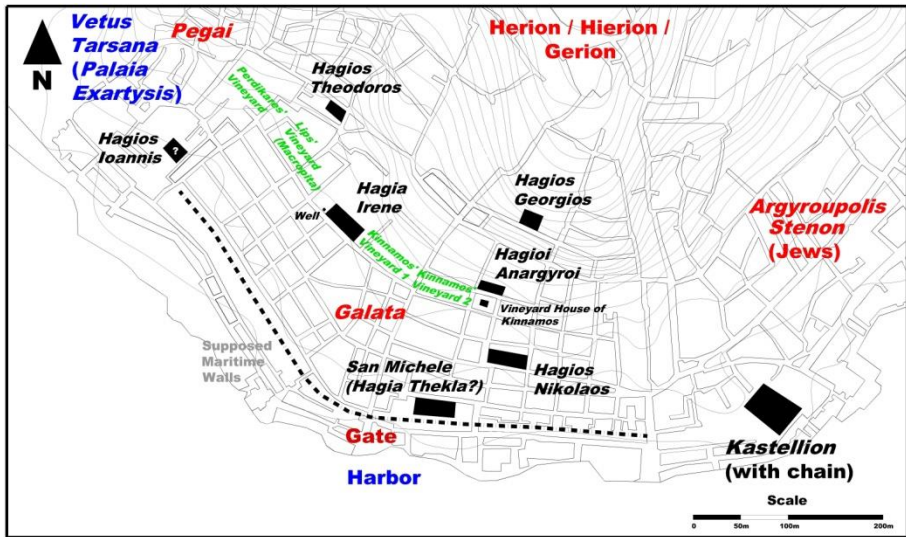

Figure 5. Layout of Galata by May 1303 (Source: Sağlam)

An Alternative Reading: Hagia Irene in the Late 13th Century

"*Ecclesie Sancte Elene*" was the second most important church after San Michele by 1281-1284. It had a walled enclosure and a hospital. The Genoese neighborhood reached next to this complex (Brătianu, 1927). A testament from 1297 also mentions "*ecclesie sancte Elene*" in Pera (Belgrano, 1877, p.933). After a superficial consideration of the documents published by Brătianu (1927), Balard (1978) mentioned it as Saint Helena proper. As it does not appear in any later sources at all, it can be questioned that "*Sancte Elene*" was actually a misspelled, Latin version of Hagia Irene, which appears as "*sancte Erine*" in the edict of May 1303. This female saint and attribution (Holy Peace) were not popular in the Roman Catholic Church. Therefore, the colonists perchance considered Hagia Irene as the renowned Saint Helena that slightly variable name transfers between civilizations are common. It was used for burials by May 1303, as the edict mentioned. The Dominican convent had replaced Hagia Irene (*sancte Erine / Elene*) during 1320s century that its later centuries were discussed by Palazzo (1946) and Eyice (1991) in terms of history and architecture.

A New Concession and Three Surrounded Churches

A second chrysobull dated March 1304 significantly extended the first Genoese quarter, but scholars like Mamboury (1951) and Eyice (1969) were unable to clarify this issue despite some attempts. Due to an excessive moat,

that edict determined the shape of the colony as a rectangle. The quarter now included three anonymous churches but the Greek Orthodox Patriarchate would keep the ownership. The colonists were also allowed to erect strong civil buildings (Belgrano, 1877, p.105-110).

The aforesaid rectangular shape apparently executed towards the north, therefore those three churches were actually the previously mentioned Hagia Irene, Hagioi Anargyroi and Hagios Nikolaos. The territorial problem caused by the extensive moat that was dug by the Genoese around 1303-1304 was solved with a new concession. The edicts of May 1303 and March 1304 intended to keep the ownership of three neighboring Byzantine churches but failed, as they were gradually replaced by Roman Catholic churches under the Genoese rule (Fig. 6).

The edict of March 1304 also caused the fortification of Pera through regularly arranged "tower houses" along the quarter, as quoted by George Pachymeres by 1306 (1835, p.489-495), because the Genoese colonists actually abused the right of strong civil buildings.

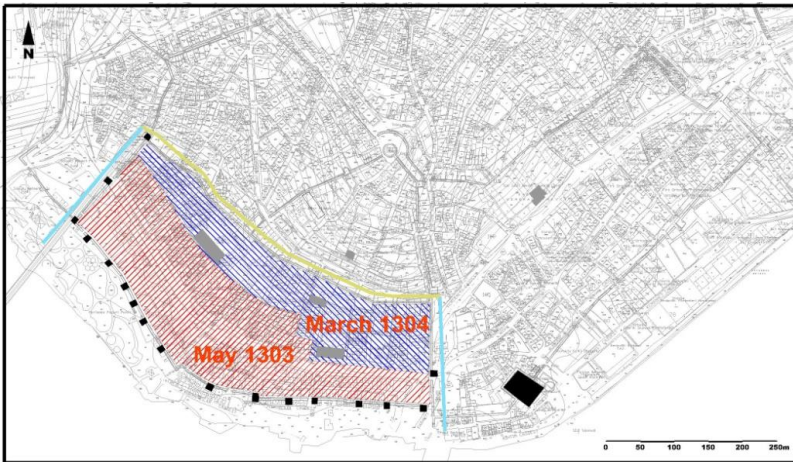

Figure 6. Experiment for the edict of March 1304 (Source: Sağlam)

Probable Origins of the First Genoese Church in Pera

Post-1453 Ottoman archival sources indicate that the abandoned San Michele was first used as an imperial storehouse and then demolished in the mid-16th for Rüstem Pasha Caravanserai, as Petrus Gyllius recalls (İnalçık, 1998). Yet, the earlier history of San Michele had remained unknown. Its pivotal position with a massive plot next to the Golden Horn and in the middle

of the ancient Sykai, which then formed the first Genoese quarter is significant. When considered the transformation and continuity of Hagia Irene (to San Domenico), Hagioi Anargyroi (to Sant'Anna) and Hagios Nikolaos (to San Francesco) in the central Galata, it is highly likely that San Michele actually replaced an earlier shrine on the same plot, following the arrival of the Genoese in 1267. It would be a more practical option like those three cases, instead of creating a new, huge plot in the center of a preexisting settlement. This church was perchance the previously mentioned Hagia Thekla; a possibility most recently discussed in detail and promoted by Çınaryılmaz and Ar (2020) through historic records and material evidence.

Although the Early Byzantine built environment of Galata is mostly unclear, there were certainly maritime walls with gates along its coastline. Sykai was a fortified settlement already in the early 6th century, which was recalled by contemporary sources like Chronicon Paschale and John Malalas (Hurbanič, 2015, p.14-15). It was also seen that Galata's grid urban layout dates back prior the Genoese rule, therefore maritime gates can be supposed in the coastal ends of the major axes of that grid layout along the central Sykai. These assumptions well match with the plot of present Rüstem Pasha Caravanserai, where San Michele once located; and also with the defined position of Hagia Thekla, as a coastal church in Sykai proper and inside the city walls with a gateway. Hagia Thekla does not appear in later sources at all.

In addition, among the earlier churches of Sykai with roughly known positions, Hagia Pelagia stood in the west (near Hagios Konon), Hagia Maura stood in the east (perchance replaced the Temple of Aphrodite), and the one of the Maccabees stood in the inland. Thus, Hagia Thekla remains as the only candidate in order to be supposed next to the walled Sykai coast proper. It also appears as the earliest church of Sykai, within the context of Patriarch Fravitta by the late 5th century. Therefore, it can also be questioned that the single, anonymous church of Sykai inside the mid-5th century *Notitia* was in fact Hagia Thekla, not the 6th century Hagia Irene, as superficially supposed by Berger (1997, p.373) after ambiguous, later legends from secondary sources that dated its origins allegedly to the 2nd century. The church in the mid-5th century *Notitia* must had a central position in Sykai, likewise San Michele (later Caravanserai). Though the famous "*münakkaş kenise*" (decorated church) in the *vakfiye* of Mehmed II (1938, p.202) was commonly attributed to San Francesco, archival records reveal that it actually referred to San Michele (Çınaryılmaz and Ar, 2020, p.22).

Positional Continuities of Further Shrines

Hagios Georgios in the edict of May 1303 remained opposite the northern border of Pera (Belgrano, 1877, p.103-104). Five Genoese registries dated 1390-1392 are about "*ecclesia sancti Georgii*" in Pera (Belgrano, 1877). This church appeared in the same place in Ottoman tax records from 1455 and 1519 (İnalçık, 1998). Its ownership had changed several times between Catholic religious orders until a final purchase by the Austrian Lazarists in 1882, who established present St. Georgs-Kolleg. While it was fully reconstructed after the fire of 1660, its present building is a 19th century reconstruction (Marmara, 2006, p.40-43).

Niewöhner (2011) argues that St. Benoît was originally a Byzantine church from the late 13th or early 14th centuries with a cross-in-square plan, which was dedicated to Mary. Such a church (as Theotokos) allegedly existed in Sykai by the 6th and 7th centuries but this source is uncertain. According to a commemoration slab, it was occupied by the Benedictines in 1427 and renamed as San Benedetto or Santa Maria della Cisterna / Misericordia, though Greeks continued to call as Panagia Chrysopege (Covel, 1905, p.52-58). Present building is largely from the 17th and 18th centuries but some authentic architectural parts have survived. Its ownership was changed between several religious orders until 1783, when the Lazarists took possession (Niewöhner, 2011).

The church and hospital of Sant'Antonio first appears in a Genoese archival record dated 25 December 1390 (Belgrano, 1877, p.153). By the 17th century, the complex of "*Andon*" with a holy spring was reportedly located just inside Kurşunlu Mağaza Gate (Leaded Magazine, former Galata Castle). It was converted into a mosque by Sultan Ibrahim (r. 1640-1648), which is Kemankeş Karamustafapaşa Mosque today (Atabinen, 1949, p.4-5; Kömürçiyen, 1988, p.35).

An Ottoman record dated 1519 includes the first mention of San Sebastiano as "*San Bastiyan*" (İnalçık, 1998, p.312). There has always been an uncertainty concerning the precise location and origins of San Sebastiano, which resulted with its symbolic, baseless appearance somewhere near San Francesco on mappings, such as the one of Balard (1978). However, its exact place under the Franciscan possession was shown on a sketch with notes dated 1653, which was published by Matteucci (1967) without interpretation. That plot was the one of Bereketzade Medresesi Mosque today (Fig. 7). It was originally built as a theology school in 1705-1706, which later became a mosque

(Eyice, 1996). Hence, San Sebastiano probably shared the same fate with the nearby Franciscan convent, which was expropriated after a late 17th century fire.

An alternative reading can be proposed for the origins of San Sebastiano, which was supposedly built during the Genoese rule. The Ottoman tax survey of 1455 indicates that the quarter of *Fabya* with Latin and Jewish inhabitants had a church called "*San Fabyan*" (San Fabiano), and the Jewish poorhouse (*cümerâ-yi Yahudiyân*) (İnalçık, 2012). When considered the study of İnalçık (1998) for precisely identified quarters with their demographics by 1455, somewhere towards the north of modern Karaköy Square can be supposed for *Fabya* quarter, because the Jews of Galata mostly lived there. Thus, the exact location of San Sebastiano that was explained above and the supposed place of *Fabya* quarter with the Church of San Fabiano roughly correspond.

Curiously enough, San Fabiano does not appear after 1489 and San Sebastiano does not appear before 1519 in Ottoman documents (İnalçık, 1998). In this respect, a chronological continuity appears for these churches around the same locality. Moreover, Saints Fabian and Sebastian are frequently associated to each other within the Roman Catholic tradition that both of them had the same feast day on 20 January. Hence, it can be argued that San Fabiano and San Sebastiano in the archival sources indicated the same building. This argument would confirm pre-1453 origins of San Sebastiano, but the reason behind this name variation between 1489-1519 remains unknown.

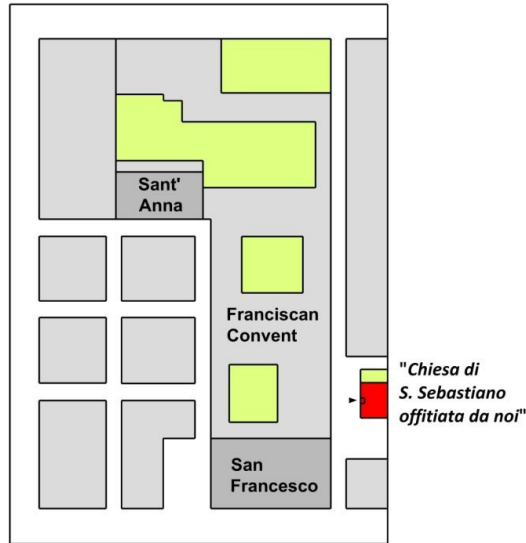

Figure 7. Location of San Sebastiano, after an *Archivio Storico "De Propaganda Fide"* document dated 1653 and published by Matteucci (1967) (Source: Sağlam)

Arap Mosque was not the only mosque established through converting a church following 1453. Another one was Manastır Mescidi, literally the "Monastery Mosque". It was founded with an elementary school for orphans by Molla Gürâni (c. 1410-1488), who was Shaykh al-Islâm between 1480-1488. It has been said that the mosque was previously a church, as its name also testifies (Ayvansarayî, 1865, p.34; Yıldız, 1988, p.77). It was later disappeared without leaving any trace but its location was reportedly around Arap Mosque, more precisely in Abdüssalah Street (Eyice, 1996, p.308; Öz, 1965, p.45). This place roughly corresponds to the former Byzantine church of Hagios Theodoros in the edict of May 1303.

By 1455, the Greek churches of Galata appear in the eastern part until Tophane. The Genoese were concentrated in the first concession zone and its immediate surroundings (İnalçık, 1998). As a result, it is strongly probable that Manastır Mosque was actually converted from a Roman Catholic church following 1453 that its position was formerly occupied by Hagios Theodoros. Nearby examples like San Domenico, Sant'Anna, San Francesco and San Sebastiano support this hypothesis. When considered the vineyards that surrounded Hagios Theodoros by May 1303, a minor church of the colony called San Costantino can be proposed for that location for the 14th-15th centuries,

because a notary record from 11 December 1447 that was published by Roccatagliata (1982) mentions a vineyard near the Church of San Costantino in Pera.

Another earlier mosque of Galata from the period of Mehmed II was Hacı A'ver (Hacı Âmâ / Yekçeşm Hacı) Mosque. It was located right inside Azap Gate with its own quarter, which was present by 1516-1517 (Ayverdi, 1958, p.259). It was the only mosque there, which disappeared in the early 19th century. Its position corresponds to another Byzantine church mentioned in the edict of May 1303, called Hagios Ioannis. It was most probably occupied by the Genoese during the 14th-15th centuries.

The church and hospital of San Giovanni Battista first appears on a slab dated 1372 (Covel, 1905, p.60). Some Genoese expense and donation registries from 1390-1391 and 1416 also mention this complex (Belgrano, 1877, p.153, 164, 971). The testimony of Covel (1905, p.61) by the 17th century locates San Giovanni Battista next to the coastal walls with towers. Moreover, Ottoman registries from the 15th century indicate that the *zâviye* (convent) of "*San Zani*" remained somewhere between the small church of Santa Maria near San Francesco in the west and the Greek church of Panagia Kasteliutisa next to the former castle in the east, therefore somewhere around modern Karaköy Square (İnalçık, 1998, p.370, 376; İnalçık, 2012, p.290-293). As the Genoese were not allowed to construct new buildings out of their quarter by the mid-14th century, the aforementioned sources altogether point the eastern end of their first concession zone, being modern Balıkpazarı. According to an Ottoman registry dated 28 February 1663, a huge commercial complex was built above the plot of the burnt "*Büyük Frenk Kilisesi*" (Large Catholic Church) with a belfry in Balıkpazarı (Akkoyun, 2019, p.379). Correspondingly, a large, state-owned plot with a single block of stock exchange called Komisyon Hanı / Consolide Han existed in Balıkpazarı by late 19th and early 20th centuries, which appears as the most suitable place to include the former complex of San Giovanni Battista, burnt in 1660. That *han* was demolished in 1913 for widening Kemeraltı Street, where Eski Borsa Hanı (Old Stock Exchange Han) was built on the diminished plot. It was also demolished in 1956 for modern Karaköy Square.

A minor church from the Genoese period was Santa Chiara. It was built around the mid-15th century, probably near the namesake gate (*Porta Santa Chiara*) in Mumhane. Nothing is known about its fate, as it was disappeared after the fire of 1660 (Belgrano, 1877, p.272-273; Marmara, 2006, p.32).

In addition, the Ottoman tax survey of 1455 published by İnalçık (2012) lists further shrines of Galata, which confirms their presence since the Genoese period, as the Greek Orthodox churches of Hagios Ioannis, Hagios Nikolaos and Christos were present by 1455. After several church lists, Karaca (2008) was able to track them down only until the late 16th century. The first two churches are still standing but both of them had full reconstructions in the 19th century (Karaca, 2008). Sotiros Christos was demolished in 1958 during public works. "*Aya Horhoro*" (Surp Krikor Lusavoriç) and "*kenîsâ-i Yahûdiyân*" (church of Jews) were further shrines mentioned by 1455 (İnalçık, 2012). The Armenian church was first built in 1360 as Surp Sarkis but rebuilt in 1391 / 1436 (Kömürçüyan, 1988; Tuğlacı, 1991). The synagogue was most probably present Zülfaris (Kal Kadoş), being the oldest known synagogue in Galata and was dated before 1671 (Türker, 2000, p.62). Both of them were also rebuilt in modern times but kept their initial positions. Similarly, Ss. Pietro e Paolo was founded in 1414 as a private chapel by Giannotto da Bisticcia, a noble resident of Pera, but it had several reconstructions between the 17th-19th centuries due to fires (Palazzo and Raineri, 1943). According to the Ottoman survey of 1455, the quarter with Hagios Georgios (today Sankt Georg) also had "*a church in the garden*" that belonged to a private residence (İnalçık, 2012). Ss. Pietro e Paolo was not mentioned inside that survey by name, but it can be argued that the aforesaid anonymous statement perchance defined this church, as it is close to Sankt Georg. Moreover, two 17th century letters indicate that the huge plot of Ss. Pietro e Paolo formerly included also the Dominican nuns' convent (Loenertz, 1935, p.340). It was Santa Caterina that several archival records dated 1390 and 1455 locate it in the vicinity of "*San Domingo*" (today Arap Mosque) and also San Giorgio / Sankt Georg (Belgrano, 1877 p.153-155; İnalçık, 2012, p.228).

As is seen, many major shrines of Galata kept a positional continuity through centuries but their buildings and functions did not remain the same, due to reconstructions and/or conversions. Nevertheless, public use somehow remained on their plots (Fig. 8).

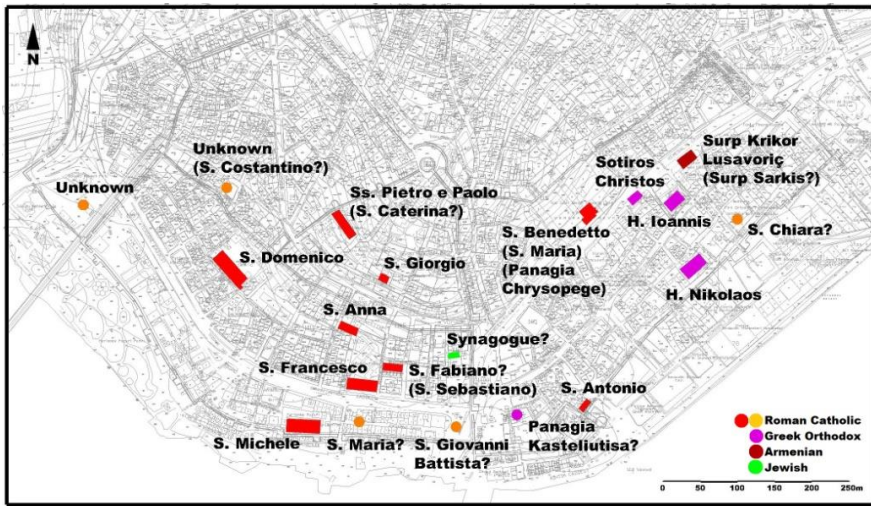

Figure 8. Shrines of Galata by 1455 (Source: Sağlam)

Conclusion

Though no city was founded incidentally, each has its own story and urban characteristics. This situation shows no difference for Istanbul, as its built environment has multiple layers from different periods. Outcomes of this research display the importance of revealing the rich urban character of a historical settlement, through a careful application of primary sources onto the topography with proper urban practices. The need for an interdisciplinary approach as a combined methodology also emerges for such discoveries.

Istanbul's multilayered built heritage is literally a palimpsest, which needs to be thoroughly examined. Galata, as one of its oldest suburbs has significant examples that are helpful to perceive former layers of the urban palimpsest, which set a clearer spatial transition and continuity in between. The outcomes better superpose the Byzantine, Genoese and Ottoman periods of the same sacred spaces within Galata's built environment, as the nature of such an urban palimpsest requires.

On the other hand, although traces of the aforesaid historical periods are still perceivable, it appears that they do not stratify altogether. When later urban developments were executed, the predecessor layer often became the expense and erased by the successor one. Therefore, no monument has remained physically intact but kept a positional and functional continuity, which is religious use.

Layers of a historical city often overlap and sometimes also replace each other. For instance, San Domenico, Sant'Anna and San Francesco from the Genoese period were constructed on the plots of former Byzantine churches, namely Hagia Irene, Hagioi Anargyroi and Hagios Nikolaos, respectively. This situation was also supposed for San Michele, as the former Hagia Thekla. The aforesaid San Domenico and the Franciscan convent with two churches were then replaced by the Ottomans' Arap Mosque and Yeni Mosque, respectively. Similarly, Bereketzade Medresesi Mosque was built on the plot of San Sebastiano, perchance also known as San Fabiano. A similar positional correspondence between two lesser known mosques (Manastr M. and Hacı A'ver) and churches (Theodoros and Ioannis) was also questioned, but those cases keep uncertainty.

In addition, St. Benoît was supposedly a Byzantine church by origin, which was then occupied by the Catholics. It was also seen that further Latin, Greek and Jewish shrines of Galata kept their initial positions since the Genoese period but they were repeatedly reconstructed after some devastating 17th-19th century fires (Fig. 9).

Finally, even if a religious function had ended, public usage usually continued, as a caravanserai has replaced San Michele, a bazaar has replaced Yeni Mosque, and a *han* replaced San Giovanni Battista. Thus, according to all the mentioned outcomes that point the urban palimpsest phenomenon, it was seen that Galata kept its initial urban layout to some certain extent, through its major shrines. Theoretically speaking, those outcomes would easily be expected after similar examples in the literature, but the discussed case studies with more precise spatial discoveries cement the palimpsest phenomenon from a proper urban studies perspective.

Table 1. Summary of main outcomes (parentheses indicate first appearance).

Transformation (Possible)			
H. Theodoros (b. 1303)	S. Costantino (b. 1447)	Manastr M. (1480s)	
H. Ioannis (b. 1303)	Unknown (14 th -15 th c.)	H. A'ver M. (1480s)	
S. Giovanni Battista (b. 1372)	Unknown <i>han</i> (1663)	Karaköy Square (1956)	
Transformation and/or Later Reconstruction			
H. Thekla (mid-5 th c.)	S. Michele (1270s)	Caravanserai (1540s)	
H. Irene (552)	S. Domenico (1320s)	Arap M. (1480s)	
Anargyroi (b. 1303)	S. Anna (14 th -15 th c.)	Yeni M. (1690s)	Bazaar (1950s)
H. Nikolaos (b. 1303)	S. Francesco (13 th c.)	Yeni M. (1690s)	Bazaar (1950s)
S. Fabiano / S. Sebastiano (b. 1455)		Bereketzade Medresesi M. (1700s)	
S. Antonio (b. 1390)		Kemankeş Karamustafapaşa M. (1640s)	
Panagia Chrysopege (13 th -14 th c.)		S. Maria / S. Benoît (1427)	

S. Caterina (b. 1389) / Ss. Pietro e Paolo (1414)

H. Georgios / Sankt Georg (b. 1303)

Zülfaris / Kal Kadoş (b. 1455)

H. Nikolaos (b. 1455)

H. Ioannis (b. 1455)

Christos (b. 1455)

S. Krikor Lusavoriç / S. Sarkis (1360)

Kaynakça / References

- Akkoyun, S. (2019). *Galata Mahkemesine Ait 94 No'lu (H. 1074-1075) Şer'iyeye sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. Unpublished Master's Thesis. Ondokuz Mayıs University, Samsun.
- Akyol, E. (1998). Pera'nın Üç Kilisesi ya da Galata'nın eski bir camii. *Tarih ve Toplum* 172, 23-33.
- Atabinen, R. S. (1949). *Galata'da, Kemankeş Karamustafapaşa Camii Avlusunda T.T.O.K Arşivleri ve Kitaplığı*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Ayvansarayî, Hüseyin (1865). *Hadikatü'l Cevami'*. Vol 2. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul mahalleleri, şehrin iskân ve nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü.
- Balard, M. (1978). *La Romanie Genoise*. Vol 1. Genoa: Società Ligure di Storia Patria.
- Belgrano, L. T. (1877). Documenti riguardanti la colonia Genovese di Pera. *Atti della Società Ligure di Storia Patria* 13 (1877-1884): 99-417, 932-1003.
- Berger, A. (1997). Regionen and Straßen im frühen Konstantinopel. *Istanbul Mitteilungen* 47 (1997): 349-414.
- Çınarıılmaz, N. E., ve Ar, B. (2020). San Michele Church of Genoese Galata (Pera): Historic records and material evidence on its chronology. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture* 17/2 (2020): 15-29.
- D'Ostoya, G. (1858-1860). *Plan Général de Galata, Pera et Pancaldi*, İstanbul: 6me Cercle de Constantinople.
- Dionysius of Byzantium (2010). *Boğaziçi'nde bir gezinti*. M. F. Yavuz (Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erkal, N. (2011). The Corner of the Horn: An Architectural Review of the Leaded Magazine in Galata İstanbul. *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture* 28/1 (2011): 197-227.
- Erkal, N. (2016). Reporting from Darzaná: Seven Episodes of the Golden Horn Arsenal, in F. Çiçekoğlu (Ed.), *Proceedings of the 15th Venice Architecture Biennale Turkish Pavilion (Istanbul, 28 May - 27 November 2016)*. İstanbul: IKSIV.
- Eyice, S. (1969). *Galata ve Kulesi, Galata and its Tower*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Eyice, S. (1991). Arap Camii. in *İslam Ansiklopedisi* (Vol 3, 326-327). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Eyice, S. (1996). Galata'daki Türk Eserleri. in *İslam Ansiklopedisi* (Vol 13, p.307-313). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Vakıflar Umum Müdürlüğü (1938). *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*. Ankara.
- Gyllius, P. (1562). *De Topographia Constantinopoleos*. Lyon: Guillelmmus Rovillium.
- Hasluck, F. W. (1905). Dr. Covell's Notes on Galata. *The Annual of the British School at Athens* 11 (1904/1905): 50-62.
- Hurbanič, M. (2015). A Neglected Note to the Naval Defense of Constantinople during the Avar Siege: the Position of σκαφοκάραβοι in the Golden Horn. *Byzanz und das Abendland* 3 (2015): 211-220.
- İnalçık, H. (1998). *Essays in Ottoman history*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2012). *The Survey of İstanbul 1455*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Janin, R. (1950). *Constantinople Byzantine: Développement Urbain et répertoire topographique*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines.
- Janin, R. (1969). *La Géographie Ecclésiastique de L'empire Byzantin, Vol. 1, Le Siège de Constantinople et Le Patriarcat Oecuménique, Pt. 3, Les Églises et Les Monastères*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines.
- Justinian I, (1575). *Authenticæ seu Novellæ Constitutiones*. A. Le Conte (Ed.). Antwerp: Christophori Plantini.
- Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat öncesi Rum Ortodoks Kilisesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kömürçiyen, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul*. H. D. Andreasyan, K. Pamukciyan (Eds.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Loenertz, R. J. (1935). Les établissements dominicains de Péra-Constantinople (Origines et fondations). *Échos d'Orient* 34/179 (1935): 332-349.
- Malalas, J. (1986). *The Chronicle of John Malalas*. E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott (Eds.). Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies.
- Mamboury, E. (1951). *İstanbul Touristique*. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.
- Mango, C. A. (2009). Constantinople's Mount of Olives and Pseudo-Dorotheus of Tyre. *Nea Rhome* 6 (2009), 157-170.
- Marmara, R. (2006). *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. S. Özen (Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Matteucci, G. (1967). *Un Glorioso Convento Franciscano sulle Rive del Bosforo; il S. Francesco di Galata in Constantinopoli, c. 1230-1697*. Florence: Studi Francescani.
- Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Ü. Sayın (Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nicephorus I, (1837). *Breviarum Historicum*. in *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Paulus Silentarius, Georgius Pisida et Sanctus Nicephorus Cpolititanus*. A. I. Bekker (Ed.). Bonn: Impensis Ed. Weberi.
- Niewöhner, P. (2011). Saint Benoît in Galata, Der Byzantinische Ursprungsbau. in O. Dally, U. Wulf-Rheidt (Eds.), *Jahrbuch des Deutsches Archäologischen Instituts*. Vol 125 (155-241). Berlin: Walter de Gruyter.
- Öz, T. (1965). *İstanbul Camileri*. Vol 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Özgüleş, M. (2017). *The women who built the Ottoman World*. London and New York: I.B. Tauris.
- Pachymeres, G. (1835). *De Michaelae et Andronico Palaeologis*. A. I. Bekker (Ed.), Vol 2. Bonn: Impensis Ed. Weberi.
- Palazzo, B. (1946). *L'Arıp Djami ou Eglise Saint Paul à Galata*. Istanbul: Hachette.
- Palazzo, B., Raineri, A. (1943). *La Chiesa di S. Pietro in Galata*. Istanbul: Harti ve Şki Basımevi.
- Price, R., Gaddis, M. (2005). *The Acts of the Council of Chalcedon*. Vol 1. Liverpool: Liverpool University Press.
- Roccatagliata, A. (1982). *Notai genovesi in Oltremare: Atti Rogati a Pera (1408-1490) e Mitilene (1454-1460). Vol 1, Pera, 1408-1490*. Genoa: Università di Genova.
- Roze & Aznavour (1860). *Plan de Péra et Galata de Constantinople*. Istanbul: Ministère de l'Instruction Publique.
- Sağlam, H. S. (2018). *Urban Palimpsest at Galata & An Architectural Inventory Study for the Genoese Colonial Territories in Asia Minor* (Unpublished PhD thesis). Politecnico di Milano, Milan.
- Seeck, O. (1876). *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae, et Laterculi Provinciarum*. Berlin: Weidmannos.
- Socrates Scholasticus, (1864). *Historia Ecclesiastica*, in J. P. Migne (Ed.), *Patrologiae Cursus Completus*. Vol 67. Paris: Garnieri Fratres.
- Strabo, (1924). *Geography*. Vol 3. H. L. Jones (Ed.). Cambridge and London: Harvard University Press.
- Theophanes, (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History, AD 284–813*. C. Mango and R. Scott (Eds.). Oxford: Clarendon Press.
- Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni Kiliseleri*. Istanbul: Pars Yayın.
- Türker, O. (2000). *Galata'dan Karaköy'e, Bir Liman Hikayesi*. Istanbul: Sel Yayıncılık.

Dini Yapılar ve Kent Kimliği İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Trabzon Örneği¹

*

Demet Yılmaz Yıldırım²
ORCID: 0000-0001-8894-3385

Şeyma Yetim³
ORCID: 0000-0001-9741-9761

Öz

Her yapı kentsel bütün içinde yerini alarak kent kimliğine pozitif veya negatif olarak katkıda bulunmaktadır. Dini yapılar da biçimlenme ve konumlanma açısından kent dokusunda ve/veya kent silüetinde farklılıkları, tekillikleri veya egemenlikleriyle öne çıkan ve kullanıcı belleğinde kalıcı izler bırakan yapılardır. Hatta günümüzde dini yapıların biçimlenmesinin ötesinde konumlandırıldığı yerin yapıya özgünlük katmakta daha da etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bu yapılarda yapılan ve yaptırının gücünü görmek mümkündür. Tüm bunlar dini yapıların imaj üzerinden kent kimliğindeki yerini ve önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada Trabzon'da dini yapıların kentle ilişkisini işaret ögesi olma potansiyelleri üzerinden ortaya koymak ve dini yapıların kent bütünündeki yerini tartışmak amacıyla fiziksel ve işlevsel analizler yapılmıştır. Bu analizlerde Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) üzerinden ArcMap 10.3 ve ArcScene 10.3 kullanılmıştır. Trabzon kent merkezi sınırları içinde yapılan çalışma kapsamında analizlerde öne çıkan dini yapılar tespit edilerek, bu yapıların çevrelerinde yapılacak düzenlemelere veya yeni yapılacak dini yapıların konumlarının belirlenmesine yönelik veriler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kimlik, imaj, işaret ögesi, dini yapı, Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS)*

¹ Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Demet Yılmaz Yıldırım danışmanlığında Şeyma Yetim tarafından hazırlanan "Dini Yapıların İşaret Ögesi Olma Potansiyeli: Trabzon Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, E-mail: yilmazdemet@ktu.edu.tr

³ Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, E-mail: seyma.yetim@erdogan.edu.tr

An Evaluation on the Relationship Between Religious Buildings and Urban Identity: The Case of Trabzon⁴

*

Demet Yılmaz Yıldırım⁵
ORCID: 0000-0001-8894-3385

Şeyma Yetim⁶
ORCID: 0000-0001-9741-9761

Abstract

Each building contributes positively or negatively to the urban identity by taking its place in the urban whole. Religious buildings are also the structures that stand out with their differences, singularities or dominance in the urban texture and / or city skyline in terms of shaping and positioning and leave permanent marks in the user memory. Even today, it is seen that the placing of religious buildings beyond the shaping is even more effective in adding originality to the structure. All these reveal the place and importance of religious buildings in urban identity through image. In this study, physical and functional analyzes are carried out in order to reveal the relation of religious buildings with the city in Trabzon in terms of their potential as landmark and to discuss the place of religious buildings in the whole city. ArcMap 10.3 and ArcScene 10.3 are used in these analyzes. Within the scope of the study conducted within the boundaries of Trabzon city center, the prominent religious buildings were determined in the analysis, and the data regarding the arrangements to be made in the surroundings of these buildings or the determination of the location of the new religious buildings to be built.

Keywords: *Identity, image, landmark, religious building, Geographic Information System (GIS)*

⁴ This study was produced from the master's thesis titled "The Potential of Religious Buildings on The Landmark: Trabzon Example" prepared by Şeyma Yetim under the supervision of Asts. Prof. Demet Yılmaz Yıldırım.

⁵ Asts. Prof., Karadeniz Technical University, E-mail: yilmazdemett@ktu.edu.tr

⁶ R.A., Recep Tayyip Erdoğan University, E-mail: seyma.yetim@erdogan.edu.tr

Giriş

Küreselleşme her alanda olduğu gibi kentsel çevreleri de etkileyerek kentlerin kimlik öğelerinin kaybolmasına neden olmuştur. Günümüzde kentte kimlik sağlayan birçok öğe kentlerin bu karmaşık kent dokusunda algılanamamaktadır. Bu durum kent kimliğini tartışır hale getirmiştir. Oysa kimlik, bir taraftan kentleri birbirinden farklılaştırarak onları tanınır hale getirirken diğer taraftan kullanıcısı olan insanların kentlerinde kaybolmadan hareket edebilmelerini, dolayısıyla kendilerini güvende hissetmelerini, kentlerini sahiplenmelerini ve oraya ait hissetmelerini sağlamaktadır.

Kent kimliği; sosyo-kültürel yapı, sosyo-ekonomik yapı, fiziki çevre ve imaj öğeleri ile belirlenmektedir. Bülüç (2017), kent kimliği bileşenlerini somut (doğal çevre özellikleri, yapay çevre özellikleri, kentsel doluluklar, kentsel boşluklar ve imgesel elemanlar) ve soyut bileşenler (toplumsal özellikler: sosyal, kültürel ve ekonomik) olarak ortaya koymuştur. Çöl (1998) ise, kent kimliğinin belirleyicilerini doğal, coğrafi ve yapay çevre elemanları olarak tanımlayarak, yapay çevreyi kentin fiziksel yapısı ve mekânsal karakteristikleri olan mimari kimlik ile açıklamıştır. Bu bağlamda kent kimliğinin oluşumunda, mimari yapıların önemi büyüktür. Bu mimari yapılar içinde özellikle arutsal değerdeki dini yapıların ayrı bir önemi vardır.

Dini yapılar; tarihsel ve anı değerleri, simgesel özellikleri, mimari karakteristikleriyle kent kimliğini oluşturan önemli bir yapı grubudur. Bu yapılar konumları, biçimsel özellikleri ve üsluplarıyla kent dokusunda diğer yapılardan farklılaşarak öne çıkmaktadır. Dini yapılar kent dokusunda stratejik noktalarda bir odak konumunda olabileceği gibi kentlerin silüetinde de işaret öğesi olabilirler. İstanbul'daki Süleymaniye Camii ve Sultanahmet Camii, Edirne'deki Selimiye Camii, Köln'deki Köln Katedrali veya Vatikan'daki St. Pierre Katedrali bu duruma örnek verilebilir (Şekil 1).

Şekil 1. Selimiye Camii/Edirne, Köln Katedrali/Köln, St. Pierre Katedrali/Vatikan, Süleymaniye Camii ve Ayasofya/İstanbul (“Anadolu Ajansı”, 2018a; “Anadolu Ajansı”, 2018b; “HD Wallpaper”, 2019; “Sultan Ahmet Camii”, 2020).

Noktasal referans noktaları olarak işaret öğeleri, yerlerin tanınmasını diğerlerinden ayırmasını sağlayarak kent kimliğinin oluşumunda etkili imaj öğeleri olmaktadır. İşaret öğeleri öncelikle fiziksel öğeler olmasının yanında işlevsel ve anlamsal öğelerdir. Bu öğelerin en önemli fiziksel özelliği, bağlam içinde kolay hatırlanan güçlü şekil etkisi olan yapılar olmalarıdır. Yani bir yapının işaret öğesi olması için fiziksel açıdan net kolay algılanması, farklı, tek biçimlenmelerinin olması, çevrelerine egemen, görülebilirliği yüksek, çarpıcı perspektifler sunması, bir görünüp bir kaybolmayıp süreklilik gösteren bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. İşlevsel açıdan ise yapının tek olması, zamanda ve bellekte kalıcı olması, kullanıcı için özgün bir yeri olması gerekmektedir (Appleyard, 1969; Appleyard, Lynch ve Myer, 1964; Cullen, 1961; Diker, Lynch, 1960; 2014; Rossi, 2006). Bu niteliklerin sadece birinin veya birkaçının etkili olması bir öğenin işaret öğesi olmasını sağlamaktadır (Yetim, 2019).

Dini yapılar biçimsel özellikleri gereği zaten net, farklı, tek, egemen gibi birçok fiziksel niteliği taşıyan, bunun yanında anlamsallık, simgesellik ve kalıcılık açısından güçlü yapılar olması sebebiyle işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek yapılar olarak kent kimliği üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Dini yapıların kentle ilişkisi ve onların kent kimliğinde etkili birer işaret öğesi olma potansiyellerinin yüksek olması savı üzerine temellen bu çalışma

kapsamında, dini yapıların mevcut durumlarında kent bütünündeki etkisi fiziksel ve işlevsel açılardan tartışılmaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçların mevcut dini yapı çevrelerinde yapılacak düzenlemelerde veya yeni yapılacak dini yapının yer seçiminde veri oluşturması hedeflenmektedir. Özellikle Trabzon kentinin çekirdeğini oluşturan kent merkezinde yapılan çalışmada dini yapıların konumlarına ilişkin fiziksel ve işlevsel analizlerde Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) kullanılmış olup elde edilen veriler ArcMap 10.3 ve ArcScene 10.3 ile oluşturulan görseller üzerinden tartışılmıştır. Çalışma ele alınan alan ve kullanılan teknik açısından özgündür.

Dini Yapıların Konumu ve Biçimlenmesi

Tarih boyunca inanılan varlıklar ve inanış anlayışı değişmiş olsa da tapınma amacıyla mekân üretme isteği değişmemektedir. Farklı inançlara temellenip, kilise, cami, sinagog gibi farklı isimlerle anılsalar da tüm ibadet mekanları o dinin mensupları tarafından kutsal kabul edilmektedir (Levi ve Kocher, 2012; Sargın, 2012). Dini yapılar fiziksel yapıları dışında anlamsal ve simgesel açıdan da diğer diğer yapılardan farklılaşmaktadır.

Çalışma alanı sınırları içerisinde dini yapı olarak cami, mescit ve kiliseye rastlanmış olup özellikle bu yapılar üzerinde durulmuştur. Cami; sözlük anlamında, içinde Cuma ve bayram namazları kılınan, gerektiğinde bazı dinsel törenlerin yapılabildiği büyük Müslüman mabedidir. Türkiye dışındaki İslam ülkelerinin çoğunluğunda, cuma ve bayram namazlarının kılındığı yer mescit olarak adlandırılırken, Türkiye’de mescit küçük camiler için kullanılmaktadır (*Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*,1997). Bazı camiler, medrese, kütüphane, çeşme, sebil, hamam, imaret, sıbyan okulu, darüşşifa, hazire, tabhane vb. gibi yapıların oluşturduğu külliye kompleksi içinde yer almaktadır (Peker, 2006; Ramazanoğlu, 2008).

Kilise kelimesi ise “birini dışarıya çağırarak, toplantıya davet etmek, toplamak” anlamındaki Grekçe “ekkaleo” fiilinden türetilen ve “topluluk” manasında “ekklesia” tabirinden gelmektedir (*İslam Ansiklopedisi*, 2012). Kiliseler önceleri demokratik halk toplantılarının, daha sonra cemaat toplantılarının olduğu Hristiyan cemaatinin ibadet etmek için kullandığı yapılardır. Kısacası kilise, toplanma, ibadet etme, dinsel bayramları-ritüelleri kutlama, Tanrı uğruna ölen şehitleri anma mekanı olmaktadır (Diker, 2014). Kilise, dini mekânlar için genel olarak kullanılan bir ifade şekli olmakla birlikte günümüzde Hristiyan mabetleri şapel, bazilika, katedral gibi çeşitli isimlerle ifade edilmektedir (Marchesano, 2007).

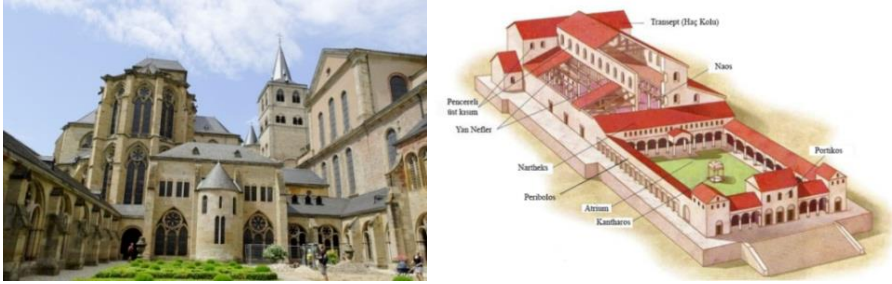
Biçimlenme açısından cami ve mescitlerin biçimlenişini etkileyen faktörler namaz için temel olan ihtiyaçlar doğrultusundadır. Mescitler sadece vakit namazları için kullanıldığından küçük mekânlardır. Tek kubbeli ve ya düz çatılı olarak yapılmaktadırlar. Bazı mescitlerde tek minare bulunurken bazılarında minare bulunmamaktadır. Ana mekana eklenen ikinci bir mekan giriş kısmı olarak kullanılmaktadır. Giriş kısmı kapalı ve ya yarı açık şekilde biçimlenmektedir. Camiler ise; harim bölümü ve dış avlu olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Camilere genellikle anıtsal kapılardan veya taç kapılardan girilmektedir. Caminin dış avlusuna açılan cami kapıları bulunmaktadır. Caminin Kâbe'ye yönelmesinden dolayı kent dokusuna açılı bir yerleşimi söz konusudur. Bu nedenle camilerin önünde genellikle genişleyen sokaklar bulunmaktadır. Sokaktan, bir duvarla ayrılan caminin avlusuna girilmektedir. Dış avlu genellikle, pencereleri demir parmaklıklarla süslü bir alçak duvarla çevrilidir. Avluda abdest alma ihtiyacını karşılayan şadırvan bulunmaktadır. Caminin girişinde revak diye adlandırılan üstü kapalı yarı açık iç avlu olarak adlandırılan bir alan bulunmaktadır. Harim bölümü; mihrap, minber, vaiz kürsüsü ve dikdörtgen oylumun üzerini örten kubbe ve yan kubbelerden meydana gelmektedir. Son cemaat yeri esas caminin giriş kapısı olan yüzünde bulunmaktadır. Minareler ise esas caminin dış duvarlarına ya da iç avlu duvarlarına bağlanmaktadır (Akbulut ve Erarslan, 2017; Akın, 2016; Di-ker, 2014; Öz, 2013; Sarihan, 2015;) (Şekil 2).

Şekil 2. Sultanahmet Camii/İstanbul (“Çamlıca Camii”, 2020; “Sultan Ahmet Camii Bilinmeyenleri”, 2020c).

Hristiyanların 4. Yy'in sonlarına doğru toplu ibadet için özel mimari birimler inşa ettiği bilinmektedir. Kiliseler de camiler gibi özel bir yöne doğruya doğru yönelmektedir. Kiliselere giriş batı yönünde yapılmakta burada büyük bir ön avlu (atriyum) bulunmaktadır. Bazı kiliselerde 3 ya da 4 tarafı arkad ile çevrili atriyumun olduğu ayinden önce cemaatin burada toplandığı belirtilmektedir. Bu mekan peribolos adı verilen duvarlar ile kutsal alanı dünyevi çevreden ayırmaktadır. Atrium içerisinde çeşmeler bulunmaktadır. Bu

çeşmelere krene, phiale ve ya kantharos adı verilmektedir. Bazı kiliselerde ana mekânın girişinin önünde bazen tek bazen çift Nartheks adı verilen kapalı bir hol düzenlenebilmektedir. Narteksten naosa girişi sağlayan iki sütun ve üç kemerden oluşan trivelon adı verilen anıtsal bir giriş bulunmaktadır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997; İslam Ansiklopedisi, 2012; Atıcı, 2018; Erbilgin, 2017; Erdem ve İnce, 2016; Nuroğlu, 2014;). Kilise mimarisinin dış elemanlarındaki baskın öğeleri; çan kuleleri, kubbeler ve sivri kulelerdir. Kubbe ve sivri kuleler silüette kiliseleri belli eden yapı parçalarıdır. Çan kuleleri kilisenin yanında ve ya bitişik konumda bulunan içinde çanların yer aldığı konik ve ya piramit biçimli yapılardır (Kostaf, 1993; Kuban, 2010; Mango, 2006) (Şekil 3).

Şekil 3. Trier Katedrali/Trier ("Wescott", 2018).

Yöntem

Dini yapıların işaret ögesi olma potansiyellerinden dolayı kent kimliği üzerinde etkileri olduğu savı üzerine temellenen bu çalışmanın temel amacı Trabzon'daki dini yapıların kentle ilişkisini, kent kimliği veya kent imajı üzerindeki etkilerini irdelemektir. Bu amaçla fiziksel ve işlevsel analizler yapılmıştır. Böylece Trabzon kent merkezinde yer alan kentin kimliğindeki etkili dini yapılar ortaya konmuştur.

Bu amaçla çalışmanın varsayımları fiziksel açıdan;

- Dini yapılar, kent dokusunda ve/veya kent silüetinde özgün biçimleri, boyutsal farklılıkları ile çevresine egemen ve çevresinde tek olması sonucu öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yapıların algılanabilirlikleri güçlü, işaret ögesi olma potansiyelleri de yüksek olmaktadır.

- Topografik açıdan dağlık olan kentin yüksek noktalarında yer alan dini yapıların görülebilirlikleri fazla olmaktadır. Bu durum bir taraftan dini yapının güçlü bağlamla çarpıcı olmasına diğer taraftan hem kent içinde hem

de kent silüetinde öne çıkmasını sağlayarak işaret ögesi olma potansiyelini arttırmaktadır.

- Sosyal hayatın aktığı ve kentin yoğun kullanılan kent odaklarında ve/veya kentin önemli arterlerini oluşturan yollar üzerinde yer alan veya bu yollardan algılanan dini yapıların işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.

- Dini yapılar biçimsel açıdan genellikle kapalı, açık ve yarı açık mekânlardan oluşmaktadır. Bu mekânsal hiyerarşi ve odak, vadi gibi geniş boşlukların içinde veya yakınında olma dini yapının algılanmasını güçlendirerek işaret ögesi olma potansiyelini arttırmaktadır.

- Kalıcılık, bir yapının işaret ögesi olması için sahip olması gereken önemli bir özellik olmaktadır. Dini yapılar anlamsal, simgesel ve kalıcılık değerleri yüksek yapılardır. Bu yapıların zamanda süreklilik göstermesi işaret ögesi olma potansiyellerini arttırmaktadır.

İşlevsel açıdan;

- Dini yapının konumlandığı yerleşim alanı içerisinde tek dini yapı olması ve geniş bir alana hizmet etmesi dini yapının işaret ögesi olma potansiyelini arttırmaktadır.

- Erişim mesafesi içinde birden çok dini yapının olması kullanıcının dikkatinin dağılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla erişim mesafesi içinde tek olan dini yapıların işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.

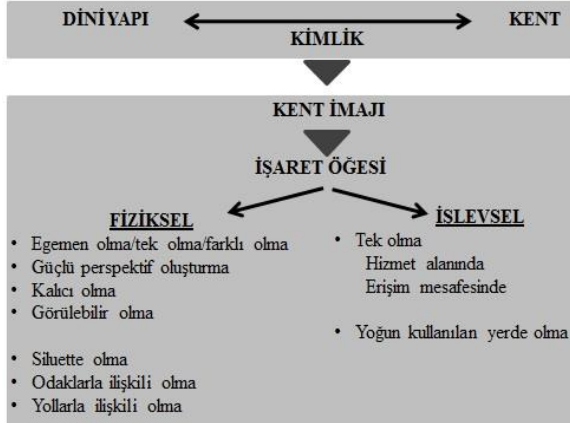
şeklinde oluşturulmuştur.

Bu varsayımlardan yola çıkılarak ilk olarak işaret ögesinin fiziksel açıdan taşıdığı farklı/tek olma, egemen olma, görünür olma ve çarpıcı perspektifler sunma nitelikleri temel alınmıştır. Bu özellikler kent topografyası, kent dokusu, kent silüeti üzerinde tartışılmıştır. Buna ek olarak kentsel imaj öğelerinin birbirini destekleyen bütünsel etkisi nedeniyle dini yapıların kent odakları ve yollarla ilişkileri de incelenmiştir.

İkinci olarak bu dini yapıların işlevsel ilişkilerini, tek olma özelliklerini ortaya koymak üzere, mahalle ölçeğinde hizmet alanı ve erişilebilirlik analizleri ile kullanım yoğunluğu üzerinden işaret ögesi olma potansiyelleri ortaya konmuştur.

Erişim mesafeleri, dini yapıların türüne göre çeşitlilik göstermektedir. Bu mesafe küçük dini yapılarda 250m ve büyük dini yapılarda 400m olarak belirlenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019). Çalışmada mescit ve tekke olan dini yapılar küçük dini yapılar, cami ve kilise olan dini yapı ise büyük dini yapı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca; dönüştürülen ve ya yıkılıp yerine

başka dini yapı yapılan yapılarda dönüşümden ve ya yıkımdan önceki yapı türü dikkate alınmıştır (Şekil 4).

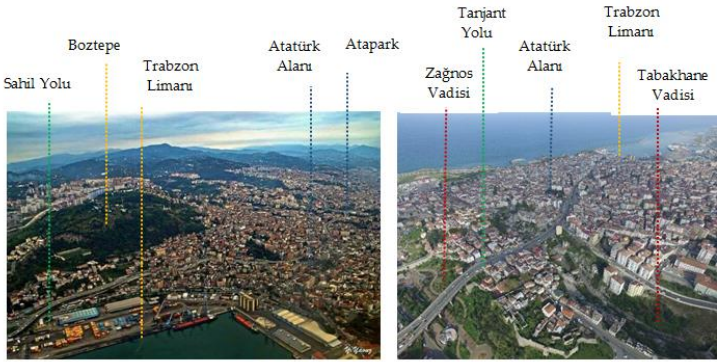
Şekil 4. Dini yapı – kent kimliği ilişkisi.

Bu analizlerde GIS (Coğrafi Bilgi Sistemi) üzerinden iki boyutlu modelleri oluşturmada ArcMap 10.3 ve verilerin üç boyutlu modelleri için ArcScene 10.3 kullanılmıştır. Gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin kent planlaması açısından oldukça çok kullanılan veri tabanı odaklı bir sistem olarak GIS, mekânsal ve metinsel verileri coğrafi bir model olarak depolamakta, sonrasında bu verileri kullanarak çeşitli modellemeler ve analizler yapma seçeneği sunmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) kullanımı birçok alanda ve farklı çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir. Milne ve Sear'ın 1997 yılında yaptığı "Modelling River Channel Topography Using GIS" isimli çalışmasında kentteki nehir havzalarının üç boyutlu tespiti için topografik parametrelere bağlı olarak oluşturulan TIN veri yapıları olarak tanımlanan sayısal yükseklik modeli üretmişlerdir. Park'ın 2012 yılında yaptığı "Measuring Public Library Accessibility: A Case Study Using GIS" isimli çalışmasında iki nokta arasındaki uzaklığı daha gerçekçi verilerle tespit etmek için kentsel ölçekte binalar arasındaki gerçek uzaklıkları GIS kullanarak tespit etmiş ve bu binalar arasındaki erişilebilirlik analizlerini yapmıştır. Çetin'in 2015 yılında yaptığı "Using GIS Analysis to Assess Urban Green Space in Terms of Accessibility: Case Study in Kütahya" isimli çalışmasında iki nokta arasındaki uzaklığı tespit etmek için kentteki yeşil alanlara uzaklıkları ve erişim durumunu GIS kullanarak tespit etmiştir. Çalışma kapsamında GIS, koordinat sistemine göre yollar, binalar ve mahalle sınırları, işlev çeşitliliği, kullanım yoğunluğunun tespitinin yanı sıra, hem yatay hem de yükseklik olarak mesafe ölçümleri ve yapılan

analizlerin görselleştirilmesi için kullanılmıştır. ArcMap 10.3 ve ArcScene 10.3 kullanılarak iki boyutlu ve üç boyutlu modellere dönüştürülmüştür.

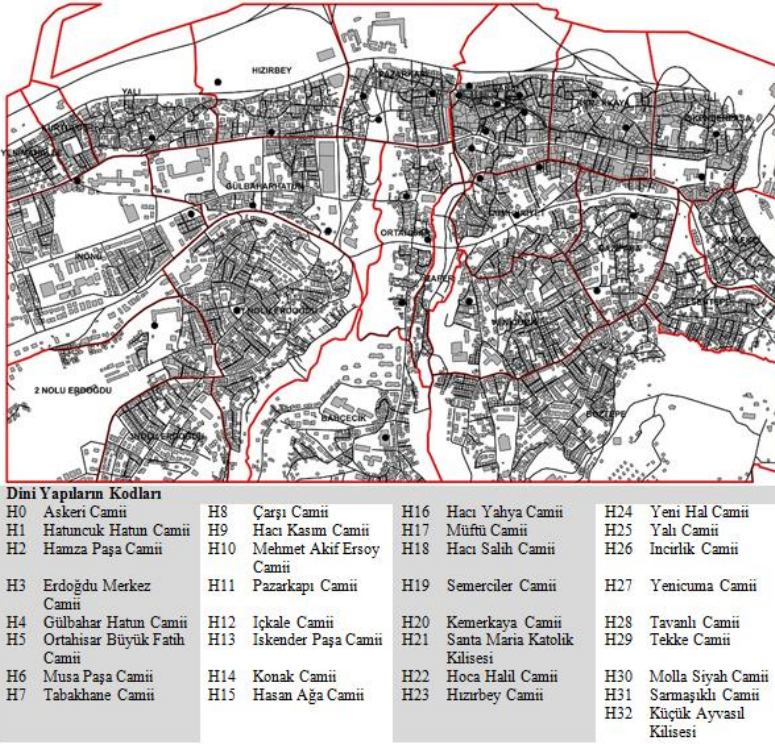
Çalışma coğrafi konumu nedeniyle tarihin her döneminde farklı topluluk ve medeniyetlerin egemenlik kurduğu stratejik bir liman kenti olan Trabzon kent merkezinde yapılmıştır. Trabzon kentinin dağlık ve vadilerden oluşan topografik yapısı sonucu ulaşım yatayda ve vadiler boyunca uzanan dikey yollarla sağlanmıştır. Lineer uzanan kent yapısında Tanjant Yolu, Devlet Sahil Yolu ve 2. Sahil Yolu ana yatay ulaşım aksları olmaktadır.

Kent merkezinde ise Tabakhane, Uzunsokak, Kunduracılar Caddesi, Kemeraltı ve Kahramanmaraş Caddesi yoğun kullanılan yatay ulaşım aksları olmaktadır. Ayrıca Kavak Meydanı, Sakız Meydanı, Atapark, Atatürk Alanı ve Güzelhisar Meydanı olmak üzere toplamda 5 odak yer almaktadır (Doğan, 2016; Kalın, 2004). Fakat bunlardan sadece Atapark ve Atatürk Alanı meydan işlevini sürdürmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Trabzon kenti ("Emlak Haber Ajansı", 2020; "Trabzon Haberleri", 2016).

Çalışma alanı sınırı, Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri (2010)'nde yer alan "kent içi cami dağılımı" harita sınırları temel alınarak belirlenmiştir. Toplamda 22 mahalle ve 33 dini yapı tespit edilmiştir. Bu dini yapılardan 9'u cami 2'si kilisedir. Bunların dışında 11'i mescitten, 5'i kiliseden ve 1'i tekmeden camiye dönüştürülmüştür. 5 mescit yapısı ise yıkılarak yerine cami inşa edilmiştir (Özen vd., 2010). Bu yapılardan Erdoğan Merkez Camii (H3), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10) ve Yeni Hal Camii (H24) dışındaki dini yapıların tümü koruma altına alınmış birinci derece anıtsal yapılardır (Şekil 6).

Şekil 6. Çalışma alanı sınırı.

Bulgular

Dini yapının kentle kurduğu ilişki fiziksel ve işlevsel açıdan irdelenmiştir. Yapılan fiziksel analizler kent topografyası, kent dokusu, kent silüeti, kent odakları ve yollarıyla ilişkisi üzerinde tartışılmıştır.

Fiziksel Açından

Kent Topografyasında: Her bir dini yapının deniz seviyesine göre yüksekliği tespit edildiğinde; kentin en yüksek noktasında 125 -150m yüksekliğinde Mehmet Akif Ersoy Camii (H10) konumlanmıştır. Bu yapının konumu gereği kente görülebilirliğinin yüksek ve kent silüetinde etkili olması beklenirken çarpık ve yoğun yapılaşma nedeniyle kent silüetinde görülememektedir. Ayrıca Mehmet Akif Ersoy Camii (H10)'den sonra kentin 75 -125m yüksekte konumlanan Askeri Camii (H0), Erdoğan Merkez Camii (H3) ve Tekke Camii (H29) de yine kent silüetinde görülememektedir. Tüm bu yapılar topografyanın sunduğu işaret ögesi olma potansiyellerini kullanamamışlardır (Şekil 7).

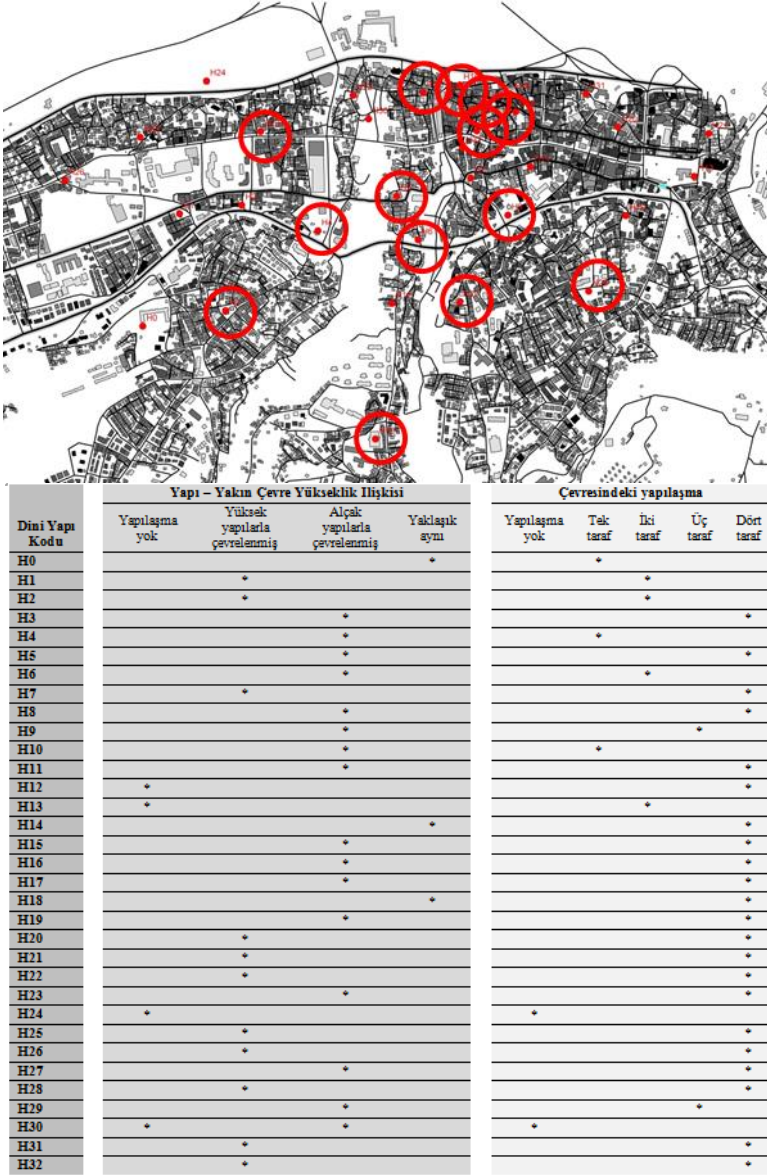
Dini Yapıların Kodu / Yükseklik

H0 D (75-125 m)	H8 A (0-25 m)	H16 A (0-25 m)	H24 A (0-25 m)
H1 B (25-50 m)	H9 B (25-50 m)	H17 A (0-25 m)	H25 A (0-25 m)
H2 B (25-50 m)	H10 E (125-150 m)	H18 A (0-25 m)	H26 A (0-25 m)
H3 D (75-125m)	H11 C (50-75 m)	H19 A (0-25 m)	H27 C (50-75 m)
H4 B (25-50 m)	H12 C (50-75 m)	H20 A (0-25 m)	H28 C (50-75 m)
H5 B (25-50 m)	H13 B (25-50 m)	H21 A (0-25 m)	H29 D (75-125 m)
H6 B (25-50 m)	H14 B (25-50 m)	H22 A (0-25 m)	H30 A (0-25 m)
H7 B (25-50 m)	H15 A (0-25 m)	H23 A (0-25 m)	H31 A (0-25 m)
			H32 B (25-50 m)

Şekil 7. Topografya analizi.

Kent Dokusundaki Yeri:

- Yoğun yapılaşma içinde kalan Erdoğdu Merkez Camii (H3) ve Çarşı Camii (H8) avlulu yapıları gereği oluşturduğu boşluk sonucunda çevrelerinde tektir, bu durum işaret öğesi olma potansiyellerini arttırmaktadır. Erdoğdu Merkez Camii (H3), Gülbahar Hatun Camii (H4), Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Musa Paşa Camii (H6), Çarşı Camii (H8), Hacı Kasım Camii (H9), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10), Pazarkapı Camii (H11), Hasan Ağa Camii (H15), Hacı Yahya Camii (H16), Müftü Camii (H17), Semerciler Camii (H19), Hızırbey Camii (H23), Yenicuma Camii (H27) ve Tekke Camii (H29) çevresindeki yapılaşmadan daha yüksek olmaları çevrelerine hem boyutsal olarak egemen hem de görülebilir olması nedeniyle işaret öğesi olma potansiyelleri yüksektir (Şekil 8).

Şekil 8. Yoğunluk, kat adedi ve kapalılık analizi.

-Gülbahar Hatun Camii (H4) Atapark ve İskender Paşa Camii (H13) ise Atatürk Alanı ile yani odakla buluşmaları sonucu boşluk etkisiyle geniş bir perspektiften algılanmaktadır.

-Hatuncuk Hatun Camii (H1), Erdoğan Merkez Camii (H3), Gülbahar Hatun Camii (H4), Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Hacı Kasım Camii

(H9), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10), İskender Paşa Camii (H13) ve Müftü Camii (H17) yapıları avlulu olmaları ve açık, yarı açık, kapalı mekânlardan oluşan biçimlenmeleri sonucu boşluk etkisiyle geniş bir perspektiften algılanmaktadır.

-Askeri Camii (H0), Hatuncuk Hatun Camii (H1), Hamza Paşa Camii (H2), Hızırbey Camii (H23), Yalı Camii (H25) ve İncirlik Camii (H26) yakın çevresinde geniş avlulu yapıların ve Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Tabakhane Camii (H7), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10) ve Yeni Cuma Camii (H27) ise yanında vadilerin bulunması sonucu boşluk etkisiyle geniş bir perspektiften algılanmaktadır. Tüm bunlar bu dini yapıların işaret ögesi olma potansiyellerini arttırmaktadır (Şekil 9).

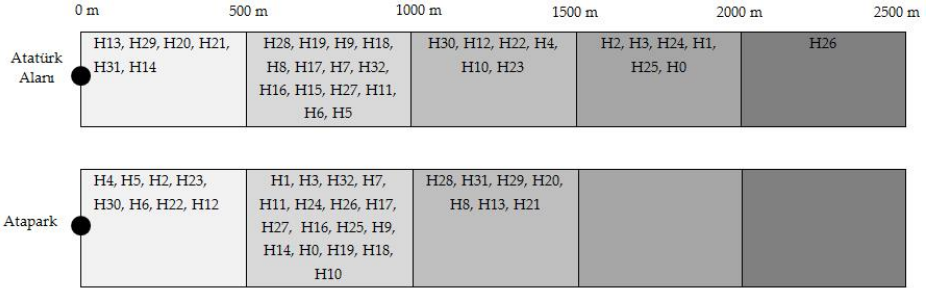
Şekil 9. Dini yapıların algılanması (Yazarlar tarafından çekilmiştir).

Kent Silüetinde: Çarşı Camii (H8), Pazarkapı Camii (H11), Yeni Hal Camii (H24) ve Yalı Camii (H25) Devlet Sahil Yolu'ndan görünen kentin silüetinde yer alan dini yapılar olmaktadır. Bu açıdan işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmasına rağmen etraflarındaki yoğun, yüksek ve çarpık yapılaşma nedeniyle görülebilirlikleri ve silüetteki etkileri zayıftır. Bu nedenle işaret ögesi olarak potansiyellerini kullanamamışlardır (Şekil 10).

Şekil 10. Yalı Camii/H25, Çarşı Camii/H8, Yeni Hal Camii/H24, Pazarkapı Camii/H11 (Yazarlar tarafından çekilmiştir).

Kent Odaklarıyla İlişkisi: Kent merkezinde yer alan kentin halen etkili biçimde kullanılan iki önemli odağı; Atapark ve Atatürk Alanıdır. Atapark' ta yer alan Gülbahar Hatun Camii (H4) ve Atatürk Alanı' nda yer alan İskender Paşa Camii (H13) sürekli göz önünde olma açısından işaret ögesi olma potansiyeli yüksek yapılardır (Şekil 11).

Şekil 11. Dini yapıların Atapark' a ve Atatürk Alanı' na uzaklığı.

Yolla ilişkisi: Çalışma alanı içinde Tanjant Yolu, Devlet Sahil Yolu, Uzunsokak İnönü Yolu, Kunduracılar Kemeraltı Yolu ve Kahramanmaraş Caddesi yoğun olarak kullanılan yatay yollardır. Bu yollardan Tanjant Yolu üzerinde Hamza Paşa Camii (H2), Gülbahar Hatun Camii (H4), Musa Paşa Camii (H6) ve Hacı Kasım Camii (H9), Devlet Sahil Yolu üzerinde Yeni Hal Camii (H24), Uzunsokak İnönü Yolu üzerinde Hatuncuk Hatun Camii (H1),

Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Tabakhane Camii (H7), İskender Paşa Camii (H13) ve Konak Camii (H14), Kunduracılar Kemeraltı Yolu üzerinde Çarşı Camii (H8) ve Semerciler Camii (H19), Kahramanmaraş Caddesi üzerinde ise Müftü Camii (H17), Hızırbey Camii (H23) ve İncirlik Camii (H26) dini yapıları yer almaktadır. Fakat yol üzerinde olan bu dini yapılar arasından da sadece Hatuncuk Hatun Camii (H1), Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Tabakhane Camii (H7), Çarşı Camii (H8), Konak Camii (H14), Semerciler Camii (H19), Yeni Hal Camii (H24) ve İncirlik Camii (H26) yol kotunda ya da yol kotunun üstünde konumlanmıştır. Dolayısıyla işaret ögesi olma potansiyeli yüksektir.

Kalıcılıkla ilişkisi: Erdoğan Merkez Camii (H3), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10) ve Yeni Hal Camii (H24) dışındaki dini yapılar koruma altına alınmış birinci derece anıtsal yapılar olarak kalıcı yapılar olmaktadır. Fakat yapılan arşiv çalışması ve elde edilen eski fotoğraflar sonucunda bu yapılardan sadece %9'unda Askeri Cami (H0), Çarşı Cami (H8), Santa Maria Katolik Kilisesi (H21) ve Küçük Ayvasıl Kilisesi (H32) değişim olmamıştır.

İşlevsel Açıdan

35,35 hektar 1 Nolu Erdoğan Mahallesi hizmet eden Erdoğan Merkez Camii (H3), 29,47 hektar olan Bahçecik Mahallesi hizmet eden Mehmet Akif Ersoy Camii (H10), 28,29 hektar olan 2 Nolu Erdoğan Mahallesi hizmet eden Askeri Camii (H0), 21,58 hektar olan Yalı Mahallesi hizmet eden Yalı Camii (H25), 21,27 hektar olan Yeni Cuma Mahallesi hizmet eden Yeni Cuma Camii (H27) yer aldıkları mahallede tek dini yapı olarak işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır. Askeri Camii (H0), Erdoğan Merkez Camii (H3), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10), Hızırbey Camii (H23), Yalı Camii (H25), İncirlik Camii (H26) ise erişim mesafesi içinde tek dini yapı olduklarından işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır (Şekil 12).

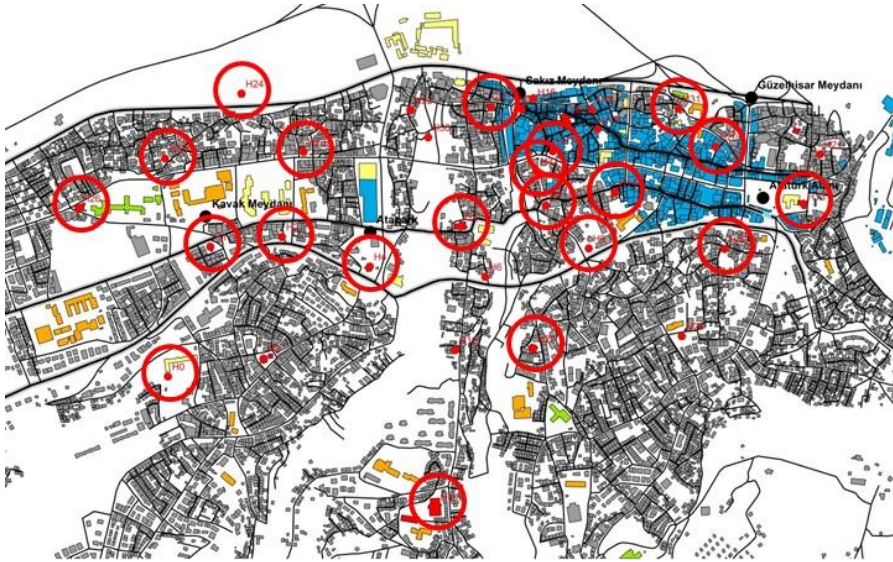

Dini Yapı	Bulunduğu Mahalle	Hizmet Alanındaki Dini Yapılar	Erişim Mesafesindeki Dini Yapılar
H0	2 Nolu Erdoğan	-	-
H1	İnönü	H26	H2
H2	Gülbahar Hatun	H4	H1
H3	1 Nolu Erdoğan	-	-
H4	Gülbahar Hatun	H2	H2-H5-H6-H12
H5	Ortahisar	H6-H12	H4-H6-H7-H11-H12-H17-H22-H30-H32
H6	Ortahisar	H5-H12	H4-H5-H7-H9-H12-H27-H32
H7	Cumhuriyet	H9-H14	H9-H14-H17-H32
H8	Çarşı	H15-H16-H17-H18-H19-H32	H11-H15-H16-H17-H18-H19-H32
H9	Cumhuriyet	H7-H14	H7-H14
H10	Bahçecik	-	-
H11	Pazarkapı	H22-H30	H22-H30
H12	Ortahisar	H5-H6	H27
H13	İskender Paşa	H21	H20-H21-H29
H14	Cumhuriyet	H7-H9	H7-H9-H17-H19
H15	Çarşı	H8-H16-H17-H18-H19-H32	H8-H11-H16-H17-H18-H19-H32
H16	Çarşı	H8-H15-H17-H18-H19-H32	H8-H11-H15-H17-H18-H19-H32
H17	Çarşı	H8-H15-H16-H18-H19-H32	H8-H11-H15-H16-H18-H19-H32
H18	Çarşı	H8-H15-H16-H17-H19-H32	H8-H11-H15-H16-H17-H19-H32
H19	Çarşı	H8-H15-H16-H17-H18-H32	H8-H11-H15-H16-H17-H18-H32
H20	Kemer kaya	H31	H13-H14-H19-H21-H29-H31
H21	İskender Paşa	H13	H13-H20
H22	Pazarkapı	H11-H30	H11-H30
H23	Hızır bey	H24	-
H24	Hızır bey	H23	H23-H25
H25	Yalı	-	-
H26	İnönü	H1	-
H27	Yenicuma	-	H6-H9-H12
H28	Gazipaşa	H29	H9-H29
H29	Gazipaşa	H28	H13-H14-H20-H28
H30	Pazarkapı	H11-H22	H5-H8-H11-H15-H16-H17-H22-H23-H32
H31	Kemer kaya	H20	H8-H14-H18-H19-H20
H32	Çarşı	H8-H15-H16-H17-H18-H19	H5-H6-H7-H8-H9-H11-H14-H15-H16-H17-H18-H19-H30

Şekil 12. Erişilebilirlik analizi.

-Hatuncuk Hatun Camii (H1), Gülbahar Hatun Camii (H4), İskender Paşa Camii (H13), Konak Camii (H14), Hızırbey Camii (H23), Yalı Camii (H25), Yeni Cuma Camii (H27) ve Sarmaşıklı Camii (H31) çevresinde farklı işlevler barındırması sonucu yoğun kullanılmakta işaret ögesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.

-Askeri Camii (H0), Hatuncuk Hatun Camii (H1), Hamza Paşa Camii (H2), Gülbahar Hatun Camii (H4), Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), Tabakhane Camii (H7), Hacı Kasım Camii (H9), Mehmet Akif Ersoy Camii (H10), Pazarkapı Camii (H11), İskender Paşa Camii (H13), Konak Camii (H14), Müftü Camii (H17), Kemer kaya Camii (H20), Hızırbey Camii (H23), Yeni Hal Camii (H24), Yalı Camii (H25), İncirlik Camii (H26), Yeni Cuma Camii (H27), Tavanlı Camii (H28), Sarmaşıklı Camii (H31) ve Küçük Ayvasıl Kilisesi (H32) ise yoğun kullanılan eğitim, sağlık, resmi kurum, ticaret yapılarının yakınında olmaları sonucu yoğun kullanılmakta işaret ögesi olma potansiyelleri yüksektir (Şekil 13).

Şekil 13. Yakın çevre işlev analizi.

Tartışma ve Sonuç

Dini yapılar kentle kurduğu güçlü fiziksel ve işlevsel ilişkilerin sonucunda bir taraftan kentin kolay kavranmasını, kullanıcıların kentte kolaylıkla yol ve yön bulunmasını desteklerken diğer taraftan kent kimliğinin oluşmasında da

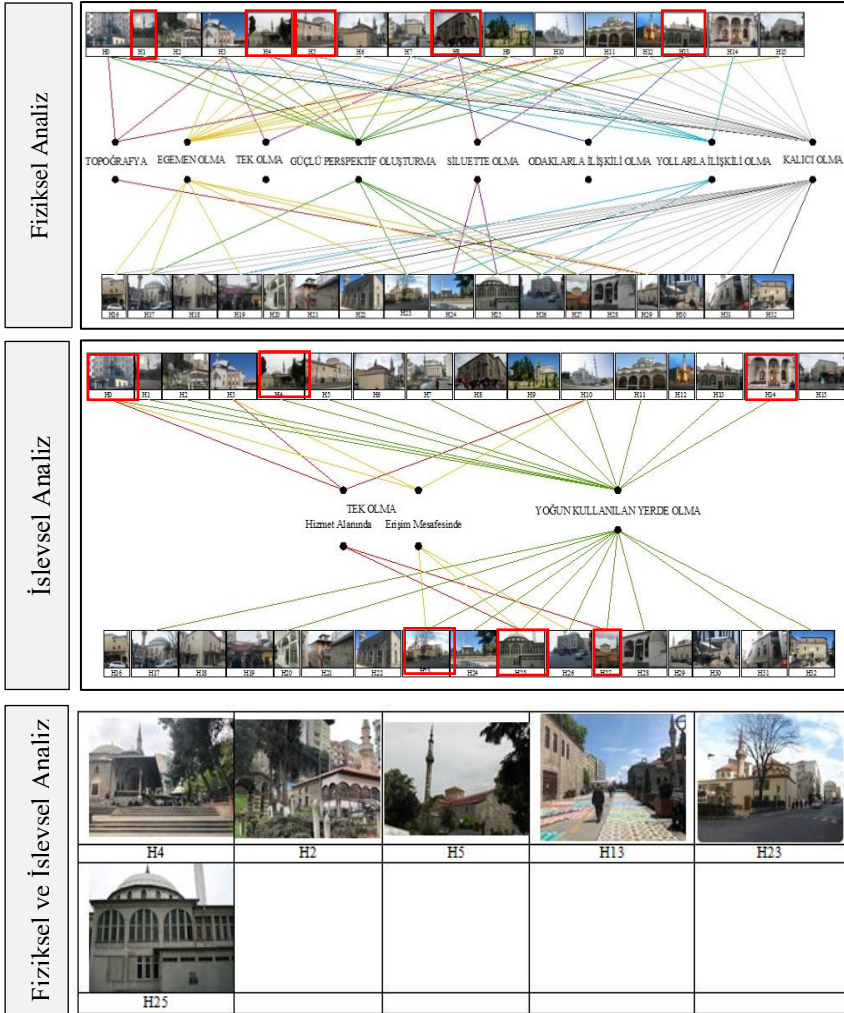
etkili olurlar. Bu ilişki Lynch'in imaj öğelerinden özellikle işaret öğeleri ile ilişkili tartışıldığında aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;

- Dini yapılar öncelikli olarak ihtiyaç durumuna ve ulaşılabilirliğe göre yapılırken bazı dini yapıların özellikle yaptırının ve yaptırılanın gücünü simgeleyecek şekilde kentin önemli noktalarında inşa edildiği görülmüştür. Bu yapılar genellikle kent strüktürü içinde kentin simgesi haline gelmekte ve kentin birer işaret öğesi olmaktadır.
- Dini yapılar kubbeli, minareli çan kuleli sembolleri ile kent dokusunda ve/veya silüetinde farklılığıyla öne çıkarken boyutsal özellikleri sonucu çevrelerine egemen olmaktadır. Ayrıca dini yapılar avlulu yapıları, odakla buluşması, vadi ve ya geniş avlulu diğer yapılara yakın olması gibi gerek biçimlenmesi gerekse konumlanması açısından çevresinde oluşan boşluk etkisiyle daha güçlü ve etkili algılanması sonucu işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.
- Dini yapıların kent silüetinde farklı, tek ve/veya egemen olmaları sonucu işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek olurken, bu yapıların yoğun, yüksek ve çarpık yapılaşma içinde olması işaret öğesi olma potansiyellerini azaltmaktadır.
- Dini yapılar kentsel doku içerisinde kamusal mekânlar olarak önemli alandır. Ayrıca yapıların kent odaklarında yer alması bu mekânların kentin simgeleri olarak önemini ve kullanıcıdaki yerini güçlendirmekte işaret öğesi olma potansiyellerini arttırmaktadır.
- Kentin yoğun olarak kullanılan alanlarında, yollarında ve/veya odaklarında yer alan dini yapıların işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.
- Tarihi dini yapılar geçmişten günümüze zamandaki süreklilikleri yani kalıcı olmaları sonucu işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.
- Erişim mesafesi ve hizmet alanı içerisinde tek olan, yoğun kullanılan ve ya farklı işlevleri bir arada sunan yerlere yakın olan dini yapıların işaret öğesi olma potansiyelleri yüksek olmaktadır.
- Trabzon kent merkezinde yer alan dini yapıların, işaret öğesi olma durumu bu yapıların mevcut durumuna göre fiziksel ve işlevsel açıdan değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;
- Fiziksel ilişki açısından Hamza Paşa Camii (H1), Gülbahar Hatun Camii (H4), Orta Hisar Büyük Fatih Camii (H5), Çarşı Camii (H8) ve İskender Paşa Camii (H13) kent odaklarıyla ve kentin önemli yollarıyla ilişkili kalıcı yapılarıdır. Ayrıca Gülbahar Hatun Camii (H4), Orta Hisar Büyük Fatih Camii (H5), ve Çarşı Camii (H8) çevrelerine egemen yapılarıdır. Hamza Paşa Camii

(H1), Gülbahar Hatun Camii (H4), Orta Hisar Büyük Fatih Camii (H5), ve İskender Paşa Camii (H13) ise boşluktan yaklaşılmaması sonucu güçlü perspektifler oluşturması nedeniyle öne çıkan yapılardır.

- İşlevsel ilişki açısından değerlendirildiğinde Askeri Camii (H0), Gülbahar Hatun Camii (H4), Hızır Bey Camii (H23), Yalı Camii (H25) ve Yeni Cuma Camii (H27) öne çıkan dini yapılardır. Askeri Camii (H0), Hızır Bey Camii (H23), ve Yalı Camii (H25) erişim mesafesi içinde tek olmaları, Gülbahar Hatun Camii (H4), Hızır Bey Camii (H23), Yalı Camii (H25) ve Yeni Cuma Camii (H27), hizmet alanı içinde tek olmaları, Gülbahar Hatun Camii (H4), Hızır Bey Camii (H23), Yalı Camii (H25) ve Yeni Cuma Camii (H27) çevrelerinde işlev çeşitliliğinin fazla olması ve yoğun kullanılan işlevlerin olması Askeri Camii (H0) ise çevrelerinde yoğun kullanılan işlevlerin olması nedeniyle öne çıkan yapılardır.

- Sonuç olarak Trabzon kent merkezinde yer alan biçimsel, işlevsel, anlamsal ve/veya simgesel açıdan işaret öğesi niteliği taşıyan 33 dini yapıdan sadece 6 tanesi fiziksel ve işlevsel açıdan işaret öğesi olma potansiyelli taşımaktadır. Bunlar Hamza Paşa Camii (H1), Gülbahar Hatun Camii (H4), Ortahisar Büyük Fatih Camii (H5), İskender Paşa Camii (H13), Hızırbey Camii (H23) ve Yalı Camii (H25)'dir. Öne çıkan bu dini yapılar o işaret öğesi olma potansiyeli yüksek yapılar olarak kent kimliğinde etkili yapılardır (Şekil 14).

Şekil 14. Fiziksel ve/veya işlevsel analizlerde öne çıkan dini yapılar.

Özetle işaret öğesi olma direkt hedefi olabilen kent imajında dolayısıyla kent kimliğinde etkili dini yapıların tasarımında yapının biçimlenmesi kadar kentle kurduğu ilişki de dikkate alınmalıdır. Yapının kentle kurduğu ilişki tek başına tasarımın güçlü yönünü oluşturabilmektedir. Dolayısıyla, kent kimliği üzerinde etkili olan dini yapıların çevrelerinde yapılacak düzenlemelerde ve ya yeni yapılacak dini yapıların yer seçiminde, dini yapıların işaret öğesi olma potansiyellerinin yüksek olmasını sağlayan fiziksel, işlevsel, simgesel ve anlamsal açıdan güçlü yönlerin desteklenmesi ve sürekliliğinin sağlanması, kent kimliğinin korunması için bir gereklilik olmaktadır.

Extended Abstract

An Evaluation on the Relationship Between Religious Buildings and Urban Identity: The Case of Trabzon

*

Demet Yılmaz Yıldırım
ORCID: 0000-0001-8894-3385

Şeyma Yetim
ORCID: 0000-0001-9741-9761

Religious buildings stand out differentiating from other buildings in the urban structure with their location and forms. These buildings, which are formed in different ways such as domes, minarets, towers and courtyards, dominate the urban structure and constitute strong perspectives. They can be seen in the most effective position of city topography, sometimes in nodes of cities. Even in some cities, especially the religious buildings are the most effective buildings in the city silhouette. In addition to these physical features, religious buildings can be functionally unique in the service area and accessibility, and can be placed in intensively used or multifunctional environments. All of them increases the potential of religious buildings to be landmark of the city. Therefore, religious buildings are effective in the image of the city and therefore in the identity of the city.

In this study, the place of religious buildings in the whole city is discussed physically and functionally. In this respect, it is aimed to reveal the relationship between religious buildings and the city in Trabzon through their potential as a landmark.

The assumptions of the study in terms of physically;

- Religious buildings come to the fore in the urban fabric and / or city silhouette, as a result of their unique forms, dimensional differences, dominating their surroundings and being unique in their surroundings. Therefore, the perceptibility of these buildings is strong and their potential to be landmarks is high.
- The religious buildings located at the high points of the city, which is topographically mountainous, are highly visible. This situation, on the one hand, increases the potential of the religious buildings to be striking with its strong

context, and on the other hand, to be a landmark by making it stand out both in the city and in the city skyline.

- Religious buildings that are located in or perceived from these roads in the city centers where social life flows and which are used extensively and / or on the roads that form the important arteries of the city have a high potential to be a landmarks.
- Religious buildings generally consist of closed, open and semi-open spaces. This spatial hierarchy and focus, being in or near wide spaces such as valleys, enhances the perception of the religious building and increases its potential as a landmark.
- Persistence is an important feature of a building to be a landmark. Religious buildings are buildings with high semantic, symbolic and permanence values. The continuity of these structures in time increases their potential to be landmarks.

In terms of functionality;

- The fact that the religious building is the only religious building in the settlement area where it is located and serves a wide area increases the potential of being a landmark of the religious building.
- Having more than one religious building within reach causes distraction of the user. Therefore, religious buildings, which are the only ones within reach, have a high potential to be landmarks. It was created in the form.

In this study, physical and functional analyzes are carried out in order to reveal the relationship between religious buildings and the city in Trabzon with the potential of being a landmark. In this analysis, ArcMap 10.3 and ArcScene 10.3 are used over GIS (Geographic Information System).

In this study these results are obtained that are the relationship between the religious buildings and the city is examined through the “landmark” which is one of the elements of identity identified by Lynch. Firstly, in order to reveal the place of the religious buildings in Trabzon in the whole city, in terms of physical analysis, topography, the relationship with paths and nodes, occupancy, closeness, distance to nodes, effect silhouette on the imaginability and permanence analysis are made. Secondly, in order to reveal the functional relationship between religious buildings and the city, service area, accessibility and close environment function analysis are also made. In each analysis, prominent religious buildings are identified.

In conclusion, religious buildings, which can be a direct target of being a landmark or are one of the buildings have high potential about being landmark, should be taken into consideration in analyzing the relationship between

the religious buildings and the city as well as design of them. The originality of this relationship formed the strong aspect of the design. Therefore, the historical value, forms, positions and effects of the religious buildings affect the city identity. When these headings are considered in Trabzon city center, Hamza Paşa Mosque, Gülbahar Hatun Mosque, Büyük Fatih Mosque, İskender Paşa Mosque, Hızırbey Mosque and Yalı Mosque come to front. All these data should be taken into account in the design of buildings environments.

Within the scope of the study are aimed to create data in the arrangements to be made in the existing religious building environments or in the selection of the place of the new religious building. The study is unique in terms of the area under consideration and the technique used.

Kaynakça/References

- Selimiye Camii yapıya zarar veren çimentodan temizlenecek. (2018a). *Anadolu Ajansı*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/selimiye-camii-yapiya-zarar-veren-cimento-dan-temizlenecek-463243> adresinden erişilmiştir.
- Köln Katedralinin örtüleri kayboldu. (2018b). *Anadolu Ajansı*. <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/koln-katedralinin-ortuleri-kayboldu-40913588> adresinden erişilmiştir.
- Çamlıca Camii vs Sultanahmet Camii. (2020). *Uludağ Sözlük*. <https://galeri.uludagsozluk.com/tr/%C3%A7aml%C4%B1ca-cami-vs-sultanahmet-cami-639911>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). *Mekansal planlar yapım yönetmeliği*. <https://web-dosya.csb.gov.tr/db/e-plan/webmenu/webmenu13088.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Appleyard, D. (1969). Why buildings are known. *Environment and Behavior*, 1, 131-156.
- Appleyard, D., Lynch, K. ve Myer, J.R. (1964). *The view of the road*. Cambridge: Cambridge Massachusetts Institute of Technology.
- Atıcı, E. (2018). *Türkiye'deki kilise ve külliye yapılarının okunması*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Bhatta, B. (2009). Analysis of urban growth pattern using remote sensing and GIS: A case study of Kalkata, India. *International Journal of Remote Sensing*, 30 (18), 4733-4746.
- Bülüş, E. (2017). *Infill uygulamalarla yer ve mekan kimliğinin değişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: Architectural Press.
- Çetin, M. (2015). Using GIS analysis to assess urban green space in terms of accessibility: case study in Kütahya. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 22 (5), 420-424.
- Çöl, Ş. (1998). *Kent kimliğini oluşturan faktörler ve günümüz kentlerini kimlikli kılmak için bir sistem önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Diker, M. (2014). *Kent kimliğinin oluşmasında ibadet yapılarının yeri ve önemi: Antakya örneği*. Yüksek Lisans Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Doğan, F. (2016). *Tarihsel süreç içerisinde kültürel değişimin fiziksel ve algısal değişim bağlamında irdelenmesi: Trabzon kent meydanları Örneği*. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1997. (1997). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Emlak Haber Ajansı (2020). *Körfez ülkelerinin yeni gözdesi: Trabzon*. <https://www.emlakhaberajansi.com/korfez-ulkelerinin-yeni-gozdesi-trabzon.html> adresinden erişilmiştir.
- Erbilgin, S. H. (2017). Erken dönem kilise mimarisi ve dinsel dramın ilk örneklerinde mekan. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma Dergisi*, 5, 156-171.
- Erdem, N., İnce, H. (2016). Tarihi kilise ve havralarda kable yönünün GNSS ölçmeleri ile araştırılması. 8. *Ulusal Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- HD Wallpaper: italy,rome,vatican, saint pierre, cathedral, dome, tiber. (2019). <https://www.wallpaperflare.com/italy-rome-vatican-saint-pierre-cathedral-dome-tiber-wallpaper-zsykx> adresinden erişilmiştir.
- TDV . (2012). *İslam Ansiklopedisi 2012*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kalın, A. (2004). *Çevre tercih ve değerlendirmesinde görsel kalitenin belirlenmesi ve geliştirilmesi: Trabzon sahil bandı örneği*. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Kostof, S. (1993). *The city shaped: urban patterns and meanings*, Through History, New York: Thames&Hudson.
- Kuban, D. (2010). *Mimarlık kavramları*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Levi, D. ve Kocher, S. (2012). Perception of sacredness at heritage religious sites. *Environment and Behavior*, 45 (7), 912-930.
- Lynch, K. (1960). *Kent imgesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Milne, J. A. ve Sear D. A. (1997). Modelling river channel topography using GIS. *International Journal Geographical Information Science*, 11 (5), 499-519.
- Mango, C. (2006). *Bizans mimarisi*, Ankara: Rekmay Ltd. Şti.
- Marchesano, P. R. (2007). Brief history of the organsof the cathedral basilica of SS. Peter and Paul. *The Tracker*, 51 (3), 20-30.
- Nuroğlu, C. (2014). *Kilisenin düzeni*, İstanbul: Hristiyan Kitaplar Yayınları.
- Öz, Ş. (2013). *Mescid/cami İslam kuruluş tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özen, H., Tuluk, Ö. İ., Engin, H. E., Düzenli, H. İ., Sümerkan, M. R., Tutkun, M., Üstün Demirkaya, F., ve Keleş, S. (2010). *Trabzon kent içi kültür varlıkları envanteri*, Trabzon: T:C: Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Park, S. J. (2012). Measuring public library accessibility: a case study using GIS. *Library and Information Science Research*, 34 (1), 13-21.
- Peker, A. U. (2006). Hunad külliyesi. *Tasarım Merkezi Dergisi*, 1, 22-29.
- Ramazanoğlu, G. (2008). 16. yüzyılda Osmanlı külliyesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 333-344.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin mimarisi*. İstanbul: Kanat Yayınları.

- Sargın, H. (2012) *Havra, kilise ve cami iç mekanlarına ibadethane kimliği kazandıran mekansal imge ve sembollerine ilişkin ortak kavramlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sarıhan, F. Z. (2015). *Türk mimarisinde cami imajı algısı (biçim-form üzerinden bir yaklaşım)* Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Onebilgi. (2020). *Sultan Ahmet Camii* <http://www.onebilgi.com/sultan-ahmet-camii.html> adresinden erişilmiştir.
- Sultan Ahmet Camiinin bilinmeyenleri. (2020). *Yeni Akit*. <https://www.yeniakit.com.tr/foto-galeri/sultanahmet-camiinin-bilinmeyenleri-2744/1> adresinden erişilmiştir.
- Kuşbakışı Trabzon bir başka güzel (2016). *Trabzon Haberleri*. <https://www.my-net.com/kusbakisi-trabzon-bir-baska-guzel-180103282434#12453819> adresinden erişilmiştir.
- Wescott, A. (2018). *Old St. Peter's Basilica*. <https://www.youtube.com/watch?v=ej4OvYFnyTQ> adresinden erişilmiştir.
- Yetim, Ş. (2019). *Dini yapıların işaret özgesi olma potansiyeli: Trabzon örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Üçüncü Derece Arkeolojik Sit Alanlarını Koruma: Lampsakos Kuzey Nekropol Alanı

*

Erman Aksoy¹

ORCID: 0000-0001-7660-1054

Öz

Bu çalışmada Çanakkale-Lapseki Dalyan Mevkiinde yer alan Antik Lampsakos Kenti Kuzey Nekropolü sürdürülebilir koruma bağlamıyla değerlendirilmektedir. Çanakkale Boğazına sınırdas konumuyla kuruluşundan bugüne sürekli yerleşim alanı olan Lapseki kenti, uluslararası ulaşım ağına 1915 Çanakkale Köprüsü ile yeniden bağlanacaktır. Bu sürecin kentle birlikte miras alanlarını da etkilemesi, kent çeperindeki arkeolojik sit alanlarında koruma planlamasına iome kazandırmıştır. Bu çalışmanın konusu olan koruma amaçlı imar planı da bu süreçte hazırlanmaktadır. Arkeolojik sit alanındaki eserlerin müzelere taşındığı ve günümüze alanda herhangi bir arkeolojik kalıtın bulunmadığı bilinmektedir. Bu nedenle üçüncü derece arkeolojik sit alanı tescil statüsündeki nekropol alanı, koruma mevzuatı hükümlerine göre; koruma planıyla inşaat öncesi sondaj kazısı yapılması koşuluyla yapılaşmaya açılmıştır. Bu durumda, farklı uzmanlardan oluşan planlama ekibi, arkeolojik mirasın sürdürülebilirliğini önemseyerek, yapılaşmaya açılabilen bu arkeolojik sit alanının sembolik değerlerle kent kimliğine ve kentin belleğine kazandırılmasını önermiştir. Böylece, mevzuata göre yapılaşmaya açılacak arkeolojik sit alanlarının ya da müzelerde sergilenen eserlerinin, kentin simgesi olarak sürdürülebilirliği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lapseki-Lampsakos/Çanakkale, Arkeolojik Sit Alanı, Koruma Amaçlı İmar Planı, Kent Simgesi

¹ Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: eaksoy@gazi.edu.tr

Protecting Third Degree Archaeological Sites: Lampsakos Northern Necropolis Area

*

Erman Aksoy²

ORCID: 0000-0001-7660-1054

Abstract

In this study, Ancient Lampsakos City Northern Necropolis located in Çanakkale-Lapseki Dalyan Region is evaluated in the context of sustainable protection. Lapseki, which has been a residential area until today with its location adjacent to the Dardanelles Strait, will be reconnected to the international transportation network with the 1915 Çanakkale Bridge. The impact of this process on heritage sites has accelerated conservation planning in archaeological sites in the city. The conservation plan, which is the subject of this study, is also prepared in this process. It is known that archaeological artifacts have been moved to museums and there are no archaeological remains in the area today. For this reason, the necropolis area with third degree archaeological site registration status, according to the provisions of the conservation legislation; It was opened for housing on the condition that pre-construction drilling excavation was made with the conservation plan. In this case, the planning team consisting of different experts took care of the sustainability of the archaeological heritage and suggested that this archaeological site, which can be opened to construction, be added to the urban identity and memory of the city with symbolic values. Thus, the sustainability of the archaeological sites to be opened for construction according to the legislation or the works exhibited in museums as the symbol of the city is envisaged.

Keywords: *Lapseki-Lampsakos /Dardanelles, Archaeological Sites, Conservation Development Plan, Urban Icon*

² Dr., Gazi University, E-mail: eaksoy@gazi.edu.tr

Giriş

Kente ait bellek, kentlinin birbirleriyle ve kentle olan etkileşimleriyle kolektif biçimde ve bilinçli olarak zihinde saklanarak oluşturulur. Bireyin ve toplumun var oluşunda ve varlığını sürdürmesinde önemli bir araçtır. Kentin belleğinin kent kimliğinden beslenmesi, kent ve kentli kimliğinde belleğin etkin olması bu iki olgunun karşılıklı etkileşimini açıklamaktadır (Al, 2011; Doğu, Deligöz, 2017). Kent kimliği sadece üç boyutlu yapı ve doğal öğelerle değil insanın algı-sezgi ile kavradığı, bilgi, deneyim ve kültürüyle çok yönlü değerlendirdiği unsurlarla ve gizli/açık mesajlarla, şifrelerle bir bütündür. Kentte kurulduğu günden bugüne yaşanan her sosyal ilişki, mekânın belleğine eklenerek yer'in ruhunu (*genius loci, the spirit of place*) oluşturup kentsel belleği güçlendirir (Ringas, vd., 2011; Ünlü, 2017). Dolayısıyla kentin ruhunu ve/veya kimliğini besleyen bu değerlere ilişkin mekân ve semboller kentsel belleğin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bellekte yer eden ve kişisel özelliklerle duymusal ve deneyimsel olarak farklı algılanan mekân ve semboller imgeye (simgeye) dönüştürülerek içgüdüsel olarak anlamlandırılır, sahiplenilir ve böylece aidiyet de oluşur. Bu sarmal ilişkide mekân, kenti oluşturan herhangi bir kamusal alan, sokak ya da anıtsal ya da estetik değeri olmayan herhangi bir yapıdan oluşabilir. Sembol ise kentlilerin ait olma duygusuyla, birlikte yaşarken anlam yükledikleri im veya işaretlerdir. Bu nedenle sembol, kendi dışında bir nesne, ilişki, değer veya önermenin yerini alarak, kentin belleğinde depolanmış bir anıya, tarihi bir objeye hatta arkeolojik bir kalıntıya referansla kenti simgeleyen öğeye dönüşebilir.

Arkeolojik miras, yer'in ruhunun önemli bir bileşeni olarak, bulunduğu kentin birikimlerini aktarıp kentliye geçmişini, köklerini anlama ve tarihiyle yaşama ayrıcalığını sunar, saygınlık ve tanınırlık kazandırır. Arkeolojik kalıtı yapısal durumuna ve potansiyellerine göre kentle sosyal, ekonomik, işlevsel, estetik, görsel ve fiziksel olarak bütünleştirilebilir ve böylece hafıza, kimlik ve aidiyet pekiştiren ve/veya yer'in ruhunu zenginleştiren değerlere dönüştürülebilir. Arkeolojik mirasın bulunduğu yerde (*in situ*) korunması ilkesiyle, temsiliyet gücünü artırarak tüm insanların görüş ve bilgisine açmada görsel ve anlamsal bütünlüğü ve geçmişte kentin simgesi olan bazı figürlerin de aynı amaçla sürekliliği sağlanabilir.

21. yüzyılla süregiden miras değerlerini korumadaki gelişmeleri benimseyen ve bu konudaki sözleşmelere taraf olan Türkiye'de; arkeolojik, kentsel arkeolojik ve arkeolojik değerlerin bulunduğu karma sit alanlarının sürdü-

rülebilirliğinde diğer sit alanlarında da olduğu gibi koruma plan(lar)ı esastır ve bu konu yasal hükümlerle tanımlıdır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 8. Maddesine (Ek-14.07.2004, 5226/1md.) göre; kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunmasında katılımcı alan yönetimi modellerini içerecek koruma amaçlı nazım ve uygulama imar planları hazırlanmaktadır. Yaklaşık 6000 yıl sürekliliği olan Anadolu'da arkeolojik kalıntıları belirleme gücü nedeniyle bu değerler Antik Lampsakos Kentinde de olduğu gibi genellikle inşaat faaliyetleriyle tesadüfî olarak ortaya çıkarılmaktadır. Bu çalışmada, üçüncü derece arkeolojik sit alanı statüsündeki Antik Lampsakos Kenti Kuzey Nekropol Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) üzerinden bugüne arkeolojik miras değerlerinin sürdürülebilirliği, güncel-yenilikçi yaklaşımlarla değerlendirmektir. Bu yaklaşım, 2008 tarihli Québec Deklarasyonunun (*Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*) "sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak yenilikçi ve etkin bir yol olarak somut (sitler, binalar, rotalar, vb.) ve somut olmayan (anılar, anlatılar, gelenekler, renkler, vb.) miras birlikte korunur" (ICOMOS, 2008) ve aynı tarihli Brezilya Deklarasyonunun (*Brasil Declaración De Foz Do Iguaçu*) "yer'in ruhu somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerle oluşur ve korunur" öngörülerine (ICOMOS- Brasil, 2008) dayanmaktadır. Böylece, çalışmanın kapsamında alanın tarihi ve kültürel değerleri, arkeolojik mirasın bulunduğu yerde maddi-somut ve manevi-somut olmayan (*physical and spiritual*) bileşenleriyle birlikte korunması (Corfield, 2014) ve koruma planlaması sürecinin önkoşulu olan alanın tanımlanması ilkelerine göre öncelikle ele alınmıştır. Sonrasında, alana ait koruma imar planının hedef ve stratejileri sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla sorgulanarak, çağdaş kente hangi araçlarla bütünleştirilebileceği değerlendirilmiştir. Sonuçta, üçüncü derece arkeolojik sit alanında günümüze ulaşmayan ancak varlığı bilinen değerleri, ortaya çıkarmada, kent kimliğini ve belleğini güçlendirecek araç olarak değerlendirmede planlamanın fırsat yaratabileceği belirlenmiştir.

Planlama Alanı: Lampsakos Kenti, Kuzey Nekropol Alanı

Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 27.06.1997 tarih 4012 sayılı kararı ile Çanakkale İli Lapseki İlçesi Dalyan Mevkiindeki inşaat çalışmaları sırasında bulunan mezar kalıntılarının bulunduğu alan Antik Lampsakos Kenti'nin nekropolü olduğu kabul edilerek üçüncü derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir (Şekil 1). Çanakkale Kültür Varlıklarını

Koruma Bölge Kurulu tarafından 24.02.2014 tarih ve 1417 sayılı karar ile bu alanın koruma derecesi değiştirilmeden, sınırı kadastral haritaya işlenerek kesinleştirilmiştir.

Tarihte Antik Lampsakos- Lapseki Kenti

Antik Lampsakos kentinin, Luwi-Pelasg dilinde³ “boğaz halkının yeri” anlamındaki bu adı, Osmanlı Döneminde Lapseki olarak değiştirilmiştir. Strabon, Lampsakos kentine Bithynia-Mysia bölgesinde yaşamış Trak ve Frig karışımı Bebryklerin Kralı Mandros’un kızı Lampsake’nin adının verildiğini belirtmiştir. Strabon ve antik yazar Plinius’a göre kentin kurulduğu dönemdeki diğer adı Pityussa (*Pityoussa*) idi (Körpe, 2008: 385; Strabon, 2005). Diğer bir söylenceye göre bu yerleşim alanında Çam ağaçları bol olduğu için Homeros’un kenti Pityeia/ Pityusa olarak adlandırmış olmasıdır (Arslan, 2007). Evliya Çelebi’ye (1611-1689) göre kentin adı Lop adı verilen incir ve seki kelimelerinden yani Lopseki’den üretilmiştir (Evliya Çelebi, 2001).

Lampsakos, Propontis (Marmara Denizi) ile Aigaion (Ege Denizi) arasında yer alan Hellespontos’un (Çanakkale Boğazı) Anadolu kıyısında, Marmara Denizine doğru daralan son noktasında, Critote’yu (Gallipolis, Gelibolu) karşısında, batısında Abydos (Abidos)⁴ ve doğusunda Parion⁵ kentleriyle sınırdaş konumda, bugünkü Lapseki kent yerleşiminin kuzeydoğusunda (Şekil 1), bu coğrafyadaki diğer Miletos kolonileriyle birlikte M.Ö. 7. yüzyıl başlarında kurulmuştur. Kentin kuruluşuyla ilgili farklı görüşlere rastlanmaktadır. Strabon’a göre Lampsakos, M.Ö. 670 yıllarında Miletosluların Boğazlarda, Marmara ve Karadeniz’de kurdukları ticaret kolonileriyle eşzamanlı kurulmuştur (Strabon 2005). Roma tarihçisi Eusebios’a⁶ göre bu yerleşim Roma Kralı Tullus Hostilius’ döneminde M.Ö. 654’te kurulmuş ve Phokaiialılar (antik Foçalılar) iskân ettirilmiştir (Carrier, 2003).

³ M.Ö. 3000’li yıllarla Karlar ve Lelegler ve Pelasglar, Hattilerle akraba ve aynı soydan olan Ege’nin en eski halkıydı (Özveri, 2005; Umar, 1999).

⁴ Abydos, Çanakkale’nin 6 km. kuzeyinde, boğazın en dar yerindeki Nara Burnu’nda M.Ö. 7. yüzyılda kurulmuştur. Kent ilk kez, Homeros’un İlyada adlı eserinde Troialılar’la Akha’lılara karşı savaşmış, hızlı atlarıyla ünlü bir yerleşim olarak anılmıştır. Ancak, en son yapılan (1885-1890 arasında) araştırmalarda kıyıda temel kalıntıları, çatı kiremitleri ve seramik parçalarından başka bir kalıntı bulunmamıştır (Tolun, 2012).

⁵ Parion kenti, Biga’da Abydos kenti ile eşzamanlı (M.Ö. 7. yüzyıl) kurulmuştur. Büyük İskender sonrasında Helen, daha sonra Bergama Krallığı ve Roma hâkimiyetine girmiştir (Tolun, 2012).

⁶ Caesarea’lı Eusebios ya da Eusebius Pamphili (263-339) Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarını anlatan Caesarea Palestinae ya da Maritima (bugünkü Haifa) Piskoposu (314), Hıristiyan yorumcusu, polemisti ve tarihçisi (Grant, 2006).

M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında Lampsakos, diğer Batı Anadolu yerleşimleriyle birlikte Lydia Krallığının himayesindeydi. M.Ö. 546'da Lydia Krallığı Pers hâkimiyetine girmiş ve Troas bölgesiyle⁷ birlikte kent, Daskyleion (Kral Daskylos'un yeri, bugünkü Bandırma'nın güneyi) merkezli kurulan Phrygia Hellespontine Satraplığına bağlanmış ve Pers yanlısı tiranlar tarafından yönetilmiştir (Bakır, 2003; Buruldağ, 2017). Kent M.Ö. 511'de İyonya (*Ionia*) ihtilalinde Lampsakos'a sonra Perslere sığınan Atina Tiranı Hippias'a şarap üretimi için bağışlanmıştır. M.Ö. 464'de Pers Kralı Kserkses (M.Ö. 466/450) üzüm bağlarını genişletmesi için Themistokles'i kente tiran olarak atamıştır. Bu dönemin Lampsakos sikkelerindeki üzüm ve şarap kapları figürleri bu bilgiyi doğrulamaktadır (Körpe, 2011; Nemutlu, 2019). M.Ö. 453-428 yılları arasında kent, Batı Anadolu'daki Attika-Delos Deniz Birliğine (Polisleri) katılmış, M.Ö. 411'de ayrılmıştır (Thukydides, 1976). M.Ö. 405'de Spartalı Lysandros ve M.Ö. 356 Atinalı Khares'in kenti ele geçirmiştir. M.Ö. 342'de tekrar Pers egemenliğine girmiştir (Aslan, 2007). M.Ö. 334'de Büyük İskender, Pers egemenliğini sonlandırmış ve kente Makedon göçmenleri yerleştirmesiyle kent alanı genişletilmiştir. Bu nüfus hareketlerine karşın 1. yüzyılda kent Tunç Çağlarından sonraki en düşük nüfusa sahip olmuştur. M.Ö. 310'da Lampsakos, Troas kentleri federasyonuna üye olmuş ve şenliklerde, spor yarışmalarında etkin olmuştur. M.Ö. 302'de kentlilerin rızasıyla, kent Büyük İskender'in komutanlarından Lysimachos'un yönetimine, Lysimachos ölünce M.Ö. 281'de Seleukos Krallığının, M.Ö. 227'de Pergamon (Bergama) Krallığının egemenliğine girmiştir. M.Ö. 218'de Kral I. Attalos (M.Ö. 241- M.Ö. 197) Seleukos kralı III. Antiokhos (M.Ö. 223-187) kente saldırınca Romalılardan yardım istemiş ve Romalılarla Seleukoslular arasında M.Ö. 188'de yapılan Apameia (Dinar) Anlaşması ile Lampsakos'a Pergamon'a bağlı otonom kent statüsü verilmiştir. M.Ö. 170'de Roma'ya bu statünün anısına altın bir çelenk gönderilmesi kentin varlığını ifade etmektedir (Orhun, 2018; Ramsay, 2015).

⁷ Bugünkü Çanakkale İlinin Anadolu yakasının kuzeybatısındaki bölgeye (Biga Yarımadasına) M.Ö. 1. binde Troas adı verilmiştir. Güneyde Ege Denizi, kuzeyde Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı, batıda Kazdağı, doğuda Mysia (Gönençay Irmağının denize döküldüğü yerden Olympos'a kadar olan bölge) ve kuzeyde Edremit Körfezini kapsayan alan Troas bölgesidir (Orhun, 2018; Polat Becks, 2015; Yüksel, 2012).

Şekil 1. Antik Lampsakos (Lapseki) Kentinin ve Kuzey Nekropol (Üçüncü Derece Arkeolojik Sit) Alanının Konumu (KAİP, 2019)

Lampsakos, sahip olduğu doğal limanla deniz ticareti ve zengin Pegai (Biga) Ovası ve İç Troas bölgesine Abydos'tan Kyzikos'a (Nara Burnundan Erdek'e) bağlanan antik yol üzerindeki konumuyla ticaret, tarım ve deniz ürünleri, tersane ve krallara özgü erguvan boya işletmeleri, altın ve gümüş madenleriyle Hellenistik dönemde Troas'ın en zengin kenti durumundadır. 1996-1997'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan altın yüzük, çelenk, sikke ve aplik parçaları, kentin Troas'da önemli altın işleme ve üretim merkezi olduğunu belirten antik yazarları doğrulamıştır (Körpe, 1998). Özellikle Karadeniz'den getirilen buğdayın dağıtım merkezi olduğu, bu ağın Atina Kenti ile Delos⁸ ve Khios (Sakız) Adalarındaki ticaret acenteleriyle desteklendiği bilinmektedir. Lampsakos kenti, eşzamanlı olarak kültürel açıdan da gelişmiştir. Döneminin en önemli astronomu, matematikçisi ve doğa felsefecisi İyonyalı Anaxagoras (M.Ö. 500- M.Ö. 428)⁹ ve Filozof Epiküros (M.Ö. 341-M.Ö. 270)¹⁰ gibi devrinin çok önemli bilim adamlarına da ev sahipliği yapmıştır. Anaxagoras sürgün olarak geldiği kentte kurduğu okulda Epiküros da ders vermiştir (Yüksel, 2010). Antik Yunan Klasik (M.Ö. 480-330) ve Helenistik (M.Ö. 330-30) dönemlerde Lampsakos'un Miletos kenti ile tica-

⁸ Adını günümüze değin taşıyan Delos Adası, Yunan takımadalarından Mikenos (*Mykonos*) Adasının yanındaki küçük bir adadır. İyonyalılar'ın burada yaşadığı düşünülmektedir. Efsanelere göre Leto, Artemis ve Apollon'u burada doğurmuştur.

⁹ Anaxagoras, hylozoist (varoluş sürecini arkenin -toprak, hava, su ve ateş gibi dört temel elementin-canlılığı ile açıklayan) değil, mekanist (oluşturma canlılığı değil hareketi merkeze alan) bir dünya görüşüne sahiptir (Skirbekk ve Gilje, 2006).

¹⁰ Epiküros, teorik olmaktan çok pratik kaygıları olan felsefesini kanonik, fizik ve etik olarak üçe ayırmıştır. Adını alan Epiküros felsefesinde ruh: ateş, soluk, hava ve adlandırılmayan (ruhsal olan) dördüncü bir öğeden oluşur (Skirbekk ve Gilje, 2006; Takaoğlu, 2007).

ret ilişkileriyle üst düzey refah düzeyinin İyonyalı düşünür veya doğa bilimcileri çekmesi, kentin Troas bölgesinde en ünlü bilim ve felsefe merkezi olmasını sağlamıştır.

Lampsakos, M.Ö.133'de Roma İmparatorluğunun M.Ö. 129'da kurulmuş olan Provincia Asia'nın (Asya Eyaleti) yönetimine girmiş ve yaklaşık 300 yıl bu statüde kalmıştır. Bu süreçte kente, kısa sürelerle (M.Ö. 80-79 ve M.Ö. 74-62) Pontus Krallığı egemen olmuştur. Bölgenin nüfusunu artırma politikaları Romalılar döneminde de sürdürülmüş, Abydos, Parion gibi diğer Troas kentleriyle birlikte Lampsakos'a da emekli Romalı lejyonerler yerleştirilmiştir. Bu bölgede, Romalı senatörlerin mülkiyetinde olan ovalar köle emeğine dayalı çiftliklerle donatılmış, yetiştirilen hububat, haşhaş, üzüm ve şarap Lampsakos limanından ihraç edilmiştir. Pax Romana döneminde¹¹ Troas'daki kentler gibi Lampsakos kentinde de halkın sevgisini kazanmak, önemli kamu görevlerine gelebilmek için gösteriler düzenlenmiş, imar faaliyetlerine öncelik verilmiştir. Ancak, 3. yüzyılın ortalarında Lampsakos da Got akınlarıyla küçülmüş ve İmparator Decius (Dakyanus) döneminde (249-251) Hıristiyan zulümüyle neredeyse köye dönüşmüştür (Körpe, 2011, Thorpe, 2002).

395'de Roma İmparatorluğunun bölünmesiyle kent, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun egemenliğine girmiştir. Bu dönemde kent, aynı adla anılan -bugünkü Musa Çayı etrafındaki- ovanın yaklaşık 50 m. kuzeydoğusunda yükselen tepenin batı ve güneybatı yamaçlarında kale kenti olarak yeniden yapılandırılmıştır. İmparator Konstantios (337-361) döneminde Miletli Parthenios'un kentte kilise inşa ettirdiği ve kentin piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir. 471'de İmparator Justinianus'un, boğazın kontrolü için Gallipolis'i tahkim etmesi, tersaneler kurmasıyla bu kent yeni bir merkez olarak gelişmiş ve Lampsakos ticari önemini kaybetmiştir. Abydos kentinin, Piskoposluk merkezi olması ve gümrük teşkilatının kurulmasıyla ticareti kontrol etmesi bu durumu hızlandırmıştır. Kent 7. yüzyılın ilk çeyreğinde önce İmparator Heraclius döneminde (610-640) Opsikion Themasına¹² ve bu themayı İmparator Basiles'in (985-1025) bölmesiyle (985-1025) Abydos Themasına bağlanmıştır. 4.Haçlı Seferleri sonunda Haçlıların egemenliğine giren kent, Bizans Kralı İonnes III Vatetzes (1222-1254) tara-

¹¹ Latince Roma Barışı anlamındaki Pax Romana döneminin, İmparator Augustus'un M.Ö. 27'de Roma İç Savaşını bitirişiyle başlayan ve İmparator Marcus Aurelius'un (M.S. 180) ya da oğlu Commodus'un ölümü (M.S. 192) ile sona erdiği kabul edilir (Thorpe, 2002).

¹² Thema kelimesi ordu birliği manasına gelmektedir (Keçiş ve Güneş, 2018).

fından İznik Devleti'ne bağlanmış ve Hıristiyan dünyasının piskoposluk merkezlerinden biri yapılmıştır (Türker, 2008).

Lampsakos kenti, 1296'da Karesi Beyliği'nin Orhan Bey döneminde (1324-1362) Osmanlı Beyliği'ne geçmesiyle Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kentin tımar olarak verildiği Süleyman Paşa, Lapseki kıyısında Cenevizli mimar Salcruzo de Negro'ya inşa ettirdiği büyük burcun (burgaz, bergos) Bizans dönemindeki Lapseki kalesinin bir parçası olduğu düşünülmektedir (Dukas, 2008). Osmanlı Padişahı 1. Murat döneminde (1365-1389) Yeniçeri Ocağı kurulunca, 1362'de ilk kez Gelibolu'da bu ocak için Acemi Ocağı kurulmuştur. Bu ocağın gençlerinin, Gelibolu ile Lapseki ve Çardak arasındaki gemilerde yevmiye karşılığında çalıştırılmış (Halaçoğlu, 1995) olması, Lapseki'nin 14.ve 15. Yüzyıllarda, yakınındaki Çardak ile birlikte Avrupa'ya geçişte önemli bir liman olduğu anlaşılmaktadır. I.Mehmet (Çelebi) döneminde (1413-1421) 1416'da Marmara Adasıyla Gelibolu arasında Venediklilerin kazandığı deniz savaşından bir yıl sonra Lapseki Kalesi tahrip edilmiştir (İnalçık, 2005). 1430'da kente saldıran Venediklilerle Lapseki'de barış görüşmeleri yapılmış ve aynı yıl kale temeline kadar yıktırılmıştır (Uzunçarşılı, 1982). Yıldırım Bayezid (1389-1402) boğaz muhafızlığını Gelibolu'da kurup Sarıca Paşa'yı komutan olarak ataması (1390) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde Kaptan Paşa Eyaleti yapılmasıyla Gelibolu'nun askeri ve ticari önemi daha da artmış ve bu durumda Lapseki kenti önem kaybetmiştir (Uysal, 2013). Bu dönemde Lapseki kazası, Anadolu Eyaleti'nin Biga sancağına bağlıyken, 19. yüzyıl ortalarına kadar merkezi Gelibolu olan Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilâyetine, 1888' den sonra tekrar Biga sancağına bağlanmıştır (Korkmaz, 2005).

Osmanlı Döneminde kent nüfusunu genelde Müslüman Türklerle birlikte Hıristiyan ve Yahudiler oluşturmuştur. 18. yüzyılda Helen, Bulgar, Ermeni, Yahudi, Grek, Ortodoks, Müslüman ve Kıptilerin bir arada yaşadığı ve kentin konumuna bağlı olarak sürekli göç aldığı bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren 1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Kafkaslardan, 1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'dan göç almıştır. Cumhuriyet Döneminde, Lozan Antlaşmasıyla Yunanistan ve Girit'ten, 1928-29'da Sırbistan ve Bulgaristan'dan, 1934-36'da Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'dan, 1942'de Yunanistan'dan, 1950 ve 1987'de Bulgaristan'dan gelen Müslüman Türklerin bir kısmı Lapseki'ye yerleştirilmiştir (Tuna, 2014). Bu göçlerle 1894'te Lapseki kaza merkezinin nüfusu; 1230 kişi Müslüman, 725 kişi Rum, 28 kişi Ermeni ve 17 kişi Yahudi olmak üzere 2.000 kişidir (Cuinet, 1894). 1896'da nüfusun değişmediği ve

kentte büyük bir ticaret merkezi (165 dükkân, 2 han, 8 hamam, 10 değirmen, 25 fırın, vb.) bulunduğu bilinmektedir (Oğuz ve Korkmaz, 2018). Ancak, 17. yüzyıldan itibaren kentin ekonomisi ticarete değil deniz ulaşımına, tarım ve hayvancılığa bağlıdır.

Çanakkale Savaşlarında, stratejik konumu ve menzil dışında kalmasıyla, 1914 yılı itibarıyla lojistik merkeze dönüştürülen kentte 300 yataklı hastane ve kent dışında bir hayvan hastanesi kurulmuş, Gelibolu'daki erzak ve cep-hane depoları ve 5. Ordu Menzil Müfettişliği Lapseki'ye taşınmıştır. 22 Haziran 1920'deki Yunan işgali 25 Eylül 1922'de sonlandırılmıştır. 1920'li yıllarda kentin nüfusunun -antik dönem nüfusu kadar- yaklaşık 4000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı olan 1927 sayımında kaza nüfusu 18 458 (8 811 erkek, 9 647 kadın) kişidir (Oğuz, Korkmaz, 2018). Lapseki İlçe merkezinin 2019 nüfusu 13.818 (6937 erkek ve 6.881kadın) kişidir (Türkiye Nüfusu, 2020). 1915 Çanakkale Köprüsünün kazandıracağı ivme ile ilçenin nüfusunda ve ekonomik düzeyinde artış beklenmektedir.

Kentin Kültürel ve Arkeolojik Miras Değerleri

Kentin Osmanlı Dönemi öncesi tarihi, yazılı belgelere ve müzelerde sergilenen arkeolojik buluntulara dayalıdır. Bu bilgi kaynaklarına göre Lapseki kenti, kuruluşundan bugüne konumlandığı coğrafyada sürekli yerleşim alanı olarak çok katmanlı bir kenttir. Antik kent bugünkü yerleşimin tam merkezindeki alçak tepe üzerinde yer almaktaydı. Tepenin en dik olan bölümü boğaza bakan batı yönüdür. Diğer kesimler hafif eğimli bir topografyaya sahiptir. Tepenin üst kotundaki teras izlerinin akropol, kuzeyindeki mezar kalıntılarının nekropol alanına ait olduğu bilinmektedir. Lampsakos'ta ilk kazı çalışmasını yapan 1893'de Celil Bey ve 1895'de Sabri Bey nekropol alanında çok sayıda mezarı kazmışlardır. Sabri Bey 1943'de yaptığı kazıda, M.S. 193'e tarihlenen en eski sikke ve M.S. 240'a tarihlenen en yeni sikke olmak üzere 684 adet Roma Dönemi sikkelerinde oluşan bir define bulunmuştur. 1960-61 yıllarında bugünkü kent merkezinin güneyinde Yeni-ce köyü yolu üzerinde Çeşmecikler mevkiindeki Lapseki-Yeni-ce yol çalışmalarında ve 2005'de Çanakkale Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazısında bulunan lahit mezar ve M.Ö. 5-4. yüzyıla tarihlenen arkeolojik buluntular İstanbul Arkeoloji Müzesine ve Çanakkale Müzesine teslim edilmiştir. Bu alanın, antik kentin güney giriş kapısı yönündeki yolun kenarındaki başka (güney) nekropol alanı olduğu da düşünülmektedir (Arslan, 2007).

Akropol alanında ortaçağa tarihlenen sur ve keramik parçaları, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Bizans ya da Ceneviz Döneminde inşa edilen ve Osmanlı Döneminde 15. yüzyılın ilk yarısında yıktırılan kaleden geriye, apartmanların arasında sur kalıntıları kalmıştır (Arslan, 2008; Körpe, 1998). Kentin antik dönem yapılarının önemli bölümünün toprak altında olduğu düşünülse de çoğunluğunun başka yapıların inşasında kullanıldığı görülebilmektedir. Bu nedenle, arkeolojik kazılarla bulunan lahitler ve ostohekler, mezar ve kalıntıları içerisindeki bazı eşyalar ve sikkeler de kent tarihinin temel bilgi kaynaklarıdır.

Antik Çağda kentlerin bağımsızlığını ve sosyo-ekonomik düzeyini simgeleyen sikke darbı, Troas bölgesinde M.Ö. 6. yüzyılda kendi adına ilk sikke basan kent olarak Lampsakos'a aittir. M.Ö. 500'lere kadar elektron, daha sonra altın ve gümüşten olan bu sikkelerinin basımına Roma İmparatoru Gallienus (218-268) dönemine kadar devam edilmiştir (Arslan, 2007). Lampsakos'un erken dönem sikkelerinde Pegasos, Athena, Apollon betimlemeleri yer alır. M.Ö. 4. yüzyıl sikkelerinde Zeus, Demeter ve Pers satraplarının portreleri gibi çeşitli betimlemeler bulunmaktadır. M.Ö.370 tarihli Lampsakos'un altın sikkesinin (8.35 gr.) ön yüzündeki pelerin giysili hububat ve bereket tanrıçası Demeter ve üç başaklı tahıl, sol omuz üzerinde iki başak, asma dalı ve üzüm salkımı figürleri, kentin tarıma dayalı zenginliğini, arka yüzündeki Pegasos (Kanatlı At) deniz ticaretindeki hâkimiyetinin göstergesidir (Asia Minor coins, 2011). Bu sikkedeki Pegasos figürü (Foto 1-a) dünyada ilk defa adına para basılan kent olan Lapseki kentinin simgesi olarak Gazi Mustafa Kemal Atatürk Meydanındaki anıt (Foto 1-b) ve 2012'de İskele Meydanına dikilen heykel (Foto 1-c) gibi çeşitli alanlarda ifade edilmektedir.

1-a) M.Ö. 370 tarihli altın sikke

1-b) Pegasos Anıtı Gazi Mustafa Kemal Atatürk Meydanı

1-c) Pegasos heykeli İskele Meydanı (URL-3)

Foto 1. Antik Dönemde Sikke Figürü, Günümüzde Lapseki'nin Simgesi Pegasos (Odabaşı, 2012)

M.Ö. 190-85 yıllarındaki Magnesia (Manisa) Savaşından sonra basılan sikkelerde bereket tanrısı Priapos'un başı ve Apollon Kitharodos betimlemeleri kullanılmıştır. Roma Çağı sikkelerin arka yüzünde ise Tanrı Priapos (Bereket) çok sık görülür. Çanakkale Müzesinde Roma devrine M.S. 3. yüzyıla tarihlenen "Stephonos bu lahdi kendisi karısı ve çocukları için yaptırdı. Eğer bir kimse bunun içine başka ceset koyarsa, şehre 2500 hazineye de 3000 denar ödeyecektir" yazısı olan, gırlantlı bir lahit sergilenmektedir (Antik Dönem, 2013)

Helenli tarihçi Ksenophon'un M.Ö. 370'de yıllarına ait Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserine göre; Lampsakos yakınında tüm sanatların, ışığın, ateşin, şifanın, bilgeliğin ve kehanetin tanrısı Apollon için büyük bir tapınak inşa edilmiştir (Ksenophon, 2019). Ancak bu tapınağın izi bile kaybolmuştur.

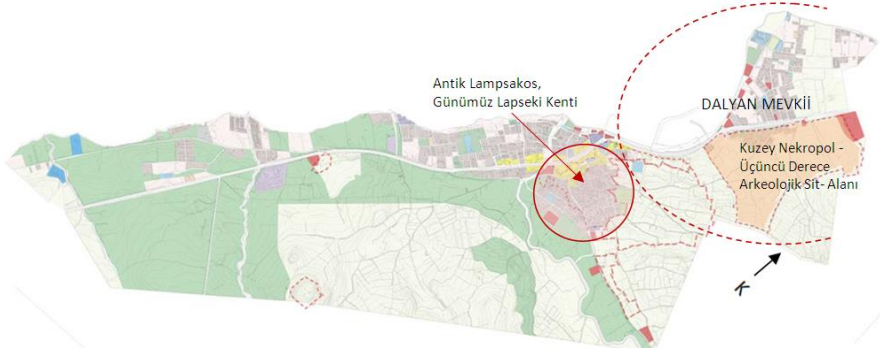
Lapseki, Türklerin eline geçtikten sonra yeniden imar edilmesine karşın bugüne ulaşabilmiş tarihî yapı sayısı çok azdır. Arşiv ve seyyah kayıtlarına göre bunlar arasında kale, Emir Süleyman Burgazı, Özbek Vakfı'na ait imâret ve camii, Cerrah Hamza Kervansarayı, hamam, kentteki hanları ve bir namazgâh sayılabilir. Karesi Beyliği dönemine tarihlenen Gazi Süleyman Paşa Camii 1896-1897'de onarıldığı için varlığı sürdürülmektedir. Bu caminin mihrap nişi ile minare kaidesi özgün görünmektedir. Caminin doğu tarafındaki küçük hamam kalıntısı konak hamamı tipinde olup, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilir. 18. yüzyıl taşra örneklerine benzeyen Şerîfe Ayşe Hatun Çeşmesi (1768) ve kültür mirası tescili olmayan birçok çeşme kentte yer almaktadır (Uysal, 2013). Tarihi merkezdeki Han Sokak ve Hamam Sokak, Evliya Çelebi'nin anlattığı han ve hamamın var olduğu yeri açıklamaktadır.

Kuzey Nekropol (Dalyan Mevkii, Üçüncü Derece Arkeolojik Sit) Alanı

1996'da Lapseki-Dalyan mevkiinde bir bina inşaatının temel hafriyatında taş mezarlar ve bazı altın eşyaların bulunmasıyla, Çanakkale Müze Müdürlüğü bu alanda Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 19.09.1996 gün ve 7539 sayılı kazı ruhsatı ile kurtarma kazısı yapmıştır. Bu kazıda taş mezar ve iskelet kalıntıları, parçalanmış iki lahit ve içerisinde yanmış kafatası parçaları, bronz bir ayna, Nike kabartmalı aplik parçası, arı kabartmalı bir yüzük ve işlenmiş kemik parçaları olan bir ostotheke, üç adet altın çelenk, iki adet altın diadem, iki gümüş sikke, bir altın yüzük, boncuk, altın ve keramik parçaları bulunmuştur. Bu sikkeler M.Ö. 500'lere, mezarlar ve diğer buluntular M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenmiştir. Çanakkale Müzesinde sergilenen altın

buluntular, kentin bu dönemde altın üretim merkezi olduğunun kanıtlarıdır (Körpe, 1998). M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen mezar stelleri Atina Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir (Arslan, 2007).

1996'da yapılan bu arkeolojik kazı sonuçlarına göre antik Lampsakos kentinin kuzey nekropol alanının yeri ve üçüncü derece arkeolojik sit alanı sınırları belirlenmiştir (Şekil 2).

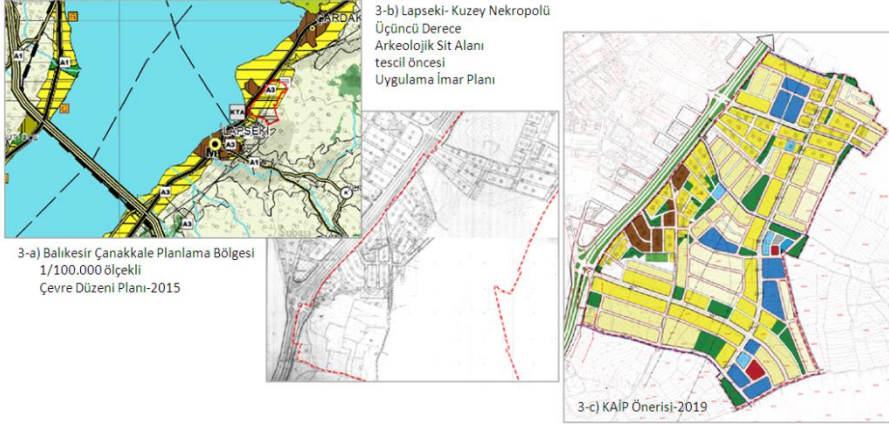

Şekil 2. Lampsakos-Kuzey Nekropol Alanının Günümüzdeki Kentsel Konumu (KAİP, 2019)

Lapseki (Lampsakos) Kenti Kuzey Nekropol (Üçüncü Derece Arkeolojik Sit) Alanı Koruma Planlaması

05.06.2015 tarihinde onaylanan Balıkesir - Çanakkale Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planına- ÇDP (pafta H17) göre; Lampsakos Antik Kenti-Kuzey Nekropol Alanının yer aldığı bugünkü Lapseki Merkez Dalyan Mevkii, kuzeyindeki Çardak Beldesine kadar gelişme konut alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 3.a). Bu planla Lapseki merkezde tarım ve sanayi sektörleriyle birlikte kırsala yönelik eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri, bölgesel gelişim için ulaşım ve lojistik hizmetlerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu faaliyetlerle 2040 yılı nüfusu 24.580 kişi olarak planlanmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015). Ancak, % 90'u yapılaşmış planlı alanda (2012 nüfusu 10.863 kişi iken) 2019 nüfusu 13.818 kişiye ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı nedeniyle ivedilikle yaklaşık 10.000 kişilik nüfus için konut gereksinimi söz konusudur. Sit alanı ilanı ile mer'î imar planlarının (Şekil 3.b) iptal edilmesiyle, doğal eşikler (orman, ağaçlık alan, yüksek eğim, vb.) nedeniyle üçüncü derece arkeolojik sit alanının yeniden planlanması zorunlu olmuştur (Şekil 3.c). Lampsakos Antik Kenti-Kuzey Nekropol Alanı için önerilen KAİP ile 85 hektar büyüklüğündeki alanda, sosyal donatıları ve

diğer kullanımları ayrıldıktan sonra konut için kullanacak 30 hektar alanda projeksiyon nüfusu 8.000 kişi kabul edildiğinde yoğunluk (brüt 95 kişi/ha, net 250 kişi/ha) ÇDP hedeflerine ve mevcut kent dokusuna uygun görünmektedir (KAİP, 2019).

Şekil 3. Lampsakos-Kuzey Nekropol Alanında Mevcut ve Öneri Planlar (KAİP, 2019)

Kentin morfolojisi ve güneyde sınırdaş olduğu Çanakkale 1915 Köprüsü yönünde gelişmenin engellenmesi ve diğer kısıtlar (kıyı, koruma, tarım alanı, vb.) dikkate alındığında, önerilen KAİP ret edildiğinde kentte yoğunluk 2.5 kat artacak, sosyal ve teknik alt yapı yetersizliği yaşanacak ve çevre ve kültür değerlerini yadsıyan kaçak yapılaşmayla sağlıklı kentsel gelişme kaçınılmaz olacaktır. Kurum görüşleri beklenen öneri KAİP planı, kentin bu gelişme gereksinimi ve arkeolojik miras değerlerini koruma potansiyeli, sürdürülebilirlik bağlamıyla aşağıda incelenmektedir.

KAİP Amaç, Hedefleri ve Stratejileri

Onay aşamasındaki KAİP amacı; planlama alanının, doğal, çevresel, kültürel ve arkeolojik değerlerini sürdürülebilirlik ilkesiyle koruyarak Bölgenin, Türkiye'nin ve Dünyanın bilgi ve görüşüne açılması, rasyonel kullanımına ve/veya çağdaş kente ve kimliğine katılımına ilişkin uygulanabilir, ulaşılabilir planların, yönetim ve uygulama rehberinin hazırlanması ve böylece coğrafi bağı olan kent ve ülke ekonomisine değer kazandırması, sosyal ve kültürel yaşama eklemlenmesidir. Bu amaçla plan elde etmede farklı boyut ve sürelerle (kısa/orta/uzun erimli) ilişkin hedefler belirlenmiştir.

Çevresel değerleri korumaya-yaşatmaya yönelik hedefler;

- Doğal, çevresel, sosyal ve kültürel değerlere odaklı sürdürülebilir yerleşim alanı oluşturmanın ilke ve hedeflerini esas kabul etmek,

Fiziki mekâna yönelik hedefler;

- Alanı tarihi kültürel peyzaj değerlerine uygun planlamak,
- Her türlü yapılaşmada yerellik, bütüncülük, doğallık ve çevre duyarlılık kriterlerini sağlamak,

Fiziki mekâna yönelik stratejiler;

- Planlama alanının erişilebilirliği, önerilen kara ve deniz ulaşım bağlantıları ile güçlendirilecektir.
- Yapılaşmada alanın morfolojik yapısı (eğim, yükselti kodları vb.) ve yerel mimari temel alınacaktır.
- Çanakkale ilinin birinci derece deprem kuşağında yer alması nedeniyle ilgili kanun ve yönetmeliklere, deprem duyarlı planlama ve tasarım ilkelerine uyulacaktır.
- Kentsel teknik ve sosyal altyapı olanakları geliştirilecektir.
- Mekânsal planlamada, arkeolojik miras alanı farklı görsel araçlarla (meydan tasarımları, ışık gösterileri, heykel, sokak ve bina adları vb.) tanımlanacaktır.
- Planlama alanının yerinde korunamamış arkeolojik ve mitolojik miras değerleri, tarihi birikimi simgeler aracılığıyla tanıtılacak, yaşatılacaktır.

Sosyo-kültürel hedefler;

- Planlama alanında yaşanabilirliği ve/veya yaşam memnuniyetini sağlamak,

Sosyo-kültürel hedeflere yönelik stratejiler;

- Doğal ve kültürel mirası dolayısıyla arkeolojik değerleri korumakollama, yerel sahiplilik ve farkındalık bilincini geliştirilecek ve böylece aidiyeti pekiştirilecek,
- Kentin tarihi birikimine dayalı kültür turizmi ile gelişecek kültürel iletişim ve dostluk ortamları yaratılacak,
- Sosyal sermaye sürdürülebilir kalkınma programlarıyla miras değerlerinin sürdürülebilirliği ile ekonomik gelişmeye yönlendirilecek,
- Kentin tarihi geçmişi ve özellikle nekropol alanıyla ilişkili kimliğinin tanınırlığını sağlamak amacıyla sosyal aktiviteleri (festival, panel vb.) yönlendirilecek, paylaş katılım ortamlarını (yazılı ve görsel basın, panel, film gösterileri vb.) hazırlanacak, sorumluluk projeleri (fotoğ-

raf, kompozisyon, hikaye-roman, belgesel film yarışmaları vb.) desteklenecektir.

Ekonomik hedefler;

- Sürdürülebilir kültür turizmi ile ekonomik katma değer elde etmek ve yaygınlaştırmak,

Ekonomik hedeflere yönelik stratejiler;

- Yerel kültür ve arkeolojik miras değerlerinin tanınırlığı ve çağdaş kente entegrasyonu ile katma değer oluşturulacak ve bu konudaki uygulamaları geliştirilecek,
- Turizm potansiyelleri (deniz, boğaz, orman, ticaret vb.) değerlendirilecek ve sürdürülebilir turizmi desteklenecek,
- Ulusal ve uluslararası tur güzergâhlarına ve kültürel rotalara eklenilecek,
- Kentin turistik imajı tarihi ve arkeolojik değerleriyle güçlendirilecek,
- Büyüyen dünya turizmde planlama alanının stratejik öneminin ve tarihi imajının (felsefe merkezi, din merkezi gibi) sağlayacağı avantajlar değerlendirilecek,
- Arkeolojik kalıtı simgeleyen objelerin üretim ve pazarlama ortamları hazırlanacak ve böylece istihdam yaratılacaktır.

Yönetimsel hedefler;

- Kültürel mirasın özellikle arkeolojik değerlerin korunmasında tarafları uzlaştırıcı, katılımcı planlama anlayışını geliştirmek ve sürekli kılmaktır.

Yönetimsel hedeflere yönelik stratejiler;

- Planlama alanının yaşanabilirliği ve sürdürülebilirliğini sağlamada paydaş katılımı ve ortaklıkları (yerel/merkezi yönetim, eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri, dernekler vb.) etkin kılınacak,
- Turizm ve miras yönetiminde ulusal ve uluslararası destek ve finansman olanakları ortak akıl ve katılımı değerlendirilecektir.

KAİP Planlama Yaklaşımı, İlkeleri ve Araçları

KAİP yaklaşımı; planlama alanının özelliklerine bağlı olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla alanın üçüncü derece arkeolojik sit alanı statüsü dikkate alınarak, çevre duyarlı planlama, sürdürülebilir kentsel yerleşim ve koruma planlaması birbirini besleyen planlama yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımların arakesitinde; insanın yaşamının bugünü ve geleceğini önemseyerek, planlama alanının yenilenemez doğal ve kültürel kaynaklarının korunması ve sürekliliğinin sağlanması temel planlama ilkesidir. Bu kaynakların nitelik

ve nicelik olarak sabit kalmasını savunan ve doğal sermaye ile insan sermayesi (ekonomik refah, bilgi temeli, vb.) arasındaki ilişkiyi yadsıyan saklamacı ve kullanımı engelleyici koruma yaklaşımına karşın, KAİP ile bu değerler üzerinde koruma-kullanma dengesinin sağlanması ve geliştirilmesi benimsenmektedir. Uluslararası sürdürülebilir gelişmenin -gelişmiş ülkelerden farklı olarak- yer'e özel tanımlanması ve yer'e özgü uyumlandırılması planlamanın paradigmasıdır (Sustainable Development, 2020). Bu paradigmaya referansla miras değerlerinin korunması, rasyonel ve yenilikçi yöntemlerle kullanılması sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarına katkı sağlayan etkin bir araçtır (UNESCO, 2017; United Nations, 2012). Güncel bu gelişmelere koşut olarak arkeolojik mirasın sürdürülebilirliğine odaklı KAİP ilkeleri;

- Kültürel ve doğal değerlerin koruma-kullanma dengesi çerçevesinde sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik gerçekçi ve alana özgü koşulları yeniden yapılandırmak ve sürdürülebilir kalkınmada etkin kılmak,
- Arkeolojik mirasın çağdaş kente entegrasyonunu sağlamak,
- Korumayı ekonomik kılacak olanakları faydacı kılmak, yerel dinamiklerle desteklemek ve böylece sosyal kapitali de güvence altına almak,
- Çanakkale 1915 Köprüsü ile Lapseki kentinin üstleneceği yeni rolleri hayata geçirmek, bütünlük ilkesi ile planlama alanı ve yakın çevresinde hatta etki alanı Çanakkale İl genelinde, sürdürülebilir kalkınmayı, ekonomik kararlarla birlikte yenilenemez değerlerin değerlendirilmesine dayalı fiziksel planlarla desteklemek ve böylece ekonomik ve sosyal olguları bütünleştirmek,
- Bölgeye ve yerel değerlere uygun kentsel tasarım ve yapı tasarımlarının gerçekleştirilmesinde yönlendirici plan kararlarını oluşturmak olarak tanımlanmaktadır.
- KAİP bu ilkelerle, sürdürülebilirliğin dolayısıyla KAİP hedeflerine aşağıda -kısaca- açıklanan boyutlarda erişilebileceği planlanmıştır.
- Ekonomik: iskân ve istihdam gibi temel gereksinimlerin karşılanması, tanınırlığın ve farkındalığın sağlanmasıyla kültürel turizmin geliştirilmesi ve elde edilecek katma değerlerin taraflarca paylaşılması,
- Çevresel: doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğe odaklı biçimde rasyonel kullanımı,
- Sosyal: farklı grupların ve/veya komünitelerin geleceklerini oluşturmada güçlendirilmesi, yerel değerler ve/veya motifler aracılığıyla aidiyetin ve kimliğin pekiştirilmesi,

- Kültürel: barış, huzur, dostluk ve güven ortamının sağlanmasında kent planlamanın etkinleştirilmesi, kültürel sürekliliğin gerçekleştirilmede arkeolojik motiflerden yararlanılması.

Çanakkale 1915 Köprüsünün Lapseki Kentine Ve Üçüncü Derece Arkeolojik Sit Alanına Etkileri

18 Mart 2017 tarihinde temeli atılan ve 2022’de hizmete açılması planlanan Çanakkale 1915 Köprüsü (yan açıklık 770 m., toplam yükseklik 318 m.) Gelibolu’yu (Avrupa’ya) Lapseki’ye (Asya’ya) bağlayan 2023 m. uzunluğu ile dünyanın en uzun asma köprüsü olacaktır (Apaydın ve Baş, 2018). Türkiye’nin I. Dünya Savaşı zaferinin tarihi ile adlandırılan bu köprü, bellek ve farkındalık yaratarak ülkenin, Çanakkale’nin ve Lapseki’nin tanınırlığını artıracaktır. Bu köprü ile sanayileşmiş Kuzey Marmara’dan görece daha az sanayileşmiş Güney Marmara’ya ring bağlantısı sağlanarak Marmara Bölgesi’ndeki kentlere ulaşım kolaylığıyla birlikte Türkiye’nin Avrupa ve Akdeniz ile lojistik bağlantısı güçlendirilecektir. Ekonomik açıdan turizm ve ticari mal akışı ve bu faaliyetleri destekleyecek yan sektörler (konaklama, yeme-içme, ulaşım vb.) gelişecektir. Ayrıca, Bozcaada-Gelibolu geçişinin ve Çanakkale-Malkara otopanının hizmete açılmasıyla ve ÇDP ile öngörülen yeni işlev alanlarıyla (depolama, soğutma, konaklama, sağlık vb.) yatırımlar dolayısıyla istihdam olanakları da artacaktır (Tanoğlu, vd. 2019). Böylece kentin göç alması ve/veya nüfus artışı dolayısıyla konut talebi çok yakın gelecekte gündeme gelecektir. Bu gelişmede yapılaşmasını tamamlamış görülen kent merkezine nüfus yükleyerek yapı yoğunluğunu artırmak için yıkıp-yeni yapı yapma maliyetleri ekonomik olmayacağı ve arsa spekülasyonunu körükleyeceği (imarlı konut arsası m²’si 2014’de 600-800 TL., 2017’de 1850-2100 TL. iken 2019’da 3.500-4000 TL.’ye ulaşmıştır) gibi aşılamayacak birçok kentsel yetersizliklere (belediye hizmetleri, sosyal donatı, teknik alt yapı, güvenlik gibi) neden olacaktır (KAİP, 2019).

Çanakkale 1915 Köprüsünün ivme kazandıracığı ekonomik ve sosyal gelişmede, koruma mevzuatının hükümlerine ve güncel koruma yaklaşımlarına uygun olarak üçüncü derece arkeolojik alanların planlanması ve böylece yapılaşmaya açılması yani kent için yaşamsal zorunluluğa dönüşen gelişme ve/veya konut talebini karşılama, arkeolojik değerlerin sürdürülebilirliği açısından fırsata dönüştürülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Lapseki (Lampsakos) kenti Çanakkale Boğazında Ege ve Karadeniz havzasını birbirine bağlayan konumuyla koloni olarak kuruluşundan bugüne doğu (Asya) –batı (Avrupa) arasında geçiş alanı olarak jeo-stratejik önemini sürdürmektedir. Kentin tarihsel süreçteki ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyi Çanakkale 1915 Köprüsünün açılmasıyla giderek artacaktır. Bu ortamda kentin doğal ve yasal eşiklerine ve ÇDP hükümlerine göre Lampsakos Kentinde Kuzey Nekropol Alanı, gelişme konut alanıdır. Bu nedenle koruma mevzuatına göre; koruma, kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek üçüncü derece arkeolojik sit alanı olarak yerleşime açılabilen nekropol alanında arkeolojik değerleri koruma ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla KAİP planı hazırlanmıştır.

Günümüzde Çardak Yolu üzerinde yapılaşmanın tamamlandığı planlama alanında (Şekil 2, Şekil 3-b) toprak üzerinde ve farklı tarihlerde yapılan arkeolojik kazılarla bulunan eserlerin müzelere taşınmasıyla herhangi bir arkeolojik kalıt bulunmamaktadır. Ancak KAİP uygulama sürecinde sondaj kazısı zorunluluğu, arkeolojik mirasa ulaşmada fırsat olabilir. Böylece çağdaş kentin konut gereksinimi karşılanırken, kentliye tarihiyle birlikte yaşama ayrıcalığı kazandırılıp, arkeolojik mirasın çağdaş kente entegrasyonu sağlanabilir. Bu konuda İtalya’da Verona kenti bilinen örneklerden biridir. Ayrıca Antakya kent merkezinde, üçüncü derece arkeolojik sit alanındaki otel inşaatında 200 m² alanda çeşitli taban mozaikleri ve 850 m² büyüklüğünde dünyanın tek parça en büyük mozaği bulunarak, birinci derece arkeolojik sit alanına dönüştürülen parselin zemininde müze, zemin üstü 4 katta 250 yataklı otel inşaatı 2020’de tamamlanmıştır. Sayısız koruma ve mimari tasarım ödülü alan Antakya Müze Otel, arkeolojik değerlerin yerinde sergilenmesi zorunluluğuyla süre giden koruma ile ekonomik gelişme arasındaki gerilimi kaldırmış, kente ulusal ve uluslararası saygınlık kazandırmış, turizmin gelişmesini sağlamıştır. Bu yapı, Türkiye’de koruma planlamasının ya da mevzuatın engel olmadığını açıklayan ve arkeolojik mirasın sürdürülebilirliği açısından *ÜMİTVAR PROJE* olan en iyi örnektir (Türk ve Gültekin, 2019).

KAİP uygulamasında herhangi bir arkeolojik kalita rastlanmaması durumunda bu nekropol alanı ve arkeolojik sembolleri, kentin simgesi olarak kullanılarak, kentlilerin kendilerine ait değerleri nekropol üzerinden çağrıştırmak, kentlilerin kaynaşması, kentin belleği, kimliği ve aidiyet duygusu geliştirilebilir. Antik Lampsakos kentinin dünya tarihinde ilk sikke basılan

kent olması, tüm dünyanın tanıdığı mitolojik figür Pegasos'un, nekropol alanında bulunan sikkelerde ilk kez kullanılmış olması, bu kente ait bu figürün kentin simgesi olarak yaygınlaştırılmasının haklı gerekçesidir. Küreselleşmeyle kentsel rekabette markalaşmanın aracı olarak yaygınlaştırılan bu tür kent simgeleri (Liverpool Kentinin Liver Kuşları -*Liver Birds* gibi)

¹³ birçok kente ayrıcalık ve tanınırlık kazandırıp, kentin sürdürülebilir kültür turizminde önemli destinasyon olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, Pegasos figürünün marka olarak bu kente tescili yapılarak, Lapseki kentine ait olduğunu belirtmek koşuluyla ticari firmalara kullanım hakkı verilerek ekonomik katma değer oluşturulabilir. Günümüzde bir havayolu firmasının kullandığı bu figürle kentin ulusal ve uluslararası kara ve deniz ulaşımında da görünür olması kültür turizmi için çekicilik yaratsa da marka tescilinin bu kente yapılmasıyla ekonomik getiri artırılabilir. Aynı amaçla farklı araçlar geliştirilebilir, Çanakkale 1915 Köprüsünün simgesi Pegasos olabilir.

Sonuç olarak; Lapseki (Antik Lampsakos) kenti, Kuzey Nekropol (Üçüncü Derece Arkeolojik Sit) Alanının KAİP ile arkeolojik miras alanlarının atıl yada kayıp alanlar (*lost-space*) olarak bırakılması değil çağdaş kente entegre edilerek sürdürülebilir kalkınmada fırsatlar yaratabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca, üçüncü derece arkeolojik sit alanlarını KAİP ile yapılaşmaya açma Türkiye'de koruma mevzuatına aykırı olmadığı gibi uluslararası öngörülen kültürel mirasın sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı desteklemesine, koruma planları ve miras yönetimiyle rehberlik edilmesi ve en etkin uygulama aracının sürdürülebilir kültür turizm olması yönündeki yenilikçi koruma politikalarına da (UNESCO-WHC, 2015) uygundur.

¹³ Kraliyet Binasının iki kulesi üzerindeki Karabatak kuşuna benzeyen dişi Bella ve erkeği Bertie adlı kuşların heykelcikleri kenti simgelemektedir. Bella, gemilerin limana güvenli ulaşımı için denize, Bertie kentlileri korumak için kente doğru bakmaktadır. Söylenceye göre; 1207'de Liverpool'un kent olarak tanınması için gerekli olan mühür için kuşlara bu misyon yüklenmiştir. 1797'de bu sembol kentin arması olarak tescil edilmiştir (De Figueiredo, 2003; Russell, 2007).

Extended Abstract

Protecting Third Degree Archaeological Sites: Lampsakos Northern Necropolis Area

*

Erman Aksoy

ORCID: 0000-0001-7660-1054

As of the 21st century, with new (updated) approaches to the sustainability of cultural heritage, it is envisaged that the archaeological heritage is preserved in situ together with its tangible and intangible (physical and spiritual) components, and its integration into the modern city and its utilization in sustainable development. Examples of good practice in Turkey with this approach, thus integrating sustainability of current protection legislation in the contemporary urban archaeological sites shows that the obstacles in providing economic value added.

Archaeological heritage, as a component of the soul of the place, conveys the social, cultural and economic accumulations of the city in which it is located, settlement and architectural traditions, the meanings it attributes to the place, and gives the urban dignity the privilege of understanding its past, its roots and living with its history, gaining prestige and recognition. Archaeological heritage can be socially, economically, functionally, aesthetically, visually and physically integrated with the city according to its structural condition and potential, and thus, it can be transformed into values that reinforce memory, identity and belonging and / or enrich the spirit of the place. In opening to the views and knowledge of all people where the archaeological heritage is located; some figures that were symbols of the city in the past may be effective as well as the visual and semantic integrity of the archaeological works. Especially in cases where material-tangible (physical) cultural values cannot be preserved, as is frequently encountered in tertiary archaeological sites, the sustainability of the archaeological heritage can be achieved by means of spiritual-intangible values or symbols. For this reason, in this article, in order to illustrate the continuity of urban landmarks belonging to tertiary archaeological sites, the Northern Necropolis of the

Ancient City of Lampsakos in this registered status is examined. In the analysis of this plan, the construction pressure that denies the archaeological heritage, as the 1915 Çanakkale Bridge accelerated the rapid development in the planning field, was also determinant.

On the Anatolian coast of the Dardanelles (Hellespontos), BC. Lampsakos (Lapseki), known to exist as a small trade pier (embrio) in 3000 BC, was founded in BC. It has maintained its importance in war and peace since the day it was founded simultaneously with the Miletus colonies in the early 7th century. Due to its geo-strategic importance connected to the transition point between east and west, the city has maintained its existence as a science and culture center with its strong economy and with the trade of agricultural products obtained from the fertile plains in its hinterland. The ancient city was located at the narrowest point of the Dardanelles Strait, on the hill in the center of today's settlement, in the small bay on the opposite shore of Gallipoli (Gallipolis). It is known that the traces of the terrace on the upper elevation of this hill belong to the acropolis, the remains of the tomb to the north necropolis area and the sarcophagus tomb and remains in the southern necropolis area in the present Yenice road Çeşmecikler area to the south. The northern necropolis area was registered as a third degree Archaeological Site in 1997, and its border was finalized in 2014 without changing the degree of protection.

In the Balıkesir - Çanakkale Planning Area - Environmental Plan (ÇDP) dated 2015, Lapseki Merkez Dalyan Region, where the Northern Necropolis Area is located, was determined as a development housing area up to Çardak Town in the north. Although the population of the city in 2040 was planned as 24,580 people with this plan, 2019 population reached 13,818 people in the planned area, 90% of which was built. Due to this rapid population growth, housing space is required for a population of approximately 10,000 people. The cancellation of the land development plans with the site announcement area and the insufficient area of settlement due to natural thresholds necessitated the re-planning of the third degree archaeological site. With the KAİP proposed for this protected area, the planned population size (8,000 people) and density (gross 95 people / hectare, net 250 people / hectare) in an area of 85 hectares and 30 hectares of dwellings seem to be in line with the ÇDP targets and the existing urban texture. When KAİP is rejected, the density in the city will increase 2.5 times, and lack of infrastructure, economic and social losses will be inevitable in the process of illegal construction, demolition and reconstruction that negate environmental and

cultural values. Therefore, according to this upper scale plan and conservation legislation; the necropolis area, which is a third degree archaeological site, can be opened to construction.

This settlement decision is justified by the absence of any archaeological heritage in the area today. However, it is known that the artifacts found in the planning area in 1893, 1895, 1960-61 and 1996 and in the archaeological excavations in the southern necropolis in 2005 were exhibited in Istanbul Archeology Museum, Çanakkale Museum and Athens Museum. The sarcophagi and ostotheks, tombs and their remainings, some items and coins found in archaeological excavations are the main sources of information in the history of the city. According to the KAIP of this mythological figure in the coins found in the northern necropolis area of the ancient city, that is, in the third degree site area; the registration and dissemination of the city as a symbol will create an opportunity for the sustainability of the archaeological and cultural heritage and for obtaining economic value in sustainable development. As a result, it can be said that these plans are tools that accelerate the development rather than preventing the development through the KAIP plan examined.

Kaynakça/References

- Akurgal, E. (2000). Ege: Batı uygarlığının doğduğu yer. *İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Yayıncılık*, 14.
- Al, M. (2011). Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme. *İdealkent*, 2(4), 22-36.
- Antik Dönem. (2013, 01 Kasım). Lapseki antik Kenti-Çanakkale Lapseki. <https://antikdonem.tumblr.com/post/88288051221/lapseki-antik-kenti-%C3%A7anakkale-lapseki> adresinden erişilmiştir.
- Apaydın, M.N. ve Baş, S. (2018). Long-Span Orthotropic Steel Deck Bridges of Turkey. 9th International Symposium on Steel Bridges. *IOP Publishing IOP Conference Series*, 419, 1-9.
- Arslan, A. (2008). Antik Çağda Lampsakos/Lapseki. *Lapseki Sempozyumu'07*, 167-174.
- Arslan, N. (2008). 2007 Yılı Lampsakos/Lapseki, Abydos ve Çan Yüzey Araştırması. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c.1.
- Asia Minor Coins. (2011, 24 Kasım). Lampsakos (BC 394-330) AV Stater – Aktaion, <https://www.asiaminorcoins.com/gallery/thumbnails.php?album=104> adresinden erişilmiştir.
- Bakır, T. (2003). Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı. *Anadolu / Anatolia*, 25, 1-26.

- Buruldağ, E. (2017). Lampsakos'ta kurulan bir Roma Kolonisi: C.G.I.L. *Anadolu*, 43: 75-90.
- Carriker, A.J. (2003). The library of Eusebius of Caesarea. Leiden, Boston. *Singapore: Brill Academic Pub.*, 128.
- Corfield, M. (2014). Archaeological Sites: Conservation and Management. *Journal of the Institute of Conservation*, 37(2), 197-207.
- Cuinet, V. (1894). *La Turquie D'Asie, Geographie Administrative*, 758-762.
- Çaylak Türker A. (2010). Lampsacus In Byzantine Period, Bizans ve Çevre Kültürler. M. Doğan, M. Kadiroğlu (Ed.). *Prof. Dr. Yıldız Ötüken'e Armağan içinde* (s.259-367). Yapı ve Kredi Yayınları.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015, 05 Haziran). Balıkesir Çanakkale Çevre Düzeni Planı.
https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/eduardosya/file/CDP_100000/balikesir_canakale/H17_PLAN_05062015.jpg adresinden erişilmiştir.
- De Figueiredo, P. (2003). Symbols of Empire: the Buildings of the Liverpool Waterfront. *Architectural History*, 46:229-254.
- Doğu, T. ve Deligöz, M.V. (2017). Hafıza kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyi (mi). *Megaron*, 12(4), 545-552.
- Dukas, M. (2008). Tarih: Anadolu ve Rumeli (1326-1462). B. Umar (Çev.). *Arkeoloji ve Sanat Yayınları* içinde(s.78).
- Evlıya Çelebi (2001). Dağı, S.4. A. Kahraman, İ. Sezgin (Yay. Haz.) *Seyahatnâme içinde* (s.154-155), Cilt.5 (12. Baskı) İstanbul: Yapı Kredi Yayın.
- Frich, P. (1978). Die Inschriften von Lampsakos, 11-19. (ISBN 3-7749-1443-5).
- Grant, R. M. (2006). Eusebius as Church Historian (2nd Edition), *Wipf and Stock Publishers*, 164-170.
- Halaçoğlu, H. (1995). XIV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet teşkilâtı ve sosyal yapı. TTK Yayın, 45.
- Hawkins, J.D. (2018). *Luvilere karşı Hititler. Luvi Uygarlığı: Anadolu ve Ege arasında kimlik, kültür, dil ve din, Luvi Kimlikleri*, Cilt-I, (Çev. K.Eresen) Kalkedeon Yayınları, 34-39.
<https://whc.unesco.org/document/139146> adresinden erişilmiştir.
- ICOMOS-Brasil (2008). *Declaración De Foz Do Iguaçu*,
https://www.icomos.org/centre_documentation/declaration-igua%C3%A7u-spa.pdf adresinden erişilmiştir.
- İnalçık, H. (2005). Batı Anadolu'da yükselen denizci gazi beylikleri, Bizanslılar ve Haçlılar. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 18-20 Ekim 2004, Balıkesir Üniversitesi, 38-46.
- KAİP (2019). *Lampsakos (Lapseki) Kenti, Kuzey Nekropol Alanı (Üçüncü Derece Arkeolojik Sit Alanı) Plan Önerisi Teknik Raporu*, Sezgek Planlama.
- Keçiş, M. ve Güneş, C. (2018). Bizans'ın Anadolu'daki yeni düzeni: Thema Sistemi'nin ortaya çıkışı ve problemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 95-107.

- Korkmaz, Ş. (2005). Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin idari ve nüfus yapısı. *Çanakkale Araştırmaları Yıllığı*, 3, 110-114.
- Körpe, R. (1998). 1996 Lapseki kurtarma kazısı. VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayın, (ISBN:975-17-1875-9), 171-194.
- Körpe, R. (2008). Troas Bölgesi antik kentleri. M. Demir (Ed.). *Çanakkale Tarihi* içinde 385, C.I. Değişim Yayınları.
- Körpe, R. (2011). Antik çağlarda Çanakkale bölgesinde tarım. U. Gözel (Ed.). *Çanakkale Tarım Sempozyumu, Dünü, Bugünü, Geleceği, Bildiriler Kitabı* içinde 113-129 (ISBN:978-605-4222-14-8).
- Körpe, R., ve Treister M. (2002). Rescue Excavations in the Necropolis of Lampsacus, 1996. *Studia Trocia-Band 12*, Verlag Philipp Von Zabern, 429-450.
- Köse, M. (2010). 1927 Nüfus sayımı ve sonuçlarının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ksenophon (2019). *Anabasis-on binler'in dönüşü*. A. Çokona (Çev.) (5. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9-11.
- Mosshammer, A. A (1979). The chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition, *Bucknell University Press*, 36-43.
- Mouton, A., Rutherford, I., ve Yakuboviç, I. (2018). Luvi Uygarlığı: Anadolu ve Ege arasında kimlik, kültür, dil ve din. K. Eresen (Çev.) *Luvi Kimlikleri* içinde 8. Cilt- I, Kalkedeon Yayınları.
- Nemutlu, F. E. (2019). Lapseki (Lampsakos) Antik Kentlerinin Kırsal Turizm Açısından İrdelenmesi. *International Rural Tourism and Development Journal*, 3(2), 52-56.
- Odabaşı, Ş. (2012). *Lapseki ve Pegasus*. <https://www.canakkaleicinde.com/lapseki-ve-pegasus/> adresinden erişilmiştir.
- Oğuz, M. K. (2013). *Temettuat defterlerine göre Lapseki Kazası'nın sosyo-ekonomik yapısı (1844- 1845)*. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enst., 36.
- Oğuz, M. K. ve Korkmaz, Ş. (2018). Lapseki Kazası'nın sosyal ve ekonomik yapısı üzerine bazı tespitler ve değerlendirmeler (1845). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 24 (16-Bahar): 289-320.
- Orhun, M. (2018). Pergamon Kralı III. Attalos'un Bağışi ve Roma'nun Asya Eyaleti'nin Kuruluşu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(14), 275-324
- Özveri, Ü. (2005). İlkçağdaki Anadolu Halkları, Kafkas Dernekleri Yayın, <https://www.kaffed.org/bilgi-belge/tarih/item/174-ilkcagdaki-anadolu-halklari.html> adresinden erişilmiştir.
- Polat Becks, B. A. (2015). Lamponia und Topçakillar: Zwei befestigte Höhensiedlungen der archaischen und klassischen Zeit bei Assos. K. Rheidt v.d. (Ed.). *Assos-Kolloquium* 15.-17. November 2012, 13-16.
- Ramsay, W.R. (2015). V.Sevin, (Çev.). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* içinde 28 (Çev.), TTK Yayın.

- Ringas, D., Christopoulou, E., Stefanidakis, M. (2011). Urban Memory in Space and Time. G. Styliaras, D. Koukopoulos, F. Lazarinis (Ed.) *Handbook of Research on Technologies and Cultural Heritage içinde* 39-42. Information Science Reference.
- Russell, P. (2007). Liverpool's Past: A magical mystery tour. The Mersey Sound: Liverpool's Language, People and Places, *Open House Press*, 17-35.
- Skirbekk, N., Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi*. Kesit Yayınları, 39-44.
- Strabon (2005) Antik Anadolu coğrafyası (Geographika) (Kitap XII, XII, XIV) A.Pekman (Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, XII: 18-19
- Sustainable Development (2020, 11 Mart). *Transforming our world*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/7891Transforming%20Our%20World.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Takaoğlu, T. (2007). Antik Lampsakos'lu Bilgin ve Düşünürler, *Lapseki Sempozyumu*, 23-24 Haziran 2007, 204-212.
- Tanoğlu, M., Yücesan, M., ve Yağmur, İ. (2019). Lapseki Halkının 1915 Çanakkale köprüsüne bakışı ve beklentileri üzerine bir inceleme. *ICOAEF VI-International Conference on Applied Economics and Finance and Extended With Social Sciences*, 90-97.
- Tenger, B. (1999). Zur Geographie und Geschichte der Troas. In E. Schwertheim (Hrsg.), *DieTroas III., Neue Forschungen*, 155.
- Thorpe, M. (2002). *Roma Mimarlığı*. R.Akbulut (Çev.). Homer Kitabevi.81.
- Thukydides (1976). *Peloponnesos Savaşı-M.Ö. 431-404*. T. Gökçöl (Çev.). Hürriyet Yayınları, 19-20.
- Tolun, V. (2012). Aşklar, savaşlar, kahramanlar ve Çanakkale; Osmanlı'nın Akdeniz'e açılan kapısı. F. Özdem (Ed.) *Çanakkale içinde* (s.11-162). Yapı Kredi Yayın.
- Tuna, C. (2012). *Pityussa-Lampsakos-Lapseki*. Altan Basımevi, 140-280.
- Türk, E., Gültekin, N. (2019). Arkeolojik mirasın çağdaş kente kazandırılması: Antakya Müze Otel, 5. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*, 604-622.
- Türker, A. Ç. (2006). Bizans Döneminde Orta Boğaz bölgesi ve Madytos. İ.G. Yumuşak (Ed.) *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi içinde* 39-41. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Türker, A.Ç. (2008). Çanakkale Boğazında Bizans dönemine ait tarihi ve arkeolojik veriler. M. Demir (Ed.). *Çanakkale Tarihi Cilt-I içinde* 526-530. Değişim Yayınları.
- Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Nüfusları (2020, 05 Şubat). *Lapseki Nüfusu Çanakkale*, <https://www.nufusune.com/lapseki-ilce-nufusu-canakkale> adresinden erişilmiştir.
- Umar, B. (1999) *İlkçağda Türkiye Halkı*. İstanbul: İnkılap Yayın, 21.
- UNESCO (2017, 01 Ocak), *World Heritage Centre and ICOMOS*. <https://whc.unesco.org/en/news/date=2017-01-01&calendarmode=year> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO-WHC (2015). *Policy for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of The World Heritage Convention*.
- United Nations (2012, 01 Haziran) Realizing the Future We Want for All, Erişim Adresi: http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Post_2015_UNTTreport.pdf adresinden erişilmiştir.

- Uysal, A.O. (2013). Osmanlı Devrinde Lapseki ve mimarlık eserleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 22 (2), 149-187.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1982). *Osmanlı Tarihi*. Cilt-I. (4.baskı), TTK. Yayın, 355.
- Ünlü, T.S. (2017). Kent kimliğinin oluşumunda kentsel bellek ve kentsel mekân ilişkisi: Mersin örneği. *Planlama*, 27(1), 75-93
- Yüksel, E. (2012). 17. yüzyıl Sonu, 18.yüzyıl Ortası ve 19.Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. 30-36.
- Yüksel, Y. (2010). *Felsefe Tarihi metodolojisi II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayın. 23-28

Sürdürülebilir Kentleşme Ekseninde Kamusal Mekânın Kentsel İç Mekâna Dönüşümü: Helsinki Örneği

*

Gamze Karayılanoğlu¹
ORCID: 0000-0002-7874-4902

Öz

Bu çalışma kentsel iç mekân kavramı ile bağlantı kurarak kamusal iç mekânı kentsel alanın bir uzantısı olarak ele almaktadır. Sürdürülebilir kentleşme politikaları izleyen gelişmiş kentlerde kültür mekânları bölgesel dönüşüm projelerinin temelini oluşturmaktadır. Kentsel iç mekân kavramı, bu bağlamda araştırılmak üzere belirlenen Helsinki kentinde seçilen dönüşüm projesi ile kültürel kalkınma ve sürdürülebilir kentleşme ekseninde irdelenmiştir. Saha araştırması ile incelenen Helsinki Lasipalatsi Meydanı ve Amos Rex Yeraltı Müzesi'nin tarihsel bağlamı, kentle ilişkisi ve dönüşümüne odaklanarak, kentsel iç mekânın katmanları üzerine çözümler sunulmuştur. Kent meydanı ile bağlantılı tasarlanan müze örneği üzerinden kamusal alanın iç mekânla ilişkilendirilerek kentsel iç mekâna dönüşümü, sürdürülebilir kentleşme ve kültürel kalkınma kavramsal çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışma ile, sürdürülebilir kent politikaları kapsamında tasarlanan kent meydanındaki çok işlevli dönüşümün özellikleri, kamusal iç mekân ve kentsel iç mekân arasındaki sınırların hangi yöntemlerle silikleştiği ve katmanlı bir mekân deneyiminin koşulları tartışılmaktadır. Araştırma sonucunda; meydanın kentsel iç mekâna dönüşümünü sağlayan başlıca etmenin, kamusal iç mekân olan müze ile görsel ve dokunsal olarak katmanlı ilişkiler içerisinde tasarlanması olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kentsel iç mekân, kamusal mekân, kültürel kalkınma, sürdürülebilir kentleşme, Helsinki.

¹ Arş. Gör. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, E-mail: gamze.karayilanoglu@msgsu.edu.tr

Transformation of Public Space into Urban Interior on the Axis of Sustainable Urbanization: The Case of Helsinki

*

Gamze Karayılanoğlu²
ORCID: 0000-0002-7874-4902

Abstract

This study deals with the concept of urban interior by taking the public interior as an extension of the urban space. In developed cities, cultural spaces form the basis of regional transformation projects. This study aims to examine the concept of urban interior in the axis of cultural development and sustainable urbanization through the transformation in the city center of Helsinki. Public space and urban interior concepts are analysed through a literature review. Field research was conducted at Helsinki Lasipalatsi Square and Amos Rex Underground Museum. The area is examined by focusing on its historical context, its relationship with the city and, its transformation. The study discusses the features of the multi-functional transformation of public square designed within the scope of sustainable urban policies, the methods that blur the boundaries between the public interior and the urban interior, and the conditions of a layered spatial experience. As a result, the study shows that the main factor that transforms the public square into an urban interior is its design in visual and tactile layered relationships with the museum space.

Keywords: *Urban interior, public space, cultural development, sustainable urbanism, Helsinki.*

² Res. Assist. Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, E-mail: gamze.karayilanoglu@msgsu.edu.tr

Giriş

İç mekânlar genellikle mimari yapıların strüktürleri içerisinde kalan alanlar olarak tanımlansa da kent organizmasını oluşturan her bir öğenin birbirleriyle ilişkisi sonucu ortaya çıkan alanlar, arayüzler, aralıklar, eşikler bazen birer iç mekân halini alabilir. Bruno Zevi (1957) mimari mekânı iç mekânla tanımlamıştır. Ona göre mimari mekân içine girilip yürünebilen, içinde yaşanabilen içi boş, büyük bir heykel gibidir. Mimari mekânlar ancak iç mekânlar ile tümüyle deneyimlenebilmektedir. Zevi, bu noktada iç mekânla neyi kastettiğini tanımlamaktadır:

Mimarlığa özgü mekân deneyimi, içerisinde kenti, sokakları, meydanları, dar sokakları ve parkları, oyun alanlarını ve bahçeleri, insanın eserinin boşluklara sınırlar getirdiği, yani kapalı mekânlarla tanımladığı her yeri barındırır. Eğer bir binanın içerisinde mekân altı düzlemle (zemin, tavan ve dört duvar) sınırlandırılıyorsa, bu altı yerine beş düzlemle kapatılmış bir mekânın -örneğin (çatısız) bir avlu ve halk meydanı gibi- kapalı bir mekân olmadığı anlamına gelmez (Zevi, 1957, s. 29).

Zevi, mekânsal deneyimin birincil alanı olarak iç mekânı belirlese de dış mekânı onu oluşturan mimari yapılar ve bölüntüler ile birer iç mekân olarak tanımlamıştır. Ona göre mekân deneyimi kentle ilişkili bütüncül bir kavramdır. Le Corbusier'nin (1929) "Dışarısı bir içeriğin sonucudur." sözü de benzer bir fikri anlatmaktadır. Farklı ölçeklerde, dış mekânların da birer ortak kullanım alanı olarak kentsel iç mekânlar oluşturduğunu ifade etmektedir. Mekân deneyimi dış ve iç mekânın birlikteliğiyle şekillenen bütüncül bir süreci tanımlamaktadır. Bu ilişkilerin kurgulanma şekli kentsel deneyimi şekillendirmektedir.

Kentleri oluşturan dinamikler yapı blokları, yollar, kesişim noktaları, odak noktaları, peyzaj alanları gibi pek çok farklı işlevde ve çok çeşitli niteliklere sahip kullanıcılara hizmet eden öğelerdir (Lynch, 2010). Sürekli değişip dönüşen kentsel ihtiyaçlar ve kullanıcı çeşitliliği göz önüne alındığında geleceğin kentlerinin tasarımı konusunda alınan kararların önemi ortaya çıkmaktadır. Gardner'a (2016) göre, "sürdürülebilir bir kent, tüm vatandaşları için onurlu yaşama imkânı sunmak için doğal çevre ile uyum içinde, geniş fırsatlar sunan hareketli bir insan yerleşimidir". Gardner'ın sözünü ettiği bu şartların nasıl sağlanacağına yönelik geniş kapsamlı bir literatür mevcut olmakla birlikte, uluslararası ölçekte çalışmalar yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 'Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları' olarak tanımladığı 17 maddelik kalkınma planınının 11. maddesi kentleri kapsamaktadır. Bu madde, kentlerde

gittikçe artan nüfus oranlarıyla birlikte oluşan yoksulluk, sosyal adaletsizlik, kaynakların dengesiz dağılımı gibi olumsuz koşulları dengeleyerek kapsayıcı, güvenli ve sürdürülebilir kentler oluşturma hedefi taşımaktadır (United Nations Development Programme, 2016). Artan kentsel nüfus, yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç doğurmakta, bu ihtiyaç da kentin dış çeperlerinin çoğunlukla çarpık kentleşmeyle genişlemesi ile sonuçlanmaktadır. Bu kontrolsüz genişlemenin sonucunda ulaşım koşulları düşünülmemiş yerleşim bölgeleri, yaşam standardı düşük kentliler ve çevreye ve iklime zarar veren kısa vadeli çözümler üreten kentler ortaya çıkmaktadır. Birbirini tetikleyen bu zorlukların üstesinden gelmenin yöntemi yerel yönetimlerin, kentlilerin ihtiyaçlarını ve kırılganlıklarını en iyi anladıkları kent düzeyindedir (Jarvie ve Friend, s. 344). Bu bilinç düzeyini sürdürülebilir şekilde sağlamak ise kültürel kalkınmadan geçmektedir.

2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçlar çerçevesinde ön plana çıkan başlıca konulardan biri kültürel kalkınmadır. Bu amaçla kültürel miras, yaratıcı endüstriler, yerel kültür ve ürünler, yerel topluluklar, yerel malzemeler ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesi, toplumun karar alma sürecine katılımı gibi konular vurgulanmaktadır (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2019, s. 13). Birleşmiş Milletler'in 'Kültür ve Sürdürülebilir Kentleşme' adlı raporunda kültür; "insan deneyiminin içsel bir parçası, ruhun oksijeni" olarak tanımlanmış, kimlik ve aidiyet kaynağı olarak küresel ve yerel düzeydeki kalkınma için önemi vurgulanmıştır.

Bir başka örnekte, kültürün sürdürülebilir kentleşme yolunda önemi, Birleşmiş Milletler'in düzenlediği Habitat III sonucunda sunulan 'Yeni Kentsel Gündem' bildirisinin 10. maddesi ile açıkça dile getirilmektedir:

Yeni Kentsel Gündem kültürün ve kültürel çeşitliliğin insanlığı zenginleştiren kaynaklar olduğunu ve kentlere, insan yerleşimlerine ve vatandaşlara kalkınma girişimlerinde aktif ve eşsiz bir rol oynama imkânı tanıyarak sürdürülebilir kalkınmalarına önemli bir katkı sağladığını kabul etmektedir. Yeni Kentsel Gündem, kaynakların sorumlu kullanımına katkıda bulunan ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ele alan yeni sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının geliştirilmesi ve uygulanmasında kültürün dikkate alınması gerektiğini de kabul etmektedir (United Nations, 2016).

Bu bağlamda kültürün toplumlara aktarımında kurumsal mekânların başında gelen müzeler, geleceğin sürdürülebilir kentleşme öngörüsünde kritik bir öneme sahiptir. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), 2017 yılında yayınlanan bildirgesinde müzeyi; "Toplumunu geliştirmek için kamu yararı adına

hizmet veren, halka açık, insanlığın ve çevresinin somut ve soyut kültürel mirasını eğitim, çalışma ve eğlence amaçları için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen kalıcı bir kurum” olarak tanımlamıştır. Bu tanım, yukarıda bahsedilen sürdürülebilir kalkınma amaçlarında olduğu gibi toplumsal hayatı etkileyen gelişmeler ışığında yeniden gündeme alınmış ve revize edilmesi gündeme gelmiştir. ICOM Yürütme Kurulu, Temmuz 2019’da müzenin yeni, alternatif tanımını sunmuştur:

Müzeler geçmiş ve gelecek hakkında eleştirel diyalog oluşturmak amacıyla demokratikleştirici, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Günümüzün çatışmalarını ve zorluklarını kabul ederek ve ele alarak, toplum adına sanat eserlerini ve kültürel objeleri barındırır, gelecek nesiller için çeşitli anıları korurlar ve tüm insanlık için eşit hakları ve kültürel mirasa erişimi garanti ederler. Müzeler kâr amacı gütmeyizler. Katılımcı ve şeffaftırlar. İnsan onuruna ve sosyal adalete, küresel eşitliğe ve esenliğe katkıda bulunmayı amaçlayarak dünya anlayışlarını biriktirmek, korumak, araştırmak, yorumlamak, sergilemek ve geliştirmek için çeşitli topluluklarla aktif ortaklıklar içinde çalışırlar (International Council of Museums, 2019).

Müze mekânlarına atfedilen bu nitelikler kültürün üretimi ve aktarımı konusunda bu yapıların kamuya açık, şeffaf ve eğitici niteliklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda müze yapılarının kent içerisindeki fiziki konumu, çevresiyle ilişkisi ve mimari kimliği oldukça önemli hale gelmektedir. Kentliler için bir anlamda “açık fikir platformu” görevi görebilecek müzelerin kent merkezlerinde, kamuya açık, kolay erişilen, şeffaf, kullanıcı odaklı, ortak mekânlar olarak kurgulanması gerekmektedir. Bölgesel ve küresel kimliğin korunarak kültürel mirasa erişimin kolaylaştırıldığı mekân tasarımları bu ilişkiler sistemini gerçekleştirmek için anahtar olacaktır. Geleneksel müze mekânlarının kapalı kapılar ardında kültürel miras öğelerini koruduğu içe dönük sisteminin yerini kente açılan, kentliyle birlikte gelişen kamusal iç mekânla kentsel mekânı birleştiren alanlar haline gelmesi önemlidir.

Lynch (2010) kent içerisinde hiçbir ögenin kendiliğinden deneyimlenemeyeceğini ve her ögenin çevresindekilerle bağı olduğunu vurgular. Kent organizmasında bütünü oluşturan parçaların her biri birbirleriyle ilişkilidir. Lynch’in kentteki odak noktaları olarak tanımladığı kent meydanları da bu bağlamda kendisini oluşturan çevresel öğelerle bütüncül bir ilişki içerisinde dir. Kent meydanları, çok çeşitli kimlik ve karakterlere sahip çok sayıda kullanıcının kent içerisinde ortak aktivitelerde kullandığı kamusal mekânlardır. Meydanlar, çevreleriyle ilişkileri ve organizasyonları bakımından aynı zamanda kentsel iç mekân kimliği taşımaktadırlar.

Bu çalışma kapsamında; kamusal bir iç mekân olan müze ile, kentsel bir iç mekân olan kent meydanı ilişkisi sürdürülebilir kentleşme bağlamında ele alınmıştır. Helsinki kent merkezinde yer alan Lasipalatsi Meydanı ve Amos Rex Yeraltı Müzesi, kentsel iç mekân-kamusal mekân arakesitindeki katmanlı ilişkileri bakımından incelenmek üzere seçilmiş, literatür taraması ve saha araştırması yöntemiyle vaka analizi yapılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Kamusal mekân ve kentsel iç mekânı tanımlamak için önce mekânı, sonrasında neyin mekân, neyin iç mekân olarak tanımlanabileceğini tartışmak gerekir. Kant, mekân ve zamanı verilmiş sonsuz bir büyüklük olarak tasavvur eder. Ona göre mekân ve zamanın kaynağı *süj*edir. Mekân dış duyunun, zamansa iç duyunun formlarıdır (Akarsu, 2014). Fiziksel ve maddi çevrenin insan bilincinde anlamlı hale gelmesi, fenomenolojik metodun öncüleri Edmund Husserl ve Maurice Merleau-Ponty'nin çalışmalarında kritik bir öneme sahiptir. Husserl ve Merleau-Ponty'ye göre mekânı oluşturan bedensel yönelim ve insan bilincidir (Archer, 2005). Heidegger'e göre ise mekân kendi başına hiçbir şey değildir ve mutlak mekân diye bir şey yoktur. Mekân ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle var olur (Nalbantoğlu, 2008). Mimarinin konusu olan mekân kavramı ise, felsefeden farklı olarak -felsefede sonsuz ve sınırsız evren de mekân olarak adlandırılabilir- iç mekân, kentsel mekân gibi farklı ölçeklerde ele alınabilmektedir. (Kahvecioğlu, 1998, s. 40).

Steven Holl'e (2000) göre ise mekân; bireyin duyularıyla algıladığı, zamanla ve deneyimle ilişkileneren tanımlanabilen, soyut ve somut kavramlar bütünüdür. Ona göre mekân; mimarideki boşluklar, mimari mekânı çevreleyen alan, geniş peyzajlar, kentsel alan ve evrenin galaksiler arası alanları gibi çok farklı ölçeklerle ifade edilebilmektedir (Holl, 2000). Mekân hem içsel hem de ilişkisel bir kavramdır. Kişinin algısıyla, yaklaşımıyla ve kurduğu ilişki ile farklı tanımlar elde edebilmekte, zamanla değişen bir deneyim sunabilmektedir.

Tüm bu yaklaşımlar ışığında, mekânın tanımlanması birey tarafından algılanışına, bu algılama da mekânın ölçeğine bağlı olarak değişim göstermektedir. *İç mekân* olarak tanımlanan, sınırlı ve 'kapalı' alan yalnızca yapıların içi olmak zorunda değildir. Kent içerisinde farklı ölçeklerde öğelerle sınırlanmış açık alanlar da iç mekân olarak algılanabilmektedir. Kentin tıpkı evlerimiz gibi temas edebildiğimiz, boyutlarını algılayabildiğimiz parçaları kentsel iç mekânlar halini alırlar. İç mekân ve dış mekân algıladığımız ölçüde iç içe geçer ve dönüşür.

Kamusal Mekân Kavramı

Kamusal mekân ya da diğer bir deyişle *kamusal alan* kentsel iç mekânları da kapsayan, kitle kültürü ile şekillenen ve erişime açık 'ortak' bir alanı tanımlar. Kamusal alan yaklaşımlarının kökeni Antik Yunan'a dayanmaktadır. Kentleri oluşturan politik ve sosyo-kültürel ilişkilerle şekillenen kamusal mekânlar agoralar, salonlar, kent meydanları, pazar yerleri gibi tarihsel süreçte farklı şekillerde kurgulanmıştır (Odabaş, 2018). Toplulukların bir araya geldiği, çoğulcu bir ortam yaratmaları sebebiyle aynı zamanda geçmişten beri toplumsal ve siyasi bir değere sahiptirler.

Kavram 1950-1960'lı yıllar arasında *ortak alan* tanımı ile ortaya çıkmıştır. Kamusal alan kavramı üzerine tartışmalar ise ilk kez 1962 yılında, Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı eseri ile başlamıştır. Habermas, kamusal kavramını tarihsel, fiziksel ve sembolik nitelikleri üzerinden tanımlamıştır. Kamu, kamusal, kamuoyu, kamusal alan gibi kavramların tarihsel dönüşümünü değerlendirirken, cadde, meydan, sokak gibi oluşumların nasıl meydana geldiğini ele almıştır. Bu mekânlarda toplumun düşüncelerini, eylemlerini ve bunun siyasal yönünü sorgulamıştır (Gökgür, 2008; Odabaş, 2018). Gökgür (2008), 'Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri' adlı eserinde kavramın çeşitli düşünürlerce farklı yorumundan şöyle bahsetmektedir:

Thierry Paquot, felsefi bir kavram olarak ele alır ve kamusal ortam olarak nitelendirir, Sennett ise maddi bir alan olarak ele almaktadır. Max Weber çeşitli insanların karşılaşma alanı olarak görürken, D. Wolton başlangıçta fizikselken zamanla sembolik bir alana dönüştüğünü savunmuştur. Günümüzde ise kamusal alanlar, insanların kentlerde yoğunlaşması sebebiyle yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Yeniden yapılandırma, özelleştirmeye ve standartlaştırılmaya neden olmaktadır ve kamusal alanın özelliklerinin yitirilmesine neden olmaktadır.

Lefebvre (2014) ise, kamusal alanları *toplumsal mekân* kavramı ile sınıflandırmaktadır. Ona göre "toplumsal mekân formu buluşmadır, bir araya gelmedir, kendiliğindedir." (Lefebvre, 2014, s.125). Kent içerisinde farklı ölçeklerde kesişim ve buluşma noktaları halini alan kent meydanları, sürekli bir devinim halindeki toplumsal mekânlardır.

Kamusal alana yapılan her müdahale o yere ait kimliğin farklı açılardan değişimine sebep olur. Kamusal alanın özelliklerini yitirmesine neden olan müdahaleler genellikle kentlilerin fikirlerinin alınmadığı, tepeden inme kararlarla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kent meydanları gibi halkın ortak

kullanım alanı olan kamusal mekânlarda yapılan düzenlemeler çoğulcu ve kentlilerin ihtiyaçları çerçevesinde alınan kararlarla şekillenmelidir. Kolektif kullanım alanları olan kamusal mekânlar, çoğulcu bir yaklaşımla kurgulandığında bulunduğu kentin ve çevrelediği toplulukların kültürel ve tarihsel değerlerini koruyan ve içeren bir kimliği de beraberinde taşımaktadır.

Kamusal mekânlar kent organizmasında dış mekânlar olabildiği gibi, ortak kullanım alanı niteliği taşıyan ve çoğunlukla kurumsal, halka açık iç mekânlar da olabilmektedir. Sinema salonları, müzeler, kafeler, restoranlar, kahvehaneler, kütüphaneler gibi kentlilerin bir arada kullanabildiği, özel olmayan iç mekânlar kamusal iç mekânlardandır. Kamusal alanın buluşturucu etkisi bu mekânlarda devam etmektedir. Bu süregeliş hali iç-dış ilişkileri ile kamusal mekânı bir bütün kılar ve geçiş noktaları, *eşikler* oluşturur. Kamusal dış mekânla, örneğin bir meydanla kesişen kamusal iç mekânlar *liminal* bir bölge oluşturur. Bu liminal bölge, aynı kullanıcıya hizmet etmesi ve bağlamsal kimliği ile kamusal alanda kentsel iç mekânları meydana getirir.

Kentsel İç Mekân Kavramı

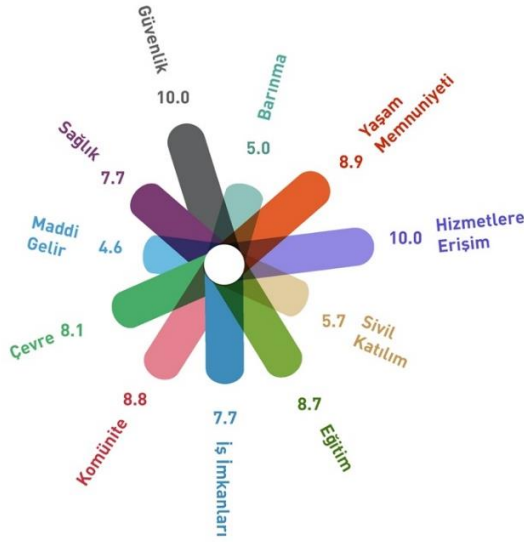
İç mekân tasarımının kapalı mekânlarda gerçekleşmesi gerektiği önyargısına rağmen, kent ve iç mekân kavramı arasındaki ilişki duruma odaklanarak, iç mekân tasarlama pratiğinin düşünme ve uygulama tekniklerini kente uyarlayan bir yaklaşım mümkündür (Attiwill, 2011). Günümüz kentlerinde özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrık ilişki dönüşüme uğramaktadır. Kent plancısı ve mimar Harteveld ve Brown (2007) son yıllarda bina içlerindeki kamusal alan oranlarının gittikçe arttığını ve bunun büyük kısmını daha geniş bir iç ve dış mekânla bağlantılı yaya kullanımlı alanların kapsadığını ifade etmektedir (akt. Poot ve diğ., 2015). Kent meydanları, bir üst örtü ile sınırlandırılmış sokak araları, binalar arasındaki boşluklar, viyadük ayakları arasında oluşan âtil mekânlar gibi kent içerisinde herkesin kullanımına açık ya da *arada kalmış* bu gibi mekânlar *kentsel iç mekânlardır*. Dış mekânların mekânsal dönüşüm yoluyla iç mekâna dönüştüğü kentsel dokuyu değiştirme teknikleri ile, kentsel bir iç mekân kolayca kavranmaktadır (Attiwill, 2011, s.15). Attiwill (2011), kentsel iç mekânı “İnsanların yaşam alanları içinde gerçekleştirdikleri yaşama, çalışma, oyun oynama, satış, sergileme ve benzeri eylemlerin dış mekâna taşınmasıyla söz konusu aktivitelere ev sahipliği yapan geçici, deneysel ve deneyimsel alanlar” olarak tanımlamaktadır (aktaran Cordan ve Çolak, 2015). Buna göre kentsel iç mekânlar, özelden kamusala geçişte ortak kullanım alanı halini alan, özel ve kamusal arasındaki geçişin silikleştiği

alanlar olarak işlemektedir. Bu alanlar bazı kaynaklarda *kentsel arayüzler* olarak da tanımlanmaktadır. Özyörük (1995) arayüzleri; “Görsel ve işlevsel olarak kamusal dış mekânlar ile özel iç mekânlar arasında iç-dış bağlantısını kuran, kentsel dokuyu nasıl okuyacağımızı belirleyen mimari yapı biçimleri ile kentsel kamusal dış mekânlar arasındaki geçişim bölgeleri” olarak tanımlanmaktadır (akt. Bala, 2006, s. 293). Bu geçişim bölgeleri, tıpkı iç mekânlarda olduğu gibi, kendilerini çevreleyen yapılarla sınırlanarak kapalı bir hacim hissini vermektedir.

Dış-iç mekân karşıtlığının algı zemininde bir araya geldiği kentsel iç mekân kavramı, tam da bu *arada kalmış* durumdan beslenmektedir. Kapalı ve genellikle özel mekânlarla özdeşleştirilen iç mekân kavramının kamusal ve açık mekânda hissedildiği ve çevresindekilerle ilişkilenerken farklı bir ölçekte iç mekânlaştığı bir kent olgusudur. Altınyıldız Artun (2014) kenti, “evin uzantısı, modern bilinçdışının mekânı” olarak tanımlamaktadır. Bu söylem, ev gibi kapalı, özel/mahrem bir iç mekânın uzantısı olan kentin kesişim noktalarını, sahip olduğu aradalık ve geçişli hal ile kentsel iç mekânla ilişkilendirmektedir.

Alan Çalışması: Helsinki Lasipalatsi Meydanı ve Amos Rex Yeraltı Müzesi

Finlandiya’nın başkenti Helsinki; Alvar Aalto, Juhani Pallasmaa, Steven Holl, Eero Saarinen, Aino Aalto gibi dünyaca ünlü pek çok modern ve çağdaş mimarın üretimlerinin kent kimliğine etki ettiği düzenli bir kenttir. Ancak kent yalnızca ünlü mimarların bireysel eserlerinden oluşmadığı gibi Helsinki kenti için de durum sadece bundan ibaret değildir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) verilerine göre Helsinki’nin bölgesel kalkınma oranları on başlık altında ölçülmüştür (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019). Bu başlıklar; maddi gelir, iş imkanları, barınma, sağlık, hizmetlere erişim, çevre, eğitim, güvenlik, sivil katılım ve yönetim, komünite ve yaşam memnuniyeti olarak belirlenmiştir. On üzerinden belirlenen verilere göre Helsinki ve Uusima bölgesinin kalkınma seviyesi oldukça yüksek değerler vermektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Helsinki Uusima bölgesi kalkınma verileri üzerinden yazar tarafından görselleştirilmiştir (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2020).

Çağdaş yaşam koşulları ve mimarlık alanındaki ileri teknik ve tasarım kültürü ile kentleşme üzerine etkin doneler sunan Helsinki kent merkezi, bu yönüyle araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Helsinki’de 2013 yılından itibaren kentle ilgili kararlar kentlilere açık ve interaktif şekilde gerçekleştirilmektedir. Sürece katılım yarışma projeleri, çevrimiçi anketler, toplantılar, açık tartışma platformu olarak kullanılan bloglar ve çeşitli etkinliklerle sağlanırken, projelere ait materyaller internet üzerinden paylaşılmaktadır. Böylece kentlilerin bu dönüşümde söz sahibi olabilmesi için farklı ortamlarda konunun tartışılmasına imkân yaratılmaktadır. Tüm bu sürecin sonucunda 29 Ekim 2016’da Helsinki’nin kentlilerin denetiminden geçen yeni kent planı Helsinki Kent Konseyi tarafından onaylanmıştır (Helsinki Kent Planlama Departmanı, 2017). Bununla birlikte bir dizi kentsel düzenleme başlamıştır.

Helsinki Kent Planlama Direktörü Mikko Aho, kentin 2050 yılına kadar karbon nötr ve sürdürülebilir bir kent olma hedefinden bahsetmektedir. Bu amaçla, sürdürülebilir ulaşım koşulları ve çeşitli toplu taşıma sistemleri kentin her yerine kolayca ulaşımı sağlayacak şekilde geliştirilmektedir. Yürüme ve bisiklet yollarının bu alanda birincil öncelikte ele alındığı kentte, özellikle yeşil alanların korunduğu meydanlar ve parklar gibi kentlilerin bir araya geldiği buluşma noktalarının artırıldığı bir kent kurgusu hedeflenmektedir (Helsinki Kent Planlama Departmanı, 2017).

Son yıllarda Helsinki’de kent ölçeğinde gerçekleştirilen ve mimari yarışmalarla tasarlanan Allas Deniz Havuzu, Oodi Helsinki Merkez Kütüphanesi gibi projeler, halkın hem kent merkezinde olup hem de doğal alanlar ve denizle yakın temas kurabileceği şekilde düzenlendiğinin göstergeleridir. 2017 yılında tamamlanan Allas Deniz Havuzu projesi, halka açık deniz havuzları, Fin hamamı, restoran ve kafe gibi hizmet alanlarını kapsayan geçici bir kentsel strüktürü Helsinki limanına yerleştirmiştir. 2018 yılında tamamlanan Oodi Helsinki Merkez Kütüphanesi ise yine kent merkezinde kamuya açık çalışma mekânları, bilgisayarlar, üç boyutlu yazıcılar gibi imkanlar sunan çok yönlü ve kapsamlı bir merkez olarak kurulmuştur. Yapının çevresi kentlilerin bir araya gelebileceği yeşil alanlar ve parklarla düzenlenmiştir. Benzer şekilde karbon nötr kent olma hedefi doğrultusunda 2029 yılından itibaren uygulanmak üzere kömür üretimini yasaklayan kent, Şubat 2020’de başvurularını açtığı ‘Helsinki Energy Challenge’ adlı uluslararası bir yarışma ile kentin enerji ihtiyacını sürdürülebilir yöntemlerle karşılamak için araştırmalarını sürdürmektedir (City of Helsinki, 2020a). Bu bağlamda Helsinki kenti, kentsel iç mekân ve kamusal mekân kavramlarını sürdürülebilir kentleşme odağında ele alan bu çalışma için uygun bir örnektir.

Helsinki kent merkezindeki Kamppi bölgesinde yer alan Lasipalatsi Meydanı, adını aldığı Lasipalatsi binasının müzeye dönüşüm projesi ile birlikte geleneksel kent meydanı özelliğinden ayrılarak kentsel bir iç mekân halini almıştır. Meydanın bu yeni kimliğini irdelemek için öncelikle meydanı oluşturan mimari öğeler, çevresiyle ilişkisi ve kent dokusuna katkısı üzerinde durmak gerekmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Helsinki kent merkezi, Lasipalatsi Meydanı ve çevresi.
(Karayılanoğlu, 2019)

Lasipalatsi Fince’de “cam saray” anlamına gelmektedir. Meydana ismini veren Lasipalatsi binası 1936’da üç mimarlık öğrencisi Viljo Revell, Heimo Riihimäki ve Niilo Kokko tarafından, olimpiyatlarda kullanılmak üzere geçici bir yapı olarak tasarlanmıştır. İşlevine uygun şekilde, fonksiyonist mimari üsluptadır. İçerisinde sinema, restoran, kafe, kış bahçesi ve dükkanlar olan yapı, inşa edildiği dönemde ilgi odağı haline gelmiş ve böylece kalıcı olarak kullanımı devam etmiştir. Helsinki’nin sembollerinden biri haline gelen yapı, 1965 yılından itibaren kapsamlı bir özel müze olan Amos Anderson Müzesi olarak kullanılmıştır (Amos Rex, 2020).

2013 yılında Föreningen Konstsamfundet Association tarafından Lasipalatsi Meydanı’nı da kapsayan bir proje ile binayı yenileme kararı alınmıştır (City of Helsinki, 2020b). Proje 2014 yılında Helsinki Kent Konseyi tarafından

onaylanmıştır (City of Helsinki, 2016). Lisapalatsi binasının cephesi ve mimari kimliği korunarak, meydanın altındaki alana genişleyen bir yeraltı müzesinin tasarımı JKMM Architects tarafından gerçekleştirilmiştir (Amos Rex, 2020). Amos Rex'in inşası 2018 yılında tamamlanmış ve müze ziyarete açılmıştır.

Lasipalatsi Meydanı, Narinkka Meydanı ve Mannerheimintie Caddesi arasında yer almaktadır. Önceleri otobüs durakları olarak kullanılan Narinkka ve Lasipalatsi Meydanları, yayalaştırma politikası ile yapılandırılmış ve otobüs durakları bölgeden kaldırılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Otobüs durakları olarak kullanıldığı dönemde Narinkka ve Lasipalatsi Meydanları (Public Space, 2006).

Narinkka Meydanı'nda hâkim yapı Kamppi Alışveriş Merkezi binasıdır. Mimarı Juhani Pallasmaa olan Kamppi Alışveriş Merkezi Helsinki kent meydanındaki ticari merkez olarak işlemektedir. İçerisinde otobüs terminali, yer altı metro istasyonu, yer altı otopark alanı, süpermarket, mağazalar, restoranlar, gece kulüpleri ve servis noktaları bulunan 6 katlı bir alışveriş merkezi olan yapı, aynı zamanda konut ve ofis mekânlarını da içermektedir. Narinkka Meydanı ve Lasipalatsi Meydanı'nı birbirinden ayıran kütle ise önceleri Helsinki merkez otobüs durakları hizmet binası olarak kullanılan, bugün ise içerisinde sergi, kültür merkezi, kafe ve bar gibi kamusal alanları barındıran çok işlevli bir yapıdır.

İki meydanı birbirine bağlayan mimari öğelerden bir diğeri de Kamppi (Sessizlik) Şapeli'dir. Yapı, bir yarışma projesiyle tasarlanmıştır. Eğimli ahşap

cephesiyle, küçük dairesel formlu şapel, kent merkezinde anıtsal bir nitelik taşımaktadır. Her yönden yaklaşılabilen yapı, ziyaretçilerini yumuşak eğilimli formuyla Narinkka Meydanı'ndan Lasipalatsi'ye nazikçe yönlendiren bir etkiye sahiptir. Kentsel bir odak oluşturma noktasında bulunduğu çevreye yeni bir kimlik katarken, mimari formu ile çevresine kontrast oluşturarak öne çıkmaktadır.

Lasipalatsi binası ön cephesi, Mannerheimintie yönünde, Steven Holl'un tasarımı olan Kiasma Çağdaş Sanat Müzesi ile karşı karşıyadır. Kiasma'nın yanı başında ise Oodi Helsinki Merkez Kütüphanesi ve Helsinki Müzik Merkezi yer almaktadır. Bu anlamda bölgenin kültür ve sanat merkezi olarak kurgulandığı görülmektedir.

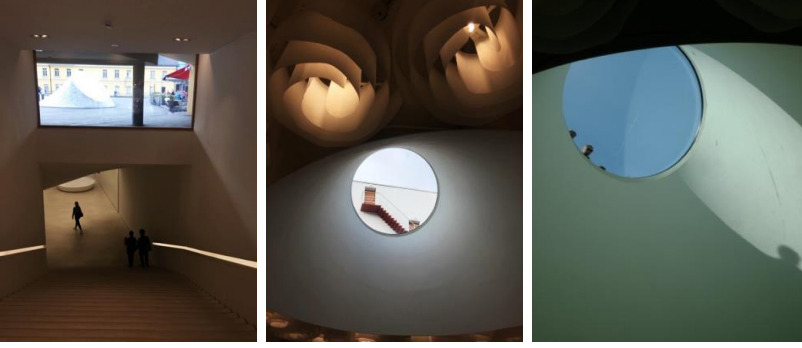
Lasipalatsi Meydanı için belirlenen yeni kimlik, tarihsel bağlamıyla ilişkili biçimde katmanlıdır. Üç ayrı dönemde farklı işlevlerle kullanılan Lasipalatsi'nin tarihsel kimliği, Amos Rex'e dönüşümüyle birlikte büyük oranda korunmuştur. Meydanın batı yakasında yer alan 20. Yüzyıl üretimi yapı, iç mekânda güncel işlevi çerçevesinde yenilenmiştir. Eski mimari kimliğine ait öğeler günümüzde hala belirgin durumdadır. Mevcut yapıda sürdürülen bu katmanlı yaklaşım, Lasipalatsi Meydanı'na eklenen yeni kimlikte de kendini göstermektedir. Meydanın kazılması ile altında oluşturulan alan, var olan yapıya bağlanan bir yeraltı müzesi olarak kurgulanmıştır. Yapay topografik yükseltiler şeklinde inşa edilen, çelikle güçlendirilmiş betondan kubbeler, meydanın altında oluşturulan galeri mekânları ile katmanlı bir bağ kurmaktadır (Şekil 4).

Yayaların geçişine izin verecek şekilde tasarlanmış kıvrımlı, topografik kubbeler, üzerinde oturulabilen tribünler, sahneler veya platformlar olarak hizmet edebilmektedir. Bu bağlamda aynı zamanda akışkan bir kent mobilyası işlevindedir. Farklı etkinliklerde gerekli geçici yapıları kurmak gibi çok işlevli olarak kullanılabilmesi için meydanın geniş bir bölgesinin, özellikle Turku Kışlası tarafında, düz alanlar olarak bırakıldığı görülmektedir. Bu yönüyle kubbelerle bir anlamda kullanım alanları kısıtlanan meydan, baskın olarak müzenin varlığına işaret etmekle birlikte, diğer etkinlikler için de uygun kılınmıştır.

Şekil 4. Amos Rex ve Lasipalatsi Meydanı'nın farklı açılardan görünümü.
(Karaylıanoğlu, 2019)

Müzeye yaya girişi, Lasipalatsi binası ile meydan ve caddede iki ayrı yönden sağlanmaktadır. Bu bağlamda yapıya hem cadde hem de meydan yönünden yaklaşılabilmekte ve yapı meydanla cadde arasında bir *arayüz* halini almaktadır. Girişte bilet satış ve resepsiyon ile birlikte bir kafe alanı yer almaktadır. Galeri alanları alt katta kurgulanırken, yapının üst katında bir restoran bulunmaktadır. İç mekânda, girişten itibaren hem cadde hem de meydan yönündeki geniş açıklıklar sayesinde kentle görsel temas sürmektedir. Belirli yönlerde kasıtlı olarak açılan çatı pencerelerinin, meydanın ortasındaki saat kulesi ya da cephedeki merdiven gibi çevrenin tanınabilir ayrıntılarına yönlendirildiği görülmektedir. Bu sayede yeraltı müzesi ve çevresindeki şehir arasında görsel bir temas kurulmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. İç mekândan cephe ve çatı pencereleri ile kentle kurulan görsel temas. (Karayılanoğlu, 2019).

Cadde kotunun altında kalan galerilerde kubbeli çatı pencereleri ile gün ışığı iç mekâna alınmaktadır. Bu pencereler serginin içeriğine göre gerektiğinde ışığı geçirmeyecek şekilde kapatılabilmektedir. Meydandaki sarmal saat kulesi ve cephedeki merdiven gibi bölgeye ve yapıya ait sembolik öğelere yöneltilen bu açıklıklar hem dışarıyı içeriye taşımakta hem de bu öğeleri iç mekânda odak noktası haline getirmektedir. Açık planlı, geniş galeri mekânları etkileyici bir mekân deneyimi sunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Amos Rex Yeraltı Müzesi galerilerinde genel atmosfer. (Karayılanoğlu, 2019).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında kentsel bir iç mekâna dönüşen Lasipalatsi Meydanı ve Amos Rex Yeraltı Müzesi özelinde Helsinki kent merkezi sürdürülebilir kentleşme bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın strüktürü üç temel araştırma sorusu ekseninde gelişmiştir. Bunlar; sürdürülebilir kent politikaları kapsamında tasarlanan kent meydanındaki çok işlevli dönüşümün özellikleri, kamusal iç mekân ve kentsel iç mekân arasındaki sınırların hangi yöntemlerle silikleştiği ve katmanlı bir mekân deneyiminin koşullarının neler olduğudur.

Sürdürülebilir kentleşme; çevreye duyarlı enerji tüketimi, atık ve enerji döngüsünü sağlayan ekonomi modelleri, enerji verimli ulaşım sistemleri, kültürel ve ekonomik kalkınma, kapsayıcı ve çok sesli karar mekanizmaları oluşturulması gibi çok kapsamlı ve pek çok parametreyi içerisinde barındıran bir denklemdir. Kent meydanlarının kültürel kalkınma ile dönüşümü, kentlilerin fikirleri ve istekleri doğrultusunda şeffaf bir karar sürecinden geçirilmesi ile gerçekleştiğinde, kalıcı ve kapsayıcı çözümler sunmaktadır.

Bir yeniden işlevlendirme projesi olan bu dönüşüm, sürdürülebilir kentleşmenin temel adımlarından birini doğası gereği sağlamaktadır. Zaman içerisinde kullanım amacını yitiren yapıların kültürel miras değeri ve kent hafızasındaki yeri göz önünde bulundurularak yeniden işlevlendirilmesi sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. Bu dönüşüm süreci yapının tarihsel kimliğinin korunması ile gerçekleştirildiğinde, kentlilerin yapı ile kurdukları bağ korunmakta ve yapı aynı zamanda çağdaş ihtiyaçlara hizmet edebilmektedir. Bu bağlamda Lasipalatsi binasının Amos Rex'e dönüşümünde yapı kimliğine ait belirgin öğelerin hem meydana hem de yapı kabuğu ve iç mekânında korunması bu hassasiyeti ortaya koymaktadır.

Bir kentsel iç mekân olarak Lasipalatsi Meydanı bugünkü haliyle içe dönük bir odak noktası görünümündedir. Lynch'e göre "Çevre, görsel olarak düzenlenmiş ve keskin bir şekilde tanımlanmış ise, kentli de kendi anlamlandırması ve oluşturduğu bağlantılarla kente şeklini verir. İşte o zaman kent, dikkat çekici ve kolay tanımlanabilir gerçek bir *yer* olabilir." (Lynch, 2010, s. 102). Bu bağlamda Amos Rex Yeraltı Müzesi'nin Lasipalatsi Meydanı ile kurduğu bağ, Helsinki kent kimliğinde akılda kalıcı bir yer bulmaktadır. Alışıl-gelmişten farklı bir kamusal alan deneyimi sunmakla birlikte, meydanın yeni hali, kullanım alanı ve işlevinin sınırlanması yönüyle eleştiriye açıktır. Ancak bu durum kent ölçeğinde ele alındığında hemen yanında yer alan ve çok daha geniş bir toplanma alanı sunan Narinkka Meydanı'nın varlığı bu eksikliği kapatmaktadır. Bu yönüyle, kültür-sanat etkinlikleri ve oyuncu bir kent kullanımını bir araya getiren kentsel iç mekân kimliği Lasipalatsi'de baskın hale gelmektedir.

Meydandaki topografik yükseltiler ve müze galerilerine bakan tepe pencereleri ile merak uyandıran, ilgiyi müze mekânına yönelten bir etki mevcuttur. Bu durum aynı zamanda oluşturulmak istenen kent kimliğiyle ilgili önemli bir söylemdir. Kamusal alanın kültür mekânının ışığıyla aydınlandığı, temellerinde sanatın yer aldığı bir kent meydanı Helsinki'nin mimarlık ve sanat odaklı kent kimliğine işaret etmektedir. Sembolik niteliğinin yanı sıra, işlevsel yönü ile de çoğulculuğa vurgu yapmaktadır. Kubbelerin akışkan

formu, her yönden kendisine yaklaşılabilen bir kent mobilyası olarak kullanılmaktadır. Her yaşta kentlinin bir noktasından deneyimleyebileceği farklı kotlarla kentlilere her seferinde farklı açılardan kenti deneyimleme zemini sunarken, alternatif etkinliklere de ortam sağlamaktadır.

Araştırma sonucunda, Helsinki kent meydanındaki çok işlevli dönüşümün yeniden işlevlendirme, kültürel kalkınma, yayalaştırma, yeni kentsel odaklar oluşturma, mekân algısı ve kapsayıcı kent mobilyalarıyla kentli ve kent arasında etkileşimi artırma gibi çok katmanlı ilişkileri kapsadığı görülmüştür. Helsinki’de benimsenen sürdürülebilir kent modeli, kapsayıcı, katılımcı, çok sesli, insan odaklı bir karar verme süreci ile başlamaktadır. Bu süreç çevresel duyarlılık ve kültürel kalkınma ile desteklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma planı çerçevesinde Helsinki kent merkezinde ulaşımın bisikletli ve yayalar için kolaylaştırıldığı bir sisteme evrildiği görülmektedir. Bu bağlamda kent meydanında insan odaklı dönüşümlerin yanı sıra kapsamlı kültür yapılarının sayısının da artırıldığı tespit edilmiştir. Yayalaşan, kapsayıcı, kültürel kimliğini ön plana alan kent, bu kimliği meydanlarında baskın olarak ortaya koymaktadır.

Kamusal iç mekân ve kentsel iç mekân arasındaki sınırların hangi yöntemlerle silikleştiği ise bu kavramların literatürdeki tanımları ve Lasipalatsi örneğindeki dönüşümü üzerinden incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, kentsel iç mekân kavramının kullanıcının algısıyla şekillendiği ve bu algının mekânsal ölçekte pekiştiği görülmektedir. Kamusal mekânın en belirgin örneklerinden biri olan kent meydanında kentsel iç mekâna dönüşüm süreci öncelikle meydanın yayalaştırılması ile başlamaktadır. Bu algıyı, meydana eklenen kent mobilyaları ve meydanı çevreleyen diğer öğeler desteklemektedir. Bir arada olmanın, sosyalleşmenin, ortak paylaşımın mekânları olan kamusal mekânların ortak kültürü temsil eden bir kimlikle dönüşümü kent meydanının özünü kaybetmemesini sağlarken, sürdürülebilir kentleşme için kilit noktalardan biri olan kültürel kalkınmaya da destek olmaktadır.

Lasipalatsi Meydanı ve Amos Rex Yeraltı Müzesi örneğinde, kent meydanının kentsel iç mekâna dönüşümü bölge kimliği yitirilmeden, meydanı kentlilere açan bir yaklaşımla sağlanmıştır. Kent planlamasındaki toplum ve kültür odaklı, şeffaf ve demokratik yaklaşım müzenin tasarımına yansımıştır. Müzenin meydanla olan ilişkisini sürdüren bir tasarımla bölge kentsel iç mekân halini alarak katmanlı bir mekânsal deneyim sunmaktadır.

Araştırmada kentsel iç mekâna dönüşen kent meydanı yalnızca bir örnek üzerinden incelenmiştir. Bu anlamda çalışma gelişime açıktır. Gelecekte ya-

pılacak çalışmalarda, bu çalışmanın teorik altyapısı kullanılarak farklı kentlerden örneklerle araştırma geliştirilebilir. Kentlerin diğer bölgelerinin sürdürülebilir kentleşme bağlamında kentsel iç mekâna dönüşümünü araştıran çalışmalar yapılarak mimarlık alanına yeni katkılar sunulabilir.

Extended Abstract

Transformation of Public Space into Urban Interior on the Axis of Sustainable Urbanization: The Case of Helsinki

*

Gamze Karayılanoğlu
ORCID: 0000-0002-7874-4902

Considering the constantly changing urban needs and user diversity, the importance of sustainable urbanization is critical. One of the main issues that come to the fore within the framework of the "Sustainable Development Goals" that the United Nations aims to realize by 2030 is cultural development. In this context, museums, which are the leading public spaces in the transfer of culture, have critical importance in the foresight of sustainable urbanization.

Within the scope of this study, the relationship between the museum as a public interior space, and the city square as an urban interior, is discussed in the context of sustainable urbanization. Lasipalatsi Square and Amos Rex Underground Museum, located in Helsinki, were selected for their unique and layered relationships at the urban interior-public space intersection. Therefore, a case study was conducted through a comprehensive literature review and field research. In this respect, the Helsinki city center provides extensive data on its developed living conditions, advanced technology, and design culture.

This study questions the concept of space in order to define what makes interior or exterior space prior to the definitions of public space, public interior, and urban interior. Public space defines a common area that includes public interiors. They can be outdoor spaces as well as interiors that are mostly institutional and public. Movie theaters, museums, cafes, restaurants, libraries are among the public interiors. The unifying effect of public space continues in these spaces. When public interiors intersect with urban space, they form a *liminal* zone. The contrast of exterior and interior space unites in

perception. The urban interior concept is nourished by this in-between situation. It is an urban phenomenon in which the public and open spaces become an interior space in perception by relating to its surroundings. Public spaces such as city squares, spaces between buildings, idle spaces between the columns of a viaduct are some of the examples of urban interiors.

During the research process, three fundamental research questions shaped the structure of the study. What are the characteristics of the multifunctional transformation in the city square designed within the scope of sustainable urban policies? In what ways do the boundaries between the public interior and the urban interior fade? And lastly, what are the conditions for a layered spatial experience?

It has been observed that the multifunctional transformation in the Helsinki's public square designed within the scope of sustainable urban policies. These includes multi-layered relationships such as adaptive reuse, cultural development, pedestrianization, creating a new urban focus, increasing the interaction between the city and the citizens with the perception of space and inclusive urban furniture.

According to the data obtained, the urban interior is defined by the relations of the spatial elements perceived in the built environment. In Lasipalatsi, the underground museum transforms the public square into an urban interior visually and tactually. Decisions such as providing access to Lasipalatsi Square from the main street through the museum building as an intersection contributes to this perception.

The historical identity of the Lasipalatsi building has been preserved to a great extent. The 20th-century building has been renovated within the framework of its current function as a museum. However, the elements of the previous architectural identity are still evident. This layered approach maintained in the current structure also manifests itself in the new identity articulated in Lasipalatsi Square.

The area excavated under the square was designed as an underground museum connected to the existing building. The artificial topographic domes built with steel-reinforced concrete establish a layered connection with the gallery spaces through the skylights. There is an intriguing effect in the public square, with domes and skylights overlooking the museum galleries, directing attention to the museum space. The domes are directed to the symbolic elements of the area, such as the spiral clock tower in the middle of the Lasipa-

latsi Square and the staircase on the façade. Consequently, the outside is reflected in the interior space and becomes the focal point. Open-plan, spacious galleries offer an impressive spatial experience.

After its transformation with Amos Rex, Lasipalatsi Square has become an urban interior. Both the relationship of the Lasipalatsi building with its surroundings and its function as an interface while entering the square support this perception. Moreover, the domes also create an approachable, tactile environment. Thus, the citizens can catch a sight of the interior of the underground museum from the square. This unique relationship with the public square and interior space help create urban interior perception.

A city square, where the public space is illuminated with the light of the cultural space and where art is at its foundations, points to Helsinki's urban identity focused on art and culture. In addition to its symbolic nature, it emphasizes pluralism with its functional aspects. The fluid formed domes are used as urban furniture that can be approached from all directions. The domes function as a platform to experience the city from different angles. In this way, it creates an environment for alternative activities. The project also checks the basis of sustainable urbanization due to being an adaptive reuse project.

The public and culture-oriented, transparent, and democratic approach in urban planning is also reflected in the museum design. This design approach continues in the public square. Therefore, the public square becomes an urban interior and offers a layered spatial experience.

In conclusion, the sustainable city model adopted in Helsinki starts with an inclusive, participatory, polyphonic, people-oriented decision-making process. The process is supported by environmental awareness and cultural development. Pedestrianized, inclusive cities that emphasize cultural development, display this approach predominantly in city squares. The change in the Helsinki city center reveals the importance of culture-oriented design in urban spaces.

Kaynakça/References

- Akarsu, B. (2014). Kant'ta mekân ve zaman kavramları. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Ar-kivi Dergisi*, 14, 108-122.
- Altınyıldız Artun, N. (2014). *Sürrealizm mimarlık: Mekân sanatı*. İstanbul: İletişim Ya-yınları.
- Amos Rex. (2020). *Architecture*. 12.10.2020 tarihinde <https://amosrex.fi/en/about-us/architecture/> adresinden erişilmiştir.

- Archer, J. (2005). Social theory of space: Architecture and the production of self, culture, and society. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 64(4), 430-433. doi:10.2307/25068197.
- Attiwill, S. (2011). *Urban interior: Informal explorations, interventions and occupations*, Ed. Rochus Urban Hinkel, Art, Architecture, Design Research (AADR) Publications, Baunach: Spurbuchverlag Publishing House of AADR, 11-24.
- Bala, H.A. (2006). Mimarlık- şehircilik, bina- kent, iç- dış, özel- kamusal arasında kentsel arayüzler. *Yapı Dergisi*, 293. http://www.yapi.com.tr/haberler/mimarlik---sehir-cilik-bina---kent-ic---dis-ozel---kamusal-arasinda-kentsel-arayuzler_61114.html adresinden erişilmiştir.
- City of Helsinki. (2016). *New Amos Anderson museum named Amos Rex*. 12.10.2020 tarihinde <https://www.hel.fi/uutiset/en/helsinki/amos-rex> adresinden erişildi.
- City of Helsinki. (2020a). Helsinki energy challenge: Finding the future of heating, 23.10.2020 tarihinde <https://www.myhelsinki.fi/en/think-sustainably/helsinki-energy-challenge-finding-the-future-of-heating> adresinden erişilmiştir.
- City of Helsinki. (2020b). *Lasipalatsi*. 12.10.2020 tarihinde <https://www.myhelsinki.fi/en/see-and-do/sights/lasipalatsi> adresinden erişilmiştir.
- Corbusier, L. (1978). *Towards a new architecture*. Londra: The Architectural Press. (Original basım tarihi 1929).
- Cordan, Ö., ve Çolak, Ş. (2015). İç ve dış arasında mekânsal ve toplumsal bir karşılaşma durumu olarak "Kentsel iç mekân", *Mimarlık Dergisi*, 384.
- Gardner, G. (2016). Toward a vision of sustainable cities. *State of the World Can a City Be Sustainable?* İçinde (s.45-46). Washington: Island Press
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Harteveld, M., ve Brown, D.S. (2007). On public interior space. *AA Files 56*. Londra: Architectural Association Publications, s. 64-73.
- Helsinki Kent Planlama Departmanı. (2017). *Helsinki city plan : Helsinki is growing sustainably*. 01.11.2020 tarihinde <https://www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/esitteet/esite-2017-1-en.pdf> adresinden erişildi.
- Holl, S. (2000). *Parallax*. Birkhauser, Basel, Boston, Berlin: Publishers for Architecture.
- International Council of Museums. (2019). Museum Definition, 09.10.2020 tarihinde <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> adresinden erişildi.
- Jarvie, J. ve Friend, R. (2016). Urbanization, inclusion, and social justice. Mastny, L. (Ed.), *Can a City Be Sustainable?* Worldwatch Institute, Island Press, Washington.
- Kahvecioğlu, H. (1998). *Mimarlıkta imaj: Mekânsal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nalbantoğlu, H.Ü. (2008). Nedir mekân dedikleri? III. *Disiplinlerarası Mimarlık Felsefe Toplantısı: Zaman-Mekân, Mekân-Zaman*, 18-19 Kasım 2005, İstanbul, 88-105.

- Odabaş, U.K., (2018). Tarihsel Süreçte kamusal alanın yapısal dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı): 2051-2066.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Regional outlook 2019, Finland*. 23.10.2020 tarihinde http://www.oecd.org/cfe/_Finland.pdf adresinden erişildi.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Regional, rural and urban development*. 23.10.2020 tarihinde <http://www.oecd.org/regional/> adresinden erişildi.
- Özyörük, İ. (1995). *The interface of architectural built form and urban outdoor space*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara.
- Poot, T., Van Acker, M. ve De Vos, E. (2015). The public interior: The meeting place for the urban and the interior, *Idea Journal 2015 Urban + Interior*, 44-55.
- Public Space. (2006). *Underground complex in Kamppi centre*. 11.10.2020 tarihinde <https://www.publicspace.org/works/-/project/d169-underground-complex-in-kamppi-centre> adresinden erişildi.
- United Nations Development Programme. (2016). *Sürdürülebilir kalkınma amaçları*. 10.10.2020 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> adresinden erişilmiştir.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2019). *Culture and sustainable development*. United Nations. 10.10.2020 tarihinde https://en.unesco.org/system/files/private_documents/un_report_-_2019.pdf adresinden erişilmiştir.
- United Nations. (2016). *The United nations conference on housing and sustainable urban development*. 10.10.2020 tarihinde <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Turkish.pdf?v=2> adresinden erişildi.
- Zevi, B. (1957). *Architecture as space*. New York: Horizon Press.

Sürdürülebilir ve Akıllı Kentler: Marmara Depremi¹

*

Dilek Çetin²

Yağmur Kara³

Zeynep Ceren

Henriques Correia⁴

ORCID: 0000-0002-0854-8746

ORCID: 0000-0001-5377-5561

ORCID: 0000-0002-1080-4905

Öz

Sürdürülebilir kalkınma dünyadaki tüm ülkelerin sürdürdüğü ekonomik ve sosyal politikaların temelini oluşturmaktadır. 2018 yılında dünya nüfusunun %55,3'ü kentlerde yaşamaktadır ve 2030 yılında da bu oranın %75'i aşması beklenmektedir. Bu bağlamda kentsel büyümenin denetlenmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. İleriye dönük bir kent politikasından yoksun büyüyen kentler afetler karşısında çaresiz kalmaktadırlar. Kentsel yaşam kalitesinin artırılmasıyla birlikte kentin doğa ile uyumunun sağlanması gerekmektedir. Sürdürülebilir kentler, insanın doğa ile uyumunun sağlanmasını ve afetlere karşı kentlerin hazır olmasını sağlarken akıllı kentler ise bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak afetler sonrasında kentlerin daha planlı bir şekilde toparlanmasına yardımcı olacaktır. Bu sayede de afetler karşısında şehirler çaresiz kalmayacaktır. Türkiye'de ulusal ya da sektörel afetle mücadele politikası izlenmektense, bir niş olarak kent ortaya çıkmaktadır. Türkiye tarihinde afet kaynaklı en büyük kaybı yaşadığımız 1999 Marmara Depremi bu kavramlar dâhilinde incelenecektir. Türkiye'de sürdürülebilir ve akıllı kentler kapsamında kaderci, iyileştirici, reaktif bir devletten, kendine güvenen, koruyucu ve pro-aktif devlete dönüşümün sağlanması gerekmektedir. Kentlerin afetlere karşı hazırlıklı olabilmesi için hem sürdürülebilir hem de akıllı olması gerektiği aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Sürdürülebilir Kent, Akıllı Kent, Marmara Depremi, Türkiye

¹ Makalenin ilk hali, "Afetlerle Sürdürülebilir Kentler ve Türkiye Deneyimleri" adıyla EconAnadolu 2017-Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi bildiriler kitabında özet bildiri olarak basılmıştır.

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: dilekçetin@sdu.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, E-mail: ykara@mu.edu.tr

⁴ Dr., Kırıkkale Üniversitesi, E-mail: zeynepcerenakyuz@gmail.com

The Sustainable and Smart Cities: Marmara Earthquake⁵

*

Dilek Çetin⁶

Yağmur Kara⁷

Zeynep Ceren

Henriques Correia⁸

ORCID: 0000-0002-0854-8746

ORCID: 0000-0001-5377-5561

ORCID: 0000-0002-1080-4905

Abstract

Sustainable development is the foundation of economic and social policies for all countries in world. In 2018, 55.3% of the world population lives in cities and this ratio is expected to exceed 75% in 2030. In this context, the growth of cities should be controlled and directed. The cities, without a forward looking city policy, are in desperate straits towards to disasters. The city should be harmonized with the nature meanwhile enhancing the city life quality. Sustainable cities ensure harmony between the men and the nature and prepare the city to disasters while smart cities help to recover cities by means of information communication technologies. Thus, the cities would not be vulnerable against the disasters. In Turkey, instead following a national or sectorial disaster struggle polices, cities emerge as a niche. 1999 Marmara earthquake, the highest loss from a disaster in the history of Turkey, analyzed according to these concepts. The government should transform from fatalistic, curative, reactive to self-confident, protective and pro-active in the framework of sustainable and smart cities in Turkey. It is clear that cities need to be sustainable and smart to be prepared for the disasters.

Keywords: Disaster, Sustainable City, Smart City, Marmara Earthquake, Turkey

⁵ The first version of the article is published at book of abstract of EconAnadolu 2017-Anatolian International Economy Congress as "Sustainable Cities with Disasters and Turkish Experience".

⁶ Assoc. Prof., Süleyman Demirel University, E-mail: dilekçetin@sdu.edu.tr

⁷ Assist. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, E-mail: ykara@mu.edu.tr

⁸ Dr., Kırıkkale University, E-mail: zeynepcerenakyuz@gmail.com

Giriş

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması tüm ülkelerin sürdürdüğü ekonomik, sosyal ve çevre politikaların temelini oluşturmaktadır. “Sürdürülebilir Kentler” de sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarından biridir. 2010 yılında tüm dünya nüfusunun yüzde 50’den fazlası kentlerde yaşamaktadır ve 2030 yılında bu oranın yüzde 75’i aşması beklenmektedir. Bu bağlamda kentsel büyümenin denetlenmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. İleriye dönük bir kent politikasından yoksun büyüyen kentler özellikle afetler karşısında çaresiz kalmaktadırlar. Ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda kentsel yaşamın iyileştirilmesiyle birlikte kentin doğa ile uyumu sağlanacak ve bu sayede de afetler karşısında çaresiz kalınmayacaktır. Türkiye’de de ulusal ya da sektörel afetle mücadele politikası izlemektense, bir niş olarak ortaya çıkan kenti merkeze koyan politikalar izlemenin düşünülmesi ve yollarının aranması anlam kazanmaktadır. Bu kapsamda kaderci, iyileştirici, reaktif bir devletten, kendine güvenen, koruyucu ve pro-aktif devlete dönüşümün sağlanması gerekmektedir.

Doğal afet sonrasında acil müdahale durumunda Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımının gerekliliği de “Akıllı Kentlerin” önemini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir ve Akıllı Kentlerin oluşturulabilmesi için yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde “Sürdürülebilir Kent” kavramı, ikinci bölümde ise “Akıllı Kent” kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak üçüncü bölümde Gölcük-Kocaeli Depremi bu kavramlar kapsamında ele alınacaktır.

Sürdürülebilir Kent

“Sürdürülebilir Kentler” kavramına geçmeden önce “Sürdürülebilirlik” kavramının açıklanması gerekmektedir. “Sürdürülebilirlik” kavramı ile “Sürdürülebilir Kent” kavramı arasında bağlantı kurulduktan sonra “Sürdürülebilir Kent” kavramı ve boyutları açıklanmaya çalışılacaktır.

Dünyanın İhtiyaç Duyduğu Kavram “Sürdürülebilirlik”

“Sürdürülebilirlik” kavramı dünyanın yaşanabilir bir yer olup olmadığı tartışmaları ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır (Kidd, 1992). Normatif bir kavram olarak muğlaklığı hala tartışılmaktadır (Kates vd., 2005; Tanguay vd., 2010). Savaşın yıkıcı etkilerinin yanı sıra dünyanın karşı karşıya kaldığı küresel çevresel tahribatın yanında giderek artan yoksulluk ve sosyal eşitsizlik de, odak noktasına yalnızca ekonomik büyümeyi alan politikaların tartışılmasına sebep olmuştur. Kümülatif olarak artan ve küresel ölçekte dünya nüfusunun

önemli bir kısmını etkileyen bu sorunlar “şimdi büyü sonra temizlersin” bakış açısının gölgesinde kalmıştır. Ancak Yirminci Yüzyılın ikinci yarısında ekonomik zenginliğin toplumsal refah anlamına gelmediğini gösteren İnsani Kalkınma Endeksi gibi ampirik çalışmalarla birlikte sürdürülebilirlik kavramı gün geçtikçe dikkat çekici bir kavram haline gelmiş; uluslararası kuruluşlar, araştırmacılar, politika yapımcılar ve paydaşların kavrama duydukları ilgi giderek artmıştır.

1968 yılında toplanan Roma Kulübü, sürdürülebilirlik kavramsal olarak henüz tanımlanmamış olsa da, fiziki büyümenin bir sınırı olduğunu vurguladığında, bu çıkış büyük ses getirmiştir. Bu toplantıya kadar pek çok ülke kalkınma politikalarını hazırlarken doğal kaynakların sınırlı olduğunu ve ekosistemin bir taşıma kapasitesi olduğunu göz ardı etmiştir. Milli Gelir hesapları ise ekonomik gelişmişlik performansı karşılaştırmalarında kullanılan en önemli değişken olmuştur. Toplantının ardından Roma Kulübünün 1972 yılında yayınlamış olduğu “Büyümenin Sınırları” çalışması (Meadows vd., 1972) ile yalnızca ekonomik büyümeye odaklanmanın ekoloji üzerinde yarattığı baskı ve tahribat vurgulanmıştır. Ayrıca ekonomik yapı ile doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığının göz ardı edilemeyeceği ifade edilmiştir. Söz konusu raporda doğanın bir taşıma kapasitesi olduğuna özellikle dikkat çekilmiştir. Taşıma kapasitesi bir ekosistemin devamlılığının sağlanması için, o ekosistemin ulaşabileceği maksimum canlı sayısını ifade eder (Bell ve Morse, 2008). Büyük yankı bulan Büyümenin Sınırları çalışması, o yıllarda bir kıyamet senaryosu gibi algılanmıştır (Holden vd., 2008). Ancak raporun odak noktası böyle bir algı oluşturmaktan daha çok fiziki büyümenin bir sınırı olduğu ve bu sınıra çoktan gelindiği konusunda küresel bir farkındalık yaratmaktır. Bu amaçla sıfır büyüme ile devam ederken aynı zamanda gelecek nesillerin yaşam haklarının da göz önünde bulundurulduğu politikalar oluşturulması ve uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır.

Büyümenin Sınırları çalışmasının yayınlanmış olduğu 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından organize edilen Stockholm Konferansı⁹ (İnsan Çevresi Konferansı) toplanmıştır. Konferans; her bireyin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olduğunu vurgulaması ve küresel çevre sorunlarına dikkat çekmesinden ötürü büyük ilgi çekmiştir. Konferans gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temsilcilerinin “büyüme” üzerine karşılıklı tartışmalarının gölgesinde kalmışsa da, sonuç bildirgesi önemli çevresel kaygılar üzerine bir referans kaynak olmuştur (Handl, 2020).

⁹ Konferansın orijinal ismi “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment” dir.

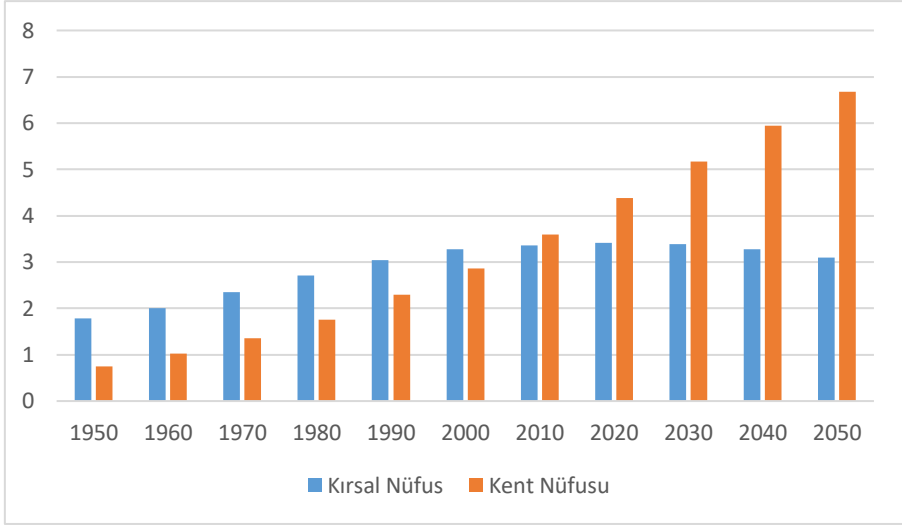
Bu iki önemli rapordan sonra Dünya Koruma Birliği'nin 1980 yılında hazırladığı Dünya Koruma Strateji Raporunda sürdürülebilirlik kavramının temelleri atılmıştır. Raporun "varlığını sürdürebilen bir toplum için gelecek kuşakların beklentilerinin eksiltilmemesi" vurgusu (Brown, 1981) 80'li yıllara yön vermiştir. Literatüre bakıldığında sürdürülebilirliğin çok sayıda tanımı yapılmış olsa da, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen rapordaki tanım genel kabul görmüştür. Buna göre sürdürülebilirlik "şimdiki neslin ihtiyaçları karşılanırken, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinin ellerinden alınmaması" olarak tanımlanmıştır (WCED, 1987).

Sürdürülebilirlik kavramının ilk çıkış noktasında çevresel kaygılar yer almıştır. Ancak zaman içinde sürdürülebilirlik; ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenleri bir arada değerlendirmeyi gerektiren, çok daha geniş kapsamlı bir kavram haline almıştır. Buna göre sürdürülebilirlikten söz edebilmek için; ekonomik büyümenin yanı sıra yenilenebilir kaynakların kullanımı, biyolojik çeşitliliğin devamı, atmosferik denge ve ekosistemin korunması gibi çevresel; eğitim ve sağlıkta eşitlik, politik sorumluluk ve katılım gibi sosyal olmak üzere çok sayıda faktörün dengeli bir sentezi gereklidir.

Sürdürülebilirlik kavramına verilen önem ve duyulan ilgi yıllar içinde artmış ve pek çok platformda tartışılır olmuştur. Amsterdam'da düzenlenen "Değişen Dünyadaki Zorluklar 2001" Dünya Kongresinde sürdürülebilirlik yeni bir akademik disiplin olarak kabul edilmiştir (Kates vd., 2001). Buna göre sürdürülebilirlik, küresel ve yerel bakış açılarını doğa bilimleri, sosyal bilimler, mühendislik ve tıp alanlarının bir bileşimi olarak gören disiplinler arası bir bilim (Clark ve Dickson, 2003) olarak tanımlanmıştır.

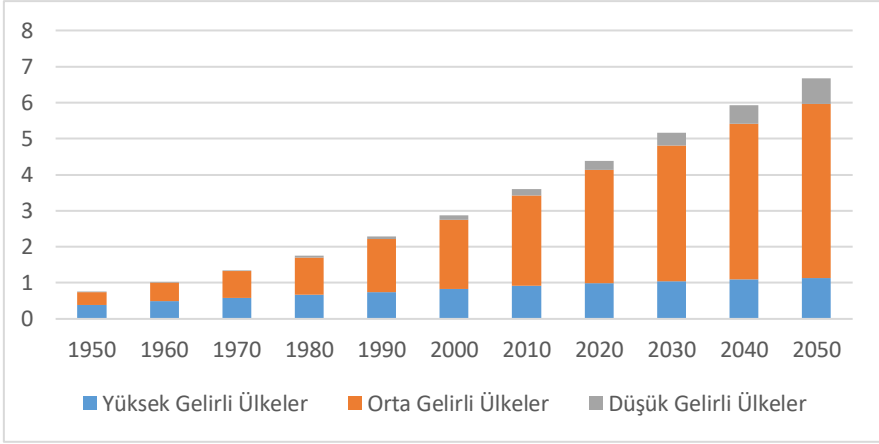
Sürdürülebilirlik Vurgusundan Sürdürülebilir Kentlere

Sürdürülebilirlik kavramı çevresel, ekonomik ve sosyal bileşenleri ile benimsedikçe yalnızca ulusal kalkınma stratejileri gibi makro ölçekte değil aynı zamanda mikro ölçekte de kullanılmaya başlanmıştır. Bölgesel sürdürülebilirlikten kentlere, firmalardan binalara kadar çok farklı ölçeklerde incelenmiştir. Ancak Dünya nüfusunun kent-kır dağılımında yaşanan radikal değişiklikler ve kentlerde artan nüfus baskısı, sürdürülebilirliği kent ölçeğinde incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Kentler; nüfus, kaynaklar, bilgi, ekonomik güç ve fırsatların olduğu kadar, kirlilik, trafik karmaşası ve suç gibi negatif pek çok unsurun da birer yoğunlaşma noktalarıdır (Bugliarello, 2006).

Şekil 1. Dünyada Kent ve Kırsal Nüfuslarının Yıllara Göre Değişimi (1.000.000)
(UN, 2018)

Dünya nüfusunun kent ve kırsal alandaki dağılımı 50'li yıllardan günümüze dramatik bir değişime uğramıştır. Birleşmiş Milletler Nüfus Biriminin (UN, 2018) yayınladığı nüfus istatistikleri kullanılarak hazırlanan Şekil 1 incelendiğinde 1950 yılından 2000'lere kadar kırsalda yaşayan nüfusun kentlerde yaşayan nüfustan her zaman fazla olduğu görülmektedir. Ancak burada dikkat çeken bir başka nokta aradaki makasın giderek daraldığıdır. 2008 yılı nüfus istatistikleri yayınlandığında ise dünya tarihinde ilk defa kentlerde yaşayan nüfusun kırsalda yaşayan nüfusu geçtiği görülmüştür. 2020 yılında 4,4 milyar insan kentlerde yaşamaktayken, yapılan nüfus projeksiyonlarına göre 2050 yılında bu sayı 6,7 milyara yükselecektir (UN, 2018). Dünyanın yaşadığı nüfus hareketliliğinin yanı sıra önümüzdeki 30 yıl içinde karşılaşılabilecek bu tablo sürdürülebilir kentleri daha da önemli hale getirecektir.

Şekil 2. Yıllara Göre Kentlerde Yaşayan Nüfusun Gelir Gruplarına Göre Dağılımı (1.000.000) (UN, 2018)

Şekil 2’de kentlerde yaşayan nüfusun yıllara göre ve gelir gruplarına göre dağılımı görülmektedir (UN, 2018). Düşük, orta ve yüksek gelir grubunda yer alan ülke gruplarında kent nüfusu son 70 yılda artış göstermiştir. Ancak özellikle dikkat çeken, kent nüfusunun düşük ve orta gelirli ülke gruplarındaki artış olmaktadır. 1950 yılına göre 2020 yılında orta gelir grubu ülkelerde kent nüfusu 9,1 kat, düşük gelir grubu ülkelerde ise 20,4 kat artmıştır. Yüksek gelir grubu ülkeler için bu artış 2,5 katı olacak şekilde gerçekleşmiştir.

Dünyada kent nüfusu artmaya devam ettikçe “ekolojik ayak izi” kavramı da giderek önem kazanmaya ve popüler hale gelmeye başlamıştır. Kavram insan ihtiyaçlarını, bu ihtiyaçları karşılayabilmek için dünya üzerinde ne kadar araziye ihtiyaç duyulduğuna dönüştüren bir kavramdır (Rees, 1992). Ekolojik ayak izini ölçmede kullanılan endeks, bireyin ya da toplumun herhangi bir faaliyet sonucu tükettiği kaynakları elde edebilmek ve ortaya çıkan atığı ortadan kaldırmak için ihtiyaç duyulan, biyolojik olarak verimli toprak ve su alanlarını hesaplayan bir endekstir. (Wackernagel, 1994; Wackernagel ve Rees, 1996). Endeks kullanarak yapılan hesaplamalara göre; günümüzde insanlığın ihtiyaçlarını karşılamak için 1,6 adet dünyaya ihtiyaç duyulurken, bu oranın 2030’larda 2 dünyaya çıkması beklenmektedir (GFN, 2015).

Her bir bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında ekolojik ayak izi oluşturken, insanların toplu halde yaşadıkları kentler de kendi ayak izlerini oluştururlar. Bir vatandaşın ekolojik izini, Wackernagel ve Rees (1996) Amerika Birleşik Devletleri için ortalama 5 hektar olarak hesaplamışlardır. Türkiye için ise bu sayı kişi başına 2,7 hektar olarak hesaplanmaktadır. Ancak kentlerin ekolojik ayak izleri büyürken aynı zamanda fiziki olarak genişlemeye ve büyümeye de

devam etmektedirler. Bu unsurlar göz önüne alındığında sürdürülebilir kentlere erişebilmek için atılan her adım, küresel ölçekte sürdürülebilirliğe katkı sağlayacaktır.

Sürdürülebilir Kent Kavramı

Sürdürülebilir kent kavramı için genel kabul görmüş tek bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Sürdürülebilir kent; ağırlıklı olarak kuşaklar arası eşitliğin garanti edilmesi için kaynakların kullanımı, doğal çevrenin korunması, yenilenemez kaynakların en düşük seviyede kullanımı, ekonomik güç, toplumsal özgüven, bireysel refah ve temel insani ihtiyaçların karşılanması gibi başlıklar altında incelenen bir kavramdır (Hardoy vd., 1992). Bileşenler açısından yaklaşıldığında sürdürülebilir bir kent; ekonomik, sosyal ve fiziki kalkınmanın bir arada yaşandığı kenttir (Soegijoko vd., 2001).

Sürdürülebilir kenti yalnızca üzerine kurulu olduğu coğrafi alanla sınırlandırmak mümkün değildir. Sürdürülebilir bir kent kendisinden çok daha geniş bir coğrafya ile karşılıklı bağlantıları olan, çok boyutlu bir kavramdır (Camagni vd., 1998). Özetle sürdürülebilir kent; gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir çevrede ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin bir bütün olarak sağlandığı bir kavramdır.

Sürdürülebilir Kent Kavramının Boyutları

Sürdürülebilir kent oluşturma amaçlarını özetleyecek olursak kent ile kentte yaşayan insanların uyumunun sağlanarak bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması; kentin kendi varlığını devam ettirmesi için altyapının oluşturulması ve son olarak da kentin doğa ile olan uyumunun sağlanması için gerekli koşulları yaratmak olarak özetlenebilir (Yazar, 2009; Altuntaş, 2012). Bu bağlamda sürdürülebilir kentlerin ekonomik, sosyal ve ekolojik olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır.

Sürdürülebilir kentlerin ekonomik boyutu içinde kent içinde gelir dağılımı eşitliğinin sağlanması, istihdam alanlarının açılması, kentin altyapı sorunlarının çözülmesi, kentin sanayi yapısının kontrol edilmesi ve kentin rekabet gücünün artırılması sayılabilir. Kent yönetimleri tarafından ekonomik boyut ile ilgili önlemler alınmadığı takdirde suç oranlarında artış gibi problemlerle karşılaşma ihtimalleri bulunmaktadır. Kişi başına olan suç oranlarının düşüklüğü, düşük işsizlik oranı ve adaletli gelir dağılımı ekonomik açıdan sürdürülebilir kent göstergesi olarak kullanılabilir.

Sürdürülebilir kentlerin sosyal boyutunda yerel yönetimlerin kentte yaşayanların sosyal ihtiyaçlarını karşılaması hedeflenmektedir. Yoğun sosyal etkileşime elverişli kütüphane, sağlık merkezleri, toplum merkezleri ile bireyler arası ilişkinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması sosyal boyut altında sayılabilir. Sosyal boyut ile kişinin kente olan aidiyet duygusu güçlendirilmektedir. Bu amaçla yerel yönetimler tarafından toplum hizmetlerinde gençlerin rol alması, okullarda görev alan gönüllerin teşvik edilmesi gibi maliyetsiz sosyal sorumluluk projeleri üretilebilir.

Sürdürülebilir kentlerin en açık ve ölçülebilir özelliği ekolojik boyutudur. Yüksek yaşam kalitesi sağlamak amacıyla çevreye uyumlu ve doğaya saygılı yaşama alanlarının oluşturulması temel amaçtır. Kentlerin kıyaslanabilmesi için burada kullanılacak birçok gösterge bulunmaktadır. En temel gösterge hava kalitesi göstergesidir ve bunun için de yıl içinde Kükürt Dioksit (SO₂) ve Partikül Madde (PM₁₀) değerlerinin yasada belirtilen sınırları aştığı gün sayısına bakılır. Bunun yanı sıra imha edilen toplam katı atık hacmi de katı atık yönetimi göstergesi olarak kullanılabilir. Aynı zamanda kentlerde kullanılan araba sayısı (yakıt tüketimi), klima sayısı, bisiklet sayısı gibi değişkenlerle de küresel iklim değişikliğine olan etkileri ölçülebilmektedir.

Hava ve su kirliliği gibi problemler kentte yaşayan bireylerde ciddi sağlık problemlerine yol açmaktadır. Bunların en başında, düşük kilo ile doğan bebekler ve astım hastalığına sahip çocuklar gelmektedir. Kirliliğin nedenine bağlı olarak ciddi sağlık problemleri insanların yaşam kalitesi de düşmektedir. Bu yüzden de ciddi önlemler almak gerekmektedir. Sürdürülebilir kentlerin ekolojik boyutu sadece hava kalitesi ve atık yönetiminden oluşmamaktadır, aynı zamanda toplu taşıma ağları ve bisiklet ve yaya yolları ile çevreye uyumlu yaşam alanlarının yaratılması da demektir. Katı atıkların geri dönüşümü ve yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması da gene bu boyut altındadır.

Temiz Hava Hakkı Platformunun (THHP, 2016a; 2016b) hazırladığı rapora göre Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) hava kalitesi limitleri 81 ilin 41'inde aşılmış durumda ve Türkiye'de Çankırı ili DSÖ'nün hava kalitesi şartlarını sağlayan tek il konumundadır. Şehirlerde yaşayan insanların yaşam kalitesinin artırılması bağlamında özellikle ekolojik boyutu gerçekleştirmek için şehir yönetimlerine ciddi görevler düşmektedir.

Akıllı Kentler

Doğal, yapay ve sosyal çevrenin üzerine göç, yatırımlar, küresel ısınma, kirlilik vb. ile çöken baskılarla baş etmede, artık pasif mekânsal bir birim olmanın ötesinde, konut, istihdam ve çevre kalitesi gibi politika alanları üzerinden aktif bir özne olarak kent işaret ediliyor. Önceki dönemlerde, sanayi imalatı, hane halkı tüketimi ve ulaşım gibi sektörel bir iz sürerek ilerleyen sürdürülebilirlik politikalarında bugün kent, doğal bir niş/mevki olarak belirmektedir (Camagni vd., 1998; Egger, 2006).

Bu kapsamda değerlendirilebilecek akıllı kent, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, altyapılar, mimari, gündelik nesnelere ve bedenler ile birleşerek, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunların çözümüne yönlendirildiği yer olarak tanımlanır (Townsend, 2013). Avrupa Birliği'nce Dijital Tek Pazar oluşturulması amacıyla, Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında da telaffuz edilen ve de Avrupa Komisyonu'nunca 6 Mayıs 2015 tarihinde, üç temel başlıktan ve on altı farklı eylemden oluşan bir yol haritası sunulmuştur. Birlik, dijital ekonomi ve dijital toplum öngörüsünde akıllı kenti, geleneksel ağların ve hizmetlerin, bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla vatandaşlar ve iş çevreleri için daha etkin hale getirildiği yer olarak tanımlamaktadır (EC-DSM, 2016). Akıllı kentin, ekonomik kalkınma, küresel rekabet, sosyal içerme ve çevresel sürdürülebilirliği geliştireceği; alıcılar, uyarıcılar, merkezileşmiş işlem kümelenmeleri ile fiziksel durumu gözlemleyerek bilgi toplayacağı ve bu sayede halkı ve yöneticileri uygun karar ve eylemlere yönlendireceği ifade edilmektedir (Datta, 2015; Fischer vd., 2012).

Akıllı kent, bilhassa iklim değişikliği ile ilişkilendirilerek düşünüldüğünde, kaynak kullanımı ve düşük karbon salınımı duyarlılığının, kentsel ulaşım, binaların yalıtım ve aydınlatması gibi düzenlemelerle bütünleştiği bir kent olarak akla gelmektedir. Akıllı kent kavramında etkileşimli ve çözüm üreten bir kent yönetiminin tasvir edilmesinin yanı sıra güvenli kamusal alanlar ile yaşanan nüfusun ihtiyaçlarının yanıt bulduğu bir mekân canlanmaktadır (EC-DSM, 2016; EC, EIP-SCC, 2016). Akıllı kentin, bilişim ve iletişim teknolojileri geliştiren şirketlerin (IBM, Microsoft vb.) ürün geliştirme aşamalarını kentler ile ilişkilendirerek genelleştirmeleri neticesinde kavramsallaştığı şeklindeki tanımlama ise sermayenin mekânı dönüştürücü gücünü bize gösterir (Batty vd., 2012).

Akıllı kentin tanımlayıcı özelliği, dijital aygıtlar ve sahip olduğu dijital altyapının ürettiği büyük verilerdir (Kitchin, 2014). Kent ile ilgili gerçek zamanlı veriyi mümkün kılan bu aygıtların, planlama ve harekete geçme aşamalarında daha etkin, sürdürülebilir, rekabetçi, açık ve şeffaf bir sürecin sağlayıcısı olacağı

belirtilmektedir (Alazawi vd., 2011; Fischer vd., 2012; Alazawi vd., 2014). İlk aşamada akıllı kentin afetler ile mücadele ile ilişkilendirerek taşıdığı potansiyele, sonrasında ise muhtemel zayıflıklarına değinilecektir.

Afetlerle Mücadelede Akıllı Kentler ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Nüfus sayımlarının, arşivlerin, harita etütlerinin vasıtasıyla yöneticilerin ve teknik adamların kentler ve sakinleri üzerine uzun yıllardır veriler topladıklarını ve biriktirdiklerini biliyoruz. Bunun yanı sıra, işletmelerin yaptıkları ticari işlemler, etkileşim içinde oldukları pazarlar ve müşterileri üzerinden oluşturdukları veri kayıtları da, alım satımın tarihi kadar eskidir (Kitchin, 2014). Ancak, bu veriler, kısa erimli, kesintili ve kısıtlı bir mekânsal alana ilişkin olmaları nedeniyle, güncel ve devingen gereklilikleri karşılamada yetersiz kalabilmekte, gerçek zamanlı, tüm mekânı kapsayan ve devamlı bir veri kaydı tutulmasının ihtiyacı belirlemektedir. İhtiyacın, yüksek hacimli, süratli, zamansal ve mekânsal göndermeler içeren, ayrıntılı, kapsamlı ve bir kez kurulduktan sonra düşük maliyetli olması öngörülen bir sistem ile karşılanabileceği söylenmektedir (Kitchin, 2014). Verilerin akışı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, belli altyapıların ve süreçlerin gündelik hayata ve mekâna dâhil olması ile sağlanabilir. Bu kapsamda, veri toplamada kontrollü, otomatik ve gönüllü veri toplama usullerine başvurulur. Kentler için çoklu ağlardan, sürekli olarak otomatik biçimde toplanan veriler anlamlıdır. Kentsel toplu taşımada kullanılan ve iz sürmeye imkân veren akıllı kartlar, otomatik plaka tanıma sistemleri ile taşıtların takibini sağlayan sistemler, elektrik, doğalgaz gibi hizmetlerin faturalarını ölçümleyen akıllı sayaçlar otomatik veri toplamaya örnek olarak verilebilir. Akıllı kent, kente yayılmış ve türlü biçimde iliştilenmiş pek çok alıcı ve uyarıcılar ile hem ışık, nem, sıcaklık, hava basıncı, su seviyeleri, sismik aktiviteler gibi çevresel süreçler hem de kentsel hareketlilik, hizmet tedarikleri gibi kentsel süreçlere ilişkin veri toplamayı hedeflemektedir. Bu sayede kent sakinleri, işletmeler ve yöneticiler -tam burada ve şu anda- olan bitene ilişkin toplanan veriler ile yönlendirilirken, yapılan tasnifleme ve değerlendirmeler kente ilişkin gelecek tasarımlarının sağlam bir zemine oturtulmasını amaçlar (Fischer vd., 2012; Kitchin, 2014). Londra'nın ünlü kent gösterge panellerine benzer uygulamalar bugün ülkemizde de kimi belediyeler ve bakanlıklarca bilgilendirme maksadıyla kullanılmaktadır.

Akıllı kentlerin sahip olduğu bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısıyla doğal afetler ve insan kaynaklı afetlerle karşı karşıya kalındığında, idare, itfaiye, sağlık kuruluşları, güvenlik güçleri, sivil savunma ekipleri, trafik müdürlükleri vb.

ile vatandaş arasında hızlı, eşgüdümlü doğru bilgi akışını sağlamada üstünlüğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Akıllı kentlerde toplanan veriler gündelik olağan akışın rayından çıktığı afet anlarında erken uyarı ve tespit çabalarında hayati önem taşımaktadır. Kente ilişkin, gerçek zamanlı veri toplayan kablosuz sensor ağları, coğrafi bilgi sistemlerine dayanılarak oluşturulmuş, sensor ağlarının sağladığı veriyi yorumlamayı olanaklı kılacak olan bağlam ile karmaşık verilerin değerlendirilmesinde kullanılacak olan bir veri çözümleme çerçevelerinin varlığı önemlidir (Fischer vd., 2012). Örneğin, bu sayede güç kaynaklarından akış kesilebilir, gaz basıncı düşürülebilir, santrallerin faaliyetleri durdurulabilir ve felaketin katlanmasının önüne geçilebilir. 2011 yılında deprem ve tsunami ile sarsılan Japonya'da mobil operatörlerin ve teknoloji sağlayıcılarının planlama, acil durum ve iyileştirme safhalarında aktif bir rol aldığına değinilmektedir. Kentlerin bilgi toplama kabiliyetleri, veri analizi becerileri, akıllı/bilgisayar destekli ikaz sistemlerinin varlığı afetin etkisinin azaltılmasında ve afete maruz kalan bölgenin kısa sürede kontrol altına alınmasında etkili olmuştur. Trafik akışı, trenlerin seyri, havalimanlarına inişler, yeraltı trenin işleyişi, gaz istasyonları ve nükleer santraldeki faaliyet en kısa sürede afete ilişkin uyarılmış, cep telefonu kullanıcıları afetle ilgili bilgilendirilmiştir. Akıllı kentlerin, veri depolama ve paylaşmadaki kabiliyeti, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısıyla verileri etkin biçimde toplama, çözümleme ve yeniden ilgili birimlere dağıtmadaki başarısı, kentin afete karşı esnekliğinin ve hazırlığının tayin edici unsurudur. Tüm paydaşlar ile irtibatın sağlanması için mobil operatörlere yönelik gereken güçlendirmelerin yapılması ve operatörlerin diğer sensör ağlar ile ilişkilendirilerek, afet bölgesinde hava şartları, rüzgâr, radyasyon, su seviyesi vb. hakkında bilgi akışının sağlanmasında mobil operatörlerden faydalanılması istenilmektedir (GSMA, 2013).

Dikey ve yatay iletişimin gerekli şekilde sağlanmasının, zararın en aza indirilmesi ve kayıpların önlenmesinde önemi bilinmekle birlikte, iletişimin afet sonrası en temel zorluklardan biri olduğu kabul edilmektedir. Hızlı veri erişimi, zamanında ve güncellenen bilgilendirmelerin varlığı, bilgilerin ölçülmesi ve bağlantı imkânlarının çeşitliliği, iletişimin sağlanabilmesi için önemlidir. Dikey iletişimde, durumun yukarıya doğru biçimde raporlanması, afet kumanda merkezlerince kararların verilmesinde ve değerlendirmeler neticesinde aşağı birimlere, yerinde talimatların verilmesi ise sahada atılacak adımların uygunluğunda tayin edicidir. Dikey ve yatay üniteler ile eş güdümlü bir ele alış için hem bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı hızlı bilgi akışı hem de çevrimdışı iletişim olanaklarının varlığı hassas bir meseledir. Bu bağlamda, doğal afetler ve insan kaynaklı afetlere hazırlık için önceleri simülasyon ve eğitimlere

verilen ağırlığın, son yıllarda siber güvenlik, uyarıcılar, lojistik, bilgi yönetimi gibi alanları da kapsar biçimde genişlediği gözlemlenmektedir (Meissner vd., 2002).

Akıllı Kentlerin Toplumsal ve Ekonomik Boyutu

Akıllı kentlerdeki işleyişte, teknoloji sağlayıcılarının, yazılım şirketlerinin, haberleşme operatörlerinin ve onlar arasındaki karşılıklı işbirliğinin belirleyici olduğu, bu bağlamda akıllı kentlerin bulut bilişim hizmetleri, veri analizi, mobil işletim, nesnelerin interneti vb. teknolojiler için yatırım ve iş fırsatları sunduğu ortadadır. Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Bulut Girişimi'ni (European Cloud Initiative) başlatacağını duyurması, 2013 yılında dijital verilerin yüzde 20'sinin bulutta depolandığı, 2020 yılına gelindiğinde bu oranın yüzde 40'a çıkarılmasının amaçlandığı düşünüldüğünde, akıllı kentin yazılım ve donanım şirketlerinin geliştirdikleri ürünler için uzun erimli pazar imkânı barındığı görülür (Akses, 2015). Akıllı kentin vaat ettiği girişimci kentleşme modeli, hizmet ve bilgi ekonomisini önceleyen, bilgi ve iletişim teknolojileri ve onların beslediği yan sektörlerdeki gelişim ile beşeri ve sosyal sermayeye yatırımların kent- sel kalkınmayı sağladığı bir modeldir (Datta, 2015). Akıllı kentlerin, kentleşmeyle kalkınma ve modernliğin izinin sürüldüğü yirmi birinci yüzyıl reçetelerinden yalnız biri olduğu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ise bu yüzyılda, Mitchell'in ifade ettiği gibi tıpkı Antik Yunan Polis'inde agoranın merkeziliğine denk bir yeri olduğu notu düşülmelidir (Mitchell, 1995). Asya, Latin Amerika ülkelerinde ve ülkemizde "sanayileşmeyle kentleşme"ye bir alternatif gibi sunulan ve de bir "girişimci kentleşme" modeli olan akıllı kentlerde belli sektör- lere yapılan yatırımlar ile kentsel kalkınmanın sağlanacağını öngörülmektedir.

Türkiye'nin Akıllı Kentleri

Türkiye'ye ilişkin olarak hazırlanan Akıllı Kentler Değerlendirme Raporu'nda, (2016), akıllı kentlerin oluşturulmasında finansman güçlüklerine değinilmektedir. Akıllı kent projelerinin, belediyeler düzeyinde, Akıllı Kent Otomasyonu Bilgi Sistemi (AKOS) kapsamında, e-devlet uygulamasına altyapı oluşturmak ve deprem risk haritaları hazırlanmak amacıyla uygulamaya konulduğu ve bu dönüşümler ile GSYİH'de yüzde 15 artış sağlandığı belirtilmiştir. Bu kapsamda, Yönetim Bilgi Sistemi (MIS), Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS), Mobil Uygulamalar, Kent Sayısal Haritaları, Akıllı Sinyalizasyon, Akıllı Bina Mimarisi, Yenilenir Enerjiye ilişkin girişimler, Atık Yönetim Sistemi, E-Belediye, T-Belediye,

Kiosk ve Mobil Belediye'nin faaliyete geçirilmesi sayılabilir (Akgül, 2013; Tarhan vd., 2013).

Ayrıca raporda, Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin Akıllı Kent Endeksi ile hesaplanan dijital puanlarının (dijital hizmetler, dijital operasyonlar ve dijital platformları içeren), işletmelerin dijital skorunun önüne geçtiğine değinilmiştir. Bu rapor bulguları neticesinde ülkemizde, kentleşmenin dijitalleşmeyi ivmelendirdiğini söylemek yanlış olmaz (Teknokulis, 2016; Akıllı Kentler, 2016). Castells'in (1989) akış mekânına geçiş biçiminde ifade ettiği, ağ toplumunun yükselişi ve küreselleşmeye ilişkin değerlendirmesinde, yatırımları ve kalifiye iş gücünü çekmek için kentlerin birbirleriyle rekabetin içine sokulduğu değerlendirilmesiyle, akıllı kent yatırımlarını çekmek isteyen kentlerin dijitalleşme yarışına girebileceği öngörüsünde bulunulabilir. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanan 2015-2018 yılı Bilgi Toplumu Stratejisinin Yenilenmesi Projesi ve Eylem Planında akıllı kentler, düşük karbonlu ekonomiye geçişte bir çözüm olarak telaffuz edilmiştir. Proje kapsamında, Bilgi Teknolojileri Sektörü, Genişbant Altyapısı ve Sektörel Rekabet, Nitelikli İnsan Kaynağı ve İstihdam, Toplumsal Dönüşüm, Bilgi Güvenliği, Kişisel Bilgilerin Korunması ve Güvenli İnternet, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Yenilikçi Çözümler, İnternet Girişimciliği ve e-Ticaret ile Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık ve Etkinlik gibi çalışma alanları tanımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Türkiye Bilişim Vakfı, Akıllı Kent Değerlendirme Raporu'na ilişkin sunuşunda İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Antalya, Gaziantep ve Konya kentlerinin, on yıl içinde üreteceği GSYİH'nin yüzde 17'sinin çeşitli doğal afet tehditleri sebebiyle risk altında olduğu ileri sürmüştür. Bu değerlendirme göz önünde tutulduğunda afetlerle mücadele ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların ilişkiselliği ve yerindeliği kavranabilir (Akıllı Kentler, 2016).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2020-2023 yılları için hazırladığı Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı ise veriye dayalı kendi kendini yöneten kentler için kapsamlı bir tasarım sunmaktadır. Çok ölçekli bir iş bölümü tasnifi ve dayanışma öngören ve ekosistem paydaşları olarak tarif edilen çok aktörlü bir süreç ile yürütülmesi amaçlanan Eylem Planının 15. Maddesi altında düzenlenen "Afet ve Acil Durum Yönetimi Bileşeninin Olgunluğunun Arttırılması" hedefinde sorumlu kuruluşlar olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü yer almaktadır. Bu eylem kapsamında, akıllı kentlerin ihtiyaçları ve sunduğu çözümler uyarınca, afet ve acil durumlarda risk ve zararın azaltılması, planlamanın ve müdahalenin iyileştirilerek etkinliğin arttırılması, sivil savunma yönetiminin

güçlendirilmesi, yerel düzeyde gerekli uyarlamaların yapılması ile tüm ölçeklerden aktörler arasında yönetişimin güçlendirilmesine dönük adımlara değinilmektedir. Eylem planının yüksek kritiklikte ve zor bir hedef olarak tanımlandığı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Bileşenin Arttırılması” hedefine, kentsel süreçlerin yaşamın her anını ve uzamı bütünüyle kuşattığı günümüzde akıllı kentler ekseninde altyapılar ve bilgi-iletişim sistemleriyle ilişkilendirilerek somutlaştırılarak erişilmesi amaçlanmaktadır (TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019).

Akıllı Kentlerin Eleştirel Bir Okuması ve Değerlendirilmeler

Akıllı kentin, eleştirel bir okuması, piyasa ve teknoloji tabanlı çözümler sunan bu kentsel, mekânsal projenin, Harvey (2001)'in mekânsal çözümler (spatial fix) olarak tarif ettiği, neoliberalizmin kriz döngüsünün mekânsal bir çözüm üretilerek aşıldığı ve de para-meta döngüsündeki tikanıkların üstesinden mekânsal çözümler ile gelindiğine ilişkin değerlendirilmesi üzerinden yapılabilir. Diğer yandan bilgi ve iletişim teknolojileri üzerinden sağlanan verilerin bağımsız ve objektif olduğunun kabulü, yalnız verilerin, verileri anlamlandırma teknik uzmanlıkların sınırlıklarını değil, verileri iletme, işleme, analiz etme süreçlerine dâhil olan kimselerin olası etkilerini de yok sayma manasına geldiğinden belli riskler taşır. Verileri düzenleyici ve denetleyici birimlerce tayin edilen erişim ve diğer işlemlere ilişkin sınırlandırmaların varlığı da bilgi ve iletişim teknolojileri üzerine kurulu bir düzene ilişkin kısıtlıkların olduğunu göstermektedir (Kitchin, 2014). Kentin bilgi sistemleri üzerinden yönetilmesini işaret eden akıllı kent, teknokratik bir kentsel yönetişimini işaret etmektedir. Bu anlamda müzakere kabiliyetinden yoksun kesimler pahasına, “teknokratik, yönetsel ve girişimci” bir devletin, “vatandaş devleti” ne tercih edilmesi riskini taşımaktadır (Swyngedouw, 1996). Araçsal aklın ve de teknolojik çözümlerin kökleşmiş yapısal sorunların üstesinden gelinmesinde yetersiz kalacağı, farklı mekânların ve farklı toplulukların farklılaşan nitelikleri uyarınca sosyal, kültürel ve ekonomik alanda tamamlayıcı çabalarla desteklenmesinin gerekliliği not düşülmelidir (Datta, 2015). Diğer yandan, akıllı kentlerin işleyişinin bilgi ve iletişim teknolojileri ile iç içeliği, kentsel hizmetleri ve kentsel mekân, virüs, sistem hataları, bilgisayarların çökmesi ve de bilgisayar korsanlarına karşı kırılganlaştırma riski taşımaktadır. Su, elektrik, demiryolu vb. kentsel altyapılara ilişkin siber saldırıların ihtimali, doğal afetlerle mücadelede de akıllı kentin sınırlılıklarını gösterir (Kitchin, 2014). Literatürde, akıllı kentlerde, güç ilişkilerinin dijital alana taşındığına değinilmektedir. Bu çerçevede, “dijital içirme”nin sağlanması, diğer bir ifadeyle kişi ve grupların dijital alana dâhil

olması hususunda fırsat, erişim, bilgi ve kabiliyetlerin geliştirilmesi için önlemlerin alınıp, ilerleme kaydedilmesi çok büyük önem taşır. Aksi halde, akıllı kentte, kentsel planlama ve yönetimin siyasi elitler ile ayrıcalıklı sınıfların istek ve çıkarlarına teslim edilmesi ihtimali belirir.

Ülkemizde, dijital içermenin ne oranda gerçekleştiğine ilişkin fikir yürütmeye olanak verebileceği gayesiyle kimi istatistiklere karşılaştırmalı olarak değinmek anlamlı olacaktır. Türkiye’de 2016 yılında, 43,2 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır, bu sayı nüfusun yüzde 55,9’una karşılık gelirlerken (Internet Live Stats, 2016) bu sayı Ocak 2020 yılında 62,07 milyona ulaşmıştır, bu sayı nüfusun %74’üdür (Kemp, 2020). Dünya Bankası verileri ise 2014 yılında her 100 kişiden 51’nin son on iki ayda internete erişimi olduğunu göstermektedir. 2018 yılında ise nüfus içerisinde internet kullanıcılarının oranı %71’dir. Veriler ancak karşılaştırmalı biçimde incelendiğinde anlam ifade edeceğinden 2018 yılında, her 100 kişiden Danimarka’da 97’sinin, Birleşik Krallıkta 95’inin, Brezilya’da 70’inin, Afganistan’da ise 14’ünün internete erişimi olduğu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir (The World Bank, 2019). Bu anlamda, dijital içermenin geliştirilmesi çabaları akıllı kent kapsamında kent hakkının bir görünümü olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. 2015 yılında, Hindistan Dholera akıllı kent projesi üzerinden yapılan bir inceleme, dijital içermenin sağlanmamış olduğu bir denklemde, dijital teknolojilerin bilginin, gücün ve gelirin dağılışındaki belirleyiciliğinin sosyal adaleti tesis etmedeki yetersizliğine değinilmiştir (Datta, 2015). Akıllı kent ile erişilmesi hedeflenen sosyal ölçütlerin ve katılımın sağlanamadığı bir durum, akıllı kent idealinin ekonomik alanla sınırlı bir görünümü haline gelir. Bunun yanı sıra, akıllı kentlerde, bireylerin ve toplulukların eylemlerinin ve işlemlerinin izleniyor ve kaydediliyor olması, gözetim toplumunun özgürlükler aleyhine yükseliyor olmasına dikkat çekilerek eleştirilmektedir (Kitchin, 2014). Son olarak, akıllı kentlerdeki katılım ve birlikte karar almanın sağlanabilmesi için dijital vatandaşlık üzerindeki vurgunun, ancak sosyal, politik, coğrafi ve ekonomik anlamda dışlanmış vatandaşların kent işleyişini sorgulayarak şekillendirebildiği bir ortamda gerçekleşebileceği hatırlanmalıdır.

Afetlerin, Sürdürülebilir Kentler Ve Akıllı Kentler Açısından Değerlendirilmesi

Sürdürülebilir kentler kavramı daha çok şehirde yaşayanların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik olduğundan dolayı doğal afetler öncesinde ve afetlere hazırlıklı olmak anlamında önem kazanırken; akıllı kentler doğal afet sonrasında acil müdahale gerektiği durumlarda özellikle zorunlu hale gelmektedir. Doğal

Afetlerin yüzde 61'i depremlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'deki 81 ilin 55'i birinci derecede deprem bölgesindedir. Nüfusun yüzde 98'i deprem açısından riskli bölgede yaşamaktadır. Türkiye yaşadığı en büyük doğal afet felaket resmi rakamlara göre 32.962 kişinin hayatını kaybettiği 1939 Erzincan depremidir (TMMOB, 2012)

Marmara (Gölcük-Kocaeli) Depremi

7,8 şiddetinde 17 Ağustos 1999 da merkez üssü Gölcük olan depremde 17.408 kişinin hayatını kaybetmesinin yanında 43.953 kişi de yaralandı. 327.871'i konut, 48.508'i işyeri ve bunların da 112.724'i yıkık ve ağır hasarlı bina olmak üzere toplamda 376.479 konut ve işyerinde hasar tespit edilmiştir. Toplamda 16 milyon insanın farklı düzeylerde etkilendiği düşünülmektedir (TMMOB, 2012).

Marmara Depremi özellikle Gölcük'ün bağlı olduğu Kocaeli başta olmak üzere, Sakarya, Yalova, Bolu ve Düzce illerini ciddi düzeyde; İstanbul, Bursa ve Eskişehir illerini ise ikincil düzeyde etkilemiştir. Bu yedi şehrin nüfus içindeki payı yüzde 23 iken GSYİH içindeki payı da yüzde 35'dir. Türkiye'deki üretimin üçte biri, sanayi üretiminin yarısı ve ihracatın yarısından fazlası da bu bölgeden yapılmaktadır. Ciddi şekilde etkilenen dört şehrin nüfus içindeki payı yüzde 4 olmasına rağmen GSYİH içindeki payı nüfusun iki katına yakın yani yüzde 7'nin üzerindedir.

Tablo1. Marmara Depreminin Makroekonomik Maliyetleri (Milyar Amerikan Doları)

	TÜSİAD	Şehir Odası	Plancıları	Dünya Bankası
DOĞRUDAN MALİYETLER	10	6,6-10,6		3,1-6,5
Mesken	4	3,5-5		1,1-3
Şirket	4,5	2,5-4,5		1,1-2,6
Altyapı	1,5	0,5-1		0,9
DOLAYLI MALİYETLER	2,8	2-2,5		1,8-2,6
Katma-Değer Kaybı	2	2-2,5		1,2-2
Acil Yardım Harcamaları	0,8	-		0,6
Toplam Zarar Maliyetleri	13	9-13		5-9
İKİNCİL ETKİLER				
Cari Açık Kayıpları	2	-		3
Mali Kayıplar	2	5,9		3,6-4,6
İş kayıpları (bölgedeki işgücünün %)	-	-		%20-50

(Bibbee vd., 2000)

Marmara Depreminin ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutlarını inceleyecek olursak “Sürdürülebilir Kentler” kavramının önemi ortaya çıkacaktır. Bir kentin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yerel yönetimlere ciddi görevler düşmektedir. Bir şehrin sürdürülebilirliği arttırıldığı takdirde doğal afetlere savunmasız yakalanma olasılığı azalacaktır.

Dünya Bankasının 1999 Türk (Marmara) Depremlerinin Ekonomik Etkilerini araştırdığı rapor; ekonomik altyapıda ortaya çıkan hasar, üretime (girişimcilere) olan etkisi, finansal sisteme olan yükü ve doğal afetin toplam ekonomik maliyetleri alt başlıkları altında yaşanan doğal afetin ekonomik etkilerini incelemiştir (Bibbee vd., 2000).

Deprem sonrasında enerji, ulaşım ve haberleşme alanında neredeyse bütün altyapı zarar görmüştür. Elektrik, su, kanalizasyon hatlarının yenilenmesi yani altyapı maliyetleri gibi doğrudan maliyetlerin yanı sıra dolaylı maliyetler ve ikincil etki diye adlandıracağımız maliyetler de söz konusudur. Depremin makroekonomik maliyetleri Tablo 1’den detaylı bir şekilde görülebilir. TÜSİAD’ın tahminine göre depremin Türkiye ekonomisine toplam maliyeti 30 milyar dolardır.

Marmara depreminin sosyal boyutunun en temel göstergesi özellikle Gölçük’te yaşayan beş kişiden biri yaşamını kaybetmiştir. Evleri ve işyerleri yıkılan insanlar için geçici barınaklar oluşturulmuş. Yüzde 20-50 arasında işgücünün işini kaybettiği de hesaba katılacak olursa diğer illere göç etmek zorunda kalmışlardır. 43 okul tamamen yıkılmış, 377 tanesi de ciddi anlamda hasar almıştır. Yaklaşık 25 bin öğrencinin başka okullara transferi gerçekleşmiştir. Bunun da ekonomik olarak maliyeti 1999-2000 öğretim yılı için yaklaşık 100 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. 28 sağlık merkezi ve 10 hastane ciddi hasar almıştır. Sağlık altyapısının da maliyeti 40 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Afet ve acil durumlar için belirlenme alanlarının yeterliliğini İzmit için inceleyen Gerdan ve Şen (2019) bu alanların erişilebilirlik açısından yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Marmara depreminin ekolojik boyutuna bakılacak olursa en temel sorunun yerleşim yerinin fay hattı üzerine kurulması ve büyük ölçekli şehirleşmenin gevşek zemin üzerinde oluşmasına izin verilmesi olduğu açıktır. Bir de bunlara yetersiz inşaat malzemesi kullanımı eklendiğinde depremin etkisi yıkıcı olmuştur. 1995 yılında Japonya’da yaşanan aynı büyüklükteki depremde hiçbir can kaybının olmaması da olayın vahametini arttırmaktadır.

Akıllı Kentler kavramı açısından 1999 yılında cep telefonu ve internet kullanımının günümüze göre kısıtlı olmasının yanında deprem sonrasında bölge de

elektrikler kesilmesiyle birlikte cep ve telefonlarda devre dışı kalmıştır. Bu da özellikle ilk müdahale ve ilk yardım aşamasında ciddi sorunlara yol açmıştır.

Sonuç

Türkiye nüfusunun yüzde 98'i deprem bölgelerinde yaşamaktadır. Türkiye'de en büyüğü 1939 ve 1999 depremleri olmak üzere bir yıl için de yaklaşık bin adet küçükü büyüklü deprem gerçekleşmektedir. En son 2011 yılında yaşanan Erçiş-Van merkezli depremde 604 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunların yanı sıra Karadeniz Bölgesinde doğaya aykırı yani nehir yataklarına yapılan çarpık yapılaşma sonucunda ortaya çıkan sel felaketleri de mevcuttur.

Kentlerin doğal ve yapılı çevresinin mahiyetinin ve kent sakinlerinin hazırlığı, doğal afetlerin yıkım seviyesinde belirleyicidir. Afetlerle mücadelede doğal, yapılı çevre ve kent sakinleri üzerine dönüştürücü idealleri ile sürdürülebilir ve akıllı kentlerin anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Sürdürülebilir Kentler, doğayla uyumlu, kentte yaşayanların hayat standartlarını arttırmayı amaçlayan ve çevreye saygılı kent oluşturmakla ilgidir. Bu özellikleri sağlayan kentler de doğal olarak doğal afetlere karşı daha duyarlıdır. Akıllı Kentler ise kentin idari yapısında görevli personelle (itfaiye, hastane, güvenlik güçleri) kentte yaşayanlar arasında bilgi ağının kurulması ve bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili olduğundan afet sonrasında müdahalenin çabuk ve hızlı gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır.

Sürdürülebilir Kentler, şehri "gelecek kuşaklar"a ve olası afetlere karşı hazırlamakta iken Akıllı Kentler ise bilgi iletişim ve bilişim teknolojileri ile afete hazır bir planlama ve politika izlemenin, bilgi iletişim ve bilişimin araçlarının bu süreçlere aktif biçimde dâhil edilmesi ile olanaklı olabilecektir. Bu tek başına yeterli değildir ama gerekli bir koşuldur.

Extended Abstract

The Sustainable and Smart Cities: Marmara Earthquake

*

Dilek Çetin

Yağmur Kara

Zeynep Ceren

Henriques Correia

ORCID: 0000-0002-0854-8746

ORCID: 0000-0001-5377-5561

ORCID: 0000-0002-1080-4905

Sustainable development sets foundation of social, economic and environmental policies countries across world. In 2018, 55.3% of the world population lives in cities and this ratio is expected to exceed 75% in 2030. In this context, the growth of cities should be monitored and regulated. The cities, without a forward looking city policy, are in desperate straits towards to disasters. While ensuring that city is harmonized with the nature, enhancing life quality should also be pursued. The policies of sustainable city aim to ensure harmony between the men and the nature, by doing so preparing the city to disasters. Whereas smart city policies have potential to contribute cities' recovery by means of information and communication technologies. Thus, the cities would not be desperate against the disasters.

“Sustainability” concept emerges in the aftermath of the Second World War with the debates on whether world will continue to be a habitable place or not (Kidd, 1992). Club of Rome was assembled in 1968 with its emphasis on physical growth has its limits and published their report on “Limits to Growth” in 1972. In this report, it is exerted that solely focusing on the economic growth is causing destruction on the ecology (Meadows, 1972). Moreover, denial of dependency among socio-economic development and nature cannot be maintained.

Sustainable cities emerge as keystone to sustainable development and the cities lacking forward looking city policy are more susceptible to disasters. Although it is hard to define sustainable cities, there is consensus that it can be analyzed through the terms of equality of resource usage between the generations, protection of natural environment, low usage of non-renewable resources, distribution of economic power, social self-confidence, individual welfare and basic human necessities (Hardoy et al., 1992). Sustainable city, in

sum, is city where economic, social and physical development is seen together in harmony (Soegijoko et al., 2001).

The core purpose of forming a sustainable city is to harmonize the city and its denizens, to increase the quality life of individuals and to maintain an environment that ensures the rapport of the city with its nature (Yazar, 2009; Altuntaş, 2012). In this regard, three dimensions, economic, social and ecological, are equally set at the core of sustainable cities. The economic dimension of sustainable cities involves assuring just distribution of wealth, generating new employment areas, solving issues of infrastructural accessibility, monitoring city's industrial structure while ensuring its competitiveness. Thus, low rates of criminal records, low unemployment rate and fair income equality are used as an indicator of sustainable city from an economic perspective. Sustainable cities' social dimension is also multi-layered, it covers the local governments' responsiveness the social needs of people living in the city through means of facilities as libraries, health centers, community centers for strengthening interactions among denizens.

Sustainable city's ecological component stands for ensuring environmentally friendly living spaces and spreading environmental consciousness to generate higher life quality for all components of its nature, including its human denizens. In the literature, quality of the air has counted among primary indicators and for that account, exceedance of Sulphur dioxide (SO₂) and particulate pollution (PM₁₀) are set significant to be monitored for the days in a year. Besides global climate change impacts are defining for sustainable city policies with numerous wide-range indicators as number of cars (consumption of fuel), the number of air conditioning, the number of bicycles etc. In relation to disaster management, sustainable city policies are defining mostly in advance to time when actual disasters occur. Sustainable cities contribute to disaster preparedness by caring and improving social, economic, and ecological components of the city.

On the other hand, smart cities are emerged as a recent phenomenon that include usage of information and communication technologies, infrastructures in interaction with daily objects to overcome social, economic, and environmental issues at stake (Townsend, 2013). In this regard, European Union sets a road map with three main headlines and sixteen different actions in Europe 2020 Strategy to form a Digital Single Market (EC-DSM, 2016). Smart cities appear as new endeavor to ensure economic development, global competitiveness, social inclusion, and environmental sustainability (Datta, 2015;

Fischer et al., 2012). Smart cities aspires to achieve resource consumption sensitivity with its low carbon policies to contribute climate change mitigation. Inclusion of digital instruments and infrastructure with big data appears as core of smart city policies (Kitchin, 2014).

In times of natural or human-made disasters, smart cities have potential to coordinate fire service, health institutions, security forces, civil service organizations, traffic directorate etc. by means of their information and communication technology infrastructures. As disasters would be detected timely by gathering the real-time data, it would provide an advantage for taking necessary measures (Fischer et al., 2012). Thus, actions such as power flow cut, curtailing gas pressures, halting operation of power plants would tremendously contribute to eliminate or to reduce disasters' destructive effects. Smart city policies have been becoming particularly mandatory in case emergency response is required in the aftermath of a natural disaster.

Its known that 61 percent of natural disasters are caused by earthquakes, whereas 55 of the 81 provinces in Turkey is in the first-degree earthquake area and 98 percent of the population lives in an earthquake-risky area. On 17th of August 1999, Marmara earthquake hit as Gölcük its epicenter with 7.8-magnitude. Its recorded that 17,408 people lost their lives, and 43,953 people were injured. A total of 376,479 houses and workplaces were damaged, including 327,871 residences, 48,508 workplaces and 112,724 destroyed or severely damaged buildings. A total of 16 million people is thought to be imposed to earthquake on various levels. (TMMOB, 2012). According to TUSİAD, total cost of earthquake is approximately 30 billion Dollars.

Against this background, cities emerge as a niche in disaster mitigation and management alongside a national or sectoral disaster management policies. In Turkey, Marmara earthquake with its record of highest loss from a disaster needs to be revisited with reconsidering in line with sustainable and smart city policies. This study asserts that governments should transform from fatalistic, curative, reactive to self-confident, protective, and pro-active. It's clear that adapting sustainable and smart city policies have potential to contribute both city and national level disaster management and mitigation strategies.

Kaynakça/References

Akgül, M.K. (2013) 'Kentlerin e-dönüşümü, akıllı kentler', 15 Mart 2016 tarihinde <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/kentlerin-e-donusumu-akilli-kentler/416> adresinden erişilmiştir.

- Akıllı Kentler (7 Mart 2016) *Akıllı kentler değerlendirme raporu*. 15.03.2016 tarihinde <http://www.akillikentler.org/akilli-kentler/2051/6/akilli-kentler-degerlendirme-raporu.html>. adresinden erişilmiştir.
- Akses, S. (2015) *AB'de dijital tek pazarın oluşturulmasına doğru, iktisadi kalkınma vakfı değerlendirme notu*. No:133, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı
- Alazawi, Z., Alani, O., Abdjljbar, M.B., Altowajri, S. ve Mehmood, R. (2014) A smart disaster management system for future cities. *Proceedings of the International Workshop on Wireless and Mobile Technologies for Smart Cities*, Philadelphia, ABD, 11- 14 Ağustos.
- Alazawi, Z., Altowajri, S., Mehmood, R. ve Abdjljbar, M.B. (2011) Intelligent disaster management system based on cloud-enabled vehicular networks. *ITS Telecommunications (ITST), 11th International Conference*, St. Petersburg, Russia, 23-25 Ağustos.
- Altuntaş, A. (2012) Sürdürülebilir toplumlar ve metropollerin baskılarında kurtulmak için alternatif bir yol: Sürdürülebilir kentler, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 135-148.
- Batty, M., Axhausen, K.W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M. ve Portugali, Y. (2012) Smart cities of the future. *UCL Working Papers Series No:188*, London, University College London, Center for Advanced Spatial Analysis.
- Bell, S. ve Morse, S. (2008) *Sustainability indicators, measuring the immeasurable?*. Earthscan: London
- Bibbee, A., Gönenç, R., Jacobs, s., Konvitz, J. ve Price, R. (2000). Economic effects of the 1999 Turkish Earthquakes: An interim report. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 247, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/233456804045>.
- Brown, L. (1981) *Building a sustainable society*. New York, Norton.
- Bugliarello G. (2006) Urban sustainability: Dilemmas, challenges and paradigms. *Technology in Society*, 28, 19-26.
- Camagni, R., Capello, R. ve Nijkamp, P. (1998) Towards sustainable city policy: An economy-environment technology Nexus. *Ecological Economics*, 24(1), 103-118.
- Castells, M. (1989). *The informational city: Information technology, economic restructuring, and the urban-regional process*. Oxford: Basil Blackwell Press.
- Clark, W.C. ve Dickson, N.M. (2003) Sustainability science: The emerging research program. *Proceedings of the National Academy of Science*, 100(14), 8059-8061.
- Datta, A. (2015) New urban utopias of postcolonial India. Entrepreneurial urbanization'in Dholera smart city. *Gujarat', Dialogues in Human Geography*, 5(1), 3-22.
- Egger, S. (2006) Determining a sustainable city model. *Environmental Modelling & Software*, 21 (9), 1235-1246.
- European Commission, Digital Single Market (DSM) (2016) *Smart cities*. 15.03.2016 tarihinde <https://ec.europa.eu/digital-single-market/smart-cities> adresinden erişilmiştir.
- European Commission, Smart Cities and Communities (EIP-SCC) (2016) *The European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities*. 15.03.2016 tarihinde <http://ec.europa.eu/eip/smartcities/> E adresinden erişilmiştir.

- Fischer, J., Redlich, J.P., Scheuermann, B., Schiller, J., Günes, M., Nagel, K. ve Sombrutzki, R. (2012) From earthquake detection to traffic surveillance about information and communication infrastructures for smart cities. In Haugen Ø., Reed R., Gotzhein R.(ed.) *System Analysis and Modeling: Theory and Practice* içinde (s.121-141).Berlin Heidelberg, Springer Press,
- Gerdan, S. ve Şen, A. (2019). Afet ve acil durumlar için belirlenmiş toplanma alanlarının yeterliklerinin değerlendirilmesi: İzmit örneği, *İdealkent*, 28 (10), 962-983.
- GFN, Küresel Ayak İzi Ağı (2015). Global Footprint Network, World Footprint. 15.02.2016 tarihinde http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/world_footprint/ adresinden erişilmiştir.
- GSMA (2013) Smart cities, smart city resilience learning from emergency response and coordination in Japan. 15.03.2016 tarihinde <http://www.gsma.com/connectedliving/smart-city-resilience-learning-from-emergency-response-and-coordination-in-japan/> adresinden erişilmiştir.
- Hardoy, J.E., Mitlin, D. ve Satterthwaite, D. (1992). *Environmental problems in third world cities*, London, Earthscan.
- Harvey, D. (2001) Globalization and the "Spatial Fix". *Geographische Revue*, 2001/2, 23-30.
- Handl, G. (2020) *Introductory Note - Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. 15.08.2020 tarihinde <https://legal.un.org/avl/ha/dunche/dunche.html> adresinden erişilmiştir.
- Holden, M., Roselan, M., Ferguson, K., ve Perl, A. (2008) Seeking urban sustainability on the world stage, *Habitat International*, 32, 305-317.
- Internet Live Stats (2016) Turkey Internet Users. 01. 05.2020 tarihinde <http://www.internet-livestats.com/internet-users/turkey/>. adresinden erişilmiştir.
- Kalkınma Bakanlığı (2015) 2015-2018 *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Ankara
- Kates, R., Clark W. ve Corell, R. (2001) Sustainability science. *Science*, 292 (5517), 641-642.
- Kates, R.W., Parris, T.M. ve Leiserowitz, A.A. (2005). What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47(3), 8-21.
- Kemp, S. (2020). *Digital 2020: Turkey*. 15.08.2020 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey> adresinden erişilmiştir.
- Kidd, C.V. (1992) The evolution of sustainability. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 5(1), 1-26.
- Kitchin, R. (2014) The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79(1), 1-14.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. ve Behrens, W. W. (1972) *The limits to growth*, Universe Books.
- Meissner, A., Luckenbach, T., Risse, T., Kirste, T. Ve Kirchner, H. (2002). Design challenges for an integrated disaster management communication and information system. *The First IEEE Workshop on Disaster Recovery Networks*, New York, ABD.
- Mitchell, W.J. (1995). *City of bits. Space, place*. Cambridge, MA, MIT Press.

- Rees, W.E. (1992) Ecological footprints and appropriated carrying capacity: What urban economics leaves out. *Environment and Urbanization*, 4(2), 121-130.
- Soegijoko, B., Tjahjati, S., ve Kusbiantoro, B.S. (2001) Globalization and the sustainability of Jabotabek, Indonesia. Lo, F. ve Marcotullio, P. J. (ed.) *Globalization and the Sustainability of Cities in Asia Pacific Region*, United Nations Press.
- Swyngedouw, E. (1996) 'Reconstructing citizenship, the re-scaling of the state and the new authoritarianism: Closing the Belgian Mines'. *Urban Studies*, 33(8), 1499-1521.
- Tanguay, G.A., Rajaonson, J., Lefebvre, J.F. ve Lanoie, P. (2010) Measuring the sustainability of cities: An analysis of the use of local indicators. *Ecological Indicators*, 10, 407-418.
- Tarhan, C., Coşkun, Z. ve Zülfişar, C. (2013) Deprem bilgi sistemi. 2. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, MKÜ, Hatay, Türkiye, 25-27 Eylül.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2019). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı* (2019). 5.05.2020 tarihinde <https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlani.pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Teknokulis (1 Mart 2016) *Türkiye akıllı kent değerlendirme raporu yayınlandı*. 15.03.2016 tarihinde <http://www.teknokulis.com/haberler/guncel/2016/03/01/turkiye-akilli-sehirler-degerlendirme-raporu-yayinlandi>. adresinden erişilmiştir.
- Temiz Hava Hakkı Platformu (THHP), (2016a) *Türkiye hava kirliliği raporu:İllere göre PM10 Analizi*. 20.02.2016 tarihinde <http://temizhavaplatformu.org/wp-content/uploads/2016/03/I%CC%87LLERE-GO%CC%88RE-PM10-ANALI%CC%87ZI%CC%87-2015-.pdf>. Adresinden erişilmiştir.
- Temiz Hava Hakkı Platformu (THHP) (2016b) *Türkiye hava kirliliği raporu: İllere göre SO2 Analizi*. 20.02.2016 tarihinde <http://temizhavaplatformu.org/wp-content/uploads/2016/03/I%CC%87LLERE-GO%CC%88RE-SO2-ANALI%CC%87ZI%CC%87-2015.pdf> adresinden erişilmiştir.
- The World Bank (2019) *Internet users*. 01.05.2020 tarihinde <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2> adresinden erişilmiştir.
- TMMOB Makine Mühendisleri Odası (2012). *Türkiye'de deprem gerçeği ve TMMOB Makine Mühendisleri Odası'nın Önerileri*. Yayın No: MM0/587. 25.03.2016 tarihinde http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/667cd09b1e1820f_ek.pdf?tipi=3&turu=X&sube=0 adresinden erişilmiştir.
- Townsend, A.M. (2013) *Smart cities: Big data, civic hackers, and the quest for a new utopia*, New York/ London, WW Norton & Company.
- Türkiye Bilişim Vakfı (2016) *Şehrin akıllı hali*. 15.03.2016 tarihinde <http://www.tbv.org.tr/sehrin-akilli-hali,DP-1094.html>. Adresinden erişilmiştir.
- UN (2018). *World urbanization prospects 2018, department of economic and social affairs: population dynamics*. 15.03.2020 tarihinde esa.un.org/unpd/wup/DataQuery/ adresinden erişilmiştir.
- Wackernagel, M. (1994) *Ecological footprint and appropriated carrying capacity: a tool for planning toward sustainability*. Doktora Tezi. Vancouver, Canada: School of Community and Regional Planning, The University of British Columbia, OCLC 41839429.

- Wackernagel, M. ve Rees, W.E. (1996) *Our ecological footprint: Reducing human impact on the earth*, New Society Publishers.
- WCED (1987) *World commission on environment and development. Our common future*. Oxford, Oxford University Press.
- WWF (2012) *Dünya Doğayı Koruma Vakfı Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu*. 07.02.2015 tarihinde http://www.footprintnetwork.org/images/article_uploads/Turkey_Ecological_Footprint_Report_Turkish.pdf. adresinden erişilmiştir.
- Yazar, K.H. (2009). Sürdürülebilir kent: Göstergeleri, formu ve planlama süreci. 21. *Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi (20–21 Mart 2009) Bildiriler Kitabı*, (Ed: Nilüfer Taş ve Murat Taş), Bursa: TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi.

Balıkesir Örnekleminde Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Afet Hazırbulunmuşluk Ölçeği

*

Barış Şentuna¹

ORCID: 0000-0001-9982-8382

Fahri Çakır²

ORCID: 0000-0002-8895-2297

Öz

Afet hazırbulunmuşluğu, hanelerden başlayarak, ulusal düzeye kadar afetler karşısında risk ve tehlikelerin yaratabileceği yıkımları azaltmayı amaçlayan planlama, uygulama ve değerlendirilmeleri ifade eder. Bu makale Balıkesir örneklemini kullanarak hane halklarının afet hazırbulunmuşluğunu ölçmek için kullanılacak evrensel bir ölçeği geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu makale dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hazırbulunmuşluk kavramı incelenmiş ve bununla ilgili tanım verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra afet hazırbulunmuşluğunu ölçmeye çalışan ölçekler incelenmiş, karşılaştırılmış ve aktarılmıştır. İkinci bölümde örneklemin evrenden çıkartılma süreci Balıkesir ili rakamları ile açıklanmış (N=1134), araştırmanın kapsayıcılığı bakımından hangi bölgelerde kaçır anket yapıldığı tablo ile açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise bulgulara yer verilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonrası kullanılan doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen iyilik uyum ölçütleri ile yeni bir model geliştirilmesi ve ilgili soruların analizden çıkartılması ile ilgili süreçler anlatılmıştır. Bulguların devamında ortaya çıkan iyilik uyum ölçütleri ve faktör tablosu tekrar verilmiştir. Ölçek geliştirilmesinin en önemli parçası olan LISREL programı ile oluşturulan veri yolu analizi diyagramı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Hazırbulunmuşluk, Ölçek, Balıkesir.

¹ Dr. Öğr., Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, E-mail: ejderkelebek@gmail.com

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, E-mail: cakifahri@yahoo.com

A Scale Development Study in Balıkesir Sampling: Disaster Preparedness Scale

*

Barış Şentuna³

ORCID: 0000-0001-9982-8382

Fahri Çakır⁴

ORCID: 0000-0002-8895-2297

Abstract

Disaster preparedness refers to reduction of risks and dangers caused by disasters by planning, applications, and assessments, starting from households up to national level. This article aims to develop a universal scale for measuring disaster preparedness of households using Balıkesir sample. This article consists of four main parts. In first part of this article, concept of preparedness is examined and definition of preparedness is given. In addition to this, the scales developed for measuring preparedness are analyzed, compared and presented. In second part the preparing of sampling from universe Balıkesir is explained in numbers (N=1134). Inclusiveness of the research was made by deciding on number of questionnaire and places where they will be applied which are presented through tables. In third part the findings are presented. Confirmatory factor analysis which is made after explanatory factor analysis revealed the goodness of fit indexes. Based on that the processes and decision of making another model for the scale and for removing items are explained in detail. In continuing parts of findings, the new goodness of fit findings and factor table are given again. One of the most important part of developing scale namely path diagram made by LISREL is presented.

Keywords: Disaster, Readiness, Scale, Balıkesir.

³ Asts. Prof. Dr., Balıkesir University, E-mail: ejderkelebek@gmail.com

⁴ Prof. Dr., Balıkesir University, E-mail: cakifahri@yahoo.com

Afet Hazırbulunuşluk Ölçekleri

Afet hazırbulunuşluğu, herhangi bir felaket durumunda kayıp ve yıkımın azaltılmasında temel rol oynayan çok önemli bir faktördür. Hazırbulunuşluk, risk, tehlike ve kırılganlık kavramlarıyla yakından ilgilidir. Bir anlamda hazırbulunuşluk, risk ve tehlikelerin yaratabileceği yıkımları azalmayı amaçlayan planlama, uygulama ve değerlendirmeleri ifade eder. Kırılganlıkların azaltılması da afetlere karşı dirençliğin geliştirilmesi anlamına gelir.

Önlem ve hazırbulunuşluk girişimleri uyarısız meydana gelen tehlikeler için çok daha önemlidir. Ayrıca, hazırbulunuşluk veya hazır olma planlarını hızlı ve etkili bir şekilde harekete geçirme yeteneğini geliştirmek, çok fazla çalışma ve çaba gerektirir çünkü bu, “insanların tehlikeleri nasıl anladıkları, riskleri nasıl yorumladıkları ve insanların afetlere ne ölçüde hazırlanmak istedikleri gibi zorluklarla doğrudan ilişkilidir” (Rañsesa vd., 2018, s.420).

Ancak bu önemine rağmen hazırbulunuşluğu tanımlamak ve onu ölçmek görüldüğü kadar kolay olmayabilir. Yine de acil durum ve afet müdahalesi ve yönetimi için planlar yaparken ve yöntemler oluştururken bu kavrama bir tanım ve ölçüm geliştirmek gereklidir. Nitekim hazırbulunuşluğu ölçebildiğimiz takdirde, bu bize belirli bir olayla başa çıkmak için ne kadar hazır olduğumuza dair bir gösterge verecektir. Hazırbulunuşluğu ölçemediğimiz takdirde ise, bir olayın potansiyel etkisini değerlendirmek veya farklı planları, sistemleri veya çözümleri birbirleriyle karşılaştırmak daha zor olacaktır.

Hazırbulunuşluğu gerçekten değerlendirmek için yararlı olan genel bir hazırbulunuşluk tanımı yoktur. Sözlükler şöyle bir genel tanım verir: “belirli bir durum için hazırlıklı ya da hazır olma durumu, örneğin, askeri olarak savaşa hazır olma durumu” (Cambridge English Dictionary, 2020). Bu tanım-daki “hazırlıklı ya da hazır olma durumu” aslında çok muğlak kalmaktadır çünkü “neye”, “ne kadar” hazırlıklı olmadan söz edildiği belli değildir. Dolayısıyla bir bağlama oturtulmadığı ve ölçümlenir bir hale gelmediği sürece bu kavram kullanışlı olmaktan çıkar. Bununla birlikte literatür görülen bazı akademik tanımlar da bahsedilen sorundan ari değildir. Birkaç tanım aşağıda sunulmuştur:

Afete hazırbulunuşluk, genellikle bir olaydan önce, müdahale ve kurtarma için acil durum planları geliştirerek, bu planların hızlı ve etkili bir şekilde uygulanması ve tehlikeler ve riskler konusunda halkın sürekli farkındalığı yoluyla toplumu veya insanları hazırlayarak doğal afetlerin şiddetini azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yardımcı olabilecek önlemler olarak ifade edilir (Rañsesa vd., 2018, s.420).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre afete hazırbulunuşluk; etkili bir müdahale için personel, fon, ekipman ve malzemelerin güvenli bir ortamda organize hareketliliğini sağlayan önlemlerdir (WHO/EHA, 2002, s.21).

FEMA'nın hazırbulunuşluk tanımı ise şöyledir:

Afetlere hazırlanma, afetlerin etkilerini hafifletme, bir afetten sonra toplumun ihtiyaçlarına cevap verme ve etkili iyileşme çabaları başlatma süreçlerinde vatandaşları, toplumları, devleti, yerel yönetimleri ve profesyonel acil durum çalışanlarını güçlendirmek için liderlik, eğitim, hazırlık ve egzersiz desteği, teknik ve mali yardım (Vahle ve Beatty, 1993)

Farklı vurgulara sahip olsalar da yukarıdaki tanımlamaların ortak yanı afet öncesi bir sürece işaret etmeleridir. Bu süreçte yapılacak işler ve alınacak önlemler gerçekte nispidir çünkü hiçbir birey/toplum/topluluk/örgüt afetlere mutlak anlamda hazır olamaz; ancak diğerlerine ve/veya kendi geçmişine kıyasla bir hazırbulunuşluk seviyesine sahip olur. İşte bu seviyeyi belirlemenin yolu afet hazırbulunuşluk ölçekleridir.

Bir acil durum veya afet meydana gelmeden önce aktörlerin hazırbulunuşluk seviyelerini ölçmeyi amaçlayan ölçekler göstergeler kullanılırlar. Hazırbulunuşluğa konu olan olaya bağlı olarak farklı faktörler hazırlık durumunu etkileyebilir. Hazırbulunuşluk öncelikle boyutları itibarıyla farklılaşabilir. Bu bağlamda mevcut hazırbulunuşluk ölçekleri incelendiğinde 5 temel boyuta göre ölçekler geliştirildiği gözlenmektedir:

- Kişisel/Hane Halkı Hazırbulunuşluğu: Bir kişinin veya hane halkının belirli bir olayla başa çıkmaya yönelik hazırbulunuşluk düzeyini ifade eder.

- Örgütsel Hazırbulunuşluk: Bir müdahale kuruluşu, ör. itfaiye, insanlara yardım etmeye hazırlıklı olma ile ilgilenebilirken, özel sektörde faaliyet gösteren bir şirket afetler, acil durumlar veya ekonomik krizlerle başa çıkmak için kendini hazırlamaya odaklanabilir.

- Bölgesel Hazırbulunuşluk: Bölgesel ölçekte hazırbulunuşluk, bir bölgenin, ör. bir il, ilçe veya belediye, kaza durumunda sakinlerinin güvenliğini sağlamak üzere yürüttüğü eylemleri ifade eder.

- Ulusal Hazırbulunuşluk: Daha büyük ölçekte, toplum hazırbulunuşluğu bir ülkenin büyük bir felaketle başa çıkma yeteneği, yani ulusal afet hazırbulunuşluğu olabilir.

- Küresel Hazırbulunuşluk: En geniş boyutuyla küresel hazırbulunuşluk küresel bir felaketle, özellikle pandemik hastalıklarla başa çıkmak için yapılan, yürütülen faaliyetleri içerir.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) mevcut literatürde tespit edilen bazı afet hazır bulunuşluk ölçeklerinin hangi afet olayları için hangi boyutta ve hangi amaçlar için geliştirildiklerinin bir özeti sunulmaktadır.

Tablo 1: Bazı Hazırbulunuşluk Ölçeklerinin Sınıflandırılması

Kaynak	Olay	Boyut	Ölçümün amacı
Davidson ve Lambert (2001)	Kasırgalar	Bölgesel	ABD eyaletlerinin kasırgalarla başa çıkma için hazır bulunuşluklarını karşılaştırmak
Cardona (2005)	Genel afet	Ulusal	Ülkeler arasındaki afete hazır bulunuşluk durumunu karşılaştırmak
Simpson (2008)	Genel afet	Bölgesel	Şehirler arasındaki afete hazır bulunuşluk durumunu karşılaştırmak
Rachmalia vd. (2011)	Tsunami	Kişisel	Kişisel tsunami deneyimi ile tsunami hazır bulunuşluğu arasındaki ilişkiyi analiz etmek
WHO (2011)	Pandemik grip	Küresel	Farklı ülkelerin bir grip salgını ile baş etmeye hazır bulunuşluk durumlarını değerlendirmek ve karşılaştırmak
Baker (2011)	Kasırgalar	Kişisel	Hane halkı hazır bulunuşluk durumunu analiz etme, hazır bulunuşluk ile demografik değişkenler arasındaki ve hazır bulunuşluk ve yardım malzemelerine talep arasındaki ilişkiyi bulma
Nishigami (2015)	Doğal afetler	Kurumsal	Hastane Hemşireliği Bölümü Doğal Afetlere Hazırlık Ölçeğinin güvenilirliğini ve geçerliliğini doğrulamak
Rañeses vd. (2017)	Depremler	Bölgesel	Doğal tehlikeler söz konusu olduğunda Auckland banliyösündeki toplulukların ne kadar hazır olduğunu ölçmek
Ilo vd. (2018)	Afet ekipmanlarının (yangın söndürücüler, kum kovaları, acil çıkış kapıları vb.) mevcudiyet oranı	Kurumsal	Afet ekipmanlarının mevcudiyeti ile afet hazır bulunuşluğu ve üniversite kütüphanelerinde müdahale uygulamaları arasındaki ilişkiyi analiz eder
Patrisina (2018)	Tsunami	Kişisel	Bir bireyin afete hazırlık durumunun ölçülmesi
Dikmenli (2018)	Genel afet	Kişisel	Öğretmen adaylarının afet bilincini belirlemek

Bir hazır bulunuşluk ölçeği tipik olarak bir dizi gösterge ile oluşturulur. Farklı etkinlik türleri için literatürde kullanıldığı gözlenen birkaç gösterge örneği şunlardır:

- (Kişisel) tsunami hazırbulunuşluğu: Bilgi, bireysel acil durum planlanması ve kaynak mobilizasyon kapasitesi (Rachmalia vd., 2011).
- (Kişisel) kasırga hazırbulunuşluğu: Üç gün yiyecek, üç gün pil içeren el feneri, ilaçlar, içilebilir su, eldeki önemli kağıtlar, açık hava ızgarası, jeneratör (Baker 2011).
- (Küresel) pandemik influenza hazırbulunuşluğu: ulusal komite / görev gücünün ne sıklıkta toplandığı, bir pandemi sırasında gözetim önlemleri, sağlık tesisleri öncelikleri ve müdahale stratejileri, vb. (WHO, 2001).

Afet hazırbulunuşluk ölçeklerinin çoğu farklı alanları (bölgeler, şehirler, ilçeler, ülkeler) birbirleriyle karşılaştırmak için kullanılabileceği gibi belli bir alanın hâlihazırdaki hazırbulunuşluğunu tespit amaçlı olarak da kullanılabilirler. Her iki durumda da hazırbulunuşluk ölçekleri kentler, bölgeler, ülkeler ve örgütlerin sakinleri/çalışanları ve karar alıcılarının eylem ve kararlarında etkili bir faktör olabilir.

Aşağıda ayrıntıları verilecek olan ölçek ise, 2018-2019 yıllarında Balıkesir'in 12 ilçesinde gerçekleştirilen bir saha çalışmasına temel oluşturan, spesifik bir afet türünden ziyade katılımcıların yaşam bölgelerindeki genel afetleri esas alan, Türkiye koşullarına ve Türk kültürüne duyarlı, hane halkları için hazırlanmış bir ölçektir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Çalışmamızın evrenini Balıkesir ili oluşturmaktadır. Çalışmamızda toplamda 1134 kişiden veri toplanmış olup kayıp veri analizi yapıldıktan sonra (N = 1134) kişi ile analiz yapılmıştır. Bazı temel bileşenler Tablo 3'te rapor edilmiştir. Proje başvurusunu yaptığımız yıl itibariyle TÜİK 2016 verilerine göre Balıkesir toplam nüfusu 1.196.176'dır. Bu nüfus, 596.896 erkek ve 599.280 kadından oluşmaktadır. Bu nüfusun cinsiyete göre dağılımı %49,90 erkek, %50,10 kadın olacak şekildedir. Ancak araştırmamızın analiz ünitesi bireyler değil, hane halkıdır. O nedenle örneklem grubu belirlenirken bireyler değil, hane sayıları esas alınmıştır. TÜİK 2016 verilerine göre Balıkesir'de hane sayısı 395 bin 499'dur. Örneklem büyüklüğü hesaplanırken basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kabul edilebilir hata oranı +/-3% ve 95% güven seviyesi esas alınarak 1065 haneden oluşan örneklem büyüklüğü elde edilmiştir. Bununla ilgili kullanılan formül aşağıdaki gibidir:

$$\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2}$$
$$1 + \left(\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2 N} \right)$$

(N: evren büyüklüğü; e: hata oranı; z: güven seviyesi; p: oran değeri).

Balıkesir'in merkez ilçeleri dâhil olmak üzere toplam 20 ilçesi, 892 köyü ve 53 belediyesi bulunmaktadır. Örnekleme kır-kent ayırımının hanelerin dağılımına göre orantılanması öngörülmüştür. Ancak bu konuda hesaplama yapma gücü bulunmamaktadır. Çünkü "2013 yılı yerel seçimleri öncesinde yapılan kanuni düzenleme illerin birçoğunda il ve ilçe merkezleri dışında yer alan yerleşim merkezlerinin statüleri değiştirilmiş ve il ve ilçe sınırları içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Nüfus istatistiklerinde de il ve ilçe merkezi nüfusları 2013 yılından itibaren bu yeni düzenleme çerçevesinde hesaplanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Balıkesir ilinde 2013 yılından itibaren nüfusunun tamamı il ve ilçe merkezlerinde yaşıyor olarak görülmektedir. Kentleşme oranı da fiilen olmasa da hukuki düzenleme çerçevesinde %100 olarak görülmektedir. Bu hukuki düzenlemeden önceki TUIK 2012 verilerine göre Balıkesir'de kentsel nüfus oranı %61,3'tür. Dolayısıyla örnekleme kır-kent ayırımını hesaplariken bu 2012 verilerini esas almak bir zorunluluktur. Buna göre örneklemin yaklaşık %62'sinin kentsel alanlardaki hanelerden %38'inin de kırsal alanlardaki hanelerden oluşturulması öngörülmüştür. Diğer bir deyişle, 1065 haneden oluşan örneklemin 660 tanesi kentsel alanlardaki hanelerden, 405 tanesi de kırsal alanlardaki hanelerden oluşturulması öngörülmüştür.

Örnekleme dâhil edilecek ilçelerin oluşturulmasında evreni temsil kriterine özellikle dikkat edilmiştir. Bir yandan coğrafi yapı çeşitliliğinin, bir yandan demografik yapı çeşitliliğinin diğer yandan da sosyal ve kültürel yapı çeşitliliğinin örnekleme temsil edilebilmesi için a) kıyı bölgeler, b) kent merkezi, c) iç/karasal bölgeler tipolojisi kullanılmıştır. Bu çerçevede kıyı bölgeleri temsil etmek üzere Bandırma, Erdek, Ayvalık ve Edremit ilçeleri; kent merkezini temsil etmek üzere Karesi ve Altieylül ilçeleri; iç/karasal bölgeleri temsil etmek üzere de Manyas, Kepsut, Dursunbey, Savaştepe, Sındırgı ve İvrindi ilçeleri örnekleme dahil edilmiştir. Araştırmanın planlanması sırasında geçen süredeki nüfus artışı göz önünde bulundurularak ihtiyat payı da örnekleme dahil edilmiştir.

Tablo 2: İlçelere Göre Balıkesir Nüfusu ve İhtiyat Paylı Öngörülen Örneklem Büyüklükleri

Yıl	İlçe	İlçe Nüfusu	Nüfus Yüzdesi	Nüfusa Oranlı Örneklem	Ek	Toplam Örneklem	Kentsel Örneklem (%62)	Kırsal Örneklem (%38)
2017	Karesi	178.105	% 15	160	20	180	112	68
2017	Altıeylül	177.867	% 15	160	20	180	112	68
2017	Bandırma	152.480	% 13	139	20	159	99	60
2017	Edremit	148.341	% 12,31	130	20	150	93	57
2017	Ayvalık	68.831	% 6	64	20	84	52	32
2017	Dursunbey	36.324	% 3,01	32	20	52	32	20
2017	Sındırgı	33.753	% 2,80	30	20	50	31	19
2017	İvrindi	32.882	% 2,73	30	20	50	31	19
2017	Erdek	32.317	% 3	32	20	52	32	20
2017	Kepsut	23.342	% 2	21	20	42	26	16
2017	Manyas	19.356	% 1,61	17	20	37	23	14
2017	Savaştepe	18.187	% 1,51	16	20	36	22	14
	TOPLAM	921.785	%78	831	240	1072	665	407
2017	Diğer İlçeler	283.039	%22	234				
	GENEL TOPLAM		%100	1065		1072	665	407

Buna göre 2017 yılı itibariyle toplam nüfusu 1.204.824 olan Balıkesir'in örnekleme dâhil edilen 12 ilçesinde ilçe nüfusları ve toplam nüfus içindeki oranları dikkate alındığında görülecektir ki söz konusu 12 ilçenin toplam nüfusu 921.785 ve toplama oranı %78'dir. Geri kalan diğer ilçelerdeki 283.039 kişinin (%22) payı da 1065 hanelik örnekleme eşit bir şekilde dağıtıldığında her bir ilçeye ortalama 20'şer ek kişi eklenmiştir. Böylece ilçeler bazında elde edilen toplam örneklem büyüklükleri kendi içlerinde kentsel bölgeler için %62, kırsal bölgeler için %38 oranında hesaplanarak ayrıca dağılımları yapılmış ve sonuçta Tablo 2'de gösterilen ihtiyat paylı örneklem büyüklükleriyle anketlerin yapılması öngörülmüştür.

Saha çalışmasına başladıktan sonra gerçekleşen fiili örneklem büyüklüklerinin dağılımı ise Tablo 3'te görüldüğü şekilde olmuştur:

Tablo 3: İlçe, Mahalle ve Köylere Göre ve Kentsel/Kırsal Ayırımına Göre Fiili Örneklem Büyüklüklerinin Dağılımı

İLÇE	MAHALLE SAYISI	KÖY SAYISI	KENTSEL ANKET SAYISI	KIRSAL ANKET SAYISI	TOPLAM ANKET SAYISI
ALTIEYLÜL	10	6	127	67	194
KARESİ	9	6	81	70	151
BANDIRMA	6	8	101	59	160
ERDEK	4	2	35	20	55
MANYAS	5	2	38	23	61
EDREMİT	11	4	101	60	161
AYVALIK	5	3	64	32	96
İVRİNDİ	4	4	29	20	49
KEPSÜT	4	2	35	21	56
DURUNBEY	6	2	36	20	56
SINDIRGI	5	2	30	20	50
SAVAŞTEPE	6	2	30	20	50
TOPLAM	12	75	707	432	1139

Saha veri toplama analizinde farklı sorularda farklı kayıplar olsa da; 5 anket tamamen boş döndüğünden genel olarak 1134 sayısına başarıyla ulaşılmış ve örnekleminiz 1134 olarak kalmıştır.

Tablo 4: Betimleyici İstatistik

K. Bilgiler	Alt Gruplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kırsal/Kentsel	Kırsal	430	37,9
	Kentsel	704	62,1
Gelir	0 – 800 TL	57	5,1
	801-1600 TL	203	17,9
	1601-2500 TL	284	25
	2501-3600 TL	214	18,9
	3601-5000 TL	206	18,2
	5001-7600 TL	83	7,3
	7601-10000 TL	39	3,4
	10001-15000+TL	28	2,5
Nereli	Balıkesirli	936	82,5
	Balıkesirli değil	189	16,7
	Kırsal	216	19,1
Ev Mülkiyeti	Kendimizin	876	77,4
	Lojman	7	0,6
	Diğer	29	2,6
Evin Türü	Apartman	518	45,7
	Müstakil	602	53,1
Evin Ruhsatı	2000 yılından önce	594	52,5
	2000 yılı ve sonrası	341	30,2
	Ruhsatsız	153	13,5
	Cevapsız	43	3,8

Örneklem grubuna dâhil edilen hanelerin % 62,1'i (N=430) kentsel yerleşim yerlerinden %37,9'u (N=704) da kırsal yerleşim yerlerinden teşekkül etmiştir. Afetlere hazırbulunuşluk kuşkusuz bireylerin ve ailelerin ekonomik gelir seviyeleriyle de ilgilidir. Bu açıdan örneklemdeki hanehalklarına toplam gelir durumları sorulmuştur. Buna göre hanehalklarının yarısından fazlası (%62,5) 1601-5000 TL arasında gelire sahiptir (Tablo 4). Daha spesifik olarak hanehalklarının %18'i 801-1600 TL gelir grubunda (N=203), %25,2'i 1601-2500 TL gelir grubunda (N=284), %19'u 2501-3500 TL gelir grubunda (N=284), %18,3'ü 3501-5000 TL gelir grubunda (N=206), %7,3'ü 5001-7500 TL gelir grubunda (N=83) yer alırken %5,06'sı 800 TL veya daha az gelire sahiptir (N=57). Bu veriler Balıkesir'de hanehalklarının afet hazırbulunuşluğu için yeterli ekonomik altyapılarının bulunmadığına da işaret etmektedir. Hanehalklarının aslen yaşadıkları ilden (Balıkesirli) olup olmadıkları onların afet farkındalığına, hazırbulunuşluğuna ve sosyal sermayelerine etki eden bir faktör olabileceği düşüncesiyle nereli oldukları sorusu da yöneltilmiştir. Bulgulara göre hanehalklarının büyük çoğunluğu (%82,5) (N=936) aslen Balıkesirlidir. İkamet edilen evin özellikleri (mülkiyeti, türü, ruhsat durumu, ikamet süresi vb.) de hanehalklarının afete hazırbulunuşluk tutum ve davranışlarını etkileyebilir. Bulgular göstermektedir ki hanehalklarının büyük çoğunluğu kendi evlerinde yaşamaktadırlar (%77,4) (N=876). İkametgâhların yaklaşık yarısı (%45,7) (N=518) apartman dairesi, yarısından biraz fazlası da (%53) (N=602) müstakil evlerdir (Tablo 3). Öte yandan ikametgâhların yarısından fazlasının (%52,5) (N=594) ruhsat tarihi 2000 yılından öncesine aittir ve %13,5'inin hiç ruhsatı yoktur (N=153) (Tablo 4). 2000 yılı ve sonrasında ruhsatı alınan evlerin oranı sadece %30'dur (N=341). Bu durum Balıkesirli hanehalklarının yaklaşık %70'inin ikametgâhları açısından afetler için çok kırılgan bir noktada olduklarına işaret etmektedir.

Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinin ilk aşamasında uzman görüşlerine ve ilgili literatüre başvurulmuş, 26 soruluk bir soru havuzu oluşturulmuş ve bu soru havuzundan kırsal kesimde yapılacak anketler göz önünde bulundurularak, uzmanların üzerinde anlaşamadıkları sorular anketten çıkartılmıştır. Sorular 15 soruya indirgenmiştir. Anketörler vasıtasıyla, yüz yüze görüşme metoduyla, seçilen her ilçeden 100 adet olmak üzere; toplamda 1500 katılımcıya ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak Erdek, Manyas, İvrindi, Savaştepe, Sındırgı, Kepsut, Dursunbey ilçelerindeki katılımcıların anketlere geri dönüşü nispe-

ten az olduğundan dolayı toplamda 1139 kişiye anketler uygulanmıştır. Datadan kayıp veriler ayıklandıktan sonra, 1134 kişi ile analize devam edilmiştir. Ölçeği yanıtlayan katılımcılar maddelere (1) kesinlikle hayır; (2) hayır, (3) evet, (4) kesinlikle evet arasında değişen 4 kategorili derecelendirme ölçeğine göre soruları yanıtlamışlardır. Dolayısıyla ölçek, 4'lü Likert tipi bir ölçektir. Ölçek kullanımında çeşitli tartışmalar olsa da 4'lü Likert tipi ölçek kullanımının katılımcıların muğlak cevaplar vermesini engelleyerek ve daha çok düşünmeye sevk edeceği yönünde kanı vardır. (Garland, 1991) Ölçekteki maddeler (Kesinlikle evet: 3 21-4.00, Evet: 241-3.20, Hayır: 1.61-2.40, Kesinlikle hayır: 0.81-1.60:) alacak şekilde puanlandırılmıştır. Başta 26 olan soru sayısı, 15'e indirilmiştir. Ölçeğin tamamından alınabilecek en alt puan 15, en üst puan 60 olmuştur.

Verilerin Analizi

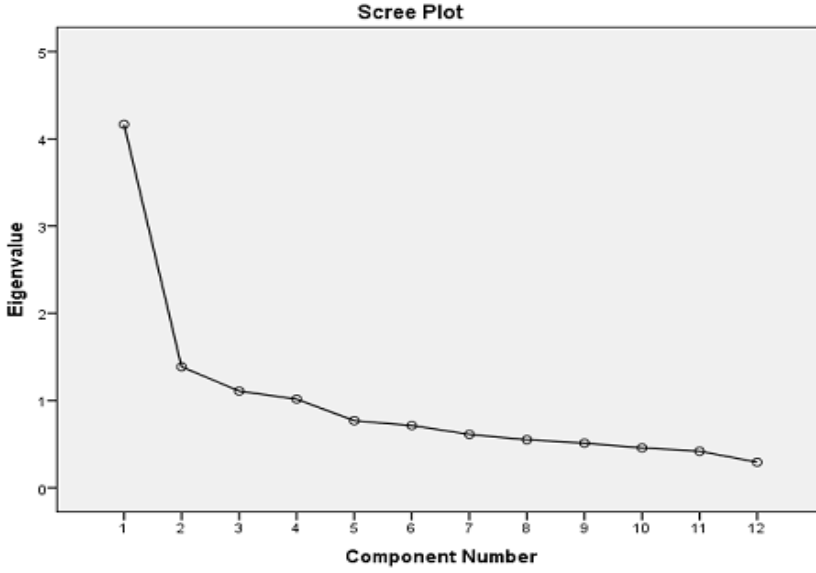
Araştırma kapsamında faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli görülen örneklem büyüklüğü incelenmiş, çalışma grubu yeterli görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2001). "Afet ve Hazır Bulunmuşluk Ölçeği" nin yapı geçerliğini belirlemek için Varimax döndürme ile temel bileşenler analizi kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analizde faktör yükleri en az ,40 olarak belirlenmiştir (Şencan 2005; Walker ve Maddan, 2013). Ölçeğin alt boyutları ve toplam güvenirlikleri için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonucunda her faktörde kabul edilir en az 2 madde olmalıdır (Çam ve Baysan-Arabacı, 2010). Ayrıca AFA ile ortaya konulan yapının doğruluğunun test edilebilmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır.

Bulgular

Ölçeğin kendi içindeki tutarlılığı (ölçeği oluşturan maddelerin kendi aralarındaki ilişkilerin anlamlı olması) Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı ile belirlenmektedir. Deneme ölçeğinde yer alan 12 maddeden hangilerinin birbiriyle uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla korelasyonlara dayalı madde analizi yöntemi ile ölçekteki her madde için madde toplam test korelasyonları hesaplanmıştır. Faktör analizinden önce datanın stabilitesi analiz edilmiştir. Korelasyon Matrisi sonuçları bizlere yükü ,40'ten fazla olan pek çok soru göstermiştir. Kaiser-Meyer-Okin değeri ,84 çıkmış, sahip olunması beklenen en düşük değeri geçmiştir (Kaiser 1970). Barlett'in küresellik testi (Barlett, 1954) istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($p < 0,001$). Bu ön testler ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Açıklayıcı faktör analizi Eigen değerleri 1'in üzerinde olan 4 faktör ortaya çıkartmıştır. Bu faktörler sırasıyla toplam varyansın yüzde 34,7'den yüzde 6,89'a kadar çeşitli açıklayıcılık değerleri göstermiş, grafiksel serpilme diyagramı çizimi yapılmış; Cartell'in (1966) çizim testine göre, 3. faktörlerden sonra keskin bir düşüş gözlemlenmiştir (Tablo 5.). Bu sebepten dolayı 4 faktörlü yapı tercih edilmiştir.

Tablo 5: AFA Serpilme Diyagramı Çizim Grafiği

Afet ve Hazır Bulunuşluk Ölçeği, 15 soru ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, toplam varyansın 59,99'unu açıklamaktadır. 4 faktör sırasıyla Afet Fiziksel Koruma (AFK), Planlama (AP), Afet Yardım (AY), Afet Uyarı ve Sinyaller (AUS) şeklinde isimlendirilmiştir. AFK'nin faktör yükleri ,79 ile ,40 arasında değişen 7 maddeden oluşmaktadır; ortalaması 13,76 çıkmıştır ($X=13,76$; $SS=4,52$, $N=1134$; bkz. Tablo 6.) ve toplam varyansın %34,47'sini açıklamaktadır. AP'nin faktör yükleri ,84 ve ,75 arasında değişen 3 maddeden oluşmaktadır; ortalaması 5,69 çıkmıştır ($X=5,92$; $SS= 2,22$, $N=1134$) ve toplam varyansın %10,65'ini açıklamaktadır. AY'nin faktör yükleri ise ,78 ve ,60 arasında değişen 3 maddeden oluşmaktadır; ortalaması 8,52 çıkmıştır ($X=8,52$; $SS=1,98$, $N=1134$) ve toplam varyansın %7,97'sini açıklamaktadır. AUS'un faktör yükleri ,80 ve ,76 arasında değişen 2 maddeden oluşmaktadır; ortalaması 3,60 çıkmıştır ($X=3,60$; $SS=1,43$, $N=1134$) ve toplam varyansın %6,89'unu açıklamaktadır (Tablo 5.).

Tablo 6: Afa Faktör Yükleri

	Faktörler			
	Afet Fiziksel Koruma (AFK)	Afet Planlama (AP)	Afet Yardım (AY)	Afet Uyarı ve Sinyaller (AUS)
Afet durumunda ihtiyaç duyacağımız malzemeleri içeren afet çantanız mevcut mu?	,793			
Afet durumunda kullanmak üzere stokladığınız su ve gıda ürünleriniz var mı?	,790			
Evinizde devrilebilecek eşyalara karşı tedbir aldınız mı?	,698			
Evinizde ilkyardım malzemeleri ve ilaçları içeren bir çanta ya da dolap mevcut mu?	,657			
Önemli evraklarınıza ilişkin tedbir aldınız mı?	,649			
Evinizi doğal afetlere karşı sigortalattınız mı?	,544			
Yaşadığınız semtin sakinleri ile muhtemel bir afet durumunda yapılabilir işler hususunda herhangi bir toplantıya/eğitime katıldınız mı?	,407			
Afet durumunda aile üyesinin birbirinden kopma ihtimaline karşı ortak bir buluşma yeri belirlediniz mi?		,848		
Afet durumu için aile içinde herhangi bir planlama yaptınız mı?		,786		
Yaşadığınız bölgede önemli bir doğal afet yaşanması durumunda nerede toplanacağını ailenizde herkes biliyor mu?		,747		
Doğal afet durumunda yardım talep edebileceğiniz acil durum numaralarını ailenizde herkes biliyor mu?			,780	
15 yaş ve üzeri tüm aile üyeleriniz evinizdeki elektrik, su ve doğalgaz servislerini nasıl kapatacaklarını biliyor mu?			,770	
Aile üyeleriniz içinde ilk yardım bilgilerine sahip herhangi bir kimse var mı?			,606	
Yaşadığınız semtte doğal afetlere karşı herhangi bir uyarı sistemi olup olmadığını biliyor musunuz?				,809
Doğal afet uyarı sinyallerinden hangilerinin ne anlama geldiğini ailenizde herkes biliyor mu?				,768
Açıklanan Toplam Varyans	34,47	10,65	7,97	6,89
,40'ın altındaki yükler gösterilmemiştir.				

Tablo 7: Alt Boyut Skorları

	N	X	SS
Afet Fiziksel Koruma	1134	13,76	4,52
Afet Planlama	1134	5,69	2,22
Afet Yardım	1134	8,52	1,98
Afet Uyarı Sistemleri	1134	3,60	1,43

Tablo 8: Faktörler Arası Korelasyonlar

	AFK	AP	AY	AUS
AFK	1	,584**	,306**	,399**
AP		1	,223**	,399**
AY			1	,159**
AUS				1

** : Anlamlı korelasyonlar 0.01 aralığında (2-kuyruklu).

Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda da AFA'da ortaya konulan yapının doğrulandığı görülmüştür.

Sümer'e (2000) göre DFA kuramsal bir temelden destek alarak pek çok değişkenden oluşturulan faktörlerin gerçek verilerle ne derece uyum gösterdiğini değerlendirmeye yönelik bir analizdir. Bir başka anlatımla DFA, önceden belirlenmiş ya da kurgulanmış bir yapının toplanan verilerle ne derece doğrulandığını incelemeyi amaçlar (Seçer, 2013).

Doğrulayıcı faktör analizinde pek çok test bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en sık kullanılanları Bunlar içinde en sık kullanılanları, χ^2 , RMR veya RMS, GFI, AGFI, CFI, NFI, RMSEA'dır. GFI, CFI, NFI, RFI, IFI ve AGFI testleridir. Burada Gilles E. (2009)'in önerdiği kısmi doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak, daha derine bakılıp bakılmasına gerek olup olmadığına karar verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 9: DFA Uyum ve İyilik Ölçütleri İlk Model

Uyum Ölçüsü	Değeri	Normal Değer	Kabul Edilebilir Değer	Ölçütler
χ^2	633	-	-	-
χ^2 / SD	7,53	<2	<5	Kabul edilemez
RMSEA	0,07	>0,05	>0,08	Sınır değer
GFI	0,92	>0,95	>0,90	Sınır değer
AGFI	0,89	>0,95	>0,90	Sınır değer
CFI	0,90	>0,95	>0,90	Sınır değer
SRMR	0,07	<0,05	<0,08	Sınır değer
RMR	0,06	<0,05	<0,08	Yeterli değer

Ki-kare/serbestlik derecesi istatistiği ($\chi^2 / s.d.$), 7,53 çıkmış, bu da ciddi bir problem olarak gözükmiştir. Fakat χ^2 istatistiğine ait p değeri örneklem büyüklüğünden çok fazla etkilenir, (Çapık, 2014) yani uygulamada χ^2 değeri genelde anlamlı çıkar (Şimşek, 2007). Diğer uyum indeksleri örneklem büyüklüğünden daha az etkilenir (Waltz, Strickland ve Lenz, 2010). RMSEA (Ortalama hata karakök yaklaşımı - Root-mean-square error approximation) 0,07 bulunmuş Browne ve Cudeck (1993) e göre normal uyum olarak kabul edilmiştir. Bir diğer kriter, Goodness of Fit Index (GFI) ve AGFI (Uyarlanmış Uyum iyiliği indeksi - Goodness-of-fit index) dir. Birbirine çok yakın bu iki uyum testinden de normal sonuçlara ulaşılmıştır. Tabi ki şu gözden kaçırılmamalıdır ki, modelin karmaşıklığı arttıkça bu uyum indekslerine uyum da o kadar zorlaşacaktır (Anderson ve Gerbing, 1984).

$\chi^2/s.d.$ istatistiğindeki problem yüzünden LISREL programının düzeltme önerileri (modification indices) tablosu incelenmiş ve bu tabloya göre hareket edilerek modelin daha tutarlı hale getirilmesine çalışılmıştır (Şimşek 2007). AFK1 ve AFK2 ($222 \chi^2$ değişimi) ile AFK 3 ve AFK 5 ($122 \chi^2$ değişimi) soruları arasındaki ilişki sebebiyle ki-kare istatistiğinin problem çıkarttığı gözlemlenmiş 2 ve 5 numaralı sorular ölçekten çıkartılmıştır.

Tablo 10: DFA Uyum ve İyilik Ölçütleri İkinci Model

Uyum Ölçüsü	Değer	Normal Değer	Kabul Edilebilir Değer	2. Model
χ^2	290,56	-	-	-
χ^2 / SD	4,91	<2	<5	$2 < \chi^2 < 5$ arasında
RMSEA	0,05	>0,05	>0,08	Yeterli Uyum
GFI	0,96	>0,95	>0,90	Yeterli Uyum
AGFI	0,94	>0,95	>0,90	Yeterli Uyum
CFI	0,94	>0,95	>0,90	Yeterli Uyum
SRMR	0,05	<0,05	<0,08	Yeterli Uyum
RMR	0,04	<0,05	<0,08	Yeterli Uyum

Ki-kare istatistiği ($\chi^2/s.d.$) ikinci modelde, 4,91 çıkmış Beş ve daha az ise kabul edilebilir bir değerdir (Çapık, 2014; Hooper, Coughlan, Mullen 2008; Munro, 2005; Şimşek 2007). RMSEA (Ortalama hata karakök yaklaşımı - Root-mean-square error approximation) 0,05 bulunmuş Browne ve Cudeck (1993) e göre normal uyum olarak kabul edilmiştir. Bir diğer kriter, Goodness of Fit Index (GFI) ve AGFI (Uyarlanmış Uyum iyiliği indeksi - Goodness-of-fit index) dir. Birbirine çok yakın bu iki uyum testinden de iyi sonuçlara ulaşılmıştır. Aynı şekilde CFI'nın yükseldiği gözlemlenmiştir (0,094).

Lisrel 9.2. programı ile incelenen tüm DFA ile tahminlenen faktör yüklerinin anlamlılığını veren t değerleri tamamı anlamlı çıkmıştır. (Şekil 1.) Jöreskog ve Sörbom (1996) t değerleri ile ilgili kırmızı ok bulunmamasının tüm maddelerin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. t değerlerinde kırmızı ok bulunmaması tüm maddelerin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermiştir. AFK alt boyutu için ,74 ile ,45 arası, AP için ,75 ile ,85 arası, AY için ,57 ile ,79 arası AUS için de ,81 ile ,76 arası faktör yüklerine ulaşılmıştır.

Tablo 11: İkinci Model Faktör Yükleri

	Faktörler			
	Afet Fiziksel Koruma (AFK)	Afet Planlama (AP)	Afet Yardım (AY)	Afet Uyarı ve Sinyaller (AUS)
Afet durumunda ihtiyaç duyacağınız malzemeleri içeren afet çantanız mevcut mu?	,74			
Evinizde devrilebilecek eşyalara karşı tedbir aldınız mı?	,70			
Evinizde ilkyardım malzemeleri ve ilaçları içeren bir çanta ya da dolap mevcut mu?	,66			
Evinizi doğal afetlere karşı sigortalattınız mı?	,65			
Yaşadığınız semtin sakinleri ile muhtemel bir afet durumunda yapılabilecek işler hususunda herhangi bir toplantıya/eğitime katıldınız mı?	,45			
Afet durumunda aile üyesinin birbirinden kopma ihtimaline karşı ortak bir buluşma yeri belirlediniz mi?		,85		
Afet durumu için aile içinde herhangi bir planlama yaptınız mı?		,79		
Yaşadığınız bölgede önemli bir doğal afet yaşanması durumunda nerede toplanılacağını ailenizde herkes biliyor mu?		75		
Doğal afet durumunda yardım talep edebileceğiniz acil durum numaralarını ailenizde herkes biliyor mu?			,79	
15 yaş ve üzeri tüm aile üyeleriniz evinizdeki elektrik, su ve doğalgaz servislerini nasıl kapatacaklarını biliyor mu?			,78	
Aile üyeleriniz içinde ilk yardım bilgilerine sahip herhangi bir kimse var mı?			,57	
Yaşadığınız semtte doğal afetlere karşı herhangi bir uyarı sistemi olup olmadığını biliyor musunuz?				,81
Doğal afet uyarı sinyallerinden hangilerinin ne anlama geldiğini ailenizde herkes biliyor mu?				,76
Açıklanan Toplam Varyans	33,45	11,69	8,13	7,17
,40'ın altındaki yükler gösterilmemiştir.				

İkinci model ile birlikte varyanslarda çok küçük değişiklikler olduğu gözlemlenmiş çıkarılan sorular Afet Fiziksel Koruma alt boyutundan olduğu için, Sadece bu alt boyutun ortalama değeri 13,76'dan 9,97'ye, standart sapması 3,35'e düşmüştür.

Tablo 12: Alt Boyut Skorları

	N	X	SS
Afet Fiziksel Koruma	1134	9,97	3,35
Afet Planlama	1134	5,69	2,22
Afet Yardım	1134	8,52	1,98
Afet Uyarı Sistemleri	1134	3,60	1,43

Ölçeğin 13 maddesinin güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısının 0,82 olduğu gözlemlenmiştir. Madde silinmesi halinde alpha değerinin yükseleceğine dair bir durum gözlemlenmemiştir. Elde edilen değerler, bu ölçeğin Afet ve Hazır Bulunuşluk Ölçeği (AHBÖ) güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Balikesir evreninden TÜİK vasıtası ile oluşturulan örneklem ile Balikesir ilinde binin üzerinde hane halkına ulaşılarak (N=1134) afet hazırbulunuşluk ölçeği oluşturulmaya çalışılmıştır. Elimizdeki anketi faktör yükleri üzerinden ölçeğe çevirmek için ilk olarak 26 soruluk havuzda toplanan tüm soruların SPSS ile faktör analizi yapılmış, ardından faktör analizi yöntemi ile elde edilen 15 soru ile faktör yükleri belirlenmiştir. Ölçek geliştirme sürecinin önemli bir parçası olan LISREL programına geçilerek 15 soruluk 4 faktörlü yapı, analize sokulmuştur. Analiz sonrasında uyum iyilik ölçütleri ile ilgili özellikle katı bir ölçüt olan ki-kare/serbestlik derecesi istatistiği değerinin olumsuz çıkması sonucunda kurulan modelden vazgeçilmiştir. LISREL programının ürettiği değiştirme indeksleri (modification indices) tabloları incelenerek yeni bir yapı oluşturulmuş ve analiz tekrarlanmıştır. İkinci model, 13 soruluk bir modele dönüşmüştür. İkinci modelin uyum iyilik ölçütlerinden normal puanlar aldığı ve evrensel kabul edilen değerlere uyduğu gösterilmiştir. Veri yolu analizi yapılarak şekil olarak rapor edilmiştir. SPSS programı tekrar kullanılarak sağlanması yapılmış ve ölçek geliştirme süreci tamamlanmıştır.

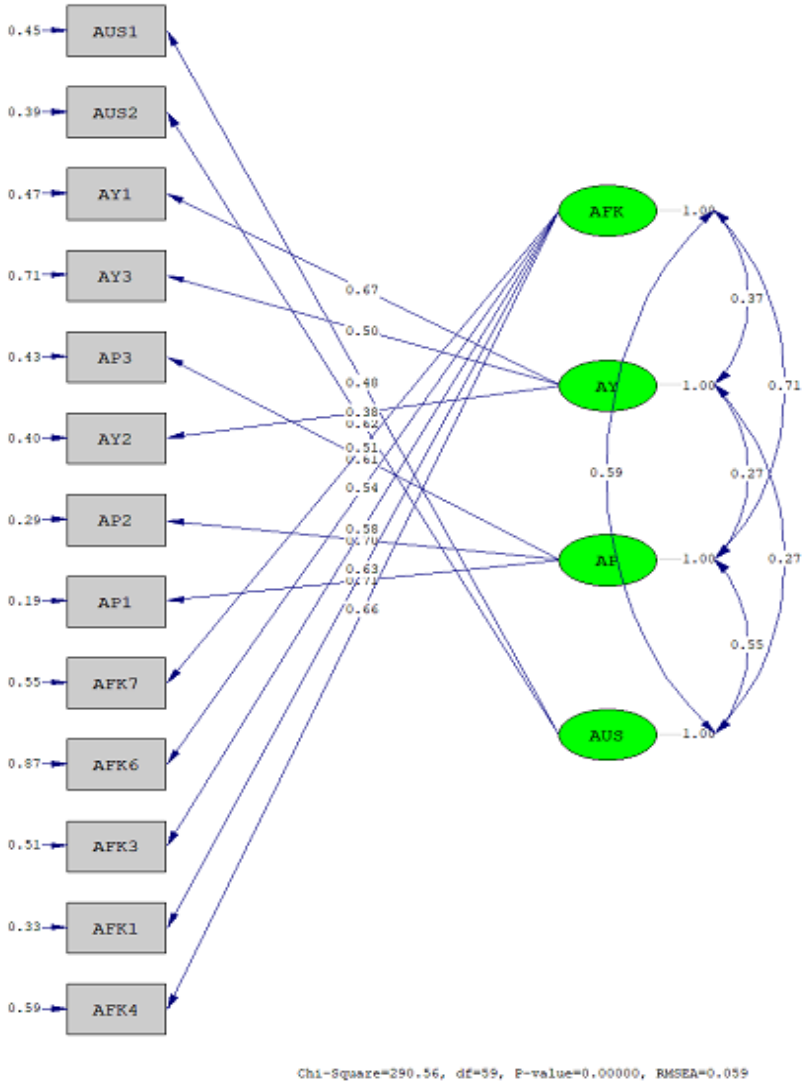
Bu araştırmanın en büyük sınırlılığı Balikesir evren ve örneklemini kapsamıdır. Her ne kadar ülkemiz bütünüyle afetlere açık bir ülke olsa da Balı-

kesir bu kapsamdaki pek çok ilden biridir. Bu araştırmanın güçlü gözükebilecek yanı ise bir ilin evreninden tam örneklem çekilmiş olmasıdır. Bu anlamda araştırma, hem kent hem de kırsal bölgesini kapsamaktadır. Bu araştırmanın gerek diğer illerde gerekse ulusal boyutta tekrarlanması araştırmacıların en büyük dileğidir. Böylelikle ölçeğin dış geçerliliği daha da kuvvetlenecektir.

Bu ölçeğin alt boyutlarında belirtilen planlama, bilgi/beceri, genel olarak hazırbulunuşluk unsurları göz önüne alınarak çeşitli afetlerle sınanan ülkemizin afetlere karşı daha dirençli olmasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Bu ölçek yardımıyla, bunun gibi çalışmaların mikro ve makro düzeylerde yaygınlaşması en büyük önceliktir. Alınacak sonuçlar tüm paydaşlara yapılması gerekenlerin planlanmasını kolaylaştıracaktır. Kullanılması ve yaygınlaşması, geliştirdiğimiz ölçeğin en önemli artışı olacaktır. Bunun bir adım sonrası olarak ölçeğin vereceği sonuçların dikkate alınması ve bu dikkate alınma ile birlikte afetlere yönelik çalışmaların ve planlamaların geliştirilmesi en büyük hedef ve öneri olacaktır. Çünkü afetlerde kaybedilen her can bu araştırmanın konusu olan sayıların ve istatistiğinin ötesinde bir yaşam öyküsü, bir tekillik, bir sorumluluktur.

Teşekkür

Bu makale TÜBİTAK tarafından desteklenen 116K208 numaralı "AİLE, YEREL TOPLULUK VE DOĞAL AFETLER: Farkındalık, Hazırlık, Güven ve Sosyal Sermaye Açıklarından Sosyolojik Bir İnceleme" adlı projenin verilerinin bir kısmı kullanılarak hazırlanmıştır. Yazarlar TÜBİTAK'a desteği için teşekkür eder.

Şekil 1: Veri Yolu Analizi (Path Diagram).

Extended Abstract

A Scale Development Study in Balıkesir Sampling: Disaster Preparedness Scale

*

Barış Şentuna

ORCID: 0000-0001-9982-8382

Fahri Çakı

ORCID: 0000-0002-8895-2297

Disaster preparedness refers to reduction of risks and dangers caused by disasters by planning, applications, and assessments, starting from households up to national level. This article aims to develop a universal scale for measuring disaster preparedness of households using Balıkesir sample. This article consists of four main parts. In first part of this article, concept of preparedness is examined and definition of preparedness is provided. In addition to this, the scales developed for measuring preparedness are analyzed, compared and presented.

In second part, the preparing of sampling from universe Balıkesir is explained in numbers (N=1134). Total population of Balıkesir province is 1.196.176. This research focuses on households rather than individuals. There are 395,499 households in Balıkesir. Using the formulas the sampling is calculated as 1065 households. There are 20 districts and 892 villages in Balıkesir. Based on Turkish Statistics Institute data, the sampling is divided to %60 city and %40 rural areas. Throughout the research 12 districts, 75 neighborhoods and 43 villages are visited by the researchers. A pool of 26 questions are identified by researchers, but this pool was reduced to 15 questions based on the fact that %40 of the question will be made in rural areas therefore the questions has to be kept in their simplest form. 1500 questionnaires were aimed, 1134 were gathered from the households. (N=1134)

In third part, the findings are presented. Explanatory factor analysis was made using Varimax method in SPSS. Cronbach Alpha values were found high confidence as well as the other pre-tests Kaiser-Meyer-Oklın and Barlett's sphericity test were found at good levels to run factor analysis. Factor analysis in SPSS revealed 4 factors and 15 questions. After explanatory factor analysis, as

the important part of scale development phase, confirmatory factor analysis is made by LISREL. Confirmatory factor analysis revealed the goodness of fit indexes. Based on the results it is seen that one of the most strict rules of scale development namely χ^2 / SD (chi-square/ degrees of freedom) was found 7,53 which is far above the accepted values $2 < x < 5$. This situation also proves that explanatory factor analysis is not alone enough for scale development. For the problems that can cause these values modification indices table was screened. It is observed that the problem resulted from the inter-relation of the questions in Disaster Physical Protection (DFP) so that the lowest scored question was removed from the scale. Those were questions 2 and 5 of 15 questions scale. After removing the question the new value of χ^2 / SD was found as 4,91 which is in acceptable range. It was observed that other goodness of fit indexes were also scored higher like RMSEA (0,05), GFI (0,96), AGFI (0,94), CFI (0,94), SRMR (0,05), RMR (0,04). All the t values as expected values were found significant.

As a result Disaster Preparedness Scale is made up of 15 questions and 4 dimensions. Scale explains 59,99 of all variances. 4 factors respectively are named as: Disaster Physical Protection (DFP), Disaster Planning (DP), Disaster Help (DH), Disaster Warning and Signals (DWS). Disaster Physical Protection (DFP) is made up of 5 items factor loadings between ,74 and ,45; with a mean score of 13,76 ($X=13,76$; $SS=4,52$, $N=1134$; see Table 6.) and explains 34,47 of total variance. Disaster Planning (DP) is made of 3 items with factor loadings between ,84 and ,75; with a mean of 5,69 ($X=5,92$; $SS= 2,22$, $N=1134$) and explains 10,65 of total variance. Disaster Help (DH) is made up of 3 items factor loadings change between ,78 and ,60; with a mean of 8,52 ($X=8,52$; $SS=1,98$, $N=1134$) and explains 7,97 of total variance. Disaster Warning and Signals (DWS) is made up of 2 items factor loadings range from ,80 and ,76; with a mean of 3,60 ($X=3,60$; $SS=1,43$, $N=1134$); and explains 6,89 of total variance. The 13 questions of this scale inner reliability is calculated by SPSS the Cronbach Alpha value is found as 0,82. There were no cases if item deleted the score will rise. One of the most important part of developing scale namely path diagram made by LISREL is given.

In fourth part results are presented and suggestions are provided. The most important limitation of this study is that it covers Balıkesir universe and sampling. Although Turkey is open to various disasters and Balıkesir is one of those provinces prone to lots of disasters, for that limitation this scale has to be used in different provinces, if possible different countries. The strong side of this research is that a full sampling is made from a total provenance. From that

perspective, this research includes both rural and urban areas. The most important desire of the researchers is repeating of this scale in other provinces if possible different countries. Therefore, the outer reliability of the scale will be stronger.

In the dimensions of this scale stated as disaster planning, disaster help in general preparedness factors will help to provide more resilience against disasters as a country, tested by various disasters over and over again. By the help of this scale and scales like this one, it is the most important priority researches like this one will be made more frequently. If the results by those researches are shared with all the actors, this will make the planning easier and cleverly. As one step further, the most important suggestion of this scale is that the usage of this scale in all areas and with information provided by the society be recognized and paid attention in order to plan for future disasters preparedness rise. Because each soul and live that is lost in a disaster, is far beyond the subject of this research, the numbers, the statistics. Every lost life is life story, a singularity, and a responsibility.

Kaynakça/References

- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1984). The effect of Sampling Error on Convergence, Improper Solutions, and Goodness-of-fit Indices for Maximum Likelihood Confirmatory Factor Analysis. *Psychometrika*, 49, 155-173.
- Baker, E.J. (2011). Household preparedness for the Aftermath of Hurricanes in Florida. *Applied Geography*, 31(1), 46-52.
- Bartlett, M. S. (1954). A note on the multiplying factors for various approximations. *J. Roy. Statist. Soc. B.*, 16, 296-298.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of assessing model fit*. Bollen K.A., Long J.S.,(Der.). *Testing structural equation models*. içinde(s. 111-135). Beverly Hills, CA: Sage.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cardona, O. D. (2005, Ağustos). Indicators of Disaster Risk and Risk Management –Main Technical Report. IDB/IDEA Program of Indicators for Disaster Risk Management, National University of Colombia, Manizales. 4.11.2020 tarihinde <http://idea.bid.manizales.unal.edu.co/documentos/Main%20technical%20report%20IDEA.pdf> adresinden erişildi.
- Cartell R. B. (1966). The Shree test for number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 254-276.
- Çam, O.M. ve Baysan-Arabacı L. (2010). Tutum Ölçeği Hazırlamada Nitel ve Nicel Adımlar. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2, 59-71.

- Çapık, C. (2014). Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulamalı Faktör Analizinin Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Davidson, R.A. ve Lambert, K.B. (2001). Comparing the hurricane disaster risk of U.S. coastal counties. *Natural Hazards Review*, 2(3), 132-142.
- Dikmenli, Y., Yakar, H., Konca, A. (2018). Development of Disaster Awareness Scale: A Validity and Reliability Study. *Review of International Geographical Education Online (RIGEO)*, 8(2), 206-220. 17.12.2019 tarihinde <http://www.rigeo.org/vol8no2/Number2Summer/RIGEO-V8-N2-2.pdf> adresinden erişildi
- Garland R. (1991). The Mid-Point on a Rating Scale: Is it Desirable?. *Marketing Bulletin*, 2, 66-70.
- Gignac, G. E. (2009). Partial Confirmatory Factor Analysis: Described and Illustrated on the NEO-PIR. *Journal of Personality Assessment*, 91(1), 40-47.
- Hazırbulunuşluk. (2020, 20 Aralık). Cambridge English Dictionary içinde. Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/preparedness>
- Hooper D., Coughlan J., Mullen M.R. (2008) Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Ilo, P. I., Izuagbe, R., Mole, A. J. C., Ekwueme, L. (2018). Measuring disaster preparedness and response practices in university libraries in Nigeria: The role of disaster equipment. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 85-91.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (1989). *LISREL 7 User's Reference Guide*. Chicago: SPSS Publications.
- Kaiser, H. F. (1970). A second generation little jiffy. *Psychometrika*, 35, 401-416.
- Munro, B.H. (2005) *Statistical Methods For Health Care Research*. Philadelphia: Lippincott Williams &Wilkins, 351-376.
- Nishigami, A. (2015). Development of Natural Disaster Preparedness Scale for Nursing Department of Hospital: Reliability and Validity as Scale. *Journal of Japan Academy of Nursing Science*, 35, 257-266.
- Patrisina, R., Faradissa Emetia, F., Sirivongpaisal, N., Suthummanon, S., Alfadhlani, A., ve Fatrias, D. (2018, Ekim). *Key performance indicators of disaster preparedness: a case study of a tsunami disaster. ICDM 2018 konferansında sunulan bildiri*, Singapur. <https://doi.org/10.1051/mateconf/201822901010> adresinden erişilmiştir.
- Rachmalia, M.N.S., Urai Hatthakit R.N., Aranya Chaowalit, A.P.N. (2011). Tsunami preparedness of people living in affected and non-affected areas: A comparative study in coastal area in Aceh, Indonesia. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 14(1), 17-25.
- Rañesesa, K., Chang-Richardsa, A., Richardsb, J., Bubb, J. (2018, Kasım). *Using scientific knowledge to inform policy and practice in disaster risk reduction. Measuring the level of disaster preparedness in Auckland. 7th International Conference on Building Resilience konferansında sunulan bildiri*, Bangkok, Tayland. <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/137304.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Seçer İ. (2013) *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi Analiz ve Raporlaştırma*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve Örnek Uygulama. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-73.
- Simpson, D. (2008). Disaster preparedness measures: a test case development and application. *Disaster Prevention and Management*, 17(5), 645-661.
- Şencan H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş, temel ilkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks. p.4-22.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (4. Bs.). Needham Heights: Allyn & Bacon.
- Vahle, T., Beatty, G. (1993). *Emergency Management Guide for Business & Industry*. Federal Management Agency. 6.11.2020 tarihinde <http://www.Fema.Gov/Pdf/Business/Guide/Bizindst.Pdf> adresinden erişildi.
- Waltz C.F., Strickland O.L., Lenz E.R. (2010). *Measurement in Nursing and Health Research*. New York: SpringerPublishing Company.
- Walker, J.T. ve Maddan, S. (2013). *Understanding statistics for the social Sciences, criminal justice, and criminology*. Wall Street: Jones and Bartlett Learning.
- World Health Organization. (2011, Haziran) *Comparative analysis of national pandemic influenza preparedness plans*. Erişim adresi: https://www.who.int/influenza/resources/documents/comparative_analysis_php_2011_en.pdfExternLink
- World Health Organization, Emergency and Humanitarian Action (WHO/EHA). (2002). *Disasters & emergencies: Definitions (Training Package)*. Addis Ababa, Ethiopia: Panafrican Emergency Training Centre, WHO/EHA. <http://apps.who.int/disasters/repo/7656.pdf> adresinden erişilmiştir.

Ekler

Ek-1: Sosyal Sermaye Ölçeğinin İngilizcesi

Disaster Preparedness Scale				
	Strongly Disagree	Disagree	Agree	Strongly Disagree
Do you have a disaster bag that can be used in time of disaster including the materials you need?				
Did you take any precautions for the furniture that can tilt over?				
In your house, do you have bag or cabinet including first aid materials?				
Did you make insurance for your house against natural disasters?				
Did you attend any meeting/education together with your neighbors concerning what can be done at the time of disasters?				
Together with you family, did you plan a place for gathering for any possible separation?				
Did you do any planning inside your family for any disaster?				
Does everybody in you neighborhood know the meeting point in the time of disaster?				
In the time of natural disaster, does everyone in your family know emergency telephone numbers needed for help?				
Does everyone in your home over 15 years of age know how to turn off electric, water and natural gas?				
In your family, is there anyone who knows first aid?				
In your neighborhood do you know any signals or warning systems for natural disasters?				
Does everyone in your family know what warning signals mean in your family?				

Bourdieu Perspektifiyle Bürokratik Çatışma Alanı ve Konut: Fransa’da Yeni Konut Politikasının İnşası

*

Umud Seren Yarım¹
ORCID: 0000-0001-7799-1744

Eylem Beyazıt²
ORCID: 0000-0002-3432-5722

Muharrem Güneş³
ORCID: 0000-0002-3187-8233

Öz

Konutun hem bir üretim hem de tüketim nesnesi olarak pek çok sosyal bilim alanında tartışılıyor olması şaşırtıcı değildir. Ekonomik alandan siyasal ve sosyolojik alana uzanan tartışmaların eksenini dönemsel olarak değişse de konutun neredeyse bütün rejimlerde “kullanışlı” bir araç olduğu görülmektedir. Konut politikalarının inşa ve analiz sürecinde farklılıklar görülmektedir. Her ülke, rejim pratiği sonuçları açısından farklı pratik ve değerlendirmeler ortaya çıkarırken gerçek olan, konut sorununun hızla “hak” temelli bir insanlık sorunu olarak karşımızda durmasıdır. Bu çalışma Bourdieu’nün kavramsal araçlarını kullanarak, Fransız konut politikasının inşasında önemli kırılma noktaları olan tarihsel süreçleri ele almakta, konut politikalarını bürokratik alan üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel tezi, “görünmez” olarak da nitelenebilecek “bürokratik alanın” çatışmacı niteliklerinin konut politikasının belirlenmesi ve uygulanması sürecindeki yeri ve etkisinin belirleyiciliğidir. Bourdieu’nün alandaki araştırması temel alınarak konut politikası incelemelerinde çoklu aktör analizi yapılması önerilmektedir. İnşaat sektörünün kapitalistlerin çıkarları kadar bürokrasi alanındaki mücadelelerin ve yalnızca merkezin değil yerel güçlerin de çıkarlarının ve habituslarının etkili olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, konut politikası, bürokratik alan, devlet.

¹ Arş Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, E-mail: serenyarim@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, E-mail: eylimbyzt@gmail.com

³ Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, E-mail: mgunes92@gmail.com

Field of Bureaucratic Struggles and Housing with Bourdieu's Perspective: The Production of New Housing Policy in France

*

Umut Seren Yarım⁴
ORCID: 0000-0001-7799-1744

Eylem Beyazıt⁵
ORCID: 0000-0002-3432-5722

Muharrem Güneş⁶
ORCID: 0000-0002-3187-8233

Abstract

It is not surprising that the house is discussed in many branches of social sciences because of its way of usage as an object of production and consumption. Although the axis of discussions extending from the economic field to the political and sociological fields changes periodically, the house issue continues to be a "useful" tool in almost all systems. There are differences in the construction and analysis process of housing policies. While each country develops different policies and takes different positions, it is necessary to consider the housing problem as a "right" based human problem. This study aims to consider the historical processes, which are important breaking points in the production of French housing policy, by using Bourdieu's conceptual tools, and aims to analyse housing policies through the bureaucratic field. The purpose of this paper is to specify the place and the influence of the conflict positions of the actors in the "invisible" bureaucratic field, through process of determining and implementing the housing policy. Based on Bourdieu's research in the field, a correspondence analysis is recommended in housing policy reviews. Consequently, the struggles in the bureaucracy and the interests and habitus of the local authorities are as effective as the interests of the capitalists in the construction sector.

Keywords: Pierre Bourdieu, housing policy, bureaucratic field, state.

⁴ R. A., Hatay Mustafa Kemal University, E-mail: serenyarim@gmail.com

⁵ Instructor Dr., Hatay Mustafa Kemal University, E-mail: eylmyzt@gmail.com

⁶ Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal University, E-mail: mgunes92@gmail.com

Giriş

İnsanların sağlıklı ve onurlu bir hayat sürebilmeleri için barınma gereksinimini karşılayan konut, tüm ülke politikalarının ana konularından biri olarak sürekli gündemini korumaktadır. Geçmişten bugüne evrensel bir olgu olarak konut sorunu gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde bütünüyle çözüm bulunabilen bir sorun değildir. Konut sorununun boyutları ve niteliği genelleme yapılmaksızın ülkeden ülkeye, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve sosyo-ekonomik yapılarına göre değişmektedir. Konutun temel bir ihtiyaç mı, dayanıklı bir tüketim metası mı, bir yatırım aracı mı, toplumsal hizmet ve refah sisteminin bir parçası mı ya da bütün hepsini içine alan bir olgu mu olduğu sorusu devletin bu sektörün müdahale edilmesi gereken bir üretim faaliyeti mi, özel sektöre devrettiği bir rant kapısı mı yoksa sosyal altyapı sunumu mu olduğuna karar vermesini gerektirir.

Hem temel bir ihtiyaç olarak refah devletinin ayrılmaz bir parçası olup hem de değişim değeri bulunan ve alınıp satılabilen bir piyasa malı olmasından dolayı kamu sektörü ve hükümetler konutu serbest piyasa mantığına bırakmak istemedikleri gibi piyasanın görünmez elinin de çekilmesini tercih etmemektedirler. Devlet bu ekonomik alanda yalnızca bir düzenleyici ve/veya bir hakem olarak var olmaz aynı zamanda tercih ettiği konut politikalarıyla konut pazarı içinde konut arz ve talebini etkiler, mülk konut ya da kiracılık gibi konut kullanım biçimlerine yön verir.

Devletin pek çok idari kurumuyla, bürokratlarıyla konut politikalarında, konut piyasasında etkin rolü olmasına rağmen konut politikası analizlerinde çoğunlukla ülkelerin ekonomik rejimleri ve politik konjonktürleri dikkate alınır. Oysa konut piyasasını kontrol eden politika araçlarına, hangi toplumsal sınıf lehine karar alınacağına bu alanda yetkili yüksek kademe idari kurumlar, konuyla ilgilenen idari komisyonlar kapalı kapılar ardında bürokratik alanlarda karar verir (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 66). Bu anlamda bürokrasi tarafından oluşturulan ve denetlenen bu konut piyasa mantığını anlayabilmek için bu alanın da sosyo-analizini yapmak gerekmektedir.

Nitekim 1960'ların ikinci yarısından sonra Fransız entelektüel alanına damgasını vuran Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, Fransız konut politikaları üstünden yaptığı "bürokratik alan çözümlemesinin" konut politikası analizlerine farklı bir bakış açısı getirdiğini öne sürmüştür.

Bu anlamda bürokrasi alanındaki mücadeleleri "alan, habitus" kavramsal çerçevesiyle açıklayan Bourdieu aynı zamanda bürokrasi mücadelesinde "devletin sağ eli ve devletin sol eli" terminolojisine ayrı bir önem verir. Bu çalışmada

da Bourdieu kavramsal terminolojisinden hareketle Fransa'da konut alanında köklü değişiklikler meydana getiren "1977 Barrot Kanununun" hemen öncesinde ortaya çıkan bürokratik mücadeleler konu edilmektedir. Çalışmada temel olarak Bourdieu'nün Fransa'da uygulanan konut politikalarını ve buna karar veren aktörlerin tutumlarını, tavırlarını incelediği "The Social Structure of the Economy" (2005) (*Ekonominin Toplumsal Yapısı*) kitabı ile Rosine Christin ile birlikte yazdığı "La Construction du Marché: Le Champ Administratif et la Production de la Politique du Logement" (1990) (*Pazarın İnşası: Bürokratik Alan ve Konut Politikası Üretimi*) adlı makalesinden yararlanılmaktadır. Konut piyasası talep ve arz inşasında pek çok aktör olmakla beraber bu çalışmada yalnızca bürokratik alandaki mücadeleye odaklanılmıştır.

Bourdieu bu eserlerinde, konut politikası reformlarının arkasındaki ittifakları ve rakipleri inceleyerek konumsal ve ilişkisel analizler yapar ve bürokratların kendi içindeki güç ilişkilerine yer verir. Buna göre devletin sol eli olarak bir yanda Bayındırlık Bakanlığı ve sosyal konut inşasından sorumlu birimleri, diğer yanda devletin sağ eli olarak "Barre Komisyonu" ve Ekonomi Bakanlığı ve Hazine'deki aktörler analizinde yer alır.

Dolayısıyla bu çalışmada Bourdieu'nün Fransa'da yaptığı konut politikası incelemesine yer verilerek konut politika analizlerine alternatif bir bakış açısı getirilip getirilmeyeceği sorgulanmaktadır. Konut politikalarının değişen yüzünü yalnızca kapitalist sisteme, sermayedarın çıkarlarına bağlamanın bürokratlar arasındaki güç mücadelelerine bakılmadan analizinin eksik kalacağı öne sürülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Bourdieu'nün alandaki araştırması temel alınarak konut politikası incelemelerinde çoklu aktör analizi yapılması önerilmektedir.

Bürokratik mücadeleleri ele alan bu makalenin önemi, klasik Weberyen kamu yönetimi anlayışı ile yeni kamu işletmeciliği anlayışının pratikte konut politikası üstünden okumasını yaparak, konut politikası analizlerine farklı bir bakış açısı sunmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde konut politikası analizinde önemli olan "bürokratik alan" ve "devletin sağ eli ve devletin sol eli" kavramlaştırmaları Bourdieu terminolojisinden yararlanarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1977 Barrot Kanunu öncesi Fransa'daki konut politikalarının tarihsel seyrine yer verilmiş son bölümde somut olay olarak 1974-1976 yılları arasındaki konut reformu için yapılan bürokratik mücadeleler açıklanmıştır.

Konut Politikası Analizinde Mücadele Arenası: Bürokratik Alan

Sahadan elde ettiği ampirik verilerle kavramsal alet çantasını oluşturan Bourdieu'nün alanlar teorisi, her ne kadar akademik yazında ikinci plana atılsa da güç ilişkilerini anlamlandırmada kurucu kuramlardan biridir. Bürokratik alanı ve yapısını kavrayabilmek için önce "alan" (*champ*) kavramını irdelemek gerekir. Faillerin (*agents*) manevralar yaptıkları, stratejiler geliştirdikleri ve ulaşılacak istenen kaynaklar (sermaye ya da iktidar elde etmek) için mücadele ettikleri alan; çatışma ve rekabet mekânlarıdır (Bourdieu, 2002, s. 113-120).

Toplumsal dünyayı çeşitli alanların birleşimi olarak algılayan Bourdieu, farklı alanların oldukça özerk olabileceğini belirtir ve karmaşık toplumlarda birbirinden oldukça farklı alanlar olabileceğinin özellikle altını çizer. Örneğin kendine has değerleri, kuralları, çıkarları olan iktisadi alan, akademik alan, bürokratik alan, entelektüel alan ve din alanı gibi pek çok özerk, birbirinden farklı alanlar mevcuttur. Kendi düzenleyici ilkelerini oluşturan bu alanlarda geçerli sermaye türleri de birbirinden farklıdır (Yarım, 2019, s. 60). Aktörlerin bir alanda güç elde edebilmeleri için biriktirdikleri ve kullandıkları kaynaklar ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel olmak üzere dört farklı sermayeden oluşur. Akademik alanda kültürel sermaye önemli bir kaynak iken, ticari alanda ekonomik sermaye ön plana çıkmaktadır (Bourdieu, 1986, s. 242-243).

Alanda tahakküm kurmak isteyen aktörler; işgal ettikleri konuma, kendi ellerindeki sermayeye ve yatınlıklarına (*habitus*) göre alanın sınırlarını ve biçimlerini ya değiştirmek ya da korumak için mücadele ederler (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 26-27). Alan içindeki konumu belirleyen şey bu belirli sermayelere sahip olup olmamaktır. Bourdieu'nün (2006, s. 143) "oyun" metaforu alanlar teorisini daha iyi açıklayacaktır: "Bir oyunda oyuncular (aktörler), onların yatırımları, amaçları, stratejileri vardır. Her oyunun da kendine özgü kuralları, ilkeleri (*enjeux*) mevcuttur. Oyuncular bu oyunu ellerindeki kartlara (sermayelerine) göre oynarlar. Alan ise bu oyunun oynandığı yerdir. Bütün amaç oyunda hâkimiyet kurabilmek ve dolayısıyla egemen normları belirlemektir. Bu yüzden alanlar birbirinden farklı olsalar da hepsinde ortak olan şey "mücadeledir". İlk mücadele bariyerleri açıp alana yeni girmeye çalışanlar ile alanda önceden konumlanmış ve hâkimiyeti elinde tutanlar arasında meydana gelir (Bourdieu, 2002, s. 115). Alanda daha köklü geçmişe sahip olanlar sermaye birikimleri fazla olduğu için daha avantajlı görünseler de alanda yeni olanlar, egemen olanların yerine geçmek istedikleri için alanın değerlerini ve kurallarını kendi lehlerine çevirmeye çalışırlar (Uluğ, 2013, s. 14). Dolayısıyla

alan mücadelesi, alana hâkim olan yerleşik failler ile alana yeni katılanlar arasında gerçekleşir. Yerleşik failler elde ettikleri pozisyonu korumak için muhafaza stratejileri kullanma eğiliminde iken, meydan okuyanlar yeni kurallar dayatabilmek için yıkıcı stratejilere eğilimlidirler (Yarım, 2019, s. 62).

Devlet, genelde sınırları belli, öznesi belirsiz soyut bir varlık olarak görülür. Oysa Bourdieu (aktaran Wacquant, 2007), devletin çapının, sınırlarının, görevlerinin, aldığı şeklin tarih boyunca değişime uğradığını ve bir kurumlar bütünü olduğunu söyler. Bourdieu ve Wacquant (aktaran Wacquant, 2007)'a göre, tek bir bütünlükçü devlet algısını değiştirmek gerekir. Yerine tanımlamaları olan ve kamusal ürün ve hizmetlerin dağıtımını tekeline alan kurumlar bütünü olarak bürokratik alan kavramını koymak daha doğrudur. Bu bakış açısına göre devlet; neyin kamusal mal, neyin kamusal hizmet olduğunu tanımlayan ve dağıtımını gerçekleştiren bürokrasilerden oluşan bir mücadele alanıdır. Hangi kurumun daha fazla bütçesi ya da yetkisi olacak çatışması farklı idari kurumlar arasındaki rekabet sonucu belirlenir.

Nitekim Fransa'da bürokratik alanın doğuşunda dahi failler arası mücadelelerin olduğunu belirten Bourdieu (1997, s. 64)'ye göre bürokratik alanın oluşumunda, alandaki yerleşik failleri yerinden edebilmek için "kamusal yarar" söylemini üreten ve özel çıkarları olan hukukçuların rolü büyüktür. Buna göre; Fransız devrimi öncesinde ve sırasında sınıflar arasındaki hiyerarşiyi altüst etmek ve iktidarı, soylu aristokratlara karşı ele geçirebilmek için entelektüeller mücadele ederler. Kültür ve bilgi sermayesine bağlı olan bu yeni sınıf insan hakları, hukuk, istatistik, ekonomi-politik, dil, yazı gibi yetkinlikleri ön plana çıkarırlar ve okul, üniversite gibi eğitim sistemleriyle kendi bürokratik asillerini yetiştirirler (Bourdieu, Christine ve Will, 2000, s. 8). Yeni ortaya konan sistemin değerlerine, diline, kavramlarına dolayısıyla sembolik sermayesine hâkim olan hukukçular, alanda hükmeden pozisyona geçerler. Çünkü bürokratların güçlü olmalarını sağlayan ellerindeki sermaye, genetik olarak soylu olmak değil "bilgiye" sahip olma sermayesidir. Bu zafer Fransız geleneğinin yeni sınıfı olarak kılıç aristokrasisine karşı cüppe aristokrasisinin (*noblesse de robe*) zaferidir (Bourdieu, 2016, s. 192).

Bürokratik alandaki önemli olan diğer unsur yüksek kademedeki kamu görevlileridir. Bourdieu'nün tabiriyle "devlet soyluları" olan yüksek kademedeki kamu görevlileri, Fransız yükseköğreniminin en seçkin okullarına (*Grandes Ecoles*)⁷ giderler ve bu elit dilimde olmanın verdiği meşruiyet ve devlet bürokrasisi içinde işgal ettikleri konumdan ötürü, kendilerini hem emeğin hem de

⁷ Fransa'daki yükseköğrenim, "normal devlet üniversiteleri" ve "grandes ecoles" (büyük, elit okullar) olmak üzere ikiye ayrılır. Normal devlet üniversitelerine parasız ve sınavsız girilebilirken Fransa'ya özgü

sermayenin kişisel çıkarlarını aşabilmiş “tarafsız” sadece “genel kamusal çıkarı” düşünen teknokratlar olarak görürler (Bourdieu, 1991, s. 173). Fakat Bourdieu vd. (2000)’ne göre; devletin hizmetkârları olan bürokratlar, kolektif istek ve çıkarlara sahip bir grup insandan oluşmaz. Bürokratik alandaki her aktörün farklı aidiyetlere, habituslara, bakış açılarına, sermayeye sahip olmalarından kaynaklı olarak alanda çekişmeler meydana gelir. Bu yüzden bürokratik alanda aktör incelemesi çok önemlidir.

Bu anlamda Dubois (2014, s. 3), Bourdieu’nün kamu politikalarına karar verilme aşamasında, alandaki tüm aktörlerin deneyimlerinin, yetkili faillerin habituslarının (aile yapısı ve gidilen üniversite), inşa edilen algı kategorilerinin önemli olduğunu söyler. Aktörlerin toplumsal konumlarıyla (ekonomik sermayesi yüksek aileden mi kültürel sermayesi ağır basan aileden mi geldiği) uygulanacak kamu politikalarına bakış açılarının benzer doğrultuda olduğunu ileri sürer.

Devletin Sağ Eli ve Sol Eli

Bourdieu, “Dünya’nın Sefaleti” (2015) (*La Misère du Monde*) adlı eserinde yüzlerce yıllık mücadelenin sonucunda modern rasyonel devletin “sağ el ve sol el” olmak üzere iki eli olduğunu ifade eder. Bu iş bölümünde kontrol eden, cezalandıran, disipline eden, kıt kaynakları idare eden sağ eldir. Metalaşmanın faili olan ve yeni baskılar üreten piyasa mantığındaki Ekonomi Bakanlığı ve Hazine gibi kurumlar devletin sağ elidir. Wacquant bu sağ ele polisi, mahkemeleri ve hapishaneyi de eklemektedir (Wacquant, 2019, s. 15).

Ekonomik ve kültürel sermaye yoksunu kesimlere yardım eden, bakan, besleyen devletin koruyan eli ise sol eldir. Sağlık, eğitim ve konut gibi korunmaya muhtaç vatandaşlara güvence sağlamayı amaçlayan tüm kamu politikaları devletin sol elini temsil eder (Wacquant, 2007). Bourdieu, devletin bugünkü yeniden kurulumunun sağ ve sol eller arasında bir mücadele olarak görülebileceğini öne sürer.

Dünya’nın Sefaleti (2015) adlı eserinde yaptığı anketlerde Bourdieu, toplumsal yaşamın çelişkilerini kişisel dram şeklinde yaşayan pek çok “kamu görevlisi” olduğunu dile getirir: Yardım kuruluşlarının görevlilerini, eğitimcileri, düşük kademedeki memurları ve diğer eğitim kurumlarının öğretmenlerini “devletin sol eli” olarak tanımlayan Bourdieu (2017, s. 11-12) bu görevlilerin

olan “grande école”lere ancak sınavla girilebilir ve bazısı ücretlidir. Bu tür okullar devletin üst kademe idari kurumlarına üst düzey bürokratların yetiştirilmelerini ve işe alımlarını sağlayan elit okullardır.

sağ el tarafından verimsiz, müsrif olarak görüldüğünü ve kamunun zarar etmesine sebep oldukları için dışlandıklarını dile getirir. Bu kamu görevlileri “devletin sağ elinin” yani Maliye Bakanlarının özel kalemlerindeki uzmanların tam karşıtıdır. Bu yüzden devletin sağ eli, mali denge saplantısı içindeyken bütçe kesintilerinin ağır toplumsal sonuçlarıyla sık sık karşılaşan ve halkla birebir temas içinde olan sol elin ne yaptığının farkında değildir.

Kamusal aygıtın Fransa'da “sosyalist yöneticilerle” beraber 1970'lerde gözden düşürülmesi, bireyselleşmeye olan vurgu, “kendin başar devlet sana yardım etmeyecek” düşüncesi (self-help), sosyal devletin yıkımı ve devlete olan inancın yok edilmesi sağ elin sola ele üstün gelmesidir (Bourdieu, 2015, s. 309). Özellikle konut politikası bu çarpışmanın kendini en çok gösterdiği alandır. Konut politikasının hedefi, küçük burjuvazinin devletin ürettiği kolektif konutlardan kopararak müstakil evinin özel mülkiyetine sahip olması veya mülk sahiplerinden biri olduğu bir apartmana bağlanmasıdır (Bourdieu, 2017, s. 13).

Neo-liberal devrim de Wacquant (2014, s. 1690)'a göre; sağ elin sol eli kontrol etmeye çalışması, hatta üstün gelerek bertaraf etmesidir. Neo-liberalizm, eşitsizliklerin ve onların yarattığı güvensizliğin sosyal devletle iyileştirilmesinden, devletin sol elinden -polis ve cezayla iyileştirilmesine- devletin sağ eline geçirir (Wacquant'dan akt. Kırmızı, 2019, s. 319). Devlet metalaşmayı desteklediğinde toplumsal istikrarı tehlikeye atar çünkü Keynesyen devletin aksine neo-liberal devlet yarı zamanlı, güvencesiz, hakkaniyetsiz çalışma koşullarını normalleştirir. Güvencesiz hayatın normalleşmesi kayıt dışı ekonominin büyümesi anlamına gelir (Wacquant, 2019, s. 14). Tüm bunlar toplumsal kargaşaya neden olurken iktidarlar da meşruiyet sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Neo-liberal devlet bu sorunun üstesinden refah devleti döneminde olduğu biçimde konut, eğitim, sağlık gibi “devletin sol elinin” koruyucu çözümü yerine “devletin sağ elini” uygulamaya sokar ve disipline edici şekilde bu sorunu polis, mahkeme ve hapishanelerle çözer (Bourdieu, 2017, s. 5). Devletin sağ eli devlet desteğiyle şiddetlenen metalaşmanın yol açtığı toplumsal düzensizliği mekânsal hiyerarşinin dibindeki mahallelere hapsederek tepki verir. Böylelikle toplumsal kargaşanın yol açtığı kent çeperlerini ve işçi sınıfı mahallelerini “kentsel hastalık yuvası” şeklinde damgalayarak sorunlu mahallelere dönüştürür. Bunun sorumlusu da neo-liberal devlet değil orada yaşayan insanlar olarak görülür. Toplumsal kargaşa belirli mahallelere hapsedilerek çözülmeye çalışılır (Wacquant, 2014, s. 1690).

“Kentsel hastalık yuvaları” devletin sosyal ve insani yardımları yerine kolluk kuvvetleri ve yargı yoluyla çözümlenir. Hiyerarşinin en altında kalan top-

lumsal olarak güvensizleştirilmiş bu dezavantajlı sınıflara denetleyici ve düzenleyici şekilde müdahale edilir. Bunu neo-liberal cezalandırma olarak adlandıran Wacquant (2014, s. 1695)'a göre "suça karşı savaş" misyonu devletin kendi otoritesini tayin ettiği, bağımsızlığını ulus-üstü sermaye hareketlerine karşı ortaya koyduğu bir bürokratik tiyatrodur.

Dolayısıyla Bourdieu (2017, s. 12) tanık olunan ve gelecekte de karşılaşılabilecek olan toplumsal olayların çoğunun devletin alt düzey soylularının (bürokratlarının) devletin üst düzey soylularına başkaldırışı anlamına geldiğini belirtir. Sermaye sahibi bürokratlar, devletin yüksek temsilcileri alanda hâkimiyeti kurabilmek ve kendi kurallarını egemen kılabilmek için sermayeleri doğrultusunda alanda mücadele ederler ve kim kazanırsa onun normları alana hükmeder.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Fransa'da Konut Politikaları (1945-1977)

İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük bir yıkımla çıkan Fransa için konut büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 400.000'den fazla bina yıkılırken yaklaşık iki milyon bina da hasar görmüştür (Driant, 2012, s. 1). Bu ağır tablo bir önceki dönemin "bırakınız yapsınlar" şeklindeki konut politikalarının yetersizliğiyle birleşince Fransa'da ciddi sorunlar meydana gelmiştir.

Fransa'da 1944 yılının sonunda İmar ve Şehircilik Bakanlığı (*Ministère de la Reconstruction et de l'Urbanisme-MRU*) kurulur ve Haziran 1945'ten itibaren, kırsal ve kentsel konutların iyileştirilmesi ve bakımı için özel sektör kiralalarına vergi konarak ulusal fonlar geliştirilir. Bu oluşum 1948 yılında "Ulusal Konut Geliştirme Fonu'na" (*le Fonds National d'Amélioration de l'Habitat-FNAH*) dönüşür. Aynı zamanda ucuz konut yapımından ve sosyal konuttan sorumlu birim olan HBM (*Habitation à bon marché*) daha sonra 1950 yılında çıkarılan bir kanunla HLM (*Habitation à loyer modéré*) yani düşük fiyatlı kiralık konut kuruluşuna dönüştürülür ve İmar ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanır (Driant, 2012, s. 2). HBM gibi bu birim de devletin ucuz maliyetli konutlardan sorumlu olan birimdir ve sosyal konut politikaları, sadece çok düşük gelirli ailelerin korunmasına yönelik değil aynı zamanda toplumun geniş kesimlerini de hedefler. Buna ek olarak yalnızca dezavantajlı sosyo-ekonomik gruplara da (düşük gelirli çocuklu ailelere) 1948 yılında ALF (*l'Allocation de Logement Familiale*) adı altında kira yardımları da sağlanmıştır.

1950 yılında devletin konut finansmanı alanındaki etkisini arttırmasını sağlayan diğer bir gelişme ise, özel konut sektörüne kredi ve sübvansiyon sağlamak üzere kurulan Emlâk Kredi Bankası'nın (*Crédit foncier de France-CFF*) idarecilerinin Ekonomi Bakanlığı'nca atanmasıdır (Olgun, 2017, s. 71). 1950'lerin

başından itibaren devletin -doğrudan bizzat kendisi- konut üretimi politikasıyla konut arzına önemli ölçüde katkı yapar. Tüm bunlara rağmen 1 Şubat 1954'te Paris'te bir kadının sokakta donarak ölmesi kamuoyunda bir şok etkisi yaratır; konut politikalarının yeterli olmadığını vurgulayan ve devleti göreve çağıran protestolar başlar (Driant, 2012, s. 3). Bu olay üzerine 1955 yılında hükümet yılda 240.000 ucuz konutun inşasını sağlayacak şekilde dönemin İmar Bakanı'nın soy ismiyle anılan "Courant Planı'nı" devreye sokar (Dejoux, Valageas ve Gaimard, 2019). Planla birlikte konut politikasının, yalnızca konut üretiminden ibaret bir faaliyet olmadığını; sosyal donatı ve altyapı imkânlarını da içeren geniş bir perspektif ile ele alınması gerektiğini vurgulayan 7 Ağustos 1957 tarihli Çerçeve Kanunu (*Loi Cadre*) kabul edilir. Bu kanun doğrultusunda "Öncelikli Gelişme Alanları" (*Zones à Urbaniser en Priorité-ZUP*) oluşturulup yerel yönetimlerin yetkileri genişletilir. Yerel yönetimlerin banliyölerdeki arsaları ıslah etmeleri, sosyal donatılarını ve altyapılarını sağlayarak arsaları konut tedarikçilerine hazır hale getirmelerinin önü açılır (Olgun, 2017, s. 72).

Öncelikli Gelişme Alanları ile birlikte konut inşası önemli ölçüde artar. 1953 yılında 120.000 konut inşa edilirken 1972'ye gelindiğinde yılda 546.000 konutun inşası tamamlanır. 1957 yılında konut piyasasının %88'ini elinde bulunduran devletin bu konudaki en baskın idari kurumu HLM'dir ve yeni inşaatların neredeyse %30'unu elinde bulundurur (Fribourg, 1998, s. 21).

Beşinci Cumhuriyet'in doğuşu ve Charles de Gaulle'nin iktidara gelmesiyle merkezileşen yönetim, Aralık 1958 tarihli bir dizi kararname ile konut sektöründe gerçekleştirilen devlet müdahalesini daha da hızlandırır. "Şehircilik, HLM, Konut Krizi" (*Urbanisme, HLM, Crise du logement*) başlığı altında ilan edilen kararnameyle konut alanında iki temel hedef belirlenir (Driant, 2012, s. 3). Birinci hedef, merkezi kentlerdeki çöküntü alanlarının, sefalet mahallelerinin temizlenmesi, yıkılıp yeniden inşa edilmesi (*slum clearance*) ve daha düşük kalitedeki konutların yenilenmesi iken ikinci hedef de ZUP düzenlemesinin ön gördüğü şekliyle içerisinde büyük apartmanlar, okullar, dinlenme alanları ve alışveriş merkezleri barındıran büyük toplu sosyal konut sitelerine (*grands ensembles*) yatırım yapılmasıdır (Blanc, 2004, s. 287).

De Gaulle yönetiminin getirdiği pek çok yenilik olmakla beraber konut politikaları açısından önem taşıyan reform "tuğla ve harç" (*aide à la Pierre*) yardımı adı verilen arz yanlı doğrudan sübvansiyonlarla yeni sosyal konutların inşası için toprak sahiplerinin, sosyal konut tedarikçilerinin finanse edilmesini ön gören düzenlemedir (Blanc, 2004, s. 287). "Aide à la Pierre" politikasıyla beraber devlet sosyal konut inşa edene, konut yatırımcılarına, konutları rehabilite eden bina sahiplerine doğrudan yardım etmenin önünü açmıştır. Öbür yandan bu

tedarikçilerin, ucuz toplu konut sunabilmeleri için endüstriyel inşa tekniklerini benimsedikleri inşaat sanayiinin teşvik edilmesi politikasını da benimsemiştir (Olgun, 2017, s. 73).

1960'lı yıllarda merkezi yönetimin sosyal konutlar için mali teşvikleri arttırması, düşük faizli uzun vadeli kredilerin (45 yıllık) sağlanmasıyla beraber sosyal konutlar özel sektöre göre daha düşük kiralarda sunulabilmiştir. HLM (düşük fiyatlı kiralık konut) kurumunun var oluş nedeni de budur. Bu dönem Fransa'da özel sektörün yeterli olmadığı alanlarda devletin tüm kamusal kaynaklarıyla beraber "sol elini" gösterdiği, arz yanlı sübvansiyonlarla konut piyasasına müdahil olduğu ve toplu konut siteleri ve sosyal konutlar inşa ettiği bir dönem olmuştur.

Fakat 1960'ların sonlarından itibaren Fransa'da yavaş yavaş bürokraside ve yönetici sınıfında devletin piyasaya bu kadar müdahil olmasının, bizzat kendisinin sosyal konutları sübvansiyon etmesinin negatif etkiler yarattığına yönelik şikâyetler başlamıştır. Devletin piyasaya müdahil olmasının toplumsal eşitsizlik yarattığı, yeni inşa edilen sosyal konutların kalitesiz hatta yaşanılmaz olduğu üstünde durulmuştur (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 67). Dolayısıyla yönetici elitlerin oluşturduğu komisyonlarda, 1970 yılında Bayındırlık Bakanlığı'nda binalardan sorumlu müdür olacak olan Claude Alphandéry başkanlığında yapılan 6. Yerleşim Planı'nda, danışmanlık yapan Pierre Consigny'nin hazırladığı raporda konut faaliyetlerinde özel finansman kullanım gerekliliği gündeme gelmiş olsa da hiçbirinde "aide à la pierre" (tuğlaya ve harca yardım) konut finansman sistemi sorunun kaynağı olarak görülmemiştir.

1968 yılında Muhafazakâr Partinin de genel seçimlerde ezici bir çoğunluk sağlamasıyla birlikte bürokratik alandaki çıkarlar, stratejiler değişmiş ve devletin sol eli ile devletin sağ eli arasında mücadele başlamıştır. Dolayısıyla Fransa'da başlayan büyük neo-liberal değişim önce kendini konut reformlarında göstermiştir.

Bu bağlamda, "aide à la pierre" arz yanlı sübvansiyonun hemen ardından hanehalklarına yönelik bir kira yardımı olan "Aide Personnalisée au Logement" (APL) finansman modeli öncesi yapılan bürokratik tartışmaları incelemek gerekir. 1973-1976 yılları arasındaki bürokratik mücadele Fransız siyasi yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıllar neo-liberalizmin bürokraside nasıl somutlaştığının resmi ve Fransa'da da De Gaulle yönetiminin sonudur.

Bürokratik Alan ve Yeni Konut Politikasının Oluşturulması

Çatışma ve rekabet mekânları olan bürokratik alanda aktörler, işgal ettikleri konuma göre alanın sınırlarını ve biçimlerini ya değiştirmek ya da korumak için mücadele ederler. Kuralları, ilkeleri kendi yatkinliklarına göre eğip bükerler ve çatışma alanları oluştururlar. Konut piyasası alanında da failler, meşru biçimde iktidar araçları üstünde egemen olmak için mücadele ederler. Max Weber (1996, s. 132)'in dediği gibi mücadele “meşru şiddet tekeli” ve bunun yanında Bourdieu (2016, s. 18)'nün altını çizdiği gibi “meşru sembolik tekeli” elinde tutmak için gerçekleşir.

Bourdieu ve Christin (1990, s. 66)'e göre, Fransa'da 1974-1976 yılları arasında gerçekleşen ve “1977 Büyük Konut Politikası” kararlarını aldırın süreçte bürokrasi alanındaki çatışmalar etkili olmuştur. Bir yanda statükoyu muhafaza etmeye çalışan yerleşik kurumlar ve yerleşik failer diğer yanda ise değişim isteyen farklı idari kurumlar ve hatta aynı idari kurum içindeki failer arasındaki güç mücadeleleri belirleyici olmuştur.

Bourdieu, Fransa'da neo-liberal dönemle birlikte 1970'lerden sonra yapılan konut politikalarına farklı bir pencereden bakar. Kamu politikalarına karar verilme aşamasında; alandaki tüm aktörlerin deneyimlerinin, yetkili failerin habituslarının inşa edilen algı kategorilerinin önemli olduğunu dile getirir (Dubois, 2014, s. 3). Sahip oldukları sermaye ve yeteneklerle çarpışan failerin bu güç ilişkileri konjonktürel faktörlerle şekillenmektedir. Failerin farklı yeteneklerinin değerleri, hangi grandes-écoles'den (büyük, elit okullardan) mezun olduklarının etkisi, hangi idari kuruluşa, organizasyona bağlı olduklarının gücü dönemin bağlamına göre değişir (Bourdieu, 2005, s. 92). Nitekim her aktör alanda egemenlik kurabilmek için kendi sahip olduğu değerleri kabul ettirme mücadelesine girişir.

Fransa'da konut politikaları konusunda reform yapma düşüncesi 70'lerin başından itibaren dile getirilmeye başlanır. Aide à la pierre finansman modeli, konut konusunda eşitsizliğe ve toplumsal tabakalaşmaya yol açtığı; devlet tarafından sübvansiyon edilen sosyal konutlar da kalitesiz yapılar olduğu gerekçeyle eleştirilir. Yürürlükte olan konut yasasının ve HLM'nin, sadece kirasını ödeyebilen orta sınıf hanehalklarını koruduğu; daha kırılgan grupları ve yoksulları dışladığı, üstelik konut yapana arz yanlı sübvansiyonlar yerine “kişilere yapılacak kira yardımlarının” kamu bütçesi için çok daha hesaplı olduğu genç bürokratlar tarafından dile getirilir. Kişilere yapılacak kira yardımlarının da

“Aide Personnalisee au Logement” (APL) pazar mantığına göre kişiselleştirilmiş yardım şeklinde yani gelire ve aile durumuna göre olması gerektiği savunulur (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 67-68).

Bu bağlamda Bourdieu (2005) “The Social Structure of the Economy” adlı eserinde ve Christin (1990) ile yaptığı çalışmada, 1976 yılındaki kapsamlı konut reformuna götüren dinamikleri açıklamak ister. 1975’te, bürokrasi alanındaki aktörler, kendi kurumsal çıkarlarını korumak amacıyla iki zıt konum arasına yerleşirler: Devletin sol eline karşı devletin sağ eli atağa geçer. Bayındırlık Bakanlığı ve sosyal konut inşaatından sorumlu birimler (HLM) ile temsil edilen, eski konut inşaatı teşvik rejiminin devamını isteyen “sosyal devletçi” pozisyona karşı Ekonomi Bakanlığı, Hazine ve bürokratları, büyük bankalar ile temsil edilen, eski rejimin tamamen terk edilip yeni finansman uygulamaları getirecek bireyselleştirilmiş destek rejimini destekleyen “radikal liberal” pozisyon yer alır (Göker, 2014, s. 293).

Devletin sol eli ve sağ eli ayırımından da öte bürokratik kurumların kendi arasındaki mücadelenin yanı sıra dönüm noktası yaratacak bu yenilikçi reformun arkasında ekonometri bilgisine sahip oldukları için matematiksel modelleri, istatistiki bilgileri ön plana çıkaran reformcu mühendis “genç politeknisyenlerle”⁸, devletin konut sektörüne bu kadar müdahil olmasının kamu kaynaklarında israfa yol açtığını, dolayısıyla çok pahalıya mal olduğunu ve kamu işletmeciliği anlayışına geçmenin gerekliliğini savunan ekonomist “genç enarkların”⁹ konjonktürel ittifakı bulunmaktadır (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 68). Yeni teknik bilgi tekellerini ellerinde bulunduran ve buna göre eğitim sermayesine sahip bu iki grup kamunun etkin ve verimli olması için devletin konut sektörünü özel sektöre devretmesi gerektiği konusunda uzlaşmışlardır.

1974 yılında Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Valery Giscard D’Estaing, konut politikasıyla ilgili yenilikçi fikirleri olan genç bürokratlar tarafından bu alanda komisyon kurulması için ikna edilir. Böylelikle 22 Ocak 1975’te Bakanlar Kurulu kararıyla Commission Barre adı altında “Konut Reformu İçin Ulusal Komisyon” kurulur (Bourdieu, 2005, s. 100). Barre Komisyonu’ndaki bürokratik tartışmaları anlayabilmek ve alanın yapısal çözümlemesini yapabilmek için alanda politikayı yönlendirebilecek etkin ve ağırlığı olan aktörlerin (ya da ku-

⁸ “Politeknisyen” kavramı Fransa’da mühendislik alanında en iyi grandes-écoles’lerden (elit okul) biri olan ve kamuya üst düzey mühendis bürokrat yetiştiren Ecole Polytechnique’de (Mühendislik Okulu) okuyan öğrencilere verilen addır.

⁹ “Enark” kavramı Fransa’da kamuya üst düzey bürokrat yetiştiren ve grandes-écoles’lerden (elit okul) biri olan Ecole Nationale d’Administration’da (ENA-Ulusal İdare Okulu) okuyan öğrencilere verilen addır.

rumunun) işgal ettiği konumu; çatışmada alınan pozisyonları (mevcut kuralları korumak mı yoksa değiştirmek mi istiyorlar), alandaki ittifakları ve ayrımları açıklamak gerekir.

Buna göre konut reformunda önemli olan idari kurumlardan ilk taraf Ekonomi Bakanlığı, Hazine ve bürokratlarının konut ve kentleşmeyle ilgili Bütçe Genel Müdürlüğü'nün olduğu taraftır. Diğer tarafta ise Bayındırlık Bakanlığı, Bakanlık bünyesinde merkezi ve yerel yapıları inşa etmek ve "aide à la pierre" kapsamında yapılan sosyal konutları yönetmek için kurulan inşaatlardan sorumlu müdürlükler, kentsel planları yapan, inşaat izinleri ve ruhsatları veren Arazi Geliştirme ve Kentleşme Müdürlüğü, yerleşimlerin geliştirilmesi için kurulan ulusal ajans, sosyal konutlardan sorumlu HLM gibi konut politikasının yalnızca konut yapmaktan ibaret bir faaliyet alanı olmadığını; sosyal donatı ve altyapı imkânlarını da içeren geniş bir perspektiften ele alınması gerektiğini vurgulayan idari birimler yer almıştır (Bourdieu, 2005, s. 101).

Bourdieu ve Christin (1990, s. 70-80) yaptıkları çalışma ile bürokrasinin yapısını anlamlandırabilmek ve failerin davranışlarını çözümleyebilmek için kolektif ve bireysel stratejileri açıklayacak bir model sunmayı hedefler. Onlara göre alandaki konumlar nettir ve iki kutba ayrılmıştır: İlk grup Hazine bürokratları, Ekonomi Bakanlığı, özel bankalar eskiden tamamen koparak "bireye yardım" reformlarının kabul edilmesi gerektiğini savunur. Devletin alana müdahil olmasını istemeyen bu taraf "devletin sol elinin" geri çekilmesi gerektiğini düşünür; sosyal konutların iyileştirilmesini ya da arttırılmasını, HLM'nin desteklenmesi için yapılan kamusal yardımları reddeder ve ayrıca konut tedarikinin devletin problemi olmadığını dile getirir.

Öte yandan yürürlükte olan sistemin devamı için direten ikinci grup, Bayındırlık Bakanlığı ve ilgili kuruluşları, sosyal konutlardan sorumlu birim HLM devletin konut ve altyapı yapımından elini çekmesini istemezler. Söz konusu bir idari örgüt olduğunda bu şekilde pozisyon almalarının nedeni bürokratik kurumun kendi varoluşunu koruma içgüdüsüdür. Yani bir idari kurum var oluş amacını, fonksiyonunu kaybetmek istemez. Dolayısıyla inşaatı -özellikle de sosyal konut inşaatını- teşvik etmek ve altyapısını sağlamak için var olan Bayındırlık Bakanlığı ve HLM'nin yürürlükte olan reformun devamını idretmelerindeki sebep budur. Eski reformdan vazgeçilmesi durumunda piyasa mantığına bırakılan konut alanı bu iki kurumun işlevlerinden en önemlisini kaybetmelerine neden olacaktır (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 81).

Öte yandan analizin en çarpıcı noktası ve bürokratik devrime neden olan mesele "yenilikçiler" olarak adlandırılan üçüncü grubun devletin sağ el ve sol el karşıtlığının ötesine geçmeleridir. Bayındırlık Bakanlığı'nun kendi içinde,

farklı düşünen ve kendi kurumunun çıkarlarından farklı olarak reform isteyenlerle iş birliği yapan yeni nesil bürokratlar vardır.

Yukarıda alanlar teorisinde açıklandığı gibi tüm alanlarda ortak olan şey “mücadeledir” ve ilk mücadele bariyerleri aşılıp alana yeni girmeye çalışanlarla alanda eskiden beri konumlanana ve hâkimiyeti elinde tutanlar arasında meydana gelir (Bourdieu, 2002, s. 115). Bu yüzden asıl alan mücadelesi, alana hâkim olan ve elde ettikleri pozisyonu korumak için muhafaza stratejileri izleyen yerleşik failler ile alana yeni katılan ve yeni kurallar dayatabilmek için yıkıcı stratejiler geliştiren failler arasındadır.

Nitekim incelenen bu bürokratik alanda da asıl mücadele yerleşik failler ile alana yeni katılan failler arasında gerçekleşir (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 81-84). Öncelikle alana yeni katılan ve egemen normları yıkmak isteyen failler 26-35 yaşları arasında genç, dinamik ve iyi eğitilmiş yeni nesil bürokratlardır. Cesur ve dinamik olan bu genç bürokratlar yeni görüşlere ve kararlara çok açık olmakla birlikte inisiyatif almaktan da çekinmezler. Dolayısıyla bürokrasinin geleneksel, sıradan, hantal rutinlerine mesafelidirler. Ayrıca sosyo-ekonomik anlamda üst sınıftan geldikleri ve pek çok farklı elit okulda, yurtdışında eğitim aldıkları için çevreleri çok geniştir. Bu sosyal sermaye de onlara mezun olur olmaz, uzun yıllar beklemeden prestijli idari kurumlarda işe başlamalarına olanak tanımıştır.

Alandaki yerleşik failler ise uzun yıllardır aynı kurumda çalışan yaşlı bürokratlardır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışındaki kariyer sisteminden geldikleri için düşünce yapıları da bu doğrultudadır. Eski kamu yönetim anlayışının ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan bu bürokratların yükselmeleri de kıdem, liyakat ve üstlerinin değerlendirmesiyle olur. Bourdieu (2005) alandaki bu iki farklı bürokratik sermayeye sahip faillerin iki farklı bakış açısı, iki farklı düşünme şekli ve iki farklı bürokratik dünyası olduğunu söyler: Bir yanda bürokratik alanda uzun yıllardır var olmanın getirdiği insanları tanıma ve bilmeden oluşan; yasaları, kuralları, yönetmelikleri iyice benimseyerek ve “uzun süre” aynı işi yaparak elde edilen “deneyim bürokrasisi” (*experience bureaucratique*) yer alır. Zaman içinde elde edilen bu sermaye yönetimde kıdemli olup tecrübe sahibi olmakla çok yakından ilgilidir. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında kurum içi terfiyle yükselen bu failler belli bir kurum hafızasına sahiplerdir. Yazılı ve resmi kurallara sıkı sıkıya bağlı oldukları için kendi başlarına karar vermez ve yönetmelik dışına çıkmazlar. Diğer tarafta ise teknik, istatistikî, matematiksel bilgiye dayanan eğitim sermayesiyle çevreden kaynaklı sosyal sermayeye sahip olan ve kıdeme bağlı olmadan hızlı bir şekilde yükselen yeni nesil

bürokratlar yer alır. Uzun yıllar beklemezsizin terfi alan bu bürokratlar teknolojik ve bilimsel bilgiye sahip oldukları için deneyim ya da kurum içi tecrübeye dayalı bilgi tekeline eski bürokratların elinden alırlar ve bürokrasideki ataletin yıkılması gerektiğini dile getirirler. Teknik bilgiden yararlanarak kâr ve zarar modelleri oluşturmaları, ekonometri alanına hâkim olmaları ve rasyonelize edilmiş prosedürler onlara avantaj sağlar (Bourdieu, 2005, s. 113-118).

Dolayısıyla aktörlerin bürokratik alandaki eski/yeni karşıtlığından geleneksel kamu yönetimine karşı harekete geçen yeni kamu işletmeciliği anlayışının yansımaları okumak mümkündür. Alana yeni katılan genç failer alanda tahakküm kurabilmek için kendi ilkelerini ve kendi kurallarını dayatacak yıkıcı stratejiler izlemişlerdir. Eski kamu yönetimi anlayışındaki bürokrasi "hizmet devletin" bir ürünü olmasından dolayı kurallara, yasalara, yönetmeliklere sıkı sıkıya bağlı, kariyer sistemi katı bir hiyerarşi içinde kurum içi kідeme dayalı olan, "eskiliğin" çok önemli olduğu bir sistemdir. Weber'in geleneksel bürokrasi anlayışından beri alışık olunan sistem, gayri şahsîlik içinde "devletin büyük hizmetkârlarından" oluşmaktadır. Bu düzeni kanıksamış olan eski bürokratlar kurallara bağlı şekilde inisiyatif almadan kurum kültürüne göre davranmışlardır (Bourdieu ve Christin, 1990, s. 84). Alanda yeni var olan genç, yenilikçi bürokratlar ise Weber'in geleneksel bürokrasi modeline dayalı bu örgütlenme biçiminin günün değişen şartlarında ve ihtiyaçlarında verimsizlik, atalet, hantallık yarattığını dolayısıyla eskiden kopulması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Yeni kamu yönetimini savunan bürokratlar risk ve inisiyatif almayı isteyen; rasyonelliğin, matematiksel modellerin, istatistikî verilerin ön plana geçtiği minimal devlet anlayışının yeni örgütlenmesini oluşturdukları.

1970'lerden sonra verimlilik ve modernlik özel sektörle, arkaizm ve hantallık da kamu sektörüyle bağdaştırılarak hizmet verilen kişinin artık kullanıcı olarak değil de daha eşitlikçi ve etkin bir ilişki kurmak adına müşteri olarak düşünülmesi istendi ve "modernleşme", kamu hizmetlerinden en kârlı olanların özel sektöre devredilmesi, kamu sektöründeki "hantallık" ve verimsizlikten sorumlu tutulan alt kademe çalışanlarının da tasfiye edilmesi veya hizaya getirilmesiyle özdeşleştirildi (Bourdieu, 2015, s. 309).

Kідeme dayalı anlayıştan hizmet tecrübesinin zamana bağlı olmaksızın bireysel yetenek, akılcı ve formel işlemler kullanarak kısa zamanda elde edileceğine inanılan anlayışa geçişin ilk adımı konut politikası oluşum sürecinde atılmış oldu. Fransa'da bu değişen konut politikası, sosyal hakları (sağlık hakkı, çalışma hakkı, konut hakkı, eğitim hakkı vb.) savunan refah devleti anlayışı taraftarlarıyla devletin tüm bu alanlardan elini çekmesi gerektiğini düşünen libe-

ral görüşün taraftarlarının ilk çatıştığı dolayısıyla neo-liberalizmin kendini hissettirdiği ilk alan olması bakımından önemlidir. Fransa’da “herkesin ihtiyacına göre” prensibinden “hak edene” prensibine geçişin ilk alanı konut sektörüdür. Alanda galip gelen ve kendi kurallarını dayatan neo-liberal düşünce Fransa’da konut alanının özel sektöre devredilmesine neden olur. Sosyal konutların, toplu sitelerin son bulduğu bu dönemde bireylere verilen uzun vadeli kredilerle, borçlandırmalarla ev sahipliği, özel mülkiyet teşviki artırılır.

Tartışma ve Sonuç

Her eserinde olduğu gibi sahada yaptığı çalışmaları teorik bilgiyle harmanlayan Bourdieu, Fransa’da bir dönüm noktası olan 1977 Barrot Kanununa giden süreci, alanda ortaya çıkan bürokratik mücadeleyi analiz ederek ortaya koyar. Bu çalışmada da Bourdieu’nün konut alanındaki bürokratik analizinden yola çıkılarak konut politikası analizlerinde makroekonomik dinamiklere bağlanılmasının ya da sadece ülkelerin ekonomik ideolojilerinin etkili olduğu ve bunun konut politikalarına, konut kredilerine ve konut finansman sistemine yansıdığı üzerinden yapılan analizlerin eksik kaldığı vurgulanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci ve ikinci bölümünü oluşturan bürokratik alan analizi, devletin sağ eli ve sol eli tartışması; devlet tahayyülünün yekpare, soyut ve öznesiz bir sistem olarak değil bilakis farklı sermayelere (ekonomik, kültürel, sosyal), eğitim seviyesine, aile yapısına, sosyal çevreye sahip aktörlerden oluşan farklı idari kurumlara sahip bir varlık olarak algılanması gerektiğini belirtir. Çalışmada da vurgulandığı üzere inşaat sektörü sermayedarların çıkarları kadar bürokrasi alanındaki mücadelelerin ve yalnızca merkezin değil yerel güçlerin de çıkarlarının ve habituslarının etkili olduğu bir arenadır.

Bu çatışmanın analiz edilmesinin önemi Weberyen kamu yönetimi anlayışı ile yeni kamu işletmeciliği anlayışının dikotomisinin aktörler arasındaki tartışmalarla somutlaştırılmasıdır. Bununla beraber konut politikasındaki bu analiz refah devletinin sol eli ile neo-liberal, özelleştirmeden yana sağ eli arasındaki mücadeleyi de ortaya koymaktadır. Bourdieu (2015, s. 311)’nün de iddia ettiği gibi devletin sol elinin alandan çekilmesi ve sosyal konut yapımı yerine neo-liberal yaklaşımın politikası olarak kişilere doğrudan para yardımı yapması refah devleti anlayışını “basit bir para yardımına” indirger. Ortaya da bu yardımı “hak eden yoksulların” (deservingpoors) faydalanabildiği, eski günlerin dinî hayırseverliğine benzer türden bir devlet hayırseverliği ortaya çıkar. Dolayısıyla toplumsal tabakalaşmanın sorun edilmediği ve yüksek olduğu Fransa’da var olan eşitsiz dağılım ortadan kaldırılmadan “yardım kültürü” benimsenerek piyasanın yıkıcı etkisini hafifletmeye yönelik politikalar izlenir.

Sonuç olarak 1980'lerden sonra devletin sosyal konutlardan elini çekerek inşaat alanını özel sektöre bırakması ve rant kapılarını aralaması sermayenin çıkarları kadar, hatta onların politikaya etkilerinden daha kuvvetlice, bürokrasi alanındaki bu mücadelenin bir ürünüdür. Dolayısıyla kamu politikaları incelendiğinde tek taraflı ekonomi-politik incelemelerin yerine çok aktörlü çoklu analizlerin yapılması daha anlamlı sonuçlara neden olacaktır. Örneğin Türkiye'de yine 1980 sonrası ve özellikle 2000 sonrası devletin yeniden ölçeklenmesi yalnızca neo-liberal gelişmelere has bir özellik değildir. Merkezden tasarlanan bir politikadan çok aşağıdaki çatışmaların, yereldeki farklı sermayelere sahip grupların dâhil olduğu, dışlananların tekrar alana müdahil olmak için mücadele ettiği evrimsel bir süreçtir.

Nitekim bugün asıl dikkat edilmesi gereken nokta bundan birkaç yıl sonra milenyum çocukları olan "dijital neslin" yönetim kademesinde, bürokratik alanda, üretim süreçlerine katılması durumunda ortaya çıkacak yeni mücadelelerdir. Bugün sahip olunan algı kategorileri, eğitim, deneyim, bilgi ve eğilimlerle yeni gelen Z kuşağının sermayeleri, bakış açıları, algı kategorileri birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle gelecekte politikaların nasıl şekilleneceği ve toplumsal hayata nasıl etki edeceği sorusu alandaki bu yeni failerin aktör analizleri sonucunda açığa çıkacaktır.

Extended Abstract

Field of Bureaucratic Struggles and Housing with Bourdieu's Perspective: The Production of New Housing Policy in France

*

Umut Seren Yarım

ORCID: 0000-0001-7799-1744

Eylem Beyazıt

ORCID: 0000-0002-3432-5722

Muharrem Güneş

ORCID: 0000-0002-3187-8233

Housing, which is a fundamental part for the formation of cities, remains on the agenda as one of the main issues of all country policies. As a universal phenomenon from past to present, housing problem is not a problem that can be solved completely in both developed and developing countries. The dimensions and quality of the housing problem vary from country to country, according to development levels and socio-economic structures.

The question of whether housing for society is a shelter or luxury commodity, or part of the social service and welfare system determines the direction of housing policies. According to the determined housing policy, state decide whether this sector is a production activity, a gate of rent or a provision of social infrastructure. Housing policies often transcend their sectorial boundaries and have implicitly broad economic consequences.

The housing market is sustained and controlled, directly and indirectly, by the public authorities. The state lays down its rules of operation through a whole set of specific regulations over and above the normal legal infrastructure and general regulations.

Although the state has an effective role in the housing market with its administrative institutions and bureaucrats, for housing policy analysis the economic regimes and political conjunctures of the countries are mostly considered as the most important determinants. However, public policies that control the housing market are decided behind closed field in which, with different purposes in view and different weapons to hand, where members of the higher civil service with responsibility for housing, construction and finance

matters, and representatives of private interests in the area of housing and finance confront each other (Bourdieu, 2005, p. 92).

To understand the logic of this bureaucratically constructed and controlled market, it must describe the genesis of the rules and regulations that define its operation. Therefore, this study suggests that the French sociologist Pierre Bourdieu, who left his mark in the French intellectual field after the second half of the 1960s, would bring a different perspective to the analysis of housing policy.

This study aims to consider the historical processes, which are important breaking points in the production of French housing policy, by using Bourdieu's conceptual tools, and aims to analyse the housing policies through the bureaucratic field. In this research, Bourdieu's book entitled "Social Structure of the Economy" and the article with Rosine Christin, "The Construction of the House Market: The bureaucratic field and the production of housing policy" which analyses the housing policies implemented in France and the strategy of agents who decided to do, were used as a reference point. The main purpose of this paper is to specify the place and the influence of the conflict positions of the agents in the bureaucratic field in the process of determining and implementing the housing policy. Bourdieu considers public action as the product of the practices and representations of the agents who are engaged in it, these practices and representations being determined by the objective position of these agents, and therefore by the structure of the relationships which unite them.

Field analysis makes it possible to reveal what socially bases a policy and consequently, to provide a sociological analysis by making it possible to objectify the structure of these corresponding positions, and of these relations.

This is what Pierre Bourdieu gave an example in the above-mentioned works on housing, by analysing the space of positions and positions taken on the principle of the production of policies in this field. This analysis is relatively rarely cited in the works mobilizing the sociology of Bourdieu, and even less by public policy analysts. Moreover, the study of the dynamics of competition and alliances which leads to the reform of housing policy seems to us to constitute a central reference for a positional and relational sociology of public action.

Pierre Bourdieu shows how the change in the value of capital within the bureaucratic field in the second half of the 1970s enabled a conjunctural alliance of young technicians from the Polytechnic and young finance administrators from the "l'Ecole Nationale d'Administration" (*National School of Administration*) to prevail over the positions previously established in the field

of housing policies, officials of the Ministry of Equipment, local elected representatives and representatives of mixed economy companies.

As highlighted in the study, the construction sector is a field where struggles over bureaucracy and the habitus of actors are as effective as the interests of capitalists. The importance of analysing these struggles is the concretization of the dichotomy of the Weberian understanding of public administration and the new understanding of public management with conflicts between bureaucratic agents.

Nowadays the main point that needs attention is the new struggles that will arise when the “digital generation” participate in the production processes in the management level, in the bureaucratic field a few years from now. The social, cultural capitals, perspectives and perception categories of the new generation Z are quite different from the current generation because of their education, experience, knowledge and tendencies. Therefore, the question of how future policies will shape and how they will affect social life will emerge as a result of the correspondence analysis of these new agents in the field.

Kaynakça/References

- Blanc, M. (2004). The changing role of the state in french housing policies: a roll-out without roll-back?. *European Journal of Housing Policy*, 4(3), 286-287.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. (Richard Nice, Çev.), John Richardson (Der.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (s. 241-258), New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1991). Political representation: elements for a theory of political field, Pierre Bourdieu (Der.), *Language and symbolic power* içinde (s. 171-200). Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1997). De la maison du roi à la raison d'État. *Actes de la Recherche en Science Sociales*, (118), 55-68.
- Bourdieu, P. (2002). *Question de sociologie*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. (2005). *The social structure of the economy*. UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler*. (Hülya Uğur Tannöver, Çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). Devlet elini çekince. Levent Ünsaldı (Yayına Hazırlayan), *Dünyanın sefaleti* içinde, (s. 307-317). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Devlet üzerine: college de france dersleri (1989-1992)*. (Aslı Sümer, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2017). *Karşı ateşler-neoliberal istilaya karşı direnişe hizmet edecek sözler*. (Sertaç Canbolat, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Bourdieu, P. ve Christin, R. (1990). La construction du marché: le champ administratif et la production de la politique du logement. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, (81-82), 65-85.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (N. Ökten, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P., Christine, O. ve Will, P. (2000). Sur la science de l'Etat. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 3-11.
- Dejoux, V., Valageas, D. ve Gaimard, M. (2019). Panorama de l'évolution des conditions de logement en France depuis la fin des années 1960. *Espace, Population, Sociétés*, 14.04.2020 tarihinde <https://journals.openedition.org/eps/9201#text> adresinden erişildi.
- Driant, J. C. (2012). 1850-1995 - Les étapes de la politique du logement en France. *Réalités Familiales*, 98/99.
- Dubois, V. (2014). L'Etat, l'action publique et la sociologie des champs. *Swiss Political Science Review* 20(1), 25-30.
- Fribourg, A. M. (1998). Évolution des politiques du logement depuis 1950. M. Ségaud, C. Bonvalet, & J. Brun (Der.), *Logement et habitat, l'état des savoirs* içinde, (s. 223-230), Paris: La Découverte Publication.
- Göker, E. (2014). Ekonomik indirgemeci mi dediniz?. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve zanaat: pierre bourdieu derlemesi* içinde, (s. 277-302), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırmızı, M. (2019). Loïc Wacquant'a ilişkin notlar üzerinden güncel türkiye okuması denemesi, *İdealKent*, 10(26), 316-339.
- Olgun, H. (2017). Fransa'da konut politikası: tarihi süreç ve bugünkü durum. *Emek ve Toplum*, 6(14), 69-88.
- Uluğ, G. (2013). *Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımından hareketle mizah tüketimi üzerine bir alan çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Wacquant, L. (2007). Loïc Wacquant ile söyleşi: bourdieu ile devleti düşünmek. Canay Özden, Veysel Fırat Bozçalı, Seda Aydın (Mülakat yapanlar), (Aytağ Şaşmaz, Çev.), *Birikim Dergisi*. 06.06.2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-219-temmuz-2007/2402/loic-wacquant-ile-soylesi-bourdieu-ile-devletidusunmek/6076> adresinden erişildi.
- Wacquant, L. (2014). Marginality, ethnicity and penalty in the neo-liberal city: an analytic cartography. *Ethnic and Racial Studies*, 37(10), 1687-1711.
- Wacquant, L. (2019). Kentsel marjinalite ve devletin sağ eli, Aksu Akçaoğlu (Mülakat yapan), *İdealKent*, 10(26), 11-19.
- Weber, M. (1996). *Sociologie des religions*, (Jean Pierre Grossein, Fransızcaya Çev.), Paris: Gallimard.
- Yarım, U. S. (2019). *Güç ilişkilerine ve tahakküm alanlarına farklı bir bakış açısı: Pierre Bourdieu düşünümüselliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Türkiye’de Kentsel Yenileme Projelerinde¹ Artan Değerin Kazanımında Plan Notunun Kullanımı: Fikirtepe Örneği

*

Sezen Tarakçı²

ORCID: 0000-0002-9836-7155

Şevkiye Şence Türk³

ORCID: 0000-0002-0109-7794

Öz

Kamuya artan değerın kazanımı, kamu tarafından yapılan bir yatırım veya plan kararı sonrasında artan değerın sadece mülk sahibine değil kamuya da aktarılmasını ifade etmektedir. Türkiye’de ise, gerek kentsel yenileme projeleri ile gerek altyapı yatırımları ile gerekse de imar haklarındaki artış nedenleriyle kentsel arsalarda değeri artmaktadır. Türkiye’de de kentsel arsadaki değeri artışının kamuya kazanımının sağlanabildiği bazı araçlar bulunmaktadır. Bu araçların bir kısmı yasal kaynaklarda tanımlanırken, bir kısmı da plan ya da özel hukuk kuralları ile gerçekleşmektedir. Ne yazık ki, kentsel yenileme alanlarındaki değeri artışı ile ilgili geliştirilmiş bir politika yaklaşımı da bulunmamaktadır. Bunun yerine, plan notlarıyla sağlanmaya çalışılan bir değeri artışı kazanımı yaklaşımı bulunmaktadır. Plan notlarında, arazi ve arsa düzenlemesinden ruhsat aşamasına kadar birçok detay verilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’deki kentsel yenileme projelerinde artan değeri kazanımında plan notunun kullanımı bir örneğe odaklanarak incelenmiştir. Ülkemizde değeri kazanımı için kullanılan plan notlarının kullanılan diğer araçlardan farklılıkları irdelenmiştir. Örnek alan olarak İstanbul-Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanı seçilmiştir. Bu kapsamda, plan notlarının değeri kazanımına etkisi irdelenmiştir. Bununla birlikte, değeri kazanımının plan notlarıyla sağlanmasının kentsel yenileme sürecindeki aktörlere (mülk sahipleri, yükleniciler, yerel ve merkezi yönetim) etkisi de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Değeri Kazanımı, Kentsel Yenileme, Plan Notu, Değeri Kazanımı Araçları, Fikirtepe*

¹ Uluslararası literatürde kentsel dönüşüm çok geniş bir anlamı içermekte ve farklı müdahale biçimlerini de kapsamakta iken kentsel yenileme, yıkıp yeniden yapma sürecini ifade etmektedir. Ülkemizde ise kentsel dönüşüm dar kapsamda ve esasında yıkıp yeniden yapmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle makalede “kentsel yenileme” kavramı kullanılmıştır.

² Öğretim Görevlisi, İstanbul Arel Üniversitesi, E-mail: sezentarakci@arel.edu.tr

³ Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: turkss@itu.edu.tr

An Examination of the Use of Plan Notes in Land Value Capture in Urban Renewal Projects⁴ in Turkey :The Case of Fikirtepe

*

Sezen Tarakçı⁵

ORCID: 0000-0002-9836-7155

Şevkiye Şence Türk⁶

ORCID: 0000-0002-0109-7794

Abstract

Land value capture refers to the capture of the value generated by public investments and/or local spatial plan decisions. Real estate values in Turkey have been on the rise in urban renewal areas as a consequence of the increase in development rights as well as major infrastructure investments. In Turkey, there are certain land value capture instruments. While some of these are defined in legal resources (public law), some of them are not, and these are implemented by means of plans or private law rules. Unfortunately, there are no policies formulated to capture value in urban renewal areas. Instead, the current approach relies on achieving value capture by means of plan notes.

This study addresses the use of plan notes in capturing the value generated in urban renewal projects in Turkey by focusing on the Fikirtepe Urban Renewal Project Area. The study examined both the differences between plan notes used for public value capture and the other instruments, and the impact of plan notes on capturing value increase. The study also provides an evaluation of the impact of ensuring value capture by means of plan notes on various actors (landowners, developers, local and central governments) in the urban renewal process.

Keywords: *Value Capture, Urban Renewal, Plan Notes, Value Capture Instruments, Fikirtepe*

⁴ In the international literature, while urban transformation includes a very wide meaning and includes different intervention forms, urban renewal refers to the process of demolition and reconstruction. In Turkey, urban transformation is used in a narrow scope and essentially to express demolition and rebuilding. Therefore, the concept of "urban renewal" is used in the article.

⁵ Lecturer, Istanbul Arel University, E-mail: sezentarakci@arel.edu.tr

⁶ Prof. Dr., Istanbul Technical University, E-mail: turkss@itu.edu.tr

Giriş

21. yüzyıl kentlerinde, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler, artan nüfusun kentsel temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda önemli bir çaba harcamaktadır. Ancak, yerel ve merkezi yönetimlerin bu konuda sahip oldukları mali kaynaklar ise sınırlıdır (Ingram ve Hong, 2012). Bu nedenle, yönetimler yeni kaynak oluşturma arayışlarına girmiştir (Van der Krabben ve Needham, 2008). Yerel yönetimlerin kendilerini finanse edebilecek yeni kaynakların arayışına girmesi, kamu yatırımları sonucu arazilerdeki değer artışlarının yeniden kentsel hizmetler için kullanılmasını ortaya çıkarmaktadır (Ingram ve Hong, 2012). Literatürde, arazi değer artışı kazanımının, arazi sahiplerinin çabalarıyla değil, kamu yatırımlarının ve kararlarının sonucunda artan değer kazanımı olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır (Havel, 2017; Ingram ve Hong, 2012; Smolka, 2013). Arazi değerleri üç nedenden dolayı artabilir; (1) nüfus artışına ve ekonomik kalkınmaya bağlı uzun vadeli yaklaşımlar (Ingram ve Hong, 2012) (2) daha değerli arazi kullanımına izin veren plan değişiklikleri, (3) kamu yatırımları (Alterman, 2012; Van der Krabben ve Jacobs, 2013)

Birçok ülkede, kentsel planlama politikaları, yeni alanların geliştirilmesinden daha çok kentsel yenilemeye odaklanmaktadır (Chan, ve Lee, 2008). Kentsel yenileme, çöküntüye uğramış veya bazı durumlarda kullanılmayan kentsel alanlarda yıkım ve yeniden yapılanmayı içermektedir (Zheng, Shen, ve Wang, 2014). Kentsel yenileme alanını yatırımcılara daha cazip hale getirmek için, gelişme hakları genellikle yenilenmeden öncekinden daha geniş olmaktadır (Van der Krabben ve Needham, 2008). Bu yeni kullanım kararlarıyla uyumlu sosyal ve teknik altyapı alanları da yeniden geliştirilmektedir. Bu artan imar hakları ve altyapı yatırım kararları neticesinde, kentsel yenileme alanındaki gayrimenkul değerleri artmaktadır (Hu, Lu, ve Wu, 2019; Van der Krabben ve Jacobs, 2013). Bu artış, arazi sahiplerinin çabalarının bir sonucu değil, kamunun eylemleri sonucunda ortaya çıkmaktadır, bu durum da, bu alanlardaki artan değer kamuya kazanımını haklı çıkarmaktadır (Ingram ve Hong, 2012; Smolka, 2013). Ancak, kentsel yenileme alanlarında değer kazanımını sağlamak için öncelikle politikalar geliştirilmesi, kullanılacak araçların tanımlanması gerekmektedir.

Arazi değer artışı kazanımı için birçok farklı araç bulunmaktadır. Her ülke kendi arazi politikası ve planlama sistemine bağlı olarak kullanılacağı araçları belirlemektedir. Örneğin, İngiltere yaygın olarak “iyileştirme vergisi” ve “planlama anlaşmaları” ile artan değer kazanımını sağlanmaktadır. Örneğin

İngiltere’de, hektar başına 22.000 £ değerinde olan tarım arazileri, kullanım değişikliği ile konut alanına dönüştürüldüğünde hektar başına 2.5 milyon £ değerine ulaşabilmektedir. Geliştirici, yollar ve altyapı bağlantıları gibi teknik altyapı alanlarının inşa etme veya bu maliyetini nakdi olarak karşılamak zorunda kalmaktadır (Grover, 2018). Hollanda’da değer artışının kazanımı arazi politikalarının bir parçası olmuştur. Yerel yönetimler, arazi değer artışının fazla olduğu kentsel yenileme projelerinden kamuya kazanım sağlayarak, arazi değer artışının az olduğu projelere fon sağlayabilmektedir. Bu sayede, kentsel yenileme projelerinde ekonomik sürdürülebilirliği de sağlayabilmektedir (Van der Krabben ve Needham, 2008). Hollanda’da kentsel yenileme alanlarında en yaygın olarak kullanılan araç “katkı harcı” olmaktadır (Hu vd., 2019). ABD ve Japonya “imar hakkı transferi” ile, Tayvan (Hu vd., 2019) ve İspanya “arazi düzenleme” ile artan değer kazanımını sağlamaktadır (Smolka, 2013). Hong Kong ve Singapur’da arazi kiralama yöntemi ile arazi değer artışı kazanımı sağlanabilmektedir. Burada, bu ülkelerin kent-devleti niteliğinde olmasının önemli payı olmaktadır. Çünkü ülke alanlarının kontrol edilebilir büyüklükte olmaları nedeniyle, arazi kullanımının değişmesinden kaynaklanan her türlü değer artışı kamuya kazandırılabilir (Hui, Ho, ve Ho, 2004). Arjantin, Brezilya ve Kolombiya gibi ülkelerde 19. yüzyılın başlarından bu yana kullanılan en eski ve tutarlı arazi değer kazanım aracı İyileştirme (Şerefiye) vergisi olmuştur. Örneğin, Bogota’da, Commons Köprüsü 1809 yılında bir tür iyileştirme katkısı kullanılarak inşa edilmiştir (Smolka, 2013).

Türkiye’de ise, gerek kentsel yenileme projeleri ile gerek altyapı yatırımları ile gerekse de imar haklarındaki artış nedenleriyle arazilerin değeri artmaktadır. Türkiye’de de arazi değer artışının kamuya kazanımının sağlanabildiği bazı araçlar bulunmaktadır; arazi ve arsa düzenlemesi (18. Madde), imar hakları transferi, kamulaştırma, gönüllü (terk) yöntem (16. Madde), plan notları, planlama anlaşmaları, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 80. Maddesi (değer artış vergisi). Bu araçların bir kısmı yasal kaynaklarda tanımlanırken, bir kısmı da plan ya da özel hukuk kuralları ile gerçekleşmektedir. Ancak, söz konusu araçlar doğrudan kentsel yenileme alanlarına yönelik değildir. Ne yazık ki, kentsel yenileme alanlarındaki değer artışı ile ilgili geliştirilmiş bir politika yaklaşımı da bulunmamaktadır. Bunun yerine, plan notlarıyla sağlanmaya çalışılan bir değer artışı kazanımı yaklaşımı bulunmaktadır. Plan notlarında, arazi ve arsa düzenlemesinden ruhsat aşamasına kadar birçok detay verilmektedir. Ayrıca, projeye dair alınacak bir katkı varsa da plan notlarıyla açıklanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki kentsel yenileme projelerinde artan değerlerin kazanımında plan notunun kullanımı, Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanına odaklanarak incelenmektedir. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanının örnek alan olarak seçilmesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Birincisi, Fikirtepe, İstanbul'un ilk gecekondulu alanlarından biridir. Özellikle, gecekondulu alanından yasal bir statüye geçmesinden dolayı, Fikirtepe'nin değer kazanımı kapasitesi yüksektir. İkinci olarak, değer artışı kazanımı plan notları ile sağlanmaktadır. Üçüncüsü ise, Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanı, 131 hektarı kapsayan, büyük ölçekli bir proje olup, alanın tamamında kentsel yenileme tamamlanmamış olsa da, çalışma alanı olarak belirlenen alanın %10'nuna kapsayan alanda projeler değer artış kazanımını hesaplayabilecek oranda tamamlanmıştır.

Yöntem

Bu makalede, Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında plan notları ile sağlanan kentsel arsadaki değer artışını irdelemektedir. Bunun için öncelikle Maliyet Yöntemi kullanılarak, projenin değeri ile maliyeti arasındaki farkın kamu sektörü, özel sektör ve mülk sahipleri arasındaki dağılımı hesaplanmaktadır. Proje 6306 sayılı Kanun uyarınca uygulamaya konulduğu için, bu kanunda öngörülen istisnalar da dikkate alınmaktadır. Kamuya kentsel arsadaki değer artışı kazanımının literatürde kabul gören temel ilkesi, kamunun bir yatırımı veya plan kararı gibi bir uygulaması sonucu artan değerlerin kazanımının kamuya sağlanmasıdır (Alterman, 2012; Hu, Lu, ve Wu, 2019; Ingram ve Hong, 2012; Munoz Gielen, 2016; Smolka, 2013; Van der Krabben ve Needham, 2008). Bu nedenle, inşaat yapım aşamasında standart olarak ödenen harç ve ücretler kentsel arsadaki artan değerlerin kamuya kazanımı kapsamına alınmamış olup, plan kararı sonucunda oluşan değer artışının kazanımı sağlanan ücret ve katkılar ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada kentsel arsadaki değer artışı kazanımı olarak "altyapı katılım bedeli" ve "sosyal ve teknik altyapı alanları için arazi kesintisi" hesaplanmıştır.

Çalışma kapsamında, kentsel arsadaki değer artışının kamuya kazanımının hesaplanabilmesi için bazı kabuller esas alınmıştır. Bu kabuller, şu şekildedir:

- Sürecin Mart 2014'te başlayıp, Mart 2017'de tamamlandığı kabul edilmektedir.
- Yüklenicinin payı % 45, mülk sahibinin payı % 55 olacak şekilde yapı adasında bulunan tüm parseller ile aynı anda anlaşıldığı kabul edilmektedir.

- 36 aylık süreç herhangi bir nedenle uzatılmadığı ve yüklenicinin değiştirilmediği kabul edilmektedir.
- Üçüncü şahıslara satışların inşaat tamamlandıktan sonra yapıldığı kabul edilmektedir.
- Tüm adaların %100 anlaşma sağlanarak E:4.00 emsal aldığı kabul edilmektedir.
- Bodrum katların ticari birimler olarak kullanılabilceği kabul edilmektedir.
- Emsal hesabına dahil olan alanlar ile dahil olmayan alanlar eşit miktarda olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler, inşaat şirketleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ve Kadıköy Belediyesi ile yapılan ikili görüşmelerden elde edilmiştir. Birim değerler, yönetmeliklerden, tebliğlerden, meclis kararlarından ve plandaki ölçümlerden elde edilmiştir.

Tablo 1: Çalışma kapsamında değerlendirilen maliyet ve kazançlar.

Aktörler	Kazanç	Maliyet
Mülk sahibi	<ul style="list-style-type: none">• Kentsel yenileme sonrasında alınan yeni binaların değeri	<ul style="list-style-type: none">• Yıkılan eski binaların değeri• Sosyal ve teknik altyapı için Arazi kesintisi
Yüklenici	<ul style="list-style-type: none">• Kentsel yenileme sonrasında yapılan yeni binaların üçüncü kişilere satılmasından elde edilen değer	<ul style="list-style-type: none">• Mevcut binaların yıkım maliyeti• Arazi ve arsa düzenlemesi (tevhit, terk vs.) için yapılan harita mühendisliği maliyeti• İnşaat harç ve ücretleri• Yapı Denetim Maliyeti• Altyapı Katılım Bedeli• İnşaat Maliyeti• KDV• Kira desteği
Yerel Yönetim	Kadıköy Belediyesi	<ul style="list-style-type: none">• Yıkım harcı ücreti -
	İstanbul Büyükşehir Belediyesi	<ul style="list-style-type: none">• Altyapı Katılım Bedeli -
Merkezi Yönetim	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none">• İnşaat harç ve ücretleri
	Maliye Bakanlığı	<ul style="list-style-type: none">• Sosyal ve teknik altyapı için Arazi kesintisi• KDV

Kaynak: yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye Planlama Sistemi

Türkiye Planlama Sisteminin Özellikleri

Planlama sistemleri, plan bazlı düzenleyici planlama sistemleri ve proje bazlı takdire dayalı planlama sistemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Plan bazlı düzenleyici planlama sistemi, kentin gelişmesini plan ile getirilen kararlar doğrultusunda yapan, kararlarının kesinlik içerdiği planlama sistemi olarak açıklanmaktadır (Rivolin, 2008; s. 169). Rivolin (2008) yaptığı çalışmasında plan bazlı düzenleyici planlama sisteminin; 'hiyerarşik' temele dayandığını; teknik olarak planın 'bağlayıcı' olduğunu; 'kesinlik' ve 'katılık/değişmezlik' özelliklerinin olduğunu ifade etmektedir.

Bugün Türkiye'de plan sisteminin önemli özelliklerinden biri, 'hiyerarşik' düzenin varlığıdır. Planlama mevzuatı, hiyerarşik olarak birbirine bağlılık gösteren bir plan kademelenmesinden oluşmaktadır (Demir, 2009; Kanlı, 2003; Ozkan ve Turk, 2016). Planlamada hiyerarşik ilişki, planların birbirini yönlendirme özelliği olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2009, s.20). Üst ölçek plan, alt ölçekli planı bir yandan yönlendirirken, bir yandan da kendi ölçeğinin gerekli kıldığı bilgi ve verileri de kapsamaktadır (Ersoy, 2000, s.37). Planın bütün gerçek ve tüzel kişileri bağlayabilmesi, uyulması zorunlu hukuksal bir belge niteliği kazanması, siyasal karar organlarınca benimsenmesine, onaylanmasına bağlı olduğuna dair görüş bulunmaktadır (Keleş, 2012, s. 200). Türkiye'de 3194 sayılı İmar Kanununda, imar planlarının belediye meclislerince onaylanarak yürürlüğe gireceği belirtilmektedir. Bu anlamda, imar planları, yüksek düzeyde 'kesinliğe' dayanan (Ünlü, 2006, s. 64), genel hukuki çerçevede "düzenleyici idari işlem" seviyesindedir. Düzenleyici idari işlemler; genel durumlara ilişkin hükümleri içeren genel, soyut ve sürekli durumları ifade eden hukuki boyutu işaret eder (Kalabalık, 2003; Ünal, 2008; Yayla, 1975). Bu nedenle, askıda kalma süresi biten ve kesinleşen planlar, gerçek ve tüzel kişileri 'bağlayıcı' ve onlar açısından önemli sonuçlar doğuran tüzel belgeler değerindedir (Keleş, 2012, s. 201). Kent Planları, yetkili organlarca onaylanıp kesinleştiğinde, kentte yaşanan çok önemli gerekçeler olmadıkça artık değiştirilmelerine fırsat verilmemesi gerekir. Kent planlarının katılığı/değişmezliği, gerçekte, taşınmaz mal iyeliği ve ekonomik yaşamdaki istikrarın vazgeçilmez koşuludur (Keleş, 2012). İlgili imar mevzuatı ile ülkemizde de planların değiştirilmesi birçok kurala bağlanarak, zorlaştırılması amaçlanmıştır. Ancak diğer taraftan da neoliberal politikaların etkisiyle kent

planlarının çok uzun dönemler için aynen uygulanabilmesinin olanaksız olduğu bir gerçektir. Nitekim, yasa koyucu İmar Kanununda "revizyon imar planı", "imar planı değişikliği" gibi araçlar geliştirerek imar planlarının gereksinimleri karşılayamadığı ve uygulamasının sorun yarattığı durumlarda başvurulacak yolları da göstermiştir (Ersoy, 2000).

Bu kapsamda irdelendiğinde, Türkiye planlama sistemi, imar mevzuatına göre düzenleyici planlama sistemi olarak değerlendirilmektedir. Ancak bununla birlikte Türkiye’de son 25-30 yıllık planlama tarihi içinde düzenleyici planlama sisteminin kentin dinamiklerine ihtiyaç cevap verememesinden dolayı, kamu yönetimlerinde üst ölçekli planlama yaklaşımının çoğunlukla gözden çıkarılmış olduğu ve özellikle de neoliberal politikaların etkisiyle kentlerin, planlar yerine proje bazlı bir sistemde geliştiği açık bir gerçektir (Özden, 2013). Bugün özellikle büyük kentlerin gelişimi neredeyse tümüyle noktasal projelere bağlı duruma gelmiştir (BIB, Kentleşme Şurası, 2009, s. 293), proje bazlı yaklaşım, giderek daha yoğun biçimde alternatif olarak algılanmaktadır (Munoz Gielen ve Tasan-Kok, 2010, s. 1098). Özellikle kentsel yenileme uygulamaları parçacıl bir şekilde proje bazlı yaklaşım ile ön plana çıkmaktadır (Ocakçı, Turk ve Terzi, 2017).

Türkiye Planlama Sisteminde Plan Notu Kullanımı

İmar planları, düzenleyici işlem niteliğinde olup, plan notları planı detaylandırıp açıklamaktadır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde “planlar; pafta, gösterim, plan notları ve plan raporu ile bir bütündür.” şeklinde ifade edilmektedir. Planlar, plan notları ile bir bütün olduğundan plan notu ile getirilen hükümlerin de imar planı gibi kesin ve yürütülmesi zorunlu bir düzenleyici işlem olmaktadır (Ergen, 2009, s. 128). Bu doğrultuda plana ve plan notlarına yapılan müdahaleler aynı etkiyi oluşturmaktadır.

Plan Notlarının temel işlevi, imar planlarında açıklanamayan konuları açıklamak, uygulamanın nasıl olacağı hakkında ayrıntılı bilgi vermektir. Plan notları her ne kadar, planları açıklayan, planlarda gösterilemeyen hususlar hakkında detaylı bilgi veren araç olarak ortaya çıkmış olsa da her geçen gün etkisi ve kapsamı artmaktadır. Plan Notları, karma arazi kullanım fonksiyonları veya avan proje açıklamaları ile planların önüne geçmektedir (Turk, 2018). Günümüzde plan notları, kentsel gelişmeye yön veren en etkili araç olarak kullanılmaktadır.

İmar planlarında çizilen fonksiyonun içeriği ve açıklaması plan notları ile yapılmaktadır. Ancak bazı durumlarda bir fonksiyonun içeriğinde birden

çok alt fonksiyon açıklanmakta bu konuda hangi fonksiyonun seçileceği esnek bırakılmaktadır. Bu durum, kişilere kullanım ve ihtiyacına göre karar vermelerine imkân tanırken, bazen de olumsuz anlamda kullanılmaktadır.

Bir fonksiyonun içeriğinde birden çok alt fonksiyon açıklanmasına örnek olarak; Kağıthane 5. Etap 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı plan notlarında; "Ticaret alanlarında; iş merkezleri, ofis-büro, çarşı, çok katlı mağaza, alış-veriş merkezi, otel, motel, konaklama tesisleri, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu gibi kültürel tesisleri ile lokanta, restoran, gazino gibi eğlenceye yönelik kullanımlar, yönetim binaları, banka ve finans kurumları gibi ticari fonksiyonlar yer alabilir" denilerek birbirinden çok farklı olan ticaret, eğlence ve konaklama fonksiyonları tek bir başlığa toplanarak bu fonksiyonlardan hangisini seçeceği geliştiricinin tercihine bırakılmıştır.

Planlama sisteminde esneklik sağlayan bir yöntem de, plan notlarında lezantla belirtilen alanlarda avan proje esaslı planlamaya yer verilmesidir. Avan proje kavramı özellikle tasarıma yönelik esneklik sağlamakta olup, bu sayede mülkiyet sahibi ve yükleniciye büyük ölçüde rahatlık sağlayan projeler üretilebilmektedir. Site alanları, okul, hastane gibi kamu yapıları, karma fonksiyonlar barındıran ticaret veya hizmet yapıları gibi kullanımlarda sıkça avan proje kullanımına rastlanmaktadır (Özkan, 2012, s. 90).

Örneğin, 13.05.2016 onay tarihli 1/1000 ölçekli Bağcılar İlçesi Uygulama İmar Planı Notlarında Genel Hükümler başlığının 17. Maddesinde "Kentsel dönüşüm alanlarında 3194 sayılı kanununun 18. maddesine göre uygulama yapılabilir. Bu alanlarda yoğunluk %30 oranında arttırılabilir. Kentsel dönüşüm alanlarında uygulama ilçe belediyesince onaylanacak avan projesine göre yapılır. Bu alanlarda ifraz sonucu 1000 m² 'den küçük parsel oluşturulamaz ve 1000 m² 'den küçük parsellerin yapılaşmalarına izin verilmez. Kentsel Dönüşüm Alanları etaplar halinde yapılabilir." ifadesi yer almaktadır.

Özellikle son yıllarda görülen bir yaklaşım ise, planlarda arazi birleşimine olanak veren plan notlarının yer almasıdır. Parçalı ve küçük parsellerde birleşimlerin teşvik edilmesi ile birleşen parsellere plan notlarıyla ek imar hakları verilmektedir (Turk ve Demircioğlu, 2015). Ayrıca arazi birleşiminin teşvik edildiği parsellerde kat artışına da izin verilmektedir. Bu şekilde, plan notları büyük ölçüde esneklik sağlayarak, yapılaşma yoğunluğunu ve kentsel dokuyu büyük ölçüde etkilemektedir (Özkan, 2012).

Türkiye'de Kentsel Yenileme Projeleri

Türkiye'de Kentsel Yenileme Yaklaşımı

Türkiye’de özellikle büyük kentler en önemli dönüşümü 1950’lerde göçlerle yaşamış, barınma, çalışma, ulaşım büyük kentlerin temel sorunları haline gelmiştir (Özden, 2013). Bu dönemde kent çeperlerinde birbiri ardına ortaya çıkan gecekondular alanları Türkiye’de kentsel yenileme ihtiyacının ilk ortaya çıktığı alanlar arasında tanımlanmaktadır (Kütük İnce, 2006).

2000’li yıllara kadar, Türkiye’de sistematik bir kentsel yenileme politikası bulunmamaktadır. Bu dönemde, çoğu küçük ölçekli yüklenici tarafından, tek bina ölçeğinde yenileme uygulanmaktadır (Turk ve Korthals Altes, 2010). Özellikle Marmara ve Düzce Depremlerinin ardından oluşan duyarlılıkla afetler karşısında risk azaltımı araçlarından biri olarak kentsel yenileme yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir (Güzey, 2016, s. 43). Özellikle metropoliten alanlarda, hem yapılaşmış çevrenin modernize edilmesi, hem de deprem riskli yerleşim alanlarının yeniden yapılandırılması sorunu bulunmaktadır. Bu nedenle, kentsel yenileme, kentsel gelişmeye yön veren önemli bir bileşen olmuştur (Genç, 2014).

2004 yılından itibaren, devlet alan ölçeğinde kentsel dönüşüm projeleri için yasal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu düzenlemelere göre, kentsel yenileme alanları yerel yönetimler tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, 2012 yılında, bu konudaki en son yasa olan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümüne İlişkin Kanun, yerel yönetimlerin bu yetkisini merkezi yönetim olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na (Kuyucu, 2018) ve Bakanlar Kuruluna vermektedir. Başkanlık sistemine geçilmesi ile birlikte 2 Temmuz 2018 tarihli ve 7003 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlar Kurulundaki yetki Cumhurbaşkanına verilmiştir. Böylelikle 6306 sayılı Kanun uyarınca ilk olarak, kentsel yenileme alanı Cumhurbaşkanlığı tarafından “riskli alan” olarak ilan edilmektedir. Sonrasında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yeni imar planları hazırlanmaktadır. Devlet, alanın belirlenmesinde rol oynarken, özel sektör ise projeleri yürütmekte rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, binaların yıkılması ve yeni binaların inşası özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Kentsel yenileme projelerindeki konutlar çoğunlukla orta-üst gelir gruplarını hedef alarak üretilmektedir. Bu nedenle, mülk sahipleri, işgalciler ve kiracılar gibi gruplar genellikle yenileme sonrası alanda kalamamaktadırlar (Ozkan ve Turk, 2016).

6306 sayılı Kanun uygulama ile ilgili pek fazla ayrıntı vermediğinden, uygulamaya yönelik sorunlar plan ile bir bütün olan plan notları kullanılarak çözülmektedir. Başlangıçta, imar planlarında belirtilmeyen detayları vermek için plan notları kullanılmış olsa da, amaçları zaman içinde değişmiştir (Turk, 2018). Planın ön görmesi gereken kararlar planda verilmeyerek, örneğin arazi

kullanım fonksiyonları, imar hakları, parsel büyüklükleri, sosyal ve teknik altyapı alanları, imar haklarına ilişkin teşvikler vb. kararlar plan notlarında verilmektedir (Ozkan ve Turk, 2016).

Kentsel Yenileme Projelerinde Değer Artışı Kazanımı

Kent topraklarında oluşan değer artışları, kamunun sağladığı altyapı ve verdiği imar kararları ile toplumsal dönüşümün ortaya çıkardığı kentsel büyüme sonucunda ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 2009). Değerin kamuya kazandırılması kavramı, imar planlarındaki değişiklikler veya kamu altyapı yatırımları gibi mülk sahiplerinin dışındaki eylemler tarafından meydana gelen kentsel arsadaki değer artışlarının (rant) büyük kısmını veya tamamının kamu yararı için kullanılmasıdır (Van der Krabben ve Needham, 2008; Smolka, 2013). Buna göre, kentsel arsadaki artan değerın kazanımı kavramı, mülk sahiplerinin çabaları olmadan yükselen kentsel arsa değerlerinin sadece mülk sahiplerine ait olamayacağı ve bu değer artışlarının büyük bir kısmının veya tamamının kamu yararı için kullanılması gerektiği kabulüne dayanmaktadır (Alterman 2012; Munoz Gielen, 2010; Smolka 2013).

Arazi değerini arttıran birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan en temel olanları şunlardır; bir bölgede yeni bir planın yapılması, yeni bir altyapının yapılması, plan değişikliği ile yeni kararların getirilmesi. Kentsel yenileme alanlarında hem yeni bir plan yapılmasından hem de altyapının da yenilenmesinden kaynaklı arazi değer artışı yaşanmaktadır. Türkiye'deki arazi politikalarına göre kentsel arsadaki değer artışı mülk sahibinin olmaktadır. Aynı durum kentsel yenileme alanlarında da geçerlidir.

Bir alanın kentsel yenileme alanı olarak belirlenmesi kentsel yenileme alanı ve yakın çevresindeki arsa değerlerini etkilemektedir. Ancak, kentsel arsadaki değer artışını asıl etkileyen yeni plandaki yapılaşma koşullarıdır. Plandaki inşaat hakkı ne kadar çok ise oradaki değer artışı da doğru orantılı olarak artmaktadır. Kentsel yenileme sonrası orta-üst gelir grubuna hitap eden proje yapılması beklentisi de arazi değerini etkilemektedir. Kentsel yenileme alanlarında artırılan sosyal ve teknik altyapı alanları da kentsel arsa değerini etkileyen nedenlerdendir. Türkiye'deki kentlerin temel sorunlarından biri yerli sosyal ve teknik altyapı alanına sahip olmamasıdır. Kentsel yenileme uygulamaları ile öncelikle bu sorunun da giderilmesi hedeflenmektedir. Kentsel yenileme uygulamaları sonrasında, sosyal ve teknik altyapı alanlarının arttığı, yapıların yenilenecek depreme daha dayanıklı hale geldiği, kentin merkezinde konumlanan yenileme alanlarının yakın çevresinde arazi değer artışı yaşanmaktadır.

Türkiye’de kentsel arsadaki artan değer artışının kamuya kazanımının sağlanabildiği araçlar vardır. Ancak, kentsel yenileme alanlarındaki değer artışı ile ilgili geliştirilmiş bir politika bulunmamaktadır. 6306 sayılı kanun alanların ilan edilmesinden, yıkılmasına ve yeniden yapımına dair bilgiler içermektedir. Ancak, değer artışının kamuya kazanımı ile ilgili bir hüküm içermemektedir.

Türkiye’deki kentsel arsada artan değerinin kamuya kazanım araçları şu şekilde özetlenebilir: (1) arazi ve arsa düzenlemesi (18. Madde), (2) imar hakları transferi, (3) gönüllü (terk) yöntem (16. Madde), (4) plan notları, (5) planlama anlaşmaları, (6) Değer artış vergisi (193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. Maddesi), (7) Değer Artış Payı (3194 sayılı İmar Kanunu'nun Ek-1 Maddesi). (1) Arazi Düzenlenmesi, yeni gelişmekte olan bölgeleri teşvik etmek ve hali hazırda yapılaşmış kentsel bölgelerin yeniden yapılandırılmasını teşvik etmek için kullanılan bir tekniktir (Turk ve Korthals Altes, 2010). Ayrıca, arazi çeşitli amaçlara uygun kentsel parsellere dönüştürmektedir. (2) Koruma altındaki veya tamamen boşaltılması gereken alanlardaki mülklerle ilgili hakların devri, imar aşamasında yerel arazi kullanım planı ile sınırlandırılmaktadır. İmar Kanunda (3194) yer almayan imar haklarının transferi sınırlı alanlarda uygulanmakta ve özel yasalarla belirlenmektedir. Ancak, bu yasalar arasında koordinasyon sağlanamamıştır (Özbilen ve Gülersoy, 2016). Bu nedenle, bu araç etkili bir şekilde kullanılamamaktadır. (3) Gönüllü yöntem, mülk sahiplerinin arazilerini kadastral parselden kentsel parsel olarak gönüllü olarak dönüştürmeleri anlamına gelmektedir; bu yöntem, Türkiye’de arazi üretimi için önemli bir araç olmuştur. Bu yöntem, 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 15. ve 16. maddelerinde ortaya konulmuştur ve belediyeler arazi ve arsa düzenlemesi veya kamulaştırma uygulayamadıklarında yaygın olarak bu yöntemi kullanmaktadır (Turk, 2018). (4) Plan notları, imar planlarına göre hazırlanmaktadır. Yasal süreçler açısından, plan notları ayrıntılı olarak bilgi verip, planların üzerindeki açıklanamayan sorunları açıklığa kavuşturmaktadır. Ancak zamanla kapsamı uygulamada genişlemektedir. Plan notları, karma ve isteğe bağlı arazi kullanım fonksiyonları veya bir ön proje ile geliştirme gibi farklılıkları mümkün kılmaktadır. Ek olarak, sosyal ve teknik altyapı ile ilgili düzenlemeleri de kapsamaktadır (Turk, 2018). (5) Planlama anlaşmaları, arsa geliştirme sürecinde söz konusu projedeki yapılaşma koşullarını tanımlamaktadır. Planlama yükümlülükleri, mülk sahiplerinin ve yüklenicilerin, arazilerinin ekonomik değerini artıran arazi kullanım düzenlemelerine ilişkin kararlar karşılığında sosyal ve teknik altyapıya katkılarını belirtmektedir (Turk, 2018). 2000’li yıllardan bu yana, planlama yükümlülükleri,

Türkiye'de büyük ölçekli projelerden kaynaklanan hukuki sorunları çözmek ve aynı alanda veya yakın bir alanda altyapı alanlarının sağlanmasını teşvik etmek için kullanılmıştır. Ancak, Türk kamu hukukunda bu anlaşmalar için herhangi bir yasal çerçeve bulunmamaktadır (Turk ve Gumru, 2019). (6) 193 No'lu Gelir Vergisi Kanununun 80. Maddesi, kazanılmamış artışın vergilendirilmesini tanımlamakta ve mülklerin satışından elde edilen kazancı ifade etmektedir. Satın alma tarihinden itibaren beş yıl içinde değer kazancı olarak vergilendirilebilmektedir (Ökmen ve Yurtsever, 2010). (7) 14 Şubat 2020 tarihinde İmar Kanunu'na eklenen madde ile ada bazında yapılan imar planı değişikliği sonucunda değerinde artış olan arsanın artan değerinin tamamı değer artış payı olarak yerel ve merkezi yönetim tarafından alınmaktadır. Bu araçların kentsel yenileme alanlarında kullanımı son derece sınırlıdır. Hatta kentsel yenileme ile ilgili en önemli ve en çok kullanılan yasal dayanak olan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamındaki alanlarda Değer Artışı Payının alınmayacağına dair hüküm bulunmaktadır. Kentsel yenileme alanlarında artan değer kamuya kazanımı için bir politika oluşturulmamıştır. Bunun yerine, plan notlarıyla yürütülen bir uygulama mevcuttur. Ancak bu durum, değer kazanımının sağlanması açısından yeterli değildir.

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanı

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanının Özellikleri

Fikirtepe İstanbul, Anadolu Yakası'nda Kadıköy ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Önemli bir ana ulaşım aksı olan D-100 (E-5) Devlet Karayolu, stratejik bir konuma sahip olan alanın kuzeyinden geçmektedir (Şekil-1).

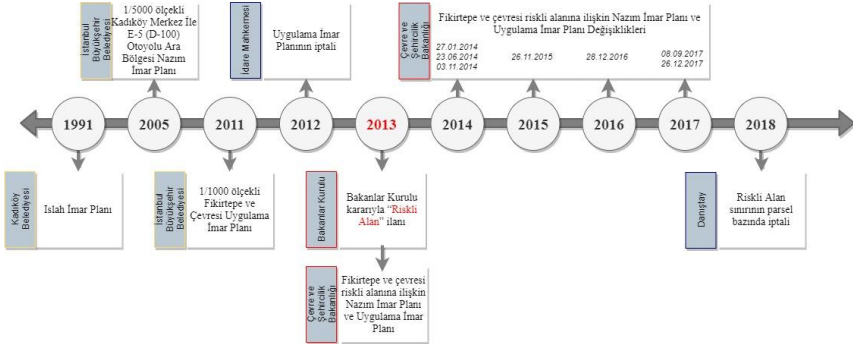

Şekil 1. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanının Konumu

1950'lerin sonlarından itibaren Anadolu'dan gelen yoğun göç ile kurulan bölge, Anadolu Yakası'nın ilk gecekondu alanı olarak ortaya çıkmıştır. 1984

yılında çıkarılan 2981 sayılı kanun kapsamında Fikirtepe’deki gecekondular yasallaştırılmış, gecekondu sahipleri hisseli tapu sahibi olmuştur. 1991’de yapılan İslah İmar Planı ile bireysel tapular dağıtılmıştır. Zemin katlarda yer alan oto tamir atölyeleri ve diğer küçük sanayi alanlarıyla birlikte plansız ve düzensiz bir konut alanı olarak gelişmiştir (Gökşin, 2009, s.199). Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanı, 131 hektar bir alan olup, kentsel yenileme öncesi alanda toplam nüfus 47.655 kişidir. Alanda, kentsel yenileme uygulamasından önce ortalama büyüklüğü 189 m² olan 4794 adet parsel, ortalama bina kat yüksekliği 2,4 olan 5.282 adet bina bulunmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013).

Fikirtepe bölgesinde ilk planlama çalışmaları 1991 yılında ıslah imar planları ile başlamıştır (Şekil-2). Fikirtepe 2005 yılında onaylanan nazım imar planında, alanın fiziksel ve sosyal ortamını ve yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla “Özel Proje Alanı” olarak belirlenmiştir (İBB, 2005). Fikirtepe’nin uygulama imar planı 2011 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu plan mahkemeler tarafından düzenleyici planlama ilkelerine, üst ölçekli planlara ve 3194 sayılı İmar Kanununa aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. İptalin ardından, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanuna istinaden, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirlenen 131 hektarı kapsayan alan, 09.05.2013 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile riskli alan olarak ilan edilmiştir.

Şekil 2. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanının Planlama Süreci
(Yazarlar tarafından üretilmiştir)

6306 sayılı kanuna istinaden riskli alanlarda plan hazırlama yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmektedir. Bu kapsamda, 2013 yılında yeni

imar planları onaylanmıştır. Planlama sürecinde, aktörler, yasal düzenlemeler yerine plan notlarına daha fazla dayanan bir yaklaşım benimsemiştir. Yukarıda Şekil-2’de görüldüğü gibi Fikirtepe’de 2013 yılında yapılan plan üç yılda yedi defa değiştirilmiştir, süreç içerisinde farklı zamanlarda plan notlarına da ilaveler yapılmıştır. Plan bazlı sistemlerde, geleceğin belirsizliği, belli kuralları koyarak planlanması amaçlanmaktadır (Booth, 1996, s.10). İmar planları da bu kuralları belirlemenin önemli bir aracı olmaktadır. İmar planlarının nüfus projeksiyonuna göre en başta konut, ticaret, okul, hastane, park alanı gibi fonksiyonları belirlemesi gerekmektedir. Fikirtepe’de yapılan imar planlarında bu kararlar belirlenmeyerek, plan notlarında açıklanmaktadır (Gürsoy, 2015, s.108). Bu noktada iki plan notu ön plana çıkmaktadır. Birincisi, ada bazında mülk sahiplerinin anlaşması durumunda yapılaşma hakkının %100 artacağı hükmüdür. Bu plan ile öncelikle parsellerin tevhit edilerek büyük parsellerde yapılaşmanın gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Bunu teşvik etmek için, plan notlarında parsellerin tevhit edilmesi durumunda yapılaşma hakkının 100% artacağı hükmü ile alanda var olan 4794 adet parselden 61 adet parsel oluşturulmuştur. İkincisi ise sosyal ve teknik altyapı alanlarının ruhsat projesi aşamasında, İBB’nin hazırlamış olduğu ‘anahtar pafta’ doğrultusunda belirleneceği hükmüdür. Ancak ülkenin planlama mevzuatında tanımlanan bir anahtar pafta bulunmamaktadır. Anahtar paftayı yasal kılan sadece plan notlarıdır. Fikirtepe İmar Planlarında anahtar paftayı tanımlayan iki plan notu bulunmaktadır; (1) *“Bu plan; plan paftaları, plan notları, plan açıklama raporu ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Kararları doğrultusunda Riskli Alan sınırının tamamında, bu plan notu değişikliğinden önce İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca onaylanan donatı alanlarının dağılımına ilişkin anahtar pafta ile bir bütündür.”*, (2) *“Donatı alanlarının fonksiyonları ve ada içerisindeki yerleri İstanbul Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nce uygun görülecek/onaylanacak donatı alanlarının dağılımını gösteren anahtar paftaya göre kentsel tasarım veya ruhsat projesinde belirlenecektir...”*. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca 2014 yılında onaylanan Anahtar pafta Şekil-4’de görülmektedir. Fikirtepe imar planlarında, sosyal ve teknik altyapı alanları proje aşamasında belirlenmiş ve belirlendikçe plana eklenmiştir.

Şekil-4. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanına ait Anahtar Pafta
(Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013)

Son olarak ise Fikirtepe’nin riskli alan ilan edilmesi, bu karar ilan edildiği tarihten beri tartışılmaktadır. Danıştay 14. Dairesi riskli alan kararına karşı parsel ölçeğinde açılan davada Temmuz 2018 tarihinde yürütmeyi durdurma kararı almıştır. Kararda, 5931 bina, 1424 ticari birim, 529 adet küçük sanayi birimi, 2 adet okul bulunan alanın bilimsel veriler içeren herhangi bir teknik inceleme olmadan riskli alan ilan edildiği belirtilmektedir. Fikirtepe riskli alanında 5931 binadan sadece 165 adet binanın riskli yapı tespiti yapılmıştır (İstanbul 2. İdare Mahkemesi K:2018/133 sayılı kararı; Fikirtepe Riskli Alan Teknik Raporu, 2013).

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında imar planı kararlarına göre 61 yapı adası bulunmaktadır. Fikirtepe’de faaliyet gösteren Fikentler Derneği yılda iki kere Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanındaki inşaatlar hakkında rapor yayınlamaktadır. 2019 yılının Nisan ayında yayınlanan rapora göre 61 parselden, (1) 16 tanesinde proje tamamlanmış ve yaşam başlamıştır, (2) 7 tanesinde inşaat devam etmekte, (3) 10 tanesinde inşaatlar durmakta, (4) 8 tanesinde anlaşma sağlanmış ama henüz yıkım gerçekleşmemiştir, (5) 20 tanesinde ise henüz anlaşma aşaması tamamlanamamıştır (Fikentler, 2019).

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında Arazi Değer Artışı Kazanımı

Çalışma alanı olarak, söz konusu 61 parselden, kentsel yenileme alanının 10%unu kapsayan 8 parsel (13,6 ha) belirlenmiştir. Bu parseller, kentsel yenileme uygulamasının ilk başladığı alanda olup, anlaşmalar tamamlanmış, yıkım gerçekleşmiştir. İnşaatlar ise altı tanesinde tamamlanmış, bir tanesinde

devam etmekte, projelerden biri durdurulmuş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından tamamlanması beklenmektedir.

6306 sayılı kanun uyarınca yapılan kentsel yenileme uygulamaları sekiz aşamadan oluşmaktadır (Şekil-5). Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında da aynı aşamalar izlenmiştir.

Şekil 5. 6306 sayılı kanuna göre kentsel yenileme aşamaları
(Yazarlar tarafından üretilmiştir)

Türkiye’de kentsel yenileme sürecinde birinci aşamadan başlayarak sekizinci aşamaya kadar artan bir arazi değeri söz konusudur. Bu artan değer kamuya kazanımı ise kentsel arsaların düzenlenip kesintilerin yapıldığı beşinci aşamada gerçekleşmektedir. Kentsel yenileme alanlarında artırılması planlanan sosyal ve teknik altyapı alanlarının elde edilmesinde kamulaştırma yöntemi tercih edilmemektedir.

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında, uygulamaya yönelik birçok konu gibi değer artışının kamuya kazanımı da plan notları ile belirlenmiştir. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında, alandaki inşaat artışına karşılık plan notlarıyla mülk sahiplerinin arazilerinden kesinti yapılmaktadır. Bu sayede, alanda kentsel arsada artan değer artışının kamuya kazanımı sağlanmaktadır. Ayrıca, kamu, altyapının maliyetini de üstlenmemekte, altyapı katılım payları ile maliyet karşılanmaktadır. Bu payların da detayları plan notları ile açıklanmaktadır. Kentsel arsadaki artan değer artışının kamuya kazanımını sağlayan iki plan notu bulunmaktadır.

Birincisi, altyapı katılım payı ile tüm yol ve altyapı maliyetlerinin mülkiyet sahipleri veya yüklenici tarafından karşılanacağı hükmüdür. Fikirtepe İmar Planı Plan notlarınının 44. Maddesinde aşağıdaki ifade yer almaktadır:

“Tüm yol ve altyapı bedelleri mülkiyet sahipleri veya yatırımcı/müteahhit firma tarafından karşılanacaktır. Bu alt yapı masrafları harcamalara katılma payı İstanbul Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nce kat irtifakı projesi onaylanırken 1. taksidinin başlaması kaydıyla 6 eşit taksitle ve 2 yıl içerisinde ödenmesinin tamamlanması koşulu ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından tahsil edilecektir. Altyapı katılım bedelinin ödenmesi tamamlanmadan yapı kullanma izin belgesi düzenlenemez.” Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanı sürecinde, yerel yönetimin bir aktörü olarak IBB sadece bu aşamada, altyapı katılım payını alması ile yer almaktadır. Çalışma alanında yapılan hesaplamalarda, bu altyapı katılım bedelinin 2014 yılında ruhsat aşamasında ödendiği kabul edilmiştir. Altyapı katılım payı birim maliyeti İBB Altyapı Müdürlüğü tarafından belirlenmiştir. Çalışma alanında yapılan hesaplamalarda, altyapı katılım bedeli, birim maliyet ile emsale esas brüt parsel alanının çarpılmasıyla belirlenmiştir.

İkinci olarak ise sosyal ve teknik altyapı için arazi kesintileri hükmü ile kamuya kazanım sağlanması amaçlanmaktadır. Buna göre, Fikirtepe İmar Planı Plan notlarının 29. Maddesinde aşağıdaki ifade yer almaktadır:

“Plan sınırları içinde, bölgede yer alacak olan nüfusun ihtiyacını karşılamak üzere, Konut, Ticaret+Konut ve Ticaret alanı olarak belirlenen yapı adalarında net parsel alanları toplamının %25’i kadar donatı alanı ayrılacaktır. Ayrıca; bu planın onay tarihinden önceki imar planlarında yol alanı olarak ayrılıp, bu plan ile ada içerisinde kalıp da, yapılaşmaya konu edilen yollar var ise kapanan bu yollar toplamı kadar alan ilave donatı alanı olarak ayrılacaktır.”

Şekil-6. Sosyal ve teknik altyapı alanlarının plandaki durumu (26.12.2017 onanlı imar plan değişikliğindeki çalışma alanı yazarlar tarafından renklendirilmiştir).

Ada bazında anlaşma sonucunda yapılaşma hakkının %100 arttırılması plan notuna istinaden, önce anlaşma yapan adada parsellerin tevhidini yapmakta, sonrasında alanın %25’i donatı alanı için ayrılmakta ve yola terkleri

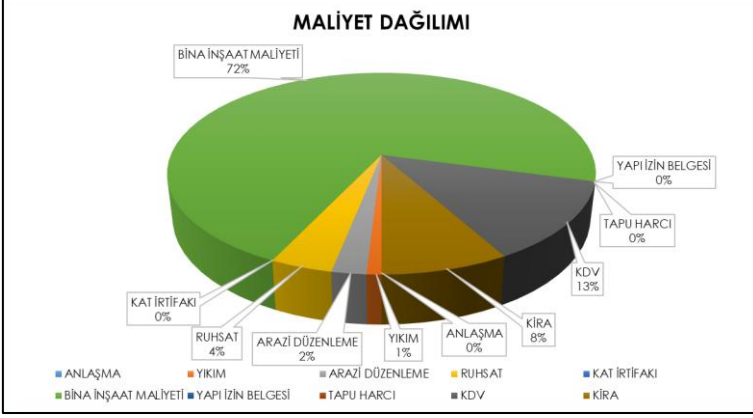
yapılmaktadır. Donatı alanları, anahtar pafta doğrultusunda, inşaat ruhsatı sürecinde yüklenici ve Bakanlık arasındaki müzakerelerle belirlenmiştir. Çalışma alanında, yükleniciler inşaat ruhsatı aşamasını tamamladıktan sonra donatı alanları 26.12.2017 onanlı imar plan değişikliği ile imar planlarına eklenmiştir (Şekil-6). Ancak Fikirtepe'de ruhsat aşamasına gelmeyen yapı adalarında, anahtar paftada belirtilmiş olsa da halen donatı alanları ve türleri imar planına aktarılarak kesinlik kazanmamıştır.

Sosyal ve teknik altyapı alanları için yapılan arazi kesintisi ile kamuya sağlanan değer kazanımının hesaplanmasında söz konusu alanların kamulaştırma maliyeti hesaplanmıştır.

Artan Değer Artışı Kazanımının Aktörler Arasında Dağılımı

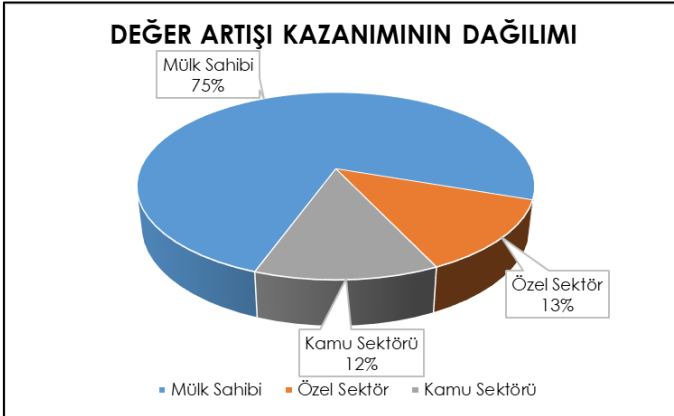
Çalışma alanında yapılan araştırmalar sonucunda tüm maliyetlerin yüklenici firma tarafından sağlandığı tespit edilmiştir. Buna göre, yüklenici firma tarafından, “donatı alanının arazi kesintisi”, “Altyapı Katılım Bedeli, Katma Değer Vergisi”, “yıkım maliyeti”, “inşaat maliyeti”, “Yapı Denetim maliyeti” ve “kira maliyetinin” karşılandığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere en yüksek maliyeti %72 ile inşaat maliyeti oluşturmaktadır. Bunun en temel nedeni yapılan yeni binaların üst gelir grubuna hitaben yapılmış olmasıdır. İkinci aşamada ise %13 oranla KDV gelmektedir. KDV oranları, 3065 sayılı KDV Kanununun 28. maddesinin Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye istinaden yayımlanan 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile belirlenmektedir. Buna göre, 6306 sayılı Kanun kapsamında uygulama yapılmış olması halinde, söz konusu yapıların yıkılması sonrasında arsa sahipleri ile yapılan kat karşılığı inşaat sözleşmesi uyarınca inşa edilecek bağımsız bölümlerden net alanı 150 m² ye kadar olan konutların arsa sahibine veya üçüncü şahıslara tesliminde %1 oranında KDV uygulanmaktadır. Ticari alanların, arsa sahibine veya üçüncü şahıslara tesliminde ise %18 oranında KDV uygulanmaktadır. Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında yine plan notlarına istinaden bodrum katları ticari amaçla kullanılabilir. 6306 sayılı kanuna tabi alanlarda, konut teslimlerinde KDV indirimi (%1) sağlanmış olsa da ticari alanlarda KDV %18 olarak devam etmektedir. Bu nedenle, KDV en yüksek ikinci maliyet olmaktadır. Ruhsat aşamasında ödenen, plan notlarında hükmü bulunan Altyapı Katılım Bedelinin maliyeti ruhsat aşamasında ödenen tüm harçların %89'unu oluşturmaktadır. Bu orandan da anlaşılmaktadır ki 6306 sayılı kanun ile bir taraftan harçlara muafiyet sağlanırken diğer taraftan da eklenen yeni bedeller ile gelir sağlanmaya devam edilmektedir. Mülk sahibinin bu süreçte herhangi bir maliyeti bulunmamaktadır. Yapılan

inşaatın tamamlanması sonucunda arsa sahibi %45 oranında kendine ait payı almaktadır. Kentsel Yenileme Projesi süresince yapılan tüm maliyetler aşağıdaki grafikte gösterilmektedir (Şekil-7).

Şekil 7. Maliyet Dağılımı

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında, büyük ölçekli projeler yürütülmektedir. Buna rağmen çalışma kapsamında yapılan analizler kentsel yenileme projesinin en az kazananının kamu olduğunu göstermektedir (% 12). Öte yandan, tüm maliyetlerin yüklenici tarafından karşılanmasından dolayı, her ne kadar sağlanan teşvikler olsa da yüklenicinin kazanımı % 13 olarak kalmaktadır. Mülk sahibinin ise tüm bu süreçte her hangi bir maliyeti bulunmamaktadır. Kentsel yenileme projesi sonucunda, mülk sahiplerinin aldığı paylar toplam değer % 75'ini oluşturmaktadır (Şekil-8).

Şekil -8. Değer Artışı Kazanımının Dağılımı

Tartışma ve Sonuç

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanındaki ilk planlama çalışmaları ıslah imar planlarıyla başlayıp, daha sonra, 2005 yılında Özel Proje Alanı ve 2013 yılında Riskli Alan ilan edilmesi ile devam etmiştir. Bu süreçten açıkça anlaşılacağı üzere, son on beş yıldır alanda düzenleyici planlama sisteminden uzak bir yaklaşım geliştirilmiştir. Planlama sürecinde, yasal düzenlemeler yerine plan notlarına bağlı olarak bir yaklaşım benimsenmiştir. Plan notu, plan ile bütünlük olan ve planın ayrıntılarını içeren yazılı açıklamalardır. Plan bazlı düzenleyici planlama sistemi için temel olan fonksiyonların ve yoğunlukların belirlenmesi, Fikirtepe için yapılan imar planları için uygulanmamıştır. Tüm bu kararlar plan notlarında açıklanmıştır. Kentsel arsada artan değer kazanımının sağlanması da plan notlarında belirlenen iki hüküm ile gerçekleşmiştir. Böylece Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanında altyapı katılım payı ile sosyal ve teknik altyapı alanları için arazi kesintisi hükümleri ile artan değer kamuya kazanımı hedeflenmektedir.

Türkiye'de çeşitli kentsel arsadaki değer artışı kazanımı araçları bulunmaktadır. Bununla birlikte, kentsel yenileme alanlarında değer artışlarıyla bağlantılı olarak gelişen bir politika bulunmamaktadır. Bunun yerine, kamuya değer kazanımı plan notları ile sağlanmaktadır. Bir taraftan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile devlet kendi kazanımından vazgeçerek özel sektöre bir seri muafiyet getirip kentsel yenileme projelerine teşvik etmeye çalışırken, diğer taraftan plan notları ile ilave ücretler ve katkılar getirmektedir. Devlet, yüklenicileri kentsel yenilemeye yatırım yapmaya teşvik etmek için kentsel yenilemedeki artan değeri özel sektöre bırakmış gibi anlaşılma ile birlikte, bu çalışma bize göstermektedir ki, yoğunlukla özel sektörden daha çok mülk sahipleri tarafından değer artışı kazanımı sağlanmaktadır.

Fikirtepe Kentsel Yenileme Alanından çıkarılması gereken önemli dersler bulunmaktadır. Kentsel yenileme projesine hem mülk sahiplerini hem de yüklenicileri teşvik etmek amacıyla, plan notlarıyla daha yoğun yapılaşma hakları verilmiştir. Ancak bu durum, daha fazla maliyet ve daha uzun bir süreç anlamına gelmektedir. Üstelik sürecin yasalar çerçevesinde değil, plan notlarıyla gerçekleşmesi ciddi bir belirsizliğe yol açmaktadır. Yüklenici, projenin başlangıcında mevcut olmayan ancak süreç sırasında ortaya çıkan ilave maliyetlerle karşı karşıya kalmaktadır.

6306 sayılı Kanununun en temel özelliklerinden biri, ücret, harç ve vergi muafiyettir. Muafiyetlerin varlığı, yüklenicileri alanda kentsel yenileme yapmak

üzere teşvik edici olsa olsa da, plan notlarında, proje boyunca belirsiz maliyetlere yol açabilecek ek ücretler tanımlanabilmektedir. Buna en temel örnek mevzuatta tanımlananlara ek olarak Fikirtepe İmar Planında tanımlanan Altyapı Katılım Bedeli olmaktadır.

Kentsel arsada artan değerinin kamuya kazanımını bir politika kapsamında yürütmek, günümüz kentlerinin ekonomisi ve özellikle kentsel yenileme projelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için önem arz etmektedir. Keza, 10. Kalkınma Planı (2014-2018) bu kavramla bağlantılı hedefler belirlemiştir. Hedef 949, yerel mekânsal planlardan ve revizyonlardan objektif değerlendirme ilkelerine uygun olarak ortaya çıkan değer artışlarını tespit etmeyi ve temelde temel sosyal altyapı ve ortak kullanım alanları oluşturmak amacıyla halkın bu artışlardan daha fazla faydalanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak, 10. Kalkınma Planı, bu tür finansal kaynakların kamu için değer artışlarıyla nasıl elde edileceğini açıklamamakta, 11. Kalkınma Planında da bu konuya değinilmemektedir. Tüm bu nedenlerle, Türkiye'nin her şeyden önce, kısa ve uzun vadeli önerilerde bulunabileceği bir yol haritası hazırlaması gerekmektedir.

Extended Abstract

An Examination of the Use of Plan Notes in Land Value Capture in Urban Renewal Projects in Turkey: The Case of Fikirtepe

*

Sezen Tarakçı

ORCID: 0000-0001-8595-867X

Şevkiye Şence Türk

ORCID: 0000-0002-7990-4138

In this study, the use of plan notes as a land value capture tool on urban renewal projects in Turkey is examined, focusing on the Fikirtepe Urban Renewal Area. There are some reasons for choosing Fikirtepe Urban Renewal Area as a sample area. First, Fikirtepe is one of Istanbul's first slum areas, and has a high capacity to gain value, especially since it has a legal status from the slum area. Secondly, the gain in value is provided by the plan notes. Thirdly, the Fikirtepe Urban Renewal Area is a large-scale project covering 131 hectares, and although the urban renewal has not been completed, the projects covering 10% of the area designated as the study area have been completed at a rate that can calculate the value increase gain.

This study examines the land value capture capacity in the Fikirtepe urban renewal process, the distribution of this value among actors, the plan notes currently in use as the value capture instruments, and the value capture capacity of the public.

In order to calculate the distribution of value capture among the actors, all the actors in the process were determined. The developer and the Ministry of the Environment and Urbanization (central government) are the main actors in the process. The Ministry is the primary decision maker, and the developer bears all costs. The landowner is involved in the process of signing an agreement with the developer and is not included until the new building is given to him/her. The Kadıköy Municipality, the Istanbul Metropolitan Municipality (IMM), and the Ministry of Finance are actors only by virtue of the fees, duties, and taxes they collect. Non-governmental organizations and associations have not been included in the study's calculations as actors, for they receive no share

in the value increase here. The data for the study were collected from bilateral negotiations conducted with the construction companies, the Ministry of Environment and Urbanization, the Ministry of Finance, the Istanbul Metropolitan Municipality and the Kadıköy Municipality; unit costs were obtained from the regulations and from measurements in the plan.

As a result of these expanded development rights and subsequent infrastructure investment decisions, real estate values in the urban renewal area increase (Van der Krabben and Jacobs, 2013). This increase is not the result of landowners’ efforts, but rather of the acts of the public, which in turn justifies the redistribution of the increased value in such areas to the public (Ingram and Hong, 2012; Smolka, 2013). The concept of public value capture is based on the acceptance that land values that rise without landowners’ efforts cannot belong to landowners and that a large part or the whole of such value increases should therefore be used for the public good (Alterman, 2013, 2012; Munoz Gielen, 2010; Smolka, 2013). Residual value resulting from urban renewal is closely related to the last two factors. In urban renewal projects, government bodies may oversee plan changes to floor area ratio, land use, the layout of public infrastructure and services, etc. (Hu et al., 2019).

A land use plan for Fikirtepe was adopted in 2005. Under this plan, the Fikirtepe district was designated a ‘Special Project Area’ for the purpose of improving its physical and social environment and living conditions by Istanbul Metropolitan Municipality (IMM, 2005). The detailed local plan of Fikirtepe came into force in 2011. However, this plan was cancelled by the courts. After cancellation, the Ministry of the Environment and Urbanization announced the neighbourhood as ‘a risky area’ in 2013. The Ministry’s subsequent detailed local plan for the risky area in Fikirtepe was approved in 2013. In the planning process actors adopted an approach that depended more on the plan notes than on legal regulations.

In the Fikirtepe Urban Renewal Project, plan notes were used to ensure public land value capture. There are two primary plan notes that ensure the public land value capture. The first plan note is the Infrastructure Participation Fee and the second is Land Contribution. In the plan notes, it is stated that all road and infrastructure costs shall be borne by the landowners or the developer. In the Fikirtepe urban renewal area, land contributions were made for social and technical infrastructure in accordance with the notes. The plan notes state that in the areas designated as residential, trade and trade-residential areas, a public service area shall be marked off of up to 25% of the total net parcel area.

According to the results of the analysis, it is clear that landowners earned the most in the area following the sale of the constructed projects, reaping 75% of the total value. At the same time, they bore no costs during the process; only the land contribution was obtained from the owner. However, the total construction area was calculated before land contribution had been made. For this reason, land contribution did not alter the number of housing units acquired by landowners. This, in turn, gave rise to the landowners earning the largest share. The developer bore all of the costs during the process while earning 13% of the total value. An examination of the distribution ratios showed that the lowest value capture was achieved by the public, with a share of 12%.

There are important lessons to be extracted from the Fikirtepe urban renewal area. During the contract phase, both developers and landowners demanded more development rights, which is also allowed by the items in the plan notes. However, a large construction area means greater costs and a longer process. Moreover, the fact that the process takes place not under the law, but through plan notes, gives rise to considerable uncertainty. One of the most basic features of Law No. 6306 is the exemption from charges, fees, and taxes. At first, this is encouraging for a developer. However, additional fees can be defined in the plan notes, which can lead to uncertain costs over the course of the project. The developer faces extra costs that do not exist at the project's onset but arise during the process. The fact that the process flows only depending on the contract between the developer and the landowner also leads to its dependence on the landowner. Additionally, a large number of landowners in an area extends the contract procedures. As the contract procedures are prolonged, both the developer and the landowners who make agreements and leave their house face difficulties. Some companies have gone bankrupt due to the delay in the process.

The value capture practice in Fikirtepe was performed by depending solely on plan notes without adopting a holistic value capture policy. In the plan notes, the public value capture tools were identified as infrastructure participation fees and land contributions. Moreover, the findings of the study illustrate that public value captured only by means of plan notes is not sufficient and leads to uncertainties in the process. These uncertainties translate into increased economic risks in the project.

Kaynakça/References

- Alterman, R. (2012). Land-use regulations and property values the “Windfalls Capture” idea revisited. K. D.-J. Nancy Brooks içinde, *The Oxford Handbook of Urban Economics and Planning* içinde (s. 755-786). Oxford: Oxford University Press.
- BIB, Kentleşme Şurası. (2009). *Kentleşme Şurası* (Cilt 1). Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Booth, P. (1996). *Controlling development certainty and discretion in Europe, the USA and Hong Kong*. London : Taylor ve Francis.
- Chan, , E., Lee, G. (2008). Critical factors for improving social sustainability of urban renewal projects,. *Social Indicators Researc*, 85(2), 243-256.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2013). *Fikirtepe riskli imar planı raporu*.
- Demir, A. M. (2009). *İmar planı değişikliklerinin değerlendirilmesi Zeytinburnu örneği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ergen, C. (2009). *İmar Planları*. Ankara: Seçkin Yayın Evi.
- Ersoy, M. (2000). İmar planlarının kademelenmesi ve farklı ölçeklerdeki planlar arasındaki ilişki. M. Ersoy, Ç. Keskinok *Mekan Planlama ve Yargı Denetimi*. İçinde Ankara: Yargı Yayınevi.
- Fikentder. (2019). *Fikirtepe son durum raporu*. İstanbul: Fikentder Derneği.
- Genç, F. (2014). Gecekonduyla mücadeleden kentsel dönüşüme Türkiye’de kentleşme politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 15-30.
- Gökşin, Z. A. (2009). *Sürdürülebilir mahalle yenileşmesinde toplum tabanlı model: Kadıköy-Fikirtepe için bir model önerisi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Grover, R. (March 19-23, 2018). Evaluating value capture instruments. *2018 World Bank Conference on Land and Property*. Washington DC: The World Bank.
- Gürsoy, N. (2015). *Stratejik planlama yaklaşımının düzenleyici plan sistemine entegre edilmesi: Fikirtepe Kentsel Dönüşüm alanındaki planlama çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Havel, M. B. (2017). How the distribution of rights and liabilities in relation to betterment and compensation links with planning and the nature of property rights: Reflections on the Polish experience. *Land Use Policy*, 67, 508-516. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.06.032>
- Hu, Y., Lu, B., ve Wu, J. (2019). Value capture in industrial land renewal under the public leasehold system: A policy comparison in China. *Land Use Policy*, 84, 59-69. doi:<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.02.038>
- Hui, E. C.-M., Ho, V. S.-M., Ho, D. K.-H. (2004). Land value capture mechanisms in Hong Kong and Singapore A comparative analysis. *Journal of Property Investment*, 22(1), 76-100. doi:10.1108/14635780410525153
- Ingram, G. K., ve Hong, Y.-H. (2012). Land value capture: types and outcomes. G. K. Ingram, ve Y.-H. Hong içinde, *Value Capture and Land Policy* (s. 3-19). New Hampshire: Lincoln Institute of Land Policy.

- İstanbul 2. İdare Mahkemesi . (2013). *K:2018/133 sayılı karar eki Fikirtepe Riskli Alan Raporu*. İstanbul.
- Kalabalık, H. (2012). *İmar hukuku dersleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kanlı, İ. (2003). *Türkiye’de Üst Düzey Planlama Sistemi ve Afet Yönetimine Afet Yönetimi Kapsamında Bakış*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme Politikaları* (12 b.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Kuyucu, T. (2018). Türkiye’de kentsel dönüşümün dönüşümü: hukuki ve kurumsal çatışmalar üzerinden bir açıklama denemesi. *İdealkent*, 24(9), 364-386.
- Kütük İnce, E. (2006). *Kentsel dönüşümde yeni politika, yasa ve eğilimlerin değerlendirilmesi “Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel Dönüşüm Projesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Munoz Gielen, D. (2010). *Capturing value increase in urban redevelopment* . Leiden : Sidestone Press.
- Munoz Gielen, D. (2016). An international comparison on public value capture instruments, and how they work within public and private urban land policies. *ICUP2016 - International Conference on Urban Planning*, içinde (s. 51-68). Nis, Serbia.
- Munoz Gielen, D., ve Tasan-Kok, T. (2010). Flexibility in planning and the consequences for public-value capturing in UK, Spain and the Netherlands. *European Planning Studies*, 18(7), 1097-1131.
- Ocakçı, M., Turk, S. S., ve Terzi, F. (2017). *Kentsel dönüşüm uygulamalarında planlama ilke ve kriterleri*. İstanbul: Birsen Yayınları.
- Ökmen, M., ve Yurtsever, H. (2010). Kentsel planlama sürecinde oluşan kamusal rantın vergilendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 2(158), 58-74.
- Özbilen, N., ve Gülersoy, N. Z. (2016). Kentsel gelişim ve dönüşüm planlanması sürecinde gayrimenkul mülkiyet haklarının değerlendirilmesi: imar hakları transferi plan uygulama aracı. *Planlama*, 26(3), 172-180. doi:10.14744/planlama.2016.22932
- Özden, P. P. (2013). Üst ölçekli planlamadan projeci yaklaşıma planlamanın değişen yüzü. K. Eyüpçiller, ve Z. Eres içinde, *Mimari ve Kentsel Koruma / Prof. Dr. Nur Akın’a Armağan* içinde (s. 435-455). İstanbul: YEM Yayın.
- Özkan, H. A. (2012). *Planlama sistemlerinde esneklik kavramı: Türkiye üzerine bir analiz*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ozkan, H., ve Turk, Ş. (2016). Emergence, formation and outcomes of flexibility in Turkish planning practice. *IDPR*, 38, 25-54.
- Rivolin, U. J. (2008). Conforming and performing planning systems in Europe: An unbearable cohabitation. *Planning, Practice ve Research*, 23(2), 167-186.
- Smolka, M. O. (2013). *Implementing value capture in Latin America policies and tools for urban development*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Tarakçı, S., ve Türk, Ş. Ş. (2017). Flexibility in urban renewal practices: The case of Turkey. *AESOP Annual Congress’17 Lisbon - Spaces of Dialogue for Places of Dignity: Fostering the European Dimension of Planning*. Lisbon.

- Tekeli, İ. (2009). *Kentsel arsa, altyapı ve kentsel hizmetler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turk, S. S. (2018). *Comparison of the impacts of non-negotiable and negotiable developer obligations in Turkey* (Cilt 75). Habitat International.
- Turk, S. S., ve Demircioğlu, E. (2015). Use of market-led measures for land assembly in Turkey. *Habitat International*, 40, 201-210.
- Turk, S. S., ve Gumru, B. (2019). Use of negotiable developer obligations (NDOs) in urban planning and land development systems in Turkey. D. Munoz Gielen , ve E. Van der Krabben içinde, *Public Infrastructure, Private Finance Developer Obligations and Responsibilities*. (s. 143-151).
- Turk, S. S., ve Korthals Altes, W. K. (2010). Institutional capacities in the land development for housing on Greenfield sites in Istanbul. *Habitat International*, 34, 183-195.
- Türk, Ş. Ş., ve Ünal, Y. (2003). Arazi ve arsa düzenlemesi metoduna ilişkin olumsuz önyargı. *itiüdergisila mimarlık, planlama, tasarım*, 2(1), 111-118.
- Ünal, Y. (2015). *Türk şehir planlama hukukunun dünü-bugünü 1985-2015*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekânda değişimin yönetilmesi. *METU Journal of the Faculty of The Architecture*, 23(2), 63-92.
- Van der Krabben, E., ve Jacobs, H. M. (2013). Public land development as a strategic tool for redevelopment: Reflections on the Dutch experience. *Land Use Policy*, 30, 774-783.
- Van der Krabben, E., ve Needham, B. (2008). Land readjustment for value capturing: a new planning tool for urban redevelopment. *The Town Planning Review*, 79(6), 651-672.
- Yayla, Y. (1990). *İdare Hukuku-I*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zheng, H. W., Shen, G. Q., ve Wang, H. (2014). A review of recent studies on sustainable urban renewal. *Habitat International*, 41, 272-279.

Kentsel Izgara Formunun Kullanıcı Hareketlerine Etkisinin Mekân Dizim Yöntemi ile İncelenmesi Isparta Kafeler Caddesi Örneği

*

Aslıhan Çetin¹
ORCID: 0000-0001-7176-6394

Eda Çelik²
ORCID: 0000-0002-7121-9945

Şefika Gülin Beyhan³
ORCID: 0000-0003-1756-1210

Öz

Çalışma, Isparta kent merkezinde yer alan eğlence merkezleri açısından oldukça önemli bir yere sahip olan ve kullanıcıların büyük çoğunluğunu genç kesimin oluşturduğu Kafeler Caddesi'ni kapsamaktadır. Yapısal olarak sokaklardan oluşan, izgara formundaki alanda karşılıklı ve sıralı dükkânlar yer almaktadır. Yöntem olarak, şehirlerin algılanmasını, mekânsal oluşumu, yaya hareketlerini anlamaya, anlatmaya ve tahmin etmeye yönelik teknikler topluluğu olan Mekân Dizimi'mi (Space Syntax) kullanılmıştır. Mekân Dizimi, bulunduğu alanın izgara yapısının, mekânları bütünleştirici etkisi üzerinde durmaktadır. Buna göre, izgara kent formlarının bütünleşme ve yaya hareketlerinde etkisinin ne olduğu önemli bir soruyu oluşturmaktadır. Yöntem kapsamında da kent izgarasının kullanıcı hareketliliğine etkisi; alanın mekân dizim analizleri ve her bir sokak üzerinde yaya sayımları yapılarak incelenmiştir. Bu durumu değiştirecek başka bir faktör olmadığı takdirde, mekânsal oluşum, kullanıcı hareketlerinde belirleyici olmaktadır. Mekân ve kent topoğrafyası gibi olguların belirleyici olduğu bu yöntemde, çevredeki davranış biçimleri referans alınır. Bu bağlamda; kent izgarasının, yaya hareketliliği üzerindeki etkisini sorgulamak, eğer varsa neler olduğunu tespit etmek çalışmanın amacını ve özgün değerini oluşturmaktadır. Çalışma sonucuna göre, sokak genişliği, mekânların fonksiyonu, yapı yüksekliği gibi kent izgarası bağlamında değerlendirilen parametrelerin yaya hareketliliğini etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Kent Izgarası, Yaya Hareketliliği, Isparta Kafeler Caddesi, Mekân Dizimi Yöntemi.*

¹ Doktora Öğrencisi., Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: mmm.aslihan.cetin@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi., Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: edacelik1691@gmail.com

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: gulinbeyhan@sdu.edu.tr

Investigation of The Effect of Urban Grid Form on User Movements by Space Syntax Method Case of Isparta Kafeler Caddesi

*

Aslıhan Çetin⁴

ORCID: 0000-0001-7176-6394

Eda Çelik⁵

ORCID: 0000-0002-7121-9945

Şefika Gülin Beyhan⁶

ORCID: 0000-0003-1756-1210

Abstract

The study setting covers Kafeler Streets, being in a center of entertainment in Isparta. In the grid-shaped area, structurally comprised of streets, the shops are placed opposite and next to each other. Space Syntax, a collection of techniques for understanding, describing and predicting the perception of cities' spatial formation and pedestrian movements, was used. It focuses on the unifying effect of the grid structure of the area where it is located. The impact of grid city forms on integration and pedestrian movements is an important question. The effect of the urban grid on user mobility was studied by analyzing the space sequence of the area and performing pedestrian counts on each street. When other factors are homogenized, the spatial formation determines the user movements. In this method, where facts such as space and urban topography are decisive, the movement patterns in the environment are referred. Thus, questioning the impact of the urban grid on pedestrian mobility and determining what these effects are forms the purpose of the study. The study showed that urban grid parameters such as street width, functions of them and buildings' height affect pedestrian mobility.

Keywords: Urban Grid, Pedestrian Mobility, Isparta Kafeler Streets, Space Syntax Method

⁴ PhD. Student., Süleyman Demirel University, E-mail: mmm.aslihan.cetin@hotmail.com

⁵ PhD. Student., Süleyman Demirel University, E-mail: edacelik1691@gmail.com

⁶ Prof. Dr., Süleyman Demirel University, E-mail: gulinbeyhan@sdu.edu.tr

Giriş

Kentsel mekânın ilk çağlardan günümüze kadar geçen süreçteki gelişimine baktığında yerleşim yerlerinin dokusunu oluşturan ve iskeletini meydana getiren ulaşım sisteminin etkili olduğu görülmektedir. Var oldukları coğrafya ile bu coğrafyanın fiziksel ve topografik özellikleri kentlerin organik bir doku ile gelişmesinde etkili olmaktadır.

Organik bir şekilde gelişim gösteren kent formlarında baskın ana akslara rastlanmamaktadır (Morris, 1994). Organik kent formlarında sokakların mekânsal yapısı insanı etkilemekte, bu hareketler ise mekânın fiziksel yapısını şekillendirmektedir (Kubat, 1999). Günümüz kentleşmesinde yollar kentin dokusunu oluşturmanın yanı sıra ulaşım sistemini meydana getirme gibi işlevsel özellikleri ile tanımlanmaktadır. Kentin fiziksel yapısını meydana getiren bu sistem kullanıcıların kentsel hareketliliğini de önemli derecede etkileyen unsurlardandır.

Ticari aktiviteler ilk zamanlardan itibaren olduğu gibi günümüzde de kentin mekânsal yapısını ve dolayısıyla da kentlilerin toplumsal yapısını etkileyen unsur olmuştur. Ticaret aktiviteleri kentin, mimarisi, mekânsal, ekonomik ve toplumsal yapısıyla doğrudan alakalıdır. Bu bağlamda günümüzde yoğun ticari faaliyetlerin gerçekleştiği, sahip olduğu kentsel ızgara dokusunun, çalışmaya katkı sağlaması amacıyla Isparta kentinde yer alan ana aksın ikiye bölünerek olduğu Mimar Sinan Caddesi ve 6 Mart Atatürk Caddesinin çevrelediği, Kafeler Caddesi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Kafeler Caddesi sınırları içerisinde bulunan sokaklar ise çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Kent ızgarası ve ticaret şekli yerleşim sistemi içindeki yapıların kalitesini de etkilemektedir. Arazi kullanımı, mekânsal bütünleşme ve yaya hareketliliği arasındaki ilişki yerleşimin sosyal ve ekonomik olarak canlanmasında önemlidir. (Hillier, 1996). Bu bağlamda, çalışma alanındaki yoğun yaya hareketleri ve bu hareketleri doğuran kent ızgarası arasındaki ilişkinin çözümlenebilmesi için mekân dizimi yöntemi ile bütünleşme haritası ve yaya sayım grafikleri oluşturulmuştur.

Literatür Özeti

Mekân, insanların gereksinimleri doğrultusunda kullandıkları faaliyetlerini gerçekleştirdikleri alandır. Süregelen yaşam içerisinde de, insan ve mekân sürekli bir etkileşim içerisinde olmuştur. Bu bağlamda mekân, kullanıcı davranışlarını yönlendirmekte, insan da mekânı kendi ihtiyaçlarına göre etkilemekte ve düzenlemektedir.

Bacon'a (1977) göre kentsel mekân zaman ve hareket olgularıyla birlikte şekillenmektedir. Mekân ile yapıların ilişkisini tarihsel veriler ile inceleyen Bacon (1967), mekânın anlam kazanması için zaman ve hareket olgularının da bir arada bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Hareket olgusu insanın bir parçası olduğu evrende meydana gelen değişimlerin mekân üzerine yansımalarıyla oluşmaktadır. Kentsel mekânda yerleşimin dokusunu oluşturan temel unsurlardan biri hareketin meydana geldiği ve kurgulandığı dolaşım sistemidir. Bu bağlamda kentsel mekân oluşum sürecinde kent kullanıcılarının hareket ilişkileri dâhilinde bağlantılar oluşturulmaktadır (Roberts ve Greed, 2001).

Ulaşım ve dolaşım sistemlerinde yaya hareketlerini de şekillendiren bağlantılar kentin imgesel açıdan okunabilir olmasında doğrudan etkilidir. Okunabilirlik insanların mekânı ne derece kolaylıkla anlayabildiğini ölçen ve ifade eden bir kavramdır (Lynch, 1960). Kentsel mekânda okunabilirlik insanların mekânı algılayış biçimlerinde belirleyici olmaktadır. Meydanlar, yüksek katlı ya da geniş yapılar, kamu binaları, kent mobilyaları, özgün peyzaj unsurları ve tüm bu unsurların etrafında yerleştiği ulaşım sistemi ile yollar mekânın okunabilir olmasında etkili olmaktadır (Moughtin ve diğerleri, 1999). Bu noktada mekân dizim yöntemine değinmek yerinde olacaktır.

1970 yılında Bartlett School of Architecture and Planning ve University College London'da, Bill Hillier ve Julienne Hanson liderliğinde bir ekip tarafından ortaya atılan 'Mekân Dizimi' kent ve yapı ölçeğinde inşa edilmiş mekânların matematiksel hesaplamasını yaparak mekânı anlama, algılama, anlatma ve kullanıcı hareketlerini tahmin etmeye yönelik geliştirilen bir kuramdır. 1984'te Hillier ve Hanson tarafından yazılan 'The Social Logic Of Space' (Mekânın Sosyal Mantığı) kitapta bahsedildiği gibi mekân dizimi; sosyal yapı ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir yöntemdir (Hillier ve Hanson, 1984).

1970'li yıllara kadar, morfolojik çalışmalarda kurulan ilişkiler sadece kentin fiziki bileşenleri ile olmuştur. Bu konuda: İtalya'da Muratori (1959), Aymonino ve Rossi (1966); İngiltere'de MP Conzen (1969) gibi mimar ve coğrafyacıların çalışmaları katkı sağlamış, Fransa'da Versailles okulunun çalışmaları ile daha da hızlanmıştır. Kent planlama, mimarlık, coğrafya, felsefe, sosyoloji gibi birçok alanda çalışmalar bulunmaktadır. Mekân dizim metodu, mekân analizlerinde sadece fiziksel verilerin değil sosyal verilerinde önemli olduğunu göstermektedir (Özbek, 2007). Geliştirilen bu yöntem diğerlerinden farklı olarak hem tasarım öncesine hem de kullanım sürecine dair veriler sunmaktadır.

Mekân dizimi; sosyal yapıyı ve mekânı sayısal olarak açıklamak ve karşılaştırmak olarak tanımlanabilir. Günümüzde sadece fiziksel verilerin mekânı tanımlayabileceği kabul edilse de, insan hareketlerinin yönü ve şekillenmesinin

mekân tasarımında oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Tüm kapalı ve açık mekânların kullanıcıları insanlardır ve onların sosyal mantığı mekânın oluşumunda belirleyici olmaktadır (Özbek, 2007).

Atak (2009), mekân dizim analizini, yapılı çevrenin, mekânsal düzeni analiz edilerek, mekânsal biçimlenme özelliklerini ve altta yatan sosyal yapının tanımlanması olarak açıklarken; Gündoğdu (2014), mekânsal konfigürasyonun, kullanıcı hareketleri ve görüş alanı ile ilişkisini fiziksel olarak ele alınmasıyla, insanları yönlendirme ve bir araya getirme potansiyelini ortaya koyma şeklinde tanımlamaktadır. Çil (2006) ise, özellikle kentsel açık alanlarda, görüş alanı ve insan hareketlerini çakıştırarak bir arada toplanma durumunu açıklama olarak görmektedir.

Analiz yöntemi, geometrik olandan ziyade, topolojik düzlemde mekânsal konfigürasyonu anlamamızı sağlar. Öncelikli hedef, mekân içindeki harekete bağlı olarak, insanları bir araya getirebilme potansiyelini açıklamaktır (Şıkoğlu ve Arslan, 2015).

Mekân dizimi analiz yöntemi günümüze kadar, nesnelere ve nesnelere bir-birleri ile ilişkilerini ya da bireyler ve mekânsal deneyimlerini ele alarak, konut yapılarında ve çeşitli yapılarda pek çok ölçeklerde uygulanmıştır. Yöntemin konut yapıları dışında uygulamaları şu şekildedir;

- Kentlerin, kompleks fiziksel yapılarını tanımlama,
- Yaya hareketleri ve kentsel yapı arasındaki ilişkiyi anlama, bu doğrultuda yeni tasarım fikirleri ortaya koyma,
- Yaya hareketlerine bağlı olarak yol bulma (*way-finding*) ve mekân okunabilirliği (*intelligibility*),
- Karmaşık fonksiyonlu kültür yapılarında hareketin çözümlenmesi ve planlama,
- Bir yapı veya aktivite alanı için yer seçimi ve bu alanın harekete etkisi bağlamında kente etkisine çıkarım,
- Suç-mekân ilişkisi,
- Ortak alanların kullanımı ve ulaşılabilirlik,
- Mekâna ilişkin mahremiyeti kavrama,
- Mekâna ilişkin içe kapalılık/ dışa açıklık kavramlarının irdelenmesi (Çil, 2006).

Hillier ve Hanson (1998) mekân dizimi yöntemini, tek yapıdan kentsel ölçeğe kadar, yapıların ve kentlerin mekânsal dokularını anlamak için kullanılan ve mekân ile sosyal yapıyı birleştiren önemli bir bilimsel yaklaşım olarak tanımlar (Hillier ve Hanson, 1998). David Seomon'a göre mekân dizim yönteminin aynı zamanlarda ortaya çıkarılan farklı yaklaşımlardan ayıran en önemli

özelliği, mekânı anlatırken kullanılan tekniklerin aslında 'kullanıcı deneyimlerine' dayanması şeklinde açıklamıştır (Şıkoğlu ve Arslan, 2015).

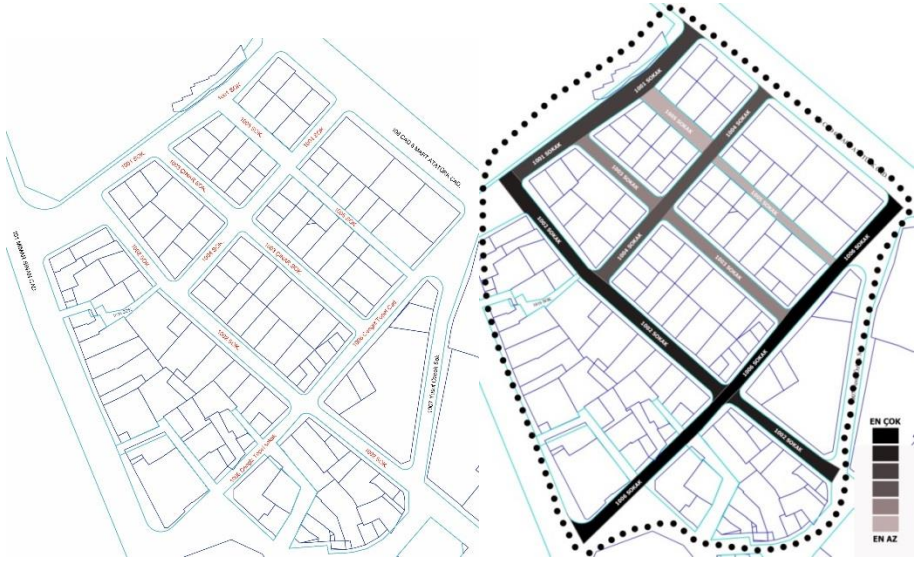
Mekân dizim yöntemi, kent gramerini ve tasarımını farklı matematiksel değerlerle analiz ve tarif eder. Kentsel bir mekânda, insan hareketlerinin yönleri, toplanma alanları ve doğrultuları mekânın geometrisinin meydana getirdiği sisteme göre belirlenir (Özbek, 2007; Pafka ve diğerleri, 2018; Netto, 2016). Bu bağlamda, kentsel biçimlenmenin bir başka deyişle kent ızgarasının, kullanıcı hareketlerine etkilerinin var olduğu bilinmekte ancak neler olduğu ve nasıl etkilediği açık değildir. Bu nedenle, kent ızgarasını tanımlamak, insan ve mekânlar arasındaki ilişkiyi açıklamak bir araya gelişlerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu ilişkiyi ortaya koyma adına son yıllarda mekân dizim yöntemine dayalı çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Kim (2002), cadde konfigürasyonu ile ofis binalarının arazi kullanım yoğunluğu arasındaki ilişkiyi ele almış ve konfigürasyonun şehirlerin oluşumunu etkilediğini göstermiştir. Baran (2008), modern ve geleneksel mahaller ve yayaların hareket ilişkisini inceleyerek, sokak tasarımının yaya davranışlarını açıklamada önemli bir rolü olduğunu; Xia (2013) de, mekansal konfigürasyonun yaya davranışlarına etkisi üzerinde durarak, doğal sokak tabanlı topolojik analizin, insan hareketlerinin anlamada iyi bir yöntem olduğunu söylemiştir. Koohsari (2014), parklar ve kamusal açık alanlar üzerinden, yapılı çevre ve aktivite arasındaki bağlantıya bakarak arazi kullanım ve ticari destinasyonların varlığının kullanıcıların fiziksel aktivitesiyle ilgili olduğunu; Can (2015), binalar ve caddeler arasındaki ara mekanların farklı kentsel biçimlerde sosyal etkileşimim nasıl etkilediği araştırmış ve bu ara mekanların özellikle daha entegre alanlarda sosyal etkileşimi ve insanları bir arada bulundurma sıklığını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Choi ve Koch (2015) de kentsel form ve kullanıcı davranışının ilişkisini anlamaya çalışmış, konfigürasyon ve çekiciler gibi hareket davranışını etkileyen kentsel biçimin ana faktörlerinin, hareket davranışının karakterine (hareket amacı) göre etkileme derecesinde farklılıklar gözlemlemiştir. Koohsari (2016) çalışmasında iki sokak ağı üzerinden yaptığı analizde cadde entegrasyonu ve yürüyüş ilişkisini analiz ederek, analiz sonucunun yürüme sıklığı ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuştur. Ratti (2004) ise, birçok çalışmada kullanılan mekân dizim yönteminin tutarsız olduğu durumları ortaya koymuştur. Örneğin, çeşitli analizlerin yapıldığı yöntem ile bina yükseklikleri ve arazi kullanımı gibi bileşenleri hesaplamının zor olduğunu bildirmektedir. Ancak günümüzde hesaplamının kolaylaşması ile kentsel dokunun daha derinden anlaşılabilceğini de vurgulamaktadır.

Yöntemin en belirleyici özelliği, elde edilen analiz değeri (bütünleşme) yardımıyla, kent morfolojisi ve yaya hareketliliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymasındır (Teklenburg ve diğerleri, 1993). Analizlerin yapılması, tasarıma işlevsellik kazandırılması, hareketliliğe göre yeniden şekillendirilmesi, yeni tasarımların neler getirebileceğinin öngörülmesi, ara alanların değerlendirilmesine yardımcı olur (Güler, 2007). Bu nedenle kentsel mekânların değerlendirilmesinde önemli yer tutmaktadır.

Kentsel bir yerleşmede, yayalar görülen en uzun görüş aksı üzerinde hareket ederler. Sistemde en uzun ve en kısa doğruların meydana getirdiği haritalar oluşturulur. Böylece sistemin uzunluğu metre cinsinden değil, doğruların sayıları ile ifade edilir (Hillier, 1999; Rotti, 2003). Yerleşime giren yayalar açarın en az olduğu doğrusal akslar üzerinde yürürler, dolayısıyla görüş mesafelerine göre hareket ederler. Aksiyel haritalar, esas olarak görüş haritalarıdır ve kesişen aks sayıları bütünleşme ile doğru orantılı olarak artar. Bütünleşme ise, sistemdeki her doğrusal aksın diğer akslara olan ortalama derinliğini ifade eder (Çetin, 2019). Bir başka deyişle kök derinliğinin, diğer düğüm noktaları ile olan matematiksel ortalamasıdır. Bütünleşme değeri yüksek mekânların ulaşılabilirliği fazla, derinliği azdır. (Hillier, 1983) Bütünleşme haritalarında kırmızı renkten mora doğru azalan bütünleşme değeri söz konusudur. Yani kırmızı renk en fazla bütünleşme değerine sahipken, mor renk en düşük bütünleşme değerine sahiptir (Menderes, 2014). Bu noktadan hareketle, Kafeler Caddesi bütünleşme haritaları oluşturulmuştur. Hareketi yönlendiren mekân oluşumu ve kullanımı gibi morfolojik özellikler, yaya hareket dokusuna ve sokak kalitesine etkileri açısından önemli veriler sunmaktadır.

Metot

Analiz çalışmalarında, seçilen sokaklar üzerinde, hafta içi ve hafta sonu günün en yoğun olduğu belirlenen öğle saatinde, her sokakta yarım saat süreyle yaya sayımları yapılmıştır. Doğal yaya hareketliliğini anlamak için yapılan sayımda yayaların; yaş, cinsiyet gibi demografik bilgileri ve yerleşimi kullanım amacı dikkate alınmamıştır. Buna göre çalışma kapsamında ele alınan 1001, 1002, 1003, 1004, 1005 ve 1006 no'lu sokakların yaya yoğunlukları şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Analizlerin yapıldığı sokaklar ve yaya yoğunlukları haritası

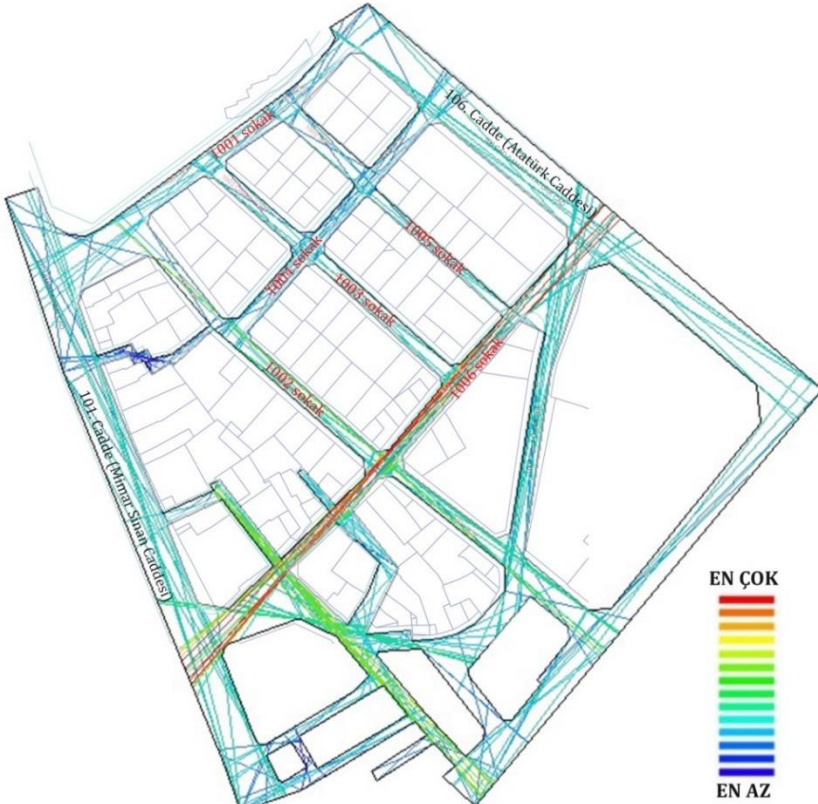
Alan içerisinde bulunan her bir sokağın sistem içindeki ve birbirleri ile olan ilişkisini anlamak için aksiyel bütünleşme haritaları çıkarılmıştır. Yerleşim alanının plan şeması doğal yaya hareketliliğinde etkili olmaktadır. Yapılan sayım ve analizlere göre, 1001 sokağın, sistem içerisinde az bütünleştiği görülmektedir. Yaya sayıları da bu durumu destekler niteliktedir ve toplam yaya sayısının %16'lık kısmını oluşturmaktadır.

Tablo 1. Kafeler Caddesi Yaya Sayımları (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Sayım yapılan sokak adı	Hafta içi toplam yaya sayısı	Hafta sonu toplam yaya sayısı	Yaya sayım değişimi (%)
1001 sokak	454	755	%66
1002 sokak	752	1102	%46
1003 sokak	380	539	%41
1004 sokak	328	766	%133
1005 sokak	143	201	%40
1006 sokak	757	1300	%72
	Ortalama= 469	Ortalama= 777	Ortalama=%66
	Standart sapma= 243.85	Standart sapma= 391.96	

Kafeler Caddesini öğrenci ve asker nüfusun genelde eğlence amaçlı kullandığı bilinmektedir. Buna göre, tablo-1 ve şekil 2'de görüldüğü gibi, 1001 sokak üzerinde bütünleşme değerinin düşük ve yaya sayımını az olması bu durumla bağlantılıdır. Ayrıca çalışma dahilindeki diğer sokaklar araç trafiğine kapalı iken, 1001 sokağın araçlar için bir geçiş noktası oluşturması sonuçları mümkün kılmaktadır.

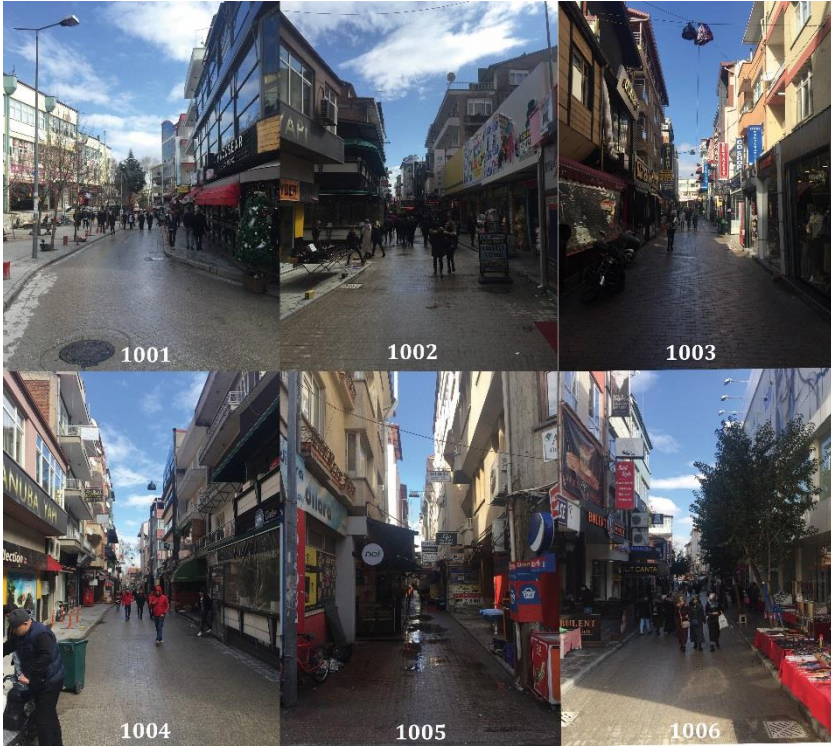
Genişliğin fazla olduğu sokaklardaki yüksek bütünleşme değeri, mekânların kolay ulaşılabilir, derinliğin az, bağlantılılığın yüksek olduğunu gösterir. Buna göre, 1002 sokağın diğer sokaklara kıyasla fazla olan sokak genişliği, sokak üzerinde farklı işlevlere sahip mekânların bulunması ve alanın bir girişinin bu sokak üzerinden sağlanması sebebiyle, %25'lik yüksek bir oranda yaya sayımı gerçekleşmiştir. Ayrıca, 1002 sokağın orta kısmında ne fazla yaya sayımı yapılmıştır. Çünkü, burada yoğun hareketliliğe fazla mekan sayısı sebep olmuştur.

Şekil 2. Kafeler Caddesi R3 Bütünleşme Haritası

Yerleşimde amacına göre daha alt işlevlere sahip mekânların bulunduğu sokaklarda yaya sayımları az, bütünleşme değeri düşük olarak karşımıza çıkmaktadır. 1003 sokak da daha çok eğlence amaçlı tercih edilen yerleşim içerisinde, kırtasiye ve kitapçevlerinin yoğun bulunduğu sokak olmaktadır. Bu sebeple, sokakta %12 oranında yaya sayımı yapılmıştır. Diğer sokakların kesışı-

min de bulunan bu sokağın, işlevi dışında sadece geçiş amaçlı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Ayrıca 1003 sokağın genişliğinin 1002 sokakla benzer olmasına rağmen daha dar algılanma sebebi, sokak üzerinde yer alan mekânların yaya yoluna taşması olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu durum, hareketliliği etkilemektedir (Bk. Şekil 3). Farklı işlevli mekânların bulunmadığı yeme-içme-eğlence (kafe-bar) mekânlarının yer aldığı 1004 sokakta %15'lik bir oranda yaya sayımı yapılmıştır. Sokağın en yoğun sayım yapılan noktası, yerleşime girişin sağlandığı 1002 sokak ile kesişim noktasıdır. Yaya sayım oranının çok yüksek olmaması, sokak üzerinde işlev açısından çeşitliliğin az olduğu mekânların yer almasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 3. Sayım yapılan sokak yoğunlukları (Kaynak: Yazarlar).

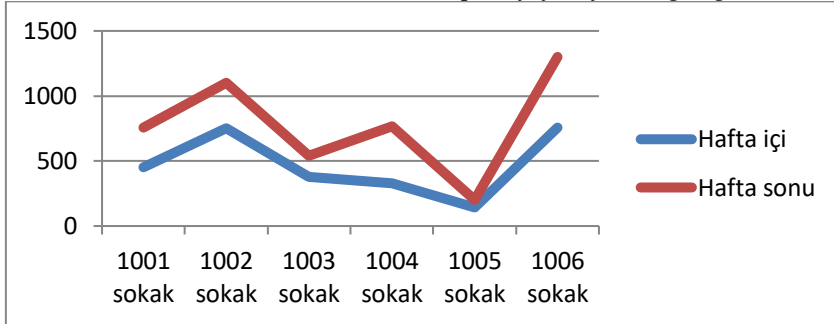
Yapıların oldukça yoğun ve yüksek katlı olduğu sokaklarda sokak genişliğinin de dar olması karanlık ve güvensizlik hissi yaratmaktadır. Bu durumun gözlemlendiği 1005 sokakta da sistem içerisinde %5'lik oranla en az yaya sayımı yapılmıştır. Ayrıca bu sokakta görüş mesafesinin kısa olması, minimum düzeyde tercih edilebilir kılmaktadır. Sokak genişliğinin az olmasından dolayı birbirine çok yakın yüksek katlı yapılar, sokağa güneş ışığının girmesine engel

olmakta, böylece yarattığı belirsizlik ve güvensizlik hissi yayaların daha az kullanmasına sebep olmaktadır.

Çıkarılan bütünleşme haritasında, 1006 sokağın en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Yayalar hareketleri boyunca bilinçli bir şekilde azalan eğim yönünü tercih ederler. Bu bağlamda, 1006 sokağın en uzun görüş mesafesine sahip olması, yüksek kotta yer alan kamusal bir toplanma alanına bağlanması ve bu kamusal alanda ibadet yapısının yer alması ve daha düşük kottaki bir kesişim noktasına ulaşması en yüksek bütünleşme değerine sahip olma nedenidir. Yapılan yaya sayımlarında da hem hafta içi hem de hafta sonu hareketliliğinin en fazla olduğu sokak olmuştur. Ayrıca 1006 sokağın Mimar Sinan Caddesine yakın noktasında yapılan sayımlarda hareketliliğinin en fazla olması, bu noktada yer alan asker nüfusuna hitap eden seyyar satıcıların bulunması ve farklı bir girişinde buradan sağlanmasıdır. Dolayısıyla 1006 sokağın axial line bilişsel mekân etkileri en yüksek yaya yoğunluğunun burada olmasını açıklamaktadır.

Grafik 1’de, birim zamanda hafta içi ve hafta sonu sayılan yaya nüfusunun göstermektedir.

Grafik 1. Hafta içi ve hafta sonu toplam yaya sayımları grafiği

Hafta içi ve hafta sonu yapılan yaya sayımlarda hareketliliğinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kullanıcıların yoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu varsayımını, hafta içi ders saatlerinde yapılan yaya sayımları doğrulamaktadır. Hafta sonu yapılan sayımda ise, hareketliliğinin her bir sokakta farklı olmakla birlikte ortalama %66 oranında arttığı görülmüştür. (Bk. Tablo 1)

Tartışma ve Sonuçlar

Çalışma’da, Isparta kent merkezinde yer alan, hareketli yerleşim dokusu ile farklı işlevleri barındıran ‘Kafeler Caddesi’ ele alınmıştır. Değişen mekânsal fonksiyonlara rağmen, aynı yerleşim düzeni ve kimliği korunmaktadır. Yerleşim alanlarının strüktürel yapılarının ve sokak dokularının, sosyal ilişkileri

oluşturmasındaki etkisi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle kentsel ızgara formunun kullanıcı hareketlerine ve mekân fonksiyonlarına etkisini araştırmaktır. Kentsel form ve hareket arasındaki karmaşık ilişkinin sorgulanması çalışmanın hipotezini ortaya koymaktadır.

Kentsel yerleşmelerde mekânsal oluşumun mantığını, kullanıcılarının kültürel değer ve sosyal yaşantısında bulmak mümkündür (Aydınlı, 2004). Buna göre, Özbek (2007)'in çalışmasında olduğu gibi; ticaret fonksiyonları açısından, arazi kullanımı ve mekân kalitesinin topoğrafyadan etkilenmediği görülmüştür. Kafeler Caddesi hali hazır haritaları üzerinden yapılan bütünleşme haritalarında, en bütünleşmiş aksın eğim yönünde uzanan sokak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yayaların, çevrelerine baktıklarında en uzun görüş mesafesine sahip oldukları aks üzerinde yürümeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bütünleşme haritalarından hareketle, en bütünleşmiş aksın aynı zamanda kırılma olmadan devam eden en uzun görüş mesafesini oluşturduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Yapılan bütünleşme analizi ve yaya sayımlarına göre; bütünleşme, yaya hareketleri ve ortaya koydukları davranış şekilleri ile ilgilidir. Dolayısıyla yerleşme formunun oluşumunda bu davranış şekilleri etkili olmaktadır. Bu durum 1002 ve 1006 sokakta, hem bütünleşme değerinin hem de yaya sayımlarının yüksek olması sonucuyla desteklenmektedir. Ayrıca doğal yaya hareketleri ticareti yönlendirerek, farklı çekim noktalarının oluşmasını sağlamakta ve mekân kalitesini etkilemektedir. Bu sonuç, Choi ve Koch' un (2015) ve Hillier ve Lida'nın (2005) da bahsettiği gibi kentin strüktürel yapısının gözlemlenen hareketlilik ile bağlantılı olduğu bulgusuna paralellik göstermektedir. Başka bir ifadeyle 1006 sokağın yapısı ve alandaki dizilimde yer aldığı aksel hattı, bilişsel mekân etkileri en yüksek yaya yoğunluğunun burada olmasını açıklamaktadır.

Aksiyel analiz haritalarında bütünleşmesi yüksek olan sokakların, erişilebilirliğin ve okunabilirliğin en fazla olduğu alanlar olduğu varsayımına göre, hareketliliğin de daha çok olması mümkündür. Buna göre, 1006 sokağın en bütünleşik ve en yoğun hareket dokusuna sahip aks olduğu analiz sonuçlarında görülmüştür. Ayrıca 1006 sokak en uzun görüş mesafesine sahip aks üzerinde yer almaktadır.

Kafeler Caddesi'nde, hafta içi ve hafta sonu yapılan yaya sayımlarında, yüksek farklılık dikkat çekmektedir. Bu farklılık, %133'lük en fazla artış ile 1004 sokakta ve %40'lık en az artış ile 1005 sokakta ortaya çıkmıştır. 1004 sokakta hafta sonu sayımlarında yaşanan bu önemli değişime, kullanıcılarının öğrenciler olduğu düşüncesine göre sokak üzerinde bulunan yeme-içme-eğlence

mekânlarının sebep olduğu açıktır. Baran (2008)'ın olası bir açıklaması da, kullanıcıların araç trafiğinin daha az, bütünleşmenin ve erişilebilirliğin düşük olduğu cadde ve sokaklarda daha fazla eğlence amaçlı bulunduğuudur. Buna göre, hafta sonu özellikle 1004 sokakta daha yüksek yaya sayısına ulaşılması, öğrencilerin yoğunluklu olarak eğlence amaçlı kullandığı sonucuna ulaştırmıştır. Ayrıca, yapılan sayımlarda her sokakta farklı sayılara ulaşılması kent ızgara formunun yaya hareketliliğinde etkili olduğunu göstermiştir.

Ticaret faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlar, aynı zamanda yoğun hareket dokusunu içermektedir. Yol seçeneği az olan yayalar, belirgin bazı sokaklar üzerinde yoğunlaşır ve diğer sokaklarda bulunan işletmeler bu durumdan olumsuz olarak etkilenir (Kepenek, 2011). Ancak Xiana (2017) çalışmasında, ticari fonksiyonların homojenize edilerek insan akışı dağılımının dengelenebileceği sonucuna ulaşmıştır. Ratti (2004) ise, bazı alanların çok düşük bütünleşme ve bağlantılılığa sahip olmasına rağmen, buralarda oluşturulan çekim noktalarının hareketi etkilediğini göstermiştir. Buna göre, yaya hareketlerinde yerleşimin fiziksel bileşenleri (sokak genişliği, yapı yüksekliği, sokaklar arasında oluşan kısa yollar, aydınlatma, sokak doğrusallığı) kadar mekânların ticari fonksiyonları ve konumları da önemli olmuştur. Ratti (2004)'de olduğu gibi 1004 sokakta bütünleşme değerinin düşük olmasına rağmen eğlence mekânlarının yoğun olarak yer almasıyla çekim noktası haline gelerek, özellikle hafta sonu yaya sayımlarının fazla olduğunu göstermiştir. Şekil 4'te de bu duruma ilişkin mekânsal işlev analiz haritası verilmiştir.

Caddesi arasında doğrudan yaya ve araç bağlantısının olması olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada da yaya hareketlerinin, bulunulan sokaktaki genişlik, mekânsal işlev, yapı yüksekliği, güvenlik duygusu, aydınlatma gibi olgulardan etkilenebildiği 1003 ve 1005 sokak analiz ve yaya sayım sonuçlarında görülmüştür. Bu nedenle yayaların, çevresine baktığında ulaşabildiği en uzun görüş mesafesi boyunca hareket ettiği düşünülmektedir. Bu durum yayalar tarafından oluşturulan güvenli bir hareket dizisini vermektedir. Karanlık ve kapalı vistaya sahip olan sokakların, yarattığı belirsizlik hissinden dolayı tercih edilebilirliği düşüktür. Bu bağlamda, 1003 ve 1005 sokak yaya sayımlarına göre hareketliliğin en az olduğu sokaklardır. 1003 sokağın genişliği daha fazla olmasına rağmen yaya yoluna taşmış mekânların olması ve 1005 sokağın dar, birbirine yakın yüksek katlı yapıları barındırması güvensizliğin artmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Lynch'in (1988) öngördüğü gibi, yerleşimin formu, kullanıcı hareketlerini yönlendirerek, ticareti dolayısıyla mekânların çekiciliğini etkilemektedir. Bu çekici noktalar, özellikle karışık mekânlarda yayaların yürürken algılayabildikleri ve kendi belirledikleri yönlendirici referanslardır. Bu durum Ratti'nin (2004); 'bina yükseklikleri hareketi değiştirir' sonucuna vardığı çalışmasını destekler niteliktedir. O halde, bütünleşme kavramı topografik olarak olduğu kadar görsel olarak da önemlidir. Sonu görülebilen en uzun mesafe, güven hissini en yüksek, kaybolma hissini en düşük olduğu aksları işaret eder. Dolayısıyla, bu çalışma da; Baran (2008)'e benzer şekilde kent ızgarasının, kullanıcı hareketleri üzerinde etkisinin var olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamı veri ve analizler açısından oldukça sınırlı tutulması sebebiyle, konu hakkında daha kesin sonuçlar elde edebilmek için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Extended Abstract

Investigation of The Effect of Urban Grid Form on User Movements by Space Syntax Method Case of Isparta Kafeler Caddesi

*

Aslıhan Çetin

ORCID: 0000-0001-7176-6394

Eda Çelik

ORCID: 0000-0002-7121-9945

Şefika Gülin Beyhan

ORCID: 0000-0003-1756-1210

When looking at the development of urban spaces in the period from the early ages to the present day, it is seen that the transportation system that forms the texture of the settlements and creates the skeleton is effective. With the geography in which they are located, the physical and topographic characteristics of this geography are influential in the development of cities with an organic texture. In organic urban forms, the spatial structure of the streets has an impact on people, their movements shape and the physical structure of the space (Kubat, 1999). Furthermore, commercial activities have an influence on the spatial structure of the city, and thus the social structure of the city people, as it has been since the early days. The urban grid and trade style also affect the quality of the structures in the settlement systems. The relationship between land use, spatial integration and pedestrian mobility is important in the social and economic revival of settlement (Hillier, 1996). In this context, to analyze the relationship between the intense pedestrian movements in the study area and the urban grid that caused these movements, the integration map and pedestrian count charts were created with the spatial arrangement method.

The Space Syntax is a theory which was developed in 1970 at the Bartlett School of Architecture and Planning and University College London, led by Bill Hillier and Julienne Hanson, to understand, perceive, explain and predict user movements via mathematical calculations of urban and building-scale spaces. 'The Social Logic Of Space', written by Hillier and Hanson, a series of

spaces as mentioned in the book, is a method for understanding the relationship between social structure and space (Hillier and Hanson, 1984).

Space Syntax can be defined as explaining and comparing the social structure and space numerically. The users of all indoor and outdoor spaces are people, and their social logic is a determining factor in the formation of the spaces (Özbek, 2007). Hillier and Hanson (1998) describe the space syntax method as an important scientific approach combining space and social structure, which are used to understand the spatial textures of structures and cities, from single structure to urban scale (Hillier and Hanson, 1998).

The space syntax method analyzes and describes urban grammar and design with different mathematical values. In an urban space, the directions, gathering areas and the patterns of human movements are determined according to the geometrical system of the space (Özbek, 2007; Pafka et al., 2018; Netto, 2016). Therefore, identifying the urban grid and explaining the relationship between people and places help us understand their coming together. The most distinctive feature of the method is that it reveals the relationship between urban morphology and pedestrian mobility with the help of the resulting analysis value (integration) (Teklenburg et al., 1993).

In this context, Mimar Sinan Street and 6 Mart Atatürk Street, where intensive commercial activities take place and where the urban grid texture is formed by splitting the main axis in Isparta city to contribute to the work, have been selected as the working area of Kafeler Streets. In the analysis conducted within the scope of the study, pedestrian count was carried out on the selected streets for half an hour at noon, which was determined to be the busiest of the day on weekdays and at the weekends. To understand the relationship of each street in the area within the system and with each other, an axial integration map has been drawn.

According to integration analysis and pedestrian count, integration is related to pedestrian movements and the patterns of their movement. Thus, these behaviors are influential in the formation of the settlement form. Furthermore, natural pedestrian movements shape the trade, ensure the formation of different attraction points and affect the quality of space. This result is in parallel with the finding that the structural construction of the city is related to the observed mobility as stated by Choi and Koch (2015) and Hillier and Lida (2005).

According to the results of the pedestrian count on Kafeler Streets, a high difference has been noticed between weekdays and weekends. It is clear that

this significant difference is caused by the food and drink-entertainment venues located on the street since their consumers are students. A possible explanation is from Baran (2008) stating that pedestrians go to places, where the traffic and integration level is low and so is the accessibility, more for entertainment. Moreover, the fact that different numbers were reached on each street showed that the city grid form was influential in pedestrian mobility.

The areas where trade activities are intense also include intensive movement texture. The most intensive pedestrian count was made in the streets where the users were present mostly for shopping-entertainment-transit purposes and where stores (clothing, cosmetics, bijouterie, perfumery places, etc.) stand out. In addition, the width and linearity of these streets are the other reasons which make them the busiest places since they are connected to entry points and public gathering areas. In the study, it was seen in the analysis and the pedestrian count results that pedestrian movements can be affected by factors such as the width of the street, functional purposes of spaces, building height, sense of security and lighting.

As Lynch (1988) predicted, the form of the settlement affects the attraction level of the spaces by forming the user movements. This is because Rati (2004) claims that "building height changes the movement". Hence, the concept of integration is both visually and topographically important. If the furthest point/end point of a street is visible, it marks the axles with the highest sense of confidence and the lowest sense of feeling lost. Therefore, this study is also similar to Baran (2008) who puts forward that the city grid has an impact on user movement. However, since the scope of this study is very limited in terms of data and analysis, more research is required to obtain more accurate results on the concerned subject.

Kaynakça/References

- Atak, O. (2009). *Mekân dizim ve görünür alan bağlamında geleneksel kayseri evleri*. Yüksek lisans tezi. YÖK ulusal tez merkezi. (251907)
- Aydınlı, S.(2004). *Epistemolojik açıdan mekan yorumu*. A. Şentürer, Ş. Ural, A. Atasoy (ed). *Mimarlık ve Felsefe* içinde. (s.40-51). Yapı Yayınları, İstanbul.
- Bacon, E. N. , (1967). *Design of cities*. Thames and Hudson LTD, Londra.
- Baran, P.K., Rodriguez, D. A., ve Khattak, A. J. (2008). *Space syntax and walking in a new urbanist and suburban neighbourhoods*, Journal of Urban Design, 13(1), 5-28.
- Can, I., ve Heath, T. (2015). *In-between spaces and social interaction: a morphological analysis of Izmir using space syntax*. Journal of Housing and the Built Environment, 31(1), 31-49.
- Çetin, A. (2019). *Antalya bölgesinde yer alan beş yıldızlı otellerin mekân dizim (space syntax) yöntemi ile incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). YÖK ulusal tez merkezi. (557405).

- Choi, E., ve Koch, D. (2015). *Movement and the connectivity of streets: A closer look at route distribution and pedestrian density*. In 10th International Space Syntax Symposium, SSS 2015; University College London (UCL) London; United Kingdom. The Bartlett School of Architecture, University College London.
- Çil, E. (2006). *Bir kent okuma aracı olarak mekân dizim analizinin kuramsal ve yöntemsel tartışması*. MEGARON. YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, 1(4), 218-233, İzmir.
- Güler, G., (2007). *Boğaz Köprülerinin İstanbul Açık Alan Sistemi Üzerine Yapıldığı Etkilerin Space Syntax Yöntemi ile İrdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, M. (2014). *Mekân dizimi analiz yöntemi ve araştırma konuları*. Art-Sanat 2, 251-275, İstanbul.
- Hillier, B. (1983). Space syntax: a different urban perspective. *Architects Journal*, 138(48) 47-63.
- Hillier, B. (1996). Cities as movement economies. *Urban Design International*, 1 (1), 41-60.
- Hillier, B., Hanson, J., (1998). *A note on the intuiting of form: three issues in the theory of design*. Environment and Planning B, 25th Anniversary Issue, 3, London.
- Hillier, B., (1999). *The hidden geometry deformed grids: or why the space syntax works, when it looks like it should not*. Environment and Planning: Planning and Design, 26(169), London.
- Hillier, B., ve Iida, S. (2005, September). Network and psychological effects in urban movement. *International Conference on Spatial Information Theory* içinde (s. 475-490). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Kepenek, E., (2011). *Antalya tarihi kent merkezi ve yakın çevresinin mekân dizim metodu ile incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). YÖK ulusal tez merkezi. (339146).
- Kim, H. K., ve Sohn, D. W. (2002). An analysis of the relationship between land use density of office buildings and urban street configuration: Case studies of two areas in Seoul by space syntax analysis. *Cities*, 19(6), 409-418.
- Koohsari, M. J., Kaczynski, A. T., McCormack, G. R., ve Sugiyama, T. (2014). Using space syntax to assess the built environment for physical activity: Applications to research on parks and public open spaces. *Leisure Sciences*, 36(2), 206-216
- Koohsari, M. J., Sugiyama, T., Mavoa, S., Villanueva, K., Badland, H., Giles-Corti, B., ve Owen, N. (2016). Street network measures and adults' walking for transport: Application of space syntax. *Health & place*, 38, 89-95.
- Kubat, A. S., (1999). Morphological History of Istanbul, Urban Morphology. *Journal of the International Seminar on Urban Form*, 4, pages 27-40.
- Lynch, K., (1960). *The image of the city*. The MIT Press, Cambridge.
- Lynch, K. (1988). *Image of the city*. Cambridge Massachusetts: MIT Press.
- Menderes, F., (2014). *Cumhuriyet döneminde yerel yönetim binalarının kamusal erişilebilirlik açısından mekân dizimi (space syntax) yöntemiyle irdelenmesi*. Yüksek lisans tezi. YÖK ulusal tez merkezi. (389429)
- Morris, A.E.J. (1994), *History of Urban Form before Industrial Revolutions*, Longman Scientific and Technical, John Wiley&Sons Inc., New York, ABD.

- Netto, V. M. (2016). 'What is space syntax not?' Reflections on space syntax as sociospatial theory. *Urban Design International*, 21(1), 25-40.
- Moughtin, C., Cuesta, R., Sarris, C., Signoretta, P. (1999), *Urban Design: Method and Techniques*, Butterworth and Heinemann Ltd., Oxford.
- Özbek, Ö.Ö., (2007). *Fiziksel mekân kurgularının sosyal ilişkiler üzerinden arnavutköy yerleşimi bütününde mekân dizimi (space syntax) yöntemi ile incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. YÖK ulusal tez merkezi. (213920)
- Pafka, E., Dovey, K. ve Aschwanden, GD (2020). Kentsel tasarım için mekân söz diziminin sınırları: Eksenellik, ölçek ve sinuosite. *Çevre ve Planlama B: Kentsel Analiz ve Şehir Bilimi*, 47 (3), 508-522.
- Ratti C. (2003). Urban texture and space syntax: some inconsistencies. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(4), 2
- Ratti C. (2004). Space syntax: some inconsistencies. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(4) 487-499.
- Roberts, M, Greed, C. (2001). *Approaching Urban Design: The Design Process*. Longman Press, Londra.
- Şikoğlu, E., ve Arslan, H., (2015). Mekân dizim (space syntax) analizi yöntemiyle ilgili teorik bilgiler ve mekân dizim analizi yönteminin coğrafyada kullanılabilirliği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65, 11-21.
- Teklenburg, J., A., F, Timmermans, H., J., P., ve Wagenberg, A., F., (1993). *Space Syntax: Standardised Integration Measures and Some Simulations*, Environment and Planning B: Planning and Design, 20, 347-357.
- Xia, X. (2013). *A Comparison Study on a Set of Space Syntax based Methods: Applying metric, topological and angular analysis to natural streets, axial lines and axial segments*. Degree project thesis, Master.
- Xiana, H. (2017). Simulation of Pedestrian Flow in Traditional Commercial Streets Based on Space Syntax. *Procedia Engineering*, 205, 1344-1349

Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarının (ROSA) Kentsel Tasarımı ve Planlanması (Uygulama Örnekleri)

*

Aziz Cumhur Kocalar¹
ORCID: 0000-0003-0580-9530

Öz

Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarının (ROSA) Planlanması-Tasarımı, şehirlerin gelişimine yön verebilecek derecede önemli disiplinler arası bir etkinliktir. Günümüzde kentleşme sorunlarının artmış olması, sıkıcı, gürültülü ve giderek sağlıksız hale gelen kent yaşamına alternatif olabilecek rekreasyon alanlarının da planlanarak kullanılmasını gerektirmektedir. Öyle ki üniversitelerin yeni rekreasyon bölümleri ve spor dalları da niceliksel ve niteliksel açıdan çeşitlenerek artmaktadır. Ayrıca ekstrem sporların da artan bir şekilde ilgi çektiği bilinmektedir. Bu sporlara ülkemizin doğası da uygundur. Ancak nadir olan benzer tür doğal alanlara da değer verilmesi önemlidir. Spor alanlarının sağlıklı yaşamayı teşvik etmesi için ilgi gören eğlence-dinlenme, oyun ve spor ihtiyaçlarına göre şehirlerin önceden planlanması şarttır. Çalışmanın özgün yanı, şehir çeperlerinde doğa sporları için uygun olan doğal alanların giderek özel bir çekim alanı haline gelebileceğini vurgulayarak önlem alma çabasıdır. Kentlerde eğitim turizmi geliriyle kalkınma olanağı da sağlanabilecektir. Çalışma, ROSA tasarımı ve planlaması için saha örnekleri üzerinden tespitlerde bulunarak öneriler geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Rekreasyon/Rekreatif Planlaması, Eğlence-Dinlenme Mekânları, Oyun-Spor Alanları, Kentsel Tasarım, Şehircilik, ROSA.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, E-mail: azizcumhurkocalar@gmail.com

Urban Design and Planning in Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA) with Application Samples

*

Aziz Cumhur Kocalar²
ORCID: 0000-0003-0580-9530

Abstract

Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA) Planning-Design is an important interdisciplinary activity that can shape the development of cities. Nowadays, the increase in urbanization problems necessitates the planning and use of recreational areas which may be an alternative to boring, noisy and increasingly unhealthy urban life. So that, new recreation departments at universities and sports branches are also increasing in terms of both qualitative and quantitative aspects. Besides extreme sports are also known to be of increasing interest. The nature of our country is also suitable for these sports, but these natural areas, which are rare, should also be important. As a result, cities need to be planned in advance, according to such interested recreation/recreative-games and sporting needs for sports areas to promote healthy living. The unique aspect of the study is that it takes precautions by emphasizing that the natural parts that are suitable for extreme sports in the city peripheries can gradually become a special attraction area. With the income from education tourism in cities, development opportunities will be provided. The study, develops suggestions by determining field examples for RGSA design and planning.

Keywords: *Recreation/Recreative Planning, Entertainment-Recreation Venues, Games-Sport Areas, Urban Design, Urbanism, RGSA.*

² Asts. Prof., Niğde Ömer Halisdemir University, E-mail: azizcumhurkocalar@gmail.com

Giriş

Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarının (ROSA) Planlanması ve Tasarımı, şehirlerin gelişimine yön verebilecek derecede önemli disiplinler arası bir etkinliktir. Günümüzde kentleşme sorunlarının artmış olması, sıkıcı, gürültülü ve giderek sağlıksız hale gelen kent yaşamına alternatif olabilecek rekreasyon/rekreatif alanlarının da planlanarak kullanılmasını gerektirmektedir. COVID-19 ile birlikte, küresel salgınlar da artık seyreltilmiş bir kent yaşamına geçişi ve kent mekânlarının yeniden tasarımını belirleyici konuların başında yer alır olmuştur.

Öyle ki üniversitelerin yeni açılan spor yöneticiliği, antrenörlük ve rekreasyon bölümleri ile spor dalları da niceliksel ve niteliksel açıdan çeşitlenerek artmaktadır (Hürriyet, 2018). Genç kesim için ilginç hale gelebilmiş bazı sporların, bedensel yapının gelişimi açısından önem kazandığı ortadadır. Ayrıca ekstrem sporların da artan bir şekilde ilgi çektiği bilinmektedir. Bu sporlara uygun doğası olan ülkemizde, şehir çeperlerindeki nadir olan benzer tür doğal alanlara da önem verilmesi gerekmektedir.

Çalışmada amaç; rekreasyon/rekreatif-oyun ve spor alanlarının (ROSA) planlanarak, tasarımlarına yönelik konuların disiplinler arası boyutta araştırılmasını ve kente uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi sırasında oluşan kentsel planlama ve tasarım sorunları ile çözüm önerilerini içermektedir.

Şehirlerin, ROSA'nın sağlıklı yaşamayı teşvik etmesi için ilgi gören eğlence-dinlenme, oyun ve spor ihtiyaçlarına göre önceden planlanması şarttır. Çalışma bu amaçla, ROSA tasarımı ve planlaması için farklı tespitlerde bulunmaktadır. Seçilen söz konusu alanlar ise genellikle Türkiye'de popüler olmuş ya da sık kullanılan bazı saha örnekleridir. Büyük projeler bazında bazı yurt dışı örneklerine de karşılaştırma amaçlı kısaca yer verilmiştir.

Çalışmanın yöntemi olarak rekreasyon, ekolojik şehircilik ve planlama ağırlıklı bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ayrıca doğal nitelikleri itibariyle, ekstrem (uç) spor alanları olmaya uygun olan yerlerin ise turizm ve koruma açısından kentle olan ilişkisinin kurulmasına da özel önem verilmiştir. Saha örnekleri üzerinden kullanım sorunlarına yönelik gözlemler ile yaşanan deneyimlere dair öznel tespitler de çalışmada esas alınmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın yapılandırılan kapsamı ve teorik arka planında ise planlama ve şehircilik, peyzaj ve mimarlık alanları ile birlikte rekreasyon, spor ve turizm gibi konuyla ilgili bazı alanların bilimsel araştırmaları da yer almıştır.

Araştırmada izlenen yöntem öncelikle literatür incelemelerine dayanmaktadır. Disiplinler arası hususlarda ise bazı kaynaklar öne çıkarılmıştır. Ayrıca yıllara yayılmış olan saha çalışmalarında edinilen deneyimler ile ilgili gözlemler üzerinden disiplinler arası göndermeler de yapılarak, bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu bulgular da yürütülen tartışma ile birlikte, sahadan bulgular kısmı alttaki şu dört başlıkta toplanarak ele alınmaktadır:

- Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarının (ROSA) Planlanması
- Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarına (ROSA) Özgü Tasarımlar ve Kent Mobilyaları
- Büyük Projeler Sonrası Atıl Alanlar (Olimpiyatlar veya Bölgesel Oyunlar)
- Ekstrem Spor Alanlarıyla Kentsel İlişkiler ve Spor Eğitimi Turizminin Geliştirilmesi

Seçilen konuda ve söz edilen alanlarda (ROSA) gözden kaçan planlama ve tasarım hatalarının olduğu gözlemlenmiştir. Bu hataların kuruluş, işletim ve bakım gibi süreçlerde yaygın bir şekilde oluşan özensizliklerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Alan kullanım süreçlerinde yaşanan yaralanmalar da yine, çalışmada önemsenerek izlenen yöntemi yapılandıran hususlardan biri olmuştur.

Günümüzde halen ortada bırakılan ROSA ile ilgili sorunlar, sürekli çalışmada yer alan araştırma konularına odaklanmayı gerekli kılmıştır. Araştırmada bu yüzden, yer yer geliştirilen önerilerle birlikte, yapıcı bir eleştirel yaklaşımın oluşması da son derece önemli görülen bir ihtiyaç olarak geçerlilik kazanmıştır. Bu nedenle çalışmada, disiplinler arası bağların da özellikle güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Böylece bilinmeyenlerin ilgililerce araştırılması ve yöneticiler açısından da önemsenmesini sağlayacak kısa önerilerin geliştirilmesi sürekli ön planda tutulmuştur.

Çalışma zamanla özgün ve uzun bir sürece (gençlik ve orta yaşlılık) dayalı yaşamsal-özel deneyimlerle güçlendirilen bir araştırma niteliği kazanmıştır. Metin ise bilimsel kanıtlara da dayandırılarak ortaya konulmuştur.

Ayrıca mevcut yasal-yönetmelere bakıldığında ise, “rekreatif alan kavramı ile rekreasyon alanı kavramlarının da birbirinden farklı tanımları ve anlamları” vardır (Erbaş ve Salt, 2020). Hatta birbirleriyle çelişik olası hatalı kullanımları da ilgili çalışmada belirtilmiştir.

Çalışmamızda ise; Rekreasyon/Rekreatif alanlarında (ROSA) uygun olmayan yapılaşma koşulları da dâhil olmak üzere tüm olumsuz (yapılaşma vb.) nitelikler taşıyan kararlara karşı toplum olarak temkinli olunması önerilmektedir.

Mevzuat daha ayrıntılı incelendiğinde, “rekreasyon alanı” ve “rekreatif alan” gibi farklı kavramların farklı uygulama kısıtları olduğu da görülmektedir. Örneğin mevzuatta; “rekreasyon alanlarında özel mülkiyete konu olabilecek şekilde belli koşullarda yapılaşmaya olanak sağlanmakta, buna karşın kıyı kullanımına ait bir kavram olan rekreatif alanlarda yapılaşmaya olanak verilmemektedir.” (Erbaş ve Salt, 2020) İşte bu farkların yanı sıra mevzuatta geçen olası metinsel hatalar ise yine aynı çalışmada ayrıntılarıyla birlikte farkındalık sağlayıcı bir konu olarak yargı kararlarına da göndermelerle (Danıştay Dergisi, 2011) (Balıkesir İdari Mahkemesi, 2010) (Ergen, 2011) birlikte incelenmektedir.

Söz konusu edilen alanlarda ilgili rekreasyon/rekreatif-oyun ve spor faaliyetlerine yönelik kaliteyi olumsuz bir şekilde etkileyecek tüm kararlara karşı kavramsal ayrımlarla mevzuatta istisna ve ayrıcalıklar getirilmiş olmasına karşın, uygulama hatalarına karşı sivil toplum olarak örgütlü bir şekilde sürekli duyarlı kalınmalı ve ihlal hallerinde gerekli önlemler gecikilmeden alınmalıdır.

Ayrıca tüm rekreasyon/rekreatif (eğlence-dinlenme) kullanımlarla birlikte oyun ve spor alanlarındaki faaliyetlerin kalitesi, yer yer nadir doğal alanlarda gerçekleşebilecek olan uygun ekstrem spor faaliyetleri de kapsayacak şekilde sürekli göz önünde tutulmalıdır. Özellikle yapılaşma vb. olumsuzluk yaratabilecek kararlara karşı önceden ciddi önlemler de alınmış olunması ve yerel farkındalığın pekiştirilmesi gerekir. Son olarak doğal kullanım eşikleri aşılmayacak şekilde doğal olanakların uygun kullanımı ile birlikte mekânsal hafızadaki sürekliliklerin topyekûn korunması toplumsal öncelikli bir sorun alanı olarak yerel, bölgesel ve ulusal gündemlerde tutulmalıdır.

Teorik Arka Plan

Rekreasyon, kişilerin gönüllü olarak boş zamanlarında katıldıkları ve kişisel tatmin elde ettikleri faaliyetler olarak tarif edilebilir. Rekreasyon içerisindeki faaliyetler, uygulandıkları alanlar ve özelliklerine göre çeşitliliğe sahiptir. Spor, rekreasyon faaliyetleri içerisinde cazipliği ve çeşitliliği ile önemli bir yer teşkil eder (Ramazanoğlu, Altungül, ve Özer, 2004, s. 176). Tanım ve kabulere göre rekreasyon (eğlendirilen) kadar giderek çeşitlenen oyun ve spor alanları da toplumsal yaşamın oldukça önemli bir parçasıdır. O yüzden tüm bu alanların önceden planlanması ve tasarımı, şehirlerin gelişimine de yön verebilecek derecede önemli disiplinler arası bir etkinliktir. Çalışma bu amaçla, rekreasyon/rekreatif-oyun ve spor alanlarındaki (ROSA) planlama,

yapım, yönetim ve tasarım süreçlerinin sorunları ve kusurlarıyla ilgilenmektedir.

ROSA'nın şehirler için değeri giderek artmaktadır. Günümüzde özellikle kentleşme sorunlarının çoğalmış olması; sıkıcı, gürültülü ve sağlıksız hale gelen kent yaşamına alternatif olabilecek ROSA'nın da en uygun şekilde planlanarak tasarlanmasını gerektirmektedir. Ayrıca pandemi ile birlikte halk ve çevre sağlığı açısından artan sorunlar olduğu da artık önem kazanmıştır. Planlama odaklı tüm bu konularda yeni karma ve güçlü politikalara yönelen bir devlet anlayışına geçilmesini zorunlu kılan bulgular da çalışmanın ana eksenini tamamlayıcı konular olmaktadır. Çalışma rekreasyon/rekreatif-oyun, spor, sanat, hobi ve sosyal aktiviteleri, kapsamlı olarak ise seyahat ve turizm faaliyetlerini de kapsamaktadır. O yüzden seçilen konunun, sosyal içeriği ve inter-disipliner yapısıyla da yakından ilişkili açılım, gönderme ve önerilere metinde özellikle yer verilmiştir.

Toplumsal sürdürülebilir mutluluk için doğal rekreasyon/rekreatif alanlarının öncelikle korunması ve ayrıca buralarda yer yer göze çarpan hızlı ve çarpık yapılaşma olasılıklarının da önüne geçilmesi şarttır. Bu konu, çalışmanın üst çerçevesi olan "doğal çevreyi koruma" ile ilgili daha kapsamlı hususları oluşturmaktadır. Bu çerçeve ekolojik şehircilik ile yakından ilgili ve oldukça ayrıntılı öncelikleri olan önemli bir konudur. Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde, sürdürülebilir gelişime geçiş için katkı sağlayan UN-HABITAT, UEF ve UNEP gibi kuruluşlar da bu amaçla bulunmaktadır.

Tüm bu nedenlerle rekreasyon/rekreatif-oyun ve spor alanlarının (ROSA), belli karma faaliyetlerin yapılabilmesi için önceden belirlenmiş programlar dahilinde planlanarak, tasarlanması ve mümkün olduğunca çok amaçlı alanlar olarak tanınması ve kullanılması gerekir. Ayrıca mevcut ROSA'nın kullanım eksiklikleri de çalışmanın diğer bir yanını oluşturmaktadır. Alanların periyodik olarak bakım ve onarımlarının yapılması, kullanımın sağlıklı olması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kullanım süreçlerindeki karşılaşılan bakım ve onarımlar açısından eksik ve kusurlu kalan alanlar da yine önem kazanmakta ve ortaya konulmaktadır. İlgili alanlarda, yer yer uygun karma kullanımlara olanak tanınarak, tüm kültürel faaliyetlere toplumsal ilgi ve katılımın desteklenerek arttırılması mümkündür. Bu yollarla da alanlara özgü farkındalığının ve koruma bilincinin arttırılması sağlanabilir.

"Çocuk gelişiminde önemli roller üstlenen çocuk oyun alanlarının doğru planlanması ve tasarımı" gelişimin de, olumlu yönde olmasını desteklemek-

tedir. Konuya işaret eden bir çalışmada, planlama süreci için önemli alt kriterler belirlenmiştir. Tasarım süreci içinse çocuk oyun alanlarında kullanılan donatıların, işlevsel estetik özelliklere sahip olması ve kullanılacak olan modüler sistem oyun elemanlarına dikkat çekilmektedir. Bu elemanların ekolojik öğelerle birlikte tasarlanmasının da artık çok daha önemli olduğu görülmektedir. İlgili makalede, mevcut ve yeni yapılacak çocuk oyun alanları için yeterlilik ve kaliteyi geliştirmeye yönelik bazı öneriler de getirilmiştir (Muhacir ve Özalp, 2016, s. 220). Konuyla ilgili olabilecek benzer çalışmaların tüm ROSA'na yönelik bir biçimde daha da geliştirilmesi gerekir.

Açık alanlarda, kaynak kullanımının "çok yönlü koruma, rekreasyon, halk sağlığı ve güvenliği, fiziksel gelişme kontrolü gibi konularda sağladığı olanakların ötesinde geniş bir potansiyel" taşıdığı ortadadır (Gold, 1980; İşçi, 2017). Ancak Türkiye'de bu tür disiplinler arası sorunlu alanların ortada bırakıldığı görülmektedir.

Sağlıklı toplum ve sağlıklı nesiller için günümüzde kamudan çok sivil toplum kuruluşları (STK) daha etkin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. "Sporun önemi"ne sağlık açısından kısaca vurgu yapan tarzda medyada bazı örnekler olduğu görülebilir (Türk Kanser Derneği Kamu Spotu). Kamusal spotlarda da, toplumda ROSA'nın kullanımına özgü sosyal ayrımlar yapmadan karma kullanımlar yaratılıp, alanlar daha özendirici kılınmalı ve faaliyetlerle halkın ilgisini çeken bir bilinçlendirme sağlanmalıdır.

Çocukların ROSA kullanımları araştırıldığında ise kendilerine olan özgüvenlerinin oyunlarla birlikte arttığı, irade ve karakterlerinin bu yoldan gelişmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca vücut orantılarının sürekli düzenlenip, duruş şekillerinin de giderek düzelmesi dikkat çekicidir. Oyun, çocuğun beden, zihin, psikoloji ve sosyal açıdan sağlıklı gelişebilmesini sağlayan temel bileşenlerden biri (Akdoğan, 1972) olduğu için okullar da ayrıca çok önemlidir. Okul ve yerleşkeler de çalışmanın saha örneklerindedir.

Ülkemizde turizmle de birlikte sudaki aktiviteleri içeren hizmet yatırımlarında zamanla artış yaşandığı gözlenmiştir. Türkiye'de doğal ve termal nitelikteki kaynaklar sayesinde (sağlık otelleri, SPA vb.) merkezlere olan ilgi de nispeten giderek artmıştır. Yüzme alanları; eğlence, dinlenme, spor, eğitim, sağlık amaçlı kullanımlar başta olmak üzere yine bu alanlar, toplumun yaygın kesimlerinin ilgisini çekerek tüm mevsimlerde karma bir şekilde kullanılır olmaktadır.

Ancak yüzme alanlarının yoğun kullanımı, sağlık ve güvenlik sorunlarını gündeme taşımakla birlikte, konunun ekonomik ve toplum sağlığı boyutları da giderek önem kazanmıştır. Yüzme havuzunda olması gereken içilebilir su

kalitesini elde ederek, bunun sürekliliğini sağlayabilmek amacıyla, tesisin proje yapımından, uygulamasına hatta işletmesine kadar tüm aşamalarda belirtilen standartlara ödünsüz uyulması şarttır.

Bir bildiri de; içilebilir nitelikte su elde etmek için uyulması gereken hijyen kuralları, filtrasyon tesisi proje ve uygulamasında kullanılan standartlar uygulamalı kompleks bir proje çözümü ile birlikte anlatılmıştır (Uludağ, 2009, s. 31). Yüzme havuzlarında uygun olmayan kullanımlara baştan izin verilmemeli, hijyen sorunları ile ilgili riskler gerekli önlemler ve sık denetimlerle birlikte bertaraf edilmelidir. Bu amaçla tüm spor merkezleri ve yüzme havuzları için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) tarafından verilen kontrol listesi (ÇŞB, 2019) gibi kontrolü kolaylaştırıcı unsurlar da, uygulama ve denetimlerde ön plana getirilip kullanılmalıdır.

Türkiye'nin yoğun bir genç nüfusu olduğu bilindiği halde sporcu bir gençlik yetiştirmekten uzak kalınmıştır. Son dönemlerde gençlerin ve tüm yaş gruplarının zaman zaman bu alanlarla ilgili süreçlerde yönetime de katılımını sağlamaktan uzak bir şekilde yürütülen gençlik ve spor politikaları olduğu görülmektedir. Bu yüzden gençliği, spor yapanları yok sayan ve seçimlerini önemsemeyen bir takım kararların yaşandığı sağlıksız süreçler de söz konusu olabilmektedir.

Neo-liberal politikaların etkisiyle gençlik, ayrıca sürekli tüketime de yönlendirilmiştir. Sadece gençlik değil aslında tüm toplum, giderek hareketsizleşmektedir. Dünyada da bu yüzden artan oranlarda obezite gibi sağlık sorunları günümüzde başa çıkılmaz bir hale gelmiştir. Dolayısıyla, bu sorunlara halk ve çevre sağlığı açısından daha çok önem vererek, artık kamu ve özelde ortak çevre sağlığı politikalarına yönelen yeni sürdürülebilir bir yönetim anlayışına geçilmelidir.

Diğer yandan oyun da evrensel bir kavramdır (Fanuscı, 1998). Yazara göre; "oyun fiziksel ve psikolojik gelişmenin sağlanabilmesi için" gerekli olduğu kadar kültürel değişiminde de bir merkezi olarak algılanabilir, hatta bunun da oldukça ötesinde bir kavram olarak görülebilir.

Oyun, özgürlük getiren bir aktivite olarak değerlendirilebilir. 1977 yılı Çocuk Oyun Hakları Malta Deklerasyonu'nda, oyunun beslenme, sağlık, barınma ve eğitimin yanı sıra, her çocuğun gelişim potansiyeli için yaşamsal bir önemi olduğu vurgulanmıştır (Heseltine ve Holborn, 1987).

Çocuklar açısından işlevlerine bağlı olarak kapalı oyun alanlarına bakıldığında ise; bunlar eğlence, kültür, sağlık, konaklama, eğitim, spor, ticaret ve

gastronomi olarak sınıflandırılan alanlarda yer almaktadır. Ayrıca zaman geçirmek ve hafta sonunda eğlence için ücretli olan kapalı oyun alanları da alışveriş merkezlerinde bulunmaktadır.

Jumping vb. ücretsiz oyun alanlarına da; marketler, hastaneler, çocuk kültür merkezleri, oteller, okul öncesi eğitim, fast-food mağazaları, muayeneler, poliklinik, kütüphane, mağaza ve konut gibi yerlerde dir. Şehrin içinde kalan bu tür kapalı oyun alanları da tıpkı kapalı spor salonları gibi işlev görmekte ve her türlü hava koşuluna karşı çocukların eğlence ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Tavşan, 2017).

İşte benzer amaçlarla “joging, yüzme, tenis”, badminton (tüylü top), golf, “squash, kayak, sörf, yelken”, vb. sporlar artık daha bağımsız bir şekilde yapılabildiği için bu tür yeni alanlar da desteklenerek yaygınlaştırılabilir. Bireyler bir spor sahasının içinde oyun topları gördüklerinde, keyifle fiziksel aktiviteye yönelmekte ve kolayca tanımadıkları kişilerle etkileşim içine girebilmektedirler. Öyle ki, bireylerin serbest zamanlarında fiziksel aktiviteye yönelmesinde ulaşılabilirliği kolay olan oyun materyallerinin oldukça etkili olduğu gözlemlenmiştir (Atasoy, vd. 2018). Bu örnekte de olduğu gibi bireylerin fiziksel aktiviteye katılımlarında ve sosyalleşmelerinde farklı yönlerden teşvik motivasyonu oluşturabilecek unsurların olduğu unutulmamalıdır. Bu unsurların daha da çeşitlendirilebileceği söylenebilir. Benzer alanlara yönelik olarak psikomotor etkinliklerin, okulların beden eğitimi dersleri de başta olmak üzere çeşitli spor etkinlikleri ve kulüplerin uygulamaları ile arttırılabilir. Disiplinler arası bilimsel çalışmalar da bunların çeşitlendirilerek alanlara karma uyarlanmasına yardımcı olacaktır.

Okulların öncelikli görevi olması gereken ROSA kullanımlarına teşvik ve destek konularında ki başarı düzeyi ise ülkemizde oldukça düşüktür. Okullar spora özendirilememekte hatta öğrencileri spordan daha da soğutmaktadır. Ancak yüksek okullar düzeyinde spor bilimine son yıllarda önem verilmesiyle birlikte, yeni açılan spor yöneticiliği, antrenörlük ve rekreasyon gibi bölümler oluşmuş, yeni yeni mezunlar vermeye de başlamıştır (URL-2).

Ülkemizde rekreasyon programlarını uygulayabilecek kişiler yetişse de, Türkiye’de halkın büyük bir kesiminin halen bilinçli olarak spor yapmadığı bilinmektedir. Söz konusu mezunlar; genel kültür, alan bilgisi, yöneticilik, bedensel açıdan yeterli, eğiticilik gibi farklı açılardan kendisini geliştiren, alanında uzman bireyler olarak yetişse bile, kamuda (1980 sonrası dönemde) küçülme olduğundan ve sınırlı kontenjanlarla iş görüldüğünden kamu istih-

dam olanakları da azaltılmıştır. Ancak kentlerde yine son dönemde hızla türeyen kapalı sitelerdeki özel spor salonları, bu konuda bir istihdam alanı yaratacak şekilde artarak gelişmektedir.

Aslında spor, günümüzde giderek özel kapalı salonların ardında yapılabılır bir hale gelmektedir. Bu da, spor olanaklarının kamusal ve açık alanlardan adeta giderek soyutlanmakta olduğunu gösterir. Bu özel alanların maddi karşılığı, periyodik olarak kullanıcılarından veya sahibi sayılan kiracılarından baştan sağlanmış otomatik bir taahhülle birlikte alınmaktadır.

Toplumda ise daha geniş bir şekilde devletin kurum ve kuruluşlarının dışında özellikle kulüplerin; oyun ve sporu, bağış ve etkinliklerle desteklemesi yine mümkündür. Ancak bu katkı da, devletin yaptırım potansiyeli ile karşılaştırıldığında, ona nazaran oldukça sınırlı ve yerel ölçüde kalmaktadır.

ROSA kentsel kamusal alanlar ile yakından ilişkili olarak tasarlanırsa, biraz daha yaygın bir şekilde kullanılabilirdiği öngörülebilir. Bu alanlarda, kent halkının sosyalleşme ihtiyacı da, en doğal yollardan karşılanmaktadır. Her yaşın karma kullanabildiği, dinlenip eğlendiği bu tür alanlar, aslında yaşanabilir kentlerin de yoğun ve önemli yaşam alanlarıdır. Bu alanların daha başarılı bir şekilde plan ve programlarla kentsel ölçekte birbirleriyle ilişkileri kurularak tasarlanmış olması gerekir. Özellikle farklı tür kullanımlara yönelik özel donatı tasarımlarına da ayrıca daha çok yer verilmesi önem taşımaktadır.

Ülkemizde ise genellikle kamusal sportif alanların kentle olan bağı, tartışmalı yer seçimlerinden yani konumlardan itibaren başlamaktadır. Örneğin Niğde'de ikisi birbirlerine çok yakın iki tane, toplam da üç adet yüzme havuzu yapılmıştır. Üstelik bu havuzların iki tanesinin kentten de uzakta hatta en büyük olanının ulaşımı dahi olamayan bir noktada, oldukça atıl bir konumda olması sadece aracı olanlara hizmet ettiğini göstermektedir. Her yıl trilyonluk işletme masrafları olan bu yüzme salonlarının, Niğde gibi ufak bir şehir örneğinde olduğu gibi gerek konumları ve gerek sayısı ile atıl durumda kalacakları en baştan da kolayca anlaşılmaktadır.

Yüzme salonlarında halkın bilinçsiz kullanımı olasılığı da, alanların uygun olmayacak derecede oldukça sorunlu diğer bir yanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanların yine toplumsal içerikli etkileşime açıklığı ve buluşmaları desteklemesi de, son derece eğitici bir yanı olmaktadır.

Çalışma ayrıca bu noktada, özellikle doğal bağları yok edilmiş kapalı sitelerde ayrıştırılan toplum gerçeğini de ön plana taşımaktadır. İnsan bağışlık sistemini zedeleyici temizlik önlemlerinin de sözde alındığı bu arınık özel site alanları, vb. koşullara hem yüksek aidatlar ödenerek konforlu bir yaşam ile

borçlanma dinamikleri arttırılmakta, hem de tüketim toplumu ile spora özendiren özel kesimden finans sağlandığı görülmektedir. Çalışmanın sosyal değişim ve toplumsal kademelenme gibi konularla olan bağlarına odaklanılırsa, bu disiplinler arası konular da yine ayrıca önem kazanmaktadır. Spor sosyolojisinin ve çevre psikolojisinin tematik konularıyla kavramsal yapısı oluşturulan bu araştırmanın, basın ve halkla ilişkiler, iletişim gibi alanlara da temas ettiği açıktır.

Yeraltı Otoparkı, Müze ve Kültür Merkezi, Aile Yaşam Merkezi ve Sanat Merkezi vb. ortak projeler karma kullanımları destekleyici yaklaşımlar olarak yerel yönetimlerce geliştirilebilir (Örneğin; Mersin Belediyesi Projeleri) (Mersin Belediyesi, 2019). Günümüzde kentleşme sorunlarının giderek artmış olması nedeniyle, sıkıcı ve gürültülü hale gelen kent yaşamına alternatif olabilecek kamusal ROSA'na da, yapılaşma baskısını hafifletecek şekilde önem verilmesi gerekmektedir. Bunu yanı sıra alana özgü doğal özelliklerin de göz ardı edilmeden öncelikle değerlendirilmesi şarttır. Öyle ki, ROSA'nın bilimsel standartlara uygun bir şekilde henüz imar uygulamaları başlatılmadan önce planlanarak, ayrılması da bu yüzden son derece gerekli olmaktadır. Bu tür ROSA'nın planlanıp tasarlanmasında ise mimarlık fakültesi bölümleri devreye girmektedir.

Alanla ilgili olabilecek her türlü etkinlik ise, ilgili spor dal/ lar/ ının standartları (örneğin; basketbol, voleybol ve tenis ilişkili sahalar) gözetilerek, modüler (kur/kaldır ve değiştir/kullan) yapıda ki özellikleriyle birlikte ve en uygun mesafe ilişkileri kurulacak şekilde tasarlanarak alana uygulanmak zorundadır. Aksi halde, sağlıksız koşullar ve kullanımları sürdürülemeyen atıl ortamlar oluşmaktadır. Bu tür hatalı alanları da bazen yeniden çok daha masraflı onarımlarla geriye döndürmenin de son derece zorlaşmakta olduğu bilinmektedir. Hatta standartların sağlanması açısından koşulların olanaksızlaştığı durumların yaygın olduğu da bilinmektedir. Örneğin; Kentsel dönüşüm alanlarında (Niğde'deki tenis sahalarında) standartların dışında uygulamalar açıkça göze çarpmaktadır. Ülkemizde yerel yönetimlerin bu alanları planlaması/tasarlaması niteliksiz mezunlarla ve yoğun iş temposuyla güç olduğundan, bu çalışma sahaları da giderek yüklenicilerin projelerinin bir parçası şeklinde (standartlara bakılmaksızın en ucuz teklifin uygulandığı) ihale usulleriyle değerlendirilecek şekilde ele alınmaktadır. Bu durumda bile Türkiye'nin en büyük yüklenici kuruluşları ile iş yapan TOKİ'deki inşaat standartlarının düşüklüğü de ortadadır. Genellikle sportif standartlara da pek uyulmadığı açıkça gözlemlenmektedir.

Ülkemizdeki başarılı yerel yönetim örneklerine bakıldığında ise çok yönlü kullanımlara yer verilebilmektedir. Açık ve kapalı spor alanı, oyun parkı, sağlıklı yürüyüş alanı ve yeşil alanları, kapalı ve açık spor alanları, refleksolojiye uygun tasarlanan sağlıklı yürüyüş alanı ile birlikte engelli ve engelsiz tüm çocukların bir arada kullanabildiği oyun parkı ile engelli birey ve yakınlarına sosyal bir ortam sağlanmaktadır (Nilüfer Belediyesi, 2016). Kamu yönetiminin aldığı kararlarla şekillendirme süreçlerinin başlatıldığı bu ROSA'na yönelik olarak pek çok hatalı uygulamaların da yapıldığı bilinmektedir. Örnek alınması gereken uygulamalar ise (örneğin; Eskişehir BŞB, Nilüfer Belediyesi gibi) kent ölçeğinden itibaren ön plana taşınarak, kentsel tasarım standartları ile birlikte ortaya konulmalıdır. Bu konuda da özellikle kentsel kimliği ve soyut/somut kültürel değerlere yönelik tanıtımları da gözetilen kentsel tasarım rehberleri mutlaka hazırlanmalıdır.

Ayrıca günümüzde spor dalları da hızla çeşitlenmekte ve sayıları da artmaktadır. Bu tür ROSA'na yönelik olacak istatistiklere şeffaf bir şekilde yer verilmelidir (İBB, 2019). Mersin kıyı bandında ki saha gözlemlerinde ise özellikle yeni spor alanlarının, kendilerine özgü niteliklerinin tam olarak karşılanmadığı görülmektedir (örneğin; paten, kaykay, vb). Genç kesim için bu tür alanların kent içinde konut alanlarının çevresinde de artık yaygın hale gelmesi arzu edilmektedir. Üstelik benzer tür bazı ilginç sporların gençlerde öz güveni ve karakter gelişimini de desteklediği, madde bağımlılığını ortadan kaldırdığı hatta bedensel yapıların (kas, kemik) gelişimi açısından ne kadar önem kazandığı da açıkça bilinmektedir.

Gençlerin yanı sıra orta ve orta yaş üstü kesimlerin sağlığı açısından da hayat boyu spor yine önemsenmelidir. Bunun için kent içi ulaşımı kolaylaştıracak şekilde bisiklet ve yürüyüş yolları vb. alanların, kentsel yönetimlerce gerçekleştirilmiş olması artık önemli bir hale gelmiştir. Ancak bu yolların standartlarının da mutlaka gözetilmesi beklenir. O yüzden her türlü rekreasyon/rekreatif-oyun ve sportif alanlarda (ROSA) düzenlenebilecek etkinlikler için ROSA'nın çok daha nitelikli, standartlara uygun ve daha planlı bir tarzda yaygınlaştırılmasına önem verilmelidir.

Rekreasyon/rekreatif-oyun ve sportif faaliyetlerin artması için ise aktif katılımın yaygın eğitimle özendirilmesi beklenir. Bu da öncelikle okullardan başlayarak eğitim ve bilinçlendirme ile artar, sonra da ilgi çekici organizasyonların (şenlik, kermes ve festival gibi) gerçekleştirilmesi ile önemsenir hale gelir. Şüphesiz ki, bu arada doğal çevre ile bağlar da kurulmalı ve doğal kaynakların doğru bir şekilde tüketilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada sürdürülebilirlik anlayışı gözetilerek, spor tesislerinin ihtiyaçları

karşılatabilecek sürdürülebilir standartlarda da olması gerekmektedir. “Sportif faaliyetlerin sürdürülebilmesinin gündeme gelmesi ile günümüzde spor tesislerinin yeniden yapılandırılmasında ekolojik unsurların etkin olduğu plânlama arayışlarına dönük yaklaşımlar tartışılmaya başlanmıştır” (Balcı ve Koçak, 2014, s. 46). İlgili kaynakta da, ROSA planlanması, çevresel unsurlarla birlikte disiplinler arası bir çerçevede, sürdürülebilirliğin sağlanmasının gerekli görüldüğü konular ile birlikte ele alınmıştır. İşte bu nedenle kentlerde, benzer tür rekreatif-oyun ve sportif ihtiyaçları doğrultusunda, sağlıklı yaşamı desteklemeye yönelik spor alanlarının planlanması ön plana gelmektedir. Toplumun bu konuda önceden farkındalık kazanacağı etkinliklere de önem verilmesi uygun olacaktır.

Bununla birlikte ROSA’na özgü kent mobilyaları da yer yer tasarımdan yoksun, kimliksiz ve amaçlarına dahi hizmet etmekten uzaklaşacak uygun kullanımlara olanak tanımayan bir yapıda olabilmektedir. “Büyük projeler sonrası atıl kalan alanlar da (Olimpiyatlar veya bölgesel oyunlar) tartışılması gereken sorunlu görünümüleriyle birlikte kente önemli bir yük olmaktadır. Yunanistan’da mevcut durum, aşağıdaki görüntülerle birlikte yer almıştır” (Bayhan, 2015) (Şekil.1). Hâlbuki sportif faaliyetlere göre tasarlanan irili ufaklı yapıların farklılıkları kadar önemli bir ortak özelliği de bulunmaktadır. Bu da, “amatör ve profesyonel katılımcılara ve izleyicilere daha fazla güven ve konfor sağlamaktır. Bu amaçlar tümüyle çevre ve sürdürülebilir gelişmeyle de ayrıca uyumlu olmalıdır” (IOC, 2008).

Şekil 1. Büyük Projeler sonrası Yunanistan’dan mekânsal örnekler (Kaynak: Bayhan, 2015).

Diğer yandan macera türü veya riskli ve zorluk dereceleri yüksek olan bazı uç sporlar (moto-kros, dağ bisikleti, lastikli iple atlayış, vb.) hakkında yaygın bir bilgiye de artık görsel medya olanakları sayesinde kolaylıkla erişilebilmektedir. Bu tür alanlar da yine, kentin monotonluğundan sıkılan genç ve orta yaşlı kesimlerin ilgisini çekmektedir.

Ayrıca kent çeperlerin de bulunan bu tür ekstrem sporlar için uygun olan doğa parçalarının da giderek özel bir çekim alanı haline gelebilmesinin, o kentlere veya kırsal yerleşimlere turizm geliriyle birlikte ciddi bir kalkınma olanağı sağlayacağıının unutulmaması özellikle planlama açısından büyük bir önem arz etmektedir. Karanlık Kanyon, macera tutkunlarının da ilgisini çeken örneklerden sadece birisidir. Hafta sonu tatilini geçirmek isteyen yerli ve yabancı turistlerle dolan kanyonda, zipline, tekne turu gibi aktiviteler yaşanıyor (Milliyet, 2007) (Tripadvisor, 2020) (Şekil. 2).

Şekil 2. Kemaliye örneği (Kaynak: Milliyet, 2007; Tripadvisor, 2020).

Ekstrem spor alanları sayesinde kentsel ilişkilerin ve spor eğitimi turizminin geliştirilmesi de uçurtma sörfü için Gökova örneğinde de gösterildiği gibi ilgi çekicidir (Şekil. 4). Kardeş şehirler gibi duyurular ve sportif buluşmalar şeklinde etkinlikler uluslararası tanınırlıklara katkı sağlayacaktır. Çalışmanın teorik yanları altta bulgularla da pekiştirilebilir.

Sahadan Bulgular ve Tartışma

Çalışmada önem verilen konulara dair bulgular altta ki dört başlık altında incelenerek tartışmaya açılmaktadır. Bu bölüm ayrıca Tablo 1. ile de sonda daha sade bir şekilde özetlenmiştir [Tablo 1. Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarına (ROSA) yönelik teorik ve pratik bulgular ve bazı kaynakçalar ile hedef öneriler]. Sonuç kısmında ise çıkarımlar sıralanmıştır.

Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanların (ROSA/RGSA) Planlanması

Gold'a (1980) göre açık alanlar; farklı karakterli çok sayıdaki kullanıma mekân sağlayan, alan kullanımını bütünleştiren ya da birbirinden ayıran, doğal ya da insan eliyle şekillenmiş arazilerin genel adıdır. Yeşil alan kavramı

ise açık alanların bitkisel elemanlarla kaplı ve/veya birleştirilmiş yüzey alanları şeklinde tanımlanabilmektedir (İşçi, 2017). Dolayısıyla yeşil alanlar aslında açık alanlar içinde de sayılabilir. Bir yazara göre; kent içi ve bölgesel yeşil alanlar sınıflandırıldığında nitelikli oyun alanlarında geliştirici oyunlarda yer alma fırsatını elde eden çocukların çok daha yaratıcı olduğu, hatta problem çözme konusuna esnek yaklaştığı ve daha iyi sosyal ilişkilere sahip olduğu ve kısacası fiziksel olarak çok daha sağlıklı olduğu belirlenmiştir (Türel, 1988).

Gelişmiş ülkelerde genel ortalama olarak kişi başına 2-5 m² çocuk oyun alanı düşmektedir. Ülkemizde ise imar planları ile çocuk oyun alanları gözetilerek yeterli bir yer bırakılmaya çalışılmasına karşın, uygulamaya gelince buna dikkat edilmemektedir. Bu alanların çok farklı amaçlar için kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bir çalışmada “kentsel mekânlarda çocuk oyun alanları planlama ve tasarımında dikkat edilecek ilkeler genel olarak verilmeye çalışılmıştır” (Yılmaz ve Bulut, 2002, s. 345). Bu anlamda da standartlara uyulması son derece büyük bir önem taşırken, yeterli sayısal verilerin toplanmasına da ayrıca daha çok özen gösterilmesi beklenilir.

Diğer yandan idari belirlemelere göre yeşil alanlar başka şekillerde de gruplandırılabilir. Makalenin sınırlarından ötürü yer verilemeyen bu çalışmalardan da görülebileceği gibi yazarlara göre sınıflandırarak işlevlendirme dışında, tasarım ve kullanım sorunlarına yönelik ayrıntılar da, halen daha çok çalışılmayı bekleyen önemli konular arasında yer almaktadır.

Çocuklara yönelik olarak bu tür alanların kente adaletli ve dengeli bir şekilde dağıtılmadığı da yapılan ayrı bir tespittir. Çocukların gözüyle Ankara'nın ele alındığı bir çalışmada, Ankara'nın olumsuz bulunan yönlerinin ağır bastığı görülmektedir (Koç, Tavşancıl, Demir, 2015). Hatta mevcut ROSA'larda donatı elemanlarının yetersiz olduğu çok rahatlıkla çevremizden de gözlemlenebilmektedir. Bu yüzden “kentte çocuk oyun alanları bir sistem içinde planlanmalı, nicelik ve nitelik olarak yeterli hale getirilmesi için gerekli önlemler” baştan alınmalıdır (İşçi, 2017). Tüm bunlar zaten sosyal devletin de önemli görevleri arasındadır.

ROSA planlaması ve tasarımı “analitik düşünme yetenekleri, kartografya bilgileri, planlama donanımları, doğal ortam-insan ilişkilerini gözleme ve analiz etme altyapıları” (Üstündağ, 2013, s. 15) ile farklı disiplinlerin ilgi duydukları çalışmalara da açıktır, ilgili disiplinler bu alanlara hangi ölçüde katkı sağlayabileceklerini araştırabilirler. Ayrıca ROSA'a erişim yaya ve bisiklet vb. farklı ulaşım türleri de özendirilerek kolaylaştırılmış olmalıdır, bu yolların da

günlük kullanımları arttıracacağı söylenebilir, dolayısıyla bunlar da planlamada yer verilen konuların başında olmalıdır.

Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarına (ROSA/RGSA) Özgü Tasarımlar ve Kent Mobilyaları

ROSA her yaş grubuna yönelik olan nitelikli kamusal alanlardır. Tasarım konularında, öncelikli hedef kitlelere yönelik farklı çalışmalar yapılmalıdır. “Ebeveyn ve Çocuk Atölyeleri Çalışma Raporu’nda tasarım konuları için tespit ve önerilere yer verilmiştir” (İnformel Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri, 2018). ROSA’a özgü ya da özel kent mobilyaları, vb. unsurlar da yine en uygun şekilde ele alınarak tasarlanmak zorundadır. Öyle ki; ROSA rahat ve kullanışlı, alan tasarımları ise estetik nitelikler taşımaktadır. Ayrıca buralarda oturup-kalkma, yer yer uzanma, organize ve/veya serbest oyunlar düzenleme olanakları da yaratılmalıdır. Hatta bu alanlarda doğayı tanıma ve incelemeyi, sosyal ortamlar oluşturmayı ve kültürel faaliyetleri de kolaylaştırmayı sağlayacak yönde tasarımlar da mutlaka olmalıdır.

ROSA’da yaya, bisiklet, atlı trafik ilişkilerine yönelik kullanımlara da tasarımlarda yer verilmelidir. Dış mekânların planlanması ve tasarımında çevre ve bitkilerle olan ilişkiler açısından peyzaj planlanması ve peyzaj tasarımı gibi farklı uzmanlık alanlarının gözetimine ihtiyaç duyulabilirken, parsel ölçeğinde yapısal şekillendirme daha çok mimarların odak noktası halindedir. Ancak sokak ve alan bazında daha geniş ölçeklere doğru yapılacak kentsel tasarımlar ile kurulacak bağlar içinse şehir ve bölge plancıları daha belirleyici bir yere sahip olacaklardır. Kentsel tasarım rehberleri, kent mobilyalarının seçiminde ve alanların tasarımında önceden hazırlanıp geliştirilen başvuru kaynakları olarak mutlaka kullanılmalıdır.

ROSA’lara yönelik olarak düzenli bakım planları da yapılandırılıp, yapılmalı ve atlanmadan izlenilmelidir. Örneğin; “Gyrotonic” kökenli kendi kendine basit egzersiz yapmayı kolaylaştırıcı açık alanlarda görülen çalışma aletlerinin dış koşullara açık halde olması, bu tür bakım ve onarımların düzenli yapılmasını da özellikle gerekli kılmaktadır. Plastik vb. tutaçlar aletlerde hijyen sorunu yaratırken, ahşap olmasına özen gösterilmediği görülmektedir. Demir aksamlar paslanmakta bakım ve onarımları zamanında yapılmamaktadır. Bu durumlar ciddi kaza riskleri de doğurmaktadır. Ancak donatılara yönelik satın alımlarda kamu ihale mevzuatı gereği, en ucuza mal etme yaklaşımı ön planda olmakta ve geri dönüşüm de hiç düşünülmemektedir. Bakım da haliyle sürekli geri planda bırakılmaktadır.

Birçok üniversite yerleşkesine gelince ise, yerleşke içi yaşam açısından ROSA yine oldukça önemli bir yer tutmaktadır. “Stadyum, basketbol, voleybol sahaları, tenis kortları, yüzme havuzları, jimnastik salonları, serbest oyun alanları vb. gibi sportif donatımlar” (Karakas, 1999) bakımsız, eksik, hatalı, vb. sorunlu yanlar da barındırabilmektedir.

“Spor tesis ve alanları gürültüden uzaklaştırılmış, barınma bölgesine yakın planlanmalıdır” (Büyükşahin, 2005). Bu alanların kullanımında ön planda olması gereken (duş, soyunma odaları, kantin, vb.) unsurlar ayrıca yine tesislerde hep eksik kalmaktadır. Yoğun genç nüfusun 24 saat 7 gün içinde bulunup yaşadığı üniversite yerleşkelerin de bile, oyun ve sporu özendirecek sosyal ve katılımcı etkinlik (müsabakalar, festivaller) programları yetersizdir. Bu programların düzenlenmesine yönelik kolaylıklar da yeterince düşünülmemektedir. Aslında benzer ilgisizlik nedeniyle atıl durumda bırakılmış, bakımsız spor sahalarının olduğu da görülmektedir. Bu sahaların tasarımlarıyla ilgili konularda “yarışmalar ve dereceli projeler örnek alınmalı, başarılı örnek tasarımların ortaya konulması için yarışmalar özenle desteklenmelidir” (Bayhan, 2015).

Üniversitelerin yerleşim alanları ile çevrelerine önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle üniversiteler, kentsel morfolojik çalışmalar açısından şu dört özellik ile değişen kentsel çevrenin bir parçası (kentsel bir tip) olarak ele alınmalıdır (Larkham, 2000, s. 75, 76). 1- Öncelikle hem çevresine istihdam yaratan ekonomik bir kaynak hem de kentsel çevrede hatırı sayılır alan kaplayan bir yerleşke olarak kentin içinde, kıyısında ve dışında yer alışlarına göre yakınlarındaki kent bölgesine etki ederler. 2- Uzun vadeli kurumlardır. 3- Neredeyse istisnasız, büyürler ve gelişirler. 4- Bu büyüme zaman içinde yakınına yayılma ya da kent içinde değişik yerlere dağılma gibi farklı tipolojilere bürünebilir.

Ülkemizde kent ile ilişkisi kopuk olan üniversite yerleşkelerindeki ROSA’ndan özellikle kütüphane ve spor alanlarında ki kullanım haklarından aslında halkın da yaygın bir şekilde yararlanması sağlanmalıdır.

Büyük Projeler Sonrası Atıl Kalan Alanlar (Olimpiyatlar veya Bölgesel Oyunlar)

Kentlerin medya aracılığıyla bilinirliğini arttıran olimpiyatlar için dört kez adaylığını koyan İstanbul, 2020 adaylık sürecinde de toplumda oldukça yaygın kesimlerce sahiplenilmiştir. Diğer yandan bu tür devasa (mega) etkinliklere zemin hazırlayıcı büyük projelerin yarattığı bütçeler ve borç yükü de bilinmektedir (Kahraman, 2013). Bunların bir kısmı ise belirgin bir şekilde

doğal yaşamı yıkıma uğratacak ve sermayeye de büyük kaynak transferi yaratacak sorunlu alt yapı inşaat projeleridir.

Projelerin bir kısmında (örneğin; Katar Olimpiyatları - 2022 projelerinde olduğu gibi) kölelik koşullarına ve emekçi cinayetlerine tanık olunmuştur (Uzunçarşılı, 2017, s. 36). Milyarlarca dolarlık proje müteşebbislerinin, projelerini tasdik ve inşa ettirebilmek için kendi çıkarlarına uygun olarak sistematik biçimde parlamentoları, kamuoyunu ve medyayı nasıl aldattıkları ise ilk kez şu kaynakta anlatılmıştır (Ehrenfeucht, 2014, s. 38).

Bio İstanbul Proje alanı, Atatürk Havalimanı, İstanbul Yeni Havalimanı ve Atatürk Olimpiyat Stadyumu'na yakın bir konumda, güneyinde Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Marmara otoyol bağlantıları bulunacak şekilde planlanmıştır. Ancak proje alanına ulaşım yalnızca özel arabalarla sağlanabilmektedir (Başakşehir Belediyesi, 2015). Büyük altyapı projelerine, bu tür gerekçeler de öne sürülerek ihtiyaç yaratılmaktadır. İBB'nin bölge için öne sürdüğü "Olimpiyat Köyü" vizyonu, olimpiyatların Türkiye'de yapılmaması kararıyla birlikte önce ilgi alanı dışına çıkarılmış, daha sonra da TOKİ bölgede tam yetkili kılınmıştır. Hak kayıpları olduğu da açıktır.

3. Köprü (Şekil.3), ilerleyen Kanal İstanbul, vb. büyük projelerin gündeme getirilmesinde de benzer şekilde devasa etkinlikler bir gerekçe teşkil etmektedir. Bugün gelinen noktada, olimpiyatların da sadece bir sportif faaliyet olarak görülmesi mümkün gözükmemektedir. Devletlerin sportif faaliyetler için ayırdıkları kaynakların, ilk başlarda pek gündeme getirilmeyen sorulara cevap arama çerçevesinde, yeniden sorgulanmasında yarar vardır (Köktemir, 2018). Mega projelere ayrılan bütçeler, farklı kaynaklarda da yer almakta ve analiz edilmektedir. Spor tesislerinin sayısı, kullanım durumları, zarar etme oranları vb. bilgiler ise ayrıca bir araştırma konusu yapılabilir.

Şekil 3. Üçüncü Köprü ve Kuzey Ormanlarında tahribat (Kaynak: Akkemik, 2020).

Olimpiyatlar veya bölgesel oyunlar gibi etkinliklere özel olarak hazırlanan diğer şehirlerde de benzer tür devasa projeler, uzun dönemli değerlendirilme imkânı olmayan alanlar yaratmaktadır (Örneğin; Akdeniz Oyunları sonrası, Mersin). Projelerdeki tasarımlar, etkinlikler sonrası için yeterince düşünülmemiştir. Etkinlikler bitince terk edilen bu tür spor sahaları (örneğin Yunanistan'da görülebileceği gibi) (Şekil.1) uluslararası standartlara uygun sportif yarışma ve müsabakaların düzenlenebilmesi için çok büyük bütçelerle yaptırılmaktadır.

Bu projelerin yerel halka faydası da yine tartışmalıdır. Projelerin halkın gelirlerine konulan bir takım ek vergilerle ve zorluklarla tamamlanabildiği bilinmektedir. Bu yüzden söz konusu projeler, hızlı işletilen süreçlerde alınan, etkinliği de tartışılır kararlarla yapılmaktadır. İşte bu özelliği ile projeler genellikle toplumda yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Aslında bunlar, yerelde gelecekle bağları kurulmadan, neredeyse gelişigüzel ulusal prestijler kazanma uğruna yapılan projelerdir. Neo-liberal politik kararlarla yaptırılan bu proje alanlarının, etkinliklerin bitiminde genellikle atıl durumda kalacağı da baştan açıktır. Burada halkın katılımı olmadığından sonrasında bir sahiplenme durumu da yaşanmamaktadır.

Ekstrem Spor Alanlarıyla Kentsel İlişkiler ve Spor Eğitimi Turizminin Geliştirilmesi

Ekstrem sporlar (örneğin; Hava sporları: Paragliding ve Hang-gliding, Skydiving, Bungee Jumping, vb.) gün geçtikçe farklı yanlarıyla ön plana çıkarak artmakta olan sporlardır. Bu tür sporların olası riskleri nedeniyle yapılabileceği en uygun alanlar ise giderek daha çok önem kazanmaktadır.

Uçurtma sörfünün yapıldığı Gökova Körfezi sahili, kıyıda kazanılan açık ve geniş alanı sayesinde bu spor için oldukça uygundur. Alan bu sporun tutkunlarınca bataklık kurutulması yoluyla yıllar süren çabalar sayesinde kazanılmış bir kumsaldır (Şekil. 4.1).

Sıçrama ve konma tekniklerinin uygulandığı bu spor, gerçek anlamda fiziksel bir güç ve ciddi bir eğitim de gerektiriyor (Yılmaz, 2016). Yaz boyu eğitim turizminin Marmaris ve Bodrum arasında kalan Akyaka ve Gökova yöresinde artmasını sağlıyor. Bu nedenle sahilin liman vs. gerekçelerle hiçbir şekilde yapılaşmaya açılmaması oldukça büyük bir önem taşıyor.

Doğa/kültür rotaları arasında uzun yürüyüşlere uygun olan Likya yolu ise daha çok kişiye hitap edebilen bir güzergahı işler kılıyor ve o da altta görüldüğü gibi eşsiz doğa manzaralarıyla bütünleşiyor (Şekil. 4.2).

Bu tür alanlara gelen misafirler, sportif ihtiyaçların yanı sıra kentle de kültürel bağlar kurmak istemektedirler. Diğer yandan kent sakinleri de, bu doğal alanları uygun amaçlarla ve özellikle eğitim turizmi geliştirilebildiği oranda daha sıkça kullanabilirler. Ancak bu amaçla alternatif turizm için ulaşımın da kolaylaştırılması, alanların gereksiz yere özellikle uzun süreler boyunca (26 yıl gibi) özele terk edilmemesi ve/veya sürekli denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca yerel değerlere bağlı kalarak, kültürel etkileşimin misafirlerle birlikte sürdürülebilmesi de yöresel bilinirliği ve tanıtımı arttıran boyutlar olacaktır. O yüzden bu alanların kendine özgü karakteri de disiplinler arası araştırmalarla ve özenle korunmalıdır.

Şekil 4. 1. Gökova Uçurtma sörfü (Kite-surfing), 2. Likya yolu
(Kaynak: Tripadvisor, 2020).

Sonuç ve Öneriler

Çalışma, şehir çeperlerinde doğa sporları için uygun olan doğal alanların giderek özel bir çekim alanı haline gelebileceğini vurgulamakta ve sahadan tespitlerle birlikte tasarım ve planlama açısından ROSA'ları açısından da aşağıdaki gibi gecikilmeden bazı önlemler alınmasını önermektedir.

Çalışmanın saha bulguları aşağıdaki sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır:

1. Kamusal alanlar başta olmak üzere sosyal ve fiziksel çevrede sürdürülebilirlik amaçlı ekolojik şehircilik ve planlama uygulamaları, yaşam alanlarının kalitesini de arttırmaktadır.
2. Rekreasyon/Rekreatif-oyun ve/veya spor alanları (ROSA) yerel yönetimlerin sorumluluk alanları içindedir, tamamen kısıtlı kullanımlara sebep olacak şekilde ve ihalelerle uzun süreli olarak denetimsiz bir şekilde özel sektöre devredilme koşulları sürekli, uzmanlardan görüş alınarak, halka açık ve katılımcı bir şekilde tartışılmalıdır.
3. ROSA kolay ulaşım ve kullanım şartları, geniş kesimlere yaygınlaştırılarak mutlaka sürekli gözetim ve denetim altında iyileştirilmelidir.
4. ROSA daha etkin bir şekilde kullanıldığı sürece, kentsel ve kırsal gündelik hayatı da zenginleştirmektedir.

5. Halk ve çevre sağlığı açısından gençlik ve spor politikaları, sürekli yeneden gözden geçirilerek ve yine uzmanlardan da görüş alınarak, halka açık ve katılımcı bir şekilde iyileştirilip, geliştirilebilmelidir.
6. Rekreasyon/Rekreatif-oyun ve/veya spor faaliyetlerinin çok daha yaygın kullanımlara açık bir şekilde tasarlanması gerekir.
7. ROSA sorumluluğu, neo-liberal yönetim yapısına ve salt kar odaklı özel sektöre terk edilmemelidir.
8. Eğitsel bilinçlendirme yollarıyla ROSA'na halkın bilinçli katılımı teşvik edilmelidir. Bunun sürekliliği için spor kulüplerince ve sivil toplum tarafından da mutlaka destek sağlanmalıdır.
9. Alternatif eğitim turizminin olumlu etkisinden ROSA'yla birlikte ekstrem sporlarda da ayrıca yararlanmak gerekir. Bazı ekstrem sporlara uygun doğası bulunan ülkemizde, nadir olan bu tür doğal alanlara yönelik konular da, çalışma ile ilk kez ve özgün bir deneyimle ön plana taşınmaya çalışılmıştır (Uçurtma sörfü için Gökova Körfezi'nin Akyaka yakınındaki geniş kumsal alanı, Gökçeada'nın Güney kumsalları, Adana Yumurtalık Lagün sahalarına yakın sığ kumsal vb). Bu alanlardaki doğal kaynaklar, en önemli hazinelerdendir. Alanların ilgisiz başka amaçlarla kullanıma açılmaması (liman vb.) gerekmektedir. Bu tür olumsuz kullanımlar, asıl amaçlarla kullanımı engelleyici ciddi sorunlu sonuçlar (sporatif riskler, çevre kirliliği, vb.) doğurmaktadır.
10. Geçmişteki hataların sürekli tekrarlanması, belirtilen sorun alanlarını ışıret etmektedir. Bu nedenle kamu yönetimi de bu konularda çok daha etkin bir şekilde bilinçlendirilerek, gelişmelerden sorumlu olacaktır.
11. Karma uzmanlık alanlarından oluşturulacak danışma komitelerine de ayrıca sürekli danışılmalıdır. Gönüllü gözlemcilik ve güncel şikayet mekanizmalarının işlerliği çok daha fazla önemsenmelidir.
12. İhale usulü en ucuz teklifi veren şirketlere ya da ehliyetsiz şahıslara (uzun süreli kiralama ve/veya mülk edindirme yoluyla) teslim edilen bu tür nitelikli doğal alanlarda, hiç uygun olmayan yapılaşmalar ilk dikkat çeken en hatalı uygulamalardır.
13. Özel nitelikli doğal alanlarda çok daha dikkatli olunması, hatta kalıcı ve yoğunluk getiren imar kararlarının hiç alınmaması gerekmektedir (Örneğin; Alaçatı sörf alanının başında kıyıya çok yakın mesafede ve tüm alanın rüzgârını kesen yükseklikte ve yoğunlukta çok katlı bir otele yıllar önce verilmiş izin ve zamanla oluşan sonuçları) (Ege'nin Sesi, 2012).

14. Geçmiş hatalardan da dönülmedikçe bölgede oluşan hasarlar mevcut emsal nedeniyle giderek artmakta ve doğanın onarımı da sürekli daha olanaksız bir hale gelmektedir.
15. Nitelikli rekreasyon/rekreatif oyun ve spor alanlarının oluşturulması her açıdan önemli olup, bu alanların da standartlara uygun ve çok daha planlı bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir.
16. Tüm süreçlerde danışma kurullarının kararlarına uyulmalıdır, ayrıca uygulamaların da sürekli denetlenebilmesi gerekmektedir.
17. Kent çeperindeki ilginç doğal alanlar, kapasite aşımına uğratılmadan ve doğal nitelikleri hiç bozulmadan uygun rekreasyon/rekreatif-oyun ve spor etkinliklerin bir parçası yapılmalıdır (Kayak pistleri, yamaç paraşütü, uçurtma sörfü, lastikli iple vadi atlayışları, vb).
18. Alanların bu özel ve gözde sporların niteliklerine uygun olacak şekilde önceden doğru bir şekilde tasarlanıp, planlanması, geleceğin yaşam kalitesi arttırılmış ve çekim odağı olabilecek kentlerini yaratabilmeyi kolaylaştırmış olacaktır.
19. Şehircilik vd. ilgili alanlar bu araştırmada ele alınan konularda benzer algılara ve disiplinler arası katkılara da hep açık meslekler olmalıdır.

Kentlerde ki eğitim turizminin, sağladığı gelir ile kalkınma olanağı yaratacağının da yine unutulmaması ayrıca büyük bir önem taşımaktadır.

Çalışma ROSA tasarımı ve planlaması için saha örnekleri üzerinden tespitlerde bulunarak öneriler geliştirmektedir. Günümüzde küresel ısınma ve iklim değişimi de, birçok mekânsal projenin yeniden gözden geçirilmesini gerektirecek kadar olumsuz yönde etkili bir hale gelmiştir (Kocalar ve Aydemir, 2020). COVID-19 ile küresel salgın da benzer şekilde artık gündemin en belirleyici konusu olmuştur.

Çalışmanın özgün yanı, şehir çeperlerinde doğa sporları için uygun olan doğal alanların giderek özel bir çekim alanı haline gelebileceğini vurgulayarak, kentsel tasarım ve planlama açısından getirdiği önerilerle birlikte bu alanlarda önlem alınmasını sağlamak çabasıdır.

Teşekkür

Çalışmanın ilk hali ISPES-2019'da sunulmuştur: KOCALAR, Aziz Cumhur. (2019-c). "Şehirlerin Gelişiminde Rekreasyon Faaliyetleri ve Spor Alanlarının Planlanmasının Önemi: Türkiye'den Uygulama Örnekleri", 2.Uluslararası Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon ve Dans Kongresi (ISPES), 20-21 Nisan 2019,

Özet: 41 s, ISBN: 978-605-7602-39-8 Alanya. Çalışma, " Ormanlık-Sulak-Doğal-Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanları ile Tarımsal Arazilerin Korunması-Planlanması-Tasarımı / [Urban Design-Planning-Conservation in Forestry-Wetland-Natural-Agricultural with Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA)" başlıklı araştırma ve uygulama projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Terapist F. Dinçeralp KOCALAR'a düzenlediği doğa etkinlikleri için ÇATI Çağdaş Dans Sanatçıları Derneği'ne de özel bir teşekkür etmem gerekir. Niğde Doğa Fotoğrafçıları ve Doğa Sporları Derneği'ne ve Ümit Alpat'a Toroslar kanyon gezileri için, Mersin Dağcılık Kulübüne (MERDAK) Uludağ Milli Parkı gezisi ve zirve yürüyüşü için teşekkürler. Ayrıca Öğr. Gör. Gökçe ARSLAN'a seyahat desteği için Öğr. Gör. Oğuz YEĞİN'e gezi fotoğrafları için teşekkürler. Öğr. Gör. Oğuzhan YILDIZ'a Erciyes, Melendiz ve Aladağlar'a Milli Parkı seyahat desteği ile birlikte dağ, yayla ve vadilerde ki doğa yürüyüşlerinde eşlik ettiği için teşekkürler. Halil Serdar TOKER'e de Ulukışla ve Bolkar dağları, Melendiz (Küçükköy, Hançerli) ile Uludağ eşlikleri ve fotoğraflar için gönülden teşekkürler. İsmi saymadığım diğer tüm dans, doğa ve sporseverlere de, gelecek kuşakların sağlıklı yetişmeleri için emek harcadıkları için yine ayrı ayrı teşekkürler.

Extended Abstract

Urban Design and Planning in Recreational/Recreative Games-Sports Areas (RGSA) with Application Samples

*

Aziz Cumhuri Kocalar
ORCID: 0000-0003-0580-9530

Recreation/Recreative-games and sports area planning is an important interdisciplinary activity that can shape the development of cities. Nowadays, the increase in urbanization problems necessitates the planning and use of recreational areas which may be an alternative to boring, noisy and increasingly unhealthy urban life. So that, new recreation departments at universities and sports branches are also increasing in terms of both qualitative and quantitative aspects. It is evident that some of the spores that have become interesting for young people gain importance for the development of physical structure (muscle, bone).

Purpose of the study; It includes the planning of recreation/recreative-game and / or sports areas (ROSA), the interdisciplinary research of issues related to their design and the problems that occur during the realization of them in harmony with the city. Selected areas in question are usually considered some field examples from Turkey. The scope of the study is based on recreation, ecological urbanism and planning. In addition, special attention has been paid to establishing the relationship between the places that are suitable for being extreme sports areas with their natural characteristics with the city in terms of tourism and protection. The method followed in the research is based on observations on the subject, especially the experiences gained in field studies over the years. Therefore, the findings are considered together with the discussion.

The findings part of the study are grouped under four headings as follows:

- Planning of Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA)
- Designs and Urban Furniture for Recreation/Recreative-Games and Sports Areas (RGSA)

- Inactive Areas After Major Projects (Olympics or Regional Games)
- Urban Relations with Extreme Sports Fields and Development of Sports Education Tourism

In this framework, some scientific researches on recreation, sports and tourism were included in the theoretical background of the study, along with the fields of planning and urbanism, landscape and architecture. In addition, scientific interdisciplinary issues are based on the selected literature.

Field findings of the study led to the following results:

1. Ecological urbanism and planning practices aimed at sustainability in social and physical environments, especially in public spaces, also increase the quality of living spaces.

2. Recreational, game and / or sports areas (ROSA) are within the responsibility of local governments, they cannot be transferred to the private sector in a way that causes limited usage and for a long time.

3. ROSA's easy access and usage conditions should also be expanded to large groups and should be improved under constant surveillance and control.

4. As long as ROSA is used more effectively, it enriches the urban and rural daily life.

5. In terms of public and environmental health, youth and sports policies should be constantly developed with improved and reviewed in a more participatory way.

6. Recreation / Recreative activities should be designed in a way that is open to more common uses.

7. ROSA responsibility should not be left to the neo-liberal government structure.

8. Conscious participation of the public should be encouraged through educational awareness. For the continuity of this, support must be provided by the civil society.

9. It is also necessary to benefit from the positive effect of alternative education tourism in extreme sports together with ROSA. In our country, which has a nature suitable for some extreme sports, the subjects related to such natural areas, which are rare, have been tried to be brought to the forefront for the first time and with an original experiences (for example; Akyaka, Gökçeada, Adana Yumurtalık).

Natural resources in these areas are among the most important treasures. Areas should not be opened to use for other unrelated purposes (port, etc).

Such negative uses cause serious problematic consequences (sportive risks, environmental pollution, etc.) that prevent the use for main purposes.

10. The constant repetition of past mistakes constantly points to the specified problem areas. For this reason, public administration should be made more conscious about these issues.

11. Mixed expertise areas should also be consulted continuously.

12. The unsuitable constructions are the first noticeable faulty applications in such qualified natural areas, which are delivered to companies that offer the cheapest bid in the tender procedure or to unqualified persons.

13. It is necessary to be much more careful in special natural areas, even permanent and intensive development decisions should not be taken at all (for example; Alaçatı surf area).

14. Unless the past mistakes are also returned, the damages that occur in the region increase gradually due to the existing precedent, and the restoration of nature becomes more impossible.

15. Creating quality recreation game and sports areas is important in every aspect, and these areas should be structured in a much more planned manner and in accordance with standards.

16. In all processes, the decisions of the advisory boards must be complied with, and applications must be continuously audited.

17. The interesting natural areas in the city periphery should be made a part of appropriate recreational activities without exceeding the capacity and without deteriorating their natural qualities.

18. The correct design and planning of the areas in advance, in accordance with the characteristics of these special and popular sports, will increase the quality of life of the future and make it easier to create cities that can be the center of attraction.

19. One should be open to similar perceptions and interdisciplinary contributions on the issues addressed in this study.

As a result, cities need to be planned in advance, according to such interested recreational and sporting needs for sports areas to promote healthy living. The unique aspect of the study is that it takes precautions by emphasizing that the natural parts that are suitable for extreme sports in the city peripheries can gradually become a special attraction area. In addition, it is of great importance that these natural parts, which are suitable for private and extreme sports on the memory of the city, become a special attraction area.

With the income from education tourism in cities, development opportunities will be provided. The study develops suggestions by determining field examples for RGSA design and planning.

Kaynakça/References

- Akdoğan, G. (1972). *Beş büyük şehirde çocuk oyun alanları, okul bahçeleri ve spor alanlarının yeterlikleri ve planlama prensipleri üzerinde bir araştırma*. A.Ü. Ziraat Fakültesi yayını: 522, Ankara Üni. B.evi, Ankara.
- Akkemik, Ü. (2020). *Ekosistem, iklim ve kentsel büyüme perspektifinden İstanbul ve Kuzey Ormanları*. İstanbul:Türkiye Ormancılar Derneği Marmara Şubesi. https://www.ormancilarderneği.org/dosyalar/files/Istanbul%20ve%20Kuzey%20Ormanlar%FD_2020small.pdf adresinden erişilmiştir.
- Aktan, O. C. (2016, 25 Haziran). *Türkiye’de ekstrem spor yapabileceğiniz yerler*. [Blog yazısı]. <https://gezimanya.com/FotoGaleri/turkiyede-ekstrem-spor-yapabileceginiz-yerler> adresinden erişilmiştir.
- Atasoy, F. S., Elmas, F. ve Taşmektepligil, M. Y. (2018). Spor alanlarının verimli kullanımında spor dallarına ait oyun toplarının etkisi üzerine yenilikçi bir araç: topmatik. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (İÜBESBD)*, 5 (2), 34-53.
- Balcı, V. ve Koçak, F. (2014). Spor ve Rekreasyon alanlarının tasarımında ve kullanımında çevresel sürdürülebilirlik. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*. ISSN: 1309-8543, 5 (2), 46. doi: [10.17155/spd.53129](https://doi.org/10.17155/spd.53129)
- Balıkesir İdari Mahkemesi. (2010, 4 Şubat). E:2007/1172, K:2010/113 sayılı Balıkesir İdari Mahkemesi’nce verilen karar.
- Başakşehir Belediyesi. (2015). *Başakşehir Belediyesi Genel Raporu*. <http://www.basaksehir.bel.tr/uplo-ads/docs/files/5267b39aba989-39.SayHaziran2013Bulten.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Bayhan, B. (2015, 8 Temmuz). Yunanistan’ı 2004 olimpiyatları mı bitirdi? (2015, 8 Temmuz). *Arkitera*. <https://www.arkitera.com/haber/yunanistani-2004-olimpiyatlarimi-bitirdi/> adresinden erişilmiştir.
- Bayhan, B. (2015). 1. Ödülü Düzce Üniversitesi Gelişim planı kentsel tasarım yarışması proje raporu. Geleceğin Üniversite Kenti Düzce. *Arkitera*: 12.02.2015. Erişim adresi: <http://www.arkitera.com/proje/4165/1-odul-duzce-universitesi-gelisim-planikentsel-tasarim-yarismasi>
- Büyükşahin, S. S. (2005). *Üniversite kampüs yerleşkeleri ve ortak kullanım mekânları*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 114, Konya.
- Danıştay Altıncı Dairesi, (2011, 14 Şubat). E:2007/1172, K:2010/113 sayılı Balıkesir İdari Mahkemesi’nce verilen kararı bozan karar.
- Danıştay Dergisi, (2011). Danışma ve idari uyuşmazlıklar ile memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanmalarına ilişkin kararlar, 41 (128). ISSN 1300 –0187.

- Ege'nin Sesi. (2012, 15 Temmuz). *Alaçatı Port'a yenik düştü.* http://www.egenin-sesi.com/haber/15273-alacati_porta_yenik_dustu_adresinden_erisilmistir.
- Ehrenfeucht, R. (2014). Megaprojects and risk: A conversation with Bent Flyvbjerg. *Critical Planning*. Summer 2014.
- Erbaş, A. E. ve Salt, E. (2020). Rekreatif alan ve rekreasyon alanı kavramlarının mekânsal planlar bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Awareness*. 5 (1), 13-26. doi: <https://doi.org/10.26809/joa.5.002>
- Ergen, C. (2011). Rekreatif alanı kavramı ile rekreasyon alan kavramı. *İmar Davaları Rehberi*. içinde (s.1). <http://www.idarehukuku.net/haber/Rekreatif-alani-kavrami-ile-rekreasyon-alan-kavrami.html> adresinden erişilmiştir.
- Fanuscu, E. M. (1998). Çocuk oyun alanları. *Peyzaj Mimarlığı Dergisi*. 5 (8-12). İstanbul.
- Gold, S. M. (1980). *Recreation planning and design*. Mc Graw-Hill Book Company, USA.
- Heseltine, P. ve Holborn, J. (1987). Playgrounds. *The planning, design and construction of play environments*. 11.
- Hürriyet, (2018). Rekreasyon yönetimi nedir? İş olanakları nelerdir? (2018, 23 Temmuz) *Hürriyet Gazetesi*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/rekreasyon-yonetimi-nedir-is-olanaklari-nelerdir-40905873> adresinden erişilmiştir.
- İBB, (2019). <http://www.istanbulsporenvanteri.com/tr/ibb-oyun-ve-spor-alanlari.html>
- İnformel Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri, (2018). İstanbul 95 . *Yeşil Alanlar ve Parklar" projesi, Ebeveyn ve Çocuk Atölyeleri Çalışma Raporu*. İnformel Eğitim-çocukistanbul. Mayıs 2018.
- İşçi, B. (2017). Peyzaj ve çocuk oyun alanları. *Doğa Dergisi*. Erişim adresi: <https://www.dogadergisi.com/peyzaj-cocuk-oyun-alanlari/> adresinden erişilmiştir.
- Kahraman, B. (2013). *Türkiye'nin çıldirtan projeleri, Türkiye'nin en büyük projeleri*. [Blog yazısı] <http://www.beycan.net/583/turkiyenin-cildirtan-projeleri-turkiyenin-en-buyuk-projeleri.html> adresinden erişilmiştir.
- Karakaş, N. B. (1999). *Üniversite kampüslerinin fiziksel gelişim planı hazırlama süreci ve Bartın Orman Fakültesinin bu bağlamda değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Kocalar, A. C. ve Aydemir, K. P. (2020). *An Analysis of the Interaction between Climate and City*. (Ed. M. Özyavuz), Sustainable Landscape Planning and Design. Peter Lang, New York, 127-145.
- Koç, N., Tavşancıl, E. ve Demir, E. (2015). Çocuk dostu şehir girişimi ve çocukların gözüyle Ankara. *İdealkent*, 6 (17), 106-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36788/419037> adresinden erişilmiştir.
- Köktemir, F. (2018). Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupalarının Bölgesel Kalkınmadaki Önemi, Serbest Kürsü. <http://sehirplanlama.net/olimpiyat-oyunlari-ve-dunya-kupalarinin-bolgesel-kalkinmadaki-onemi/> adresinden erişilmiştir.
- Mersin Belediyesi, (2019). *Çocuk oyun alanlarının donatılması ve spro aletleri alanlarının doldurulması*. <https://www.mersin.bel.tr/proje/cocuk-oyun-gruplari-ve-spor-aletleri-alanlarinin-donatilmasi-projesi-izs9jo>

- Mersin BŞB, (2019). *Proje*. <https://www.mersin.bel.tr/proje> adresinden erişilmiştir.
- Maceraperestlerin vazgeçilmez adresi: Kemaliye Karanlık Kanyon. (2007, 21 Temmuz). *Milliyet gazetesi*. <https://www.milliyet.com.tr/tatil/maceraperestlerin-vazgecilmez-adresi-kemaliye-karanlik-kanyon-6264209> adresinden erişilmiştir.
- Muhacir, Arslan E. S. ve Özalp, Yavuz A. (2016). Planlama ve tasarım süreçleri bağlamında çocuk oyun alanlarına ilişkin temel kalite kriterlerinin belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*. 17 (2), 220-230.
- Nilüfer Belediyesi, (2016). *Nilüfer Belediyesi 2016 İlerleme Raporu*. http://www.nilufer.bel.tr/dosya_yoneticisi/pdf_doc/KSS_2016.pdf adresinden erişilmiştir.
- Ramazanoğlu, F., Altungül, O. ve Özer, A. (2004). Sportif açıdan rekreasyon etkinliklerinin değerlendirmesi. *Doğu Anadolu Bölgesi araştırmaları. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*. 3 (1), 199-202.
- Tavşan, F. (2017). *Çocuk oyun alanları*. Basılmamış Y.L. Ders Notu, KTÜ Mimarlık Fakültesi, Trabzon.
- T.C. ÇŞB, (2019). Spor merkezleri ve yüzme havuzları için kontrol listesi. <http://ci-sam.cu.edu.tr/eng/Belgeler/HAVUZ%20VE%20SPOR%20MERKEZ-LERI%20ICIN%20KONTROL%20LISTESI.pdf> adresinden erişilmiştir.
- The International Olympic Committee, (2008). *IOC spor, çevre ve sürdürülebilir gelişme rehberi*. (TMOK, Çev.).
- Tripadvisor (2020). *Anasayfa*. <https://www.tripadvisor.com.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türel, G. D. (1988). *Ankara Kenti yeşil alanlarını kullanım etkinliklerinin bugünkü durumu ve yeterliliği için alınması gereken önlemler*. Doktora Tezi. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı ABD, Ankara.
- Türk Kanser Derneği (t.y). *Türk Kanser Derneği kamu spotu*. <http://www.turkkanserdernegi.org/tr/kamu-spotlari/43/sporun-onemi.html>
- UEF-UNEP, (2019). <https://www.uef.fi/en/web/unep> adresinden erişilmiştir.
- Uludağ, Ü. (2009). *Yüzme Havuzlarında Hijyen ve Filtrasyon*. IX. Ulusal Tesilat Mühendisliği Kongresi. (s. 31-39) MMO Yayını. http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/80cec73141b683e_ek.pdf?dergi=941 adresinden erişilmiştir.
- UN-HABITAT, (2019). <https://new.unhabitat.org/> adresinden erişilmiştir.
- Uzunçarşılı, Baysal, C. (2017). Mega projelere genel çerçeveden bakmak. *Mimar-ist*. 36-43.
- Üstündağ, Ö. (2013). Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Coğrafyacıların Rolü Nedir? Ne Olmalıdır?. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 23 (2), 15-29, Elazığ.
- Yılmaz, S. ve Bulut, Z. (2002). Kentsel Mekânlarda çocuk oyun alanları planlama ve tasarım ilkeleri. *Erzurum Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg.* 33 (3), 345-351, Erzurum.
- Yılmaz, S. B. (2016, 7 Kasım). Adrenalin duygusunun tavan yapacağı 17 ekstrem spor. *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/Adrenalin-duygusunun-tavan-yapacagi-17-ekstrem-spor-molatik-6761/>

Ekler

Tablo 1. Rekreasyon/Rekreatif-Oyun ve Spor Alanlarına (ROSA) yönelik teorik ve pratik bulgular ve bazı kaynakçalar ile hedef öneriler

Alanlara özgü yapılandırma önerileri	ROSA Planlanması	ROSA Özgü Tasarımlar ve Kent Mobilyaları	Büyük Projeler Sonrası Atıl Alanlar	Ekstrem Spor Alanları/Kent ve Spor Eğ. Tur.
Açık alanlar	(Gold, 1980)	Sade, temiz ve geriye dönüşüm hakim olmalıdır.	Depremde toplanma alanı dahi kalmamıştır.	Korunarak, uygun kullanıma uyarlanmalıdır.
Yeşil alanlar	(İşçi, 2017)	Oturup-kalkma, yer yer uzanma olanağı	Ormanlar yağmalanmaktadır.	Doğal bütünlük korunmalıdır.
Rekreasyon alanları ve bazı öneri hedefler	Yapılaşmaya açılmaya uygun bırakılmış alanlar olup, tehdit altındadır.	Doğayı tanıma ve inceleme, sosyal ortamlar oluşturma ile kültürel faaliyetleri de kolaylaştırma hedeflenebilir.	Pek çok potansiyel alan tek bir amaç uğruna yok edilmektedir.	Değerli potansiyel alanlar keşfedilerek, kullanıma uyarlanmalıdır.
Rekreatif alanlar ve bazı öneri hedefler	Deniz kıyıları ve sahiller sade, temiz ve kullanışlı olmalıdır.	Rahat ve kullanışlı, alan tasarımları ise estetik nitelikler taşımaktadır.	Pek çok değerli kıyı alanları da yitirilmektedir.	Değerli kıyı alanları özenle korunmalıdır.
Çocuk ve Yetişkin oyun alanları	(Türel, 1988); (Koç, Tavşancıl, Demir, 2015).	(İnformel Eğt., 2018) Organize ve/veya serbest oyunlar için hazır alanlar ve/veya platformlar olmalı.	Yerel ihtiyaçlar önemsenmezken, geçici büyük projelere bütçe ayrılabilmektedir.	Özgüven artırır, sporla tedavi ve yaratıcılığı geliştirme olanakları vardır.
Spor Alanları	Yaya, bisiklet, atlı trafik planlanmalı	Çeşitli sportif faaliyetler özendirilerek, düzenlenmelidir.	Akdeniz Oyunları-Mersin, Yunanistan	Hava sporları: Paragliding, Hang-glidering, vb.)
İlkeler	(Üstündağ, 2013, s. 15) (Yılmaz ve Bulut, 2002, s. 345)	Kentsel tasarım rehberleri hazırlanıp, zorunlu tutulmalıdır	İlkesiz ve dengesiz yürür, aşın yönetsel tercihler, popüleriteye karşı tedbir alınmalıdır.	Spor vb bölümlerle disiplinler arası çalışılmalıdır.
Sayısal Veriler	Eksik, mutlaka planlanmalıdır.	Tasarımın içine de alınmalıdır.	Önemsenmemekte, geliştirilmektedir.	İlgi alanı dışında bırakılmıştır.
İlkeler ve Önlem Önerileri	Erişim/ Sessiz (Büyükşahin, 2005).	Yerleşkeler (Larkham, 2000, s. 75, 76). (Bayhan, 2015). Bakım ve onarımların düzenli yapılmalıdır	Ek vergiler ve yerel zorluklar aşırılıklar içermektedir. Önce ileri gelen deneyimli liderlerin ve halkın rızası alınmalıdır.	Kontrol ve Denetim sürekli kılınmalıdır.
Saha Örnekleri	(İşçi, 2017)	Peyzaj planlanmalı ve peyzaj tasarımlı olmalıdır.	Kanal İstanbul, 3. Köprü, İstanbul 2020, Katar Olimp. 2022, vd.	Uçurtma sörfü Gökova, Gökçeada
Uygulama sorunları	Ankara (Koç, Tavşancıl, Demir, 2015).	Bakımsız Yerleşkeler (Karakas, 1999)	Bütçe açıkları ve borç yükü ile doğal tahribat oldukça belirgindir.	Uzun süreli kiralama hâkimdir.
Başarılı Uygulama Örnekleri	Müsabakalar, Festivaller	Yarışmalar ve dereceli projeler örnek	Başandan çok, doğal eşiklerde ciddi limit aşımına sebep olur.	Likya yolu

COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü

*

Asmin Kavas Bilgiç¹
ORCID: 0000-0001-8319-7950

Öz

Tüm dünya, COVID-19 salgını ile mücadele konusunda alarma geçmiş durumdadır. Salgın özellikle nüfusun yoğun olduğu kentsel alanlarda etkisini daha fazla göstermektedir. Kentsel ölçekte, vatandaşa en yakın hizmet sunmakla yetkili olan yerel yönetimlerin rolü salgınla mücadelede çok önemlidir. Yerel yönetimler, tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 ile mücadele sürecine destek olmak amacıyla; hizmet sunma yöntemlerini ve becerilerini geliştirerek, salgının yayılımını hafifletmeyi hedeflemektedirler. COVID-19 salgını ile mücadelede yerel yönetimlerin sundukları hizmetlerin araştırılması ve yerel yönetimlerinin önemini tartışılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. İçerik analizi yöntemi ile geliştirilen bu çalışma kapsamında, uluslararası bağlamda salgından en çok etkilenen yerel yönetimlerin ve Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin salgınla mücadele sürecindeki yöntem ve uygulamalarına yer verilerek; bu birimlerin önemi tartışılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında Türkiye'de salgın döneminde merkezi idarenin, yerel yönetimlerin bazı eylem ve faaliyetlerine yönelik kontrol ve müdahalesinin fazla olduğu; buna rağmen uluslararası örnekler de dikkate alındığında yerel yönetimlerin salgınla mücadele sürecinde başarılı uygulamalara imza attığı tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, yerel yönetimler, hizmet, müdahale, ihtiyaç

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, E-mail: asmin.kavasbilgic@ogu.edu.tr

Overview of the Local Governments in the Process of Combating COVID-19

*

Asmin Kavas Bilgiç²
ORCID: 0000-0001-8319-7950

Abstract

The whole world is alarmed about the fight against the COVID-19 pandemic. The epidemic has a greater impact especially in urban areas with high population. The role of local governments, which are authorized to provide closest service to the citizen at the urban scale, is very important in combating the pandemic. Local governments aim to mitigate the spread of COVID-19 by improving service. The main purpose of this study is to research the services provided by local governments in combating the COVID-19 pandemic and to discuss the importance of local governments. This study was carried out using content analysis method. In this study, the municipalities that make up the international best practices and 30 metropolitan municipalities in Turkey are given to the methods and practices in the process of fighting the epidemic. As an output of the study, during the pandemic, the central government, which has control over the local government on some actions and activities, in Turkey. Nevertheless, considering international examples, it has been determined that local governments have made successful practices in the process of combating the pandemic.

Keywords: COVID-19, local governments, service, intervention, needs

² Asst. Prof. Eskişehir Osmangazi University, E-mail: asmin.kavasbilgic@ogu.edu.tr

Giriş

COVID-19 olarak da bilinen yeni tip Koronavirüsün, pandemi olarak nitelendirildiği 11 Mart 2020 tarihinden bu yana tüm dünya, salgınla mücadele konusunda alarma geçmiş durumdadır. Başta hükümetler olmak üzere yerel yönetim birimleri, uluslararası kurum ve kuruluşlar geliştirdikleri ve geliştirmeye devam ettikleri çözümler ile salgınla mücadelenin yollarını aramaktadırlar. Bugün dünya nüfusun yüzde 55'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. Salgın da özellikle nüfusun yoğun olduğu bu kentsel alanlarda etkisini daha fazla göstermektedir. Kentsel ölçekte, vatandaşa en yakın hizmet sunmakla yetkili olan yerel yönetimlerin rolü salgınla mücadelede çok önemlidir. Bu doğrultuda da dünya genelinde yerel yönetimlerin salgınla mücadeleye destek olmak amacıyla hizmet sunma yöntemlerini ve becerilerini geliştirerek, COVID-19'un yayılımını hafifletmeyi hedefledikleri görülmektedir. Küresel ölçekte yaşanan sorunlara karşı yerel düzeyde çözümler sunmanın önemi, COVID-19 salgını ile beraber daha çok ön plana çıkmıştır. Bu süreçte merkezi hükümetler tarafından büyük ölçekli merkezi politikalar üretmek yerine; temel ihtiyaçlara karşı yerel dinamikler gözetilerek yerel yönetimler tarafından geliştirilen özgün, hızlı ve etkili çözümlerin önemi bir kez daha anlaşılmuştur (Bayraktar, 2020).

Yerel yönetimler, vatandaşa en yakın hizmet sunan ve onların yaşamına doğrudan etkide bulunan önemli yönetsel birimlerdir (Gözübüyük, 2008: 154-156). Dolayısıyla yerel yönetimler yerel düzeyde temel ihtiyaçlara yönelik çözüm önerileri sunmayı, merkezi idareye göre daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirebilmektedirler. Bu durum da tüm dünyayı etkisi altına alan salgın döneminde yerel yönetimlerin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. COVID-19 salgınında yerel yönetimlerin önemini tartışmak adına bu çalışma kapsamında da temel olarak "Uluslararası arenada ve Türkiye'de nüfusun büyük bir kısmına ev sahipliği yapan büyükşehir belediyeleri, salgınla mücadele sürecine hangi hizmetleri sunarak destek vermektedirler?" sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında bu sorunun yanıtı aranırken, COVID-19 salgınından en çok etkilenen ülkelerdeki yerel yönetimlerin ve Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin örnek bulguları üzerinden, hangi hizmetlerin nasıl sunulduğu ve yürütüldüğüne yer verilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, tüm dünyayı etkisi altına alan salgınla mücadele kapsamında, yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında Türkiye'de nüfusun neredeyse

yüzde 78'ine ev sahipliği yapan büyükşehir belediyelerinin salgınla mücadele kapsamında sundukları hizmetler ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Çalışmanın temel hedefi salgınla mücadele konusunda Türkiye'de ve dünyada önemli bir yere sahip olan yerel yönetimlerin salgınla mücadeleye yönelik politika ve faaliyet alanlarını tespit ederek, genel çıkarımlarda bulunmak ve bu alana yönelik ilgili tüm paydaşların katılımlarının sağlanabileceği yeni bir politika diyalogunun geliştirilmesine katkı sunmaktır.

Türkiye'de COVID-19 salgını ile mücadele kapsamında yerel yönetimlerin öneminin tartışıldığı çalışmaların sayısının sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Sınırlı sayıdaki bu araştırmalardan ilkinin "Pandemide ve Sonrasında Yerel Yönetimler İçin Politika Önerileri" başlıklı çalışma oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında COVID-19 sürecinde belediyeler tarafından sunulan hizmetlere değinilmiş ve ileriki dönemler için belediyelerin izleyecekleri politikalara dair önerilerin üzerinde durulmuştur (Bayraktar, 2020). "Yerel Yönetimlerin Pandemiyle Mücadelesi" kapsamında 5 farklı seri olarak yayımlanan araştırma yazısı, bu alandaki diğer örnek çalışmalardan bir diğerini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında salgın döneminde İstanbul, İzmir ve Gaziantep Büyükşehir belediyelerinin faaliyet alanlarına ve salgın sürecinde yerel yönetimler ile sivil toplum işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik politika önerilerine yer verilmiştir (Sivil Sayfalar, 2020a). "Türkiye'de Koronavirüs Günleri: Despotik Leviathan'ın Gölgesinde Yönetişim Kavramını Düşünmek" başlıklı araştırma yazısı ise merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütü arasında kurulabilecek güçlü bir eşgüdümün, salgınla mücadele sürecinde yakalanacak başarıda önemli bir etken olduğu üzerinde durmaktadır (Erdoğan, 2020). Uluslararası iyi uygulama örneklerini de içerecek şekilde, büyükşehir belediyelerinin salgınla mücadele yöntemlerini örnek bulgular üzerinden tartışılmasını hedefleyen araştırmaların sayısının sınırlı olması da bu alanda çalışma yapılmak istenmesinin temel nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

"COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü" başlıklı bu çalışma, salgın döneminde uluslararası arenada ve Türkiye'de yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin içeriği ile ilgili kapsamlı bir sınıflandırma yapmaktadır. Bununla birlikte örnek belediye bulguları üzerinden, yerel yönetimlerin salgınla mücadele sürecine verdikleri önemi tartışmayı hedefleyen çalışmanın, ileride yapılacak araştırmalara teorik bir altyapı sunması hedeflenmektedir. Bu açılardan da çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir.

İçerik analizi yöntemi ile geliştirilen bu çalışmanın 3 kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında uluslararası bağlamda salgından en çok etkilenen birtakım dünya ülkelerindeki yerel yönetimler tarafından geliştirilen uygulamalara ve hizmet sunum yöntemlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında Türkiye’de nüfusun yüzde 78’ine ev sahipliği yapan 30 büyükşehir belediyesinin salgınla mücadele yöntemlerine, sundukları hizmetlere ve faaliyet alanlarına değinilmiştir. Çalışma kapsamında büyükşehir belediyelerinin seçilme nedeni, Türkiye’de nüfus açısından önemli bir temsil gücüne sahip olması olarak gösterilebilir. Yine çalışmanın bu kısmında, merkezi idarenin yerel yönetimlerin süreçteki bazı eylem ve faaliyetlerine yönelik kontrol ve müdahalesinin fazla olduğuna yönelik tespitlerde bulunulmuş ve bu durum örnek uygulamalar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç ve genel değerlendirme bölümünü içeren üçüncü ve son kısmında yaşadığımız pandemi ile mücadele döneminde dünyadaki ve Türkiye’deki yerel yönetimlerin sunmuş oldukları hizmetler kapsamında genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışma tamamlanmıştır.

COVID-19 Salgınında Dünyada Yerel Yönetimler

2019 yılının Aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde, hayvan pazarından bulaştığı tahmin edilen bir virüs nedeniyle, çok sayıda hastalık olduğu duyurulmuştur. İlk olarak 12 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Çin’de başlayan şikâyetlerin sebebinin, yeni tip bir Koronavirüs olduğu açıklanmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde DSÖ tarafından bu salgının COVID-19 pandemisi olarak nitelendirilebileceği değerlendirilmiştir (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: 15). Bu tarihten itibaren salgının yayılım hızı artmış ve dünya genelinde birçok ülke, salgınla mücadele kapsamında bir dizi önlemler almaya başlamıştır.

Küresel ölçekte yaşanan sorunlara karşı yerel düzeyde çözümler sunmanın önemi, COVID-19 salgını ile beraber daha çok ön plana çıkmıştır. Bu süreçte merkezi hükümetler tarafından büyük ölçekli merkezi politikalar üretmek yerine; temel ihtiyaçlara karşı yerel dinamikler gözetilerek yerel yönetimler tarafından geliştirilen özgün, hızlı ve etkili çözümlerin önemi bir kez daha anlaşılmıştır (Bayraktar, 2020). Çalışmanın bu kısmında, COVID-19 sürecinde salgından en çok etkilenen birtakım dünya ülkelerindeki yerel yönetim örnekleri incelenmiştir. Çalışma çerçevesinde anahtar kelimeler üzerinden yapılan internet araştırmaları kapsamında tespit edilen yerel yönetimlerin, internet siteleri ve dijital kaynakları taranmış ve bu alana yönelik yürüt-

tükleri hizmetler derlenmiştir. Yapılan bu araştırmalar kapsamında uluslararası şehir örnekleri üzerinden yerel yönetimlerin pandemi ile mücadeleye yönelik hizmetlerini, belirli başlıklar altında yürüttükleri gözlemlenmiştir. Aşağıda uluslararası örnekler üzerinden tartışılan bu hizmet başlıkları: (1) Süreçle ilgili kamuoyu bilgilendirme faaliyetleri, (2) Sosyal destek ve yardım hizmetleri, (3) Eğitim, (4) Kültür, sanat, moral ve psikolojik destek ve (5) Sağlık hizmetlerine destek gibi alanlardan oluşmaktadır.

COVID-19 İle İlgili Kamuoyunu Bilgilendirme Faaliyetlerini Yürütmek

COVID-19 salgını ile birlikte kamuoyunu bilgilendirme faaliyetlerinin önemi daha da artmıştır. Buradaki bilgilendirme faaliyetleri, yeni kurallar, tedbirler ve kısıtlamaların yanı sıra; günlük vakaların durumu, hasta ve iyileşen sayıları gibi sağlık verilerini de kapsamaktadır (Bayraktar, 2020). Uluslararası örnekler incelendiğinde, kamuoyunu bilgilendirme faaliyetlerini yürütme işlevinin daha çok yerel yönetimlerin kontrolünde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Örneğin İsviçre’de yerel yönetimlerin öncülüğünde acil durumlarda vatandaşları bilgilendirmek üzere ‘Alert Swiss’ isimli bir dijital platform kurulmuştur. Bu platform, vatandaşların acil durum alarmlarını, uyarılarını ve bilgilerini doğrudan cep telefonlarından almalarını sağlayan bir uygulamadır. Nitekim bu uygulama üzerinden yurttaşlar, cep telefonlarından günlük olarak yaşanan salgına ilişkin vaka, hastane, yatak, yoğun bakım sayıları ve günlük araştırmalara ilişkin bilgi almaktadırlar (Alert Swiss, 2020). Bunun yanında Cenevre Kantonu kendi internet sitesi üzerinden salgına ilişkin vaka sayılarını düzenli olarak paylaşarak kamuoyunu bilgilendirmektedir (Enstitü İstanbul, 2020). Berlin Belediyesi de Cenevre Kantonu gibi kendi internet sayfası üzerinden vaka sayılarına ilişkin güncel bilgiler paylaşmaktadır. Ayrıca belediyenin salgın çerçevesinde aldığı önlemler de site üzerinden kamuoyuna duyurulmaktadır. İnternet sitesi duyurularının yanı sıra belediye tarafından 8 dilde “COVID-19 hakkında sık sorulan sorular” başlıklı posterler ve bilgilendirme notları hazırlanmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır (The Governing Mayor of Berlin, 2020)

Sosyal Destek Ve Yardım Hizmetler

Sosyal yardım hizmetleri, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak merkezi hükümetin yanı sıra yerel yönetimler tarafından da çocuklar, gençler, engelliler, kadınlar, yaşlılar ve dar gelirliilere yönelik olarak sunulan her türlü sosyal içerikli faaliyetleri kapsamaktadır (Pektaş, 2010: 1-22). Pandemi döne-

minde temel ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak tüm dünyada sosyal yardım hizmetleri kapsamında en çok maddi yardımların yapıldığı görülmektedir. Yoksullar, işsizler, evsizler, mülteciler, esnaflar, öğrenciler gibi bu süreçten en çok etkilenen kesimlere, hem merkezi hem de yerel düzeyde yardım faaliyetleri yapılmaktadır. Örneğin Barselona Belediyesi tarafından COVID-19 salgınında özellikle dar gelirli ailelerin barınma haklarını güvence altına alabilmek için kira ödemelerinde devlet yardımlarına ek olarak 2,5 milyon avroluk bir belediye katkısı yapılmıştır (Barcelona.Cat, 2020). Maddi yardımların yanı sıra yeterli beslenme imkanı bulamayanlara yönelik olarak gıda yardımları, bu dönemde özellikle yerel yönetimler tarafından yapılan diğer yardım türleri arasındadır (Bayraktar, 2020). Bu bağlamda Helsinki Belediyesi tarafından yapılan yardımlar dikkat çekmektedir. Belediye hizmet sınırları içerisinde evsizler için kentin 9 farklı bölgesinde gıda dağıtım noktası oluşturularak; gıda yardımlarına destek vermeye çalışmıştır (City of Helsinki, 2020).

Maddi ve gıda yardımlarının yanında bu süreçte yerel yönetimler, evlerinden çıkamayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması, sokak hayvanlarının beslenmesine destek verilmesi, evsizlere geçici konaklama yerlerinin sağlanması gibi birçok iyi uygulamayı da hayata geçirmişlerdir (Kap, 2020a). Örneğin New York Belediyesi, COVID-19 süreci ile beraber kent merkezinde ve metrolarda yaşayan evsiz kişileri, kentin çeşitli bölgelerindeki sığınma evlerine ve otellere yerleştirmiştir (Amerika'nın Sesi, 2020). Yine benzer şekilde Londra Belediyesi tarafından sayıları 1000'den fazla olan evsizin merkezdeki otellere yerleştirildiği ve bu hizmet alanına 10 milyon sterline yakın kaynak aktarıldığı belirtilmiştir (Daily Mail Online, 2020). Madrid Belediyesi tarafından salgınla mücadele kapsamında yaşlıların evde kalmalarını kolaylaştırmak ve ihtiyaçlarını karşılamak adına sosyal medya aracı olan "twitter" üzerinden mahalle dayanışma kampanyası düzenlemiştir. Kampanyanın amacı, Madrid'de yaşayan vatandaşların, salgınla mücadele döneminde yardıma ihtiyaç duyan ve evde kalması gereken yaşlılara gönüllü yardım etmesini sağlamaktır. Yardımların kapsamını; günlük ev işleri, yaşlılara yönelik kişisel bakım, alışveriş ve benzeri yardımlar oluşturmaktadır (Enstitü İstanbul, 2020).

Eğitim Hizmetleri

COVID-19'un en çok etkilediği alanlardan bir diğeri ise eğitim sektörüdür. DSÖ'nün yeni tip Koronavirüsü pandemi olarak değerlendirmesinin ardından birçok ülke uzaktan eğitim sistemi üzerinden, eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Bu başlık altında yerel yönetimler tarafından sunulan

en önemli hizmetlerden birisi San Francisco Belediyesi tarafından geliştirilen ve kentin 25 ayrı noktasına kurulan, yüksek hızlı ve fiber altyapılı modemlerden oluşan 'SuperSpots' uygulamasıdır. Bu uygulama sayesinde uzaktan eğitim alan; ancak yeterli internet altyapısına sahip olmayan öğrenciler için evlerinden erişim sağlayabilecekleri ücretsiz ağ bağlantısı sunulabilmektedir (Kron4, 2020).

Kültür, Sanat ve Psikolojik Destek Hizmetleri

COVID-19'un sosyal etkileri incelendiğinde hiç şüphesiz en büyük tehdidin hastalığın yarattığı sosyal ve psikolojik etkiler olduğu görülmektedir. Türkiye Psikiyatri Derneği'nin 13 Mart 2020 tarihinde yayımladığı 'Koronavirüs Hastalığı Salgını Sırasında Ruh Sağlığı ve Stresle Baş Etme' başlıklı yazısında COVID-19'un insanlar ve topluluklar üzerinde genel olarak kaygı ve korku yaratabileceğine; çocuklar ve gençler üzerinde ise bu durumun daha çok endişeye neden olabileceğine yer verilmiştir. Bu aşamada COVID-19 ile mücadele sürecinde insanlara, moral, kültür, sanat etkinliklerine ve psikolojik ihtiyaçlara destek gibi hizmetlerinin sunulmasının, hastalığın sosyal ve psikolojik etkilerini hafifletmede önemli bir unsur olacağı vurgulanmaktadır (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020).

Kültür, Sanat ve Psikolojik Destek Hizmetleri başlığı altında uluslararası düzlemde en dikkat çeken örneklerden birisi, Avustralya ve ABD'de Austin ve Wyndham Belediye Meclislerinin ortaklaşa geliştirdikleri bir proje olan 'Online Community Hubs' platformudur. Dijital bir platform, olan bu yapı, cep telefonuna yüklenen bir uygulama üzerinden çalışmaktadır. Bu platform sayesinde Austin ve Wyndham'da yaşayanlar, her türlü çevrimiçi etkinlikten haberdar olabilmekte, etkinliklere ücretsiz katılım sağlayabilmekte, birbirleri ile iletişim kurarak, sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Wyndhamcity, 2020). Benzer şekilde çocukların evlerinde geçirdikleri süreyi daha eğlenceli ve verimli hale getirebilmek adına Barselona Belediyesi tarafından "Sevgili Günlük" isimli bir internet sitesi hazırlanmıştır. Çocuklar evde kaldıkları süre boyunca şiirlerini, resimlerini, yaptıkları her türlü aktiviteyi internet sitesi üzerinden paylaşabilmektedirler (Barcelona.Cat, 2020). Paris Belediyesi Tiyatrosu ise belediyeye ait olan bir internet sitesi üzerinden düzenli aralıklarla canlı yayınlar yapmaktadır. Yine belediye, karantina nedeniyle evde kalanlar için internet ortamında egzersiz ve spor ile ilgili videolar hazırlamış ve paylaşmıştır (My Paris, 2020). Roma'da sivil toplum ve Roma Belediyesi öncülüğünde kurulan bir dayanışma ağı üzerinden toplum-

dan izole olarak yaşayan yaşlıların alışveriş ve diğer ihtiyaçları gönüllü gençler tarafından karşılanmakta ve yaşlıların psikolojik durumları süreç boyunca takip edilerek, destek mekanizmaları kurulmaktadır (Bayraktar, 2020)

Sağlık Hizmetlerine Destek

COVID 19'un etkileri en çok sağlık sektörünü etkilemektedir. Ecza tedavilerinin bozulmasından, çalışanların sağlığına; en küçük bir hatanın felaketlere dönüşebilecek olmasından, halka karşı büyük sorumluluk taşımaya kadar birçok operasyonel risk taşıyan bu sektör, bu aşamada kurtarıcı bir rol üstlenmektedir. Uluslararası şehir örnekleri incelendiğinde salgınla mücadele kapsamında sağlık sektörünün ayakta kalmasına yönelik yerel yönetimlerin de büyük katkıları olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Roma Belediyesi, salgınla mücadele kapsamında 100 adet belediye aracını, sağlık personeli için tahsis ederek ulaşım desteği sağlamaktadır (Enstitü İstanbul, 2020). Paris Belediyesi ise kendi bünyesinde sağlık personeli için maske üretimi yaparak, ücretsiz maske dağıtımını yapmaktadır (My Paris, 2020). Moskova Belediyesi ise kent metrosunun girişlerinde, vatandaşların ateşlerinin ölçüldüğü ekipmanların kurulmasını gerçekleştirerek; yolcuların ateşlerinin ölçülmesi işlevini yürütmektedir (Official website of the Mayor of Moscow, 2020).

Yukarıda uluslararası örnekler üzerinden yapılan araştırmalar sonucunda yerel yönetimlerin, COVID-19 ile mücadele sürecinin önemli bir parçası olduğu dikkat çekmektedir. Yerel yönetimlerin, sağlıktan, eğitime, sosyal yardımdan, kültür, sanat faaliyetlerinin sürdürülmesine kadar salgınla mücadelede önemli bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir.

COVID-19 Salgını ile Mücadelede Türkiye'de Yerel Yönetimler

Uluslararası şehir örneklerinde görüldüğü gibi Türkiye'de de pandemi ile mücadele sürecinde yerel yönetimler önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Bu dönemde yasal düzenlemelerin kendilerine vermiş olduğu yetkiler çerçevesinde Türkiye'de birçok belediye, yerel ihtiyaçlarını ve kaynaklarını gözetecek farklılaşan ve benzerleşen pandemi ile mücadele yöntemlerini hayata geçirmiş, bazı belediyeler de yenilikçi uygulamaları ile sıklıkla gündeme gelmişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde yerel yönetimlerin sınırlı kaynaklarına rağmen hızlı aksiyon alarak başarılı uygulamalara imza attıklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Kap, 2020b).

Çalışmanın bu kısmında COVID-19 ile mücadele sürecinde Türkiye örneği üzerinden 30 büyükşehir belediyesi incelenmiştir. Çalışma çerçevesinde 30 büyükşehir belediyesinin, internet siteleri ve dijital kaynakları taranmış ve

bu alana yönelik yürüttükleri hizmetler derlenmiştir. Yapılan araştırmalara göre pandemi ile mücadele kapsamında Türkiye’de yerel yönetimlerin hizmetlerini, belirli başlıklar altında sundukları gözlemlenmiştir. Aşağıda örnek belediyeler üzerinden de tartışılan bu başlıklar şöyledir: (1) Kamuoyunu bilgilendirme ve farkındalık artırma faaliyetlerini yürütmek, (2) Düzenli aralıklarla dezenfekte ve temizlik çalışmalarını yapmak, (3) Yerli maske üretimi ve dağıtımını yapmak, (4) Sağlık hizmetlerine yönelik destek sunmak, (5) Sosyal yardım ve destek hizmetlerini yürütmek, (6) Alınan tedbir ve kısıtlamalara ilişkin denetim çalışmalarını yürütmek, (7) Kültür, sanat, spor ve psikolojik destek hizmetleri sunmak ve (8) Diğer hizmetlerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında “Diğer” hizmetler başlığı altında İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyükşehir belediyeleri, diğer belediyelerden farklılaşan hizmet alanlarıyla ön plana çıkmaktadır. Bu başlık altında farklılaşan hizmetler örnek belediyeler üzerinden tartışılmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca ilgili hizmet başlıkları altında merkezi idarenin, yerel yönetimlerin süreçteki bazı eylem ve faaliyetlerine yönelik kontrol ve müdahalesine yönelik bulgular tespit edilmiş ve bulgulara da ilgili hizmet alanları başlığı altında da yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma kapsamında araştırılan büyükşehir belediyeleri

Büyükşehir belediyeleri listesi				
Adana	Denizli	İstanbul	Malatya	Sakarya
Ankara	Diyarbakır	İzmir	Manisa	Samsun
Antalya	Erzurum	Kahramanmaraş	Mardin	Şanlıurfa
Aydın	Eskişehir	Kayseri	Mersin	Tekirdağ
Balıkesir	Gaziantep	Kocaeli	Muğla	Trabzon
Bursa	Hatay	Konya	Ordu	Van

Kamuoyunu Bilgilendirme ve Farkındalık Artırma Faaliyetlerini Yürütmek

Türkiye’de COVID-19’dan korunma önlemlerini, sınırlılıkları, genel önlemleri kamuoyu ile paylaşmak hem merkezi hükümet hem de yerel yönetimler tarafından yerine getirilmektedir. Yerel yönetimler tarafından yapılan kamuoyunu bilgilendirme faaliyetlerini 30 büyükşehir belediyesinin tamamı yerine getirmektedir. Büyükşehir belediyelerinin tamamı, internet siteleri ve sosyal medya hesapları üzerinden kent genelinde alınan önlemleri ve COVID-19 ile mücadele kapsamında alınması gereken tedbirleri paylaşmaktadırlar. Bu hizmet alanları dışında belediyeler tarafından yürütülen diğer kamuoyunu bilgilendirme faaliyetleri ağırlıklı olarak; belediyeler tarafından hazırlanan tanıtıcı posterler, toplu taşımalarda, okullarda ve iş yerlerinde ger-

çekleştirilen farkındalık artırma kampanyaları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Aşağıda kamuoyunu bilgilendirme kapsamında bazı büyükşehir belediye örneklerine yer verilmiştir:

- Ankara Büyükşehir Belediyesi, kendi internet sitesi üzerinden dünyada COVID-19 önlemlerinin nasıl paylaşıldığını aktarmaktadır. Yine Belediye, Sağlık Bakanlığı'nın COVID-19 ile ilgili temel bilgilendirme metinlerini ve kentteki genel önlemlere yönelik duyurularını, toplu taşıma ve metro araçlarında bulunan ekranlarda yayımlamakta ve paylaşmaktadır (T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Konya Büyükşehir Belediyesi, "Koronavirüsten Nasıl Korunulur?" içerikli broşürler üzerinden yurttaşların salgından ve diğer virüslerden nasıl korunması gerektiği konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmaktadır. Bu broşürler, toplu taşımayı kullanan vatandaşlar ile okullardaki öğrencilere dağıtılmaktadır (Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020).
- Antalya Büyükşehir Belediyesi, salgın kapsamında ülke genelinde yürütülen 'Evde Kal Türkiye' kampanyasına destek vermek ve salgın hakkında kamuoyunu bilgilendirme ve farkındalık artırma sürecinde yer almak için il sınırları içerisinde yer alan tüm trafik ışıklarında düzenlemeye gitmiştir. Bu kapsamda trafik ışıklarında sürücülere yeşil ışık yandığında 'Eve Git', kırmızı ışık yandığında ise 'Evde Kal' mesajı verilerek, farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır (Türkiye Belediyeler Birliği, 2020a).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi, evde kal çağrısı kapsamında belediye personeli başta olmak üzere COVID-19 ve çocuk psikolojisi kapsamında "Ebeveyn Farkındalık Eğitimleri" vermiştir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Bir önceki kısımda uluslararası yerel yönetim örnekleri incelendiğinde, yerel yönetimlerin hizmet sunmakla yükümlü olduğu yerlerde COVID-19 salgınına ilişkin alınan tedbir ve kısıtlamalardan; günlük vaka sayılarına ve ölüm oranlarına kadar her türlü bilginin bizzat kendileri tarafından kamuoyu ile paylaşıldığını göstermektedir. Ancak Türkiye'de salgının gidişatına ilişkin bu bilgilendirme Sağlık Bakanlığı; alınan tedbir ve kısıtlamalar ise İçişleri Bakanlığı ya da Cumhurbaşkanlığı tarafından kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi bu noktada yerel yönetimler sadece, salgından korunma yöntemleri, belediyeler tarafından alınan temel önlemler ve farkındalık artırma kampanyaları üzerinden kamuoyuna bilgilendirme faaliyetlerini yapabilmektedirler (Bayraktar, 2020).

Düzenli Aralıklarla Dezenfekte Ve Temizlik Çalışmalarını Yürütmek

COVID-19, virüsü taşıyan kişilerin solunum yollarından çıkan damlacıklar yoluyla bulaşmaktadır. Dolayısıyla süreç içerisinde çok kullanıcı mekânların ve temas edilen yüzeylerin temizliğine dikkat edilmesi, salgının bulaşma riskinin azalmasında etkili yöntemlerden birisidir (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020). Bu nedenle kent genelinde yüzeylerin ve mekânların hijyenlerinin sağlanmasına yönelik uygulamalar ve dezenfeksiyon çalışmaları, yerel yönetimlerin COVID-19 ile mücadele kapsamında aldığı en temel önlemlerin başında gelmektedir. Kent içi dezenfekte ve temizlik çalışmalarını 30 büyükşehir belediyesinin tamamı yerine getirmektedir. Bunun yanında büyükşehir belediyeleri tarafından toplu taşıma araçlarının, parkların, bahçelerin, meydanların, meyve ve sebze hallerinin temizliği ve ilaçlanması yapılmaktadır. Aşağıda büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, il sınırlarında günde 2 bine yakın toplu taşıma ve vatandaşların özel araçlarını dezenfekte etmektedir. Ayrıca belediye, kent merkezinde ve bazı ilçelerde dezenfekte istasyonları kurmuş ve çalışmalarını bu istasyonlardan yürütmektedir (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, otogar, Katı Atık Enerji Üretim ve Dönüşüm Tesisi gibi kapalı alanlarda, tramvaylar ve otobüsler, duraklar ve bilet gişelerinde her gün dezenfeksiyon çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca COVID-19 ile mücadele kapsamında belediye tarafından kent içi mobilyalar düzenli olarak ilaçlanmaktadır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Aydın Büyükşehir Belediyesi, kent içi ilaçlama ve temizlik faaliyetlerinin yanında hijyen ekipleri tarafından meyve-sebze dağıtımı yapılan hallerin dezenfeksiyon işlemlerini yapmaktadır (Aydın Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, vatandaşların yoğun olarak kullandığı çarşı, meydan ve piknik alanlarında ilaçlama ve dezenfekte çalışmalarını sürdürmektedir (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Samsun Büyükşehir Belediyesi, pandemi hastaneleri başta olmak üzere toplam 565 sözleşmeli sağlık kuruluşundan tıbbi atıkları toplamakta ve bu atıkları belediye bünyesindeki Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisi'nde zararsız evsel atığa dönüştürmektedir (Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Manisa Büyükşehir Belediyesi, kent merkezindeki tüm camileri, park ve bahçeler, çocuk oyun alanları ve otobüs duraklarında ilaçlama ve dezenfeksiyon çalışmalarını yürütmektedir (Türkiye Belediyeler Birliği, 2020b).

Yerli Maske Üretimi Ve Dağıtımını Yapmak

COVID-19'un bulaşma riskini azaltmak için 5 Haziran 2020 tarihinde DSÖ tarafından maske kullanımına ilişkin öneri kılavuzu yayınlanmıştır. Bu kılavuzda temel olarak maske kullanımının önemi ve halka açık alanlarda maske takılmasının teşvik edilmesi tavsiye edilmektedir (World Health Organization, 2020). Türkiye'de de 30 büyükşehir belediyesi için 3 Nisan 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan genelge kapsamında maske takma zorunluluğu getirilmiştir³ (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a). Nisan tarihinde çıkartılan genelge sonrasında 30 büyükşehir belediyesinin neredeyse tamamının koordinasyonunda yerli maske üretimi ve üretilen maskelerin dağıtımını yapılmıştır. Büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Malatya Büyükşehir Belediyesi koordinesinde il genelinde 15 büyük tekstil fabrikası, maske üretimi yapmaktadır. Üretilen maskeler Malatya Büyükşehir Belediyesi ve Malatya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü personelleri tarafından vatandaşlara dağıtılmaktadır (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, Meslek Fabrikası kursları bünyesinde günde 60 bin maske üretimi yapmaktadır. Üretilen maskelerin dağıtımını belediye personeli tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca metro istasyonları önlerinde yer alan maskematik makineleri da ücretsiz maske dağıtımına destek vermektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020b).

Sağlık Hizmetlerine Yönelik Destek Sunmak

Salgınla mücadele kapsamında sağlık sektörünün ayakta kalmasına yönelik Türkiye'de de yerel yönetimlerin büyük katkıları olduğu dikkat çekmektedir. 24 Mart 2020 tarihinde 31078 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Cumhurbaşkanı Kararı ile sağlık çalışanlarına ücretsiz ulaşım ve konaklama ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme kapsamında sağlık çalışanlarının ilgili belediyenin sunduğu toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz yararlanmasının yolu açılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu kararlarla beraber büyükşehir belediyelerinin tamamı sağlık çalışanlarına ücretsiz ulaşım desteği sunmaya başlamışlardır. Bu hizmetin yanı sıra bazı belediyeler, hastanelere hasta nakil hizmeti sunmak, sağlık destek çağrı merkezi kurmak, salgınla mücadele sürecini başarıyla tamamlayan ve hastaneden ta-

³ 8 Eylül 2020 tarihinde çıkarılan yeni bir genelge ile de 81 il genelinde bulaş riskini azaltabilmek adına maske takma zorunluluğu getirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a).

burcu olacak vatandaşlara servis desteği sunmak gibi hizmetleri de sağlayarak, sağlık hizmetlerine destek olmaktadır. Büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Gaziantep Valiliği işbirliğinde, yeni COVID-19 Sağlık Destek Hattı Çağrı Merkezi kurulmuştur. Bu merkez, Koronavirüs şüphesi olan vatandaşların kayıtlarını alarak, İl Sağlık Müdürlüğü ile koordineli olarak çalışmayı hedeflemektedir. Yapı, bu amaçla kurulan Türkiye’deki ilk merkez olma özelliği taşımaktadır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Van Büyükşehir Belediyesi, bünyesindeki araçlarını hasta nakil aracı olarak tasarlayıp, evde bakıma muhtaç ve hastaneye gitmesi gereken vatandaşları hastaneye taşıma görevi üstlenmektedir (Van Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi, salgınla mücadele sürecini başarıyla tamamlayan ve hastaneden taburcu olacak vatandaşlara servis desteği sunmaktadır (Medyabar, 2020).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin bünyesinde bulunan 35 adet ambulans, hasta nakil hizmeti sunmak amacıyla Koronavirüse karşı özel olarak donatılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020b)

Sosyal Yardım Ve Destek Hizmetlerini Yürütmek

COVID-19 ile mücadele kapsamında Türkiye’de yerel yönetimler sosyal yardım ve destek hizmetleri bağlamında önemli roller üstlenmişlerdir. Yukarıda da vurgulandığı gibi çocuktan, gence; engelliden, kadına; yaşlıdan dar gelirliliye kadar kapsamlı bir gruba yönelik sosyal içerikli faaliyetleri kapsayan sosyal yardım hizmetleri, geniş bir hizmet alanına sahiptir. Uluslararası örneklere benzer şekilde Türkiye’de de pandemi ile mücadele döneminde büyükşehir belediyelerinin tamamının, bu kategori altında birçok hizmeti yerine getirdiği görülmektedir. Yürütülen bu hizmetler genel olarak aşağıdaki gibidir:

- Maddi yardım desteği,
- Gıda ve temizlik paketi desteği,
- Sıcak yemek dağıtımı,
- Alışveriş desteği,
- Evde bakım desteği,
- Evsiz ve ihtiyaç sahiplerine yönelik barınma desteği.

Yukarıda belirtilen hizmetlerin yanı sıra; salgınla mücadele döneminde, sosyal yardım hizmetleri kapsamında vatandaşlara kolaylık sağlamak üzere belediyeler özelinde yeni bir düzenleme yapılmıştır. “Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması

Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında yapılan bu düzenleme, yerel yönetimlere mülkiyetlerinde olan taşınmazlar için alacaklarının belirli bir süre için ertelenmesini getirmektedir (2020). Bu bağlamda bazı belediyeler (Ankara, İstanbul, İzmir, Manisa, Adana, Antalya, Mersin Büyükşehir Belediyeleri) kira borçlarını, su faturalarını ve diğer alacaklarını belli bir süreliğine erteleme yetkisi ile vatandaşa - özellikle de esnafa- kolaylık sağlamaktadırlar. Yine bu dönemde kırsal kalkınmayı desteklemek, tarım ve gıda sektörünün zararlarını en aza indirebilmek adına bazı büyükşehir belediyeleri (Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Adana, Antalya, Balıkesir, Aydın, Kocaeli, Samsun, Büyükşehir Belediyeleri) tarafından üretici ve çiftçilere aynı ve nakdi yardımlar yapılarak, destek verilmektedir. Salgınla mücadele kapsamında sokak hayvanlarının beslenmesi de neredeyse bütün büyükşehir belediyelerinin gündeminde yer alan konuların başında gelmektedir. Bu dönemde yine bazı büyükşehir belediyeleri, sokak hayvanları için yem ve mama desteği sağlamaktadır. Büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Trabzon Büyükşehir Belediyesi, ihtiyaç sahiplerine (işini kaybedenler, ücretsiz izne çıkarılanlar ve ekonomik sıkıntı çekenlere) temel gıda paketleri, temizlik paketleri destekleri sağlamıştır. Ayrıca belediye tarafından yaşlı, hasta vatandaşlara ve muhtaç ailelere sıcak yemek dağıtımı; dar gelirli ailelere de ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için alışveriş desteği sağlanmıştır (Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Muğla Büyükşehir Belediyesi 438 ihtiyaç sahibi aileye (yoksul, kimsesiz, evsiz, engelli ve ihtiyaç sahibi vatandaşlar) ulaşarak, pandemi ile mücadele kapsamında 335 bin 610 TL maddi yardım yapmıştır (Muğla Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından evsiz ve ihtiyaç sahibi ailelerinin, Büyükşehir Belediyesi'nin Barınma, Konaklama ve Sosyal Yardım Merkezinde barınma ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ayrıca Barınma Merkezi'nde kalan vatandaşların düzenli olarak sağlık kontrolleri yapılmaktadır (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi , 2020).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi salgınla mücadele tedbirleri kapsamında, büyükşehir belediyesi kiracıları için kira alımını belli bir süre için erteleyerek, esnafın yanında olduğunu belirtmiştir (CNNTÜRK, 2020).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi evlere temizlik desteğine giden kadınları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ise sokak müzisyenlerini sosyal yardım grupları arasında tanımlamış; onlara virüs salgını nedeniyle yaşadıkları mağduriyetleri gidermek adına gıda ve nakit desteği yardımları yapmışlardır (Yeni Haber, 2020).

- Adana Büyükşehir Belediyesi tarafından il sınırları içerisinde yaşayan çiftçilere ve balıkçılara, dekar başı ve tekne başına nakdi hibe yardımı yapılmıştır (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından belediye arazisinde yerli üretim yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca üreticilerin tohum bedellerinin yüzde 50'sinin belediye eliyle karşılanması kararı alınmıştır (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi, salgınla mücadele kapsamında sokak hayvanlarına ve ilçelerde yaşayan sahipsiz hayvanlara yem ve mama desteği sunmaktadır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Salgının başlangıç döneminde bazı büyükşehir belediyeleri (Ankara, İstanbul, Gaziantep, Konya) tarafından ihtiyaç sahibi vatandaşlara yönelik maddi yardımda bulunmak amacıyla bağış kampanyaları başlatılmıştır. Ancak İçişleri Bakanlığı tarafından kısa bir süre içerisinde duruma müdahale edilmiş, "Yardım Toplama Hususuna İlişkin Kamuoyu Bilgilendirmesi" yapılmıştır. Bu bilgilendirmeye göre belediyeler tarafından toplanan maddi desteklerin bağıştan ziyade; yardım kampanyası kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmış, Yardım Toplama Kanunu'nun 6. maddesine istinaden de belediyelerin izinsiz yardım kampanyaları toplamasının hukuka uygun olmadığı belirtilmiştir. Ardından belediyelerin para topladıkları hesaplara merkezi idare tarafından bloke konulmuş ve süreç durdurulmuştur (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020c). Ankara, İstanbul, İzmir gibi bazı büyükşehir belediyeleri ise faaliyetlerinin yardım kampanyasından öte bağış kampanyası kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ve bu durumun da yerel yönetimler kanunlarına aykırılık teşkil etmediğini belirtmişlerdir. 2 tarafta da uzlaşma sağlanamamış, merkezi idare, yardımların tek bir kaynaktan toplanması kapsamında "Biz bize yeteriz Türkiyem" kampanyasını başlatmıştır. Merkezi idare tarafından gelen yasaklamalara rağmen önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi ardından da diğer belediyeler (Ankara, İzmir, Antalya, Aydın, Hatay) tarafından başlatılan "Askıda Fatura" uygulaması dikkat çekmektedir. Bu uygulama ile salgın dönemi boyunca su ve doğalgaz faturalarını ödeyemeyen ihtiyaç sahibi ailelerin faturalarının ödenmesi mümkün hale gelmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020a). Yine aynı dönemde Ankara Büyükşehir Belediyesi ise 'Su Ver', 'Bilet Ver' ve 'El Ver' sloganı ile birlikte, "Dayanışma için 6 milyon tek yürek", "Veresiye Defteri Kapatma", "İftar Ver", "6 Milyon Tek Yürek Bayram Etsin" kampanyaları başlatılmıştır. Kampanyalar kapsamında toplamda 28 milyon 399 bin 523 TL maddi yardım toplanmış ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020a).

Salgınla mücadele döneminde merkezi idarenin sürecin odağında olma ısrarının bir başka örneği ise ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım ve desteklerin valilikler bünyesinde kurulan Vefa Sosyal Destek Grupları tarafından yerine getirilmesini sağlamaktır. Yine merkezi idarenin, salgınla mücadele sürecinde alınan sokağa çıkma yasakları tedbirleri kapsamında, belediyeler tarafından ekmek dağıtımı gibi temel hizmetlerin yerine getirilmesine yönelik eleştiri ve engelleme faaliyetleri de, merkezi idarenin yerel yönetimlerin eylem ve işlemlerine yönelik müdahalesi olarak değerlendirilebilir (Bayraktar, 2020).

Alınan Tedbir Ve Kısıtlamalara İlişkin Denetim Çalışmalarını Yürütmek

COVID-19 salgını döneminde alınan tedbir ve kısıtlamalara uyulup uyulmadığına yönelik yapılan denetim çalışmalarının önemli bir kısmı büyükşehir belediyeleri tarafından yerine getirilmiştir. 30 büyükşehir belediyesinin tamamında; hijyen, sosyal mesafe, maske takma kuralları, COVID-19 salgını kapsamında herhangi bir risk taşıyıp taşımadığın güvenli şekilde paylaşan Hayat Eve Sığar (HES) kodu denetimleri gibi tüm denetim faaliyetleri, zabıta birimlerince düzenli bir şekilde yürütülmektedir. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Mardin Büyükşehir Belediyesi zabıta ekipleri tarafından İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan ilgili genelge uyarınca şehirlerarası otobüs terminalinde HES kodu denetimi gerçekleştirilmektedir (Mardin Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi zabıta birimi, sosyal mesafe kuralları ile maske ve eldiven kullanımı denetimlerini, marketler başta olmak üzere gıda ürünlerinin satışının yapıldığı tüm işletmelerde düzenli aralıklarla yapmaktadır (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi zabıta ekipleri, kent genelinde toplu taşıma araçları ile ticari taksilerde sosyal mesafe, maske kullanımı ve hijyen kurallarına uyulup uyulmadığına ilişkin denetimlerini düzenli aralıklarla gerçekleştirmektedir (Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Hatay Büyükşehir Belediyesi zabıta birimi tarafından kent genelindeki cadde ve sokaklarda hijyen, sosyal mesafe ve maske kurallarına yönelik denetimlerini düzenli aralıklarla yerine getirmektedir (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Kültür, Sanat, Spor Ve Psikolojik Destek Hizmetleri

Pandemi ile mücadelede Türkiye’de birçok büyükşehir belediyesi “Kültür, Sanat, Spor Ve Psikolojik Destek Hizmetleri” kapsamında hizmetler sunmuşlardır. Bu başlık altında büyükşehir belediyeleri, spor müsabakaları, öğrencilere yönelik eğitsel destek, fotoğraf yarışmaları, çevrim içi konserler, sey-yar müzik, eğlence programları, psikolojik danışmanlık ve destek hizmetleri sunmuşlardır. Büyükşehir belediyeleri tarafından bu başlık altında sunulan hizmetlere ilişkin örnekler şöyledir:

- Ordu Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı iş-birliğinde satranç sporcularına moral ve destek sağlamak amacıyla “Ulusal Evde Kal Online Yıldırım Satranç Turnuvası” düzenlemiş ve sosyal medya araçları üzerinden canlı olarak turnuvayı izleme imkanı sunmuştur (Türkiye Belediyeler Birliği, 2020d).
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Orkestra Şube Müdürlüğü sanatçıları tarafından hafta içi her gün belediyenin kendi internet sayfası üzerinden canlı yayınlarla evde kalanlar için konserler vermektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi salgınla mücadele kapsamında vatandaşlara moral vermek amacıyla belediye bünyesindeki spor hocaları eşliğinde vatandaşlara balkonlarından spor yaptırmaktadır (Sivil Sayfalar, 2020a).
- Denizli Büyükşehir Belediyesi, sokağa çıkma yasakları nedeniyle 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kapsamında belediyenin bando takımı, cadde ve sokaklarda marşlar çalarak, vatandaşlara bayram heyecanı yaşatmıştır (Denizli Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 20 yaş altı ve 65 yaş üstü vatandaşlara yönelik “Hayat Eve Sığar” temalı ödüllü fotoğraf yarışması düzenlemiş ve kendi internet sayfası üzerinden yarışmaya yönelik tüm bilgileri paylaşmıştır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından salgın döneminde İstanbullu vatandaşların kaygı düzeylerini dengelemek, endişelerini gidermek ve psikolojilerini güçlü tutmak amacıyla “Psikolojik Danışmanlık Hattı” hizmete açılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020c).
- Mardin Büyükşehir Belediyesi, COVID-19 tedbirleri kapsamında evinde kalan ilköğretim öğrencilerine “100 temel eserden seçmeler” kitaplarını hediye ederek, hem eğitsel hem de moral desteği sunmuştur (Türkiye Belediyeler Birliği, 2020c).
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından günde 2 defa belediyenin internet sitesinden canlı olarak spor desteği verilmektedir (Hürriyet, 2020).

Diğer Hizmetler

Salgınla mücadele kapsamında yukarıda belirtilen ve yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin dışında bazı belediyeler süreçte sunmuş oldukları farklı hizmet alanları ile gündeme gelmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyükşehir belediyeleri yukarıda belirtilen hizmetlerin yanı sıra salgınla mücadele kapsamında; (1) eylem planı hazırlamak, (2) bilim kurulları kurarak, sürece yönelik mücadele yöntemleri geliştirmek, (3) katılım mekanizmalarını canlandırarak sosyo-kültürel ilişkileri geliştirmek, (4) eğitim hizmetlerine destek vermek gibi diğer belediyelerden farklılaşan hizmet alanlarıyla ön plana çıkmaktadır. Aşağıda bu başlık altında büyükşehir belediye örneklerine yer verilmiştir:

- İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Haziran ayında “COVID-19 Dirençlilik Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bu plan İzmir ilinde, (1) pandemi benzeri kriz durumlarında geçmişten bugüne devam eden önleyici hizmetler, (2) pandemi ile mücadele kapsamında “Kriz Belediyeciliği” yaklaşımı ile bugün yürütülen çalışmalar ve (3) pandemi sonrasında yapılacak çalışmalar çerçevesinde izleme ve adaptasyon sürecini içeren 3 temel başlık göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020a). Geçmiş ve gelecek adımları içeren bu eylem planı, İzmir Büyükşehir Belediyesi için gerçek anlamda bir yol haritası niteliğindedir. Ayrıca İzmir Büyükşehir Belediyesi, bu süreçte yeni bir yönerge çıkararak; sivil toplum örgütlerinden, üniversitelere, sağlık birimlerinden merkezi yönetimin ilgili birim temsilcilerine kadar geniş kapsamlı 3 yeni kurul kurmuş (“Kriz Yönetim Üst Kurulu”, “Kriz Yönetim İcra Kurulu” ve “Bilim Kurulu”) ve salgınla mücadele sürecinde yönetim mekanizmalarını aktif hale getirmiştir (Sivil Sayfalar, 2020a).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi ile benzer bir eylem planı Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanmıştır. Bu eylem planı da 1 Haziran-30 Eylül tarihleri arasında belediyenin kontrollü normalleşme süreciyle ilgili hizmet alanlarını, alınacak önlem, risk ve tedbirleri içermektedir.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulan, uluslararası düzeyde 43 başkent belediyesini bünyesinde barındıran ‘COVID-19’a Karşı Başkentliler Dayanışması’ adlı bir platform da salgınla mücadele kapsamında geliştirilen ve dikkat çeken çalışmalardan bir diğerini oluşturmaktadır. Platform, “koronavirüs salgını ile mücadelede diğer dünya başkentlerinin bu süreçte kazandıkları deneyim ve birikimlerini tek bir havuzda bir araya” getirmeyi hedeflemektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2020). Bu dayanışma ağı üzerinden COVID-19 salgınına karşı mücadelede başkent belediyeleri, çevrimiçi platform üzerinden deneyimlerini düzenli aralıklarla paylaşmaktadır (Capital Ini-

tatives for COVID-19, 2020). Böyle bir girişim katılım mekanizmalarını canlandırarak sosyo-kültürel ilişkileri geliştirmekte ve pandemi ile mücadele ve sonrasında önemli bir paylaşım ve bilgi ağı oluşturmaktadır.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, üst düzey yöneticileri, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, İstanbul Tabip Odası, çeşitli üniversite ve kamu hastanelerinden doktorlar, psikiyatri uzmanları ve konuyla ilgili yetkin personellerden oluşan bir bilim kurulu kurulmuştur. Yine benzer şekilde İstanbul Yardımlaşma ve Koordinasyon Merkezi oluşturularak; salgınla mücadele sürecinde eylem ve stratejilerin belirlenmesinde ortak bir akıl yaratılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020a).
- Uzaktan eğitime destek hizmetleri kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından bilgisayarı ya da interneti olmayan ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının kullanımına, belediye bünyesindeki 869 adet bilgisayar açılmıştır. Ayrıca interneti olmayan kırsal mahallelerdeki öğrencilerin yararlanması amacıyla da Çiçektepe, Esenler, Polatlar mahalleleri başta olmak üzere bazı kırsal mahallelerde fiber altyapı sistemi güçlendirilerek, bu bölgelere internet hizmeti götürülmüştür (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020b).

Belediye örnekleri üzerinden yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de yerel yönetimlerin, COVID-19 ile mücadele sürecinin önemli bir parçası olduğu dikkat çekmektedir. Her ne kadar merkezi idare, salgınla mücadele sürecinin odağında yer alma konusunda ısrarlı olsa da (Bayraktar, 2020); büyükşehir belediyelerinin, sağlıktan, eğitime, sosyal yardımdan, kültür, sanat faaliyetlerinin sürdürülmesine kadar salgınla mücadelede önemli bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Dünyayı etkisi altına alan COVID-19’a karşı mücadele sürecinde yerel yönetimlerin, önemli sorumluluklar üstlendiği çalışma kapsamında verilen ulusal ve uluslararası örnekler üzerinden görülmektedir. Süreçle mücadelede yerel yönetimler, hızlı aksiyon alarak başarılı uygulamalara imza atmışlardır (Sivil Sayfalar, 2020b). Özellikle bu dönemde yerel yönetimler, merkezi idarenin hızlı etki gösteremediği, ihtiyaç alanlarına çözüm üreterek önemli bir boşluğu doldurmaktadırlar. Yerel yönetimlerin, COVID-19’un toplum üzerindeki etkilerini ve yerel düzeydeki riskleri hızlı analiz ettiği ve bu noktada da yönlendirici bir konumda olduğu, çalışma kapsamında tespit edilen bir diğer önemli noktadır (Bayraktar, 2020).

Uluslararası ölçekte yerel yönetimlerin; sağlıktan, eğitime, sosyal yardımdan, kültür, sanat faaliyetlerinin sürdürülmesine kadar salgınla mücadelede önemli bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir. Türkiye’de de krizde başarılı bir sınav veren yerel yönetimler tarafından yaratıcı hizmetlerin üretildiği ve sunulduğu görülmektedir. Bu dönemde maske üretiminden, sosyal yardım hizmetlerinin etkinlik alanlarının genişletmesine, dijital platformlar aracılığı ile evde spor, kültür, sanat gibi hizmetlerin yürütülmesinden, üretici ve çiftçilere destek sağlanmasına kadar geniş bir hizmet alanı, büyükşehir belediyeleri tarafından sunulmaktadır. Yine bu dönemde merkezi idarenin COVID-19 ile mücadele sürecinde yerel yönetimlerin eylem ve işlemlerine müdahalesi dikkat çekicidir. Merkezi idarenin bu müdahalesi özellikle kamuoyunu bilgilendirme faaliyetleri, sosyal yardım hizmetlerinin sunumu gibi temel nitelikli hizmet alanlarında gözlemlenmektedir. Ancak salgının seyrinin daha yakından takip edilmesi ve salgın sonucu ortaya çıkan ihtiyaçlara çözüm üretme noktasında kapasite ve imkânlar bakımından merkezi idare ile yarışmasalar dahi, sürece hızlı adapte olma ve reaksiyon geliştirme açısından yerel yönetimlerin çok önemli bir noktada olduğu gözlemlenmektedir (Sivil Sayfalar, 2020b). Kısacası sahip oldukları kaynak sınırlılıkları, merkezi idarenin kontrol ve müdahalelerine rağmen, Türkiye’de yerel yönetimler salgınla mücadele konusunda ortaya çıkan ihtiyaçlara yönelik yerel nitelikli çözümler üreterek, sürece önemli katkılar sağladığı ve bu yönde güçlü çaba harcadığı dikkat çekmektedir.

İçinde yaşadığımız bu dönemle beraber yerel yönetimlerin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Bu ve benzeri kriz dönemlerinde mücadele alanları ve yerel nitelikli ihtiyaçlara çözüm üretme becerileri göz önünde bulundurulduğuna yerel yönetimlerin daha çok güçlendirilmesi, merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi gereklidir. Bu bağlamda merkezi idarenin işsizlik maaşı, borçların ertelenmesi gibi daha genel yardımları ve politikaları merkezi düzeyde yürütmesi; yerel ölçekte ise bu sürecin doğrudan yerel yönetimler aracılığıyla desteklenmesi ve güçlendirmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin de bu süreci planlarken ve yürütürken sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği yapması ve onları sürecin içine dahil etmesi gerekmektedir (Sivil Sayfalar, 2020b). Kriz ile mücadele dönemlerinde merkezi hükümetin sosyal devlet ilkesini göz önünde bulundurarak, yerel yönetimlerden gelen talepleri dikkate alması, ortak bir sorumluluk bilinci ile hareket ederek; yerel yönetimlerin görev alanlarına müdahaleden sakınmaları gerekmektedir. Bu da ancak yönetim mekanizmalarının etkin kılındığı kapsamlı bir salgınla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve yürütülmesi ile hayata geçirilebilir.

Extended Abstract

Overview of the Local Governments in the Process of Combating COVID-19

*

Asmin Kavas Bilgiç
ORCID: 0000-0001-8319-7950

Since March 11, 2020, when the new type of coronavirus, also known as Covid-19, was described as a pandemic, the whole world has been alarmed about the fight against the epidemic. Local government units, governments, international institutions, and organizations are looking for ways to combat the epidemic with the solutions they have developed and continue to improve.

Today, 55 percent of the world's population lives in urban areas. This epidemic also shows its effect more intensely in urban areas with high population. The role of local governments, which are authorized to provide the closest service to the citizen at the urban scale, is significant in combating the epidemic. Accordingly, local governments aim to reduce the spread of Covid-19 by improving their service delivery methods and skills to support the fight against the epidemic. In combating the epidemic, when the general view of local governments is examined, especially in countries where localization is robust, it is observed that these units are very useful in-service delivery and decision-making processes.

In countries where centralization is stronger such as Turkey, it is one of the main views that has emerged in the researches and studies that the decisions coming from the center rather than the local in the process of combating the epidemic are more decisive and effective in the general operation and at the point of producing solutions to the needs. In the period of combating the epidemic, the actions and activities of the central government to intervene in the innovative solution proposals and service delivery methods produced by local governments for the emerging needs and control the process support this view. In this context, the process of fighting the epidemic in Turkey rather than local government, central government more possible to have the control.

Despite limited resources and the central government's control, local governments in Turkey have produced qualified local solutions to emerging needs in the fight against the epidemic. Thus, they made important contributions to the process and made strong efforts in this direction.

Within the scope of the new type of coronavirus epidemic that affects the whole world, researching the services offered by local governments that are responsible for providing the closest service to citizens constitutes the main purpose of this study titled "Overview of the Local Governments in Turkey with Covid-19 in the Process of Combating Covid-19". In this study, metropolitan municipalities, nearly service 78 percent of the population in Turkey within the scope of combating the epidemic have been investigated in detail. In the study, it was tried to include the services and solutions they developed against the new type of coronavirus, the local governments and their practices that are considered as examples of good practice in the international context in the literature. The main objective of the study, in the fight against the epidemic by identifying areas of Turkey and the policies and activities of local governments to combat the epidemic, which has an important place in the world is located in the general conclusions. Also, to contribute to the development of a new policy dialogue in which the participation of all relevant stakeholders in this field can be achieved.

In study, developed by content analysis method, the ways of metropolitan municipalities, which hold the 78 percent of the population, to fight, to provide services and to choose areas of activities against the pandemic have been included. Within the scope of the study, local administrations evaluated from the perspective of good practice examples in the international context; and methods and practices to combat the epidemic were also included. In this way, it has tried to be made in the general implications for Turkey.

In the evaluation part of the findings of the study, the solutions and services offered by metropolitan municipalities in combating the pandemic were investigated.

During this process, it was observed that local governments carried out their services under certain headings. These headings; (i) carrying out disinfection and medicine studies at regularly, (ii) continuing public information activities regarding the process, (iii) producing and distributing local masks, (iv) providing transportation support for healthcare personnel, (v) providing economic support to low-income families. It was noteworthy that they tried to support the process by diversifying and improving their service delivery

methods. When the practices developed and carried out by local governments, which are evaluated within the scope of good practice examples in the international context in the literature, for the process of combating the epidemic are examined; (i) strengthening digital and technical infrastructures, (ii) measuring the mobility of citizens with spatial-based monitoring systems in the context of smart city applications, (iii) social support and assistance services, (iv) supporting social policy applications and health studies come to the fore. It has been observed that they prioritize services.

In this study, Turkey and international best practices developed in the fields of activity covered by the local authorities' fight the epidemic has been evaluated, and the process of combating the epidemic of local governments in Turkey has led many successful implementations. However, in this process, the central government in Turkey, the control and intervention for some of the local government's actions and activities, was determined to be excessive.

Kaynakça/References

- 7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2020, 16 Nisan) *T. C. Resmi Gazete*, (Sayı 31102).
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Çiftçilere ve balıkçılara nakdi hibe yardım desteği*. 9 Temmuz 2020 tarihinde https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/duyuru_v/dosya/ciftcilere-ve-balikcilara-nakdi-hibe-yardim-destegi.pdf adresinden alındı.
- Alert Swiss. (2020). *Coronavirus-all of Switzerland*. 11 Eylül 2020 tarihinde <https://www.alert.swiss/en/home.html> adresinden alındı.
- Amerika'nın Sesi. (2020). *Sokaktan beş yıldızlı otele*. 09 14, 2020 tarihinde <https://www.amerikaninsesi.com/a/sokaktan-bes-yildizli-otele-new-york-evsizler-korona-corona-abd-metro/5413134.html> adresinden alındı.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi kiracılarının borçları 2 ay ertelendi. (2020). *CNNTÜRK*. 5 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/ankara-buyuksehir-belediyesi-kiracilarinin-borclari-2-ay-ertelendi> adresinden alındı.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020a). *6 milyon tek yürek oldu tüm su faturaları ödendi*. 13 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/6-milyon-tek-yurek-oldu-tum-su-faturalari-odendi/> adresinden alındı.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020b). *Başkan Yavaş'tan çocuklara eğitim desteği*. 13 Ekim 2020 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/baskan-yavastan-cocuklara-egitim-destegi/> adresinden alındı.
- Aydın Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Aydın Büyükşehir Belediyesi hallerde hijyeni sağlıyor*. 30 Ağustos 2020 tarihinde <http://aydin.bel.tr/detail/9034/aydin-buyuksehir-belediyesi-hallerde-hijyeni-sagliyor> adresinden alındı.

- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir, üreticilere desteği artırdı*. 12 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.balikesir.bel.tr/haberler/buyuksehir-ureticilere-des-tegi-artirdi> adresinden alındı.
- Barcelona.Cat. (2020). *Extraordinary contribution of 2.5 million euros for rent payments*. 11 Eylül 2020 tarihinde https://www.barcelona.cat/infobarcelona/en/tema/information-about-covid-19/extraordinary-contribution-of-2-5-million-euros-for-rent-payments_952286.html# adresinden alındı.
- Bayraktar, U. (2020). *Pandemide ve sonrasında yerel yönetimler için politika önerileri*. 15 Eylül 2020 tarihinde İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü: <https://www.istanpol.org/post/pandemide-ve-sonras%C4%B1nda-yerel-y%C3%B6netimler-%CC%87%C3%A7in-politika-%C3%B6nerileri> adresinden alındı.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Bursa Büyükşehir Belediyesi COVID -19 normalleşme eylem planı: 1 Haziran-30 Eylül*. 1 Eylül 2020 tarihinde <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/06/BBB-COVID-19-NORMAL-LESME-EYLEM-PLANI.pdf> adresinden alındı.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Evde konser zamanı*. 12 Eylül 2020 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/evde-konser-zamani/haber/28876> adresinden alındı.
- Capital Initiatives for COVID-19. (2020). *Capital Initiatives for COVID-19*. <https://www.capitalsinitiative.org/tr/2020/05/02/atina-sehrinin-covid-19a-karsi-onlemleri/> adresinden alındı.
- City of Helsinki. (2020). *Helsinki offers free warm meals for the homeless*. 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.hel.fi/uutiset/en/social-services-and-health-care/helsinki-to-start-warm-meal-service-for-the-homeless> adresinden alındı.
- Denizli Büyükşehir Belediyesi. (2020). *23 Nisan coşkusu Büyükşehir Bandosu ile yaşanacak*. 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=haber-detay&id=19681> adresinden alındı.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir Belediyesi evde çekilen en iyi fotoğrafları ödüllendiriyor*. 12 Eylül 2020 tarihinde <http://www.diyarbakir.bel.tr/haberler/1799-sporlaire.html> adresinden alındı.
- Enstitü İstanbul . (2020). *Dünya Kentlerinde Yerel Yönetimlerin COVID-19 Önlemleri*. 11 Ağustos 2020 tarihinde <https://enstitu.ibb.istanbul/covid19/yerel-yonetimler/> adresinden alındı.
- Erdoğan, E. (2020). *TESEV değerlendirme notları: Türkiye’de koronavirüs günleri:Despotik Leviathan’ın gölgesinde yönetim kavramını düşünmek*. 12 Eylül 2020 tarihinde https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/TESEV_Degerlendirme_Notlari_Emre_Erdogan_Koronavirus_Gunlerinde_Yonetisim.pdf adresinden alındı.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir denetime yoğunlaştı*. 7 Eylül 2020 tarihinde <https://www.erkurum.bel.tr/GuncelHaber-buyuksehir-denetime-yo-gunlasti/29/829727.html> adresinden alındı.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Eskişehir Büyükşehir COVID-19 eylem planını kararlılıkla uyguluyor*. 11 Eylül 2020 tarihinde http://cepte.eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=5676&cat_icerik=1&menu_id=24 adresinden alındı.

- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir işbirliğinde kurulan çağrı merkezi için eğitimlere başlandı*. 09 01, 2020 tarihinde <https://gaziantep.bel.tr/tr/haberler/buyuksehir-is-birliginde-kurulan-cagri-merkezi-icin-egitimlere-baslandi> adresinden alındı.
- Gözübüyük, Ş. (2008). *T.C. 1982 Anayasası*. Ankara: Turhan Kitabevi Ofset.
- Hatay Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Hatay Büyükşehir, korona virüs denetimlerini sürdürüyor*. 11 Eylül 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/hatay-haberleri/80221999-hatay-buyuksehir-korona-virus-denetimlerini-surduruyor> adresinden alındı.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020a). *Askıda fatura*. 9 Temmuz 2020 tarihinde <https://askidafatura.ibb.gov.tr/> adresinden alındı.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020b). *İstanbul Bülteni: İBB dört koldan koronavirüs ile mücadele ediyor*. 12 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2020/4/istanbul-bulteni-nisan-2020-korona.pdf> adresinden alındı.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020c). *Pandemi döneminde İBB'den Halk sağlığına psikolojik destek*. 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36602> adresinden alındı.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020a). *İzmir Büyükşehir Belediyesi COVID-19 dirençlilik eylem planı*. 12 Temmuz 2020 tarihinde https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/Covid19DirenclilikEylemPlani_TR.pdf adresinden alındı.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020b). *İzmir'in metro istasyonlarında maskematik dönemi*. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-in-metro-istasyonlarında-maskematik-donemi/43494/156> adresinden alındı.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir'den meydanlara dezenfekte hizmeti*. 11 Ağustos 2020 tarihinde <https://kahramanmaras.bel.tr/haber/2020/03/14/buyuksehirden-meydanlara-dezenfekte-hizmeti> adresinden alındı.
- Kap, D. (2020a). *Yerel Yönetimlerin Pandemiyle Mücadelesi (1) "İYKM Eşgüdüm ve Koordinasyon Sağlıyor"*. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/20/yerel-yonetimlerin-pandemiyle-mucadelesi-1-iykm-esgudum-ve-koordinasyon-sagliyor/> adresinden alındı.
- Kap, D. (2020b). *Yerel Yönetimlerin Pandemiyle Mücadelesi (4) Salgınla Mücadelede Bütünlüklü Bir Politika Gerekli*. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.sivilsayfalar.org/2020/05/08/yerel-yonetimlerin-pandemiyle-mucadelesi-4-salginla-mucadelede-butunluklu-bir-politika-gerekli/> adresinden alındı.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Sokak hayvanlarımızı da unutmadık*. <https://www.tbb.gov.tr/birligimiz/mudurlukler/proje-ve-finansman-birimi/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/kayseri-buyuksehir-belediyesi-sokak-hayvanlarini-unutmadik/> 12 Eylül 2020 tarihinde Kayseri Büyükşehir Belediyesi adresinden alındı.

- Kayseri'de Spor A.Ş.'den vatandaşlara canlı spor eğitimi. (2020). *Hürriyet*. 3 Eylül 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/kayseride-spor-a-s-den-vatandaslara-canli-spor-egitimi-41482452> adresinden alındı.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Kocaeli Büyükşehir Belediyesi barınma merkezinde sağlık taraması yaptı*. 9 Eylül 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-ya-yin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/kocaeli-buyuksehir-belediyesi-barinma-merkezinde-saglik-taramasi-yapti> adresinden alındı.
- Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). *Konya Büyükşehir'den Koronavirüs tedbirler*. 12 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.koski.gov.tr/haber/konya-buyuksehir-039-den-koronavirus-tedbirleri-2020-03-16-58> adresinden alındı.
- Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). *Konya Büyükşehir'den Koronavirüs Tedbirleri*. 11 Eylül 2020 tarihinde <https://www.koski.gov.tr/haber/konya-buyuksehir-039-den-koronavirus-tedbirleri-2020-03-16-58> adresinden alındı.
- Kron4. (2020). *San Francisco ups access to WiFi hotspots to support distance learning during pandemic*. 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.kron4.com/news/bay-area/san-francisco-to-increase-access-to-wifi-hotspots-to-support-distance-learning-during-pandemic/> adresinden alındı.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi. (2020). *600 bin maske Büyükşehir Belediyesine teslim edildi*. 11 09, 2020 tarihinde <http://m.malatya.bel.tr/icerik/18/7989/600-bin-maske-buyuksehir-belediyesine-teslim-edildi.aspx> adresinden alındı.
- Mardin Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir Belediye zabıtasından HES kodu denetimi*. 08 19, 2020 tarihinde <https://www.mardin.bel.tr/tr-tr/haber/buyuksehir-belediye-zabitasindan-hes-kodu-denetimi/104375> adresinden alındı.
- Medyabar. (2020). *Taburcu Olan Hastalara Büyükşehir'den ulaşım desteği*. 12 08, 2020 tarihinde <https://medyabar.com/haber/4309693/taburcu-olan-hastalara-buyuksehir-den-ulasim-destegi> adresinden alındı.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir'den personele "ebeveyn farkındalık eğitimi"*. 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.mersin.bel.tr/haber/buyuksehir-den-personele-ebeveyn-farkindalik-egitimi> adresinden alındı.
- More than 1,000 of London's homeless off the streets to self-isolate in hotels or safe locations during lockdown. (2020). *Daily Mail Online*. 15 Eylül2020 tarihinde <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8217315/1-000-homeless-people-London-self-isolating-hotels-amid-coronavirus-lockdown.html> adresinden alındı.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir, sosyal hizmetleriyle ihtiyaç sahibi vatandaşların yanında*. 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.mugla.bel.tr/haber/buyuksehir-sosyal-hizmetleriyle-ihciyac-sahibi-vatandaslarin-yaninda> adresinden alındı.
- My Paris. (2020). *2,000 Protective visors for city officials*. 12 Eylül 2020 tarihinde <https://www.paris.fr/pages/2000-visieres-de-protection-pour-les-agents-de-la-ville-7748> adresinden alındı.

- My Paris. (2020). *Paris at home: videos to stay in shape!* 12 Eylül 2020 tarihinde <https://quefaire.paris.fr/104557/paris-chez-vous-des-videos-pour-rester-en-forme> adresinden alındı.
- Official website of the Mayor of Moscow. (2020). *Coronavirus:Official information.* 08 30, 2020 tarihinde https://www.mos.ru/city/projects/covid-19/?onsite_molding=1 adresinden alındı
- Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve temel sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(16), 1-22.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Samsun Büyükşehir’den ‘tıbbi atık’ seferberliği!* 09 13, 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/samsun-buyuksehirde-tibbi-atik-seferberligi> adresinden alındı.
- Sivil Sayfalar. (2020a). *Yerel yönetimlerin pandemiyle mücadelesi (2): İzmir’de kriz belediyeçiliği.* 11 09, 2020 tarihinde <https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/24/yerel-yonetimlerin-pandemiyle-mucadelesi-2-izmirde-kriz-belediyeçiligi/> adresinden alındı.
- Sivil Sayfalar. (2020b). *Yerel yönetimlerin pandemiyle mücadelesi (4) salgınla mücadelede bütünlüklü bir politika gerekli.* 8 Haziran 2020 tarihinde <https://www.sivilsayfalar.org/2020/05/08/yerel-yonetimlerin-pandemiyle-mucadelesi-4-salginla-mucadelede-butunluklu-bir-politika-gerekli/> adresinden alındı.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir ilçelere dezenfekte istasyonları kuruyor.* 09 16, 2020 tarihinde <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/9553/21/buyuksehir-ilcelere-dezenfekte-istasyonlari-kuruyor> adresinden alındı
- T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Ankara Büyükşehir Belediyesi olarak dünya basınına tarıyoruz, belediye olarak hem kendimiz bilgileniyoruz hem de sizi bilgilendiriyoruz ..* 11 Ağustos 2020 tarihinde http://www.ankara.bel.tr/haberler/duyuru7?fbclid=IwAR3BzUaq56ib1e35LNCh0rDxNcAbL0-qZQuMLDW8N9bJR_95b8mShA6uhuw adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020a). *81 İl Valiliği’ne koronavirus tedbirleri konulu ek genelge gönderildi.* 09 08, 2020 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi-08-09-20> adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020c). *Yardım toplama hususuna ilişkin kamuoyu bilgilendirmesi.* 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/yardim-toplanmasi-hususuna-iliskin-kamuoyu-bilgilendirmesi> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Sağlık çalışanlarına ücretsiz ulaşım ve konaklama ile ilgili düzenleme yapıldı.* 13 Haziran 2020 tarihinde <https://yhg.m.saglik.gov.tr/TR,64663/saglik-calisanlarina-ucretsiz-ulasim-ve-konaklama-ile-ilgili-duzenleme-yapildi.html> adresinden alındı.
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir Belediyesi kovid-19’la etkin mücadelesini sürdürüyor.* 3 Eylül2020 tarihinde <http://www.tekirdag.bel.tr/haber/31246> adresinden alındı

- The Governing Mayor of Berlin. (2020). *Coronavirus Information (COVID-19)*. 12 Eylül 2020 tarihinde <https://www.berlin.de/corona/en/testing-facilities/> adresinden alındı.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir'den sosyal yardım atağı*. 08 12, 2020 tarihinde <https://www.trabzon.bel.tr/haber-detay.aspx?id=32495> adresinden alındı.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (2020a). *Antalya Büyükşehir Belediyesi'nden halkı bilinçlendirme çalışması*. 14 Eylül 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/antalya-buyuksehir-belediyesinden-halki-bilinclendirme-calismasi> adresinden alındı.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (2020b). *Manisa'da Koronavirüs seferberliği*. 08 22, 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/manisada-koronavirus-seferberligi> adresinden alındı.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (2020c). *Mardin'de İlköğretim öğrencilerine kitap hediye ediliyor*. 12 Eylül 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/mardinde-ilkogretim-ogrencilerine-kitap-hediye-ediliyor> adresinden alındı.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (2020d). *Ordu Büyükşehirden online satranç turnuvası/satrançseverler bu turnuwayı kaçırmayın*. 7 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/ordu-buyuksehirden-online-satranc-turnuvasisatrancseverler-bu-turnuwayi-kacirmayin> adresinden alındı.
- Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2020). *Koronavirüs hastalığı salgını sırasında ruh sağlığı ve stresle baş etme*. 17 Nisan 2020 tarihinde <https://www.psikiyatri.org.tr/2147/koronavirus-hastaligi-salginini-sirasinda-ruh-sagligi-ve-stresle-bas-etme> adresinden alındı.
- Van Büyükşehir Belediyesi. (2020). *Büyükşehir Belediyesi'nden yoğun hasta nakil mesaisi*. 5 Eylül 2020 tarihinde <https://van.bel.tr/HaberDetay/buyuksehir-belediyesinden-yogun-hasta-nakil-mesaisi-18042020181145.html> adresinden alındı.
- World Health Organization. (2020). *COVID-19 hastalığında maske kullanımına ilişkin öne*. 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/WHO-maske.pdf> adresinden alındı.
- Wyndhamcity. (2020). *COVID 19 - council services*. 15 Nisan 2020 tarihinde <https://www.wyndham.vic.gov.au/COVID19> adresinden alındı.
- Yeni Haber. (2020). *Ankara Büyükşehir Belediyesinden evlere temizliğe giden kadınlara gıda ve nakit desteği*. 5 Eylül 2020 tarihinde <https://www.yenihaberden.com/ankara-buyuksehir-belediyesinden-evlere-temizlige-giden-kadinlara-gida-ve-nakit-des-1484631h.htm> adresinden alındı.

Türkiye’de Kentleşme Başlığı Altında Hazırlanmış Kayıtlı Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Bibliyometrik İncelenmesi¹

*

Ahmet Kurt²

ORCID: 0000-0001-8595-867X

Bülent Eskin³

ORCID: 0000-0002-7990-4138

Öz

Kentlerdeki nüfus artışı ve sanayileşme; konut yetersizliği, gecekondu sorunu, işsizlik, çevre sorunları, trafik sorunu ve güvenlik sorunu gibi çok sayıda kentsel sorunu da beraberinde getirmiştir. Tüm bu sorunların çözümü sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı ile mümkündür. Ayrıca bilim politikalarının en önemli referans kaynaklarından biri olan bibliyometrik çalışmalar günümüzde bu sorunların çözümü için ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, 1978-2018 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde kentleşme başlığı altında kaydedilen yüksek lisans ve doktora tezlerini, bibliyometrik analiz tekniğini kullanarak çeşitli parametreler doğrultusunda incelemektir. 2018 yılı sonuna geldiğinde Türkiye’de kentleşme başlığı altında 276 lisansüstü tez yazılmıştır. Bu tezlerin 63 tanesi doktora tezi, 213 tanesi ise yüksek lisans tezidir. İleriki yıllarda çalışma konusu olan kentleşme başlığı haricinde kent, kentleşme politikası ve kentsel sorunlar gibi başlıklarda bibliyometrik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bu konularda ülkeler, bilim dalları ve yayın üreten kamu ve özel sektör arasındaki karşılaştırmalar literatüre katkıda bulunmak için yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kentleşme, Bibliyometrik çalışma, Tez*

¹ Bu çalışma Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan Türkiye’de Kentleşme ve Çevre Sorunları Alanında Hazırlanmış Kayıtlı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelenmesi isimli tezden üretilmiştir.

² Okul Müdürü, Yenice Şehit Hüseyin Aytürk Çok Programlı Anadolu Lisesi,
E-mail: ahmettkurt81@hotmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, E-mail: b_eskin@hotmail.com

Bibliometric Investigation of Registered Master's and Doctoral Thesis Prepared Under the Title of Urbanization in Turkey

*

Ahmet Kurt⁴

ORCID: 0000-0001-8595-867X

Bülent Eskin⁵

ORCID: 0000-0002-7990-4138

Abstract

Population growth and industrialization in cities have brought along many urban problems such as lack of housing, slum problems, unemployment, environmental problems, traffic problems and security problems. The solution of all these problems is possible with sustainable urbanization approach. In addition, bibliometric studies, which are one of the most important reference sources of science policies, come to the fore at the present time to solve these issues. In this context, the main purpose of this study is to examine the master and doctorate theses registered under the title of urbanization in the Thesis Center of the Council of Higher Education between 1978 - 2018 in line with various parameters by using bibliometric analysis technique. 276 master and doctoral theses have written under the title of urbanization in Turkey by the end of 2018. 63 of these theses are doctoral theses and 213 of them are master's theses. Bibliometric studies can be performed on topics such as city, urbanization policy and urban problems in the following years except for the subject of urbanization. In addition, in this topics comparisons of the countries, branches of science and the between public and private sectors producing publications will be useful for contributing to literature.

Keywords: *Urbanization, Bibliometric study, Thesis*

⁴ School Principal, Yenice Şehit Hüseyin Aytürk Multi-Program Anatolian High School,
E-mail: ahmettkurt81@hotmail.com

⁵ Asts. Prof., Aksaray University, E-mail: b_eskin@hotmail.com

Giriş

Günümüzde dünyada ve Türkiye’de kırsal alanlardan kent ve çevrelerine insanların göç etmesiyle yoğun nüfuslu bölgeler oluşmaktadır. Bu durum beraberinde ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyo-psikolojik nedenlerle birlikte kentleşme kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Kentleşme, sosyolojik, ekonomik ve demografik açılardan yapılmış birçok değişik tanımları bulunan bir kavramdır. Bu tanımların her biri konuyu belirli bakış açılarından ele almaktadır. Fakat kentleşme, bütün bu bakış açılarını bünyesinde bulunduran bir kavram olduğu için, kısıtlı bakış açıları ile yapılacak her tanımlamanın beraberinde eksiklikleri de bulunmaktadır (Kaya, 2019, s. 42).

Kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatan kentleşmenin dar anlamdaki tanımı demografik özellik taşıır. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci ise kentleşmenin geniş anlamdaki tanımıdır. Kentleşmenin bu geniş tanımı demografik boyutun yanı sıra kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutunu da içine almaktadır (Keleş, 2012, s. 31).

Nüfus artışı ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan kentleşme olgusu, çok sayıda kentsel sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar arasında konut yetersizliği, gecekondu sorunu, işsizlik, çevre sorunları, trafik sorunu, güvenlik sorunu ve gelir adaletsizliği yer almaktadır. Günümüzde bu sorunlar o kentte yaşayan insanların sorunu olmaktan çıkmış, kentin bulunduğu tüm ülkeyi ilgilendiren sorunlar haline gelmiştir. Tüm bu sorunların çözümü çevresel, sosyal ve ekonomik teknolojik boyutların birlikte dikkate alındığı sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı ile mümkündür (Demirtaş, 2011, s. 337). Ayrıca Türkiye’de bu konulara analitik yaklaşımlarla çözüm önerileri getirecek özgün akademik çalışmalara da ihtiyaç vardır. Bu kapsamda bilim politikalarının en önemli başvuru kaynaklarından birisi olan bibliyometrik çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Bibliyometrik çalışmalarda belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınlar ve bu yayınlar arasındaki ilişkiler sayısal olarak analiz edilmektedir (Tübitak Ulakbim, 2019). Farklı sebeplerle araştırmacıların başvurduğu bu tür araştırmalarda

belli bir alandaki en verimli araştırmalar ve araştırmacılar tespit edilerek literatüre katkı sağlanmaktadır. Ayrıca bibliyometrik çalışmalar ile farklı konularda ülkeler, ekoller ve kurumlar arasında karşılaştırmalar yapma imkânı da bulunmaktadır(Koehler, 2001, s. 120).

Bibliyometri, bilimsel çalışmaların, konu, yazar, atıf yapılan yazar, atıf yapılan kaynaklar gibi verilerin istatistiksel olarak incelenmesi ile ilgilenmekte, elde edilen istatistiksel sonuçlar doğrultusunda belirli bir disipline ait genel yapının ortaya çıkarılmasını da sağlamaktadır(Zan, 2012, s. 15). Ayrıca bibliyometri çalışmaları araştırmayı kolaylaştırdığı, belirli bir alanda farklı çalışmalar arasında ilişki kurarak regresyon, korelasyon gibi istatistiksel teknikler ve faktör analizinin yapılmasını sağladığı için araştırmacılar tarafından son yıllarda tercih edilmektedir(Subramanyam, 1983, s. 35).

Bibliyometrik analiz tekniğinin kullanıldığı bu çalışma kapsamında, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nde bulunan ve 1978-2018 yılları arasında kentleşme alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin çeşitli parametreler doğrultusunda incelemesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada bir başka amaç, bulguların tek bir çalışma çatısı altında toplanması ve araştırmacıların tek kaynak üzerinden çok sayıda çalışma verilerine ulaşmasıdır.

İlgili Literatür

Günümüzde oldukça popüler olan bibliyometrik çalışmalar ile Türkiye'de birçok konu başlığında çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca bilim alanlarının gelişimi de bibliyometri kullanılarak takip edilmektedir(Altaş ve Acar, 2018, s. 2).

Literatür incelendiğinde Türkiye'de hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezi ile ilgili birçok çalışmaya ulaşmak mümkündür. Satır'ın (1998) "Bibliyometrik analizler" başlıklı tezi bu konuda hazırlanan ilk çalışmalardan biridir(YÖKTEZ, 2019).

Türkiye'de günümüze kadar bibliyometri üzerine toplam 26 yüksek lisans ve doktora tezi yazılmıştır. Bu tezlerden 12'si 2019 ve 2020 yıllarında yazılmıştır(YÖKTEZ, 2019).

Literatür taraması sonucunda Türkiye'de kentleşme ile ilgili olarak herhangi bir bibliyometrik çalışma yapılmadığı görülmüştür. Yapılan bu araştırmanın ileride konu kapsamında yapılacak çalışmalara temel oluşturacağı düşünölmektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini literatür incelemesi neticesinde elde edilen yerli ve yabancı birincil ve ikincil kaynaklar ile Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde kayıtlı bulunan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlanma sürecinde üniversite ve belediye kütüphanelerinden, çeşitli elektronik kütüphanelerden, internet arama motorlarından, Yükseköğretim Kurulu tez tarama motorundan, bu konuda yayımlanan bilimsel makale ve bildirilerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada, 1978-2018 yılları arasında (40 yıl) Türkiye’de kentleşme başlığı altında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri çeşitli parametreler doğrultusunda bibliyometrik analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir. Bu doğrultuda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi web sayfasının tarama bölümüne kentleşme anahtar sözcüğü yazılarak lisansüstü tezlerin ayrıntılı olarak analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan bibliyometrik parametreler arasında; tezin türü, yöntemi, yazıldığı dili, sayfa sayısı, erişilebilirlik durumu, yazıldığı yılı, yayımlandığı üniversite, yayımlandığı enstitü, yayımlandığı anabilim dalı, danışman unvanı, danışmanı ve yapıldığı il yer almaktadır.

Türkiye’de Kentleşme Başlığı Altında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi

Bu başlık altında yapılan incelemelerde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nin <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> web sitesi kullanılmıştır(YÖKTEZ, 2019).

Tablo 1. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı

Türü	Frekans	Yüzde (%)
Doktora	63	22.83
Yüksek Lisans	213	77.17
Toplam	276	100

2018 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de kentleşme başlığı altında 276 lisansüstü tez yazılmıştır. Yazılan bu tezlerin 63’ü doktora tezi, 213’ü ise yüksek lisans tezidir. Doktora tezleri toplam tezlerin %22.83’ünü oluştururken (Tablo 1) yüksek lisans tezleri toplam tezlerin %77.17’sini oluşturmaktadır.

Tablo 2. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı

Araştırma Yöntemi	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
Nitel	47	146	193	69.93
Nicel	11	50	61	22.10
Karma	5	3	8	2.90
Tespit Edilemeyen	-	14	14	5.07
Toplam	63	213	276	100

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde kayıtlı bulunan, kentleşme başlıklı 276 lisansüstü tezin 193'ünde, (%69.93) nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. 61 tez (%22.10) ise, (Tablo 2) ise nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yazılmıştır. Ayrıca karma araştırma yöntemleri kullanılarak 8 tez, (%2.90) yazılmıştır. 14 tezin, (%5.07) araştırma yöntemi ise tespit edilememiştir.

Tablo 3. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımı

Tezin Yazıldığı Dil	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Türkçe	54	85.71	198	92.96	252	91.30
İngilizce	9	14.29	15	7.04	24	8.70
Toplam	63	100	213	100	276	100

Türkiye'de kentleşme başlığı altında hazırlanan 63 doktora tezinin (Tablo 3) 54'ü, (%85.71) Türkçe yazılmıştır. 9 doktora tezi ise İngilizce yazılmıştır. Yazılan 213 yüksek lisans tezinin 198'inin, (%92.96) Türkçe yazıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu tezlerin 15'inin, (%7.04) ise İngilizce yazıldığı belirlenmiştir. Genel toplamda ise yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin 252'si, (%91.30) Türkçe, 24'ü (%8.70) İngilizce yazılmıştır.

Tablo 4. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımı

Sayfa Sayısı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
0-100	2	32	34	12.32
101-200	9	149	158	57.25
201-300	27	29	56	20.29
301-400	17	3	20	7.25
401-500	4	-	4	1.45
501 ve üzeri	4	-	4	1.45
Toplam	63	213	276	100

Kentleşme başlığı altında incelenen lisansüstü tezlerin %57.25'i (Tablo 4) 101 ile 200 sayfa arasındadır. 100 sayfanın altında yazılan tez ise %12.32'dir.

Ayrıca Türkiye’de %20.29’u 201 ile 300 sayfa arası, %7.25’i 301 ile 400 sayfa arası, %2.90’ı 400 sayfa ve üzeri tez yazılmıştır.

Tablo 5. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin erişilebilirlik durumu

Erişilebilirlik	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Erişilebilir Tez	39	61.90	128	60.09	167	60.51
Erişilemez Tez	24	38.10	85	39.91	109	39.49
Toplam	63	100	213	100	276	100

Kentleşme alanında yazılan 63 doktora tezinin (Tablo 5) 39 (%61.90) tane-sine erişilebilmektedir. Ayrıca yazılan 213 yüksek lisans tezinin 128’i (%60.09) erişilebilir tez iken 85’i (%39.91) erişilmez tezdır. Genel toplamda ise yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin 167’si erişilebilir tez iken 109’u erişilemez tezdır. Tezlerin toplam erişilebilirlik oranı %60.51 iken erişilemez tez oranı %39.49’dur.

Tablo 6. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yıl	Doktora		Yüksek Lisans		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
1985	1	1.59	2	0.94	3	1.09
1986	-	-	1	0.47	1	0.36
1988	-	-	1	0.47	1	0.36
1989	-	-	4	1.88	4	1.45
1990	-	-	3	1.41	3	1.09
1991	-	-	3	1.41	3	1.09
1992	1	1.59	3	1.41	4	1.45
1993	2	3.17	3	1.41	5	1.81
1994	2	3.17	3	1.41	5	1.81
1995	2	3.17	3	1.41	5	1.81
1996	2	3.17	5	2.35	7	2.54
1997	2	3.17	8	3.76	10	3.62
1998	-	-	2	0.94	2	0.72
1999	2	3.17	5	2.35	7	2.54
2000	4	6.35	4	1.88	8	2.90
2001	-	-	2	0.94	2	0.72
2002	4	6.35	10	4.69	14	5.07
2003	3	4.76	5	2.35	8	2.90
2004	4	6.35	12	5.63	16	5.80
2005	1	1.59	8	3.76	9	3.26
2006	1	1.59	14	6.57	15	5.43
2007	1	1.59	6	2.82	7	2.54
2008	1	1.59	8	3.76	9	3.26
2009	1	1.59	9	4.23	10	3.62
2010	2	3.17	10	4.69	12	4.35

2011	3	4.76	7	3.29	10	3.62
2012	6	9.52	8	3.76	14	5.07
2013	2	3.17	9	4.23	11	3.99
2014	4	6.35	13	6.10	17	6.16
2015	1	1.59	11	5.16	12	4.35
2016	4	6.35	7	3.29	11	3.99
2017	4	6.35	12	5.63	16	5.80
2018	3	4.76	12	5.63	15	5.43
Toplam	63	100	213	100	276	100

1986-1991 yılları arasında, 1998 ve 2001 yıllarında kentleşme başlıklı doktora tezi yayımlanmamıştır. En fazla doktora tezi ise %9.52 ile (Tablo 6) 2012 yılında yazılmıştır. Bu başlıktaki en fazla yüksek lisans tezi ise %6.57 ile 2006 yılında yapılmıştır. 1986 ve 1988 yıllarında 1'er adet yüksek lisans tezi yayımlanmıştır.

2006 yılından itibaren kentleşme başlığı altında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının sayısında hızlı bir artış olmasının önemli nedeni Türkiye'nin 81 iline üniversite açılmasıdır. Ayrıca son yıllarda artan kentsel sorunların araştırmacıları kentleşme alanında çalışma yapmaya yönlendirdiği düşünülmektedir.

2014 yılında doktora ve yüksek lisans tezi olarak bu başlıkta toplamda 17 adet tez yazılmış olup bu değer %6.16 ile en yüksek değere sahiptir. 1987 yılında bu konuda yüksek lisans ve doktora tezi bulunmamaktadır.

Tablo 7. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin hazırlandıkları enstitülere göre dağılımı

Enstitü	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	-	1	1	0.36
Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	1	1	2	0.72
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	-	5	5	1.81
Fen Bilimleri Enstitüsü	19	47	66	23.91
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü	-	2	2	0.72
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1	2	3	1.09
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1	1	2	0.72
Savunma Bilimleri Enstitüsü	-	1	1	0.36
Sosyal Bilimler Enstitüsü	41	151	192	69.57
Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü	-	2	2	0.72
Toplam	63	213	276	100

Türkiye’de kentleşme başlığı altında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nde kayıtlı bulunan 276 tezin 192 tanesi (Tablo 7) sosyal bilimler enstitüsü (%69,57) bünyesinde hazırlanmıştır, fen bilimleri enstitülerinde ise 66 tez (%23,91) yapılmıştır. Ayrıca, eğitim bilimleri enstitüsü’nde 5 adet, (%1,81) güzel sanatlar enstitüsü’nde 3 adet, (%1,09) deniz bilimleri ve işletmeciliği enstitüsü, sağlık bilimleri enstitüsü ve mühendislik ve fen bilimleri enstitüsülerinde ise 2 şer adet, (% 0,72) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ile savunma bilimleri enstitüsülerinde ise 1 er adet (%0,36) tez hazırlanmıştır.

Tablo 8. Kentleşme başlıklı tezlerin yayımlandıkları anabilim dalına göre dağılımı

Anabilim Dalı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
Sosyoloji	3	28	31	11.23
Coğrafya	3	7	10	3.62
Uygulamalı Coğrafya	1	-	1	0.36
Mimarlık	-	10	10	3.62
Kamu Yönetimi	4	31	35	12.68
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı	1	-	1	0.36
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi	-	4	4	1.45
Arkeoloji	4	1	5	1.81
Sosyal Yapı-Sosyal Değişme	-	1	1	0.36
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	1	3	4	1.45
Farmakoloji ve Toksikoloji	1	-	1	0.36
Felsefe ve Din Bilimleri	1	2	3	1.09
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	3	9	12	4.35
Şehir ve Bölge Planlama	7	7	14	5.07
Sinema Televizyon	-	2	2	0.72
İlahiyat	-	1	1	0.36
Kamu Hukuku	1	-	1	0.36
Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	-	1	1	0.36
Peyzaj Mimarlığı	-	5	5	1.81
Tarih	2	1	3	1.09
İktisat	1	4	5	1.81
Gayrimenkul Geliştirme	-	1	1	0.36
Halk sağlığı Hemşireliği	-	1	1	0.36
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	1	2	0.72
Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi	-	2	2	0.72
Uluslararası İlişkiler	-	1	1	0.36
Şehir Planlama	-	1	1	0.36
Grafik Tasarımı Anasanat Dalı	-	1	1	0.36
Güzel Sanatlar Eğitimi	-	1	1	0.36
Yerleşim Arkeolojisi	1	-	1	0.36
Suç Araştırmaları	-	1	1	0.36
Türk Dili ve Edebiyatı	1	-	1	0.36

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	1	4	5	1.81
Eğitim Bilimleri	-	1	1	0.36
Antropoloji	1	-	1	0.36
İşletme	-	1	1	0.36
İnsan ve Toplum Bilimleri	-	1	1	0.36
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	-	1	1	0.36
Eskiçağ Tarihi	-	1	1	0.36
Toplam Kalite Yönetimi	-	1	1	0.36
İlköğretim	-	1	1	0.36
İnşaat Mühendisliği	1	-	1	0.36
Radyo Televizyon ve Sinema	1	-	1	0.36
Sanat Tarihi	-	1	1	0.36
Kentsel Tasarım	-	1	1	0.36
Müzik Bilimleri	1	-	1	0.36
Toprak Bilimi ve Bitki Besleme	-	1	1	0.36
Güvenlik Bilimleri	-	1	1	0.36
Anabilim dalı yok veya belirlenememiştir.	22	71	93	33.70
Toplam	63	213	276	100

Türkiye’de kentleşme alanında yazılmış olan 276 adet lisansüstü tezinin 93’ünün, (%33,70) anabilim dalı yok (Tablo 8) veya belirlenememiştir. Kamu yönetimi anabilim dalı 35 tez, (%12,68) ve sosyoloji anabilim dalı 31 tez, (%11,23) ile kentleşme başlıklı en çok tez yazılan ana bilim dallarıdır. Kentleşme başlığı altında 48 ana bilim dalında lisansüstü tez yazılmıştır.

Tablo 9. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin yayımlandıkları üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	-	1	1	0.36
Adıyaman Üniversitesi	-	1	1	0.36
Adnan Menderes Üniversitesi	-	1	1	0.36
Afyon Kocatepe Üniversitesi	-	2	2	0.72
Akdeniz Üniversitesi	-	1	1	0.36
Anadolu Üniversitesi	-	2	2	0.72
Ankara Üniversitesi	8	6	14	5.07
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	-	1	0.36
Ardahan Üniversitesi	-	1	1	0.36
Atatürk Üniversitesi	1	2	3	1.09
Bahçeşehir Üniversitesi	-	4	4	1.45
Bartın Üniversitesi	-	2	2	0.72
Beykent Üniversitesi	-	1	1	0.36
Bingöl Üniversitesi	-	2	2	0.72
Boğaziçi Üniversitesi	-	2	2	0.72
Celal Bayar Üniversitesi	-	1	1	0.36
Cumhuriyet Üniversitesi	-	6	6	2.17
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	1	1	0.36

*Türkiye’de Kentleşme Başlığı Altında Hazırlanmış Kayıtlı Master ve Doktora Tezlerinin
Bibliyometrik İncelenmesi*

Çukurova Üniversitesi	-	1	1	0.36
Dicle Üniversitesi	-	1	1	0.36
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	8	10	3.62
Dumlupınar Üniversitesi	-	7	7	2.54
Düzce Üniversitesi	-	1	1	0.36
Ege Üniversitesi	3	4	7	2.54
Erciyes Üniversitesi	1	1	2	0.72
Fatih Üniversitesi	-	1	1	0.36
Fırat Üniversitesi	-	4	4	1.45
Gazi Üniversitesi	5	22	27	9.78
Gaziantep Üniversitesi	1	1	2	0.72
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	-	3	3	1.09
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	-	2	2	0.72
Giresun Üniversitesi	-	1	1	0.36
Hacettepe Üniversitesi	4	6	10	3.62
Haliç Üniversitesi	-	1	1	0.36
İnönü Üniversitesi	1	3	4	1.45
İstanbul Aydın Üniversitesi	-	2	2	0.72
İstanbul Teknik Üniversitesi	7	20	27	9.78
İstanbul Üniversitesi	10	6	16	5.80
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	-	1	1	0.36
Kara Harp Okulu Komutanlığı	-	1	1	0.36
Karabük Üniversitesi	-	2	2	0.72
Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	1	1	0.36
Kırıkkale Üniversitesi	-	3	3	1.09
Kocaeli Üniversitesi	-	7	7	2.54
Marmara Üniversitesi	2	7	9	3.26
Mersin Üniversitesi	1	-	1	0.36
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3	9	12	4.35
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	-	1	1	0.36
Muğla Üniversitesi	-	2	2	0.72
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	-	1	1	0.36
Okan Üniversitesi	-	2	2	0.72
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	3	4	1.45
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	6	4	10	3.62
Polis Akademisi Başkanlığı	-	2	2	0.72
Sakarya Üniversitesi	2	5	7	2.54
Selçuk Üniversitesi	-	7	7	2.54
Süleyman Demirel Üniversitesi	-	7	7	2.54
Trakya Üniversitesi	-	2	2	0.72
Turgut Özal Üniversitesi	-	1	1	0.36
Uludağ Üniversitesi	2	5	7	2.54
Yeditepe Üniversitesi	1	-	1	0.36
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	5	6	2.17
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	-	3	3	1.09
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi	-	1	1	0.36
Toplam	63	213	276	100

Gazi Üniversitesi (%9,78), İstanbul Teknik Üniversitesi (%9,78), İstanbul Üniversitesi (%5,80), Ankara Üniversitesi (% 5.07), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (% 4,35) Türkiye’de kentleşme başlığı altında en fazla lisansüstü tezlerin hazırlandığı (Tablo 9) üniversitelerdir.

Gazi Üniversitesi’nde 5 doktora tezi ve 22 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 27 tez, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde 7 doktora ve 20 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 27 tez, İstanbul Üniversitesi’nde 10 doktora tezi ve 6 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 16 tez, Ankara Üniversitesi’nde ise 8 doktora tezi ve 6 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 14 tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde 3 doktora tezi ve 9 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 12 tez hazırlanmıştır.

Tablo 10. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı

Danışman	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	%
Prof. Dr.	50	78	128	46.38
Prof. Dr. + Prof. Dr. (iki danışmanlı)	1	-	1	0.36
Doç. Dr.	9	60	69	25.00
Yrd. Doç. Dr.	3	70	73	26.45
Dr.	-	2	2	0.72
Öğretim Görevlisi	-	1	1	0.36
Belirtilmemiş	-	2	2	0.72
Toplam	63	213	276	100

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde kayıtlı bulunan, kentleşme başlıklı 50 adet doktora tezi ve 78 adet yüksek lisans tezi (Tablo 10) profesör doktor (Prof. Dr.) unvanlı akademisyen danışmanlığında yazılmıştır. 1 adet doktora tezi iki Prof. Dr. danışmanlığında yazılmıştır. 69 adet lisansüstü tez ise doçent doktor (Doç. Dr.) unvanlı akademisyen danışmanlığında yazılmıştır. Ayrıca 73 adet lisansüstü tez yardımcı doçent doktor (Yard. Doç.)danışmanlığında, 2 adet yüksek lisans tezi doktor (Dr.) danışmanlığında 1 adet yüksek lisans tezi öğretim görevlisi (Öğr. Gör.) danışmanlığında yazılmıştır.

Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tez arama sayfasında iki adet yüksek lisans tezine ait danışman bilgileri mevcut değildir. Bu yüksek lisans tezleri erişime kapalı olması sebebiyle danışmanları ve danışman unvanları tespit edilememiştir.

Türkiye’de kentleşme başlığı altında 4 akademisyen 3 lisansüstü teze 27 akademisyen ise 2 lisansüstü teze danışmanlık yapmıştır. 191 akademisyen ise ayrı ayrı 1 teze danışmanlık yapmıştır.

Tablo 11. Kentleşme başlıklı lisansüstü tezlerin yapıldığı illere göre dağılımı

Araştırma Alanı	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam Frekans	Yüzde (%)
Ankara	24	41	65	23.55
İstanbul	24	60	84	30.43
İzmir	5	12	17	6.16
Bolu	-	1	1	0.36
Adıyaman	-	1	1	0.36
Aydın	-	1	1	0.36
Afyonkarahisar	-	2	2	0.72
Antalya	-	1	1	0.36
Eskişehir	-	2	2	0.72
Ardahan	-	1	1	0.36
Erzurum	1	2	3	1.09
Bartın	-	2	2	0.72
Bingöl	-	2	2	0.72
Manisa	-	1	1	0.36
Sivas	-	6	6	2.17
Çanakkale	-	1	1	0.36
Adana	-	1	1	0.36
Diyarbakır	-	1	1	0.36
Kütahya	-	7	7	2.54
Düzce	-	1	1	0.36
Kayseri	1	1	2	0.72
Elazığ	-	4	4	1.45
Gaziantep	1	1	2	0.72
Tokat	-	3	3	1.09
Kocaeli	-	9	9	3.26
Giresun	-	1	1	0.36
Malatya	1	4	5	1.81
Kahramanmaraş	-	1	1	0.36
Karabük	-	2	2	0.72
Trabzon	-	1	1	0.36
Kırkkale	-	3	3	1.09
Mersin	1	-	1	0.36
Muğla	-	3	3	1.09
Samsun	1	3	4	1.45
Sakarya	2	5	7	2.54
Konya	-	7	7	2.54
Isparta	-	7	7	2.54
Edirne	-	2	2	0.72
Bursa	2	5	7	2.54
Van	0	3	3	1.09
Zonguldak	-	1	1	0.36
Niğde	-	1	1	0.36
Toplam	63	213	276	100

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde kayıtlı bulunan, kentleşme başlıklı 276 lisansüstü tezin 84 tanesi, (%30,43) İstanbul'da (Tablo 11), 65'i (%23,55) Ankara'da ve 17 tanesi, (%6,16) İzmir'de yazılmıştır. En fazla doktora tezi 24 tez ile Ankara ve İstanbul'da, en fazla yüksek lisans tezi ise 60 tez ile İstanbul'da hazırlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de 42 farklı ilde kentleşme başlıklı lisansüstü tez çalışması yapılmıştır.

Kentleşmenin nedenleri arasında olan nüfus artışı, konut yetersizliği, işsizlik, çevre sorunları, trafik sorunu, güvenlik sorunu ve gelir adaletsizliği büyükşehirlerde yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Kentleşmenin nedeni olan bu durumların araştırmacıları büyükşehirler üzerine çalışma yapmaya yönlendirmede etkili olduğu düşünülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kentleşme başlığı altında 1978-2018 yılları arasında yayımlanan 276 lisansüstü tezin çeşitli parametrelerce incelemesinin yapıldığı çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. 2018 yılı itibariyle Türkiye'de, kentleşme başlığı altında yayımlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik yönden analizine göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Yazılan lisansüstü tezler türüne göre incelendiğinde, kentleşme başlığı altında yapılan tezlerin büyük bir oranı yüksek lisans tezidir. Yüksek lisans yapmış olan kişilerin birçoğunun doktora yapmaması yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin arasındaki farkın en büyük nedenidir. Doktorayı kazanma ve eğitim sürecinin, yüksek lisansa kıyasla daha zor olması bu durumun başka bir nedenidir. Ayrıca doktora çalışmalarının daha az olmasına neden olan bir başka etmen ise araştırmacıların bir kısmının farklı alanlara yönelmesidir.

Kentleşme başlığı altında çalışma yapan araştırmacıların yazmış oldukları lisansüstü tezlerde ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemini benimsedikleri gözlenmiştir. Araştırmacıların nitel araştırma yöntemlerini tercih etmelerinde, nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan deney, anket, görüşme gibi nicel çalışma verilerinin sayısal analizinin daha zor olduğunu göz önünde bulundurdıkları düşünülmektedir. Yüksek oranda olmasa da, (%2.90) bazı araştırmacıların çalışmalarını zenginleştirmek adına karma yöntemi (nicel-nitel) kullandıkları değerlendirilmektedir.

Lisansüstü tezler yazıldıkları dillere göre dağılımı incelendiğinde, Türkiye'de kentleşme başlığı altında yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin

252 tanesi, (%91.30) Türkçe, 24 tanesi, (%8.70) İngilizce yazılmıştır. Bu sonuçlara göre Türkiye’de kentleşme başlığı altında yazılan lisansüstü tezler yazıldıkları dillere göre değerlendirildiğinde, yazım dili olarak sadece Türkçe ve İngilizce kullanıldığı görülmektedir. Bu alanlarda yazılan lisansüstü tezlerin birçoğu Türkçe yazılmışken, çok az bir kısmı İngilizce olarak yazılmıştır.

Lisansüstü tez çalışmalarında Türkçe yazım dilinin bu kadar yüksek oranda kullanılmasında ki en büyük etmen araştırmacıların kendi ana dillerinde araştırma yapması ve tez yazmasının sağladığı kolaylıklardır. Ayrıca Türkiye’de yabancı dil öğretiminin istenilen seviyelere ulaşamamış olması bu durumun sonucu olarak yabancı bir dilde literatür taraması ve araştırma yapmanın zorluğu araştırmacıları Türkçe tez yazmaya yönlendirmektedir.

Türkiye’de kentleşme ve çevre sorunları başlığı altında yazılan tezlerin yarısından daha fazlası 101 ile 200 sayfa arasında yer almaktadır. Ayrıca 201 ve üzeri sayfa sayısına sahip olan lisansüstü tezlerin çoğunluğunu doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu duruma neden olan faktör, doktora tez çalışmalarının yüksek lisans tez çalışmalarına göre daha kapsamlı olmasıdır.

Türkiye’de kentleşme başlığı altında yazılan tezlerin yarısından daha fazlasının erişilebilir olduğu tespit edilmiş olup, özellikle 1990’lı yılların ilk yarısına kadar yazılmış olan lisansüstü tezler Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi’ne yazarları tarafından erişim engeli konularak kaydedildiği tespit edilmiştir. 2000’li yıllardan sonra ise belirtilen başlıkla ilgili yazılan tezlerin çoğunluğu erişime açıktır. Bu durum gelecekte bilimin ve alanın gelişimine katkı sunacaktır.

2018 yılında YÖK’ün girişimi ile başlatılan yasal süreç sonucunda, lisansüstü tezlerin çoğunluğu elektronik ortamda erişime açılmıştır. Erişime açık tez sayısının oranı 2017 yılında %56.3 iken, 2018 yılında %98.7’ye (Tablo 12) yükselmiştir. 2017 yılında sisteme 36610 tez eklenmiştir ve bu yılda erişime açık tez sayıları ise 20617’dir. 2018’de ise sisteme 41816 tez eklenmiştir. Erişime açık tez sayıları ise 41314’tür (Eğitim, 2019). Ayrıca 2018 yılındaki 1.3’lük tezin ulusal güvenlik nedeniyle erişime kapalı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 12. Son yıllarda Türkiye’de yazılan tezlerin erişilebilirlik durumu

Yıl	Sisteme Eklenen Tez Sayısı	Erişime Açık Tez Sayısı	Erişime Açık Tez Sayısının % Oranı
2017	36610	20617	%56.3
2018	41816	41314	%98.7

(Eğitim, 2019)

YÖK'ün 2018'deki açıkladığı erişime açık tüm lisansüstü tez oranına göre kentleşme başlığı altında günümüze kadar yazılan tezlerin erişilebilirlik oranı azdır. İleriki dönemlerde bu başlıktaki lisansüstü tezlerin erişilebilirlik oranının artması alanla ilgili çalışma yapan bilim insanlarına katkı sunacaktır.

Türkiye'de kentleşme alanında 1978-2006 yılları arasında 132 lisansüstü tez yazılırken 2006-2018 yılları arasında 144 tez yazılmıştır. 2006 yılından itibaren kentleşme başlığı altında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının sayısında hızlı bir artış olmasının nedeni Türkiye'nin 81 iline üniversite açılmasıdır.

Türkiye'de kentleşme başlığı altında hazırlanan lisansüstü tezlerin çoğunluğu sosyal bilimler enstitüsü ve fen bilimleri enstitüsü bünyesinde yazılmıştır. Bu durumun nedeni Türkiye'deki sosyal bilimler ve fen bilimleri enstitülerinin fazla olmasıdır. Ayrıca araştırılan konuların kapsamı da bu enstitülerinin çalışma alanı içerisindedir.

Türkiye'de kentleşme başlığı altında 48 farklı anabilim dalında, tez hazırlanmış olması, ileriki yıllarda konunun çok sayıda bilim dalı tarafından incelenerek farklı bakış açılarıyla ele alınmasına ve birçok bilimsel eserin literatüre kazandırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu alanlarda çok sayıda lisansüstü tezin anabilim dalının belirtilmemesi, bazı üniversitelerde bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların yakın bir zamana kadar anabilim dalı şeklinde oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır. Fakat 2006 yılından sonra yazılan bütün lisansüstü tezler anabilim dalı bünyesinde yazılmıştır. Bu durumun nedeni teknolojinin gelişmesine bağlı olarak sistemin veri girişi esnasında anabilim dalı girişini zorunlu tutmasıdır.

Son yıllarda üniversitelerde lisans düzeyinde siyaset bilimi, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinde kentleşme ve çevre sorunları anabilim dallarının açılmış olması lisansüstü düzeyde kamu yönetimi ve siyaset bilimi ve kamu yönetimi anabilim dalları bünyesinde kentleşme ve çevre sorunları alanında yapılan çalışma sayısını artırmıştır.

Türkiye'de kentleşme başlığı altında en fazla tez Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yazılmıştır. Bu durumun nedeni büyükşehirlerde bulunan bu üniversitelerin araştırmacılara sunduğu fırsatların fazlalığıdır. Ayrıca bu üniversitelerin bulunduğu iller kentleşmenin fazla olarak yaşandığı yerlerdir.

Türkiye'de kentleşme başlığı altında 4 akademisyen 3'er lisansüstü teze 27 akademisyen ise 2'şer lisansüstü teze danışmanlık yapmıştır. 191 akademisyen ise ayrı ayrı 1'er teze danışmanlık yapmıştır.

Türkiye’de kentleşme başlığı altında yazılan lisansüstü tezlerin en fazla yazıldığı şehirlerin Ankara, İstanbul ve İzmir olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedeni Türkiye’deki diğer şehirlere göre bu şehirlerde nüfusun ve üniversite sayısının fazla olmasıdır. Kentleşmenin yoğun yaşandığı bu illerde mevcut bulunan üniversitelerde çok sayıda lisansüstü tez çalışması yapılması doğru bir yaklaşımdır.

Konu kapsamında yapılabilecek öneriler;

1. Bu çalışmada Ulusal Tez Merkezi’nde bulunan tezler taranırken, tarama alanına kentleşme başlığı yazılmış ve yazılan tezlerin taraması gerçekleştirilmiştir. İleriki yıllarda kentleşme politikası, kentlilik, kentsel sorunlar kelimeleri de dizinde aratılarak yeni çalışmalar yapılabilir.
2. Lisansüstü tezlerin tesliminden önce bibliyometrik çalışmalarla ilgili olarak detaylı bir şekilde dünyadaki ve Türkiye’deki kitaplar, tezler ve makaleler incelenmelidir. Böylece yapılacak olan yeni çalışmalarda karşılaşılan bazı hatalara rastlama ihtimali azalacaktır.
3. Bu alanda yapılan çalışmaların, belirli aralıklarla yapılarak tekrarlanması literatürün güncellenmesine ve zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir
4. İlerleyen zamanlarda literatüre katkı sağlamak için bu konuda ülke karşılaştırmaları, bilim dalları karşılaştırmaları, yayın üreten kamu ve özel sektörün karşılaştırmaları gerekmektedir.
5. Bu çalışmada araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin yazım diline bakıldığında; toplam 276 tezdten yalnızca 24 tanesinin yazım dilinin İngilizce olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda yayımlanan tezlerde her ne kadar İngilizce özetlere yer verilmiş olsa da bu yeterli değildir. Bu konunun uluslararası düzeyde araştırmacılar tarafından incelenebilmesi, yapılan atıf sayısının artırılması tezlerin hem İngilizce hem de diğer dillerde yazılmasına bağlıdır. Bu kapsamda yabancı dille yazılan tez sayısının artırılması gerekmektedir.

Extended Abstract

Bibliometric Investigation of Registered Master's and Doctoral Thesis Prepared Under the Title of Urbanization in Turkey

*

Ahmet Kurt

ORCID: 0000-0001-8595-867X

Bülent Eskin

ORCID: 0000-0002-7990-4138

The phenomenon of urbanization, which is as a result of population growth and industrialization in Turkey as well as all over the world has brought many urban problems. Among these problems there are lack of housing, slum problem, unemployment, environmental problems, traffic problem, security problem, migrations, vertical architecture and income injustice. Today, these problems are no longer the problem of people living in cities, have become problems that concern the whole country. The solution of all these problems is possible with the sustainable urbanization approach which takes environmental, social and economic technological dimensions together.

Sustainable urbanization approach is possible with protecting the ecological balance and natural life, using renewable energy sources such as wind and solar energy, recycling urban and industrial wastes, environmentally friendly production methods and increasing the quality and quantity of green environment in urban areas. Also for these issues, original academic studies are needed that can offer some solutions with the analytical approach to the in Turkey. In this context, bibliometric studies, which is one of the most important reference sources of science policies, come to the fore. In these studies, publications produced by individuals or institutions in a specific area in a specific period and in a specific region are analyzed. Contribution is also made to the literature by identifying the most efficient researches and researchers in a particular field in such researches applied by researchers for different reasons. Also, bibliometric

studies have been preferred by researchers in recent years because they facilitate research, provide statistical techniques such as regression, correlation and factor analysis by establishing relationships between different studies in a particular field. In this context, the main purpose of this study is to examine the master and doctorate theses in the Thesis Center of the Council of Higher Education under the title of urbanization between 1978-2018 by using bibliometric analysis technique according to various parameters. In accordance with this purpose, master's and doctorate theses were analyzed in detail typing urbanization word in search section of web page of the Higher Education Council Thesis Center. Some bibliometric parameters were used in the study. These include the type, method, language of the thesis, number of pages, accessibility status, year of writing, university where it was published, institute where it was published, department of publication, consultant title and province where it was made.

276 master and doctorate thesis under the title of urbanization in Turkey is written by the end of 2018. 63 of these theses are Ph.D. theses and 213 of them are master's theses. While master's theses constitute 77.17% of total theses. On the other hand doctorate theses constitute 22.83% of total theses. The main reason for the difference between master theses and doctoral dissertations is that most of the master's students do not have a doctorate. Another reason for this is that the process of obtaining a doctorate education is more difficult than a master's education. In addition, another factor that causes less doctorate studies is that some of the researchers turn to different fields of science.

It has been observed that researchers who study under the title of urbanization mainly adopt qualitative research method in their master's and doctorate theses. It is considered that numerical analysis of quantitative study data such as experiment, questionnaire, and interview used in quantitative research methods is more difficult or these methods are not known to the researchers.

Turkish writing language was widely used in master's and doctorate thesis studies. The greatest factor in the use of the Turkish spelling language in such a high degree in master's and doctorate thesis are the convenience of researching and writing in the native language.

More than half of the theses written under the title of urbanization in Turkey is taken part between 101 and 200 pages. In addition, most of the theses with 201 or more pages are doctoral theses. The factor causing this situation is that doctoral thesis studies are more comprehensive than master thesis studies.

The accessibility rate of theses written under the title of urbanization is low according to data announced by the Council of Higher Education in Turkey. In

the future, the increase in the accessibility rate of master's and doctorate theses under this title will contribute to scientists working in the field.

Since 2006, there has been a rapid increase in the number of master's and doctorate thesis studies under the title of urbanization because of the university opened in Turkey's 81 provinces.

The majority of master's and doctorate theses under the title of urbanization in Turkey is written within the Graduate School of Natural and Applied Sciences and Social Sciences Institute. The reason for this situation is the excessive number of Graduate School of Natural and Applied Sciences and Social Sciences in Turkey. In addition, the scope of the researched subjects is within the study field of these institutes.

The fact that the subject of urbanization is included in 48 departments in Turkey, will contribute to the subject to be examined by many scientific branches from different perspectives and to bring many scientific research to the literature in the following years.

In this research, Ankara, Istanbul and Izmir has been identified as the cities with the highest number of master's and doctoral theses written under the title of urbanization in Turkey. The high population and the number of universities in these cities is considered to be the reason for this situation.

As a result bibliometric studies can be performed on topics such as city, urbanization policy and urban problems in the following years except for the title of urbanization. In addition, in this topics comparisons of the countries, branches of science and the between public and private sectors producing publications will be useful for contributing to literature.

Kaynakça/References

- Altaş, A. ve Acar, Y. (2018). Bibliometric profile of the postgraduate dissertations written in the field of gastronomy. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 1-10.
- Demirtaş, N. (2011). *Turizm ve çevre*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Eğitim. (2019). *Hürriyet – Haber*. 09.09.2020 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/erisime-acik-tez-sayilarinin-orani-yuzde-99a-cikti-41079989> adresinden erişilmiştir.
- Kaya, E. (2019). Kitaplar: 06.10.2019 tarihinde <http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentlilesme.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Koehler, W. (2001). Information science as "Little Science":The implications of a bibliometric analysis of theJournal of the American Society for Information Science. *Scientometrics*, 51(1), 117-132.
- Satr, A. (1998). *Bibliyometrik analizler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Subramanyam, K. (1983). Bibliometric studies of research collaboration: A review. *Journal of information Science*, 6(1), 33-38.
- Tübitak Ulakbim. (2019). *Cahit Arf Bilgi Merkezi | Amaç Bilgi, Araç* 31.03.2019 tarihinde <https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/> adresinden erişilmiştir.
- YÖKTEZ. (2019). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi. 13.05.2019 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Zan, B. U. (2012). *Türkiyede bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen **İDEALKENT** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayım organında yayımlanmamış, ilk defa **İDEALKENT**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İDEALKENT**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **İDEALKENT** dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İDEALKENT**'e aittir. Yazarlar **İDEALKENT**'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, [Makale Gönder](#) web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin [Yazım Kurallarına](#) uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltilmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazarlarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEALKENT'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan [MAKALE GÖNDER](#) menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma [Makale Şablonuna](#) yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale [Genişletilmiş İngilizce Özet \(Extended Abstract\)](#) ile birlikte gönderilmelidir.
- 4- Makale ile birlikte [İntihal Denetim Raporu](#) mutlaka gönderilmelidir.
- 5- [Makale telif ve etik sözleşmesi](#) mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, [İDEALKENT makale şablonunda](#) yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin [İDEALKENT makale şablonuna](#) uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)

www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99